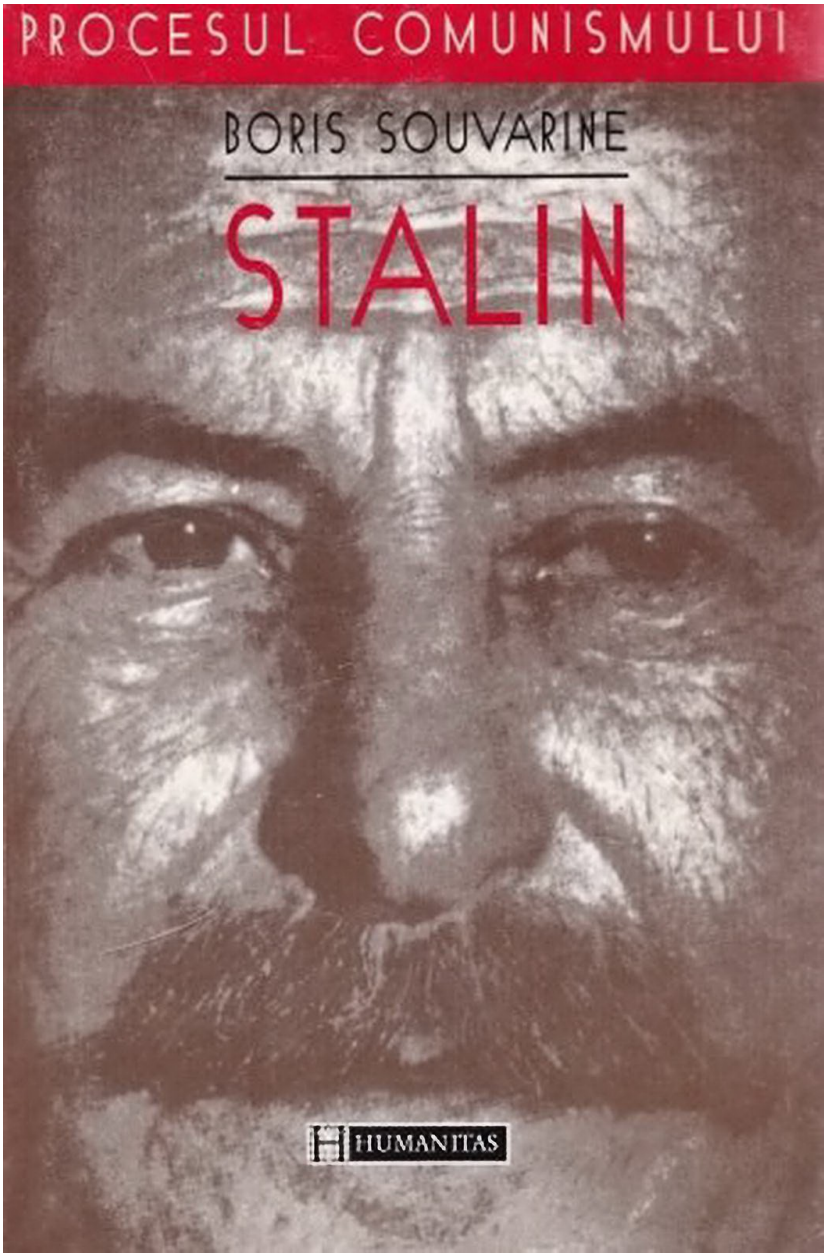

BORIS SOUVARINE (n. 1895) a fost corespondentul la Paris al ziarului *Novaia Jizn* (publicat de Gorki la Petrograd), unul din întemeietorii partidului comunist din Franţa, apoi secretar al celei de-a III-a Internaţionale comuniste; în această calitate, a colaborat cu Lenin, Troţki,

Zinoviev, Buharin, Clara Zetkin, Gramsci şi alţii până la excluderea lui din organizaţie pentru „indisciplină”. A fost apoi corespondent al Institutului Marx-Engels la Paris; exclus din acest institut, devine corespondent al Institutului de Istorie Socială de la Amsterdam. A colaborat la *Encyclopaedia Britannica* şi la *Encyclopaedia of the Social Sciences*. Este fondatorul publicaţiilor *La Critique Sociale* şi *Contrat Social*.

BORIS SOUVARINE
STALIN
STUDIU ISTORIC AL BOLŞEVISMULUI

Traducere din franceză de DOINA JELA DESPOIS
HUMANITAS
Bucureşti
Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale SOUVARINE, BORIS

Stalin: studiu istoric al bolşevismului / Boris Souvarine; trad.: Doina Jela Despois.

— Bucureşti; Humanitas, 1999 624 p.; 22 cm – (Procesul comunismului) Tit. orig. (fie); Staline. Bibliogr. Index.

ISBN 973 – 28 – 0936 – 1

I. Jela Despois, Doina (trad.)
I. Stalin, Iosif Visarionovic
329, 15 (47) Stalin, I.V. 929 Stalin, I. V.

BORIS SOUVARINE *STALINE*

Aperçu historique du bolchévisme (ediţie revăzută de autor) e Editions Champ Libre, Paris, 1977 e Editions Gérard Lebovici, Paris, 1985 e Editions Ivrea, Paris, 1992

© HUMANITAS, 1999, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973 – 28 – 0936 – 1

PREFAŢĂ

Această carte a fost scrisă, între 1930 şi 1935, la cererea, însoţită de condiţii foarte defavorabile, a unui

editor american. Trebuia să o trimit, capitol cu capitol la New York, pentru a fi tradusă, deci să renunţ la a o reciti şi, *a fortiori*, la a o parcurge din nou, întreagă. Mai multe capitole le-am scris chiar în timpul derulării evenimentelor, fără o minimă distanţare. Bibliotecile franceze nu-mi erau, la vremea respectivă, de niciun ajutor în tema abordată, şi nu puteamonta decât pe mine însumi. Documentaţia asupra subiectului era aproape inexistentă şi căutarea ei laborioasă necesita mai mult timp decât iedactarea propriu-zisă. N-am avut posibilitatea să văd, pentru o necesară punere la punct, versiunea engleză.

Am aflat, în timp ce lucram, că editorul Alfred Knopf – sub influenţa unui „expert" britanic adept al stalinismului vremii respective, Raymond Postgate – renunţase sub un pretext mincinos la publicarea lucrării. Se debarasase, fără să mă consulte, de contract, pe care-l cedase la Martin Secker and Warburg Publishers, din Londra, ducând în paralel tratative pentru ediţia americană cu o mică editură efemeră, Alliance Book Corporation, care, după patru ediţii, a cedat drepturile de publicare, în 1939, unei alte edituri, de care nu am auzit niciodată. N-am aflat toate aceste lucruri decât doi ani mai târziu, din întâmplare. Cât despre Secker şi Warburg, nu mi-au dat niciodată niciun semn cu privire la soarta ediţiei engleze.

Între timp, manuscrisul fusese prezentat la Gallimard de către Brice Parain, un rusofil pasionat, foarte competent în chestiuni sovietice; a recomandat publicarea, iar alţi consilieri l-au susţinut. După o aşteptare care a părut lungă micului meu cerc de prieteni de atunci, unul dintre ei, pe nume Georges Bataille, şi-a asumat misiunea de a interveni pe lângă André Malraux, membru în comitetul de lectură. Malraux i-a răspuns că nu va susţine manuscrisul şi a adăugat textual: „Cred că aveţi dreptate, dumneavoastră, Suvarin şi prietenii dumneavoastră, dar eu o să vă susţin atunci când o să fiţi cei mai tari". La puţin timp după aceea, manuscrisul a fost respins la intervenţia unui anume Bernard Groethuysen, care, disimulându-şi înclinaţia prostalinistă, a recurs la un argument care se

poate rezuma astfel: vă veţi strica relaţiile cu Moscova, în detrimentul intereselor editurii.

După aceea, cartea s-a bucurat de o primire favorabilă la Pion, dar s-a lovit de opoziţia lui Gabriel Marcel, etichetat drept filosof „existenţial” şi care-i nega lucrării mele dreptul de a exista. Şi-a schimbat, se pare, opinia, dar după război. Totuşi, o convorbire între prietenul meu, Auguste Detoeuf şi Maurice Bourdelle, patron la Pion, a dus la ridicarea interdicţiei şi lucrarea a apărut în 1935, comentată favorabil de presă, sub presiunea actualităţii. A trebuit să-i adaug un „ultim capitol” şi un „post-scriptum” de ultimă oră la cea de-a opta ediţie, însoţită de un indice, în 1940. Ocuparea Franţei de armata germană a pus punct final acestei ediţii.

O ediţie olandeză a ieşit de sub tipar în 1940, publicată la Amsterdam, de editura Querido. Nu ştiu nimic de soarta ei. Nici măcar nu-l cunoşteam pe traducător, Edgar Du Perron, ştiam doar că era cunoscut în ţara lui şi prieten apropiat al lui Malraux. A murit în mai 1940, puţin înainte de invadarea Olandei de către Hitler. Dintr-un articol semnat de Mechtilt Meijer Greiner, am aflat că Du Perron, mare scriitor olandez romancier, poet, eseist, critic, făcuse mult pentru literatura franceză în Olanda. Acelaşi articol îl cita pe Malraux, care spusese despre Du Perron: „Nu a crezut în politică, dar a crezut în dreptate…” şi: „socotea neavenită orice politică şi crea că şi istoria. Era prietenul meu cel mai bun…” Pascal Pia spune şi el despre Du Perron: „Păstrez despre el o amintire minunată. Era un om de o calitate atât de rară încât nu cred să fi întâlnit un altul care să-l egaleze…” Mă simt prin urmare foarte onorat de a-l fi avut drept traducător dezinteresat pe acest scriitor de excepţie care a considerat cartea mea ca pe un serviciu adus adevărului şi justiţiei.

Teribilul an 1940 a avut urmări nefaste asupra multor destine individuale, asupra oamenilor şi asupra operelor, fie spus, fără să uităm totuşi nenorocirile victimelor şi familiilor lor. GPU şi Gestapo, care acţionau în Franţa împreună, mi-au confiscat biblioteca, arhiva şi toată

documentaţia. La Marsilia, micul tiran local, de Rodellec du Porzic, ofiţer de marină, demn executant al superiorului său ierarhic, amiralul Platon, nazist notoriu, m-a arestat şi m-a închis la „episcopie”, denumire plină de complezenţă a locului respectiv de detenţie. Intervenţia unui prieten, Henri Rollin, căpitan de corvetă, colaborator al amiralului Darlan la Vichy, m-a salvat la timp. (în momentul respectiv Franţa se afla sub autoritatea marinei.) A trebuit să mă expatriez. În Statele Unite, alte surprize neplăcute aveau să aştepte cartea aceasta şi pe autorul ei.

Într-adevăr, agresiunea germană asupra Rusiei sovietice, în iunie 1941, a produs la Washington mai întâi, şi apoi în Statele Unite, o stupefiantă revizuire a ierarhiei valorilor. Stalin, a cărui alianţă cu Hitler azvârlise Europa şi pe urmă întreaga lume în oroarea celui de-al doilea război mondial, apărea brusc ca un model al democraţiei, un campion al civilizaţiei şi umanitarismului. Cartea mea a fost efectiv pusă la index, a dispărut din vitrine şi modesta mea persoană a fost ţintuită la stâlpul infamiei. Mi se refuza orice lucrare. Ironia sorţii: există o scrisoare a unui anume Warburg, văr al editorului meu de la Londra, în care acesta explică directorului de la *New Leader* din New York că sunt indezirabil ca autor al unei cărţi despre Stalin.

Georges Kennan, diplomat american de o rară competenţă şi de o mare integritate morală, provenind dintr-o familie unde cunoaşterea Rusiei devenise tradiţie, a scris în termeni moderaţi: „Roosevelt nu cunoştea deloc Rusia şi foarte puţin Europa… Mai rău era însă că nu căuta şi nici nu ţinea la părerea celor care ştiau câte ceva. Cel mai apropiat dintre consilierii lui, Harry Hopkins, nu ştia nici el mai multe, la început…” (*Survey*, Londra, nr. 94).

Cei care-au venit după ei nu au ştiut şi nu ştiu nici ei mai mult. Pentru cine este cât de cât la curent cu ignoranţa enciclopedică a politicienilor şi ziariştilor americani, în general, faptul că opinia publică din Statele Unite era atât de dezorientată încât să poată vedea în Stalin un binefăcător al omenirii nu constituie o

ciudăţenie. Eticheta „liberal” în politică a devenit atunci sinonimă cu a fi comunist în sensul stalinist al termenului şi au existat o mulţime de „tovarăşi de drum”. Erau foarte numeroşi în administraţia Roosevelt. Câteva excepţii totuşi: cartea mea a fost elogiată, recomandată, printre alţii, de cunoscutul filosof şi pedagog John Dewey, de Max Eastman, Sidney Hook, Eugene Lyons, Ferdinand Lundberg, James Farrell, William Henry Chamberlin. Un ambasador a declarat că această carte a devenit „Biblia corpului diplomatic” acreditat la Moscova. Profesorul Sidney Hook scria că autorul făcuse o *spade work* (desţelenire) meritorie şi s-a putut constata, într-adevăr, că mulţi literaţi au profitat de ea fără să facă trimiteri explicite, semn de consacrare tacită şi involuntară.

Revenit în Franţa unde a trebuit să reîncep, luând totul de la zero, bietele ştiri privitoare la… *spade work* mi-au dat mai puţină bătaie de cap decât revelaţiile despre suferinţele îngrozitoare ale victimelor războiului şi decât pierderea ireparabilă a unor prieteni de neînlocuit ucişi de Hitler, fostul aliat al lui Stalin şi discipolul lui în materie de perfidie. Partidul comunist de inspiraţie stalinistă, odinioară în ilegalitate, participa acum la guvernare, „tovarăşii săi de drum” mişunau în toate mediile, cultul lui Stalin era la modă. Apologeţii atrocităţilor fără număr comise de Stalin şi acoliţii lui erau numiţi, nu se ştie pentru ce, „existenţialişti” şi „intelectuali de stânga”. Toate astea sub privirile îngăduitoare ale autorităţii constituite a celei de-a patra republici, pe urmă a celei de-a cincea şi cu aprobarea „lumii bune” a *establishment-ului*. Era imposibil să te exprimi contra curentului, pentru a spune adevărul, altfel decât cu prudenţă, în publicaţii aproape confidenţiale. Milioane de inconştienţi votau în alegeri pentru GPU şi pentru Gulag, căruia nu i se ştia pe atunci numele, dar se ştia foarte bine ce reprezintă.

Am aflat că versiunea germană a cărţii mele, apărută la Rowohit, editorul lui Kafka, Faulkner, Hemingway şi alţii, în traducerea doamnei Rudolf Hilferding, dispăruse din librării. Traducătoarea – soţia eminentului socialist şi

economist, fost ministru de finanţe al Reichului, autor al lucrării *Das Finanzkapital*, care suscitase la vremea ei vii controverse teoretice – a murit în Statele Unite, unde se refugiase, în timp ce Rudolf Hilferding a dispărut, predat călăilor nazişti de către guvernul francez. O traducere spaniolă a fost distrusă de chiar traducătorul ei, socialistul Luis Portela, în momentul în care trupele generalului Franco au intrat în Barcelona. În sfârşit, nu mai ştiu nimic despre o traducere suedeză care ar fi trebuit să apară la Fahlerantz şi Gumelius la Stockholm. În schimb, am ştiut de existenţa unei traduceri ruseşti, într-un singur exemplar, în exclusivitate pentru Stalin; o revistă americană, care preluase informaţia de la ziarul parizian al lui Paul Miliukov, adăugase de la ea: „Nu se ştie ce s-a întâmplat cu traducătorul…”

Şi cum realitatea depăşeşte de foarte multe ori ficţiunea, este cazul să ne oprim un pic asupra ediţiei engleze. Despre aceasta, editorul Warburg a refuzat întotdeauna să dea cea mai mică informaţie cu privire la difuzare şi la tiraj. Totuşi, întâmplarea a făcut să citesc, vreo zece ani mai târziu, un extras dintr-o carte intitulată, 4 «*Occupationfor Gentlemen*, de Fredric Warburg (Londra, 1959), în care neooişnuitul „*gentleman* se exprima astfel:

„La sfârşitul lui septembrie (1939), am publicat un important volum de 704 pagini scris de Boris Souvarine, intitulat simplu *Stalin*.

Autorul, fost membru al Internaţionalei comuniste, a studiat operele şi întortocheata gândire a maestrului Stalin cu o pietate de îndrăgostit sau, mai exact poate, cu atenţia pe care ţi-o dă ura. Traducerea, făcută de C.L.R. James, a necesitat luni, iar întârzierea s-a dovedit norocoasă. La apariţia cărţii, o lună după semnarea pactului germano-sovietic, publicul s-a năpustit asupra ei. Perfect documentată, scrisă într-un stil narativ agreabil, mărturie de primă mână asupra subiectului, cartea a fost şi rămâne probabil cea mai bună relatare a vieţii politice a lui Stalin până în 1936. Din nefericire, cartea este epuizată. Mii de persoane, care în mod sigur ar fi primit-o cu doar două luni

în urmă cu huiduieli şi injurii, au luat-o acum ca literă de evanghelie şi ca revelaţia unei injustiţii până nu demult ascunse. Nu mă pot împiedica să-mi spun că Hruşciov însuşi i-ar fi apreciat utilitatea, în urmă cu un an sau doi, când şi-a rostit faimosul raport [secret] asupra lui Stalin, la cel de-al XX-lea Congres.

Primele vânzări au fost modeste: numai 348 exemplare. Dar, până la sfârşitul lui 1939, se vânduseră deja mai mult de 1 700 de exemplare şi în iunie 1940 mai mult de 2000. Semnasem un contract avantajos cu un editor american pentru drepturile în Statele Unite, iar cartea s-a tipărit şi-n Australia, unde s-a vândut foarte bine. Nu există nicio îndoială că lucrarea s-ar fi vândut de trei ori mai prost dacă James nu ne-ar fi predat traducerea în timpul convenit, ceea ce ilustrează importanţa momentului când se publică o carte. Beneficiile noastre au fost substanţiale, în ciuda unui preţ de cost ridicat.

Souvarine, care actualmente trăieşte la Paris, era catalogat drept troţkist, ceea ce era cât sunt eu însumi. Iată ultimele fraze ale cărţii lui, scrise în cel de-al doilea semestru al anului 1939:

«Mersul lucrurilor şi comportamentul oamenilor au contrazis toate previziunile optimiste ale lui Lenin, atât speranţele sale într-o democraţie superioară, cât şi concepţiile sale semianarhiste, enunţate în *Statul şi revoluţia* şi alte scrieri din aceeaşi epocă, în ajunul revoluţiei. Din tezele lui Troţki – la fel – nimic n-a rezistat experienţei, în special noţiunea verbioasă şi abstractă de revoluţie permanentă. Lenin a murit prea devreme pentru a apuca să tragă concluziile despre moartea prematură a bolşevismului. Troţki n-a ştiut să profite de calmul exilului pentru un adevărat examen de conştiinţă: memoriile lui nu aduc istoriei nici măcar contribuţia documentară pe care am fi fost îndreptăţiţi s-o aşteptăm de la un protagonist de talia lui, articolele şi broşurile lui parafrazează în gol o argumentare reluată mereu fără să clarifice nicio problemă. Eşecul bolşevismului în Rusia este însoţit de acela, iremediabil, al comunismului în Internaţională şi

învăţămintele trase din experienţă depăşesc cu mult terenul războiului civil. Socialismul democratic în diferitele sale forme s-a lăsat aproape peste tot antrenat, înşelat şi compromis în numele legitimei apărări împotriva fascismului, de către comunismul totalitar. Agonia speranţei socialiste în lume deschide astfel o criză ideologică greu previzibilă. Le va reveni prin urmare epigonilor generaţiei neputincioase sarcina de a face bilanţul bolşevismului naţional, al comunismului internaţional şi al socialismului tradiţional pentru a trage învăţămintele necesare. În mod logic, aceasta ar trebui să-i determine să examineze ce mai rămâne viu şi ce este mort în doctrina mamă, destul de prost cunoscută deşi foarte celebră sub numele de marxism.»”.

Consideraţiile „*gentleman*”-ului cu pricina nu mai au nevoie de comentarii. În aşteptarea momentului când titlul cărţii lui va avea o justificare, rămâne să explicăm de ce cartea de faţă nu s-a mai reeditat în Franţa de la război încoace. În afară de jaful efectuat în 1941, de Gestapo şi GPU împreună, care l-au privat pe autor de documentaţia esenţială şi de instrumentele sale de lucru, au mai fost nefericitele condiţii materiale care nu i-au permis să aducă la zi lucrarea oprită la consecinţele pactului Hitler-Stalin. Necesitatea de a avea pâinea cea de toate zilele nu mai lăsa răgazul pentru a scrie istoria lui Stalin în timpul războiului şi după război, nici pentru a analiza dezvăluirile asupra domniei lui făcute după momentul când, în numele conducerii colective a partidului, urmaşul lui, Hruşciov, a dezvăluit cu ţârâita un număr infim de crime comise sub despotismul „magnificului georgian”, dezvăluiri care au luat forma unui raport secret prezentat cu uşile închise la cel de-al XX-lea Congres al partidului comunist la Moscova, în 25 februarie 1956. Încă şi mai teribile s-au dovedit a fi dezvăluirile auzite cinci ani mai târziu, la cel de-al XXII-lea Congres, din 17 – 30 octombrie 1961, în care principalii vorbitori au denunţat fărădelegile sinistre ce puteau fi imputate celor mai apropiaţi colaboratori ai lui Stalin.

Nu există precedent istoric pentru o asemenea suită

de mărturisiri asupra unor lucruri de nemărturisit. A urmat un torent de atestări pe care toţi supravieţuitorii marii terori care puteau ţine în mână un creion au încercat să le facă publice. Ele sunt prea multe chiar şi numai pentru a le menţiona aici. Cele mai importante sunt, evident, cele trei volume ale cărţii lui Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag* (Paris, 1973 – 1976), şi impozanta, înfiorătoarea nécrologie al lui Roy Medvedev, *Stalinismul* (Paris, 1972), care justifică şi completează prezenta lucrare dincolo de orice aşteptări. Masa de materiale de distilat pentru redactarea unei eventuale „Vieţi a lui Stalin", adusă până la sfârşitul ei, a devenit atât de enormă, încât ar necesita probabil un al doilea volum masiv. Aflat la o vârstă prea înaintată, autorul acestei cărţi n-ar putea-o face, mulţumindu-se să o îmbogăţească pe aceasta cu câteva note şi cu un scurt „*addendum*" cu titlu de sugestii, în vederea unor lecturi complementare.

Cu acestea, am spus ceea ce era esenţial; nu voi încheia însă înainte de a le mulţumi tinerilor profesori, istorici, sociologi şi editori care au considerat că această carte nu este depăşită şi merită să fie reeditată ca atare păstrându-şi nealterată valoarea cu aproape o jumătate de secol după ce autorul ei a scris primul rând.

B.S. aprilie 1977

P.S. Autorul acestei cărţi nu s-a considerat îndreptăţit să modifice sau să corecteze textul apărut în 1935 – 1940. În mod sigur, astăzi nu l-ar scrie aşa cum l-a scris atunci. De-a lungul unei elaborări atât de îndelungate, el a învăţat multe. A învăţat chiar şi mai multe după ce a terminat cartea. Nici nu se putea altfel: este suficient să spun, de exemplu, că *Operele* lui Lenin, la început în 20 de volume, pe urmă în 32, erau departe de a fi complete, întrucât *Operele complete*, în 55 de volume, n-au apărut decât între 1958 şi 1965 (fără să fie de altfel complete). *Operele* lui Stalin, în 13 volume, datează din anii 1946 – 1952; ele sunt amputate, aranjate, falsificate, dar să trecem peste acest amănunt; trei volume suplimentare au fost publicate de Hoover Institution, în California, în 1967. Toate acestea vin

deci foarte târziu, după terminarea cărţii, în 1940, ca să nu mai vorbim de o cantitate enormă de documente, materiale, mărturii, contribuţii diverse etc. ieşite la lumină după război şi după moartea lui Stalin. Este deci normal ca autorul însuşi să nu mai fie cel care era când s-a apucat de lucru, adică un „comunist” în sensul în care Jaurès se dădea drept comunist la începutul secolului, termenul fiind atunci sinonim cu socialist şi social-democrat. Este normal pentru un observator atent, studios, conştiincios să profite de o experienţă atât de amplă, atât de plină de semnificaţii, atât de tragică, ce a costat atâtea vieţi omeneşti şi atâtea valori morale şi materiale acumulate secole de-a rândul. Ceea ce mi se pare anormal este să continui să reciţi lecţii învăţate pe dinafară mult înainte de a face experienţa asta şi să repeţi formule abstracte fără nicio legătură cu realitatea. De aceea îmi iau permisiunea de a încheia *pro domo sua*, urmând exemplul acelui faimos gânditor care, o sută zece ani înaintea mea, îşi luase drept deviză vorba marelui florentin: „*Urmează-ţi calea şi lasă-i pe oameni să vorbească*!”

PREAMBUL

„Djugaşvili, I.V., ţăran din ţinutul şi din districtul Tbilisi, satul Didi-Lolo, ortodox, contabil. Conform cu decizia Ministerului de Interne, trimis în exil sub supraveghere, pentru doi ani, începând cu 29 septembrie 1908, la Solvicegodsk, ţinutul Vologda, de unde fuge. Exilat din nou în ţinutul Vologda, fuge iarăşi în 29 februarie 1912. Prin hotărârea Ministerului de Interne, exilat sub supraveghere pentru 3 ani. Începând din 8 iunie 1912, în ţinutul Narâm, de unde fuge din nou la septembrie 1912”.

Aceste câteva rânduri constituiau, la începutul revoluţiei ruse, toată bografia găsită la departamentul moscovit al poliţiei şi publicată la Moscova în 1918, a unui bolşevic obscur care răspundea la numele de Stalin. Generalul A.I. Spiridovici, unul dintre şefii Ohranei vechiului regim (poliţia politică secretă), o preia aproape textual în *Istoria bolşevismului în Rusia*, scrisă în 1922.

Dar nimeni nu acorda atenţie atunci acestor informaţii; numele lui Stalin era încă neînsemnat, semianonim, ignorat nu numai de popor, în Rusia, dar mai ales de către membrii partidului bolşevic, şi cu atât mai mult în străinătate. Putem completa această fişă de poliţie cu o notă a jandarmeriei locale referitoare la anul 1903 şi reprodusă de către tovarăşii apropiaţi lui Stalin în *Zaria Vostoka*, din Tbilisi, organul oficial al bolşevicilor în Georgia:

„După informaţiile primite recent de agenţii noştri, Djugaşvili era cunoscut în organizaţie sub poreclele Sosso şi Koba, a activat în partidul social-democrat din anul 1902, mai întâi menşevic, pe urmă bolşevic, ca propagandist şi conducător al primului raion (căi ferate)".

Prima notiţă biografică consacrată lui Stalin de către partidul comunist din Rusia, mai puţin anodină, dar la fel de scurtă ca aceea redactată de Ohrana, se găseşte în notele explicative sau documentare adăugate la *Operele* lui Lenin:

„I. Stalin, născut în 1879, membru de partid din 1898, unul dintre cei mai de seamă organizatori şi conducători bolşevici. Adeseori închis, de şase ori deportat; din 1912, fără întrerupere, membru al Comitetului Central; în 1917, redactor la *Pravda*; după Revoluţia din Octombrie, comisar al poporului pentru Naţionalităţi; în 1921 – 1923, comisar al poporului pentru Inspecţia muncitorească şi ţărănească; membru al Comitetului

Executiv Central panrus, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist".

În timpul vieţii lui Lenin, deşi Stalin era deja secretar al partidului bolşevic, se dădea relativ puţină atenţie viitorului stăpân al Rusiei. Numele lui nu figura în nicio lucrare clasică de istorie a socialismului, a mişcării muncitoreşti, a revoluţiei ruse. În primele zece volume ale operelor lui Lenin, unde este vorba despre faptele, ideile şi oamenii unei întregi epoci, nu este menţionat nici o singură dată; este rareori menţionat şi în următoarele

zece, fără relief, ca figurant. Nenumăratele volume de memorii şi amintiri tipărite timp de zece ani erau mute în privinţa lui. În *Marea Răsturnare*, carte în care Lunacearski creionează o serie de *Siluete revoluţionare*, reunite ulterior sub acest titlu în broşură, nu se vorbeşte de Stalin. Urma sa este de negăsit în publicaţiile centrale şi imperceptibilă în cele locale. Trecutul lui pare să semene cu cel al altor sute de revoluţionari de diverse orientări: arestări, deportări şi evadări sub vechiul regim, înalte funcţii politice administrative sub cel nou. La mima vedere biografia lui este chiar mai ştearsă decât multe altele, lipsită de acte remarcabile, de episoade memorabile, de momente marcate în caiendaru. revoluţiei şi nu înregistrează nicio contribuţie la opera colectivă a concepţiei socialiste. Într-un alt volum din aceeaşi culegere a lui Lenin, putem semnala în *Anexe* câteva detalii complementare, de altminteri insignifiante pentru profani: „Stalin, I.V. Djugaşvili, poreclă revoluţionară Koba, de origine ţăran, ţinutul Tbilisi. Arestat şi deportat frecvent. Participant la o serie de congrese şi conferinţe. Unul dintre cei mai de seamă organizatori şi conducători bolşevici. La începutul anului 1912 a fost cooptat în Comitetul Central al partidului social-democrat muncitoresc din Rusia; după conferinţa generală de la Praga, a intrat în biroul rus al Comitetului Central şi a militat ilegal în Rusia, unde curând a fost arestat şi apoi deportat la Turuhansk. Se întoarce din exil după Revoluţia din Februarie. Colaborator apropiat al lui Lenin, în perioada de pregătire şi de conducere a revoluţiei din Octombrie. Membru al Comitetului Central fără întrerupere, începând din 1912, şi al Consiliului comisarilor poporului, începând din 1917”.

Note identice în alte volume ale lui Lenin şi în *Operele* lui Zinoviev. Originea ţărănească a lui Stalin este menţionată de fiecare dată. Articolul „Djugaşvili” în lucrarea neterminată a lui Nevski: *Materiale pentru un dicţionar biografic al social-democraţilor*, va fi ceva mai întins şi detaliat, dar cu inexactităţi. După moartea lui

Lenin s-a întreprins o nouă ediţie revăzută şi adăugită a operelor sale, dar, cu tot zelul lor în faţa noilor stăpâni, istoriografii oficiali nu i-au putut consacra lui Stalin, după zece ani de revoluţie, în 1927, decât 10 rânduri. Constatăm aici câteva variante:

„Militant social-democrat rus din 1896. Organizează iii 1902, la Baku, diferite manifestaţii muncitoreşti, este exilat în Siberia orientală, evadează în 1904 şi trece la acţiune ilegală... Exilat în 1912 în ţinutul Narâm; exilat în 1913, după o nouă evadare şi revenire la Petersburg, de data asta la Turuhansk..."

Dar în ediţia următoare, apărută în 1928, tonul se schimbă. Substanţa biografiei lui Stalin se modifică şi se dezvoltă. Intenţia apologetică străpunge învelişul documentar. Bolşevismul era atunci prins în încrâncenate lupte intestine şi *curriculum vitae* al fiecărui protagonist devenea o armă. Fiecare scotocea în trecutul adversarului pentru a descoperi o pată, o eroare, un pas greşit. Şi fiecare încerca să-şi pună în valoare propriul drept la încrederea partidului conducător şi a noii clase dominante. De data aceasta Stalin şi-a dictat el însuşi sau a inspirat propria notă biografică:

„Stalin, I.V. (Djugaşvili), născut în 1879. Fiu al unui muncitor cizmar din Tbilisi, militant din 1897, unul dintre primii bolşevici; întemniţat în 1901 pentru că a condus greve la Baku, deportat în Siberia orientală, a evadat şi s-a întors în Caucaz pentru a participa la lupta ilegală a partidului. A asistat în 1905 la conferinţa de la Tampere; delegat la congresele social-democraţiei din Rusia, la Stockholm şi Londra, a făcut din organizaţia din Baku, în 1907, bastionul bolşevismului în Caucaz. Arestat şi deportat în 1908 şi în 1910; militant în ilegalitate la Petersburg, arestat din nou, ales în Comitetul Central în 1912. A participat la redactarea documentelor legale ale partidului în 1912 – 1913, a fost deportat în 1913 la Turuhansk, unde a rămas până la revoluţie. Membru în Biroul Politic al Partidului, când Lenin se afla în ilegalitate după zilele din iulie 1917, a condus împreună cu Sverdlov

cel de-al şaselea Congres al Partidului, a făcut parte din Comitetul celor Cinci şi Comitetul celor Şapte care au organizat insurecţia din Octombrie. Comisar al poporului pentru Naţionalităţi, apoi pentru Inspecţia muncitorească, a participat la războiul civil în Armata Roşie (apărarea Ţariţînului, frontul din Polonia, campania împotriva lui Vranghel etc.). Între 1920 şi 1923, membru al Consiliului revoluţionar de război. Secretar general al Partidului din 1922. Membru al Comitetului executiv al Internaţionalei comuniste din 1925. Autor al unei serii de lucrări despre leninism şi despre problema naţională".

Ţăranul din Didi-Lolo a devenit astfel muncitor cizmar din Tbilisi, iar fiul lui, Sosso, cum era numit familiar în Georgia, mai târziu Koba[1] şi în sfârşit Stalin, îşi făcea cunoscute meritele ignorate până atunci de om de condei, om politic, războinic, om de stat, şi chiar de gânditor şi teoretician. Aceleaşi date vor servi drept tramă la articolul redactat de secretarul lui pentru dicţionarul enciclopedic *Granat*, reprodus în abundenţă în broşuri şi în toate ziarele din ţară.

Dar asta nu este nimic pe lângă evenimentul neaşteptat din 21 decembrie 1929, ziua celei de-a cincizecea aniversări a naşterii lui Stalin. Întreaga presă sovietică a ieşit atunci cu titluri enorme, cu portrete enorme şi cu articole enorme. Elogiile dedicate lui Stalin nu erau nici ele mai puţin enorme. Totalitatea calităţilor omeneşti şi multe virtuţi supraomeneşti ar fi fost întrupate în persoana lui Stalin, omul de oţel, după spusele apologeţilor din anturajul lui. Modestia, curajul lui, devotamentul lui faţă de cauză nu erau egalate decât de ştiinţa şi de clarviziunea lui. El fusese organizatorul partidului bolşevic, conducătorul revoluţiei din octombrie, comandantul Armatei Roşii şi învingător în războiul civil ca şi în războaiele cu duşmanii din afară. El era, în plus,

1 Abreviere a numelui Iakobă (Iacob). Nume preluat de la eroul popular al unui roman patriotic georgian, Paricidul, al scriitorului Alexander Kazbeghi (1848-1893), foarte cunoscut în Caucaz şi de care Stalin a fost foarte îndrăgostit în tinereţea lui.

conducătorul proletariatului mondial. Practicianul era tot atât de valoros ca şi teoreticianul şi amândoi erau infailibili: nu se putea cita nici o singură greşeală a lui Stalin. Şi revine fără încetare printre ditirambi un laitmotiv: om de fier, soldat de oţel, aluzii la numele pe care şi-l dăduse singur, cu variaţii pe tema invariabilă a oţelului şi a fierului: leninist de bronz, bolşevic de granit. Aceleaşi formule, aceleaşi hiperbole, expresia excesivă a aceleiaşi admiraţii şi supuneri, urmând cu stricteţe modelele trimise de la Moscova, se regăsesc în miile de mesaje, scrisori, telegrame primite din toate colţurile Rusiei şi care umplu pagini întregi de ziare, apoi mai multe coloane pe zi, timp de câteva săptămâni. Editura de Stat răspândeşte cu milioanele de exemplare culegeri în care panegiricele ocupă mai bine de 250 de pagini, fără să mai punem la socoteală nenumăratele mesaje de salut enumerate, indicându-li-se doar expeditorul. Este fabricat în serie şi distribuit la ordin un bust oficial. Numele lui Stalin, dat deja mai multor oraşe, este atribuit acum uzinelor, centralelor electrice, colhozurilor, unităţilor militare şi şcolilor…

Sub titlul „Enigma Stalin”, un colaborator al *Pravdei*, organ oficial al bolşevismului la Moscova, se răsfaţă (21 decembrie 1929) trecând în revistă termenii în care este caracterizat în afara Rusiei omul zilei: „Stalin, gazda misterioasă de la Kremlin”, „Stalin, stăpân peste a şasea parte a globului”, „Stalin, învingătorul oricărei opoziţii”, „Stalin, personalitate impenetrabilă”, „Stalin, sfinxul comunist”, „Stalin, enigmă”. Mister insolubil, enigmă indescifrabilă sunt într-adevăr clişeele cel mai des folosite, desigur fiindcă Stalin a apărut fără zgomot şi fără strălucire dintr-un trecut obscur şi dintr-un prezent aparent banal şi fiindcă nimeni – cu excepţia câtorva iniţiaţi – nu-şi explică în ce fel s-a născut atotputernicia lui.

Unul dintre cei mai vechi tovarăşi de arme ai lui Stalin, venit ca şi el din Caucaz şi ajuns ca şi el până la vârful puterii, Serghei Ordjonikidze, spune, cu ocazia aceleiaşi zile aniversare: „Lumea întreagă scrie astăzi

despre Stalin”, ca şi cum indicaţiile dictaturii bolşevice ar fi avut putere de lege pentru presa din toate ţările, ca şi cum circularele secretariatului partidului lui s-ar fi putut propaga şi impune dincolo de graniţele sovietice, ca undele luminoase. El adaugă, de astă dată cu mai multă îndreptăţire: „Se va scrie mult despre el şi în viitor”. Şi în simplismul lui, precizează: „Duşmanii vor scrie cu ură, prietenii cu dragoste”, fiindu-le cu totul necunoscută posibilitatea de a scrie „fără ură şi fără teamă”, în deplină conştiinţă şi cu ceva spirit critic, într-un efort susţinut îndreptat spre examenul imparţial şi spre adevărul istoric.

Cu zece ani înainte, în 23 aprilie 1920, se sărbătoriseră la Moscova cei cincizeci de ani ai lui Lenin – adevărat iniţiator al bolşevismului, adevărat fondator al partidului comunist, adevărat învingător din Octombrie, creatorul real al statului sovietic. Fusese o serată aproape intimă la Comitetul moscovit al Partidului. Din amintirile depănate de vechi prieteni rămâne o modestă broşură de treizeci de pagini… De la 1920 până la 1930 revoluţia rusă a suferit o schimbare profundă. Bolşevismul de azi nu mai este cel de ieri. Este tocmai ceea ce conferă persoanei lui Stalin, întruchipând de acum o putere dictatorială fără echivalent în lume şi fără precedent în istorie, un interes excepţional.

Bibliografie

Pentru a reduce dimensiunile acestui volum, autorul a trebuit să sacrifice o mare parte din bibliografie şi din indicele de nume, după ce renunţase (în primele ediţii) la notele şi trimiterile din interiorul lucrării. Nu se vor găsi prin urmare menţionate aici nici lucrări de istorie generală, nici lucrări ale teoreticienilor anteriori bolşevismului, nici biografii de revoluţionari de alte orientări, nici monografii ale grevelor, nici anuare statistice, texte diplomatice, culegeri de legi şi, cu atât mai puţin, nenumăratele broşuri, articole din reviste şi ziare care i-au servit autorului – cu excepţia materialelor citate sau invocate mai mult sau mai puţin direct. Din acelaşi motiv a trebuit, cu câteva excepţii, să renunţ la a indica

sursele în limba engleză. În sfârşit, nu se punea problema să semnalez relatările turistice sau jurnalistice contemporane, a căror cantitate impresionantă nu le compensează superficialitatea.

Ca regulă generală, un text este înregistrat o singură dată, în ciuda modificărilor de titlu. Dar se poate întâmpla ca el să apară reprodus când sub o altă formă, când în culegeri unde materialul adunat comportă variante şi chiar elemente noi (prefeţe, glose etc.).

Diferenţele în scrierea numelor proprii se datoresc diferitelor traduceri. Nonconcordanţa unor prenume şi iniţiale ţine de variaţia pseudonimelor.

Abrevieri:

L., Leningrad; M., Moscova; P., Paris; St-ţi., Sankt-Petersburg; Pg., Petersburg (cuvântul „sfânt" nefiind folosit de fiecare dată).

Bull. Com., Buletinul comunist; *Bull. Op.*, Buletinul opoziţiei; *Corr. Int.*, Corespondenţa internaţională; *Comintern.*, Internaţionala Comunistă; *Kr. Liet.*, Krasnaia Lietopis; *Prol. Rev.*, Proletarskaia revoluţia; *Soc. V.*, Soţialisticeski Vestnik.

B.I.M., Biroul Internaţional al Muncii; C.C., Comitetul Central; P.C.R., Partidul Comunist Rus; P.C.U.S., Partidul Comunist al Uniunii Sovietice; P.M.S.D.R., Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia; P.S.R., Partidul Socialist-Revoluţionar; S.D., Social-democraţie sau social-democrat; U.S… Uniunea Sovietică. Celelalte abrevieri se deduc cu uşurinţă.

LENIN

Opera lui Lenin constituie principala documentaţie pentru studierea bolşevismului. Dar o enumerare detaliată ar fi dat bibliografiei dimensiuni prea mari. Mă voi mărgini să semnalez existenţa unei *Leniniane* în 5 volume masive în octavo, editată de Institutul Lenin din Moscova, numai pentru perioada 1924 – 1928 (Editura de Stat, M.-L., 1926 – 1930), continuată cu un *Anuar* (Editura Partidului, L., 1932) pentru anul 1929. Trebuie la fel să ne limităm la menţiunea că autorul a recurs fie la publicaţiile originale,

cărţi, broşuri, reviste şi ziare, fie la: N. Lenin (V. Ulianov), *Opere* (incomplete) în 20 de tomuri şi în 26 de volume, Editura de Stat, M.-L., 1920 – 1926, la care trebuie adăugate *Leniński Zbornik* (culegere Lenin), 27 volume apărute, M.-L., 1924 – 1934 şi *Zapiski Instituia Lenina* (Analele institutului Lenin), 3 volume M.-L., 1927-l <528.

Autorul n-a putut să se folosească de cea de-a doua ediţie de *Opere* (incomplete) în curs de publicare în timpul redactării lucrării, dar s-a servit, în mod excepţional, pentru nevoile introducerii la ediţia franceză, de două tomuri din această ediţie, cu erorile pe care aceasta le comportă: V.I. Lenin, *Opere* (incomplete), vol. XX, P" 1928; vol. XXI, P" 1930.

Un *Predmetni Ukazatel* (Indice tematic) pentru prima ediţie de *Opere*, M.-L.

1930, facilitează cercetarea. La fel un *Ukazatel* pentru *Len*iński *Zbornik*, vol. I-VII, M.-L., 1928.

STALIN

Am crezut util să grupez aici principalele referinţe bibliografice. Restul figurează în ordinea utilizării sau în ordine cronologică, şi alfabetică, la finele fiecărui capitol.

M. Aldanov, Contemporani, Berlin, 1928.

— Alexandrov, Este Stalin un dictator? f.l., f.d. – Arestarea tov. Stalin la Baku, în 1910. Extras din documentele jandarmeriei din Baku, *Bakiński Rabocii*, nr. 298, Baku, 20 dec. 1929. – B. Bajanov, Avec Staline dans le Kremlin, P., 1930. – R.N. Condenhove-Kalerghi, Stalin şi ceilalţi, Viena, 1932. – J. Davis, Joseph Stalin, Russia's Ruler today, *Current History*, nr. 6, New York, martie, 1929. – S. Dinttrievski, Stalin, Berlin.

1931.

— Dosarul de la poliţie al lui Stalin, *Katorga*i *Silka* nr. 1 (22) M., 1926. – W. Duranty, Stalin, Man, Mouthpiece, Machine, *New York Times Magazine*, 18 ian.

1931. – M. Efendiev, Acţiunea tov. Stalin la Baku, *Bak*iński *Rabocii*, nr. 298, Baku, 20 dec. 1929. – I. Hessen, Staline et ses ennemis, *Le monde slave*, nr. 6, P., iunie 1933. – J. Iremaschwili, Stalin und die Tragödie Georgiens,

Berlin.

1932. – A. Kakoian, Cu Stalin la Congres, *Rabociaia Pravda*, nr. 292, Tbilisi, 21 dec. 1929. – N. Karganov, Despre trecutul lui Stalin, *Vozrojdenie*, P., 13 ian.

1929 (după *Aurora din Şanhai*). – H.R. Knickerbocker, Stalin, mistery man even to his mother, *New York*, *Evening Post*, 1 dec. 1930. – N. Kornatovski, Stalin şi apărarea Petrogradului, *Leningradskaia Pravda*, 15 iunie 1933. – S. Krivhov, I.V. Stalin, *Pod Znameniem Marxisma*, nr. 2 şi 3, M., 1930. – I. Levin, Stalin, New York, 1931. – E. Ludwig, Staline, maître absolut de la Russie des Soviets, *Le mois*, nr. 21, P., 1932. – F. Maharadze, Cel mai bun elev al lui Lenin, *Zaria Vostoka*, nr. 293, Tbilisi, 21 dec. 1929. – N. Markin, „Staline et l'Armée Rouge", ou comment on écrit l'histoire, *Bulletin de l'Opposition*, nr. 12 – 13, P., iunie-iulie 1930. – G. Piatakov, Pentru o direcţie, *Pravda*, nr. 303, M., 23 dec. 1929. – A. Raevski, Activitatea în Caucaz, *Bakiński Rabocii*, nr. 298, Baku, 20 dec. 1929. – P. Scheffer, Stalin's Power, *Foreign Affairs*, nr. 4, New York, iulie 1930. – V. Schweitzer, în ilegalitate, la Piter, *Komsomolskaia Pravda*, nr. 294, M., 21 dec. 1929.

— Stalin-Djugaşvili, *Brdzolis Khma*, nr. 3, P., 1930.

— Stalin, Culegere de articole la aniversarea a cincizeci de ani (M. Kalinin, V. Kuibîşev, L. Kaganovici, K. Voroşilov, D. Manuilski, O. Kuusinen, G. Krumin, V. Adoraţki, N. Popov, S. Ordjonikidze, E. Iaroslavski, A. Mikoian, A. Bubnov, M. Savelev, A. Enukidze, D. Bednîi), M., 1929. – A. Stopani, Despre trecutul organizaţiei din Baku, Baku, 1923.

— Sur la biographie politique de Staline, *Bulletin de l'Opposition*, nr. 14, P., august 1930. – E. Şceadenko, Sosirea lui Stalin ia prima armată de cavalene, *Pravda*, nr. 318, M., 19 noiembrie 1934. – I. Şipov, Despre Stalin, *Uralski Komunist*, nr. 24, Sverdlovsk, 1929. – I. Şumiatski, La Cercul polar, *Komsomolskaia Pravda*, nr. 294, M., 21 dec. 1929. – E. Tetzlaff, Stalin, evoluţia lui intelectuală, *Frankfurter Zeitung*, 20 apr. 1930.

— Tovarăşul Stalin în viaţa subterană la Baku.

Amintiri ale foştilor conspiratori, *Bakiński Rabocii*, nr. 298, Baku, 20 dec. 1929. – I. Tovstuha, Iosif Vissarionovici Stalin, ML, 1927. – L. Trotsky, Staline, comme théoricien, *Bulletin de I'Opp.*, nr. 14, P., august 1930. – M. Thakaia, Din trecut, *Zaria Vostoka*, nr. 293, Tbilisi, dec. 1929. – S. Verechtchak, Staline en prison. Souvenirs d'un détenu politique, *Dni*, P., 22 şi 24 ian. 1928.

Bolşeviki, Documente asupra istoriei bolşevismului de la 1903 la 1916, ale fostului departament moscovit al Poliţiei, îngrijite şi prefaţate de M.A. Ţiavlovski, M., 1918.

— Cea de-a 50-a aniversare a lui Vladimir Bici Ulianov-Lenin, 1870 – 23 aprilie 1920, M., 1920.

— Dicţionar enciclopedic *Granat*, ediţia a VII-a, Fascicolele 1 şi 2 din partea a III-a a celui de-al 41-lea tom, M., f.d. – V. Nevski, Materiale pentru un dicţionar biografic al social-democraţilor etc., Fasc., M., 1923 – *Pravda*, nr. 301; *Izvestia*, nr. 301, *Trud*, nr. 293 etc. M., 21 dec. 1929.

— Gen. A. Spiridovitch, Histoire du bolchévisme en Russie, depuis să naissance jusqu'à la prise du pouvoir, 1883 – 1903 – 1917, P., 1922.

— *Zaria Vostoka*, Tbilisi, 23 dec. 1925.

I

sosso

Naşterea lui Stalin. Familia, ţinutul natal. Copilăria şi tinereţea. Caucazul şi Georgia. Mediul şi moravurile. Bandiţi şi gentilomi. Stare economică şi socială. Seminarul din Tbilisi. Calea ferată din Transcaucazia. Primii social-democraţi georgieni. Aderarea lui Stalin la mişcarea socialistă.

Stalin, pe adevăratul lui nume Iosif Vissarionovici Djugaşvili, s-a născut deci în 1879, la Gori, în Georgia, şi nu la Didi-Lolo (în realitate Didi-Lilo), satul natal al bunicului său. Troţki (Leon Davidovici Bronstein) vine pe lume în acelaşi an. Cei mai mulţi dintre conducătorii revoluţiei de la 1917 fac parte din aceeaşi generaţie a anilor '80 ai secolului trecut. Cel mai vârstnic dintre ei, Lenin (Vladimir Ilici Ulianov), s-a născut cu aproximativ zece ani mai devreme.

Tatăl lui Stalin, Vissarion, era, ca şi bunicul lui, ţăran, dar un ţăran artizan, la fel ca numeroşi cultivatori *kustari* din diverse regiuni ale vechiului imperiu. Din tată-n fiu, Djugaşvilii făceau meseria de cizmari, rămânând în acelaşi timp legaţi de pământ, iar micul Iosif ar fi perpetuat tradiţia familiei dacă n-ar fi rămas orfan de timpuriu. După biograful oficial, Vissarion Djugaşvili ar fi lucrat chiar în mica fabrică de încălţăminte Adelhanov, din Tbilisi, singurul oraş de prin preajmă.

Ţăranul cizmar a murit lăsând în urma lui un fiu unic în vârstă de 11 ani. Alţi trei copii nu trăiseră până la naşterea ultimului. Mama, Ecaterina, în vârstă de 76 de ani în 1935, a trăit la Tbilisi într-o modestă locuinţă din castelul fostului viceregе, bineînţeles naţionalizat. Îşi iubea unicul copil şi l-a înscris la şcoala religioasă din Gori cu intenţia de a-l face preot[2]. Tânărul Sosso a primit aici primele rudimente de învăţătură şi a învăţat multe rugăciuni.

Sosso: căci tradiţia georgiană, egalitară şi simplă transformă în diminutive tandre numele din calendar, aşa cum l-a generalizat pe „tu”. Aceste nume de alint se păstrează, între apropiaţi, toată viaţa, iar câteodată prietenii nu ştiu de unde vine exact Cito sau Zakro, Valico sau Kote. Pentru intimi, Stalin a rămas mereu Sosso.

Gori era un târg mare situat pe malul stâng al Kurei (în greceşte Kuros, în franceză Cyrus), la şaptezeci de verste de Tbilisi, capitala Georgiei şi a Transcaucaziei. Fluviul, torenţial şi bogat în peşte, poartă la izvoarele lui turceşti nume poetice: „apa de coral” sau „râul de perle”. „Oraşul” avea 5.000 de locuitori când s-a născut Stalin, iar astăzi are cam de două ori pe atât. Dubois de Montpereux, în trecerea lui prin ţinut, înregistrase o majoritate armeană „aproape toţi ocupându-se cu meseriile şi comerţul”, dar ponderea lor a scăzut mult, mai târziu. Populaţia tătară s-a amestecat cu georgienii în această

2 Pînă la moarte, în 1937, a rămas credincioasă şi evlavioasă, regretînd că fiul ei nu s-a făcut preot (după mărturia nepoatei sale, Svetlana Allilueva, fiica lui Stalin, în Vingt lettres â un ami, Paris, 1967).

vale. Gori se află în mijlocul unei câmpii de origine lacustră, unde pământul este fertil, iar clima foarte favorabilă agriculturii; ţăranii fac vinuri bune şi cel mai bun grâu din Caucaz. „Nimic mai pitoresc – spune un călător, decât fortăreaţa veche de zece secole care de pe vârful unei coline domină valea, înălţându-se, izolată, în mijlocul unei întinderi înconjurate de munţi înalţi, deasupra cărora se zăreşte în depărtare creasta înzăpezită a Kazbecului”. Dealurile sunt acoperite de păduri. Regiunea nu este industrializată. La 8 kilometri se găseşte oraşul troglodiţilor, Uplis-Ţihe, pe care legenda greacă îl atribuie lui Ulise şi ale cărui peşteri păstrează vestigii ale civilizaţiilor antice.

Până la vârsta de 14 ani, Sosso trăieşte printre ţăranii georgieni şi tătari din Gori. În 1893 el intră la seminarul din Tbilisi, unde învăţământul corespunde nivelului din liceele ruseşti, mai puţin ponderea religiei creştin ortodoxe. (Seminariştii sunt în general destinaţi de către autoritatea episcopală să primească ranguri bisericeşti sau să devină membri ai clerului inferior.) A deprins, se pare, elemente din vechea slavonă bisericească şi turnurile rituale ale stilului care vor reveni mai târziu în cele mai semnificative dintre scrierile sale.

Camaradul lui apropiat, Baron Bibineişvili, i-a consacrat un scurt capitol din memoriile lui publicate la Tbilisi în 1930 sub titlul *într-un sfert de secol*. Pentru anii de şcoală, el se foloseşte de articolele foştilor elevi ai seminarului, Bakuradze şi Parkadze, apărute în revista *Droşa* (Drapelul) în 1924, dar scoate de aici puţine informaţii. Unul povesteşte că Stalin putea fi văzut jucându-se plin de energie, de-a caii, pe coridoarele şcolii, unde pe spinarea unuia dintre colegii lui, Mişko Davitaşvili, striga: „*Ia stal*! *Ia stal*!” (eu sunt oţelul). Considerând autentică această anecdotă de neverificat, întrucât Davitaşvili a fost omorât în Franţa, în 1916, Stalin trebuie să fi fost foarte de timpuriu conştient de propria-i forţă. Ecaterina Djugaşvili crede, înşelându-se în mod sigur, că fiul ei a primit acest supranume „metalic” de la

Lenin. Se pare, de asemenea, că Sosso a scris versuri dintre care unele au fost chiar tipărite, sub pseudonimul de Sosselo, în *Iveria*, publicaţie naţionalistă locală, condusă de I. Ceavceavadze, fără să fie niciodată reeditate.

Despre copilăria şi tinereţea lui nu prea există deci elemente de apreciere demne de crezare, nici amintiri ale rudelor, nici memorii ale martorilor, nici documente de familie, nici scrisori intime, nici note de şcoală, nici încercări adolescentine. Reale, dar inutilizabile, nu sunt decât prudentele confidenţe ale unor camarazi de altă dată. Broşura lui I. Iremaşvili, editată în Germania: *Stalin und die Tragodie Georgiens* este prea îndoielnică pentru a putea servi înainte de a-i verifica prin martori serioşi conţinutul. Aşa-zişii psihanalişti care pretind să explice marile evenimente istorice şi sociale prin criza de pubertate a unui viitor om mare riscă să nu prea găsească teren pentru a-şi exersa talentele în cazul de faţă.

O singură dată Ecaterina Djugaşvili a vorbit în public, cu sobrietate: „A fost întotdeauna un copil bun, niciodată n-am avut motive să-l pedepsesc. Învăţa sârguincios, tot timpul îl vedeai citind sau discutând, încerca să înţeleagă tot. A mers la şcoală de la vârsta de opt ani”. Mărturia orală a bolşevicilor georgieni, foştii lui colegi la care ea face aluzie aici, contrazice vorbele materne. Ei au cunoscut un Sosso de la dur, insensibil, lipsit de tandreţe faţă de mama sa şi citează în sprijinul amintirilor lor fapte destul de penibue. Dar mama este mamă, iar colegii din adolescenţă indiscreţi sunt în închisoare sau în exil.

Sosso citea, dar în georgiană, adică poveşti populare, basme care sunt zestrea literaturii naţionale din ţinutul lui şi în mod sigur marele poem liric şi epic al lui Rustavelli, *Viteazul în piele de tigru*. Georgia opunea o rezistenţă înverşunată rusificării, iar poporul îşi păstra limba maternă. Încă şi astăzi, Stalin vorbeşte o rusă incorectă, cu acel puternic accent caucazian care stârneşte ironia un pic dispreţuitoare a „adevăraţilor ruşi”. Mama lui nu poate vorbi fără interpret decât cu un interlocutor georgian. Nu putem să nu ne gândim, ajunşi aici, la corsicanul

Bonaparte a cărui limbă maternă era italiana şi care înainte de a stăpâni Franţa a urât-o aşa cum caucazianul Stalin trebuie să fi guvernat Rusia, după ce-i detestase tutela imperială.

Lecturile lui, ca şi instrucţia şcolară, i-au dat o cultură elementară; ele nu au lăsat urme vizibile nici în scrierile şi nici în discursurile lui. Prin asta este diferit de toţi revoluţionarii eminenţi ai epocii moderne. Reminiscenţe din Montesquieu, Rousseau, Mably, aluzii la eroi, episoade faimoase cu Sparta şi Roma revin fără încetare în discursurile oamenilor Revoluţiei franceze, evocând ascendenţa lor spirituală. Gândirea lui Karl Marx şi Friedrich Engels impregnează în epoca noastră limbajul revoluţiei viitorului, în care se amestecă de asemenea formule din Lassalle şi Blanqui, din Proudhon şi Bakunin şi idei ale epigonilor lor, cu referinţe la precedente istorice, la iacobinism, babuvism, cartism, revoltele anului 1848, ale Comunei din 1871. Nimic din toate acestea la Stalin. Filiaţia care se afirmă de-a lungul epocilor şi face încă viu în zilele noastre numele lui Spartacus nu se exprimă în cuvântările lui, chiar dacă se prelungeşte în actele lui. Dar la un moment dat, nu va mai vorbi şi nu va mai scrie decât citându-l în toate ocaziile pe Lenin şi nu va mai părea îndatorat decât unei singure cărţi, unei singure opere în 50 de volume – aşa cum Cromwell pare să nu fi citit decât *Biblia*. Dacă invocă uneori un alt autor, o face prin citate la mâna a doua, pentru a-şi crea aparenţa unei erudiţii discrete, pe care nu-i place s-o etaleze.

După unul dintre compatrioţii lui, A. Enukidze, înalt funcţionar devotat în a-l servi, „Stalin, încă elev la seminar, citea cărţi de ştiinţe naturale, sociologie, mişcarea muncitorească, dar în secret, ca un conspirator. În ciuda tuturor precauţiilor, aceasta n-a scăpat ochiului vigilent al inspectorilor, supravegherii monahale şi Djugaşvili a fost dat afară din seminar”. Este puţin plauzibil ca lectura lucrărilor strict ştiinţifice, supusă de altfel unei cenzuri severe, să fi fost atunci considerată un delict, chiar şi la seminarul din Tbilisi; zelosul adept, inabil, vrea aici să

dovedească prea mult. Mama, în ce-o priveşte, neagă foarte categoric exmatricularea lui Sosso: „N-a fost eliminat. L-am retras din cauza stării sănătăţii lui. Când a intrat la seminar avea cincisprezece ani şi era unul dintre cei mai vânjoşi băieţi de vârsta lui. Dar munca excesivă până la nouăsprezece ani l-a deprimat şi doctorii mi-au spus că se poate îmbolnăvi de tuberculoză. L-am retras deci de la şcoală. El nu voia să plece. Eu l-am retras. Era singurul meu copil”. Şi Ecaterina Djugaşvili insistă cu tărie, în mai multe rânduri: „Nu l-au eliminat; eu l-am retras”.

Astfel că puţinele date referitoare la tinereţea lui sunt inexacte sau contradictorii. Dacă e să găsim cu orice preţ analogii istorice, tot modesta asemănare cu Cromwell rămâne un model. Şi putem presupune, şi într-un caz, şi în celălalt, că această fază obscură n-ar avea probabil nimic prea preţios să ne reveleze. Pentru a înţelege caracterul lui Stalin nu este absolut necesar să-i cunoaştem semnele prevestitoare; şi nici, pentru a-i aprecia rolul, să-i cunoaştem impresiile din copilărie, curiozităţile incipiente, nici sentimentele precoce care l-au putut anima. Desigur, n-a fost obsedat de eroii lui Plutarh, de marile figuri ale Antichităţii, cărora anumiţi conducători de oameni au voit să le urmeze exemplul. Ceea ce va realiza mai târziu nu va fi fructul meditaţiilor iniţiale, punerea în aplicaţie a unui plan premeditat. Psihologia ţărănească a mediului social şi a familiei, educaţia teologică elementară – acestea sunt primele elemente care vor intra în alcătuirea acestei vieţi şi deja atrag atenţia. Celelalte trebuie căutate în condiţiile generale ale locului şi timpului, „în penumbra subsolului istoric”, înainte de a găsi influenţe mai directe.

Până să intre în istorie, Caucazul aparţinea legendei. Dar mitologia, geografia, etnologia şi lingvistica se amestecau confuz în amintirea îndepărtată a oamenilor în momentul când marele război de la 1914 – 1918 a zguduit raporturile internaţionale stabilite, a pus în joc interesele statelor sau ale coaliţiilor şi a pus în discuţie frontierele, trezind interesul pentru teritorii contestate şi pentru

popoarele care le locuiau. Lecţii populare improvizate în grabă de către propagandele rivale pentru a aduce în actualitate „drepturile seculare” adormite, cu ocazia tratativelor de pace, au favorizat iniţierea sumară a unui public larg în analele popoarelor uitate. Şi cum revoluţia rusă a adus în primul plan problemele Caucazului, în particular pe cele ale Georgiei, au apărut cursuri abreviate de istorie şi geografie tipărite în broşuri minuscule care să completeze cunoştinţele curente de preistorie legendară. Dar din toate astea, ce rămâne în mintea contemporanilor lui Stalin?

Este minunatul ţinut al Colhidei, unde Iason i-a dus pe argonauţi în căutarea lânii de aur, simbol al bogăţiei regiunii după unii, aluzie probabil la firele de metal galben rămase în blana oilor care serveşte la spălarea nisipurilor aurifere din Ingur şi Rion, după alţii. Înainte deja, evreii credeau că arca lui Noe acostase pe muntele Ararat. Se pare că grecii, şi în special Aristotel, au fost fascinaţi de lanţul grandios al vârfurilor de peste 5.000 de metri ale munţilor, ca un meterez natural între două lumi. Ei vedeau în ele leagănul rasei lor, originea civilizaţiei. Mitul lu’; °rometeu, simbol al umanităţii revoltate, transmis din secol în secol ¡¿i intrat în gândirea revoluţionară modernă ca vestitor al furtunii care trebuia să se ridice între Orient şi Occident, este strâns legat de aceste locuri.

Caucazul este în Europa sau în Asia? Istorici şi geografi s-au disputat îndelung, de la Herodot şi Strabon, dar incertitudinile sunt acum înlăturate. „Nu se mai poate pune la îndoială apartenenţa Caucazului la Asia”, spune Elisée Reclus, urmându-l pe Humboldt care-l urma la rândul lui pe Pallas. Geologia este confirmată prin istorie şi etnografie. Populaţiile indigene, fixate în special pe versantul sudic, fac parte din lumea asiatică: înainte de cucerirea rusă ele erau legate din toate punctele de vedere de Asia Mică şi de Persia. În fine „prin floră, ca şi prin faună, Transcaucazia aparţine deja lumii subtropicale asiatice”, scrie Reclus rezumând toate observaţiile savante notate până la el. Asiatic deci: acest calificativ, spontan

aplicat lui Stalin în Rusia în încercarea de a-l caracteriza, este exact, mai puţin nuanţa peiorativă pe care i-o adaugă unii.

Relieful regiunii a fost descris până la saturaţie: munţi înalţi şi văi strâmte, mai puţin bazinul Kurei care se lărgeşte continuu, până la Marea Caspică. Pante abrupte, vârfuri colţuroase, râpe şi prăpăstii, torente alimentate de zăpezile veşnice ale gheţarilor. Vegetaţia este splendidă, mai ales în partea occidentală şi pădurile cu varietăţi numeroase de arbori acoperă, în ciuda unor tăieri barbare, mai bine de jumătate din ţinut. „Poate că viţa de vie este originară din aceste meleaguri, unde tradiţia evreiască povesteşte că un patriarh a stors primul strugure şi a cunoscut primul beţia cu vin. Se crede de asemenea că nucul este originar din valea Imeriei. În nicio ţară din lume nu se găseşte o asemenea cantitate de arbori ale căror fructe au sâmburi şi boabe”. Vânătoarea n-a reuşit să extermine o faună perpetuându-se din timpuri imemoriale. Mai exista odinioară aici bourul, linxul, tigrul, pantera, hiena, ursul brun, antilopa, vulturul, zăganul şi specii „rare de păsări ca graurul roz şi mierla albastră.

Strabon înregistra şaptezeci de populaţii în Caucaz vorbind tot atâtea limbi diferite. După Pliniu, negustorii din pieţele Colhidei se înţelegeau în 30 de idiomuri. Arabii numeau Muntele Limbilor această enormă masă de piatră ale cărei cute adăpostesc resturile migraţiei preistorice. Reclus, mai târziu, evalua la şaptezeci numărul de dialecte şi graiuri locale, dar reducându-le la câteva grupe principale. Această varietate de limbi reflectă fărâmiţarea populaţiei în triburi diferenţiate prin configuraţia terenului, despărţite de obstacole naturale. Influenţa conservatoare a munţilor, constatată în nenumărate rânduri, se verifică în Caucaz mai bine decât oriunde în altă parte. Specialiştii găsesc aici teme inepuizabile pentru controversele lor legate de rase şi limbi. Ca să nu-i amintim decât pe georgienii (sau *cartveli*) din care a ieşit Stalin, specialiştii sunt de acord că ei ar fi descendenţi ai iberilor. Se împart în gruzini propriu-zişi, svani, imeretieni,

mingrelieni, xevsuri. pshavi, tushi, lazi, amestecaţi un pic cu ceceni, oseţi şi lezghini. Coeziunea lor etnică s-a păstrat totuşi timp de două mii de ani, ca şi Duritatea limbii lor. Lucrări de lingvistică recentă tind să limpezească originea poemului lui Tristan şi Isolda prin intermediul limbii georgiene ţintind să lege Caucazul de Bretagne…

Încrucişarea acestor populaţii ne scuteşte să-i căutăm lui Stalin caracteristici definite ale rasei sale. Înconjurat de diverse vestigii de populaţii mongole, slave şi ariene, poporul georgian s-a amestecat cu tătari, perşi, armeni, kurzi şi diverse populaţii mediteraneene. Referindu-se la Herodot, Maspero semnalează chiar în Colhida nişte urmaşi ai egiptenilor aduşi aici de către Sesostris. Extrăgând esenţialul din observaţiile făcute despre georgieni, Reclus a scris aceste rânduri surprinzătoare pentru cine-l cunoaşte pe Stalin: „Sunt consideraţi în medie mai puţin inteligenţi decât restul caucazienilor; în şcolile în care învaţă alături de tătari şi de armeni, le sunt inferiori acestora în darul învăţării cu uşurinţă a limbilor străine, în studiul ştiinţei şi uşurinţa în exprimare”. Dar dacă ar trebui să luăm *ad litteram* opiniile care-i prezintă pe georgieni ca afabili, deschişi, nepăsători, drepţi, sociabili şi paşnici, ar trebui să presupunem că în venele lui Stalin curge mult sânge mongol, transmis de un turc sau de un tătar. Numeroşi militanţi socialişti din Caucaz sunt siguri că Ecaterina Djugaşvili este o osetă (*osetinka*) şi acordă acestui detaliu o mare importanţa: nu numai că oseţii sunt mai puţin cizelaţi, mai grosolani decât georgienii, dar Rusia şi-a recrutat întotdeauna printre ei o mare parte dintre jandarmii şi gardienii ei.

Niciuna din istoriile altor popoare n-o egalează în orori pe cea a ţării acesteia. Acum douăzeci şi cinci de secole Georgia se ridicase la o civilizaţie superioară celei mai mari părţi a Europei. Grecii colonizaseră ţărmul de la Pontul Euxin; pe rând evreii, romanii, perşii şi mai târziu genovezii au străbătut-o de la Marea Neagră la Marea Caspică. Principală cale pe uscat spre Asia Centrală, a suferit invazii frecvente, a fost cucerită de Alexandru cel

Mare, supusă de Mitridate Eupător, înainte de a suporta trecerea devastatoare a hunilor. Creştinismul a devenit aici religie oficială aproape în acelaşi timp ca în Grecia şi mult înaintea Europei. Biserica din Iberia a făcut legătura cu Bizanţul. „... A luat aici naştere un climat foarte cultivat caracterizat printr-o sinteză deosebită între civilizaţia bizantină şi influenţele Orientului arab şi iranian". Momentul de apogeu al acestei culturi a fost atins în secolul al XII-lea sub regele David, apoi sub regina Tamara, graţie războaielor între turci şi perşi care au lăsat Georgiei un răgaz de scurtă durată. Hoardele mongole ale lui Genghis-Han, apoi ale lui Tamerlan, au trecut ţara prin foc şi sabie: a fost o devastare totală a satelor şi oraşelor şi o exterminare aproape completă a locuitorilor.

În următoarele cinci secole, râvnită şi disputată de vecini războinici, de mai multe ori invadată, împărţită, jefuită, pustiită, decimată de armatele persane şi turce şi de incursiunile urmate de vânători de animale umane (mai ales femei destinate haremurilor), Georgia a apelat zadarnic la protecţia rusă. În 1801, anexarea de către Romanovi a pus capăt nenorocirilor sale seculare, iezervându-i soarta, puţin invidiată, dar relativ suportabilă, a celorlalte popoare ale Rusiei. Pierduse şase milioane de suflete din şapte, încă o jumătate de secol după aceea, a urmat un război de gherilă în zonele muntoase unde georgieni recalcitranţi la rusificarea violentă sfidau din adăposturile lor inaccesibile trupele ţarului şi dădeau atacuri curajoase.

Acest lung şir de calamităţi sângeroase alternând cu momentele de letargie care veneau după marile vărsări de sânge au lăsat în urmă o Georgie în stare de mizerie, în ciuda bogăţiilor naturale, şi înapoiată, în ciuda vechimii sale culturale. Din consideraţii strategice, ruşii au construit drumuri, uşurând astfel circulaţia şi schimburile, au încurajat viticultura care nu le făcea concurenţă şi au contribuit la repopularea ţării trimiţând aici militari, funcţionari, negustori, turişti, exilaţi politici, deportaţi pe motive religioase. Un secol de pace a redat viaţă sărmanei

ţări, fără ca totuşi să-i ridice vizibil nivelul material şi spiritual, nici să o facă să progreseze din punct de vedere tehnic.

În perioada când se naşte Stalin, Reclus constata: „Tradiţia veche în construirea locuinţelor georgiene se menţine de două mii de ani. Sate întregi nu sunt alcătuite decât din gropi săpate în pământ sau în stâncă şi nu se observă din afară decât după grămezile de crengi sau prin acoperişuri de lut pe care, în răcoarea serii, se aşază femeile. În cea mai mare parte a oraşelor georgiene, un mare număr de case sunt încă, urmând tradiţia, acoperite nu de un acoperiş, ci de un strat de pământ bătătorit…”

Uneltele pentru arat erau rudimentare şi puţin eficace. În 1900, un raport oficial le descria încă în aceşti termeni: „Plugul georgian… este un utilaj foarte voluminos, foarte scump şi foarte greoi, a cărui muncă nu e satisfăcătoare şi care necesită folosirea unei mâini de lucru foarte numeroase;

el trebuie tras, după felul pământului şi alte consideraţii, de trei până la douăsprezece perechi de boi sau de bivoli”. Pentru a alcătui un asemenea atelaj, ţăranii formau *artel-un* temporare, punând în comun brăzdarele, harnaşamentele, lemnul unii, animalele alţii. Drept grapă, o simplă scândură; peste tot, secera pentru culesul cerealelor; transportul recoltei, adesea cu spinarea.

Industria era, ca să spunem aşa, inexistentă, resursele subsolului lăsate în paragină, transporturile arhaice; extracţia manganului în provincia Kutais, prelucrarea naftului la Baku, în regiunea vecină, erau abia la începuturi. O mică industrie artizanală acoperea nevoile domestice, abia satisfăcând necesarul de îmbrăcăminte şi de înarmare. Calea ferată nu acoperise încă suipăturile drumurilor, desfundate de *arba*-urile greoaie trase de bivoli. Uneltele de muncă rămâneau primitive.

Trecutul apăsa greu asupra vieţii familiale şi sociale a poporului georgian. Părinţii lui Stalin au cunoscut starea de serbie, abolită în Transcaucazia abia pe la 1865. „… Seniorii feudali, rămaşi în continuare mari proprietari, n-

au pierdut încă toţi deprinderea de a-i trata pe ţărani ca pe nişte animale supuse capriciilor lor şi obiceiurile generate de sclavie chiar în sânul poporului n-au dispărut”. Acelaşi autor, Reclus, prezintă astfel situaţia la ţară: „În ciuda fertilităţii solului georgian şi a densităţii relativ mici a populaţiei care îşi împarte aici roadele pământului, ţăranii din bazinul Kurei sunt în general foarte săraci şi nu au decât câteva animale slabe, vaci jigărite şi oi a căror lână seamănă cu oricare altă blană de animal”. Mlaştinile şi lipsa de igienă transformau regiuni întregi în locuri insalubre.

Chiar şi regiunea privilegiată a litoralului „riviera caucaziană”, cunoştea o mizerie cumplită; un fost ministru al agriculturii scria în 1907: „Pentru a vedea asemenea minuni, trebuia să străbaţi sute de kilometri de păduri virgine, de terenuri necultivate, să petreci nopţi întregi în sărăcăcioasele colibe ale unor ţărani care se plângeau de nefericirea lor şi câteodată mureau din cauza febrei, să auzi urletele şacalilor, să aduni plângerile locuitorilor despre ravagiile pe care le făceau urşii şi mistreţii în culturile lor de porumb… în sfârşit, să vezi o ţară săracă, dezolantă, în mijlocul unei naturi luxuriante…” La cealaltă extremitate, mai sus de Tbilisi, valea Kurei, ca şi cea a Araxei inferioare devin aride sub vânturile arzătoare ale Asiei. Sărăcia nu e nici aici mai mică.

Aceasta este ambianţa în care a trăit Stalin primii săi ani de viaţă. În jurul lui urme de barbarie, ruine, pustietate, uneori foamete (a fost o foamete în 1891 – 1892 şi alta în 1897 – 1898). Tradiţiile patriarhale, numeroase obiceiuri medievale impregnau încă atmosfera. Religia avea o influenţă puternică asupra populaţiei, analfabetă în proporţie de trei sferturi, proporţie încă şi mai mare în afara oraşelor: „Nu există o altă ţară în lume mai bogată în biserici decât aceasta”, scria Dubois de Montpereux; Gori, adăuga el, „are două biserici moderne, una catolică, cealaltă armeană, şi alte câteva mai mici, greceşti, opt în total”. Între alte rămăşiţe ale Evului Mediu, Stalin, copil, putea întâlni, fără să se mire, în munţi, kevsuri, adevărată

curiozitate etnică, îmbrăcaţi cu tunici de zale, scuturi, brasarde şi tot felul de ciudăţenii care i-au făcut mult timp să treacă drept descendenţi ai Cruciaţilor. Costumul local împrumutat de la cerchezi, minusculul arsenal ambulant compus dintr-o pereche de pistoale, pumnal, sabie şi centură cu cartuşe, cu rol, de atunci, mai degrabă decorativ, păstra amprenta feudală. Practica brigandajului întreţinută de înclinaţia naturală a muntenilor înarmaţi de a se năpusti asupra produselor de la câmpie se continua sub diverse forme, de la agresiunea pe drumuri până la banditismul politic. Gori, spune Dubois de Montpereux, se găsea în centrul unei zone de banditism intens. Şi urile naţionale opunându-i pe armeni georgienilor, pe tătari armenilor, aţâţate de ruşii colonizatori, interesaţi să menţină aceste antagonisme, continuau să se ciocnească vizibil sub ochii micului Stalin.

Locuitorii (23 pe kilometrul pătrat, după recensământul din 1897) erau de cinci ori mai numeroşi la ţară decât la oraşe. Marea majoritate era alcătuită din ţăran lipsiţi de pământ şi din mici arendaşi exploataţi de o nobilime iurală numeroasă, dar săracă. Toate relatările de călătorie în Caucaz exprimă uimirea occidentalilor în faţa acestei viermuieli de aristocraţie rurală în mizerie, în faţa unui servitor care e de fapt un nobil mingrelian sau a unui îngrijitor de cai, de fapt, un prinţ imeretian. În ţara asta prinţii sunt tot aşa de numeroşi ca găinile – nota von Thielmann. Un alt călător spune despre georgieni: „Cei mai mulţi sunt nobili şi săraci şi nu este singura lor trăsătură de caracter care-i apropie de spanioli”, adăugând la această analiză un pic sumară remarci juste asupra trândăviei localnicilor, consumului nemăsurat de vin în Kahetia şi propensiunii lor spre banditism: „Tineri aparţinând celor mai vechi familii şi-au câştigat la drumul mare o reputaţie care nu dăunează cu nimic respectului pe care-l inspiră, dar care adesea îi duce în Siberia”. Proprietatea asupra a 5 până la 10 hectare putea implica un titlu princiar. Artizanii, confundaţi la ţară sau în munţi cu ţăranii, şi la oraş cu micii negustori, nu alcătuiau o

clasă cu contururi precise. Muncitorii propriu-zişi, foarte puţin numeroşi, rămâneau legaţi de satul natal. Nu exista nici proletariat industrial, nici burghezie capitalistă în accepţia modernă a termenului. Inteligenţia, restrânsă, şi micul cler erau foarte amestecaţi cu poporul. Puţinii nobili mai răsăriţi, mari proprietari de pământuri, se lăsau cumpăraţi de Curtea din Petersburg sau înrolaţi în corpurile ofiţereşti. Birocraţia rusă domina totul.

În momentul când Stalin vine aici la şcoală, Tbilisi era un oraş oriental de vreo 150.000 de locuitori în rapidă creştere, cu un cartier european oarecare, construit de ruşi. Georgienii alcătuiau aici o minoritate, populaţia cuprinzând armeni, slavi, tătari, perşi, germani, evrei, greci, oseţi. Principalele puncte de animaţie erau bazarul persan, cel armean şi cel tătar cu alei forfotind de o gloată asiatică pestriţă, îmbrâncită de sacagii, de cămile şi de măgari încărcaţi de unelte şi de pachete; se vindeau aici covoare persane şi din Kurdistan, lâneturi şi ţesături de bumbac în culori vii, oale şi obiecte încrustate, săbii de Daghestan şi arme meşterite pe loc. Marele comerţ urban se afla în mâinile burgheziei armene. Vechiul Tbilisi georgian, vizibil marcat de stăpânirea persană, era o îngrămădire încremenită de case cenuşii cu terase, întretăiată de labirintice străduţe abrupte unde gunoaiele se uscau la soare.

Această aglomeraţie medievală, plină de superstiţii religioase şi naţionale, acest mediu arierat, tot timpul străbătut de nomazi, nu era locul unde Stalin adolescent să poată găsi idei noi, să suporte o influenţă europeană. Şi nici cetatea administrativă şi militară unde despotismul ţarist se adăpostea sub o arhitectură cu aspect occidental. Dar la seminar el a intrat într-un mediu nou şi chiar în timp ce primea învăţământul clerical, lua pentru prima dată contact cu spiritul de revoltă.

Căci tineretul universitar, la Tbilisi ca „în toate Rusiile”, avea deja sub cnutul disciplinei religioase o embrionară tradiţie a nesupunerii. Rezistenţa generaţiei de tineri care treceau pragul vârstei adulte la opresiunea

vechiului regim, având timp îndelungat un caracter pur naţional în ce-i priveşte pe alogeni, se colora treptat cu opinii liberale, apoi socialiste. Încă de la începutul secolului al XIX-lea, adică de la începutul ocupaţiei ruseşti în Georgia, în ţară se infiltraseră, aduse de exilaţii condamnaţi la domiciliu forţat la graniţele Imperiului, idei subversive. Politica de rusificare brutală a viceregelui Caucazului, Ermolov, a dus la răscoale populare de protest, violent reprimate de cazaci. Până la abolirea serbiei, neîncetate răzmeriţe populare însângerează satele. Seminarul din Tbilisi devine un centru intelectual de opoziţie la puterea rusească. În fine, se va produce un fapt nou şi decisiv care va muta, sub aspect social, centrul luptei insurecţionale: în 1867 se începe construcţia primei căi ferate, de la Tbilisi la Marea Neagră.

Capitalismul îşi clădea bastionul în Caucaz. Pe şantiere, ţărani georgieni deveniţi muncitori la terasamente şi muncitori ruşi fără calificare au început, sub presiunea condiţiei lor sociale, să se organizeze ca proletariat, în acel moment începe să se dezvolte exploatarea magneziului în Ciaturi şi a petrolului la Baku. Ţăranii de dincolo de Caucaz ies din izolarea provincială, scoşi la rândul lor din vizuina economiei primitive de dezvoltarea generală a producţiei capitaliste.

În 1873, douăzeci de ani înainte de venirea lui Stalin, au izbucnit tulburări la seminarul din Tbilisi unde tineretul se simţea oprimat în sentimentele lui naţionale. Numeroşi studenţi excluşi în urma represiunilor reveneau în sate şi se transformau în propagandişti spontani ai ideilor avansate. Zece ani mai târziu, a izbucnit o rebeliune în aceeaşi şcoală; fiindcă rectorul vorbise în termeni insultători despre limba georgiană, un elev sărise să-l lovească. Tânărul acesta se numea Silvestr Djibladze. El se simţea încurajat de colegii lui şi chiar de profesorii georgieni. A fost condamnat la trei ani de pedeapsă într-o unitate disciplinară, iar seminarul a fost închis. În 1886 rectorul, arhiereul Ciudneţki, este ucis cu lovituri de cuţit de un seminarist de 19 ani., Abia jumătate din elevi

condamnă crima, mulţi îşi ascund satisfacţia răutăcioasă…”, îi scria exarhul Georgiei procurorului Sfântului Sinod, Pobiedonoşţev. „Profesorii ruşi sunt demoralizaţi; cei georgieni se plimbă cu un aer feroce. Unii merg până la a-l scuza pe asasin, aprobându-l în forul lor interior”. Seminarul a fost din nou închis. Noi valuri de studenţi s-au răspândit şi acum în sate, propagând convingeri explozive.

În acel moment se termina al doilea tronson al căii ferate, de la Tbilisi la Marea Caspică. Linia traversează astfel de la vest la est tot Caucazul, prin valea Rionului şi a râului Kura, de-a lungul lanţului principal, legând Marea Neagră de Marea Caspică, Baku de Batumi. Extracţia petrolului, deservită de un nou mijloc de transport, primeşte brusc un impuls puternic: de la 800.000 tone în 1883 ea ajunge la 1 370.000 tone în 1885, pentru a continua sa crească. Proletariatul, lucrând în puţuri şi la calea ferată, creşte numeric. În acelaşi an, se constituie primele grupări socialiste, conduse de elevi ai seminarului şi alcătuite mai ales din intelectuali, georgieni sau ruşi în exil; în primul plan se remarcă Silvestr Djibladze, Noi Iordania, Nikolai Ciheidze, Ninoşvili. Este „nucleul” iniţial al social-democraţiei georgiene. Se traduce *Manifestul Partidului Comunist* de Marx şi Engels; revoltaţii din Caucaz se înscriu în linia şcolii culturii europene.

Astfel încât, în 1893, când ajunge în micuţa capitală, Stalin găseşte aici o mişcare revoluţionară socialistă în germene şi imediat, prin pereţii groşi ai seminarului, poate să perceapă ecourile înfundate ale unei efervescenţe muncitoreşti: prima grevă a muncitorilor feroviari are loc în 1869 la Tbilisi. Lupta de clasă câştigă prioritate faţă de lupta naţională. Problema georgiană se estompează în faţa problemei sociale. Unul şi acelaşi resort îi animă pe feroviarii din Tbilisi, lucrătorii în puţuri din Bacu, minerii din Ciaturi. Şi punerea simultană în mişcare a proletarilor în toată Transcaucazia nu mai este un episod de istorie locală. Masivul gigantic al Marelui Caucaz, după ce de-a lungul secolelor oprise la marginile stepei atâtea invazii şi

după ce reţinuse în cutele lui atâtea populaţii migratoare, nu mai poate să separe două lumi solidare prin legătura capitalului şi prin soarta comună a muncitorilor. Forţa împrejurărilor face din revoluţionarii caucazieni un detaşament al numeroasei armate a revoluţiei socialiste care se căleşte în focurile luptei în Rusia.

Despre originea conversiunii lui la socialism, Stalin a spus odată: „Am devenit marxist datorită, ca să spun aşa, poziţiei mele sociale – tatăl meu era muncitor într-o fabrică de încălţăminte şi maică-mea era şi ea muncitoare –, dar şi pentru că auzeam revolta fierbând în mediul care mă înconjura, în starea socială a părinţilor mei, în fine din cauza asprei intoleranţe şi a disciplinei de tip iezuit care domneau în seminarul ortodox în care am petrecut câţiva ani”. Şi a adăugat: „Atmosfera în care am trăit era saturată de ura împotriva opresiunii ţariste şi m-am azvârlit cu tot sufletul în acţiunea revoluţionară”.

În 1898, când Ecaterina Djugaşvili îşi retrage copilul din seminarul unde fermentează discuţii şi grupuri de tot felul, Sosso este prins în vârtejul care-i atrage pe tinerii viteji din generaţia lui. A citit, ca toţi autodidacţii socialismului, broşuri de propagandă, rezumate, scheme. Este suficient pentru a adera la gruparea social-democrată din Tbilisi. În atelierele căii ferate unde a trudit salahorul Aleksei Peşkov care va deveni într-o zi celebru sub numele de Maxim Gorki, intră în legătură cu proletarii: câţiva ani mai devreme îl întâlnise pe Serghei Alliluev, lăcătuş, şi doi ani mai târziu pe strungarul Mihail Kalinin. În acea epocă, cercurile muncitoreşti de avangardă, *krujki* clandestine, răspândite în toată Rusia de douăzeci de ani, încercau să se constituie într-o organizaţie generală şi să creeze un centru conducător, în acelaşi an se ţine la Minsk o mică reuniune de 9 delegaţi care se intitulează pretenţios „Congresul partidului social-democrat muncitoresc din Rusia”. Într-o provincie a Ucrainei, aproape de Nicolaev, un adolescent de vârsta lui Sosso era deja arestat, mutat din închisoare în închisoare şi-şi aştepta deportarea în Siberia: se va numi mai târziu Troţki. Iar în Siberia

orientală, un deportat de 29 de ani lucra la un studiu documentat despre dezvoltarea capitalismului în Rusia, scria un altul despre „romantismul economic” al lui Sismondi, traducea *Istoria trade-unionismului* de Sydney şi Beatrice Webb; acesta se va numi mai târziu Lenin.

Social-democraţia incipientă îşi începuse lupta înverşunată împotriva ţarismului. Şi, cu hotărârea simplă şi liniştită a voluntarilor din războiul civil, Sosso s-a pus în slujba noului partid, secţiunea rusă a Internaţionalei muncitoreşti; şi este viitorul Stalin.

Bibliografie

W. Allen, The mountain of languages, *The Asiatic Review*, Londra, ian. 1925; The ancient Caucasus and the origin of the Georgians, *The Asiatic Review*, Londra, oct. 1928. – V. Babet, Les richesses naturelles de la Géorgie, P., 1920. – J. De Baye, En Iméréthie, P., 1902. – R. Bernoville, Suanetia liberă, P., 1875. – J. Ch. De Besse, Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie, en Arménie, etc., P., 1838. – B. Bibineişvili, într-un sfert de secol, Tbilisi, 1930.

— Bodenstedt, Popoarele din Caucaz etc., două volume, f.e., 1859. – G. Brocher, Essais sur les principales nationalités de la Russie, Lausanne, 1918.

— Brosset, Istoria Georgiei, 3 vol. St-ţi., 1844 – 1858; Raport despre o călătorie arheologică în Transcaucazia etc., 3 vol. St-ţi., 1849 – 1851; Chronique géorgienne, trad. Brosset – fiul, P., 1830. – J. Bryce, Transcaucasia and Ararat, Londra, f.d. – E. Chantre, Recherches anthropologiques dans le Caucase, 4 vol., P., 1885 – 1887; Recherches,etc., Missions scientifiques en Transcaucasie, etc., Lyon, 1895.

— Dechy, Călătorie în Caucaz, Budapesta, 1885; Svanetia liberă, Budapesta, 1866.

— Defremery, Fragments de géographes et d’historiens arabes et persans relatifs aux anciens peuples du Caucase, P., 1849.

— Dubois de Montpéreux, Voyage autour du Caucase, chez les Tehérkesses et les Abkhases, en Colchide, en Géorgie, etc., 6 vol., P., 1839 – 1843.

— Baronul Ernouf, Le Caucase, etc., d'après la relation de M. le baron de Thielmann, P., 1876.

— Cavalerul de Gamba, Voyage, etc., dans les provinces situées au-delà du Caucase, 2 vol., Paris, 1826.

— De Gilles, Lettres sur le Caucase et la Crimée, P., 1859. – C. Gulbekian, La Transcaucasie et la Péninsule d'Apchéron, P., 1891.

— Hippeau, Les Rép. du Caucase, Géorgie, Azerbaïdjan, P., 1920. – X. Hommaire de Hell, Les steppes de la mer Caspienne, le Caucase, etc., 3 vol., Paris-Strasbourg, 1843 – 1845.

— Inorodetz, La Russie et les peuples allogènes, Berna, 1917. – R. Isarlov, Istoria Georgiei etc. – A. Hahanov, Prezentare geografică şi compendiu de istorie şi de literatură georgiană, Paris-Tbilisi, 1900.

— Ker Porter, Travels în Georgia etc., 2 vol., Londra, 1822. – J. Klaproth, Voyage au mont Caucase et en Géorgie, 2 vol., P., 1823; Tableau historique, géographique, éthnographique et politique du Caucase, Paris-Lepzig, 1827.

— Keechlin-Schwartz, Un touriste au Caucase, P., f.d. – M. Kovalevski, Legea şi obiceiurile în Caucaz, 2 vol., M. 1890. – M.W. de Kovalevski, La Russie à la fin du XIXe siècle, P., 1900. – L. Lanier, L'Asie, prima parte, P., 1889. – J. Leclercq, Du Caucase aux monts Alaï, P., 1890.

— Fr. Lenormant, Hist. ancienne de l'Orient, 6 vol., P., 1881 – 1888.

— Levier, A travers le Caucase, Neuchitel, 1895. – G. Maspéro, Hist. ancienne des peuples de l'Orient, P., 1886. – L. Ménard, Hist. des anciens peuples de l'Orient, P., 1883. – M. de Morgan, Missions scientifiques au Caucase, 2 vol., P., 1889. – J. Mourier, L'art au Caucase, 2 vol., Bruxelles, 1912; Batoum et le bassin du Tehorok, P., 1887; Muzeul din Tbilisi etc., Tbilisi, 1885.

— Cavalerul d'OLissON, Des peuples du Caucase, P. 1827. – E. Orsolle, Le Caucase et la Perse, P., 1855.

— Uslar, Istoria veche a Caucazului, Tbilisi, 1881; Etnografia Caucazului, Tbilisi, 1887. – P.S. Pallas, Second

voyage de Pallas, ou voyages entrepris dans les gouvernements méridionaux de l'Empire de Russie, etc., 4 vol., P., 1811. – C. Pobiedonostsev, Procureur général du Saint-Synode., P., 1927. – A. Poidebard, Le Transcaucase et la Rép. d'Armenie, etc., P., 1924.

— Contele Potocki, Voyage dans les steppes d'Astrakan et du Caucase, Hist. primitive des peuples, etc., 2 vol., P., 1829. – G. Radde, Călătorii în Alpii mingrelieni şi în văile nurilor Rion, Tkeim-Tgali şi Ingur, Tbilisi, 1866; Consideraţii fizico-geografice asupra regiunii Caucaz, Tbilisi, 1885. – E. Reclus, L'Asie Russe (Nouvelle Géographie Universelle, cartea a VI-a), P., 1881.

— Culegere de materiale descriptive ale locurilor şi triburilor din Caucaz, 2 fascicole, Tbilisi, 1882.

— Ch. Seignobos, Histoire narrative des anciens peuples de l'Orient, P., 1891. – M.P. de Semenov, La Russie extraeuropéenne et polaire, Sibérie, Caucase, etc., P., 1900.

— Seminarul ecleziastic din Tbilisi între 1886 – 1893, *Revoliuţiis Matiane*, nr. 1 (11), Tbilisi, 1925; Prinţul Sulhan Baratov, Istoria Georgiei (adaptată) de J. Mourier, Tbilisi, 1886.

— Strabon, Géographie, trad. Am. Tardieu, 4 vol., P., 1887 – 1890.

— Taitbout de Marigny, Voyage en Circassie, Bruxelles, 1826. – J.B. Telfer, The Crimea and Transcaucasia.

Being the narrative of a journey in the Kouban, în Gouria, Georgia, etc., 2 vol., Londra, 1877.

— De Villeneuve, La Géorgie, P., 1870.

— Vivien de Saint-Martin, Recherches sur les populations primitives et les plus anciennes traditions du Caucase, P., 1847. – A. Yermoloff, La Russie agricole devant la crise agraire, P., 1907.

ANII DE UCENICIE

Socialismul în Rusia. Muncitori şi ţărani. Industria în timpul ţarismului. Capitalism întârziat şi burghezie slabă. Inteligheţia. Pionierii revoluţiei. Teoreticieni şi doctrine.

Herzen, Bakunin, Neceaev, Tkacev. Populism şi terorism. Intrarea proletariatului în scenă. Marxismul. Plehanov. Cercuri muncitoreşti şi socialiste. Primul congres al partidului social-democrat. Stalin la Tbilisi. Autobiografie în racursiu. Lenin. *Iskra*. Originile bolşevismului. Revoluţionarii de profesie. Stalin militant. Arestarea, primul exil.

Troţki. Ideile fundamentale ale lui Lenin.

În Rusia, socialismul s-a născut pe la jumătatea secolului trecut, ca o ideologie complexă şi încă imprecisă, odată cu formarea proletariatului industrial şi s-a consolidat, încetul cu încetul, diversificându-se. Dar încă de la origine, acest socialism ca şi acest proletariat au prezentat trăsături specifice care aveau să dea destinului lor o direcţie originală, fără identitate istorică.

Pentru înţelegerea bolşevismului şi a reprezentanţilor săi în diversele stadii de evoluţie, de la Lenin la Stalin, este necesară o privire de ansamblu asupra începuturilor mişcării social-democrate ruse, asupra înaintaşilor, precursorilor şi adepţilor ei.

În Rusia, s-a dezvoltat încet, în centrele unde apar primele filaturi, topitorii, manufacturi, o clasă muncitoare săracă. Oraşele Moscova, Kazan, Iaroslavl, Tambov, Kaluga, Voronej, Tuia au fost martorele primelor greve rudimentare, provocate de condiţiile grele de muncă. În timpul ţarului Alexandru I, din 200.000 de muncitori, aproximativ jumătate erau şerbi, trimişi în fabrică din voinţa stăpânului. Ceilalţi, „liberi” să muncească şaisprezece ore şi chiar mai mult pe zi, să fie striviţi de pedepse, privaţiuni, persecuţii, abia dacă erau mai bine trataţi. Nicolae I, supranumit câteodată „ţarul de fier” – căci în materie de regim politic Rusia a cunoscut înaintea oţelului, fierul – a dat chiar o lege care pedepsea ridicarea la grevă drept crimă de drept comun. Aceşti ţărani, luaţi cu forţa din satul lor şi trimişi în fabrică rămâneau ţărani, muncind o parte a anului la câmp. Păstrau toţi o legătură strânsă cu locurile de origine şi-şi păstrau psihologia ţărănească mult timp după ce-şi schimbaseră rolul în

producţie.

Odată cu dezvoltarea rapidă a industriei care progresa aproape fără tranziţie graţie aportului străin de capital şi de tehnică, recrutările de muncitori au absorbit, în mai puţin de 40 de ani după abolirea serbiei, mai bine de un milion şi jumătate de ţărani. Astfel, proletariatul rus, în majoritatea lui, vine direct de la ţară, în timp ce în Occident el îi are ca nucleu de bază pe descendenţii breslelor de artizani din Evul Mediu, de la care a moştenit cultura urbană şi anumite tradiţii proprii. Este principala lui trăsătură distinctivă.

Chiar în practica ei revoluţionară timpurie, clasa muncitoare rusă este vizibil marcată de originea ei rurală. Începând din secolul al XVI-lea, constată istoricul M. Pokrovski, Rusia a fost se pare ţara cea mai agitată de revolte din Europa. Celelalte ţări mari au avut fiecare războaiele lor ţărăneşti; Rusia a suferit patru în decurs de două secole: cel din „Timpul frământărilor”, cel al lui Bogdan Hmelniţki, cel al lui Stenka Razin şi cel al lui Pugaciov. Reprimat sângeros, spiritul de revoltă n-a fost în niciunul din aceste războaie complet zdrobit. Şi, de la emanciparea şerbilor (1861), s-au mai înregistrat încă două mii de răzmeriţe locale, până la marea insurecţie din 1905. Poporul rus, scrie A. Leroy-Beaulieu, „poartă în el, ca să spunem aşa, revoluţia în stare latentă”. Acesta este trecutul care şi-a exercitat presiunea asupra evenimentelor contemporane. Puternice trăsături ale mentalităţii ţărăneşti s-au transmis mişcării muncitoreşti: resemnare pasivă întreruptă de rebeliuni violente, neîncredere individuală şi credulitate colectivă, simplism în idei, misticism în sentimente şi fanatism în prejudecăţi, toate îi vin de la această clasă puţin evoluată care, după Karl Marx, reprezintă barbaria în civilizaţie.

Cu capitalismul ei întârziat şi lipsit de vlagă, Rusia nu a avut o burghezie capabilă să devină clasă conducătoare. Petru cel Mare a creat el însuşi primele fabrici, Ecaterina a II-a i-a urmat exemplul şi, mai târziu, iniţiativa Coroanei a fost necesară pentru construirea primelor căi ferate.

Nicăieri în lume puterea nu a putut decide asupra atâtor întreprinderi productive, între care cele de distilare a alcoolului nu erau deloc puţine. Deşi cu dificultate, industria a prins rădăcini, graţie unor tarife vamale protecţioniste. O burghezie debilă din punct de vedere economic nu putea aspira politic la rolul de „starea a treia”. Rusia n-a cunoscut echivalentul a ceea ce a fost în Anglia *Magna Charta Libertatum*, nicio Declaraţie a drepturilor omului. Intelighenţia, elită generoasă şi instruită a aristocraţiei, a micii nobilimi rurale, a armatei şi a burgheziei cultivate este cea care, după ce a încercat în van să răstoarne absolutismul, va furniza căpetenii revoluţiei muncitorilor şi ţăranilor.

În ciuda unor trăsături pronunţat naţionale, absolutismul acesta nu este deloc lipsit de similitudini. „Tipul de dominaţie exercitat de Romanovi este absolut identic cu cel exercitat de casa de Valois sau de Tudori” arată Pokrovski. Iniţiatorii liberalismului provin din francmasonerie, în două rânduri desfiinţată. Novicov şi Radişcev au fost primii care au plătit, unul în închisoare, celălalt în exil, pentru umanitarismul lor avangardist, prin bunăvoinţa Ecaterinei a II-a, marea prietenă a lui Voltaire şi a enciclopediştilor. Încercarea revoluţionară a „decembriştilor”, în 1825, la moartea lui Alexandru I, nu a fost decât un complot militar fără legături cu poporul; dar cele mai radicale dintre căpetenii gândeau deja ca nişte republicani cu tendinţe puţin socialiste. Printre rebeli, care proveneau din loji şi din alte societăţi secrete, se găseau mai ales ofiţeri pătrunşi de ideile Revoluţiei Franceze şi câţiva intelectuali plasaţi la conducerea întreprinderilor capitaliste. Sulpiciul principalilor responsabili: Pestei, Rîleev, Kahovskoi, Muraviev-Apostol, Bestujev-Riumin şi deportarea a 150 de conjuraţi au pus capăt pentru mult timp visurilor de libertate, egalitate şi fraternitate. Domnia lui Nicolae I începea sub auspiciile spânzurătorii.

Sub Ţarul de Fier a apărut totuşi o viaţă spirituală intensă şi variată care a găsit forme de expresie împotriva opresiunii unui despotism bine consolidat. Alungată din

teritoriul politic, gândirea liberă şi-a căutat refugiul în literatură şi filosofie. Cei mai mari scriitori ai Rusiei, de la Puşkin la Tolstoi, ilustrează această epocă, Lermontov înaintea lui Nekrasov, Dostoievski după Gogol, înainte Goncearov şi Turgheniev, curând Ostrovski şi Şcedrin. În lipsa unor tribune publice, poezia şi romanul, teatrul şi satira critică Serbia, satirizează birocraţia şi înşală vigilenţa cenzurii. Beliński ridică critica literară la rangul de critică socială şi întemeiază tradiţia pe care o vor urma Dobroliubov, Cernîşevski, Pisarev. Tineretul luminat este pasionat de Fichte şi Schelling, de Hegel, de Feuerbach, mai târziu de Stuart Mill şi Spencer, de Büchner şi Darwin. În cercul lui Petraşevski se studiază Saint-Simon şi Fourier, Cabet şi Proudhon, Louis Blanc şi Lamennais, ceea ce atrage pentru membrii săi pedepse cu închisoare, şi apoi ocna, după o condamnare la pedeapsa capitală, comutată în ultimul moment. Puţin a lipsit în 1825 ca pana lui Puşkin să se frângă în aventura decembriştilor, dar a lipsit încă şi mai puţin, în 1849, ca Dostoievski să nu piară pe eşafod odată cu *petraşevţii*, după ce va fi îndurat chinurile îndelungate povestite în *Amintiri din casa morţilor*.

În anii ’40, două curente cu origini mai vechi îi împart pe intelectuali în „slavofili” şi „occidentalizanţi”. Ca reacţie împotriva reformelor brutale ale lui Petru cel Mare, impuse prin violenţă pentru a copia mai repede evoluţia europeană, ostili influenţei exterioare şi imitării străinătăţii, slavofilii idealizau trecutul rus, justificau teoretic întârzierea „sfintei Rusii” ca superioritate asupra „Occidentului putred”, propovăduiau conservarea cu grijă şi sfinţenie a autocraţiei, a ortodoxiei, a trăsăturilor naţionale, repudiau ca produse ale unei civilizaţii epuizate raţionalismul, ştiinţa şi democraţia. Occidentalizanţii voiau să ridice propria ţară la nivelul Europei cultivate, să laicizeze societatea rusă, să descătuşeze geniul popular, să instaureze drepturile omului. Cu Aleksandr Herzen se conturează o nouă tendinţă, aceea a unui socialism rus original care încearcă o sinteză. Sub forme din ce în ce mai diferite şi disparate, realizate de epigonii lui, acest curent

se va numi mai târziu *narodniceştro* (narodnicism).

Într-o doctrină eclectică, Herzen reconciliază credinţa lui în misiunea subversivă universală a ţăranilor slavi cu împrumuturi din teoriile revoluţionare ale Occidentului, în special din Proudhon. El elaborează concepţia care trebuie să rezolve în acelaşi timp „problema rusă şi problema socială", prezice sfârşitul Europei burgheze în urma unui război devastator, anunţă venirea comunismului în lume la un semnal dat din Rusia, ai cărei ţărani vor arăta întregii omeniri calea de urmat. Fiindcă poporul rus, crede Herzen şi discipolii lui influenţaţi de slavofili, are asupra tuturor celorlalte popoare ascendentul vechimii instituţiilor sale: comunitatea sătească (*obşcina* sau *mir*) tinde firesc spre socialism prin chiar natura ei intimă şi constituie embrionul organizării federaliste şi cooperatiste a viitorului. Rusia ţărănească va deschide deci era revoluţiei sociale şi calea spre comunism.

Despre forma de proprietate colectivă şi de exploatare agricolă din *mir* care inspira atâtea speranţe lui Herzen, discipolului lui, Bakunin, continuatorilor şi criticilor lui, Cernîşevski şi Lavrov, adevăraţi teoreticieni ai populismului în anii '60, se ştiu destul de multe lucruri şi în afara graniţelor Rusiei prin intermediul lui Haxthausen în Germania, Mackensie Wallace în Anglia, Leroy-Beaulieu în Franţa. Pentru narodnicii de toate nuanţele, adepţi ai acţiunii directe, ca Bakunin, sau ai propagandei, ca Lavrov, evoluţia burgheză nu este un progres, ci un regres, iar economia rusă rămasă în urmă este un ideal care trebuie perfecţionat. Pe fundamentele originare ale m/r-ului, completate de *artei*-uri, sau bresle de meşteşugari, se va dezvolta o civilizaţie unică evitând neajunsurile capitalismului, cu condiţia ca pământurile să fie atribuite ţăranilor şi fabricile muncitorilor. Dar din tendinţa generală a narodnicilor se desprind mai multe şcoli, influenţate de ştiinţele naturale, de economia politică şi de sociologie. Între anarhismul ţărănesc al lui Bakunin, radical şi exploziv, şi socialismul evoluţionist al lui Lavrov,

pedagogic şi ponderat, este o mare distanţă. Urmaşii lui Herzen i-au repudiat mesianismul panslavist, misticismul, utopismul, adoptându-i totuşi programul rezumat în formula: „Pământ şi libertate”, urmându-i totuşi faimosul sfat „întoarceţi-vă către popor”. Mulţi îl urmează şi în altă privinţă: emigrarea în Occident; acolo, pentru a combate mai bine ţarismul, el a publicat *Polarnaia Zviezda* (Steaua polară) şi *Kolokol* (Clopotul).

Bakunin, „apostol al răsturnării universale”, percepea la poporul rus o aspiraţie spontană de a acapara pământul, la cei care-l fac să rodească, şi o tendinţă firească a acestora către autonomia comunală, în opoziţie cu orice guvernare. Propovăduia revolta ţărănească permanentă, fie şi parţială, fie şi sortită eşecului, visând în acelaşi timp o răscoală generalizată ai cărei precursori au fost Stenka Razin şi Pugaciov. Acorda la fel o mare atenţie briganzilor, aceşti „revoluţionari instinctivi”. El este cel care a lansat în rândul tineretului studios, ca pe un cuvânt de ordine imperativ, ideea „întoarceţi-vă către popor”, enunţată de Herzen şi reluată de Lavrov, şi care a suscitat o mare emulaţie în acest sens: „Lepădaţi-vă cât mai repede de lumea asta sortită pieirii, aceste universităţi, aceste academii, aceste şcoli… Mergeţi în mijlocul poporului… Ştiinţa trebuie să moară odată cu lumea a cărei expresie este”. Un nou Stenka Razin se află pe aproape, adăuga el, dar de data asta nu unul singur, ci unul multiplu şi deci de neînvins. Revolta generală trebuie să ducă la o federaţie anarhică de comune libere, fără putere centrală, fără stat.

În vederea zilei celei mari în care se va aprinde incendiul irezistibil pe care-l vor grăbi răscoalele locale, Bakunin se gândeşte să pregătească instrumentele, adică indivizi iniţiaţi şi hotărâţi la orice. El scrie pentru ei o culegere de reguli, din care vor trebui să se inspire, document straniu, care contrastează cu înalta moralitate a tineretului narodnicist şi făcut parcă mai degrabă să-i îndepărteze decât să-i seducă.

Acest *Catehism al revoluţionarului*, introdus în Rusia de către discipolul lui Bakunin, Neceaev, este alcătuit din

mai multe părţi. În prima dintre ele, intitulată „Atitudinea revoluţionarului faţă de sine însuşi”, Bakunin prescrie renunţarea la orice inteles, sentiment, legături personale; ruperea oricăror relaţii cu lumea civilizată, legile, convenţiile; deprinderea unei singure ştiinţe, cea a distrugerii; dispreţul pentru opinia publică, ura faţă de moravurile şi obiceiurile admise; ştiinţa de a fi nemilos, de a nu aştepta în schimb compasiune, de a fi tot timpul pregătit să mori, antrenamentul pentru a putea îndura tortura; înăbuşirea în propriul suflet a oricărui sentiment de rudenie, de prietenie, de dragoste, de recunoştinţă şi de onoare; a nu avea altă satisfacţie decât biruinţa revoluţiei; a nimici tot ce poate dăuna acestui scop. În cea de-a doua parte, „Atitudinea revoluţionarului în faţa tovarăşilor săi”, catehismul recomandă solidaritatea între catiheţi, în măsura utilităţii fiecăruia pentru cauza comună; orice tovarăş trebuie să aibă la îndemână câţiva revoluţionari de a doua şi a treia categorie, ca un capital de cheltuit cu economie; în caz de pericol să nu salvezi un camarad aflat în primejdie decât dacă salvarea lui merită cheltuiala necesară de forţe revoluţionare. În cea de-a treia parte, „Atitudinea revoluţionarului faţă de societate”, Bakunin recomandă infiltrarea în toate mediile, inclusiv în poliţie, Biserică şi Curte; întocmirea unei liste de condamnaţi la moarte în ordinea corespunzătoare a urgenţei execuţiilor şi o alta cu persoanele de păstrat înaintea execuţiei, dacă atitudinea lor negativă faţă de societate poate incita poporul la revoltă; exploatarea persoanelor aflate în poziţii înalte, bogate şi influente, supunerea lor prin aflarea secretelor; simularea unei colaborări în conspiraţie cu liberalii pentru a-i induce în eroare, pentru a-i manipula şi a-i compromite; incitarea şi antrenarea doctrinarilor, a conspiratorilor guralivi pentru a le grăbi pierderea creditului în faţa majorităţii, în cazul unora, pentru a-i instrui şi căli, în cazul altora; folosirea femeilor după gradul lor de utilitate, sacrificarea celor mediocri, considerarea celor mai buni ca „avuţia cea mai preţioasă”. În fine, în cea de-a patra parte, „Atitudinea asociaţiei faţă

de popor”, autorul preconizează agravarea prin toate mijloacele a suferinţelor şi nenorocirilor poporului pentru a-l aduce la limita răbdării şi a-l obliga la revolta generalizată; lucrarea de realizat constă într-o distrugere teribilă, completă şi inexorabilă; trebuie de aceea realizată unirea cu bandiţii, „singurii revoluţionari autentici în Rusia”, şi creată o forţă compactă, care va distruge tot în calea ei... Nu e posibil un rezumat în stare să redea încărcătura de ură rece, de cinism explicit al faimosului catehism anonim pe care niciun studiu asupra originilor bolşevismului nu poate să-l treacă sub tăcere.[3]

Herzen spusese: „Toate bogăţiile Occidentului, toate moştenirile ne lipsesc. Nimic roman, nimic antic, nimic catolic, nimic feudal, nimic cavaleresc, aproape nimic burghez în amintirile noastre. Astfel că niciun regret, niciun respect, nicio relicvă nu ne pot opri”. Bakunin o demonstrează prin scrisul lui, fără să-şi asume răspunderea, iar Neceaev o va demonstra prin actele lui, care-l vor face să bată în retragere, dezgustat şi înspăimântat, pe Bakunin însuşi. Prin minciună şi

3 Timp de mai bine de un secol, Bakunin a fost considerat autorul acestui catehism, atît de către cei mai apropiaţi dintre prietenii lui, M. Sajin (Armand Ross) şi Z. Ralli, cît şi de către narodovolţî (membri ai organizaţiei Voinţa Poporului), A. Uspenskaia, sora lui, V. Zasulici, S. Perovskaia şi de către istoricii cei mai calificaţi: M. Drago- manov, A. Tun, G. Stieklov, B. Kozmin, F. Mehring, B. Nicolaevski, F. Venturi. Chiar şi Max Nettlau, prieten şi biograf al lui Bakunin, a sfîrşit prin a se convinge că acesta e adevărul. Cît despre Bakunin, el a păstrat asupra subiectului o tăcere enigmatică. în 1966, publicarea unei scrisori inedite — adresată lui Neceaev de către Bakunin — pune totul în discuţie : ea critica „catehismul dumneavoastră". Totuşi, fragmente dintr-o „confesiune", şi ea inedită, publicate la Moscova în 1968, aveau să reveleze că autorul acesteia, Gheorghi Enişerlov, îşi atribuia paternitatea Catehismului, confirmînd indicaţia anterioară a unui arhivist, care trecuse neobservată la apariţia ei, în 1938. Rămîne un semn de întrebare : singurul text manuscris al catehismului, văzut şi distrus de către Sajin şi alţi bakunişti înflăcăraţi, era scris de mîna lui Bakunin. Motiv de a ne pierde în ipoteze (Vezi „Catehismul revoluţionarului" de B. Souvarine, în Dostoievski, Editions de l'Herne, Paris, 1973 şi scrisoarea lui Boris Souvarine în Novti Jurnal, nr. 121, New York, dec. 1975; urmată de un erratum în nr. 122 al aceleiaşi reviste).

impostură, viclenie şi intimidare, intrigă şi şantaj, pentru că toate mijloacele sunt bune, dar şi printr-o muncă înverşunată şi o extraordinară energie, moştenitorul confidenţial al *Catehismului* organizează şi conduce o grupare secretă care sfârşeşte rău, *Narodnaia Rasprava* (Vindicta Poporului): unul dintre membri este asasinat de un altul la instigarea lui Neceaev, care, pentru a se debarasa de el, a răspândit pe nedrept bănuiala de trădare şi afacerea duce la sute de arestări şi la un proces răsunător. În Europa şi în America, drama aceasta halucinantă este cunoscută mulţumită *Posedaţilor* lui Dostoievski. O dată divulgat *Catehismul*, el provoacă scandal printre revoluţionari şi Bakunin se abţine să-şi revendice paternitatea, care-i va fi atribuită mult timp lui Neceaev. Refugiat în Elveţia, acesta din urmă uzează împotriva primului de respingătoarele metode înscrise în legile revoltatului perfect şi condensate în formula: „Cu toată viteza prin noroi…” Maestrul se desparte de discipolul fanatic şi pervers, căruia îi admiră devotamentul nelimitat pentru cauza poporului, desigur, dar pe care-l socoteşte prea lipsit de scrupule. Termenul de *neceaevscina* va desemna de acum înainte imoralismul pseudorevoluţionar. Dar trebuie notat că Neceaev s-a dovedit în Rusia primul „practician” veritabil al organizaţiei subversive şi primul revoluţionar de profesie pentru care scopul declarat justifică mijloace condamnabile. Pe urmele lui vor merge numeroşi imitatori.

„Idealiştilor” anilor patruzeci le vor urma „realiştii” anilor şaizeci, care-i vor avea drept succesori pe oamenii de acţiune ai anilor şaptezeci. împotriva adepţilor lui Bakunin, anarhişti răsculaţi, şi a lavriştilor, propagandişti educatori, se formează în 1875, în jurul lui Piotr Tkacev, un grup foarte puţin numeros, cu o ideologie complet diferită, cea a iacobinismului rus, a cărui importanţă simptomatică nu va deveni evidentă decât un secol mai târziu. Tkacev rămâne un narodnic, fiindcă împărtăşeşte credinţa comună în *mir* şi în capacităţile creatoare de ţăranului, dar, prin concepţia lui asupra căilor şi mijloacelor revoluţiei, se

declară iacobin şi strâns înrudit spiritual cu Blanqui. O revoluţie, explică el în *Nabat* (Clopotul), presupune mai întâi a lua puterea, preludiu indispensabil al realizărilor definitive. Propaganda nu-şi va da rezultatele decât după luarea puterii, ea trebuie să urmeze şi nu să preceadă lovitura de stat. Lovitura de stat va fi rezultatul unei conjuraţii, operă a unei minorităţi conştiente şi nu e posibilă decât prin violenţă, ceea ce presupune existenţa unui partid centralizat, selecţionat, disciplinat, ierarhizat, apt să vegheze asupra securităţii militanţilor săi, să exercite represalii împotriva persecutorilor săi şi să-şi răzbune martirii. „Nici în prezent şi nici în viitor, poporul nu este capabil prin el însuşi să înfăptuiască revoluţia socială. Numai noi, minoritatea revoluţionară, putem şi trebuie s-o facem cât mai repede… Singur, poporul nu se poate salva… nu-şi poate hotărî soarta potrivit cu nevoile lui reale, nu poate să dea chip şi viaţă ideilor revoluţiei sociale". Cu cât există în popor mai puţine elemente revoluţionare, cu atât mai insignifiant trebuie să fie rolul lui în răsturnarea socială şi cu atât mai multă autoritate revine minorităţii conştiente care va introduce comunismul. „Poporul lipsit de conducători nu este în stare să edifice o lume nouă pe ruinele celei vechi… Acest rol şi această misiune revin exclusiv minorităţii revoluţionare". Tkacev anunţă apropiatul terorism şi viitorul bolşevism.

O primă tentativă de asasinat împotriva împăratului avusese loc în 1866, gest izolat al studentului Karakozov. În ultimii ani ai deceniului şapte, violenţa opoziţiei este o reacţie la violenţa tiraniei. La persecuţii, la deportări, la execuţii, la abuzurile din închisori se răspunde cu revolverul, cu bombele, cu pumnalul. Dezamăgiţi de mişcarea lor paşnică „către popor", narodnicii se apără împotriva poliţiei cu armele şi declară război guvernanţilor şi terorii. Ei au creat în 1876, la îndemnul lui Aleksandr Mihailov, primul partid socialist şi revoluţionar din Rusia, asociaţia *Zemlia* i *Volia* (Pământ şi Libertate) care cuprinde fostele cercuri de intelectuali şi individualităţi revoluţionare dispersate, care convoacă la Petersburg

prima manifestaţie muncitorească de stradă în timpul căreia un student se adresează mulţimii. Se regăsesc aici membri ai cercului Ceaikovski, înfiinţat cu câţiva ani înainte, cu Marc Natanson, Sofia Perovskaia, Stepniak, Kropotkin. Organizaţia are un comitet central, secţiuni de lucru, un grup de luptă. În 1878, Vera Zasulici îl împuşcă pe generalul Trepov, care a condamnat la biciuire un deţinut politic, iar Stepniak îl atacă cu lovituri de pumnal pe generalul de jandarmerie Mezenţev. În 1879, guvernatorul Harkovului, un prinţ Kropotkin, văr al precedentului, este asasinat, iar Soloviev este cât pe ce să reuşească în tentativa lui de asasinat asupra ţarului Alexandru al II-lea. Seria de atentate este deschisă, *Pământ şi libertate* revendică pentru toate responsabilitatea deplină. Sub loviturile dezlănţuite ale represiunii, teroriştii îşi perfecţionează tehnicile, îşi pregătesc revanşe sângeroase. Dar cei mai buni dintre oamenii lor cad, Ossiński, Lizogub, Vittenberg. Printre membrii organizaţiei *Zemlia*i *Volia*, încep să existe disensiuni asupra tacticii; unii sunt pentru terorismul sistematic, cu Aleksandr Jeliabov, alţii înclină, cu Gheorghi Plehanov, pentru propaganda persuasivă; partidul se scindează la congresul secret de la Voronej în 1879 în două partide – *Narodnaia Volia* (Voinţa Poporului) şi Ciornîi *Peredel* (împărţire Generală).

Comitetul executiv al Voinţei Poporului reia imediat lupta şi câteva luni mai târziu Sofia Perovskaia, fiica generalului guvernator al Petersburgului, asistată de Mihailov şi Hartman, încearcă să arunce în aer trenul imperial. Prietenul ei, Jeliabov, camarazii ei, Kibalcici şi Vera Figner, încearcă acelaşi lucru în alte puncte ale căii ferate, fără succes. În 1880 muncitorul Halturin reuşeşte să facă să explodeze o şarjă de dinamită la Palatul de Iarnă şi este cât pe ce să-l ucidă pe ţar. În fine, în 1881, Sofia Perovskaia conduce atentatul în care pier Alexandru al II-lea şi Grâneveţki, ucigaşul lui, dar care costă viaţa tuturor regiciziilor, Perovskaia, Jeliabov, Mihailov, Râsakov şi Kibalcici, spânzuraţi o lună mai târziu. împotriva

aşteptărilor lor, evenimentul nu produce nicio reacţie în rândurile populaţiei rurale, care rămâne inertă. Noul ţar, sfătuit de Pobiedonosţev, refuză să asculte rugăminţile Voinţei Poporului, al cărei comitet executiv, prin pana lui Mihailovski şi Tihomirov, promite să înceteze orice activitate teroristă dacă puterea permite funcţionarea unei Constituante şi atribuie unele libertăţi. Imediat după moartea lui Alexandru al II-lea este creată Ohrana şi aparatul represiv al autocraţiei loveşte în *narodovolţi*, „avangardă fără armată”, al căror efort disperat slăbeşte în intensitate. Renegarea lui Tihomirov, trădarea lui Degaev şi arestarea lui Lopatin precipită declinul. Ultimele conspiraţii eşuează, Voinţa Poporului agonizează după execuţia celor cinci studenţi implicaţi în complotul împotriva lui Alexandru al III-lea. Printre ei se număra şi Aleksandr Ilici Ulianov, al cărui frate mai mic, Vladimir, va fi mai târziu Lenin.

Lecţiile tragediei nu sunt zadarnice şi exemplul dat de *narodovolţi* a intrat pentru totdeauna în tradiţia revoluţionară naţională. Karl Marx nu se înşela scriind fiicei sale, în chiar anul în care Voinţa Poporului era decapitată: „Sunt cu toţii oameni admirabili, lipsiţi de poză melodramatică, plini de simplitate, adevăraţi eroi. A striga şi a acţiona sunt două lucruri opuse şi ireconciliabile. Comitetul Executiv din Petersburg, care acţionează cu atâta hotărâre, publică manifeste de o extremă moderaţie... Comitetul Executiv se adresează Europei pentru a o convinge că al său *modus operandi* este o modalitate de a acţiona specific rusă, de altfel inevitabilă istoric, asupra căreia se poate moraliza pentru şi contra tot atât de puţin ca asupra masacrului din Chios”. *Modalitate de acţiune specific rusească*, este exact caracteristica ce trebuie subliniată în atitudinea acestor oameni cărora terorismul li se impunea ca o „tristă şi teribilă necesitate” şi care au protestat cu convingere împotriva asasinării preşedintelui Garfield, declarând: „Violenţa nu se justifică decât ca răspuns la violenţă”.

Oboseala, pesimismul care urmează sacrificiului

voluntar al elitei revoluţionare nu puteau împiedica dezvoltarea şi întărirea adevăratei forţe capabile să învingă ţarismul. Sub presiunea războaielor şi a exigenţelor pieţei externe, evoluţia economică angajase pe calea capitalismului modern această ţară agrară, modificându-i structura socială. Micii producţii rurale i se substituie marea industrie, uzina gigantică concurează micile ateliere, sărind peste etapele intermediare şi procurându-şi mâna de lucru dintre şerbii eliberaţi şi complet lipsiţi de mijloace. Mult timp necesităţile militare au făcut din stat principalul client al industriei. Căile ferate au dat un impuls decisiv metalurgiei, ajungându-se de la 2000 kilometri exploataţi în 1860 la 10.000 în 1870, cifra crescând apoi cu mai bine de 1.500 de kilometri pe an, în medie. Progresul transporturilor stimula toată producţia şi toate schimburile într-o ţară imensă lipsită de drumuri practicabile. În anii şaizeci, pe care unii i-au numit un „scurt secol al XVIII-lea" din cauza iniţierii în „iluminism" a unei minorităţi privilegiate, doar o zecime din populaţie locuia la oraş şi mai puţin de o sutime frecventa şcoala. Paralel cu aglomerarea proletariatului în centrele industriale unde capitalismul primitiv, prin excese monstruoase, realiza – cu un utilaj necorespunzător şi asuprindu-i cu sălbăticie pe muncitori, cazaţi în barăci sau îngrămădiţi în subsoluri – profituri de 60%, masa ţărănească, împovărată de dări pe loturile din ce în ce mai mici, a căzut într-o mizerie indescriptibilă. Ţarismul înăbuşea brutal grevele din oraşe şi revoltele din sate. Dar, în timp ce intelectualii se risipesc în acte individuale şi merg spre înfrângere, prinde contur o nouă mişcare. De la Petersburg la Odesa, iau fiinţă cercuri muncitoreşti care înaintează revendicări politice din ce în ce mai conforme cu programele socialismului european. Pe măsură ce antagonismul între muncă şi capital din industrie preia ponderea faţă de lupta ţăranilor împotriva moşierilor, se produce o selecţie a proletarilor şi se pregătesc elementele unui nou partid. În anii deceniului opt şi în cei care urmează se multiplică semnele prevestitoare ale social-

democraţiei. Mai mulţi narodnici de ieri, care au tras învăţăminte de pe urma eşecurilor, se convertesc la marxism.

Primul şi cel mai important dintre ei este Plehanov, studentul care a luat parte, în 1876, la manifestaţia de la Petersburg, în faţa bisericii Kazan, unde 250 de muncitori îndrăzneau pentru prima oară să iasă în stradă, care s-a separat de narodovolţi pentru a constitui grupul efemer *Ciornîi Peredel*. În 1882 el traduce şi prefaţează *Manifestul Partidului Comunist*. Într-o scrisoare către Lavrov, el critică fără menajamente proudhonismul lui Stepniak, unul din supravieţuitorii narodnicismului terorist şi se declară gata să „facă din *Capitalul* lui Marx un pat al lui Procust pentru toţi colaboratorii *Mesagerului Voinţei poporului*”. În 1863, cu Axelrod, Leo Deutsch şi Vera Zasulici, bakuniştii de până mai ieri, creează la Geneva, la puţin timp după moartea lui Marx, grupul Eliberarea Muncii care profesează marxismul. Broşurile lui, *Socialism şi luptă politică*, pe urmă *Dezacordurile noastre*, fac senzaţie, îl consacră ca teoretician înainte chiar ca pana şi cuvântul lui de polemist inegalabil să facă din el figura centrală a social-democraţiei ruse. În 1889, la Congresul socialist internaţional, nu ezită să afirme că revoluţia va învinge în ţara lui graţie clasei muncitoare sau va fi învinsă.

În Rusia, cercurile socialiste deveneau mai numeroase, grevele mai frecvente. O mare criză economică în anii optzeci ascute lupta de clasă; muncitorii obţin primele legi care limitează exploatarea muncii lor. Foametea din 1891, urmată de un avânt industrial puternic, accentuează mişcarea. Unele grupuri fuzionează, altele se constituie în „uniuni de luptă”. O nouă generaţie de intelectuali revoluţionari îşi face apariţia, apar alţi răzvrătiţi: la Petersburg, Lenin şi Martov, la Odessa, Riazanov; la Nikolaev, Troţki. În 1898 are loc la Minsk primul congres social-democrat, precedat cu un an de către Bund (partidul socialist muncitoresc evreiesc), care adoptă textul unui manifest redactat de Piotr Struve. Cei

nouă participanţi sunt arestaţi sau siliţi să dispară, dar fusese astfel plantat un jalon.

Într-unul din aceste cercuri muncitoreşti, conduse de intelectuali devotaţi intereselor poporului, a intrat Stalin, sosind la Tbilisi. Ce rol a avut el aici, în timp ce în străinătate principalii protagonişti ai partidului se lansau în primele lor controverse doctrinare? Asupra acestei epoci avem propria lui mărturie. Într-un discurs pe care l-a ţinut în 1926 în faţa muncitorilor din Tbilisi, el răspunde funcţionarilor servili care deja începuseră să-l tămâieze pentru a intra în graţiile puterii:

„… Jumătate dintre elogiile pe care le-am auzit aici la adresa mea nu le-am meritat. Se pare că aş fi eroul din Octombrie şi conducătorul partidului comunist al Uniunii Sovietice şi şeful Internaţionalei comuniste şi un cavaler neînfricat şi tot ce vreţi. Acestea nu sunt decât braşoave, tovarăşi, şi o exagerare absolut inutilă.

Tovarăşul Arakel (A. Okuaşvili) a spus aici că el se considera altă dată unul dintre dascălii mei şi pe mine ca pe unul dintre discipolii lui. Este absolut exact, tovarăşi. Efectiv, am fost şi rămân unul dintre discipolii muncitorilor din avangarda atelierelor de la calea ferată din Tbilisi”.

Chiar dacă această aparentă modestie nu era decât afectare iar omagiul adresat feroviarilor, o abilă demagogie, tonul este demn şi e posibil ca în acel moment Stalin să fi spus ceea ce gândea. În continuarea discursului autobiografic, oratorul se exprimă în următorii termeni:

„Permiteţi-mi să mă întorc spre trecut. Îmi amintesc anul 1898, când pentru prima dată muncitorii din atelierele căii ferate mi-au încredinţat un cerc. Au trecut de atunci 28 de ani. Îmi amintesc cum în locuinţa tovarăşului Sturua, în prezenţa lui Silvestr Djibladze (şi el era atunci printre maeştrii mei), a lui Zakro Ciodrişvili, a lui Gheorghi Ciheidze, a lui Miha Bociorişvili, a lui Ninua şi alţi muncitori înaintaţi din Tbilisi, am primit lecţii de acţiune *practică*. Pe lângă aceşti tovarăşi eu eram atunci unul cu caş la gură.

Poate că la vremea respectivă ştiam un pic mai multă

carte decât mulţi dintre aceşti tovarăşi, dar ca *practică* militantă, eram fără îndoială un începător. Aici, în mijlocul acestor tovarăşi, am primit atunci primul meu *botez* în lupta revoluţionară. Aici, în mijlocul acestor tovarăşi, am devenit un ucenic al revoluţiei. Cum vedeţi, primii mei dascăli au fost muncitorii din Tbilisi. Daţi-mi voie să-mi exprim aici sincera mea recunoştinţă faţă de aceşti tovarăşi.

Îmi amintesc apoi anii 1905 – 1907, când, din voinţa partidului, am fost *azvârlit* în acţiune la Baku. Doi ani de activitate revoluţionară printre muncitorii din industria petrolului m-au călit ca luptător *practic* şi ca unul dintre conducătorii *practici*. Dar în tovărăşia unor muncitori înaintaţi din Baku, printre care Vaţec, Saratoveţ şi alţii, pe de o parte, şi în furtuna conflictelor celor mai adânci între muncitorii şi patronii industriei petrolului, pe de altă parte, am învăţat pentru prima dată ce înseamnă să conduci mari mase de muncitori. Acolo, la Baku, am primit astfel cel de-al doilea *botez* în lupta revoluţionară. Acolo am devenit eu un muncitor revoluţionar. Daţi-mi voie să exprim acum dascălilor mei de la Baku sincera mea recunoştinţă tovărăşească".

În acest stil intenţionat frust, cu termeni câteodată improprii, cu metafore simpliste şi cu repetiţii monotone, apar caracteristicile omului: formă de gândire clericală tradusă în stilul litaniilor, comparaţia insistentă cu „botezul", modestia sinceră sau simulată a unui credincios în timpul unei confesiuni publice; aluzii repetate la o anumită acţiune „practică", veritabilă vocaţie de conducător care va şti să se impună fără a fi nici scriitor, nici orator, nici teoretician; în fine, preocuparea de a se coborî la nivelul inferior al auditoriului, fără a încerca vreodată să-l ridice, dar nici să facă efortul să se ridice el însuşi; Stalin ţine de asemenea să se arate în trecut ca aflându-se exclusiv în societatea proletarilor, la fel cum va ţine mai târziu să treacă drept fiu de muncitor. Sfârşitul discursului îngroaşă toate trăsăturile tabloului:

„În sfârşit, îmi amintesc de anul 1917, când, la

chemarea partidului, după ce trecusem din închisori în deportare, am fost *azvârlit* la Leningrad. Acolo, în mijlocul muncitorilor ruşi, în imediata apropiere a marelui învăţător al proletarilor din toate ţările, tovarăşul Lenin, în furtuna marilor lupte dintre proletariat şi burghezie, în timpul războiului mondial, am învăţat pentru prima dată să înţeleg ce înseamnă să fii unul din conducătorii marelui partid al clasei muncitoare. Acolo, în mijlocul muncitorilor ruşi liberatori ai popoarelor oprimate şi franctirori ai luptei proletariatului tuturor ţărilor şi popoarelor, am primit cel de-al treilea *botez* al luptei revoluţionare. Acolo, în Rusia, sub conducerea lui Lenin, am devenit unul dintre îndrumătorii-muncitori ai revoluţiei. Permiteţi-mi să exprim aici învăţătorilor mei ruşi sincera mea recunoştinţă de tovarăş şi să-mi plec capul în faţa îndrumătorului meu, Lenin.

De la titlul de ucenic (Tbilisi), la cel de muncitor (Baku), la cel de îndrumător-muncitor al revoluţiei noastre (Leningrad), aceasta este, tovarăşi, şcoala uceniciei mele revoluţionare. Aceasta este, tovarăşi, imaginea autentică a ceea ce am fost şi a ceea ce am devenit, dacă vorbim fără exagerare, cu sinceritate”.

Dacă este adevărat că nu putem judeca un individ după ideea pe care el însuşi şi-o face despre sine, şi mai puţin încă după impresia pe care vrea s-o lase, personalitatea individului în discuţie dezvăluie totuşi, fără ştirea lui, unele aspecte. În măsura în care „stilul este omul însuşi”, Stalin se prezintă deja într-o lumină destul de şocantă. Cât despre faptele susceptibile de a ilustra şi clarifica începuturile carierei lui politice, ele lipsesc aproape cu desăvârşire în textele care se referă la această perioadă: documente istorice, publicaţii ale vremii, literatură apologetică sau polemică. Dar nu este atât de necesar să explicăm această lacună aparentă, cât este să o punem în evidenţă ca fiind chiar explicaţia.

De la primii săi paşi în social-democraţie, Stalin a dovedit calităţi care aveau să atragă în perioada ce a urmat atenţia conducătorilor partidului şi să-i aducă o

avansare neîntreruptă. Devotamentul faţă de cauză, dorinţa de a se face util, dăruirea de sine nu-l distingeau de miile de revoluţionari de aceeaşi calitate; dar simţul acţiunii „practice”, capacitatea de a acţiona când alţii sunt înclinaţi spre a vorbi, un sânge rece destul de rar şi o fermitate excepţională fac din el un executant de prima mână.

Aspectul „practic” al acţiunii era munca obscură şi ingrată, eficientă şi lipsită de glorie a conspiratorului hăituit; era organizarea răbdătoare, meticuloasă, mereu contracarată sau distrusă de către poliţie şi mereu luată de la capăt, a propagandei clandestine şi a manifestelor; este ceea ce în toate partidele din lume se numeşte „bucătăria”, foarte grea în Rusia timpului. Stalin se afla aici în elementul lui.

El are calităţile defectelor sale. Puţin înzestrat pentru activitatea intelectuală, teoretică sau ştiinţifică, el trebuie să se lase absorbit de miile de detalii ale problemelor locale, corvezile vieţii subterane şi riscurile intervenţiilor în plină zi. Orizontul lui de provincial rămâne limitat, rolul de instrument nu-l ajută să şi-l lărgească, nici nu-i favorizează maturizarea. Din fericire, dacă se poate spune asta, lui Stalin ca şi tuturor revoluţionarilor, închisoarea avea să-i asigure o odihnă forţată, permiţându-i să-şi completeze instrucţia.

Cu toate astea, tocmai unele dintre slăbiciunile lui îi servesc în mediul şi împrejurările al căror rezultat este. Ca să se facă înţeles de ţăranii georgieni şi tătari, fie ei de curând îmbrăcaţi în salopeta de muncitor sau şerbi şi fii de şerbi recent eliberaţi, ooaci la idei genen>1< = şi abrutizaţi de mizerie, era nevoie de un limbaj elementar, un pic grosolan, adresându-se intereselor celor mai imediate, potrivit cu mentalitatea regională, etnică şi socială. Această limbă, Stalin o vorbea. Muncitorii de la calea ferată şi de la fabricile de tutun, cizmarii şi salahorii îl înţelegeau. Dar la discuţiile de doctrină, importante atunci pentru viitorul social-democraţiei şi orientarea mişcării revoluţionare, el nu participă câtuşi de puţin. Şi

nu avem cum să-i găsim urma acolo unde n-a lăsat nicio urmă.

În momentul de care vorbim, la răscrucea a doua secole, partidul lui Plehanov era încă inconsistent, cu o doctrină ezitantă şi cu contururi imprecise.

Marxismul îşi croia calea împotriva influenţei ideologiilor anterioare şi suferea la rându-i interpretări deformatoare. În Rusia, Marx era foarte citit şi apreciat de către intelectuali înainte de a avea aici discipoli şi Voinţa poporului i-a adus un omagiu public. *Capitalul*, apărut la Petersburg în 1872 înainte de orice altă traducere, a servit de temă centrală în controversele dintre adepţii diferitelor curente socialiste. Opiniile lui Marx şi Engels asupra comunităţilor rurale au alimentat mai apoi o dezbatere permanentă. Plehanov şi Eliberarea muncii au editat în străinătate o literatură marxistă care stârnea în Rusia o atenţie mai vie decât nicăieri în altă parte. „Se puteau vedea apărând unele după altele lucrări de marxism, înfiinţându-se reviste şi ziare marxiste, toată lumea se convertea în masă la marxism, îi adula pe marxişti, le făcea curte marxiştilor, editorii se entuziasmau de tirajul extraordinar al cărţilor de marxism…”, scria Lenin.

„Marxismul legal”, numit astfel fiindcă cenzura nu înţelegea nimic din terminologia savantă a studiilor economice şi permitea publicarea lor fără să le bănuiască semnificaţiile, nesesizând decât critica narodnicismului, a hrănit o vreme intelighenţia avidă de cunoştinţe noi şi a lăsat curând locul marxismului revoluţionar, acesta în afara legii. Una lângă alta şi ignorându-se reciproc se dezvoltau gândirea socialistă şi mişcarea muncitorească spontană, în aşteptarea momentului când aveau să se întâlnească.

Lenin numeşte perioada care ţine de la crearea grupului Eliberarea muncii până la venirea pe tron a lui Nicolae al II-lea perioada „intrauterină” a Partidului; programul social-democrat nu avea atunci decât câţiva adepţi. Apoi, până la 1898, este „copilăria” partidului. Se constată o agitaţie spontană a maselor populare, au loc

numeroase greve; intelectualii se adresează acum muncitorilor, o nouă generaţie se iniţiază în marxism, se căleşe în luptă; este înfiinţat partidul (după istoricul V. Nevski, avea, poate, în jur de 500 de membri). Începe din acest moment „adolescenţa" şi se produce o criză de creştere; „adolescentul are vocea în schimbare", spune Lenin, şi „vocea social-democraţiei, şi ea în schimbare, începe să sune fals".

Marxiştii-legali, cu Piotr Struve, Berdiaev, Bulgakov, Tugan-Baranovski, evoluează într-o direcţie când liberală şi burgheză, când spi> ualistă şi religioasă. Alţi social-democraţi, ca Martânov şi Kricevski, renunţă la politica revoluţionară şi devin sindicalişti şi trade-unionirri sub numele de „economişti". Încep polemicile între purtătorii de cuvânt ai diverselor tabere şi ele nu se vor încheia chiar repede. Clasa muncitoare, bineînţeles, nu putea să urmărească argumentele, nici să înţeleagă miza, şi-şi căuta propria-i cale. Prea inteligenţi pentru a se mulţumi cu formule gata făcute, marxiştii-revoluţionari nu-şi găsiseră încă propria formulă. În 1899, Lenin scrie: „Noi nu privim deloc teoria lui Marx ca pe ceva perfect şi inatacabil; dimpotrivă, suntem convinşi că ea a dat numai bazele ştiinţei pe care socialiştii trebuie cu necesitate să le perfecţioneze în toate direcţiile dacă nu vor să fie în întârziere în faţa vieţii... Socialiştii ruşi trebuie în mod special să interpreteze independent teoria lui Marx, căci ea nu dă decât directive generale..."

Social-democraţii cei mai hotărâţi la acţiune metodică au trecut atunci la organizarea temeinică a partidului lor, la dotarea lui cu un organ director. Lenin şi Martov, întorşi din exilul lor siberian unde meditase fiecare la problemele momentului, pleacă în străinătate în acest scop; alături de Potresov ei se vor asocia cu „bătrânii" din Eliberarea muncii. „Lupta revoluţionară este adesea imposibilă fără emigraţie revoluţionară", era de părere Lenin, inspirat de exemplul lui Herzen, Bakunin, Tkacev şi Lavrov. Cu Plehanov, Axelrod şi Vera Zasulici, cei trei tineri fondează în 1900, la München, *Iskra* (Scânteia) – ziar al

partidului muncitoresc social-democrat. Redacţia, afirmând continuitatea tradiţiei revoluţionare ruse, îşi punea pe frontispiciu următoarele cuvinte, adresate lui Puşkin de decembriştii martiri: „Din scânteie se va aprinde flacăra”. Articolul program şi editorialul erau semnate de Lenin.

Situaţia momentului n-ar putea fi schiţată mai bine decât în aceste rânduri scrise de viitorul conducător al revoluţiei: „Ultimii ani se caracterizează printr-o răspândire uimitor de rapidă a ideilor social-democrate în rândurile intelectualităţii noastre, iar în întâmpinarea acestui curent de gândire socială păşeşte mişcarea – care a luat naştere în mod de sine stătător – a proletariatului industrial, care începe să se unească şi să lupte împotriva asupritorilor săi, începe să manifeste o năzuinţă fierbinte spre socialism. Pretutindeni apar cercuri de muncitori şi de intelectuali social-democraţi, se difuzează foi locale de agitaţie, cererea de literatură social-democrată creşte întruna, depăşind mereu oferta, iar prigoana cruntă dezlănţuită de guvern nu este în stare să stăvilească această mişcare. Închisorile gem de deţinuţi, locurile de deportare sunt arhipline, aproape nu e lună în care să nu se audă că au avut loc «căderi» în toate colţurile Rusiei, că au fost interceptate transporturi, că s-au confiscat publicaţii şi tipografii, iar mişcarea creşte neîncetat.”[4] Cât despre social-democraţie, Lenin o critică pentru dispersia ei, pentru fărâmiţarea în cercuri adesea efemere, fără legături, nici tradiţie, cu idei confuze şi contradictorii. „Înainte de a ne uni şi pentru a ne uni trebuie mai întâi să ne diferenţiem”.

Anunţându-şi apariţia, *Iskra* îi denunţă pe social-democraţii pur reformişti, influenţaţi de „revizionistul” german E. Bernstein. Ea revendică „spiritul unei tendinţe bine definite”, cea a marxismului revoluţionar, anunţând în acelaşi timp în paginile revistei „polemica între tovarăşi”. Ziarul îşi propune să lucreze la realizarea unui program comun întregului partid, la crearea unui mecanism de

4 Lenin, Opere complete, voi. IV, Editura Politică, 1961, p. 346 (n.t.).

legătură, de informare şi de difuzare a literaturii socialiste. În acest scop face apel nu numai la muncitori şi la socialişti, ci şi la „toţi cei asupriţi şi striviţi de regimul nostru politic”, la „toate elementele democratice”.

Dar ideile cele mai îndrăzneţe din organul social-democraţiei se găsesc încă de la primul număr în articolul de fond al lui Lenin. Asupra concepţiilor generale ale socialismului autorul anonim nu pretinde să aducă nimic nou şi enunţul său este conform cu marxismul clasic, al cărui interpret recunoscut de la moartea lui Engels era Karl Kautsky – dar cu o înţelegere extrem de limpede a condiţiilor specifice din Rusia. După exemplul lui Plehanov, el respinge mai ales teza sindicalistă tinzând să restrângă mişcarea muncitorească la lupta economică şi o condamnă ca opusă intereselor proletariatului în totalitatea lui. Preconizează unificarea mişcării socialiste cu cea muncitorească, insistând asupra caracterului naţional al unei asemenea necesităţi: „Pretutindeni această unificare a fost produsul istoriei, s-a înfăptuit pe căi originale în funcţie de condiţiile de timp şi de loc”. În fine, subliniază urgenţa unei organizaţii politice de luptă ţinută energic în mână: „Niciodată o clasă n-a venit la putere fără să-şi fi găsit în sânul ei conducători politici, oameni de avangardă capabili să organizeze mişcarea şi s-o conducă”.

Axelrod, eminentul tactician al primei generaţii social-democrate ruse al cărei teoretician a fost Plehanov, scria că acest articol a avut asupra lui „efectul înviorător al unui jet de apă rece”. Un conducător de mare anvergură se afirma în persoana noului venit. Printre *iskrişti*, el va dobândi, între 1900 şi 1903, un rol din ce în ce mai important. „În aceşti ani anume a devenit Lenin, Lenin”, va spune Troţki.

Încă de pe când trăia la Petersburg, tovarăşii lui îl numiseră „bătrânul” din cauza siguranţei şi a autorităţii lui precoce. Cunoştinţele lui deja considerabile se îmbogăţesc continuu. Atât asupra unor teme economice şi istorice de mare însemnătate, cât şi a unor probleme curente de politică sau tactică aduce mereu o contribuţie serioasă. În

afară de asta, are darul de a scoate în relief liniile directoare, pe un fond încărcat de fapte şi de cifre şi de a pune accentul pe esenţial. Lucrarea lui, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, demonstrează cu câtă seriozitate cercetează statisticile, cât de scrupulos le confruntă, şi tensiunea cu care încearcă să degajeze din ele perspectivele de viitor.

Ca toţi socialiştii vremii sale este înainte de toate un democrat fervent. Socialismul lui vizează cucerirea democraţiei politice pentru a o completa cu democraţia economică. „Între revendicările politice ale democraţiei muncitoreşti şi cele ale democraţiei burgheze diferenţa nu este de principiu, ci de grad”, va scrie el în *Iskra*. Asemenea reflecţii vor abunda în scrisul lui, ca şi altele în spiritul celei care urmează: „Fără libertăţi politice, toate formele de reprezentativitate muncitorească vor rămâne o înşelătorie vană, proletariatul va rămâne în închisoare, ca şi până acum, lipsit de aerul, de lumina şi de spaţiul indispensabile emancipării lui complete”. În legătură cu naţionalizarea pământului cerută de descendenţii narodnicilor el va prezice că aceasta va conduce gândirea la „experienţa absurdă a unui socialism de stat”, în absenţa „instituţiilor democratice profund înrădăcinate şi pe deplin consolidate”.

La Plehanov se raportează ca un elev, mai ales în privinţa chestiunilor teoretice şi a filosofiei şi îl consultă cu deferenţă pe Axelrod, schimbă frecvent păreri cu Martov şi Potresov. Dar în acelaşi timp capătă sentimentul propriei superiorităţi în probleme de comandă şi vede, cu îndreptăţire sau nu, sosind momentul în care-şi va depăşi maeştrii, îşi înţelege dinainte menirea de a organiza o avangardă şi de a antrena masele în viitoarele lupte sociale. Pentru el, totul este să intre repede în luptă şi să învingă. Începe să-şi schiţeze cu prudenţă jocul personal în vederea sarcinilor grele din viitor.

Articolele lui din *Iskra* şi din *Zaria*, broşurile şi scrisorile lasă să se întrevadă ideile care aveau, dezvoltându-se, să-l detaşeze singur din prima falangă

social-democrată şi să-l antreneze pe o cale originală. În 1902 publică o cărticică intitulată *Ce-i de făcut*? în care însuşirile lui de conducător în războiul civil se afirmă cu o tărie extraordinară; se pot vedea aici schiţate numeroase din elementele doctrinei care-i va purta numele şi, sub forma cea mai închegată, concepţia lui specific rusească despre „revoluţionarul de profesie".

În cuvintele citate mai sus, Stalin spunea în termeni proprii: „Am fost *azvârlit* în acţiune la Baku", „am fost *azvârlit* la Leningrad". Prin această expresie el aminteşte că Partidul a putut dispune de el ca de un soldat la dispoziţia superiorilor lui şi utilizabil, după caz, în cutare loc şi în cutare misiune. Căci în acest fel s-a ajuns la organizarea unei fracţiuni a Partidului, conform cu punctul de vedere al lui Lenin asupra necesităţii de a opune armatei represiunii absolutiste o armată de revoluţionari de profesie. În lişa deja citată, poliţia atribuia recidivistului Djugaşvili meseria de „contabil" şi este posibil ca Stalin să o fi exercitat, după plecarea de la seminar, sau după ce a lucrat câteva luni la Observatorul din Tbilisi, căci trebuia să trăiască fără să conteze pe sprijinul părinţilor. Totuşi, pe măsură ce acţiunea politică devenea mai acaparantă, trebuia să i se dedice mai mult până la a deveni un revoluţionar de profesie în sensul deplin al termenului. De aceea este important să cunoaştem noţiunea aşa cum a definit-o chiar iniţiatorul ei.

„Trebuie să formăm oameni care să consacre revoluţiei nu serile lor libere, ci întreaga lor viaţă", scria Lenin încă din primul număr din *Iskra*. Concepţia lui despre organizarea partidului se află aici în germene. În *Ce-i de făcut*?[5] el reia, cu insistenţa-i cunoscută, aceeaşi idee care, prin repetare, se precizează şi, respingând contraargumentele, se completează. „Lupta împotriva poliţiei politice cere calităţi speciale, cere revoluţionari de profesie"; ea trebuie organizată „după toate regulile artei". În paralel cu acţiunea generală se va desfăşura acţiunea oamenilor selecţionaţi, antrenaţi, pregătiţi în vederea unor

5 în edi(ia românească folosită, textul se află în voi. VI, pp. 3-190 (n.î.).

obiective precise. „Studenţi sau muncitori, nu contează: vor şti să formeze ei înşişi revoluţionari de profesie”. Orice distincţie între proletari şi intelectuali dispare în sânul grupării restrânse şi clandestine care „trebuie să cuprindă în primul rând şi cu prioritate oameni a căror profesie este acţiunea revoluţionară”, în vreme ce organizaţia muncitoresesindicală este în chip necesar vastă şi publică. Raţionamentul nu este aplicabil peste tot şi nici tot timpul; el nu este valabil decât pentru Rusia aflată „sub jugul autocraţiei”, în care orice revendicare este interzisă.

În rezumat, Lenin spune: nu există mişcare revoluţionară serioasă fără o organizare temeinică a unor conducători, capabili să-i asigure continuitatea; organizarea aceasta este urgentă şi trebuie să fie solidă; ea va consta din revoluţionari de profesie, în număr restrâns; nu va include decât militanţi care şi-au făcut deja ucenicia în înfruntarea cu poliţia şi, ca urmare, capabili să-i scape… Există o mulţime de oameni, dar nu şi de bărbaţi”, adică sunt mulţi nemulţumiţi, mulţi revoltaţi, dar nu „conducători, căpetenii politice, talente”. Se pune problema formării lor. „Fără vreo zece oameni de talent (talentele nu apar cu sutele) încercaţi, pregătiţi din punct de vedere profesional şi posesori ai unei experienţe îndelungate, în deplin acord unii cu alţii, nicio clasă din societatea contemporană nu poate duce cu hotărâre lupta”. Este aproape concepţia lui Tkacev, preluată de la Blanqui, dar mai precisă şi aprofundată.

Acestea spuse, problema nu este rezolvată şi Lenin se gândeşte la tot. În ce fel va fi asigurată existenţa materială a revoluţionarului de profesie? „Trebuie să ne organizăm astfel încât el să trăiască pe cheltuiala partidului, să poată trece liber la acţiunea clandestină, să se poată muta uşor dintr-o localitate în alta, dacă nu, el nu va dobândi mare experienţă, nu-şi va lărgi orizontul, nu va rezista mai mulţi ani, cel puţin în înfruntarea cu jandarmii”. Sunt indispensabili specialişti bine antrenaţi: „Când vom avea detaşamente de muncitori revoluţionari special pregătiţi printr-o lungă ucenicie (şi bineînţeles, «în

toate armele» acţiunii revoluţionare), nicio poliţie din lume nu ne va dovedi”.

O asemenea organizaţie n-ar putea fi democratică, condiţiile autocraţiei nu permit nici publicitatea, nici alegeri, condiţii *sine qua non* ale democraţiei, pe bună dreptate realizată în partidele socialiste care se bucură de libertate politică. „Secret riguros, selecţie minuţioasă a membrilor”, în fine o „încredere frăţească totală între revoluţionari”, iată ce se impune în Rusia. Regăsim aici tradiţia membrilor organizaţiei *Zemlia*i *Volia* şi a narodovolţilor. Ceea ce ridică numeroase obiecţii, la care Lenin răspunde însă. „Este mult mai greu să prinzi zece deştepţi decât o sută de proşti” (op. cit., 121), răspunde el celor care se plâng de uşurinţa cu care ar putea fi decapitată o mişcare condusă de o mână de profesionişti. „Concentrarea tuturor funcţiilor clandestine în mâinile unui cât mai mic număr posibil de revoluţionari de profesie nu înseamnă deloc că aceştia «gândesc pentru toţi», că mulţimea nu va participa activ la mişcare”. Este o problemă de diviziune a muncii. Şi în sfârşit, categoric şi franc: „Ceea ce ne trebuie este o organizare militară”.

Astfel, în vederea revoluţiei viitoare, Lenin prevedea formarea unei adevărate armate, puternică prin disciplina sa militară şi expertă în manevre. Stalin a fost unul dintre primii recruţi şi i s-au recunoscut curând calităţile de subofiţer. Ca şi camarazii lui din aceeaşi tabără, ia parte la greve, la manifestaţii, distribuie foi volante, răspândeşte broşuri redactate de alţii. Un democrat radical, Gheorghi Ţeretelli, publica atunci în georgiană, la Tbilisi, o revistă de extremă stângă: *Kvali* (Urma) cu colaborarea lui N. Jordania, F. Maharadze, care au făcut din ea o publicaţie socialistă. De la propagandă, partidul trece la agitaţie, adică, după Plehanov, în loc de a îndoctrina cu multe idei puţini indivizi, ei răspândesc mai puţine idei într-o masă mai mare de indivizi. Se conturează astfel o largă acţiune publică.

În ziua de 1 mai 1900, muncitorii din Tbilisi se adună pentru prima oară la periferia oraşului, cu un drapel roşu

pe care erau scrise aceste trei nume: Marx, Engels, Lassalle. Măsurile luate, sub formă de concedieri, au avut drept efect că au trimis la ţară agitatori voluntari care încep să-i convertească pe ţărani la socialism. În 1 mai al anului următor, muncitorii manifestează la Tbilisi în stradă: atac din partea cazacilor, morţi şi răniţi. Comitetul social-democrat este dispersat, militanţii urmăriţi şi Sosso, alertat de o percheziţie la domiciliu, intră în ilegalitate, îşi schimbă în câteva rânduri numele. Va fi când David, când Nijeradze, când Cijikov, va purta mult timp porecla de Koba, care i se mai dă câteodată. (Unii au văzut în această ultimă alegere un împrumut din romanele poetului georgian Aleksandr Kazbeghi, denotând un puternic sentiment naţional, ceea ce nu este sigur[6], deoarece Koba este un nume destul de frecvent în Georgia.) în fine, va participa la congrese sub pseudonimul de Ivanovici, înainte de a-şi lua definitiv pseudonimul de Stalin.

În dosarele jandarmeriei locale, s-au descoperit scurte rapoarte: „Iosif Djugaşvili, funcţionar la Observatorul din Tbilisi, intelectual, are legături cu muncitorii de la calea ferată”, informare redactată în 28 martie 1901 la departamentul poliţiei. „Duminică, 28 octombrie, la ora 9 dimineaţa, în strada gării a avut loc o reuniune a muncitorilor progresişti de la Căile Ferate, cu participarea intelectualului Iosif Djugaşvili”. Alte denunţuri ulterioare se referă la plecări şi veniri, la corespondenţa pe care-o primeşte şi semnalează prudenţa lui extremă. Cel mai apropiat prieten al lui, R. Kaladze, n-a găsit nimic de scris despre relaţiile lor din acea perioadă. Bibineişvili notează că „tovarăşul Sosso” a cunoscut atunci un tânăr armean, TerPetrossian, revoluţionar fără doctrină, şi l-a angajat să servească partidul. Noul recrut va câştiga mai târziu o oarecare celebritate sub numele de Kamo.

La sfârşitul anului 1901, Stalin părăseşte brusc Tbilisi. Despre această plecare ciudată, revista social-democrată georgiană *Brdzolis Khma* (Ecoul luptei) dă

6 De la prima ediţie a acestei cărţi îndoiala asupra acestei probleme a fost spulberată. A se vedea mai sus nota de la p. 15.

singura explicaţie cunoscută: „Încă din primele zile ale activităţii sale în cercurile muncitoreşti, Djugaşvili a atras atenţia *prin intrigile sale* împotriva principalului şef al organizaţiei, S. Djibladze. Pentru acest motiv a primit un avertisment de care n-a ţinut cont, continuând să răspândească calomnii cu scopul de a-i denigra pe reprezentanţii autentici şi recunoscuţi ai mişcării şi a ajunge el însuşi la conducerea ei. Deferit unui tribunal al Partidului, recunoscut vinovat de calomnii nedemne la adresa lui Djibladze, a fost exclus în unanimitate din organizaţia din Tbilisi”. După această versiune, setea de putere şi intrigile pentru a ajunge să şi-o satisfacă i-au fost denunţate încă de la începuturile carierei. Excluderea l-ar fi silit să plece să se investească în altă parte. A plecat la Batumi, port la Marea Neagră.

Batumi era un orăşel de vreo 35.000 de locuitori, într-o regiune nesănătoasă, vechi sat de pescari şi lăcaş de piraţi a cărui populaţie crescuse în douăzeci de ani de mai bine de zece ori datorită traficului de petrol de la Baku; a devenit principalul port comercial al Caucazului şi în acelaşi timp nod de cale ferată. Uzinele Rothschield şi Mantaşev grupau aici cele mai puternice nuclee muncitoreşti. Stalin lucrează printre ei, incită la grevă, participă la o manifestaţie de stradă în februarie 1902. Măsura disciplinară luată împotriva lui la Tbilisi nu-i interzicea să militeze în altă parte, în starea primitivă în care se găsea social-democraţia. Dar, nefiind făcut să suporte comparaţia cu şefii locali, N. Ciheidze, I. Ramişvili etc., creează un cerc aparte în care nimeni să nu-l poată umbri. Amintirile tipografului S. Todria îl numesc pe C. Kandelaki ca pe singura individualitate marcantă a grupului. Arestarea recentă a principalilor reprezentanţi ai Partidului lăsa momentan câmp liber. Stalin profită pentru a-i incita pe ascuns pe muncitorii fără arme să atace închisoarea şi aventura costă viaţa mai multor atacatori. Muncitorii din Batumi nu-i vor ierta niciodată această inutilă vărsare de sânge.

În urma acestei încăierări soldate cu morţi şi răniţi,

cea mai mare parte a militanţilor activi sunt arestaţi, printre ei Kandelaki şi Stalin. Acesta din urmă va petrece optsprezece luni în închisoare. Colonelul de jandarmerie Ceabelski transmite în 17 iunie 1902 următoarea fişă asupra deţinutului Djugaşvili: „*Talia*: doi arşini, patru verşoki şi jumătate. *Corpolenţa*: mijlocie. *Vârsta*: Douăzeci şi trei de ani. *Semne particulare*: degetul al doilea şi al treilea de la piciorul stâng lipite. *Aspect exterior*: obişnuit. *Păr*: castaniu închis. *Barba şi mustaţa*: negre. *Nasul*: drept şi lung. *Fruntea*: dreaptă, dar îngustă. Fata: lungă, oacheşă, ciupită de vărsat". Acesta era numele pe care i-l dădea poliţia: Ciupitul. După unii medici, defectul de la picior, la care se adăuga o semiparalizie a braţului drept, neînregistrate de jandarmerie, par să confirme ereditatea alcoolică pe linie paternă semnalată de unele persoane.[7]

Publicând aceste informaţii, B. Bibineişvili aduce şi el (în 1930) o mărturie personală asupra atitudinii exterioare a lui Stalin. Era, spune el, un om calm, de neclintit şi mai ales „implacabil" (cuvântul revine de mai multe ori), foarte riguros în privinţa disciplinei, a punctualităţi. În timpul unei reuniuni de comitet, i-a administrat o săpuneală „implacabilă" unui camarad care întârziase încheind astfel: „Jiu trebuie să te laşi aşteptat, nici chiar dacă mama dumitale este pe moarte".

Condamnat la trei ani de exil administrativ în Siberia, Stalin a fost trimis pe etape într-un mic sătuc, Novaia Uda, din provincia Irkutsk. Toţi revoluţionarii înzestraţi cât de cât cu caracter şi devotaţi cauzei cunoşteau aceleaşi alternative, aceleaşi încercări, aceeaşi soartă.

În acest timp, din partea asiatică a Rusiei, unde coloniile de deportaţi se umpleau fără încetare cu nouveniţi, un reflux în sens invers îi reda revoluţiei, prin mii de căi neştiute, indivizii cei mai energici. Printre evadaţi, un tânăr marxist se grăbea să contacteze organizaţia de la

---

7 Ipoteză în întregime justificată, devenită certitudine de cînd fiica lui Stalin a scris în Vingt lettres ă un ami (Paris, 1967) că bunicul ei a murit înjunghiat într-o încăierare între beţivi. Nu este inutil să ştim că Stalin era fiul unei brute alcoolice.

Iskra, cu care a intrat în contact direct la Samara. După ce învăţase multe în închisoare şi în timpul deportării, Lev Troţki îşi făcuse deja debutul de publicist, iar convingerile lui socialiste se clarificaseră, se precizaseră, se consolidaseră. La sfârşitul anului 1902, soseşte la Londra şi bate la uşa lui Lenin: în drum făcuse cunoştinţă cu Victor Adler, la Viena, şi cu Axelrod, la Zürich.

Iskra îşi găsea în acest adept de 23 de ani un strălucit colaborator şi propagandist, însetat de cultură, pasionat de doctrină, scriitor şi orator care s-a impus imediat în emigraţie. Curând, Lenin a propus redacţiei să-l adopte ca al şaptelea membru. „Este incontestabil un om înzestrat cu cele mai mari calităţi, convins, energic, şi care va mai face progrese”, i-a scris el lui Plehanov. Intuind dezacordurile care aveau să intervină, se preocupa să aibă o majoritate stabilă de „tineri” împotriva „bătrânilor”. Plehanov a simţit manevra şi a rezistat. Se pregătea atunci cel de-al doilea congres al social-democraţiei şi, cum apropierea marelui eveniment necesita o intervenţie activă, disensiunile nemărturisite se elaborau surd.

Nu era deocamdată vorba decât de diferenţe de temperament, divergenţe de vederi în anumite modalităţi de aplicare a principiilor comune, asupra chestiunilor de tactică sau de organizare. Până ia congres nimic nu a transpirat în coloanele ziarului. *Iskra* se ridicase dintr-odată la un nivel intelectual superior şi redacţia ei, cu preţul unei munci intense, dădea dovadă în faţa cititorilor de o rară coeziune. De unde prestigiul şi influenţa ei asupra revoluţionarilor ruşi din acea epocă. În culise, Lenin şi Plehanov se înfruntau violent pe marginea proiectului de program al partidului. Nimeni nu se gândea încă la opoziţii ireductibile.

Dar Lenin, avertizat de cel de-al şaselea simţ al său în legătură cu iminenţa unei mari coliziuni politice şi sociale, se grăbea să accelereze transformarea cercurilor social-democrate în unităţi de luptă. „Daţi-ne o organizaţie revoluţionară şi vom răsturna Rusia”, spunea el, parafrazându-l pe Arhimede. Nimeni nu era obsedat ca el

de necesitatea şi urgenţa acestei realizări practice şi în forul lui interior era ferm hotărât să meargă cât mai departe în această direcţie, fără să ştie exact cât de departe. Pe plan doctrinar, nimic nu-l despărţea de ceilalţi *iskrişti*. Totuşi, în toate privinţele, opinia lui se deosebea prin caracterul ei net, tonul categoric, spiritul combativ.

Încă din primele lui scrieri există câteva idei directoare, care, fără să-i aparţină propriu-zis, îi vădesc luciditatea, îi formulează certitudinile. Atenţia lui era în mod special îndreptată către înţelegerea realităţii ruse: „Mizeria fără scăpare, ignoranţa, inegalitatea şi umilinţa în care se zbate ţărănimea dau regimului nostru o amprentă asiatică”. El consideră ţarismul ca pe „cel mai puternic meterez al reacţiunii europene”, idee împrumutată de la Karl Marx, dar adaugă „şi al reacţiunii asiatice”. Vede în Rusia „un stat aservit din punct de vedere politic, în care 999‰ din populaţie este profund pervertită de supunerea politică”. Aceste consideraţii nu sunt străine de concepţia lui despre manipularea şi organizarea oamenilor, reacţie brutală împotriva servituţii şi a pervertirii moştenite din epocile serbiei. Moravurile rezultate din două secole şi jumătate de supunere pasivă aveau o mare contribuţie la starea de inerţie politică. Lenin ştia, citându-l din nou pe Karl Marx, că „moştenirea tuturor generaţiilor trecute apasă ca un coşmar pe creierele celor prezente”.

Importanţa tradiţiilor în dezvoltarea istorică ne obligă să dăm cel puţin acest scurt citat din Kropotkin: „… Apăruseră o serie întreagă de deprinderi de sclavie domestică, de dispreţ exterior faţă de personalitatea individuală, de despotism al taţilor şi de ipocrită supunere a femeilor, a fiilor şi fiicelor. La începutul secolului, despotismul domestic domnea peste tot în Europa într-o foarte mare măsură – aşa cum o dovedesc scrierile lui Thackeray şi ale lui Dickens –, dar nicăieri în aşa de mare măsură ca în Rusia. Întreaga viaţă rusească, de familie, relaţiile între şefi şi subordonaţi, ofiţeri şi soldaţi, patroni şi salariaţi îi purtau amprenta. S-a format încetul cu încetul un întreg univers de deprinderi şi de moduri de

gândire, de prejudecăţi şi laşitate morală, de obiceiuri generate de o viaţă de lene…” Ceea ce Turgheniev a numit „nihilism”, greşit identificat în Occident cu terorismul şi anarhismul, ceea ce Mihailovski socotea a fi „boala copilăriei” mişcării revoluţionare, a fost în anii ’60 o negare a acestor obişnuinţe, reacţie raţionalistă extremă specific rusă împotriva minciunilor convenţionale, a ipocriziei familiale şi sociale, a politeţii şi a modei, a prejudecăţilor şi rutinei, dogmelor şi religiei. Dar nihilismul teoretizat de către Pisarev, doctrină a „realismului reflexiv”, hrănit cu cunoştinţe din domeniul ştiinţelor fizice şi naturale, pozitivist şi materialist, iconoclast şi ateu, a rămas un curent de individualism intelectual pur, fără legătură cu poporul.

Lenin atribuia muncitorilor o pondere importantă în lichidarea acestui trecut greu: „Singur proletariatul industrial este capabil să combată în masă şi fără şovăială autocraţia”. Dar nu uita nici revendicările ţărăneşti „cu scopul de a folosi, pentru cauza democraţiei şi a luptei politice pentru libertate, legăturile pe care le au la sate un mare număr de intelectuali şi de muncitori devotaţi democraţiei”. Ţăranul, scria el, „suferă la fel de mult, dacă nu mai mult, din pricina regimului precapitalist, a rămăşiţelor feudale, decât din cauza capitalismului”; de aceea preconiza exproprierea proprieliiţii feudale şi naţionalizarea pământului. În acelaşi timp nu se teme să le amintească muncitorilor că au nevoie de intelectuali pentru a-i călăuzi. Ca şi Blanqui, acordă un rol revoluţionar primordial declasaţilor. „Demagogii sunt duşmanii cei mai răi ai clasei muncitoare”, repetă el la adresa sindicaliştilor. Combate ignoranţa pseudoplebeiană: „Fără teorie revoluţionară, nu există mişcare revoluţionară” şi îngustimea naţională: „Tânăra noastră mişcare nu poate da roade decât dacă-şi însuşeşte experienţa altor state”.

Concepţia sa asupra relaţiilor între muncitori şi intelectuali trebuie să reţină atenţia: „Istoria tuturor ţărilor arată că *prin forţele ei proprii clasa muncitoare nu poate ajunge decât la o conştiinţă trade-unionistă*, adică la

convingerea că este nevoie să se unească în sindicate, să ducă lupta împotriva patronilor, să ceară de la guvernanţi o lege sau alta necesară muncitorilor etc. Cât despre doctrina socialistă, ea a luat naştere din teorii filosofice, istorice, economice elaborate de către reprezentanţi instruiţi ai claselor avute: intelectualii. Prin situaţia lor socială, întemeietorii socialismului ştiinţific contemporan, Marx şi Engels, erau intelectuali burghezi. La fel, în Rusia, doctrina social-democrată a luat naştere independent de avântul spontan al mişcării muncitoreşti; ea a fost rezultatul natural şi inevitabil al *dezvoltării gândirii* la intelectualii revoluţionari socialişti". Bineînţeles, muncitorii pot contribui la această elaborare: „Dar nu participă ca muncitori, participă în calitate de Proudhon şi de Weitling", deci „în măsura în care ajung la cunoaşterea mai mult sau mai puţin perfectă a epocii lor şi o fac să meargă înainte", în măsura în care îşi însuşesc o anumită cultură generală. „Numai câţiva bieţi intelectuali cred că muncitorilor este destul să le vorbeşti despre viaţa din uzină şi să le repeţi ceea ce ei ştiu deja de mult". Marxiştii trebuie să inoculeze poporului „bacilul revoluţionar".

Lenin ţine mult la această idee şi revine asupra ei în mai multe rânduri: „Dezvoltarea *spontană* a mişcării muncitoreşti sfârşeşte prin o subordona pe aceasta burgheziei". De ce? „Pentru simplul motiv că, cronologic, ideologia burgheză este mult mai veche decât ideologia socialistă, mult mai matură sub toate aspectele..." în consecinţă: „Conştiinţa politică de clasă nu-i poate fi adusă muncitorului *decât din exterior*, din afara luptei economice". Şi ea nu poate fi dedusă decât din relaţiile *tuturor* claselor între ele şi cu statul. Citează o pagină din Kautsky, ale cărui cuvinte sunt „profund juste şi grave". Astfel: „Socialismul şi lupta de clasă se nasc paralel şi nu sunt generate una de cealaltă". Proletariatul nu poate crea nici ştiinţa economică, nici tehnica modernă. „Purtătorul ştiinţei nu este proletariatul, ci clasa intelectualilor burghezi: căci în minţile câtorva dintre ei s-a născut socialismul..." Toate acestea trebuie avute în vedere de

către cel care vrea să-i judece pe discipolii lui Lenin după gândirea maestrului lor.

În fine, realismul politic, supleţea tactică, pe care i le vor elogia mai târziu până şi duşmanii, sunt deja vizibile: „Social-democraţia nu-şi leagă singură mâinile, nu se limitează la un plan sau la o metodă fixată o dată pentru totdeauna; ea admite toate mijloacele dacă ele corespund forţelor disponibile ale mişcării şi permit atingerea unui maximum de rezultate în condiţiile date”. Se preocupă să utilizeze mişcarea studenţească, atunci în avangardă, şi să o asocieze la cea muncitorească. Este de părere să susţină opoziţia liberală împotriva statului reacţionar, „să împingă înainte orice opoziţie democratică”, să răspândească „în toate straturile populaţiei” activitatea social-democratică. Fără să se lase impresionat de falsul purism sindicalist, preconizează alianţe cu liberalii burghezi. „Se pot teme de alianţele temporare, fie ele şi cu elemente nesigure, numai aceia care nu au încredere în ei înşişi. Fără aceste alianţe niciun partid politic n-ar putea exista”. Intuiţia lui de conducător se exprimă de minune în această frază: „Întreaga viaţă politică este un lanţ fără sfârşit compus dintr-un număr infinit de verigi. Întreaga artă a omului politic constă tocmai în a găsi şi a prinde cu putere veriga cea mai greu de smuls, cea mai importantă la momentul respectiv şi care garantează posesia întregului lanţ”.

În momentul când se pregătea să-şi asume responsabilitatea unei revoluţii în partidul lui aşteptând revoluţia în toată ţara, Lenin îşi atinsese deplina maturitate a mijloacelor. Siguranţa lui de sine era întărită de încrederea nelimitată în Marx şi Engels, de acordul lui intelectual cu Plehanov şi Kautsky, cu iniţiatorul lui direct mai ales, în ciuda fricţiunilor personale, cu acelaşi Plehanov care lansase în *Iskra* un fel de avertisment profetic. „Vedem pătrunzând în marea mişcare socialistă două tendinţe diferite şi – cine ştie – lupta revoluţionară a secolului al XX-lea va duce la o ruptură între montagnarzii şi girondinii social-democraţiei”. Dar pentru Plehanov asemenea previziuni rămâneau un exerciţiu de inteligenţă.

Pentru Lenin realismul ideilor trebuia să comande seriozitatea actelor.

Bibliografie

Pentru Plehanov ca şi pentru Lenin nu se pune problema unei bibliografii detaliate. De consultat: V. Vaganian, *încercare bibliografică asupra lui Plehanov*, prefaţă de D. Riazanov, M., 1923, lucrare comportând multe lacune, ca orice primă încercare de acest fel. A trebuit să ne limităm aici la scurte menţiuni din culegerea de *Opere*, publicată la Moscova sub îndrumarea lui D. Riazanov începând cu 1923.

V. Akimov, Au sujet de travaux du deuxième Congrès du P.O.S.D.R., Geneva, 1904; Schiţa dezvoltării social-democraţiei în Rusia, St-ţi., 1906. – N. Anciarski.

Marxismul legal în Rusia, M., 1925. – S. Arcom ÈDE, Le mouvement ouvrier et social-démocrate au Caucase, Geneva, 1910. – A. Argunov, Precursorii noştri, Petr., 1917. – J.B. Arnaudo, Le nihilisme et les nihilistes, P., f.d. – V. Astrov, „liconomiştii”, precursori ai menşevicilor, M., 1923. – P. Axelrod, Clasa muncitoare şi mişcarea revoluţionară în Rusia, St-ţi., 1907; Lupta dintre tendinţele socialiste şi burgheze în mişcarea revoluţionară rusă, St-ţi., 1907; Ceea ce am trăit şi am meditat, Berlin, 1923. – D. Baevski, Istoria presei muncitoreşti în Rusia, M., 1923. – N. Baturin, Schiţă a istoriei mişcării muncitoreşti în anii ’70 şi ’80, ed. a II-a, M., 1925; Schiţă a istoriei social-democraţiei în Rusia, ed. a X-a, L., 1925. – B. Bazilevski, Les crimes politiques en Russie au XIXe siècle, 3 vol. şi 3 suplimente, Stuttgart-Paris, 1903 – 1905. – V. Bérard, L’Empire russe et le Isarisme, P., 1905. – A. Bogdanov, Despre psihologia societăţii, St-ţi., 1904. – A. Bubnov, Momentele esenţiale în dezvoltarea P.C. în Rusia, f.l., 1921. – S. Bulgakov, Capitalism şi agricultură, 2 vol., St-ţi., 1900; De la marxism la idealism, St-ţi” 1904. – V. Burţev, în 100 de ani, Londra, 1897. – V. Cernov, Jurnalul unui socialist-revoluţionar, Berlin, 1922. – M. Ciodrişvili, Autobiografia mea, *Revoliuţiis Matiane*, nr. 4 – 5 (9 – 10), Tbilisi, 1924 şi 1 (11), 1925.

— Combes de Lestrade, La Russie économique et sociale, etc., P., 1896.

— Corespondenţa lui G.V. Plehanov cu P.B. Axelrod, M., 1925.

— Culegere istorico-revoluţionară (V. Nevski), vol. II, L., 1924. – L. Deutsch, Seize ans en Sibérie, P., 1904; Cum ne îndreptăm spre popor, Davos, 1910. – N. Drujinin, Schiţă asupra vieţii sociale a ţăranilor, St-ţi., 1905. – M. Eastman, Léon Trotski, The portrait of a Youth, Londra, 1926. – B. Eidelman, Primul congres al P.M.S.D.R., M., 1926.

— Engels, (Lettres de) sur la Russie, trad. de V. Zasulici, Geneva, 1894. – V. Flerovski, Situaţia clasei muncitoare în Rusia, St-ţi., 1869. – G. Giorgadze, Autocraţie şi revoluţie, Materiale pentru istoria mişcării revoluţionare în Georgia, Tbilisi, 1829. – B. Gorev, Din trecutul Partidului, Amintiri, L., 1924. – I. Gurvici, Situaţia economică în satele ruseşti, M., 1896.

— Grupul *Eliberarea muncii*, Extrase din arhivele lui G. Plehanov, V. Zasulici, L. Deutsch, vol. I, II, III, M" 1923 – 1925. – (De la) Grupul lui Blagoev la *Uniunea de Luptă*, Culegere, Rostov pe Don, 1921.

— Istoria P.C.R. în documente, vol. 1 1883 – 1916, L., 1926. – E. Iaroslavski, Viaţa şi opera lui V.I. Lenin, ed. a IV-a, M., 1925.

— Jbankov şi Iakovenko, Pedepsele corporale în Rusia de astăzi, M., 1889. – N. Jordania, Bolşevismul, Berlin, f.d. – M. Kamenskaïa, Georges Plekhanoff (G. Plekhanoff, *Anarchisme et Socialisme*), P., 1924. – G. Koukline, Résultats du mouvement révolutionnaire en Russie pour quarante années, Geneva, 1903; La Révolution en Russie, vol. I, Geneva, 1905. – M. Kovalevski, Le régime économique de la Russie, P., 1898; Le droit seigneurial, etc., P., 1902; Le clan, etc., P., 1905; Institutions politiques de la Russie, P., 1903; La crise russe, P., 1906. – P. Kropotkine, Autour d'une vie, ed. a 9-a, P. 1907. – E. La vigne, într. à l'hist. du nihilisme russe, P., 1880. – P. Lepeciński, Cotitura, Pg., 1922. – M. Liadov, Cum a început

să se constituie P.C.R., ed. a 2-a, M., 1925; 25 de ani de P.C.R., f.l., 1923.

— Rosa Luxemburg, Dezvoltarea industrială a Poloniei, St-ţi., 1899. – F. Maharadze, Asupra istoriei P.C. în Transcaucazia, (25 *de ani de luptă pentru socialism*), Tbilisi, 1923. – F. Maharadze şi G. Făceapuridze, Schiţe ale istoriei mişcării muncitoreşti şi ţărăneşti în Georgia, M., 1932. – L. Martov, Dezvoltarea marii industrii şi a mişcării muncitoreşti în Rusia, St-ţi., 1903; Le drapeau rouge en Russie.

Geneva, 1903; Istoria social-democraţiei ruse, f.l. (Petr.), 1918; Jurnalul unui social-democrat, Cartea I, Berlin, 1922. – K. Marx şi F. Engels (Scrisori) către Nicolas-On, St-ţi., 1908.

— Masacrul de la Batumi, f.l., 1902. – P. Maslov, Condiţiile dezvoltării agriculturii în Rusia, St-ţi., 1903.

— Mişcarea socială în Rusia la începutul secolului XX, (L. Martov, P. Maslov şi A. Potresov), 4 vol., St-ţi., 1909 – 1910 – 1912 – 1914.

— Despre mişcarea muncitorească la Tbilisi, f.l., f.d. – V. Nevski, Schiţe de istorie a P.C.R. vol. I, L., 1924. – G. Nevzorov, Refusons-nous l'héritage? Geneva, 1902. – B. Nicolaevski, Programul primului cerc social-democrat în Rusia, *Bâloie*, nr. 13, 1918.

— Nicolas-On, Hist. du dévelt. économique de la Russie depuis l'affranchissement des serfs, P., 1902. – M. Olmiński, Trei ani în celulă, ed. a 2-a, M., 1923. – P. Orlovski (V. Vorovski), Despre istoria marxismului în Rusia (Culegere: în memoria lui Marx), Petr., 1918. – P. Pascal, Introductions et notes aux «Pages choisies» de Lénine, vol. 1, P., 1926.

— Gh. Plehanov, Opere, vol. II, III, IV, VII, VIII, IX, XI, XII, M., 1923 sau fără dată. – M. Pokrovski, Schiţe de istorie a mişcării revoluţionare în Rusia în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, M" 1924. – A. Potresov, Studiu despre inteligheţia rusă, St-ţi, f.d. – Repere esenţiale ale vieţii lui V.I. Ulianov (Lenin), L., 1924.

— Revoluţia şi P.C.R. în materiale şi documente, vol.

I, 1870 – 1900, vol. II, 1901 – 1904., M., f.d.; D. Riazanov, Matériaux pour l'élaboration d'un programme du Parţi, 3 fascicole, Geneva, 1902 – 1903; Illusions brisées, Geneva, 1904; Grupul *Eliberarea muncii*, ed. a 2-a, St-ţi., 1906; Karl Marx şi ruşii anilor '40, Petr., 1918; G. Plehanov şi grupul *Eliberarea muncii*, ed. a 3-a, Petr., 1918. – N. Rojkov, Oraşul şi satul în istoria rusă, St-ţi., 1902. – D. Shedo-Ferroti, Le nihilisme, ediţia a III-a, Bruxelles, 1880. – N. Sergheievski, Partidul social-democraţilor ruşi, M., 1929.

— Stepniak, La Russie soutei Taine, P., 1885; Le tsarisme et la Révolution, P., 1886; La Russie sous les Tsars, 1887. – A. Stopani, în ajunul şi după cel de-al doilea congres al P.M.S.D.R., *Prol. Rev.*, nr. 1 (48), M., 1926. – P. Struve, Observaţii critice asupra dezvoltării economice a Rusiei, St-ţi., 1894; Pe diverse teme, St-ţi., 1902. – K. Şelavin, Clasa muncitoare şi partidul ei, Istoria P.C.R., Petr., 1923. – K. Tahtarev, Schiţă a mişcării muncitoreşti petersburgheze, L., 1924.

— Tactica subterană a bolşevicilor, culegere, 2 vol., M., f.d. – E. Théry, La transformation économique de la Russie, P., 1914. – A. Thun, Istoria mişcării revoluţionare în Rusia, f.l., 1903; L. Tikhomirov, La Russie politique et sociale, P., 1888. – S. Todria, Amintiri personale, *Revoliuţiis Matiane*, nr. 3, Tbilisi, 1923.

— Tugan-Baranovski, Fabrica rusă în trecut şi în prezent, St-ţi., 1898; Reforma agrară, St-ţi., 1905. – L. Troţki, Despre Lenin, M., 1924.

— Uniunea muncitorească a Rusiei de Sud, culegere, M., 1924. – B. Veselovski, Problema ţărănească şi mişcarea ţărănească în Rusia, St-ţi., 1908. – G. Zinoviev, Opere, vol. XV, L., 1924.

PROLOG DE REVOLUŢIE

Stalin şi Lenin. Al doilea Congres al social-democraţiei. „Durii" şi „slabii". Bolşevici şi menşevici. Sciziunea. Lenin iacobinul. Stalin bolşevicul. Lupte interne în partid. Izolarea lui Lenin. Discuţii şi polemici. Rosa Luxemburg. Profeţia lui Plehanov. Primii leninişti. Războiul ruso-japonez. Partidul socialist-revoluţionar. Grevele şi

mişcarea muncitorească. Duminică sângeroasă la Sankt-Petersburg. Revoluţia din 1905. Al treilea Congres social-democrat ţinut de bolşevici. Sovietele deputaţilor muncitoreşti. Dezacorduri între socialişti. Lenin văzut de Stalin.

„L-am cunoscut pe Lenin mai întâi în 1903. Am făcut cunoştinţă, ce-i drept, nu personal, ci prin corespondenţă. Dar evenimentul mi-a lăsat o impresie de neşters care nu m-a părăsit tot timpul cât am activat în Partid. Bram atunci în Siberia, exilat". Aceste cuvinte, rostite după moartea lui I, enin, constituie singura aluzie a lui Stalin la primul lui exil.

Asupra acestei scurte etape din viaţa lui agitată nu pare să subziste niciun document, interesatul având mare grijă să facă în aşa fel încât să dispară lotul. Nici din prolixele memorii ale foştilor deportaţi şi prizonieri politici, nici din voluminoasele lucrări istoriografice asupra partidului social-democrat nu se poate afla nimic în privinţa asta. Arhivele poliţiei, unde s-au păstrat preţioase materiale de istorie revoluţionară, au fost epurate de orice urmă a lui Stalin, în timp ce mai multe reviste mari publică tot ce se referă la reprezentanţii mai mult sau mai puţin remarcabili sau remarcaţi ai bolşevismului. Trebuie, oare, să conchidem că scrierile lui Stalin de atunci, ale lui Koba, i-ar compromite reputaţia, cum crede Troţki? Răspunsul se va desprinde din expunerea faptelor şi din analiza textelor.

Deja urmarea discursului ne permite să-i judecăm veracitatea: „Cunoaşterea acţiunii revoluţionare a lui Lenin de la sfârşitul anilor ’90 şi mai ales după 1901, după apariţia *Iskrei*, m-a dus la convingerea că avem în Lenin un om extraordinar. La vremea aceea el nu era pentru mine un simplu conducător al Partidului. Era creatorul lui efectiv, căci era singurul care-i înţelegea substanţa internă şi necesităţile urgente. Când îl comparam cu alţi conducători ai partidului nostru, mi se părea întotdeauna că tovarăşii lui de arme – Plehanov, Martov, Axelrod şi alţii – erau toţi cu un cap mai jos de Lenin, că, în comparaţie cu ei, Lenin nu era pur şi simplu unul dintre conducători, ci

un conducător de tip superior, un vultur de piscuri care nu cunoaşte frica în luptă şi conduce cu îndrăzneală partidul înainte pe drumurile nemaiîncercate ale mişcării revoluţionare ruse. Această impresie mi-a pătruns atât de adânc în suflet încât am simţit nevoia să scriu pe această temă unuia dintre prietenii mei apropiaţi, aflat atunci în emigraţie, aşteptând de la el un răspuns”.

Este evident că avem de-a face aici cu o versiune ulterioară, construită pentru nevoile unei anumite probleme de elucidat. Într-adevăr, lucrările lui Lenin în anii ’90 rămân anonime sau semnate cu nume încă necunoscute, în *Iskra*, articolele se publicau fără semnătură; în afară de câţiva iniţiaţi de la Londra sau din Elveţia, nimeni în Rusia, cu excepţia prietenilor foarte apropiaţi şi, mai ales, nimeni în Caucaz nu ştia care era contribuţia lui Lenin în redactare. Martov era principala resursă a ziarului prin fecunditate, Plehanov prin vastitatea cunoştinţelor şi autoritatea în Internaţională. În *Zaria*, în afară de combaterea unor critici la adresa lui Marx în problema agrară, Lenin semna sub diverse iniţiale, mai puţin cele ale propriului nume. Cartea lui asupra dezvoltării capitalismului în Rusia, inaccesibilă unui tânăr seminarist ignorant în economie politică, dovedea erudiţia, capacităţile critice şi analitice ale autorului, iar nu clarviziunea şi îndrăzneala viitorului şef. Numai contactul direct cu Lenin în activitatea curentă lăsa să i se vadă adevărata fire, să i se bănuiască importanţa şi acesta este motivul pentru care un revoluţionar aşa de experimentat ca Alekseev, care-l frecventa pe Lenin la Londra, putea să-i spună lui Troţki: „Cred că pentru revoluţie Lenin este mai important decât Plehanov”. Pentru a aprecia – şi cu 20 de ani de recul – contribuţia personală a lui Lenin la presa social-democrată anonimă, a fost necesară ediţia de *Opere*; chiar şi aşa, soţiei lui, surorilor şi celor mai intimi colaboratori le-a fost imposibil să-i atribuie cu certitudine paternitatea anumitor articole. Clarviziunea cu care Stalin a putut să se laude în situaţia dată nu trebuie să ne iluzioneze, ci mai curând să ne atragă atenţia asupra

motivelor ascunse care au inspirat-o.

„Ceva mai târziu, continuă Stalin, când eram deja deportat în Siberia, era la sfârşitul anului 1903, am primit un răspuns entuzist din partea prietenului meu şi o scrisoare simplă, dar profund substanţială din partea lui Lenin, care aflase de scrisoarea mea prin intermediul prietenului meu. Biletul lui Lenin era relativ scurt, dar conţinea o critică îndrăzneaţă, perspicace a activităţii partidului nostru şi o expunere extraordinar de clară şi de concisă a întregului plan de muncă al partidului pentru perioada imediat următoare. Numai Lenin putea să scrie despre lucrurile cele mai încâlcite cu atâta simplitate şi limpezime, concis şi îndrăzneţ, astfel ca fiecare frază să nu vorbească, ci să lovească la ţintă ca un proiectil. Acest bilet simplu şi îndrăzneţ m-a întărit şi mai mult în convingerea că avem în persoana lui Lenin acel vultur de pisc din partidul nostru. Nu pot să-mi iert că, dintr-o deprindere de vechi conspirator, am pus pe foc această scrisoare a lui Lenin, odată cu multe alte scrisori". (Traducere literală, lăsându-i lui Stalin întreaga răspundere a metaforelor ca şi pe cea a gândirii.)

Neverosimilul intervine în faptul că, după toţi biografii consacraţi, Stalin n-a stat în Siberia decât o lună, în timpul primului exil; or, schimbul de scrisori între zonele mai vestice şi Baikal ar fi necesitat mult mai mult timp, în epoca respectivă. În plus, el a evadat în drum, înainte de a ajunge la destinaţie, cel puţin dacă ne luăm după dicţionarul lui V. Nevski; prin urmare, n-a putut lăsa o adresă şi nici primi scrisori. Cât despre pretinsa deprindere de vechi conspirator, ea n-a privat institutul Lenin de mii de manuscrise, scrisori, copii, ciorne, proiecte, fragmente etc., moştenire asupra căreia apasă un control riguros. Tot ce reţinem de aici este că Stalin a crezut necesar să împingă relaţiile lui cu Lenin la o dată anterioară celei adevărate, ca pentru a para, preventiv, un atac.

Oricât de fastidioasă ar părea, în afara cercului restrâns al specialiştilor, examinarea unui detaliu aşa de

mărunt, nu o putem evita, căci este vorba de acele pretexte care la Moscova servesc la alimentarea celor mai dure lupte intestine. În afară de asta. dispariţia deloc întâmplătoare a datelor biografice ssenţiale despre Staiin, imposibilitatea absolută pentru locuitorii regiunii lui natale de a aduce mărturii şi de a stabili prin confruntare faptele ne obligă să punem cap la cap fărâme, chiar dacă le interpretăm în cunoştinţă de cauză. Se întâmplă cu Stalin ca şi cu alte personaje controversate în mnpul vieţii sau puse în discuţie de posteritate: nu putem nici să-l credem pe cuvânt, nici să-l contrazicem sistematic. Scrupulul istoric ne impune doar să-i verificăm spusele şi să căutăm, în cazul că ele se produc, motivele unei alterări.

Social-democraţia nu avea o existenţă efectivă în Rusia în momentul în care Koba trăia primele sale luni de închisoare. Înfiinţarea ei formală în micul comitet de la Minsk, cinci ani înainte, se reducea, din motive de circumstanţă, la un simulacru, gest de pionierat a cărui valoare simbolică nu înlocuia realitatea unui partid. Dar progresele continue ale industriei, dezvoltarea proletariatului, repetarea grevelor, multiplicarea cercurilor făceau din ce în ce mai necesară o organizaţie centrală reunind toate grupurile izolate, coordonând eforturile lor dispersate, un partid în stare să mobilizeze mulţimile, să le canalizeze în acţiunile lor instinctive. Această organizaţie avea să intre curând în scenă.

Adevăratul congres de constituire a „partidului social-democrat muncitoresc din Rusia”, precedat de lungi tratative pregătitoare, s-a deschis la Bruxelles în iulie 1903, dar, prigonit de poliţie, a trebuit să se mute la Londra. Printre cei 58 de delegaţi, dintre care 14 cu vot consultativ, nu existau decât patru muncitori şi aceştia aduşi cu greu. Detaliul este important, căci după mărturia ulterioară a principalilor protagonişti, pletora de intelectuali explică în mare parte epuizanta subtilitate a discuţiilor interminabile ale emigraţiei socialiste.

Congresul durează nu mai puţin de treizeci şi şapte de şedinţe, plus nenumărate conciliabule între ele. Ordinea

de zi conţinea douăzeci de probleme dintre care mai multe, ca aceea a programului, implicau multe altele şi cereau diferite voturi, fără a mai pune la socoteală scrutinurile de procedură. Din complexitatea infinită a acestor controverse câteodată elevate, din aceste clasificări adesea efemere în care chiar şi iniţiaţii se orientează cu greu şi pe care o literatură istorico-polemică considerabilă (cantitativ) le-au încurcat şi le-au făcut şi mai obscure prin mii de variante, erori şi omisiuni, unde lipseşte exactitatea în stenografiere şi unde abundă subînţelesurile, mobilurile ascunse – trebuie să încercăm să extragem strictul necesar pentru înţelegerea frazelor.

Iskriştii, majoritari în adunare, au făcut la început bloc mai ales împotriva celor din Bund, care voiau să-şi păstreze independenţa într-o organizaţie federativă. Dar asupra primului articol din statut ei se divizează în două fracţiuni aproape egale, 28 de voturi de partea lui Martov şi 23 pentru Lenin. Din lipsa de definiţie politică valabilă, aceştia din urmă au fost numiţi „durii”, iar ceilalţi „slabii”, fiind astfel caracterizaţi după temperament. Cu o diferenţă de câteva voturi, majoritatea oscila când spre dreapta, când spre stânga. În final, când alegerea organelor directoare a pus problema persoanelor, datorită plecării congresmanilor celor mai moderaţi, Lenin a luat conducerea cu 19 voturi pentru, 17 contra şi 3 abţineri, dar minoritatea a refuzat să se încline. Partidul era virtual scindat. De acum, social-democraţia va fi constituită din două mari fracţiuni distincte, cea a majoritarilor (bolşevici) şi cea a minoritarilor (menşevici) fără a-i pune la socoteală pe cei ce rămâneau în afară, ca Riazanov.

Dacă rolul lui Lenin avea să fie hotărâtor pentru soarta congresului şi viitorul lui, Plehanov domina din punct de vedere intelectual dezbaterile. La comisia programului, pe care a prezidat-o, el „lumina numeroasa adunare ca un viu foc de scântei de cunoaştere şi inteligenţă”, citim în memoriile lui Troţki. „Salvarea revoluţiei este legea supremă”, spune el în şedinţa plenară, comentând programul partidului în care figurau

ca revendicări esenţiale Adunarea constituantă aleasă prin sufragiu universal, libertatea de conştiinţă, libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, dreptul la grevă, inviolabilitatea persoanei. „Dacă salvarea revoluţiei ar cere limitarea temporară a unuia sau altuia dintre principiile democratice, ar fi o crimă să ezităm... Ipoteza ca noi, social-democraţii, să fim împotriva sufragiului universal este admisibilă... Proletariatul revoluţionar ar putea limita drepturile politice ale claselor suprapuse, tot aşa cum acestea le-au limitat pe ale sale". Ca şi cum ar fi prevăzut soarta viitoarei Constituante, a declarat: „Dacă poporul, într-un elan de entuziasm revoluţionar, ar alege un Parlament foarte bun, noi ar trebui să încercăm să facem din el un *Long Parlament*, dar ducă alegerile s-ar dovedi nepotrivite, va trebui să încercăm să-l dizolvăm, lui în doi ani, ci în două săptămâni, dacă s-ar putea". Aceste cuvinte s-au întipărit în mintea lui Lenin. Asupra pedepsei cu moartea, în fine, Plehanov ¡1 avertizat congresul împotriva unei poziţii prea radicale, evocând posibilitatea că revoluţia ar trebui să-l suprime pe ţar şi câţiva mari nobili...

Într-una din primele şedinţe, Troţki a avut o intervenţie foarte apreciată în spiritul *Iskrei*; Riazanov îl numea atunci „măciuca lui Lenin". Ulterior, deşi era în chip spontan un „dur", el a înclinat din ce în ce spre „slabi". N-a fost probabil străină de această schimbare aversiunea instinctivă pe care Plehanov i-o purta. Fidelitatea lui faţă de membrii tradiţionali ai redacţiei, în special faţă de Axelrod şi Vera Zasulici, îl lega de minoritate. Dar, fără îndoială, atitudinea lui se explică şi prin simplul fapt că un om politic nu poate fi, la douăzeci şi patru de ani, ceea ce va fi în plină maturitate. Plehanov avea atunci patruzeci şi şapte de ani, Lenin treizeci şi trei. Ştiinţa şi experienţa întăreau ascendentul personalităţii lor strălucite. Nu era puţin lucru să-i înfrunţi cu o argumentaţie originală.

Programul partidului prevedea deja. dictatul a proletariatului definită astfel: „Revoluţia socială are drept

condiţie indispensabilă dictatura proletariatului, *ceea ce înseamnă cucerirea de către proletariat a unei puteri care să-i permită să zdrobească orice rezistenţă a exploatatorilor*”. Pentru Troţki această dictatură nu devenea posibilă decât dacă social-democraţia şi clasa muncitoare erau gata să se identifice: „Nu va fi luarea puterii de către conspiratori, ci dominaţia politică a clasei muncitoare organizate şi formând majoritatea naţiunii”. Concepţie evident inacceptabilă pentru „duri”… în vederea unor acorduri tactice cu liberalii, Troţki era împotriva lui Lenin şi pentru o formulă mai largă, cea a lui Potresov.

Când s-a produs demarcaţia între bolşevici şi menşevici, Troţki i-a susţinut hotărât pe aceştia din urmă. Primul articol al statutului propus de Lenin. idmitea ca membru de Partid „pe oricine profesează programul şi susţine Partidul, nu numai material, ci şi prin participarea personală la una din organizaţii”. Martov i-a opus un text identic, cu această nuanţă: „… şi îi aduce un sprijin personal regulat sub conducerea uneia dintre organizaţiile sale”. Antagonismul s-a declanşat asupra acestor cuvinte. Axelrod se referea la exemplul organizaţiei Voinţa Poporului pentru a susţine că elementele cele mai devotate trebuiau să se înconjoare de o categorie de membri mai puţin activi. Altfel spus, Partidul îi putea considera că ai săi pe „simpatizanţii” ueafiliaţi formal la organizaţie. „Suntem interpreţii conştienţi ai unui proces inconştient”, spunea Martov pentru a defini Partidul. „Cu cât va fi mai larg răspândit titlul de membru de partid, cu atât va fi mai bine. Nu putem decât să ne bucurăm dacă fiecare grevist, fiecare manifestant responsabil de acţiunea lui poate să se numească membru de partid”.

Plehanov a fost întru totul de partea lui Lenin. Nu aveam idei preconcepute, spune el în substanţă, dar cu cât mă gândesc mai bine la cuvintele care s-au spus aici, cu atât sunt mai ferm convins că „adevărul este de partea lui Lenin”. Nu există obstacol insurmontabil la intrarea în Partid a unui adevărat revoluţionar. „Cât despre domnii care nu vor să adere, nu avem nevoie de ei”. Doar

intelectualii, din individualism, vor ezita să intre în Partid, dar cu atât mai bine, fiindcă ei sunt de obicei oportunişti… Troţki a dat replica în sensul lui Martov: „Nu ştiam că împotriva oportunismului se poate inventa un exorcism statutar… Sunt departe de a da statutului o semnificaţie mistică”.

Răspunzând celor care-l contraziceau, Lenin a făcut mai întâi o constatare liniştitoare: „Nu consider deloc dezacordurile noastre atât de esenţiale încât de ele să depindă viaţa sau moartea Partidului. Nu o să murim de pe urma unui articol de statut rău întocmit”. Ceea ce nu-l împiedică să-şi menţină cu energie textul. „Troţki n-a înţeles nimic din gândirea fundamentală a lui Plehanov” afirmă el, precizând în aceşti termeni: „Formula mea restrânge sau lărgeşte noţiunea de membru de partid? Ea o restrânge, în vreme ce cea a lui Martov o face elastică”. La fel, Troţki „a interpretat foarte greşit ideea fundamentală a cărţii mele *Ce-i de făcut*? spunând că Partidul nu este o organizaţie de conspiraton… A uitat că eu propuneam o serie întreagă de organizaţii de diferite tipuri, de la cele mai conspirative până la cele mai relativ largi şi laxe (*lose*)”. Clasa muncitoare, adaugă el, trebuie să acţioneze „sub controlul şi conducerea” Partidului, nu să se identifice cu acesta. „Sarcina noastră este să grupăm un cerc clandestin de conducători şi să punem în mişcare cea mai mare masă posibilă”.

Lui Axelrod şi lui Martov le răspunde: „Ne este foarte greu, aproape imposibil, să-i deosebim pe cei care doar pălăvrăgesc de cei care muncesc. În mod sigur nu există o ţară în care aceste două categorii să fie atât de amestecate, cauzând atâta confuzie şi prejudicii, ca în Rusia. Atât în rândurile clasei muncitoare, cât şi în ale inteligheţiei, suferim cumplit de pe urma acestui defect şi formula lui Martov legalizează răul”. În concluzie: „Fiecare membru de partid este răspunzător de Partid şi Partidul este răspunzător de fiecare membru”.

Învins la diferenţă de cinci voturi, Lenin nu s-a descurajat niciun moment, şi-a urmărit cu tenacitate

scopul şi a reuşit, în fine, să obţină două voturi de majoritate relativă pentru a reduce la trei membri redacţia *Iskrei*. Martov a refuzat să facă parte, cu Plehanov şi Lenin, din acest triumvirat, minoritatea nu a luat parte la alegerea Comitetului Central: ireparabilul se produsese. Lenin n-a vrut să se resemneze. Pentru el, ca pentru toţi, sciziunea era o surpriză şi o nenorocire. Dar intransigenţa lui, intactă asupra fondului, nu lăsa nicio speranţă de înţelegere. A început deja să se vorbească despre starea de asediu în Partid, despre acapararea conducerii, despre dictatură. La care Lenin răspunde cu răceală că aceste vorbe mari nu-l sperie: „Faţă de elemente instabile şi şovăitoare avem nu numai dreptul, dar chiar datoria de a crea o stare de asediu". Bătrânilor, stupefiaţi şi indignaţi de îndrăzneala discipolului emancipat, Plehanov le spunea: „Din acest aluat sunt făcuţi Robespierii".

Cum a reacţionat Koba, aflat în închisoarea din Batumi, la vestea rupturii produse la Londra? Notiţa poliţiei, citată mai sus după *Zaria Vostoka*, îl clasează printre menşevicii de primă oră; Stalin nu a dezminţit-o şi Troţki găseşte aici un argument împotriva lui. Mai întâi, ipoteza pare puţin verosimilă, căci cei trei delegaţi la congres veniţi din Caucaz, Topuridze (din Tbilisi), Zurabov (din Batumi), Knunianţ (din Baku), se situaseră de la început de partea bolşevicilor. Jordania, menşevic de primă oră, era la Londra cu vot consultativ, dar a rămas doi ani în străinătate. Totuşi, Koba, spirit lent şi prudent, a putut fi influenţat de Kandelaki, tovarăşul lui apropiat, menşevic dintotdeauna, sau a putut ezita înainte de a trece în tabăra „durilor", de partea cărora înclina prin caracterul lui; posibilitatea nu este exclusă. De altfel, simplii militanţi erau lipsiţi de informaţii. Şi este poate cazul să ne întrebăm dacă istoria dubioasă cu scrisoarea de la Lenin, arsă, nu avea drept scop să acopere o dificultate printr-o ficţiune de neverificat. Iu tot cazul, ezitarea a fost de scurt? durată

Bolşevicii dau unor asemenea detalii o importanţă extraordinară, fără să o justifice. În 1903 nimeni nu-şi

dădea seama cu exactitate de natura conflictului şi Lenin însuşi, străduindu-se să unească fracţiuni separate, stăruind să le asocieze în muncă şi în acţiune, a arătat destul de convingător că nu considera ruptura ca definitivă şi poziţiile luate ca ireconciliabile. Evoluţia Partidului avea să-i regrupeze în continuare de mai multe ori pe conducători, să provoace despărţiri neprevăzute, apropieri imprevizibile, în Rusia, controversele emigraţiei apăreau confuze şi zadarnice. În Caucaz luai ales, sciziunea a fost mult timp de neînţeles. Pretutindeni, unitatea aparentă ascundea social-democratului de rând adevărul. Adevărata piatră de încercare – revoluţia –, care să pună la probă oamenii şi să verifice ideile, lipsea. În plus, nu este oare arbitrară pretenţia de a judeca oamenii comparându-i între ei, fără a ţine cont de vârstă, de origine, de mediu, de educaţia primită şi de diferitele influenţe cărora le-au fost supuşi?

Pentru a arăta inconsistenţa acestor criterii retrospective nu lipsesc exemplele istorice, mai ales printre precedentele pe care bolşevicii le apreciază în mod deosebit. Marat n-a intrat în Revoluţia Franceză ca republican; înainte de căderea Bastiliei, participa la iluziile generale, spera un despotism luminat, limitat; primele numere din / *Ami du peuple* sunt marcate de monarhism liberal; până la jumătatea anului 1790 el continuă să aibă încredere în rege; pe urmă se pronunţă împotriva eredităţii şi în 1791, pentru o restrângere a prerogativelor tronului; în 10 august el este încă pentru o monarhie electivă; în fine, acceptă Republica drept un fapt împlinit; şi Robespierre admitea în 1792 diferite forme de suveranitate: „Îmi place mai mult să văd o adunare reprezentativă populară şi cetăţeni liberi, respectaţi cu un rege, decât un popor în sclavie şi umilit sub conducerea unui senat aristocratic şi a unui dictator. Nu-mi place Cromwell mai mult decât Carol I şi nu accept mai uşor jugul decemvirilor decât pe cel al lui Tarquinius”. Un an înaintea răscoalei armate din America de Nord împotriva Angliei şi a Războiului de Independenţă, Washington scria,

în 1774: „Independenţa nu este nici dorinţa, nici interesul acestei colonii şi a nici uneia de pe continent...” Iar Jefferson, în 1775: „Nu există în tot Imperiul Britanic un om care să dorească atât cât doresc eu unirea cu Marea Britanie”. Cromwell, înaintea celui de-a doilea război civil, era încă favorabil monarhiei constituţionale avându-l pe Carol ca suveran... Numai în cursul evenimentelor, în înlănţuirea cauzelor şi a efectelor se oferă soluţiile şi problemele de rezolvat şi se afirmă oamenii capabili să le rezolve. Lenin, căruia-i plăcea formula napoleoniană „Ne angajăm şi pe urmă vedem”, o ştia.

Este prin urmare puţin important că Stalin a fost mai întâi menşevic, că Troţki n-a fost întotdeauna bolşevic. Şi unul, şi altul şi-au asumat mai târziu destule răspunderi pentru a-i putea judeca mai bine după acestea decât după tatonările lor de tinereţe. Mai mult, există diferite moduri de a participa: între altele, în calitate de conducător sau de protagonist, din convingere sau din calcul. Koba nu pu’ea să fie încă decât un executant Totul ne lasă să presupunem că nu s-a angajat pentru ceva, ci împotriva cuiva. Când l-a urmat pe Lenin, i-ar fi fost greu să-şi motiveze deschis opţiunea.

În 1904, fugind din Siberia, Stalin revine la Tbilisi. Anonimatul îi permite să treacă mult timp neobservat şi să activeze în organizaţia regională din Transcaucazia. O întreagă serie de autori de panegirice îi atribuie ca merit principal în această perioadă „o luptă înverşunată împotriva nienşevicilor”. În realitate, menşevismul nu exista încă, iar social-democraţia georgiană „îşi păstra unitatea, neînregistrând nici lupte intestine, nici sciziune”, scrie F. Maharadze, istoric comunist al revoluţiei din Caucaz. Afirmaţie foarte imprudentă în altă privinţă, dacă judecăm după rezultate, căci eforturile lui Koba aveau să ducă la rezultatele cele mai negative: tocmai în Georgia au înregistrat menşevicii cele mai mari succese ale lor; au câştigat de partea lor, chiar fără opoziţie, majoritatea populaţiei.

Pe de altă parte, este suficient să consultăm

memorialistica, relatările şi documentele referitoare la socialismul din Transcaucazia pentru a ne convinge că nici prin prezenţa, nici prin absenţa lui, Stalin n-a influenţat niciodată, prin nimic, mersul evenimentelor. Nici măcar n-a avut, în vreun moment al lor, un rol cât de cât vizibil. Deosebit de semnificativ este minuţiosul „raport" întocmit de Enukidze la clubul vechilor bolşevici, în 1923, asupra tipografiilor ilegale din Caucaz: în 60 de pagini numele lui Stalin apare o singură dată şi fără cel mai mic elogiu. (Şase ani mai târziu, acelaşi Enukidze avea să scrie „fragmente de amintiri", special menite să afirme că superiorul său ierarhic „purtase literalmente pe umerii lui întreaga luptă împotriva menşevicilor în Caucaz, între anii 1904 şi 1908".) Amintirile lui Alliluev, militant activ în Transcaucazia şi devenit socrul lui Stalin, îl menţionează în treacăt pe acesta o singură dată, într-o simplă enumerare. Mai mulţi subalterni ai lui Stalin, în memoriile lor, au mari dificultăţi în a-i invoca acestuia numele fără să-i atribuie o idee originală, un act marcant y am încerca zadarnic să găsim în ele o însuşire, cât de infimă a personalului. Capitolele copioaselor *Istorii* ale Partidului, care mai de care mai oficiale, referitoare la această epocă şi această regiune, sunt absolut mute în i el priveşte.

Existau atunci bolşevici şi menşevici, destul de asemănători „chartiştilor torţei fizice" şi, respectiv, „chartiştilor forţei morale", dar încă nu se putea vorbi de bolşevism şi nici de menşevism.[8] Un simplu dezacord, fie el şi ireductibil, asupra numelui unui text, nu este suficient pentru stabilirea existenţei unor doctrine incompatibile. Principiile erau împărtăşite, programul tocmai fusese adoptat de comun acord. Dar antagonismul nu va întârzia să – agraveze şi concepţiile fiecărei părţi să se diferenţieze.

---

8 în mişcarea populară de revendicări democratice numită chartism, în anii '30-'40 ai secolului trecut, în Anglia, se distingeau două curente principale: cel al „forţei morale", care tindea să convingă prin persuasiune, şi cel al „forţei fizice", care spera să învingă printr-o acţiune violentă.

Congresul a fost punctul de pornire al unor dezacorduri şi al unor dispute extrem de complicate. Timp de mai bine de cincisprezece ani, vor urma sciziuni, joncţiuni, demisii şi diferite combinaţii. Ar trebui o altă lui rare pentru a relata incidentele acestei perioade, fie şi rezumate la maximum. Numai adevăraţii experţi s-ar putea descurca printre toate aceste comitete, consilii, birouri de fracţiuni, grupări disidente, ligi, uniuni, cooptări, conferinţe unde minoritarii sunt în majoritate, congrese unde majoritarii sunt în minoritate, fracţionări ale fracţiunilor – bolşevici de dreapta, menşevici de stânga, unitari, conciliatori, extremişti de dreapta, ultrastâncişti –, sprijin sau dezaprobare din partea partidelor naţionale (polonez, leton, evreiesc), apariţii şi dispariţii de ziare de diferite nuanţe şi cu nume asemănătoare, puzderie de porecle. Suntem nevoiţi să renunţăm deliberat la mulţimea detaliilor pentru a nu reţine aici decât liniile mari.

La prima vedere, fărâmiţarea partidului părea să-l condamne la o neputinţă definitivă. Dar această fărâmiţare constituia un *efect* înainte de a deveni o *cauză* şi putea să ia sfârşit într-o împrejurare nouă. „Un partid se dovedeşte un partid victorios scindându-se şi fiind capabil să suporte scindarea”, scria Engels cu treizeci de ani înainte, explicând de ce „solidaritatea proletariatului se realizează peste tot în grupări de partide diferite care se dedau unor înfruntări pe viaţă şi pe moarte ca sectele creştine în Imperiul Roman în timpul celor mai rele persecuţii”. Nicio secţiune a Internaţionalei comuniste nu s-a dedat la asemenea lupte fratricide ca aceea din Rusia, fără îndoială fiindcă niciuna nu era aşa de aproape de momentul trecerii de la teorie la practică.

Războiul acesta intern nu s-a purtat cu inima uşoară şi protagoniştii lui, împinşi ca de o forţă impersonală, au fost primii care-au suferit de pe urma lui. Lenin în special era profund afectat de urmările propriei tactici. Destrămarea prieteniei cu Martov a fost foarte greu de suportat pentru el, iar disensiunile ulterioare cu Plehanov l-au îndurerat cu adevărat. După mărturia soţiei lui,

Krupskaia, chiar sănătatea i-a fost zdruncinată. S-a îndârjit însă în certitudinea lui că are dreptate şi şi-a înfruntat adversarul, admiţând uneori compromisuri pentru a câştiga timp, dar fără să renunţe la nimic esenţial. A trecut prin momente de descurajare şi s-a gândit chiar să plece în America. Bolşevicii îşi interzic orice aluzie la acest gen de episoade ca şi cum importanţa lui Lenin ar putea să fie astfel diminuată. Este inutil să căutăm o explicaţie; storică pentru oboseala individuală, dar la nevoie cel puţin două cazuri ne vin în minte: Marat, în plină revoluţie, crezând partida pierdută, a părăsit Franţa şi a doua oară a fost cât pe ce să plece din nou; Cromwell avea intenţia, în cazul că *Gr and Remonstrance* n-ar fi fost votată, să părăsească Anglia…

În ce fel majoritatea devine minoritate şi invers este uşor de explicat: menşevicii erau mai numeroşi în emigraţie, bolşevicii având câţiva partizani în plus în Rusia. Proporţiile aveau să se modifice ulterior. Lenin a trecut prin momente dificile la Geneva în comitetele unde a rămas singur cu propriile opinii. A vrut să restabilească înţelegerea între cele două fracţiuni; Plehanov înclina în acelaşi sens, Martov la fel, ca şi Troţki. Dar fiecare înţelegea pacea în felul lui, eforturile fiecăruia au dat rezultate contrare: excedat, Lenin a sfârşit prin a demisiona de la *Iskra*, care a trecut în mâinile menşevicilor, sprijiniţi provizoriu de Plehanov. „Robespierre a căzut”, spune acesta din urmă. „Între fosta şi actuala *Iskra* este o prăpastie”, scrie Troţki. Plehanov se desparte de bolşevici aşa cum, un an mai târziu, Troţki avea să se despartă de menşevici. Era deja atitudinea lui Riazanov şi a altora, mai puţin cunoscuţi, numiţi simplu social-democraţi. Plehanov se considera „deasupra fracţiunilor”, Troţki, mai modest la vremea aceea, „în afara fracţiunilor”.

Martov dorea un partid „strict centralizat”, dar nu alcătuit din membri „care renunţă de bunăvoie sau nu la a mai gândi”. Credea că regăseşte la Lenin ideile organizatorice ale lui Lassalle, din care s-ar naşte o

dictatură ocultă, a teoreticienilor. În broşurile lui, el denunţă obedienţa mecanică, starea de asediu şi teroarea în partid, îl acuză pe Lenin de formalism birocratic, de absolutism, de iacobinism, de bonapartism. În foiletoanele lui din

Iskia şi în altele, Axelrod îi relua argumentele, vorbea de centralism autocratic, îi imputa lui Lenin „înfrânarea sistematică a iniţiativei individuale", (i reproşa transformarea oamenilor în „roţi şi şuruburi" ale unei maşini. I enin, repliindu-se pe poziţii, îi răspunde în broşura *Un pas înainte, doi înapoi*[9] unde se apără atacând.

După el, „birocratismul împotriva democratismului înseamnă centralismul împotriva autonomismului, înseamnă principiul organizării revoluţionare opus organizării oportuniste"[10]. Toate acuzaţiile menşevicilor «scund o corupţie oportunistă sau anarhistă... Or, spune el, citându-l pe kautsky, autorul lui preferat după Maix şi Engels: „Democraţia nu înseamnă deloc absenţa puterii; ea nu înseamnă anarhie; este supremaţia masei asupra mandatarilor ei, în timp ce sub celelalte forme de putere, pseudoslujitorii poporului sunt în realitate stăpânii lui". Iacobinism? „Dacă Axelrod protestează împotriva iacobinilor, n-o face oare pentru că se găseşte în tabăra girondinilor?" Şi nu se sperie de epitet, fiindcă este în măsură să-i dea un conţinut: „Iacobinul legat indisolubil de organizaţia proletariatului şi conştient de interesele de clasă ale acestuia – este social-democratul revoluţionar „[11]

Această definiţie va alimenta timp îndelungat polemicile, depăşind cadrul naţional. A slujit în special drept temă Rosei Luxemburg, una din-Ire cele mai puternice personalităţi ale socialismului, în contraargumentaţia ci din noua *Iskra* (nr. 69). Inspirând partidul social-democrat din Polonia şi Lituania (întemeiat înaintea celui din Rusia), Rosa Luxemburg participa activ

9 în ediţia românească folosită textul se află în voi. VIE, pp. 189-414 (n.t.).

10 Op. cit., p. 194 (n.t).

11 Op. cit., p. 198 (n.t.).

la mişcarea muncitorească din Germania şi din Rusia. Prin importanţa lucrărilor ei de economie politică, de critică istorică, de strategie şi tactică revoluţionară, prin tăria ei de caracter, talentul scriitoricesc, valoarea de propagandist, putea să arunce în controverse argumente solide. Criticând formula lui Lenin, îi reproşează o concepţie de social-democrat iacobin exterior organizaţiei proletariatului, în timp ce „social-democraţia este tocmai mişcarea clasei muncitoare”. Nu cu ajutorul unui statut, oricât de sever, poate fi combătut oportunismul: „Nimic nu expune mai uşor şi mai sigur o mişcare muncitorească încă tânără capriciilor intelectualilor decât închistarea lui în cuirasa unui centralism birocratic”. Kautsky, foarte interesat de problemele ruseşti, se pronunţa şi el în acelaşi spirit, la fel ca şi unul dintre cei mai importanţi scriitori marxişti ai momentului, Parvus.

Dar loviturile cele mai violente, dacă nu cele mai eficiente, vor fi cele date de Troţki a cărui broşură intitulată *Sarcinile noastre politice* îl tratează pe Lenin drept „şeful aripii reacţionare a partidului nostru” şi denunţă „caricatura plată a intransigenţei tragice a iacobinismului”. Metodele lui

Lenin duc la o situaţie în care „organizaţia de partid se substituie Partidului, Comitetul Central se substituie organizaţiei şi, în fine, dictatorul se substituie Comitetului Central”. Ele trebuie, în timp, să le impună socialiştilor disciplina de cazarmă, apoi regimul de fabrică: „Rigorismul în materie de organizare, opus oportunismului nostru, nu este nimic altceva decât reversul stupidităţii politice”. Fosta „măciucă a lui Lenin” lovea cu forţă în cel care o mânuise odinioară.

După Troţki, problemele de organizare a proletariatului se rezolvă spontan în toiul luptei politice. Iacobinii, scrie el, „erau utopişti şi noi vrem să fim numai expresia tendinţelor obiective. Ei erau idealişti de la picioare până la cap, noi suntem materialişti din cap până-n picioare. Ei erau raţionalişti, noi suntem dialecticieni… Ei tăiau capetele, noi vrem să le luminăm prin conştiinţă

de clasă”. Lenin vrea să ghilotineze în loc să convingă. „Prin tactica iacobin-bolşevicilor, întreaga mişcare internaţională a proletariatului ar fi acuzată de moderantism la tribunalul revoluţionar şi capul leonin al lui Marar cădea primul sub cuţitul ghilotinei”. Troţki protestează împotriva intimidării în materie de teorie., împotriva adevărului ortodox preconceput. „Cel care-l neagă trebuie înlăturat. Cel care se îndoieşte este aproape de negaţie. Cel care se întreabă este aproape de îndoială…” în materie de dictatură a proletariatului, „Maximilian Lenin” şi bolşevicii şi-o reprezintă ca pe o „dictatură asupra proletariatului”.

Controversa, la care Koba ar fi avut dificultăţi să participe şi a cărei sarcină Lenin şi-a asumat-o singur împotriva unei pleiade de doctrinari şi scriitori serioşi, nu şi-a pierdut actualitatea: aceleaşi argumente au fost schimbate şi dezvoltate de-a lungul unei jumătăţi de secol şi se regăsesc în dezbaterile ulterioare, mai mulţi preopinenţi schimbând tabăra. Se constată încă de la originile bolşevismului o obsesie a Revoluţiei Franceze la care bolşevicii s-au raportat constant, fie pentru a o lua drept exemplu, fie pentru a-i evita cursul. Distingem în germene şi ceea ce va deveni slăbiciunea şi în acelaşi timp forţa partidului lui Lenin: tendinţa de a se organiza şi de a acţiona ca o armată disciplinată aptă să execute împreună un imperativ, dar mereu expusă unei erori a conducătorului ei şi riscului unei pasivităţi intelectuale contrare misiunii sale teoretice de avangardă exemplară.

În cele din urmă, Plehanov a luat cu hotărâre poziţie împotriva lui Lenin. Nu pentru că ar fi optat propriu-zis pentru menşevicii constituiţi în fracţiune; alegerea nu se prezenta ca dilemă, diferendele rămâneau între generali fără trupe, sciziunea nu era declarată deschis, deşi cele două grupări principale – cu idei distinctive încă imprecise şi constituite mai ales pe afinităţi personale – acţionau deja total independent. Dar el vedea în Lenin un teoretician condamnat la izolare, primejdios prin înţelegerea îngustă şi rigidă a marxismului. Dincolo de acordul lor la recentul

congres, presimţea o accentuare extremă a centralismului bolşevic, tot aşa de nefastă ca şi excesul contrar la menşevici. După ce condusese *Iskra* împreună cu Lenin, apoi împreună cu Martov, va scoate singur propriul ziar, *Jurnalul unui social*-demel vt, şi va critica aspru cele două fracţiuni rivale, „fraţii învrăjbiţi". Aici vii prevesti el bolşevicilor evoluţia spre o situaţie în care „la sfârşitul sfârlilulu., totul va gravita în jurul unui singur om, care, *exprovidentia*, va coni mda în el întreaga putere"...

Afectat profund de această despărţire pe care n-o credea definitivă, I inin şi-a recăpătat curajul după ce s-a asigurat de noi aliaţi. Cel mai important este Aleksandr Bogdanov, scriitor şi savant, economist şi filosof de mare cultură şi cu o înaltă conştiinţă, sprijinit de prietenii lui Bazarov, Stepuriov, Lunacearski. Rămânea printre fideli Leonid Krasin, organizator al acţiunii ilegale şi conspirator încercat sub acoperirea meseriei lui de inginer, preţios în multe privinţe, dar mai ales prin relaţiile lui în rândurile burgheziei liberale de la are obţinea subvenţii pentru Partid; Vorovski, i llinińskі, Litvinov, de mai mică anvergură dar autoare devotate. Cu sprijinul lor, Lenin se decide pentru o luptă de lunga durată, creează ziarul \ *period*! apelează la militanţii modeşti din Rusia împotriva străluciţilor liiln i ai emigraţiei, cere un nou congres. Văzuse deja vechi marxişti, în frunte îi hotr Struve, autor al primului manifest al Partidului, îndepărtându-se de «jalism: Bund, partidul iniţiator al social-democraţiei în Rusia, se despăr (iside partidul comun; întreaga redacţie a ziarului *Iskra* se întorsese împon iv lui. Se simţea neînţeles în Internaţională. Dar putea, trebuia să se pună pe treabă; poporul dispunea încă de imense resurse, viitorul oferea încă poabilităţi incalculabile. Semnele prevestitoare de furtună se repetau în Rusia unde proletarii, fără să se sinchisească de laboratoarele de ştiinţe sociale, trrccau de la rezistenţă la ofensivă şi ieşeau din ce în ce mai des în stradă.

Greva din Batumi, în care a fost amestecat Stalin în 1902, şi urmările i i violente – manifestaţii şi represiuni –

avuseseră ecouri în mai multe oraşe, până la Nijni, în nord. O puternică criză industrială şi comercială, însoţită de un şomaj intens, grăbea efervescenţa revoluţionară. Fiecare mişcare economică lua un caracter politic, suscitând revendicări republii a ne şi socialiste. La sfârşitul anului, la Rostov izbucneşe o grevă fără precedent, antrenând toţi muncitorii. În vara lui 1903, muncitorii petrolişti din Baku opresc lucrul şi exemplul lor contaminează proletariatul, de larbilisi la Batumi; greva.se generalizează la Odesa, la Kiev, în tot sudul. Peste tot ciocniri cu jandarmii, cu soldaţii, cu cazacii. Asociaţiile muncitoreşti create de poliţistul Zubatov cu scopul de a deturna mişcarea de la orice i» poziţie faţă de regim scapă de sub influenţa păstorilor răi (Lenin o preves-I isc în *Ce-i de făcut*?). Social-democraţii de rând, în ciuda disensiunilor din crcurile conducătoare şi fără să le pese de primul articol din statut, încep sii se implice în conflictele sociale, preluând uneori conducerea şi imprimându-le o anume orientare politică.

În sate, incendii puse la cale cu bună ştiinţă, luminau nefericirea ţăranilor striviţi de impozite şi de datorii, condamnaţi la o semifoamete permanentă şi periodic decimaţi de inaniţie. Abolirea serbiei se înfăptuise astfel încât îi ţinea practic pe ţăranii emancipaţi la dispoziţia celui care stăpânea pământurile. Subzista un fel de feudalism cu forme particulare. Răscoalele disperate înăbuşite cu sălbăticie de armată nu erau rare. Pedepsele corporale se menţineau încă la sate şi în cazărmi. Nivelul tehnicii agricole nu promitea recolte mai bune pe viitor, decât dacă s-ar fi restituit ţăranilor pământurile aflate în proprietatea celor privilegiaţi. Sărăcia acestor mase de consumatori, slaba lor putere de cumpărare limitau drastic piaţa interioară şi împiedicau astfel progresul industriei, deja frânat de drasticele exigenţe fiscale.

Ţarismul paraliza astfel forţele productive ale naţiunii şi, cu excepţia unor mici caste care parazitau Coroana, toate clasele erau interesate în răsturnarea lui. Statul, principalul antreprenor capitalist, cu băncile lui, cu

căile ferate, monopolul asupra votcii, avea far? încetare nevoie de noi împrumuturi externe, de noi resurse bugetare. Dobânzil* pe datorii şi cheltuielile militare absor Deau mai mult de jumătate din venitul 1 ezaurului. Economia Rusiei, plină de contraste, întârziată în ansamblul ei, în ciuda importului unei tehnici superioare pentru tânăra industrie, mai concentrată decât în oricare altă ţară, nu se putea dezvolta fără o reînnoire. Aceasta a fost adusă de războiul ruso-japonez.

În trecut, autocraţia rezolvase destule dificultăţi prin cuceriri. Dar după ce-i întâlnise pe englezi în Asia Centrală, s-a izbit în Extremul Orient de Japonia, legată de altfel prin tratate de Anglia. Războiul a impus mişcării revoluţionare o scurtă perioadă de stagnare, dar a pus curând în evidenţă barbaria regimului, neputinţa şi putreziciunea lui. „Defetismul", apărut deja pe timpul războiului din Crimeea, s-a afirmat de astă dată cu o mare amploare în rândurile burgheziei liberale, al naţionalităţilor oprimate, al partidelor socialiste şi printre muncitori şi ţărani. împotriva Rusiei imperiale, suferind înfrângere după înfrângere, tânărul imperialism japonez aproape că făcea figură de campion al civilizaţiei. Opinia aceasta, foarte răspândită în Europa, şi-a găsit o expresie extremă în Internaţională sub pana englezului H.M. Hyndman, care situa victoria Japoniei printre cele mai mari evenimente ale istoriei şi o socotea un eveniment decisiv pentru viitorul socialismului…

Dezastrele din Manciuria au zguduit „societatea" rusă, adică burghezia. Curentul democratic, impulsionat de puternicele mişcări muncitoreşti, a încercat să se manifeste în adunările de *zemstvo* (consilii consultative regionale), în congrese, în banchete. Puternica critică evanghelizatoare a lui Tolstoi submina regimul despotic învechit. Dar, lipsit în Rusia de o bază sofcială solidă şi reprezentat mai ales de o inteligheţie timorată, liberalismul s-a recunoscut învins înainte de a începe să lupte. Intelectualii radicali ţi studenţii curajoşi s-au raliat mişcării muncitoreşti, principala forţă coerenţi) pe care

ţarismul a avut-o de înfruntat.

Social-democraţia nu era singura pretendentă la conducerea elementelor populare. „Partidul socialist-revoluţionar”, constituit în străinătate în 1901 şi alcătuit din diverse grupări, ligi şi uniuni autonome, urma să-şi ţină prunul lui congres. Tendinţa sa generală era aceea a vechiului populism revizuit de Lavrov şi Mihailovski, influenţată şi de socialismul occidental şi principala sa caracteristică era lupta teroristă. În 1902, „organizaţia” sa „de luptă” inaugurase o serie de atentate individuale, dezaprobate în principiu dr social-democraţi, care întreţineau totuşi o atmosferă revoluţionară, exali mi şi stimulau opoziţia faţă de regimul ţarist. Printre figurile sale reprezen-Istlive, Mihail Gotz, Gherşuni, Natanson şi terorişti precum Karpovici, Balmaşev, Sazonov, Kaliaev s-au dovedit demni continuatori ai tradiţiei resuscitate a Voinţei Poporului. Marxiştii îi considerau pe aceşti socialişti revoluţionari, dintre care cei mai energici aveau să evolueze către extreme opuse – Savinkov la ireapta. Spiridonova la stânga –, drept nişte liberali exasperaţi, drept democraţi înarmaţi au bombe în Polonia, alături de un partid social-democrat al luptei de clasă, wc dezvolta mai rapid „partidul socialist polonez” de luptă naţională, desm I de înrudit cu socialist-revoluţionarii prin ideologia confuză şi metodele teroriste. În diverse regiuni cu alogeni supuşi Imperiului, grupări revoluţionare naţionaliste sprijineau mişcarea muncitorească şi ţărănească: „activişti” în Finlanda, „socialişti-federalişti” în Georgia, ca şi, mai urziu, *dacinaki* în Armenia, musavatistâân Azerbaidjan. Guvernul japonez, pentru a slăbi Rusia în spatele frontului încurajând tulburările interne, a propus arme şi subvenţii tuturor partidelor subversive; singurii care au acceptat au fost activiştii finlandezi, socialist-federaliştii georgieni şi fracţiunea cea mai naţionalistă a partidului socialist polonez al cărei lider, Pllsudski, s-a dus chiar în Japonia pentru a pactiza aici cu duşmanii ruşilor tipresori.

În decembrie 1904, izbucneşte la Baku o nouă grevă

datorită căreia social-democraţii sunt stăpâni pe situaţie timp de mai multe săptămâni şi care dă un impuls recrudescenţei acţiunii muncitoreşti. În ianuarie 1905, un incident la uzinele Putilov declanşează o grevă de solidaritate care contaminează întregul proletariat al capitalei. Şi aici, asociaţia legală a lui Zubatov depăşise intenţiile fondatorului ei. În 22 ianuarie, 200.000 de muncitori îl urmează pe preotul Gapon, pentru a-i înmâna ţarului o petiţie conţinând revendicările lor. Această procesiune paşnică exprimând solidaritatea cu cauza proletară, mitraliată de soldaţi, hărţuită de cazaci, se termină cu un masacru şi se transformă în răscoală. Au fost mii de victime. „Duminica însângerată" de la Petersburg provoacă atunci o răscoală generală, o grevă grandioasă care a cuprins mai mult de o sută de oraşe. Revoluţia aşteptată de mai multe generaţii, atât de des profetizată şi pentru care îşi dăduseră viaţa atâţia eroi, începuse fără să aştepte semnalul revoluţionarilor de profesie.

Social-democraţia a fost luată prin surprindere şi savantele consideraţii ale specialiştilor ei au fost dejucate de spontaneitatea exploziei populare. Militanţii din Rusia, fără deosebire de orientare, s-au aruncat în mişcarea lăsată până atunci în voia ei, încercând să o organizeze, să-i dea un program socialist. Teoreticienii din emigraţie şi-au reluat controversele cu şi mai mare ardoare.

Lenin rezuma obiectivele de moment propunând să se treacă la pregătirea insurecţiei armate, fixându-i-se chiar şi data. Ne pregătim pentru insurecţie, răspunde Martov, în substanţă, dar insurecţia nu se pregăteşte. Pentru Lenin, revoluţia nu putea fi hotărâtă dinainte, insurecţia însă putea fi dacă „cei care o hotărăsc au influenţă asupra maselor şi ştiu să aprecieze just momentul". Raţionamentelor abstracte ale menşevicilor el le opune un laitmotiv concret: „Arme!" Ziarul lui, Vperiod! publică sfaturile practice către insurgenţi ale lui Cluseret, general în timpul Comunei din Paris din 1871, instrucţiuni tehnice cu privire la ridicarea baricadelor. Datorită

lecturilor şi studiilor lui aprofundate, Lenin era întrucâtva avizat în strategia insurecţională, în tactica luptelor de stradă. Înaintea lui, Plehanov, elev la colegiul militar din Voronej, pe urmă la şcoala de iuncheri de la Petersburg, publicase deja un articol pe această temă. Amândoi îi erau îndatoraţi lui Marx şi mai ales lui Engels în privinţa noţiunilor despre războiul civil. La rândul lor, menşevicii, graţie colaborării lui Mihail Pavlovici, au tipărit în *Iskra* scheme de baricade, tranşee, cu explicaţii ajutătoare; Troţki, abandonând teoriile şi supoziţiile, trecuse graniţa pentru a lua parte la acţiune.

În vreme ce în Rusia, socialişti necunoscuţi se investeau fără tergiversări în greve, mitinguri, demonstraţii de protest, conducătorii, în străinătate, rămâneau pe poziţii ireconciliabile. În aprilie-mai 1905, bolşevicii ţin la Londra un mic congres al „durilor”, numărând 20 de delegaţi cu mandat, iar menşevicii ţin la Geneva o conferinţă. Cele două reuniuni îşi contestă reciproc şi cu argumente dreptul de a reprezenta Partidul: „N-au existat muncitori la Congresul al III-lea, în tot cazul niciunul cât de cât mai important”, spune Krupskaia în *Amintiri* despre *Lenin*. Krasin a avut o intervenţie în înţelegere cu Troţki, ceea ce arată că demarcaţiile erau încă arbitrare. Stalin nu făcea parte din delegaţia Caucazului care-i includea pe Kamenev şi Nevski şi pe georgienii Thakaia şi Djaparidze; dacă ar fi avut rolul pe care atât de târziu i-l atribuie Enukidze, această absenţă ar fi inexplicabilă. Congresul, sub influenţa lui Lenin, s-a pronunţat pentru greva generală, transformată în insurecţie armată şi instaurarea unui guvern revoluţionar democratic cu participarea bolşevicilor. El recunoştea implicit caracterul factice şi prematur al sciziunii şi ajungea la concluzia necesităţii reunirii grupărilor şi fracţiunilor social-democrate.

Unificarea grupărilor partidului ar fi fost cu atât mai firească cu cât Lenin nu se dezisese niciodată de democratismul lui intransigent. În 1904 scrisese: „Suntem datori să sprijinim orice democrat, chiar şi burghez, în

măsura în care se supune democratismului; dar suntem obligaţi să demascăm fără milă orice democrat, fie el şi socialist-revoluţionar, în măsura în care se îndepărtează de democratism”. În broşura lui *Două tactici*[12], datând din 1905, se poate citi: „Cine vrea să meargă spre socialism pe altă cale decât aceea a democratismului politic ajunge în mod inevitabil la consecinţe absurde şi reacţionare atât din punct de vedere economic cât şi din punct de vedere poliuc.”[13] în acelaşi an îşi va defini astfel concepţia: „Fiecare este liber să scrie şi să spună ce vrea, fără cea mai mică îngrădire… Libertatea cuvântului şi a presei trebuie să fie totală”. Menşevicii n-ar fi putut merge mai departe; dar divergentele de căi şi mi jloace primau asupra acordului de principiu.

Rezervele de energie revoluţionară, îndelung înăbuşite, izbucneau peste lot în Rusia, fără plan şi fără lozinci: greve după greve în oraşe, răzmeriţe şi jafuri în sate, răscoale în armată şi în flotă, atentate cu arma-n mână, cam peste tot. împotriva reacţiunii şi a ligilor sale patriotice, a bandelor sale naţionaliste, a Sutelor Negre antisemite autoare de pogromuri, asasinate de ternei şi de copii, muncitorii organizează detaşamente de protecţie şi de luptă. În mulţimea revoluţionarilor fără etichetă sunt în frunte social-deinocraţi, socialişti-revoluţionari membri în Bund, anarhişti fără a-şi putea coordona activităţile, dar, în ciuda diferenţelor de tactică, ei se întrajutorează la întâmplare sau din instinct de apărare împotriva duşmanului comun. Social-democraţii formează comitete mixte sau federative fără a cere nicio aprobare liderilor propriei fracţiuni.

Puterea, neputând să respingă toate atacurile, să pareze toate loviturile, îşi concentra forţele pentru a păstra poziţiile esenţiale ale regimului. Armatele învinse pe fronturile Extremului Orient erau încă bune pentru a zdrobi un popor neînarmat. Greva se stingea într-o serie de

12 în ediţia românească, textul se află în voi. XI, pp. 1—128, cu titlul Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia democratică (n.t.).

13 Op. cit., p. 16 (n.t.).

centre industriale pentru a se reaprinde în altele. Ţăranii, risipiţi pe un teritoriu nesfârşit îşi limitau acţiunile la sate. O revoltă militară, în care s-a remarcat menşevicul Antonov-Ovseenko, în tabăra de la Nova Alexandria, a fost repede înăbuşită, la fel ca şi răscoalele de la Sevastopol, al căror conducător improvizat, un socialist moderat, locotenentul Schmidt, şi-a pierdut viaţa, la fel cum a rămas izolată, în Marea Neagră, revolta crucişătorului Potemkin, pusă la cale de menşevici, sau cum a fost zdrobită apoi o tentativă la Kronstadt. Revoluţia se lăsa puţin câte puţin învinsă.

Stimulată de sentimentul naţional opresat, revoluţia a atins punctul culminant la început în Polonia şi la sfârşit în Caucaz. Greva de la Varşovia, replică a masacrelor de la Petersburg din ianuarie, a lăsat mai bine de 100 de morţi pe baricade şi aproape o mie de răniţi şi de prizonieri. La Łódź, mai târziu, luptele de stradă au lăsat pe caldarâm cinci sute de morţi. *Bojowka* lui Piłsudski (organizaţie de luptă), prin detaşamente de cinci oameni hotărâţi, îi hărţuia pe poliţişti şi pe cazaci, dădea atacuri armate eficace.

În Georgia, greva generală declanşată ca răspuns la „duminica sângeroasă” a cuprins toate păturile populaţiei şi s-a transformat în insurecţie la ţară. Autorităţile ţariste nu au putut face faţă decât în oraşele de garnizoană şi de-a lungul reţelei de cale ferată. Acolo mişcarea era condusă de partidul social-democrat. Sub conducerea comitetelor lui, ţăranii şi-au putut crea adunări locale, au putut să confişte pământurile, să înlocuiască funcţionari, să organizeze o poliţie, să-şi constituie grupuri de luptători înarmaţi: Sutele Roşii La Tbilisi, muncitorii, răspunzând la provocările cazacilor, au ripostat metodic cu bombe, la ora hotărâtă de Partid în decembre, întreaga provincie Guria, cea mai revoluţionară, se afla în mâinile poporului răsculat. Social-democraţia, singura forţă care se bucura de încrederea poporului, a reuşit să se interpună între armenii şi tătarii fanatici, asmuţiţi de către ruşi să se omoare între ei şi să prevină un masacru la Tbilisi, aşa

cum Partidul reuşise să-l împiedice în februarie pe cel de la Baku.

Şi în aceste evenimente memorabile ale revoluţiei din Transcaucazia, cu greu găsim vreo urmă a lui Stalin. Cea mai mare parte a lucrărilor speciale nu-l menţionează. Abia dacă îi întâlnim numele şi atunci în enumerări unde nu se distinge prin nimic de numele vecine; ca în monografia lui F. Maharadze, publicată totuşi în 1927. Din această carte, pentru care istoricul bolşevist a putut folosi materiale din revista *Revoliuţiis Matiane* din Tbilisi (Analele Revoluţiei) şi arhivele guvernamentale inedite, rezultă în chip evident că până în 1905 Koba era încă în arrierplan. Broşura lui, *Notă asupra divergenţelor în Partid*, simplă parafrază în georgiană a formulărilor lui Lenin, a trecut neobservată şi după aceea n-a mai fost reeditată, ceea ce, într-o ţară unde cei aflaţi la putere au tendinţa de a-şi aduna scrierile cele mai obscure, nu lasă nicio îndoială asupra propriei opinii a autorului asupra ei.

În plus, din lipsă de adversari de marcă, menşevicii dominau lejer în Georgia. Maharadze constată cu amărăciune faptul: „La începutul lui 1905, organizaţia social-democrată, până atunci unită, s-a scindat, ca şi în Rusia. Totuşi, aceasta nu era decât o parte a răului. Nenorocirea a fost că organele conducătoare ale partidului au trecut pe poziţii menşeviste. Această împrejurare predetermina trecerea maselor la aceleaşi poziţii. Este ceea ce s-a întâmplat”. Atitudinea proleninistă a delegaţilor din Caucaz la congresul din 1903 a rămas deci fără urmări. La întoarcerea lui Jordania, partidul în loialitatea lui şi-a orientat poziţia după poziţia sa. Urmând exemplul lui I opuridze, „durii” Zurabov şi Knunianţ au devenit menşevici unul după nilul. Stalin îşi pierdea timpul degeaba.

Înainte de scindare, Lenin trimisese în Caucaz un camarad din deportare, Kurnatovski, propagandist de valoare a cărui activitate a fost curmată de o nouă întemniţare; evadând, Kurnatovski s-a expatriat şi a murit departe de (ură; toţi bolşevicii sunt unanimi în a-l omagia,

Stalin în schimb se abţine Nil vorbească în amintirile lui despre el, ca şi cum nici nu l-ar cunoaşte. Nici pe kethoveli, militant energic ucis în închisoarea din Baku de către o santinelă, nici pe Poştalovski, din Tbilisi. Niciodată nu face aluzie la Krasin, e «re a trăit totuşi mai mulţi ani la Baku, unde a făcut tovarăşilor săi numeroase servicii, a menţinut în stare de funcţionare principala tipografie clandestină şi a alimentat cu „literatură" şi cu bani nucleul bolşevic. Stalin parcă ignoră cea mai mare parte a personalităţilor social-democrate care au reprezentat mişcarea la Kutais şi la Batumi, ca şi la Tbilisi şi la Baku. Tăctetle lui au câteodată sens.

În 1905, menşevic erau în majoritate în organizaţia social-democrată din întregul imperiu: în jur de 15.000, dintre care o treime în Caucaz, faţă de 12.000 de bolşevici, după aprecierea lui Nevski; Martov estimează nu înrirul partizanilor lui Lenin ca sensibil mai redus (*Istoria social-democraţiei ruseşti*), iar Bubnov, cel mai recent şi probabil cel mai oficial dintre istoricii bolşevismului, îi apreciază la 8.000. La un proletariat industrial de aproximativ 3 milioane de indivizi, social-democraţii numărau mai puţin de o sutime, dacă facem abstracţie de intelectuali şi după cele mai generoase calcule.

Totuşi, bolşevism şi menşevism începuseră să prindă contur ca politici şi tactici divergente, dacă nu, deocamdată, şi ca doctrine. Erau necesare soluţii pentru problemele noi ridicate de o situaţie de o mobilitate extremă. Partide şi fracţiuni aveau să se înfrunte altfel decât verbal.

Deruta puterii permitea apariţia unei prese relativ libere, publicaţiile democratice şi socialiste abundau, mitingurile populare în universităţi se mulliplicau. Conspiratorii de toate nuanţele ieşeau din vizuinele lor pentru a exploata posibilităţile de agitaţie la lumina zilei tolerate *de facto*. Se organizau deschis pentru prima dată „uniuni profesionale" (sindicate muncitoreşti). Efervescenţa opiniei publice încuraja toate iniţiativele, schimburile de opinii în afara micilor cercuri clandestine

tradiţionale.

În septembrie 1905, o grevă a tipografilor din Moscova declanşează o mişcare de solidaritate, potenţialul revoluţionar se traduce într-un nou avânt. Greva cuprinde şi căile ferate în octombrie, se întinde în toată ţara, devine o grevă generală cum nu s-a mai petrecut niciodată în lume. În mai multe oraşe, proletariatul ridică baricade şi înfruntă poliţia şi armata. Fâste punctul culminant al revoluţiei. Sub această presiune uriaşă, ţarul dă în sfârşit înapoi şi promulgă manifestul constituţional din octombrie. Se realiza previziunea lui Plehanov, clasa muncitoare repurta o primă victorie asupra autocraţiei.

În timpul grevei din octombrie la Petersburg, menşevicii lansaseră propunerea de constituire a unei delegaţii a muncitorilor aflaţi în conflict şi-i invitase pe aceştia să aleagă un delegat pentru fiecare 500 de muncitori. În *Iskra* din iunie şi iulie fusese lansată de către Dan ideea formării unor „organe reprezentative de *self-government* revoluţionar”. Bolşevicii erau ostili ideii, opunând acestui cuvânt de ordine al „municipalităţii revoluţionare” pe acela al unui „guvern revoluţionar”. Asemenea organe locale, spunea Lenin, pot fi *epilogul* şi nu *prologul* insurecţiei. Dar cum iniţiativa menşevicilor dădea satisfacţie nevoii latente a unei „largi organizaţii de masă în afara partidului” (expresie din *Iskra*), greviştii s-au grăbit să desemneze reprezentanţii a căror reuniune de consiliu devine Sovietul de deputaţi ai muncitorilor. Primul lui preşedinte a fost menşevicul Zborovski. După el, Nosar-Hrustaiev, socialist fără partid, trecut mai târziu la menşevici, şi-a asumat postul până la arestare. S-a numit atunci un birou format din trei membri, printre care Troţki. S-au înfiinţat soviete similare în provincie, cel mai adesea simple comitete de grevă lărgite, dar de mai mică importanţă.

În absenţa lui Lenin, aflat tot în emigraţie, cadrele bolşevice nu au înţeles semnificaţia fenomenului politic care se petrecuse sub ochii lor. În simplismul lor, ei nu credeau decât în virtuţile Partidului, adică ale unei grupări

restrânse în afara căreia orice organism muncitoresc le apărea drept o concurenţă reacţionară. La fel, priveau cu indiferenţă, dacă nu cu dispreţ, sindicatele profesionale. Ei au cerut Sovietului din Petersburg o adeziune explicită la social-democraţie, care l-ar fi privat altfel de raţiunea de a exista. Menşevicii, mai perspicace în această privinţă şi mai apropiaţi clasei muncitoare, activau cu sârg în soviete ca şi în sindicate, câştigând o influenţă considerabilă. A fost nevoie să se întoarcă Lenin pentru a impune adepţilor lui o altă atitudine. Polemizând cu *Iskra*, Lenin n-a ezitat să renunţe la propria formulă pentru a câştiga o nouă poziţie în realitatea în schimbare.

Dovadă semnificativă a tarei originale a partidului bolşevic: fără Lenin, bolşevismul nu exista. Nu fiindcă fracţiunea lui n-ar fi atras niciodată oameni eminenţi, dar oameni ca Bogdanov, Krasin trebuiau, ca odinioară Troţki şi apoi Plehanov, să plece, la rândul lor, lăsându-l înconjurat de oameni incapabili să se orienteze singuri într-o situaţie neprevăzută. Izolarea lui Lenin ne-o aminteşte în multe privinţe pe cea a lui Washington, care trebuia şi el să se bizuie exclusiv pe sine însuşi şi ai cărui adjuncţi, lăsaţi să decidă singuri, ar fi compromis opera comună.

Înainte de a reveni în Rusia, în octombrie 1905, Lenin îi scrisese lui Plehanov: „Revoluţia noastră înlătură cu o rapiditate surprinzătoare divergenţele tactice. Iată că ni se prezintă un teren pe care uitarea trecutului, înţelegerea necesară pentru înfăptuirea unei opere vii vor fi remarcabil de uşurate...” împreună cu Bogdanov şi Kamenev, el înfiinţează la Petersburg im nou ziar *Novaia Jizn*, editat de către o actriţă, Maria Andreeva, cu i ol adorarea unor scriitori de renume: Gorki, Balmont, Leonid Andreev. Mi-nşevicii publicau, la rândul lor, *Nacealo*, în care Troţki şi Parvus deţineau monopolul unei concepţii aparte: „revoluţia permanentă”.

„Am susţinut întotdeauna că revoluţia nu va slăbi, ci, dimpotrivă, va fi în 1, 111 burghezia şi va crea condiţiile unei lupte victorioase pentru socialism”, declarase Lenin la

recentul congres al fracţiunii sale. În *Două tactici*, el să i uleră la aceeaşi idee: „Marxiştii sunt absolut convinşi că revoluţia rusă va «ven un caracter burghez. Ce înseamnă asta? înseamnă că transformările democratice ale regimului politic şi transformările social-economice, care nu devenit o necesitate pentru Rusia, nu numai că nu reprezintă, ca atare, O subminare a capitalismului, o subminare a dominaţiei burgheziei, dar ilimpotrivă, pentru prima oară ele vor curăţa cu adevărat terenul pentru o dezvoltare largă şi rapidă, europeană şi nu asiatică, a capitalismului; pentru puma oară ele vor face posibilă dominaţia burgheziei ca clasă.”[14] Toţi social democraţii erau de acord asupra definiţiei generale. Dar dezacordurile înlorveneau imediat după aceea. Troţki şi Parvus considerau că numai clasa muncitoare era capabilă să ia şi să păstreze puterea, cu sprijinul mai mult sun mai puţin activ al ţăranilor; social-democraţia trebuia deci să pretindă» A i urmeze ţarismului; dar exercitându-şi autoritatea, ea s-ar angaja cu necesitate în realizări socialiste pe care numai o revoluţie internaţională k ar putea consolida; revoluţia trebuia să fie în concluzie neîntreruptă, permanentă, universală şi să se menţină prin dictatura proletariatului.

Dimpotrivă, pentru menşevici, obsedaţi de revoluţiile occidentale, singură burghezia putea şi trebuia să ia puterea. Dacă social-democraţia îşi asuma acest risc, ea ar fi mers spre dezastrul Comunei din Paris, Rusia ne-Uind pregătită pentru o transformare socialistă. Proletariatul trebuia deci, sit susţină din exterior partidul burgheziei avansate, pe cel al constituţionalilor democraţi, sau „cădeţi”, creat în 1905. Menşevicii îl citau pe Engels: Pentru liderul unui partid extremist, răul cel mare este să fie constrâns nu ia puterea într-un moment în care nu este încă pregătit pentru dominaţia clasei pe care o reprezintă şi pentru măsurile pe care această dominaţie le cere”.

Pentru Lenin, în sfârşit, chestiunea era să răstoarne nu burghezia, ci autoiraţia, să instaureze nu dictatura

14 Op. cit., p. 38 (n.t.).

socialistă a clasei muncitoare, ci o „diclalură democratică a proletariatului şi ţăranilor”. Fiindcă exista în Rusia „o imensă populaţie rurală şi mic-burgheză capabilă să susţină revoluţia democratică, dar încă nu pe cea socialistă”. Lenin respinge „absurdele concepţii semianarhiste despre realizarea imediată a programului maxim, despre cucerirea puterii pentru o transformare socialistă”. O dictatură revoluţionară n-ar putea dura decât cu sprijinul imensei majorităţi a poporului; proletariatul fiind minoritar în Rusia, a vorbi despre ascensiunea lui politică ar însemna să faci frazeologie, ca Troţki şi ca Parvus. Perspectiva care se deschidea deci era „întemeierea unei republici democratice ca formă ultimă de dominaţie a burgheziei şi cea mai potrivită cu lupta proletariatului împotriva burgheziei”. În acest scop, bolşevicii ar trebui poate să ia parte, alături de burghezii liberali, la un guvern provizoriu.

Martov se arăta foarte aproape de acest raţionament general, al cărui „realism” l-a elogiat în *Istoria* lui, dar din purism doctrinar el respingea eventualitatea unei participări la un guvern capitalist, ca fiind compromiţătoare. Astfel încât Lenin făcea figură de oportunist, Martov de intransigent şi Troţki de utopist de extremă stângă… Rosa Luxemburg înclina către teza „revoluţiei permanente” criticată, în schimb, de către Franz Mehring, istoric şi teoretician al socialismului german. Douăzeci de ani mai târziu, A. Ioffe, fost menşevic, devenit colaborator al lui Lenin, îi scria, de pe patul de moarte, lui Troţki: „V-am declarat adesea că l-am auzit cu urechile mele pe Lenin recunoscând că în 1905 nu el, ci dumneata aveai dreptate; în faţa morţii nu minţim şi acum repet din nou lucrul acesta…” Istoria îi va departaja pe supravieţuitorii unei dispute care se prelungeşte încă, graţie aparenţelor înşelătoare, în logomahie.

Guvernul lui Nicolae al II-lea întrerupe brutal, pentru o vreme, dizertaţiile şi supoziţiile asupra „forţelor motrice” ale revoluţiei, exersându-şi restul de putere în decembrie, în vreme ce mişcarea muncitorească pierde din forţă, după

un an de război civil, în care aceeaşi avangardă continua să se afle în frunte. La Petersburg, Sovietul, al cărui neobosit purtător de cuvânt fusese Troţki, este desfiinţat după cincizeci şi două de zile de existenţă, membrii lui sunt întemniţaţi; înainte de a dispărea, acesta îşi lansase Manifestul Financiar repudiind dinainte împrumuturile acordate ţarului, „aflat în război deschis cu tot poporul”. La Moscova, o insurecţie a cărei iniţiativă, organizare şi curaj aparţineau de data aceasta bolşevicilor şi în care mai puţin de 2000 de muncitori dintre care 500 de social-democraţi au ţinut piept garnizoanei întărite a fost zdrobită după nouă zile de luptă. În Caucaz, insurgenţii au fost învinşi de întăriri din partea tuturor corpurilor de armată, artileria a pus capăt „republicii din Gurii”. Iată principalele etape ale unei înfrângeri care prevestea viitoarea revanşă: „Fără repetiţia generală din 1905, victoria noastră din 1917 ar fi fost imposibilă”, a scris Lenin.

Revoluţia îşi pierdea suflul fără a fi dat lovitura decisivă din lipsă de simultaneitate în atac, de solidaritate conştientă între oraşe şi sate, de coordonare a forţelor elementare dezlănţuite, din lipsă de organizare şi de conducere. Eforturile ei dezordonate se izbeau de armată, în majoritate pasivă sau fidelă vechiului regim. Dar absolutismul s-a clătinat în timpul acestui cutremur. Au fost câştigate un embrion de Constituţie şi un fel de hirlament. Burghezia şi-a arătat cu limpezime neputinţa politică. Intelectualii revoluţionari din sânul ei se amestecaseră în toiul luptei cu prolel-i intui. Toate partidele socialiste ieşeau călite din luptă, câştigând în irsligiu, dacă nu întotdeauna în număr. Anarhismul n-a rezistat încercării. În tine, greva din octombrie lăsa un exemplu ilustru, iar Sovietul din Petersburg, o lecţie de neuitat.

Niciun teoretician n-a prevăzut sovietele, nici rolul lor viitor. Menşevicli se pot mândri de a fi contribuit în cea mai mare măsură la crearea lor, dar nu au ştiut să tragă din ele maximum de profit cu putinţă. Bolşevicii s-au

adaptat cu dificultate la faptul împlinit, cu excepţia lui Lenin, care, după ce îi reflectat, a întrevăzut posibilităţile de viitor… „Trecerea conducerii Sovietului din mâinile lui Hrustalev în cele ale lui Troţki va constitui un imens pus înainte”, spunea el fără a-şi economisi elogiile pentru un adversar caic şi dovedise valoarea. Sovietele din provincie, la Moscova, la ROS – tov, Novorosiisk, Baku, Odessa etc., se găseau în general sub influenţa menşevicl lor. Cel din Novorosiisk merită o menţiune specială pentru că s-a erijat în fruntea unei efemere republici locale (asemenea republici au existat şi în I etnnia). Numai Sovietul din Bielostok s-a aflat în mâinile socialist-revoluţionarilor şi anarhiştilor. Întoarcerea ofensivă a reacţiunii a măturat toate sov ielele, dar amintirea lor avea să rămână vie în conştiinţa muncitorilor.

În timpul revoluţiei din 1905, Lenin s-a ţinut în umbră. Nu era omul naţiunilor spectaculoase, ci al muncii perseverente şi eficace cu bătaie lungă. În plus, bolşevicii în general au fost în plan secund, cu excepţia uiumului episod de la Moscova. Socialiştii-revoluţionari şi menşevicii s-au dovedit mai activi şi mai energici, mai întreprinzători şi mai mobili, prolmbil fiindcă erau mai puţin stânjeniţi de teorii dogmatice; Plehanov s-a dovedit dezorientat de evenimente, asimilat în Europa Occidentală, aproape străin de înfruntările practice din partidul lui; faptul că nici măcar n-a revenit în Rusia, ca şi comentariul lui de după insurecţia de la Moscova: „Nu trebuia să se recurgă la arme”, dovedesc în destulă măsură o detaşare faţă» le „înfăptuirea concretă” în care îl angajase Lenin. Putem fi de acord cu I unacearski că, dintre toţi liderii social-democraţi, „Troţki s-a dovedit neîndoielnic, în ciuda tinereţii lui, cel mai bine pregătit, cel mai emancipat de un anume spirit îngust de emigrant care-l stânjenea până şi pe Lenin la vremea aceea… El a câştigat cel mai mult în ce priveşte «popularitatea» în revoluţia în care nici Lenin, nici Martov n-au câştigat nimic. Plehanov, în ce-l priveşte, a pierdut mult… Din acel moment, Troţki a trecut în prim-plan”. În Georgia, social-democraţia tradiţională câştigase

şi exercita o influenţă unanim recunoscută; a apărut o nouă generaţie, din care făcea parte I. Ţeretelli, continuatoare a grupului iniţial al lui Jordania.

Despre Stalin n-ar fi fost nimic de spus, dacă n-ar fi fost convocat, pentru prima oară, la o conferinţă a bolşevicilor la Tampere. *Convocat*, fiindcă el nu putea fi propriu-zis *delegat* al unei organizaţii afiliate menşevicilor.

Atunci l-a cunoscut el într-adevăr pe Lenin. În absenţa proceselor-verbale ale adunării, amintirile participanţilor nu-i atribuie niciun rol, nicio intervenţie. În amintirile despre Lenin, el însuşi se exprimă în termeni destul de caracteristici:

„L-am întâlnit pentru prima dată pe Lenin în decembrie 1905 la Conferinţa bolşevicilor, la Tampere, în Finlanda. Speram să-l văd pe şoimul de munte al partidului nostru sub înfăţişarea unui om mare, mare nu numai din punct de vedere politic, dacă vreţi, ci şi sub aspect fizic, căci Lenin se contura în imaginaţia mea ca un uriaş înalt şi reprezentativ. Şi cât am fost de deziluzionat când mi-a apărut în faţă omul cel mai obişnuit, mai degrabă mic de statură, nedistingându-se prin nimic, literalmente prin nimic, de restul muritorilor. Este de regulă admis ca un «om mare» să sosească cu întârziere la adunări, pentru ca participanţii să aştepte, cu inima strânsă, apariţia lui, ca membrii adunării să anunţe înaintea apariţiei marelui om: «Ssst... linişte... vine...» Această ceremonie nu mi se părea inutilă, căci ea impune, inspiră respect. Şi nu mică mi-a fost dezamăgirea când am aflat că Lenin sosise la adunare înaintea delegaţilor şi, uitat undeva într-un colţ, stătea pur şi simplu de vorbă, cea mai obişnuită dintre convorbiri, cu cei mai obişnuiţi dintre delegaţii la conferinţă”. Etc.

Urmarea păstrează acelaşi ton, la acelaşi nivel, aceeaşi esenţă. Ea nu-i aduce nimic nou cititorului. Fondul, aflat la înălţimea formei, ne scuteşte de comentarii. Şi ne-am putea întreba în ce privinţă a putut Koba să atragă atenţia lui Lenin, dacă anii care au urmat revoluţiei din 1905, epocă de reacţiune politică şi de reflux al socialismului, nu i-ar fi permis în fine să arate de ce este în

stare.

Bibliografie

I. Stalin, Discurs rostit la serata elevilor-ofiţeri de la Kremlin în memoria lui V.I. Lenin (Despre Lenin, Culegere de amintiri), M., 1924.

C. Alfassa, La crise agraire en Russie, P., 1905. – S. Alliluev, Amintirile mele, *Kr. Liet.*, nr. 5 şi 8, Petr., 1923.

— Anul 1905, Culegere, M., 1925. – E. Avenard, Le 22 janvier nouveau style, P., 1905. – P. Axelrod, (în arhivele lui), Berlin, f.d. – L. Bernstein, Les Cent-Noirs, P., 1907. – A. Bubnov, P.C. R" M., 1931. – E. Broido, în rândurile P.M.S.D.R., M., 1928. – V. Cernov, Proletariatul şi ţărănimea muncitoare, M., 1906.

— Conférence des organisations ouvrières social-démocrates du Caucase, Geneva, 1905.

— Congresul (al II-lea) al P.M.S.D.R., Procese-verbale, reeditare, L., 1924.

— Congresul (al III-lea) ordinar al P.M.S.D.R. în 1905, Procese-verbale, M., 1924.

— Decembrie 1905 la Krasnaia Presnia, Culegere, f.d. – Doi ani, Culegere de articole din *Iskra* (P. Axelrod.

F. Dan, V. Zasulici, L. Martov, Martinov, Parvus, C. Plehanov, Starover, Troţki

Vie), I şi II, St-ţi., 1906.

— Douăzeci şi cinci de ani de P.C.R., M., 1923.

— A I'nukidze, Istoria organizării şi muncii în tipografiile ilegale din P.M.S.D.R. În Caucaz de la 1900 la 1906, *Prol. Rev.*, nr. 2 (14), M" 1923. – K. Feldman, Kriscoala de pe Potemkin, L., 1927. – P. Gapone, Mémoires, P., 1906.

— I (ioRIN, însemnări despre istoria sovietelor etc., M., 1925. – M. Gorki, Sur les événements du Caucase, Geneva, 1905. – E. Iaroslavski, Scurtă istorie a P. (:.R., M., 1930.

— Insurecţia din Moscova în 1905, Culegere, M., 1919. – / *viii ia* Sovietului de deputaţi muncitori, St-ţi., 17 oct. – 14 dec. 1905, reedit., L., I >25.

— Istoria Sovietului de deputaţi muncitori din St-

Petersburg (Articole de Trolki, Kusovlev, G. Hrustalev-Nosar, V. Zviezdin etc.), St-ţi, f.d. (1906). – V. Kalandadze, Mişcarea revoluţionară în Guria, St-ţi., 1906; L. Kamenev, Istoi îţi I.C. în Rusia şi V. Lenin, M., 1919. – K. Kautki, Slavii şi revoluţia, *Iskra*, iii 18, martie, 1902; Consecinţele războiului ruso-japonez, St-ţi., 1905; Muncitorul american şi muncitorul rus, St-ţi., 1906; Problema naţională în Rusia, f.l., I) () o. – V. Leviţki, Schiţă istorică a dezvoltării P.M.S.D.R., M., 1917. – A. Lunacearski, Siluete revoluţionare, M., 1923. – R. Luxemburg, La grève en masse, le Parţi et les syndicats, Gand, 1910. – «Majorité» ou «minorité»? îi aducere din georgiană, Geneva, 1905. – F. Maharadze, Schiţă a mişcării revoluţionare în Transcaucazia, f.l. (Tbilisi), 1927. – L. Martov, La lutte contic „état de sièg e „dans le P.O.S.D.R., Geneva, 1904; Cauza muncitorilor în Rusia, St-ţi., 1906. – A. Martânov, Două dictaturi, a doua ediţie, Petr., 1917.

— I Maslov, Critica programelor agrare, M., 1906; Mişcarea ţărănească în Rusia, M., 1923.

— Materiale asupra istoriei mişcării revoluţionare ruseşti, Scrisori ale li>i P.B. Axelrod şi J.O. Martov, Berlin, f.d. – V. Modern, Social-democraţia şi pdblema naţională, f.l., 1906. – P. Milioukov, La crise russe, P., 1907; Un an du lupte, St-ţi., 1907.

— Moscova în decembrie 1905, M., 1906. – V. Nevski, inloria P.C.R., ed. a 2-a, L., 1906.

— Parvus, En quoi différons nous d'avis? (îcneva, 1905; Rusia şi revoluţia, St-ţi., 1906.

— Partidul în Caucaz, Culegere: „> de ani de luptă pentru socialism, Tbilisi, 1923. – P.C.R. în hotărârile congreselor îţi conferinţelor, ed. a 2-a, M., 1924. – B. Pravdine, Journées révolutionnaires à Kiev, Geneva, 1903. – N. Popov, Schiţă de istorie a P.C. al Uniunii Sovietice, lase. I, M., 1931.

— Première (La) année de la Révolution russe, Résumé des événements, jour par jour, P., 1906. – M. Rafes, Schiţă a istoriei mişcării muncitoreşti evreieşti, M., 1929.

— Rapport de la délégation du P.O.S.D.R. au Congrès socialisteint. d'Amsterdam, Geneva, 1904.

— Raportul Comitetelor social-democrate la al Doilea Congres al P.M.S.D.R., M., 1930.

— Revoluţia şi P.C.R. în materiale şi documente, vol. III, Anul 1905, M., f.d. – N. Riazanov, Lés questions successives de notre mouvt., Geneva, 1905; Le 19 février, Geneva, l „05. – F. Semenovici, Locotenentul Schmidt, Amiralul roşu, M., 1917. – v. Sieverov, Tactique et fortification dans l'insurrection populaire, Geneva, 1905. – A. Spiridovici, Mişcarea revoluţionară în Rusia, fasc. I, P.M.S.D.R., Sl-ţi., 1914. – A. Stopani, Anii 1905 – 1907, *Prol. Rev.*, nr. 9 (44), M., 1925. – I). Sverşcov, Nosar Hrustalev, L., 1925; în zorii revoluţiei, ediţia a treia, L., 1925. – M. Şahnazarian, Mişcarea ţărănească în Georgia şi social-democraţia, M., 1906. – N. Trotski, Nos tâches politiques, Geneva, 1904; Revoluţia noastră, Sl-ţi, f.d.; 1905, ed. a 2-a, M., 1922. – L. Troţki, Viaţa mea, încercare de autobiografie, Berlin, 1930; Revoluţia permanentă, Berlin, 1930; Opere, vol. II.

Prima noastră revoluţie, M., 1925. – V. Vaganian, G. Plehanov, M., 1924. – S. Volfson, Plehanov, Minsk, 1924. – V. Volosevici, Cea mai scurtă istorie a P.C.R., M., 1926.

— Contele Witte, Mémoires, P., f.d. – G. Zjnoviev, Originile P.C.R., Petr., 1920; Istoria P.C.R., M., 1923.

UN REVOLUŢIONAR DE PROFESIE

După prima revoluţie. Unitatea social-democraţiei. Congresul de la Stockliolm. Noi disensiuni între bolşevici şi menşevici. Duma. Lenin şi boicotarea alegerilor. *Boieviki*. Exproprieri şi atentate. Micul război de partizani. Centrul bolşevist. Krasin. Afacerea de la Tbilisi. Kamo. Stalin şi terorismul bolşevist. Ţinţadze. Piłsudski. Congresul de la Londra. Stalin la Baku. Stalin în închisoare. Stalin la Petersburg. Sciziune definitivă în social-democraţie. Bolşevism şi menşevism. Declinul revoluţiei. Tendinţe, fracţiuni şi grupări. Problema banilor. Bogdanov. Partidul bolşevist. Stalin – membru al Comitetului Central. Lenin şi Troţki. Problema naţională. Stalin în Austria.

Malinovski. Stalin deportat în Siberia. Poliţişti şi provocatori.

Revoluţia din 1905, spune Troţki, a arătat că istoria nu are legi excepţionale pentru Rusia. Această ţară, care a avut o dezvoltare socială foarte lentă şi întârziată, traversa şi ea aceleaşi etape prin care au trecut ţările capiltiliste cele mai avansate. Teza slavofililor întemeiată exclusiv pe particularităţile naţionale părea condamnată, dar analogiile care le permiteau inşilor să clarifice prezentul şi în parte chiar viitorul ţării lor cu ajutorul experienţei occidentale nu anulează trăsăturile distinctive. Trebuie avute în vedere elementele specifice care au influenţat cursul istoric original al kusiei contemporane.

Nicăieri în altă parte statul n-a fost aşa de centralizat şi n-a jucat un rol atât de important în transformarea economică. „În Rusia, statul este totul", Neria în 1895 Combes de Lestrade, comparând organizarea ţării cu „o mare u/. mă concentrând în atelierele ei activităţile şi energiile tuturor locuitorilor, fără nicio excepţie".

Intervenţia statului era aşteptată ca impuls principal pentru progresul industrial., Acesta este efectiv adevăratul testament al lui Petru cel Mare, îndemnul de a face din ţara noastră, bogată în pământuri, în oameni şi în cereale, o ţară bogată şi în industrii", spunea profesorul D. Mendeleev. Perspectivele industrializării contau tot pe ajutorul guvernamental mai mult ilfcit pe iniţiativa privată.

Prin investiţiile sale masive, finanţele străine se întreceau în a dezvolta industria cea mai concentrată din lume. În afară de miliardele împrumutate» latului, 80% din capital venea din afară. Statisticile timpului înregistrează deja un număr de uzine lucrând cu 1.000 de muncitori mai mare decât al celor din Statele Unite şi Germania. Din punctul ei de pornire, foarte jos, producţia creştea în salturi, dar mai rapid decât în Statele Unite, fără să ajungă totuşi să satisfacă nevoile consumului. S-a impus de atunci o paralelă constantă între „cea mai mare dintre republici şi cel mai întins imperiu din univers", după expresia lui C. de Lestrade. Acestei concentraţii industriale îi corespunde o

concentrare a clasei muncitoare, care, prin proveniența ei rurală și creșterea numerică bruscă, oferea un teren virgin pentru răspândirea teoriilor revoluționare.

Proletariatul acesta plătise cu aproximativ 15.000 de morți, 20.000 de răniți și 80.000 de întemnițări primele sale cuceriri politice, reducerea zilei de lucru, creșterea salariului, un drept sindical de fapt, dacă nu și legal. Dar elita lui devenise conștientă mai ales de forța și de slăbiciunile lui, ca și de utilitatea partidelor și sindicatelor. În rândurile maselor muncitoare se răspândeau toate varietățile de socialism; după N. Rubakin, răspândirea lucrărilor de tendință socialistă se ridica în anii 1905 – 1907 la vreo 60 de milioane de exemplare.

Social-democrația devine un mare partid, atingând în 1906 mai mult de 150.000 de adepți, dintre care jumătate în grupări naționale, în ciuda statutului lor semiilegal. împotriva „generalilor" înverșunați în a se diferenția unii de alții, armata muncitorească a revoluției cerea și a impus unitatea social-democrației, cel puțin formal. După ce eludase cu un an înainte o intermediere întreprinsă de August Bebel în numele socialismului german și al Internaționalei, în favoarea fuziunii fracțiunilor, Lenin a trebuit să se supună cursului evenimentelor. În mod clar, bolșevismul nu putea încă să aspire la o existență independentă, nici ca ideologie, nici ca partid. În 1906 are loc la Stockholm un congres de unificare; menșevicii, majoritate incontestabilă, au luat conducerea oficială a mișcării.

Sub numele de Ivanovici, Stalin a participat la întrunire din partea regiunii Tbilisi. Prin ce subterfugii își va fi procurat el un mandat de reprezentare într-o provincie aflată în întregime, ca să spunem așa, în mâinile menșevicilor? în realitate, el nu reprezenta decât infima grupare de bolșevici locali, prea slabi în toate privințele pentru a ține piept socialismului georgian tradițional, dar destul de abili pentru a se constitui într-un grup necunoscut, pe care să-l reprezinte la congres, profitând de spiritul de reconciliere al momentului. A avut trei scurte

intervenţii, de un simplism rudimentar, pe care n-a îndrăznit niciodată să şi le publice: prima, asupra problemei agrare, respinsă în două cuvinte de Dan, în favoarea împărţirii pământului ca răspunzând aspiraţiilor ţăranilor (bolşevicii preconizau atunci naţionalizarea pământului, menşevicii atribuirea lui comunelor lui); a doua, asupra tacticii generale, care a trecut neobservată şi care se încheia cu o dilemă: „Sau hegemonia proletariatului, sau hegemonia democraţiei burgheze", absolut opusă punctului de vedere bolşevist; a treia, asupra problemei Parlamen-iii, împotriva oricărei participări la alegeri, tocmai în momentul în care I dlin îşi revizuia propria tactică în sens opus.

Nimic nu dovedeşte mai bine inexistenţa, în altă parte decât în mintea lui I emu, a unui bolşevism mai mult sau mai puţin consecvent. Orice bolşevic III – niil de capul lui se îndepărta de „linia" preconizată de propria-i fracţiune.

I Juir cele trei scurte discursuri de care vorbim, pline de siguranţă, chiar de i ertitudine, nu l-au împiedicat pe Stalin să voteze de partea prietenilor lui „îi excepţia ultimului punct la care s-a abţinut, căci solidaritatea îi lega pe (iimeni după temperament şi sub ascendentul personal al lui Lenin asupra tuturor, mai mult decât prin idei. Au trebuit ani de acţiune comună şi multe

Îl ize pentru a-i uni cât de cât în vederi pe aceşti „iacobini" ai proletariatului.

Cu toate astea, fracţiunile supravieţuiau, cu disciplina lor specială şi cu presa lor intermitentă, fiecare cu disensiunile lor interne, subtendinţele şi disidenţii ei. De regulă, „dreapta" tindea să se adapteze mişcării populare spontane, „stânga" înclina să o capteze pentru a o conduce. Şi unii, şi alţii pievedeau un succes apropiat al ofensivei muncitoreşti şi ţărăneşti. Primii i are şi-au dat seama de declinul revoluţiei au fost menşevicii; în consecinţă, ei voiau să dea prioritate acţiunii legale, să susţină partidul burghez cel mai înaintat, să întărească autoritatea Dumei. Dimpotrivă, bolşevicii aşteptau îi

recrudescenţă iminentă a revoluţiei, eroare clasică a optimismului revoluţionar. Ei contau pe o grevă generală urmată de revoluţie, vizând fâisturnarea autocraţiei şi convocarea unei Constituante. Şi unii, şi alţii înţelegeau necesitatea alianţelor politice pentru un proletariat încă slab, dar menşevicii contau înainte de toate pe burghezia liberală, bolşevicii pe ţăranii larii pământ.

Polemicile lor se raportează adesea la revoluţia de la 1848, iar poziţiile I iec aruia sunt definite prin date: 1847 sau 1849? Altfel spus: în ajunul sau în cea de-a doua zi după revoluţie? Bolşevicii se credeau în ajunul unei Izbucniri decisive (1847), menşevicii, în a doua zi după o semiînfringere (IX49). Aceştia din urmă se grăbeau să lucreze „*à l'européenne*", ceilalţi persistau în activitatea lor *specific rusească*, adică determinată de circumstanţe de timp şi de loc, după interpretarea lor.

Lenin vedea în revoluţia rusă „două războaie sociale distincte şi eterogene: unul în sânul regimului autocrato-feudal, altul în sânul viitorului regim Inirghezo-democratic". Trebuia, considera el, dusă în acelaşi timp o luptă întreită: teoretică, politică şi economică. În vederea apropiatei insurecţii, studiază atunci şi critică în detaliu luptele din decembrie de la Moscova, se informează asupra folosirii baricadelor, asupra rolului artileriei, asupra noilor maşini de război din războiul ruso-japonez (ca grenada de mână). Aminteşte ideea lui Marx: „Insurecţia este o artă", deci o artă care se învaţă şi îi îndeamnă pe muncitori să formeze grupuri de trei, cinci sau zece voluntari, le dă instrucţiuni, sfaturi.

„Lupta este aproape", îi asigură el, iluzionându-se asupra proximităţii datei. Subliniază necesitatea de „a crea o *organizaţie militară* alături de soviete, pentru a le apăra, pentru a organiza insurecţia fără de care toate sovietele şi toţi aleşii maselor populare ar rămâne neputincioşi". Ideea aceasta se va realiza, dar zece ani mai târziu. Neobosit, îşi ţine partizanii cu sufletul la gură: „Ţineţi minte că ziua marii bătălii a maselor se apropie. Va fi o insurecţie armată. Ea trebuie, în măsura posibilului, să fie simultană.

Masele trebuie să ştie că se aruncă într-o luptă armată, o luptă sângeroasă, nemiloasă. Trebuie să fie pătrunse de dispreţul faţă de moarte care să le asigure victoria. Ofensiva trebuie dusă cu toată energia; ca lozincă, atacul, nu apărarea, ca obiectiv, exterminarea fără milă a duşmanului…”

Până atunci se punea însă problema prozaică a participării la Parlament. Primul proiect de Dumă, boicotat de toate partidele revoluţionare şi democratice, nu se finalizează. Al doilea, bazat pe un sufragiu restrâns şi indirect, în trei etape, a fost pus în aplicare. Diversele partide socialiste au boicotat alegerile asigurând victoria „cadeţilor” (monarhişti constituţionali). Menşevicii, dispuşi să utilizeze campania electorală, cel puţin la cele două etape, în scopurile lor de agitaţie şi propagandă, n-au rezistat sentimentului general, dar ponderea lor era aşa de mare în Caucaz, încât cinci candidaţi social-democraţi au fost totuşi aleşi aici. Georgienii duceau deja o politică autonomă, astfel încât Jordania şi camarazii lui au devenit purtătorii de cuvânt ai întregului Partid în prima Dumă.

Succesul politic din Georgia i-a făcut pe menşevici să regrete că s-au abţinut, aşa că au început să susţină hotărât participarea la alegeri. Lenin a fost de acord cu ei. La Tampere, el nu admisese boicotul decât sub presiunea conferinţei. Stalin a relatat episodul într-unul din discursurile lui:

„Dezbaterile au început, provincialii, siberienii, caucazienii au dat atacul, şi nu mică ne-a fost mirarea când, la sfârşitul discursurilor noastre, Lenin intervine şi spune că el era pentru participarea la alegeri, dar şi-a dat seama că se înşelase şi acum se raliază şi el opiniei fracţiunii. Eram stupefiaţi. Am avut senzaţia unui şoc electric. L-am ovaţionat îndelung”.

Lenin se lăsa rareori influenţat de adepţii lui. Acest lucru se întâmpla totuşi dacă informaţiile locale privind starea de spirit a poporului îi călăuzeau raţionamentul în privinţa tacticii. Cu această ocazie, ca de cele mai multe ori, o va regreta. „A fost o eroare”, va scrie cincisprezece

ani mai târziu. Dar atunci a refuzat s-o recunoască; deşi recomanda schimbarea de atitudine în funcţie de condiţiile noi, justifica de fapt trecutul. Iar Stalin a fost printre cei care au incitat Partidul să comită „eroarea".

Când Duma a fost dizolvată, Lenin a simţit necesitatea de a reacţiona energic împotriva tendinţei către boicot. La Stockholm îşi arătase opinia votând o propunere a menşevicilor din Caucaz de a participa la alegeri complementare, fără a ezita să se delimiteze de aliaţi ca Stalin, perseverenţi în „eroare". Pe tema asta, va scrie mai multe articole convingătoare, apoi va purta polemici dure pentru a încerca să-şi convingă fracţiunea, ceea ce niiilti câtă importanţă dădea acţiunii legale, fără să renunţe însă la activi-Ihlm clandestină. Dimpotrivă, conspiraţia, mişcările subterane, terorismul, operaţiunile armate cele mai periculoase au luat atunci o amploare fără prei «lent; pe acest nou plan Stalin avea să găsească posibilitatea de a-şi valoni ca darurile înnăscute.

Energia revoluţionară nu fusese înfrântă prin represiune. În timp ce putelen împuşca fără încetare rebelii din armată şi din flotă, zdrobea răzmeriţele la ţară prin adevărate expediţii punitive, *drujini* intrepizi – detaşamente de luptă alcătuite din membri ai diferitelor partide revoluţionare – îşi continuau activitatea, cu atât mai îndrăzneaţă cu cât poporul dădea tot mai multe MMnne de oboseală. De la misiunea lor defensivă iniţială, *boieviki* (militanţi înarmaţi, franctirori) treceau la atac, urmând exemplul aruncătorilor de bombe caucazieni, al acelor *bojowey* polonezi. Atentatele mortale împotriva poliţiştilor, cazacilor, agenţilor guvernamentali, exproprierile prin atacuri urmate ale fondurilor Dublice şi private au început să se înmulţească.

hxoroprierile", confiscări cu forţa ale sumelor de bani fie din bănci, ofi (.11 poştale, magazine de stat, fie din trenuri poştale, din furgoane etc., dar uneori şi cele aparţinând persoanelor private, au devenit o practică frecventă 111 1906 – 1907. Cuvântul, abreviat *ex*, a intrat chiar în lexic. În general, asemenea operaţiuni nu se

desfăşurau fără schimb de focuri, deci fără victime de o parte şi de alta. Dar revoluţionarii, având avantajul iniţiativei, surprizei, mobilităţii lor extraordinare, reuşeau cel mai adesea să scape nevătămaţi lin asemenea agresiuni, ambuscade şi atacuri. Mulţi paznici de case de bani, civili sau militari, luaţi pe neaşteptate, au murit în această gherilă. I Jiu şi *boieviki* prinşi riscau spânzurătoarea pentru banditism.

Exproprierile aveau drept scop esenţial să furnizeze resurse grupărilor revoluţionare. x-urile de mică anvergură serveau mai ales la întreţinerea expropriatorilor, dar, generalizându-se, fenomenul scăpa din ce în cel mai mult controlului organizaţiilor. În echipele de luptă volante se amestecau elemente dubioase, deloc dezinteresate, indisciplinate, operând în propriul interes. Ca nişte semne de degenerescenţă, au avut loc tot mai multe crime de drept comun, acte de teroare împotriva locuitorilor, discreditând tot mai mult mişcarea. Bande şi bandiţi, pornite mai mult să terorizeze populaţia decât să neliniştească autorităţile, aruncau suspiciuni asupra „războiului de partizani”. A început să nu se mai poată distinge între formele de *ex* şi anumite forme de banditism. Partidul social-democrat nu putea depăşi acest pericol neprevăzut.

La Congresul de la Stockholm s-a adoptat o rezoluţie care condamna furtul, exproprierea bunurilor particulare şi a depozitelor bancare private, contribuţiile forţate, distrugerea edificiilor publice şi a căilor ferate, dar admitea, la insistenţa bolşevicilor, confiscările de fonduri ale Tezaurului în localităţile unde exista o putere revoluţionară şi la ordinele acesteia.

Căci Lenin, deşi dezaproba, fireşte, „deviaţia lor apaşă”, aproba *ex-uiile*, dacă acestea se supuneau unui control riguros al Partidului. Congresul a recunoscut „inevitabila necesitate a unei lupte active împotriva terorii guvernamentale şi a violenţelor Sutelor Negre”, deci actele vizând uciderea duşmanului, recomandând în acelaşi timp evitarea „atentatelor la proprietatea

personală a cetăţenilor paşnici”.

Astfel, social-democraţia împrumuta în parte tactica socialiştilor-revoluţionari, tactică la care aceştia renunţaseră, după manifestul constituţional din octombrie. Congresul de la Londra, din 1903, votase totuşi o moţiune a lui Axelrod împotriva socialiştilor-revoluţionari, denunţând între altele, ca aventuriste, procedeele lor teroriste. Doi ani mai târziu, Plehanov a propus asocierea la acţiunea lor şi imitarea metodelor lor, dar s-a izbit de opoziţia ireductibilă a lui Martov. Menşevicilor, fideli „europenismului”, le repugnau violenţa sistematică, atentatele individuale. Tradiţia teroristă iniţiată de *narodovolţi* şi continuată de descendenţii lor s-a prelungit şi s-a exacerbat în aripa de extremă stângă a partidului socialist-revoluţionar, numită” maximalistă”, care devine o ligă independentă, semnalată prin acte curajoase. Anarhiştii şi bolşevicii le erau emuli.

„Sub acoperirea socială a «anarhosocialismului» au fost comise asupra particularilor o mare parte din aceste nenumărate furturi şi banditisme, care, în aceste momente de depresiune, de declin momentan al revoluţiei, se înalţă ca un val de abjecţie”, scrie Rosa Luxemburg. Afirmaţie eronată, deoarece toate categoriile de revoluţionari furnizaseră contingentele lor de *boieviki* şi de expropriatori. În Caucaz, unde social-democraţia domina, au fost comise 1 150 de acte teroriste din 1904 până în 1908, statistică publicată de F. Maharadze; socialist-federaliştilor şi bolşevicilor, puţin numeroşi, dar foarte activi, le revine o mare parte dintre acestea. În Letonia, partidul social-democrat organiza metodic *ex-uri* şi elibera chitanţe. În Polonia, partidul socialist al lui Piłsudski, rival al social-democraţilor, acţiona la fel.

Anarhiştii aveau câteva grupuri şi cercuri, dar numai într-un număr restrâns de localităţi. „Patria lui Bakunin avea să devină mormântul doctrinei lui”, spune Rosa Luxemburg arătând că revoluţia rusă implica „o lichidare istorică a anarhismului”; dar formula cu care definea ea anarhismul ca „firmă ideologică a drojdiei sociale” este un

exces polemic lipsit de valoare. Kropotkin, teoretician anarhist al exproprierii generale a burgheziei, al acaparării mijloacelor de producţie de către colectivitate (în special în *Cuvintele unui revoltat* şi *Cucerirea pâinii*), dezaprobă ex-urile parţiale şi individuale. Lenin, dimpotrivă, le admite cu anumite condiţii. La Petersburg, un grup anarhist a predicat teroarea şi jaful prăvăliilor sub numele de „acţiune directă", dar bolşevicii nu aveau nevoie de nicio influenţă pentru a opera după plac. Acuzaţiile de anarho-blanchism, expresie foarte improprie venită din partea menşevicilor, nu i-au putut abate de la modul lor de acţiune.

Lenin admitea că „aceste procedee de luptă socială au fost adoptate de preferinţă şi chiar aproape exclusiv de către elementele cele mai sărace ale populaţiei, cei desculţi, *lumpen-proletariatul*, grupurile anarhiste". Dar lumii i se părea inevitabil în epoca respectivă. „Ni se spune: războiul de parii/mii apropie proletariatul conştient de drojdia societăţii, de beţivi, de pinivă. Este adevărat. Dar trebuie să conchidem numai că acest mijloc trelmie subordonat altora, folosit cu măsură în raport cu mijloacele principale, înnobilat prin influenţa educativă şi organizatorică a socialismului".

Marxismul, scria el în mare, admite metodele de luptă cele mai variate, nu le *inventează*, ci le *generalizează*, dă o expresie conştientă procedeelor Ivile spontan; ostil reţetelor doctrinarilor, descoperirilor „fabricanţilor de uliteme" în birou, marxismul nu dezaprobă nicio formă de luptă şi, departe de *u da lecţii* maselor, *învaţă la şcoala lor*. Or, lupta de partizani s-a născut spontan ca reacţie la fărădelegile Sutelor Negre, ale armatei, ale poliţiei. I >» l ce este spontan este necesar, ar fi putut spune Lenin, în rezumat.

Sub acoperirea acestei justificări teoretice şi împotriva deciziilor adoptiiite la Stockholm, bolşevicii s-au străduit, pe riscul lor, să profite de împrejurări, de iniţiativele belicoase ale *boievikilor* din tabăra lor, câteodată în complicitate cu cei dintr-o altă tabără.

Fracţiunea lor, organizată într-o liilnlă independenţă faţă de instanţele regulate ale Partidului, era conduiii în secret de un Centru Bolşevist, după concepţia lui Lenin asupra icivoluţionarilor de profesie. Sub conducerea ocultă a unei *troika* (trio) – I.ciliii-Krasin-Bogdanov –, va încerca să-şi procure cât mai multe arme i hani.

„Biroul tehnic" al Comitetului Central de la Petersburg putea să furnizeze 150 de bombe pe zi; soldaţii reveniţi din războiul din Manciuria îşi vindeau armele feroviarilor. Dar nu era de ajuns. Într-o organizaţie de revoluţionari de profesie care se pregăteau pentru o apropiată insurecţie, nevoile materiale erau imense. Cotizaţiile Partidului nu prea contau. Krasin şi Gorki emu principalii furnizori de fonduri, graţie relaţiilor lor în sânul burgheziei liberale, în mediile literare şi artistice; prin intermediul lor, capitalişti din Industria textilă, S. Morozov între alţii, dădeau subsidii apreciabile. Dar *profesiunea* de revoluţionar, extinsă la un întreg partid, sau cel puţin la cadrele lui, necesita mult mai mult; principalii alimentatori ai casei de la (luntrul Bolşevist erau expropriatorii.

Krasin nu era doar „ministrul de finanţe" al fracţiunii. El coordona fabrii arca explozivilor, cumpărarea şi transportul armelor, cursurile instructorilor „bombişti", el inspira şi aproviziona echipa de luptă din Caucaz. Arestat în Finlanda, abia a reuşit să scape de la spânzurătoare. Mai târziu, în Germania, în serviciul firmei Siemens-Schuckert, ca inginer cu înaltă calificare, şi în serviciul ilegal al bolşevicilor, conspirator nu mai puţin calificat, de o energie şi un sânge rece inegalabile, a luat parte la acţiunile numite cele mai delicate", pentru a asigura Partidului resursele indispensabile activităţii insurecţionale subversive. Scriitorul, filosoful şi economistul Bogdanov aproba ex-urile şi era amestecat îndeaproape în operaţiunile montate de *boieviki* în munţii Ural. Lenin coordona totul, de sus şi de departe.

Anul 1906 a fost un an memorabil de exproprieri şi de terorism. La Moscova, un grup de douăzeci de socialişti-revoluţionari sparg o bancă (martie), iau o pradă de

875.000 de ruble. La Duşet, provincie din Tbilisi, şase socialist-federalişti deghizaţi în soldaţi pradă (martie) 315.000 de ruble pe care bolşevicii le confiscă prin viclenie. În Polonia, *bojowey* lui Piłsudsky atacă simultan în mai multe oraşe soldaţi şi poliţişti, îi ucid cu zecile (august); social-democraţia poloneză a trebuit să protesteze împotriva acestei asasinări în serie a unor simpli recruţi. În înţelegere cu „maximaliştii", „biroul tehnic" bolşevist din Petersburg participă la aruncarea în aer a vilei ministrului Stolîpin (august) şi apoi la jefuirea unui furgon al Băncii de Stat (octombrie). Maximaliştii făcuseră o expropriere răsunătoare într-o societate de credit mutual la Petersburg, faimoasa lovitură de la *Fonarnîi Pereulok* despre care presa a vorbit timp îndelungat. Numai în octombrie au avut loc 121 acte teroriste. 47 încăierări cu poliţia şi 362 exproprieri. În patru luni au fost ucişi şi răniţi 2 118 reprezentanţi şi funcţionari ai regimului, mai mult de 2000 în cele optsprezece luni precedente. Generalul de jandarmi Spiridovici semnalează jaful la Banca de Stat de la Helsinki, ca „o operaţie cu care nu poate rivaliza decât exproprierea de la Tbilisi, din 1907".

Asupra dedesubturilor acestor isprăvi legendare nu s-a făcut încă pe deplin lumină. Douăzeci de ani mai târziu, la moartea lui Krasin, unul dintre „veteranii" bolşevismului, inginerul G. Krijanovski, va scrie: „N-a venit încă momentul să putem descifra complet acţiunea subterană a lui Leonid Borisovici..." Dar într-un alt articol, după aluzii la tipografii clandestine şi la acţiuni subversive în închisoarea Butirki, vorbeşte aluziv despre legăturile dintre Krasin, alias Nikitici, şi *boievik*-ul caucazian Kamo, cunoscut pentru jefuirea unei bănci la Tbilisi şi pentru anumite „explozii experimentale de bombe macedoniene în stâncile din Finlanda". Un istoric comunist mai puţin discret, M. Liadov, trece la activul lui Krasin-Nikitici crearea laboratorului în care-şi fabricau bolşevicii diferite explozive. „Este suficient să spunem că mecanismul care a aruncat în aer vila lui Stolîpin din insula Aptekarski şi

bombele aruncate la *Fonar*nîi *Pereulok* fuseseră fabricate sub conducerea lui Nikitici”... Acelaşi istoric mai povesteşte: „Planurile tuturor exproprierilor organizate de către acesta din urmă [Kamo] la Kvirili, la trezoreria din Duşet, în piaţa Erevan au fost stabilite şi coordonate cu contribuţia lui Nikitici”. Afacerea numită din piaţa Erevan este una şi aceeaşi cu cea din Tbilisi, despre care Spiridovici vorbeşte ca de un record.

Într-adevăr, exproprierea de la Tbilisi, cea mai „grandioasă” după expresia consacrată, un fel de capodoperă a genului, le-a eclipsat pe toate dinaintea ei prin amploarea dramatică şi perfecţiunea reuşitei. Va fi atuul principal prin care Stalin a câştigat stima şefilor fracţiunii. Militant provincial, supus directivelor misteriosului triumvirat, revoluţionar de profesie prin excelenţă, incapabil încă să se ridice în ierarhia partidului prin merite intelectuale, dar gata să facă orice pentru a servi cauza jucând un rol din ce în ce mai însemnat, Koba găsise condiţiile propice pentru a pune la încercare tăria oţelului din care era făcut.

Totuşi, în faţa degenerării evidente a ex-urilor în acte de banditism şi a agravării abuzurilor corupătoare, un nou congres general al social-democraţie. i ţinut la Londra în 1907, unde bolşevicii au fost de data asta în majoritate, condamnase vehement ca anarhică şi demoralizatoare „orice participare sau ajutor la operaţiunile de partizani şi la exproprieri” şi ordonase dizolvarea echipelor de luptă afiliate Partidului. Numeroşi bolşevici, îngrijoraţi de cursul luat de micul război civil, se despărţiseră în împrejurarea respecuvă de Lenin pentru a-i susţine pe menşevici. Stalin a participat la congres cu vot consultativ. Dar pentru revoluţionarii de profesie ai bolşevismului, disciplina fracţiunii prima asupra celei a Partidului, iar dispoziţiile lui Lenin ţineau loc de morală politică. Câteva zile după revenirea în Rusia a congremştilor de la T.ondra, afacerea de la Tbilisi a explodat, e cazul s-o spunem, ca de bombă.

„Tbilisi, 26 iunie

Astăzi, în scuarul Erevan, situat în centrul oraşului,

în momentul când piaţa mişuna de lume, au fost lansate, una după alta, zece bombe. Ele au explodat cu mare forţă.

Între explozii se auzeau focuri de armă şi de revolver. Coşurile, uşile şi terestrele s-au spart sau s-au prăbuşit. Piaţa este acoperită de moloz. Există numeroşi morţi şi răniţi. Autorităţile au oprit imediat accesul populaţiei, obligând-o să se îndepărteze de scena catastrofei".

Aşa arată nota confuză (şi foarte rău scrisă) apărută în 27 iunie 1907 în suplimentul ziarului *Timpul* şi completată a doua zi prin rândurile de mai jos, şi mai imprecise:

„Mobilul atentatului din Erevan despre care am vorbit în *Micul Timp* de ieri a fost furtul. Autorii atentatului au reuşit să fure 341.000 de ruble dintr-o maşină a trezoreriei".

În zilele următoare, *Nevoie Vremea* relatează întâmplarea cu mai multe detalii, dar incerte şi amestecate cu comentarii indignate împotriva „eroilor bombei şi ai revolverului": opt bombe, urmate de focuri de revolver repetate, ar fi fost lansate una după alta de pe acoperişuri asupra a două „faeloane" escortate de cazaci care transportau la Banca de Stat o sumă mare (341.000 de ruble, adică echivalentul a aproximativ 170.000 dolari, în jur de 850.000 franci de aur); se aprecia numărul morţilor la trei şi la mai mult de cincizeci cel al răniţilor, soldaţi sau trecători inofensivi, căci la ora 10 şi 45 minute dimineaţa afluenţa era mare; a urmat o panică indescriptibilă, accentuată de zăngănitul de geamuri şi de vitrine ale magazinelor din împrejurimi care s-au spart în cioburi; mulţimea s-a refugiat în prăvălii şi au fost închise în grabă obloanele; au fost observate două maşini suspecte, una în care se aflau două femei, cealaltă cu un „individ îmbrăcat în ofiţer"; agresorii, în număr de vreo 50 probabil, dispăruseră fără urmă... „Numai diavolul poate şti ce se întâmplă", se lamenta *Nevoie Vremea* în legătură cu acest jaf de o temeritate nemaipomenită". Curând, poliţia comunica în toate regiunile seria şi numărul bancnotelor de 500 de ruble „expropriate".

Într-adevăr, la lovitură participaseră două femei, două tovarăşe din partidul social-democrat: Paţia Goldava şi Anetta Sulamlidze. Iar falsul ofiţer era chiar şeful echipei de *boieviki* în persoană, TerPetrosian, supranumit Kamo, subşeful, mai precis, căci conducerea regională a operaţiunilor îi revenea lui Stalin, la rându-i aflat la ordinele troicăi supreme.

Trebuie să cunoaştem viaţa extraordinară a unui Kamo pentru a înţelege pe ce devotament de neînchipuit s-a sprijinit puterea bolşevicilor ţinuţi în mână de un Lenin. Născut în Gori, ca şi Stalin, al cărui adjunct credincios devine şi care i-a dat porecla, fiu de armeni, Simion TerPetrosian (alintat Senco) a putut fi comparat de către un istoric comunist cu Rob Roy, eroul medieval al lui Walter Scott, şi de către un publicist contrarevoluţionar cu Rocambole.

Înainte de revoluţie slujea social-democraţia asumându-şi cele mai grele corvezi, cele mai dificile şi periculoase misiuni. Arestat, evadat, răsculat, capturat şi apoi torturat de cazaci, dintre care unul voia să-i taie nasul, obligat să-şi sape singur mormântul şi înălţat de două ori în ştreang, întemniţat, eliberat prin şiretlicuri, hărţuit fără odihnă, conspiră fără încetare şi se angajează printre primii în războiul de partizani. În decembrie 1906 participă la substanţială expropriere de la Kvirili, organizează *drujini* de luptă, pleacă, la cererea lui Lenin, în Balcani ca să cumpere arme, eşuează şi după multe tribulaţii revine în Caucaz, unde alcătuieşte o redutabilă echipă de *boieviki*.

În munţi şi în păduri se ascundeau la acea vreme „fraţii codrului”, rebeli lipsiţi de idei şi principii, care era periculos să-ţi iasă-n cale. Epoca favoriza o reînviere a tradiţiilor de banditism caucaziene. Kamo îşi recrutează oamenii dintre aceşti *outlaws* şi le insuflă spiritul lui revoluţionar, îi dresează, îi disciplinează. Trăieşte el însuşi din 50 de copeici pe zi şi nu le dă nici lor mai mult. Şi totuşi, exproprierea din Kutais, în 1907, aduce 15.000 de ruble… „Tehnica” este încă modestă. Deghizat în ofiţer,

Kamo pleacă în Finlanda, la Lenin şi Krasin, şi aduce la Tbilisi arme şi exploziv. „Aproape toate atacurile vestitului nostru Kamo… erau pregătite şi executate sub conducerea lui Krasin”, citim într-o culegere dedicată memoriei acestuia din urmă. „Celui mai bun spion ţarist i-ar fi fost greu să asocieze fizionomia lui Krasin cu prietenia pentru îndrăzneţul şi celebrul revoluţionar caucazian Kamo”.

La întoarcerea lui Kamo în Georgia are loc o tentativă de procurare mai întâi a unei sume mari pentru Centrul Bolşevist. Lovitura eşuează, Kamo liind rănit grav de explozia unei bombe, în urma căreia aproape că-şi pierde ochiul stâng. În câteva săptămâni însă, neobositul luptător este din nou pe picioare, iniţiază o nouă expediţie care începe bine şi se termină prost, din cauza slăbiciunii unui complice. „Profund dezolaţi, tovarăşii revin la Tbilisi, povesteşte soţia lui Kamo; bombele nu puteau servi decât o zi-două…; trebuia să le folosească imediat sau să renunţe luni îndelungate la activitatea practică… Din fericire, în aceeaşi seară, un comunicat anunţa pentru a doua zi transferul a 250.000 ruble la Banca de Stat…”

A doua zi, scrie Medvedieva-Ter-Petrosian, a cărei relatare merită reprodusă, dacă se elimină detaliile superflue, casierul K. şi contabilul G., însoţiţi de doi gardieni şi cinci cazaci, se îndreptau spre bancă ducând cu ei 250.000 ruble (?). „În faţa scuarului Puşkin, de unde se vede Poşta, Paţia Goldava i-a dat semnalul convenit lui Stepko Kitkirveli: – Pleacă!

Acesta i l-a transmis imediat Anettei Srlairlidze, care, la rându-i, l-a transmis *boievikilor* postaţi în restaurantul Tilipuciuri. La rândul lui, Baci u a. Kupriaşvili ocoli piaţa Erevan despăturind un ziar; pentru tovarăşii plasaţi în diverse puncte – Datiko Cibriaşvili, Arcadi Elbakidze, Vano Şimşanovi, Vano Kalandaaze, Uiko Ceaciaşvili şi Iliko Ebrialidze – acest… ar însemna pregătirea pentru atac. În afară de ei, stăteau pe aproape Akaki I >alakişvili şi Teofil Kavriaşvili, pentru a-i reţine pe cazacii postaţi în faţa direcţiei. În sfârşit, Eliso Lominadze şi Serapion Lomidze stăteau în colţul Bazarului Armenesc cu Strada V., păzind

strada pe care trebuiau să fugă e tpropriatorii.

Înconjurate de călăreţi, faetoanele înaintau rapid în nori de praf. Cazacii din faţă dădeau deja colţul pe strada S. în momentul acela, Datiko a făcut câţiva paşi. Cu o mişcare puternică, toţi au aruncat bombele.

Două explozii şi încă două. Pe caldarâm zăceau doi gardieni şi un cazac. Caii împrăştiau furioşi escorta. Dar faetonul cu bani nu explodase şi atelajul îl ducea înspre bazarul S…

Acela a fost momentul decisiv şi singurul care nu şi-a pierdut capul a fost Baciua. Sări alergând în faţa cailor pentru a le tăia drumul şi ajunse faetonul la capătul pieţei. Fără ezitare şi fără să se teamă pentru el însuşi, aruncă o bombă sub picioarele cailor. Forţa exploziei l-a trântit la pământ. Încă o dată banii le puteau scăpa curajoşilor *boieviki*, dar Cibriaşvili interveni la timp. Fără să se uite la Baciua, el trase sacul cu bani din faeton şi se îndreptă spre strada V.

Unde era în tot acest timp Kamo, organizatorul şi inspiratorul? îmbrăcat în ofiţer, încă palid şi nerestabilit cum trebuie de pe urma rănilor, făcea încă de dimineaţă turul pieţei, îi îndepărta pe trecători prin observaţii abile şi misterioase (uniforma lui îndepărta suspiciunea) pentru a evita o vărsare inutilă de sânge. Când au răsunat exploziile, Kamo era în faeton. El trebuia să preia banii şi să-i pună la loc sigur. Când, conform înţelegerii stabilite, intră dinspre strada G. în piaţă, i se păru că dăduseră greş încă o dată.

— Trebuie în orice caz să-i ajutăm pe camarazi să fugă înainte să vină soldaţii – a fost primul impuls natural al lui Kamo şi, ridicându-se de pe banchetă, trăgând focuri de revolver, proferând înjurături şi strigăte, ca un adevărat căpitan, a condus calul spre strada V., unde a dat, din întâmplare, peste Datiko. Banii i-au fost duşi lui Miha Bocearidze, de unde, ascunşi într-un divan, au fost transportaţi într-un loc absolut sigur, cabinetul directorului observatorului.

Când soldaţii au înconjurat piaţa, n-au mai găsit pe

nimeni. Din fericire, toţi participanţii au scăpat de arestare. Numai complicii indirecţi, schimbând bancnote în străinătate, au fost descoperiţi cu sume mici, dar guvernele respective au refuzat să-i predea”.

Versiunea aceasta, autentificată cu viza partidului bolşevist, o completează şi o rectifică pe precedenta, dar ar putea fi la rându-i revăzută şi corectată. Mai există una, a unui participant la expropriere, Dzvali, într-o carte a lui Bibineişvili despre Kamo, cu un raport al poliţiei şi cu depoziţia unui martor: există mai multe afirmaţii care nu concordă unele cu altele, iar numele proprii nu sunt întotdeauna aceleaşi Este puţin verosimil ca o zisemenea operaţiune să fi fost improvizată în câteva ore şi lipsesc informaţiile despre rolul personal al lui Stalin, ca şi asupra participării „colegului” lui, atunci apărut pentru prima dată: Sergo Ordjonikidze. Făcând aluzie la această vestită afacere, Troţki admite că ea „face cinste fermităţii revoluţionare a lui Stalin”, dar întrebându-se de ce întâmplarea lipseşte din biografiile oficiale ale personajului, dă el însuşi răspunsul: Stalin şi-ar fi dezvăluit în această împrejurare simţul lui politic deficient, fiindcă ex-urile, compatibile cu o ofensivă de masă, au degenerat în aventurism într-o perioadă de recul. Dacă această critică ar fi fondată, ea l-ar atinge pe Lenin şi nu pe un subordonat. În afară de asta, dacă nevoile de bani ale Partidului sau ale unei fracţiuni justifică asemenea metode, consideraţiile retrospective, la distanţă de douăzeci de ani, despre fluxul şi refluxul revoluţiei nu prea sunt convingătoare.

Sfârşitul istoriei se găseşte într-un articol al lui Martov: „Misteriosul necunoscut”. La începutul anului 1908, Kamo, arestat la Berlin sub numele de Mirski, reuşeşte să evite extrădarea simulând nebunia. În acelaşi timp, poliţia îl aresta la Paris pe Litvinov, deţinător al unei cantităţi destul de importante de bancnote de 500 de ruble, provenind din celebrul *ex* de la Tbilisi. Mai mulţi alţi bolşevici au fost arestaţi la München, Stockholm, Geneva în timp ce încercau să schimbe aceşti bani – printre ei

Semaciko şi Olga Ravici.

Menşevicii au cerut o anchetă imparţială, iar Comitetul Central, condus atunci de Lenin, a încredinţat cercetările unei comisii prezidate de Cicerin. Acesta, conducând energic ancheta, a stabilit că la Berlin Kamo punea la cale jefuirea băncii Mendelssohn, prin aruncarea în aer a caselor de lumi. Mai mult, Cicerin a aflat cu aceeaşi ocazie că bolşevicii făcuseră o importantă comandă de hârtie specială destinată fabricării bancnotelor; o anumită cantitate de asemenea hârtie fusese deja expediată prin serviciile de expediere ale *Vorwaerts* la Kuokkola (Finlanda) unde se aflau în clandestinitate Lenin şi Zinoviev. Bineînţeles, serviciile *Vorwaerts* nu cunoşteau conţinutul pachetelor. Furnizorul hârtiei l-a recunoscut după fotografie pe Krasin ca fiind clientul lui. Lenin a pus capăt acestor revelaţii, obţinând din partea Comitetului Central hotărârea de a se încredinţa problema Biroului nâiu pentru străinătate. Comitetul din Transcaucazia însă, ducând până la (upăt şi pe cont propriu investigaţiile, a hotărât să-i excludă din partid pe toţi autorii loviturii de la Tbilisi, inclusiv pe Stalin. (Niciun nume nu era pronunţat în public pentru ca să nu se ofere indicii poliţiei; acelaşi scrupul interzicea să se vorbească pe faţă despre banii falşi.)

Kamo a avut ca tovarăş de arme un *boievik* remarcabil, Alipi Ţinţadze (între prieteni. Kote). Aflat în închisoare în momentul marii lovituri, acesta n-a putut să ia parte la ea, dar avea multe altele la activ. Amintirile lui despre acea inocă nu sunt lipsite de interes

„După înfrângerea revoluţiei, o epocă de cruntă reacţiune a început odată cu anul 1906. Tovarăşul Arsene Diordjiaşvili a primit misiunea de a-l ucide pe generalul Griaznov, reacţionar feroce, însărcinat de guvern cu nimicirea mişcării revoluţionare în Georgia. Executarea actului terorist se tărăgăna. Koba-Stalin m-a chemat şi mi-a spus: «Dacă săptămâna asta Diordjiaşvili nu duce la bun sfârşit asasinarea lui Griaznov, aceasta va cădea în sarcina ta şi va trebui, în acest scop, să aduni câţiva terorişti de

elită.» Dar Diordjiaşvili şi-a îndeplinit misiunea”.

Rândurile acestea revelează destul natura îndeletnicirilor lui Stalin şi ne ajută să-i definim rolul: nu opera el în persoană”, ci prefera să conducă braţul care izbea. Ţinţadze continuă în următorii termeni:

„În momentul acela, cele două fracţiuni activau în aceeaşi organizaţie şi se pregăteau pentru congresul unificării de la Stockholm. Cu excepţia celor de la Baku, majoritatea zdrobitoare a delegaţilor din Transcaucazia era formată din menşevici. După congres, a devenit limpede că noi, bolşevicii, nu puteam coabita cu menşevicii într-o aceeaşi organizaţie. Am hotărât, în ce mă priveşte, să creez un cerc pur bolşevist pentru a expropria fonduri din Tezaur. Tovarăşii noştri avansaţi, şi în special Koba-Stalin, aprobau iniţiativa mea. În mijlocul lui noiembrie 1906, cercul expropriatorilor era format şi, la nodul de cale ferată de la Ciaturi, am atacat un vagon poştal şi am luat 21.000 de ruble, dintre care 15.000 au fost trimise fracţiunii bolşevicilor, iar restul a rămas grupului nostru, pentru pregătirea unei serii de exproprieri ulterioare…”

Linia de conduită a lui Stalin se desenează deci încetul cu încetul: când îi lăsa pe alţii să facă pentru a exploata apoi rezultatul fericit fără a fi compromis de un eşec, când îi incita la acţiune fără a se expune direct; se ţinea, în principiu, în umbră, neasumându-şi formal răspunderi, îşi asuma o anumită autoritate efectivă prin delegaţie de putere între vârful şi baza organizaţiei. Desigur, curajul fizic nu-i lipseşte, dar este mai bine să trăieşti pentru revoluţie, decât să mori pentru ea.

Cât despre Kamo, suferinţele lui nu luaseră încă sfârşit. Trebuie cel puţin să schiţăm în câteva linii povestea lui incredibilă, nu pentru interesul ei romanesc, ci pentru că este legată strâns de cariera politică a lui Stalin. În plus, această viaţă de insurgent ilustrează caracterul foarte specific al activităţii revoluţionare în Rusia: niciun alt partid din Internaţionala socialistă n-ar fi putut înfăţişa un exemplar din această specie a revoltaţilor. Orice paralelă între acest revoluţionar de profesie din şcoala lui

Lenin şi un social-democrat european, laburist anglo-saxon sau sindicalist dintr-o ţară latină este suficientă pentru a pune într-un contrast violent mediile sociale şi situaţiile istorice. Desigur, este vorba de un armean din Georgia, dar s-au văzut oameni de acelaşi fel la Petersburg şi la Moscova, în Polonia şi în Urali

Refugiat la Berlin, denunţat pe urmă de unul dintre principalii militanţi bolşevici, Jitomirski, agent al Ohranei, Kamo este arestat în urma unei percheziţii; poliţia descoperă la el exploziv şi un aparat electric „identificat a fi o bombă”. Încarcerat la Alt Moabit, nevorbind germana şi prefăcându-se că înţelege greu rusa, apărat cu zel de avocatul socialist Oscar Cohn, care îi transmite un mesaj din partea lui Krasin, unde acesta îl sfătuia să simuleze alienarea mintală, va realiza turul de forţă de a putea să simuleze *timp de patru ani* dementa furioasă, cu regimul de viaţă corespunzător. Tremură, vociferează, îşi smulge hainele, îşi azvârle mâncarea, îi loveşte pe gardieni. Este închis dezbrăcat într-o carceră îngheţată, fără să cedeze. Ţinut sub observaţie la infirmerie, supus unor teste atroce, stă în picioare timp de patru luni fără întrerupere, refuză hrana, este hrănit cu sonda după ce i se sparg mai mulţi dinţi, îşi smulge părul, se spâhzură calculând o salvare *in extremis*, îşi deschide venele cu un os ascuţit, îşi pierde cunoştinţa într-o baltă de sânge… Medicii se declară învinşi şi Kamo este transferat într-un azil de alienaţi unde chinurile lui reîncep.

Pentru a-i pune la încercare insensibilitatea simulată, i se înfig ace sub unghii, este înţepat cu fier înroşit în foc. Rezistă cu stoicism. Profesorii conchid că boala este reală. În 1909, ca să nu mai hrănească un străin, administraţia îl predă Rusiei. *Vorwaerts* la Berlin, *Humanité* la Paris şi alte ziare sensibilizează opinia publică. Chemat în faţa consiliului de război la Tbilisi, scoate de sub cămaşă o pasăre domesticită în închisoare şi o hrăneşte cu firimituri… Pus din nou sub observaţie, îndură iar, timp de şaisprezece luni, noi încercări care l-ar înnebuni şi pe un om sănătos. În sfârşit, în august 1911, datorită lui Kote

Ţinţadze, reuşeşte o evadare de maestru, după trei luni în care îşi tăiase lanţurile şi o bară de la fereastra celulei, este cât pe ce să moară pe o stâncă din Kura căci i se rupe i frânghie, scapă din nou, îşi înşală toţi urmăritorii, ajunge la Batumi, se ascunde în fundul calei unui vapor şi ajunge la Paris, „la Vladimir Ilici" (Lenin) …

Acesta apreciază că sănătatea lui Kamo este foarte zdruncinată (sic) şi-i iccomandă un repaus. „Banditul din Caucaz", cum îl numeşte Lenin în glumii, pleacă „în Sud". La Constantinopol este arestat; pus în libertate la intervenţia unor călugări georgieni de la Notre Dame din Lourdes (?), trimite urme în Rusia; arestat din nou în Bulgaria, eliberat cu ajutorul socialistului Blagoev, arestat încă o dată pe un vapor, cu bagajele pline de exploziv, e liberat de turci, trece în Grecia. „Câteva luni mai târziu, în înţelegere cu Vladimir Ilici, Kamo revine în Rusia pentru a procura bani pentru Partid, toarte strâmtorat financiar în acel moment…"

În Caucaz, îi adună pe supravieţuitorii vechii lui echipe şi în septembrie 1912 are loc lovitura, eşuată, de pe drumul Kodiorului. Baciua Kupriaşvili şi Kote Ţinţadze, excelenţi ţintaşi, îi acoperă retragerea omorând şapte cazaci, dar făr' «rezultat: *boieviki* sunt prinşi. Închis încă o dată în fortăreaţa din Mateh. Kamo este de patru ori condamnat la moarte.

Ţinţadze, camaradul lui de celulă, reuşeşte să-i transmită un mesaj într-o lamă şi primeşte acest răspuns: „Am ghicit, găsit scrisoarea, resemnat cu moartea, absolut calm. Pe mormântul meu, iarba ar fi trebuit să fie deja de trei stânjeni. Nu putem evita moartea mereu. Trebuie să murim într-o zi. I Jar o să-mi mai încerc o dată norocul. Încearcă orice pentru a evada. Poate că o să ne mai fentăm o dată duşmanii. Eu sunt tot în fiare. Fă ce vrei. Sunt gata la orice". Planul este irealizabil. Kamo este pierdut, dar procurorului îi devine simpatic uimitorul condamnat; lungeşte formalităţile şi câştigă timp până la tricentenarul dinastiei Romanovilor; decret imperial, comutare a pedepselor cu moartea în douăzeci de ani de ocnă… Un

regim penitenciar oribil îl ucide lent pe martirul finanţelor bolşevismului. În 1917, revoluţia îl salvează, îl readuce la viaţă, îl redă unei noi activităţi…

Este greu să ne închipuim un asemenea om în Occidentul nostru industrializat şi ne-ar fi greu să-l luăm drept un contemporan. Comparaţia cu un erou medieval, datorată bătrânului bolşevic Lepeciński, nu este întâmplătoare… Poporul rus, scria A. Leroy-Beaulieu, „a fost vizitat degeaba de către Diderot, degeaba a avut biblioteca lui Voltaire, el se află încă la vârsta teologică… Pentru marea masă a naţiunii, evul mediu durează încă”. Ardoarea inalterabilă a lui Kamo, elanul sacrificiului său, resemnarea lui în suferinţă şi înaintea morţii porneau dintr-un misticism evident anacronic comparativ cu raţionalismul ţărilor mai evoluate, oricare ne-ar fi părerea. Nu e nimic „marxist” în mobilurile acestei ardori de nestins.

O mentalitate religioasă caracterizează şi micul grup bolşevist din Tbilisi, al cărui suflet era Kamo, intenţionat separat de Partid, de formă, după congresul de la Stockholm, care a interzis exproprierile. Socialişti ruşi l ac în aşa fel încât acest suflu să fie încă viu în cadrul şi atmosfera lui, evocându-şi amintirile. În oraşul în stare de asediu, cu străzi străbătute zi şi noapte de patrule de poliţie, ameninţaţi continuu de percheziţii şi de raiduri ale poliţiei, cei şapte tovarăşi trăiau în comun, ca un „nucleu” aparte, păstrând însă relaţii personale cu social-democraţia. Locuinţa lor, deschisă oricui, o casă tipic georgiană, ale cărei uşi şi ferestre dădeau într-un lung balcon comun, era alcătuită din două camere mobilate primitiv, bărbaţii ocupând-o pe cea mai mare, cele două femei pe cea mică. Aveau o cultură socialistă foarte rudimentară, mai mulţi dintre ei nu citeau decât rar, dar devotamentul lor pentru cauză n-avea limite. Lenin, întruchipare a Partidului în ochii lor, le inspira un adevărat cult şi ardeau de dorinţa de a se remarca printr-un gest răsunător. De o mare bunătate în raporturile de camaraderie, puteau deveni feroci când credeau că este în

joc interesul Partidului. O existenţă materială mizeră le ruina trupurile: cei care au supravieţuit represiunii au murit de tuberculoză.

Criteriile morale ale unui alt timp şi ale unui alt mediu nu sunt întotdeauna valabile pentru a-i judeca pe terorişti şi pe expropriatori, ale căror metode nu s-ar putea implanta într-un stat modern. Se generalizează cecul semnat, viramentul bancar, iar instrumentele de constrângere ale unui guvern puternic se perfecţionează, ceea ce elimină în mare parte pitorescul sângeros al acestui *modus operandi* din ţările agrare. Barbaria ţarismului năştea cruzimea actelor de opoziţie. Sub despotismul ruso-asiatic, flacăra exploziilor anunţa incendiul revoluţionar ineluctabil. Un roman al lui Leonid Andreev, *Saşka Jeguliov*, oglindeşte simpatia societăţii cultivate faţă de acei *boieviki* răzbunători. Violenţa răspundea la violenţă, scopul visat de un popor întreg părea să justifice toate mijloacele. Este greu să ne explicăm grija lui Stalin de a şterge toate urmele responsabilităţii lui în *ex*, doar dacă nu i-am găsi raţiunea într-un scrupul tardiv pentru faptul de a fi sacrificat viaţa tovarăşilor lui, ţinându-se la distanţă. Lui Piłsudski nu-i este ruşine de rolul lui în fruntea *bojowka* poloneze, el, care s-a aflat cu arma în mână în focul terorismului.

„Organizaţia de luptă” a partidului socialist polonez a executat o sută de *ex*, mari şi mici; Rogow, Mazowieck, Bezdany amintesc loviturile cele mai importante. Numai ultima a fost realizată cu concursul personal al lui Piłsudski, regula *bojowka* impunându-i fiecărui membru al ei cel puţin un atac cu arma în mână. Acţiunea a avut loc în noaptea de 27 septembrie 1908, pe linia Petersburg-Varşovia, în mica gară Bezdany, unde echipa de *bojowey* a tăiat firele de telefon şi de telegraf, a capturat trenul poştal, a terorizat personalul gării şi al vagonului şi a putut „lucra” în voie înainte de a lua prada (2 400.000 ruble, după un biograf oficial, dar cifra este îndoielnică). Notele confuze din *Nevoie Vremea* nu ne permit să extragem o relatare limpede şi concisă. Dar dacă este adevărat că

Piłsudski şi-a făcut înainte de expediţie testamentul, precauţia era inutilă, fiindcă Bezdany pare o joacă de copii faţă de *ex* de la Tbilisi.

Dizolvarea *bojowka* a fost unul dintre motivele scindării în 1906 a partidului socialist polonez. Dreapta naţionalistă, cu Piłsudski şi Daszyński, s-a asimilat tot mai mult în organizaţia militară secretă. La fel, exproprierile nu adâncit prăpastia între bolşevici şi menşevici în social-democraţia rusă. I Jur aici, stânga internaţionalistă era cea care acorda o importanţă primordială acţiunilor militare şi „tehnice". De o parte şi de alta oamenii de acţiune tindeau către pregătirea practică, căutau mijloace tangibile care să iiNigure victoria în viitorul război civil. Social-democraţii polonezi, adver-Nari ai lui Piłsudski din ostilitate faţă de naţionalism, nu respingeau deloc metodele lui de lucru; organizatorul lor reputat, Leo Tychko, le folosea şi el împărţind avantajele cu Lenin.

Problema banilor, corolar inevitabil al concepţiei revoluţionarilor de profesie, a câştigat treptat un loc disproporţionat în viaţa emigraţiei soual-democrate, reconstituită după înfrângere, şi a înveninat raporturile între iele două fracţiuni. Căci dacă bolşevicii au putut să-şi asigure o majoritate în 1007, aceasta s-a dat cat în mare part" resurselor enorme obţinute prin care permiteau întreţinerea unei legiuni de militanţi, trimiterea de emisari peste tot, înfiinţarea de publicaţi, răspândirea unei anumite „literaturi", i reirea unor comitete mai mult sau mai puţin reprezentative. Caucazul nu tru singura sursă de bani. Un *ex-boievik* din Ural, Sulimov, povesteşte în memoriile lui că grupul lui vărsa la Comitetul Central (bolşevist) 60.000 de ruble, la Comitetul Regional, 40.000 care au fost folosite între altele la publicarea a trei ziare, au subvenţionat în plus călătoria delegaţilor (bolşevişti, desigur) la Congresul de la Londra, cursurile instructorilor de luptă lui Kiev, şcoala de aruncători de bombe de la Lemberg, transporturile de contrabandă etc. Deşi bugetul conducerii nominale a Partidului nu depăşea, în anii de depresiune, 100 de ruble pe lună, bolşevicii dispuneau de

sume considerabile şi mereu insuficiente pentru nevoile lor şi trimiteau de pildă 11100 de ruble subsidii lunare organului lor din Petersburg, 500 celui de la Moscova... Menşevicii, pătrunşi de legalism european, reduşi la cotizaţii infinitezimale, nu puteau să se măsoare pe picior de egalitate cu concurenţii lor fără scrupule, şi nici, în consecinţă, să se supună legilor unei majorităţi factice. Disciplina nu exista deci pentru nimeni şi în Partid se subminau reciproc două tabere, de altfel destinate şi ele să se fărâmiţeze mereu în noi fracţiuni de fracţiuni.

Stalin l-a văzut pe Lenin pentru a doua oară la Congresul de la Stockholm, dar amintirile lui pe această temă nu ne oferă nimic demn de citat. A treia întâlnire a fost cea de la Congresul de la Londra în 1907 şi nici această relatare nu prezintă mai mult interes: Stalin se mărgineşte să exprime admiraţia lui pentru Lenin care nu se îmbăta de succesul propriu. Nici nu avea de ce să se îmbete pentru o majoritate precară de câteva voturi, când se ştia cu ce preţ şi prin ce mijloace fusese obţinută. Dacă Lenin n-ar fi meritat decât asemenea elogii, numele lui ar fi fost de mult uitat.

În timpul revoluţiei, partidul se transformase profund, atât numeric, cât şi prin experienţă şi maturitate politică. La Stockholm congresul număra 36 de muncitori şi 108 intelectuali, totalizând 343 de acuzaţii pentru crimă politică, 286 de ani de închisoare şi deportare. La Londra, congresiştii numărau 116 muncitori, 196 de intelectuali şi alte categorii; statisticile numără printre ei 56 de „revoluţionari de profesie" şi 118 delegaţi „trăind pe cheltuiala Partidului", fără să indice câţi militanţi în situaţia respectivă se găseau în Rusia; ei totalizau 710 inculpări, 834 ani de închisoare, temniţă grea sau deportare, dintre care 597 efectiv efectuaţi, 210 evadări... în fine, într-un an menşevicii trecuseră de la 18.000 la 43.000 de membri, bolşevicii de la 13.000 la 33.000; membrii în Bund (33.000), polonezii (28.000), letonienii (13.000) îşi dublaseră efectivele.

Biserica din Londra unde au avut loc cele treizeci şi

cinci de şedinţe ale congresului a fost scena unor dezbateri furtunoasa Troţki, evadat din Siberia, a luat poziţie de „centrist”, aproape singurul mijlocitor între cele două fracţiuni sensibil egale, bolşevicii întăriţi de polonezi şi lituanieni, menşevicii prin Bund. „Unde v-a dus scindarea? întreba el cele două tendinţe. La a face alături acelaşi lucru, a bătători un teren comun şi a vă călca unii pe alţii pe picioare. La ce aţi ajuns? La a fi obligaţi să vă adunaţi împreună, mai întâi pe baze federative, apoi la congresul de unificare...” Şi evoca pericolul unei viitoare scindări cu alternativele ulterioare de noi separări şi joncţiuni. Raporturile lui personale cu stânga rămâneau tensionate (preşedintele a trebuit chiar să-l cheme la ordine pentru că-l acuzase pe Lenin de ipocrizie), dar părea să se schiţeze o apropiere politică... A avut satisfacţia să audă un discurs al Rosei Luxemburg, foarte apropiat de propria lui concepţie despre „revoluţia permanentă”.

Fapt nou: o „fracţiune parlamentară” lua parte la congres. A primit critici acerbe din partea bolşevicilor. După dizolvarea bruscă a primei „Dume”, urmată de Manifestul de la Vîborg prin care toate partidele democratice repudiau aprioric datoriile ţarismului contractate fără asentimentul reprezentanţei naţionale, Partidul se angajase în lupta electorală în ciuda prevederilor defavorabile ale sistemului cenzitar. Imediat au apărut dezacorduri interne în ceea ce priveşte tactica de adoptat faţă de „cădeţi”. Deviza „a lovi împreună, a merge separat”, descoperită de Plehanov la Marx şi preluată de Lenin, nu punea în termeni destul de stringenţi problema. Martov propunea susţinerea liberalismului acolo unde se impune alegerea între el şi reacţiune şi încheierea unui pact electoral, chiar la primul nivel. Lenin admitea asemenea înţelegeri, dar nu în prima etapă, preconizând de preferinţă un „bloc de stânga”, când cu *trudoviki* (laburişti), când cu socialist-revoluţionarii. Comitetul Central, apoi o conferinţă a Partidului ţinută în Finlanda (noiembrie 1906) dăduse câştig de cauză menşevicilor.

(J Dumă „roşie” i-a urmat Dumei „cadete”, 54

deputaţi social-democraţi intrau în Parlament, dintre care două treimi menşevici şi o treime bolşevici, în Georgia social-democraţia triumfa asupra tuturor adversarilor şi concurenţilor săi.

Ameninţată permanent cu desfiinţarea şi lipsită de o imunitate parlamentară reală, fracţiunea deputaţilor avea o sarcină dificilă şi curajul, voinţa lor nu rezolvau toate problemele. Prin iluziile pe care şi le făcea în privinţa „cadeţilor", „opoziţie în faţa Maiestăţii Sale", şi prin prudenţa discursului ei politic, ea reflecta nesatisfăcător starea de spirit combativă a majorităţii active a Partidului. Lenin a atacat-o violent. Ţereteli, leader al Dumei şi raportor la congres, declarase: „Nu putem lupta pentru libertate, fără o coaliţie oarecare cu democraţia burgheză". Lenin l-a acuzat de reformism şi le-a reproşat deputaţilor parlamentarismul lor burghez. În parte de acord ci bolşevicii asupra fondului, dar ostil tonului lor, Troţki intervine în discuţie împotriva lor şi-şi atrage din nartea lui Lenin următoarea replică: „Nu este nici inteligent, nici demn de un oartid muncitoresc să-şi ascundă dezacordurile".

Bolşevicii au atras cel mai mare număr de voturi împotriva proiectului de „congres muncitoresc" al lui Axelrod, care voia să convoace toate partidele socialiste şi grupările muncitoreşti într-o adunare reunită, primul pas poate spre un fel de Labour Party. Ei au impus adoptarea unei moţiuni asigurând social-democraţiei un rol conducător în sindicatele profesionale, Ioane recent înfiinţate în Rusia şi în general din iniţiativă socialistă, hotărând de asemenea să stabilească legături organice între ele şi Partid. Dar în problemele de gestiune interioară n-au putut să-şi impună punctul de vedere şi, în noul Comitet Central, n-au avut decât un vot în plus şi acela nesigur. Centrul bolşevist a supravieţuit în umbră, ducându-şi în secret „războiul de partizani" şi exproprierile pe care congresul tocmai le interzisese…

La Londra Stalin îl întâlnea pentru prima dată pe Troţki, dar acesta nu l-a remarcat probabil; Ieaderul

Sovietului din Petersburg nu era un om căruia să-i placă să-şi facă repede cunoştinţe, nici să se ataşeze cu uşurinţă în lipsa unor reale afinităţi. Koba nu era cunoscut decât de către un număr restrâns de bolşevici în afara Caucazului. N-a luat cuvântul la acest congres în care reuşise să se strecoare fraudulos, prevalându-se de un mandat din districtul Borcealo în care nu exista nicio organizaţie de partid, dar cu mai puţine şanse decât data trecută: adevărata delegaţie din Caucaz a protestat împotriva acestei ficţiuni şi Koba nu a rămas să audieze lucrările decât mulţumită toleranţei celorlalţi şi fără drept de vot. Un „adevărat bolşevic" nu-şi făcea probleme pentru aşa de puţin lucru. Afacerea de la Tbilisi va arăta în curând ce caz făcea Stalin de congres, de mandatul lui şi de rezoluţiile acestuia.

Biografia oficială spune că Stalin conducea ziarul *Dro* (*Timpul*) la fbilisi, în 1906, iar în anul următor, *Bakiński rabocii* (*Muncitorul din Baku*) la Baku; a scris de asemenea o serie de articole, care au rămas necunoscute, „Anarhism şi socialism". Aceste mici gazete locale, ai căror redactori simplificau şi diluau proza lui Lenin, au avut o existenţă efemeră de câteva săptămâni; cât despre articole, biografii evită pe bună dreptate să le pună sub ochii cititorilor. La vremea aceea, Stalin nu aspira câtuşi de puţin că ar fi teoretician sau scriitor. Ambiţiile lui, mai modeste, îl incitau doar să pună mâna pe grupul bolşevic de la Baku, în afara Georgiei unde simţea că nu va putea câştiga niciun centimetru pătrat de teren. În plus, excluderea din partid era inevitabilă la Tbilisi, după o asemenea sfidare de răsunet la adresa unei hotărâri a congresului; prudenţa îi dicta să-şi ia măsuri, să-şi mute câmpul de acţiune. Cel mai apropiat care i se oferea era Baku, cu perspective din ce în ce mai mari de extindere.

Cetatea neagră a petrolului, veche cetate persotătară, se dezvolta „americăneşte", de la 14.000 de locuitori în 1865 la 112.000 la recensământul din 1897 (în zilele noastre, în jur de 450.000). Printr-o curioasă alăturare ea şi-a păstrat moscheile şi minaretele, vastul

bazar oriental, labirintul de străduţe sordide în care se înghesuia populaţia musulmană, templul „adoratorilor focului”, păzit de un *gheţar*[15]... Puţurile de petrol, care produceau 340.000 puduri în 1862, dădeau deja 636.000 în 1902 şi atrăgeau un proletariat sărac şi analfabet, amestec de turci, persani, armeni, ruşi, asupra cărora îşi disputau influenţa cele două grupări social-democrate.

După plecarea lui Krasin şi apoi a lui Knunianţ, care avea să treacă la menşevici, militanţii cei mai de vază ai fracţiunii leniniste erau S. Şaumian şi P. Djaparidze. Acesta din urmă (care nu trebuie confundat cu omonimul lui cu prenumele Artşil, deputat în Dumă) s-a dedicat activităţii sindicale. Aflat pe poziţii de rivalitate cu Şaumian pentru poziţia în Partid, Stalin a început să lucreze la înlăturarea lui. Curând cei doi au ajuns la cuţite, „începu între ei o luptă îndelungată, dusă atât de departe încât muncitorii din Baku au ajuns să-l *bănuiască pe Djugaşvili că l-a denunţat pe Şaumian la poliţie* şi au vrut să-l dea pe mâna unui tribunal al partidului; l-a salvat arestarea şi pe urmă exilul în Siberia”; acest episod cunoscut militanţilor vechi şi relatat în articolul din *Brdzolis Khma* deja citat n-a fost încă elucidat. Subzistă o îndoială în privinţa cronologiei. Dar faptul că o arestare a lui Şaumian s-a explicat în diferitele medii ale Partidului printr-un denunţ anonim şi că acesta i s-a atribuit lui Stalin este cert.

Nu există *probe* pentru a dovedi acest lucru, asemenea probe nu există, ca să spunem aşa, niciodată. Dar putem face atâtea supoziţii încât să susţinem teribila bănuială? în această privinţă o certitudine se va degaja poate din acumularea indiciilor. Sigur şi semnificativ este că propriii camarazi ai lui Stalin l-au crezut capabil să dea pe mâna poliţiei un tovarăş de luptă pentru a se debarasa de un concurent. Pentru a doua oară este acuzat de intrigi şi de sete de putere, iar acuzaţia nu vine din partea duşmanilor, ci din chiar rândurile partidului lui, a fracţiunii din care făcea parte. Pe merit sâiu pe nemerit, Stalin

15 în persană, „infidel"; nume dat de musulmanii iranieni acel ori persani care au rămas fideli zoroastrismului (n.t.).

rămâne cu această reputaţie.

Din aceeaşi epocă datează şi o serie de practici foarte speciale despre care nu se vorbeşte decât în termeni foarte voalaţi printre bolşevici, fără prea multe precizări: manevrele menite să stoarcă fonduri (*vâmogatelstro*), prin diferite metode de presiune asupra industriaşilor petrolului, tot cu scopul de a alimenta bugetul organizaţiei. Ar fi prematur să vrem să clarificăm unele dintre istoriile colportate de cei care l-au frecventat pe Stalin la Baku, referitoare între altele la plasarea în circulaţie a banilor falşi numiţi ai lui Sakvarelidze: a le remarca numai, fără a da nume, ar însemna dezvăluirea surselor şi punerea în pericol a libertăţii indiscreţilor. Tăcerea impusă foştilor camarazi de acţiune, de închisoare sau de exil ai lui Stalin este de altfel toarte elocventă, într-o ţară unde se publică fără reţinere memoriile cele mai fastidioase

Textele lui Koba însuşi sunt’s: stematir suprimate. A constatat-o Troţki: Pentru întreaga perioadă a reacţiunh ¿907 – 1911, nu găsim niciun document – articol, scrisoare, hotărâre – în care Stalin să-şi fi formulat aprecierea proprie asupra situaţiei şi perspectivelor. Este imposibil să nu existe asemenea documente. Este imposibil să nu se fi păstrat, fie şi în arhivele departamentului Poliţiei. De ce nu sunt publicate?”

Dar o mărturie de cel mai viu interes asupra lui Stalin din acea epocă îi putut fi adusă în străinătate de către un socialist-revoluţionar, Vereşceac, care a fost preşedintele sovietului soldaţilor din garnizoana de la Tbilisi. Ce valoare are aceasta? Semion Vereşceac se bucură de o reputaţie morală ireproşabilă în diferite medii revoluţionare; chiar în rândul bolşevicilor s-a bucurat de o consideraţie incontestabilă: ei i-au reprodus, fie şi în maniera lor, amintirile în *Pravda*, organ oficial al Partidului. Sub titlul „Garantat drept autentic!” şi, fapt excepţional, în două rânduri, 7 februarie 1928 şi 20 decembrie 1929, acest ziar publica un „foileton” de Demian Bednîi, prieten apropiat al lui Stalin, în care extrase din Vereşceac alternau cu un comentariu rimat al

scriitorului bolşevist. *Garantat drept autentic*, spune *Pravda*, pentru a sublinia şi confirma pasajele care-i păreau de natură să consolideze prestigiul stăpânului lui. Dar simpla confruntare a textelor revelează un decupaj abil şi înşelător, dând o imagine inexactă asupra mărturiei în discuţie. Este suficient să ne raportăm la sursă pentru a restabili adevărul şi pentru a-l cunoaşte mai îndeaproape pe Stalin cel adevărat.

Acesta fusese arestat în martie 1908, după Şaumian, pe urmă încarcerat la închisoarea Bailov, înainte de a fi exilat pentru doi ani sub supraveghere în provincia Vologda, la nord de Moscova. A petrecut opt luni în această închisoare unde Vereşceac l-a cunoscut îndeaproape. Închisoarea este un loc bun pentru a observa şi aprecia indivizii, sub multe aspecte.

În cea de la Baku, destinată să adăpostească 400 de deţinuţi şi populată atunci de 1.500, „politicii" aveau cooperativa lor şi un „decan" asistat de o comisie paritară de admitere unde erau reprezentaţi bolşevici, menşevici şi socialist-revoluţionari şi din care făcea parte Vereşceac. În această calitate a putut să culeagă asupra lui Stalin elemente de biografie care dau cel puţin o imagine despre opinia ambientă. Între datele de fapt şi comentarii este uşor de discernut.

După Vereşceac, tânărul Djugaşvili fusese exclus din seminar pentru că era membru şi conducător al unui cerc socialist clandestin: „Camarazii lui de cerc povestesc că repede după exmatricularea lui au fost la rându-le aproape toţi exmatriculaţi. După un timp, s-a aflat că exmatriculările se datorau *unui denunţ făcut rectorului de către Stalin*. În explicaţiile date camarazilor lui, Stalin nu a negat procedeul, ci *l-a justificat*, spunând că exmatriculaţii, pierzându-şi dreptul de a fi preoţi, vor deveni buni revoluţionari". Paralela între cele două denunţuri se impune, căci Vereşceac n-are cunoştinţă despre afacerea Şaumian, despre care nu spune nimic. Dacă este vorba despre o coincidenţă în eroare, atunci este una tulburătoare.

Încarcerat, Stalin este admis fără dificultate în societatea politicilor, închisoarea, spune Vereşceac, „era o şcoală revoluţionară de propagandă şi de luptă. Printre conducătorii de reuniuni şi de cercuri îşi Ucu apariţia Koba, ca marxist”. Noul venit era tăcut, puţin comunicativ. „În timp ce politicii se străduiau să nu-i frecventeze pe criminalii de drept comun şi-i puneau special în gardă pe tineri, pe Koba îl puteai vedea mereu în tovărăşia asasinilor, şantajiştilor, bandiţilor… îi impuneau întotdeauna oamenii cu o «problemă» reală. Politica, el o considera ca pe o «problemă» pe care trebuie să ştii s-o «rezolvi» şi s-o «clarifici». Drept camarazi de celulă, îi avea pe falsificatorii de bilete de 500 de rable, Sakvarelidze şi fratele lui Niko, la vremea aceea bolşevic”.

Povestitorul îl prezintă pe Stalin ca pe un iubitor de controverse organizate cum trebuie. „Problema agrară în special trezea discuţii aprinse, care mergeau până la bătaie. Nu voi uita niciodată o «dezbatere agrară» a lui Koba, în care camaradul lui, Sergo Ordjonikidze… îi trase în chip de concluzie un pumn în gură coraportorului său, socialist-revoluţionarului Ilia Karţevadze, ceea ce i-a atras o ciomăgeală zdravănă din partea socialist-revoluţionarilor.

Înfăţişarea lui Koba şi felul lui grosolan de a polemiza făceau intervenţiile lui penibile. Discursurile lui erau lipsite de spirit şi seci ca formă. Ceea ce uimea întotdeauna era memoria lui mecanică… Era întotdeauna gata să-l citeze pe Marx, ceea ce-i uimea pe tineri şi pe ignoranţi. La scara Transcaucaziei, părea un fel de Lenin local… „Excepţionala lui lipsă de principii şi viclenia lui practică au făcut din el un leader în ale tacticii”. îi ura pe menşevici, cu care nu era în stare să poarte discuţii. „Împotriva lor sunt bune orice mijloace”, spunea el.

„În timp ce toată închisoarea se resimţea nervos după o execuţie nocturnă, Koba dormea sau recita calm cuvinte în esperanto, viitoarea limbă a Internaţionalei, după părerea lui. Cât despre solidaritatea între prizonieri, nu propunea niciodată măsuri de protest, dar nici nu s-a ridicat vreodată împotriva măsurilor extreme, chiar

absurde… Nu era instigator, dar îi susţinea întotdeauna activ pe instigatori. Asta făcea din el un bun camarad în ochii prizonierilor”. Într-o zi (Vereşceac se înşală în mod sigur asupra datei), sectorul politicilor a fost bătut de către o companie de soldaţi: „Koba mergea sub loviturile de ciomag, fără să-şi plece capul, ţinând o iurte în mâini”. Aceasta este fraza prin care istorisirea de faţă şi-a meritat onoarea de a apărea în paginile *Pravdei*.

Altă trăsătură, „explicând poate în parte de ce a rămas Stalin necunoscut timp îndelungat: capacitatea lui de a-i împinge în ascuns pe alţii să acţioneze în timp ce el rămânea deoparte”. Confirmare remarcabilă a atitudinii lui în timpul exproprierilor. O dată, un tânăr georgian a fost bătut cu cruzime, ce unul din coridoarele închisorii în urma unui zvon conform căruia era vinovat de provocare; corpul însângerat a fostuat pe o targă; după cart s-a dovedit că nu se ştia nimic nici despre victimă, nici despre acuzaţia care i se aducea: „Mult timp după aceea a devenit clar că *zvonul plecase de la Koba*”. Cum să nu te gândeşti la cele două denunţuri anonime precedente când te afli în faţa celui de-al treilea?

Altă dată, pe scara pavilionului politicilor, ex-bolşevicul Mitka G. a ucis cu o lovitură de pumnal un tânăr muncitor, pe care-l crezuse spion fără să-l cunoască. Or, execuţia unui trădător sau a unui turnător n-a fost niciodată admisă în cercurile revoluţionare dintr-o iniţiativă individuală; este nevoie de o responsabilitate colectivă. Afacerea a rămas multă vreme obscură: „În sfârşit, Mitka lăsă să-i scape că el credea că fusese indus în eroare. *Instigarea venise de la Koba*”. Al patrulea fapt de acelaşi fel, care nu lasă nicio îndoială asupra următoarelor observaţii ale lui Vereşceac, confirmate de altfel de alte constatări:

„Talentul acesta de a lovi pe ascuns prin mâna altuia şi trecând el neobservat a făcut din Koba un viclean trăgător de sfori care nu se dădea în lături de la nicio metodă şi evita orice răspundere şi orice risc de a da socoteală. Natura lui apare în toate «problemele» lui. În

organizaţia falsificatorilor de bani, care au pus în circulaţie bancnotele de 500 de ruble, în răsunătoarele jafuri ale caselor Tezaurului, se simţea mâna lui Stalin: dar n-a fost niciodată implicat în urmăriri, deşi falsificatorii de bani şi expropriatorii au fost întemniţaţi cu el. Mai mult, îi înfiera în modul cel mai insolent pe socialist-revoluţionari pentru activitatea lor teroristă şi de expropriere".

Acestea sunt faptele subiective esenţiale pe care *Pravda* a avut imprudenţa să le „garanteze drept autentice" sub bisturiul cenzurii, mulţumindu-i în acelaşi timp autorului de a fi „creionat fără voie portretul viu, şi totuşi încă palid, al unui adevărat bolşevic". Departe de a contrazice observaţiile deja făcute, ele le completează şi le întăresc. Din acest ansamblu se desprind destule trăsături: o „voinţă de putere" disproporţionată faţă de voinţa de cunoaştere, reducând aproape accepţia nietzscheeană la ultimul termen din seria nevoilor, „practicul" fără analitic, fără sintetic, nici estetic şi slujind revoluţionarismul instinctiv al unui individ care nu şi-a găsit locul în mediul lui (spiritul de revoltă neexprimând întotdeauna un concept superior de umanitate şi niciunul de organizare raţională a societăţii); un realism îngust, dar eficace pe măsura unui orizont restrâns, mergând laolaltă cu lipsa simţului teoretic şi a ideilor generale – moştenire, poate, a mentalităţii rurale; o formaţie religioasă peste care se suprapune o contrafacere de marxism în formule elementare învăţate pe dinafară, ca versetele catehismului; o abilitate orientală în intrigă, lipsa de scrupule, insensibilitatea în relaţiile personale, dispreţul faţă de om şi de viaţa omenească. Koba, revoluţionar din ce în ce mai profesionist, se simte dur şi rece ca oţelul de la care îşi va lua numele definitiv.

În iulie 1909. fuge de la Solvâcegodsk, provincia Vologda, locul lu'? de domiciliu forţa* şi se ascunde la Petersburg, la intendentul regimentului de gardieni călare, Savcenko. Eva larea era simplă pentru exilaţii din această categorie, constrânşi doar la rezidenţă obligatorie într-o localitate fixată şi la un control administrativ periodic. O

lună mai târziu, revine la Baku unde-şi reia viaţa de termită politică până în martie 1910, când este arestat din nou şi, după câteva luni de închisoare, este trimis din nou la Solvâcegodsk pentru cinci ani. Acolo, în această regiune forestieră puţin populată, dar unde se află mulţi exilaţi, „participă la crearea unei organizaţii social-democrate, ţine conferinţe, lucrează la formarea propagandiştilor” dacă e să credem ce spune lucrarea lui V. Nevski. În realitate, nu se ştie nimic despre viaţa lui în exil şi rezumatul vag din dicţionar nu suplineşte sursele directe. Un dosar de poliţie care a fost expus într-o expoziţie la Veliki-Ustiug, notează, ca o trăsătură pozitivă, la capitolul *conduită*: „Grosolan, insolent, nu respectă autorităţile”.

Epoca activităţii lui în Caucaz se încheie; excluderea din partid îl alungă din Georgia ca militant şi Baku îi devenea defavorabil. Ce rămânea după el în acest oraş? „O citadelă a bolşevismului”, răspunde biografia lui oficială. Contradicţie flagrantă cu adevărul, căci pseudocitadela a dispărut rapid într-o fuziune cu menşevicii. A fost nevoie de o nouă revoluţie pentru a se reface la Baku un grup bolşevist.

În primăvara lui 1911, Koba fuge din nou, se duce la Petersburg, trăieşte sub numele de Ivanov, îşi petrece nopţile la prietenul lui, Todria, dar în 10 septembrie al aceluiaşi an este arestat la hotel, stă mai multe săptămâni la închisoare, este exilat pentru a treia oară, de data asta pentru trei ani la Solvâcegodsk. Fuge din nou, la puţină vreme după aceea; la sfârşitul lui 1911 revine în capitală. Biografiile oficiale nu concordă în detaliu, dar nici erorile, nici contradicţiile nu merită să fie revelate sau rectificate. Sunt de remarcat pur şi simplu condamnările relativ uşoare şi lipsa de stricteţe a. supravegherii, ceea ce înseamnă că poliţia nu-l considera pe Stalin o personalitate foarte neliniştitoare. Revoluţionarii consideraţi „periculoşi” erau mai rău loviţi şi mai bine păziţi.

În februarie 1912, o hotărâre luată în străinătate, în comitetul restrâns, îl alege pe Koba membru în Comitetul Central al Partidului. Prin ce paradox putea un exclus să

acceadă aşa de brusc la eşalonul superior al organizaţiei? Explicaţia este că în acel moment existau, nu un partid social-democrat, ci două. Temerile lui Troţki se confirmau, o nouă scindare îi opune de acum cu violenţă pe cei doi „fraţi învrăjbiţi", pe care nu-i lega niciun fel de frăţie. Lenin şi-a adunat revoluţionarii de profesie şi i-a ales dintre ei pe cei mai siguri, pe cei mai hotărâţi pentru a-şi constitui „cercul de conducători clandestini". Stalin corespundea exigenţelor lui. Cele două partide nu au încă graniţe definitive şi mulţi social-democraţi vor trece din-Ir unul într-altul, dar bolşevism şi menşevism se vor cristaliza în corpuri doctrinare ireconciliabile.

După Congresul de la Londra, Duma „roşie" a fost dizolvată, constitulia încălcată, deputaţii fracţiunii social-democrate întemniţaţi şi deportaţi, în frunte cu Ţereteli. Putem considera că această „lovitură de stat" din iunie 1907 marchează sfârşitul fazei revoluţionare. Nicio reacţie de protest nu se înregistrează în ţară. Lenin, odinioară tenace în a menţine la ordinea zilei răscoala armată, nu speră să mai vadă curând unindu-se într-o insurecţie victorioasă cele trei curente distincte, cel al muncitorilor, al ţăranilor şi soldaţilor şi acceptă evidenţa: reacţia este generală şi profundă, se generalizează şi se adânceşte. Masele populare sunt, recunoaşte el, înfricoşate şi apatice. Toate partidele socialiste sunt obosite, dezorganizate, fără speranţe. Represiunea precipită declinul mişcării muncitoreşti: ziare suprimate, upografii închise, sindicate profesionale interzise, persecutate. Social-democraţia nu este cea mai puţin afectată: „Putem să afirmăm cu tot curajul că în această perioadă dificilă, partidul, ca «întreg», nu mai exista", mărturiseşte Zinoviev.

Vechiul regim beneficiază de un răgaz pe care situaţia internaţională îl favorizează. În jocul alianţelor europene, Rusia imperială reprezintă un element apreciabil şi de altfel supraevaluat, în ciuda nefericitului război din Extremul Orient. Avansurile financiare ale capitalului francez, surd la avertismentele Sovietului din Petersburg şi la Manifestul democratic din Vîborg,

contribuie sensibil la consolidarea autocraţiei. În timp ce înmulţeşte spânzurătorile, primul-ministru Stolîpin îşi pregăteşte reforma agrară tinzând să faciliteze accesul la mica proprietate rurală, cu scopul de a dezarma revolta ţărănească mereu latentă. „Bonapartism agrar" spune Lenin. După doi ani de foamete, recolta din 1907 şi cele două secerişuri următoare excepţionale dau, în plină criză industrială, un puternic imbold agriculturii.

Revoluţia eşuată nu se recunoaşte învinsă, dar rezistă numai prin elita ei conştientă. Organizaţiile socialiste de toate nuanţele îşi pierd efectivele în mai puţin timp decât le-a trebuit ca să le constituie. Reflux, descurajare, decădere, debandadă, aceştia sunt termenii care revin la fiecare pagină în acest capitol de istorie socială. Indiferenţa în materie politică, o recrudescenţă a misticismului religios, erotismul în literatură, scepticismul şi pesimismul, fenomene care exprimă deruta de după înfrângere, de după abandonarea marilor speranţe, creează o atmosferă defavorabilă social-democraţiei. În afară de pierderea forţelor sale fizice, partidul intră într-o perioadă de demoralizare în care se dezagregă cadrul, se dislocă nucleul fundamental.

Cu revoluţionarii lui de profesie, Lenin făcuse o alegere după criterii de bărbăţie, nu una intelectuală. Faptul i-a permis să constituie o armătură ierarhizată şi disciplinată, să folosească în propriile-i scopuri energiile ca şi echipele de luptă pe care menşevicii le lăsau să plece, să reunească în conferinţa de la Helsinki tehnicienii şi specialiştii lui militari, embrion al Gărzii Roşii. Dar un asemenea „activ", eficient într-o anumită măsură ca instrument în mâinile unui şef încercat, devenea mai degrabă un pasiv când intervenea pe un plan unde sunt necesare inteligenţa politică şi simţul istoric. Atâta timp cât „cel mai valoros om" nu se impusese încă definitiv subordonaţilor lui, pentru a manipula instrumentul în condiţiile cele mai propice intereselor în cauză, el a trebuit să-şi consacre eforturile pentru a-şi asigura o autoritate recunoscută, pe urmă să lupte continuu pentru a şi-o

păstra. Fără el, falanga era un trup fără cap. Lăsată în seama adjuncţilor, ar fi putut merge spre mai rău.

La puţin timp după momentul Londra, Lenin se află în opoziţie cu întreaga lui fracţiune şi succesul lui de o zi la recentul congres se dovedeşte iluzoriu. Partidul ţine în iulie 1907 o conferinţă la Vîborg, unde se pune din nou problema alegerilor, de data aceasta în faţa unui Parlament din care reprezentanţii muncitorilor vor fi aproape eliminaţi prin dispozitivul legii remaniate. Bolşevicii se pronunţă pentru boicot, cu excepţia lui Lenin care votează cu menşevicii pentru participarea electorală, singur din fracţiunea lui, spune Kamenev, în tot cazul aproape singur; Stalin, „boicotist" convins, nu era prezent, dar Zinoviev şi Kamenev sunt acolo pentru a reprezenta intransigenţa pseudorevoluţionară declarativă, imediat după o revoluţie eşuată. Cel mai grav pentru Lenin va fi să intre în conflict cu colaboratorii lui cei mai apropiaţi, Bogdanov şi Krasin, membri ai Centrului bolşevist secret, numit şi „mica treime". Este punctul de pornire al unei dure lupte intestine între bolşevici.

Duma „neagră", a treia, nu a avut decât cincisprezece social-democraţi, cei mai mulţi dintre ei menşevişti. Încă o dată, georgienii depăşiseră toate speranţele şi deputaţii lor, Ciheidze, Ghegheckori, deveneau interpreţii cei mai de seamă ai socialismului în Rusia. Celebra frază a ministrului Kokovţev lasă să se înţeleagă ce a reprezentat această Dumă: „Prin mila lui Dumnezeu, încă nu avem un Parlament". Acesta nu era un motiv, tpunea Lenin, pentru a nu încerca să pătrundă în el. Boicotiştii s-au translurmat atunci în „ultimatişti", pledând pentru trimiterea unui ultimatum social-democraţilor pentru a le impune directivele Comitetului Central şi în *oţovişti*, partizani ai rechemării lor în coaliţie. În conflict cu această stingă a stângii Lenin a trebuit să manevreze şi să divagheze, înainte deşi se hotărî pentru un conflict deschis. În două rânduri, notează Martov în *Istoria* lui, în 1907 şi în 1908, s-a asociat cu ultimatiştii. Apoi a revenit. a refuzat chiar să-i recunoască drept „nuanţă legală a

marxismului”, îi numea „menşevici pe dos”, în timp ce aceştia îl acuzau de menşevism pur şi simplu şi-l tratau de transfug.

Situaţia menşevicilor nu era nici ea mai bună. Majoritatea, cu Potresov şi Larin, voia să „lichideze” partidul, aşa cum îl clădiseră împrejurările anterioare revoluţiei, să pună capăt activităţii ilegale, să fondeze un partid nou adaptat noilor condiţii şi să-l menţină cu orice preţ în legalitate. Era dreapta dreptei. Martov şi Dan, antrenaţi la început de acest curent, încercau să pună pe primul plan acţiunea legală, fără să condamne în mod categoric activitatea ilegală, menită, credeau ei, să piară de moarte naturală. Plehanov reprezenta o a treia tendinţă a menşevismului, categoric favorabilii menţinerii partidului clandestin şi cea mai apropiată de Lenin.

Acesta din urmă, consecvent cu el însuşi, înţelegea să împletească legalul cu ilegalul, dând prioritate celui de-al doilea. Stânga, inspirată de Hogdanov, cerea întoarcerea la conspirativitatea dinainte şi abandonarea indicatelor, ca şi renunţarea la Parlament. Troţki, în fruntea unui grup intermediar, se considera „nici bolşevic nici menşevic, ci social-democrat revoluţionar” şi pretindea să-i reconcilieze pe cei care nu erau de conciliat. Curând Lenin s-a aflat din nou în situaţia de a ţine piept unei drepte în propria lui fracţiune, unitarii sau conciliatorii, favorabili oricărui compromis cu menşevicii şi inspiraţi de Noghin, Rîkov, Sokolnikov. Dacă adăugăm la toate aceste tendinţe şi fracţiuni grupurile naţionale (polonezi, letoni, membri din Bund), chiar făcând abstracţie de nuanţele şi de complicaţiile secundare, avem o oarecare idee asupra tabloului oferit de „vârfurile” unui partid care se proclama, în teorie, călăuza naturală a proletariatului. Şi vom înţelege de ce un Riazanov rămânea deoparte, preferând să se dedice editării operei postume a lui Marx şi Engels.

Trebuie să renunţăm să urmărim aceste fragmente de social-democraţie în evoluţia şi demersurile lor, în conferinţele generale şi reuniunile frac (ionare, combinaţiile savante şi consideraţiile transcendentale –

teme interesante pentru specialişti. Esenţial este să-i observăm pe aceia dintre protagonişti care au influenţat asupra evenimentelor în urma cărora, din necunoscutul Koba s-a ivit Stalin neaşteptatul şi de a şti la ce rezultat au ajuns acordurile şi dezacordurile lor. Pentru acelaşi motiv nu vom reţine evenimentele mărunte care au dat naştere unor ziare şi reviste în competiţie. Din toate aceste combinaţii nu va rămâne nimic de valoare pentru generaţiile viitoare…

În 1908, Lenin îl invitase pe Troţki să colaboreze la *Proletarul*, organ bolşevist, iar acesta îl refuzase. Într-o scrisoare către Gorki el interpretează atitudinea aceasta ca „pază”. Polemicile succesive i-au dat şi alte ocazii să emită la adresa lui Lenin calificativele de „poseur” şi „făcător de fraze”, prin care se exprimă dezaprobarea faţă de emfază şi de gesturile căutate, aşa de contrare sobrietăţii lui. Troţki se credea mai folositor în afara fracţiunilor şi, aşteptând să intervină pentru a le aduna laolaltă, făcea pe luptătorul solitar în *Pravda* lui. La sfârşitul anului, o conferinţă a Partidului condamnă şi stânga şi dreapta, sub influenţa lui Lenin, hotărât să-i „lichideze pe lichidatori” şi să-şi combată foştii discipoli deveniţi „lichidatori de stânga” Un conciliabul al bolşevicilor din 1909 confirmă această tactică „a luptei pe două fronturi”. În afară de aceasta, în timp ce stânga cerea perpetuarea metodelor conspirative şi teroriste, Lenin obţine dezavuarea „spiritului de luptă, degenerat în aventurism”, dizolvarea ultimelor detaşamente de luptă şi excluderea ultimilor expropriatori. (Când el considera perimate o tactică sau formele de acţiune de până mai ieri, nu ezita să taie în carne vie, după ce încercase să-i convingă pe cei ce nu se mişcau destul de repede; uita câteodată de răspunderile lor recente.) Acest lucru nu l-a împiedicat, după cum se ştie, să-l trimită pe Kamo în Caucaz, în 1912, să-şi rişte viaţa pe drumul Kodiorului…

Era ruptura cu stânga. Lenin îi pierdea nu numai pe Bogdanov şi Krasin, dar şi pe Bazarov, economistul, pe Pokrovski, istoricul, pe Gorki, marele scriitor, şi ajutoare

mai mărunte, ca Aleksiński, Liadov, Menjiński, Lunacearski, Manuilski; dar nu era omul care să dea înapoi când era vorba de o amputaţie cerută de incompatibilitatea ireductibilă a concepţiilor. După expresia lui, era nevoie de „fermitate pentru a lupta nu numai în zilele de sărbători revoluţionare, dar şi în zilele de lucru contrarevoluţionare". Reproşează stângiştilor că „repetă o lozincă, scoasă din contextul condiţiilor care-o creaseră şi-i asiguraseră succesul, pentru a o aplica unor condiţii esenţialmente diferite". În timpul revoluţiei, spune el, am învăţat „să vorbim franţuzeşte", acum este vorba să „învăţăm nemţeşte", adică să facem ca eroicei perioade revoluţionare să-i urmeze una de muncă organizatorică tenace, adaptată noii situaţii.

Rămăsese iacobinul impenitent al proletariatului, care admiră fără rezerve „marea Revoluţie Franceză ce-şi dovedeşte vitalitatea şi puterea influenţei ei asupra omenirii, prin ura sălbatică pe care o trezeşte încă şi astăzi", obsedat de „tradiţiile naţionale ale lui 1793 în Franţa, *modelul*, poate definitiv, al anumitor metode revoluţionare". Dar ceasul metodelor iacobine nu venise încă în Rusia. În aşteptarea lui, după ce „vorbise franţuzeşte" şi deşi recomanda să „se vorbească nemţeşte", el nu încetează *să vorbească ruseşte*, să sondeze posibilităţile, să cântărească oportunităţile, să evalueze şansele pentru a menţine Partidul pe drumul drept, fără să cadă în romantism revoluţionar, nici în iluzii constituţionale şi parlamentare.

A vorbi ruseşte, întotdeauna, chiar împrumutând din teoria şi din practica altor mişcări revoluţionare, în aceasta constă secretul superiorităţii lui asupra adversarilor. Discipol nedogmatic al lui Marx, avid de ştiinţă şi de cunoaştere, atent tot timpul la învăţămintele vieţii, capabil să-şi recunoască cu sinceritate greşelile, să le repare, să le depăşească, în consecinţă, să se depăşească, înzestrat cu un temperament de conducător şi dotat cu un simţ al realului şi concretului deosebit, el este, în plus, un tip naţional intuitiv. În vreme ce Troţki, Axelrod, Martov, Dan,

impresionaţi de dezvoltarea continuă a socialismului şi de puterea numerică a sindicatelor în Germania, preconizau „europenizarea” social-democraţiei ruse, schimbarea radicală a mentalităţii, Lenin, care le spusese nu de mult menşevicilor fanatici ai parlamentarismului *să nu copieze modelele germane*, răspunde că specificul oricărei social-democraţii este determinat de condiţiile economice şi politice din ţara respectivă. Respecta ca nimeni altul formele originale ale fiecărui partid muncitoresc şi nu voia să modeleze mişcarea revoluţionară din Rusia după nicio altă mişcare, deşi era gata să înveţe la şcoala fiecăreia dintre ele. A participat la Congresele socialiste internaţionale de la Stuttgart în 1907 şi de la Copenhaga în 1910, dar s-a abţinut să dea cuiva lecţii, rezervându-şi criticile pentru „girondinii” din propriul partid.

După topografia politică convenţională, Troţki se menţinea la „centru”, dezaprobând extremele de dreapta şi de stânga, poziţie asemănătoare la prima vedere cu cea a lui Lenin, în realitate foarte diferită. Acesta din urmă se opunea celor două aripi, fără să se teamă să le detaşeze de Partid, în vreme ce primul visa să reconcilieze toate tendinţele, atacându-i în principal pe bolşevici ca fiind cel mai serios obstacol în calea unităţii. Troţki îl critica pe Lenin pentru „spiritul sectar, individualismul de intelectual, fetişismul ideologic”. După el, bolşevismul şi menşevismul n-au crescut din aceleaşi rădăcini adânci şi îşi dispută „influenţa asupra unui proletariat necopt din punct de vedere politic”. Nu vede în Rusia decât „social-democraţi fără social-democraţie”. Martov îi compara pe leninişti cu secta socialistă americană a lui Daniel de Leon[16] şi considera „experienţa rusă” ca pe „o victorie a inculturii blanchiste şi anarhiste asupra culturii marxiste”.

Îi făcea răspunzători pe bolşevici de faptul că „social-

16 Daniel de Leon (1850-1914), teoretician şi lider al unui mic partid socialist muncitoresc din Statele Unite la sfîrşitul secolului trecut şi începutul acestui secol. Militant sindical activ. Traducător al lui Marx şi al lui Eugène Sue. Autor al multor broşuri de propagandă. Lenin avea pentru el o mare stimă.

democraţia rusă a vorbit prea mult ruseşte” şi a fost prea puţin „europeană”.

La care Lenin răspunde: „Desigur, proletariatul rus este mult mai puţin matur politic decât cel din Occident. Dar dintre toate clasele societăţii ruse, proletariatul este cel care a dovedit, în 1905 – 1907, cea mai mare maturitate politică”. El ţine piept celor doi adversari ai lui, dezvoltând următoarea teză: „Martov şi Troţki confundă perioade istorice diferite, opunând Rusia care-şi înfăptuieşte revoluţia burgheză, Europei, care şi-a încheiat-o de mult timp pe a sa”. Dar el îl atacă mai ales pe Troţki, căruia-i condamnă, pentru a-i relua termenii, frazeologia sonoră şi goală de Tartarin de Tarascon, o diplomaţie în spirit de bisericuţă, cel mai lamentabil codoşlâc şi căruia-i reproşează că vrea să înăbuşe dezacordurile în loc să caute cauzele, că se conduce după principiul „a trăi şi a-i lăsa şi pe alţii să trăiască”. La Congresul internaţional de la Copenhaga, cu concursul lui Plehanov, şi el împotriva lui Troţki, încearcă să-l blameze în numele delegaţiei ruse, ca vinovat de a-i fi criticat cu violenţă în *Vorwaerts* (august 1910) pe menşevici şi bolşevici, pe aceştia din urmă pentru exproprieri; dar s-au interpus eficient Riazanov şi Luna-earski.

Astfel, raporturile dintre cele mai puternice personalităţi din partid se înveninau în ciuda acordului de vederi, de toţi împărtăşit, asupra extremismelor de dreapta sau de stânga. În ianuarie 1910, Comitetul Central s-a reunit din nou într-o supremă tentativă de pacificare interioară. Erau reprezentate opt fracţiuni, ca să nu mai amintim şi subfracţiunile. Cele mai importante dintre ele au ajuns la un compromis pentru a repudia greşelile lichidatorilor din ambele tabere extreme, pentru a reorganiza nucleul de conducere şi presa. Comitetul Central trebuia mutat în Rusia, cu un birou în străinătate, iar *Pravda* lui Troţki devenea organul oficial. După care, hotărârile au fost încă o dată încălcate de celelalte fracţiuni care şi-au redobândit libertatea de a se sfâşia între ele. Stare de lucruri inexplicabilă dacă ţinem cont de

argumentele expuse în public, dar foarte uşor de înţeles dacă ne informăm asupra adevăratelor raţiuni care rămâneau ascunse partidului. Le găsim într-o broşură din acea perioadă, *Salvatori sau distrugători*? în care Martov trece în revistă o serie de acuze la adresa bolşevicilor şi expune fapte prea mult timp rezervate doar câtorva iniţiaţi.

Opiniile lui Martov sunt discutabile şi ele au şi fost discutate timp îndelungat, dar niciodată veridicitatea lor n-a fost pusă la îndoială, nici de către cei mai înverşunaţi dintre adversarii lui. În *Amintirile* ei, Krupskaia scotea în evidenţă marea stimă pe care Lenin n-a încetat să i-o poarte, chiar şi în timpul luptelor fracţionale cele mai feroce: „Martov era un om extrem de sensibil şi care, datorită fineţei lui sufleteşti, ştia să înţeleagă ideile lui Lenin şi să le dezvolte cu un mare talent", scrie ea, iar Lenin, „de fiecare dată când Martov îşi modifica oricât de puţin atitudinea, relua relaţiile cu el". În timpul războiului din 1914, Lenin spune în public că *Golos*, unde scria Martov, „este cel mai bun ziar socialist din Europa" şi şi-a exprimat adesea dorinţa de a se împăca cu fostul lui camarad de la Petersburg. Troţki îl caracterizează ca pe „una dintre cele mai tragice figuri ale mişcării revoluţionare", scriitor talentat, politician inventiv, spirit pătrunzător, dar cu o gândire nu suficient de virilă, de o clarviziune lipsită de voinţă. Orice s-ar spune, sinceritatea şi valoarea mărturiei lui sunt mai presus de orice contestare. De altfel, şi în alte izvoare găsim precizări şi detalii care confirmă spusele lui.

Broşura menţionează incidentele petrecute în culisele Comitetului Central şi care făceau imposibil un minimum de armonie. La origine se găsea „anarho-blanchismul" leniniştilor, „produs specific al condiţiilor contradictorii de dezvoltare a mişcării muncitoreşti ruse" şi căruia Martov nu-i neagă efectul pozitiv de a stimula energiile revoluţionare, în războiul civil. Dar încălcările rezoluţiilor congresului în privinţa acţiunilor teroriste au avut apoi consecinţe funeste. Exproprierile se transformau

în banditism şi compromiteau Partidul aducând germeni de decădere şi de descompunere. Fondurile obţinute prin jaf nu serveau doar la înamare, ci în mare parte intereselor unei tracţiuni şi câteodată în scopuri personale. Comitetele probolşeviste din Rusia, obişnuite să trăiască din subsidii repartizate de către şefii lor, dispăreau pe măsură ce resursele se împuţinau. Centrul bolşevist exercita o adevărată dictatură ocultă, mulţumită ramificaţiilor sale factice şi mijloacelor materiale, în spatele Comitetului Central, care era în majoritatea lui, totuşi, de partea lui Lenin. În jurul acestuia se constituise un „ordin de iezuiţi în sânul partidului" profesând imoralismul cinic al lui Neceaev. Lipsa banilor făcea ravagii. Centrul bolşevist a ajuns... la „exproprierea Comitetului Central" de o sumă enormă destinată Partidului. Conducerea era absorbită într-o serie de scandaluri. O moştenire importantă, disputată între cele două fracţiuni după moartea donatorului a făcut obiectul unui şantaj exercitat asupra deţinătorului de către un bolşevic, supranumit Victor. împărţirea moştenirii între rude şi Partid a prilejuit noi ameninţări din partea aceluiaşi Victor, înverşunat să le smulgă moştenitorilor din familie chiar partea lor. A fost nevoie ca o comisie numită de către partidul socialist-revoluţionar, ca fiind neutră, să preia afacerea. Centrul bolşevist era acuzat de către *boieviki* din Ural (*Ibovţy*, după numele căpeteniei lor, LbovJ că şi-ar fi însuşit abuziv banii lor: detaşamentul de partizani de la Perm încheiase un acord cu „biroul militar tehnic" al bolşevicilor pentru un transport de arme plătit înainte, or Comitetul Central dizolvase biroul cu pricina care nu mai livra arme şi refuza să restituie banii. A fost din nou vorba de istoricul *ex* de la Tbilisi, cu consecinţele lui, apoi de dificultăţile create partidului de „*camorra*" „agenţilor de schimb", cu bancnotele lor de 500 de ruble expropriate, arestarea câtorva dintre complici (Litvinov, Semaciko), descoperirea la Berlin a bombei lui Kamo. Comitetul Central a trebuit să decidă distrugerea bancnotelor rămase pentru a limita pericolul.

La toate acestea se adăuga afacerea banilor falşi pentru care Krasin cumpărase hârtie ce fusese supusă expertizei de către Reichsbank. A mai fost şi un caz de provocare, numeroase suspiciuni, povestea cu falsuri a lui Zinoviev… Totul amestecat cu conflicte personale duse la paroxism, necesitând comisii de anchetă, jurii de onoare, „tribunale ale partidului”.

Aceste interminabile discordii atât de străine disputelor de idei luau cu uşurinţă proporţii neliniştitoare într-o perioadă de depresiune politică în care incidentele ţineau loc de evenimente. Cearta pentru moştenire, în special, cu complicaţiile ei neprevăzute, a ocupat un loc prea important agravând neînţelegerea. O dovedeşte corespondenţa privată datând din această perioadă, în parte publicată. Scrierile ulterioare ale lui Troţki, frecvent citate în polemici, fac încă aluzie la o „expropriere în interiorul partidului”, la „banii dubioşi” sustraşi de la Clara Zetkin şi de la Kautsky de către bolşevici. Este vorba despre aceeaşi istorie.

Toate acestea ar putea fi trecute cu vederea, dacă în continuare, eterna şi nefasta problemă a banilor n-ar fi căpătat o asemener importantă centru bolşevismul internaţional. Studentul Nikolai Schmidt, fiul unui fabricant de mobile bogat, trecut la social-democraţi, a murit în închisoare lăsând partidului o avere considerabilă, care venea de la V. Morozov. Bolşevicii, în virtutea dreptului lor la moştenire, au trimis la Moscova, pentru supravegherea preluării, pe unul de-al lor, jurist, care le-a înşelat încrederea, s-a aliat cu sora mai mare a defunctului şi le-a atribuit numai o treime din moştenire. Un alt emisar, Taratuta, alias Victor, s-a însurat cu sora mai mică a defunctului şi i-a ameninţat pe părinţii promenşevici cu o intervenţie în forţă a unor *boieviki* caucazieni, dacă nu le cedează întreaga sumă. Plângere la Comitetul Central, intervenţie a lui Martov, arbitraj, contestaţii… Putem trece peste amănunte. Ultima tranşă a prăzii, încredinţată lui Kautsky, Clara Zetkin şi Franz Mehring până la hotărârea finală, a revenit bolşevicilor, întotdeauna superiori rivalilor

lor în genul ăsta de afaceri.

Nu era doar problema banilor în aceste afaceri murdare. După social-democratul Voiţiński, şi la a doua mână, Lenin ar fi justificat utilizarea acestui Victor după cum urmează: „Este bun în privinţa faptului că nimic nu-l opreşte… Aţi fi putut dumneavoastră, pentru a rezolva problema banilor, să vă lăsaţi întreţinut de o burgheză bogată? Nu. În ce mă priveşte, şi mie mi-ar fi fost peste puteri. Victor a acceptat. Omul acesta este de neînlocuit”. Cuvintele acestea nu sunt confirmate, dar asta nu înseamnă că sunt mai puţin plauzibile. Într-un articol despre alegeri, Lenin scrisese, parafrazându-l pe Cernîşevski: „Cui îi este frică să nu-şi murdărească mâinile, să nu se apuce de politică…” Totuşi, amoralismul lui politic se subordona unei morale sociale superioare, exprimată mai târziu în formula: „Moralitatea este ceea ce serveşte la distrugerea vechii societăţi a exploatatorilor”. Nu admitea orice act sub orice pretext: „Este deci suficient să invoci în favoarea unei murdării la care participi un scop excelent sau un bun punct de plecare pentru a rezolva problema?” Criteriul lui era *efficiency* în conformitate cu interesele generale ale proletariatului şi cu progresul revoluţiei socialiste. Nu pierde niciodată din vedere principiile acesteia şi atunci când se desparte de Bogdanov, o face pentru că dezacordurile filosofice i se par mai importante decât activitatea practică în comun. Dar nefiind infailibil şi fiind singurul din mediul lui care reunea anvergura istorică cu expedientele trecătoare, el dădea un exemplu periculos unor imitatori mediocri. De unde reprobarea lui Troţki şi a lui Martov şi aluziile frecvente la Neceaev, precursor al expropriatorilor, tovarăş al lui Bakunin al cărui faimos *Catehism* se pare că a servit bolşevicilor de manual de imoralitate pseudorevoluţionară.

Paralel cu disensiunile invizibile din culise, incompatibilităţile ideologice se manifestau la lumina zilei. Stânga, condusă de Bogdanov, îşi avea ziarul ei *Vperiod*! susţinut de o grupare autonomă care nutrea speranţa de a crea o artă. O ştiinţă şi o filosofie a proletariatului. A

rezultat de aici chiar şi un proiect de religie fără Dumnezeu”, pe care Lenin a combătut-o în numele materialismului, pe armele lui Plehanov. Acesta şi-a regăsit, cu această ocazie, condeiul de teoreucian polemist, celebru în Rusia, pentru a combate „empiriocriticismul” lui Bogdanov. Puţin versat în chestiuni filosofice, Lenin s-a pus cu pasiune pe studiu, abandonându-şi chiar ziarul, pentru a-şi putea argumenta serios critica; această conştiinţă scrupuloasă în munca intelectuală, una din trăsăturile esenţiale ale firii lui, îl deosebea în bine de anturaj. Bogdanov şi Gorki întemeiaseră o şcoală de socialism pentru muncitorii ruşi la Capri, pe urmă la Bologna. Lenin a creat şi el una la Longjumeau, lângă Paris, iar unul dintre discipolii ei a făcut carieră: Sergo Ordjonikidze.

În ciuda unor divergenţe tactice profunde şi după ce-l considerase pe Plenahov „ca lider politic sub orice critică”, Lenin a încercat să se împace cu fostul lui maestru, care-i răspunde: „Şi eu sunt de părere că singura posibilitate a pune capăt crizei actuale din partidul nostru este o apropiere între marxiştii menşevici şi marxiştii-bolşevici”, dar amână întrevederea. Plehanov îi citea bine intenţiile, despre care spunea: „Lenin doreşte unitatea partidului dar o înţelege cum înţelege omul uniunea cu o bucată de pâine: el o înghite”. Troţki avea şi el viziunea lui asupra unificării, ca o alianţă a dreptei cu stânga pentru a-i aduce pe bolşevici la compromis; Rosa Luxemburg preconiza o conferinţă generală, întrunită la chemarea celor două fracţiuni principale.

În Rusia, militanţii şi mai ales muncitorii nu prea înţelegeau aceste consideraţii de stat-major. O scrisoare a lui Stalin din 1911 interpretează cu bun-simţ sentimentele lor în această privinţă: „Am auzit vorbindu-se despre furtuna într-un pahar cu apă din străinătate: blocul Lenin-Plehanov de o parte, Troţki-Martov-Bogdanov de cealaltă parte. Din câte ştiu, muncitorii sunt de partea primilor. Dar, în general, ei încep să privească spre străinătate cu dispreţ: să facă ei după cum îi duce mintea şi noi, în ce ne

priveşte, oricine este devotat intereselor mişcării îşi face datoria, restul se va aranja. După părerea mea aşa este cel mai bine”. Aceasta era poziţia bolşevicului obişnuit, sătul să vadă cum se taie firul în patru. Ulterior, Troţki va încerca degeaba să definească această stare de spirit ca „indiferenţă teoretică” şi ca „miopie a practicianului”. Putem, desigur, să contrazicem aceste rânduri ale lui Stalin prin altele, scrise tot de el, dar a lua mizeriile politice ale emigraţiei drept respectabile controverse şi a cere de la *rank and file* o contribuţie la examinarea „empiriomonismului” ar fi un pariu.

După biografiile lui Noghin, se pare că acesta a mers în 1910 la Baku să-i propună lui Koba să intre în Comitetul Central reorganizat: nu avem niciun indiciu despre ce s-a întâmplat. Era evident imposibil pentru un exclus să devină membru al Comitetului Central, înainte de a redeveni membru de rând al Partidului, cel puţin atât timp cât subzista unitatea de faţadă.

Căci tocmai această aparenţă înşelătoare va dispărea. Viaţa în comun devenea intolerabilă, fracţiunile se paralizau reciproc. Or, situaţia în Rusia evolua rapid. Apar semne se efervescenţă, ca demonstraţiile studenţeşti la funeraliile lui Tolstoi, în 1910. Torpoarea se risipeşte, criza industrială a luat sfârşit şi relansarea producţiei stimulează activitatea clasei muncitoare. Se deschid noi posibilităţi pentru activitatea socialistă. Troţki, foarte clarvăzător, scrisese cu câteva luni mai înainte: „Încă de azi, printre norii negri ai reacţiunii, întrezărim lumina victorioasă a unui nou Octombrie”. Sensibil la pulsul politic al Rusiei, Lenin scrie la rându-i: „Poporul rus se ridică la o nouă luptă, merge în întâmpinarea unei noi revoluţii”. Şi unul şi celălalt iau separat iniţiativa de a convoca o conferinţă social-democrată. A lui Lenin se ţine la Praga, în ianuarie 1912, şi forţând evenimentele, îşi atribuie puterile unui congres, numind un Comitet Central: partidul bolşevic era în fine constituit.

Acest nou Comitet Central „uzurpator” număra şapte membri, printre care Ordjonikidze, şi a fost întărit cu încă

doi membri supleanţi prin cooptare. Stalin era unul dintre ei. Menşevicii îl excluseseră pe acest revoluţionar de profesie, bolşevicii îl avansează în grad. Necunoscut de partidul al cărui instrument era, el devine unul din şefii acestuia, prin unica voinţă a altor şefi. Nu a fost niciodată *ales*: de la comitetele locale şi regionale din Caucaz, până la Comitetul superior „panrus" se ridică cu răbdare şi treptat în ierarhie, fără să aibă nevoie de încrederea maselor şi fără măcar să se gândească să le dea socoteală. El ţine exclusiv de „cercul clandestin al conducătorilor" care-l impune celor conduşi. Partidul nu-l cunoştea înainte de numire şi nu-l va cunoaşte mult timp după numire. Printr-o notă a redacţiei, Lenin încearcă în *Social-Democratul* lui să atragă atenţia asupra „corespondenţei lui Koba", dar în Rusia abia de ajung câteva zeci de exemplare din ziar. Spre deosebire de un Troţki – format într-o totală independenţă, călit în disputa cu Plehanov, Lenin, Martov şi maturizat alături de reprezentanţi ai socialismului internaţional –, Stalin este un produs al Partidului, crescut sub tutela lui, dar al Partidului redus la o anumită fracţiune a lui şi aceasta, la rându-i, întrupată de propria conducere.

Comitetul Central, al cărui sediu s-a stabilit în străinătate, a desemnat imediat un „birou executiv" pentru Rusia; Koba şi Sergo, tovarăşi în operaţiunile de expropriere, făceau parte din el, cu „o leafă de 50 de ruble" pe lună, cum precizează un document al poliţiei. S-au arătat apţi, într-adevăr, *să execute* ordinele pe care Lenin, practic singurul component al Comitetul Central, era autorizat să le dea. Stalin scria câteodată în *Zviezda* din Petersburg şi şi-a adus o obscură contribuţie la crearea *Pravdei*, atunci când în 1912, s-a conturat oportunitatea unui ziar bolşevist legal. Trezirea întrevăzută de Lenin devenea evidentă după masacrul greviştilor de pe Lena, care a stârnit proteste şi greve de solidarizare. Următorul 1 mai a fost marcat de o mar» manifestaţie. Noua *Pravda* apărea la momentul potrivit. Susţinută prin tizaţii muncitoreşti, ea răspundea unei necesităţi reale a unui

cotidian socialist. Modestele donaţii benevole îi asigurau o existenţă mai bună decât cea a ziarelor care-o precedaseră, bazate pe rodul exproprierilor sau pe donaţiile capitaliştilor.

Nu este inutil să observăm că *Istoriile* partidului bolşevist ale lui Zinoviev, Nevski, Şelavin, Iaroslavski, Bubnov nici măcar nu-l menţionează pe Stalin în legătură cu *Zviezda* şi *Pravda*. O lucrare specială dedicată acestor ziare de către Olmiński nu-i atribuie niciun rol în înfiinţarea şi în conducerea lor; îi găsim urma aici o singură dată, într-o notă indicând colaborarea lui intermitentă. Rolul capital pe care i-l rezervă biograful lui oficial, de fapt propriul secretar scriind după dictarea lui, este deci pură fantezie. Cu prilejul celei de-a 10-a aniversări a *Pravdei*, din patruzeci de articole comemorative ale redactorilor proprii şi ale diferiţilor militanţi, numai două sau trei îl numesc pe Stalin şi fără să spună nimic demn de reţinut. Însărcinat cu misiuni subalterne, incapabil să scrie într-un fel captivant, a putut să se facă totuşi util ocupându-se de difuzarea ziarului. Termenul „redacţie” a avut de altfel întotdeauna pentru bolşevici mai curând un înţeles administrativ decât literar: un bun „redactor”, după ei, este cineva care veghează la executarea strictă a instrucţiunilor „cercului clandestin al conducătorilor”. Stalin se ascundea la Petersburg la deputatul Poletaev, ale cărui amintiri nu oferă nimic semnificativ. În luna aprilie a aceluiaşi an, este arestat, condamnat la trei ani în Siberia, trimis în regiunea Narâm, provincia Tomsk, de unde evadează în septembrie.

În acest timp, mai multe fracţiuni social-democrate ostile bolşevicilor, răspunzând apelului lui Troţki, ţinuseră în august 1912 la Viena o conferinţă numită „unitară”. „Blocul din august”, negativ şi disparat, nu a durat şi a rămas fără viitor. A avut în schimb efectul de a înăspri la maximum relaţiile între Lenin şi Troţki. Cele mai virulente dintre polemicile lor datează din această epocă. Ele nu îmbogăţesc fondul de idei al bolşevismului, dar a le trece complet sub tăcere ar însemna să ne lipsim de un element

util în înţelegerea crizelor ulterioare din Partid.

Lenin denunţă politica reclamistă, absenţa de principii, aventurismul lui Troţki... (Cuvintele sunt chiar ale lui.) „Oamenii de teapa lui Troţki, cu frazele lor umflate despre social-democraţia rusă, sunt plaga epocii noastre”... „Troţki plagiază azi ideologia unei fracţiuni, mâine pe cea a altei fracţiuni şi în felul acesta se pretinde deasupra fracţiunilor”... „Cu Troţki nu se poate discuta despre probleme de fond, pentru că el nu are nicio concepţie. Se poate şi trebuie discutat cu oameni de dreapta şi oameni de stânga convinşi, dar nu cu unul care se străduie să camufleze şi greşelile unora şi ale celorlalţi; unul ca el trebuie demascat ca un diplomat de cea mai joasă speţă”... „Troţki n-a avut niciodată nicio fizionomie politică; trece de la liberali la marxişti şi de la marxişti la liberali, cu frânturi de fraze sforăitoare luate din stânga şi din dreapta”... „Nu tot ce străluceşte este aur. Este multă zornăială şi mult zgomot în frazele lui Troţki, dar nu există nicio substanţă”, etc.

Aprecierile lui Troţki la adresa lui Lenin nu sunt mai puţin severe: „exploatator profesionist a tot ce este înapoia* în mişcarea muncitorească rusă” şi recunoscut drept maestru în „certuri nedemne”. În scrisoarea către Ciheidze în care putem citi aceste cuvinte, Troţki prevesteşte „distrugerea a înseşi bazelor leninismului, incompatibil cu organizarea muncitorilor în partid politic, dar înflorind pe bălegarul fracţiunilor”, după ce constatase că „întreg edificiul leninismului este astăzi bazat pe minciuni şi falsificări şi poartă în el germenele otrăvit al propriei descompuneri”.

Schimbul acesta de adevăruri parţiale alterna cu mărturisiri de toleranţă reciprocă, cu accente de o sinceritate pe care n-o egalează decât absoluta ei inutilitate: „Un partid poate conţine o gamă întreagă de nuanţe ale cărei extreme pot fi chiar absolut contrare”, spune Lenin, despărţindu-se de Bogdanov, pe care nu-l mai voia în fracţiunea lui, dar nici nu avea de gând să-l dea afară din Partid. Transpunea astfel asupra mişcării

socialiste convingerile lui democratice, rezumate în axioma lapidară: „În afara democraţiei nu există socialism”. Iar Troţki, după separarea definitivă, avea să scrie: „În comunitatea marxistă mare, cuprinzând zeci de mii de muncitori, nu se poate să nu existe divergenţe şi dezacorduri. Orice membru al acestei comunităţi ideologice are nu numai dreptul, ci şi obligaţia ca, pe baza programului comun, să-şi susţină punctul de vedere. Dar conformându-se acestei îndatoriri, nimeni nu trebuie să uite că este vorba despre diferende între grupuri frăţeşti… Disciplina şi coeziunea în luptă sunt de neconceput în lipsa unei atmosfere de stimă şi de încredere reciprocă şi cel care atentează la aceste principii morale, oricare i-ar fi intenţiile, subminează însăşi existenţa social-democraţiei”. Nimeni însă nu se hotăra să treacă de la teorie la practică.

Tentativele de reunificare generală rămâneau zadarnice. Troţki şi-a dat seama şi a plecat în Balcani, corespondent de război pentru un mare ziar liberal din Kiev. Acolo s-a iniţiat în probleme militare, ceea ce-i va fi de folos mai târziu şi s-a împrietenit îndeaproape cu Cristian Rakovski, lider socialist în România şi una dintre figurile cele mai seducătoare ale socialismului internaţional. Presimţind apropierea unei zguduiri revoluţionare în Rusia, Lenin a părăsit Parisul şi a plecat la Cracovia, de unde legăturile prin frontiera austriacă erau mai uşoare şi mai rapide. Evadat din Siberia, Stalin l-a întâlnit aici în decembrie 1912: bolşevicii aveau să ţină o adunare a Comitetului lor Central.

Nu am şti nimic despre scurta şedere a lui Koba în regiunea Narâm, dacă n-ar fi oportunul Vereşceac, care l-a întâlnit în satul Kolpaciovo. Printre deportaţi se aflau atunci Sverdlov, Laşevici, Ivan Smirnov. Au urmat evadările şi Koba a plecat şi el, cu vaporul „aproape fără să se ascundă, prin provincia Tobolsk”. A avut acolo un camarad, pe socialist-revoluţionarul Surin. demascat mai târziu ca provocator. În ziarul său din Şanhai, cântăreţul Karganov. alt socialis-revoluţionar, a publicat amintiri din Siberia, în care Stalin apare în ipostaza de apărător al unui

hoţ antipatic, în cea de antisemit, de prieten al comisarului de poliţie local; se pare că această ultimă cârdăşie l-a adus în faţa unui tribunal al deportaţilor. Articolul, conţinând erori, cel puţin în privinţa cronologiei, confirmă informaţiile deja adunate asupra înclinaţiilor personale ale lui Stalin şi le aduce prea puţine completări.

După reuniunea Comitetului Central, Koba petrece câteva săptămâni la Cracovia şi la Viena, în 1913. Preocupat să-şi formeze colaboratorii şi să-i specializeze, Lenin îi dă elementele unui studiu despre „Problema naţională şi social-democraţia", ghidul lui în muncă pe care-l publică revista Pr*osveşcenie.* Va fi primul articol semnat Stalin. Ajuns om politic la scara întregii Rusii, Koba îşi ia un nume cu rădăcină rusească şi îşi exprimă prin el, cu o satisfacţie secretă, calitatea lui dominantă, tăria de oţel. Rupert îi numise pe oamenii lui Cromwell „coaste de fier". Augustin Robespierre îi semnala fratelui său Maximilien „un soldat de fier" în persoana lui Bonaparte. Stalin nu a aşteptat pe nimeni ca să facă să sune metalul în pseudonimul lui.

Lenin îl socotea potrivit să se ocupe de „problema naţională" ca pe unul provenind dintr-o regiune unde georgieni, armeni, tătari şi ruşi trebuiau să coexiste în pace., Avem alături de noi un minunat georgian care scrie pentru *Prosveşcenie* un mare articol conţinând toate materialele austriece şi altele", îi comunică el lui Gorki. Stalin nu ştia nicio limbă străină (chiar şi lecţiile lui de esperanto rămânând fără rezultat) şi numitele „materiale austriece", cu excepţia poate a cărţii lui Otto Bauer tradusă în rusă, îi veneau de la Lenin, la fel ca şi ideile de bază. Articolul lui reprezintă efortul unui elev sârguincios, meritoriu pentru un om de formaţia lui, dar a trecut neobservat. Încă în 1923, M. Savelev nu-i dă nicio atenţie în articolul retrospectiv pe care-l consacră ziarului *Prosveşcenie*.

Problema naţională, adică aceea a micilor popoare aservite şi a marilor puteri dominatoare, era pe primul plan al actualităţii în Rusia, unde lupta revoluţionară se

complica cu revendicări de independenţă şi de autonomie ale alogenilor. Internaţionala nu avea asupra problemei o opinie unică şi fermă. Însăşi existenţa partidelor socialiste naţionale leton, polonez etc., în vreme ce în Caucaz un singur partid grupa toate naţionalităţile, arată complexitatea problemei în Rusia. Marxiştii austrieci, direct interesaţi, se limitau să preconizeze „autonomia naţională culturală" în limitele teritoriale stabilite, fără distincţie de clasă, fără obligaţie din partea muncitorilor de a se organiza ca atare neţinând seama de naţionalitate. Lenin susţinea în acelaşi timp dreptul popoarelor de a dispune de ele însele până la separare, inclusiv datoria muncitorilor de toate naţionalităţile de a se organiza într-o grrpare unică, sindicală sau politică, în fiecare ţară Iată teza ce care i-a dat-o spre dezvoltare lui Stalin Rosa Luxemburg o socotea contrară internaţionalismului muncitoresc şi considera Polonia ca prea legată economic de Rusia ca să se poată desprinde.

Revenit la Petersburg, însărcinat să „conducă" mica fracţiune a bolşevicilor în Dumă, mai exact să-i transmită acesteia instrucţiunile lui Lenin, Stalin se ascunde la deputatul Badaev şi la muncitorul Alliluev. Cea de-a patra Dumă, aleasă în 1912, număra 13 social-democraţi dintre care 6 bolşevici, dar aceştia reprezentau majoritatea voturilor muncitoreşti. Identitatea de program dintre cele două tendinţe nu a împiedicat scindarea, dorită de Lenin… şi, de asemenea, de alţii, cum se va şti mai târziu. (Conferinţa de la Praga adoptase trei revendicări esenţiale: republică democrată, zi de muncă de 8 ore, confiscarea marii proprietăţi funciare – ca şi menşevicii.) Ciheidze şi Cihenkeli, georgieni, erau oratorii ascultaţi ai socialismului în Parlament. Deputaţii bolşevici, incapabili să se conducă şi să formuleze doctrina propriului partid, citeau la tribună declaraţiile redactate de Lenin în Cracovia… Cu mâna lui de fier, Stalin trebuia să-i menţină „pe linia" trasată de şef. Lenin gândea pentru toţi.

Rolul încredinţat lui Stalin a fost de scurtă durată. În februarie 1913, deci după câteva zile, poliţia i-a pus capăt

arestându-l, în timpul unei „serate literare”, pe mentorul prin procură. După două sau trei luni de închisoare este deportat în provincia Turuhansk, dincolo de cercul polar, fostul loc de exil al lui Martov. De data asta detenţia este serioasă: Stalin nu va mai evada. Rangul lui în Partid îi atrage o supraveghere pe măsură. Fusese denunţat de liderul bolşevist în Dumă, principalul cititor public al discursurilor parlamentare ale lui Lenin, supuse înaintea lecturii departamentului de poliţie, muncitorul Malinovski, membru în Comitetul Central şi agent al Ohranei.

Poliţia politică nu se limita să întreţină în organizaţiile revoluţionare turnători şi agenţi provocatori. Ea manipula în diferite moduri partidele, grupările şi indivizii, le contracara planurile, la nevoie aţâţând dezacordurile teoretice. Ruptura lui Plehanov cu Voinţa Poporului fusese facilitată de agentul secret Degaev, trimis pe lângă Tihomirov ca să-l incite la intransigenţă. Preotul Gapon, erou al „duminicii însângerate” din 1905, devine instrumentul Ohranei şi este executat din ordinul partidului socialist-revoluţionar. „Organizaţia de luptă” a acestui partid, aflată în mâinile agentului provocator Azev, a servit interesele poliţiei şi guvernului în timp ce pregătea atentate împotriva miniştrilor şi a marilor duci, împotriva ţarului în persoană. Stolîpin a fost ucis de un terorist poliţist. Bolşevicii erau şi ei infestaţi de spioni, de la vârful la baza ierarhiei Partidului. Malinovski, Jitomirski, Romanov, Lobov, Cernomazov, cei mai cunoscuţi, îndeplineau funcţii de „militanţi responsabili”. La micul congres bolşevist secret de la Praga, printre cei 28 de delegaţi prezenţi se aflau cel puţin patru agenţi provocatori identificaţi ulterior. Circularele şi rapoartele poliţiei constituie, prin minuţiozitatea lor, bogăţia lor de informaţii, o remarcabilă sursă de documentare la care niciun istoric nu poate să nu recurgă. Configuraţia în mişcare a fracţiunilor social-democraţiei, în special, este înregistrată în tabele de o exactitate topografică. Turnătorii aveau informaţii de prima mână.

Gruparea social-democrată din Dumă nu a fost

scindată din unica voinţă a lui Lenin. Generalul P. Zavarzin scrie în *Amintirile unui şef al Ohranei*: „Malinovski şi-a continuat colaborarea secretă sub directorul departamentului poliţiei S.P. Beleţki, care l-a sfătuit să provoace o sciziune între social-democraţii din Dumă pentru a reduce, în timpul votului, importanţa acestei fracţiuni care număra 13 membri. Malinovski a urmat acest sfat şi a obţinut rezultatul scontat, fără a trezi nici cea mai mică bănuială camarazilor lui”... Până la urmă o bănuială din ce în ce mai precisă a început să prindă formă în mintea unor bolşevici ca Troianovski şi a menşevicilor care au cerut o anchetă asupra preşedintelui fracţiunii bolşeviste din Parlament. Lenin a ripostat acoperindu-l pe Malinovski şi somându-l pe Martov să-şi repete „calomniile” în Elveţia, pentru a da socoteală acolo în faţa „tribunalului republicii elveţice libere”.

Lenin îi acorda lui Malinovski o încredere nelimitată. În 1913, în satul Poronino (Galiţia) unde închiriase o casă de ţară, a avut loc un conciliabul între membrii Comitetului Central: Lenin, Krupskaia, Zinoviev, Kamenev, Malinovski. Acesta din urmă era deci la curent cu tot. Din cauza arestărilor recente a căpeteniilor bolşevice, o reuniune „restrânsă” a celor trei membri cu împuterniciri depline a fost însărcinată să-i desemneze, în mare secret, pe oamenii de încredere. Krupskaia şi Kamenev s-au retras, Malinovski rămânând în trioul suprem. Printre hotărârile luate, una se referea la evadarea proiectată a lui Sverdlov şi Stalin, amândoi deportaţi în apropiere de Turuhansk. Prevenită imediat de Malinovski, Ohrana a luat bineînţeles măsuri pentru a o împiedica. În septembrie-octombrie, o nouă conferinţă a reunit lângă Poronino 18 delegaţi şi 4 invitaţi: două rapoarte găsite la

Ministerul de Interne dau o relatare detaliată. Prezent şi de această dată, Malinovski a fost numit înlocuitor al lui Lenin în Biroul socialist internaţional. N-a avut ocazia să-şi îndeplinească misiunea.

În iulie 1914, pentru a pune capăt fracţionărilor nesfârşite din sânul social-democraţiei ruse, Biroul

socialist internaţional convoacă la Bruxelles toate fracţiunile. Plehanov, Rosa Luxemburg, Axelrod, Martov, Troţki, Cihenkeli, Aleksiński, Zurabov, Lapiński ş.a. participă la întrunirea, pe care Lenin o evită, trimiţând totuşi, după obiceiul lui, *spre lectură*, un lung memoriu cerând recunoaşterea partidului bolşevic ca secţiune autentică a Internaţionalei, citit de către Inessa Armand. Vandervelde şi Kautsky reuşesc cu greu să calmeze indignarea ruşilor prezenţi şi Plehanov îşi pierde cumpătul până la a-l trata pe Lenin de hoţ înverşunat să păstreze casă, ceea ce-l obligă pe preşedinte să-i întrerupă discursul (cel puţin aşa rezultă dintr-o notă a Ohranei, dar acesta este tonul acestor dispute). Dacă Malinovski n-ar fi fost reţinut în Austria pentru a se disculpa de primele bănuieli – Lenin ţine să-l scoată basma curată încă o dată în 1917 – el ar fi citit documentul bolşevist, după ce i-ar fi trimis copia la Petersburg.

În unanimitate, excepţie făcând delegata ieninistă şi delegatul leton care s-au abţinut, conterinţa de la Bruxelles a invitat pe toţi social-democraţii din Rusia să-şi depăşească disensiunile şi să realizeze unitatea. Ceea ce nu corespundea intenţiilor Ohranei. O circulară a departamentului poliţiei transmitea curând instrucţiuni ordonând „tuturor colaboratorilor secreţi participanţi la diverse consilii ale partidului să apere cu perseverenţă, fermitate şi energie ideea imposibilităţii absolute a oricărei fuziuni a diferitelor curente şi în special a oricărei reunificări a bolşevicilor cu menşevicii”. Pentru raţiuni pe care raţiunea Ohranei nu le-ar fi putut înţelege, opinia lui Lenin era, după toate aparenţele, aceeaşi. Dar nu-şi pierduse speranţa de a realiza prin propriile-i mijloace o unitate relativă, adunând sub autoritatea sa forţele dispersate.

…Tăcut şi sumbru, azvârlit în Kureika, un cătun pierdut, Stalin vâna vulpi în taigaua siberiană şi raţe sălbatice în tundra monotonă.

Bibliografie

K. Stalin, Problema naţională şi social-democraţia,

Prosveşcenie, nr. 3, 4, 5, St-ţi" 1913 – I. Stalin, Scrisoare din Caucaz etc., L., 1933.

— Două documente din epoca ziarelor *Zaria* şi *Pravda*, *Leningradskaia Pravda*, nr. 106, L., 6 mai 1932.

Activitatea social-democraţiei înin a Doua Dumă de stat, f.l. (St-ţi.), f.d. – M. Aldanov, Portrete, Berlin, 1931.

— Activitatea organizaţiilor bolşeviste de luptă între 1905 – 1907; 1) S. Sulimov: Amintiri despre grupul tehnico-militar de pe lângă C.C. al Partidului; 2) Despre istoria organizaţiilor de luptă în Urali (după amintirile lui E. Kadomţev etc.), *Prol. Rev.*, nr. 7 (42), M., 1925.

— Acţiunile de luptă ale S-R., clarificate de Ohrana, M., 1918. – G. Aleksiński, Două curente în tactica parlamentară a social-democraţiei din Rusia, f.l., 1907. – L. Andreev, Saşka Jeguliov, *Almanah Şipovnik*, 1.16, St-ţi., 1911. – P. Axelrod, Duma poporului şi congresul muncitoresc, a doua ediţie, St-ţi., 1907. – A. Badaev, Bolşevicii în Duma, M., 1929. – O. Bauer, Problema naţională şi social-democraţia, f.l., 1909. – V. Bazarov, A. Bogdanov etc., Eseuri asupra filosofiei marxiste, St-ţi., 1908. – D. Bednîi, Garantat autentic! *Pravda*, nr. 300, M., 20 dec. 1929. – L. Bernstein, Les origines de la Douma, P., 1908; La première Douma, P., 1908.; L'affaire Azeff, P., 1909. – B. Bibineişvili, Kamo, pref. de Maxim Gorki, M., 1934. – A. Bogdanov, Empiriomonismul, 3 vol. St-ţi., 1904 – 1906; Aventurile unei şcoli filosofice, St-ţi., 1908. – A. Bogdanov, V. Bazarov, A. Lunacearski, M. Gorki, N. Wernier, Schiţe pentru o filosofie a colectivismului, St-ţi., 1909. – O. Bosch, Conferinţa de la Praga, *Prol. Rev.*, nr. 4 (39), M., 1925. – J. de Carency, Joseph Piłsudski, soldat de la Pologne restaurée, P., f.d. – D. Cilenov, Ohrana de la Moscova şi colaboratorii ei secreţi, M., 1919.

— Concluziile Congresului P.M.S.D.R. de la Londra, Culegere, St-ţi., 1907 – Concluziile comisiei de anchetă asupra afacerii Azeff, fără loc, 1911.

— Conférence (Première; du P.S.-R., Compte-rendu, P., 1908.

— Conferinţa (Prima) organizaţiilor militare şi

combatante ale P.M.S.D.R. am noiembrie 1906, procese verbale, St-ţi., 1907.

— Congresul de unificare a P.M.S.D.R. ţinut la Stockholm în 1906, procese verbale, M., 1907.

— Congresul (Primul) P.S.R., Dare de seamă, f.l., 1906. – F. Dan, Social-democraţia în rezoluţiile Congresului de la Londra, St-ţi., 1907. – F. Dan, L. Martov, A. Martynov, Lettre ouverte à P. Axelrod et V. Zassoulitch, P., 1912. – I. Davtian, Organizaţia militară de la Tbilisi în 1906 – 1907, *Prol. Rev.*, nr. 4 (16), M., 1923.

— Deputaţii caucazieni înin a Treia Dumă, Baku, 1912.

— Despre a 10-a aniversare a *Pravdei*, Amintiri, *Pravda*, M., 5 mai 1922.

— Despre epoca *Zvezdei* şi a *Pravdei*, fasc. 1, 2, 3, M., 1921 – 1924.

— Despre trecutul organizaţiei din Baku, Culegere, Baku, 1923.

— Douăzeci şi cinci de ani ai organizaţiei bolşevice de la Baku, Baku, 1924.

— Drumul *Pravdei*, Culegere (N. Lenin, G. Zinoviev, I. Stalin etc.), Tver, 1922.

— Deuxième (La) année de la Rév. russe, Résumé des événements, jour par jour, P., 1908. – (Exproprierea din Tbilisi), Nevoie *Vremea*, 27, 28, 29, 30 iunie şi urm., St-ţi., 1907. – L. Ghermanov, Viaţa partidului în 1910, *Prol. Rev.*, nr. 5, M., 1922. – D. Gheme, *Pravda* în 1912 – 1914, Pravda, 6 mai 1927. – M. Gorki, Lettre sur les emprunts russes, et réponse d'Anatole France, P., 1906. – G. Guerchouni, D'un passé récent, P., 1908. – A. Iswsolsky, Mémoires, P., 1923.

— Jefuirea unui tren poştal pe ruta Varşovia, *Nevoie Vremea*, St-ţi., 28, 29, 30 septembrie 1908. – L. Kamenev, Deux partis, P., 1911; între două revoluţii, M., 1922. – M. Kovalevski, La Russie sociale, P., 1914. – L. Krasin, Leonid Krasin, his life and work, London, f.d.; (Krasin) Culegere în memoria lui L.B. Krasin, L., f.d.; Leonid Borisovici Krasin (Nikitici) Anii conspirativităţii, Culegere, M., 1928. – E.

Krivoşcina, Pagini despre Kamo, Pref. de M. Orahelaşvili, *Starîi Bolşevic*, nr. 1 (9), M., 1934. – P. Kropotkine, Paroles d'un révolté, P., f.d.; La conquête du pain, ediţia a doua, P., 1892; L'expropriation, Geneva, 1904; Revoluţia rusă şi anarhismul, Londra, 1907; La Terreur en Russie, P., 1910. – N. Krupskaia, Amintiri despre Lenin, M., 1932. – P.G. La Chesnais, La Rév. russe et ses résultats, P., 1908.

— Leninism şi problema naţională, culegere, Rostov-pe-Don, 1931. – G. Lindov, Fracţiunea social-democrată în Duma, St-ţi., 1907. – J. Longuet şi G. Silber, Terroristes şi policiers, Azef, Harting et C°, P., 1909. – A. Lunacearski, Studii critice şi polemice, M., 1905; Religie şi socialism, St-ţi., 1908. – J. Martov, Sauveurs ou destructeurs? P., 1911. – M. (Martov), Misteriosul necunoscut, *Sots. V.*, nr. 6, Berlin, august, 1922. – J. Martov, Geschichte der russischen Sozialdemokratie mit einem Nachtrag von Th. Dan: Die Sozialdemokratie Russlands nach dem Jahre 1908, Berlin, 1926. – S.F. Medvedeva-Ter-Petrossian, Tovarăşul Kamo, *Prol. Rev.* nr. 8 – 9 (31 – 32), M., 1924; Un erou al revoluţiei (Tovarăşul Kamo), prefaţă de P. Lepesiński, M., 1925. – I. Meniţki, Mişcarea muncitorească rusă şi P.M.S.D.R. în ajunul războiului, M., 1923. – E. Michelet, Essai sur l'histoire de Nicolas II et le début de la Rév. russe, 2 vol., P., 1907 – 1909. – A. Mitrevici, Amintiri etc., *Prol. Rev.*, nr. 4, M., 1922. – K. Molotov, Despre istoria partidului, M., 1923. – N. Nelidov, Tovarăşul Makar, *Prol. Rev.*, nr. 7 (30), M., 1924. – G. Nestroïev, Journal d'un maximaliste, P., 1910. – K. Nkitin şi I. Stepanov, Activitatea celei de-a doua Dume, M., 1907. – B. Nikolaevski, Sfirsitul lui Azeff, Berlin, 1932. – M. Olmiński Despre enoca *Zviezdei* şi *Pravdei*, ediţia a doua. M., 1929. – P. Pascal, introduction et notes aux „Pages choisies" de Lénine, vol. II, P., 1927. – G. Flehanov, Opere, vol. XV, XVII, XVIII, M., f.d. – P. Polejaieff, Six années, La Russie de 1906 à 1912, P., 1912. – N. POL – ttaev, Acum cincisprezece ani, *Pravda*, M… 5 mai 1927.

— Problema naţională şi colonială şi P.C.R., M., 1925. – M. Rafes, Note despre istoria „Bund"-ului, M., 1923. – E.

Rahia, Amintiri, *Pravda*, M., 7 nov. 1927.

— Rapport du Parţi S.-R. de Russie au Congrès socialiste de Stuttgart, Gand, 1907.

— Rapport du P.O.S.-D.R. au huitième Congrès soc. int. à Copenhague, P., 1910.

— Rapport de la délégation du Caucase sur la conf. du parţi, P., 1909.

— Revoluţia şi P.C.R. în materiale şi documente, vol. IV, ediţia a II-a, 1925; vol. V., M., 1924; vol. VI, M., 1924. – L. Rogov, Despre viaţa în închisoarea din Baku, *Katorga*i *Ssâlka*, nr. 8 (37), M. 1927. – K. Rosenblum, Organizaţiile militare ale bolşevicilor în 1905 – 1907, M., 1931. – N. Roubakine, Qu'est-ce que la Révolution russe? Geneva-Paris, f.d. – F. Samoilov, Amintirile unui deputat bolşevist în Duma, *Prol. Rev.*, nr. 3 (26), M" 1924. – T. Sapronov, Despre istoria mişcării muncitoreşti, M., 1925. – M. Savelev, *Prosveşcenie*, revistă marxistă, *Prol. Rev.*, nr. 2 (14), M" 1923. – B. Savinkov, Souvenirs d'un terroriste, P., 1931.

— Schiţe asupra filosofiei marxiste, culegere (A. Bogdanov, V. Bazarov, A. Lunacearski, etc.), St-ţi., 1908.

— Schiţe asupra istoriei mişcării socialiste în Polonia rusească, Lvov, 1904. – N. Semaciko, Amintiri, *Prol. Rev.*, nr. 1, M., 1921; Fragmente de amintiri, M., 1930. – V. Soloviov, Problema naţională în Rusia, M., 1884.

— Gén. A. Spiridovitch, Histoire du terrorisme russe, P., 1930. – G. Stiekloff, La fraction's. – d. dans la troisième Duma, P., 1913. – K. Şelavin, Clasa muncitoare şi partidul ei, 3 vol., L., 1924 – 1925. – S. Şesternin, Lichidarea moştenirii după moartea lui N.P. Schmidt etc., *Stării Bolşevik*, nr. 5 (8), M" 1933. – S. Svatikov, Spionajul politic rusesc în străinătate, Rostov-pe-Don, 1918.

— Tehnica conspiraţiei bolşeviste, culegere, fasc. II, M., 1924.

— Tipografiile bolşevice clandestine, 1904 – 1910, M., 1923. – A. Tomgren, Évolution de la Russie pendant les années 1904 – 1907, P., 1914. – N. Troţki, Pentru apărarea Partidului, St-ţi., 1907. – L. Troţki, Opere, vol. IV, Cronica

politică, M., 1926; Viaţa mea, încercare de autobiografie, vol. II, Berlin, 1930. – A. Ţinţadze, Amintirile mele, *Revoliuţiis Matiane*, nr. 3 şi 4, Tbilisi, 1923; nr. 4 şi 5 (9 – 10), Tbilisi, 1924.

— Victor-Serge, Les coulisses d'une sûreté générale, P., f.d. – V. Voiţiński, Ani de victorii şi de înfrângeri, 2 vol., Berlin, 1923 – 1924. – E. Yaroslavski, Le travail des bolchéviks dans l'armée avant la Rév. d'Octobre, P., 1929.

— Gén. P. Zavarzine, Souvenirs d'un chef de l'Okhrana, P., 1930. – G. Zinoviev, Opere, Vol. I şi II, Despre istoria bolşevismului, Petr., 1923; vol. III şi IV, Lupta pentru bolşevism, L., 1924 – 1926; vol. VI, Partidul şi sindicatele, L., 1929. – A. Zurabov, Cea de-a doua Dumă, Impresii, St-ţi., 1908.

V

REVOLUŢIA

Războiul din 1914. Defensism şi defetism. Lenin singur împotriva tuturor. Revoluţia din Februarie. Guvern provizoriu şi Soviet la Petrograd. Stalin în libertate. Deruta bolşevicilor. Întoarcerea lui Lenin. Tezele din aprilie, „întreaga putere în mâinile Sovietelor!" Troţki alături de Lenin. Speranţe pentru o revoluţie mondială. Zilele din iulie. Problema Sovietelor. Episodul Kornilov. Cel de-al VI-lea Congres al Partidului; rolul lui Stalin. Marele val bolşevist. Troţki preşedinte al Sovietului din Petrograd Lenin, teoretician al democraţiei integrale. „Statul şi revoluţia". Divergenţe de vederi asupra datei insurecţiei. Lenin cere lovitura de stat. Troţki conduce operaţiunile militare. Revoluţia din Octombrie. Certitudini şi perspective.

Războiul a zdrobit în Rusia mişcarea revoluţionară muncitorească revigorată. Grevele şi baricadele ei dovedeau un puternic elan ofensiv în iulie 1914, în timpul unei şederi la Petersburg a lui Raymond Poincaré. Ca pretutindeni în alte părţi, mobilizarea şi starea de asediu au înăbuşit la început veleităţile de opoziţie declarată. Politica marilor partide socialiste raliate „uniunii sfinte" în ţările beligerante, a tulburat profund diversele curente ale

socialismului rus.

Totuşi, în Dumă, bolşevici şi menşevici au căzut fără dificultate de acord în a respinge printr-o declaraţie comună, de altfel destul de echivocă, votul pentru creditele de război. Apropiere pe care dezacordul teoreticienilor din emigraţie îl vor face efemer.

Sub influenţa lui Jules Guesde, Plehanov a adoptat poziţia patriotică a unui partizan al Aliaţilor, consideraţi adepţi ai progresului democratic, în opoziţie cu Imperiile Centrale reacţionare. Aceeaşi poziţie au avut-o şi numeroşii social-democraţi, mai ales menşevici, şi socialiştii-revoluţionari. „Dacă aş fi fost în locul lui Jules Guesde, aş fi procedat ca el şi, la drept vorbind, dacă m-aş găsi acum în Franţa, aş fi voluntar în Legiunea Străină”, spune muncitorul ştiapnikov, om de încredere al lui Lenin, după un articol retrospectiv al lui N. Krestiński. (Avea, de altfel, să-şi schimbe foarte repede părerea.) Unii bolşevici, cuceriţi în Franţa de starea de spirit colectivă, au plecat pe front, ca voluntari. Chiar şi anarhiştii, urmând exemplul lui Kropotkin, în ochii căruia moştenirea Revoluţiei Franceze era ameninţată de militarismul german, puneau înaintea propriei doctrine necesitatea unei victorii a Antantei.

Opunându-se „defensismului”, Lenin şi-a afirmat fără să ezite „defetismul” sub forma lui cea mai categorică, un defetism absolut şi dus până la ultimele consecinţe. În *Social-Democratul* lui, în broşuri, în manifeste, el caracteriza conflictul mondial ca pe „un război capitalist banditesc”, „un război între sclavagişti pentru împărţirea sclavilor şi întărirea sclaviei”, un „război între negustorii de sclavi care se ceartă pentru animalele de povară”. Din acest punct de vedere, îi îndemna pe socialiştii din fiecare ţară să contribuie la subminarea propriilor lor guverne, să încurajeze fraternizarea beligeranţilor pe toate fronturile, să „transforme războiul imperialist în război civil”. După ce la Congresul socialist internaţional de la Stuttgart, din anul 1907, obţinuse, în acord cu Martov şi Rosa Luxemburg, utilizarea „crizei economice şi politice create ca urmare a războiului pentru a agita clasele populare cele

mai profunde şi a grăbi prăbuşirea dominaţiei capitaliste”, Lenin lua hotărârea în serios, nedând înapoi în faţa faptelor, după ce făcuse verbal propunerea. În orice caz înfrângerea Rusiei, adică a ţarismului era, în ochii lui, „răul cel mai mic.

Singur în a formula o concepţie atât de radicală, aşa de opusă tuturor celorlalte, el îi trata pe defensişti drept „socialişti ai ţarului”, aşa cum Marx îi numea pe lassalieni „socialişti ai Regelui Prusiei”, şi, angajând lupta pe arena europeană, denunţa falimentul Internaţionalei, îi înfiera pe toţi socialiştii patrioţi drept trădători, condamnându-i de asemenea pe socialiştii pacifişti, pe internaţionaliştii platonici ca fiind atinşi de şovinism şi complici mai mult sau mai puţin conştienţi ai primilor. Din punctul lui de vedere, solidaritatea reală a proletariatului implică ostilitatea faţă de orice apărare naţională în condiţiile date, indiferent de tabără, şi presupune insurecţia în acelaşi timp împotriva războiului şi împotriva regimului burghez. În fine, avea deja în vedere înfiinţarea unei noi Internaţionale. Pe toată durata ostilităţilor nu va înceta să-şi dezvolte aceste teze care-l deosebesc definitiv de toţi ceilalţi socialişti. Dar nu renunţă să se declare cu insistenţă democrat ireductibil: „Socialismul este imposibil fără democraţie, în două sensuri: 1. proletariatul nu poate înfăptui nicio revoluţie socialistă dacă nu se pregăteşte în vederea ei luptând pentru democraţie; 2. socialismul victorios nu-şi poate păstra victoria şi nu poate conduce omenirea spre dispariţia statului, fără realizarea deplină a democraţiei”.

Între cele două extreme, defensism şi defetism, existau numeroase opinii intermediare. Troţki şi Martov, împreună cu cea mai mare parte a personalităţilor marcante ale internaţionalismului revoluţionar – Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Franz Mehring, Rakovski, Riazanov ş.a., se pronunţau împotriva apărării naţionale, dar pentru o pace fără învingători ori învinşi şi nu înţelegeau să rupă cu socialişti precum Kautsky, rămaşi fideli principiilor comune, deşi duceau tratative şi cu

partizanii „uniunii sfinte”. Troţki susţinea revendicările în favoarea păcii fără contribuţii şi anexări, dreptul popoarelor de a dispune de ele însele şi trasa perspectiva Statelor Unite ale Europei. Lenin i-a atacat fără menajamente pe aceşti „centrişti” de diverse nuanţe şi i-a hărţuit cu critici şi cu somaţii; le reproşa ezitările, echivocul, eclectismul, compromisul, menajând-o din raţiuni tactice pe Rosa Luxemburg şi ridicând în slăvi curajul exemplar al lui Liebknecht. Intransigenţa lui era severă în special în privinţa lui Troţki, apropiat totuşi ca poziţie politică, sau poate tocmai din cauza acestei vecinătăţi.

Cât despre Stalin, nu ştim ce-a putut să gândească el în aceşti ani, petrecuţi în exil. Lipsit de instrucţiunile lui Lenin, împărtăşea oare opiniile şefului său? Spaţiile goale din biografia lui, absenţa oricărui document pe această temă, dispariţia oricărei urme de corespondenţă sau de muncă intelectuală sunt destul de semnificative. În această privinţă şi din punctul de vedere al bolşevismului, de la care se reclamă Stalin, Troţki este îndreptăţit să-i ceară socoteală: „Este imposibil ca în patru ani Stalin să nu fi scris nimic despre problemele esenţiale ale războiului, ale Internaţionalei, ale revoluţiei… Dacă s-ar fi descoperit măcar un rând în care Stalin să fi formulat ideea defetismului sau ar fi proclamat necesitatea unei noi Internaţionale, acest rând ar fi fost de mult tipărit, fotografiat, tradus în toate limbile şi împodobit de comentarii savante de către academii şi institute. Dar rândul acela este de negăsit”.

Stalin nu numai că şi-a distrus toate textele scrise în acea perioadă, dar a avut grijă să nu fie vorba despre el nici în textele altora. În voluminoasa colecţie *Katorga* i *Ssâlka* (Ocnă şi deportare), revistă a foştilor prizonieri şi deportaţi politici, în care supravieţuitorii represiunii ţariste au dezlegarea să-şi etaleze cele mai mărunte amintiri, mai ales dacă pot să evoce o personalitate a zilei, Stalin lipseşte cu desăvârşire. Nici celelalte publicaţii istorice, pline de documente şi de memorii, nu-l

menţionează. Caz unic în Rusia, insolit, şi care îndreptăţeşte cele mai defavorabile supoziţii.

Se păstrează totuşi o mărturie reticentă şi fără caracter politic asupra lui Stalin în Siberia, ca individ: este mărturia camaradului lui de exil, Sverdlov, unul dintre principalii bolşevici care n-au emigrat. După scrisorile acestuia, publicate înainte de a interveni riguroasa cenzură personală a lui Stalin, relaţiile dintre cei doi deportaţi din Kureika au devenit brusc dificile. Locuiau în aceeaşi căsuţă şi-şi făceau împreună expediţiile de vânătoare. Sverdlov l-a apreciat mai întâi pe Stalin ca pe „un bun camarad, dar cam prea individualist în comportamentul lui cotidian”. Curând „ne cunoşteam prea bine”, scrie el; „în condiţiile exilului şi ale închisorii, omul se dezvăluie aşa cum este şi îşi arată meschinăria”… Au sfârşit prin a se despărţi, întâlnirile lor au devenit din ce în ce mai rare. Sverdlov a cerut să fie transferat într-un alt loc din regiune; fără să explice concret ce avea împotriva lui Stalin, corespondenţa lui lasă să se înţeleagă că-i era imposibil să trăiască în preajma lui.

Stalin a ajuns să se izoleze, nefrecventându-l, decât la intervale rare, pe Spandarian, un bolşevic armean care nu şi-a publicat memoriile. Unul dintre actualii lui subordonaţi, Şumiatki1, ex-deportat din aceeaşi colonie, îl prezintă ca pe un defetist de primă oră şi-l descrie într-o broşură despre Turuhansk pe acest vânător şi pescar solitar echipat cu un arsenal variat de năvoade, şoimi de vânătoare, puşti, capcane, trape, coşuri… „Tăia lemne, îşi gătea hrana şi-şi găsea timp să lucreze la manuscrisele sale”. Să fie vorba despre scrierile a căror scoatere la iveală o reclamă Troţki cu atâta insistenţă? Sverdlov însă declară că n-are cunoştinţă de nicio activitate intelectuală a lui Stalin în exil.

O scrisoare din noiembrie 1915, în care Lenin întreabă cum îl cheamă exact pe Koba, arată că, dacă adevăratul nume al lui Stalin era uitat, nu acelaşi lucru se întâmpla şi cu personalitatea lui dură. Întrebarea indică poate un proiect de evadare. Dar acum vânătorul din

Kureika era atent supravegheat. În 1917, Sverdlov semnalează convocarea pentru serviciul militar a 20 dintre deportaţii din regiunea lor; Stalin era printre ei, dar infirmitatea de la braţul stâng l-a salvat.

Trebuie că Rusia avea mare nevoie de noi soldaţi pentru ca revoluţionarii cunoscuţi să fie chemaţi sub arme, unde desigur propagau indisciplina. Prin mobilizare fuseseră înrolaţi aproape 15 milioane de bărbaţi, dar pierderile erau dezastruoase. Penuria de arme şi muniţii, insuficienţa industriei de război, destrămarea transporturilor, matrapazlâcurile din intendenţă, incompetenţa înaltului Comandament, paralizia birocratică, corupţia guvernamentală predestinau armata unor hecatombe. În 1917 se înregistrau două milioane şi jumătate de morţi şi trei milioane de răniţi şi de prizonieri. Spitalele şi ambulanţele gemeau de bolnavi. Risipa de vieţi umane nu putea compensa, inferioritatea trupelor, sub aspect moral sau material, nici dezordinea şi desfrâul din spatele frontului.

Cu cât se prelungea războiul, cu atât sensul lui devenea mai de neînţeles pentru poporul sacrificat. O dată potolită exaltarea patriotică, îndoiala rodea cadrele militare în marea lor majoritate reînnoite după fiecare înfrângere, iritarea şi deznădejdea îi cuprindea pe soldaţii epuizaţi, aceşti „martiri orbi”, obosiţi să lupte cu arme albe împotriva mitralierelor şi aduşi la exasperare de pedepsele corporale: se înregistrau în 1917 mai mult de un milion de dezertori şi de rebeli:

Nici în interior situaţia nu era mai bună pentru autocraţie. Subproducţia agricolă, cauzată de recrutările succesive a mii de lucrători adulţi, uzura drumurilor de fier, nevoile frontului, specula şi blocada, paralizau încetul

Boris Zaharovici Şumiaţki, pseudonim Andrei Cervonîi. Sub regimul sovietic a îndeplinit funcţii înalte în Siberia şi în Extremul-Orient. Apoi a fost ambasador în Persia. Vezi broşura lui *în serviciul diplomaţiei sovietice*, ediţia a doua, M., 1960, care menţionează alte broşuri ale lui.

cu încetul aprovizionarea oraşelor. În uzine, cele mai multe dintre ele lucrând pentru front, lipseau combustibilii şi materia primă. Anarhia din administraţie nu favoriza o utilizare raţională a resurselor. În *zemstva* şi diferite asociaţii de ajutorare, „societatea luminată" se străduia zadarnic să compenseze slăbiciunile statului. Devalorizarea rublei şi creşterea preţurilor duceau la scăderea salariilor, făceau viaţa muncitorilor, siliţi să recurgă la greve de apărare, din ce în ce mai grea. Statistica a constatat proporţii crescânde ale mişcării greviste, în rapoartele poliţiei se multiplicau avertismentele în faţa pericolului revoluţionar. Exasperării din armată îi corespunde ostilitatea generală faţă de ţarism.

Concomitent, scandalurile de la Curte şi politica oarbă a camarilei imperiale clatină ultimul sprijin al regimului. Nişte suverani degeneraţi, înconjuraţi de aventurieri, de şarlatani, de dezechilibraţi, aflaţi sub influenţa unui pseudocălugăr beţiv şi lubric, îşi descurajau cei mai fideli slujitori, în ciuda avertismentelor celor mai limpezi şi a semnelor celor mai alarmante, Nicolae al II-lea acoperea actele nebuneşti ale miniştrilor lui aleşi împotriva voinţei unei Dume, totuşi, reacţionare. Partidele de dreapta, loiale, denunţau în zadar „forţele oculte", venalitatea şi trădarea în sferele diriguitoare. Până şi membri ai familiei imperiale au trebuit să se decidă să ia parte la comploturi care să-l înlăture pe monarh pentru a salva monarhia. Mari duci şi generali urzeau lovituri de stat. Asasinarea lui Rasputin n-a fost decât o sinistră operaţie auxiliară. Intrigile clanului germanofil din sânul aristocraţiei în favoarea unei păci separate cu Germania forţau burghezia naţionalistă să-şi accelereze intenţiile preventive, abdicarea ţarului şi instaurarea unei regenţe.

Catastrofa avea să surprindă însă „opoziţia Maiestăţii Sale" în interminabilele ei preparative. La începutul lui 1917, frigul şi foamea au împins nemulţumirea populară la limită, precipitând evenimentele. În februarie, la Petrograd nu mai exista pâine. Muncitorii fac greve după greve,

femeile din popor aţâţă manifestaţiile de stradă, armata întârzie să execute ordinele de represiune, apoi trece hotărât de partea mişcării protestatare precum făcuseră la Paris, în 1789, gărzile franceze: insurecţia era în toi. Irezistibilă, ea mătură „într-o sută de ore" absolutismul pe care nimeni, ca să spunem aşa, nu-l apără. Excedată, servilă, Duma este nevoită să formeze un guvern provizoriu. În aceeaşi zi se improvizează în Capitală Sovietul muncitorilor, curând deschis şi soldaţilor. Două autorităţi rivale se ridică simultan pe ruinele vechiului regim, prăbuşit fără luptă, sub presiunea întregii populaţii. Răscoala n-a făcut decât 1.500 de victime, cu răniţi cu tot. Unanimă, provincia a urmat Capitala.

În legătură cu Comuna din 1871, Benoît Malon a făcut remarca: „Niciodată o revoluţie nu i-a surprins în aşa măsură pe revoluţionarii înşişi". Şi de data asta, ca şi în 1905, revoluţia a început fără iniţiativa revoluţionarilor de profesie. Niciun partid socialist n-a antrenat şi nici n-a condus masele revoltate. Niciun şef, pentru a le arăta calea. Personalităţile parlamentare, de la Rodzianko la Ciheidze, inclusiv Gucikov, Miliukov şi Kerenski, au primit în chip diferit faptul împlinit. Proletariatul din Petrograd, lăsat în voia lui, a ştiut instinctiv să realizeze condiţia priomordială a reuşitei şi a fraternizat cu ţăranii-soldaţi. Spontan, a luat cu asalt sediile poliţiei şi a forţat porţile închisorilor. Elita sa, călită în luptele din 1905, maturizată în acţiunea de zi cu zi, instruită întrucâtva la şcoala socialismului, nu putea totuşi să se orienteze singură în haosul momentului. Lipsită de liderii ei recunoscuţi, emigraţi sau deportaţi, ea a abandonat puterea nominală în mâinile claselor privilegiate, ale partizanilor monarhiei constituţionale preocupaţi să menţină dinastia pentru a-şi asigura mai bine păstrarea privilegiilor. Kerenski, proaspăt adept al partidului socialist-revoluţionar, reprezentant tipic al confuziei sentimentale a acestei perioade de trecere, a fost „ostaticul democraţiei" în Guvernul provizoriu a cărui întruchipare reală era monarhistul Miliukov. Sovietul din Petersburg nu a îndrăznit să-şi proclame preeminenta şi

nici măcar să ceară proclamarea Republicii. Dar această estompare voită nu-l priva de hegemonia efectivă pe care i-o asigura totuşi încrederea muncitorilor înarmau şi mai ales a soldaţilor: *prikaz*-ul numărul 1 a pus forţa armată la dispoziţia sa. „Diarhia”, combinaţie unică între două puteri, a devenit curând un antagonism surd între două forţe ireconciliabile.

Transformarea războiului imperialist în război civil, cum spunea Lenin, s-a înfăptuit printr-o înlănţuire logică de circumstanţe, nu sub influenţa unei propagande. Apelurile bolşevicilor nu ajungeau nici la poporul rus, nici la vreun alt popor. Defetismul, larg răspândit în timpul războiului Crimeii şi încă şi mai mult în timpul campaniei din Manciuria, găsea acum mai puţin ecou direct în popor şi în rândurile armatei unde exista deja în stare vagă şi latentă. Secondat de soţia lui, Krupskaia şi de adjunctul lui, Zinoviev, Lenin inspira în Elveţia un grup intransigent izolat şi fără influenţă. La conferinţele socialiste internaţionale de la Zimmerwald (1915) şi de la Kienthal (1916), convocate de partidele socialiste elveţian şi italian, el constituia o mică fracţiune de intelectuali numită „de stânga”, adversară a oricărui pacifism şi a oricărei concilieri cu Internaţionala oficială. Nicio organizaţie muncitorească nu-i sprijinea efortul, ignorat de altfel în afara unui cerc foarte restrâns de revoluţionari internaţionali. Era singurul care repudia denumirea de social-democrat pentru a o înlocui cu aceea de comunist. Era singurul care voia să înfiinţeze neîntârziat cea de-a treia Internaţională. Era singurul care, potrivit cu expresia lui Clausewitz despre război ca o „continuare a politicii prin alte mijloace”, confirmată de noţiunea marxistă de „forţă generatoare a societăţilor în acţiune”, considera războiul civil ca o ineluctabilă prelungire a politicii claselor în competiţie. Dar speranţele lui se diminuau şi, cu o lună înaintea revoluţiei din februarie, şi-a încheiat cu tristeţe un discurs la Zürich spunând: „Noi, cei bătrâni, nu vom trăi probabil până la bătăliile decisive ale revoluţiei care va să vină”…

Prin corespondenţă, a reluat controlul asupra grupului docil al bolşevicilor din Duma, ai cărui cinci reprezentanţi au fost întemniţaţi şi deportaţi. Dacă nu-l luăm în calcul şi pe Zinoviev, Comitetul Central nu mai avea decât un singur reprezentant în libertate, Lenin însuşi. Din şapte membri ai Comitetului bolşevist din Petrograd, au fost demascaţi mai târziu trei poliţişti, care făceau inoperantă întreaga activitate. (Agentul provocator Malinovski se afla atunci în Germania, într-un lagăr de prizonieri, unde ţinea conferinţe despre programul socialist de la Erfurt.) Puţine exemplare din scrierile lui Lenin şi Zinoviev, publicate mai târziu sub titlul *împotriva curentului*, se infiltrau prin Scandinavia. Lipsiţi de contactul cu maestrul lor, discipolii erau din nou dezorientaţi. De aceea se deosebeau greu de ceilalţi social-democraţi în febrilitatea primelor zile revoluţionare. *Pravda* din Petrograd, redactată de militanţi modeşti, Molotov şi ştiapnikov, cu greu a reuşit să justifice o linie de conduită distinctă, străduindu-se în acelaşi timp să imprime ziarului o orientare de stânga cu ajutorul vechilor formule ale lui Lenin, cele din 1905. *Social-democratul*, la Irkutk, publica articole ale lui Ordjonikidze, Iaroslavski, Petrovski, al căror bolşevism semăna până la a se confunda cu menşevismul. În provincie, numeroase grupuri social-democrate unificau cele două foste fracţiuni.

Revoluţia i-a luat prin surprindere pe revoluţionarii care-i preziceau de mult iminenta venire, la fel cum războiul i-a surprins pe socialişti, care-l anunţaseră şi denunţaseră dinainte. Lenin şi-a regăsit repede calmul. La început, le-a telegrafiat la Zürich prietenilor lui recomandarea de a da prioritate modestului cuvânt de ordine: alegeri imediate la municipalitatea din Petrograd. Programul lui cuprinde trei revendicări fundamentale: „Republică democratică, ziua de muncă de opt ore, confiscarea latifundiilor”, ceea ce era exact programul menşevicilor. Astfel, el confirmă propriile cuvinte din 1914: „Dorim cu orice preţ o Rusie Mare, mândră, republicană, democratică, independentă şi liberă, care, în relaţiile cu

vecinii ei, să aplice principiul umanist al egalităţii, şi nu pe cel feudal al privilegiului”. Dar curând îşi conjură partizanii să-i refuze Guvernului provizoriu încrederea, să se opună politicii de susţinere promovată de conducătorii Sovietului petersburghez. *Scrisorile de departe*, despre „prima etapă a primei revoluţii” rezultate din război, trimise din Elveţia, vorbesc despre Soviet ca despre „un embrion de guvern muncitoresc” şi conchid asupra necesităţii instaurării „republicii democratice” pentru a ajunge la „socialism”.

Troţki aprecia evoluţia situaţiei aproape în acelaşi fel. Opunându-se defetismului, pe care-l socotea un naţionalism pe dos, îndemnului la război civil căruia îi prefera pacea, şi sciziunii evidente practicate de bolşevici, el se apropie totuşi în previziunile lui, de perspectivele încă neclare ale lui Lenin. Se delimitase de Martov, prea ezitant după părerea lui, şi publicase la Paris, sub diferite nume, un ziar internaţionalist expus cenzurii şi din cauza căruia a fost expulzat din Franţa, după ce fusese condamnat în

Germania pentru o broşură revoluţionară şi după ce fusese alungat din Spania, unde-l urmărea vindicta poliţiei. Mulţi bolşevici nu vedeau nicio diferenţă între atitudinea lui şi cea a lui Lenin: „*ocial-democratul* editat de Lenin şi Zinoviev în Elveţia, *Golos* de la Paris, suprimat de poliţia franceză şi devenit *Naşe Slovo*, condus de Troţki, vor fi pentru istoricul de mâine al Internaţionalei a treia fragmentele esenţiale din care a fost clădită ideologia revoluţionară a proletariatului internaţional”, scria de exemplu bolşevicul de stânga Manuilski, cinci ani mai târziu. Emigrat în America, Troţki colaborează la *Novîi Mir*, de la New York, alături de un tânăr bolşevic, încă necunoscut, N. Buharin, şi de o transfugă a menşevismului, Alexandra Kollontai, trecută de puţin timp de partea lui Lenin. Şi pentru el, evenimentele din Rusia nu erau decât o etapă spre revoluţia socialistă, un preludiu al revoluţiei sociale în Europa.

Bolşevicii din Rusia nu aveau vederi atât de

îndrăzneţe. La remorca evenimentelor, participau la iluziile colective ale mulţimii, ameţită de o victorie uşor obţinută. Din Perm, Lenin primeşte în Elveţia următoarea telegramă: „Salutări frăţeşti, plecăm astăzi spre Petrograd. Kamenev, Muranov, Stalin”. Deportaţii puşi în libertate erau pe drum. Lenin nu ştia că puţin mai înainte Kamenev semnase o altă telegramă, în numele unei adunări populare ţinute în Siberia, în care – l felicita pe marele duce Mihail Romanov pentru renunţarea lui la tron până la hotărârea viitoarei Constituante… Ajunşi în capitală, Muranov, Kamenev şi Stalin, primii trei „şefi” redaţi fracţiunii bolşevice, s-au instalat cu de la ei putere la conducerea *Pravdei*. Stalin, delegat de către Comitetul Central al partidului său, adică de către el însuşi şi de câţiva tovarăşi apropiaţi, a intrat în Comitetul Executiv al Sovietului fără să fie ales nici de muncitori, nici de soldaţi. Istoria îl scotea din viaţa subterană dându-i prilejul să-şi desfăşoare activitatea la lumina zilei.

„Războiul a jucat, incontestabil, un rol enorm în dezvoltarea revoluţiei noastre. A dezorganizat materialmente absolutismul; a dislocat armata; a dat curaj masei populaţiei. *Dar, din fericire, el nu a creat revoluţia iar asta a fost o şansă pentru că revoluţia născută din război este neputincioasă*: ea este produsul unor circumstanţe extraordinare, se sprijină pe o forţă exterioară şi se dovedeşte în final incapabilă să-şi păstreze poziţiile cucerite”. Aceste fraze din lucrarea lui Troţki, *Revoluţia noastră*, se referă la revoluţia din 1905 şi la războiul ruso-japonez.

Departe de a atribui partidului său merite inexistente, Lenin a recunoscut şi el că războiul care avea loc constituia explicaţia decisivă a răsturnărilor din 1917, fără însă a trage de aici concluzia că revoluţia ar fi neputincioasă: „Flacăra revoluţiei s-a propagat exclusiv datorită ignoranţei şi suferinţelor teribile din Rusia, datorită tuturor condiţiilor create de război”, spune el, adăugând, cu o altă ocazie: „Revoluţia noastră s-a născut din război; fără el i-am vedea pe toţi capitaliştii

solidarizându-se împotriva noastră”. Mai târziu şi-a precizat gândul, subliniind indiferenţa celei mai mari părţi a populaţiei cu privire la zona frontului, absenţa sentimentului naţional: „Era uşor de început revoluţia într-o asemenea ţară. Era mai uşor decât să ridici un fulg. Dar ar fi inutilă speranţa de a realiza fără eforturi şi fără pregătire o revoluţie într-o ţară în care capitalismul este în plină dezvoltare”.

Războiul a creat posibilitatea unei cooperări între ţărani şi muncitori care în 1905 lipsise. În plus, el dusese la dezvoltarea anumitor ramuri industriale şi accentuase concentrarea proletariatului la Petrograd şi la Moscova. Golul creat în oraşe de mobilizare şi de imensele masacre de pe front a fost umplut de afluxul de ţărani. Această tânără clasă muncitoare necultivată, lipsită de tradiţii conservatoare sau de automatisme, dar şi de instrucţie tehnică şi educaţie politică, oferea o prospeţime de temperament revoluţionar, intactă, oricărui partid capabil să-i interpreteze aspiraţiile, în acelaşi timp clare, prin tendinţele lor profunde, dar şi confuze, în manifestările lor de suprafaţă.

Muncitorii cereau de mult timp o viaţă mai bună şi libertăţi democratice, ţăranii voiau pământul aflat în posesia paraziţilor, soldaţii voiau pacea. Dar soldaţii aceştia erau în majoritatea lor ţărani însetaţi de pământ, muncitorii se simţeau şi ei tot atât de interesaţi în încheierea păcii, ca şi ţăranii de libertăţi. În plus, alogenii oprimaţi în Imperiu doreau autonomia sau independenţa naţională. Masa unanimă în imperioasele ei nevoi comune aştepta deci nerăbdătoare ca Adunarea Constituantă să le satisfacă cererile vitale.

Guvernul provizoriu, expresie a intereselor şi ideilor unei minorităţi infime, fără legături cu poporul şi lipsită de experienţa puterii, s-a dovedit incapabil să înţeleagă urgenţa revendicărilor populare şi cu atât mai puţin să înceapă să rezolve problemele puse în acest mod. El n-a dat nici pâine muncitorilor, nici pământ ţăranilor, nici pace soldaţilor, nici libertate de autodeterminare

naţionalităţilor. Convocarea Constituantei era prevăzută pentru o dată îndepărtată şi vagă, sub pretextul de a concepe în prealabil o capodoperă de lege electorală. Războiul se prelungea fără speranţă. Criza economică se agrava tot mai mult.

Sovietul din Petrograd – în care muncitorii vedeau organul autentic al democraţiei, în ciuda constituţiei sale amorfe, exercitându-şi printr-o recunoaştere tacită prestigiul asupra „tuturor Rusiilor" – căuta, temporizând, o cale de mijloc între „demagogie" şi „reacţiune". Menşevicii deţineau în conducerea lui un loc preponderent. Bolşevicii nu erau decât o mână de oameni. Social-democraţia georgiană, cu Ciheidze ca preşedinte, încă de la origini, şi, curând, cu Ţeretelli, revenit din Siberia, ca liderul cel mai influent, a trecut încă o dată în primul plan. La Comitetul Executiv, unanim în a se reclama din ideile de la Zimmerwald, internaţionaliştii Suhanov şi

Steklov formau aripa stângă alături de bolşevici puţin cunoscuţi, înainte de venirea lui Kamenev şi Stalin.

În *Note despre Revoluţie*, cam prea prolixe, dar sincere şi vii, folosite de toţi istoricii care au vorbit despre epoca aceasta, Suhanov traduce impresia lăsată de Stalin în următorii termeni:

„Printre bolşevici, în afară de Kamenev, a apărut atunci în Comitetul Executiv Stalin. E una dintre figurile centrale ale partidului bolşevist şi în consecinţă unul dintre elementele ţinând încă şi astăzi în mâinile sale soarta Revoluţiei şi a Statului. De ce se întâmplă astfel nu-mi propun să explic: influenţa în sferele înalte, îndepărtate de popor, iresponsabile, străine publicităţii este o treabă aşa de ciudată! în tot cazul, în ceea ce priveşte rolul lui Stalin, ai de ce să rămâi perplex. În ciuda nivelului scăzut al «corpului de ofiţeri», a masei sale ignorante şi ocazionale, partidul bolşevist are, în corpul său «de generali», o serie de personalităţi importante demne de a fi şefi. Pe durata modestei sale activităţi în Comitetul Executiv, Stalin producea, şi nu numai asupra mea. impresia unei umbre gri, ducând o existenţă mediocră,

Jteodată ternă şi ştearsă. Una peste alta, nu se poate spune despre el nimic mai mult”.

Despre rolul lui Stalin în Comitetul Executiv, nu s-a putut într-adevăr scoate încă nimic din dările de seamă şi nici din arhive. În schimb, ştim cum s-a manifestat în fruntea Partidului, atât datorită articolelor din *Pravda*, cât şi cărţilor lui ştiapnikov, militant bolşevist devenit memorialist.

După ce înlăturase brutal conducerea ziarului, fără a ţine cont nici de organizaţie, nici de cadre, uzând doar de calitatea lui de membru al Comitetului Central şi aceea obţinută, nu prin alegere, ci prin simplă cooptare, Stalin a imprimat organului oficial al Partidului orientarea numită „defensist” condiţională. În conformitate cu această concepţie, Guvernul provizoriu ar fi primit sprijinul bolşevicilor în măsura în care politica lui ar fi corespuns vederilor Sovietului menşevist-socialist-revoluţionar. Kamenev era teoreticianul acestei schimbări de orientare ideologică, Muranov o acoperea cu titlul lui de deputat persecutat iar Stalin deţinea autoritatea *de facto*. Această lovitură de stat în miniatură, ilustrând de minune stilul de a proceda al revoluţionarilor de profesie faţă de Partidul supus voinţei unui conducător clandestin, necunoscut de nimeni şi neales de nimeni, a suscitat o mare indignare printre subordonaţii care nu căpătaseră încă obiceiul supunerii pasive. Iată cum descrie ştiapnikov primele repercusiuni:

„15 martie, ziua apariţiei primului număr al *Pravdei* «reformate», a fost o zi de jubilaţie pentru defensişti. În tot palatul Tavriceski, de la oamenii din Comitetul Dumei, până la cei din Comitetul Executiv, nucleu al democraţiei revoluţionare, se discuta o singură ştire: victoria bolşevicilor moderaţi, rezonabili, asupra extremiştilor. Până şi la Comitetul Executiv am fost întâmpinaţi cu zâmbete veninoase. A fost prima şi singura dată când *Pravda* a trezit aprobarea defensiştilor de cea mai joasă speţă.

În uzine, acest număr din *Pravda* a provocat

stupefacţie printre adepţii şi simpatizanţii partidului nostru şi satisfacţia sarcastică a adversarilor noştri. La Comitetul din Petrograd, la Biroul Comitetului Central şi la redacţia *Pravdei*, am fost asaltaţi cu numeroase întrebări: ce se întâmplă, de ce abandonează ziarul nostru linia bolşevistă pentru a urma linia defensistă? Dar Comitetul din Petrograd, ca şi întreaga organizaţie, fusese luat prin surprindere de această lovitură de stat şi era profund revoltat din această cauză, acuzând Biroul Comitetului Central. În cartierele muncitoreşti indignarea a fost considerabilă şi când proletarii au aflat că trei foşti conducători ai *Pravdei* întorşi din Siberia puseseră stăpânire pe ziar au cerut excluderea lor din Partid”.

În special cartierul Vîborg, cel mai „roşu” din capitală, propunea excluderea lui Stalin şi a celor doi asociaţi ai lui. După dezbateri violente, toţi trei au fost dezaprobaţi şi înlăturaţi de instanţa superioară a Partidului, fosta redacţie a fost repusă în drepturi şi completată cu nou-veniţi. Partidul bolşevist nu era încă făurit după modelul militar şi opinia colectivului se putea face auzită. Pus în gardă de nefericitul lui debut în marea politică, Stalin a găsit că e prudent să-l abandoneze pentru moment pe Kamenev, autorul principalului articol incriminat, ca să adopte, din oportunism, o poziţie uşor mai la stânga, totuşi destul de apropiată încă de cea a menşevicilor. Constituirea unei mici formaţii, declarată mai spre dreapta, a permis să fie clasat drept „centrist”. La drept vorbind, era un adept pe faţă al concilierii, în opoziţie cu bolşevicii, înainte de sosirea lui Lenin.

Dacă ar fi să ne încredem în afirmaţiile din culegerea lui *Pe drumurile lui Octombrie*, până la acea dată Stalin n-ar fi scris decât trei articole. Primul, despre Soviete, ajungea la concluzia necesităţii unei „republici democratice pentru toţi cetăţenii Rusiei” (fără deosebire de clasă). Al doilea, despre război, prevedea „presiuni asupra Guvernului provizoriu” pentru deschiderea tratativelor de pace (concepţie a menşevicilor). Al treilea, despre condiţiile victoriei revoluţiei, enumera trei

asemenea condiţii: formarea unui soviet panrus ca viitor organ al puterii, înarmarea muncitorilor, convocarea rapidă a Constituantei. Un al patrulea articol, împotriva federalismului, apărut a doua zi după sosirea lui Lenin, reflectă ezitările şi contradicţiile bolşevismului în problema naţionalităţilor, ostilitatea lui netă la ideea federalizării, cu puţin timp înainte de a o impune ca soluţie indispensabilă.

În realitate, Stalin era solidar cu tot ce angaja răspunderea politică a Partidului, atât cu articolul-program al *Pravdei*, repudiind defetismul, cât şi cu atitudinea fracţiunii bolşeviste din Soviet, asimilată în unanimitate cu ocazia voturilor esenţiale, când principiile lui îi dictau să ia distanţă. Printre amintirile pe care le-a publicat în anul următor în ziarul *Borba* de la Tbilisi, Zurabov notează că pe la jumătatea lui martie i-a transmis lui Lenin o telegramă în care Kamenev şi Stalin semnalau tirajul redus al *Pravdei*, influenţa slabă a bolşevicilor în rândurile clasei muncitoare din Petrograd, în sfârşit inoportunitatea directivelor prea radicale şi intransigente primite din Elveţia, în timp ce situaţia din Rusia reclama moderaţie şi prudenţă. Reprezentanţii bolşevişti aprobaseră chiar, la începutul lui aprilie, în timpul unei conferinţe sovietice, o rezoluţie susţinută de Dan, teoreticianul menşevic întors din Siberia. „Să nu fie obstrucţionat guvernul provizoriu”, aceasta era linia lor de conduită. În provincie, comitetele social-democrate reunite îi reconciliau pe „fraţii învrăjbiţi” în confuzia generală.

În acest timp, Lenin era exasperat de agitaţia din fracţiunea lui, aşa de rău condusă. După *Scrisorile din depărtare* scrie pe un ton ameninţător: „Partidul nostru s-ar compromite pentru totdeauna, s-ar sinucide politic dacă ar consimţi la o asemenea înşelătorie… Mai bine sciziunea imediată de indiferent cine, în Partid, decât concesii cu social-patriotismul…” El îi cere lui Kamenev, cel mai apropiat camarad al lui şi cel mai reprezentativ pentru starea de spirit pe care o condamna, să nu uite sentimentul datoriei, pentru a-i pune astfel în gardă pe toţi

conciliantii, printre care Stalin. În fine, în culmea exasperării, reuşeşte să ajungă în Rusia, trecând împreună cu un grup de emigranţi prin Germania, de unde legenda „vagonului sigilat”.

Ideea n-a fost a lui Lenin, ci a lui Martov. În faţa refuzului guvernelor de la Paris şi de la Londra privind repatrierea exilaţilor politici, singura soluţie era trecerea prin Germania şi Scandinavia. Socialiştii elveţieni au negociat traversarea ca pe un schimb de prizonieri civili şi toţi revoluţionarii ruşi proscrişi, inclusiv patrioţii, au putut să profite de ocazie. Exemplul lui Lenin a fost urmat de mulţi dintre adversarii lui. La Petersburg, ziarul lui Miliukov a spus atunci plin de curtoazie: „Un şef socialist atât de universal cunoscut ca Lenin trebuie să intre în arenă şi nu putem decât să salutăm sosirea lui în Rusia, indiferent de opinia noastră asupra doctrinei sale politice”.

Sosit în plină conferinţă bolşevistă, Lenin şi-a găsit partidul în mare derută. Era „mai la stânga decât stânga noastră”, scrie ştiapnikov. Singurul care concepea viitoarea adâncire a revoluţiei ruse prin dictatura proletariatului, în corelaţie cu revoluţia europeană, el trebuia, înainte de a convinge poporul, să-i recâştige de partea ideilor sale pe proprii lui discipoli (însuşi Zinoviev tindea să li se alăture lui Kamenev şi Stalin în nucleul „vechilor bolşevici” ostili tacticii intransigente). A atacat de îndată poziţia conducătorilor interimari ai Partidului şi a publicat, sub unica sa semnătură, „tezele din aprilie” devenite celebre în Rusia, punct de plecare al unei noi acţiuni bolşevice.

Aceste teze afirmă imposibilitatea uneii păci democratice fără răsturnarea prealabilă a capitalismului, propun fraternizarea soldaţilor pe front, definesc momentul prezent ca unul de trecere spre cucerirea puterii de către proletariat şi ţăranii săraci, preconizează viitoarea Republică a Sovietelor, desfiinţarea Poliţiei, a armatei permanente, a funcţionarilor profesionişti, naţionalizarea pământului, controlul muncitoresc al producţiei, fuzionarea băncilor într-una singură

supravegheată de stat. Partidului i se recomandă să-şi revizuiască programul, să-şi schimbe numele, să creeze noua Internaţională. Lenin îşi expune tezele la conferinţa fracţiunii care avea loc în momentul sosirii lui.

În chiar această conferinţă, Stalin apărase înainte un punct de vedere opus. Lui i se părea că distinge un fel de diviziune a muncii între Guvernul provizoriu şi Soviet: „Puterea este împărţită între două organe dintre care niciunul n-o deţine în totalitate... Sovietul deputaţilor muncitorilor şi soldaţilor mobilizează forţele, controlează; Guvernul provizoriu, încăpăţânându-se, bâjbâind, îşi arogă rolul celui ce consolidează cuceririle poporului, deja realizate în fapt. Situaţia aceasta are părţi negative, dar şi părţi pozitive: nu ne avantajează în acest moment să forţăm evenimentele, să accelerăm procesul de desprindere a păturilor burgheze care, ineluctabil, vor trebui să se separe de noi, mai târziu...” Ca şi menşevicii, el sugera susţinerea Guvernului provizoriu „în măsura în care consolidează progresul revoluţiei”. Krestiński putea constata: „Nu există dezacord practic între Stalin şi Voiţiński”; acesta din urmă avea să se alăture menşevicilor.

Conferinţa a trebuit să ia în discuţie o propunere a lui Ţeretelli în favoarea unităţii social-democraţiei. Stalin a fost de acord: „Trebuie să acceptăm. Este indispensabil să ne precizăm propunerile în ce priveşte linia unităţii. Unitatea este posibilă pe linia Zimmerwald-Kienthal”. La timidele obiecţii ale lui Molotov, el răspunde: „Nu trebuie nici să anticipăm, nici să prevenim dezacordurile. *Fără dezacorduri nu există viaţă în Partid*. În interiorul Partidului, micile dezacorduri le vom depăşi”. Lenin intervine la timp pentru a nimici aceste proiecte, declarând foarte limpede:

„Până şi bolşevicii noştri dau dovadă de credulitate faţă de guvern. Lucrul nu este explicabil decât prin excitaţia revoluţiei. Asta ar însemna moartea socialismului. Aveţi încredere în guvern, tovarăşi. Dacă aşa stau lucrurile, nu vom putea merge alături. Voi rămâne mai degrabă în minoritate. Un Liebknecht valorează mai mult

decât o sută zece defensişti de soiul lui Steklov şi Ciheidze. Dacă simpatizaţi cu Liebknecht şi înclinaţi câtuşi de puţin către defensişti, trădaţi socialismul internaţional”.

Lenin nu numai că nu admitea nicio înţelegere cu menşevicii, el şi-a şocat auditoriul propunând denumirea de „partid comunist”. Trebuie, a spus el, „să ne schimbăm rufăria, să lepădăm cămaşa murdară şi să ne punem alta curată”. În mintea lui, socialismul era de acum înainte scindat pretutindeni, „stânga de la Zimmerwald” exista în toate ţările. Şi, curmând discursurile ceremonioase cu care era primit, felicitările: „Destul cu saluturile, cu moţiunile, a venit vremea să ne punem pe treabă, să trecem la lucruri serioase”.

După care, şi-a expus din nou vederile în faţa unei reuniuni comune a bolşevicilor şi menşevicilor, în care râsetele au biruit huiduielile, dispreţul a fost mai puternic decât indignarea, opinia comună socotindu-l mai mult ridicol decât primejdios. Unii credeau că e vorba de delir, alţii se bucurau văzând bolşevismul discreditat de propriul şef. Fostul bolşevic Goldenberg a strigat: „Locul lui Bakunin a rămas multă vreme gol în revoluţia rusă… Iată-l ocupat de Lenin… Ce-am auzit acum este negarea doctrinei social-democrate şi a marxismului ştiinţific. Lenin, ca lider al partidului nostru socialist a murit. S-a născut un nou Lenin, un Lenin anarhist”.

În vreme ce Stalin se ţinea deoparte, Kamenev a încercat să respingă în numele „vechilor bolşevici”, tezele „din aprilie”, inacceptabile pentru că se bazau pe transformarea viitoare a revoluţiei burgheze în revoluţie socialistă şi erau contrare cuvintelor de ordine clasice ale bolşevismului. Lenin replică arătând care sunt particularităţile neprevăzute ale situaţiei, în special dualismul puterii în Rusia şi conjunctura internaţională, recomandând revizuirea vechilor formule. „Noi nu suntem blanchişti, partizani ai luării puterii de către o minoritate”; se pune deci problema luptei pentru preponderenţă în soviete, a acţiunii pentru cucerirea majorităţii muncitoare.

Kalinin, alt purtător de cuvânt al tendinţei Kamenev-

Stalin, spunea zadarnic, puţin timp ocupă aceea: „Eu aparţin vechilor bolşevici-leninişti şi cred că vechiul leninism nu s-a dovedit câtuşi de puţin inaplicabil situaţiei noi în care ne aflăm. Sunt uimit că Lenin îi denunţă pe vechii bolşevici ca o piedică în momentul actual”. Lenin nu ezită să-i înfiereze pe „… aceşti vechi bolşevici care în mai multe rânduri au jucat deja un rol deplorabil în istoria partidului nostru, repetând prosteşte o formulă învăţată pe de rost în loc să studieze originalitatea unei situaţii noi şi concrete”.

În situaţia dată, această formulă era „dictatura democratică a muncitorilor şi ţăranilor”, opusă vreme îndelungată de către bolşevici „revoluţiei permanente” şi „guvernului muncitoresc” ale lui Troţki, Parvus şi Rosa Luxemburg. Fără să o renege după ce-o susţinuse, Lenin credea că venise momentul de a o depăşi: „Ideile şi principiile bolşevicilor au fost în ansamblu pe deplin confirmate de istorie, dar, în realitatea concretă, *lucrurile s-au desfăşurat altfel* decât ne-am fi putut aştepta (şi decât s-ar fi putut oricine aştepta)”.

I se părea o ocazie potrivită să le dea „vechilor bolşevici” dogmatici o lecţie de marxism practic: „Marxistul trebuie să ţină cont de realitatea concretă, de datele precise ale actualităţii şi să nu se cramponeze de teoria de ieri aptă cel mult, ca orice teorie, să indice esenţialul şi generalul, *să aproximeze* numai complexitatea realului. Marxistul, pentru a judeca situaţia, trebuie să plece nu de la o posibilitate, ci de la realitate”.

Sovietele fiind organizaţia majorităţii poporului, Lenin se pronunţă „împotriva oricărui *joc* de luare a puterii de către un guvern muncitoresc, împotriva oricărei aventuri blanchiste” şi pentru determinarea unei „intervenţii *conştiente* a acestei majorităţi” în sensul viitoarei dictaturi a proletariatului, al puterii sovietelor.

În două săptămâni a avut loc un reviriment radical, într-atât schema generală a lui Lenin răspundea evoluţiei rapide a situaţiei. Rezoluţiile votate pretutindeni în adunări publice împotriva Guvernului provizoriu, cerând

pace şi pământ, atestau forţa curentului popular opus jumătăţilor de măsură, tergiversărilor, subtilităţilor teoretice ale socialismului temporizant. împrejurările exercitau asupra Partidului o presiune eficace. Mai mult, „vechii bolşevici" erau covârşiţi de adepţi mai noi: la conferinţa din primele zile ale lui mai organizaţia ajunsese să numere 80.000 de membri. Lenin îşi recâştigase oamenii, îşi impusese tezele, învinsese dreapta. Kamenev, Kalinin, Rîkov, Tomski îşi pierdeau vremea apărând „vechiul bolşevism". Kalinin a cerut zadarnic unificarea cu menşevicii. Dar Lenin era încă singurul, cu desăvârşire singur, care recomanda desprinderea de orice curent socialist indecis, fie el şi internaţionalist, ca majoritatea „de la Zimmerwald".

Stalin se grăbise să se supună. La conferinţa din mai a făcut un raport conform cu ideile lui Lenin asupra problemei naţionale specialitatea lui, raport în care punctul central îl constituia recunoaşterea dreptului naţionalităţilor de a se separa de statul opresor; a întâmpinat o opoziţie de stânga, inspirată de Rosa Luxemburg şi reprezentată de Dzerjinski, Piatakov, Buharin, nemulţumiţi să vadă cum Partidul favorizează şovinismul regional şi încurajează tendinţele separatiste reacţionare. Începând de la această dată, discursurile şi scrierile lui parafrazează cu fidelitate directivele oficiale. Cu nenumărate repetiţii, el se limitează la a-l urma pe Lenin. Nu putem extrage din ele nimic caracteristic pentru personalitatea lui viitoare.

Şapte ani mai târziu, prefaţându-şi culegerea intitulată *Pe drumurile lui Octombrie*, Stalin a considerat necesar să explice retrospectiv alianţa lui politică cu Kamenev, cel mai puţin bolşevic dintre bolşevici şi care, înaintea telegramei către marele duce Mihail, repudiase deja leninismul în timpul procesului bolşeviştilor din Duma Imperială.

Primele trei articole, scrie el precaut, „reflectă anumite ezitări în majoritatea partidului nostru, asupra problemei păcii şi a puterii sovietelor, care s-au produs,

după cum se ştie, în martie-aprilie 1917. Era o perioadă de ruptură bruscă cu vechile poziţii. Vechea platformă de răsturnare directă a guvernului nu mai corespundea realităţii… Era necesară o nouă orientare a Partidului. Nu e de mirare că bolşevicii, împrăştiaţi de ţarism în închisori şi în deportare şi recent autorizaţi să se adune din toate colţurile Rusiei pentru a elabora o nouă platformă, nu au reuşit să se descurce de la bun început în noua situaţie. Nu e de mirare că, în căutarea unei noi orientări, Partidul s-a oprit la jumătatea drumului în problema păcii şi a puterii sovietelor. A fost nevoie de celebrele «teze din aprilie» ale lui Lenin pentru ca partidul să reuşească, dintr-un avânt, să o apuce pe un drum nou… Am împărtăşit această poziţie greşită cu majoritatea Partidului şi m-am despărţit de ea la sfârşitul lui aprilie alăturându-mă tezelor lui Lenin…”

Confirmare repetată a unei observaţii capitale pentru înţelegerea cursului revoluţiei: bolşevismul nu exista decât prin Lenin.

Guvernul provizoriu, în permanentă stare de criză, incapabil să rezolve contradicţiile în care se zbătea revoluţia din Februarie sau măcar să le atenueze acuitatea, îşi epuiza rând pe rând expedientele menite să-i prelungească existenţa factice. Nici preşedinţia lui Kerenski, urmând celei a prinţului Lvov, nici demisiile succesive ale miniştrilor după plecarea spectaculoasă a lui Miliukov, nici directoratul pseudodictatorial de după coaliţia liberalo-socialistă nu rezolvau problema puterii. Nu erau decât tot atâtea etape ale uzurii, ale discreditării, înainte de prăbuşire.

Toate semnele vizibile de decadenţă economică constatate sub vechiul regim se menţineau accentuându-se în direcţia unei catastrofe: penuria de bunuri, slăbirea monedei creşterea preţurilor, paralizia transporturilor, închiderea uzinelor – cu toate consecinţele lor sociale: mizerie crescândă, insecuritate, greve şi tulburări. În rândurile armatei dezorganizate, numărul dezertărilor se va dubla înainte de octombrie. Problema agrară, lăsată în seama unei Constituante amânată la infinit, lasă imense

suprafeţe necultivate ceea ce reprezintă o ameninţare clară cu foametea. Temându-se de o împărţire a pământurilor în absenţa lor, soldaţii se întorc în masă de pe front, fără permisie. Ţăranii încep să jefuiască proprietăţile, să-şi însuşească animalele. Pretutindeni simptomele alarmante se înmulţesc.

Cu toate astea burghezia persista în politica ei fără ieşire. Intenţiile mărturisite ale lui Miliukov referitoare la anexarea Constantinopolului şi a Armeniei, la dezmembrarea Austro-Ungariei şi a Turciei – într-o ţară în care armata dezorganizată accepta deja cu greu defensiva şi al cărei popor era lipsit de ambiţii de cucerire ca şi de sentimente patriotice – dau măsura maturităţii acestei clase conducătoare, cu atât mai slabă în Rusia, cu cât capitalul străin era relativ puternic.

În urma ei, socialist-revoluţionarii şi menşevicii făceau totul pentru a pierde încrederea proletariatului şi a armatei, forţe active ale revoluţiei, şi pentru a-i dezamăgi pe ţărani. Participarea lor la putere, perpetuând starea de lucruri unanim detestată, compromisurile lor cu cei direct răspunzători de haosul creat, lăsau partidului bolşevist, ca un fel de monopol, exprimarea aspiraţiilor mulţimii nerăbdătoare.

Partidul socialist-revoluţionar, din ce în ce mai puţin socialist şi revoluţionar, din ce în ce mai demagog şi steril, devenea un „grandios zero”, se spunea, făcându-se aluzie la efectivele sale efemere; din flancul său se desprindea o stângă energică pentru a acţiona după exemplul bolşevicilor pentru „aprofundarea” revoluţiei. Social-democraţia tradiţională, impregnată de civilizaţia occidentală, căuta un echilibru imposibil de găsit prin mijloace parlamentare inactuale şi inoportune; la stânga ei, grupul menşevicilor internaţionalişti a început, prin Martov, să trateze cu severitate majoritatea şi pe strategii ei, Dan şi Ţeretelli. Mai omogeni şi mai disciplinaţi, deprinşi cu acţiunea colectivă, conduşi de un şef realist, suplu şi ferm în acelaşi timp, prompt în acţiune şi inflexibil în privinţa principiilor, bolşevicii nu au ezitat să profite de

pe urma situaţiei excepţional de favorabile şi a neîncetatelor greşeli ale rivalilor lor.

Cu lozinca simplă şi persuasivă: „Toată puterea în mâinile sovietelor”, laitmotiv penetrant ca un sfredel, câştigau de la o zi la alta simpatia săracilor, a acelora pe care, pradă unor sentimente prea violente, Kerenski îi numea, spre marea indignare a lui Martov, „gloată” şi „soldăţime”, muncitori din fabrici, marinari din Kronstadt, ţintaşi letoni şi mitraliori finlandezi, în mai, constată Suhanov, o treime din proletariatul Petrogradului era al lor. Creşterea lor numerică era neîntreruptă. La primul Congres al Sovietelor, în iunie, au avut numai 105 delegaţi faţă de 285 de socialişti-revoluţionari şi 248 de menşevici: provincia era în întârziere faţă de capitală. Dar în Sovietul din Petrograd, fracţiunea lor se întărea cu fiecare alegere parţială. Sovietele din circumscripţii, începând cu cel din Vîborg, cădeau unul după altul în mâinile lor. Corpuri întregi de armată, principalele uzine – dintre care Putilov, cu 40.000 de muncitori – răspundeau la chemarea lor.

Prin revenirea lui Troţki şi prin sprijinul organizaţiei social-democrate aşa-numită „inter-circumscripţii”, alcătuită din menşevici şi bolşevici disidenţi, bolşevicii au primit o puternică întărire. Întrucât avusese mai multe dificultăţi la intrarea în Rusia decât Lenin, arestat pe mare de către englezi, încarcerat în apropiere de Halifax, eliberat la cererea Sovietului din Petrograd, Troţki n-a sosit decât în mai. Revoluţia şi-a găsit în el tribunul. El mai spera încă reunificarea fracţiunilor social-democrate, dar la faţa locului şi-a schimbat părerea; distanţa între bolşevici şi menşevici era de acum de netrecut, în ciuda programului teoretic comun. Pe de altă parte, concepţia lui despre „revoluţia permanentă” şi noua strategie a lui Lenin erau convergente. După ce se temuse de spiritul sectar al fracţiunii supuse „regimului lui Dici”, i s-a părut acum că are de-a face cu o „debolşevizare a bolşevismului”. Vechile diferende păreau aplanate, identitatea de vederi asupra problemelor imediate părea totală. Grupul „inter-circumscripţii” s-a confundat cu

bolşevicii în acţiune înainte de a se fi asimilat în partidul lor, în iulie 1917. În afară de Troţki se aflau în el ex-menşevici, ca Ioffe, Unţki, Volodarski, Karahan, foşti bolşevici de stânga, excluşi, ca Lunacearski şi Manuilski. Alţi menşevici de ultimă oră, Alexandra Kollontai, Larin, Antonov, se alăturau bolşevicilor, exemplu urmat mai târziu de către Cicerin, Steklov şi alţii. Riazanov, aflat în afara fracţiunilor, a făcut la fel.

Dintr-odată numele lui Troţki a fost asociat cu cel al lui Lenin, în presă şi în opinia politică, în Rusia şi în străinătate. În faţa lumii, amândoi personificau mişcarea ascendentă a revoluţiei plebee în plină desfăşurare. Expunându-se puţin vederii, Lenin manevra cu siguranţă pârghiile Partidului, utiliza la maximum echipa revoluţionarilor de profesie, elaborând în acelaşi timp justificarea doctrinară a planurilor sale tactice. Mereu la adunări, mitinguri şi în stradă, scriitor şi orator neobosit, Troţki electriza mulţimile şi recruta legiunile pentru bătălia finală. „Lenin şi Troţki” această raţiune socială se grava în memorie şi în istorie. S-a ajuns chiar să se scrie „Lenin-Troţki”.

Cei doi foşti adversari se înţelegeau mai bine la lumina zilei, în războiul civil decât în clar-obscurul emigraţiei şi se completau eficient. „Se simţea la Troţki, în felul lui de a vorbi despre Lenin, ataşamentul discipolului. În acel moment Lenin avea treizeci de ani de acţiune militantă în serviciul proletariatului iar Troţki douăzeci. Dezacordurile din epoca de dinainte de război dispăruseră fără urmă. Între tactica lui Lenin şi cea a lui Troţki nu existau diferenţe. Această apropiere, deja conturată în timpul războiului, s-a precizat cu claritate încă de la întoarcerea lui Lev Davidovici în Rusia. Imediat după primele lui discursuri, noi toţi, vechii leninişti, am simţit că era de-al nostru”. Aceste cuvinte aparţin lui Paskolnikov, bolşevic din „vechea gardă”.

Lenir îşi aprecia foarte mult emulul: „Nimănui nu i-ar trece prin minte să pună în discuţie o candidatură ca aceea a lui L.D. Troţki”, scrie el, referindu-se la listele

candidaţilor bolşevici la Constituantă. Şi altă dată, despre reconcilierea diferitelor partide socialiste: „Troţki a spus de mult timp că unificarea este imposibilă. Troţki a înţeles acest lucru şi de atunci alt bolşevic mai bun ca el nu există”. În anturajul lui, acest sentiment dezinteresat nu era probabil împărtăşit de aceia care se simţeau eclipsaţi de noul venit, printre care şi Stalin. Bolşevicii alcătuiau o confrerie foarte închisă în nucleul de la conducere şi ascensiunea lui Troţki la „vârf era fără precedent. Poate că germenele anumitor rivalităţi datează din acel moment. Dar atmosfera luptei colective pentru putere nu-i permitea să se dezvolte.

Însuşindu-şi formula politică şi tactică a dictaturii provizorii a proletariatului, Lenin o justifica prin iminenţa revoluţiei sociale în ţările avansate ale Europei. În concepţia lui, revoluţia rusă era strâns legată de realizarea socialismului european. Victoria social-democraţiei, scrisese el încă din 1905, „ne va da posibilitatea să răsculăm Europa iar proletariatul socialist occidental, eliberându-se de sub jugul burgheziei, ne va ajuta la rându-i să ne înfăptuim revoluţia socialistă”. Războiul mondial alimentat prin intervenţia recentă a Statelor Unite îi confirma opinia asupra proximităţii unui război civil universal, pentru care revoluţia rusă n-ar fi reprezentat decât etapa inaugurală.

În studiul său intitulat „Slavii şi revoluţia”, publicat în 1902 de *Iskra*, Kautsky remarca deplasarea epicentrului revoluţionar din Occident în Orient şi prevestea misiunea de avangardă a slavilor, dar mult timp după Herzen, după Bakunin şi după narodnici: „Rusia care a primit atâta iniţiativă revoluţionară din Occident este poate gata astăzi să-i servească drept izvor de energie revoluţionară”; revoluţia rusă ar însănătoşi aerul viciat în care somnola mişcarea revoluţionară europeană roasă de parlamentarism. După 1905, acelaşi autor a anunţat drept consecinţă a războiului ruso-japonez o eră a revoluţiilor în Asia şi în lumea musulmană; previziunea s-a verificat doi ani mai târziu în Turcia, apoi anul următor în Persia, în

fine, doi ani mai târziu în China. Şi semnele de efervescenţă n-au lipsit nici în India şi în Africa de Nord. Lenin, dimpotrivă, aştepta de pe urma războiului revoluţia *în Europa*, fără de care o tentativă socialistă în Rusia n-ar fi fost viabilă.

Cu optimismul organic al tuturor precursorilor, el a supraestimat întotdeauna capacitatea revoluţionară a proletariatului occidental, subestimând în acelaşi timp resursele şi capacităţile de rezistenţă ale capitalismului. În 1914, iluziile lui despre socialismul german erau aşa de puternice, încât a refuzat să creadă în votul dat creditelor de război în Reichstag de către social-democraţi şi a considerat un fals numărul din *Vorwaerts* care publica ştirea înainte de a admite evidenţa. Reacţia lui a fost cu atât mai categorică, chiar unică între membrii Internaţionalei, în sens opus, împotriva vechilor partide socialiste adaptate legalităţii burgheze; dar ajunsese la convingerea ineluctabilităţii, cât şi a necesităţii unor noi partide muncitoreşti, a unei noi Internaţionale comuniste, menită să pună capăt războiului prin răsturnarea capitalismului. Fără îndoială, tactica lui în Rusia n-ar fi fost aşa de radicală dacă ar fi contat cu mai puţină certitudine pe ajutorul revoluţionar european.

Semnalul lui de război: „Toată puterea în mâinile sovietelor!” nu exprimă ambiţia grăbită de a pune mâna pe organele de stat pe care vrea să le distrugă şi să le înlocuiască, fiindcă socialismul reformator domina atunci sovietele. El priveşte mai departe, presimte întărirea forţelor sale graţie înfrângerii unor „Louis Blanc” ai locului şi ai momentului. În plus, el nu pierde din vedere pericolul latent în enorma masă ţărănească, capabilă să susţină reacţiunea cea mai extremă. „Să ne aşteptăm la eventualitatea că ţărănimea s-ar putea alia cu burghezia” spuse el, punând răul înainte. Prin ţăranii ei „Rusia este ţara cea mai mic-burgheză din Europa”. De aceea preconizează, de altfel fără succes, soviete distincte ale ţăranilor săraci, destinate să contrabalanseze proprietatea agrară mică şi mijlocie. Departe de a voi să forţeze istoria,

el recomandă sovietelor „să nu decreteze nicio reformă care să nu fie absolut coaptă în acelaşi timp în realitatea economică, cât şi în majoritatea zdrobitoare a poporului”.

El nu avea o consideraţie prea mare pentru maturitatea proletariatului rus, slab numeric, „mai puţin conştient, mai puţin organizat, mai puţin pregătit decât cel din alte ţări”. De mai multe ori, repetă pe diferite tonuri: „Socialismul nu poate birui imediat, nici direct în Rusia”. Fără încetare prescrie partidului său să *explice cu răbdare* propriul interes maselor ignorante. În acelaşi timp însă, atent la temperatura opiniei schimbătoare, are grijă să nu se lase depăşit sau copleşit de curentele elementare: „Ţara este de mii de ori mai la stânga decât Cernov şi Ţeretelli şi de o sută de ori mai la stânga decât noi”. Convins de necesitatea unei dictaturi, a unei guvernări sprijinite nu pe lege, ci pe forţă, şocase deja Congresul Sovietelor declarându-se gata, împreună cu partidul lui, să-şi asume întreaga putere, în vreme ce alţi socialişti dădeau înapoi în faţa răspunderii. În concepţia lui, sovietele reprezentau de o manieră confuză interesele poporului muncitor şi ţărănesc, dar numai fracţiunea lui era expresia conştientă şi consecventă a acestora.

După „zilele din iulie”, ieşirea spontană în stradă a garnizoanei de la Petrograd şi a proletariatului, ca ripostă la ofensiva dezastruoasă din Galiţia dorită de către aliaţi, dar hotărâtă de către Kerenski cu aprobarea majorităţii Sovietului, el îşi revizuieşte brusc tactica, schimbând cuvântul de ordine. Bolşevicii nu puseseră la cale „ieşirea”, dar, în faţa inevitabilului, se hotărâseră să i se alăture. A urmat o represiune dură, pe care au trebuit s-o îndure. Acţiunea decisivă se dovedea prematură, iar obiectivul ei – „Toată puterea în mâinile sovietelor!” – încă inaccesibil. Reacţiunea protesta împotriva rebeliunii. Sediile partidului revoluţiei permanente au fost devastate; Troţki, Kamenev, Kollontai şi alţii au fost întemniţaţi, Lenin şi Zinoviev au fost obligaţi să se ascundă. Pretinst revelaţii fabricate pentru a-i prezenta pe liderii bolşevici drept agenţi tocmiţi ai Germaniei au aruncat suspiciunea asupra lor, în ciuda

falsului evident. Veniseră zile grele.

O întreagă literatură cu aparenţă impresionantă tinde să ne înfăţişeze mişcarea unui întreg popor de 150 de milioane de suflete la cheremul câtorva indivizi venali şi câtorva biete mărci. Făcând abstracţie de incoruptibilitatea principalului personaj în cauză, consfinţită de întreaga lui viaţă, „probele" în discuţie se anulează de la sine. Nicio distribuire de subsidii n-a necesitat vreodată un atare lux de documentaţie inutilă, de neconceput, decât când a fost necesar să se demonstreze existenţa unor lucruri inexistente. În rest, Kerenski nu a îndrăznit să facă caz de aceste „dovezi", din care arhivele Reichului, deschise cu ocazia revoluţiei germane, nu păstrează nicio urmă. În plus, pentru a întări respingerea acestora, T.C. Masaryk, a restabilit adevărul în Memoriile lui: „Nu ştiu cât au plătit americanii, englezii şi francezii pentru aceste documente, dar pentru oricine e cunoscător în aceste probleme, însuşi conţinutul lor dovedea fără dubiu că prietenii noştri cumpăraseră nişte falsuri. A existat o probă *ad oculos*: documentele acestea despre care se pretindea că provin din ţări diferite fuseseră bătute la aceeaşi maşină de scris". Aşa încât maşina trăda maşinaţia.

Retras la adăpost, Lenin medita asupra lecţiei eşecului, trăgând concluzia că deviza „Toată puterea în mâinile sovietelor" încetase să mai fie adevărată. De acum trebuie revendicată dictatura proletariatului exercitată de către partidul bolşevist. Evoluţia paşnică a revoluţiei devenea imposibilă din cauza unor „Louis Blanc" şi a unor „Cavaignac", se impune o deviză belicoasă, anunţând o luptă încrâncenată. Tranşant ca întotdeauna, afirmă: „A nu înţelege acest lucru, înseamnă a nu înţelege nimic din problemele esenţiale ale momentului".

Şi tocmai, Partidul nu-l înţelegea iar viitorul justifica păstrarea vechii formule populare. În cazul dat, intenţia conservatoare avea dreptate împotriva mobilităţii de spirit a căpeteniei, care nu a avut răgazul să-şi impună teza dincolo de cercurile conducătoare ale Partidului.

Evenimentele se succedau într-un ritm accelerat răsturnând datele raţionamentului. În august, lovitura de forţă al lui Kornilov, eşuată, a marcat o „cotitură” nesperată: bolşevicii alungaţi şi persecutaţi sunt chemaţi în ajutor împotriva generalului rebel, speranţă a contrarevoluţiei. Aceştia au inteligenţa tactică de a accepta o coaliţie socialistă pentru a apăra revoluţia ameninţată, recuperează în felul acesta armele şi dreptul de a controla strada. Pericolul o dată trecut, Kerenski fiind compromis şi mai mult de rolul lui suspect în aventură şi de neputinţa lui evidentă – aliaţii socialişti conciliatori pierd teren văzând cu ochii. În schimb, cartierele, cazărmile şi marinarii flotei, stimulaţi de alertă, trec de partea bolşevicilor clarvăzători. Unul câte unul, întemniţaţii din iulie sunt eliberaţi. Un nou flux al revoluţiei se înalţă din adâncimile capitalei.

În ceea ce priveşte prestigiul personal, dintre toţi Troţki este cel care iese avantajat din aceste evenimente. Se relata scena mişcătoare a intervenţiei lui, în mijlocul mulţimii mânioase, pentru a-l salva pe Cemov de la linşaj. În contrast cu atitudinea echivocă a lui Lunacearski, bolşevic de stânga, despre a cărui evoluţie oportunistă se făceau comentarii în presă, Troţki se solidarizase fără ocol cu învinşii momentului: „Împărtăşesc poziţia de principiu a lui Lenin, a lui Zinoviev şi a lui Kamenev. Am susţinut-o în *Vperiod*! şi de o manieră generală în toate discursurile mele publice”. În faţa anchetatorului a avut, după mărturia co-inculpaţilor, o atitudine „eroică”. În absenţa lui Lenin, bolşevicii îl considerau drept cel mai eminent purtător de cuvânt al lor, înainte chiar de înscrierea lui explicită în Partid.

Înclinat să-i atribuie duşmanului propriul său spirit de decizie, simţul înnăscut al actului eficace, Lenin spusese în iulie: „Acum ne vor împuşca pe toţi. Este pentru ei momentul potrivit…” La fel, când se întorsese în Rusia se aşteptase să fie arestat. Mersul evenimentelor l-a liniştit repede. După afacerea Kornilov, constată: „Am ajuns extraordinar de aproape de putere, dar pe ocolite…” Şi

reia, cu titlu de compromis, vechiul cuvânt de ordine pe care prea grăbit îl repudiase „Toată puterea în mâinile sovietelor!”, ultima şansă, spune el, de a asigura progresul paşnic al revoluţiei. Semnificaţia era: „Formarea unui guvern de socialişti-revoluţionari şi de menşevici care să răspundă în faţa sovietelor”.

Cât despre Stalin, este încă foarte dificil, dacă respectăm proporţiile, să-i găsim vreun rol în această perioadă. Nu iese prin nimic în evidenţă, nici în scrierile lui şi nici în fapte şi gesturi. Calculată sau nu, această modestie este poate caracteristica lui. El îndeplineşte o muncă administrativă la cartierul general al Partidului şi una redacţională la ziare, evită să spună sau să facă ceva care l-ar putea angaja efectiv. Demian Bednîi povesteşte cu admiraţie, ca ilustrându-i meritele, următoarea împrejurare: în ajunul manifestaţiei din iulie, marinarii de la Kronstadt telefonează la redacţia *Pravdei* ca să întrebe dacă trebuie să iasă la defilare cu puştile; Stalin răspunde: „Cu puştile?... Voi trebuie să hotărâţi ce faceţi, tovarăşi... Noi, de-alde scârţa-scârţa pe hârtie, noi purtăm întotdeauna cu noi arma noastră, condeiul... Cât despre voi, cu armele voastre, singuri trebuie să vedeţi ce faceţi...” După Troţki, el se ţinea cu prudenţă deoparte, aşteptând ocazia să-şi arate înţelepciunea. În tot cazul se număra printre principalii militanţi, dar din umbra culiselor, unde, în lipsa originalităţii, se făcea util prin perseverenţă.

Fără Lenin şi fără ideologii recunoscuţi ai Partidului, Congresul social-democrat bolşevic semiclandestin reunit în iulie-august sub conducerea fermă şi discretă a lui Sverdlov a fost o adunare de trecere în revistă şi de rezolvare a unor probleme curente. Munca era rumegată de oamenii din Comitetul Central, iar orientarea strict determinată de scrisorile şi articolele lui Lenin. Delegaţii se simţeau mai curând executanţi decât conducători. La această scară redusă. Stalin deţine unul dintre primele locuri, cel de raportor al centrului director Fidel instrucţiunilor lui Lenin, el recomandă să se renunţe la

cuvântul de ordine „Toată puterea în mâinile sovietelor!” în rezoluţia votată el a introdus o frază foarte semnificativă pentru dezorientarea de moment din statul-major bolşevic: „Sovietele se apropie de sfârşitul unei agonii zbuciumate, se descompun fiindcă nu au luat la timp întreaga putere în mâinile lor”. Greşeală gravă, gândeau mulţi dintre militanţii de rând, dar răspunderea iniţială îi revenea lui Lenin şi era exclusă eventualitatea bolşevizării sovietelor. Mai târziu, Stalin se felicita pe nedrept că ar fi rezistat schimbării formulate chiar de el în textul în chestiune, destul de vag de altfel, pentru a permite interpretări diferite: „Lichidarea deplină a dictaturii burgheziei contrarevoluţionare”, ceea ce nu ţinea loc de directivă practică şi nu indica nicio cale precisă de acces la putere.

La sfârşitul Congresului al VI-lea are loc între Stalin şi Preobrajenski un scurt schimb de observaţii, calm, asupra ultimelor cuvinte din rezoluţie. Clasele revoluţionare, se spunea acolo, trebuie să ia puterea, pentru a merge, „alături de proletariatul revoluţionar din ţările avansate, în direcţia păcii şi a reconstrucţiei socialiste a societăţii”. Preobrajenski sugera o altă formulare: „… în direcţia păcii şi, odată cu revoluţia proletară în Occident, spre socialism”. Stalin s-a opus, declarând: „Nu este exclus ca tocmai Rusia să fie ţara care să deschidă calea socialismului”. Dezacord nesemnificativ în aparenţă, dar plin de consecinţe viitoare.

Pentru prima dată Stalin a fost confirmat în funcţiile sale de membru al Comitetului Central de către un congres (după ce fusese confirmat în precedenta conferinţă din mai). Beneficia acum de statutul dobândit prin cooptare în faza misterioasă a activităţii lui. Nimeni nu se gândea să pună în discuţie faptul împlinit, nici să conteste opţiunea anterioară a lui Lenin. Partidul număra acum mai mult de 175.000 de membri, dar cadrele şi nucleul lui stabil sunt destul de ierarhizate pentru a asigura continuitatea conducerii şi de organizare. Totuşi, Troţki, absent, a fost ales în Comitetul Central, cu mai multe voturi decât Stalin, ilustrare a caracterului excepţional al adopţiunii sale.

Biografia oficială nu-i atribuie lui Stalin nimic semnificativ între februarie şi octombrie, îi face un titlu de cinste numai din „acordul lui complet” cu Lenin. Cum dovedesc textele citate, acordul a început printr-o divergenţă profundă şi a continuat sub forma supunerii pasive. În memoriile lui, Troţki caracterizează contribuţia personală a lui Stalin la politica Partidului în timpul revoluţiei în termenii următori: „Nu există un articol din această perioadă în care Stalin să fi încercat să-şi aprecieze propria politică din ajun şi să-şi deschidă calea spre poziţia leninistă. A tăcut, pur şi simplu. Se compromisese prea mult prin direcţia nefastă pe care o luase în prima lună de revoluţie. A preferat să se retragă în umbră. Nu a intervenit deloc pentru a apăra opiniile lui Lenin. A eludat problemele şi a aşteptat. În lunile cele mai importante, cele de pregătire teoretică şi politică a revoluţiei, politic, Stalin nu a existat”.

Dacă înţelegem prin politică ideile generale, concepţiile de ansamblu, care ţin de doctrină şi de program, şi planurile de perspectivă îndepărtată, constatarea este destul de exactă. Dar în sens mai restrâns şi la nivelul inferior al micii politici de zi cu zi, Stalin era unul dintre primii factori de execuţie ai intenţiilor lui Lenin. În această calitate şi în limitele aptitudinilor lui, ştia să aducă partidului servicii incontestabile. Totul era să fie folosit cu inteligenţă şi în această privinţă Lenin părea să se descurce destul de bine.

„În ciuda marilor greşeli şi a frecventelor lor absurdităţi, sovietele au fost tiparele primitive, politice şi sociale, în care torentul lavei revoluţionare a putut fi turnat şi în care s-a răcit”. Autorul acestor fraze condescendente, Kerenski, îl liniştea pe ambasadorul Angliei, spunându-i că sovietele „vor muri de moarte naturală”. Era aproape punctul de vedere al lui Stalin, asupra „agoniei chinuite” a sovietelor. Numerele din *Izvestia* ale primului Comitet executiv scriau şi ele: „Rolul sovietelor se încheie”. Faptele au adus o dezminţire frapantă, la prima vedere, a tuturor acestor profeţi: în loc

să dispară, sovietele se bolşevizau.

În septembrie, cel din Petrograd trece în majoritate de partea învinşilor din iulie, îl aclamă pe Troţki drept preşedinte. Cele de la Moscova, de la Kiev şi din principalele oraşe merg în aceeaşi direcţie. La alegerile municipale, creşterea numerică a bolşevicilor este paralelă şi chiar mai puternică în comitetele armatei şi ale marinei. Leniniştii cuceresc sindicatele muncitoreşti şi comitetele de fabrică. Partidul lor organizase primele detaşamente de gărzi roşii. În această ţară în descompunere, singura forţă reală şi activă, voluntară şi disciplinată se afla la dispoziţia lui Lenin.

Nu era omul care să nu profite şi care să rateze momentul propice, întreaga lui viaţă nu fusese decât o pregătire laborioasă şi minuţioasă pentru lovitura decisivă. Şi din ascunzătoarea lui, unde examinează ştirile, scrutează posibilităţile, cântăreşte şansele şi riscurile, el vede sosind acest moment aşteptat. Opera lui, rezultatul a 20 de ani de muncă şi de luptă, organizaţia bolşevistă, a absorbit elita virilă a mişcării muncitoreşti revoluţionare. În jurul lui se grupează toţi aceia care iau în serios socialismul ca *necesitate actuală* şi ard de nerăbdare să treacă de la teorie la practică. Socialiştii-revoluţionari de stânga îl sprijină prin elementele lor combative din ce în ce mai numeroase. Menşevicii-internaţionalişti, prin vocea lui Martov, îi dau dreptate şi nu-şi abandonează speranţa într-o viitoare fuziune. Adversarii acumulează nesăbuinţe, îi favorizează jocul. Fără îndoială, deznodământul este aproape.

Nu mai e nevoie decât ca Partidul, instrument al proiectelor lui, să fie în momentul suprem la înălţimea acţiunii şi revoluţia va intra în faza ei ultimă. „Contrarevoluţie sau iacobinism”, astfel defineşte Lenin alternativa. Cucerirea puterii este perspectiva imechată. În ce scop? Acela de a realiza o „republică în întregime democratică”. Democraţia integrală, aceasta este piesa esenţială din program.

Sovietele, spune Lenin, sunt „un tip superior de

democraţie”. Nu e vorba despre o abstracţie: „Puterea în mâinile sovietelor, iată singurul mijloc de a asigura *evoluţia graduală*, *paşnică*, *nedureroasă* a evenimentelor, de a realiza simultaneitatea acestei evoluţii cu dezvoltarea conştiinţei, a spiritului de decizie şi cu experienţa celei mai mari părţi a maselor populare”.

El insistă în special asupra caracterului paşnic al acestei concepţii: „... *Desfăşurarea paşnică a revoluţiei ar fi posibilă şi probabilă dacă întreaga putere ar fi dată sovietelor*. Lupta partidelor pentru putere se poate dezvolta paşnic în sânul sovietelor cu condiţia ca acestea să renunţe să se abată de la *principiile democratice*, de pildă să acorde soldaţilor un reprezentant la 500 şi muncitorilor unul la 1.000. Într-o *republică democratică* aceste abateri de la principii nu vor fi tolerate”.

Ideea revine mereu în scrierile lui din această epocă, cu variante care o confirmă: „Dacă sovietele ar lua puterea, în acest moment ar putea încă – şi este probabil ultima şansă – să asigure *dezvoltarea paşnică a revoluţiei*, *alegerea paşnică* de către popor a deputaţilor săi, *concurenţa paşnică* a partidelor în sânul sovietelor, experimentarea programului diferitelor partide, trecerea puterii de la un partid la altul”.

Cât despre măsurile pe care sovietele suverane le vor avea de luat pentru a realiza adevărata democraţie, ele se rezumă la *suprimarea poliţiei*, *a armatei permanente*, *a funcţionarismului*. Invariabil şi nu o dată, ci de nenumărate ori, Lenin repetă această promisiune precisă şi categorică: suprimarea poliţiei, a armatei şi a funcţionarilor de profesie, abolirea privilegiilor distinctive. Miliţia, înarmare generală a poporului, cu cadre *alese* la toate gradele, va trebui să înlocuiască în acelaşi timp vechea poliţie şi vechea armată. Funcţiile de stat vor fi asumate de cetăţeni desemnaţi în urma *alegerilor*, revocabili oricând şi al căror venit nu va depăşi salariile muncitorilor. „Aceste măsuri democratice, simple şi decurgând de la sine, solidarizând interesele muncitorilor şi ale majorităţii ţăranilor, vor servi în acelaşi timp de punte de trecere între capitalism şi

socialism”. Modelul de urmat în această privinţă este cel al Comunei din Paris din 1871.

Acestea sunt propunerile pe care le expune în presa bolşevistă şi mai riguros motivate în lucrarea *Statul şi revoluţia*, scrisă în adăposturile succesive unde se ascunde lucrând cu o fervoare şi cu un sânge rece extraordinare. Simultan analizează situaţia economică şi politică într-o broşură: *Catastrofa care ne ameninţă şi cum trebuie să luptăm împotriva ei*[17], în care preconizează controlul muncitoresc al producţiei, naţionalizarea băncilor şi trusturilor, obligativitatea muncii... Se poate citi, între altele, acest avertisment: „Războiul este neîndurător, el pune problema cu implacabilă acuitate: ori vom pieri, ori vom ajunge din urmă ţările înaintate şi le vom întrece chiar şi din punct de vedere economic. Lucrul este posibil, deoarece avem în faţă experienţa unui mare număr de ţări înaintate, avem de-a gata rezultatele la care a ajuns tehnica şi civilizaţia lor (...) ori vom pieri cu toţii, ori ne vom avânta cu pânzele întinse înainte. Iată cum pune problema istoria, (op. cit. p. 210)”. În ziua când încheie acest studiu, el adresează Comitetului Central al Partidului o scrisoare care începe cu aceste cuvinte: „Întrucât au obţinut majoritatea în sovietele de deputaţi ale muncitorilor şi soldaţilor din cele două capitale, bolşevicii pot şi trebuie să ia puterea”.

După previziunile lui, „bolşevicii vor forma un guvern pe care *nimeni* nu-l va putea răsturna”. Trebuie acţionat repede căci circulă zvonul că Petrogradul va fi în curând cedat nemţilor şi se mai discută şi despre o pace separată între Anglia şi Puterile Centrale. (Nu lipseau pe atunci zvonurile alarmiste.) Nu trebuie aşteptată Constituanta, căci „prin cedarea Petrogradului, Kerenski şi clica lui vor avea mereu posibilitatea să zădărnicească convocarea unei Constituante”. În sfârşit trebuie însuşite cuvintele lui Marx: „Insurecţia este o artă...”

Această scrisoare este imediat urmată de alta în care Lenin explică de ce şi în ce fel insurecţia este o artă,

17 în ediţia consultată textul se află în volumul 34, pp. 167-212 (n.t.).

sprijinindu-se pe învăţăturile lui Marx şi ale lui Engels şi îşi aplică metoda la situaţia dată. El spune: „... Numai victoria noastră insurecţională va zădărnici uneltirile pentru pacea separată". Şi punând răul înainte: „Dacă oferta noastră de pace (generală) ar fi respinsă şi dacă nu am obţine nici măcar un armistiţiu, am deveni partizani înverşunaţi ai apărării naţionale". Urmează sfaturi practice pentru crearea unui cartier general al insurecţiei, repartizarea forţelor, ocuparea punctelor strategice, operaţiunile preliminare indispensabile. Acum sau niciodată, era momentul să fie puse la contribuţie, în scopul războiului civil, ştiinţa militară deprinsă din studierea „maeştrilor războiului", a lui Clausewitz, foarte recent, şi în experienţa luptelor de la 1905.

În ce fel răspunde Partidul speranţelor şi apelurilor lui Lenin? Procesele verbale ale Comitetului Central arată cât de departe erau conducătorii aflaţi în libertate de situaţia de a se putea gândi din proprie iniţiativă la eventualităţile indicate de el cu atâta certitudine. La primirea unor mesaje atât de presante, unii sunt convinşi pe calea raţionamentului, alţii se supun din fidelitate, alţii rămân în expectativă, alţii, în fine, reacţionează negativ. Stalin era dintre cei rezervaţi, mergând în acelaşi timp în sensul curentului. Troţki, de acord cu Lenin asupra direcţiei de urmat, era preocupat să dea insurecţiei o acoperire legală, prin coincidenţa răzvrătirii maselor cu cel de-al doilea congres al Sovietelor, trecut dinainte de partea bolşevicilor. Zinoviev şi Kamenev, cu aprobarea tacită a unora, considerau prematură şi periculoasă acapararea puterii, temându-se de izolarea Partidului şi de viitorul unei acţiuni b-ardate.

În schimb, Lenin răspundea cu certitudine aşteptărilor masei revoltate, mai ales ale soldaţilor grăbiţi să iasă din coşmarul războiului. Delegaţii de pe front reclamă zilnic la Petrograd intervenţia salvatoare a Sovietului, îi someză pe bolşevici să acţioneze energic în vederea păcii şi pentru soluţionarea problemei agrare. Ecoul tulburărilor de la sate răspândeşte peste tot alarma:

confiscări ale recoltelor, acapararea pământului, rezistenţă armată la represiunea lui Kerenski arată că răbdarea ţăranilor ajunsese la capăt.

În septembrie, partidul bolşevist ajunge la 240.000 membri. Dreapta lui, cu contururi imprecise şi variabile ca importanţă, înclina încă spre rolul unei opoziţii parlamentare în instituţiile reprezentative ale republicii, în sfârşit proclamată. Ea a obţinut din partea majorităţii hotărârea de a participa la Conferinţa democratică, arbitrară ca alcătuire, reunită de guvern, în aşteptarea Constituantei, cu titlu de adunare provizorie, din care a rezultat pre Parlamentul. Troţki, susţinut de Stalin, a propus boicotarea acestui pre Parlament, dar s-a aflat în minoritate. Încă o dată, a fost nevoie de presiunea lui Lenin pentru a pune partidul pe calea insurecţiei.

„Ne-am înşelat cu toţii", scrie Lenin în articolul lui „Greşelile partidului nostru";[18] „trebuia să boicotăm Conferinţa democratică"; acum „trebuie boicotat pre Parlamentul". îl felicită pe Troţki şi-l încurajează, cere un congres extraordinar al Partidului, dacă este cazul, pentru a reveni asupra hotărârii „ruşinoase" a „cercurilor conducătoare". Comitetul Central se supune, fracţiunea părăseşte pre Parlamentul după ce Troţki dă citire unei declaraţii ameninţătoare. Conflictul violent nu mai era decât o chestiune de ore.

„Criza a atins punctul maxim [19]", demonstrează Lenin într-un nou articol, afirmând că „sfârşitul lui septembrie a marcat începutul unei ere noi în istoria revoluţiei ruse şi, foarte probabil, a revoluţiei mondiale". Crede că întrevede „semnele irecuzabile ale unui mare reviriment, semnele de început ale revoluţiei mondiale" în Italia şi în Germania: „Îndoiala nu mai este permisă, ne aflăm în pragul revoluţiei proletare mondiale". Ne revine nouă, spune el, să începem, graţie avantajelor, libertăţilor, mijloacelor de care dispunem în Rusia. Prăbuşirea socialiştilor reformişti

18 Articolul, cu acest subtitlu şi cu titlul „Din jurnalul unui publicist" apare în voi. 34, pp. 271-277 («./.).

19 Textul apare în voi. 34, pp. 287-298 («.?.).

şi progresul vertiginos al bolşevicilor, dovedit de toate alegerile, nu mai permit ezitări: „Împreună cu socialist-revoluţionarii de stânga, deţinem acum majoritatea în soviete, în armată, în ţară”.

Or, există în Comitetul Central al Partidului o tendinţă „care vrea să aştepte Congresul Sovietelor şi se pronunţă împotriva luării imediate a puterii”: ea trebuie învinsă, „dacă nu, bolşevicii se vor compromite definitiv şi vor dispărea ca partid”. Aluzia la Troţki este limpede. A aştepta Congresul respectiv ar fi „o idioţenie” sau „trădare”. Trebuie lovit pe neaşteptate la Petrograd, la Moscova şi în flota Balticii… A întârzia înseamnă a pierde tot… Şi pentru a-şi trezi oamenii de încredere, prea pasivi, Lenin îşi dă demisia din Comitetul Central. Căci se ştie indispensabil.

Nu se mulţumeşte doar să îndemne la acţiune, ci discută şi convinge prin valoarea argumentelor. Broşura lui: *Vor putea păstra bolşevicii puterea*?[20] antrenează pe mulţi dintre cei ce şovăiseră. El respinge una după alta prejudecăţile opiniei curente după care, dacă bolşevicii ar lua puterea, ar fi incapabili s-o păstreze. Dând impresia că răspunde adversarilor lui, el îşi convinge partizanii ezitanţi. împrumută de la Sfântul Pavel expresia ameninţătoare: „cine nu munceşte nu mănâncă” şi se opune plin de siguranţă sofismelor timoraţilor: dacă 130.000 de proprietari funciari au putut guverna Rusia în interesul celor bogaţi, 240.000 de bolşevici o vor putea administra în interesul poporului. Desigur, se vor ivi dificultăţi enorme, dar „nu poţi să faci omleta fără să spargi ouăle”. Bolşevicii vor învinge pentru că ei întruchipează *ideea de dreptate* a muncitorilor şi „ideile devin forţă atunci când cuprind masele”.

Comitetul Central a căzut de acord cu aceste argumente, dar cu o întârziere şi cu o lentoare exasperantă pentru Lenin, obsedat de ideea că va pierde tot, dacă pierde momentul favorabil. „Aşteptarea devine efectiv o crimă”, spune el într-o nouă scrisoare adresată

20 în ediţia consultată textul se găseşte în voi. 34, pp. 303-355 (n.t.).

organelor conducătoare ale partidului: „Temporizarea este o crimă, a aştepta Congresul Sovietelor, un formalism copilăresc, absurd şi dezonorant, *trădarea* revoluţiei… Insurecţia trebuie înfăptuită imediat… Victoria este sigură la Moscova, unde nimeni nu ne poate opune rezistenţă. La Petrograd, putem să mai avem răbdare. Guvernul este neputincios, situaţia lui e fără ieşire: se va preda… Victoria este asigurată şi există nouă şanse din zece să o obţinem fără vărsare de sânge… A aştepta înseamnă o crimă împotriva revoluţiei”.

A doua zi Lenin îşi trimite „Sfaturile unui absent” pentru a aminti încă o dată că luarea puterii implică insurecţia armată şi pentru a readuce în minte noţiunile marxiste despre arta insurecţională. Concluzia lui: „Triumful simultan al revoluţiei ruse şi al celei mondiale depinde de două sau trei zile de luptă”.

O altă scrisoare, în aceeaşi zi, adresată bolşevicilor de la Conferinţa Regională a Sovietelor din Nord, îi somează să înceapă ofensiva. „Momentul este atât de grav că temporizarea, într-adevăr, seamănă cu moartea”. Fiindcă răzmeriţele din flota germană, după numeroase simptome, anunţă revoluţia mondială. În trei rânduri, el repetă: „*Temporizarea înseamnă moarte*”.

La 23 octombrie, întorcându-se clandestin la Petrograd, participă la şedinţa Comitetului Central care hotărăşte în fine insurecţia. Motivele deciziei luate invocau în primul rând „accentuarea revoluţiei socialiste mondiale”, „ameninţarea păcii între imperialişti”, „decizia neîndoielnică a burgheziei ruse, a lui Kerenski şi a clicii lui de a da Petrogradul nemţilor”. Este important să o spunem, actul istoric se întemeia de la început pe trei supoziţii eronate, dar justa apreciere a situaţiei interne din Rusia era suficientă pentru a garanta succesul.

Numai Kamenev şi Zinoviev s-au opus deschis impulsului dat de Lenin, deşi neliniştile lor erau împărtăşite de mai mulţi. Nu credeau că „revoluţia proletară mondială” era aşa de apropiată şi aşa de coaptă şi, refuzau să compromită tot viitorul jucându-l pe cartea

unică a insurecţiei. Din aprehensiune faţă de o „înfrângere sigură” ajung până la a încălca disciplina, dezaprobând, într-un ziar al lui Gorki, ostil bolşevismului, conducerea propriului partid. Kamenev subliniază gravitatea dezacordului demisionând din Comitetul Central. În plină pregătire a atacului, dezertarea a doi dintre principalii „vechi bolşevici” era de rău augur.

Lenin nu considera totuşi pierderea ireparabilă. Tocmai la discipoli de această categorie făcea el aluzie când cita reflexia tristă a lui Marx: „Am semănat balauri şi am adunat purici”. Dar după ce le-a respins cu răbdare teza, imediat ce află despre opoziţia lor publică, îi denunţă fără milă drept „trădători” şi invită Partidul să-i excludă pe aceşti „dezertori”, pe aceşti „galbeni”, a căror „infamie fără margini” o înfierează în termeni definitivi. Prost inspirat, Stalin încearcă să atenueze această lovitură printr-o notă a redacţiei în organul central al Partidului: „Asprimea tonului din articolul lui Lenin nu schimbă cu nimic faptul că noi rămânem cu toţii de acord în privinţa esenţialului...” în dezaprobarea generală, el este nevoit să demisioneze din redacţie, ştiind de altfel că nenumăratele dificultăţi ale momentului cereau să-i fie refuzată această demisie.

Pentru Lenin acesta nu era cel mai grav motiv de îngrijorare. Congresul Sovietelor, de mai multe ori amânat, înainte de a fi fixat pentru 7 noiembrie, se apropia iar Comitetul Central părea să aştepte această dată pentru a da semnalul declanşării insurecţiei. Troţki ţinea să lege cele două evenimente, Lenin era nerăbdător să se ajungă la faptul împlinit, să execute operaţiunea a tehnică chiar dacă trebuia s-o consfinţească apoi printr-o manevră politică. Oare Kerenski n-ar fi putut să acţioneze primul şi, cu ajutorul a trei regimente de încredere, să le zădărnicească toate planurile? Dar nu s-a petrecut nimic de felul acesta; o acumulare fără precedent de circumstanţe favorabile facilita victoria noii revoluţii.

Toate au concurat, după expresia lui John Reed, la „a pune gaz peste focul bolşevismului”. În faţa nevoilor

colective cele mai acute, puterea oscila fără încetare între soluţii de mijloc şi o represiune ineficace, colecţiona erori de calcul şi făcea greşeli după greşeli. Singura speranţă a maselor populare dezamăgite se regăsea în notele clare ale programului lui Lenin.

Guvernul, incapabil să înainteze un pas în direcţia păcii, responsabil de masacrele inutile din Galiţia, devenise obiectul urii soldaţilor. Bolşevicii, care propagau ideea fraternizării soldaţilor în tranşee, veneau în acelaşi timp cu oferta neîntârziată a unei „păci democratice" pentru toţi beligeranţii, fără anexiuni şi pierderi. „În caz de refuz, am declanşa războiul revoluţionar" spunea Lenin, iar Troţki se exprima în acelaşi sens.

Guvernul, încăpăţându-se să amâne la infinit satisfacerea *setei de pământ* a ţăranilor, sufocat de statistici, studii, comisii, proiecte, îşi pierduse întreaga autoritate asupra satelor. Bolşevicii propuneau remiterea neîntârziată a pământului către sovietele de ţărani, însărcinate să dispună de el în conformitate cu condiţiile locale, expropriere masivă în care fiecare lucrător al pământului se simţea interesat.

Guvernul refuza satisfacerea revendicărilor din ce în ce mai imperative ale naţionalităţilor oprimate de ţarism, intra în conflict declarat cu Finlanda şi Ucraina. Bolşevicii veneau cu promisiunea de a reda popoarelor aflate pe calea emancipării totala libertate de a dispune de ele însele.

Guvernul părea complice cu tentativa contrarevoluţionară a lui Kornilov şi, prin atitudinea lui suspectă în această afacere, şi-a atras adversitatea şefilor militari fără a-şi câştiga în acelaşi timp prietenia cuiva, a pierdut sprijinul forţelor de dreapta continuând în acelaşi timp să piardă şi încrederea celor de stânga. Bolşevicii prevăzuseră revenirea ofensivă a reacţiunii şi au luat parte în primul rând, la zdrobirea ei. Guvernul amâna Constituanta şi lăsa impresia că se teme de ea. Bolşevicii cereau convocarea ei neîntârziată. Guvernul sabota în mod vizibil întrunirea viitorului Congres al Sovietelor. Bolşevicii

bravau situaţia.

Ca pentru a atinge limitele propriei impopularităţi, guvernul a reintrodus pedeapsa cu moartea în armată, a lăsat să se creadă într-o apropiată mutare a capitalei la Moscova, şi-a făcut publică intenţia de a trimite pe front două treimi din garnizoana de la Petrograd. Bolşevicii, exploatând cu abilitate o ocazie triplă de a-şi strâmtora adversarul, au pretins că vor aboli pedeapsa cu moartea, vor menţine capitala la Petrograd şi vor păstra aici garnizoana revoluţionară. Proiectele guvernamentale se rezumau la ameninţări vane încurajând şi întărind opoziţia. La sfârşitul lui octombrie, partidul bolşevic numără în jur de 400.000 de membri.

Logica faptelor acţionează în acelaşi sens, prăbuşirea economică impunând sovietelor locale să-şi facă loc în toate domeniile vieţii publice, să se transforme în organe de conducere, mai ales în materie de aprovizionare prin cote şi rechiziţionări. Sovietul menşevist de la Tbilisi, de pildă, prezidat de Jordania, se comporta ca un guvern regional şi cele mai neînsemnate municipalităţi revoluţionare improvizau cum credeau de cuviinţă în resortul lor. Socializarea anumitor întreprinderi părea unicul răspuns posibil la opririle parţiale ale oroducţiei dorite de capii revoltelor, la grevele perfide ale inginerilor care provocau naralizii ale industriei. Sovietele din Kaluga, Taşkent, Kazan, Krons adt şi din alte locuri aveau să devanseze chiar al doilea Congres sovietic pentru a ranşa problema puterii.

Conflictul referitor la garnizoana din Petrograd a servit de pretext şi de ocazie pentru prima fază a loviturii de stat. În 26 octombrie, Sovietul a numit un comitet revoluţionar militar şi a pus sub controlul său mişcările de trupe. Troţki, prezidând în acelaşi timp cele două organe, ţinea deci în mână toate pârghiile de manevră. La rândul său, Comitetul Central bolşevist formase un Birou Politic din şapte membri cu misiunea de a conduce Partidul fără formalităţi: Lenin şi Troţki erau capetele, Zinoviev, Kamenev, Stalin, Sokolnikov şi Bubnov, braţele. De

asemenea a fost creat un Centru Militar alcătuit din cinci membri: Sverdlov, Stalin, Bubnov, Unţki şi Dzerjinski şi introdus în Comitetul Revoluţionar Militar aflat sub preşedinţia lui Troţki. Acesta dispunea astfel de un veritabil stat-major insurecţional.

Rezultatul final depindea de armată, iar asupra stării de spirit a acesteia nu exista nicio îndoială. La începutul lui octombrie, ofiţerul Dubasov declarase Sovietului: „În acest moment soldaţii nu cer nici libertate, nici pământ. *Ei nu vor decât încetarea războiului*. Şi orice veţi zice dumneavoastră aici, ei nu vor mai lupta”. În ultimele zile ale lunii, o serie de delegaţi de pe front declară Comitetului Executiv Sovietic: „Războiul este imposibil de continuat în situaţia actuală... Frontul trăieşte în aşteptarea febrilă a păcii. Multe unităţi reclamă orice fel de pace, chiar şi separată”; unul dintre ei adaugă: „Dacă e să fie o pace josnică, daţi-ne pacea josnică”. La începutul lui noiembrie, generalul Verhovski, ministru de Război, declară într-o şedinţă secretă a comisiilor pre Parlamentului: „Nicio metodă de convingere nu are efect asupra unor oameni care nu înţeleg de ce trebuie să înfrunte moartea şi privaţiunile... Dezagregare generală... Situaţie fără ieşire... Avem *cel puţin* două milioane de dezertori... Armata nu mai poate fi hrănită... Ea nu mai poate fi îmbrăcată şi încălţată cum trebuie...

Nu mai există comandament... Bolşevismul continuă să distrugă forţele noastre armate... *Aceste date obiective ne obligă să recunoaştem, deschis şi sincer, că nu mai putem continua războiul*”. Insurecţia putea conta pe simpatia a milioane de soldaţi.

Comitetul Revoluţionar Militar îşi adopta hotărârile sub ochii şi cu ştirea întregii lumi. „În centrul acestei acţiuni de mobilizare se afla Sovietul din Petrograd care-l alesese demonstrativ ca preşedinte pe Troţki, cel mai strălucit tribun al insurecţiei proletare” scrie Buharin.

La Conferinţa regională a sovietelor din nord, Troţki supusese la vot rezoluţia următoare: „Ţara vrea să trăiască, guvernul trebuie să dispară. Sovietele nu au

numai dreptul, ele au forţa. A trecut vremea cuvintelor. A venit vremea când o acţiune decisivă şi unanimă a tuturor sovietelor poate salva ţara şi revoluţia şi poate rezolva problema puterii centrale”. La Sovietul din Petrograd, Troţki, prezent pretutindeni, proclamă: „Ni se spune că pregătim un stat major pentru acapararea puterii. Noi nu facem niciun mister din asta”. Dar în acelaşi timp nu pierde din vedere nimic pentru a înşela, a adormi vigilenţa adversarului. Interpelat în Soviet asupra actelor bolşevicilor, răspunde cu abilitate: „Nu ascundem nimic. Declar în numele Sovietului: nu am ordonat nicio acţiune armată. Dar dacă mersul evenimentelor ar forţa Sovietul să ordone acţiunea, muncitorii şi soldaţii ne-ar urma ca un singur om”. Asta în timp ce reprezentanţi ai Partidului, pentru a câştiga timp, negociau un compromis cu ceilalţi socialişti.

Kerenski nu a reacţionat sau a reacţionat slab: „Întreaga Rusie este de partea noastră. Nu avem de ce ne teme”, a afirmat el cu trei zile înaintea loviturii de stat. Totuşi în ultimele luni partidele de centru îşi pierduseră influenţa, în beneficiul extremelor de dreapta şi de stânga. Reacţiunea pe faţă începe să se facă simţită în sud, să folosească cazacii, să dizolve sovietele. Cadeţii adună grosul forţelor active de conservare socială; printre ei, unii scontau pe tot ce e mai rău, sperând să-i învingă cu uşurinţă pe bolşevici după căderea lui Kerenski, alţii preferau „ordinea” germană „dezordinii” ruseşti. Socialiştii revoluţionari nu mai sunt un partid, ci o gloată inconştientă şi guralivă, în continuă dezorientare. Stânga lor, definitiv desprinsă, serveşte drept sprijin bolşevismului. Menşevicii se discreditează pronunţându-se în favoarea păcii în principiu şi pentru continuarea războiului, de fapt: „Această politică nu a fost înţeleasă nici în Europa, de către Aliaţi, nici chiar în Rusia”, mărturiseşte Voiţiński. Iniţiativa lui Martov susţinută de menşevicii din Georgia, care voia să constituie un „guvern socialist omogen” începând cu narodnicii şi sfârşind cu bolşevicii, a venit prea târziu şi nu corespundea

tendinţelor din grupările de asociat.

„Eram fără îndoială slabi”, scrie Troţki, cât priveşte tehnica şi organizarea. Dar bolşevicii aveau de-a face cu unii mai slabi decât ei şi curentul îi ducea. După acelaşi autor, persoană deosebit de avizată, „deznodământul insurecţiei din 7 noiembrie era deja predeterminat, cel puţin pe trei sferturi, în momentul când ne-am opus îndepărtării garnizoanei de la Petrograd”. Lenin, obligat să se ascundă, nu putea să-şi dea seama, de aceea a recomandat să se înceapă insurecţia la Moscova şi era atât de neliniştit din cauza întârzierii; explicaţia lui Troţki nu este convingătoare: în realitate, Lenin voia *să prevină* orice măsură de apărare din partea puterii, să pună Congresul Sovietelor în faţa faptului împlinit, şi nu în faţa unui proiect de dezbătut. „De când, la ordinul Comitetului Revoluţionar Militar, batalioanele au refuzat să părăsească oraşul, aveam deja în capitală o insurecţie victorioasă abia mascată… Insurecţia din 7 noiembrie n-a avut decât un caracter complementar”, afirmă Troţki.

Totuşi, Lenin era de altă părere, după cum o dovedeşte o ultimă scrisoare adresată Comitetului Central, document unic în care inteligenţa şi voinţa şefului urlă literalmente ordinul de atac, în ajunul Congresului Sovietelor: „Este de o evidenţă care sare-n ochi că acum, într-adevăr, *orice întârziere a insurecţiei ar însemna moartea*… Mă străduiesc din răsputeri să-i conving pe tovarăş că *totul atârnă de un fir* de *păr*, că problemele pe care le avem în faţă nu se rezolvă prin conferinţe şi congrese (fie ele şi ale Sovietului)!… *Trebuie cu orice preţ*, *în seara asta*, *în noaptea asta*, *arestat guvernul*, uezarmaţi iuncherii, bătuţi, dacă rezistă… *Aşteptarea nu mai este posibilă*! *Riscăm să pierdem totu’*!… Cine trebuie să ia puterea? N-are importanţă în acest moment: să o ia Comitetul Revoluţionar Militar, sau orice altă instituţie… Hotărârea trebuie neapărat luată *în seara asta*, *sau în cursul acestei nopţi*. Istoria nu le va ierta revoluţionarilor care pot învinge (şi vor învinge cu certitudine) astăzi, în timp ce mâine riscă să piardă mult, să piardă totul,

ezitarea de acum… *Acapararea puterii se face prin insurecţie*; scopul ei politic se va vedea, o dată puterea luată. Ar fi nefast, sau formalist să aşteptăm îndoielnicul vot din 7 noiembrie. *Poporul are dreptul şi datoria de a tranşa aceste probleme prin forţă, nu prin vot*… Revoluţionarii care ar lăsa să le scape momentul… ar comite cea mai mare dintre crime. Guvernul se clatină. Trebuie *doborât* cu orice chip. Şovăiala în acţiune înseamnă moartea".

Acum sau niciodată, spune Lenin. În fine, Comitetul Revoluţionar Militar acţionează fără prea multe dezacorduri, trece de la pregătiri la acţiune. „Punctele cele mai importante din oraş au fost ocupate de către noi aproape fără luptă, fără rezistenţă, fără victime, în cursul acestei nopţi decisive", scrie Troţki. Previziunile lui Lenin se verificau, nu a fost vărsare de sânge la Petrograd; dar, contrar calculelor sale, la Moscova lupta a fost sângeroasă. În ansamblu revoluţia n-a întâlnit în calea ei obstacole serioase. A avut loc, cum a constatat Troţki, la data fixată. Asupra chestiunii litigioase a orei amânate până la Congresul Sovietelor, Lenin spune ulterior tovarăşilor lui din Comitetul Central: „Da, aţi avut dreptate", ceea ce Stalin va povesti trei ani mai târziu, într-un discurs de comemorare. Regimul de ieri, reprezentat de figura episodică a lui Kerenski, a căzut aproape la fel de uşor ca şi cel dinaintea lui, întruchipat de persoana ereditară a ţarului, şi pentru raţiuni analoge, dacă nu identice. „Războiul *a dat* proletariatului puterea – spune Gorki, citându-l pe Lenin – *i-a dat-o*, căci nimeni nu va spune că proletariatul însuşi, prin propriile-i forţe, a luat puterea în mâinile sale…"

A fost nevoie totuşi, într-o situaţie extraordinară, de un partid capabil să profite de luarea puterii, de oameni capabili să-l conducă. Conform mărturiei lui Stalin, printre altele, nenumărate: „Întreaga muncă de organizare practică a insurecţiei s-a desfăşurat sub conducerea imediată a lui Troţki, preşedintele Sovietului din Petrograd. Se poate spune cu certitudine că, în ceea ce

priveşte trecerea rapidă a garnizoanei de partea Sovietului şi organizarea cu pricepere a muncii în Comitetul Revoluţionar Militar, Partidul îi este dator în primul rând şi mai ales tovarăşului Troţki”. Cât despre Lenin, lui îi ajunge strălucirea emanată de propria-i aureolă…

În ziua de 7 noiembrie, scrie cu exaltare Buharin, „în numele Comitetului Revoluţionar Militar, înaintea Sovietului din Petrograd. Troţki, tribunul splendid şi curajos al insurecţiei, apostolul neobosit şi înflăcărat al revoluţiei, declară sub iopotele de aplauze ale asistenţei, că Guvernul Provizoriu nu mai există. Şi ca dovadă vie a acestui fapt, primit cu formidabile ovaţii, a apărut la tribună Lenin, pe care noua revoluţie îl elibera de misterul de care trebuise să se înconjoare”. În aproximativ şase luni, Revoluţia rusă dăduse naştere Republicii şi în mai puţin de nouă luni, dictaturii bolşevice. Revoluţiei Franceze îi trebuiseră trei ani pentru a instaura Republica şi dictatura iacobină.

De astă dată, revoluţionarii de profesie avuseseră propria lor contribuţie la izbândă; fără ei, Lenin n-ar fi dus acţiunea la bun sfârşit; nici măcar n-ar fi conceput-o. Dacă fusese nevoie, pentru instaurarea bolşevismului de un concurs exclusiv de împrejurări favorabile, constând în politica sinucigaşă a claselor posedante şi aberaţia tenace a socialiştilor de reconciliere socială, intervenţia unui partid relativ conştient de scopurile imediate care trebuiau atinse a fost tot atât de necesară. Partidul bolşevist a avut asupra tuturor celorlalte acest avantaj de a fi vizat cu hotărâre acapararea puterii şi de a fi făcut totul pentru a o realiza. Şi printre aceşti revoluţionari de profesie, armătură a Partidului, Stalin era, incontestabil, un fel de prototip, înainte de a face ceva care să-l distingă ca personalitate politică, s-a văzut plasat în posturile de comandă ale noului stat, graţie unicei virtuţi a fidelităţii faţă de gruparea victorioasă şi graţie calităţilor lui de soldat, suficiente pentru prima sarcină pe care o avea de îndeplinit.

În literatura istorică şi documentară referitoare la

Revoluţia din Octombrie, deja abundentă, găsim destul de rar numele lui Stalin. Cele mai multe dintre lucrări nu-l menţionează niciodată. Numai în culegerile de procese verbale ale Partidului apare înscris la rubricile respective, ca membru în comitetele din care face parte cu munca politico-administrativă curentă. Din aceste comitete, scrie John Reed, „numai Lenin şi Troţki erau pentru insurecţie”; aserţiune care nu trebuie luată *ad litteram*, dar care exprimă totuşi un anumit adevăr profund. Lenin n-ar fi prefaţat aşa de călduros şi fără rezerve cartea scriitorului comunist american, ca pe un „tablou exact şi extraordinar de viu”, dacă ea ar fi conţinut o desconsiderare a Partidului cu care revoluţionarii de profesie, ca Stalin, înţelegeau să se identifice.

„Oamenii îşi făuresc propria istorie, dar nu după propria lor iniţiativă şi nici în împrejurări pe care şi le aleg după propria voinţă”; gândirea lui Marx, a cărei exclusivitate o revendică bolşevicii, sintetizează astfel datele obiective şi subiective ale faptului istoric. Văzuţi din această perspectivă, Lenin şi Troţki se ridică inegal deasupra masei crescânde a partidului lor, până la a o domina. Între ei doi şi această masă, revoluţionarii de profesie sunt agenţii transmiţători care comunică impulsul şi orientarea dorite de „cercul clandestin al conducătorilor”. În octombrie, Stalin nu este încă e: ne va dar el este de” ceva; dacă numele lui nu este cunoscut, ponderea lui se simte, încorporată în autoritatea colectivă a partidului. Odată cu experienţa fără precedent care începe acum, revoluţionarii de profesie vor trece prin adevărata încercare, aceea a edificării unui stat socialist, etapă de trecere spre o societate fără clase.

Printre ei, nici Stalin nici altcineva nu întrevedea atunci perspectiva viitorului cel mai apropiat. Pentru socialişti este de la sine înţeles că luarea puterii nu este un scop în sine, ci mijlocul indispensabil pentru realizarea unui program. În această privinţă, Partidul nu avea nicio idee clară; trebuia să se lase numai în seama conducătorilor, ale căror vederi erau foarte ezitante.

După ce contase pe „revoluţia mondială” socotind-o apropiată în timp, Lenin a trebuit, din scrupul teoretic, să-şi rectifice concepţia, colaborând la revizuirea programului social-democrat, câteva zile înainte de lovitura de stat. Respingând drept fanfaronadă propunerea lui Buharin de suprimare a „programului minimal”, el scria: „Nu ştim când, după victoria noastră, va surveni revoluţia în Occident. Nu este exclus să trecem prin perioade de reacţiune… Nu ştim nimic şi nu putem şti nimic”. Asupra acestei probleme, Zinoviev şi Kamenev nu s-au înşelat atrăgând atenţia asupra iluziei unei revoluţii internaţionale iminente. Şi Riazanov avea dreptate să spună, dacă John Reed transcrie exact afirmaţia lui: „Muncitorii din Europa nu se vor mişca”.

Dar chiar şi în aceste condiţii, Lenin nu renunţa la putere; totul era să o păstreze luând măsurile de tranziţie care să ducă la socialism. „Victoria definitivă a socialismului este imposibilă într-o singură ţară”, spune el la trei luni după Octombrie, dar sperând că sprijinul extern nu va întârzia. Evocând cuvintele lui Marx şi Engels: „Francezul va începe, neamţul va încheia”, el îşi exprimă certitudinea în varianta proprie: „Rusul a început, neamţul, francezul, englezul vor încheia”. O lună mai târziu, deşi continuă să afirme: „Salvarea noastră, în toate dificultăţile, stă în revoluţia paneuropeană”, el ajunge să declare: „Revoluţia nu se va produce aşa de repede cum o aşteptăm noi. Istoria a dovedit-o. Trebuie să ştim s-o admitem, ca pe un fapt”.

Cel puţin nu se înşela în privinţa motivelor pentru care „rusul a început”, într-un discurs în Sovietul din Moscova, va spune în aprilie 1918: „*Ceea ce ne-a permis să fim înainte este faptul că suntem o ţară înapoiată* şi va trebui să dispărem dacă nu rezistăm până în clipa când revoluţia noastră va primi un ajutor eficace din partea revoluţionarilor din lumea întreagă”. Nu este, venită de la el, o aserţiune întâmplătoare. „Suntem un detaşament de frunte al clasei muncitoare nu pentru că am fi mai buni decât alţi muncitori, nu pentru că proletariatul rus este

superior clasei muncitoare din alte ţări, *ci numai pentru că noi eram una dintre ţările cele mai înapoiate din lume*”. El insistă câteva luni mai târziu, într-o scrisoare adresată muncitorilor americani: „Împrejurările au situat în avangardă detaşamentul nostru, detaşamentul rus al proletariatului socialist, *din cauza nu a meritelor noastre, ci a stării deosebit de înapoiate a Rusiei*”.

Este evidentă similitudinea cu opinia lui Plehanov, terminat ca om politic chiar dinainte de revoluţie, dar încă viguros din punct de vedere intelectual, răspunzând prietenilor lui, înclinaţi să considere regimul sovietic drept un scurt episod: „Puterea bolşevicilor stă în oboseala, în ignoranţa poporului nostru şi în condiţiile noastre de înapoiere economică. Bolşevismul va dura mai mulţi ani şi poporul nostru nu va deveni unul conştient decât după această dură lecţie a realităţii. Atunci va fi sfârşitul bolşevismului. Dar el este încă departe”.

Troţki rămânea consecvent cu sine însuşi, cu teoria lui despre „revoluţia permanentă”, proclamând a doua zi după insurecţie, în faţa Congresului Sovietelor: „Sau revoluţia rusă va determina o mişcare revoluţionară în Europa, sau puterile europene vor zdrobi revoluţia rusă”. Tot Comitetul Central împărtăşea această opinie: „Fără revoluţie socialistă în Occident, republica noastră socialistă este ameninţată cu pieirea”, spune unul dintre membrii acestuia la începutul anului 1918, pentru a rezuma opinia comună. La care Stalin a replicat: „Şi noi mizăm pe revoluţie, dar dumneavoastră socotiţi în săptămâni, iar noi în luni”. Nimeni nu socotea în ani.

Dar aşteptarea zadarnică a revoluţiei socialiste occidentale comporta erori tactice din ce în ce mai periculoase pentru bolşevism. Iar Lenin a fost primul care, din lipsă de pronostic valabil asupra datei, a încercat să explice „întârzierea” celorlalte ţări: „Trecerea atât de uşoară de la o victorie la alta a fost posibilă numai deoarece constelaţia internaţională actuală ne-a protejat momentan împotriva imperialismului”, spune el vorbind despre revoluţia rusă. În altă parte şi în alte condiţii

lucrurile s-ar petrece altfel: „Este mult mai greu de început în Europa; la noi era infinit mai uşor de început, dar va fi mult mai greu de continuat. În Europa este invers: o dată revoluţia începută, va fi mult mai uşor de împins înainte…”

Şi, făcând apel la simţul realităţii, adaugă adresându-se bolşevicilor de stânga, încăpăţânaţi în mistica lor: „Da, vom vedea revoluţia mondială, dar până atunci, ea nu este decât o poveste seducătoare, un foarte frumos basm. Înţeleg foarte bine că poveştile frumoase le plac copiilor, dar întreb: un revoluţionar serios poate să creadă în poveşti?”

Bibliografie

I. V. Stalin, Rolul militanţilor celor mai de seamă ai partidului, *Pravda*, nr. 241, M., 6 nov. 1918; Despre căile lui Octombrie. Articole şi discursuri, Martie-Oct. 1917, M., 1925; Despre revoluţia din Octombrie, Culegere, M., 1932.

Amintiri despre lovitura de stat din Octombrie, *Prol. Rev.*, nr. 10, M., 1922.

— Ajunul revoluţiei Petr., 1918.

— Anihtkin Zilele lui Octombrie la Moscova, M., 1920. – V. Antonov-Ovsefnko, Formare? ArmaH Roşii şi Revoluţia, M” 1923.

— Autoapărar (V. Zasulici, A. Potresov etc.), Petr 1916. – N. Avdeev, V. Vladimirova, K. kiabiński, I. Liubimod, Revoluţia din 1917, Cronica evenimentelor, 6 vol. M.-L., 1923 – 1930. – P. Axelrod, Lupta pentru pace şi reconstituirea Internaţionalei, Petr., 1917. – A. Balabanova, Amintiri personale ale unei zimmerwaldiene, L., 1925. – I. Bezrabotny, Les deux Révolutions, Geneva, f.d. – Demian Bednîi, Trăsături, *Pravda*, M., 21 dec. 1929. – A. Block, Les derniers jours du régime impérial, P., 1931. – V. Bonci-Bruevici, în posturile de luptă etc., M., 1930. – N. Beukharine, De la dictature de l’impérialisme à la dictature du prolétariat, Geneva, 1918.

— Gen. Broussilov, Mémoires, P., f.d. – Sir G. Buchanan, Misiunea mea în Rusia, 2 vol., Berlin, 1924.

— Chute (La) du régime tsariste, Interrogatoires de

ministres, prefaţă de B. Maklakoff, P., 1927.

— Conferinţa panrusă şi petrogrădeană a P.M.S.D.R. în aprilie 1917, M., 1925.

— Congresul al VI-lea al P.M.S.D.R. (bolşevici), Procese verbale, M., 1919.

— Coup (Le) d'Etat bolchéviste, Recueil de documents traduits et annotés par S. Oldenbourg, P., 1929. – B. Elov, După zilele din iulie, *Kraslet.*, nr. 7, Petr., 1923.

— René Fulôp-Miller, Raspoutine, etc., P., 1928. – G. Gheorghievsk, Schiţă de istorie a Gărzii Roşii, M., 1919. – M. Gorki, Écrits de Révolution, P., 1922. – A. Gorovtseff, Les Révolutions, P., 1931.

— Insurecţia din Octombrie la Moscova, culegere, M., 1922. – I. Kamenev, Prăbuşirea Internaţionalei, Petr., 1917. – A. Kerensky, La Révolution russe, P., 1928. – L. Keresselidzé, La Géorgie et la domination russe, Geneva, 1917. – A. Kollontai, Fragmente de jumal, 1914, L., 1925. – B. Kritchevsky, Vers la catastrophe russe, P., 1919. – G. Lelevici, Octombrie la G.Q.G., Gomel, 1922; Cum au „făcut" Revoluţia, M., 1923. – A. Lunacearski, Marea răsturnare, Pg., 1919. – D. Manuilski, în amintirea lui G.I. Ciudnovski, *Letopis Revoliuţii*, nr. 1, Harkov, 1922. – L. Martov, împotriva războiului, Culegere, M., 1917; Naţionalism şi Socialism, Pg., 1918. – P. Maslov, Economia ţărănească, M" 1917; Problema agrară în Rusia, M., 1917. – T. Masaryk, La résurrection d'un État, P., 1930. – P. Miliukov, Istoria celei de-a doua Revoluţii ruse, 3 vol. Sofia, 1921 – 1922 – 1924; La Russie au tournant, Périoade bolchéviste de la Rév. russe, vol. I, P., 1927. – V. Miliutin, Muncitorii agricoli şi războiul, Petr., 1917.

— Gén. Monkievitz, La décomposition de l'armée russe, P., 1919. – S. Mstistavski, Cinci zile, Berlin, 1922; Căderea ţarismului, L., 1927.

— Muncitorii din Leningrad în lupta pentru puterea Sovietelor, L., 1924. – B. Nolde, L'ancien régime et la Rév. russe, P., 1928. – E. Nys, La Géorgie et la guerre actuelle, Lausanne, 1917.

— Ossip-Lourié, La Russie en 1914 – 1917, P., 1918. –

M. Paléologue, La Russie des Tsars, etc., 3 vol., P., 1921 – 1922. – P. Pascal, Introduction et notes aux «Pages choisies» de Lénine, vol. 3, P., 1929. – S. Piontkovski, Revoluţia din Octombrie în Rusia, preliminariile şi desfăşurarea ei, M., 1923. – G. Plehanov, Despre război, Petr., f.d.; Internaţionalismul şi apărarea patriei, Petr., 1916; Probleme de război şi de socialism, Petr., 1917. – N. Podvoiski, Organizarea militară a P.M.S.D.R., *Kr. Liet.*, nr. 6 şi 8, Petr., 1923. – M. Pokrovski, Revoluţia din Octombrie, M., 1929. – A. Potresov, Războiul şi problemele conştiinţei democratice internaţionale, Petr., 1916; Internaţionalism şi cosmopolitism, Petr. – M., 1916. – V. Pourichkévitch, Comment ai tué Raspoutine, P., 1924.

— Procese verbale ale C.C. al P.M.S.D.R. august 1917-febr. 1918, M., 1929. – C. Rakovski, Socialiştii şi războiul, ediţia a doua, Bucureşti, 1915. – F. Raskolnikov, Zilele din Iulie, *Prol. Rev.*, nr. 5 (17), M., 1923; în închisorile lui Kerenski, *Prol. Rev.*, nr. 10 (22), M., 1923. – J. Reed, Ten days that shook the world, New York, 1919.

— Revoluţia şi P.C.R. în materiale şi documente, vol. VII, M., 1924; Revoluţia din februarie, Memorii, M., 1925.

— Revoluţia din Octombrie, a cincea aniversare, Culegere, Harkov, 1922. – D. Riazanov, Proletariatul internaţional şi războiul, M., 1919.

— Ch. Rivet, La dernier Romanoff, P., 1917. – M. Rodzianko, Prăbuşirea Imperiului, L., 1927. – N. Roubakine, La Russie qui s'en va et Russie qui vient, Lausanne, 1916. – B. Savinkov, L'affaire Kornilov, P., 1919. – S. Sazonov, Les années fatales, P., 1927.

— Schiţe de istorie a Revoluţiei din octombrie, M., 1917. – A. Spiridovitch, Raspoutine, P., 1935. – I. Steinberg, Din Februarie în Octombrie, Berlin-Milano, f. d., N. Suhanov, Note despre revoluţie, 7 vol., Berlin, 1922 – 1923. – I. Sverdlov, Trei scrisori din Siberia, *Prol. Rev.*, nr. 4, M., 1922; Scrisori din Siberia, *Peceat iRevoliuţia*, nr. 2, M., 1924; Deportarea ţaristă de-a lungul a zece ani, M., 1925.

— Sverdlov, (Culegere), M., 1926. – P. Swesditch, La

Russie en révolution, Geneva, f.d. – K. Şelavin, Clasa muncitoare şi P.C.R. în Revoluţia din Februarie, L., f.d. – A. Şuapnikov, Ajunul lui 1917, 2 vol., ediţia a doua, M., 1923; 1917, 3 vol. M" 1923 – 1925 – 1926 – 1927. – I. Şumiaţki, Turuhanka, Schiţe din viaţa exilaţilor, M. 1926. – B. Şumiaţki, Presa bolşevistă în ajunul lui Octombrie, *Pravda*, nr. 122, M., 5 mai 1933. – L. Troţki, Revoluţia din Octombrie, M. – Petr., f.d.; Anii marii cotituri, vol., M., 1919; Războiul şi Revoluţia, 2 vol., Pg., 1922; Opere, vol. III, 1917, prima parte, Din Februarie până în Octombrie, M., 1924; Istoria revoluţiei ruse, vol. I, Revoluţia din Februarie, Berlin, 1931. – E. Vandervelde, Trois aspects de la Rév. russe, P., 1918.

— Victoroff-Toporoff, La lire année de la Rév. russe, Faits, documents, appréciations, Berna, 1919.

— Victor-Serge, Lénine-1917, P., f.d. – I. Wanine, Contribution à l'hist. et à la technique d'une Rév. prolétarienne, Geneva, f.d. – Baron Wrangel, Du servage au bolchévisme, P., 1926. – G. Zinovœff şi N. Lénine, Le socialisme et la guerre, Geneva, 1916; împotriva curentului, Pg., 1918. – G. Zinoviev, Războiul şi criza socialismului, Pg., 1920; Opere, vol. V, Petr., 1924.

VI
RĂZBOIUL CIVIL

După victorie. Disensiuni între bolşevici. Lenin la lucru. Libertatea presei. Gorki împotriva lui Lenin. Consiliul Comisarilor Poporului. Stalin, comisar pentru Naţionalităţi. Dreptul popoarelor, teorie şi practică. Evoluţia lui Lenin. Avertismentele Rosei Luxemburg. În Georgia. Contradicţii ireductibile. Problema agrară. Ooinia Rosei Luxemburg. Schimbările de poziţie ale lui Lenin. Dictatura proletariatului Război şi pace. Brest-Litovsk. Dezacorduri între bolşevici. Lenin şi pacea cu orice preţ. Atitudinea lui Troţki. Fracţiunea de stânga. Criză acută în partid. Congresul al VII-lea. Partidul comunist. Troţki, comisar pentru Război. Ceka. Stalin pe front. Armata Roşie. Răzmeriţe, răscoale, rebeliuni. Opoziţia militară. Ţariţîn. Teroarea. Stalin împotriva lui Troţki. Armistiţiu şi

revoluţii. Războiul civil ruso-rus. Stalin, şef militar. Internaţionala comunistă. Congresul al VDI-lea al Partidului. Stalin, comisar pentru Inspecţie. Colaboratorii lui Lenin.

Bolşevismul moştenea o situaţie minată de catastrofe: foamete, semănături slabe, transporturi şi industrie ruinate, căderea monedei cu scumpirea corespunzătoare a mărfurilor, piaţa neagră şi speculaţii bancare extreme, demobilizarea spontană – iată aspectele principale. Condiţii prea puţin favorabile „experienţei fără precedent" anunţată de Troţki în exaltarea victoriei revoluţionare din Octombrie.

Nicio soluţie magică nu putea remedia această situaţie. Era violenţelor şi a suferinţelor deschisă de războiul din 1914 nu făcea decât să intre într-o nouă fază. Istoria demonstra încă o dată imposibilitatea unei transformări sociale paşnice. Rezistenţa în interior a claselor avute, ostilitatea în exterior a lumii capitaliste spulberau speranţa evitării unui război civil în toată regula. Iar legile crude ale stării de asediu veneau să zădărnicească clauzele promiţătoare ale programului lui Lenin. Se impunea necesitatea de a învinge înainte de a convinge, de a lovi înainte de a lămuri.

Bolşevicii promiseseră Constituanta fără întârziere; au fost nevoiţi s-o amâne, apoi s-o dizolve. Protestau împotriva pedepsei cu moartea în armată; au reintrodus-o după ce o suprimaseră, pe urmă au decretat-o pentru civili ca şi pentru militari. Se opuneau cu înverşunare mutării capitalei la Moscova; au realizat-o. Recunoşteau dreptul naţionalităţilor la independenţă; le-au incitat să se separe din propria lor voinţă, pentru a le supune apoi cu toată energia. Denunţau vehement orice pace separată; au fost constrânşi s-o semneze. Se angajau să ducă mai degrabă un război revoluţionar; nu şi-au putut ţine cuvântul. Voiau o pace „democratică"; au suferit o pace „ruşinoasă". Promiteau pământ ţăranilor; l-au dat pentru a le confisca produsele. Cât despre desfiinţarea poliţiei, a armatei permanente şi a funcţionarismului, au amânat-o *sine die*\

instituţiile condamnate de Lenin aveau să supravieţuiască sub alte nume: Comisia extraordinară (Ceka), Armata Roşie, birocraţia bolşevică.

Altfel spus, programul bolşevic s-a dovedit inaplicabil în momentul trecerii de la teorie la practică, oricât de sinceri ar fi fost promotorii lui. Singurul lucru realizabil şi realizat, luarea puterii, se datora unui concurs de împrejurări unic: „Dacă n-am fi luat puterea în Octombrie, n-am fi luat-o niciodată", recunoaşte Troţki. După expresia lui Lenin, totul atârnase „de un fir de păr".

Deturnaţi de războiul civil de la linia lor de conduită prestabilită, bolşevicii nu au putut face mai mult şi din acelaşi motiv nu au putut nici să se conformeze propriului plan de socializare pe etape, începând cu controlul muncitoresc al producţiei. Necesităţile vitale imediate care impuneau sacrificarea momentană a principiilor, cu intenţia subînţeleasă de a-şi păstra toate şansele pentru viitor, duceau şi la improvizaţii extreme în domeniul economic. Previziunile lui Jaurès[21] au justificat dinainte acest radicalism ineluctabil: „În ziua când nişte evenimente neprevăzute, o comoţie istorică analogă celei din 1871 îi va aduce la putere pe proletarii socialişti, ei vor fi obligaţi să înfăptuiască, sau cel puţin să încerce o revoluţie socială prin transformarea sistemului proprietăţii. Degeaba îşi vor zice că poate ansamblul clasei ţărăneşti nu este pregătit, că poate chiar în rândurile clasei muncitoare se află încă prea multe forţe inerte sau inconştiente, vor fi condamnaţi prin însăşi logica socialismului să acţioneze în sens revoluţionar, adică în sensul unei transformări complete a proprietăţii, a puterii pe care istoria a pus-o în mâinile lor".

Revoluţia din Februarie (martie) a eşuat în ochii poporului pentru că ignorase acest adevăr pe care, în *Memoriile* lui, Kropotkin îl formulează astfel: „O revoluţie trebuie să fie încă de la început un act de dreptate faţă de cei oprimaţi şi asupriţi şi nu o promisiune de a realiza mai târziu acest act de reparaţie. Dacă nu, e sigur că va eşua".

21 în lucrarea sa Histoire socialiste de la Révolution française.

Revoluţia din Octombrie (noiembrie) nu şi-a respectat nici ea angajamentele, dar nu fără a fi demonstrat cel puţin intenţia şi voinţa de a le îndeplini. Iar când nemulţumirea populară crescândă a pus-o în pericol, ea a ştiut să se impună altfel decât prin discursuri, combinând oportun o represiune energică cu abile concesii. Iacobinii proletariatului profitaseră de câteva lecţii ale istoriei.

Într-adevăr, cu decretele lor asupra păcii şi asupra pământului, aprobate la cel de-al II-lea Congres al Sovietelor, bolşevicii se arată preocupaţi să-şi ţină, o dată ajunşi la putere, promisiunile lor de partid de opoziţie. Decretul referitor la pacea democratică nu poate da o asemenea pace, condiţionată de situaţia internaţională, de raporturile de forţă între beligeranţi. Decretul asupra pământului nu rezolvă într-un sens socialist problema agrară consolidând capitalismul pe care noul regim îşi propunea tocmai să-l limiteze, apoi să-l distrugă. Dar iluziile comune bolşevicilor şi maselor se satisfac la început cu gesturi simbolice. Pe măsură ce ele se pierd, tânăra guvernare sovietică găseşte noi mijloace de a se consolida, zdrobind prin violenţă orice obstrucţie, fără să dea înapoi din niciun impas şi, după ca şi înainte de lovitura de stat, profită de greşelile uriaşe ale adversarilor ei. Dar o face şi cu preţul abandonării treptate a programului iniţial.

Mereu clarvăzător, Kerenski afirmase la cinci zile după insurecţia din Octombrie: „Bolşevismul se dezagregă, este izolat şi, ca forţă organizată, nu mai există, nici măcar la Petr-grad”. Întreaga „societate cultivată”, partidele politice, socialiste sau nu, marea ourghezie, cea mijlocie şi mică, ambasadele în misiune ale aliaţilor împărtăşeau aceeaşi opinie, răspândită în străinătate prin corespondenţii de presă şi informaţiile oficiale sau oficioase.

Pentru că Marele Cartier General stătea în expectativă iar cazacii îşi proclamau neutralitatea în capitală, reacţionarii declaraţi se abţinuseră să sprijine Guvernul Provizoriu, dar îşi rezervau dreptul de a acţiona

pe cont propriu. Trupe ale căror efective nu erau cunoscute, comandate de generalul Krasnov, se îndreptau spre Petrograd, alarmându-i pe unii, dându-le speranţe altora. O grevă generală a funcţionarilor şi lucrătorilor de stat paraliza administraţia publică, ministerele şi băncile. Sindicatul feroviarilor şi cel de la poştă şi telegraf cereau un guvern de coaliţie socialist, ameninţând să priveze noua putere şi Consiliul comisarilor poporului de serviciile transporturilor şi comunicaţiilor.

În acest moment critic, Lenin s-a văzut confruntat din nou, în sânul propriului său partid, cu o opoziţie a „vechilor bolşevici", şi ei partizani ai unei „guvernări socialiste a tuturor partidelor sovietice" şi ai unui acord între bolşevici, menşevici şi socialist-revoluţionari de dreapta şi de stânga. La zece zile după lovitura de stat, în plină negociere asupra împărţirii puterii, unsprezece comisari ai poporului, din cincisprezece, declarau, demisionând: „Nu mai rămâne, în afară de această soluţie, decât una singură: menţinerea unui guvern pur bolşevist *prin mijloacele terorii politice*". Rîkov, Noghin, Miliutin, Ştiapnikov şi colegii lor, adăugau: „Această politică îndepărtează organizaţiile maselor proletare de conducerea vieţii politice, *ducând la instaurarea unui regim iresponsabil, la dezastrul revoluţiei şi al ţării*".

Kamenev, Zinoviev, Rîkov, Noghin şi Miliutin au demisionat din conducerea Comitetului Central al Partidului, acuzând grupul conducător – adică pe Lenin şi pe Troţki, sprijiniţi de Sverdlov, Dzerjinski, Stalin şi Buharin – că „vor cu orice preţ un guvern pur bolşevist, fără să ţină seama de numărul victimelor în rândurile muncitorilor şi soldaţilor pe care aceasta l-ar presupune". Prin gestul lor, ei sperau să facă să înceteze cât mai repede „vărsarea de sânge între diferitele partide ale democraţiei". Bolşevicul de stânga Lunacearski le-o luase înainte demisionând din Consiliul Comisarilor Poporului la auzul ştirii false a bombardării unei biserici din Moscova… Ştiapnikov şi-a dat semnătura fără a demisiona. Riazanov se afla printre protestatari, dar el nu era un bolşevic

inveterat şi se simţea legat de sindicatul feroviarilor, fiind unul dintre fondatorii lui. La Gacina, comisarul poporului Dâbenko încheia o înţelegere cu cazacii din Krasnov, admiţând să-i îndepărteze provizoriu pe Lenin şi pe Troţki din guvern şi chiar din adunările populare.

Este adevărat că semnătura unui bolşevic deja nu mai angaja pe nimeni la nimic. Videnia de război prevala asupra loialităţii politice. Lenin şi Troţki voiau mai ales să câştige timp, fiindcă asta însemna să câştige totul.

În acest scop, au acceptat să trimită delegaţi la conferinţele de reconciliere convocate de feroviari şi nu au refuzat constituirea unui guvern de coaliţie, fără să renunţe însă să se opună prin condiţii de principiu, ireductibile la condiţiile politice şi personale ale socialiştilor pentru a lungi tratativele, aşteptând momentul când vor putea vorbi pe un alt ton şi pune pe seama adversarilor răspunderea unei rupturi inevitabile. Orbirea acestora din urmă a facilitat din plin jocul bolşevicilor. De o parte şi de alta intransigenţa era egală; învingătorii voiau să fie recunoscute decretele lor fundamentale asupra războiului şi asupra pământului şi suveranitatea noului Comitet Executiv al Sovietelor, instrument al partidului lor; învinşii pretindeau în special decapitarea revoluţiei lovind în exclusivitate în Lenin şi întR-oţki. Aceştia îşi cunoşteau de mult timp adversarii buni de gură şi s-au dovedit superiori în manevre faţă de primii.

Deşi la fel de excesiv de optimişti în privinţa perspectivelor revoluţiei mondiale, nu se lăsau totuşi înşelaţi de aparenţe în Rusia şi în acest moment decisiv priveau cu luciditate situaţia: apatie profundă a populaţiei urbane, atestată de ultimele alegeri municipale în care absenteismul a cuprins uneori mai mult de două treimi din electorat; valul de anarhie la ţară, concretizat prin tulburări sângeroase, jafuri, linşaje şi pogromuri; masă ţărănească bănuitoare, dar neutralizată în provincie prin împărţirea de pământuri iar pe front prin promisiuni de pace; naţionalism în Finlanda şi Ucraina, în ţările Balticii şi în Caucaz, domolit prin dreptul de separare; soviete

orăşeneşti bolşevizate, dar din ce în ce mai puţin rezultate din alegerea de către majoritatea muncitorească; sindicate muncitoreşti slabe şi prea recent înfiinţate pentru a asuma un rol independent; adversari socialişti, liberali, reacţionari divizaţi şi dezorientaţi, incapabili de acţiune imediată. Bătălia se dădea deci între forţe restrânse. Soldaţii şi marinarii erau stăpâni pe situaţie.

Troţki nu se jena să vorbească deschis despre soldatul „în mâinile căruia se află puterea”. Lovitura de stat fusese un act în esenţă militar, realizat sub conducerea unui comitet militar, împotriva unui guvern lipsit de apărare militară: „Populaţia dormea liniştită şi nu ştia că o putere era înlocuită prin alta”, mai spune Troţki. Vechea poliţie fusese dizolvată, iar cea nouă nu exista încă pentru a contracara conjuraţia. Agresorii nu erau mult mai combativi decât cei agresaţi: le-a trebuit o zi ca să ocupe Palatul de Iarnă, care-ar fi putut fi luat în câteva minute. Două-trei salve de tun, *oarbe*, trase dintr-un crucişător, au semănat groaza în tabăra democratică. La Moscova numai nehotărârea acţiunii bolşevice a prelungit inutil lupta. În alte părţi, în provincie, a fost suficientă o telegramă pentru a asigura schimbarea regimului. „Bătălia” de la Petrograd între Roşii şi Albi, „luarea” localităţii Ţarskoie Selo, excelente teme cu comunicate grandilocvente, se reduceau în realitate la proporţiile unei încăierări uşoare, urmată de ocuparea satului evacuat…

Lenin era deci îndreptărr să spună: „Era uşor să începi revoluţia într-o asemenea tară. Ma uşor decât să ridici de jos un fulg”. Pentru a continua, trebuia mai întâi să obţină răgazul necesar pentru a crea aparatul de constrângere de care precedentul guvern fusese lipsit; garda roşie şi marinarii l-au înlocuit până la organizarea poliţiei revoluţionare, Ceka. Mai departe, „instinctul primitiv de turmă al ruşilor”, cum spune Engels, îi va favoriza fatalmente pe cei mai puternici. Despre concurenţă paşnică între partide în sânul sovietelor (Lenin *dixit* altă dată), nu mai putea fi vorba. Bolşevicii înţelegeau să păstreze cu orice preţ puterea, la nevoie prin mijloacele

folosite când o luaseră. Paralela lui Lenin între cei 130.000 latifundiari de ieri şi cei 240.000 bolşevici de astăzi, deveniţi 400.000, se verifica perfect; şi într-un caz şi în celălalt, în ciuda diferenţelor de clasă, dominaţia politică a unei minorităţi infime implică anumite consecinţe similare.

Tratativele de reconciliere au creat posibilitatea unui răgaz pentru rezolvarea dificultăţilor celor mai presante şi pentru crearea embrionului unui mecanism guvernamental. Printre participanţii la negociere, din partea bolşevicilor, Kamenev şi Riazanov credeau sincer în necesitatea unui compromis; Lenin şi Troţki, dimpotrivă, prevedeau eşecul oricărei colaborări de acest gen, fără să neglijeze însă o alianţă provizorie cel puţin cu socialist-revoluţionarii de stânga. Stalin a luat parte la aceste manevre diplomatice în calitate de om de încredere al „cercului clandestin de conducători", cu consemnul de a recurge la viclenii în ce priveşte forma, fără să facă nicio concesie în privinţa fondului: viclenie şi fermitate, principalele lui calităţi, au făcut din el agentul potrivit pentru o asemenea sarcină. Lenin ştia să utilizeze la maximum calităţile şi defectele personalului său.

Comitetul Central bolşevist se declara în acel moment gata să formeze, condiţionat, o „coaliţie în cadrul sovietelor" nu numai cu diferiţi socialişti de stânga, dar şi cu cei de dreapta. Înainte de a constitui Consiliul comisarilor, invitase să intre în el, fără succes, trei socialişti-revoluţionari de stânga. Exigenţele moderaţilor au făcut imposibil acordul, punându-i în acelaşi timp într-o lumină favorabilă pe bolşevici, care au câştigat astfel, în guvernul lor, concursul apreciabil al socialist-revoluţionarilor de stânga.

Deja maestru în arta de „a negocia luptând", Lenin îşi consolida pretutindeni poziţia graţie armistiţiului obţinut. Condusese de sus primele operaţiuni militare folosindu-i pe Troţki şi Stalin ca locotenenţi, Troţki în avangardă, Stalin în ariergardă, fiecare la locul corespunzător însuşirilor lor celor mai preţioase, Troţki, în faţă pentru darul lui magnetic de a mobiliza mulţimile, spiritul lui de

iniţiativă, virilitatea, curajul afirmaţiilor, Stalin în spate, pentru capacităţile lui de organizator punctual, sârguincios, riguros, de executant energic şi sigur. Concomitent, Lenin ţinea piept „dezertorilor” din fostul lui grup de revoluţionari de profesie, de felul lui Zinoviev, Kamenev, Rîkov; prin discursurile lui violente, a ridicat împotriva lor opinia din rândurile partidului, a redus-o apoi la tăcere şi în final la supunere. Grăbit să înceapă preliminariile armistiţiului cu Germania, a înlăturat obstacolul Marelui Cartier General prin radio, dacă putem spune aşa, adresându-se trupelor peste capul ofiţerilor; şi de data aceasta Jtalin l-a asistat în acţiunea dusă de fapt la bun sfârşit de către Krîlenko. În fine, trecând peste ezitările şi scrupulele democratice în rândurile bolşevicilor, a abordat cu hotărâre o condiţie primordială a oricărei dictaturi, îngrădirea libertăţii presei. Nimeni nu îndrăznea atunci să prevadă suprimarea ei totală.

Imediat după lovitura de stat nu se punea decât problema abolirii „monopolului burgheziei asupra presei”, expresie destul de paradoxală în ziarele bolşeviste de mare tiraj. „Orice grup de cetăţeni trebuie să poată dispune de tipografii şi de hârtie”, declară Troţki. La rândul său, Lenin a afirmat: „Acum că insurecţia s-a terminat, *nu avem câtuşi de puţin intenţia să suprimăm ziarele celorlalte partide socialiste*; n-am face-o decât în caz că ar incita la revoltă armată sau la rebeliune”. Un decret asupra presei, redactat de Lenin, dădea asigurări exprese: „De îndată ce noua ordine se va consolida, orice presiune administrativă asupra presei va înceta; se va instaura o libertate totală a presei în cadrul responsabilităţii legale, după legiferarea cea mai largă şi cea mai avansată...” Până atunci, încălcarea principiilor democratice pe care Lenin şi Troţki continuau să susţină că le apără, nu au fost acceptate fără proteste chiar şi în tabăra bolşevismului, numit încă social-democrat. Dar pentru a impune aceste încălcări exista un argument imbatabil: garda roşie şi marinarii.

Întreaga presă nebolşevistă critica cu violenţă înfxerându-i pe „uzurpatori”. Numai ziarele de dreapta

fuseseră suspendate, dar celelalte se simţeau atinse prin lovitura dată dreptului de a tipări. Articolele lui Gorki[22], bolşevic de stânga până mai ieri dau o idee asupra tonului general şi rezumă bine opinia curentă a intelighenţiei revoluţionare şi socialiste: „Lenin, Troţki şi adepţii lor sunt deja intoxicaţi de otrava puterii cum o dovedeşte atitudinea lor ruşinoasă faţă de libertatea de expresie a individului şi faţă de acest ansamblu de drepturi pentru trimfiil cărora a luptat democraţia”. În paginile aceleiaşi *Novaia Jizn*, unde îi luase apărarea lui Lenin, hăituit după zilele sângeroase din iulie, Gorki îi numea acum pe bolşevici „fanatici orbi, aventurieri lipsiţi de conştiinţă”, iar bolşevismul „o calamitate naţională”.

El denunţa „deşertăciunea promisiunilor lui Lenin... amploarea nebuniei lui... anarhismul lui à la Neceaev şi Bakunin” şi considera guvernul lui drept „o autocraţie de sălbatici”. La primele măsuri dictatoriale, reacţionează cu violentă indignare: „Lenin şi acoliţii lui cred că-şi pot permite toate crimele”. Şi se întreabă: „În atitudinea lui faţă de libertatea cuvântului, prin ce se deosebeşte Lenin de Stolîpin, de Plehve şi alte caricaturi umane? Puterea lui Lenin nu azvârle oare în închisoare pe toţi cei ce nu gândesc ca el, la fel cum face? p iterea Romanovilor?”

Făcând parte din anturajul lui Lenin, el îl caiacterizează în aceşti termeni: „Lenin nu este un mântuitor atotputernic, ci un prestidigitator cinic, căruia nu-i pasă nici de onoare, nici de viaţa proletariatului”. Lenin, adaugă el, are toate calităţile unui şef, „în special amoralitatea indispensabilă unui asemenea rol şi dispreţul de *barin* pentru viaţa maselor populare”. Leniniştii nu fac nici ei mai multe parale, fiindcă pentru ei „clasa muncitoare este ca minereul pentru metalurgist”. Comparaţia cu Neceaev îi este foarte dragă: „Vladimir Lenin instaurează în Rusia regimul socialist după metoda lui Neceaev, *cu toată viteza înainte, trecând prin noroi*.

22 Reunite toate în culegerea Pensées intempestives realizată de Herman Ermolaev, prefaţată de Boris Souvarine (Editura L'Age de l'homme, Lausanne, 1975).

Lenin, Troţki şi toţi ceilalţi care merg alături de ei la pierzanie în creuzetul realităţii sunt în mod evident convinşi ca şi Neceaev că *invocând dreptul la dezonoare poţi cel mai bine antrena alături de tine un rus...*" Identifică fără ezitare bolşevismul cu ţarismul: „Ameninţând cu foametea şi cu masacrul pe toţi care nu aprobă despotismul lui Lenin-Troţki, aceşti *şefi* justifică despotismul puterii împotriva căruia au luptat atâta timp cele mai valoroase forţe ale ţării".

Răspunzând reproşurilor unor partizani ai noului regim, Gorki spune: „*Novaia Jizn* a afirmat şi va continua să afirme că în ţara noastră nu există condiţiile necesare pentru introducerea socialismului şi că guvernul de la Smolnîi îi tratează pe muncitorii ruşi ca pe un mănunchi de vreascuri: dă foc vreascurilor ca să vadă dacă focul rusesc o să poată aprinde revoluţia europeană". Fără să se lase intimidat, îi pune în gardă pe muncitori, scriind în mai multe rânduri, sub diferite forme: „Asistăm la o experienţă ce se face pe proletariatul rus şi pe care el o va plăti cu sângele lui, cu viaţa lui, şi, ceea ce este mai rău, cu o deziluzie durabilă faţă de idealul socialist".

Un alt fost bolşevic de stânga, Bazarov, colaborator al lui Gorki, spunea despre Lenin în acelaşi ziar: „Este un maniac incurabil, care semnează decrete în calitate de şef al guvernului rus, în loc să urmeze un tratament hidroterapeutic sub supravegherea unui alienist experimentat..." Pe acest ton şi în acest spirit se exprimau toţi reprezentanţii socialismului tradiţional în Rusia şi în alte părţi şi printre ei mulţi foşti tovarăşi de arme ai lui Lenin.

Lenin semna efectiv o mulţime de decrete care rămâneau literă moartă. A spus-o el însuşi mai târziu: „De-a lungul unei întregi perioade, decretele au fost una din formele propagandei noastre". După părerea lui Troţki, el se străduia prin aceste decrete să răspundă tuturor necesităţilor vieţii economice, politice, administrative şi culturale: „Nu era călăuzit de pasiunea reglementării birocratice, ci de înclinaţia de a transpune programul

partidului în limbajul puterii”. Cu toate astea, fără voia lui, acest program se golea continuu de conţinutul său socialist iniţial pentru a tinde spre un unic scop: menţinerea la putere a partidului bolşevist.

Consiliul Comisarilor Poporului era, în viziunea creatorilor săi şi în litera formală a actului de constituire adoptat la Congresul Sovietelor, un guvern provizoriu, până la formarea Adunării Constituante – hotărâre solemna uitată ulterior odată cu multe altele. Lenin îl considera necesarmente şi *ipso fado* subordonat partidului suveran, dec* Comitetului Central bolşevist. De aceea a socotit inutil să facă parte din el. Nu era deloc vorba de modestie din partea lui, ci de preocupare pentru diviziunea muncii. L-a propus pe Troţki la preşedinţia Consiliului, ca fiind individul cel mai apt să dea viaţă hotărârilor de principiu ale partidului şi nu a acceptat până la urmă acest post decât sub presiunea unanimă a Comitetului Central.

Niciunul dintre conducători nu vedea clar rolul diferitelor organe ale dictaturii revoluţionare, în această perioadă de confuzie extremă, de tatonări şi improvizaţii. Nu exista ca referinţă nici precedent istoric, nici reţetă ştiinţifică, iar exemplul Comunei de la 1871 atât de des invocat nu oferea decât vagi indicaţii generale. Astfel că nici Lenin, nici Troţki nu credeau în utilitatea unui Comisariat al Afacerilor Externe. Departamentele ministeriale au fost încredinţate unor administratori sau unor oameni presupuşi a fi în stare să administreze, nu unor oameni reprezentativi sau unor capete politice. Asta explică în parte faptul că, deja din primele zile, majoritatea comisarilor s-au găsit în opoziţie cu Lenin şi Troţki în problema capitală a împărţirii puterii. Dar faptul că această opoziţie n-a avut nicio influenţă asupra mersului evenimentelor şi că Lenin a putut cu uşurinţă să treacă peste ea este suficient pentru a arăta cine deţinea adevărata putere. Preconizând un „guvern bolşevist omogen”, după ce din raţiuni tactice, lăsase parlamentările să dureze o săptămână, Lenin îi intimida pe adepţii unei înţelegeri cu socialiştii de dreapta, prin aceste cuvinte

semnificative: „Dacă se produce sciziunea, cu atât mai rău… *Noi vom merge cu marinarii*”.

Încetul cu încetul, Comitetul Central al Partidului şi Consiliul comisarilor a ajuns să îndeplinească o dublă funcţie, iar cel de-al doilea a sfârşit prin a servi drept instrument primului. Numai prezenţa unor socialişti-revoluţionari de stânga în respectivul Consiliu impunea un respect aparent al formelor constituţionale provizorii. Dar timp de câteva luni, cu Lenin şi Troţki ca principali membri, Consiliul comisarilor a avut aparenţele unui guvern. În timpul războiului civil, aceeaşi mână de oameni, depăşiţi de haos şi excedaţi de activităţi, trebuiau să-şi asume toate răspunderile, să conducă toate instituţiile – iar considerentele juridice n-ar fi avut trecere. Puterea efectivă s-a concentrat într-un grup director restrâns din Comitetul Central, în jurul lui Lenin. Pentru a rezolva chestiunile curente urgente, a fost numit un Birou Politic format din patru membri, „dar având obligaţia de a-i consulta pe toţi membrii Comitetului Central prezenţi în momentul respectiv la Smolnîi”, *quator* compus din Lenin, Troţki, Sverdlov şi Stalin şi modificat în mai multe rânduri în cursul evenimentelor luptei „ruso-ruseşti”.

dist mirea activităţii guvernamentale, Problemele Naţionalităţilor” i-au revenit lui Stalir Aceluiaşi îi revenea ca atare şi conducerea ziarului *Jizn Naţionalnostei* (Viaţa naţionalităţilor), organ al acestui comisariat. Colaboratorul lui, Pestkovski a povestit cum, încercând să se pună în slujba puterii sovietice la începuturile ei, a făcut cunoştinţă cu Stalin:

„Tovarăşe Stalin, i-am spus, sunteţi comisar al poporului pentru Problemele Naţionalităţilor?

— Da.

— Şi aveţi un comisariat?

— Nu.

— Atunci o să vă «fac» eu unul.

— Bine! Ce vă trebuie pentru asta?

— Pentru moment, numai un mandat pe care să scrie «Acordaţi sprijin».

— Bine!”

Dialogul reflectă exact starea serviciilor guvernamentale în acel moment ca şi una dintre calităţile cele mai importante ale lui Stalin, sobrietatea lui verbală, atât de remarcabilă într-o ţară de limbuţi şi mai ales în momentul de apogeu al febrei oratorice colective. Pestkovski îşi continuă relatarea descriind organizarea originară a comisariatului; într-o încăpere deja ocupată din institutul Smolnîi, o măsuţă, două scaune şi o foaie de hârtie fixată pe perete cu inscripţia: *Comisariatul Poporului pentru Problemele Naţionalităţilor* – în asta a constat instalarea. „Stalin a consimţit, a aruncat o privire asupra *comisariatului*, a emis un sunet incert, exprimând fie aprobarea fie nemulţumirea şi s-a întors în biroul lui Lenin”. Remarca surprinde foarte exact aptitudinea lui Stalin de a-şi ascunde opinia.

Schema sumară a Comisariatului pentru Naţionalităţi nu corespunde numai cu aspectul general de tabără improvizată al instituţiilor noi: însuşi rolul comisarului nu necesita mai mult. În esenţă, activitatea lui Stalin era absorbită în munca invizibilă din Comitetul Central. Pe plan „ministerial” el reprezenta guvernul sau era reprezentat el însuşi la adunări, congrese, comitete populare ale alogenilor. Comisariatul lui primea mesaje din partea acestora sau li le adresa, primea delegaţii de letoni şi de ucraineni, de evrei şi de tătari, de laponi şi de başkiri, clasa revendicări şi doleanţe care se pierdeau în torentul de doleanţe şi revendicări ale timpului.

La Congresul Social-Democrat din Finlanda, în noiembrie 1917, Stalin lansează în numele Consiliului Comisarilor Poporului o chemare la acţiune decisivă pentru luarea puterii de către muncitori la Helsinki, promiţând ajutorul frăţesc al proletariatului rus; două luni după aceea, sfatul este urmat, dar, neprimind ajutorul promis, revoluţia finlandeză este înecată în sânge, mişcarea muncitorească este zdrobită de teroarea albă. Semnătura lui Stalin stă alături de cea a lui Lenin pe *Declaraţia drepturilor popoarelor din Rusia*, preconizând

„unirea benevolă şi cinstită” şi „încrederea completă şi reciprocă”, pe urmă sub manifestul *către muncitorii musulmani din Rusia şi din Orient*, respingând intenţiile imperialiste ale Rusiei faţă de Persia şi Turcia – documente care aveau atunci un rol de agitaţie şi de propagandă iar astăzi un interes retrospectiv în privinţa evoluţiei bolşevismului de la teorie la practică.

În această privinţă, doctrina lui Lenin, cu Stalin practician, era ezitantă, confuză şi mai ales contradictorie. împotriva social-democraţilor austrieci, apărători ai „autonomiei naţionale culturale” în cadrul statelor existente şi împotriva social-democraţiei de stânga din propriul partid, în Rusia şi în Polonia, indiferenţi, aceştia, la paiticularismele naţionale, Lenin susţinuse vechea formulă democratică a dreptului popoarelor de a dispune de ele însele, ca şi cum, pentru un marxist, aceasta n-ar fi însemnat dreptul claselor dominante de a dispune de clasele dominate şi câteodată dreptul unei ţări de a pune în discuţie soarta ţării vecine.

În 1913, într-o scrisoare către Şaumian, el repudiază federaliazarea în aceşti termeni: „Noi suntem pentru centralismul democratic, fără condiţii. Suntem împotriva federalizării. Suntem de partea iacobinilor şi împotriva girondinilor… Suntem împotriva federalizării din principiu, pentru că ea slăbeşte legăturile economice, nu corespunde ca tip de stat… în general, *suntem împotriva separării*, *dar pentru dreptul la separare*, din cauza naţionalismului reacţionar velikorus… „Dar în 1917, în *Statul şi Revoluţia*, referindu-se la Marx şi la Engels, admite cu titlu de excepţie, sau de tranziţie spre *Republica unică şi indivizibilă*, necesitatea federalizării. El propovăduieşte separarea drept şi în acelaşi timp federaţia ca o datorie. În anul următor, nu se sfieşte să declare, în contradicţie cu propriile afirmaţii anterioare: „Interesele socialismului sunt cu mult mai presus decât drepturile naţiunilor de a dispune de ele însele…” Stalin s-a mulţumit să-l urmeze docil în aceste schimbări de poziţie.

După ce, adversari ai federalizării, au creat o

republică federativă, bolşevicii au înţeles imposibilitatea de a o menţine fără să calce în picioare naţionalismele reacţionare pe care ei înşişi le încurajaseră. Burghezia din Finlanda şi din Ucraina, pe urmă şi din alte ţări limifrofe, făcea apel la imperialismul german împotriva mişcării revoluţionare iar Rusia sovietică a trebuit să răspundă prin intervenţia armată. S-a întâmplat cu drepturile naţionalităţilor ca şi cu alte puncte din programul lui Lenin: în scurtă vreme, practica n-a mai avut nimic comun cu teoria. Iar Stalin, teoretician ai dreptului popoarelor la independenţă, a devenit practicianul dreptului statului sovietic de a se impune cu ajutorul armelor în faţa popoarelor recalcitrante.

Rosa Luxemburg semnalase impasul în care se afunda politica bolşevică. Lozinca lui Lenin, spune ea, este în contradicţie grosolană cu centralismul democratic proclamat în alte ocazii şi cu dispreţul glacial afişat faţă de celelalte libertăţi democratice. Această „frazeologie găunoasă" tinde în realitate spre fărâmiţarea Rusiei, fără niciun beneficiu pentru socialism. Dimpotrivă, ea dă apă la moară contrarevoluţiei. Suprimând dreptul la întrunire, libertatea presei, sufragiul universal, bolşevicii interzic poporului rus acest drept „de a dispune liber", ridicat în slăvi când este vorba de alte naţii. Prin asta ei au lăsat masele pradă demagogiei reacţionare „şi au pus în mâna propriilor lor adversari pumnalul pe care aceştia aveau să-l implânte în inima revoluţiei ruse". Formula lor naţionalistă utopie sau mistificare, serveşte dominaţiei burgheze, căci, în capitalism, fiecare clasă caută să „dispună de ea însăş; „în felul ei propriu iar burghezia are mii de mijloace de a influenţa un vot popular, din motivele care fac pentru totdeauna imposibilă instaurarea socialismului pe calea plebiscitului. Şi Rosa Luxemburg conchide: „Consecinţele tragice ale acestei frazeologii introduse în revoluţia rusă şi în spinii căreia bolşevicii aveau să se încurce şi să se sfâşie până la sânge, trebuie să servească de avertisment proletariatului internaţional".

Nici Lenin, nici Troţki nu au încercat să contrazică

acest raţionament venit din partea unei revoluţionare din tabăra lor şi a cărei personalitate se numără, după propria lor părere, printre cele mai eminente ale marxismului acestui secol. Cu atât mai mult Stalin nu s-a încumetat s-o facă, deşi chestiunea naţională era principala lui temă „literară" la acea dată şi ocupa un loc important în viaţa lui de militant. Culegerea lui de scrieri pe această temă ar trebui analizată, dacă s-ar putea degaja din ea altceva decât o parafrază a consideraţiilor lui Lenin, în care vederile doctrinare se adaptează preocupării tactice de a disloca imperiul şi de a găsi aliaţi de o zi pentru clasele revoluţionare şi dacă faptele n-ar fi anulat ulterior vorbele.

Anumite indicii arată totuşi că, dacă ar fi fost după el, Stalin ar fi înclinat către poziţia numită „stângistă" a lui Buharin şi Piatakov, catalogată uneori de leninişti drept imperialism moscovit, căci nega alogenilor dreptul la secesiune. Se va observa această poziţie mai ales în timpul elaborării Constituţiei Republicii Sovietelor şi în anumite dezbateri ale congresului. Dar aceste complicaţii nu prea merită un studiu detaliat, fiindcă Lenin avea întotdeauna ultimul cuvânt şi, în cele două manifestări ale sale, Stalin nu aducea nimic original; politica lui efectivă va oferi ocazia de a-l vedea la lucru.

Un alt capitol al amintirilor lui Pestkovski, opt ani mai târziu, îl prezintă pe Stalin în exerciţiul funcţiunii sale de comisar pentru Naţionalităţi. Fragmentul acesta contrastează cu precedentul prin caracterul lui tendenţios interesat, asemănător unei întregi literaturi de comandă în serviciul unor lupte intestine. îl vedem pe Stalin în rolul unui educator binevoitor şi tolerant cu opozanţii lui din „colegiul" comisariatului loviţi de acest „stângism" pe care Lenin îl caracteriza drept *boala copilăriei* comunismului. Când interminabilele discuţii îl aduceau la capătul răbdării, Stalin dispărea spunând: „Ies un minut" şi nu se mai întorcea; colegiul nu avea decât să suspende şedinţa. Metodă foarte tipică, în stil oriental, de a evita o decizie onestă. Stalin îşi petrecea cea mai mare parte a timpului în preajma lui Lenin, la Smolnîi, apoi la Kremlin, dar

problemele naţionalităţilor nu erau cele mai absorbante. Lenin trebuia să rezolve probleme nenumărate şi avea nevoie de oameni zeloşi pentru a-i executa ordinele; Stalin a fost unul dintre colaboratorii apropiaţi cei mai preţioşi în această privinţă.

Un pasaj din memoriile lui Kote Ţinţadze, redutabilul tovarăş de aventuri al lui Kamo în Caucaz, dezvăluie activitatea reală a lui Lenin în problema naţională mai bine decât tezele compacte şi rapoartele voluminoase din care Stalin îşi făcuse o specialitate:

„După lovitura de stat din Octombrie am plecat din Georgia la Petrograd, cu o scrisoare din paea lui Şaumian, ca să-i văd pe Stalin şi pe Lemn. L-am găsit pe Stalin singur în cabinet, dar după un timp oarecare, a intrat Lenin şi Stalin m-a prezentat spunând: «El este Kote, faimosul terorist-expropriator georgian.

— Ei? vorbiţi-ne despre Georgia!» îmi spuse Lenin. Când am ajuns la afacerea cu arsenalul din Tbilisi, luat de menşevici, Lenin mi-a tăiat vorba: «Deci aţi dat arsenalul menşevicilor?» Oricât m-am străduit să-i explic cauzele luării arsenalului, el repeta: «Deci aţi dat totuşi arsenalul menşevicilor?» în birou a intrat Kamo. Lenin era grăbit, şi-a luat rămas bun de la noi şi i-a spus lui Stalin: «Să nu fie lăsaţi să aştepte şi să se execute neîntârziat toate ordinele.» Ne-am hotărât să nu rămânem mai mult de două zile. Ni s-au dat câteva milioane în moneda ţarului şi colonelul Şeremetiev ca şef militar pentru Transcaucazia, mai precis pentru Georgia. Am plecat”.

Comentariile sunt de prisos. Dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, sabie cu două tăişuri, se întorcea în Transcaucazia împotriva partizanilor şi această clasică ţară a antagonismelor naţionale tradiţionale nu făcea decât să dea pe deplin dreptate Rosei Luxemburg în disputa cu Lenin. Înfruntările între clase, amestecate cu cele între rase într-o împrejurare în care conflictele secundare se adaugă rivalităţilor dintre puterile mondiale nu implică soluţii democratice. Toate partidele existente în Caucaz făceau apel la ajutor extern şi intervenţia cea mai energică

trebuia să hotărască deznodământul tragediei. Stalin personal a condus primele manevre clandestine ale bolşevismului pentru a sovietiza ţara lui de origine, şi printr-o ironie a destinului cu totul specială, împotriva social-democraţiei georgiene din care ieşise el însuşi.

Georgia nu urmaşe evoluţia Rusiei spre bolşevism, nici revoluţia ei. Teama de invazia turcă a creat aici un teren defavorabil defetismului dând un sens local precis noţiunii de apărare naţională. Timp îndelungat, bolşevicii nu au avut influenţă decât asupra soldaţilor, în cea mai mare parte ruşi, obosiţi de război şi grăbiţi în mod firesc să se întoarcă acasă. Dar garnizoana din Tbilisi, puţin combativă, s-a lăsat deposedată de arsenalul ei şi dezarmată de câteva sute de muncitori socialişti hotărâţi care au format o „gardă populară", aşa cum muncitorii bolşevişti formaseră în Rusia o gardă roşie. Şi una şi cealaltă îşi îndepliniră misiunea: menţinerea ordinii în beneficiul partidului dominant, cu scopuri contrare, dar cu mijloace identice.

Menşevicii georgieni, stăpâni necontestaţi ai ţării, îşi considerau partidul ca o simplă secţie regională a organizaţiei social-democrate panruse. La Petrograd, unde Ciheidze şi Ţeretelli au fost în primul Soviet şi în Guvernul Provizoriu reprezentanţii lor de cea mai mare notorietate, ei susţineau cu tărie ideea unei republici ruse, *una şi indivizibilă*, chiar şi împotriva revendicărilor cele mai legitime ale Finlandei. După revoluţia din Octombrie, deşi nu manifestau „tendinţe centrifuge" şi erau ostili faţă de punctul de vedere al lui Lenin asupra naţionalităţilor, ei s-au repliat dincolo de Caucaz pentru a intra într-o federaţie grupând Georgia, Armenia şi Azerbaidjanul, în vreme ce adeoţii ruşi ai separării se transformau din necesitate revoluţionară în „unificatori de teritorii", apărătorii georgieni ai unei Rusii mai mari deveneau separatişti pentru a-şi salva democraţia. Ca şi Lenin, dar în direcţie inversă, Ţeretelli se simţea obligat prin logica inexorabilă a luptei politice şi a luptei sociale, să acţioneze în contradicţie cu propriul program.

„Din ura faţă de bolşevism a devenit Transcaucazia independentă de Rusia”, a recunoscut socialistul Albert Thomas. Dar cauza imediată a balcanizării Caucazului, apoi a tulburărilor neîncetate şi a războaielor care aveau să ajungă la negarea pseudoprincipiului naţionalităţilor este mai puţin importantă decât cauzele îndepărtate. Elisée Reclus le indica deja cu detaşare în monumentala sa lucrare: „Situarea geografică a Georgiei nu permitea deloc populaţiilor să-şi păstreze independenţa şi să formeze o naţiune clar delimitată”. Petrolul din Baku a întărit explicaţia geografului prin argumentul geologic şi mobilul economic. Nici neutralitatea, nici independenţa nu erau posibile în era imperialismului.

Punte a Europei spre Asia, cum o defineşte Jordania, Transcaucazia nu putea dispune de ea însăşi fără ajutorul unuia dintre giganţii imperialişti ale căror interese sunt în joc acolo. Chestiunea naţională de o actualitate mereu arzătoare şi sângeroasă pe aceste meleaguri nu făcea decât să înmulţească pretextele de intervenţie externă. De frica turcilor, armenii îi chemau pe ruşi; tătarii musulmani, de frica ruşilor, îi chemau pe turci; georgienii, de frica ruşilor şi a turcilor, i-au chemat pe nemţi, apoi pe englezi. Pe deasupra, armeni, tătari şi georgieni, în competiţie teritorială, se băteau între ei. La frontiere, ruşii erau de două feluri, Roşii şi Albii. În interior, bolşevismul progresa şi mina statele fragile. Răscoalele populare se ţineau lanţ, în ciuda represiunilor nemiloase. Misiunile militare şi civile străine aţâţau conflictele contracarându-şi reciproc intrigile. Soluţia teoretică bolşevistă a problemei naţionale nu putea deci rezolva nimic şi punea la rândul ei o problemă insolubilă: dreptul cui de a dispune de ce? „Dreptul popoarelor de a dispune de ele însele înseamnă oare dreptul de a aduce nepedepsit prejudicii propriilor vecini?” Această întrebare pe care Troţki o adresează menşevicilor georgieni era în acelaşi timp o replică involuntară adresată lui Lenin.

Cuadratura cercului naţional rămânea intactă, în condiţiile în care teoria era contrazisă de practică. La fel,

problema agrară a fost tranşată printr-un expedient tactic, amânându-se dificultăţile, în loc să fie depăşite. Decretul asupra pământului abolea în principiu marea proprietate funciară, fără să pună, în fapt, bazele exploatării colective. Cultura individuală a pământului dădea ţăranului dreptul de exploatare a pământului şi un uzufruct perpetuu, echivalând cu proprietatea.

Despre soluţia leninistă a problemei naţionalităţilor, Rosa Luxemburg spusese: „Era o analogie cu politica bolşevicilor în *problema ţăranilor*, cărora se pretindea că li se satisface nevoia se pământ prin deviza luării în posesie oirectă a domeniilor aristocratice, obţinându-se astfel din partea lor ataşamentul faţă de drapelul revoluţiei… Din nefericire, în ambele situaţii, calculul a fost complet greşit”. Ca şi dezmembrarea teritorială a statului, parcelarea pământului mergea împotriva unei tendinţe naturale spre centralizarea economică. Nici Stalin şi niciun bolşevic de rangul al doilea, urmând orbirea lui Lenin şi a lui Troţki, nu prevedeau viitorul riscant al acestei strategii de mare anvergură.

Acapararea imediată a pământului de către ţărani nu are nimic comun cu socialismul – scrie în substanţă Rosa Luxemburg: „Nu numai că nu este o măsură socialistă, dar ea barează drumul spre socialism”. S-au pus astfel nu bazele unei proprietăţi sociale, ci ale unei noi proprietăţi individuale, înapoiată din punct de vedere tehnic prin fărâmiţarea marii proprietăţi relativ avansate. Arbitrarul repartizării parcelelor accentuează inegalitatea în loc să tindă să o suprime. Ţăranii bogaţi, *culacii*, graţie superiorităţii lor efective în sate, profită cel mai mult de pe urma revoluţiei agrare. Socialismul va avea deci o nouă şi puternică categorie de duşmani la ţară. Viitoarea socializare a pământului, ca urmare logică, a producţiei, în general, va necesita în viitor o luptă ascuţită între proletariatul oraşelor şi masa ţăranilor… Cursul evenimentelor avea să confirme această analiză şi, zece ani mai târziu, să justifice previziunea finală.

Lenin nu contesta caracterul de oportunitate, chiar

de oportunism, al politicii sale agrare. Şi-a schimbat în mai multe rânduri tactica în această privinţă. Înainte de 1905, programul lui era cel mai modest dintre toate programele socialismului rusesc. Prima revoluţie l-a făcut să-şi înţeleagă greşeala: „Deşi am determinat cu exactitate sensul mişcării, ne-am înşelat asupra gradului ei de dezvoltare" spune el. În acest moment, preconizează confiscarea marilor domenii în favoarea micii ţărănimi. În broşura *către sărăcimea satelor*, el scrie: „Social-democraţii vor să-i deposedeze *doar pe marii proprietari*, doar pe cei ce trăiesc din munca altora. *Ei nu vor deposeda* niciodată *ţărănimea mică şi mijlocie*". Mai apoi însă el aderă la programul de naţionalizare a solului, adică de expropriere generală, fără a excepta micile parcele. Şi în fine, în 1917, el îşi însuşeşte programul socialist-revoluţionarilor, adversarii lui tradiţionali, pe care-l traduce în fapte prin faimosul lui decret: era confiscarea marii proprietăţi funciare, pusă la dispoziţia comitetelor agrare locale şi a sovietelor ţărăneşti regionale; soluţia finală era lăsată în seama Constituantei; „caietul ţărănesc" al socialist-revoluţionarilor, rezumat al revendicărilor ţărăneşti, servea până atunci „ca ghid".

Celor care-i reproşeau această întoarcere de 180°, Lenin le spune în legătură cu acest caiet: „N-are importanţă cine l-a redactat. *Fiind un guvern democratic*, noi nu putem eluda decizia maselor, *chiar dacă ea nu concordă cu propria noastră opinie*". Va recunoaşte cinstit câteva zile mai târziu: „Noi nu mnem în aplicare programul bolşevist, politica noastre agrară este inspirată din caietele ţăranilor". Trei ani mai târziu, el va explica astfel această renunţare la program: „În timpul Revoluţiei din Octombrie am încheiat cu ţărănimea mic-burgheză o alianţă politică, nu formală, dar foarte serioasă şi temeinică, acceptând în bloc, fără nicio modificare, programul agrar al socialist-revoluţionarilor, *adică acceptând un compromis cu scopul de a le dovedi ţăranilor că noi nu voiam câtuşi de puţin să le impunem un regim, ci dimpotrivă, să ne înţelegem cu ei*". În fapt, el s-a mărginit

să recunoască un fapt împlinit, căci ţăranii îşi împărţeau pământul fără să întrebe pe nimeni.

În ciuda intenţiilor sale de… „a pregăti terenul de aşa manieră încât niciun fel de burghezie să nu mai poată să răsară pe suprafaţa lui”, el crease condiţiile unei renaşteri capitaliste în Rusia, în aşteptarea unei revoluţii europene care ar depăşi toate contradicţiile acestei ţări înapoiate. El admite ulterior: „Incontestabil, ţăranii au câştigat mai mult din revoluţie decât clasa muncitoare… Aceasta dovedeşte, desigur, că revoluţia noastră a fost, până la un anumit punct, o revoluţie burgheză”. Dar în 1917 el subordona dezideratului luării puterii toate consideraţiile de principiu iar pentru asta era nevoie să câştige simpatia sau neutralitatea ţăranilor. După metafora expresivă a lui Troţki: „Tânărul proletariat din Rusia n-a putut să-şi împlinească opera actuală decât antrenând cu el greoaia masă ţărănească, aşa cum se smulge o movilă de pământ odată cu rădăcinile”.

Mintea lui Lenin era evident plină de intenţii nemărturisite atunci când îşi decreta primele măsuri guvernamentale. Fără iluzii în ce priveşte posibilitatea de a realiza socialismul pe calea pe care îl duseseră împrejurările, el spera să se descurce mulţumită progresului revoluţiei socialiste în Occident. A repetat de nenumărate ori că extinderea revoluţiei internaţionale va transforma Rusia într-o „ţară sovietică înapoiată”. Şi îşi propunea să reziste şi să se menţină cum va putea până la prăbuşirea, pentru el sigură şi apropiată, a capitalismului în Europa. Această convingere îl călăuzea în toate actele contrare propriului său program; acolo unde unii au văzut o evoluţie precipitată sau o dezicere cinică, el credea că rămâne fidel propriilor scopuri schimbând provizoriu mijloacele. În viziunea lui, tactica putea fi variabilă la infinit; „doctrinar” calificat adesea drept un dogmatic, el cita cu plăcere o expresie a lui Faust, din Goethe: „Teoria este cenuşie, prietene, pomul vieţii este veşnic verde”.

Cea mai şocantă surpriză rezervată adversarilor lui şi multora dintre partizani, a fost politica lui internă. Pentru

el dictatura nu era o vorbă goală şi înţelegea s-o exercite prin intermediul partidului său, ca mandatar al claselor sărace care-i urmaseră deviza, şi chiar s-o prelungească dincolo de momentul în care această încredere nu-l va mai susţine... Dictatura proletariatului presupune violenţa împotriva exploatatorilor", spunea el, dar refuzând să o limiteze prin vreo lege, a ajuns foarte repede s-o îndrepte împotriva oricărei opoziţii, fie ea paşnică sau legală, împotriva oricărui partid nebolşevist, fie el muncitoiesc sau ţărănesc, chiar şi împotriva social-democraţilor, al căror program era comun încă celor două fracţiuni antagoniste. După ce le ceruse socialiştilor la putere libertatea în numele principiilor lor, el le-o refuza acum, în numele tacticii sale. Dizolvarea Constituantei „a fost într-un anumit fel punctul de cotitură" al acestei politici, a constatat Rosa Luxemburg, neliniştită de destinul unei revoluţii pe care a glorificat-o fără a-şi pierde totuşi spiritul critic.

Sub Kerenski, Constituanta, mereu amânată, devenea un mit, iar bolşevicii cereau cu furie convocarea ei. La prima vedere, revendicarea lor intră în contradicţie flagrantă cu aceea ca puterea să revină sovietelor. Lenin n-a elucidat niciodată problema, dar avea în vedere, se pare, „un tip de stat combinat", armonizând Constituanta cu Sovietele, puterea naţională cu puterea municipală. Zinoviev şi Kamenev au putut menţiona câteva cuvinte în acest sens. Imediat după Revoluţia din Octombrie, fidelitatea faţă de Constituantă rămânea imuabilă. Principalele decrete sovietice aveau un caracter provizoriu până la ratificarea de către Adunare. Lenin a declarat: „Noi vom supune toate propunerile de pace hotărârii Constituantei". Troţki a scris: „Ţara nu poate fi salvată decât de către o adunare constituantă reprezentând clasele muncitoare exploatate". Asemenea afirmaţii abundă.

La Petrograd, alegerile au avut un rezultat neaşteptat: mai mult de jumătate din voturi au revenit pretinşilor „uzurpatori". Bolşevicii au avut un moment de

speranţă himerică într-un succes similar în provincie: sprijinul socialist-revoluţionarilor de stânga, reprezentaţi în Consiliul Comisarilor şi prigoana îndreptată împotriva cadeţilor ar fi garantat majoritatea regimului sovietic. Dar veştile care au urmat au risipit iluzia: ţăranii votau prin tradiţie pentru socialişti-revoluţionari fără să deosebească stânga de dreapta.

Lenin a înţeles pericolul şi a vrut să pareze prevenindu-i printr-o nouă amânare şi o modificare a legii electorale. Comitetul Central era de altă părere. Buharin vorbea despre amputarea viitoarei Adunări de dreapta ei şi reunirea a tot ce rămânea din ea în Convenţie. Stalin insista asupra urgenţei de a-i lichida pe cadeţii deja puşi în afara legii prin decret. În dezorganizarea şi incertitudinea sferelor conducătoare îşi făcea drum ideea de a dizolva Constituanta.[23]

Bolşevicii obţineau în total un sfert din sufragii, dar, în schimb, majoritatea în cele două capitale luate împreună, în oraşele industriale, în armată, pe fronturile principale, şi în flotă. Aşa cum a demonstrat Lenin, repartizarea forţelor le asigura preponderenţa în punctele cheie. Socialişti-revoluţionari, cu mai mult de jumătate din voturi, dar împrăştiaţi în sate, rămâneau neputincioşi împotriva puterii reale. Cadeţii deveneau din punct de

---

23 Constituanta şi-a ţinut unica ei şedinţă în 18 şi 19 ianuarie 1918 în palatul Tavriceski. Cartierul era sub stare de asediu. Mitraliere pe acoperiş, poliţişti, soldaţi şi marinari îi hărţuiau pe deputaţi prin fel de fel de mijloace de intimidare. S-au produs mai multe arestări arbitrare. Adunarea număra de 370 socialist-revoluţionari, 40 de socialist-revoluţionari de stînga (care au făcut cauză comună cu bolşevicii), 175 de bolşevici, 16 menşevici, 17 cădeţi, 99 de reprezentanţi ai alogenilor. (Cifrele variază întrucîtva, dacă se adună sau nu rezultatele ruseşti cu cele ale minorităţilor naţionale.) O defilare paşnică a muncitorilor din Obuhov, din Vîborg, de la cartuşerie etc. la care s-au alăturat funcţionari şi intelectuali puitînd drapele roşii a fost mitraliată fără avertisment de către trupă. Au fost 21 de morţi şi numeroşi răniţi. Din închisoarea ei berli- neză, Rosa Luxemburg îi critică deschis pe Lenin şi pe Troţki. în Novaia Jizn, Maxim Gorki denunţă cu vehemenţă acest eveniment „infamant" şi minciunile din Pravda (cf. Maxim Gorki, op.cit., p. 184).

vedere numeric al doilea partid ca pondere la oraşe. Menşevicii îşi plăteau cu un dezastru inconsecventele şi compromisurile, mai puţin în Caucaz unde social-democraţia georgiană îşi menţinea poziţia inexpugnabilă.

Constituanta, visată de câteva generaţii de revoluţionari, s-a împrăştiat din prima zi, la prima somaţie venită din partea unui marinar[24] fără a îndrăzni să se opună politicii guvernului Sovietelor în problema războiului şi a pământului. Decretul de dizolvare, semnat de Lenin, nu s-a dat decât a doua zi. Obiecţiile dreptei bolşeviste nu au avut ecou şi cel de-al III-lea Congres al Sovietelor a recunoscut automat operaţiunea. Rusia rămânea indiferentă, cu excepţii puţin numeroase şi, mai ales, puţin combative. În mediile socialiste şi liberale, parlamentarismul de model occidental nu se putea adapta în această imensă ţară înapoiată unde minoritatea activă se impunea fără Parlament unei majorităţi pasive incapabile să-şi impună Parlamentul şi în condiţii istorice în care democraţia, în relativitatea ei, nu mai exista nicăieri. Burghezia respinsese Adunarea câtă vreme bolşevicii o ceruseră şi a început s-o revendice acum când aceştia o suprimaseră. Răsturnare a rolurilor care subliniază anacronismul unei instituţii moştenite de la tradiţia revoluţionară burgheză din exterior şi dezarmată în faţa faptului împlinit al unui nou sistem reprezentativ specific rusesc în interior.

Adepţii Constituantei aşteptau ca salvarea să vină dintr-o prăbuşire spontană a bolşevismului, dintr-un elan firesc al demnităţii populare, dintr-un remediu necunoscut care să rezulte din răul excesiv; majoritatea sperau într-un

---

24 Este ceea ce a spus întreaga presă şi spun toţi autorii. Verificată, afirmaţia se dovedeşte inexactă. Adunarea nu a cedat la ordinul „tovarăşului matelot", şi-a continuat lucrările fără să-şi piardă cumpătul şi nu a ridicat şedinţa decît la ora 4 şi 40 de minute, în ziua de 19 ianuarie. Ea a fost împiedicată cu forţa să se reunească din nou. (Cf. „Prima zi a Adunării Constituante panruse", Dare de seamă stenografiată, 5-6 ianuarie 1918, tipărită prin hotărîrea preşedintelui Adunării Constituante.) Datele ediţiei ruse sînt din calendarul iulian, ortodox; ale noastre, din calendarul gregorian.

ajutor extern. Gorki remarca pe bună dreptate: „Chiar acum, când este de fapt stăpân pe propria-i soartă, poporul continuă să aştepte un *barin* –, pentru unii, acest *barin* este proletariatul european; pentru alţii, este vorba de nemţi, creatori ai unei discipline de fier, alţii cred că cei care-i vor salva vor fi japonezii; dar nimeni n-are încredere în propriile forţe”. Bolşevicii aveau ascendentul de a conta în primul rând pe ei înşişi, în aşteptarea revoluţiei mondiale.

Mai târziu, Troţki a condamnat Constituanta, ca „reflex întârziat al unei epoci depăşite de revoluţie”. Alegerile ar fi urmat prea curând după insurecţie, satele erau rău informate asupra schimbării intervenite în oraşe, greoiul mecanism democratic nu traducea evoluţia rapidă a situaţiei politice într-o ţară aşa de mare şi de rău organizată. La toate acestea Rosa Luxemburg obiectează, în numele principiilor bolşevismului: trebuia dizolvată Constituanta depăşită pentru a convoca în locul ei o adunare ieşită din Rusia reînnoită. După Troţki, spune ea, „corpul rezultat din alegeri ar fi întotdeauna imaginea maselor la data când au avut loc acestea, la fel cum, pentru Herschel, cerul înstelat ne înfăţişează stelele nu aşa cum sunt ele în momentul, când le privim, ci aşa cum erau în momentul când îşi trimiteau de la o distanţă incomensurabilă, razele pe Pământ...” Negarea aceasta a oricărei legături vii între aleşi şi alegători este contrazisă de experienţa istorică care dovedeşte că „valul viu al opiniei populare impregnează constant corpurile reprezentative, le pătrunde, le conduce”. Critica amicală va rămâne fără răspuns; dezacordul implică, dincolo de subiectul controversat, opoziţia ireductibilă dintre două concepţii asupra dictaturii revoluţionare.

Într-adevăr, Lenin şi Troţki, tot atât de sinceri atunci când invocau Constituanta ca şi atunci când o denunţau, nu prevăzuseră realităţile cărora aveau să le corespundă formulele lor abstracte şi, revizuindu-le pe cele din urmă în contact cu primele, găseau în complexitatea faptelor justificarea, de pe o zi pe alta, a celor mai puţin

premeditate soluţii. În situaţia dată, anticiparea lui Plehanov, de la Congresul social-democraţilor din 1903, legitimând un viitor atentat la sufragiul universal, nu le-a venit în minte decât sub imperiul unei necesităţi urgente de război civil. La fel, încheierea păcii a fost, la rândul ei, realizată cu totul altfel decât o lăsau să se prevadă intenţiile lor. Cum a spus J. de Maistre: „Revoluţia îi conduce pe oameni mai mult decât conduc oamenii revoluţia”.

Lenin amintise în nenumărate rânduri dilema: pace democratică cinstită sau război revoluţionar. Bolşevicii, unanimi în convingerea de a avea de apărat o patrie socialistă, înţelegeau printr-o asemenea pace sfârşitul ostilităţilor fără anexiuni nici despăgubiri şi dreptul popoarelor de a dispune de ele însele. În virtutea acestui drept formal, imperialismul german pretindea la susţinerea contrarevoluţiei în Finlanda, în Polonia, în Ucraina. Tezele lui Lenin şi ale discipolului său, Stalin, cu privire la naţionalităţi puteau servi în sensuri contrare, după forţa cheltuită pentru a le interpreta. Refuzul aliaţilor de a încheia armistiţiul, preambul al unei păci fără învinşi şi fără învingători, constrângea fiusia fie la un război revoluţionar fără speranţă, fie. la pacea separată repudiată de bolşevismul intransigent.

Imposibilitatea unui acord între revoluţie şi imperialism a devenit evidentă la primele întâlniri de la Brest-LitovsK. în speranţa tenace a unei revoluţii socialiste iminente în Occident, şi în primul rând în Germania, bolşevicii voiau să câştige timp, îşi multiplicau apelurile adresate proletariatului internaţional, manifestele prin radio, de altfel interceptate şi cenzurate peste tot. Ultimatumul german a tăiat din scurt aceste manevre: trebuiau să capituleze sau să se expună invaziei cu certitudinea unui măcel.

Lenin a înţeles primul această opţiune de viaţă şi de moarte. El pusese deja în gardă opinia publică împotriva unui optimism nesăbuit, imediat după lovitura de stat: „Partidul nostru n-a promis niciodată pacea imediată. El a

spus că va face imediat o propunere de pace şi că va da publicităţii tratatele secrete. Ceea ce s-a făcut, lupta pentru pace începe”. Simţind apropierea pericolului, nu ezită să respingă direct romantismul belicos al partidului şi preconizează hotărât acceptarea unei „păci umilitoare”; fiindcă, explică el, republica socialistă are nevoie de un răgaz, iar revoluţia în Germania poate să întârzie.

Partidul nu uitase însă cuvintele lui despre războiul revoluţionar şi era gata să treacă la fapte. Încă o dată, Lenin se afla în minoritate. împotriva lui se ridicau comuniştii de stânga, gata să întrerupă tratativele şi să piară mai degrabă într-o luptă înverşunată decât să trateze cu duşmanul; printre ei, militanţii cei mai energici, sau cei mai dotaţi, Buharin, Piatakov, Preobrajenski, Radek, Ioffe, Krestiński, Dzerjinski, Pokrovski, Ossiński, Sapronov, Kollontai, Inessa Armand şi mulţi alţii, susţinuţi în soviete de către activa fracţiune a socialist-revoluţionarilor de stânga. Fără să-şi dea seama, nevoiacobinii cădeau în politica de război a girondinilor, denunţată de Marat, pe urmă de Robespierre. În Comitetul Central al Partidului, Lenin nu putea conta cu certitudine decât pe Sverdlov, Stalin, Sokolnikov şi Smilga, ca să nu-i mai amintim pe Zinoviev şi Kamenev, mai degrabă compromiţători, ca „dezertori faţă de Octombrie”. Fără să se identifice cu stânga, Troţki adoptă o poziţie intermediară, aşa-zis „centristă”, constând în a nu face război fără să semneze pacea şi, pentru moment, în a lungi tratativele de la Brest – cu intenţia de a demonstra cu strălucire incompatibilitatea celor două politici contradictorii şi de a favoriza efervescenţa revoluţionară în Imperiile Centrale.

Stalin îl urma cu prudenţă pe Lenin. Dar cum? După spusele lui Troţki, el n-avea nicio idee precisă, temporiza, trăgea sfori, negocia, mergea de la Lenin la Troţki, pentru ca să se menţină şi lângă unul şi lângă celălalt în indecizia rezultatului definitiv: „Stalin n-a făcut nicio intervenţie. Nimeni nu era interesat în mod deosebit de contradicţiile lui. Fără îndoială, principala mea preocupare – a face, în măsura posibilului, comprehensibilă proletariatului

mondial atitudinea noastră în problema năcii – era pentru Stalir. O chestiune secundară. Pe el îl interesa *nacea într-o singură tară*, ca mai târziu *socialismul într-o singură (ară*. În momentul votulu' decisiv, el i s-a alăturat lui Lenin".

Deşi nu intervenea în public, Stalin lua parte la deliberările secrete din Comitetul Central al Partidului, devenit deja guvernul efectiv al Republicii. Procesele verbale ale acestui „cerc clandestin de conducători" îl arată mult mai hotărât decât pretinde Troţki, fără să se ridice totuşi la nivelul vederilor lui Lenin. Prima dată când ia cuvântul pe această temă, secretarul şedinţei, Elena Stasova, rezumă intervenţia lui astfel:

„Tovarăşul Stalin apreciază că, adoptând calea războiului revoluţionar, am face jocul imperialismului. Poziţia tovarăşului Troţki nu este acceptabilă. Nu există mişcare revoluţionară în Occident, nu există fapte, nu există decât un potenţial şi noi nu putem conta pe un potenţial. Dacă nemţii încep ofensiva, aceasta va întări la noi contrarevoluţia. Germania poate ataca, fiindcă ea are trupele lui Kornilov, garda. În Octombrie, vorbeam de război sfânt, pentru că ni se spunea că numai cuvântul *pace* ar declanşa revoluţia în Occident. Dar aceste presupuneri nu s-au dovedit întemeiate. Introducerea de către noi a reformelor socialiste va pune în mişcare Occidentul, dar pentru asta ne trebuie timp. Adoptând politica tovarăşului Troţki, creăm cele mai rele condiţii pentru mişcarea din Occident şi de aceea el [Stalin] propune să se adopte propunerile tovarăşului Lenin".

Stalin ajunge astfel la concluzia lui Lenin, dar plasându-se pe terenul naţional, în timp ce Lenin o motiva exact prin acest „potenţial" revoluţionar internaţional. În Occident, revoluţia nu a început încă, spune Lenin, răspunzându-i lui Stalin; „totuşi, dacă din acest motiv am schimba tactica, am trăda socialismul internaţional". El nu propune semnarea păcii decât din convingerea că ea va fi anulată de „revoluţia socialistă generală". Stalin, dimpotrivă, nu concepea o mişcare revoluţionară în Occident decât sub influenţa yiitoarelor reforme socialiste

înfăptuite în Rusia.

Compromisul propus de Troţki, „încetarea războiului, refuzul de a semna pacea, demobilizarea armatei”, a fost aprobat în Comitetul Central cu nouă voturi contra şapte – soluţie de aşteptare, oferind cel puţin avantajul de a feri partidul de o sciziune fatală. Stalin a recunoscut-o în următoarea şedinţă: „Ieşirea dintr-o situaţie grea ne-a fost oferită de punctul de vedere mediu, poziţia lui Troţki”. E vorba exact de poziţia despre care Stalin spusese că nu e bună.

Lenin a desfăşurat atunci o activitate abilă şi tenace pentru a-şi obosi adversarii. Confruntările interne atingeau o violenţă extraordinară. Mai mult de două sute de soviete consultate se pronunţau pentru anularea tratativelor de la Brest şi numai două soviete importante erau în favoarea păcii. Fracţiunea de stânga s-a subdivizat în mai multe nuanţe. Prin 7 voturi contra 6, în Comitetul Central, majoritatea l-a aprobat încă o dată pe Troţki în refuzul de reluare a negocierilor. Dar în aceeaşi zi a fost convocată în grabă o altă şedinţă, la vestea ofensivei germane. Rada de la Kiev pactiza cu Imperile Centrale, în numele dreptului popoarelor de a dispune de ele însele, naţionalismul ucrainean anunţa invazia. Dvinsk, la nord, căzuse, Petrogradul era ameninţat, ceea ce dovedea că vechea armată rusă era incapabilă să lupte; Armata Roşie nu exista încă… Teza lui Lenin era confirmată de la o oră la alta.

Nu mai era timp pentru nicio greşeală şi Troţki oscila începând să încline către Lenin. Stalin a tranşat: „Trebuie să vorbim deschis, la obiect, nemţii atacă, noi suntem lipsiţi de forţe, e timpul să spunem pe faţă că trebuie reluate tratativele”. Lenin, mai sigur pe el ca niciodată, şi-a reluat argumentaţia în fraze scurte, concise: „Cu problemele de război nu e de glumit. Pierdem vagoane, transporturile noastre merg din ce în ce mai rău. Nu mai putem aştepta, fiindcă situaţia este clară. Poporul nu va înţelege: dacă suntem în război, atunci nu trebuia să decretăm demobilizarea. Nemţii vor lua acum totul. Am

intrat într-un asemenea impas încât eşecul revoluţiei este inevitabil dacă persistăm într-o politică a căii de mijloc”. Troţki începea să cedeze, continuând totuşi să insiste să li se pună Imperiilor Centrale o întrebare prealabilă în legătură cu pretenţiile pe care le vor avea. Replica lui Stalin: „Încă cinci minute de foc continuu şi nu ne mai rămâne niciun soldat pe front. Trebuie să punem capăt acestei debandade. Nu sunt de acord cu Troţki: o asemenea întrebare nu se pune decât în literatură. În momentul ăsta trebuie să cumpănim bine şi să spunem că suntem pentru reluarea tratativelor în vederea păcii”. La vot, Lenin a câştigat cu 7 contra 5 şi o abţinere. Troţki, neconvins, i s-a alăturat totuşi lui Lenin dându-i votul majorităţii, fiindcă se temea de o ruptură iremediabilă.

Criza internă din Partid era la apogeu, discordia ajunsese la paroxism. Troţki a demisionat din Consiliul comisarilor, Lenin ameninţa cu demisia din Comitetul Central. „Transformăm partidul într-o grămadă de gunoi!”, se lamenta Buharin hohotind în braţele lui Troţki. Stânga s-a apucat să-şi publice propriile ziare, opuse presei oficiale. Ea îl acuza pe Lenin de „frazeologie oportunistă”, îl considera vinovat de „aceleaşi greşeli ca şi Kautsky” şi denunţa „eroarea gravă care ducea spre eşecul revoluţiei ruse şi internaţionale”. Pentru Buharin puterea sovietică devenise „pur formală”. La următoarea şedinţă a Comitetului Central, Stalin a încercat să împace extremele: „Putem să nu semnăm, dar să începem tratativele”. Lenin nu voia să cedeze deloc: „Stalin se înşală spunând că putem şi să nu semnăm. Trebuie să subscriem condiţiilor puse. Dacă nu semnaţi, veţi semna în trei săptămâni condamnarea la moarte a puterii sovietice. Aceste condiţii nu activează puterea sovietelor. Nit am nici cea mai mică ezitare. Nu dau un ultimatum pentru a-l retrage. Nu mai vreau fraze revoluţionare. Revoluţia germană nu este coaptă. Vor mai trece câteva luni bune până când va izbucni. Trebuie acceptate condiţiile”. Cu 7 voturi pentru, 4 împotrivă şi cu 4 abţineri, printre care cea a lui Troţki, Lenin a obţinut o majoritate relativă în favoarea acceptării

condiţiilor imoerialiste. În unanimitate, Comitetul Central decidea pregătirea unui viitor azboi revoluţiona-Patru membri ai stângii, printre care Buharin şi Bubnov, au demisionat pe loc din toate „posturile de răspundere”. Cu asentimentul lui Lenin, îşi rezervau dreptul de a face agitaţie în rândurile Partidului împotriva deciziei Comitetului Central. Sciziunea părea ineluctabilă. Urmând exemplul lui Troţki, şase comisari ai poporului, dintre care Piatakov şi Unţki îşi dădeau demisia. Vizibil neliniştit de lipsa de personal de conducere, Stalin făcea, pe un ton de camaraderie neobişnuită la el, meritorii eforturi în vederea reconcilierii. Troţki, în continuare în dezacord cu Lenin, se străduia mai ales să păstreze unitatea. O dată convocat cel de-al VII-lea Congres bolşevist pentru ca să se pronunţe în chestiunea ratificării „păcii ruşinoase”, instanţele sovietice nu vor putea, după aceea, decât să se conformeze poziţiei partidului suveran.

Acest congres improvizat a avut loc, în prezenţa a numai 29 de delegaţi purtători de mandat în martie 1918, în atmosfera dramatică a primelor salve ale războiului civil. Stalin nu a luat parte la el. Nu era un orator şi-şi făcea rar apariţia în avanscena adunărilor. Fără să apară niciodată în prim plan şi fără să-şi înscrie numele în analele revoluţiei, executant şters, dar eficient al directivelor lui Lenin, se făcea util ca administrator de mână forte al unei organizaţii care cumula deja, de fapt, dacă nu de drept, toate prerogativele politice în stat. Sverdlov evalua atunci la aproximativ 300.000 numărul membrilor de partid; în mai puţin de şase luni, Partidul pierduse deci, de teama unei apropiate prăbuşiri a noului regim, un sfert dintre ei.

Majoritatea în Congres s-a aliniat sub conducerea lui Lenin, repudiind chiar şi retrospectiv formula: *nici pace nici război*, şi prea puţin preocupată să-i recunoască lui Troţki rolul avut la Brest şi poziţia lui de intermediar dezinteresat între fracţiunile rivale din Comitetul Central. Vexat, Troţki a demisionat din toate funcţiile şi răspunderile în Partid şi în Soviete. Lenin criticase cu

asprime „frazele lui revoluţionare” care agravau, prin escamotare, riscurile enorme cu care se confrunta revoluţia. Deşi comunist de dreapta, Riazanov a părăsit partidul, iar Kollontai i-a urmat curând exemplul. Tendinţa de stânga, aflată în declin îşi menţinea opoziţia înverşunată. Dar războiul civil avea să-i reunească repede pe toţi revoluţionarii pentru apărarea „patriei socialiste în pericol”. Înainte de a se despărţi, Congresul a hotărât modificarea vechiului program social-democrat şi, supunându-se în fine dorinţei exprese a lui Lenin, adoptarea de acum înainte a numelui de „comunist”.

Lenin şi-a recâştigat ascendentul pe care nimeni nu va mai îndrăzni pe viitor să i-l conteste. Întruchipare a inteligenţei politice şi tactice a bolşevismului, consolidată de o voinţă inflexibilă îndreptată fără odihnă spre un ţel exclusiv, el s-a impus definitiv prin simplul „bun simţ” de care cea mai mare parte a tovarăşilor şi adepţilor lui se dovedeau lipsiţi în marile încercări. Fiindcă îşi bazase linia de conduită pe o logică elementară: *nu te lupţi dacă eşti învins dinainte*, va trece drept un geniu în partidul care – datorează tot: origine, organizare doctrină şi program, strategie şi tactică, teorie şi practică, cucerire şi păstrare a puterii şi care era cât pe ce să piardă tot pierzându-şi încrederea în inspiratorul său. În realitate, superioritatea care-l distingea ţinea, în afară de ansamblul calităţilor lui personale, de capacitatea lui esenţială de a distinge, „sub pleava cuvintelor, grăunţele lucrurilor”, în această privinţă el se arată într-adevăr demn de singurul elogiu de care voia să fie demn, titlul de marxist. Şi din acelaşi punct de vedere, slăbiciunea politică a lui Troţki este evidentă, în ciuda însuşirilor lui exterioare prestigioase. Episodul de la Brest a pus evident în lumină idealismul unuia şi realismul celuilalt.

În situaţia dată, considerând inadmisibil să joace pe cartea unică a unei viitoare revoluţii în Germania soarta revoluţiei deja începute în Rusia, Lenin voia, după expresia lui Radek, *să cedeze din spaţiu, pentru a câştiga timp*. Când i s-au reamintit propriile cuvinte despre războiul

revoluţionar, el a răspuns: „Noi vorbeam despre necesitatea de a pregăti şi a duce războiul revoluţionar… Dar nu ne-am angajat niciodată că ne vom lansa într-un război revoluţionar fără să ne dăm seama de posibilităţile şi şansele noastre de succes”. Revoluţia socialistă se pregăteşte în toate ţările, dar ea va veni „la sfârşitul sfârşiturilor şi nu la începutul începuturilor”. Trebuie să ştii să dai înapoi. Cel care nu se adaptează la situaţia cea mai rea, „nu este decât un palavragiu, nu un revoluţionar”. Comuniştii de stânga „adoptă punctul de vedere al gentilomului, eu, pe cel al ţăranului”. Cu tratatul de la Brest va fi ca şi cu pacea de la Tilsit: „Pacea nu este decât un mijloc de refacere a forţelor… Pacea este un răgaz între războaie, războiul un mijloc de a obţine o pace mai avantajoasă”. Şi nu trebuie să se poată spune într-o zi acest adevăr trist: „Vorbăria revoluţionară despre războiul revoluţionar a dus revoluţia la pieire”.

Deşi Troţki nu a izbutit să trezească conştiinţa populară în ţările beligerante, duelul patetic de la Brest n-a rămas totuşi fără efect asupra opiniei mondiale. Rămâne dovada acestui ecou într-un mesaj în care preşedintele Wilson îşi aducea omagiul lui bolşevicilor: „Reprezentanţii Rusiei au insistat foarte just, foarte înţelept şi în adevărat spirit democratic modern pentru ca lucrările conferinţelor să se desfăşoare cu uşile deschise şi nu cu uşile închise… Poporul rus… nu vrea să cedeze nici în principiu, nici în fapt… Concepţia sa asupra a ceea ce este drept, uman şi onorabil pentru el să accepte a fost formulată cu o francheţe, o lărgime de vederi, o generozitate de spirit, o simpatie universală care trebuie să provoace admiraţia oricărui prieten al umanităţii”. Un alt om de stat, T.G. Masaryk, le-a luat apărarea bolşevicilor împotriva acuzaţiilor vulgare ce li se aduceau: „Se aflau într-o situaţie fără ieşire; ce trebuiau, ce puteau să facă? Toate negocierile de la Brest-Litovsk, modul în care nemţii au obţinut Dacea cu forţa… dovedesc faptul că bolşevicii nu au semnat pacea de bunăvoie. Semnând, ei n-au făcut decât să meargă pe urmele trasate de predecesorii lor din

regimul ţarist. Şi Miliukov, repet, rusese gata să negocieze pacea cu nemţii, iar Tereşcenko a negociat-o cu Austria…”

Abia obţinut acest răgaz pe noua graniţă occidentală, guvernul comunist a trebuit să facă faţă pericolelor multiple şi tot mai mari din interior. O nouă „epocă de tulburări” a început în Rusia. De-a lungul anului 1918, situaţia devine sinistră în ţara trecută prin foc şi sabie.

În timp ce nemţii ocupau – după Finlanda şi Polonia – Estonia, Letonia şi Lituania, revărsându-se pe teritoriul rus, apoi Ucraina, Crimeea şi, în sfârşit, Georgia unde îi chemase puterea menşevică pentru a se opune turcilor cotropitori, războiul civil se întinde peste tot, sub toate formele lui. La sabotajul serviciilor publice, la greva funcţionarilor şi tehnicienilor se adaugă comploturi, răscoale, trădări.

După înăbuşirea insurecţiilor lui Kaledin, pe Don, a lui Dutov, în Ural, „Vandeea cazacă” ameninţă în permanenţă cu răzmeriţe. În nord, contrarevoluţia finlandeză, cu sprijinul trupelor germane, ameninţă Petrogradul. Curând, forţe engleze şi franceze vor ocupa Arhanghelskul şi coasta Murmanskului. Pe Volga mijlocie, detaşamente de prizonieri de război cehoslovaci în curs de repatriere încep o rebeliune armată. Pe Volga inferioară, cazacii lui Krasnov se apropie de Ţariţîn. În Kuban se adună primii voluntari ai viitoarei armate a lui Denikin. La sud de Caspica, Albii, amestecaţi cu ofiţeri englezi veniţi din Persia, vizau Comuna din Baku, aflată în mâinile Roşilor. Dinspre frontiera românească, este invadată Basarabia. În Extremul-Orient, japonezii au debarcat la Vladivostok şi, dacă nu s-ar fi opus Statele Unite, ar fi înaintat de-a lungul Transsiberianului şi ar fi restabilit „ordinea” în Rusia asiatică, devastată de bande, brăzdată de „mari companii” şi de „coloane infernale”. În sfârşit, după blocadă, se aşteaptă intervenţia militară a aliaţilor, ai căror agenţi, misiuni, ambasade, false consulate pun la cale şi incită la revolte, la atentate.

În sate, acţionau grupuri de partizani de toate soiurile, autori de atacuri şi furturi. Ţăranii îşi ascund

grânele, refuză moneda fără valoare, se întorc la troc. Inflaţia atinge cifre astronomice. Sovietele locale, epuizând expedientele, percep contribuţii extraordinare, decretează rechiziţii, confiscări arbitrare. În oraşele înfometate, producţia industrială scade aproape la zero, comerţul agonizează, foametea impune o raţionalizare din ce în ce mai severă. Contrar propriilor proiecte de „control muncitoresc” asupra întreprinderilor, comuniştii hotărăsc naţionalizarea lor treptată, câteodată sub presiunea evenimentelor, pentru a le menţine în stare de funcţionare, când la cererea muncitorilor, când la cererea patronilor. Menşevicii provoacă greve, socialist-revoluţionarii reînvie terorismul, anarhiştii îşi înfiinţează garda lor „neagră” infestată de Albi. contrarevoluţia se organizează, înarmându-şi „ligile” patriotice şi liberatoare. În acest haos de nedescris „construcţia socialistă” sperată de bolşevici trece pe planul al doilea sub presiunea exigenţelor apărării revoluţionare.

Degeaba a schiţat Lenin în aprilie 1918 un program constructiv referitor la „sarcinile actuale ale puterii sovietelor”, subliniind ca necesităţi primordiale restaurarea economică prin calculul şi controlul sever al producţiei şi repartiţiei, organizarea muncii pozitive şi creatoare prin conducerea unipersonală în industrie, utilizarea specialiştilor bine retribuiţi, adaptarea sistemului Taylor, salariul la bucată, îmbinarea emulaţiei, denunţând în acelaşi timp opoziţia „istericilor de stânga”, aceşti „comunişti aducători de nenorocire”. Represiunea este şi mai urgentă decât gospodărirea. Troţki, devenit acum comisar pentru Război, rezumase aceeaşi teză în formula: „Munca, disciplina şi ordinea vor salva Republica Sovietelor”. Dar a trebuit, înainte de toate, să fie strivit duşmanul înverşunat, pentru a nu fi strivit de el, aşa cum o vor dovedi evenimentele ulterioare. Nu fusese profet mincinos Jaurès când scrisese, la sfârşitul secolului trecut: „În situaţia actuală a Europei şi după mersul vizibil al evenimentelor, nu ne este permis să sperăm, dacă nu suntem orbi, şi să anunţăm, dacă nu suntem trădători,

instaurarea pe cale paşnică a socialismului la naţiunile de avangardă. Poporul, care va adera primul la socialism, va vedea năpustindu-se dintr-odată asupra lui toate puterile reacţionare înnebunite. Ar merge la pierzanie dacă n-ar fi gata el însuşi să pună mâna pe armă, să răspundă la obuze cu obuze, pentru a lăsa timp clasei muncitoare a celorlalte ţări să se organizeze şi să se ridice la rândul ei la luptă”.

În mai sunt suspendate ultimele publicaţii ostile care făceau apel, din proprie iniţiativă, la intervenţia armată străină. Va urma, în curând, sfârşitul presei de opinie. În iunie, sunt excluse din soviete partidele „antisovietice”; va urma, în curând, începutul monopolului comunist în materie de politică.

Volodarski este asasinat la Petrograd de către socialist-revoluţionarii de dreapta. Ceka ia ostateci; ea reprimă încă fără excese, în timp ce Albii, prin împuşcările şi spânzurările lor în masă, seamănă o ură eternă şi-şi pregătesc represalii sângeroase. Teroarea roşie abia de răspunde terorii albe. Dar în sate începe o luptă nemiloasă, expediţii muncitoreşti iau cu forţa grânele de la *culaci*, în realitate de la toţi ţăranii producători şi provoacă o revoltă sângeroasă. Trebuiau cu orice preţ aprovizionate centrele industriale. La iniţiativa lui Lenin se formează „comitete de sărăcie ţărănească” menite să înfrângă rezistenţa deţinătorilor de cereale, să rechiziţioneze vitele, să confişte surplusul. Necesitatea nu cunoaşte legea. Nu mai este vorba despre „experienţă socialistă”, ci de combaterea foametei.

În fruntea unui detaşament de ostaşi roşii dotat cu două autoblindate, Stalin pleacă la Ţariţîn, unde este comandant Voroşilov, pentru a dirija operaţiunile de aprovizionare în sud; „problemele naţionalităţilor” puteau să mai aştepte şi de acum vor aştepta mult şi bine. Cea mai mare Darte a activiştilor energici sunt atunci mobilizaţi pe „frontul alimentar”, dacă nu devin comisari în armată. De altfel, toate fronturile imaginabile vor sfârşi prin a se amesteca şi, anulând diviziunea muncii, vor impune cumulul de funcţii şi de răspunderi. Dzerjinski, Piatakov,

Smilga, Sokolnikov, Ştiapnikov, Voroşilov au intrat în rândurile armatei, unii numiţi comisari, alţii improvizaţi generali. La rândul lui, Stalin îşi începe „din întâmplare" cariera militară; găsise la Ţariţîn o dezordine îngrozitoare, care-i făcea misiunea imposibilă, dacă nu acţiona asupra comandamentului, anume, asupra cartierului general al armatei a X-a.

Nu găsim urma lui Stalin în publicaţiile militare nici în memoriile sau studiile istorice despre marele război „ruso-rus". Timp de zece ani, niciun autor comunist nu-i atribuie nici cel mă îeânsemnat rol demn de a fi înregistrat. Dacă numele lui Troţki este, pentru lumea întreagă, prieteni sau duşmani, asociat cu victoriile revoluţiei, contribuţia lui Stalin începe să se arate abia în 1929. Au trebuit rivalităţi intestine violente pentru ca Voroşilov să se decidă deodată să „umple această lacună" iar Troţki să aducă tardivei lui mărturii corecţiile documentare indispensabile. Reputaţia lui Stalin ca războinic nu iese sporită de aici, dar capacităţile lui organizatorice, înclinaţia lui spre dictatură, talentele lui de intrigant ies în evidenţă, odată cu sursele unui antagonism personal care vor avea o înrâurire sensibilă asupra viitorului destin al Republicii.

Istoria Armatei Roşii se confundă cu viaţa lui Troţki aşa cum istoria partidului bolşevist se confundă cu viaţa lui Lenin. În aceşti doi bărbaţi revoluţia găsise valorile complementare cărora, în ceasurile ei cele mai critice, le-a datorat salvarea, trebuie s-o spunem fără să facem abstracţie de datele obiective ori să subapreciem eroismul anonim al Partidului şi al elitei bărbăteşti a poporului muncitor şi a ţărănimii. Căci, după expresia lui Marx şi Engels, care nu exagerau importanţa individualităţilor în istorie: „Pentru a pune în aplicare ideile, este nevoie de oameni care să pună în mişcare o forţă efectivă".

Troţki recunoştea superioritatea şi întâietatea lui Lenin, care, în schimb, îl aprecia pe Troţki la justa lui valoare. Gorki a reprodus dintr-o conversaţie particulară aceste cuvinte ale lui Lenin referitoare la Troţki: „Să mi se

arate un alt om capabil să organizeze într-un an o armată aproape exemplară şi să câştige în plus simpatia specialiştilor militari! Omul acesta, noi îl avem. Avem totul. Se vor petrece miracole”. Ceea ce nu împiedica întotdeauna divergenţele de vederi, care-l făcuseră altă dată pe Bonaparte să spună, cu o nuanţă de paradox: „Mai bine un general prost, decât doi buni”. Dar în anii aceia teribili, acordul profund şi stima reciprocă între cei doi principali şefi, susţinuţi de un Sverdlov în administraţia publică, de un Dzerjinski pentru siguranţa generală, de un Rakovski pentru război şi diplomaţie în Ucraina şi multe alte căpetenii, oameni de caracter şi de talent, această coeziune dădea frunţii revoluţiei o autoritate, s-ar putea spune, fără termen de comparaţie, dacă n-ar fi, *mutatis mutandis*, amintirea lui Robespierre şi a lui Saint-Just. Alte vremuri, alţi oameni, alte împrejurări, etape istorice şi sociale diferite, aar suficiente analogii pentru a justifica pe acest plan şi pentru un moment paralela.

Stalin nu este în acest moment un personaj marcant dar, încă necunoscut în ţară şi puţin cunoscut în Partid, el se numără totuşi printre acei revoluţionari călіţi, mereu gata pentru necesităţile cele mai neaşteptate. Teoretic în subordinea lui Troţki, comisar pentru Război şi preşedinte al Comitetului Revoluţionar de Război, în acelaşi timp, Stalin a comunicat totuşi direct cu Lenin în calitatea lui de membru al Comitetului Central al Partidului, organism extraconstituţional deja suprapus tuturor celorlalte. În plus, Consiliul comisarilor îşi va înceta existenţa ca guvern, în momentul când socialist-revoluţionarii de stânga vor rupe alianţa cu bolşevicii a căror politică în problema ţărănească şi tactică în privinţa războiului o combat cu violenţă.

La începutul lui iulie 1918, aceşti „isterici de stânga” preiau ofensiva împotriva partidului comunist în timpul celui de-al V-lea Congres al Sovietelor, încearcă să reaprindă războiul cu Germania, asasinându-l pe ambasadorul Mirbach, şi să răstoarne Consiliul Comisarilor Poporului bombardând Kremlinul. Înăbuşită în

douăzeci şi patru de ore, răscoala constituie începutul sfârşitului pentru socialist-revoluţionarii de stânga: mai mulţi sunt executaţi, alţii sunt încarceraţi, partidul lor zdrobit. (Anarhiştii, deja puşi la stâlpul infamiei în aprilie, vor suferi curând o soartă similară.) De acum înainte comuniştii vor fi singuri în Consiliul comisarilor, aproape singuri în Executivul Sovietelor. Comitetul Central bolşevist nu va mai avea de luat nici măcar precauţii formale pentru a-şi exercita dictatura, prin Biroul Politic. La aceeaşi dată, la instigarea agenţilor diplomatici francezi, socialist-revoluţionarii de extremă dreaptă şi Albii conduşi de Savinkov, provoacă, prin insurecţia de la Iaroslavl, primul mare masacru al populaţiei civile şi distrugerea unuia dintre cele mai frumoase oraşe din vechea Rusie. În destule privinţe, episodul îl aminteşte pe cel de la Lyon din 1793. Terorismul dădea naştere la teroare.

În această ambianţă tragică Congresul Sovietelor, întrerupt de bombe şi de tunuri votează, la propunerea lui Sverdlov, „Constituţia Republicii Socialiste Federative a Sovietelor”, codificare idealizată a ordinii existente, precedată de o Declaraţie a drepturilor poporului muncitor. În această cartă solemnă nu este vorba despre dictatura unui singur partid, de monopolul comunist al puterii. Dar prin forţa lucrurilor puterea publică se concentra de fapt, cu titlu provizoriu, în mâinile partidului câştigător.

Ştirile de pe front nu erau în acest timp liniştitoare. Pe Volga, comandantul şef Muravev trădează, apoi se sinucide. La porţile Ţariţînului, unde Voroşilov se arată mult sub sarcina de îndeplinit, cazacii străpung liniile Roşilor. Armata Sovietelor împrăştiată pe distanţe lungi, prost hrănită, rău echipată fără soldaţi, se retrage de pe toate poziţiile. Partidul comunist îşi mobilizează toţi oamenii valizi, îşi adună ultimele forţe. Stalin pleacă în grabă spre front.

Cu câteva minute înainte de plecare îi serie lui i-enin: „O să-i zgâlţâi şi-o să-i bruftuluiesc pe toţi care o merită;

sper într-o redresare apropiată. Să fiţi încredinţat că n-o să cruţăm pe nimeni, nici pe mine nici pe altcineva şi că la sfârşit vom avea rezultate. Dacă *specialiştii* militari (nişte cârpaci!) n-ar dormi şi nu s-ar vântura de colo colo, frontul n-ar fi fost spart; iar dacă linia va fi restabilită, aceasta nu se va întâmpla datorită militarilor, ci în pofida lor".

La neliniştile lui Lenin în privinţa socialist-revoluţionarilor de stânga de la Ţariţîn, unde anarhiştii avuseseră deja în mai o tentativă de insurecţie, Stalin răspunde: „În ce-i priveşte pe isterici, fiţi sigur că nu ne va tremura mâna; faţă de duşmani vom acţiona ca duşmani". Şi într-adevăr, se va impune o dată pentru totdeauna o constatare privitor la această perioadă: mâna lui Stalin nu tremură.

O frază semnificativă din scurtul lui mesaj se referă la „specialişti", adică la militarii de carieră. Stalin nu le recunoaşte nicio valoare. Aversiunea lui faţă de ei se exprimă şi într-o telegramă în care spune: *Specialiştii* noştri sunt psihologic inapţi să ducă un război decisiv cu contrarevoluţia". O întreagă fracţiune din partid împărtăşea la vremea respectivă această prejudecată. „Opoziţia militară" recrutată mai ales din rândul comuniştilor de stânga preconiza sistematic micul război de partizani, independenţa detaşamentelor de partizani, nominalizarea şefilor prin alegeri, federalismul şi improvizaţia militară. În timp ce reziduurile opoziţiei de stânga îl acuză pe Lenin de miopie, de oportunism şi de complezenţă faţă de capitalism pentru că introdusese specialiştii în industrie, opoziţia militară îi impută lui Troţki metodele centraliste, de disciplină strictă şi utilizarea specialiştilor în armată. În jurul lui Voroşilov se adună un nucleu al acestei opoziţii. La Ţariţîn, Stalin îl încurajează discret.

Or, dacă Troţki a putut să facă trecerea Armatei Roşii de la voluntariat la sistemul de recrutare, să-i ridice efectivele de la o sută de mii, la un milion, apoi la două şi la trei milioane, să repartizeze şaisprezece armate pe un front de 8.000 de kilometri, aceasta a făcut-o realizând,

după exemplul lui Dubois-Crance, „amalgamul” elementelor sănătoase din vechea armată cu cea nouă, folosind militarii de carieră sub supravegherea comisarilor, abolind eligibilitatea şefilor şi consiliile soldaţilor, instituind o disciplină riguroasă sub un comandament unic. Rezistenţa Ţariţînului la ordinele Consiliului Revoluţionar de Război nu aducea decât înfrângeri. Aşa cum explică Troţki în memoriile lui, subofiţerii şi partizanii opoziţiei nu se puteau lipsi de specialişti, dar, din ostilitate faţă de principiu, îi alegeau dintre cei mediocri.

Fără să fie un comunist de stânga, Stalin susţine această opoziţie de o factură nouă. Cea mai mare parte a eforturilor lui erau îndreptate împotriva lui Troţki, afirmă acesta. Din ce motive? Trotk» n-o spune. Poate că Stalin devenise invidios pe popularitatea unui fost adversar, străin acestui cerc clandestin de revoluţionari de profesie care considera conducerea revoluţiei ca pe un domeniu rezervat lor. Pentru Stalin şi cei asemenea lui, Troţki era, dacă nu un intrus, atunci un nou venit şi dacă nimeni nu-i mai contesta lui Lenin primul loc, caracterele cele mai puternice trebuie fatalmente să se fi ciocnit în apropierea maestrului pentru influenţa preponderentă. Stalin şi Troţki, aşa de diferiţi prin origine, prin formaţie, spirit şi cultură, aveau ca trăsătură comună şi ireconciliabilă temperamentul autoritar.

După mărturia lui Voroşilov, care inconştient se acuză singur, cartierul general al armatei a zecea prezenta, la sosirea lui Stalin, imaginea unei lamentabile confuzii şi neputinţe. Prezenţa acestuia s-a făcut simţită imediat atât în avangardă, cât şi în ariergardă. Stalin „cheltuieşte o energie colosală”, epurează serviciile de aprovizionare, administraţie, statul major. Tonul scrisorilor lui către Lenin arată ce voinţă îl animă: „Voi remedia aceste lipsuri locale şi încă multe altele, iau şi voi lua o serie de măsuri mergând până la destituirea gradaţilor şi a comandanţilor care duc cauza la pierzanie şi o voi face în ciuda dificultăţilor de formă, pe care le voi distruge, dacă va fi necesar. Pentru tot ce fac îmi asum fireşte toată

răspunderea în faţa tuturor instanţelor superioare”.

Acţiunea lui Stalin avea rezultate mai ales în oraşe. El organizează aici o Ceka locală şi trece la o represiune nemiloasă. Voroşilov citează cu satisfacţie, confirmând-o, mărturia unui Alb, transfugul Nosovici, care i-a scris lui Stalin: „Trebuie să-i recunoaştem acest merit, că energia lui poate fi invidiată de orice vechi administrator şi că aptitudinile sale de adaptare la acţiune şi la împrejurări ar putea să servească de lecţie multor altora”. La Ţariţîn, atmosfera se tensionează. „Ceka lucrează la întreaga capacitate”, se descoperă în fiecare zi comploturi, „toate închisorile din oraş sunt pline”… Un inginer cu cei doi fii ai lui, veniţi de la Moscova, sunt arestaţi pentru conspiraţie: „Hotărârea lui Stalin a fost scurtă: *împuşcaţi-i*! Inginerul Alekseev, cei doi fii ai lui şi, cu ei, un număr considerabil de ofiţeri, unii aparţinând organizaţiei, alţii numai bănuiţi, au fost arestaţi de Ceka şi împuşcaţi imediat, fără judecată”. Mâna lui Stalin nu tremură.

Niciun document nu consemnează numărul victimelor sub acest proconsulat. Aceeaşi iniţiativă şi aceeaşi fermitate se manifestau de altfel peste tot la momentul acela. În acest iulie 1918, când Sovietele nu păreau să mai aibă de trăit decât câteva zile, comuniştii din Ural, conduşi de Beloborodov, îl execută pe ţarul detronat şi familia lui, la apropierea cehoslovacilor victorioşi. Muncitorul Miasnikov, un comunist de stânga, îl execută la fel pe marele duce Mihail. În august, după căderea Simbirskului şi Kazanului, Troţki pleacă personal pe Volga unde se decide soarta revoluţiei şi-şi formează legendarul „tren” în care, timp de mai bine de doi ani, a alergat de la un front la altul, în punctele cele mai ameninţate.

La sfârşitul aceleiaşi luni – azboiul civil intră în faza lui cea mai violentă. La intervale mici de ump, un atentat pune în pericol viaţa lui Lenir, Unţki este asasinat la Petrograd: acţiona se pare, o organizaţie secreta de socialişti contrarevoluţionari. În timpul unei călătorii ia Moscova, Troţki scapă din întâmplare de gloanţele şi

bombele teroriştilor. De data aceasta Ceka ripostează cu maximă violenţă. Teroarea roşie pe faţă se află la ordinea zilei, legea marţială intră în vigoare: cinci sute de contrarevoluţionari sau presupuşi contrarevoluţionari sunt executaţi la Petrograd, tot atâţia la Kronstadt, o sută poate, la Moscova, un număr nedeterminat în provincie. Revoluţia rusă îşi avea masacrele ei din Septembrie. Atrocităţile unora încep să răspundă atrocităţilor celorlalţi. Presa publică liste de ostateci, anunţă arestări în masă. Nicio statistică nu înregistrează exact numărul de victime. Orice urmă de democraţie dispare în pârjolul represiunii. Sunt împuşcaţi pe front comuniştii cuprinşi de panică. Câteva zile mai târziu, armata a cincea a lui Ivan Smirnov recucereşte Kazanul, Tuhacevski revine la Simbirsk cu Armata întâi, partizanii roşii din Ural conduşi de muncitorul Bliuher fac joncţiunea cu Armata a III-a la Perm, după 1.500 de kilometri de marş şi cincizeci de zile de lupte sângeroase.

Troţki nu avea numai grija luptei pe frontul de la Kazan. Ţariţîn îl neliniştea mult prin opoziţia sa faţă de Statul Major, indisciplina sa flagrantă, procedeele sale de obstrucţie surdă la planurile înaltului Comandament. Voroşilov mărturiseşte, continuând să-l citeze pe Nosovici, rolul nociv al lui Stalin:

„O particularitate caracteristică a fost modul în care trata Stalin instrucţiunile telegrafice ale centrului. Când, neliniştit de distrugerea conducerilor regionale instaurate de el cu atâta osteneală, Troţki a expediat o scrisoare recomandând să fie lăsaţi Statul Major, precum şi comisarii în locul unde erau şi să li se dea posibilitatea să lucreze, Stalin adăugă pe această scrisoare o notă categorică şi semnificativă: «*Să nu se ia în consideraţie*...»

Toată conducerea artileriei şi o parte a Statului Major au rămas pe un şlep la Ţariţîn”.

Lenin nu putea să aibă cunoştinţă de acest detaliu realmente semnificativ, dar era şi el preocupat de conflict. Cunoscându-l întrucâtva pe Stalin, trebuie că bănuia atitudinea lui suspectă, dar căuta să atenueze fricţiunile,

pentru a exploata toţi oamenii de care dispunea. La începutul lunii octombrie 1918, Troţki îi telegrafiază:

„Cer categoric ca Stalin să fie rechemat. Pe frontul din Ţariţîn treaba nu merge, în ciuda unei supraabundenţe de forţe. Voroşilov poate să comande un regiment, dar nu o armată de 50.000 de oameni. Totuşi, îl voi lăsa să comande cea de-a zecea armată din Ţariţîn, cu condiţia să fie subordonat comandantului armatei din sud, Sâtin. Până în prezent, Ţariţînul nici măcar n-a trimis la Kozlov rapoartele operaţiunilor. Am cerut prezentarea rezumatelor misiunilor de recunoaştere şi ale operaţiunilor de două ori pe zi. Dacă mâine ordinul nu se execută, îi voi deferi tribunalului pe Voroşilov şi Minin şi voi aduce acest lucru la cunoştinţa armatei printr-un ordin. Atât timp cât Stalin şi Minin rămân la Ţariţîn, drepturile lor, conform cu statutul Consiliului Revoluţionar de Război se limitează la acelea de membri ai consiliului revoluţionar de război al celei de-a zecea armate. Un scurt răgaz ne mai desparte de ofensivă înaintea noroaielor de toamnă, când drumurile aici devin impracticabile şi infanteriei şi cavaleriei. Fără coordonarea cu Ţariţîn nu este posibilă nicio acţiune serioasă. Nu e timp de pierdut cu tratative diplomatice. Ţariţîn trebuie să se supună sau să cedeze. Deţinem o superioritate de forţe colosală, dar într-o anarhie completă la vârf. Putem să-i punem capăt în douăzeci şi patru de ore, dar numai cu condiţia sprijinului dumneavoastră ferm şi hotărât. În orice caz este singura soluţie pe care eu pot s-o am în vedere”.

A doua zi, Troţki îi comunică prin fir direct lui Lenin: „Am primit următoarea telegramă: «Trebuie suspendată executarea ordinului de luptă nr. 18 emis de Stalin. Am dat toate indicaţiile comandantului frontului de sud, Sâtin. Acţiunile lui Stalin îmi zădărnicesc toate planurile… *Vaţetsis*, comandant şef. *Danişevski*, membru al Consiliului Revoluţionar de Război”.

Stalin a fost imediat rechemat la Moscova. Din precauţie, Lenin l-a trimis pe Sverdlov să-l aducă cu trenul special, iar Troţki, în drum spre Ţariţîn, l-a întâlnit. Între

Troţki şi Stalin a avut loc o convorbire: „Este adevărat că voiaţi să-i înlăturaţi pe toţi?” s-a interesat acesta din urmă pe un ton resemnat, referindu-se la opoziţia din Ţariţîn. Resemnarea era aparentă. Stalin clocea resentimente şi punea la cale o revanşă.

La Ţariţîn, unde Troţki l-a pus pe Voroşilov în situaţia de a se explica, acest militar neobişnuit a recunoscut că nu vrea să se conformeze decât ordinelor pe care le consideră drepte. La care Troţki i-a pus în vedere să se supună necondiţionat ordinelor superiorilor, sub ameninţarea de a-l trimite la Moscova cu escortă şi de a-l judeca. Voroşilov a trebuit să se supună, dar Troţki şi-a căpătat astfel încă un duşman personal. Când comisarul la război a plecat, opoziţia de la Ţariţîn s-a înăsprit, susţinută pe ascuns de Stalin. Cel puţin aceasta este versiunea lui Troţki, asupra celor ce se petrecuseră înainte şi asupra a ceea ce a urmat, dar recurgând la dovezi irecuzabile, pe care nimeni nu le-a putut niciodată pune la îndoială.

A trebuit să fie rechemat şi Voroşilov, ca urmare a unei depeşe a lui Troţki către Lenin: „Imposibil să mai fie menţinut Voroşilov, din cauza căruia orice tentativă de compromis este redusă la neant. Este necesar un nou consiliu revoluţionar de război la Ţariţîn, cu un nou comandant şi trimiterea lui Voroşilov în Ucraina”. Este încă o lovitură indirectă la adresa lui Stalin. Abia atunci, ca urmare a impulsului dat de Troţki, a fost stimulată capacitatea defensivă şi ofensivă a celei de-a X-a Armate. Ştiapnikov a intrat în noul consiliu revoluţionar de război pe acest front.

În Ucraina însă Voroşilov şi-a continuat precedenta îndeletnicire, cu sprijinul confidenţial al lui Stalin. Ceea ce-l obligă pe Troţki să-i telegrafieze lui Sverdlov: „Declar în modul cel mai categoric că atitudinea de la Ţariţîn, care a dus la completa dezagregare a acestei armate, nu poate fi tolerată în Ucraina... Printre ucraineni dezordinea este deplină, ca şi lupta între clici datorată lipsei de conducători responsabili şi cu autoritate. Atitudinea lui Stalin, Voroşilov şi Ruhimovici înseamnă dezastrul întregii

cauze”. Stalin complota în umbră, dar Troţki îi descifra jocul echivoc.

Lui Lenin şi lui Sverdlov, care se chinuie încă să aranjeze lucrurile, fiindcă oamenii capabili să conducă sunt rari, Troţki le răspunde: „Este bineînţeles necesar un compromis, dar nu un compromis putred... Cred că protecţia lui Stalin, acoperind tendinţa care se manifestă la Ţariţîn este plaga cea mai periculoasă, mai rea decât orice trădare sau mişelie a specialiştilor militari... încă o dată, citiţi cu atenţie raportul lui Okulov despre armata din Ţariţîn, demoralizată de către Voroşilov cu ajutorul lui Stalin”. Perspectiva unei intervenţii militare anglo-americane în Ucraina nu-i permitea lui Troţki să tergiverseze; totuşi el nu insistă pentru o sancţiune de urgenţă.

După mai multe luni de tergiversare, Lenin îi telegrafiază în fine lui Voroşilov: „Trebuie încetate de urgenţă şi cu orice preţ discursurile şi trebuie consacrată întreaga activitate situaţiei militare, trebuie obligatoriu desemnaţi oamenii care să răspundă de executarea precisă a unei acţiuni determinate. Disciplina trebuie să fie militară...” îl invită să pună capăt „haosului, palavrelor şi disputelor pentru întâietate”. În aceeaşi zi, el reuneşte Biroul Politic al Comitetului Central care-i dă dreptate lui Troţki, îl somează pe Voroşilov să-şi îndeplinească sarcinile, „în caz contrar Troţki vă va convoca poimâine la Izium şi va da dispoziţii mai detaliate”... A doua zi, Comitetul Central îi însărcinează pe Rakovski şi Troţki să ia măsuri energice pentru a-l determina pe Voroşilov să restituie materialul de război pe care acesta şi-a permis în mod abuziv să-l acapareze. Lenin i se adresează pe fir direct lui Troţki: „Dâbenko şi Voroşilov delapidează materialul de război. Haos complet, niciun ajutor serios în bazinul Doneţului”. Datorită tenacităţii lui, Troţki a reuşit să contracareze influenţa lui Stalin şi să lichideze „ţariţânismul”.

Dar cu ce preţ? în memoriile lui, contribuţie până în prezent esenţială la biografia lui Stalin pe lângă la a sa

proprie, Troţki recunoaşte că a lovit şi persecutat mulţi oameni în perioada dificilă cât a fost comandant suprem: „În marea bătălie pe care o duceam, miza era prea mare ca să-mi permit să fiu atent în jurul meu”. Că ceea ce-l mâna era interesul cauzei comune, nu există nicio îndoială. Dar trebuie că întâlnea în drumul lui, în ceasurile grele ale disensiunilor intestine, toţi nemulţumiţii şi ofensaţii. Când, polemizând fără să-şi cumpănească atacurile, îşi jignise tovarăşii, Lenin se străduia întotdeauna, după ce obţinuse un ascendent asupra lor, să panseze rănile şi să se împace cu învinşii. Troţki nu se ostenea în sensul acesta şi acumula cu dispreţ adversităţile. Pentru un om politic este un punct slab. Stalin, povesteşte el, „colecţiona cu grijă oamenii călcaţi pe bătături. Avea pentru asta destul timp şi destul interes personal” – aluzie la o reputaţie de lene orientală pe care riuharin o confirma, spunând: „Principala însuşire a lui Stalin este lenea. Cea de-a doua, o invidie ireductibilă faţă de cei mai capabili decât el. Până şi lui Lenin i-a săpat galerii de intrigi şi l-a subminat”. Deja la vremea aceea, spune Troţki, vorbind despre reclamaţiile care ajungeau la Lenin după fiecare eşec de pe front, „Stalin dirija din culise maşinaţiunile”. Adjunctul comisarului pentru Război, Skliański, foarte apreciat de Lenin şi pe care Troţki îl compară, pentru însuşirile lui de organizator, cu Carnot, era ţinta atacurilor viclene ale lui Stalin. Acesta îşi recruta o clientelă de intriganţi dezamăgiţi şi de ambiţioşi însetaţi de carieră. Troţki povesteşte încă o întâmplare caracteristică dezvăluită de Menjiński: cu ştiinţa acestuia din urmă, Stalin a încercat să-i sugereze lui Lenin că Troţki punea la cale o cabală împotriva lui. În faţa unei invenţii de această natură, cum să nu-ţi aminteşti de vechile acuzaţii de la Tbilisi, de vechile bănuieli de la Baku, de atâtea semne care se repetau? Iar Troţki îşi încheie pasajul respectiv din *Viaţa mea*, cu aceste cuvinte: „Stalin semăna, în chip evident, seminţe otrăvite. Cât de sistematic se îndeletnicise cu acest lucru – aproape exclusiv chiar –, nu mi-a devenit clar decât mult mai târziu. Căci Stalin n-a îndeplinit niciodată o

muncă serioasă”.

Exprimându-se astfel, cu exagerările lui de polemist, Troţki are fără îndoială în vedere activitatea intelectuală şi politica de mare anvergură. Fiindcă Stalin nu era numai leneş şi mare intrigant, cum îl apreciau Buharin şi mulţi alţii; defectele lui se împleteau cu calităţi de compensaţie, pe măsura unui orizont limitat. Energia lui brutală în represiunea poliţienească şi viclenia lui calculată în relaţiile personale, în serviciul unui anumit fler pentru politica curentă, îi rezervau în cadrul îngust al Partidului un loc din ce în ce mai important la umbra oamenilor indispensabili.

Aceste calităţi minore aveau să contribuie la ascensiunea lui într-o fază propice şi pe un teren favorabil.

O scrisoare a lui Lenin adresată lui Troţki arată bine în ce fel reuşea Stalin să înşele oamenii reuşind în acelaşi timp să se pună la adăpost de atacuri. După rechemarea lui de la Ţariţîn, Stalin lasă să se înţeleagă că este dispus la o înţelegere, că-l sfătuieşte pe Voroşilov să se supună, că vrea să-şi dovedească calităţile într-un nou sector. Lenin scrie, într-adevăr: „Stalin ar dori foarte mult să lucreze pe frontul de sud... Stalin speră să-şi dovedească prin activitatea lui vederile juste... Comunicându-vă, Lev Davidovici, toate aceste declaraţii ale lui Stalin, vă rog să reflectaţi şi să spuneţi mai întâi dacă acceptaţi să aveţi o explicaţie personală cu Stalin şi, în acest caz, el ar consimţi să vină şi apoi dacă apreciaţi că este posibil, în condiţii definite concret, să înlăturaţi neînţelegerile anterioare şi să stabiliţi să munciţi împreună, ceea ce Stalin vrea. În ceea ce mă priveşte, mie mi se n-are indispensabil să fie făcute toate eforturile ca să se ajungă la acest acord cu Stalin”. La răspunsul afirmativ al lui Troţki, mai puţin intransigent în faptele lui decât în amărăciunea amintirilor, Stalin a fost numit în consiliul revoluţionar de război al frontului din sud. Îşi continuă aici fără succes intrigile, dar şi luându-şi prudent toate precauţiile.

Mutarea lui Stalin coincidea cu mari evenimente

istorice. În timpul primei aniversări a Revoluţiei din Octombrie, harta militară şi politică a Europei se schimbase: dezastre în cazul Imperiilor Centrale pe fronturile din Occident şi din Balcani, răscoale în flota germană, revoluţii în Bulgaria, în Austro-Ungaria, în Germania, armistiţiu şi tratative în vederea păcii generale. Tratatul de la Brest fusese anulat. Intervenţia economică şi militară a Statelor Unite permisese aliaţilor să reziste în „ultimul sfert de oră". În plus, în armata austro-germană, pretinsa „contagiune bolşevistă" favorizată în spatele frontului de ambasadorul Sovietelor la Berlin, Ioffe, a precipitat sfârşitul.

Nu era încă vorba de revoluţia socialistă mondială pe care contase Lenin, dar acestuia i se părea că vede aici ultima etapă spre un „Octombrie" reprodus la scara celor două continente. „Întârzierea" în realizarea previziunilor sale îl făcuse circumspect fără să-i risipească totuşi speranţa unei conflagraţii sociale universale... Proletariatul mondial este alături de noi şi merge pe urmele noastre", spunea el la cel mai mic semn de revoltă într-una din ţările beligerante. „Războiul acesta nu are altă ieşire decât o revoluţie", repetă cu o altă ocazie, precizând mai târziu: „Numai muncitorii şi ţăranii din toate ţările vor face pacea". Semnele prevestitoare ale revoluţiei germane îl incită să declare: „Criza în Germania este abia la început. Ea se va termina inevitabil prin luarea puterii de către proletariat". Schema revoluţiei ruse îl obsedează în aşa măsură încât se impune spiritului său ca unica perspectivă imediată deschisă întregii Iun & i. „Istoria mohdială, în aceste ultime zile, îşi accelerează tot mai mult evoluţia către revoluţia muncitorească mondială..."

În acelaşi timp nu încetează să se neliniştească de victoria Aliaţilor, ameninţare vagă de intervenţie militară în favoarea Albilor în războiul civil din Rusia: „Niciodată n-am fost atât de aproape de o revoluţie proletară mondială şi în acelaşi timp niciodată nu ne-a ameninţat un pericol mai mare". Dar mai multe sunt motivele de speranţă decât cele de neliniste. La cel de-al şaselea Congres al

Sovietelor, în noiembrie 1918, el afirmă: „O întreagă serie de ţări sunt aprinse de incendiul revoluţiei proletare. Previziunile noastre se împlinesc, toate sacrificiile noastre sunt răsplătite”.

Troţki se exprima în acelaşi sens: „Istoria se desfăşoară poate altfel decât am dori noi, dar urmând curba pe care noi am trasat-o... Sfârşitul va fi acela prevăzut de noi: căderea zeilor capitalismului şi imperialismului... Rusia Sovietelor nu este decât avangarda revoluţiei germane şi europene...” Stalin nu-şi permitea la acea dată să aibă o opinie asupra unor asemenea subiecte, în public. Comuniştii le stânga se retractau, sau păstrau tăcerea în faţa rezultatelor concrete ale tacticii lui Lenin.

Pentru viitorul omenirii, conducătorii Rusiei revoluţionare considerau revoluţia din Germania mai importantă decât a lor. În numele intereselor socialismului ei se arătau gata să sacrifice în favoarea revoluţiei în ţara mai avansată revoluţia din ţara cea mai înapoiată. Teoretic, Lenin aprecia ca „absolut obligatoriu să rişte o înfrângere şi chiar pierderea puterii de către soviete”, dacă era cazul, pentru a salva revoluţia germană. În practică, nu s-a ivit o asemenea eventualitate. Germania n-a făcut decât o revoluţie politică de suprafaţă, iar Republicii Sovietelor nu-i prea ajungeau mijloacele proprii pentru a se salva singură.

Căci războiul civil lua mai multă amploare odată cu sfârşitul războiului naţiunilor. Profitând de retragerea trupelor germane, ruşii se grăbesc să ocupe provinciile baltice şi lituaniene, transformate imediat în mici state sovietice. În Ucraina, unde se vor succeda cincisprezece guverne în mai puţin de patru ani, ei îşi dispută terenul cu trupele reacţionare ale atamanului Skoropadski, cu insurgenţii naţionalişti ai lui Petliura, cu ţăranii anarhişti ai lui Mahno, cu bandele de partizani de toate soiurile, cu haidamacii de drumul mare şi cei de mai mică anvergură. La est, ei pătrund în Urali după ce au dizolvat în Samara comitetul Constituantei, apoi la Ufa directoratul

socialiştilor contrarevoluţionari, dar se vor retrage în faţa armatei Albilor condusă de Kolceak la ordinul guvernului dictatorial din Omsk, protejat al Aliaţilor. În Siberia, grupurile lor izolate de partizani ţin cu disperare piept generalilor şi atamanilor care exercită o tiranie nemiloasă întinsă pe zone de influenţă imense.

Prin decret al Executivului Sovietelor, Republica a fost proclamată tabără fortificată. Pentru a unifica direcţia aprovizionării cu cea a Armatei

Roşii, a fost creat în noiembrie un Consiliu al apărării muncitoreşti şi ţărăneşti prezidat de Lenin, cu inevitabilul său birou prezidat de Troţki şi, pentru că diferitele instituţii ale statului şi partidului nu răspundeau cum trebuie exigenţelor situaţiei, se încerca remedierea situaţiei prin crearea de organisme suplimentare. De fapt, aceeaşi oameni se găseau în toate instanţele superioare iar Biroul Politic al Comitetului Central bolşevist concentra tot mai mult responsabilităţile dictaturii. Stalin figura printre cei şase membri ai noului Consiliu, dovadă că Lenin şi Troţki se bazau pe energia lui în administraţia militară, dacă nu pe puterea lui de muncă.

În ultima zi a anului, Lenin îi telegrafiază lui Troţki: „De pe frontul de la Penn, avem o serie de informaţii ale Partidului privind starea catastrofală a armatei şi privind beţia. *Vi le transmit*. *Vi se cere să vă deplasaţi la faţa locului*. Am intenţionat să-l trimit pe Stalin, temându-mă ca Smilga să nu fie prea blând cu X… care, se spune, bea şi el şi nu este capabil să restabilească ordinea. *Telegrafiad părerea dumneavoastră*”. Într-adevăr, Armata a III-a, în derută, evacuase Perm şi risca să lase descoperită Viat ka. Troţki răspunde confirmând informaţiile şi aprecierile lui Lenin şi încheie: „De acord cu trimiterea lui Stalin împuternicit din partea Partidului şi a Consiliului Revoluţionar de Război”. Poate că nu-l supăra să se debaraseze de Stalin trimiţându-l într-o regiune nordică, dar cu siguranţă acolo unde era nevoie de un conducător ferm putea fi trimis Stalin. Comitetul Central, adică atotputernicul său Birou Politic, i-a desemnat pe Dzerjinski

şi Stalin pentru a ancheta asupra capitulării de la Perm şi asupra înfrângerilor de pe frontul de est, însărcinându-i să „restabilească cât mai curând munca Partidului şi a sovietelor în raioanele Armatei a II-a şi a Di-a”.

Era prin urmare vorba despre o călătorie de inspecţie pe frontul de la Viatka, cu misiunea de a reorganiza politic şi administrativ spatele frontului. „Munca Partidului şi a sovietelor”, cu alte cuvinte funcţionarea instituţiilor oficiale, trebuia „restabilită” prin cei doi trimişi extraordinari. Aceasta arată în ce măsură era deja rupt statul sovietic de popor şi cum iniţiativa aşa-zis superioară se substituia conştiinţei „de la bază”. Tezele lui Lenin despre un stat fără funcţionari de profesie, fără poliţie şi fără armată regulată erau de mult uitate. Dar toate măsurile excepţionale păreau să fie justificate de o situaţie excepţională.

Reluând depeşa lui Lenin privitoare la înfrângerea de la Perm, Voroşilov a găsit de cuviinţă s-o falsifice prin suprimarea cuvintelor subliniate: „*Vi le transmit. Vi se cere să vă deplasaţi la faţa locului... Telegrafiad părerea dumneavoastră*”. Intenţia de a ascunde atât apelul în momentele dificile la Troţki, cât şi buna înţelegere dintre Lenin şi Troţki la data respectivă este evidentă. Voroşilov împinge complezenţa până la a atribui călătoriei lui Dzerjinski şi Stalin la Viatka meritul luării Uralskului... care se găseşte la mai bine de 1.000 de kilometri la sud. Rapoartele scrise ale lui Dzerjinski şi Stalin nu autorizează nicio presupunere de acest gen.

Ei se limitează la a cere trei regimente de întăriri pentru a ridica moralul Armatei a III-a.

După Voroşilov, care la acest punct nu citează niciun text, Stalin ar mai fi denunţat „inadmisibilul procedeu criminal al Consiliului Revoluţionar de Război la conducerea operaţiunilor de pe front”, aluzie obscură, dar directă la capacităţile lui Troţki. Dacă afirmaţia este exactă, ea subliniază că Lenin dădea prea puţină importanţă denunţurilor lui Stalin de care nu ţinea deloc cont. Troţki a rămas în postul de comandant suprem pe

toată perioada războiului şi după aceea.

Ultimul raport al lui Stalin indică pe scurt principalul obiect al activităţii sale: „Ceka regională a fost epurată şi completată cu alţi militanţi din partid…” Ca şi la Ţariţîn, constrângerea poliţienească deţinea un loc esenţial în preocupările lui. În mod vizibil experienţa lui îl convingea de posibilitatea unei puteri slabe de a se menţine prin forţă, prin distrugerea fizică a adversarilor şi crin intimidarea celor nehotărâţi. Colaborarea strânsă a lui Stalin cu Dzerjinski, preşedintele Cekăi, nu era întâmplătoare. Misiunea lor la Viatka pare să fi durat două sau trei săptămâni.

Stalin nu şi-a mai semnalat din nou prezenţa pe front decât cinci luni mai târziu, ocupat între timp cu probleme administrative. Nu se număra şi nu se socotea nici el însuşi printre ideologii Partidului, dar se socotea nu mai puţin util, după propria expresie „ca practician”. Colaborarea lui în presă a fost nesemnificativă, iar contribuţia la elaborarea politicii comuniste nulă, în acest interval de timp când a fost fondată Internaţionala a III-a. Prea puţin interesat de problemele teoretice şi de cele internaţionale, n-a avut niciun rol în prima sesiune a noii organizaţii.

Dezastrul ligii Spartacus în Germania, apoi asasinarea, în ianuarie 1919, a lui Liebknecht şi a Rosei Luxemburg întunecaseră perspectivele revoluţionare. Dar Lenin nu renunţa nici la speranţele nici la proiectele sale, iar la ideea creării unei Internaţionale comuniste ţinea mult. Nimeni din partidul lui n-a avut vreo obiecţie când a propus convocarea la Moscova a conferinţei la care, în afară de bolşevicii de diferite naţionalităţi din vechea Rusie, n-a participat decât un singur delegat membru al unui partid, cel al partidului comunist german. Ceilalţi participanţi, recrutaţi dintre refugiaţi, dezrădăcinaţi, proscrişi, nu se reprezentau încă decât pe ei înşişi. Delegatul ligii Spartacus aducea opinia postumă a Rosei Luxemburg, categoric ostilă înfiinţării premature a unei noi Internaţionale. Aceasta era şi recomandarea imperativă a Comitetului Central al partidului ei. După

multe ezitări, Lenin a trecut peste aceste păreri: prin voinţa lui Internaţionala comunistă vedea lumina zilei. Nu era stânjenit de un început aşa de modest. Şansa politică a propriului său grup iniţial al cărui unic membru pe deplin conştient fusese i se părea că promite izbânda viitoare a embrionului comunist pe plan mondial. Câteva zile după conferinţa transformată în congres, proclamarea Republicii Sovietelor în Ungaria, apoi în Bavaria, unde nici măcar nu existau partide comuniste, l-au întărit în iluziile lui.

Dar în interior pacea nu era încă restabilită. Dimpotrivă, războiul civil avea să se intensifice în anul 1919, cu înaintarea concentrică a armatelor lui Kolceak şi Denikin spre Moscova, şi marşul lui Iudenici asupra Petrogradului. Republica Sovietelor, izolată de regiunile ei producătoare, a fost pentru un moment redusă – după expresia curentă – aproape la teritoriul fostului mare ducat al Moscovei. A fost nevoie de o mişcare de masă şi de tensiunea supraomenească a resorturilor fizice şi morale ale partidului pentru a se reveni la cele mai importante frontiere ale Imperiului.

Scădea, în acest timp ameninţarea fatală a unei intervenţii serioase a Aliaţilor. În acest sens, Lenin declara: „Faptul că existăm încă, la un an după Revoluţia din Octombrie, îl datorăm faptului că imperialismul internaţional era împărţit în două hoarde de sălbatici… Niciuna dintre ele nu putea trimite împotriva noastră forţe cât de cât importante”. Şi mai încolo. „Ne-ar fi putut nimici în câteva săptămâni”. Reacţionând împotriva lăudăroşeniei din cercul său, va spune cu o altă ocazie: „Ar fi fost suficiente câteva sute de mii între aceste milioane de oameni… pentru ca Antanta să ne zdrobească prin forţa armelor”. Într-adevăr, imixtiunea străină a rămas veleitară şi incoerentă, limitată la debarcări lipsite de anvergură. „Anabaza” cehoslovacă, din lipsă de efective suficiente şi de artilerie n-a fost o expediţie, ci o retragere disciplinată. Intenţiile belicoase ale lui Clemenceau se loveau de opoziţia preşedintelui Wilson şi de Lloyd George; proiectul

eşuat al conferinţei diverselor guverne ruseşti la Prinkipo exprimă contradicţiile acestui moment tulbure. În afară de asta, oboseala războiului în armată şi marină, evidentă în special pe navele franceze din Marea Neagră, făceau nerecomandabilă o intervenţie.

Războiul civil a rămas astfel „ruso-rus” şi simulacrele de intervenţie armată nu au folosit decât la a face jocul Roşilor, puşi în postura clasică de „unificatori de pământuri”, stimulând în favoarea lor puţinul patriotism rus care mai exista. Ceea ce Marx a scris despre revoluţia de la 1848: „Nu s-a petrecut niciuna dintre aceste mari complicaţii străine care ar fi putut să trezească energiile, să precipite cursul revoluţiei, să impulsioneze guvernul provizoriu sau să-l răstoarne”, explică în ce fel a profitat în final revoluţia rusă de pericolele din afară. Aliaţii au înţeles puţin cam târziu acest lucru. Menşevicii şi-au dat seama primii, pe urmă socialist-revoluţionarii, şi unii şi alţii respingând orice solidaritate cu intervenţia străină. Doar social-democraţii din Georgia, în dezacord cu cei din Rusia, au persistat în specularea concursului armat al Aliaţilor. Iar Lenin a putut să constate: „În toate ţările, *inteligheţia* burgheză, socialist-revoluţionarii şi menşevicii – această specie există din nefericire pretutindeni – au condamnat intervenţia străină în treburile interne ale Rusiei”.

La al VIII-lea Congres al partidului comunist, de acum înainte singura organizaţie politică din ţară, opoziţia militară a fost dezarmată fără drept de apel, după deliberări secrete al căror proces-verbal n-a fost niciodată publicat. Stalin n-a îndrăznit să-i ia în mod deschis apărarea şi, după obiceiul lui, s-a abţinut să apară la tribună. Dar a reuşit să intre în comisia de redactare a acestui punct de pe ordinea de zi ca reprezentant al majorităţii, adică simulând o altă opinie decât cea pe care o avea într-adevăr. Abilitatea lui specifică se arată în această tactică anume. În absenţa lui Troţki, reţinut pe front, tezele acestuia despre armată, expuse de Sokolnikov, au fost, sub egida lui Lenin, votate în unanimitate.

Adoptarea noului program a dat ocazia unei controverse academice între Lenin şi Buharin asupra imperialismului şi unei noi discuţii asupra problemei naţionale, dar fără argumente noi. împotriva lui Lenin şi Riazanov, apărători ai „dreptului popoarelor" de a dispune de ele însele, Buharin şi Piatakov susţineau exclusiv „dreptul claselor muncitoare". După darea de seamă asupra dezbaterilor, Stalin înclina spre această poziţie, numită de stânga, dar s-a ferit cu prudenţă să intervină public, cunoscând inconvenientele unui dezacord mărturisit cu Lenin. Încă o dată acesta a avut câştig de cauză, pentru a afirma în principiu un drept la autodeterminare, încălcat de bolşevici în fapt.

Congresul a hotărât o politică de reviriment radical în privinţa claselor ţărăneşti, jefuite şi persecutate de toţi protagoniştii războiului civil, epuizate de jafurile „comisarocraţiei". Pentru ca Lenin, citat de Sosnovski, să ajungă să ceară „încetarea ororilor şi politicii de başbuzuci" faţă de ţăranii mijlocaşi, trebuia ca Roşii să fi depăşit orice limită. O serie de abuzuri flagrante ale autorităţilor sovietice de la ţară au fost denunţate şi condamnate. Satele îşi diminuau suprafeţele însămânţate, ascundeau săracele lor rezerve şi începeau să se revolte. Trebuiau menajate, trebuia consimţit să li se facă concesii pentru a reanima producţia agricolă. Amintind cuvintele lui Engels: „Poate că nu va fi necesar să fie zdrobită prin violenţă nici ţărănimea bogată", Lenin declară: „Noi nu admitem nicio violenţă împotriva ţăranului mijlocaş. Chiar faţă de ţărănimea bogată, nu suntem atât de hotărâţi în a spune, ca pentru burghezie: expropriere absolută..." Comitetele ţăranilor săraci îşi încheiaseră rolul. Hotărâri liniştitoare pe hârtie, dar dificil de aplicat.

Deja degenerescenţa rapidă a Partidului şi a sovietelor şi transformarea lor în sistem birocratic parazitar, în „ierarhie de funcţionari după vechiul stil" a fost criticată de Ossiński şi Sapronov. Sfidând Constituţia promulgată cu un an în urmă, Comitetul Central comunist se suprapunea în acelaşi timp Consiliului comisarilor şi

Biroului Executiv al Sovietelor. Şi, în plus, acelaşi Comitet Central „nu mai exista de fapt, în calitatea lui de colegiu”. Întrunirile lui deveneau din ce în ce mai rare. „Un singur om ţinea toate firele”. Lenin în materie de politică, Sverdlov pentru administraţie. Contrar ideilor leniniste afişate înainte de Octombrie, funcţionarii nu erau aleşi, nici nu răspundeau în faţa poporului şi alcătuiau o categorie socială privilegiată. Comitetele locale ale Partidului îşi impuneau autoritatea comitetelor executive în cadrul sovietelor, organele militare sau poliţieneşti nu respectau nicio instituţie legală. Ossiński a propus fără rezultat contopirea într-un singur organism a Consiliului comisarilor şi a Biroului Executivului Sovietelor şi cooptarea în el a principalilor membri ai Comitetului Central comunist pentru a asigura unitatea şi continuitatea conducerii, reorganizarea raţională a „aparatului” administrativ. Hotărârea luată a promis reforme a căror realizare devenea imposibilă din clipa războiului civil şi a inculturii publice.

Alegerea noului Comitet Central scosese pe toate listele şase nume: Lenin, Zinoviev, Troţki, Kamenev, Buharin şi Stalin. Aceşti şase oameni erau exact cercul clandestin de conducere a Partidului şi a statului, neavând de dat socoteală nimănui, de fapt. Sverdlov murise de tifos, pierdere ireparabilă pentru regimul al cărui mare organizator fusese. Zinoviev şi Kamenev, gratie supunerii faţă de Lenin care avea nevoie de agenţi docili pentru treburile lui secundare reuşeau să facă uitat calificativul de „dezertori faţă de Octombrie” de odinioară. Buharin trecea drept un teoretician valoros şi ca iubit ca tovarăş, relativ sincer şi sensibil. Stalin, tot neştiut în partid şi în ţară, cultiva cu răbdare relaţiile personale în „pătura superioară” a funcţionarilor; dispariţia lui Sverdlov, vechiul său tovarăş de deportare, lăsa un loc liber… Cel al lui Lenin şi cel al lui Troţki erau de nedisputat şi nedisputate.

În timpul Congresului Zinoviev a stârnit un ropot de aplauze citind mesajul care anunţa Republica Sovietelor în Ungaria, adăugând din proprie iniţiativă: „Să sperăm că la

Paris radioul va fi în curând în mâinile muncitorilor răsculaţi”. Tot el va afirma, la puţin timp după aceea, într-un manifest al Internaţionalei comuniste cu ocazia zilei de întâi Mai: „Nu va trece un an şi întreaga Europă va aparţine sovietelor”. Discursul lui Lenin nu era prea diferit la acea epocă: „Sistemul sovietic a repurtat victoria nu numai în Rusia înapoiată, dar şi în ţara cea mai civilizată din Europa, Germania, şi în cea mai veche ţară capitalistă, Anglia”. Chiar şi în America, „cea mai puternică şi mai tânără ţară capitalistă, sovietele au câştigat simpatia maselor populare”. Lenin vedea peste tot soviete, asimila acestora efemerele *shop stewards commitees*[25] englezeşti, socotite cele mai neînsemnate comitete de grevă în alte părţi, şi nu-i era teamă să anunţe prematur: „Sovietele au învins în lumea întreagă”. Grăbit să generalizeze fenomene trecătoare, îşi baza schema generală pe adevăruri parţiale şi pe incertitudini, uneori pe erori: „… Nimeni nu va putea plăti aceste datorii teribile şi nici repara această ruină extremă; în Franţa producţia de grâu a scăzut la mai puţin de jumătate, foametea bate la uşă, forţele de producţie sunt distruse”…

El deduce optimist: „Suntem siguri că nu mai sunt decât şase luni cu adevărat dificile”. Episodul ungar îl determină să declare: „Însăşi burghezia a recunoscut că nu este posibilă nicio altă putere decât cea a Sovietelor”. Şi pornind de la această schimbare paşnică de regim el prevesteşte plin de speranţă: „Celelalte ţări vor ajunge la puterea sovietică pe o altă cale, o cale mai umană”.

Nu venise încă momentul cel mai critic pentru revoluţia rusă, redusă, în aşteptarea realizării acestui vis grandios, la propriile sale resurse. El se apropia însă, odată cu ofensiva aproape simultană a lui Kolceak la est, a lui Denikin la sud, a lui Iudenici la nord.

Kolceak a fost respins primul şi retragerea lui a suscitat neînţelegeri între comunişti. Trebuia să fie urmărit

25 Comitete muncitoreşti formate după primul război mondial în uzine şi fabrici în Anglia pentru a susţine revendicările muncitoreşti. Comuniştii, în vremea aceea, au văzut în ele embrioane de soviete.

până în profunzimile Siberiei, sau trebuiau retrase trupe şi trimise întăriri pentru a stăvili înaintarea neliniştitoare a lui Denikin la sud? Troţki înclina către a doua soluţie, greşită, după cum a recunoscut el însuşi mai târziu. Stalin s-a folosit de pretext pentru a-şi satisface ranchiuna; de nenumărate ori trimisese la Lenin denunţuri care-l vizau pe Troţki, dar fără rezultat; la începutul lui iunie 1919, el acuză din nou comandamentul frontului de sud de nepricepere, cu gândul ascuns de a lovi întR-oţki, şi insistă pentru sancţiuni, în termeni aparent ambigui, dar limpezi pentru iniţiaţi: „Toată problema acum este de a şti dacă va avea curaj Comitetul Central să tragă concluziile necesare. Va avea el destul caracter, tenacitate?" Fără să aibă cunoştinţă de această corespondenţă, Troţki a simţit intriga şi şi-a prezentat demisia.

Incidentul n-a avut urmări imediate, dar el şi-a păstrat interesul dublu de a pune în evidenţă atât atitudinea Comitetului Central faţă de Troţki, cât şi felul de a acţiona al lui Stalin. Într-adevăr, Comitetul Central a răspuns reconfirmându-l pe Troţki în toate atribuţiile lui, asigurându-l că va face totul pentru a-i uşura misiunea pe frontul de sud „cel mai dificil, cel mai periculos, cel mai important la ora actuală şi ales de însuşi Troţki", de a-i acorda toate mijloacele de acţiune posibilă şi, dacă vrea, de a se strădui să grăbească întrunirea unui congres al partidului, fiind „ferm convins că demisia lui Troţki în acest moment este absolut imposibilă şi ar fi cea mai mare lovitură pentru Republică". Această rezoluţie poartă semnătura lui... Stalin.

O nouă divergenţă de opinii s-a produs pe tema operaţiunilor împotriva lui Denikin. În substanţă, planul lui Troţki prevedea ofensiva prin regiunile muncitoreşti Harkov şi Doneţ, unde populaţia era favorabilă Roşilor, iar planul Statului Major al acestui front, susţinut de Stalin propunea trecerea prin regiunile cu populaţie ţărănească cazacă, favorabilă Albilor. Comitetul Central a aprobat la început al doilea plan, dar evenimentele i-au dat dreptate lui Troţki. Atacându-i fără nicio raţiune pe cazaci, Armata

Roşie îi împingea să se solidarizeze cu Denikin, întărea inamicul, se epuiza bătând pasul pe loc. În timp ce Albii înaintau în Rusia Mare, luau Kursk, pe urmă Orei şi se îndreptau spre Tuia, principalul arsenal al republicii şi situat la 220 km de Moscova. Greşeala Statului Major, a Comitetului Central şi a lui Stalin – deci a lui Lenin în ultimă instanţă – a costat multe vieţi omeneşti şi multe materiale. În plus, a avut drept consecinţă o situaţie alarmantă în sud în momentul în care apărea la nord cel mai mare pericol.

Armata a Şaptea a Roşilor, slăbită de numeroasele înfrângeri şi demoralizată de o inactivitate îndelungată, ceda la porţile Petrogradului. Stalin îşi petrecuse trei săptămâni pe acest front, în iunie-iulie, în timpul capitulării fortului de la Krasnaia Gorka, luat în patru zile fără dificultăţi. Toată afacerea se rezuma atunci la o trădare reprimată cu repeziciune. În această privinţă, Voroşilov îi atribuie lui Stalin „o imensă activitate creatoare” şi „lichidarea unei situaţii periculoase la porţile Petrogradului Roşu”. În fapt, nicio publicaţie a epocii sau din anii următori, nicio lucrare retrospectivă nu aduce mărturie despre aşa ceva, ci dimpotrivă, poziţia fostei capitale s-a agravat din ce în ce mai mult până în octombrie când Lenin a considerat-o pierdută, resemnându-se s-o părăsească.

Abandonarea Petrogradului ar fi constituit mai mult decât un dezastru parţial. Troţki, sosit în grabă la Moscova, s-a opus energic, susţinut de Krestiński, Zinoviev şi, de data asta. şi de Stalin. El înţelegea să apere oraşul cu orice preţ, chiar, în caz extrem, prin lupte de stradă. Lenin a cedat în faţa argumentelor lui, planul lui Troţki a fost adoptat şi comisarul Războiului a plecat pe frontul nord-vestic.

Dacă vreodată o situaţie a fost schimbată datorită impulsului dat de un singur om, atunci lucrul acesta s-a petrecut, cum o atestă ambele tabere, în această împrejurare surprinzătoare. Petrogradul era în stare de panică, căderea lui era anunţată în toată Europa, Albii

erau, ca să ne exprimăm astfel, la porţile lui. Troţki devine sufletul rezistenţei. El trezea prin atitudinea lui încrederea populaţiei descurajate, animând zi şi noapte iniţiativa şi voinţa apărătorilor, galvanizând opinia muncitorească strânsă în jurul singurului partid al revoluţiei. Era văzut chiar călare, în toiul focului mitralierelor, pentru a-i readuce în prima linie pe dezertori. În cincisprezece zile, dar cu preţul unor mari sacrificii, armata lui Iudenici a fost scoasă definitiv din luptă.

A salva Petrogradul roşu însemna a aduce proletariatului mondial şi deci Internaţionalei comuniste un serviciu nepreţuit. Primul merit în această luptă vă revine, bineînţeles, iubite tovarăşe Troţki…” Aşa se exprima cu emfază, Zinoviev, într-un mesaj al Executivului noii Internaţionale. Era tonul general al declaraţiilor de recunoştinţă, al omagiilor unanime care-l salutau pe Troţki. Lenin a fost atunci pe punctul de a comite o eroare ireparabilă prin sistematizarea în exces a tacticii de retragere folosită în deplină cunoştinţă de cauză în anul precedent. Colaborarea lui cu Troţki a compensat inconvenientele unei autorităţi personale exagerate. Din fericire pentru regim, fondatorul lui nu avea pretenţia omniscienţei şi a omnipotenţei şi se străduia să realizeze o conducere colectivă.

Biroul Politic i-a decernat lui Troţki ordinul Drapelului roşu. Revenirea decoraţiilor în armată, atât de contrară ideologiei comuniste, păruse să se explice, la rigoare, ca fiind destinată să-i stimuleze în situaţia dată pe soldaţi, în cea mai mare parte a lor ţărani înapoiaţi; dar obiceiul se extindea şi se consolida deja prin decorarea şefilor. La început nu fusese vorba să se instaureze o ordine civilă; dar primul pas trebuia să fie urmat de al doilea, apoi de al treilea. Troţki nu a avut rectitudinea de principiu, nici simţul politic de a circumscrie răul servind drept pildă. Astfel că revenirea rapidă a vechilor deprinderi dezminţea mereu mai mult aparenţele înflăcărate ale revoluţiei.

Cu aceeaşi ocazie Kamenev a făcut propunerea să fie

decorat şi Stalin, spre marea surpriză a lui Kalinin, succesorul nominal al lui Sverdlov, care a întrebat: „De ce Stalin? Nu pot să înţeleg”. Răspunsul lui Buharin la această întrebare este destul de instructiv: „Este ideea lui Ilici care şi-a spus că Stalin nu poate trăi fără să aibă ceea ce a obţinut un altul. N-ar ierta niciodată una ca asta…” Lenin intuise deci invidia lui Stalin şi încerca prin toate mijloacele să evite să-i trezească iinimozitatea faţă de Troţki. La ceremonia de decernare, Stalin a avut de altfel înţelepciunea să nu-şi facă apariţia şi nimeni n-a înţeles numirea lui onorifică.

Republica Sovietelor îşi celebra cea de-a doua aniversare. În ciuda tuturor aşteptărilor, ea rezistase şi putea rezista, dar renegându-şi programul. Totuşi pericolul continua să fie permanent, iar frontul de sud prea aproape de Moscova. A fost nevoie să se revină la proiectul lui Troţki, pe care Stalin l-a reluat mai târziu şi l-a însuşit. Într-o scrisoare plină de insinuări, a cărei dată Voroşilov îşi ia precauţia să n-o menţioneze, Stalin a preconizat un plan nou, identic cu cel al lui Troţki, ameninţând, la rându-i, cu demisia: „… Altfel, activitatea mea pe frontul de sud ar fi absurdă, criminală, inutilă, ceea ce-mi dă dreptul, sau mai degrabă datoria să merg oriunde, fie şi la dracu’, dar nu să rămân pe frontul de sud”. Un răspuns sever din partea Biroului Politic l-a rechemat la ordine: „Biroul Politic apreciază ca inadmisibilă punctarea exigenţelor dumneavoastră cu ultimatumuri şi cu demisii”. Aceste eşecuri aţâţau ura lui înăbuşită, de o eficacitate şi virulenţă pe care Troţki o subestima.

Istoriograful militar al lui Stalin, subalternul şi colaboratorul lui apropiat, Voroşilov, afirmă după zece ani de reflecţie, că Stalin obţinuse, înainte de a pleca pe frontul de sud, o hotărâre care-i interzicea lui Troţki să se amestece în problemele ce ţineau de sectorul lui. După această afirmaţie, comisarul la Război, preşedinte al Consiliului Revoluţionar de Război, membru al Comitetului Central şi al Biroului Politic, ar fi putut să rămână străin de problemele principalului front. Pentru a o dovedi, le era

simplu celor care au acces la arhive să găsească documentul respectiv. Voroşilov evită cu grijă orice precizare şi se abţine să facă vreo referire, în schimb se găsesc în volumul II, cartea I din culegerea intitulată: *Cum a fost înarmată Revoluţia*, nu mai puţin de optzeci de documente referitoare la activitatea lui Troţki pe frontul de sud. În scrierile ulterioare ale acestuia, care se referă la conflictul lui cu Stalin, nu totul este limpede, dar documentaţia este evident irefutabilă: Voroşilov nu s-a aventurat s-o contrazică. În plus, din această literatură istorico-polemică, învăţămintele se desprind fără să fie necesare multe detalii.

La începutul anului 1920, după înfrângerea lui Denikin, numit pe frontul din Caucaz, Stalin s-a eschivat de la misiune, pretextând interpretările răuvoitoare pe care le-ar provoca frecventele lui deplasări. El îi răspunde lui Lenin care comandă trimiterea a doua divizii în Caucaz: „Nu înţeleg de ce răspunderea frontului din Caucaz ar trebui să cadă în primul rând pe mine. După regulă, răspunderea de a întări frontul din Caucaz revine Consiliului Revoluţionar de Război al Republicii, ai cărui membri sunt, după ştiinţa mea, într-o stare de sănătate nerfectă. şi nu lui Stalin care este şi aşa supraîncărcat cu sarcini” La telegrama aceasta nepoliticoasă, Lenin răspunde pe un ton de dezaprobare stăpânită: „Dumneavoastră trebuie să urgentaţi trimiterea de întăriri de pe frontul de sud-vest pe frontul din Caucaz. În general, este necesar ajutorul sub toate formele şi nu controversele asupra atribuţiilor de competenţă…” Schimbul de replici îi caracterizează bine pe cei doi oameni.

Îl regăsim pe Stalin militar în timpul campaniei din 1920 împotriva Poloniei. În timpul verii, fosta căpetenie a expropriatorilor din Bojowka, Piłsudski, silindu-i pe Roşii epuizaţi să ducă un nou război, împinsese armata poloneză în Ucraina, până la Kiev. Printr-o ironie a sorţii în Statul Major al trupelor ruse în retragere se afla Stalin, alt virtuos al exproprierilor organizate de *boieviki*. Eşecurile au provocat un elan de energie combativă în Rusia şi

Armata Roşie din sud-vest, primind întăriri, şi-a revenit, iar polonezii au trebuit să cedeze Kievul, apoi să se retragă mai repede decât înaintaseră, pe mai bine de 600 kilometri în cinci săptămâni. Acest reviriment a produs unul dintre cele mai violente dezacorduri strategice şi politice ale vremii, între şefii comunişti. Troţki s-a pronunţat cu hotărâre pentru încheierea păcii, la fel Radek. Dar majoritatea, cu Lenin şi Stalin, a vrut să profite până la capăt de succes, să dezvolte ofensiva, să ia Varşovia şi să aplice aici, în felul lor, dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, „ajutându-i" pe comuniştii polonezi să instaureze o republică a Sovietelor.

Aceasta însemna să cadă la rândul lor în eroarea belicoasă „girondină" a comuniştilor de stânga şi să uite cuvintele lucide ale lui Robespierre: „Cea mai extravagantă idee care s-ar putea naşte în mintea unui om politic este aceea că-i este suficient unui popor să intre înarmat pe pământul unui popor străin pentru a-l face să-i adopte legile şi Constituţia. Nimănui nu-i plac misionarii înarmaţi". Însemna să fie întârziată unitatea naţională a polonezilor sub ameninţarea duşmanului extern în loc să fie stimulată lupta de clasă. Comitetul Central îi dăduse dreptate lui Lenin, dar realitatea îl contrazicea. Înaintarea Roşilor avea să se transforme în aventură şi să sfârşească printr-o grea înfrângere.

Una dintre cauzele catastrofei, explică Troţki, a fost atitudinea cartierului general al frontului din sud, unde principalul personaj politic era Stalin. Putem să nu expunem evenimentele în cele mai mici detalii, pentru a o dovedi. În vreme ce grupul de armate comandat de Smilga şi Tuhacevski în nord restrânsese periculos frontul lui în direcţia Varşoviei printr-o înaintare prea rapidă, Stalin pretindea să îndrepte asupra Lvovului armata din sud, contravenind astfel instrucţiunilor care-i ordonau să descongestioneze grupul din nord, atacându-i lateral pe polonezi. Pentru ca să-şi înscrie la activ cucerirea unui oraş mare, Stalin a compromis manevra esenţială: „Numai după ordine şi somaţii repetate a consimţit

comandamentul din sud-vest să schimbe orientarea frontului. Dar cele câteva zile de întârziere au fost fatale”. Voroşilov trece discret peste aceste fapte de arme.

Lenin n-a fost ultimul care să înţeleagă semnificaţia acestui eşec A făcut aluzii directe la ea în numeroase ocazii. Superioritatea lui intelectuală faţă de cei care-l înconjurau, consta, între altele, în aceea că îşi recunoştea greşelile şi învăţa din ele. „Ne-am înşelat”, fraza aceasta este frecventă în scrierile şi în discursurile lui. Despre calculele lui greşite asupra Varşoviei, Clara Zetkin a notat în *Amintiri* despre *Lenin*, între confidenţele interlocutorului ei: „Radek prevăzuse ce avea să se întâmple… Eu m-am supărat tare pe el, l-am considerat defetist. Dar în privinţa esenţialului el era cel care vedea clar. El cunoaşte mai bine ca noi situaţia din afara Rusiei şi în special în Occident…” Nu şi-a economisit nici elogiile la adresa lui Troţki, în aceeaşi împrejurare. Mai bine decât oricine altcineva, resimţea criza de oameni de valoare în partidul lui şi le recunoştea meritele celor mai capabili. „Cadrele bune sunt exact elementul care lipseşte revoluţiei noastre”, îi scria Engels lui Marx, cu o jumătate de secol înainte. Lenin ştia din experienţă unele lucruri în privinţa asta.

Dar clarviziunea lui relativă, manifestată foarte adesea prea târziu, în faţa faptului împlinit, nu-i atenuează cu nimic responsabilitatea proprie în dezastrele care au survenit pe plan internaţional în comunismul în acţiune, pe timpul vieţii lui. După Finlanda, după Bavaria, unde bolşevicii incitaseră revoluţia fără a-i putea veni în ajutor, a urmat prăbuşirea lamentabilă a efemerului regim sovietic din Ungaria, urmată de o lungă perioadă de reacţiune politică şi socială în întreaga Europă Centrală. „Veştile pe care tocmai le-am primit din partea Sovietelor ungare ne umplu de bucurie şi de fericire. Au trecut abia două luni de când există puterea sovietică în Ungaria, dar se pare că proletariatul maghiar ne-a şi depăşit…” în aceşti termeni se exprima Lenin într-un mesaj trimis la Budapesta cu avionul, câteva săptămâni înaintea prăbuşirii

Republicii Maghiare a Consiliilor. Este puţin probabil ca asemenea extrase din operele lui să figureze în viitoarele antologii leniniste.

În fine, alături de Frunze, Stalin a luat parte la operaţiunile împotriva ultimei mari armate albe, condusă în sud de către Vranghel, dar participarea lui a durat puţin: boala i-a întrerupt cariera militară. Voroşilov nu-i atribuie niciun merit special şi nicio faptă eroică pe acest front. Să fi avut vreo responsabilitate în masacrarea fără milă a prizonierilor dezarmaţi ordonată de Béla Kun în Crimeea, după victoria definitivă a Roşilor? în imprecizia datelor indicând prezenţa lui acolo, nu ne este permisă nicio supoziţie.

Cu această ultimă bătălie care i-a costat pe revoluţionari ca şi pe Albi un veritabil măcel, războiul civil se apropia de sfârşit, după doi ani de lupte care, prin amploarea forţelor în joc şi prin încrâncenarea luptelor, nu au, în timpurile moderne, un termen de comparaţie decât în războiul de secesiune. Mai de scurtă durată în Rusia decât în America, el a fost aici mai intens prin tehnica de armanent şi mai ucigaş prin proporţiile teritoriale ale câmpului de acţiune. Avea să dureze aproape încă un an o mă la împrăştierea a ceea ce mai rămăsese din trupele răsculate din Ucraina, din Siberia, din Turkestan, şi până la cucerirea deplină a Caucazului. Totuşi, anul 1920 marchează pentru Repuolica Sovietelor o fază nouă, cea a muncii paşnice.

Stalin ieşea maturizat şi călit din aceste încercări sângeroase. Dacă nu dobândise notorietate, deprinsese, alături de Lenin, o anumită pricepere în guvernare, un pic de ştiinţă politică empirică şi încredere în sine. Pe front, a trebuit să se obişnuiască să nu pună mare preţ pe viaţa şi pe suferinţa umană. Şi acest „dur" între duri a devenit şi mai dur în spatele frontului, reprimind.

În jurul lui, mari locuri rămase goale: Sverdlov, spiritul organizator al dictaturii; Unţki, Volodarski, Ciudnovski şi atâţia alţii, dispăruţi; tovarăşii şi rivalii lui din provincia natală, S. Şaumian, supranumit „Lenin al

Caucazului”, şi A. Djaparidze, executaţi de englezi printre cei douăzeci şi şase de comisari împuşcaţi după prăbuşirea Comunei din Baku. Cadrele decimate ale bolşevismului au de acum de creat o lume nouă. Supravieţuitorilor îndrăzneţi par să li se ofere posibilităţi infinite. Ce ambiţii se nasc atunci în sufletul lui Stalin?

Se simţea pe nedrept anonim şi prins în obscurităţile istoriei; este ceea ce se înţelege din lectura acestor câteva rânduri închinate mai târziu memoriei lui Sverdlov: „Există oameni, conducători ai proletariatului, despre care nu se face zarvă în ziare, poate pentru că nici lor nu le place să vorbească despre ei înşişi, dar care sunt totuşi seva vitală şi conducătorii adevăraţi ai mişcării revoluţionare”. În mod sigur, Stalin vorbeşte despre el însuşi, omagiindu-l, în acest stil stângaci, pe Sverdlov.

El exprima, fără îndoială, o veche amărăciune, amestecată cu o idee justă: în Rusia sovietică, ca peste tot, oamenii de condei şi de tribună acaparau atenţia publică fără s-o merite întotdeauna. Tăcut, cel mai adesea, în marile adunări şi neobservat în presă, Stalin rămânea necunoscut în afara cercurilor restrânse ale politicii oficiale, deşi participa la puterea efectivă în tainiţele Biroului Politic şi ale Comitetului Central. Dar neresemnat în anonimatul acesta şi fără să bănuiască încă ce şanse îi rezervă viitorul, el îşi aşteaptă şi îşi pregăteşte momentul cu o răbdare şi o prudenţă tipic ţărănească.

În timpul zilelor revoluţionare ale lui 1917, presimţind un atentat, Lenin îl întreabă pe Troţki: „Dacă ne ucid Albii, pe mine şi pe dumneavoastră, credeţi că Sverdlov şi Buharin se vor descurca?” Nu se gândeşte la Stalin ca eventual succesor, nici *a fortiori*, la „dezertorii faţă de Octombrie”. Foarte atent la calitatea oamenilor, el nu poate să se înşele asupra nivelului intelectual şi moral al partizanilor sau discipolilor lui, oricât de apropiaţi i-ar fi fost. El îi spune lui Troţki că Zinoviev este curajos după ce a trecut pericolul, opinie confirmată de această frază a lui Sverdlov: „Zinoviev înseamnă Danică”. Despre unii bolşevici de stânga, scrisese: „Lunacearski, Manuilski şi

alţii sunt capete ară creier”. Pentru numeroşi elevi ai lui aprecierea nu este mai măgulitoare. Dimpotrivă, îşi apreciază la adevărata valoare colaboratorii serioşi şi îi susţine, îi încurajează în toate împrejurările dificile.

În lumina tragică a războiului civil, distinge fără ezitare printre ei, în Stalin şi Dzerjinski, personalităţile cu cea mai mare tărie de caracter, cu excepţia lui Troţki şi Sverdlov. În 1919, între două campanii împotriva Albilor, el obţine numirea lui Stalin drept comisar pentru Inspecţia Muncitorească şi Ţărănească, nou organism de control, nici mai mult şi nici mai puţin „muncitoresc şi ţărănesc” decât celelalte instituţii sovietice şi nefăcând decât să adauge birocraţiei o nouă complicaţie birocratică. Utilitatea acestui comisariat ca şi a aceluia pentru Naţionalităţi se dovedeşte cu prisosinţă în faptul că dublul comisar îşi petrecea cea mai mare parte a timpului în mijlocul armatelor, lăsându-şi birourile ministeriale în seama subordonaţilor. Dar alegerea lui Stalin este semnificativă, cel puţin pentru acea perioadă.

Nimic nu confirmă ipoteza lui Troţki conform căreia, cunoscându-l pe Stalin puţin, prin scurte contacte de emigraţie, Lenin ar fi avut despre el o părere proastă, imediat ce l-a văzut la lucru, la faţa locului. Este vorba aici, se pare, de un anacronism. Sigur, Lenin nu-l socoteşte pe Stalin un creier, ci un pumn. îi vor trebui totuşi ani, pentru a-şi schimba părerea asupra „minunatului georgian”.

Sensibil diferită este opinia lui despre Troţki: retorica şi romantismul acestuia nu-i plac, dar ştie să-i valorifice la maximum, în interesul revoluţiei, inteligenţa, cultura, iniţiativa şi energia. Cu acesta, Lenin împarte conducerea şi răspunderile şi se solidarizează explicit sau implicit în permanenţă, mai puţin în situaţiile de divergenţă declarată, în care controversa îşi reintră în drepturi. În legătură cu atitudinea bolşevicilor faţă de ţărani, el scrie în *Pravda*: „Confirm în totalitate declaraţia lui Troţki. Nu există între noi nici cel mai mic dezacord... Semnez cu amândouă mâinile ceea ce a spus tovarăşul Troţki”. Altă dată, îi ia apărarea lui Troţki, acuzat de severităţi excesive:

„Dacă i-am învins pe Denikin şi pe Kolceak, aceasta s-a datorat faptului că la noi disciplina este mai puternică decât în toate ţările capitaliste din lume. Troţki a instituit pedeapsa cu moartea, noi îl aprobăm”. El îi dă chiar o semnătură în alb, conţinând următoarele cuvinte, pentru ordinele sale cele mai controversate: „Cunoscând asprimea ordinelor tovarăşului Troţki, sunt atât de convins, atât de încredinţat de justeţea, oportunitatea şi necesitatea, în interesul cauzei, a ordinului tovarăşului Troţki, încât îl aprob în totalitate”. Acordul lor fundamental era unul din elementele esenţiale în stabilitatea puterii.

În diviziunea muncii, această putere dictatorială se repartiza între Biroul Politic, Consiliul Revoluţionar de Război şi Comisia extraordinară (Ceka), organe extraconstituţionale. Lenin îl conducea pe primul, Troţki pe al doilea, Dzerjinski pe al treilea. În ultimă instanţă, Biroul Politic era suveran, dar în mactică Troţki şi Dzerjinski asistaţi de un colegiu exercitau o autoritate aproape nelimitată fiecare în domeniul său. La un moment dat, *Pravda* spunea că formula „întreaga putere în mâinile Sovietelor” a fost înlocuită cu „întreaga putere în mâinile Cekăi”. Ţara era împânzită de o reţea din ce în ce mai deasă de organisme Ceka suprapuse, locale, departamentale, provinciale, regionale, fără a le mai socoti pe cele speciale, din transporturi şi din alte părţi. La vârful acestei piramide poliţieneşti, Ceka centrală răspundea, teoretic, în faţa Consiliului comisarilor, de fapt, în faţa Biroului Politic. În fapt, ea avea posibilitatea de a obţine o ratificare automată a actelor sale, cu excepţia cazurilor, foarte rare, când interveneau Lenin sau Troţki, la care informaţiile ajungeau direct.

Sfârşitul ostilităţilor armate reducea influenţa militarilor la tabere şi cazărmi, dar lăsa o reţea Ceka ramificată, iar aceasta se perfecţiona fără încetare, simplificându-se. Biroul Politic şi Ceka, ultima instrumentul primului, concentrau prerogativele guvernamentale, aproape ca în Franţa Comitetul Salvării Publice şi Comitetul Siguranţei Generale sub dominaţia iacobinilor.

Fără identitate absolută de situaţii, aceleaşi cauze determinaseră efecte analoge.

Dar în Rusia, aparatul dictatorial născut în timpul războiului civil a supravieţuit condiţiilor care-l făcuseră necesar şi justificat din punct de vedere istoric. Pacea nu s-a instaurat de la început, revoluţionarii de profesie tot mai numeroşi rămâneau în continuare vigilenţi şi starea de asediu, suspendată în formă, se menţinea sub noi aspecte, atât din cauza inerţiei, cât şi ca recurs la cel mai la îndemână mijloc de guvernare.

Înainte de a avea o Constituţie, Republica Sovietelor beneficia de un simulacru de sistem constituţional, complex şi insuficient definit. Sovietele locale deţineau o parte de putere. Social-democraţi, socialist-revoluţionari şi anarhişti au avut, în condiţii de insecuritate, reprezentanţi în Executivul sovietic. În ciuda represiunii, apărea o presă de opoziţie supusă prigoanei, cu frecvente schimbări de nume. Partidul comunist nu impunea încă decât o dictatură relativă, comitetele şi fracţiunile lui îşi împărţeau autoritatea în limitele atribuţiilor lor şi într-un regim interior de democraţie, tolerând confruntările de idei. Această stare de lucruri s-a schimbat odată cu explozia terorismului şi cu efectele terorii.

Lenin nu a fost luat prin surprindere. Din acest punct de vedere, nu se poate spune că a fost inconsecvent, fiindcă, încă din 1901, el scria în *Iskra*: „În principiu, nu am respins niciodată şi nu putem respinge teroarea. Este un act de război… indispensabil în anumite momente ale luptei”, convenind însă că acest act provizoriu „nu-şi este suficient sieşi”. Niciodată nu a avut în vedere teroarea ca metodă *constantă* în „dictatura sa democratică”. La început l-au depăşit evenimentele şi apoi a găsit pretext ca să prelungească folosirea mijloacelor pe care le sugerau circumstanţele excepţionale. În luările lui de cuvânt, termenul „a împuşca” revine atunci ca un laitmotiv sinistn1 adesea, de altfel, simplă ameninţare, dar totul dă o idee despre violenţa actelor, după diapazonul limbajului – semn evident de slăbiciune.

În măsura în care teoretizează teroarea, Lenin şi Troţki intră în contradicţie cu gândirea marxistă ai cărei interpreţi fideli se consideră. Ei nu au ştiut ce să răspundă când li se aducea drept contraargument ideea lui Engels care spunea că teroarea este „stăpânirea oamenilor terorizaţi ei înşişi”, că este constituită din „cruzimi inutile comise pentru a se linişti, de către oameni cărora le este la rândul lor frică”. Opinie deloc întâmplătoare, confirmată de Marx care lăuda Comuna din Paris pentru că „s-a păstrat curată de toate acele violenţe de care se foloseau revoluţiile şi mai ales contrarevoluţiile claselor superioare”. Engels scrisese cu douăzeci şi cinci de ani mai înainte: „Revoluţia se va face cu mai puţină vărsare de sânge, cu mai puţine răzbunări şi violenţă, în proporţia exactă în care proletariatul se va îmbogăţi de elemente socialiste şi comuniste”. Văzută din acest unghi, revoluţia rusă s-a dovedit extraordinar de săracă în comunişti şi socialişti.

Albii şi Roşii şi-au atribuit reciproc paternitatea crimelor războiului civil şi s-au acuzat alternativ de cele mai grave abuzuri şi prejudicii. De ambele părţi abundă documentaţia suspectă şi mărturiile delirante. Dar, în aşteptarea unei restabiliri viitoare a adevărului, doza de adevăr din ele este destul de mare pentru ca să nu fie nevoie de un examen minuţios al tuturor rechizitoriilor şi de contestarea unuia sau altuia dintre detalii: de la un anumit grad de teroare în sus, variantele nu mai contează. Se ştie deja esenţialul înainte ca toate arhivele să-şi dezvăluie secretele şi ca toţi martorii să depună mărturie în mod liber. Ostatici împuşcaţi, prizonieri exterminaţi, inocenţi masacraţi, sate incendiate, violuri, jafuri şi pustiiri, represalii, spânzurări şi torturi, toate acestea sunt prea adevărate în general, pentru a putea fi respinse în detaliu.

Istoria demonstrează destul de clar că toate aceste orori nu au nimic specific rusesc. Au fost constatate în toate războaiele, în multe revoluţii.

Jaurès a arătat, în mod just: „Revoluţiile sunt forma

barbară a progresului. Oricât de nobilă, oricât de fecundă, oricât de necesară ar fi o revoluţie, ea aparţine întotdeauna perioadei inferioare şi semibestiale a omenirii”. Iar Lenin, nu subscria el oare la aceste cuvinte, recomandând „să nu se dea înapoi în faţa mijloacelor barbare pentru a combate barbaria”? Şi Troţki, vorbind despre revoluţie, „cu eroismul şi cruzimile ei, lupta ei pentru individ şi dispreţul ei pentru individ”?

Pentru dezvinovăţirea bolşevicilor, este drept să citǎm alte reflecţii, citite în *Istoria socialistă a Revoluţiei Franceze*: „Când o mare ţară revoluţionară luptă în acelaşi timp împotriva fracţiunilor interne înarmate şi împotriva lumii, când cea mai mică ezitare sau cea mai mică greşeală pot să compromită, poate pentru secole, destinul noii ordini, cei care conduc această acţiune imensă nu au timp să-şi ralieze disidenţii, să-şi convingă adversarii. Nu pot să acorde un spaţiu larg spiritului de dispută sau spiritului de compromis. Ei trebuie să lupte, ei trebuie să acţioneze şi, pentru a păstra intactă întreaga lor putere de acţiune, pentru ca să n-o risipească, ei cer morţii să realizeze în jurul lor unanimitatea imediată de care au nevoie”.

Nimic specific rusesc şi nim. e mai ales speciâic unei „experienţe socialiste” în dezlănţuirea de sălbăticie determinată de secole de despotism, de arbitrar şi de ignoranţă, în trezirea brutalităţii ancestrale suscitate de războiul principalelor naţiuni numite civilizate. Numai fenomene specifice stării de înapoiere a Rusiei, despre care a scris Gorki în *Revolta sclavilor*: „Un popor educat într-o şcoală amintind cu vulgaritate chinurile iadului, crescut cu lovituri de pumn, de bâtă şi de cravaşă, nu poate avea un suflet afectuos. Un popor pe care poliţiştii l-au călcat în picioare va fi la rândul lui capabil să calce în picioare trupul altora. Într-o ţară unde nedreptatea a domnit timp atât de îndelungat, îi este greu poporului să realizeze de azi pe mâine forţa dreptului. Nu i se poate cere să fie drept celui care n-a cunoscut dreptatea”.

Bolşevismul nu se putea sustrage psihozei colective a asasinatului sistematizat. La sfârşitul războiului civil, el

era impregnat de omor pentru mult timp. Principiile sale, practicile sale, instituţiile sale, moravurile sale deviaseră sub greutatea calamităţilor trăite. A fost mult mai mult nenorocirea, decât greşeala lui. Este frapantă discrepanţa între bolşevismul devenit conservator şi bolşevismul războinic. Dar, trecând de „comunismul de război" la comunismul de pace, elita era obligată faţă de doctrina sa, cultura, trecutul său socialist şi prezentul său revoluţionar să se angajeze pe calea „mai umană" de care a vorbit Lenin. A renunţa la ea adoptând dictatura prin opoziţie la democraţie, în loc să se ridice la sinteza lor, însemna a compromite pentru totdeauna viitorul şi a sorti eşecului cea mai îndrăzneaţă tentativă. Dar dacă s-ar fi orientat în sensul propriului lor program, bolşevicii ar fi putut, cu ajutorul muncitorilor din alte ţări să transforme în realitate această Republică Socialistă Federativă a Sovietelor, care nu era încă nici republică, nici socialism, nici federaţie, şi să dea viaţă acelor soviete care virtual încetaseră să existe. Incapacitatea lor de a-şi pune în acord cuvântul cu acţiunea, teoria cu practica ar putea constitui ilustrarea unei viziuni profetice a Rosei Luxemburg: „În Rusia, era posibil ca problema să fie pusă. Nu însă şi rezolvată".

Bibliografie

I. Stalin, Logica lucrurilor, *Pravda*, nr. 234, M., 29 oct. 1918; Situaţia militară în sud, *Pravda*, nr. 293, M., 28 dec. 1919; Culegere de articole, Tuia, 1920; Despre situaţia politică a Republicii, Raport, Conferinţa regională a Donului şi Caucazului, Rostov-pe-Don, 1921; Trei ani de dictatură a proletariatului, Discurs, *Comunistul*, nr. 160, Baku, 11 nov. 1920; Partidul înainte şi după luarea puterii, *Pravda*, nr. 190, M., 28 august 1921; Perspective. *Pravda*, nr. 286, M., 18 dec. 1921; Despre I.M. Sverdlov, *Prol. Rev.*, nr. 11 (34), M" 1924. – (Stalin), Telegrar"» a Consiliului Revoluţionar de Război de pe frontul de sud, *Pravda*, nr. 341 M., 12 dec. 1934: Stalin şi Dzerjinski despre cauzele căderii Permului în 1918, Raport, *Pravda*, nr. 16, M., io ianuarie 1935.

Jizn Naţionalnostei (Viaţa naţionalităţilor), hebd., 153

de numere, din 9 nov. 1918 în 11 sept. 1922; Articole ale lui Stalin: Revoluţia din Octombrie şi problema naţională (nr. 1); Zidul despărţitor (nr. 2); Nu uitaţi Orientul (nr. 3); Ucraina se eliberează (nr. 4); Ex Oriente lux (nr. 6); Treburile merg (nr. 7); Politica guvernului în problema naţională (nr. 13); Două tabere (nr. 14); Sarcinile noastre în Orient (nr. 15); Către Soviete şi către organizaţiile de partid din Turkestan (nr. 15); în doi ani (nr. 16); Rezervele imperialismului (nr. 17); Tovarăşul Lenin ca organizator şi conducător al PC (nr. 69); Politica puterii sovietice în problema naţională în Rusia (nr. 88); Trei ani de dictatură a proletariatului (nr. 95); Armata sovietică (nr. 96); Teze asupra sarcinilor succesive ale Partidului în problema naţională (nr. 102); Revoluţia din Octombrie şi politica naţională a comuniştilor ruşi (nr. 122).

Activitatea combatantă a Armatei Roşii şi a flotei, M., 1923.

— Acţiunile Aliaţilor îndreptate împotriva Revoluţiei ruse (Scrisoare a lui René Marchand către dl. R. Poincaré şi dl. A. Thomas) f.l. şi f.d. – A. Anişev, Schiţe de istorie a Războiului civil, M., 1925. – V. Antonov-Osveenko, întemeierea Armatei Roşii şi Revoluţia, M., 1923; Note despre Războiul civil, vol. I, M" 1924, vol. II, L., 1928. – V. Antonov-Saratovski, Sub stindardul luptei proletare, M" 1925.

— Apărarea şi victoria Petrogradului, Articole şi documente, Petr., 1921. – P. Arşinov, Istoria mişcării mahnoviste, Berlin, 1923. – R. Arski, Controlul muncitoresc, f.l. şi f. d. – Z. Avalov, L'indépendance de la Géorgie, etc., P., 1924. – P. Axelrod, Observations sur la tactique des socialistes, etc. P., 1921.

— Bătălia pentru Ural şi Siberia, Amintiri, M., 1926.

— Bătălia pentru Petrograd, 1920. – N. Bliskovitki, Armata Roşie, L., 1926.

— Bolchévik, La politique extérieure de la Russie des Soviets, Berna, 1918.

— Bolchévisme en Russie (Livre Blanc anglais), P., 1919. – E. Bosch, Un an de luptă, M., 1925. – N. Buharin,

Programul comuniştilor (bolşevici), M., 1918. – K. Burevoi, Kolceakovşcina, f.l., 1919.

— Brest-Litovsk, (Tratativele de la) Prefaţă de Troţki, Note de A. Joffe, M., 1920.

— Bulletin de la presse russe (De l'Ambassade de Fra-nce à Petrograd), 9 vol. (dactilografiate), Biblioteca Naţională, Paris. – W.C. Bullit, The Bullit Mission to Russia, New York, 1919. – P. Bîkov, Ultimele zile ale Romanovilor, M., 1930.

— Cartea Roşie a Vecekăi, Redactor P. Makinţian, vol. I, M., 1920. – P. Ceaikin, Contribuţii la istoria revoluţiei ruse, Execuţia celor douăzeci şi şase de comisari din Baku, M., 1922.

— Congresul al VEt-lea al P.C.R., proces-verbal stenografiat, M., 1923.

— Congres (al VIII-lea) al P.C.R., proces-verbal stenografiat, M., 1919.

— Congres (al IX-lea) al P.C.R., proces-verbal stenografiat, M., 1920. – D. Dalin, După războaie şi revoluţii, Berlin, 1922. – F. Dan, Doi ani de vagabondaj, Berlin, 1922.

— Gen. Denikin, însemnări despre tulburările ruseşti, 5 vol., Berlin, 1917 – 1926.

— Gen. Denisov, Jurnal, Războiul civil la sudul Rusiei, Constantinopol, 1921.

— Documente şi materiale referitoare la politica externă a Transcaucaziei şi a Georgiei, Tbilisi, 1919. – S. Dukelski, Bilanţul activităţii contrarevoluţiei ucrainene, Harkov, 1921; Ceka – GPU, Prima parte. Harkov, 1923. – H. Eberlein, Amintiri despre înfiinţarea Internaţionalei Comuniste, *Corr. Int.*, nr. 15, Viena, 27 febr. 1924; *Bul L Corn.*, nr. 10, P., 7 martie 1924.

— Fronturile Armatei Roşii şi ale Flotei, Prefaţă de S. Kamenev, M., 1920. – P. Gentizon, La résurrection géorgienne, P.

1921. – M. Golubân, Partizanii din Ural, Ekaterinburg, 1924.

— M Gorki, Lénine et le paysan russe, P., 1924. – R.

Gul, Campania gheţurilor, Pref. de N. Meşceriakov, M., 1923. – S. Gusev, Zilele de la Sviajsk, *Prol. Rev.*, M., nr. 2 (25), 1924; Cel de-al IX-lea Congres al P.C.R., f.d. şi f.l. – L. Grondjis, La guerre en Russie et en Sibérie, P., 1920. – S. Grumbach, Brest-Litovsk, Lausanne, 1918. – N. Haritonov, K.E. Voroşilov, M., 1931.

— Internaţionala a III-a Comunistă, Teze adoptate de primul Congres, Documente oficiale pentru anul 1919 – 1920, Petr., 1920.

— Internaţionala a III-a, principiile ei, primul ei congres, f.l. şi f.d. – B. Işkanian, Contrarevoluţia în Transcaucazia, Baku, 1919; Metamorfoza social-democraţiei georgiene, Baku, 1919.

— St. Ivanovitch, Le crépuscule de la s-a russe, P., 1921. – I. Kachowskaja, Souvenirs d'une Révolutionnaire, P., 1926. – I. Kalinin, Sub drapelul lui Vranghel, L., 1925. – M. Kalinin (Discursuri şi convorbiri cu), 2 fasc., M., 1919. – L. Kamenev, Lupta pentru pace, Petr., 1918. – S. Kamenev, Schiţă despre războiul civil, *Ejegodnik Kominterna*, M., 1923. – B. Kamkov, Ce este social-democraţia de stânga? Petr., 1918; Două tactici, M., 1918; – C. Kataia, Teroarea burgheză în Finlanda, Petr., 1919. – K. Kautsky, Terrorisme et communisme, P., f.d.; De la democraţie la sclavia de stat, Berlin, 1922; Rosa Luxemburg et le bolchévisme, Bruxelles.

1922. – H. Kehler, Croniques russes, Les premiers temps du bolchévisme, P., 1928. – A. Kerensky, La Russie des Soviets d'après les bolchéviks eux-mêmes, P., 1920.

— Kertjenzev, Les Alliés et la Russie, P., 1920. – M. Khomeriki, La réforme agraire et l'économie rurale en Géorgie, P., 1921. – M. Kubanin, Mahnovşcina, L., f.d. – L. Kritzman, Perioada eroică a Marii Revoluţii Ruse, M., 1925. – L. Krol, în trei ani, Vladivostok, 1922. – O. Kuusinen, Revoluţia în Finlanda, Petr., 1920. – R. Labry, L'industrie russe et la révolution, P., 1919; Une législation communiste, P., 1920; Autour du bolchévisme, La Roche-sur-Yon, 1921; Autour du moujik, P., 1923. – P.G. La Chesnais, La guerre civile en Finlande, P., 1919; Les

peuples de la Transcaucasie, etc., P., 1921. – H. Laporte, Le premier échec des Rouges, Russie-Finlande, P. 1929. – M. Latsis (Soudrabs), Doi ani de luptă pe frontul interior, M., 1920; Comisiile extraordinare etc., M.

1921. – D. Lebed, Rezultate şi învăţăminte din trei ani de anarho-mahnovism, Harkov, 1921. – J. Legras, Mémoires de Russie, P., 1921… – A. Lokerman, Les bolchéviks à l'oeuvre, P., 1920.

— Rosa Luxemburg, La Révolution russe, Examen critique, P., 1922. – M. Maiorov, Despre istoria luptei revoluţionare în Ucraina, Kiev, 1922. – I. Maiski, Contrarevoluţia democratică, M., 1923. – F. Maharadze, Dictatura partidului menşevic în Georgia, M., 1921. – N. Mahno, La Rév. russe en Ukraine, P., 1927. – R. Marchand, De ce am aderat la formula revoluţiei sociale, Petr., 1919. – A. Mathiez, Le bolchévisme et le jacobinisme, P., 1920. – N. Meşceriakov, Paradisul menşevic, M., 1921. – S. Melgounov, La Terreur rouge en Russie, P., 1927. – V. Miliutin, Naţionalizarea industriei, f.l. şi f.d. – G. Montandon, Deux ans chez Koltchak et chez les Bolchéviques, P.

1922. – S. Mstistavski, Tratativele de la Brest, St-ţi., 1918. – A. Nachbaur, La vérité sur Koltchak, P., 1930.

— Parţi (Le) socialiste-révolutionnaire et la situation actuelle en Russie, P., 1919. – P. Pascal, în Rusia roşie, Petr., 1920. – S. Pestkovski, Despre zilele lui Octombrie la Piter. *Prol. Rev.*, nr. 10, M., oct. 1922; Amintiri, *Prol. Rev.*, nr. 6. MK 1930; Petrograd (apărarea eroică a), M.

1921. – I. Piłsudsk, L'année 20, P., 1929.

— Politica puterii sovietice în problema naţională, M., 1920.

— Prima zi a Adunării Constituante Panruse, Dare de seamă stenografiată, Petr., 1918.

— Ph. Price, La vérité sur l'intervention des Alliés en Russie, Berna, 1918.

— Programul P.C.R., M., 1919.

— Problema naţională şi Rusia Sovietică, M., 1921.

— Probleme de organizare a industriei, Culegere, M.,

1922. – C. Radek, La situation internaţionale et la politique externe du Pouvoir des Soviets, Geneva, f.d. – A. Ransome, Six weeks în Russia în 1919, Londra, 1919; The truth about Russia, Londra, 1919. – I. Rathauser, Arestarea şi supliciile Comisarilor Comunei de la Baku, Baku, 1928.

— Războiul civil, Materiale despre istoria Armatei Roşii, M., 1923.

— Larisa Reisner, Pe frontul roşu, M., 1918.

— Republica Socialistă Federativă a Sovietelor din Rusia şi Republica Democratică Georgiană, relaţiile dintre ele, M., 1921. – J. Rouquerol, La guerre des Rouges et des Blanes, P., 1929.

— Cap. J. Sadoul, Notes sur la Rév. bolchévique, P., 1919; Notes sur la Rév. bolchévique, Quarante lettres de J. Sadoul, P.

1922. – G. Safarov, Revoluţia colonială, M., 1921; Problema naţională şi proletariatul, Petr., 1922. – T. Sapronov, Articole şi rapoarte etc., M., 1920. – B. Savinkov, Lupta împotriva bolşevicilor, Varşovia, 1920. – E. Savichenko, Les insurgés du Kouban, P., 1929. – S. Şef, Revoluţia din 1917 în Transcaucazia, Tbilisi, 1927.

— Gén. L. Sikorski, La campagne polono-russe de 1920, P., 1928.

— Smilga, La răscruce, M., 1921. – H. Sœderhjelm, The Red Insurrection in Finlande în 1918, Londra, 1919. – G. Sokolnikov, Pacea de la Brest, M., 1920. – V. Sorin, Partidul şi Opoziţia; I, Fracţiunea comuniştilor de stânga, M., 1925. – J. Steinberg, Aspectul moral al revoluţiei, Berlin, 1923; Souvenirs d'un Commissaire du Peuple, P., 1930. – I. Safir, Războiul civil în Rusia şi în Georgia menşevistă, M., 1921; Misterele dominaţiei menşevice, Tbilisi, 1921; însemnări despre Gironda georgiană, Prefaţă de L. Troţki, M., 1925. – S. Şaumian, Articole şi discursuri, Baku, 1929. – I. Teper (Gordeev), Mahno, M., 1924.

— Tehé-Ka, P., 1922.

— Terreur blanche et terreur rouge, Notes diplomatiques échangées entre le répr. suisse E. Odier et le Comm. du peuple Tehichérine, P., 1919.

— Teze. Condiţii şi statut ale Internaţionalei a Treia, f.l. şi f.d. – E. Torniainen, Revoluţia muncitorească în Finlanda, M., 1919. – M. Tuhacevski.

Armata I în 1918, *Revoluţia* şi *Războiul*, nr. 4 – 5, M., 1921; Războiul claselor, M.

1921. – L. Troţki, Opere, vol. III, 1917, partea a doua, de la Revoluţia din Octombrie la Brest, M., 1925; vol. XVII, prima parte, M., 1927; Organizarea Armatei Roşii, M., 1918; Armata Roşie, *Ejegodnik Kominterna*, M., 1923; Munca, disciplina etc., M., 1918; Terorism şi comunism, Petr., f.d.; Doctrină militară sau doctrinarism pseudomilitar, M., 1921; între imperialism şi revoluţie, Berlin, 1922; Cum s-a înarmat Revoluţia, 5 vol., M., 1923 – 1924 – 1925; Les problèmes de la guerre civile, P., 1926. – I. Tseretelli, Séparation de la Transcaucasie et de la Russie et Indépendance de la Géorgie, pref. de A. Thomas, P., 1919.

— Un an de Revoluţie rusă M., 1918. – N. Usiński, Construirea socialismului, M., 1918. – M. Varandian, Le conflit arméno-géorgien et la guerre du Caucase, P., 1919.

— Verge, Avec les Tehécoslovaques, P., 1926. – M. Vichniak, L'année noire, P.

1922.

— Victor-Serge, Pendant la guerre civile, P., 1921; La ville en danger, P., f.d.; L'An I de la Rév. russe, P., 1930. – S. Volsky, Dans le royaume de la famine et de la haine, P., 1920. – K. Voroşilov, Cincisprezece ani în Armata Roşie, *Pravda*, nr. 63, M., 5 martie 1933.

— Gén. Wrangel, Mémoires, P., 1930. – J. Xydias, L'intervention française en Russie, P., 1927 – Clara Zetkin, Rosa Luxemburg şi Revoluţia rusă, M., 1924. – G. Zinoviev şi L. Troţki, Revolta socialist-revoluţionarilor de stânga, Petr., 1918. – N. Zvorikine, La Rév. et le bolchévisme en Russie, P., 1920.

VII

REPUBLICA SOVIETELOR

Evoluţia bolşevismului. Lenin şi dictatura. Oligarhia conducătoare. Pedeapsa cu moartea. Militarizarea

regimului. Armatele de muncă. Dispariţia sovietelor. Contradicţiile lui Lenin. Biroul Politic al Partidului. Secretariatul Comitetului Central. Congresul a IX-lea al Partidului. Opoziţia democratică. Discuţie despre sindicate. Lenin împotriva lui Troţki. Opoziţia muncitorească. Congresu1 al X-lea al Partidului. Kronstadt. Noua politică economică. Thermidor. Stalin, secretar al Partidului. Realitatea sovietică. Aparatul. Antagonisme personale. Congresul al XI-lea al Partidului. Elogiul lui Stalin făcut de Lenin. Boala lui Lenin. Stalin în acţiune. Birocraţia. Proiecte reformatoare ale lui Lenin. Politica naţionalităţilor. Stalin şi Georgia. Lenin împotriva lui Stalin. Ultimele sfaturi ale lui Lenin. Testamentul. Problema planului economic. Ruptura între Lenin şi Stalin.

Starea Republicii Sovietelor.

Ce rămâne din bolşevismul de odinioară la sfârşitul războiului civil? O doctrină care s-a modificat, al cărei vocabular vechi corespunde unor realităţi noi. Un partid călit, cu cadre selecţionate prin încercări şi ierarhizate după experienţă, dar debolşevizat progresiv în efectivele lui, excesiv mărite de atracţia pentru putere (313.000 membri reprezentaţi în 1919 la Congresul al VIII-lea şi 611.000 în martie, anul următor).

Deşi bolşevicii sunt învingători, esenţa bolşevismului tradiţional s-a stins. În 1920 n-a mai rămas din el decât concepţia militară de organizare a revoluţionarilor de profesie. Desigur, falanga iniţială decimată nu renunţă la nimic, crezând că rămâne fidelă originii şi ţelurilor sale, în ciuda expedientelor dictate de circumstanţe. Dar a fost nevoie de puţini ani pentru a se demonstra imposibilitatea schimbării ulterioare a cursului acestei evoluţii.

Tezele fundamentale ale lui Lenin, cele din Octombrie, asupra democraţiei sovietice, suprimarea privilegiilor, egalizarea salariilor şi a subsidiilor, abolirea poliţiei, a armatei şi a birocraţiei profesionale, uzufructul pământului acordat ţăranilor şi dreptul popoarelor de a dispune de ele însele sunt abandonate una câte una. Puţin câte puţin, convingerile leniniştilor despre actualitatea

unei revoluţii socialiste mondiale, mistica dispariţiei iminente a lumii capitaliste, credinţa mesianică în contagiunea universală a exemplului rus încep să se clatine. Îndoiala începe să se strecoare în spiritul conducătorilor şi să pună stăpânire pe mentalitatea pasivă a celor conduşi. Cât despre masa apolitică, copleşită de lipsuri şi de mizerie, ea nu se preocupă decât de supravieţuirea de pe o zi pe alta, părăsind oraşele înfometate şi disputându-şi cu violenţă pâinea neagră cu autorităţile săteşti.

„Dictatura proletariatului înseamnă că niciodată încă până acum proletariatul capitalelor şi din centrele industriale nu s-a mai găsit într-o situaţie atât de cumplită ca acum”, declară, fără menajamente, Lenin; „proletariatul muncitoresc, exercitându-şi dictatura, îndură suferinţele fără precedent ale foametei”. El adaugă: „La Moscova, foametea este atroce”. Şi mai târziu, insistând asupra aceluiaşi adevăr: „Dictatura proletariatului a costat clasa conducătoare, proletariatul, sacrificii, suferinţe şi o mizerie fără precedent în istorie…” Iar în 1921: „Situaţia clasei muncitoare este foarte grea. Ea suferă cumplit”. Şi un an mai târziu: „Podoiul consideră esenţială înlăturarea mizeriei îngrozitoare, a foametei”. O relativă sinceritate era atunci obişnuită în discursurile guvernamentale.

În aceste condiţii critice, nevoile de alimente şi de apăraic trecuseră înaintea tuturor celorlalte, sfidând doctrina şi programul. „Am comis multe erori, dar trebuia să acţionăm cât mai repede, să organizăm cu orice preţ aprovizionarea armatei noastre…” Prin aceste cuvinte, Lenin vrea să explice abaterile de la propria linie politică şi în acelaşi timp să-şi pună în gardă partizanii împotriva repetării lor sistematice. Dar el face aluzie mai degrabă la improvizaţiile economice decât la măsurile dictatoriale îndreptate la început împotriva adversarilor, apoi extinse asupra tuturor categoriilor de nemulţumiţi, fie ei muncitori sau ţărani, revoluţionari sau socialişti. Recunoscându-şi public erorile, el nu include printre ele renunţarea la democraţia sovietică în timpul perioadei de teroare.

Asupra acestui punct, practica a dezminţit teoria fără să-l compromită pe teoretician.

În viziunea lui, dictatura se exercita „prin proletariatul organizat în soviete, condus de partidul comunist bolşevic”. În practică, nimic şi nimeni nu mai putea să contracareze, nici să atenueze acest monopol temporar al conducerii, echivalând de acum înainte, ca în virtutea inerţiei, cu exclusivitatea bolşevistă definitivă a puterii.

Partidele concurente sunt puse, încălcându-se Constituţia, în afara legii, şi ultimii social-democraţi, până nu demult invitaţi să facă parte din Executivul Sovietelor, vor lua drumul exilului. Totuşi, Martov şi tovarăşii lui reprezentau o „opoziţie loială”, care se alăturase Revoluţiei din Octombrie „necesară din punct de vedere istoric”, renunţase la Constituantă şi chiar îşi mobilizase membrii pentru a apăra Republica în pericol. „Vă vom pune în legalitate, dar vom păstra pentru noi singuri puterea”, spune Lenin, care a păstrat într-adevăr puterea, fără a-i pune în legalitate pe paşnicii lui opozanţi. Socialist-revoluţionarii de stânga, ca şi anarhiştii, erau asimilaţi contrarevoluţionarilor. Aceeaşi a fost mai târziu soarta sindicaliştilor, a sioniştilor, a celor mai inofensivi tolstoieni.

Libertatea presei, dreptul la întrunire devin amintiri. Decretul lui Lenin promiţând o „libertate completă a presei” nu mai are decât valoarea unei piese de muzeu. Nu numai sovietele, dar şi sindicatele muncitoreşti şi comitetele de uzină se transformă în unelte docile ale partidului de guvernământ. Tot după Lenin, „toate instituţiile conducătoare ale marii majorităţi a sindicatelor… sunt alcătuite din comunişti şi nu fac decât să aplice directivele Partidului”; iar acest partid este condus exclusiv „de un Comitet Central de nouăsprezece membri, activitatea permanentă la Moscova fiind asigurată de două comitete şi mai restrânse, Biroul de Organizaţie şi Biroul Politic, alese în şedinţă plenară cu un număr de cinci membri pentru fiecare birou: se ajunge deci la o adevărată *oligarhie*”. Lenin nu se jenează de acest cuvânt,

în ciuda sensului său curent peiorativ şi precizează cu francheţe: „Nicio problemă cât de cât serioasă nu este rezolvată de vreo instituţie a Republicii noastre fără directivă din partea Comitetului Central al partidului nostru”, adică de către unul dintre cele două atotputernice birouri, prin această „adevărată oligarnie”.

Scrise în 1921, cuvintele lui traduc o evoluţie profundă a comuniştilor, decişi să menţină în timp de pace sistemul şi mijloacele zise „provizorii”, impuse de războiul civil şi războiul extern. Făcând apologia terorismului de excepţie, Troţki anunţase: „Cu cât înaintăm, cu atât sarcina noastră va fi mai uşoară, cu atât se va simţi mai liber fiecare cetăţean, cu atât mai insesizabilă va fi constrângerea exercitată de statul proletar”. S-a întâmplat contrariul. Lenin promisese şi el o relaxare în viitor a dictaturii, o conducere politică „din ce în ce mai blândă”. Cu toate astea, „oligarhia” în discuţie instaura metode superficiale de guvernare prin starea de asediu şi legea marţială, care deveneau imperceptibil a doua natură a neobolşevismului.

Pedeapsa cu moartea, suprimată după victoria Roşilor, conform cu intenţiile lor iniţiale, a fost restabilită trei luni mai târziu şi aplicată de atunci în permanenţă, în ciuda încetării luptelor armate, atât în interior cât şi la frontiere. Cu puţin timp înainte, bolşevicii, solidari cu alţi social-democraţi din Europa şi din America cereau încă, prin Internaţională, abolirea pedepsei cu moartea; discursul lui Plehanov din 1903, la care apelau ei pentru a-şi justifica duritatea, viza în mod excepţional câteva capete. Odinioară Lenin denunţase în opiniile socialistului englez Hyndman „multe elemente burgheze şi filistine” referindu-se la argumentele acestuia în favoarea pedepsei capitale. Iar când a recurs, la începutul războiului civil, la această măsură extremă, s-au făcut auzite numeroase proteste în Partid: Dâbenko a mers până acolo încât a demisionat. Dar după ani de obişnuinţă, singura voce comunistă care avea să se facă auzită pronunţându-se împotriva introducerii pedepsei cu moartea în Codul Penal,

cheie de boltă a întregului edificiu dictatorial, a fost, în 1922, cea a lui Riazanov.

Între 1917 şi 1920, Lenin preconizase pe rând dictatura democratică a proletariatului şi a ţăranilor, apoi dictatura proletariatului şi a ţăranilor săraci, apoi dictatura proletariatului. După Octombrie, el nu ezită să proclame: „Da, dictatura unui singur partid, şi asupra acestui punct nu vom ceda”. El ajunge la dictatura partidului comunist, singurul calificat în ochii lui pentru a interpreta interesele revoluţiei şi în fine la dictatura Comitetului Central, a Biroului său Politic, a unei „oligarhii”. Aceasta a fost şcoala politică la care s-a instruit Stalin.

„La sfârşit, totul va gravita în jurul unui singur om care, *ex providentia*, va reuni în el întreaga putere”: profeţia lui Plehanov nu se împlinise încă, dar, după opinia multor comunişti, era pe cale de a se înfăptui. „Dictatură asupra proletariatului”: vechea critică formulată de Troţki la adresa lui Lenin servea de formulă de acuzare tuturor opozanţilor noului regim. Foştii „bolşevici de dreapta” evocau discret în particular avertismentele lor din Octombrie despre „menţinerea unui guvern pur bolşevist prin mijloacele terorii politice”. Şi totuşi Lenin nu tinde deloc prin predilecţie spre puterea personală, nici spre recursul la violenţă, el suportă logica unei situaţii şi dezvoltarea unui sistem.

Este transpunerea tipului militar al restrânsei organizaţii a revoluţionarilor de profesie la ordinele „cercului clandestin al conducătorilor”, extinsă la scara unui imens stat. Dar de-a lungul îndelungatei stări de alarmă a anilor scurşi şi a neliniştii perioadei imediat următoare, când nimeni nu îndrăzneşte să spere într-o securitate durabilă, în dezastrul economic şi în pericolul politic şi social, deprinderile democratice ale partidului moştenite de la vechea social-democraţie lasă progresiv locul unui centralism din ce în ce mai autoritar. Consecinţele celor şase ani de războaie externe şi interne nu se şterg uşor. Congresul al X-lea al Partidului trebuia să

recunoască „militarizarea organizaţiei” şi să ia măsuri pentru a-i pune capăt, dar cu ce efect? Dictatura şi disciplina militară s-au născut din necesităţile create de „condiţiile de luptă şi voinţa activă cerută acum de istorie”, va scrie Buharin. „Dar dacă partidul nostru… are o organizare militară, el creează bineînţeles şi instituţii sovietice după modelul său…”

Nevoile luptei n-au fost cauza unică a acestei transformări. În prezent, ca şi în trecut, dezordinea economică şi anarhia la sate generau în compensaţie metode militare de organizare, de subordonare şi de conducere, aplicate odinioară sub Petru cel Mare, Alexandru I şi Nicolae I. Cum şi demobilizarea risca să agraveze dezordinea, s-a crezut că o soluţie empirică ar constitui-o înfiinţarea „armatelor de muncă”, modalitate de utilizare a formaţiilor defensive în anumite sarcini economice urgente şi elementare.

Troţki îşi punea mari speranţe în această realizare parţială a obligativităţii muncii, al cărei caracter neproductiv şi parazitar fusese pus în evidenţă dinainte de menşevici care-i, preziseseră eşecul inevitabil;

printre ei, Abramovici compara tentativa cu metodele întrebuinţate de faraoni în construirea piramidelor şi, în istoria Rusiei, cu coloniile militare ale lui Arakceev, ministrul lui Alexandru I care voia, din admiraţie pentru Frederic cel Mare, să-i supună pe mujici unui regim de cazarmă prusacă. În controversă, Troţki susţine, dimpotrivă, că „armatele de muncă îşi demonstraseră viabilitatea”, că „această experienţă aproape ştiinţifică ne arată cu strălucire drumul”. El respinge argumentul menşevist afirmând: „Militarizarea muncii este un procedeu de tip Arakceev atunci când se loveşte de împotrivirea muncitorilor. Este un procedeu de dictatură socialistă prin voinţa muncitorilor înşişi”. Ceea ce însemna să identifici fără dovezi iniţiativa unei „oligarhii” cu voinţa muncitorilor şi să rişti dezminţirea prin rezultatul final. Aceleaşi mijloace, alte scopuri, aşa se rezumă demonstraţia lui Troţki. Ca răspuns la comparaţia cu

Antichitatea egipteană, el pune întrebarea, presupunând că-i şi răspunde, în acelaşi timp: „Cine deţine puterea? Clasa muncitoare sau nobilimea, faraonii sau mujicii?…” Dar această simplificare a problemei nu simplifică automat soluţia şi a fost nevoie ca „armatele de muncă” să fie desfiinţate după ce li s-a constatat eşecul. Stalin a fost preşedinte al Consiliului „armatei de muncă” din Ucraina, dar, în această calitate, n-a lăsat nicio urmă şi nicio amintire.

„Cine deţine puterea?” La această întrebare a lui Troţki, nimeni n-ar fi putut răspunde cu certitudine, în această epocă tranzitorie de subversiune economică şi de declasare socială. Incontestabil, Biroul Politic o exercita, ascuns după faţada Consiliului comisarilor şi a Executivului Sovietelor, în numele unei anumite concepţii despre interesul majorităţii muncitoare şi progresul istoric; dar oare în ce măsură era el interpretul clarvăzător al acestora şi până la ce punct putea conta pe consimţământul popular tacit, în lipsa unei aprobări conştiente? Lipsea, pentru ca să ne putem face o idee despre aceasta, expresia, oricât de imperfectă, a Voinţei şi sentimentelor acestor muncitori şi ţărani al căror reprezentant exclusiv se pretindea a fi bolşevismul.

Lenin scrisese înainte de Octombrie: „Lupta partidelor pentru putere poate să se desfăşoare paşnic în sânul sovietelor cu condiţia ca acestea din urmă *să renunţe să pună piedici principiilor democratice*, ca de exemplu să acorde soldaţilor un reprezentant la 500 şi muncitorilor unul la 1.000*. Într-o republică democratică, aceste denaturări ale principiilor nu vor fi tolerate*”. Acum el teoretizează deschis aceste „denaturări” şi „piedici”, dar în manieră proprie: „Vocea unui singur muncitor valorează cât mai multe voci de ţăran”. Contradicţiile se acumulează: „Nu admitem nici libertate, nici egalitate, nici democraţie muncitorească dacă ele se opun intereselor eliberării muncii…” Şi cine va judeca dacă ele se opun sau nu? Partidul unic, adică funcţionarii lui, de la bază la vârf, comitetele sale suprapuse, militanţii săi responsabili

constituind ceea ce anglo-saxonii numesc „maşina” iar nemţii „aparatul” şi, în ultimă instanţă, Comitetul Central, cele două birouri ale sale, pe scurt, o „oligarhie” suverană formată prin cooptare.

După perioada terorii, sovietele, cu membri aleşi înainte dintre muncitori, apoi din minoritatea cea mai activă a muncitorimii, erau desemnate direct sau indirect de către comitetele de Partid, cu excepţia satelor fără influenţă şi în care nu existau comunişti. Dar libertăţile locale nu depăşeau limita micilor probleme municipale. În instanţele superioare ale administraţiei publice, preponderenţa Partidului rezulta din acapararea mecanică a tuturor pârghiilor Statului de către „aparat”. Congresele sovietelor deveneau reuniuni reglementate cu stricteţe ale unor funcţionari salariaţi, siliţi să se supună instrucţiunilor dictate de sus şi să voteze rezoluţii ca nişte roboţi în unanimitate. Această metamorfoză a regimului s-a petrecut încetul cu încetul fără ştirea beneficiarilor săi, fără calcul premeditat, prin triplul efect al inculturii generale, al apatiei maselor epuizate şi al efortului bolşevicilor de a stăpâni haosul.

Lui Lenin nu i-a trecut mult timp ca să-şi dea seama de situaţie, dar, în aşteptarea unei extinderi a revoluţiei în Europa, nu reuşea să găsească alte mijloace de a preveni contrarevoluţia în Rusia. Laitmotivul lui cunoscut: „*Nu vom obţine victoria finală fără ajutorul muncitorilor din toate celelalte ţări*” se regăseşte în principalele lui discursuri şi rapoarte. „Proletariatul rus nu poate să realizeze doar prin propriile forţe revoluţia socialistă”, scrisese în 1917 în scrisoarea de adio adresată muncitorilor elveţieni. „Victoria deplină a revoluţiei socialiste este imposibilă într-o singură ţară; ea cere cel puţin un sprijin activ din partea mai multor ţări avansate, printre care Rusia nu se numără”, spune el la Congresul sovietelor în 1919. „Se înţelege de la sine că numai proletariatul din toate ţările avansate, reunit, poate să obţină victoria finală”, repetă în 1919. „Nu putem încheia victorios revoluţia limitându-ne la Rusia, fără să o

extindem şi asupra altor ţări", reaminteşte el în 1920. „Revoluţia va izbucni şi în celelalte ţări… sau vom pieri", va spune în 1921, pentru a rezuma concepţia bolşevicilor din Octombrie de la care nu se abate. „Am propovăduit şi repetat întotdeauna acest adevăr elementar al marxismului care spune că sunt necesare, pentru victoria socialismului, eforturile conjugate ale muncitorilor din mai multe ţări avansate", va scrie el în 1922. Este şi opinia constantă a lui Troţki. *ABC-ul comunismului* de Buharin şi Preobrajenski, manual difuzat în milioane de exemplare, afirma de asemenea: „Revoluţia comunistă nu poate învinge decât ca revoluţie mondială…" Izolarea Republicii Sovietelor justifica, pentru Lenin, toate mijloacele de contringere susceptibile să salveze „dictatura unui singur partid".

Ceea ce nu-l va împiedica să pretindă: „Ne pronunţăm… pentru un stat proletar susţinut de proletariat şi *ale cărui organe să fie alese* de proletariat. Statul nostru acordă proletariatului *toate privilegiile politice* şi atrage spre el ţăranii prin intermediul proletariatului". În ciuda acestor aserţiuni confuze şi contradictorii, Constituţia devenea un ideal de care realitatea se îndepărta din ce în ce, în loc să tindă să se apropie. Şi cum ar fi putut să nu fie fictive aceste privilegii „acordate" – în contradicţie cu principiile comuniste tinzând la abolirea tuturor privilegiilor – proletarilor de către ei înşişi, de către propriul lor stat, „în situaţia cumplită", în „suferinţele fără seamăn ale foametei", în „sărăcia fără precedent în istorie" la care acest proletariat era supus, după propria mărturie a lui Lenin repetată în alte ocazii?

Între alte motive, această ultimă întorsătură a lucrurilor îi prilejuise constatarea: „Ţăranii au câştigat incontestabil mai mult decât clasa muncitoare de pe urma revoluţiei… Aceasta dovedeşte, desigur, că revoluţia noastră a fost, până la un anumit punct, o revoluţie burgheză". Nu-l aprobase el călduros, în 1906, pe Kautsky pentru că demonstrase că revoluţia rusă nu va fi *nici burgheză*, *nici socialistă*? Nici burgheză, „fiindcă burghez"

nu aparţine forţelor motrice ale mişcării revoluţionar* actuale în această ţară", nici socialistă, fiindcă revoluţia „nu ar putea, *în niciun fel* [sublinierea lui Lenin] să aducă proletariatul în situaţia de a exercita *singur* hegemonia sau dictatura". Singurul social-democrat rus care a anunţat atunci revoluţia socialistă şi viitoarea dictatură a proletariatului a fost Troţki, combătut cu violenţă de Lenin şi de leninişti. Acum Lenin nu admite să fie contrazis când vorbeşte aproape în acelaşi timp de revoluţie burgheză şi de stat proletar, de ţărani avantajaţi economic şi de privilegii politice ale proletariatului. Şi, colac peste pupăză, el defineşte opera dictaturii revoluţionare ca o „edificare a socialismului"…

Bizară răsturnare de roluri: înainte de revoluţie, socialist-revoluţionarii continuatori ai tradiţiei narodniciste atribuiau viitoarei revoluţii un caracter socialist, în timp ce social-democraţii de dreapta şi de stânga (cu excepţia lui Troţki) se pregăteau pentru o revoluţie burgheză; în timpul revoluţiei şi după ea, şi unii şi alţii au făcut inversul a ceea ce au promis, cu excepţia menşevicilor care, din acest punct de vedere, nu s-au dezminţit, ci se vor pierde abdicând în faţa burgheziei liberale. Cernov şi socialist-revoluţionarii au apărat capitalismul, Lenin şi bolşevicii s-au angajat, împotriva propriei lor doctrine, în impunerea socialismului cu forţa.

Aceştia din urmă ştiau totuşi că poporul, în marea lui majoritate, îi urmase în Octombrie pentru pace şi pământ şi nu pentru programul lor doctrinar în întregime. Nu-i puteau face nicio obiecţie Rosei Luxemburg când scria: „Socialismul, prin natura lui, nu poate fi acordat, nu poate fi stabilit prin ucaz". Şi inconsecvenţele lor aveau să ilustreze această clarvăzătoare observaţie: „Cea mai mare valoare şi cele mai sublime sacrificii ale proletariatului *într-o singură ţară* se prind inevitabil într-un vârtej de contradicţii şi de erori".

Deşi justifică „dictatura unui singur partid" şi până la urmă a unei „oligarhii" în numele socialismului pe care încerca să-l instaureze într-o ţară a cărui imaturitate o

cunoştea, Lenin răspunde astfel neîncrederii lui Kautsky: „Puterea sovietică este de o mie de ori mai democratică decât cea mai democratică dintre republicile burgheze”. El se bazează pe textul Constituţiei rezervând exploataţilor, *pe hârtie*, drepturile refuzate exploatatorilor şi paraziţilor. Dar pe lângă faptul că litera constituţională rămânea literă moartă, Rosa Luxemburg respinsese dinainte sofismul, arătând că dreptul de vot destinat exclusiv muncitorilor n-ar avea sens decât într-o societate capabilă să asigure o muncă utilă tuturor membrilor săi, „o viaţă convenabilă, demnă de civilizaţie”. Ea constata imposibilitatea în care se afla Rusia sovietică de a satisface din acest punct de vedere nevoile primare ale masei muncitoare, privată astfel de orice drept, conchizând cu o axiomă marxistă: „Este misiunea istorică a proletariatului, când ajunge la putere, să creeze în locul democraţiei burgheze o democraţie socialistă şi nu să distrugă orice democraţie”.

Dar centru a-l înţelege mai bine pe Lenin, silit la expediente de necesitatea ca bolşevicii să reziste ca Stat şi împins în contradicţie prin crudele paradoxuri ale situaţiei unei avangarde revoluţionare izolată la putere într-un mediu înapoiat, trebuie să ţinem seamă de dezinteresul lui absolut în slujba socialismului şi sinceritatea lui inflexibilă în faţa poporului muncitor a cărui cauză o îmbrăţişase. Departe de a idealiza propriile-i acte sau pe cele ale auxiliarilor lui pe care-i acoperă prin prestigiul propriu, el priveşte curajos în faţă realitatea cea mai dificilă şi spune lucrurilor pe nume, numind eşecul eşec, reculul recul, compromisul compromis, eroarea eroare. Dacă politica de partid implică demagogia, este împotriva voinţei lui şi el reacţionează fără încetare împotriva automulţumirii, stimulează în jurul lui o autocritică sănătoasă şi cinstită dând propriul exemplu. El, care se înşală mai puţin ca oricare dintre tovarăşii lui de arme, este întotdeauna gata să spună înaintea oricui altcuiva: „Ne-am înşelat”. Şi sub acest raport, trebuie să mai citǎm măcar cuvintele de la începutul revoluţiei sovietice: „Nu facem decât să ne începem misiunea în Rusia şi, pentru moment, o începem

rău”; şi sfaturile lui, adresate muncitorilor Europei cărora a vrut să le sugereze să se gândească astfel: „Ceea ce ruşii fac rău, noi vom face mai bine”. Nu era prima dată, şi nu va fi nici ultima, când spunea partizanilor lui adevăruri amare.

Biroul Politic, organ suprem al dictaturii, a cărui existenţă Rusia nici n-o bănuia, ignorat mult timp chiar de aşa numitul *rank and file* comunist, a fost la origine un directorat instructor secret numit de Comitetul Central la iniţiativa lui Dzerjinski, cu câteva zile înainte de lovitura de stat, numărând şapte membri: Lenin, Troţki, Stalin, Zinoviev, Kamenev, Sokolnikov şi Bubnov. Statutul partidului nu-l prevăzuse, dar experienţa dovedise că este indispensabil. Dificultatea de a reuni de urgenţă în şedinţă plenară

Comitetul Central dispersat dusese deja dinainte la constituirea unui „comitet central restrâns”, de unsprezece membri, care-şi împărţeau între ei problemele curente.

Luarea puterii îi va restitui Comitetului Central atribuţiile sporite, dar mersul evenimentelor şi exigenţele unei activităţi intense şi multiple vor impune pe termen scurt crearea unui nou Birou Politic, de data asta alcătuit din patru persoane (*cetviorka*), Lenin, Troţki, Sverdlov şi Stalin, obligaţi să consulte înaintea luării unei decizii orice membru al Comitetului Central prezent la Smolnîi. În timpul războiului civil, Troţki şi Stalin fiind cel mai adesea pe front, ca cea mai mare parte a colegilor lor, Lenin şi Sverdlov vor face oficiu de Birou Politic şi de Comitet Central ei singuri, secundaţi de Krestiński şi, câteodată, de Kamenev, Buharin, Preobrajenski şi Serebriakov; în împrejurările importante, unul sau altul dintre organisme era convocat în mod special. Nicio competiţie de prerogative: era vorba de a acţiona rapid şi cât mai bine posibil, de a scurta discuţiile şi de a economisi forţele împărţind în acelaşi timp responsabilităţile.

Pe lângă Biroul Politic, secretariatul Comitetului Central, la început asumat de o colaboratoare energică, Elena Stasova, fără ca această misiune modestă să

corespundă unui rang ierarhic, a fost apoi încredinţat unei echipe de cinci militanţi, sub conducerea efectivă a lui Sverdlov. După moartea acestuia, nu s-a găsit un înlocuitor de anvergura lui. Kalinin i-a urmat în investitură, ca preşedinte al Executivului Sovietelor, în timp ce Stalin avea să absoarbă încet-încet funcţiile administrative ale Comitetului Central dispărut. Stasova continua să exercite rolul de secretar, dar cu un autoritarism din ce în ce mai excesiv, pentru care va fi în curând înlăturată.

Odată cu creşterea numerică a Partidului şi înăsprirea dictaturii, a trebuit întărită conducerea permanentă şi precizată diviziunea muncii. Ajuns la cinci membri – Lenin, Troţki, Stalin, Zinoviev şi Kamenev –, Biroul Politic a trecut activitatea curentă în sarcina Biroului de Organizaţie, cu acelaşi număr de membri, creat în 1919, cele două birouri dispunând de un secretariat executiv, încredinţat lui Krestiński, Preobrajenski şi Serebriakov. Este ceea ce se numea „vârful” aparatului.

Astfel organizat, Comitetul Central propriu-zis se întrunea în plen la intervale rare şi nu putea decât să valideze dări de seamă şi propuneri ale conducătorilor şi funcţionarilor săi. În realitate, Biroul Politic se va erija progresiv în putere aproape absolută, atenuată numai, din ce în ce mai puţin, de opinia publică ce mai supravieţuia circumscrisă rândurilor partidului, dar informată, ajustată, orientată de presa monopolizată. Consiliul comisarilor, Executivul Sovietelor, Consiliul Muncii şi Apărării, Consiliul Economic Superior, Consiliul Revoluţionar de Război, Ceka, toate organismele de conducere ale statului îi erau subordonate, de fapt, dacă nu de drept sovietic, Partidul constituind armătura principală a birocraţiei, sub care „simpatizanţi” şi „fără de partid” se vor alătura cadrelor subordonate.

Troţki este singurul din *Piatiorka* Biroului Politic care în memoriile lui a adus o oarecare lumină asupra relaţiilor personale dintre membrii acesteia: „Când mă delimitam de Lenin, o spuneam cu glas tare şi, dacă mă gândeam că e necesar, făceam apel la Partid”. Cât despre Stalin, Zinoviev

şi Kamenev, „în cazurile de dezacord cu Lenin, incomparabil mai frecvente, de obicei tăceau sau, ca Stalin, se bosumflau şi stăteau ascunşi câteva zile la ţară, în apropiere de Moscova”. Troţki afirmă că între el şi Lenin divergenţele erau excepţionale. Se înţelegeau din jumătăţi de cuvinte şi ajungeau fără să se înţeleagă în prealabil la aceleaşi concluzii, scrie el, înainte de a continua: „De câte ori n-au fost Stalin, Zinoviev şi Kamenev în dezacord cu mine şi pe urmă au tăcut imediat ce solidaritatea între mine şi Lenin devenea evidentă! Se poate aprecia după voie propensiunea «discipolilor» de a renunţa la propria opinie pentru cea a lui Lenin. Dar asta nu implica nicio garanţie că ei ştiau să ajungă fără Lenin la hotărârile lui Lenin”.

Se pune problema valorii mărturiei, Troţki fiind citat din abundenţă în toate studiile despre oamenii şi întâmplările acelei epoci. Pe lângă partea documentară irecuzaoilă, trebuie evident să-i dăm crezare în ce priveşte numeroase fapte cunoscute sau verificabile în Rusia şi în mişcarea revoluţionară internaţională. Este sigur, de asemenea, pentru cine cunoaşte cât de cât omul şi caracterul lui, că discuţiile reproduse din memorie nu au fost inventate şi pot fi considerate veridice, făcând abstracţie de exactitatea formei. Dar trebuie consultate cu circumspecţie pasajele în legătură cu disensiunile interne, pasaje în care Troţki, fără să-şi dea seama câteodată, modifică în avantajul lui proporţiile şi alterează adevărul nerespectând, de pildă, cronologia. Spiritul lui voluntar îl face să pună peste propriile amintiri o schemă deformatoare la care se adaptează totul, într-un fel mai mult sau mai puţin arbitrar. Deşi sigur pe memoria lui în privinţa ideilor, pare lovit de amnezie când sunt în cauză erorile şi contradicţiile manifeste, sau antagonismele lui cu Lenin, a căror importanţă este înclinat în forul lui interior s-o reducă. La fel, nu reţine din indivizii aduşi în lumină decât defectele şi greşelile, dacă aceştia s-au desolidarizat de el, şi calităţile şi serviciile aduse, în cazurile foarte rare în care aceştia i-au rămas fideli; este mai imparţial dacă

aceştia au dispărut prea devreme pentru a avea prilejul să se dezică de el. În privinţa lui Stalin este răuvoitor din dispreţ natural, ceea ce nu exclude veridicitatea mărturiilor, dar ne obligă să le luăm în consideraţie cu o prudenţă extremă.

Troţki admite că relaţiile lui cu Lenin s-au deteriorat cu ocazia unei „discuţii despre sindicate”, în 1920. „Stalin şi Zinoviev au obţinut, ca să spun aşa, posibilitatea legală de a muta lupta lor împotriva mea din culise în scenă. Ei au încercat din răsputeri să exploateze situaţia”. Este ştiut că Stalin nutrea împotriva celui mai strălucit dintre liderii revoluţiei o duşmănie invidioasă şi tenace, consecinţă a ciocnirilor lor din timpul războiului civil. Dar despre mobilurile lui Zinoviev nu aflăm nimic nici după lectura lui Troţki. Acesta se abţine să explice ostilitatea dovedită faţă de el de către auxiliarii apropiaţi ai lui Lenin de câte ori li se iveşte ocazia. După toate aparenţele, vechile rivalităţi ale emigraţiei câştigau teren, imediat ce pericolul contrarevoluţionar direct este îndepărtat. Iar Troţki, destul de arogant şi distant, plin de superioritatea lui, nu voia să le facă uitate.

Discuţia despre sindicate a surprins Partidul într-o necunoaştere completă a dezacordurilor de la „vârf”. Adăugată oboselii anilor de război social, „disciplina de fier” în vigoare avea drept consecinţă o anumită torpoare intelectuală şi politică, agitată doar cu prilejul adunărilor deliberative anuale. De data aceasta, ruperea tăcerii în rânduri a provocat o zguduire violentă.

În 1920, la Congresul al IX-lea, s-a conturat o opoziţie împotriva atitudinilor dictatoriale ale Comitetului Central, atacând destul de deschis degenerescenţa birocratică a „oligarhiei”. După Iurenev, funcţionarii superiori ai partidului înăbuşeau dreptul la critică debarasându-se de protestatari prin proceder echivalând cu exilul administrativ: „Unul este trimis la Christiama[26], altul în Ural, altul în Siberia”. Maksimovski a denunţat arbitrarul birocraţiei conducătoare şi a avertizat: „Se spune că

26 Numele vechi al oraşului Oslo (n.t.).

peştele începe să se strice de la cap. Partidul începe să simtă la vârf influenţa centralismului birocratic”. Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Sapronov, purtătorul de cuvânt cel mai cunoscut al acestei tendinţe, nu se făcea niciun caz de deciziile Congresului Sovietelor; comisarii îşi permiteau să aresteze ilegal „comitete executive provinciale întregi”. Tot el declara la tribună: „Degeaba vorbim despre drept electoral, despre dictatură a proletariatului, de tendinţa Comitetului Central spre dictatura Partidului, în fapt, aceasta duce la dictatura funcţionarismului Partidului”. Şi îl întreba pe Lenin: „Credeţi că salvarea revoluţiei constă în supunerea mecanică?” După muncitorul Lutovinov, „Comitetul Central şi în particular Biroul lui de Organizaţie s-a transformat din organ superior conducător în organ executiv al treburilor celor mai mărunte şi insignifiante”, se amestecă arbitrar în cele mai mici detalii, numeşte până şi în funcţiile cele mai mărunte etc. Iakovlev mărturisea: „Ucraina a devenit un loc de exil. Sunt deportaţi acolo tovarăşii indezirabili la Moscova pentru un motiv oarecare...”

Opoziţia se plasa pe un teren solid, invocând „centralismul democratic”, conform cu tradiţia doctrinară a partidului. Dar ea se discredita printr-un formalism de alură parlamentară şi prin inconsistenţa principalei ei revendicări: conducerea colectivă sau „colegială” a întreprinderilor, contrară lecţiilor unei experienţe costisitoare care-l determina pe Lenin să reintroducă conducerea tehnică individuală. Comitetul Central a fost unanim în a o neutraliza la congres.

La sfârşitul aceluiaşi an, în faţa dificultăţilor insurmontabile din producţie, comerţ şi aprovizionare, Troţki a pus în toată amploarea ei problema rolului sindicatelor muncitoreşti în viaţa economică. Salvase provizoriu transporturile, aplicând aici, printr-o muncă pe care Lenin şi tot Partidul i-o recunoşteau, metodele riguroase din armată. Inspirându-se din aceste prime rezultate, el a crezut oportun să generalizeze sistemul prin încorporarea sindicatelor în stat, pentru a face din ele

instituţii guvernamentale de gestiune industrială. Această concepţie a unei „democraţii de producţie” implica pentru salariaţi obligaţia sindicală iar pentru sindicate supunerea organică la conducerea politică şi economică a statului, a partidului comunist. După teza lui Troţki, sindicatele n-ar avea nicio raţiune de a exista într-un stat muncitoresc, în afară de participarea la producţie.

Lenin nu vedea aşa problema. Metodele comisarului la război generaseră deja un conflict violent în sindicatul transporturilor şi riscau să distrugă ansamblul organizaţiei sindicale prin abuz de autoritarism. Încercările de militarizare a muncii erau concludente prin eşecurile produse. Venise timpul să se reducă presiunea exercitată asupra clasei muncitoare şi nu să fie sporită. Etatizarea sindicatelor ar fi fost deci prematură. Aliindu-se cu colaboratorii lui obişnuiţi sau cu cei pocăiţi, Stalin, Zinoviev, Kamenev, Kalinin şi lideri sindicali ca Tomski şi Rudzutak, Lenin s-a împotrivit proiectelor lui Troţki.

Statul despre care vorbeşte Troţki, spune el în dezbaterea angajată, este o abstracţie: „Statul nostru nu este muncitoresc, ci muncitoresc şi ţărănesc” şi în plus „cu numeroase deformări birocratice”. Sindicatele trebuie deci să apere interesele muncitorilor împotriva unui asemenea stat: „Iată trista realitate…” Democraţia producţiei este o idee lipsită de consistenţă, o deviere de esenţă sindicalistă: „Producţia este necesară tot timpul, democraţia numai câteodată…” Şi, făcând aluzie la „sutele de mii de greşeli” ale comuniştilor, repetă după obiceiul său: „Am făcut multe greşeli, fără nicio îndoială. Cea mai mare parte a decretelor noastre trebuie poate să fie schimbate. Sunt absolut de acord…” Dar acesta nu era un motiv, după părerea lui, de a cădea în eroarea infinit mai gravă a lui Troţki.

Acesta are sprijinul lui Dzerjinski, Rakovski, Buharin, Sokolnikov, Piatakov, Andreev şi al celor trei secretari ai Partidului, Krestiński, Preobrajenski şi Serebriakov. Pentru un moment, Lenin s-a aflat din nou în minoritate cu un vot în Comitetul Central. Încă o dată va avea nevoie să recurgă

la manevre, să temporizeze, să-şi obosească adversarii, care nu se vor lăsa dezbinaţi. Expunându-se personal cât mai puţin posibil, el se servea în acest scop de toate mijloacele eficiente, între altele demagogia lui Zinoviev şi vicleniile lui Stalin. Discuţia ia repede o turnură virulenţă pentru a degenera apoi într-o polemică înveninată. Troţki se bucura de un mare prestigiu asupra unui auditoriu larg, dar Stalin şi Zinoviev, montaţi de Lenin, îl neutralizau cu uşurinţă pe culoare, în faţa militanţilor deveniţi funcţionari, făcând promisiuni sau exploatând resentimentele şi ranchiunele, reziduuri ale războiului civil.

Partidul avea să-şi contureze politica mai degrabă urmând intuiţiile şi simpatiile personale, decât după noţiuni precise. Cele două „platforme” oferite reuniunilor dezbinate de contradicţii nu se deosebeau frapant şi abundă în formule asemănătoare, în afirmaţii democratice gratuite, în frazeologie savantă şi obscură. De o parte şi de alta nu este vorba decât de marele rol istoric al sindicatelor. Dar venise oare timpul ca acestea să fie etatizate? Ultimul congres al Partidului luase această decizie, iar Troţki a putut să se prevaleze de ea. Lenin nu-l contesta, deşi cerea în acelaşi timp cu insistenţă să nu se grăbească aplicarea acestei hotărâri. Troţki constata că etatizarea era, *de facto*, pe cale de a se realiza. Zinoviev accepta principiul, nu discuta decât modalităţile. Sindicatele sunt o şcoală de comunism, va explica Lenin, dar Troţki nu spunea nici el altceva… Această controversă bizantină, în care Lenin vedea un „lux inadmisibil” şi o ameninţare cu scindarea, a durat mai multe luni, aţâţând pasiunile şi câteodată urile. „Partidul este bolnav. Partidul are frisoane de febră”, se îngrijora Lenin.

Congresul al X-lea era chemat să departajeze grupurile antagoniste, dar s-au format mai mult de două, graţie dezbinării căpeteniilor. La Moscova vor exista opt tendinţe diferite. Opoziţia aproape clasică a centralismului democratic, reprezentată în special de către Bubnov, Boguslavski, Ossiński şi Sapronov, estima că cele două

fracţiuni principale traduceau două nuanţe „ale unuia şi aceluiaşi grup de vechi militarizatori ai economiei”; ea nu propunea, în ce o privea, decât măsuri practice de reorganizare a centrelor directoare economice şi sindicale. Opoziţia muncitorească, cu ştiapnikov, Alexandra Kollontai, Lutovinov etc., preconiza trecerea în sarcina sindicatelor nu numai a gestiunii, ci şi a conducerii întregii producţii şi „sindicalizarea” statului. Riazanov, aproape singurul care avea această opinie, le refuza sindicatelor orice rol în viaţa economică, le atribuia exclusiv apărarea intereselor corporatiste. Noghin prevedea dispariţia sindicatelor prin asimilarea lor în administraţia economică a statului. Dar teza lui Lenin şi, respectiv, a lui Troţki reţineau atenţia.

Contribuţia vizibilă a lui Stalin în această criză se reduce la un singur articol intitulat: „Dezacordurile noastre” în care parafrazează în stilul lui simplu, de o elementară pedagogie, cu nenumărate repetiţii, argumentele lui Lenin împotriva aplicării unei constrângeri birocratico-militare în sindicate.

După ce notează şi el: „Dezacordurile noastre nu sunt dezacorduri de principiu”, Stalin continuă după cum urmează: „Există două metode: metoda constrângerii (metodă militară) şi metoda persuasiunii (metodă sindicală). Prima metodă este departe de a exclude elementele de persuasiune, dar elementele de persuasiune sunt subordonate aici unor exigenţe ale metodei constrângerii şi constituie pentru aceasta un element ajutător. Cea de-a doua metodă, la rândul ei, nu exclude elementele de constrângere, dar elementele de constrângere sunt aici subordonate exigenţelor metodei de persuasiune şi constituie pentru ea un mijloc ajutător. A confunda aceste două metode este tot atât de inadmisibil pe cât este de inadmisibil să pui în acelaşi sac armata şi clasa muncitoare”. Acest eşantion de stil este foarte caracteristic pentru toate scrierile ieşite de sub acelaşi condei.

Armata, continuă în substanţă Stalin, se compune mai ales din ţărani; de aceea trebuie folosită aici metoda

constrângerii, pentru că ţăranii nu se vor angaja neconstrânşi în lupta pentru socialism. În timp ce muncitorii, „mediu social omogen” (?), se organizează de la sine în sindicate şi sunt „sarea statului sovietic”. Mai departe, câteva rânduri rezumă argumentaţia: „Greşeala tovarăşului Troţki constă în faptul că el subestimează diferenţa între armată şi clasa muncitoare, pune De acelaşi olan organizaţiile militare şi sindicatele, ’încearcă, fără îndoială din inerţie, să transfere metodele militare din armată în sindicate. În rândurile clasei muncitoare”. Articolul îi reproşează lui Troţki că „merge în continuare pe vschea linie semibirocratică, semimilitară” şi conchide, pe un ton calm şi aşezat care nu dă nicio idee asupra animozităţii conflictului, că sunt necesare „metodele normale ale democraţiei proletare în sindicate” şi recurgerea la „metodele de persuasiune”.

În martie 1921, cel de-al X-lea Congres va pune capăt interminabilei dezbateri adoptând punctul de vedere al lui Lenin cu 336 de voturi contra 50 acordate lui Troţki şi 18 opoziţiei muncitoreşti. Rezoluţia adoptată a fost de altfel revizuită anul următor şi protagoniştii au fost de acord de atunci în a recunoaşte că furtunoasa discuţie… nu tratase de fapt adevărata problemă în joc. Atâta siguranţă peremptorie la unii, certitudine categorică la alţii, irosite cu nesăbuinţă, deci spre marea pagubă a operei comune.

Cum de au putut Troţki şi prietenii lui să comită greşeala tactică de a provoca o bătălie în toată regula, dinainte pierdută? în împrejurările de atunci, a lupta pentru supremaţia în Partid însemna a pune inconştient problema puterii. În iniţiativa lor, Lenin a criticat mai puţin fondul tezelor susţinute şi mai mult procedeul de a crea fracţiuni comuniste opuse, cu riscul de ruptură la un moment dat. Ralierea în jurul lui Troţki a unui număr de personalităţi de valoare îl alarma, ca simptom al unui pericol viitor, şi-l incita să ia mai energic în mână conducerea partidului şi să se slujească în acest scop de oamenii cei mai docili. În loc să liniştească, Troţki trezise neîncrederea vechilor lui adversari care în schimb îl izolau.

Adepţii lui, cu excepţia a patru dintre ei, vor fi eliminaţi din Comitetul Central – ajuns la 25 de membri şi 15 supleanţi – iar printre ei au fost sacrificaţi secretarii prea independenţi – Krestiński, Preobrajenski şi Serebriakov. Le va lua locul un militant de o supunere care nu punea probleme, Molotov, asistat de doi adjuncţi. Stalin era membru în Biroul de Organizaţie şi în Biroul Politic în acelaşi timp şi-şi pregătea în tăcere viitorul.

Congresul a deliberat într-o atmosferă de alertă şi de semipanică: sesiunea lui coincidea cu o explozie populară de nemulţumire. Muncitorii din Petrograd dădeau semne de revoltă, marinarii din Kronstadt ameninţau să treacă la fapte, Armata Roşie iritată îşi manifesta nerăbdarea, ţăranii se răsculau cu hotărâre în mai multe provincii, în special în provincia Tambov. Nu era deci vorba despre o „criză de creştere” a sindicatelor, ci de o criză profundă a revoluţiei. Nu mai era vorba de mici „defecte ale mecanismului” semnalate zilnic în presa oficială, ci de un viciu fundamental al întregii maşini sovietice. Pâinea, combustibilul, bunurile cele mai necesare lipseau în oraşe şi sate. Producţia, transporturile, comerţul erau paralizate. Dictatura bolşevică spera în zadar să facă fată prin rechiziţii şi represiuni. Era nevoie de un reviriment brusc pentru ca Republica Sovietică să nu se îndrepte spre catastrofă.

Partidul nu prevăzuse nimic din toate acestea. Dar la primele semne de revoltă Lenin a înţeles pe loc aberaţia propriei sale politici. Şi în timp ce congresul îşi mobiliza membrii pentru a înăbuşi rebeliunea, ştiind că armata nu era sigură, şeful elabora o „nouă politică economică”, substituind rechiziţiilor forţate impozitul în natură şi restabilind între anumite limite libertatea comerţului interior; 140 de congresmeni plecau spre Kronstadt, punctul cel mai critic din cauza apropierii lui de Petrograd şi a posibilităţilor de sprijin din afară, iar Troţki dirija operaţiunea sângeroasă. Numărul de delegaţi mobilizaţi astfel pe loc a fost de 300. Înainte chiar de votul asupra sindicatelor, delegaţii din regiunile ţărăneşti se grăbeau să

plece. „Congresul se dizolvă şi se micşorează”, spunea preşedintele Kamenev. În lipsa generală de interes, de la care făceau excepţie câţiva specialişti, Stalin va face încă o dată introducerea lui obişnuită asupra chestiunii naţionale, „desprinsă de timp şi de loc”, remarca Zătoński. Opoziţia Centralismului Democratic a renunţat să-şi mai susţină punctul de vedere. Opoziţia Muncitorească, maltratată şi condamnată pentru erezie „sindicalistă”, a fost singura care a persistat în rezistenţa ei neputincioasă în faţa majorităţii. În faţa pericolului, coeziunea partidului se refăcea. Congresul s-a încheiat repede, dominat de tunurile de la Kronstadt.

Situaţia economică nu înceta să se înrăutăţească, de la începutul revoluţiei. Contrar programului lor, bolşevicii introduseseră fără tranziţie socialismul, chiar comunismul, într-o ţară care, ei înşişi recunoşteau primii, nu era pregătită, după epuizarea stocurilor în oraşele depopulate şi după ce se consumaseră rezervele din sate.[27] în acelaşi timp, sub presiunea necesităţilor stringente ale războiului civil şi printr-o tendinţă mistico-romantică spre filiaţia anarhiei, ei distrugeau orice iniţiativă capitalistă privată fără a fi capabili să o înlocuiască cu iniţiativa populară şi

---

27 Foametea din 1921-1922, în special în regiunile Volga şi Kuban, a făcut nenumărate victime. „Raportul delegaţiei sovietice la conferinţa internaţională de la Genova (1922) ne-a informat că în 1921 trei milioane de suflete au pierit de inaniţie, în ciuda ajutorului considerabil furnizat de American Relief Association" (cf. N. de Basily : La Russie sous les Soviets, P., Pion, 1938. Lucrare de documentaţie sigură, furnizată de N. Volski, alias Valentinov). Realitatea s-a dovedit ulterior a fi şi mai cumplită. „Conform cifrelor furnizate de Oficiul Central de Statistici, în timpul foametei din 1921-1922, ţara a pierdut, urmare a creşterii mortalităţii şi a scăderii natalităţii, 5 053 000 locuitori." Cf. Sergie Prokopovicz: Histoire économique de V U.R.S.S., P., Flammarion, 1952). Aceeaşi lucrare, de o autoritate necontestată, precizează ulterior că foametea respectivă a făcut „5 milioane de victime" fără a se lua în calcul deficitul de naşteri. La al doilea Congres al Sovietelor, în 1924, Kalinin recunoaşte că această foamete a afectat cumplit o populaţie de 36 milioane de locuitori (Cf. Benjamin M. Weissman, Herbert Hoover and Famine Relief to Soviet Russia, 1921-1923, Stanford University, 1974).

confiscau orice produs al muncii individuale înainte de a fi creat producţia colectivă.

privilegiaţi", muncitorii şi soldaţii de-abia trăiau dintr-o raţie mizerabilă, în timp ce ţăranii, mulţi dintre ei înfometaţi şi cu toţii exasperaţi, se apărau ascunzându-şi produsele, făcând greva semănatului şi câteodată chiar împotrivindu-se cu arma în mână. „Atrocităţile başbuzucilor", despre care vorbise Lenin în timpul unui congres comunist, rămâneau de o actualitate dureroasă. Rezoluţiile oficiale care promiteau să-i menajeze pe săteni nu treceau dincolo de nivelul vorbelor goale, ca atâtea decrete, legi, instrucţiuni, circulare, ca şi Constituţia însăşi. Recolta anului 1920 nu putea fi decât dezastruoasă.

Cu o industrie care producea mai puţin de 20 la sută din producţia de dinainte de război, cu nişte finanţe ruinate de emisia nelimitată de hârtie, cu un comerţ interior redus la trocul clandestin, un comerţ exterior redus la zero, economia sovietică se afla în impas.

Ulterior, Lenin va numi toate acestea „comunism de război", pentru a rezuma într-o formulă scurtă justificarea lui retrospectivă care invoca circumstanţele extraordinare; dar, printr-o contradicţie în plus, el va recunoaşte şi responsabilitatea comuniştilor în această politică de spoliere oarbă şi nemiloasă: comis nenumărate erori şi crima cea mai mare ar fi să nu înţelegem că am depăşit măsura". Recunoscând înfrângerea suferită în acest domeniu: „Am suferit o înfrângere pe frontul economic, o înfrângere foarte grea…", el îi va explica apoi înţelesul: „Tentativa noastră *de a trece imediat la comunism* ne-a costat o înfrângere mai serioasă decât toate înfrângerile suferite din partea lui Kolceak, Denikin şi Piłsudski…" Insistând asupra erorilor recente, el îşi va confirma mărturisirea în aceşti termeni: „Am crezut, cei mai mulţi dintre noi… că este posibilă trecerea direct la edificarea socialismului". În realitate, el rostea când cuvinte de propagandă sau de încurajare pentru a preveni abandonul, când critici şi adevăruri pentru a reacţiona împotriva iluziilor şi a optimismului de comandă.

„Comunismul de război” a fost cu siguranţă o tentativă la început prea puţin deliberată şi apoi voită şi intransigentă, de a sări peste etape cu scopul de a instaura comunismul „cu forţa”. Teoreticienii atraşi de un partid care se reclama de la marxism uitaseră, în ameţeala succeselor politice, postulatele economice cele mai puţin contestabile. Ar fi suficientă, pentru a dovedi acest lucru, convingerea lor că vor realiza în 1921 desfiinţarea banilor. Troţki scria atunci într-un manifest: „Salariul plătit în bani tinde din ce în ce să fie înlocuit prin plata în natură, emisia continuă de bancnote fără acoperire şi căderea rapidă a valorii lor nu fac decât să consacre dispariţia vechiului sistem financiar şi comercial”. La sfârşitul anului, presa comunistă anunţa gratuitatea alimentelor pentru muncitori şi funcţionari ca pe „încă un pas înainte spre aboirea uneia din rămăşiţele capitaliste care mai supravieţuiesc în regimul sovietic, sistemul monetar” ca şi sfârşitul „fetişismului banilor”, gratuitatea serviciilor publice fiind deja hotărâtă ca şi aceea a transporturilor, locuinţelor, iluminatului, spectacolelor. (*ABC-ul comunismului* prevede totuşi folosirea monedei în societatea socialistă, înainte de comunism.) La mai puţin de un an după aceea, Lenin va recomanda păstrarea cu grijă a aurului în Rusia pentru ca, spune el cu o metaforă inspirată poate de Thomas Morus, mai târziu, „când vom învinge în lumea întreagă”, să construiască în pieţele publice vespasiene de aur…

Nici socializarea băncilor şi capitalurilor, nici naţionalizarea industriei, nici colectivizarea agriculturii nu răspundeau proiectelor învingătorilor din Octombrie. Ca răspuns la imputările presei burgheze care confunda naţionalizarea cu confiscarea, înaintea loviturii de stat, Lenin şi-a declarat fără echivoc adevăratele intenţii: bolşevicii la putere vor naţionaliza băncile „fără să ia un ban proprietarilor lor” căci ei înţeleg prin naţionalizare pur şi simplu o conducere efectivă. La fel sindicalizarea industrială, sau organizare obligatorie în carteluri, „nu va schimba nimic în ce priveşte proprietatea şi nu va lua un ban de la niciun proprietar”. Lenin repetă de mai multe ori

„niciun ban”. Cât despre ipoteza exproprierii ţăranilor, şi aceasta era tot invenţie răuvoitoare „fiindcă şi în caz de revoluţie socialistă adevărată, socialiştii nu vor voi şi nu vor putea expropria mica ţărănime”. Toate aceste promisiuni vor duce la socializarea integrală a băncilor, a industriei şi a producţiei agricole. Elanul revoluţiei asaltate înfăptuia, pe lângă „exproprierea expropriatorilor”, premeditată cu mult timp înainte, exproprierea expropriaţilor.

Luarea în stăpânire de către stat a uzinelor şi a fabricilor nu intra în programul bolşevic mai mult decât în acela al socialismului occidental. Ţinând piept în 1918, „infantilismului de stânga”, adică utopiştilor partizani ai unei socializări totale imediate, Lenin scria: „Deja am confiscat, naţionalizat, distrus şi demolat mai mult decât putem să recenzăm…” Dar ostilitatea patronilor şi tehnicienilor, eşecul iremediabil al conducerii muncitoreşti, incapacitatea tehnică şi de conducere a sindicatelor, tratatul de la Brest cu clauzele lui protejând bunurile germane, jefuirea şi părăsirea întreprinderilor ca urmare a frământărilor sociale – totul obliga la soluţia cea mai radicală. (Sub Kerenski monopolul statului asupra comerţului cu cereale a fost adoptat în condiţii similare, din neputinţa de a acţiona altfel.) Totuşi, în loc să profite de prima ocazie de a demobiliza industria, ca şi armata, bolşevicii vor sfârşi prin a idealiza soluţiile la care se recurge în lipsă de altele mai bune şi, sub pretextul de a „lua prin jaf ceea ce fusese luat prin jaf, vor trăi jefuind şi ceea ce nimeni nu luase prin jaf. Această dezicere de propriile principii, agravată de o necunoaştere a propriei lor doctrine sociale, a dus la teribile deziluzii al căror episod culminant a fost insurecţia din Kronstadt.

Mişcarea revendicativă a muncitorilor şi marinarilor, absolut paşnică la origine, corespundea stării de agitaţie a proletariatului din Petrograd, disperat de privaţiuni, de dezamăgiri şi de brutalităţile „comisarocraţiei”. La sfârşitul lui februarie 1921, în cap. cala Nordului grevele s-au înmulţit şi mitingurile muncitorilor cer pâine şi

libertate, reforma sovietelor şi restabilirea comerţului. Socialiştii de diferite nuanţe profită pentru a orienta această acţiune spontană într-un sens conform cu vederile lor. Autorităţile comuniste răspund prin arestări, închiderea uzinelor cuprinse de agitaţie, reprimarea manifestaţiilor. Zinoviev, preşedinte al Sovietului de la Petrograd, nu ştia să recurgă decât la măsuri poliţieneşti.

Dar frigul şi foamea, criza cărbunelui şi reducerea raţiilor – datorată în parte paraliziei căilor ferate – stimulau populaţia. Echipajele flotei şi garnizoana din Kronstadt au ţinut atunci o adunare impresionantă la care a luat parte Kalinin în persoană, primit cu toate onorurile, muzică şi drapele. Rezultatul: o rezoluţie cerând, în spiritul Constituţiei sovietice şi al Programului din Octombrie al bolşevicilor, alegeri libere în soviete; libertatea cuvântului şi a presei pentru muncitori şi ţărani, pentru socialiştii de stânga, anarhişti, sindicate; eliberarea deţinuţilor politici care sunt muncitori sau ţărani; abolirea privilegiilor partidului comunist; egalitatea cartelelor muncitoreşti; dreptul ţăranilor şi meşteşugarilor care nu exploatau munca altora de a dispune de produsul muncii lor. O delegaţie trimisă la Petrograd este încarcerată. Zinoviev nu avea alte argumente.

Ca urmare, se alege la Kronstadt un comitet revoluţionar provizoriu; marea majoritate a comuniştilor se alătură mişcării. Totul se limitează la proclamaţii, dar este suficient pentru a-l alarma pe Zinoviev, care transmite la Moscova un fel de panică. Consiliul Muncii şi Apărării răspunde printr-un ordin decretând starea de asediu şi denunţând contrarevoluţia, socialist-revoluţionarii, Marii Albi, Sutele Negre, spionajul francez, generalii ruşi… În loc să se calmeze situaţia, se declanşa conflictul. Vărsarea de sânge devenea inevitabilă. După o somaţie fără rezultat, Troţki va ordona bombardarea acelora pe care odinioară îi numea „mândria revoluţiei”.

Dacă marinarii şi muncitorii din Kronstadt ar fi urzit un complot sau ar fi avut dinainte un plan, ar fi aşteptat dezgheţul care le-ar fi pus fortăreaţa la adăpost şi ar fi

adus Petrogradul în tirul flotei. Dar ei sperau să aibă câştig de cauză prin simpla putere a drepturilor lor şi prin solidaritatea întregii Rusii muncitoare. Fii de ţărani necăjiţi şi goi, în cea mai mare parte, ei se ştiau interpreţii doleanţelor populare. Candoarea lor politică rămâne în afara oricărei îndoieli, ca şi fidelitatea lor faţă de revoluţie. Dar greoiul „aparat" al partidului bolşevist deja nu mai era sensibil la puritatea celor mai bune intenţii. Atacaţi pe gheaţă de către *cursanţi* (elevi-ofiţeri selecţionaţi), răsculaţii s-au apărat devenind insurgenţi fără voia lor. Armata Roşie, trimisă împotriva forturilor, a refuzat să execute ordinele. A fost nevoie să fie epurată, să fie dotată cu noi cadre şi prelucrată special, cu ajutorul întăririlor comuniste sosite de la al X-lea Congres. Printr-o sinistră ironie a istoriei, Comuna din Kronstadt a pierit la 18 mai ’921, ziua celei de-a cincizecea aniversări a Comunei din Paris.

Sunt anumite victorii cu care nu se împăunează nimeni. În memoriile lui, Troţki n-a consacrat decât două rânduri afacerii de la Kronstadt. Iar acestea pentru a recunoaşte în ea un „ultim avertisment" dat partidului său. Fără a da de altfel prea multă importanţă diatribelor grosolane ale bolşevicilor înverşunaţi în a-i discredita pe învinşi, este probabil că totuşi contrarevoluţia a încercat să se infiltreze în mişcare pentru a încerca s-o orienteze în direcţia dorită de ea. Dar cui i-ar reveni principala responsabilitate? Troţki a arătat-o cu destulă claritate, scriind: „Regimul *cartelei de foamete* era legat de tulburările crescânde care au dus, până la urmă, la insurecţia din Kronstadt". Iar *cartela de foamete* a fost o consecinţă a aşa-numitului comunism de război, abandonat cu întârziere de Lenin, după „ultimul avertisment".

Dar legitimitatea revendicărilor rebelilor îşi găsea o confirmare implicită în „cotitura" operată la îndemnul lui Lenin la cel de-al X-lea Congres, adoptarea unei „noi politici economice" – NEP – care trebuia să corecteze utopismul practicilor falimentare. Sfârşitul raţionalizării şi al confiscărilor arbitrare, dreptul micilor producători de a-

şi vinde marfa, redeschiderea pieţelor, într-un cuvânt, restaurarea unui capitalism limitat şi controlat, dădea satisfacţie nevoilor esenţiale ale poporului extenuat. Dacă este adevărat că aspiraţiile sau veleităţile politice ale acestuia erau tot atât de brutal reprimate ca şi înainte, destinderea economică părea să fie un prim pas în direcţia unor vremuri mai bune.

Primit cu satisfacţie în ţară, NEP a fost admis nu fără stupefacţie de către partid. Militanţii, dezorientaţi, s-au supus, dar nu-l înţelegeau. Singur Riazanov a avut curajul să se ridice împotriva procedurii insolite a lui Lenin, care impunea, fără consultaţii prealabile şi fără deliberări, o întoarcere de 180 de grade. Opoziţia muncitorească l-a susţinut, dar nu avea nimic serios de opus faptului împlinit. Gravitatea situaţiei trecea înaintea formalităţilor: „Dacă n-am fi schimbat politica economică, n-am mai fi rezistat decât câteva luni”, va spune Lenin la congresul următor.

Partidul l-a urmat din docilitate şi mai curând silit, înainte de a se minuna încă o dată de clarviziunea călăuzei sale. Dar în situaţia dată, Lenin rămânea în urma evenimentelor şi nu avea deloc meritul unui pionier. Doi ani înainte, în 1919, nu ceruse oare Troţki, prin intermediul lui Stalin, Comitetului Central să se pună capăt abuzurilor care îi striveau pe ţăranii mijlocaşi de pe Volga şi să fie pedepsiţi funcţionarii sovietici care se făceau vinovaţi de ele? Anul următor, nu propune el înlocuirea rechiziţiilor printr-un impozit progresiv în natură şi instituirea unui schimb echitabil de obiecte de manufactură cu produse agricole, pentru a remedia decăderea economiei rurale? Lenin crezuse că-i ţine piept tratându-l cu severitate drept *free trader* (liber schimbist) şi Comitetul Central îi respinsese proiectul cu 11 voturi contra 4 După obiceiul lui, Stalin figura printre cei ce se alăturau majorităţii Două luni înainte de Kronstadt, menşevikul Dalin susţinea la Congresul Sovietelor impozitul în natură şi dreptul ţăranilor de a dispune de surplusul de produse. Lenin se lăsase deci depăşit de situaţie şi nimic nu revelează aici „geniul pe care i l-au

celebrat discipolii – şi de care dăduse într-adevăr dovadă în Octombrie –, ci doar o inteligenţă suplă, promptă în a-şi reveni după o rătăcire trecătoare.

Cu NEP, Lenin cedează teren economic pentru a păstra pentru partidul lui toate privilegiile politice. El revine, într-o anumită măsură, la adevăratul lui program şi aplică în raporturile de clasă din interior strategia compromisului încununată de succes în exterior, în relaţiile cu ţările capitaliste. Asupra acestui din urmă capitol tezele lui erau foarte limpezi. Imediat după marele război, el a trimis prin Cicerin aliaţilor o notă în care se oferea să recunoască împrumuturile şi datoriile, să consimtă la concesii economice şi chiar la cedările teritoriale. În 1921, recomanda comuniştilor germani să accepte Tratatul de la Versailles, aşa cum acceptaseră bolşevicii pacea de la Brest. Credinţa lui în izbucnirea ineluctabilă a revoluţiei mondiale conciliază rigiditatea doctrinară cu artificiile retragerii şi cu tranzacţiile compromisului. El se conformează din instinct preceptelor lui Napoleon asupra războiului „a cărui artă nu constă decât în a câştiga timp atunci când dispui de forţe inferioare” şi care considera principiile „ca nişte axe la care se raportează o curbă”.

Complexitatea problemelor de rezolvat în interior nu se preta la soluţiile relativ simple ale problemelor din afară. De aceea Lenin se considera îndreptăţit să tragă de timp, să meargă pe ocolite, să evite obstacolele, să urce şi să coboare „în zigzag”. El a subliniat în repetate rânduri că nu există cărţi care să te înveţe cum se duce la bun sfârşit o revoluţie şi că, deoarece Marx nu a clarificat dinainte toate problemele, trebuie să înveţi să rezolvi situaţiile fără ajutorul lui postum… NEP nu era o concepţie încheiată o dată pentru totdeauna, ci o schimbare de orientare, urmată de tatonări şi de descoperiri, de o serie de decrete succesiv amendate şi completate. Restituirea condiţionată a locuinţelor, darea în administrarea foştilor proprietari a întreprinderilor mici şi mijlocii, închirierea fabricilor, concesionarea către străini, restabilirea sistemului salarial, reabilitarea banilor, restructurarea comerţului privat,

suprimarea serviciilor gratuite… Nimeni nu ştia precis până unde trebuia să se meargă înapoi. „Am fost învinşi în încercarea noastră de a realiza socialismul cu forţa”, va explica Lenin pentru a ridica moralul zdruncinat al partidului, „dar nu înfrângerea este cel mai mare pericol, ci teama de a-şi recunoaşte înfrângerea…” Şase luni mai târziu el anunţa încă „un recul suplimentar” şi după un an „sfârşitul retragerii”.

Numeroasele definiţii pe care le dă el noii politici economice, în acelaşi timp vagi şi fragmentare, pun în relief când o trăsătură, când alta, după moment. Una dintre cele mai puţin insuficiente este aceea în care afirmă necesitatea „de a abandona construirea imediată a socialismului pentru a se replia în multe domenii economice în direcţia unui capitalism de stat”. Pe tema capitalismului de stat, el se referă la o broşură din 1918, în care scrie: „Dacă revoluţia întârzie în Germania trebuie să ne instruim la şcoala capitalismului de stat german, să-l imităm din răsputeri, *să nu ne temem de procedeele dictatoriale pentru a accelera această asimilare a civilizaţiei occidentale de către barbara Rusie*, să nu dăm înapoi de la a combate barbaria cu mijloace barbare”. Recomandare care avea să se graveze în mintea moştenitorilor săi înaintea tuturor celorlalte, şi în special în mintea lui Stalin.

Argumentaţia lui generală, aşa de importantă pentru evoluţia ulterioară a regimului, este greu de rezumat prin citate, dar câteva linii directoare extrase din diverse scrieri, rapoarte, discursuri şi comentarii vor da o idee de ansamblu.

Se remarcă încă de la început o revizuire a concepţiilor sale în privinţa iminenţei revoluţiei mondiale: „A conta pe revoluţia mondială nu poate să însemne a conta pe o dată precisă a ei… Maturizarea ei, din ce în ce mai rapidă [?] poate aduce revoluţia până în primăvară, dar este posibil şi ca ea să nu vină”. În 1919, încă mai credea că „descompunerea imperialismului german va duce Germania nu numai la republică, ci la revoluţia

socialistă”. În 1920, el afirma cu certitudine: „Nu este departe ziua când vom merge alături de guvernul Sovietelor din Germania”. În 1921 îşi trădează deruta prin fraze contradictorii: „Revoluţia internaţională ia amploare… Dar am fi pur şi simplu nebuni să ne imaginăm că ne va veni în curând un sprijin sub forma unei revoluţii proletare durabile…”

Despre capitalismul de stat, pe care-l socoteşte „un mare pas înainte” pentru Rusia sovietică, Lenin scrie: „Este un capitalism pe care putem şi trebuie să-l admitem, fiindcă este indispensabil maselor ţărăneşti…” El aminteşte, celor care au uitat-o, doctrina comună: „Capitalismul este un rău faţă de socialism. Capitalismul este un bine faţă de regimul feudal, faţă de mica producţie”. Concesiile, „relaţii de alianţă sau de mariaj economic cu capitalismul”, se impun celor mai înapoiate dintre statele mari ale Europei: „Concesiile sunt poate forma cea mai simplă, cea mai clară, cea mai limpede delimitată pe care o ia capitalismul de stat în interiorul sistemului sovietic”. Cooperaţia este, de asemenea, „o formă de capitalism de stat, dar mai puţin simplă, mai puţin limpede delimitată, mai complexă”. Iluziile în această privinţă trebuie să dispară: „Drepturi şi libertăţi pentru cooperaţie, în stadiul actual al Rusiei, înseamnă drepturi şi libertăţi pentru capitalism. A închide ochii pentru a nu vedea acest adevăr evident ar fi prostie sau crimă…”

În fine, insistă fără încetare asupra alianţei economice cu ţăranii, indispensabilă după alianţa militară; pentru realizarea ei, singurul mijloc este acordarea libertăţii schimburilor: „Libertatea schimburilor înseamnă libertatea comerţului; libertatea comerţului înseamnă revenirea la capitalism”. Iar interzicerea acestei libertăţi „ar fi o prostie şi o adevărată sinucidere”. Fiindcă înţelegerea cu ţăranii „este singura care poate menţine revoluţia socialistă în Rusia, în lipsa revoluţiei în alte ţări. Ţărănimea trebuie convinsă: comuniştii „vin efectiv în sprijinul ţăranului sărac ruinat, lipsit de orice mijloace de trai, muritor de foame, în situaţia actuală atroce. Sau îi

dovedim acest lucru, sau ne va trimite la dracu'… Acesta este sensul noii politici economice".

Dar bolşevicii nu sunt pregătiţi să-şi facă o opinie asupra semnificaţiei politice a NEP-ului, întâmpinat de adversari ca o repetare rusească a Thermidorului. Ei îl interpretează ca pe un Thermidor specific, realizat la timp de ei înşişi şi salutar pentru revoluţie. Lenin n-a găsit nimic de adăugat la aceste reflecţii ale lui Troţki, datate din 1922: „Menşevicii din lumea întreagă au început să vorbească despre Thermidorul revoluţiei ruse. *Dar nu ei, ci noi înşine am stabilit acest diagnostic*. Şi, ceea ce este şi mai important, partidul comunist a făcut aspiraţiilor *thermidoriene*, tendinţelor micii burghezii, concesiile necesare păstrării puterii de către proletariat, fără să distrugă sistemul şi fără să abandoneze puterea". Cicerin explica într-un interviu din 1921: „Politica noastră externă nu e decât expresia acestui NEP care este într-adevăr un Thermidor proletar"; el n-ar fi vorbit în aceşti termeni fără instrucţiuni precise din partea Biroului Politic, deci a lui Lenin şi Troţki. Mai târziu, spectrul Thermidorului va fi evocat în noile circumstanţe cu mai puţină seninătate, în paroxismul luptelor intestine.

Tentaţia de a căuta precedente în alte revoluţii pentru a înţelege mai bine etapele unei mari răsturnări politice şi sociale este frecventă. Numeroase paralele se ivesc între situaţii, şi chiar între personaje, deşi acestea nu sunt niciodată perfect. similare. Se descoperă asemănări reale între Nicolae Romanov, Ludovic al XVI-lea, Carol I Stuart, ca şi între Alexandra Fedorovna.

Maria Antoaneta şi Henrieta-Maria. Se pot face comparaţii utile, fără însă a merge până la asimilare, între Lenin şi Robespierre sau Cromwell, în calitate de figuri centrale ale revoluţiei lor. Diferite aspecte sugerează uneori o apropiere cu Washington, şi încă şi mai frecvent, cu personaje din istoria Rusiei. Dar oamenii care „trăiesc în viitor" se identifică deja mai greu decât figurile trecutului. Sovietul din Petrograd joacă în anumite momente un rol destul de asemănător cu cel al Comunei

din Paris; partidul bolşevist, cu clubul iacobinilor. Niciunul, nici altul, totuşi, nu vor avea soarta înaintaşilor lor. Războiul civil al tuturor Rusiilor aminteşte în mai multe privinţe pe cele din America de Nord. Gironde social-democrată şi Vendée cazacă nu sunt expresii arbitrare. Anihilarea Nivelatorilor[28] şi a Turbaţilor[29] îşi găseşte o oarecare corespondenţă în Republica Sovietelor. Orice revoluţie îşi are Indulgenţii şi Excesivii ei. Teroarea, „dictatură a nevoii", spunea fiul lui Carnot, nu a fost o noutate rusească. Există şi alte exemple. Dar orice comparaţie de acest gen nu are valoare decât în măsura în care scoate în evidenţă diferenţele, adevărate caracteristici ale fenomenelor individuale şi colective demne de interes. Sub aparenţele comune, istoria nu se repetă întotdeauna, ea continuă. Cele mai izbitoare analogii nu permit niciodată aprecierea şi cu atât mai puţin anticiparea evenimentelor, dacă se face abstracţie de ambianţa economică şi de condiţiile istorice date. În această privinţă, distincţiile de conţinut social sunt mai importante decât similitudinile de suprafaţă. De aceea, profeţii prea grăbiţi ai Thermidorului, şi cu atât mai mult ai Brumarului, au avut în zilele noastre destul timp să reflecteze la originalitatea cursului revoluţiei ruse, după ce se înşelaseră asupra ei.

Lenin era mai înţelept când examina dilema liberalilor alăturaţi noului regim pe care aceştia o puneau, corect, astfel: NEP – evoluţie sau tactică? La acest „adevăr de clasă al unui duşman de clasă" el răspunde cu loialitate: „O evoluţie în sensul în care o prevede Ustrialov este posibilă. Istoria cunoaşte tot felul de metamorfoze... Masele uriaşe sunt cele care decid soluţiile istorice". Şi, în aşteptarea marilor conflagraţii destinate să pună în mişcare mulţimile, selecţia comuniştilor şi calitatea activităţii lor în actualitate pot fi o garanţie – crede el –

---

28 în istoria Angliei, în timpul revoluţiei burgheze, republicanii cei mai hotărîţi, care voiau egalitate absolută de fapt şi de drept («./.).

29 Enragés — în 1793, partid al revoluţionarilor extremişti în Franţa care au luptat împotriva girondinilor (n.t.).

împotriva degenerării tacticii provizorii în evoluţie iremediabilă şi pot pregăti un viitor care va decide în favoarea perspectivei revoluţionare. NEP, spune Lenin, este hotărât „cu seriozitate şi pentru un timp îndelungat”. De aceea alegerea oamenilor devine sarcina esenţială: „Nu trebuie să ne temem să recunoaştem că în 99 de cazuri din 100, comuniştii responsabili nu sunt la locul lor, nu ştiu să muncească şi au acum nevoie să se instruiască”. Fiecare la locul său… Pentru Stalin, anume, era aproape ocazia de a şi-l ocupa pe al lui.

Conflictele personale între revoluţionari au grăbit adesea declinul mişcării lor, determinat de cauze mai profunde. Sub acest raport, revoluţia rusă a părut să facă o excepţie cât timp a trăit Lenin: solidaritatea temeinică a conducătorilor nu se lăsa clintită nici de discordii, nici de eşecuri. Noutatea era organizarea iniţiatorilor şi conducătorilor acestei revoluţii într-un partid coerent şi disciplinat, a cărui unitate va constitui elementul esenţial de stabilitate a regimului.

Dar, în spatele unei faţade liniştitoare, rivalităţile minau subteran „aparatul”. Discuţia pe tema sindicatelor revelase acuitatea acestor antagonisme, cărora NEP nu le-a pus capăt. În ce-l priveşte pe Troţki, el nu mai păstra nimic din dezacordul lui cu Inin, el însuşi preocupat să înlesnească colaborarea între foştii adversaii. Pentru anturajul lui Lenin, lucrul acesta nu era subînţeles: chiar izolat în Politbirou şi aproape singur în Comitetul Central, Troţki părea redutabil pentru confreria „vechilor bolşevici” care voiau să-i restrângă şi să-i reducă influenţa dispersându-i partizanii cu scopul de a-şi păstra controlul asupra pârghiilor de comandă ale Partidului şi statului. Zinoviev, Kamenev şi Stalin lucrau în secret în acest scop. Şi, pentru a-l realiza mai bine, ei vizau ca instrument eficace secretariatul Comitetului Central, post socotit tehnic şi executiv, dar având în realitate o importanţă crescândă prin atribuţiile pe care le primea în repartizarea personalului politic.

În 1922, îşi vor atinge scopul: după cel de-al

unsprezecelea Congres al Partidului, Stalin devine secretar general, urmându-i lui Molotov, retrogradat la rangul de adjunct. Operaţiunea a trecut aproape neobservată, funcţiile părând întotdeauna modeste. Nimeni n-a avut vreo obiecţie, cu excepţia lui Lenin, pretinde Troţki, a cărui memorie se dovedeşte aici deficitară cel puţin în ce priveşte data, asupra căreia se înşală, situând-o cu un an înainte, şi a cărui mărturie pare să fie dezminţită de elogiul pronunţat de Lenin la adresa lui Stalin, în timpul şedinţei congresului. Este adevărat că fără încetare se vor aduna contradicţiile în actele şi în afirmaţiile liderilor bolşevici. „Acest bucătar nu va găti decât mâncăruri condimentate”, va spune Lenin despre noul secretar, dar, desigur, mai târziu şi între prieteni.

La acea dată, Stalin nu era cunoscut încă decât într-un cerc puţin numeros de militanţi şi funcţionari; dar pe cei care avuseseră de-a face cu el în activitatea cotidiană, prezenţa lui „la vârf îi neliniştea. Fraza lui Krestiński: „Este un individ rău, cu ochii lui galbeni” exprimă o antipatie împărtăşită. Poate că Lenin subestima rolul posibil al unui funcţionar subordonat Biroului Politic, dacă nu s-a opus expres la numirea lui Stalin. În orice caz, abţinerea lui lăsa cale liberă micului clan care ocupa în jurul lui punctele strategice ale puterii. S-a îndeplinit astfel fără zgomot un fapt esenţial al revoluţiei, iar aceasta fără ca iniţiatorii lui să-i bănuiască anvergura şi să prevadă consecinţele.

La apogeul influenţei sale, Lenin exercita asupra colaboratorilor săi un fel de magistratură de arbitru asumând în acelaşi timp răspunderea majoră a conducerii în statul sovietic şi în acţiunea revoluţionară internaţională. Redresarea curajoasă adusă de NEP confirma în sferele comuniste reputaţia lui de infailibilitate relativă, după fericitul bilanţ al tacticii utilizate la Brest. Datorită lui, Republica Sovietelor avea să comemoreze în linişte cea de-a cincea aniversare a ei. Nu se mai hazarda nimeni să-l critice în public, deşi modestia lui obişnuită rămăsese aceeaşi. Tonul lui, uneori imperativ în unele

polemici, exprimă nu siguranţa unui pontif, ci sentimentul unei superiorităţi politice dovedite asupra adversarilor săi de idei. Cenzurându-şi greşelile proprii, nu le pierdea din vedere pe ale celorlalţi. Ar fi putut să-şi însuşească expresia cunoscută: „Mă consider mic atunci când mă privesc, dar mă consider mare când mă compar”. De unde contrastul între prudenta lui rezervă intelectuală în faţa marilor probleme de rezolvat şi siguranţa lui în controverse. Din raţiuni pedagogice. Încă mai presară în ele cuvinte lapidare, fie simplificări schematice, fie stimulente tonice la adresa auditoriului pe care voia să-l educe. Ceea ce nu exclude o bunăvoinţă constantă faţă de tovarăşii lui mai puţin dotaţi pe care se străduieşte să-i menţină în stare de emulaţie şi să-i asocieze la opera colectivă după capacităţile fiecăruia. La ascendentul lui spiritual faţă de partid, se adăuga o solicitudine binevoitoare faţă de fiecare în parte, menajându-le forţele, veghind la înţelegere, încurajându-i pe unii şi pe alţii cu sfaturile sau cu sprijinul lui. El se consuma însă fără rezerve.

Pe Stalin, scrie Troţki, Lenin îl aprecia mai întâi pentru „fermitate şi pentru un simţ practic alcătuit pe trei sferturi din viclenie”; dar mai târziu a trebuit să constate „ignoranţa, extrema îngustime a orizontului politic, evidenta grosolănie morală şi lipsa de delicateţe a lui Stalin”. Memorialistul relatează că Lenin apela de preferinţă la Stalin, Zinoviev şi Kamenev pentru rezolvarea problemelor curente şi a treburilor mărunte, la indicaţiile şi sub conducerea lui; la Comitetul Central ca şi în altă parte, avea nevoie de auxiliari docili, de tipul lui Rîkov şi Ţiurupa pe care i-a numit supleanţii săi împreună cu Kamenev în Consiliul comisarilor, atunci când oboseala l-a obligat să-şi restrângă activitatea. La această schiţă exactă, dar prea sumară, trebuie să adăugăm câteva trăsături indispensabile pentru înţelegerea unei situaţii ajunsă deja în pragul crizei.

Întreg aparatul de guvernare se sprijinea atunci pe personalitatea lui Lenin, a cărui anvergură creează,

împreună cu înlănţuirea circumstanţelor istorice, o stare de lucruri extrem de diferită faţă de ordinea constituţională sovietică.

Instituţiile politice, economice şi administrative sunt subordonate unui număr tot atât de mare de organe strict comuniste paralele, la diverse niveluri de organizare. Partidul se suprapune deci statului, ca un capac de aceeaşi formă peste o piramidă. La nivelul cel mai înalt, Biroul Politic concentrează toate puterile, delegate de sus în jos instanţelor inferioare în limitele resortului propriu. Ca preşedinte al Consiliului comisarilor, Lenin nu făcea decât să convertească în măsuri practice deciziile luate de Biroul Politic sub conducerea sa şi să distribuie sarcinile între departamentele ministeriale. El a sfârşit prin a se elibera de această fastidioasă ocupaţie şi, la rândul lui, Troţki a încetat să-şi mai piardă timpul la Consiliul transformat în comisie executivă a înalţilor funcţionari. I s-a adăugat un „consiliu restrâns”, pentru redactarea legilor. Comitetul Executiv al Sovietelor, privat de prerogativele definite în Constituţie, serveşte de parlament formal, adunare intermitentă de funcţionari mijlocii reduşi la funcţia de maşină de vot a unor proiecte de legi prezentate de Biroul său permanent, cu misiunea de a dezbate asupra unor detalii nesemnificative subordinea Biroului Politic se mai află Corsiliul Muncii şi Apărării cu competenţe neclare şi cu atât mă; înclinate să impieteze asupr? întregului; Consiliul Economic Superior, cu atribuţii în domeniul producţiei şi al schimburilor, dar absorbit de industrie; Comisia Planului, însărcinata să recenzeze resursele şi să întocmească proiecte şi devize. Toate aceste organisme, adăugate comisariatelor Finanţelor, Transporturilor, Agriculturii, Comerţului Exterior, al Inspecţiei Muncitoreşti şi Ţărăneşti, Sovietelor celor două capitale, Comitetelor Centrale ale cooperativelor şi sindicatelor etc. aflate, în absenţa iniţiativei, în neîncetată competiţie de autoritate birocratică, se contracarează care mai de care, unele pe altele. Şi Lenin nu exagera spunând: „Avem un haos de instanţe de toate felurile”.

În acest haos Lenin este singurul destul de ascultat pentru a separa birourile în concurenţă şi a face să prevaleze o idee lucidă asupra interesului general. Dar rolul lui implică multiplicarea eforturilor prin folosirea de subordonaţi care serveau drept instrumente şi deveneau din ce în ce mai puţin capabili să gândească fără directive din partea stăpânului. Stalin, la secretariatul Partidului, Zinoviev, la Sovietul din Petrograd, Kamenev, la Sovietul din Moscova, Buharin, la direcţia presei, Kalinin, la Executivul Sovietelor, Kamenev, la Consiliul Muncii şi al Apărării, Rîkov, la Consiliul Economic Superior, mai târziu la Consiliul comisarilor, Zinoviev, Radek şi Buharin, la Executivul Internaţionalei Comuniste – această repartiţie a pieselor pe tabla de şah nu era ineficace, dar numai dacă jucătorul care le muta era Lenin. Lăsaţi în voia lor, ca în mai multe împrejurări anterioare mai curând nefericite pentru reputaţia lor de comunişti, cât valorau oare epigonii?

Două dintre principalele departamente de stat dobândiseră un fel de autonomie, prin încrederea pe care Lenin o acorda şefilor lor: poliţia şi armata.

Puterile Cekăi, teoretic reduse în 1920, apoi în 1922, prin reorganizarea „Comisiei extraordinare” în „Direcţie politică de stat” (şi c) sau GPU, nu erau nelimitate în principiu. „Colegiul” prezidat de Dzerjinski trebuia să-şi supună „propunerile” comisariatului Justiţiei. În realitate, un funcţionar din acest comisariat se adăuga prin funcţiile sale speciale colegiului respectiv, asupra căruia Biroul Politic exercita singur o supraveghere iluzorie mandatându-l în acest scop pe unul dintre membrii săi şi ocupându-se din când în când de cazurile excepţionale. Astfel Stalin îşi va continua, în calitate de reprezentant al Biroului Politic în GPU, activitatea lui poliţienească începută în timpul războiului civil. Se înţelege de la sine că nici Lenin, nici colaboratorii săi direcţi nu puteau verifica aserţiunile lui Dzerjinski sau Stalin, decât cu rare excepţii, în timp ce colegiul avea latitudinea de a *dicta opinia* Biroului Politic în materie de represiune. Ca toate poliţiile

politice, GPU tindea să se arate indispensabil amplificând pericolele de înlăturat, presupuse sau reale. De mai multe ori, Dzerjinski va rercurge la mijloacele clasice ca să obţină aprobarea pentru măsurile lui severe: demisia, motivată prin imposibilitatea de a garanta ordinea publică şi securitatea regimului, pentru că nu i se lăsa suficientă mână liberă. Până la urmă GPU va câştga încet-încet atotputernicia Cekăi, contrar primelor intenţii ale partidului şi spiritului reformei din 1922 şi va lua proporţii monstruoase în această Republică a Sovietelor pe care Lenin o definise prematur ca un „nou tip de stat, fără birocraţie, fără poliţie, fără armată permanentă”.

Troţki deţinea aici un loc aparte. În Biroul Politic, acordul lui cu Lenin avea putere de decizie. În aceste două minţi, Partidul se simţea întrupat prin selecţie naturală. Numele lor apăreau opiniei publice ca inseparabile, iar persoanele lor ca asociate în permanenţă în responsabilităţile supreme. Contrastând cu „haosul” birocratic de care vorbea Lenin, Comisariatul pentru Război trecea drept o instituţie exemplară, la care Biroul Politic apela în numeroase situaţii străine afacerilor militare. Troţki ştiuse să formeze un personal adaptat metodelor sale raţionale de muncă, ordonate, punctuale, eficace, şi să se folosească de el pentru a duce la bun sfârşit misiunile cele mai variate. Se făcea apel la el peste tot unde dezordinea şi lipsa cereau o intervenţie salutară (ca la Comisariatul pentru Instrucţiunea Publică, discreditat de Lunacearski), în speranţa de a obţine rezultate analoage celor pe care le obţinuse în serviciile de război, de industrie din Ural, de transporturi. Pe lângă valoarea lui de om de stat şi talentelor sale de organizator, i se aprecia fertilitatea intelectuală, contribuţia activă în presă şi în mişcarea de idei. În Congresul celei de-a treia Internaţionale, a dominat fără efort. Şi totuşi, acest prestigiu multilateral nu corespundea unei autorităţi egale în elementul principal al noului stat, aparatul dictatorial.

Acest aparat, din ce în ce mai diferenţiat de Partid, aşa cum Partidul era din ce în ce mai izolat politic în stat,

reprezenta angrenajul de roţi care puneau în mers enorma maşină birocratică sovietică, constituită pe ruinele vechii administraţii imperiale, produs al unor condiţii sociale neschimbate. Un sfert de secol de progres industrial, încă derizoriu în ciuda utilajului modern al marilor întreprinderi cu capital străin, lăsând Rusia foarte mult în urmă faţă de celelalte ţări civilizate, nu formase o burghezie şi niciun proletariat capabile să contrabalanseze „semisălbăticia şi cea mai reală sălbăticie" pe care Lenin o considera principalul obstacol în calea socialismului. Cu o inteligenţie decadentă şi vanitoasă, măturată de revoluţie, emigrată în masă sau risipită prin ţară, o clasă muncitoare de mai multe ori decimată în războiul civil, în parte alungată la ţară de foamete, în parte absorbită de cadrele noii birocraţii, va rămâne această imensă populaţie rurală pe care Gorki o caracterizase ca un „enorm corp flasc, lipsit de orice educaţie politică, aproape impenetrabil la influenţa ideilor susceptibile să înnobileze actele voinţei" şi „abrutizat de condiţiile în care trăieşte, răbdător, într-un fel aproape revoltător, şi viclean în felul său..." În lipsa unor metode democratice energice care să regenereze această masă umană şi să favorizeze dezvoltarea elitelor sale, noul regim ar fi condamnat, după părerea revoluţionarilor sinceri şi clarvăzători, să evolueze în tradiţia birocratică şi poliţienească a vechiului regim, până la necesitatea unei revoluţii suplimentare. Depindea de Partid, adică acum de aparatul său, să imprime acestui „corp uriaş" inert orientarea şi impulsul în direcţia progresului democratic înscris în programul său. Dar democraţia promisă de către bolşevismul primitiv se stingea în partidul privilegiat ca şi în ţara slăbită. Aparatul îşi trăia deja propria sa existenţă, cu interesele sale diferite de aspiraţiile poporului, al căror reprezentant unic pretindea a fi, şi opoziţia nemărturisită pe care o întâmpina Troţki nu avea nimic întâmplător. Dacă antagonismul nu era declarat pe faţă, Troţki o datora mai ales lui Lenin.

În ce măsură influenţau incompatibilităţile

individuale relaţiile la „virilii” aparatului? La elogioasa apreciere a lui Lenin la adresa lui Troţki, relatată de Gorki, acesta a crezut că trebuie să adauge – dar şase ani mai târziu – câteva cuvinte pronunţate tot de Lenin: „Şi totuşi, nu este de-al nostru. Cu noi, dar nu de-al nostru. Ambiţios. Şi există în el ceva rău, ceva de Lassalle...” Chiar dacă Gorki nu a inventat acest adaos suspect, data lui este suficientă pentru a-i reduce semmnificaţia. Dar, în plus, este evident că Troţki nu era „de-al nostru” pentru „vechii bolşevici”, ca Gorki, în sensul că nu făcea deloc parte dintr-o coterie satisfăcută. Şi în acelaşi sens, manipulatorii direcţi ai aparatului, Zinoviev, Kamenev şi mai ales Stalin, nu se simţeau în largul lor în faţa unui om străin de preocupările lor personale, câteodată vulgare.

Într-un partid sănătos şi normal, ale cărui practici ar fi răspuns teoriilor democratice, problemele de participare la conducere n-ar fi luat proporţii alarmante. Dar partidul bolşevist evoluat se dezvolta numeric transformându-se şi mai mult din punct de vedere moral şi politic. Arogându-şi monopolul conştiinţei revoluţionare, el nega orice libertate muncitorilor, pretins inconştienţi, adică ansamblului populaţiei muncitoare neînrolată în rândurile cadrelor, şi îşi interzicea, mai târziu, să acorde cele mai mici libertăţi chiar propriilor membri, de teamă ca aceştia să nu devină, sub presiunea populară, interpreţii tuturor nemulţumirilor. Cu cât creştea numărul celor care, după victorie, îşi exprimau adeziunea faţă de el, cu atât se restrângea cercul privilegiaţilor care se bucurau de drepturi civice, până la a alcătui un fel de ierarhie francmasonică, în care se realiza vechea predicţie a lui Troţki: „Organizaţia de partid se substituie Partidului, Comitetul Central se substituie organizaţiei şi în fine dictatorul se substituie Comitetului Central”. Nu exista încă dictator unic, pentru că Lenin refuza dictatura personală şi împărţea puterea în Biroul Politic. Dar, fără fondatorul ei, echilibrul „oligarhiei” ar mai fi stabil?

În timpul celui de-al unsprezecelea Congres comunist, în 1922, Partidul numără în jur de 515.000

membri, faţă de 730.000 la precedentul. O epurare eliminase 150.000 dintre ei, din diferite motive: corupţie, şantaj, arivism, beţie, şovinism, antisemitism, abuz de încredeie. Un mare număr de militanţi demisionau, dezgustaţi de supunerea pasivă impusă comuniştilor de rând. Cea mai mare parte dintre cei noi erau împinşi de interese personale stricte. Asupra atmosferei interne din partid s-au făcut din nou auzite proteste la acest congres, care a respins cu un vot majoritar o propunere de excludere a opoziţiei muncitoreşti, ultimă manifestare de independenţă faţă de funcţionarii din conducere, vot datorat tăcerii lui Lenin.

„Parlamentul englez poate totul, numai nu să transforme un bărbat în femeie. Comitetul nostru Central este mult mai puternic: el a schimbat deja mai mulţi bărbaţi foarte revoluţionari în femei şi numărul acestor femei creşte incredibil”, spune Riazanov reproşând „oligarhiei” că încalcă regulile cele mai elementare ale democraţiei. Stukov a criticat „privilegiul original” graţie căruia Lenin era singurul care-şi putea permite orice: „Trebuie dată şi altor tovarăşi posibilitatea de a se exprima liber în partid, fără a-i ameninţa cu fulgerul pentru că au spus azi ceea ce Lenin spunea ieri”. Ştiapnikov s-a apărat citându-l pe Frunze care „mi-a promis că mă va convinge cu o mitralieră”, un fel de a vorbi, desigur, dar semnificativ. V. Kossior a comentat pierderea efectivelor: „Mulţi muncitori părăsesc Partidul… Asta se explică prin regimul pumnului, care n-are nimic comun cu adevărata disciplină, şi care se practică la noi. Partidul nostru încarcă lemne, mătură străzi şi se limitează să voteze, dar nu hotărăşte în nicio problemă. Proletarul cât de cât sănătos care nimereşte în această atmosferă nu poate să reziste”.

Dar cea mai dură observaţie formulată la adresa omnipotenţei Biroului Politic a fost cea făcută involuntar de Lenin, care, prin prozaicul exemplu al cumpărării unei cutii de conserve alimentare, scotea în evidenţă laşitatea, rutina, frica de răspundere a înaltei birocraţii sovietice: „Cum se face că în capitala Republicii Sovietelor a fost

nevoie de două anchete, de intervenţia lui Kamenev şi a lui Krasin şi de un ordin al Biroului Politic pentru a se cumpăra conserve?”[30] La această întrebare, Lenin răspunde el însuşi prin generalităţi despre lipsa de cultură a comuniştilor, necesitatea de a acţiona împotriva celor incapabili etc., dar trece sub tăcere cauza răului: regimul sovietic nedemocratic. El persistă în a justifica în termeni vagi puterile exorbitante ale Biroului Politic: „Desigur, toate gravele probleme de stat trebuie prezentate în faţa Biroului Politic”[31], uitând că inegalitatea civică, absenţa garanţiilor de securitate legală pentru majoritatea cetăţenilor fac din orice chestiune cu conserve o problemă de stat – consecinţă a evitării răspunderilor, împinse de jos în sus spre superiori până la Biroul Politic, singurul beneficiind de impunitate asigurată. El dă excelente sfaturi platonice: „Trebuie acum să ştim să abordăm problema cea mai simplă într-un spirit civilizat”, dar închide ochii în faţa unei cauze esenţiale a reculului civilizaţiei, suprimare.3 tuturor libertăţilor. El rezolvă dificultatea printr-o metaforă servind mai degrabă de subterfugiu: „Poate că aparatul nostru este prost, dar se spune că atunci când a fost inventată prima maşină cu abur şi ea a fost proastă […]. Dar nu asta importă aici, ci faptul că descoperirea a fost făcută. […] Oricât de prost ar fi aparatul nostru de siat, ceea ce importă este că el a fost creat; o măreaţă descoperire istorică a fost făcută şi statul de tip proletar a fost creat.”[32]

Amestecul puterilor între partid şi stat, implicând un cumul excesiv de funcţii, dădea naştere la critici violente şi exemplul lui Stalin i-a servit lui Preobrajenski de ilustrare: „Să-l luăm de exemplu pe tovarăşul Stalin, membru în Biroul Politic şi în acelaşi timp comisar al poporului în două comisariate. Este oare de conceput ca un individ să fie în măsură să răspundă de activitatea a două

30 Cuvintele lui Lenin la Congresul al XI-lea se găsesc în voi. 45 din Opere complete, pp. 71-148 (n.t,).

31 Lenin, Op. cit., p. 110 (n.t.).

32 Lenin, Op. cit., p. 116 (n.t.).

comisariate şi pe lângă acestea de cea a Biroului Politic, a Biroului de Organizaţie şi de alte zece comisii din Comitetul Central?” La care Lenin va replica că, în general, „nu există oameni” şi, în particular, despre Stalin, personaj mut la Congres: „Trebuie să avem om la care să poată veni orice reprezentant al unei naţiuni sau al alteia şi să spună în amănunţime tot ce are pe inimă. De unde să-l luăm? Cred că nici Preobrajenski n-ar putea să ne indice o altă candidatură decât aceea a tovarăşului Stalin. Acelaşi lucru în ce priveşte Inspecţia Muncitorească şi Ţărănească. Aici e vorba despre o treabă gigantică. Dar pentru ca această instituţie să fie în stare să-şi exercite controlul este necesar ca în fruntea ei să stea un om care se bucură de autoritate; altfel, ne vom împotmoli, ne vom îneca în intrigi mărunte.”[33] Aceste cuvinte sunt rostite cu câteva zile înainte de numirea lui Stalin în funcţia de secretar al Partidului.

Aşadar, dacă Lenin avea deja despre Stalin opinia proastă pe care i-o atribuie Troţki, ştia să şi-o ascundă foarte bine.

După toate aparenţele, adevărul este că Lenin şi-a schimbat cu timpul părerea asupra acestui aspect ca şi asupra atâtor altora. Nu-şi cântărea întotdeauna cuvintele, nici nu le acorda destulă importanţă pentru a ezita să se contrazică, când era nevoie. Probitatea lui intelectuală îi permitea de asemenea să-şi revizuiască fără complexe judecăţile greşite. După Congres relaţiile dintre Lenin şi Stalin se vor degrada din ce în ce, ca altă dată cele dintre Stalin şi Troţki. În curând Comisariatul pentru Naţionalităţi va fi suprimat. Inspecţia Muncitorească şi Ţărănească va suferi un rechizitoriu al lui Lenin, zdrobitor pentru comisar. Şi în calitate de secretar al Comitetului Central, Stalin va avea parte, nu peste mult timp, de o desconsiderare iremediabilă în ochii lui Lenin.

Dar până atunci un eveniment neaşteptat s-a produs, răsturnând datele personale ale problemei dictaturii. La începutul lui mai 1922, Lenin se prăbuşea sub greutatea

33 Lenin, Op. cit., p. 130 (n.t.).

sarcinilor sale, creierul revoluţiei dădea semne de paralizie. N-a fost decât un prim atac de arterioscleroză, dar răul era definitiv. Partidul nu se putea resemna cu ideea pierderii lui Lenin, speranţă deşartă pe care o împărtăşea Troţki. Alţii, mai puţin stânjeniţi de sentimentalism, vedeau mai limpede şi calculau cu sânge rece repercusiunile acestei pierderi inevitabile mai devreme sau mai Urziu: erau cei trei membri ai Biroul Politic care se simţeau, împreună sau separat, inferiori celui de-al patrulea.

Stalin începuse, în secretariatul Partidului, o muncă invizibilă şi fără precedent: unul câte unul, el îi plasa, deplasa şi înlocuia pe funcţionarii aparatului, după criterii misterioase pe care singur le ştia.

Nu-i trebuiau pentru asta decât pretexte şi nici acestea nu erau indispensabile întotdeauna. Ca regulă generală, era suficient să se invoce disciplina pentru a justifica numirile şi mutările. Din perioada eroică, bolşevicilor de rang inferior şi intermediar, le rămâneau deprinderile egalitare, baremul maxim de salarizare, spiritul de mobilizare, devotamentul obligatoriu. Dar într-o ţară atât de mare, unde comunicaţiile erau atât de rare, viaţa provincială atât de temă, dizgraţia sau avansarea depind de câţiva kilometri. Transferul de la o instituţie la alta poate comporta şi avantaje de natură morală sau materială. În fine, la un anumit nivel al ierarhiei, funcţia presupune mai mult sau mai puţin satisfacţii prezente sau promisiuni pentru viitor. „Oricine, bun la orice, poate fi oricând plasat oriunde” – această axiomă ironică a unui scriitor politic francez îşi găsea o aplicare excelentă în Rusia sovietică. Lenin avea dreptate când spunea la ultimul congres comunist: „Cheia situaţiei este selecţia oamenilor”, dar nu prea preciza criteriile… Stalin şi le avea pe ale sale.

Nu şi le-a formulat niciodată într-o manieră explicită, dar le putem deduce dintr-un ansamblu de fapte de care el nu este personal responsabil.

Concepţia directoare a partidului său se cristaliza

într-o opinie simplistă şi mai degrabă mistică, după care interesele umanităţii ar fi reprezentate exclusiv de către un proletariat ideal, proletariatul de către un Partid predestinat, acest Partid de un Comitet Central transcendent, Comitetul Central de Biroul său Politic. În calitatea sa de secretar, Stalin se putea deci considera drept pivotul sistemului sovietic, model rus redus la scară al viitoarei republici socialiste universale, Partidul identificându-se statului şi dictatura imanentă fiind întruchipată de o „oligarhie" inamovibilă, recrutată prin cooptare.

Această suprapunere de abstracţii în care doar ultimului termen îi corespunde o realitate tangibilă, puterea incomensurabilă a Biroului Politic asupra unui efectiv de 130 de milioane de indivizi, nu mai avea în comun cu marxismul, al cărui patronaj îl invocau ritual bolşevicii, decât terminologia., Am luat de-a gata din Jâuropa Occidentală doctrina marxistă", spune Lenin şi o asemenea concepţie „luată" din exterior – sinteză de filosofie germană, de economie politică engleză şi de socialism francez[34] – nu era asimilabilă în timpul unei generaţii de către un popor înapoiat, fie şi prin „avangarda" sa.

Ca majoritatea bolşevicilor mijlocii, al căror tip reprezentativ este, Stalin nu prea-l cunoştea pe Marx decât prin intermediul lui Lenin şi se folosea de litera formală a marxismului fără a-i pătrunde spiritul viu. Admiţând ca o dogmă, o dată pentru totdeauna, amestecul de adevăruri condiţionale şi de erori verificate care alcătuiesc bolşevismul, versiune rusă aproximativă a marxismului, el îşi pune voinţa inflexibilă în serviciul acestei credinţe, încorporându-se aparatului atât de bine încât repede nu se mai putea distinge între Stalin, instrument al aparatului, şi aparatul, instrument al lui Stalin.

---

34 Această definiţie a marxismului ca sinteză de filozofie germană, economie politică engleză şi socialism francez a fost preluată de Lenin de la Karl Kautsky.

Supunerea pasivă pe care o pretindea nenumăraţilor lui subordonaţi şi pe care o va obţine prin toate mijloacele nu era ceva inventat de el. El nu făcea decât să accentueze la exces noţiunea militară de disciplină moştenită de la „comunismul de război" şi teoretizată de Lenin şi Troţki în dezacord cu propriile lor principii. „Remediul inventat de Lenin şi de Troţki, suprimarea democraţiei în general, este mai rău decât răul pe care se consideră că l-ar vindeca", a scris încă din 1918 Rosa Luxemburg, care prevestea, de asemenea: „Dacă se înăbuşă viaţa politică în toată ţara, fatalmente viaţa va fi din ce în ce mai paralizată chiar în soviete". Acest lucru era valabil şi pentru Partid, adus în câţiva ani într-o stare de letargie. Evoluţia bolşevismului sub acest raport merită pusă în lumină la cele două extremităţi ale curbei.

În 1917, la Executivul Sovietelor, bolşevicul Ciudnovski „şi-a permis", după propria-i expresie, să-i critice pe Lenin, Stalin şi Krîlenko, „pentru lipsa lor de tact şi lejeritatea fără egal" în apelul către soldaţi prin care-i îndemnau să pactizeze cu inamicul. Lenin răspunde textual: „Nu poate fi vorba de «permis» sau «nepermis» în legătură cu critica cea mai violentă; *o asemenea critică face parte din datoriile revoluţionarului*; iar comisarii poporului nu se consideră infailibili".

În 1921, la Congresul Sindicatelor unde participau 3.500 de delegaţi dintre care doar 8 social-democraţi, o comisie desemnată de către Comitetul Central *al Partidului* pentru „a conduce congresul" dictează rezoluţia de aprobat de către „fracţiunea comunistă", care adoptă totuşi un proiect al lui Riazanov. Comisia îl însărcinează pe Tomski să susţină rezoluţia, dar acesta se consideră incapabil s-o facă, în faţa puterii de convingere care-i animă pe tovarăşii lui. Comitetul Central decide atunci să nu recunoască votul, destituie cu de la sine putere biroul congresului, îl expediază pe Tomski în Turkestan şi pe Riazanov în străinătate, intimidează fracţiunea pe care o obligă să revină asupra propriei hotărâri, ameninţând-o cu represaliile. O altă comisie specială în care figurează

Stalin şi Dzerjinski, experţi în represiune, îi dau încă un „blam sever” lui Tomski, deja exilat. La întoarcere, impenitentul Riazanov se vede împiedicat să vorbească în orice adunare şi să profeseze la universitate; nu i se va mai da cuvântul decât la reuniunile anuale ale Partidului unde delegaţii sunt aleşi cu grijă şi conformismul este asigurat dinainte.

Un astfel de caz şi multe altele asemenea ne permit să înţelegem cu câtă duritate puteau fi aduşi la ordine umilii militanţi anonimi şi ce tratament trebuiau să sufere simplii muritori, situaţi în afara cercurilor comuniste privilegiate. Şi dacă ne gândim la aprecierea lui Lenin: „Vocea unui singur muncitor valorează mai multe voci de ţărani”, consideraţia acordată libertăţilor sindicale nu prea ne permite să ne facem păreri exagerate asupra valorii opiniei publice în Republica Sovietelor, la începutul noii economii politice.

Resemnându-se cu concesiile şi cu compromisurile pe plan economic, Lenin considera necesar să întărească cu atât mai mult dictatura politică: „Este nevoie de o mână de fier”, spunea. Făcând aluzie la abuzurile „falşilor comunişti” în sate, scrie în 1921: „Toate astea trebuie curăţate prin teroare: judecată imediată, pedeapsă cu moartea, fără şovăire”. În curând judecata va apărea inutilă şi va rămâne doar pedeapsa cu moartea. „Pe menşevicii şi socialist-revoluţionarii care pretind că nu sunt membrii nici unui partid sau chiar care şi-au declarat deschis apartenenţa politică îi vom băga la închisoare”, continuă Lenin. Un an mai târziu, tonul se înăspreşte: „Este nevoie de mitraliere pentru oamenii care se numesc la noi menşevici, socialist-revoluţionari…” Greutatea „mâinii de fier” s-a făcut imediat simţită asupra tuturor cetăţenilor, inclusiv sindicalişti, comunişti. În Partid, un singur adevăr va avea curs de acum, cel al Biroului Politic, ortodoxie despre care Troţki spusese altă dată: „Cel care o neagă trebuie să fie înlăturat. Cel care se îndoieşte este aproape de negaţie. Cel care întreabă este aproape de îndoială…” Dar Troţki nu se mai gândea la polemicile de

tinereţe, iar Stalin nu concepea salvare în afara ideologiei oficiale şi schimbătoare a partidului său, fixată, fără apel, din când în când de către conducătorii săi oficiali.

Recursul la „mâna de fier" nu-i displăcea lui Stalin, înclinat în mod natural spre acest mijloc de guvernare. Lenin nu prevăzuse toate efectele metodei aplicate în exces şi fără instrucţiunile lui. La întoarcerea sa în activitate, după mai multe luni de boală şi convalescenţă, a părut să întrevadă pericolul: discipolii lui abuzau de dictatură şi se foloseau de ea fără discernământ.

În plus, Lenin constata cu nelinişte dezvoltarea nefastă a corpului birocratic, a cărei coloană vertebrală o constituia aparatul de partid. împotriva acestei degenerescenţe a comuniştilor în birocraţi iresponsab; şi autoritari credea că luase deja o măsură eficace, creând, pentru a-i supraveghea, Comisia de Control independentă de Comitetul Central şi se Comisariatu1 pentru Inspecţie. Acum reflectează la o comisie specială de „luptă împotriva birocratismului" a cărei activitate trebuia dirijată de el şi Troţki, pentru a epura şi regrupa cadrele partidului. În fine, preocupat să lase mai multă iniţiativă şi libertate comisarilor poporului, vrea să-l facă pe Troţki adjunctul lui şi eventual succesor la Consiliul Comisarilor, remaniind în acest scop personalul din conducerea superioară.

În această serie de reforme „la nivel înalt", conştiinţa politică a comuniştilor nu intră la socoteală şi sistemul Comitetului Central bolşevist „deasupra tuturor" rămâne intact, cu Biroul Politic, Biroul de Organizaţie şi Secretariatul său. Nu e vorba nici de revigorarea partidului, nici de restituirea drepturilor muncitorilor, obligaţi să rămână supuşi birourilor conducătoare, aidoma plebei de la Roma supusă pontifilor şi augurilor.

Din experienţă, Troţki îi apărea lui Lenin ca cel mai sigur dintre continuatorii lui, cel mai apt să guverneze statul în spiritul socialismului. Trebuia doar să-l includă în cercul restrâns al leniniştilor tradiţionali, dar aici începea dificultatea. După părerea unanimă, Troţki era personalitatea cea mai proeminentă din Comitetul Central,

atât prin calităţile intelectuale, cât şi prin forţa caracterului, ceea ce nu făcea totuşi din el înlocuitorul natural al lui Lenin: îi lipsea mai ales un anumit simţ politic fără de care nimeni nu poate aspira să conducă un partid. Trecutul său nu-l arătase oare incapabil să adune un grup coerent şi să-şi găsească un loc într-una din fracţiunile social-democraţiei? Chiar şi în partidul comunist, personalitatea lui părea autonomă. În timpul revoluţiei şi-a putut da întreaga măsură alături de Lenin. Dar ce-ar face el cu Biroul Politic în absenţa lui Lenin? Va fi el în stare să se asocieze cu aceşti leninişti care nu se simţeau suficienţi, în şase, ca să-i ţină piept? Căci lui Stalin, Zinoviev şi Kamenev, triumvirat clandestin al Biroului Politic, li se adăugau supleanţii, Buharin, Kalinin şi Molotov. Graţie calităţilor sale de psiholog şi pricepându-se la oameni, Lenin a înţeles repede că obstacolul în faţa acestei viitoare colaborări se va numi Stalin.

Stalin, cel mai obscur dintre conducători, dar singurul care-l egala pe Troţki prin vigoarea temperamentului şi „voinţa de putere”. Îşi depăşea fără dificultate colegii pe planul politicii vulgare, prin dexteritatea în intrigă, prin supleţea în manevre şi utilizarea de mijloace meschine. Prea prudent ca să se aventureze într-o controversă doctrinară, îşi găsea o revanşă în domeniul său preferat, „acţiunea practică”, unde fiecare ocazie era bună pentru a rezista în secret, fie lui Lenin, fie lui Troţki, şi pentru a-şi impune voinţa asupra detaliilor. În legătură cu problema naţională, tema lui predilectă, se gândea că poate în fine să se sustragă tutelei lui Lenin; în acest moment a devenit evidentă incompatibilitatea de spirit între teoreticianul recunoscut şi practicianul puţin cunoscut.

O corespondenţă confidenţială din septembrie 1922 arată care sunt originile acestei incompatibilităţi. Rezuirea Constituţiei era în studiu, în vederea transformării Republicii Socialiste Federative Sovietice din Rusia în „Uniune a Republicilor Socialiste Sovietice” în care diferite

naţionalităţi intrau cu egalitate de drepturi. Pe hârtie, hegemonia rusă avea să fie astfel suprimată. Moscova avea să devină reşedinţa a doua Comitete Executive ale Sovietelor, cel al Republicii Rusiei şi cel al Uniunii Republicilor Federate; Stalin voia să obţină din partea Biroului Politic hotărârea de aderare pur şi simplu a ţărilor sovietice la statul federativ existent, să ceară deci de la ele renunţarea la independenţa lor formală în favoarea Marii Rusii. El opunea proiectului în dezbatere critici, de altfel corecte în formă: „Coexistenţa a doua Comitete Executive Centrale la Moscova, dintre care unul va fi fără îndoială «camera superioară» şi celălalt «camera inferioară» va da naştere unor fricţiuni şi conflicte”. (Oricât de ciudat ar părea, el lua încă în serios ficţiunile constituţionale, dacă nu cumva simula acest lucru.) Vexat de o aluzie a lui Lenin la excesiva lui grabă, el i-a replicat destul de grosolan, reproşându-i totodată un „liberalism naţional” periculos; după Stalin a admite vederile „liberale” ale lui Lenin, însemna a atribui prea multă importanţă naţionalităţilor secundare şi a încuraja naţionalismul alogenilor. Lenin, dimpotrivă, începea să discearnă la Stalin un anumit şovinism panslavist al ruşilor de dată recentă. Atâtea teze, dizertaţii, rezoluţii elaborate în comun, pentru a ajunge la o divergenţă ireductibilă în contactul cu realitatea…

Printre contradicţiile bolşevismului nu există niciuna mai brutală decât aceea dintre teorie şi practică în materie de politică „naţională” şi îi revenea lui Stalin misiunea de a o sublinia cu brutalitatea-i caracteristică.

Dreptului popoarelor de a dispune de ele însele, necesitatea crudă îi substituiseră dreptul bolşevicilor de a dispune de micile popoare vecine aflate în faţa dilemei: imperialism sau revoluţie. Ceea ce Armata Roşie nu a reuşit să facă în Finlanda şi în Polonia, a reuşit în Ucraina, apoi în Caucaz, prin metode analoage celor folosite de Statele Unite la anexarea Texasului. Speranţa socialiştilor georgieni de a crea o Elveţie nouă între Europa şi Asia nu era decât un vis, în împrejurările date. La alegerile pentru Adunarea Constituantă, în Georgia, menşevicii obţinuseră

640.000 de voturi, iar bolşevicii 24.000… în ciuda acestei impozante dovezi a sentimentului naţional aproape liber exprimat, Armata Roşie a avut ultimul cuvânt trei ani mai târziu, „ajutându-i" pe cei 24.000 să dispună de cei 640.000, cu ajutorul armelor. Tot restul nu era decât literatură.

Ar fi chiar o exagerare să se afirme că bolşevicii din Rusia i-ar fi „ajutat" pe cei din Georgia, căci, după propria lor mărturisire, ei au trebuit să supună prin violenţă mica minoritate comunistă georgiană, la fel cum au procedat cu întreaga populaţie a Georgiei. Într-un document intitulat: *Materiale ale dării de seamă politice a Comitetului Central al Partidului Comunist Georgian*, destinate celui de-al treilea Congres al acestui oartid secretarul respectivului Comitet Central scrie negru pe alb: „Revoluţia noastră georgiana a început în 1921 prin cucerirea Georgiei cu ajutorul baionetelor Armatei Roşii… Sovietizarea Georgiei a avut aspectul unei ocupaţii de către trupele ruseşti. Timp de aproape doi ani, principalele resurse ale menşevicilor au venit din sentimentul naţional umilit nu numai al categoriilor înstărite, dar şi al maselor largi muncitoare din Georgia". Semnatarul acestui remarcabil document, V. Lominadze, constată mai departe că partidul menşevic local cu cei 80.000 de membri ai săi, şi-a păstrat mult timp intactă influenţa, în timpul dominaţiei bolşeviste, şi critică Partidul Comunist Georgian suspect de patriotism: „În 1921, Partidul a rămas aproape pasiv în timpul ofensivei Armatei Roşii în Georgia. Aceasta dovedeşte că şi în trecut bolşevicii georgieni au făcut dovada celor mai grave deviaţii faţă de bolşevismul încercat şi cu adevărat leninist". Ultimele cuvinte scot în evidenţă un conflict ireductibil între comuniştii de la Moscova şi cei de la Tbilisi.

„Stabilitatea relativă a regimului menşevist se datora neputinţei politice a maselor ţărăneşti împrăştiate", a spus Troţki, dar aceasta s-ar potrivi foarte bine şi regimului bolşevist în toate Rusiile. În 1920, o delegaţie socialistă europeană vizita Georgia, şi la întoarcere, E. Vandervelde

evoca astfel cohortele de ţărani trecuţi de partea socialismului: „Într-o zi, la Gori, când un sat întreg ieşise în întâmpinarea noastră, purtând drapelele roşii ale Internaţionalei…” Gori, provincia natală a lui Stalin. Câteva luni mai târziu, delegaţii comunişti străini vor asista în aceeaşi ambianţă la scene asemănătoare, dar vor vedea drapelele roşii cinstind o nouă Internaţională.

Cursul evenimentelor confirma deci previziunile Rosei Luxemburg şi risipea sofismul dreptului abstract la autodeterminare. Confruntaţi cu realitatea, bolşevicii călcau pe propriile lor principii, invadând Georgia, aşa cum menşevicii şi-au dezminţit programul separând-o de Republica

Sovietelor, ei care, după vorbele lui Ţeretelli, aveau conştiinţa „comunităţii de interese care lega toate aceste popoare” pe timpul autocraţiei.

Aprehensiunile lui Lenin nu vor fi motivate numai de şovinismul rus din declaraţiile lui Stalin, ci, în curând, şi de actele acestuia, din ce în ce mai abuzive. După sovietizarea militară a Caucazului, birocraţia şi poliţia învingătorilor mergeau pe urmele armatei. Şi, la fel ca în Rusia şi în Ucraina, „mâna de fier” s-a abătut greu asupra comuniştilor, asupra muncitorilor şi ţăranilor săraci, după ce căzuse asupra opozanţilor socialişti de toate orientările. Stalin s-a dus la faţa locului în 1921 pentru a organiza administraţia după metodele lui.

Soţialisticeski Vestnic de la Berlin, relata despre această călătorie, în substanţă: Stalin a ajuns la Tbilisi însărcinat cu puteri mari, l-a revocat pe Maharadze pentru insuficientă fermitate, l-a înlocuit cu Budu Mdivani şi la fel pe Ţinţadze, pe care l-a înlocuit cu Atabekov. (Primul era preşedintele Consiliului comisarilor; al doilea meşedinte al Cekăi.) Se pare că Maharadze refuzase să trimită la închisoare socialişti respectaţi, ca Djibladze, şi Stalin l-a tratat cu grosolănie. Totul în numele Comitetului Central Comunist din Ueorgia, aar, în realitate, din proprie iniţiativă. Convocând o adunare muncitorească, Stalin a rostit aici un discurs program, primit cu o răceală ostilă,

iar adunarea a fost urmată de arestări…

Comisarii poporului din micile „republici surori” sunt deja concediaţi fără menajamente de către secretarul general al Partidului, dar acesta nu este decât începutul. În acel moment Lenin încă acoperă tot, adeseori fără să ştie adevărul. De aceea, Stalin poate să acţioneze la Tbilisi ca un adevărat dictator, în numele Secretariatului, deci al Biroului Politic, deci al Comitetului Central, deci al Partidului… După mai puţin de un an, va intra în conflict declarat cu Mdivani, prietenul lui din copilărie, ca odinioară cu Maharadze, cel mai de seamă bolşevic georgian, cu Ţinţadze, faimosul *boievik*, camarad de ambuscade şi de exproprieri al lui Kamo. îl va ataca la fel pe S. Kavtaradze (comisar pentru Afacerile Externe), pe B. Kirkvelia (comisar pentru Interne), pe A. Svanidze (comisar pentru Finanţe), pe Dumbadze (preşedintele sovietului din Tbilisi), pe Todria, pe Toroşelidze, pe Okudjava, toată „vechea gardă” bolşevică georgiană pe care o acuză de deviaţie naţionalistă, toate cadrele partidului pe care se apucă să le purifice prin sancţiuni, revocări, măsuri de exilare în interiorul Rusiei. În fapt, Comitetul Central comunist din Tbilisi, aproape în unanimitate, se străduia să menţină independenţa nominală a Georgiei sovietice, dorind o unire directă cu celelalte republici, nu o adeziune de gradul al doilea prin intermediul federaţiei Transcaucaziei, aşa cum era prevăzut de Stalin în proiectul lui constituţional îmbibat de naţionalism panrus. Dar comuniştilor georgieni confruntaţi cu metodele arbitrare ale lui Stalin le rămânea o resursă, prima şi ultima, singura şi unică: să supună cazul lui Lenin cel rău informat în faţa lui Lenin cel bine informat… Cinci ani după Revoluţia din Octombrie, dreptul popoarelor din vechiul imperiu se reducea la o vagă speranţă în intervenţia providenţială a unui om. Şi încă era vorba de drepturile comuniştilor, şi anume ale celor din categoriile privilegiate.

Dar trebuie să constatăm, la acea dată, progresul realizat într-un anumit sens: popoarele sovietice din Rusia

şi Asia, din Ucraina şi din Caucaz, erau pe picior de egalitate într-o identică privare de libertate. Printr-un fenomen invers celui petrecut în Revoluţia Franceză, numărul „cetăţenilor pasivi" crescuse neîncetat şi ajunsese să limiteze categoria adevăraţilor „cetăţeni activi" la echivalentul a *upper ten thousand*, dar la un nivel economic inferior, masa nivelată de jos suportând legea nescrisă a unui nou fel de patriciat subîmpărţit în mai multe categorii sub Biroul Politic şi Secretariat. Corectivul suprem la toate excesele: înţelepciunea aleatorie a lui Lenin.

„Trăim într-o mare de ilegalitate" – aceasta a fost una dintre primele observaţii ale lui Lenin convalescent, într-o scrisoare către Biroul Politic adresată lui Stalir îşi recăpătase vorbirea, dacă nu toate iacuităţile, şi-şi reluase în pane activitatea intelectuală îngrădită de doctori. În timpul veni lui 1922, din apropierea Moscovei, urmărea principalele probleme, dădea sfaturi, dicta note. Nu mai era Lenin cel neobosit şi enciclopedic de altă dată, dar luciditatea lui părea intactă în ceea ce priveşte problemele controversate.

În septembrie stă de vorbă cu Stalin asupra problemei naţionale şi se informează pe lângă Mdivani despre starea de lucruri din Georgia. Studiază, se pune de acord cu unii şi cu alţii, se pregăteşte pentru o dezbatere în regulă. În octombrie, îşi reia locul în Biroul Politic şi constată înrăutăţirea relelor pe care le semnalase înainte de a se îmbolnăvi: pretutindeni neglijenţa, parazitismul, ineficacitatea aparatului.

Denunţase deja deschis, dinainte, ignoranţa comuniştilor plafonaţi, lăudăroşenia lor („comlăudăroşenia") şi minciunile („comminciuni"): „Auzim în fiecare zi, eu, în special, prin funcţiile pe care le deţin, atâtea dulcege minciuni comuniste, atâtea *comminciuni*, că ni se face greaţă, o greaţă îngrozitoare câteodată". Bizarul cuvânt „*comlăudăroşenie*", repetat de mai multe ori, a făcut carieră, atât de bine corespundea unei necesităţi. „Nucleul comunist conducător e lipsit de cultură generală.

Dacă luăm de exemplu Moscova cu cei 4 700 de comunişti responsabili şi întreaga maşină birocratică, cine conduce pe cine? Mă îndoiesc profund că sunt comuniştii. În realitate ei nu conduc această maşină, sunt conduşi de ea”. Cu toate acestea, cultura burgheziei în Rusia „era insignifiantă, mizerabilă, dar valora mai mult decât cea a comuniştilor noştri responnsabili”.

Se înmulţesc acum semnele de degenerescenţă nu numai ale aparatului, ci şi „la vârf. Decoraţiilor militare li s-a adăugat ordinul Steagul roşu al muncii, imitaţie pseudorevoluţionară a onorurilor din societatea condamnată. În absenţa lui Lenin şi spre surpriza generală, Stalin obţine schimbarea numelui oraşului Ţariţîn în Stalingrad. Nu degeaba a plasat, deplasat şi înlocuit secretarul general atâţia militanţi. Se vor ivi apoi curând un Zinovievsk în loc de Elisavetgrad… Aceleaşi personaje vor obţine să se atribuie numele lor şcolilor, uzinelor, vapoarelor. Existau destui funcţionari dispuşi să ofere garanţii de complezenţă potentaţilor. Prin contagiune, unii îşi vor înteţi zelul înşelându-se asupra destinatarului astfel încât Gacina devine Trotk. Fapt semnificativ, nimeni n-a îndrăznit să-l glorifice în felul acesta pe Lenin; acesta n-ar fi îngăduit-o. La Petrograd, Editura de Stat tipărise o broşură a lui Zinoviev cu profilul autorului în vignetă de consul roman… S-ar putea nota multe alte exemple similare. Lenin a avut slăbiciunea să nu intervină. Troţki nu a avut simţul politic să reacţioneze. Singurul care a protestat a fost Riazanov, dar fără ecou. Iacobinii decadenţi ai proletariatului ignorau recomandarea unui mare iacobin al burgheziei, Anacharsis Cloots: să te debarasezi de indivizi. Odinioară Barras dăduse numele său unei nave lansate la Toulon, dar era sub Directorat.

În noiembrie 1922, Lenin intervine printr-o scrisoare împotriva unei hotărâr recente a Comitetului Central cu privire la monopolul statului asupra comerţului exterior, monopol stabilind un protecţionism socialist la adăpostul căruia începea să se înfiripeze industria naţionalizată.

Krasin, comisar pentru Comerţul Exterior, definea cu perspicacitate unul dintre avantajele sistemului: „Interesele statelor capitaliste şi ale capitaliştilor luaţi separat în fiecare stat sunt contradictorii şi, mulţumită unităţii, concentrării sistemului nostru comercial, nu va fi greu să manevrăm de aşa manieră încât să interesăm în afacerile noastre cutare grup sau firmă capitalistă cu care un acord provizoriu este, în anumite condiţii, posibil". Totuşi, Stalin şi colegii lui cu vederea scurtă au adoptat o rezoluţie opusă monopolului, sub influenţa lui Sokolnikov şi în absenţa lui Lenin şi a lui Troţki. Lipsit de consilierii lui incontestabili, Comitetul Central s-a arătat incapabil să facă un pas important fără să se rătăcească. A fost nevoie de presiunea ulterioară a lui Lenin, Troţki şi Krasin pentru a-l determina să-şi schimbe poziţia.

La cel de-al patrulea Congres al Internaţionalei comuniste din decembrie 1922, cei doi lideri ai revoluţiei împart raportul asupra principalei teme: „Cinci ani de revoluţie rusă şi perspectivele revoluţiei mondiale". Ca şi la congresele precedente, ei dedică tinerei organizaţii mondiale ce era mai bun în gândirea lor maturizată în experienţe încercate, corectată de lecţiile dure ale istoriei. Lenin aminteşte încă o dată: „Am comis o enormă cantitate de prostii şi vom mai comite şi altele", explicând aceasta prin incultura şi izolarea Rusiei şi proasta calitate a aparatului: „La vârf avem nu ştiu câţi, cred că vreo zece mii care sunt ai noştri; la bază, sute de mii de vechi funcţionari ai ţarului". În concluzia lui, insistă energic asupra necesităţii educaţiei: „Trebuie mai întâi să învăţăm să citim, să scriem şi să înţelegem ceea ce am citit". Să învăţăm: repetă în diferite feluri această recomandare care va fi laitmotivul lui până la moarte.

În decembrie, rosteşte în faţa Sovietului din Moscova un discurs, ultimul. Pentru a sublinia acest aspect al NEP: „Să oferim capitaliştilor avantaje care să oblige orice stat să încheie tratate cu noi". Pentru a-i sfătui pe comunişti să înveţe să calculeze şi să negocieze. Pentru a condamna aparatul şi pentru a recomanda restructurarea lui:

„Vechiul aparat supravieţuieşte şi sarcina noastră astăzi este să-l reconstruim altfel”. Mai mult ca oricând, spune el, NEP este deviza noastră esenţială şi „Rusia noii politici economice va deveni Rusia socialistă”.

Dictează scrisoare după scrisoare pe tema monopolului asupra comerţului exterior şi-i încredinţează lui Troţki misiunea să susţină în adunările comuniştilor concepţia lor comună. Simultan se preocupă neliniştit de problema naţională care ia o întorsătură de o gravitate neaşteptată în conflictul provocat de Stalin în Georgia şi de problema reînnoirii şi reorganizării aparatului. În mintea lui, personalitatea lui Stalin se conturează ca întruchipare a devierilor a căror dezvoltare putea ameninţa viitorul revoluţiei. Sarcina cea mai urgentă i se pare prezerv-ea une sciziuni a Partidului a cărei cauză o presimte şi, pentru asta, menţinerea stabilităţii grupului conducător în Comitetul Central. În 25 decembrie, cântărind cu infinite precauţii fiecare cuvânt, el scrie pe această temă o notă confidenţială destinată apropiatului congres al Partidului, la care se teme că nu va putea participa:

„Cred că, din acest punct de vedere, esenţialul în problema stabilităţii îl constituie relaţiile dintre asemenea membri ai Comitetului Central ca Stalin şi Troţki. Raporturile dintre ei constituie, cred eu, cel puţin jumătate din pericolul sciziunii, care ar putea fi evitată şi a cărei evitare, după părerea mea, ar putea fi înlesnită, printre altele, prin mărirea numărului membrilor CC până la 50 sau la 100.

Tovarăşul Stalin, devenind secretar general, a concentrat în mâinile sale o putere nemărginită şi nu sunt convins că el va şti întotdeauna să folosească cu destulă prudenţă această putere. Pe de altă parte, tovarăşul Troţki, aşa cum s-a văzut încă din lupta dusă de el împotriva Comitetului Central în problema Comisariatului poporului, pentru căile de comunicaţie, se distinge nu numai prin aptitudini remarcabile. El este, poate, omul cel mai capabil din actualul Comitet Central, dar este peste măsură de încrezut şi manifestă o preferinţă excesivă pentru latura

pur administrativă a muncii.

Aceste două însuşiri ale unor conducători dintre cei mai remarcabili ai actualului Comitet Central sunt de natură să ducă, chiar şi în mod nepremeditat, la o sciziune, şi dacă partidul nostru nu va lua măsurile necesare, sciziunea poate să se producă pe neaşteptate". *

Lenin crede că în felul acesta ar putea preîntâmpina consecinţele funeste ale unui antagonism declarat între Stalin şi Troţki prin simpla întărire numerică a Comitetului Central. La ultimul congres al Partidului, cel de-al unsprezecelea, acest Comitet fusese stabilit la 27 de membri şi 19 supleanţi. Comisia de control avea cinci membri şi doi adjuncţi. Nu era deci destul de puternică pentru a-i contracara pe „cei doi şefi cei mai marcanţi", dintre care unul era izolat în aparat, celălalt necunoscut în afara acestuia. Dar cu cât Comitetul Central creşte numeric, cu atât pierde din influenţă. Dimensiunile lui sporite îl constrâng să-şi delege puterile Biroului Politic, care dispune de toate mijloacele pentru a-şi alcătui în propriul beneficiu o „clientelă" în accepţia antică a termenului. Cu optica lui specială, dobândită privind „de sus" fenomenele politice, Lenin nu-şi dădea seama de acest lucru; nu mai concepea decât reforme „la vârf".

Nota respectivă – ţinută secretă timp îndelungat, dar revelată încet-încet apoi pe fragmente, în „sferele superioare" sub denumirea oficială de Testament, înainte de a fi divulgată în străinătate – caracterizează tot sumar patru personalităţi.

„Episodul din Octombrie cu Zinoviev şi Kamenev nu a fost, evident, întâmplător", spune Lenin recomandând ca acestora să nu le mai fie reproşată atitudinea de atunci, la fel ca lui Troţki „non-bolşevismul" de altă dată. Despre Buharin, Lenin formulează o opinie contradictorie: „cel mai preţios şi cel mai viguros teoretician", dar „concepţiile lui teoretice nu pot fi considerate cu adevărat marxiste decât cu mari rezerve, fiindcă există ceva scolastic (n-a învăţat şi cred că n-a înţeles niciodată dialectica)". În fine, Piatakov se impune prin voinţă şi capacităţi, dar este prea

înclinat „spre aspectul administrativ al lucrurilor pentru a putea avea încredere în el într-o problemă politică serioasă”. Cuvântul *administrativ* are aici sensul de *birocratic*, atât pentru Piatakov, cât şi pentru Troţki.

În documentul acesta neobişnuit, Lenin îşi dozează cu prudenţă aprecierile şi se exprimă în nuanţe subtile. Intenţiile lui sunt totuşi destul de clare. Vrea să le insufle colaboratorilor săi apropiaţi un pic de modestie, indicându-le slăbiciunile, ca să evite perpetuarea greşelilor din trecut; în acelaşi timp, îl evidenţiază pe Troţki ca fiind cel mai capabil dintre toţi; în privinţa lui Stalin se limitează la a pune în gardă împotriva tendinţei secretarului Partidului de a abuza de putere. Dar puţin după aceea simte nevoia să accentueze avertismentul, să-i dea o formă categorică. În 4 ianuarie adaugă câteva rânduri, de data asta lipsite de diplomaţie:

„Stalin este prea brutul (*grub*) şi acest defect, cu totul suportabil în mediul nostru şi în relaţiile dintre noi, comuniştii, devine insuportabil când cineva exercită funcţia de secretar general. De aceea, propun tovarăşilor să se gândească la modalitatea de a-l elibera pe Stalin din această funcţie şi de a numi în locul lui pe altcineva, care în orice privinţă să se deosebească de dânsul numai printr-o singură calitate, şi anume să fie mai îngăduitor, mai loial, mai politicos şi mai atent faţă de tovarăşi, mai puţin capricios etc. Această împrejurare ar putea să pară un amănunt cu totul neînsemnat. Dar eu cred că din punctul de vedere al preîntâmpinării unei sciziuni şi al celor spuse de mine mai sus despre relaţiile dintre Stalin şi Troţki, acesta nu este un amănunt, sau este un amănunt care poate să capete o importanţă decisivă”. * între 25 decembrie 1922 şi 4 ianuarie 1923 noi informaţii despre problema din Georgia l-au indignat pe Lenin şi i-au reînviat regretul de a se fi lăsat mult timp înşelat de Stalin, de a nu-l fi atacat mai energic şi mai hotărât pe „brutalul” secretar. Acesta se folosise de Dzerjinski şi de Ordjonikidze determinându-i să-i susţină în Caucaz politica de oprimare pe care Lenin o considera dezonorantă pentru regim.

Ordjonikidze mersese cu inconştienţa până la a se deda la acte de violenţă împotriva unui tovarăş georgian, şi Lenin, exasperat, voia să-l excludă din partid, făcându-l în acelaşi timp pe Stalin răspunzător de actelele subordonatului său.

În 30 decembrie scrie într-una din notele sale confidenţiale: „... Faptul că Ordjonikidze a putut exploda până la punctul de a recurge la forţa fizică, cum mi-a adus la cunoştinţă Dzerjinski, ne permite să ne facem o idee despre mlaştina în care ne-am scufundat". El defineşte aparatul de stat rus ca „preluat de la ţarism şi urmai puţin frecat de lumea sovietică". Este un „mecanism burghez ţarist". În aceste condiţii, libertatea naţiunilor de a „ieşi din Uniune", prevăzută de Constituţie, va fi „un petic de hârtie neputincios să-i apere pe alogenii din Rusia împotriva invaziei acestor ruşi, şovinii velikoruşi, laşi şi torţionari în esenţă, aşa cum sunt în mod tipic toţi birocraţii ruşi". Am luat noi oare, se întreabă el, măsurile necesare pentru a-i proteja pe alogenii persecutaţi de *derjimordi* (tirani şi brute)? întrebarea îşi conţinea deja răspunsul. Şi după aluzii transparente la Stalin el îl pune nominal în discuţie: „Aici au jucat un rol fatal accesele de furie şi năravurile birocratice ale lui Stalin, ca şi iritarea lui împotriva faimosului «social-şovinism»: violenţa de caracter în general joacă rolul cel mai negativ în politică". îi acuză pe Dzerjinski şi pe Stalin, amândoi ruşi prin adopţiune, de naţionalism „neaoş-rusesc", observând că alogenii rusificaţi sunt mai răi decât ruşii de origine, când le asimilează mentalitatea şovină.

A doua zi, Lenin continuă nota sa din ajun. Aici el insistă asupra necesităţii de a distinge între naţionalismul intolerabil al ţării opresoare şi naţionalismul scuzabil al ţărilor oprimate. „Cine nu a înţeles acest lucru, în mod sigur nu înţelege nimic din atitudinea proletariatului în problema naţională". După acest atac direct la adresa lui Stalin, el explică urgenţa de a le acorda alogenilor nu numai egalitatea formală, ci şi „compensaţii" pentru ultragiile suferite de-a lungul secolelor. „Georgianul care neglijează această latură a problemei şi-i acuză pe alţii de

«social-şovinism» (în timp ce el însuşi este nu numai un veritabil social-şovin, ci o brută violentă în slujba unei mari puteri), acest georgian atentează în fond la interesele solidarităţii clasei proletare…" în felul acesta sunt definitiv puşi la zid Stalin şi Ordjonikidze de către maestrul lor.

În aceeaşi zi, 31 decembrie 1922, Lenin scrie o a treia notă pentru a trage concluziile practice care decurg din consideraţiile generale expuse anterior. Între altele, „trebuie pedepsit exemplar Ordjonikidze" şi trebuie revizuită „enorma cantitate de judecăţi injuste şi de prejudecăţi" ale lui Dzerjinski. (Comuniştii georgieni cei mai serioşi, cei mai stimaţi, toţi membri ai Comitetului Central al Partidului şi ai Consiliului Comisarilor au fost destituiţi, mutaţi, proscrişi.) în sfârşit, trebuie „să-i facem pe Stalin şi pe Dzerjinski răspunzători din punct de vedere politic de această mare campanie panrusă".

Lenin nu se mulţumeşte cu atât. Dictează încă un articol asupra problemei naţionale, împotriva politicii lui Stalin: „Această problemă îl preocupa mult şi se pregătea să intervină pe tema respectivă la congresul Partidului", îi scrie lui Kamenev secretara lui: „Puţin timp înainte de ultima lui cădere, mi-a spus că va publica acest articol, dar mai târziu. După aceea s-a îmbolnăvit fără a apuca să bea dispoziţia definitivă". Articolul a fost adus la cunoştinţa lui Troţki, cel pe care conta Lenin ca să apere în congres punctul lor de vedere comun.

Între timp, „haosul de solicitări de toate felurile" şi efectele lui dezastruoase asupra vieţii economice îl neliniştea la maximum pe Lenin, care se adresează Biroului Politic pentru a susţine o idee scoasă în evidenţă de Troţki. Acesta atribuia dezordinea şi risipa defectelor planului. Încă din 1920, generalizându-şi experienţa din transporturi, el preconizase „planul economic unificat" pentru a pune în acord, a controla şi a stimula acţiunea diverselor organe calificate. El ar fi dorit să reunească comisariatele economice şi să asigure conducerea unică prin Consiliul Muncii şi Apărării, deoarece Consiliul Economic superior devenise, practic, un Comisariat pentru

Industrie. Dar acest proiect implica şi utilizarea „armatelor muncii" al căror eşec s-a repercutat asupra înseşi noţiunii de plan general. „Gosplanul", comisia Planului de Stat creată pentru a coordona planurile parţiale, era lipsită de autoritate. Troţki propunea lărgirea competenţei acestuia şi întărirea puterii sale, transformarea lui într-un stat-major economic subordonat Consiliului Muncii şi Apărării. Planul de electrificare stabilit la sfârşitul războiului civil nu răspundea decât primelor nevoi într-un domeniu restrâns. Gosplanul ar întocmi metodic şi ar ţine la zi „planul de orientare" a producţiei, a repartiţiei, a schimburilor. Acum Lenin aprobă, cu câteva rezerve asupra detaliilor, „ideea sănătoasă" a lui Troţki, el, care la începutul revoluţiei spunea: „Nu există şi nu poate exista plan concret pentru a organiza viaţa economică. Nimeni n-ar putea să-l conceapă. Numai masele sunt capabile de acest lucru, graţie experienţei lor..." Rămânea de realizat acest proiect referitor la instituţiile concurente şi opus acestora.

Lenin se ştia atunci destul de bolnav pentru a privi viitorul revoluţiei fără el, dar nu este încă destul de conştient de gravitatea situaţiei lui pentru a-şi folosi corespunzător ultimele resurse. Speră să participe direct la cel de-al XII-lea Congres al Partidului şi să impună el însuşi adoptarea măsurilor salutare la care se gândeşte. Gândirea lui gravitează vizibil în jurul unei axe principale, reforma aparatului birocratic de stat, şi se opreşte cu insistenţă asupra a două sau trei probleme de a căror importanţă partidul nu este destul de conştient: cultura generală, relaţiile între naţionalităţi, cooperarea.

Publică *Pagini de jurnal*[35] asupra stagnării instrucţiei publice, adică asupra ignoranţei, în Republica Sovietelor în care dezaprobă frazele goale de sens asupra „culturii proletare" şi îndeamnă la efortul de a se atinge mai întâi „nivelul obişnuit al unei ţări civilizate din Europa Occidentală". La 5 ianuarie 1923 *Pravda* publică articolul lui: „Cum trebuie reorganizată Inspecţia Muncitorească şi Ţărănească". Stalin nu e numit în acest articol, căci

35 Textul se află în voi. 45, pp. 385-390 (n.t.).

bolşevicii evită să discute în public problemele de familie, dar criticile îndreptate împotriva Comisariatului pentru Inspecţie îl vizează şi-l compromit în ochii celor iniţiaţi. Este vorba tot despre a asana aparatul de stat „rămăşiţă a trecutului în cel mai înalt grad şi „abia fardat un pic la suprafaţă" Lenin propune alegerea unui număr de 75 până la 100 de noi membri pentru Comisia de Control care se va alătura Comitetului Central în conferinţe periodice ale partidului şi va iuziona cu inspecţia reorganizată. Inconştient, el grăbea pe această cale evoluţia spre un amestec total al puterilor, spre anularea oricărui control efectiv şi omnipotenţa autocrată a Biroului Politic.

În februarie pune punctul pe „i" într-un articol intitulat: „Mai bine mai puţin dar mai bine",[36] strivitor pentru Stalin: „Situaţia la noi este aşa de *tristă*, ca să nu spun *respingătoare*, cu aparatul de stat" încât totul, de la un capăt la altul, trebuie reorganizat. Mai ales cultura elementară lipseşte în Rusia: „Pentru a reînnoi aparatul nostru de stat, trebuie neapărat să stabilim sarcina: în primul rând a învăţa, în al doilea rând a învăţa, în al treilea rând a învăţa..." Inspecţia trebuie să devină instrumentul de reînnoire. Dar în ce stare a lăsat Stalin comisariatul? „Să fim limpezi. În prezent Inspecţia nu are nicio autoritate. Toată lumea ştie că nu există instituţie mai slabă decât Inspecţia noastră... Cer oricărui şef actual al Comisariatului pentru Inspecţie sau oricui care are vreo legătură oarecare cu ea să-mi spună în deplină conştiinţă ce nevoie avem de un asemenea comisariat..." Urmează un plan minuţios de reorganizare pe o perspectivă de mai mulţi ani de activitate.

Discreditat în dubla lui calitate de comisar pentru Naţionalităţi şi pentru Inspecţie, Stalin nu se ştia încă direct ameninţat în poziţia lui de secretar al Partidului. Din instinct însă, schiţează o rezistenţă. La sugestia lui, Biroul Politic se opune nu numai proiectului lui Lenin, ci şi publicării ultimului articol. Aparatul a sesizat sensul unei

36 în ediţia consultată, articolul a apărut în voi. 45, pp. 411—427 (n.t.).

aluzii la birocraţia din partid şi s-a apărat. Lenin se impacientează, Krupskaia telefonează, Troţki intervine.

Un anume Kuibîşev, colaborator al lui Stalin, sugerează ca articolul să fie tipărit într-un număr unic din *Pravda*, pentru a-l linişti pe „bătrân”... în fine, Biroul Politic cedează şi articolul apare, normal, în 4 martie 1923.

A doua zi, Lenin i se adresează lui Troţki: „Vă rog insistent să vă ocupaţi de problema georgiană la congresul Partidului. Problema aceasta bate acum pasul pe loc din cauza «persecuţiilor» lui Stalin şi Dzerjinski şi nu pot să am încredere în imparţialitatea lor. Dimpotrivă, dacă acceptaţi să vă asumaţi susţinerea ei, aş putea să fiu liniştit”. A doua zi scrie lui Mdivani, Maharadze şi altora: „Din tot sufletul vă urmăresc situaţia. Revoltat de brutalitatea lui Ordjonikidze şi de complicitatea lui Stalin şi a lui Dzerjinski, vă pregătesc note şi un discurs”.

Noi maşinaţiuni ale lui Stalin în Georgia l-au decis să termine cu el: „Vladimir Ilici pregăteşte o bombă împotriva lui Stalin la congres”, spunea secretara lui, în aceeaşi zi de 6 martie, repetând o expresie a lui Lenin. Simţindu-se mai „au, el îi comunică lui Troţki materialele „bombei” sale, articolul şi notele asupra problemei naţionale. Troţki voia să-l informeze pe Kamenev: „În niciun caz – îi transmite Lenin. De ce? Kamenev va arăta imediat totul lui Stalin şi Stalin va face un compromis murdar, apoi va înşela”. Dar peste câteva minute, având deja dificultăţi de vorbire, Lenin se teme că nu va putea întreprinde nimic şi se răzgândeşte; îi trimite lui Kamenev copia scrisorii lui către Mdivani. „Vladimir Ilici se simte mai rău şi se grăbeşte să facă tot ce poate” explică secretara lui. Bolnavul îşi încorda întreaga lui voinţă într-un suprem efort cerebral, dar scleroza arterelor se accelera. Are loc o întrevedere între Troţki şi Kamenev. Acesta revenea de la Lenin, unde Krupskaia îi spusese: „Vladimir tocmai a dictat stenografei o scrisoare către Stalin pentru a rupe cu el orice relaţie”. Era ultima scrisoare a lui Lenin.

În momentul când conştiinţa fondatorului său se întunecă şi în ajunul celui de-al XII-lea Congres al

Partidului comunist, Republica Sovietelor consolidată este recunoscută, *defacto*, de şase state, *de jure* de douăsprezece. Ea şi-a câştigat în rândul „puterilor” un loc consacrat implicit în anul precedent, la conferinţa de la Genova, apoi a stabilit tranzacţii comerciale cu exteriorul, a încheiat contracte, şi-a trimis misiuni şi ambasadori. A putut chiar să încheie un simulacru de alianţă cu Turcia, o înţelegere cu Germania. Graţie antagonismului dintre Statele Unite şi Japonia, teritoriile pierdute în Asia i-au fost restituite, până la Pacific. Niciun pericol imediat sau direct nu o ameninţă la frontiere. Armata Roşie trece la un regim de pace.

În interior, o dată lichidate ultimele bande rebele în Ucraina şi în Orientul Apropiat, ordinea sovietică se instaurează peste tot, consolidată. Doi ani de NEP înviorează deja forţele productive, în ciuda marii foamete din 1921, care a depăşit în oroare aceeaşi calamitate din 1891 şi a lovit crunt 15 – 25 milioane de suflete, din care jumătate copii, producând chiar cazuri de antropofagie. Populaţia, decimată de război, revoluţie, contrarevoluţie şi foamete, îşi reia rapid viguroasa ei creştere de ţară înapoiată, depăşind 133 milioane de locuitori la recensământul din martie 1923.

Dar nivelul economic este în scădere cu atât mai sensibilă, în ciuda primelor efecte reparatorii ale noii politici economice. Venitul general sau mai precis valoarea globală a producţiei a scăzut de la 11 miliarde de ruble (1913) la 5, 3 miliarde (1922): în agricultură de la 6, 7 miliarde, la 4, în industrie de la 4, 4 miliarde la 1, 3. (Alte statistici dau cifre un pic mai mari, dar identice ca proporţii.) Ponderea meşteşugurilor în producţia industrială a crescut puternic; ele reprezintă mai mult de jumătate în 1922, în vreme ce în 1913 constituiau mai puţin de o cincime. Explicaţia ţine de starea de? îapoiere a industriei grele şi mijlocii, cea mai considerabilă.

În agricultură, în 1922, însămânţările acoperă doar 51 de milioane de desetine faţă de 82 milioane în 1916 (şi mai mult de 100 în 1913). Recolta brută în grâne va fi de 2,

8 mi-iarde de puduri, în loc de 3, 8 (şi în jur de 6 milioane în 1913). Scăderea este şi mai mare la plantaţiile industriaie, cânepă şi în sfeclă şi bumbac. Creşterea animalelor, în regresie corespunzătoare: 117 milioane de capete de animale în loc de 183 în 1916. Orice export s-a oprit. Ţărănimea, în ansamblul ei, se zbate încă în sărăcie, în ciuda faptului că pământul expropriat fusese împărţit şi vechile dări fuseseră abolite.

Mai mult de trei sferturi din suprafeţele agricole şi din păşuni sunt fărâmiţate în mici exploatări care se vor fărâmiţa şi mai mult pe măsura creşterii numărului de „suflete" şi a multiplicării „căminelor", ale căror loturi risipite nu permit cultura intensivă. În general, tradiţia mzr-ului subzistă alături de un soviet fictiv, cu împărţirea periodică a parcelelor şi învechitul asolament trienal. În multe sate, loturile individuale s-au diminuat, nemaifiind proprietăţi senioriale sau domeniale de naţionalizat. În principiu, nu mai există ţărani fără pământ, dar, în realitate, mai există încă, iar milioane dintre ei nu au un cal pentru a trage plugul medieval din lemn.

Egalizare socială la un nivel pretins „mediu" între *kulakul* presupus sărac, şi *bedniakul*, considerat ca sigur sărac: astfel se prezintă la această oră pentru majoritatea ţăranilor rezultatul revoluţiei. Nicio statistică nu-i înregistrează atunci măcar cu aproximaţie pe *kulaci*, care-şi ascund în diverse moduri starea de foarte relativă înstărire. Cât despre întreprinderile de „tip socialist", li se atribuie în jur de 2% din pământurile cultivate, împărţite între vreo 4.000 de *sovhozuri* (domenii sovietice, ferme de stat) şi 13.000 de *kolhozuri* (colectivităţi de muncă: cooperative, colective, comune agricole).

În oraşe, unde uzinele, fabricile, atelierele nu utilizează decât aproximativ jumătate din efectivele muncitoreşti de dinaintea războiului, salariul mediu a scăzut de la 32 de ruble pe lună în 1913 la 7 ruble în 1922, apoi a crescut la 16 ruble în 1923. Dar muncitorii, împărţiţi, după calificare, în 17 categorii, au în cea mai mare parte a lor salarii sub această medie. Şomaj intens,

imposibil de recenzat, agravat printr-o decădere masivă a micii burghezii şi afluxul de populaţie rurală. Ajutoarele de şomaj sunt, ca să spunem aşa, inexistente.

Industria ca şi transporturile lucrează în pierdere, cu preţuri de cost exorbitante. În timp ce consumatorul plăteşte produsele finite de primă necesitate şi de calitate foarte proastă de trei ori mai scump decât altă dată. Criza de produse duce la o speculă de necontrolat la care participă chiar cooperaţia şi magazinele de stat. Îşi face apariţia *nepmanul* dur şi viclean, simbol al noii clase mercantile în formare în climatul de insecuritate, riscuri şi pericole. Comerţul cu bucata este repede acaparat, în cea mai mare parte, de iniţiativa privată.

Dar statul, stăpân al întregii industrii grele, al comerţului exterior şi al comerţului *en gros*, nu are de ce să se teamă de această resurecţie limitată a capitalismului. Faptul că nartidul comunist deţine monopolul puterii politice îi permite să reglementeze legislaţia şi fiscalitatea în beneficiul economiei socializate, în competiţia deschisă de NEP. Concesiile acordate capitalului străin sunt rare şi pot să rămână minime. Lenin nu se înşela când aprecia pasul înapoi drept „treabă dificilă, mai ales pentru revoluţionarii obişnuiţi să meargă înainte”, spunând: „După ce am cucerit un teren atât de întins, mai aveam loc să ne retragem fără să pierdem esenţialul”.

Revoluţia din Octombrie nu a distrus doar rămăşiţele materiale ale Evului Mediu, ale serbiei şi ale feudalităţii, cum arăta cu modestie Lenin, în 1921. Rămânea încă o imensă moştenire pozitivă pentru a crea republica cea mai democratică din istorie şi pentru a crea premisele unui regim socialist. Contradicţiile interne ale lumii adverse îi vor da Rusiei sovietice mult mai mult decât un răgaz: îi vor da largi posibilităţi de a profita de diviziunea internaţională a muncii şi de a-şi păstra independenţa subversivă exploatând rivalităţile inerente unei societăţi bazate pe concurenţă. Viitorul va depinde deci, se pare, în mare parte de moştenitori, de capacitatea partidului lor de a deveni din învingător un partid constructor şi de a-şi

asocia în grandioasa tentativă, după dorinţa lui Lenin, „întreaga populaţie muncitoare”.

Activitatea clandestină prerevoluţionară şi războiul civil au fost pentru bolşevici o proastă şcoală de pregătire pentru lucrarea în perspectivă. Foştii conspiratori, agitatori şi distrugători vor trebui să se transforme în tehnicieni universali ai unei noi ordini economice şi sociale într-o ţară incultă pe care Buharin o compară cu un „laborator gigantic”, dar în care un personal de bună-credinţă trebuie improvizat în acelaşi timp cu instrumente provizorii şi în acelaşi timp cu experienţele înseşi. În plus, Lenin nu lăsase reţete infailibile, ci idei şi sfaturi din care discipolii abandonaţi propriilor lor mijloace puteau să se inspire în chip util.

„Mai ales să nu ne temem să ne criticăm în permanenţă, să ne corectăm greşelile şi să ni le recunoaştem cu toată sinceritatea”; această sinceritate publică faţă de sine însuşi şi faţă de poporul muncitor şi ţărănesc ar fi trebuit să-i supravieţuiască ca o lecţie fundamentală din învăţătura lui teoretică şi practică. Jiu ne este teamă de greşelile noastre. Oamenii nu au devenit nişte sfinţi odată cu începutul revoluţiei” scrie el în *Scrisoarea către muncitorii americani*. Nu era un artificiu de stil. Obişnuia să citeze o frază din Marx despre „rolul prostiei în revoluţii”, necunoscând un alt antidot pentru această otravă decât autocritica, pe care o dă de exemplu în combaterea „comminciunii”, a „comlăudăroşeniei” şi pentru a depăşi stadiul costisitor al uceniciei: „Nu ne este frică să ne mărturisim şi să ne studiem greşelile pentru a le îndrepta mai bine”.

Mai mult decât oricare altul ei măsoară distanţa între proiecte şi realizarea lor: „Până în prezent, redactam programe şi făceam promisiuni. Nu se putea declanşa revoluţia mondială fără program şi promisiuni. Esenţialul este să examinăm cu sânge rece unde şi când s-au făcut erori şi să ştim să reîncepem totul”. El nu-şi mărturiseşte greşelile pentru a-şi le cultiva, nici pentru a se spăla pe mâini: „Desigur, am făcut greşeli şi an. ¿suferit eşecuri şi

încă multe. Dar se putea oare, fără greşeli şi fără eşecuri, realiza un nou tip de stat în istorie? Nu vom înceta să ne corectăm greşelile şi să urmăm şi să continuăm o mai bună aplicare a principiilor sovietizate". Apoi va adăuga: „Şi străduindu-ne să ne corectăm pe noi înşine".

Totuşi un fenomen de importanţă primordială părea să scape privirii lui Lenin, transformarea organică a partidului pe care se întemeiau speranţele şi optimismul lui şi pe care-l considera „adevărata avangardă a clasei de avangardă".

La începutul anului 1923, acest partid numără 485.000 membri, ocupând, în cvasitotalitatea lor birourile statului. O permanentă epurare elimină dintre ei membrii nedemni. „Nicio mişcare populară profundă şi puternică a istoriei nu s-a produs fără un tribut de rebuturi, fără aventurieri şi sceleraţi, fără fanfaroni şi zgomotoşi", spusese Lenin, înainte de a constata, cu prilejul noii politici economice: „Un partid la putere atrage inevitabil arivişti şi cavaleri ai industriei care ar merita să fie împuşcaţi". Dar epurarea îi atinge şi pe îndărătnici, pe nesupuşi, pe cei refractari la supunerea pasivă care se substituia încetul cu încetul disciplinei liber consimţite. Supus unei subordonări ierarhice accentuată şi de inerţie şi căderea economică, Partidul îşi pierde deprinderea de a gândi cu propriul cap şi de a acţiona de bunăvoie. Metodele de conducere ale Biroului Politic şi de administrare ale Secretariatului fac şi mai greoaie torpoarea de după marile tensiuni ale războiului şi revoluţiei. Ca în Franţa anului 1793, când secţiuni şi districte se birocratizaseră prin retribuirea funcţiilor şi prin oboseala funcţionarilor, militanţii obişnuiţi ai bolşevismului se supun statului sovietic pentru a face carieră. În aceste vremuri de şomaj şi de privaţiuni, carnetul de membru de partid echivalează cu o asigurare socială. Vechea selecţie după criteriul devotamentului şi al capacităţilor lasă locul promovării după criteriul zelului interesat.

În această nouă castă răsplătită cu mici privilegii, există subdiviziuni: la bază, o plebe mobilizabilă după voie

îşi asumă misiunile ingrate; la vârf, aristocraţiei funcţionarilor zişi „responsabili” le revin activităţile intelectuale şi micile avantaje ale puterii; pentru categoriile intermediare, grija predominantă este de a evita dizgraţia şi de a mai urca o treaptă. Pe lângă drepturile civice rezervate numai comuniştilor înregistraţi, aceştia din urmă beneficiază acum de o securitate relativă şi au acces mai uşor la cea de-a 17-a treaptă de salarii, au o locuinţă mai bună, un viitor mai puţin nesigur.

„Nu trebuie să ne prefacem că nu ştim: mulţi dintre militanţi sunt obosiţi de moarte. Sunt constrânşi să lucreze sâmbăta, de două sau de patru ori pe lună, să facă ore suplimentare; li se pretinde o încordare spirituală extremă; familiile lor trăiesc în condiţii grele; Partidul şi întâmplarea îi mută azi aici, mâine în altă parte; rezultatul este fireşte uzura psihologică”; aceste cuvinte ale lui Zinoviev, deja adevărate în 1920, nu sunt mai puţin adevărate în 1923, dar pentru un număr tot mai mic de comunişti „de rang inferior” în favoarea celorlalţi compensaţiile se acumulează odată cu stabilizarea regimului, puţin importante în sine, dar preţioase prin contrast cu lipsurile restului populaţiei. „Sâmbetele” în discuţie au dispărut; „marea iniţiativă” salutată de Stalin, munca voluntară de sâmbătă, repede degenerată în obligaţie impusă prin constrângere, s-a dovedit iluzorie. În acelaşi discurs, acelaşi Zinoviev proclama reluându-l pe Lenin: „Înainte de toate, mare libertate de critică în rândurile Partidului. Am afirmat-o mereu în teorie, trebuie acum s-o punem în practică”. Dar la fiecare conferinţă, la fiecare congres, aceleaşi fraze serveau la aplanarea aceloraşi nemulţumiri, fără perspective de rezolvare.

Resturile „libertăţii criticii” de altă dată sunt rezervate acum pentru *upper ten thousand*, noului patriciat sovietic. „Cu ce resurse umane a intrat în revoluţie partidul comunist?” întreba menşevicul Dalin, exilat: „Nu mai mult de 5 – 10.000, dintre care o treime intelectuali. Iată capitalul de bază care a adus dividende atât de numeroase”. Cei 10.000 constituie stratul superior

al societăţii încă amorfe care se naşte în suferinţe. În aceştia, simptomele decadenţei nu au obnubilat mentalitatea revoluţionară şi elita păstrează intact spiritul bolşevismului tradiţional, în comuniune de idei cu câteva mii de comunişti fără ranguri, muncitori obscuri risipiţi în anonimatul muncii cotidiene. Câţi dintre ei vor persevera pe drumul iniţial? Nu o vom şti decât pe parcurs.

Partidul prezintă în acel moment aspectul unui asamblaj complex care scapă definiţiilor sumare şi în care se amestecă forme vechi şi structuri noi, în care se confruntă habitudini şi inovaţii. Între diversele niveluri ale organizaţiei schimburile de opinii devin din ce în ce mai rare. La vârf câţiva oameni legiferează, iar aparatul execută în manieră proprie. Instanţele regulate servesc de curea de transmisie. Orice iniţiativă, orice impuls pornesc de sus. Instituţiile oficiale, până mai ieri adunări consultative, decad la nivelul unor camere de înregistrare. Statutul Partidului este invocat la fel ca şi Constituţia. Multe dintre hotărârile congresului rămân pe hârtie, mai ales atunci când tind să reinstaureze libertăţile. Comitete de toate felurile mişună, apar ramificaţii ale partidului în oraşe şi târguri, cantoane, districte, provincii, regiuni federative. Aceste comitete se alătură, se juxtapun, se suprapun într-un imens angrenaj care mişcă încet greoaia maşină a statului. Organele executive ale sovietelor, construite pe un model analog, dar şi mai complicat, sunt la dispoziţia organelor paralele ale Partidului. Cel mai adesea, nucleul conducător le confundă. În întreprinderi productive, instituţii de stat, ansambluri de locuinţe, centre de învăţământ, sindicate profesionale, cooperative de consum, armată, miliţie, poliţie comuniştii sunt grupaţi în celule şi fracţiuni care-şi exercită prin delegaţie autoritatea. Uniunea tineretului comunist, „Komsomol”, cu cei 400.000 de membri ai săi îşi introduce pretutindeni propriile „alveole”. Acolo unde personalul bolşevist nu este suficient, „simpatizanţii” ţin loc de auxiliar. Şi această reţea extraordinară se extinde irezistibil. Sistem administrativ şi de guvernământ neprevăzut, rezultat din

conjuncturi imprevizibile, aar destul de explicabile prin această observaţie a lui Gorki: „Trăim în ţesătura unei mase de milioane de fiinţe lipsite de cultură politică şi de orice educaţie socială”.

„Partidul se va strădui să conducă activitatea sovietelor, dar nu să le înlocuiască” – hotărâre zadarnică luată în 1919 şi neaplicată, ca atâtea altele, confirmată de mai multe ori după aceea, fără ca prin aceasta să devină mai aplicabilă. La fel, hotărârile inspirate de Lenin, adoptate la ultimul congres, de a se acorda o anumită independenţă comisarilor poporului, de a reduce aparatul de stat la minimum necesar. Partidul înfăptuise revoluţia, câştigase războiul civil, stăpânise anarhia, construise mecanismul puterii, animase o economie embrionară. Elanul trebuia să-l poarte dincolo de obiectivele stabilite în prealabil. Era nevoie de timp pentru a-l adapta la noile condiţii. Şase luni după Kronstadt, nu îndura Rusia ravagiile unei teribile foamete pe care anul următor nu avea cum s-o repare dintr-odată? Abia în 1923, NEP creează cadrul propice „normalizării” constituţionale. Dar Lenin nu mai este acolo pentru a conduce operaţiunea subînţeleasă în ultimele sale scrieri. Unii speră să-l vadă depăşind încă o dată degradarea fizică. Până atunci, îi revine Biroului Politic misiunea de a pune în aplicare democraţia populară formulată în doctrina lui, în programul bolşevismului.

Dar dacă partidul este „cu totul alături şi deasupra a tot” după enorma mărturie inconştientă a lui Buharin, Biroul Politic, la rândul lui, s-a situat faţă de partid „cu totul alături şi deasupra a tot”. Interesul cauzei, aspiraţiile poporului, progresul revoluţiei devin pentru acesta tot atâtea abstracţii străine realităţii. Prin izolarea lui, el pierde înţelegerea situaţiei şi capacitatea de a o interpreta după principiile lui. Opinia lui se construieşte după raporturile birocraţilor şi după dosarele poliţiei. Deja în 1922, când Lenin şi Troţki dictau sancţiunea ce trebuia dată la procesul spectacular al partidului socialist-revoluţionar, ei nu aflaseră despre actele teroriste pe care

trebuiau să le condamne decât versiunea „cekistă” viciată de parţialitate. În Internaţionala comunistă, aventuri sângeroase erau şi vor continua să fie puse la cale fără ştirea Comitetului Executiv regulat. Pe lângă afacerea din Georgia unde a fost cât pe ce ca Stalin să înşele până la capăt Comitetul Central, câte altele mai erau judecate şi rezolvate după spusele unor funcţionari care ar fi trebuit destituiţi? O dată Lenin scos din joc, chiar dacă recomandările lui supreme sunt ascultate, dacă Stalin este îndepărtat din Secretariat şi din Comitetul Central adus la efectivul de 100 de membri, cum o sugerează Testamentul care nu era cunoscut încă, nimic nu se va schimba fundamental, decât dacă s-ar da cuvântul Partidului, sindicatelor, sovietelor. Dar nimeni „la vârf” nu pare să se gândească acum la acest lucru, iar vocile de la bază sunt înăbuşite.

Încă de la începutul revoluţiei, Gorki făcuse o constatare oportună: „Vechea ordine a lucrurilor este materialmente distrusă, dar trăieşte încă moralmente printre noi şi în noi. Hidra cu şapte capete a ignoranţei, a baroanei, a prostiei, a laşităţii, a grosolăniei nu a fost ucisă…” Şi în timpul noii politici economice, avertismentul îşi păstra întreaga actualitate. Desigur, ideologii bolşevismului nu pretindeau să distrugă în cinci ani sechelele spirituale ale trecutului, atavismele seculare de servitute şi oprimare. Siliţi mai întâi de circumstanţele excepţionale la măsuri de excepţie, ei îşi propuneau doar să acţioneze *în sensul* scopului lor final şi, în vederea acestuia, să armonizeze mai devreme sau mai târziu scopul cu mijloacele. Mai era nevoie şi să o facă la timp pentru a evita înclinaţia de a urma linia minimului efort, făcând din necesitate o virtute, perpetuând o dictatură de criză şi pierzând, pentru a rămâne la putere, orice raţiune socialistă de a exista.

Bibliografie

I. Stalin, Dezacordurile noastre, *Pravda*, M., 19 ianuarie 1921; Despre strategia şi tactica comuniştilor ruşi, *Pravda* nr. 56, M., 14 martie 1923; Revoluţia din

Octombrie şi clasele mijlocii, *Pravda*, nr. 253, M., 7 noiembrie 1923.

Activitatea socialist-revoluţionarilor în străinătate, după materialele de arhivă de la Paris ale socialist-revoluţionarilor, M., 1922.

— Adevărul despre Kronstadt, Addendum: Colecţia *Iistrestia* a Comitetului revoluţionar provizoriu al marinarilor, soldaţilor roşii şi muncitorilor de la Kronstadt, Praga, 1921. – M. Amya, Direcţiile Girondei georgiene, Tbilisi, 1926. – A. Andreev, Despre noile sarcini ale sindicatelor, M., 1921; Răspuns la obiecţiile (despre problema sindicatelor), M., 1921. – D. Antoşkin, Mişcarea sindicală în Rusia, M., 1923. – Z. Avalov, L'indépendance de la Georgie, etc., P., 1924. – H. Bammate, Le problème du Caucase, Lausanne, 1919. – O. Bauer, Le „cours nouveau" dans la Russie des

Soviets, Bruxelles, 1923. – V. Bazarov (Rudniev), Pe drumul socialismului, Harkov, 1919.

— Ch. Beridzé, La Georgie d'hier et d'aujourd'hui, P., 1923; La tragédie d'une nation, la Géorgie, P., 1924. – B.I.T., Les conditions du travail dans la Russie des Soviets, P., 1920; L'évolution des conditions du travail dans la Russie des Soviets, Geneva. 1924. – A. Bogdanov, Problemele socialismului, M., 1918. – A.B. Olşakov, Campania sovietică, ediţia a II-a, L., 1925. – N. Boukharine, La dictature du prolétariat en Russie et la révolution mondiale, *Bull. Com.*, nr. 23 – 24, P., 12 august 1920; Du nouveau dans la Rév. russe, *Bull. Com.*, nr. 49, P., 16 dec. 1920; Despre sarcinile sindicatelor, Petr., 1921.

— Buletinul celui de-al IV-lea congres al Internaţionalei Comuniste, Dare de seamă, stenogramă, nr. 1 – 24, M., 24 iunie-17 iulie, 1924; Buletinul celui de-al IV-lea congres al Internaţionalei comuniste, Dare de seamă, stenogramă, nr. 1 – 32, M., 11 noiembrie-15 dec. 1922. – P. Chapelet, La famille en Russie soviétique, P., 1929. – (Prima) Conferinţă panrusă asupra activităţii Partidului la sate, Dare de seamă stenodactilografiată, Pg., 1920.

— Congresul al X-lea al Partidului Comunist al Rusiei,

Dare de seamă stenografiată, Pg., 1921; Congresul al XI-lea al P.C.R., Dare de seamă stenografiată M., 1922. – (Primul) Congres al Internaţionalei comuniste, Petr., 1921. – F. Dan, La pol. écon. et la sit. de la classe ouvrière en Russie soviétique, Bruxelles, 1923.

— Dare de seamă asupra gestiunii Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste (1920 – 1921), M., 1921. – (Cei) doisprezece condamnaţi la moarte, procesul socialist-revoluţionarilor la Moscova, Berlin, 1922. – E. Drabkina, Contrarevoluţia georgiană, L., 1928.

— Max Eastman, Lenin's secret „Testament" predicts long bitter struggle for leadership în Russia, *The New York Herald*, P., 18 oct. 1926. – D. Gavronsky, Le bilan du bolchévisme russe, P., 1920.

— Georgie (La) sous la domination des bolchévistes, P., 1921. – T. Glonti, Georgia menşevistă şi Georgia sovietică, M., 1923. – M. Gorki, V.I. Lenin, M., 1931. – V. Grâneveţki, Perspectivele industriei ruse după război, M., 1919. – E. Gueguetchkori, L'avenir de la Géorgie, Geneva, 1927. – E. Haumant, Le problème de l'unité russe, P., 1922. – A. Holzman, Aprovizionarea colectivă, M., 1921.

— Max Hoschïller, Le mirage du soviétisme, P., 1921.

— Hotărârile Conferinţei şi Congresului panruse ale Sindicatelor, Introducere de Ţiperovici, Petrograd, 1919. – I. Iakovlev, Care este situaţia la sate, M., 1923.

— Internaţionale (L) Socialiste et la Géorgie, P., 1921.

— St. Ivanovici, 5 ani de bolşevism, Berlin, 1922. – în culisele discuţiilor, „Documente strict secrete"; Prima scrisoare a lui Troţki (8 oct. 1923); Răspunsul membrilor Biroului Politic; A doua scrisoare a lui Troţki (24 oct. 1923), *Sots. V*, nr. II, Berlin, 28 mai 1924. – L. Kamenev, Despre rolul şi semnificaţia sindicatelor, M., 1921. – A. Karaev, Despre un trecut recent, Baku, 1926. – A. Kollontai, Opoziţia muncitorească, M., 1921. – V. Korolenko, Lettres à Lounatcharski, P., 1922.

— Kossior, Neînţelegerile noastre, M., 1921. – L. Krasin, Probleme de comerţ exterior, M., 1928. – L. Kritzman, Doi ani de politică economică nouă etc., M.,

1923. – E. Lagarde, La reconnaissance des Soviets, P., 1924. – Literatură bolşevistă ilegală” (Notele lui Lenin asupra problemei naţionale), *Sots. V*, nr. 23 – 24, Berlin, 17 dec. 1923.

— Loris-Melicof, La révolution russe et les nouvelles Rép. transcaucasiennes, P., 1920. – A. Losovski, Sindicatele în Rusia sovietică, M., 1920. – J. Martov, Lupta pentru Internaţională, Berlin, 1924. – A. Martânov, Lichidarea menşevismului în Georgia, M., 1923. – T. Masaryk.

Despre bolşevism, Praga, 1921. – S. Maslov, La Russie après quatre ans de révolution, P., 1922. – E. Milhaud, La Géorgie, la Russie et la S.D.N., Geneva, 1926. – N. Miliutin, Rezultate şi perspective ale asigurării sociale, M., 1922. – B. Mirkine-Guetzevitch, La théorie générale de l’état soviétique, P., 1928.

— Mişcarea comunistă internaţională, Rapoarte la cel de-al II-lea congres al Internaţionalei Comuniste, Petr., 1921. – O. Nippold, La Géorgie, du point de vue du droit internaţional, Berna, 1920. – B. Nolde, Le règne de Lénine, P., 1920. – P.P. (P. Pascal), Reforma economică, Comisiile pentru Plan, *Revistă hebdomadară a presei ruseşti*, nr. 30, M., 6 aprilie 1921.

— Partid şi sindicate, Culegere, Pg., 1921. – J. Patouilxet şi E. Dufour, Codes de la Russie sovétique, 3 vol., P., 1925 – 1929.

— Persecutarea anarhismului în Rusia sovietică, Berlin, 1922. – A. Puhov, Revolta de la Kronstadt, M., 1931. – K. Radek, Dezvoltarea revoluţiei mondiale etc., M., 1920; Kronstadt, *Bull. Corn.*, nr. 19, P., 12 mai 1921. – F. Revzin, Evoluţia formelor salariului în Rusia sovietică, M., 1923. – A. Rîkov, Situaţia industriei ruse şi măsurile în vederea lansării ei, M., 1921. – G. Safarov, Tactica bolşevismului, Petr., 1924. – G. Semenov (Vasiliev), Activitatea de război şi de luptă a partidului socialist-revoluţionarilor în 1917 – 1918, Berlin, 1922. – M. Slonim, Le bolchévisme vu par un Russe, P., 1921.

— Socialist-revoluţionarii „în acţiune” împotriva Sovietelor, M., 1922.

— Statuts et résolutions de l'Int. Com. adoptés par le 2 e congrès de l'Int. Com., P., 1920. – A. Stavrovski, Transcaucazia după Octombrie, M., 1925. – S. Strumilin, Salarii şi productivitate a muncii în industria rusă de la 1913 la 1923, M., 1923. – „Testament" (Le) de Lénine, *Bull. Com.*, nr. 16 – 17, P., ian. -martie 1927. – P. Tomski, Principii de organizare a sindicatelor, M., 1923. – L. Troţki, Rolul şi sarcina sindicatelor, M., 1920; Pe calea producţiei, M., 1921; La nouvelle politique économique des Soviets et la révolution mondiale, P., 1923; Şcoala de falsificare stalinistă, Berlin, 1932. – E. Vandervelde şi A. Wauters, Le procès des S-I à Moscou, Bruxelles, 1922. – M. VllHNIAC, Le régime soviétique, P., 1920. – L. Weiss, Ce que dit Tehitchérine, *Europe nouvelle*, nr. 51, P., 17 dec. 1921. – W. WOYTINSKY, La démocratie géorgienne, P., 1921. – S. Zagorsky, La République des Soviets, Bilan économique, P., 1921; L'évolution actuelle du bolchévisme russe, P., 1921; La renaissance du capitalisme dans la Rép. des Soviets, P., 1924. – G. Zinoviev, Despre partidele şi curentele antisovietice, M., 1922; Opere, vol. VI, Partidul şi sindicatele, L" 1929.

VIII MOŞTENIREA

Troica. Troţki în expectativă. Uniunea Republicilor Sovietice. Congresul al XII-lea al Partidului. Criza economică şi „foarfecele". Troţki şi ţăranii. Tendinţe şi grupări în partid. Fracţiunile clandestine. Dictatura triumviratului. Greve şi demonstraţii muncitoreşti. Troţki împotriva troicăi. Cei Patruzeci-şi-şase. Stalin şi revoluţia din Germania. Triumviratul şi democraţia. „Noul curs". Stalin împotriva lui Troţki. Înfrângerea opoziţiei. Responsabilităţile lui Troţki. Moartea lui Lenin. Leninismul, religie de stat. Bolşevism şi leninism. Congresul al XIII-lea al partidului. Bolşevizarea Internaţionalei comuniste. Prigoana împotriva troţkiştilor. Stalin profet. Insurecţia din Georgia. Mărturisiri ale lui Stalin. Ceka şi GPU. Sinucideri. Noi conflicte în partid. Inftângerea lui Troţki. Destrămarea triumviratului. Opoziţia de la Leningrad. Dictatura Secretariatului.

Confruntarea cu satele. „Îmbogăţiţi-vă”. Stânga şi dreapta. Stalin teoretician. Socialismul într-o singură ţară. Congresul al XIV-lea al Partidului. Stalin şi statistica. Înfrângerea noii opoziţii.

Stalin secretar inamovibil.

În cea de-a doua fază a bolii lui Lenin, în 1923, neînţelegerile n-au încetat să se agraveze în Biroul Politic. Stalin, Zinoviev şi Kamenev coalizaţi în triumviratul preponderent – troica – organizau o fracţiune ocultă pentru a-i ţine piept lui Troţki, pentru a-i diminua influenţa, pentru a-l izola în aparat. În faţa posibilităţii unei dispariţii definitive a maestrului, ei aveau deja în vedere golul de putere ce urma să se creeze şi acţionau în consecinţă. Pentru ei, succesiunea este virtual deschisă. Troţki le-ar fi putut contracara cu uşurinţă planurile şi ar fi pus capăt intrigilor făcând publice problemele litigioase. Dar, va explica el, ezita să întreprindă ceva, dată fiind incertitudinea în privinţa sănătăţii lui Lenin, şi se temea mai curând de o interpretare neconvenabilă a rolului său eventual, de o paralelă vulgară cu aparenţă de precedent istoric… Obsesia Revoluţiei Franceze nu-i inspira întotdeauna bine pe revoluţionarii din Rusia: Lenin îl taxase pe Kerenski de bonapartism, Martov îi adusese lui Lenin aceeaşi acuză iar Troţki temporiza pentru a evita o aceeaşi comparaţie.

Partidul nu ştia nimic despre aceste discordii ascunse iar Troţki nu s-a grăbit să le dezvăluie. Ceea ce însemna că, inconştient, făcea jocul troicăi, singura interesată în păstrarea misterului. Notele lui Lenin asupra problemei naţionale rămâneau confidenţiale, rezervate unui număr restrâns de iniţiaţi. Pentru moment numai Krupskaia cunoştea conţinutul testamentului său. Nimeni nu putea să bănuiască o ruptură între Lenin şi Stalin. Această ultimă întâmplare avusese drept cauză imediată indelicateţea lui Stalin faţă de Krupskaia, care, informându-şi obiectiv soţul, îl incomoda în aranjamentele lui personale pe secretarul general. Dar pentru ca Lenin să se folosească de un asemenea pretext, trebuia ca opinia lui despre Stalin să

fie deja formată. Acesta a ieşit din încurcătură trimiţând, la îndemnul lui Troţki, o scrisoare de scuze soţiei lui Lenin, de care acesta deja nu putea să mai aibă cunoştinţă. Printr-un fel de complicitate tacită şi naturală, toţi protagoniştii se simţeau obligaţi să ascundă adevărul asupra disensiunilor lor intestine, de natură să compromită partidul. Beneficiind de tăcerea unanimă, Stalin a putut să tragă în linişte sfori.

La Congresul Sovietelor, în decembrie 1922 el şi-a făcut raportul pledând pentru o uniune mai strânsă a republicilor cederate, hotărâtă printr-un simulacru se iniţiativă a unor pseudodelegaţii din Transcaucazia. Punerea în scenă consta într-o sesiune a primului Congres al Uniunii Sovietice pentru a consacra „tratatul" încheiat între principalele naţionalităţi şi consfinţind centralizarea politică şi economică a regimului, proclamând în acelaşi timp dreptul teoretic la libertatea de opţiune al contractanţilor, cu libertăţile lor administrative şi culturale. În realitate, totul era reglementat, prescris, ordonat de către Biroul Politic; nici popoarele, nici partidele nu au fost câtuşi de puţin consultate; „delegaţii" aveau mandate de la comitete regionale numite de sus de către alte comitete, cele de la Moscova. Cât despre tratatul de unificare, aşa cum a prevăzut Lenin, acesta nu va fi decât un „petic de hârtie" în plus în arhivele constituţionale, căci tezele bolşevice în problema naţională nu-şi găseau concretizarea în condiţiile date, sub o dictatură teroristă prelungită la infinit.

Stalin îşi rezerva dreptul de a justifica politica sa caucaziană la cel de-al doisprezecelea Congres. A făcut-o cu o abilitate incontestabilă. Troţki a considerat oportun să-i uşureze misiunea amendând hotărârea de luat, asupra căreia se înţeleseseră dinainte. Pentru prima oară Partidul delibera fără participarea directă sau indirectă a fondatorului său. Krupskaia s-a abţinut să transmită delegaţilor testamentul pe care Lenin îl redactase pentru ei sub numele modest de „note" (*zapiski*); spera încă în însănătoşirea bolnavului şi în revenirea lui la activităţile de

guvernare. Articolul-program asupra problemei naţionale nu a fost nici el divulgat iar notele pe aceeaşi temă, comunicate în comisie, nu au avut decât o răspândire restrânsă şi ilegală printre funcţionarii blazaţi. La tribună, Stalin a intervenit în calitate de raportor al Biroului Politic şi Comitetului Central totodată. El a denunţat naţionalismul georgienilor, ostili Federaţiei Transcaucaziene din aversiune pentru armeni şi tătari, deviaţie exprimată prin decretul lui Mdivani care expulza din Tbilisi locuitorii recent instalaţi. Astfel informat, congresul nu putea decât să aprobe „linia generală" urmată în Georgia de către secretariatul Partidului, chiar dacă dezaproba discret excesele lui Ordjonikidze şi ale acoliţilor săi. Delegaţii erau de altfel aleşi de către aparat şi instruiţi temeinic să voteze în bloc propunerile organelor de conducere. Acordul în Biroul Politic aducea automat unanimitatea congresului, condus şi dominat de un *praesidium* ca Partidul de către Comitetul său Central, şi tot sub acelaşi triumvirat.

Dar, datorită gravităţii situaţiei economice, în 1923, problema naţională trece pe planul al doilea. Ţara trecea dintr-o criză în alta: penurie de mărfuri, proastă desfacere a produselor industriale, penurie de materii prime, întârzieri mari în plata salariilor, şomaj în creştere, depreciere a monedei, scăderea preţurilor agricole, paralizie comercială. Sub impulsul noii politici economice, industria rămânea în urmă faţă de agricultură, producţia de stat faţă de economia individuală şi familială-Lipseau resursele pentru subvenţionarea industriei în funcţie de nevoi, de necesitate? reconstituirii fondului ei de rulment, şi de lărgirea bazei ei materiale. În exterior împrumutul era imposibil, iar în interior randamentul era nesemnificativ. Concesiunile nu prea aveau pondere, iar exportul abia se înviora. Partidul se străduia să-şi găsească calea. În situaţia tulbure şi în deruta oamenilor, singur Troţki exprima idei destul de limpezi. De aceea Biroul Politic l-a însărcinat să prezinte la congres o dare de seamă oficială asupra industriei, Stalin lăsând chiar

impresia că ar fi vrut să-i încredinţeze raportul asupra politicii generale, care-i revenea altă dată lui Lenin.

Troţki identifica principala cauză a acestei crize permanente a economiei sovietice în decalajul dintre preţurile produselor industriale şi al celor agricole: „Ţăranul plăteşte astăzi în gnu articolele industriale, cărbunele, petrolul etc. de 2, 75 de ori mai scump decât în 1913”. Pe un grafic, disproporţia poate fi redată printr-un unghi ascuţit înfăţişând braţele unei perechi de foarfeci. Dacă fenomenul se accentuează sau persistă, „foarfecele” vor tăia orice relaţie de schimb între oraş şi sat. Prin această metaforă, Troţki semnala limpede pericolul şi sublinia urgenţa unei reajustări a preţurilor.

Creşterea preţurilor la cereale depindea înainte de toate de export; scăderea la cele industriale, de o utilizare mai raţională a utilajului, a mijloacelor materiale şi a personalului. Trebuiau deci reduse cheltuielile generale, oprită exploatarea întreprinderilor prea nerentabile, concentrată industria dispersată, suprimată risipa, stabilite calcule riguroase şi o contabilitate strictă, sarcină imensă în perspectivă şi prozaică pentru revoluţionarii pătrunşi de romantism. „Ca să ne exprimăm eufemistic, este haosul absolut”, spune Noghin descriind activitatea întreprinderilor economice, iar Troţki confirmă: „Există date ale Comisariatului pentru Inspecţie care arată că în jur de 80 la sută dintre calculele noastre sunt arbitrare”. După părerea lui, nici cele 20 la sută care rămâneau nu valorau mai mult. De exemplu, cutare trust de stat raporta un beneficiu de 4 trilioane de ruble de hârtie în timp ce Inspecţia dovedea o pierdere reală de 750.000 ruble-aur, iar cazul nu era excepţional. Pentru a instaura o ordine economică nouă, conform cu programul comunist, pentru a dezvolta industria şi a echilibra gestiunea, Troţki persevera în a preconiza elaborarea şi aplicarea unui plan general sub conducerea unui „mare stat-major” competent, în speţă Consiliul de Muncă şi de Apărare asistat de Gosplan. El amintea pur şi simplu un adevăr primordial al socialismului, printre ale cărui idei esenţiale

se află înlocuirea libertăţii pieţei, a luptelor concurenţei, a dereglărilor cererii şi ofertei cu un plan de producţie, de repartiţie şi de schimb. Dar, chiar dacă nu era nouă şi în ciuda aprobării de principiu, ideea lui nu era acceptată fără scepticism de către birocraţia care se prefăcea că e de acord, opunând în acelaşi timp reaua sa voinţă oricărei realizări practice; era interpretată ca ascunzând intenţia tenebroasă de a face dintR-oţki un dictator în probleme economice, în fruntea tuturor comisarilor calificaţi.

De unde puteau fi găsite noile resurse indispensabile industriei? Unii „redeau că le-ar găsi într-o creştere a impozitelor pe agricultură; dacă li s-ar fi dat crezare, ar fi rezultat că doi ani de NEP, dintre care unul de foamete, ar fi fost suficienţi să crească puterea de cumpărare a ţăranilor. Respingând acest punct de vedere „stângist", Troţki a recomandat să nu se depăşească limita „pentru ca economia ţărănească să se poată dezvolta, pentru ca ţăranul să devină mai bogat în viitor". Necesitatea ca ţăranii cultivatori să se îmbogăţească nu era deloc o vorbă în vânt din partea lui, căci încă înainte de congres, el declarase la conferinţa comunistă din Ucraina: „Tovarăşii care, asemenea lui Larin, susţin că cerem prea puţin maselor ţărăneşti se înşală cu siguranţă. Nu trebuie să cerem ţăranilor nimic în plus faţă de ce pot ei da în realitate. *Trebuie să facem în aşa fel ca la anul ţăranul să fie mai bogat ca anul acesta*. El va înţelege această formulă care trebuie pusă chiar la baza politicii noastre interne căci este profund diferită de comunismul de război. îi ceream atunci ţăranului tot surplusul care depăşea strictul lui necesar; or, fără un surplus, o întreprindere este ameninţată şi piere. Astăzi îi spunem: surplusul este necesar relansării întreprinderii tale, păstrează-l. *Căci fără dezvoltarea agriculturii, nu vom avea industrie*".

În concluzie, Troţki propunea simplificarea impozitului, care trebuia să fie pe înţelesul mujicului şi uşor de plătit de către acesta, stabilirea echivalentului în bani al impozitului în produse pentru a ameliora soarta ţăranilor. Şi aceasta a şi fost hotărârea luată la Congresul

de la Moscova şi la Conferinţa de la Harkov.

Un membru al Biroului Politic nu putea, de altfel, să aibă o iniţiativă de acest gen fără asentimentul colegilor lui. Acordul dintre ei asigura un minimum de unitate, dacă nu de gândire, cel puţin de acţiune. Noţiunea bolşevistă de disciplină, întărită prin metodele de administrare şi de organizare ale „oligarhiei" conducătoare, va implica de acum unanimitatea obligatorie la adunările deliberative, după dezbateri uneori aprinse, dar întotdeauna reticente. Pe lângă grija de a nu da argumente inamicului mereu vigilent, bolşevicul de rang mijlociu trebuia să ia în calcul şi neplăcerile posibile datorate unei sinceităţi prea mari. Care militant din Moscova, Petrograd sau Kiev s-ar fi expus de bunăvoie transferului la Arhanghelsk, Irkutk sau Vladivostok, veritabil „exil interior" în tradiţia ţaristă, fie el şi motivat prin interese de serviciu? După atâtea sacrificii, eroismul nu mai rentează şi inadaptabilii ireductibili, pierduţi în masa apatică, revin la vechile tactici de propagandă subterană. În faţa congresului partidului, Ossiński mai poate încă să pună la îndoială infailibilitatea lui Lenin; pentru o aceeaşi reflecţie, exprimată în afara congresului, un simplu muritor ar fi fost suspectat de contrarevoluţie. Deşi Kossior îşi permite o aluzie la atitudinea triumviratului faţă de Troţki, acest lucru nu este posibil decât în cerc închis şi nu fără riscuri. Toate hotărârile celui de-al XII-lea Congres au fost aprobate deci fără o opoziţie susţinută.

Cerbaterea revela totuşi numeroase dezacorduri. O tribună liberă a *Pravdei*, reminiscenţă intermitentă a democraţiei rezervate privilegiaţilor Partidului, permisese o confruntare de opinii foarte diverse după articolele lui Lenin asupra Comisariatului pentru Inspecţie. La congres, soluţiile controversate au făcut obiectul unor dezbateri prevenitoare şi prudente, dar între delegaţi care nu aveau decât vot consultativ şi ale căror opinii nu puteau modifica nicio hotărâre.

Krasin şi Ossiński criticau sugestiile lui Lenin; primul reacţiona împotriva „hipertrofiei conducerii" organelor de

control ale Partidului şi statului, cel de-al doilea critica faptul că puterile Partidului şi statului nu erau clar delimitate. „Slăbiciunea noastră constă în incapacitatea de a organiza producţia şi nu în insuficienţa conducerii”, susţine Krasin: „Maximum de producţie şi minimum de conducere, iată scopul spre care trebuie să tindem”. Spre deosebire de Lenin, care recomanda contopirea Comisariatului pentru Inspecţie sovietic şi Comisiei de control comunist, Ossiński era de părere să se separe funcţiile Partidului de cele ale statului şi să se reformeze diversele organe superioare aflate în competiţie continuă de prerogative şi de atribuţii. Ideea lui sănătoasă de a pune ordine în „haosul de instanţe de toate felurile” denunţat de Lenin se complică totuşi cu un formalism juridic care-i compromite ţelurile. Pe de altă parte el consideră excesivă importanţa acordată „specialiştilor burghezi” în timp ce Krasin o socoteşte insuficientă. Acesta din urmă consideră că este inevitabil să se acorde cele mai mari concesii capitalului străin, pentru a face să crească investiţiile în industrie. Opoziţia se manifesta mai mult prin personalităţi izolate, de această dată, decât prin grupuri şi fracţiuni. Nu se vedea nici dreapta, nici stânga, în pofida opiniei lui Larin, ex-menşevic improvizat „stângist” şi apărător intempestiv al clasei muncitoare, împotriva unei ipotetice „*mlaştini* a dreptei” sau a unei tendinţe proţărăneşti indefinite. Larin preconiza mărirea salariilor şi întreţinerea întreprinderilor deficitare pe cheltuiala satelor. Pentru a-l contracara, *praesidium*-ul a recurs la Preobrajenski, purtător de cuvânt recunoscut al stângii tradiţionale. Acest congres era animat de un optimism de comandă, în ciuda sentimentului de incertitudine datorat absenţei lui Lenin şi unei imperceptibile nelinişti datorate „problemei Troţki” rămasă în suspensie.

În spiritul ultimelor sugestii publice ale celui absent, numărul membrilor Comitetului Central a fost stabilit la 40, iar cel al Comisiei de control la 50. Organismele centrale urmau să se reunească de acum în sesiuni plenare

comune. Nimeni nu se gândea – nici Lenin n-o prevăzuse – că asta însemna să le priveze pe fiecare de rolul său statutar: o conducere formată din o sută de persoane nu putea să se întrunească decât rar, pentru a lua act de fapte împlinite şi a investi cu puteri depline cele două birouri supreme, acum alcătuite fiecare din 7 membri şi doi supleanţi, în practică, troica înconjurată de oartizani de nădejde rămânea stăpână pe poziţiile câştigate. Stalin confirmat în funcţiile lui, ieşea neatins dintr-un congres în care Lenin îşi propusese să-l înlăture din aparat. Krupskaia nu pusese la curent pe nimeni şi Troţki, în expectativă, a lăsat lucrurile să meargă de la sine fără să spună nimic care să limpezească atmosfera şi să pregătească viitorul.

Unanimitatea nu era decât aparentă, la baza Partidului ca şi la vârf. Existau mai multe opoziţii clandestine persecutate de aparat şi urmărite de GPU. Circulau pe ascuns foi volante anonime. Comunişti excluşi pentru nesupunere şi militanţi complici, deocamdată nepedepsiţi graţie lipsei lor de notorietate, reacţionau prin metode conspirative la metodele poliţieneşti ale guvernului, care începuseră deja să fie folosite de unica organizaţie politică legală după ce serviseră la suprimarea oricărui partid concurent.

Troica nu a avut dificultăţi în a se debarasa de primii incomozi, trimiţându-i departe de Moscova, în misiune, în numele intereselor superioare ale comunismului: dacă Partidul întruchipează pentru vecie spiritul revoluţiei, Comitetul Central este reprezentantul exclusiv şi permanent al Partidului şi dacă numai Biroul Politic are calitatea de a interpreta fără drept de apel hotărârea Comitetului Central, un bolşevic demn de acest nume nu poate să aibă nicio obiecţie când primeşte de la Secretariat ordinul de drum, cu o destinaţie. În această privinţă, principalele personalităţi care trebuiau dislocate erau datoare să dovedească „disciplină” şi se resemnau cu atât mai mult cu cât Uniunea Sovietică, legând relaţii diplomatice cu diverse state din Europa şi Asia, dispunea de ambasade la discreţie. Sub această formă exilul este

suportabil, câteodată chiar tentant şi uneori corupător. Astfel încât Krestiński, Ossiński, Iurenev, Lutovinov, Kollontai, Rakovski şi alţii vor pleca în străinătate, unde Krasin şi Ioffe îi precedaseră pentru raţiuni întemeiate. Opozanţii mai puţin importanţi vor fi expediaţi fără ceremonie spre Siberia, Mongolia, Extremul Orient.

A-l izola pe Troţki pentru a-l reduce la tăcere, acesta era proiectul nemărturisit al lui Stalin şi al acoliţilor lui. După ce-l expediase pe Krestiński la Berlin, „mutarea" lui Rakovski sub pretextul necesităţii unui ambasador de anvergură la Londra urmărea să-l priveze pe Troţki de cel mai preţios aliat al lui, să-l despartă de cel mai bun prieten, preşedintele Consiliului Comisarilor din Ucraina, vinovat şi el că dezaprobase politica naţională a lui Stalin. Aceasta nu s-a petrecut fără o răsturnare completă a personalului guvernamental, la Harkov şi la Kiev. Pentru că au cerut menţinerea lui Rakovski în post în interesul cauzei comune, toţi secretarii comitetelor comuniste provinciale ucrainene au fost împrăştiaţi în cele patru puncte cardinale.

Cât despre rezistenţa schiţată întindurile clasei muncitoare împotriva politicii oficiale de către militanţi mai puţin notorii, troica nu dădea înapoi din faţa nici unui mijloc de constrângere pentru a-i zdrobi.

Din vechea opoziţie muncitorească distrusă nu mai supravieţuiau decât grupuri confidenţiale fără influentă. Dar la sfârşitul anului 1922 se manifestă o fracţiune mai activă, Adevărul Muncitoresc, care începe prin lansarea de proclamaţii. În aceste manifeste, ea atacă înalţii funcţionari arătând că reprezintă o „nouă burghezie", le denunţă privilegiile politice şi materiale şi neagă regimul „de arbitrar şi de exploatare", caracterul de dictatură a proletariatului… Prăpastia între Partid şi clasa muncitoare nu încetează să se adâncească", se poate citi în apelurile lor. Muncitorii, supuşi unei „exploatări implacabile", adăpostiţi în „locuinţe îngrozitoare" sunt în plus „lipsiţi, sub ameninţarea represiunii şi şomajului, de orice posibilitate de a se exprima". Codul muncii nu are mai

multă valoare efectivă decât atâtea alte coduri iluzorii. „Clasa-dictator este lipsită, în realitate de drepturile politice cele mai elementare”. Această fracţiune disidentă revendica libertatea presei şi de asociere pentru „elementele revoluţionare ale proletariatului”.

În 1923, o altă opoziţie organizată în secret, Grupul Muncitoresc, exprimând revendicări analoage, ia apărarea proletarilor „complet lipsiţi de drepturi”, tratează instituţia sindicală drept „instrument orb în mâinile funcţionarilor”, drept „apendice birocratic al Biroului Politic” şi acuză Partidul de a fi stabilit „nu dictatura proletariatului, ci dictatura unui triumvirat”. Acest grup se amesteca în grevele din ce în ce mai frecvente cu intenţia de a le da un sens democratic-revoluţionar, cerea libertatea absolută a presei şi pregătea o grevă generală de protest împotriva abuzului de putere.

În afară de aceste două cercuri comuniste clandestine, numeric puţin importante, apăreau cam peste tot altele mai mici, ignorându-se între ele. Toţi aceşti refractari răspândeau aceleaşi adevăruri, contrazicându-se în consideraţiile doctrinare, stângace şi confuze, în care bolşevismul este atenuat de liberalism sau de anarhism. Le lipseau cu desăvârşire capetele politice capabile să îi călăuzească într-o situaţie inextricabilă. Dar semnificaţia lor revelatoare era cu atât mai puţin îndoielnică, cu cât o efervescenţă profundă agita clasa muncitoare. Trebuie că partidul se înstrăinase foarte mult de originile sale încât nu-şi dădea seama de acest lucru.

În cursul aceluiaşi an, 1923, în special începând din iulie, izbucnesc greve de o amploare tot mai mare, ceea ce dă la iveală realitatea ignorată timp îndelungat la Kremlin: un proletariat bătându-se pentru pâinea lui cotidiană, îndreptat inconştient împotriva „dictaturii triumviratului”. Nu era suficient să se voteze în Congrese teze după teze cu aspect pedant, dar inoperante şi pe deasupra repede uitate, pentru a compensa privaţiunile intolerabile impuse muncitorilor. Crizele izbucneau fără încetare în economia sovietică iar salariile de mizerie, plătite după lungi

întârzieri într-o monedă devalorizată, nu mai acopereau nevoile elementare ale salariaţilor. Şomaj îicreştere, producţie în scădere, preţuri la mărfuri mereu mai mari şi inaccesibile nopulaţiei muncitoare – totul dovedea orbirea guvernanţilor şi justifica exasperarea celor guvernaţi. Hotărârile salutare pe plan economic ale ultimului congres comunist, planurile privind realizarea unor zone puternic industrializate, raţionalizarea tehnică şi administrativă nu erau aplicate, cum nu erau aplicate atâtea alte hotărâri, legi şi decrete cu adevărat inaplicabile – şi toate rănile regimului nu vor înceta să se agraveze până în septembrie 1923, când demonstraţiile muncitorilor capătă o violenţă care sileşte în sfârşit Biroul Politic la reformele cele mai urgente.

Nu era greu să se ia măsuri împotriva pretinşilor incitatori la tulburări, membri ai fracţiunilor Adevărul Muncitoresc şi Grupul Muncitoresc, să fie arestate căpeteniile şi excluşi din Partid adepţii acestora, să fie privaţi toţi aceşti rătăciţi de dreptul la muncă şi de mijloace de existenţă. Dar după aceea era necesar să se înlăture cauzele pentru a evita repetarea efectelor.

Deşi se asociau la măsurile dure adoptate împotriva tovarăşilor lor, Troţki sau Biroul Politic şi cei câţiva partizani ai săi din Comitetul Central nu se mai simţeau totuşi pe deplin solidari cu această politică aproape în exclusivitate represivă. O comisie de anchetă prezidată de Dzerjinski le pretindea comuniştilor denunţarea imediată fie către Comisia de Control, fie către GPU a grupurilor ilegale ascunse în Partid. O altă comisie specială a Comitetului Central, situată deasupra organelor economice normale şi comisariatelor de stat regulate, lua hotărâri extraordinare pentru a stăvili criza, pentru a-i atenua acuitatea, pentru a apropia puţin braţele „foarfecelor”. Deoarece nu-şi făcea iluzii asupra eficacităţii diferitelor expediente de acest fel, Troţki s-a hotărât să renunţe la reţineri.

La 8 octombrie 1923, într-o scrisoare adresată Comitetului Central şi Comisiei de Control el rezumă

nemulţumirile pe care le acumulase, criticile sale obişnuite şi propria lui justificare.

În substanţă el pune pe seama Biroului Politic răspunderea pentru „simptomele alarmante” care au zguduit Partidul din torpoare. Cei mai valoroşi militanţi, scrie el, au fost mişcaţi odinioară de procedeele folosite pentru a întruni Congresul al XII-lea, după care totul a mers din rău în mai rău. (Aluzie foarte limpede la Stalin, la combinaţiile savante ale acestuia de manipulare a funcţionarilor sub ordin şi de remaniere a celor nesupuşi.) Atmosfera internă nesănătoasă din Partid şi nemulţumirea muncitorilor şi ţăranilor provocată de greşelile comise în politica economică, sunt două cauze esenţiale ale noilor dificultăţi ce se cereau învinse. Legătura (*smâcika*) între sat şi oraş, recomandată întotdeauna de Lenin, devine o deviză abstractă, în loc să fie o sarcină practică, vizând să diminueze costul producţiei de stat. Departe de a căpăta o importanţă sporită, Gosplanul a fost abandonat şi principalele probleme economice sunt tranşate în Biroul Politic, iară studierea lor prealabilă şi fără metode de lucru. Căci „haosul vine de sus”. Decalajul între preţurile industriale şi cele agricole tinde să anihileze NEP, căci ţăranul nu mai poate să cumpere când constată că un pud de grâu valorează două cutii de chibrituri-Industria este grevată de costuri financiare neproductive, de pildă anunţurile inutile impuse de către comitetele locale ale Pai udului pentru a acoperi deficitul publicaţiilor lor. Adăugat la povara impoziteloi, preţui exorbitant al produselor de fabrică stârneşte în rândul ţăranilor o iritare care se răspândeşte şi printre muncitori, şi pe urmă şi în straturile inferioare ale Partidului; de unde apariţia şi agitaţia grupurilor de opoziţie.

Precizându-şi acuzaţiile, Troţki îl pune pe Stalin în cauză fără a-i pronunţa numele. De la cel de-al XII-lea Congres, Secretariatul este cel care numeşte în posturile economice, nu după criteriul competenţei, ci după graba beneficiarilor de a-l servi. Secretarul general îi desemnează el însuşi pe secretarii comitetelor provinciale,

care, la rându-le, îi aleg pe secretarii comitetelor subalterne şi aşa mai departe, până la celula de bază. Se formează astfel o ierarhie de secretari, un aparat de secretari, o psihologie de secretari. Nu mai există alegeri. Democraţia muncitorească despre care se vorbeşte în literatura oficială nu este decât o ficţiune, dictatura birocraţiei este mai departe de ea decât era „comunismul de război”. În cele mai grele momente ale războiului civil, Partidul putea discuta deschis despre interesele revoluţiei; în prezent, orice schimb de păreri este imposibil. O largă categorie de comunişti nu-şi mai dă osteneala să gândească, masele nu cunosc hotărârile decât prin decrete şi nemulţumirea neexprimată se transformă într-un fel de plăgi interne, sub formă de grupări clandestine.

Biroul Politic, continuă Troţki, a ajuns să aibă în vedere echilibrarea bugetului prin restabilirea monopolului de stat pe votcă (ţuică din grâu interzisă sub ţarism, în 1914). Legalizarea alcoolului şi a alcoolismului va prezenta, între altele, pericolul de a face ca bugetul să ajungă independent de progresul economiei naţionale, aşa cum ierarhia secretarilor devine independentă de Partid. Interdicţia de a discuta măcar acest proiect *funest* este un semn ameninţător, accentuat de revocarea unui redactor de la *Pravda* pentru unica vină de a fi cerut dezbaterea liberă a proiectului.

În altă ordine de idei, Biroul Politic a luat măsura pentru a-l introduce ţie Stalin în Consiliul Revoluţionar de Război, în scopuri străine de consideraţiile militare. Voroşilov şi Laşevici fuseseră deja cooptaţi din raţiuni dezvăluite prin aceste cuvinte ale lui Kuibîşev, adresate lui Troţki: „Suntem convinşi că e indispensabil să vă combatem, dar nu vă putem considera deschis un duşman; de aceea suntem nevoiţi să recurgem la asemenea metode”. Procedee identice fuseseră folosite împotriva lui Rakovski în Ucraina.

În concluzie, Troţki cere să se pună capăt regimului birocratic al secretarilor, să se restaureze „democraţia de Partid” în limite menite să prevină o degenerare

iremediabilă. Timp de un an şi jumătate, spune el, m-am abţinut fără rezultat să prezint în afara Comitetului Central luptele care se duc aici: „Socotesc acum că am nu numai dreptul, ci şi datoria să spun ce se întâmplă oricărui membru de partid destul de pregătit, destul de matur, de conştient şi prin urmare apt să ajute Partidul să iasă din impas fără convulsii şi zguduiri”.

La un asemenea rechizitoriu, Biroul Politic s-a simţit obligat să reacţioneze. Într-un document secret, ca şi precedentul, el îi impută lui Troţki mobilul de a aspira la „dictatura economică militară”, îi reproşează că a refuzat o propunere a lui Lenin de a deveni supleantul lui în Consiliul comisarilor, că nu a mai apărut la şedinţele acestui organism, nici la Consiliul Muncii şi al Apărării, că nu ia niciodată iniţiativa în domeniul economic, financiar sau bugetar, că se poartă după formula „totul sau nimic” şi că se eschivează să facă eforturi pentru economie, cu riscul de a adopta o poziţie făţiş critică faţă de Comitetul Central. Eludând argumentele adversarului, Biroul Politic aminteşte dezacorduri mai vechi între Lenin şi Troţki, pe urmă îl acuză pe acesta de imprudenţă constantă în politica externă, de acte nesăbuite riscând să precipite un conflict armat când cu Polonia, când cu Anglia…

În 24 octombrie 1923, Troţki răspunde la acest atac. El evocă dezacordurile intervenite de-a lungul anului între Lenin şi cei care vor să exploateze prestigiul numelui său, în special în legătură cu monopolul comerţului exterior, cu problema naţională, cu Inspecţia Muncitorească şi Ţărănească. Scoate în evidenţă acordul său cu Lenin atât asupra acestor probleme diverse, cât şi asupra problemei primordiale a planului economic. Referindu-se la „opinia zdrobitoare” a lui Lenin asupra Comisariatului pentru Inspecţie, altfel spus asupra lui Stalin, după afacerea din Georgia nu mai puţin incomodă pentru secretarul general, el dezvăluie ostilitatea Biroului Politic faţă de publicarea şi esenţa ultimului articol al lui Lenin. Acelaşi Kuibîşev care voia să scoată un exemplar unic din *Pravda* conţinând acest articol, pentru a-l înşela pe Lenin păstrând secrete în

faţa ţării ideile lui, a fost instalat în fruntea Comisiei de Control deturnată de la misiunea ei, supusă Secretariatului, birocraţiei superioare pe care ea ar fi trebuit s-o supravegheze…

Partidul nu ştia nimic şi în continuare nu va şti niciodată mare lucru despre această controversă epistolară al cărei stil prudent ascunde prost o violenţă rece, cu greu stăpânită. Nici de o parte, nici de alta, nu prea se ţinea să se risipească iluziile poporului asupra celor aflaţi la putere.

Între timp, Comitetul Central primeşte la 15 octombrie o scrisoare semnată de patruzeci şi şase de personalităţi cunoscute care exprimă punctul de vedere al lui Troţki, unele dintre ele, cu rezerve privitoare la unele detalii. Cei mai mulţi dintre ei sunt vechi comunişti de stânga amestecaţi cu reprezentanţii opoziţiei numite a Centralismului democratic: Piatakov, Preobrajenski, Serebriakov, I. Smimov, Antonov, Ossiński, Bubnov, Sapronov, V. Smimov, Boguslavski, Stukov, Iakovleva, V. Kossior, Rafail, Maksimovski şi alţi militanţi de seamă: Beloborodov, Alski, Muralov, Rosengolz, Sosnovski, Voroński, Evghenia Bosch, Drobnis, Elţîn etc. Rakovski şi Krestiński, în misiune în străinătate, n-au putut semna. Radek s-a pronunţat pentru înţelegerea indispensabilă cu Troţki, într-o scrisoare separată.

Cei Patruzeci-şi-şase cer convocarea unei conferinţe speciale pentru a se lua măsurile cerute de împrejurări, până la următorul congres. Radek, dimpotrivă, cere insistent să se rezolve diferendul în Biroul Politic; plecând în Germania, unde situaţia economică şi politică prevestea o apropiată zguduire revoluţionară – ca urmare a ocupării Ruhrului de către armata franceză, a „rezistenţei pasive” şi a unei catastrofe monetare –, el invocă în sprijinul opiniei sale gravitatea evenimentelor.

Dar perspectivele revoluţiei în Germania, scontate de comuniştii din toate ţările, creează un nou motiv de discordie între bolşevici. Partidul comunist german, subordonat în principiu, ca toate secţiunile comuniste

naţionale Comitetului Executiv al Internaţionalei comuniste, trebuia să urmeze în practică instrucţiunile Biroului Politic rus care exercita influenţa preponderentă în Executivul internaţional şi dispunea singur de resursele, de toate felurile, necesare mişcării revoluţionare. Or, în Biroul Politic, părerile se contrazic. Zinoviev, preşedintele Executivului Internaţionalei, dezorientat în absenţa lui Lenin, ezită şi merge pe căi ocolite, îl consultă pe Radek, expert reputat şi caută o cale de mijloc între acţiunea prematură şi aşteptarea sterilă. Troţki, partizan al unei tactici ofensive, recomandă pregătirea insurecţiei, chiar fixarea datei. Stalin, dimpotrivă, aflat la primii săi paşi în politica mondială se arată foarte circumspect. În august, le scrisese lui Zinoviev şi Buharin:

„Comuniştii trebuie să se străduiască, în etapa actuală, să ia puterea fără social-democraţi; sunt ei deja pregătiţi pentru a face acest lucru? asta este întrebarea, după părerea mea. Luând puterea, aveam în Rusia, ca rezerve: a) pacea; b) pământul ţăranilor; c) sprijinul imensei majorităţi a clasei muncitoare; d) simpatia ţăranilor. Comuniştii germani nu au astăzi nimic asemănător. Desigur, ei au vecinătatea unui stat sovietic, ceea ce noi nu aveam, dar ce le putem noi da în momentul actual? Dacă acum în Germania puterea cade, ca să spunem aşa, şi o acaparează comuniştii, ei se vor prăbuşi cu zgomot. Asta în cel mai bun caz. În cel mai rău caz, vor fi nimiciţi…

I) csigur, fasciştii nu dorm, dar este în folosul nostru ca ei să atace primii: aceasta va aduna întreaga clasă muncitoare în jurul comuniştilor… în afară de asta, după toate datele, fasciştii sunt slabi în Germania. După părerea mea, nemţii trebuie struniţi, nu stimulaţi”.

Între timp, turnura acută pe care o iau împrejurările infirmă punctul de vedere al lui Stalin, informaţiile secrete primite de la Berlin conving Biroul Politic de iminenţa unei revoluţii sociale. La sfârşitul lui septembrie, se grăbesc preparativele în vederea unui „nou Octombrie”. Comuniştii germani cer la Moscova un şef şi-l desemnează: este

Troţki. Consternare şi ciudă din partea lui Zinoviev, care-şi oferă candidatura ca oponent al primului. Biroul Politic îi respinge şi pe unul şi pe celălalt, îi desemnează pe Radek şi Piatakov, care pleacă la jumătatea lui octombrie, în plină criză internă a bolşevismului.

Nu era momentul înfruntării între tendinţe, amânate printr-un acord comun pentru ca atenţia să se doată concentra asupra noii revoluţii în desfăşurare Armistiţiu de scurtă durată care a luat sfârşit cu pierderea speranţei unei victorii comuniste în Germania. La 7 noiemorie, cu ocazia celei de-a şasea aniversări a Republicii sovietelor, *Pravda* publică un articol al lui Zinoviev care, în numele conducătorilor şi sub presiunea lui Troţki şi a celor Patruzeci-şi-şase, anunţă „democraţia muncitorească” în partid şi deschide o discuţie publică. Comuniştii aveau cuvântul.

După o atât de îndelungată perioadă de tăcere, Partidul simţea nevoia să se exprime, dar nu îndrăznea, de frica represaliilor. „Democraţia muncitorească” de care vorbeşte Zinoviev, prescrisă în statutul şi programul său, în hotărârile tuturor congreselor sale, în special în ale celui de-al zecelea, nu mai este de mult timp decât frazeologie înşelătoare. Nimic nu încurajează încrederea într-o schimbare reală. În afara cercurilor comuniste, pe nimeni nu interesează o democraţie rezervată infimei minorităţi a privilegiaţilor, în acea epocă Partidul nu număra decât 351.000 de membri, funcţionari cu toţii, cu excepţia a 54.000 de muncitori, de altfel şi ei favorizaţi la locul lor de muncă. (Se adaugă la aceştia, 93.000 de stagiari şi, în plus Tineretul Comunist.) Discuţia a fost la început lipsită de însufleţire. S-a depăşit cu greu starea de inerţie şi de neîncredere, s-au obţinut cu greu primele articole, al căror sens putea fi redat prin formula „Mai bine mai târziu decât niciodată”. Intervenţiile lui Preobrajenski şi Sapronov au dat în sfârşit imbold polemicilor; o opoziţie de stânga, cu contururi vagi se desena împotriva „dictaturii triumviratului”.

În paralel, Biroul Politic deliberează pentru

realizarea unei înţelegeri în conducere şi, în 5 decembrie, adoptă o hotărâre care dă, pe hârtie, satisfacţie lui Troţki. Prin acest document, el confirmă caracterul pozitiv al noii politici economice şi în acelaşi timp concluziile lui Troţki la cel de-al XII-lea Congres cu privire la „Gosplan, ca stat major al statului socialist”, la crearea de zone puternic industrializate, la planificare în toate domeniile.

Documentul condamnă „extrema inegalitate materială” între comunişti, „luxul” unora, „îngustimea birocratică” a altora, „demoralizarea” militanţilor îmburgheziţi, „birocraţia” aparatului de partid. El promite comuniştilor democraţia, dreptul la critică, dezbaterea deschisă a problemelor, eligibilitatea funcţionarilor, a reprezentanţilor şi a comitetelor. Într-un cuvânt, este „noul curs” cerut de Troţki şi cei Patruzeci-şi Şase cu intenţia de a-l imprima pe rând partidului, sindicatelor, sovietelor, deci în beneficiul întregii mase de muncitori.

Mai era încă timp pentru a orienta revoluţia spre o democraţie sovietică, relativă, desigur, dar autentică. Dacă deviaţia birocratico-militară a regimului, rod al unui crâncen război civil într-o imensă ţară incultă, s-ar fi prelungit dincolo de condiţiile care o generaseră, nicio forţă umană, la drept vorbind, n-ar fi putut s-o oprească ferm. Circumstanţele momentului istoric şi ale mediului social atenuau fără îndoială responsabilitatea indivizilor în această privinţă. Totuşi, trei ani de pace în exterior, doi ani de destindere în interior permiteau abordarea unei noi etape Opoziţia democratică înţelegea acest lucru şi tindea cu convingere spre realizarea lui. Troica simula înţelegerea, cu rezerve interioare în curând declarate. Majoritatea rău informată îi aproba în acelaşi timp pe unii şi pe ceilalţi, fără să discearnă cu exactitate divergenţele. Dar, cu siguranţă, numai conştiinţa şi energia colectivă a partidului puteau realiza „noul curs”; o mână de oameni bine intenţionaţi ar fi neputincioşi în faţa conservatorismului natural al aparatului. În absenţa acestui efort unanim, trăsăturile specifice ale bătrânei Rusii aveau să se impună mai devreme sau mai târziu sub

aspecte noi, prin logica oricărui sistem autocratic implantat pe acelaşi teren sălbatic.

În mod evident, „noul curs" nu putea fi realizat de pe-o zi pe alta. Partidul trebuia pregătit pentru a-şi lua în mână propria soartă şi viitorul revoluţiei, trebuia să se angajeze pe calea unei transformări profunde al cărei efect aveau să-l resimtă apoi celelalte instituţii sovietice. Iniţiatorii aveau de îndeplinit, în această privinţă, un rol capital, trebuiau să se transforme în factori de execuţie vigilenţi şi activi ai hotărârii pline de promisiuni a Biroului Politic, să-i educe în toiul acţiunii cotidiene pe membrii amorţiţi ai organismului birocratizat. Dar, în loc să înţeleagă lucrurile în acest fel, noua opoziţie a crezut oportun să-i ceară de la început Partidului reînnoirea radicală a armăturii sale, alegerea sau realegerea imediată a tuturor funcţionarilor săi. Temându-se că democraţia întrezărită va semăna cu decepţiile anterioare, ea voia să i se dea garanţia unei distrugeri a aparatului.

Prin această stângăcie tactică iniţială, opoziţia condusă de Preobrajenski şi Sapronov era învinsă dinainte. Aparatul ameninţat în bloc s-a simţit în stare de legitimă apărare şi a ripostat fără să cruţe pe nimeni şi nimic. După un interval de acalmie conformistă, discuţia a luat un aspect furtunos, aprinzând cele 30.000 de „celule", nenumăratele „raioane", numeroasele comitete, diversele instanţe ale partidului. *Pravda* a publicat până la treizeci de coloane pe zi dintr-o selecţie arbitrară de articole, moţiuni, dări de seamă pentru a deforma opiniile stângii, pentru a-i denatura intenţiile şi a răspândi pe seama ei informaţii inexacte şi tendenţioase fără a-i permite să dezmintă, să respingă, să se explice. Luptă inegală între deţinătorii maşinii de fabricat opinie şi câţiva militanţi dezarmaţi al cărei deznodământ nu mai lasa nicio îndoială. În momentul în care ideile lor păreau să prevaleze, „opoziţioniştii" nerăbdători se abandonează sorţii predecesorilor lor, din lipsă de tact politic şi incapacitate de manevrare.

Bolnav de la începutul lui noiembrie, Troţki nu

participa direct la dezbateri. Cu excepţia unui mic număr de iniţiaţi, era considerat de către restul ca fiind încă solidar cu Biroul Politic, cu Comitetul Central. După un articol foarte prudent: „Idei despre Partid” cu ocazia unei aniversări, el se limitează să publice un studiu… Despre funcţionarism în armată şi în alte părţi”, pe urmă un altul „Despre legătura între sat şi oraş” în spiritul intervenţiilor sub preceuente în Comitetul Centra, dar ale căror subînţelesuri sunt inaccesibile marelui public. Deodată el consideră necesar să se pronunţe mai deschis şi, fără să renunţe la o rezervă foarte diplomatică, fără să aprobe pe faţă opoziţia, scrie în 8 decembrie o scrisoare adunării militanţilor din Moscova, reprodusă două zile mai târziu în *Pravda*.

Sub titlul „Noul curs” el comentează aici hotărârea inspirată de el şi adoptată pe 5 decembrie, precizându-şi opiniile asupra pericolului birocratic şi asupra eventualităţii unei degenerări a „vechii gărzi” a bolşevismului, împotriva celor care speră „să înmormânteze” din nou democraţia muncitorească, el preconizează înlocuirea „birocraţilor mumificaţi” şi îndeamnă tânăra generaţie să se „elibereze” de supunerea pasivă, de servilism, de arivism: „«Noul curs» trebuie să aibă ca prim efect, *să-i facă pe toţi să simtă* că nimeni nu va mai îndrăzni de acum să terorizeze partidul”.

Are loc atunci o schimbare bruscă în discuţii. Atenţia se îndreaptă spre Troţki a cărui atitudine apare ca diferită de opinia general admisă; în ciuda precauţiilor de stil, scrisoarea lui confirmă teza nemulţumiţilor. Troica începe să se teamă de acest sprijin implicit adus opoziţiei de stânga şi, interpretându-l ca pe o ameninţare la adresa ei, profită de ocazie pentru a-l discredita pe principalul adversar. Stalin dă semnalul neaşteptat al atacurilor la persoană asupra lui Troţki. Acesta obţinea astfel ceea ce voise să evite cu orice preţ: o luptă declarată în jurul moştenirii lui Lenin.

În toiul controverselor publice, pe 2 decembrie 1923, Stalin făcuse, în stilul lui deja cunoscut, de învăţător de

şcoală primară, adresându-se unui public infantil, un raport în faţa „adunării lărgite a comitetului raional, a organizatorilor de grupă, a membrilor cluburilor de dezbateri şi a birourilor celulelor raionale din Krasnaia Presnia”[37] (mărunţi funcţionari de partid sau candidaţi la funcţii permanente). Pentru mai multă limpezime şi simplitate, dar şi pentru a nu omite nimic, el purcede tacticos la enumerarea ideilor şi argumentelor luate de la unul sau de la altul, fără să se teamă de repetiţiile cele mai fastidioase, nici de truismele cele mai evidente. În speţă, el enunţă cinci cauze ale „neajunsurilor vieţii interne de partid” şi le enumeră pe rând: prima cauză, a doua cauză etc., până la a cincea. Urmează înşiruirea remediilor, în număr de opt, pe care le prezintă pe îndelete: în primul rând, în al doilea rând, în al treilea rând etc. până la al optulea. După obiceiul lui, are grijă să se situeze la egală distanţă între extreme şi-şi recită sârguincios lecţia bine învăţată, pe care subordonaţii lui vor trebui s-o repete la rândul lor în faţa subordonaţilor lor. La sfârşit se arată prevenitor, chiar deferent la adresa lui Troţki al cărui nume fusese pronunţat în presă de către un adversar de idei. Raportul lui Stalin nu este decât o oarafraz? anticipată a ideilor generale ale hotărârii Biroului Politic, votată trei zile mai târziu.

Dar, după scrisoarea lui Troţki, tonul se schimbă. În 15 decembrie, *Pravda* publică un articol al lui Stalin unde liderii stângii sunt vizaţi pe rând, în termeni de altfel obscuri, mai degrabă sub forma insinuărilor: „În tabăra opoziţiei avem tovarăşi, ca Beloborodov, al căror «democratism» rămâne până în prezent de neuitat printre muncitorii din Rostov; Rosengolz, al cărui «democratism» a mişcat mult timp bazinul Doneţ; Alski, al cărui «democratism» este cunoscut pretutindeni etc”. Până la urmă, îi acuză aici pe noii susţinători ai democraţiei muncitoreşti că nu sunt în activitatea lor de zi cu zi mai democraţi decât el. Cât despre Troţki, el îi evocă trecutul neortodox, cu subînţelesuri pretins ironice. Evocare

37 Raion al Moscovei (n.t.).

inoportună care nu prea prezenta interes în sine şi nu pare, retrospectiv, deosebit de agresivă. Dar, în atmosfera epocii, prin gestul lui el indică aparatului o ţintă şi îi dă autorizaţia de a lovi în ea. De acum înainte Troţki nu va mai fi tot atât de intangibil ca Lenin şi funcţionarii grijulii cu propria lor ascensiune vor şti ce le rămâne de făcut. În culise va fi mai uşor de acum să-l denigrezi pe marele şef de până mai ieri şi să faci aluzii şoptite la bonapartismul lui.

Troica nu se simte încă în stare să-l înfrunte deschis pe Troţki. Pentru a-şi înfăpui planurile, ea se amplifică devenind o *semiorka*, comitet secret alcătuit din şapte membri prin asocierea lui Kalinin, Tomski, Rîkov din Biroul Politic, plus Kuibîşev. Ea îşi are agenţii ei, emisarii ei, auxiliarii, cifrul propriu pentru corespondenţă, propria disciplină de grupare. Dispune de resurse considerabile de la stat, de toate mijloacele de propagandă, de presiune, de intimidare şi de corupţie. Lipsită de superioritatea intelectuală a adversarilor ei, ea beneficiază în schimb de o îndelungată experienţă în luptele intestine şi nu se împiedică de niciun scrupul pentru a-şi atinge scopurile. Stalin ţine firele conspiraţiei.

Împotriva unei bande atât de redutabile, hotărâtă să păstreze puterea cu orice preţ, opoziţia reprezintă o tendinţă şovăielnică, lipsită de coeziune şi consecvenţă. Departe de a constitui o „fracţiune” cum era pe nedrept acuzată, ea se manifestă dezordonat, adesea la voia întâmplării şi când i se iveşte ocazia, inaptă să-şi stabilească o linie clară de acţiune. Reduşi la iniţiative personale, purtătorii săi de cuvânt se vor contrazice între ei şi câteodată se vor dezavua unii pe alţii fără să-şi dea seama. În loc să rămână la principiile democraţiei de actualitate, revendicare conformă totodată cu aspiraţiile muncitorilor şi cu principiile comunismului, singura deviză care putea atunci ţine treză conştiinţa critică a partidului, Piatakov, Preobrajenski şi I. Smirnov găsesc de cuviinţă să facă diversiune dezbătând problemele cele mai arzătoare ale finanţelor şi industriei. Pe acelaşi teren, Ossiński

susţine alte idei. Pe cont propriu, Radek se dedă la improvizaţii mai mult sau mai puţin abile de jurnalism verbal. În ce-l priveşte pe Sapronov şi pe camarazii lui din Centralismul Democratic, aceştia se luptă e mflăcărare şi fără discernământ. În dezacord cu toată lumea, îşi face din nou apariţia ştiapnikov, vorbind în numele Opoziţiei Muncitoreşti. Cât despre Troţki, imobilizat la pat, el a comis greşeala ireparabilă de a se expune loviturilor fără să fie în stare să le întoarcă şi, prin poziţia lui ambiguă, de a suporta toate inconvenientele luptei fără să poată spera în cel mai mic avantaj pentru cauza pe care-o apăra.

Cu asemenea adversari troica obţine o victorie prea uşoară. Ea ştie să-i cumpere pe cei mai puţin fermi, ca Bubnov, să-i pedepsească pe cei mai stângaci, ca Antonov, numindu-l pe unul în postul celuilalt, în fruntea departamentului de educaţie politică a armatei. Unii vor fi neutralizaţi printr-un joc abil de promovări şi sancţiuni, chiar de promisiuni şi ameninţări. Restul este înecat în loialismul de turmă al birocraţiei interesate. În păienjenişul complicat al adunărilor „birourilor de celulă”, al „comitetelor raionale lărgite”, al „conferinţelor militanţilor responsabili” etc., preponderenţa funcţionarilor supuşi Secretariatului era automată. Opinia muncitorească, deja falsificată, prin procedeul votului deschis, de frica şomajului care-i ameninţa pe cei ce-ar fi votat contra, nu prea reuşeşte să se strecoare prin filtrele celor şase niveluri ale organizaţiei de partid: celule, raioane, localităţi, provincie, republică, Uniunea Sovietică dispuse sub Comitetul Central, al şaptelea nivel al sistemului…

În definitiv, ceea ce conta pentru troică era să reducă dimensiunile celui care, prin prestigiul lui, o depăşea cu mai multe capete, să-l compromită îndeajuns pentru a atenua aparenţele unei disproporţii flagrante între membrii Biroului Politic. Nu era nevoie pentru asta decât de un pretext, iar Troţki le-a oferit parcă expres unul, prin reticenta lui scrisoare asupra „noului curs”, care spune prea mult sau nu destul. Prea mult, pentru un conducător

coresponsabil al regimului şi solidar, prin votul lui, cu o hotărâre oficială foarte recentă; nu destul, pentru un opozant decis să restabilească adevăruri necunoscute şi să revigoreze o mişcare căzută în amorţeală. Prea mult, pentru a-i dezarma pe stăpâni; nu îndeajuns, pentru a-i înarma pe supuşi.

Polemica declanşată de Stalin a făcut totuşi o foarte neplăcută impresie în opinia publică sovietică. Niciun revoluţionar serios nu admitea să vadă suspiciunea umbrind cea mai proeminentă personalitate a revoluţiei, în absenţa lui Lenin. Troica simţea trecând adierea unei dezaprobări generale şi, promptă în mişcări, s-a grăbit să calmeze neliniştile.

În 18 decembrie, *Pravda* publica o hotărâre liniştitoare a Biroului Politic, luând, pe scurt, apărarea lui Stalin şi scriind negru pe alb: „… Biroul Politic semnalează ca invenţii răuvoitoare supoziţia că în Comitetul Central şi în Biroul Politic ar exista măcar un singur tovarăş care ar concepe activitatea Biroului Politic, a Comitetului Central şi a organelor puterii de stat fără participarea cea mai activă a tovarăşului Troţki… Considerând absolut indispensabilă colaborarea în muncă şi solidaritatea cu tovarăşul Troţki în toate instituţiile conducătoare ale Partidului şi statului, Biroul Politic se socoteşte obligat să facă tot posibilul centru a asigura această activitate soliaară în viitor”.

Ca din întâmplare, în aceeaşi zi apărea „o scrisoare a organizaţiei din Petrograd” în termeni de o curioasă identitate: „Abţinându-se să se solidarize cu erorile tovarăşului Troţki, organizaţia din Petrograd declară că, în acord cu Comitetul Central al Partidului, ea apreciază, se înţelege de la sine, ca absolut indispensabilă o muncă solidară în comun cu tovarăşul Troţki în toate instituţiile conducătoare ale Partidului. Au existat şi probabil vor mai exista multe dezacorduri în Comitetul Central, dar, cu siguranţă, niciun tovarăş nu-şi închipuie instituţiile conducătoare ale Partidului fără participarea activă a tovarăşului Troţki”.

Simultaneitatea unor asemenea inspiraţii şi similitudinea formulărilor nu lasă nicio îndoială asupra mecanismelor care pun în mişcare aceste manifestaţii „spontane”. La fel, afluxul de moţiuni votate în străfundurile celor mai îndepărtate provincii şi reproducând cuvânt cu cuvânt textele tip de la Moscova, pentru a condamna „fracţionismul opoziţiei” şi „erorile tovarăşului Troţki”. Ierarhia secretarilor îşi îndeplinea oficiile. Excepţiile mai erau încă posibile, dar nimic nu putea să mai infirme regula; în momentul când *Pravda* a primit de la Kiev o rezoluţie favorabilă minorităţii, un anume Nazaretian, secretar al lui Stalin, a falsificat-o dintr-o trăsătură de condei. Troţki, Piatakov şi Radek înarmaţi cu originalul care aducea dovada falsului, au făcut apel la Comisia de Control, care, în subordinea atotputernicului secretariat, a administrat un blam nu falsificatorului, ci reclamanţilor. Aparatul era solid iar opoziţia nu se pricepea să-l clatine.

Troica nu intenţiona să se lipsească de colaborarea lui Troţki la guvernare. îi va fi suficient să-l compromită îndeajuns pe „organizatorul victoriei” pentru a-l înlătura de la succesiunea politică totală a lui Lenin, de care pretinde să dispună şi ea prin partaj. Nu voia să servească în linia a doua şi, de altfel, nu-i recunoştea lui Troţki calităţile care-i conferiseră lui Lenin, fondator al Partidului, o importanţă unică. Primatul lui Troţki ar fi însemnat, pentru ea, pe termen scurt, ascensiunea unui nou grup conducător şi eliminarea progresivă a „vechii gărzi” al cărei nucleu se considera a fi. împotriva acestei eventualităţi, ea nu va da înapoi de la niciun mijloc pentru a eroda influenţa lui Troţki şi a-şi consolida propria dominaţie.

În ciuda unei presiuni administrative fără oprelişti, opoziţia a obţinut jumătate din voturi la Moscova, în asemenea măsură „noul curs” răspundea aspiraţiilor democratice ale „straturilor inferioare” ale Partidului. Tineretul din universităţile comuniste, între alţii, i se alătura. Tradiţia revoluţionară era prin urmare tenace, sub

aparenţele exterioare ale obedienţei birocratice. Dar deja, angrenajul încă imperfect al ierarhiei secretarilor avea destulă forţă pentru a zdrobi orice tentativă de a-i pune în discuţie existenţa. Tendinţa de stânga, caracterizată drept „deviaţie de dreapta”, drept semimenşevism, oportunism şi în final „troţkism” va fi, pentru nevoile demagogiei dictatoriale, privată fără menajamente de delegaţii la conferinţele regionale despre care se considera că reflectă opinia Partidului. Fără nicio îndoială, conferinţa centrală, prevăzută pentru ianuarie 1924 şi unde prin diverse artificii opoziţia va fi redusă la minimum necesar pentru figuraţie, era condamnată dinainte la atitudinea fixată în birourile Secretariatului.

Cu toate că ansamblul de circumstanţe favoriza aparatul, eşecul opoziţiei s-a datorat totuşi în primul rând iluziilor propriilor lideri. Nimeni nu o obliga să provoace un şoc prematur fără să-i calculeze urmările, fără să-şi fi fixat obiective accesibile, fără să-şi asigure şanse suficiente pentru a înfrunta riscuri. Încă de la început ea se angaja într-un impas, atacând direct, fără nicio pregătire şi în plină detentă a resortului revoluţionar, o poziţie inexpugnabilă altfel decât prin pătrundere sau conturnare. Calitatea concepţiilor sale teoretice n-ar fi compensat în niciun caz pe acest plan, inaptitudinea ei strategică. Şi în cea mai fericită ipoteză acest partid cu 351.000 membri numărând vreo 300.000 de funcţionari nu putea subscrie la o imprudentă declaraţie de război adresată birocraţiei. În plus, timiditatea acţiunii întreprinse nu corespundea tonului înalt al vorbelor, de o agresivitate inutilă şi periculoasă, pentru că nu traducea un atac efectiv.

Dar paşii greşiţi comişi ocazional proveneau dintr-o foarte profundă sursă de permanent eşec, anume mistica bolşevistă a Partidului „absolut izolat şi deasupra a tot”, entitate abstractă şi de esenţă inatacabilă. Opoziţia se îndrepta spre pierzanie idealizând răul pe care-şi propusese să-l combată sub un alt nume şi degeaba va face distincţie între Partid şi cadrele ori conducerea sa, ea nu

va izbuti să le desolidarizeze în fapt. Întrucât statul birocratic şi partidul birocratizat se confundau, iar monopolul comunist al puterii era proclamat inviolabil, reforma regimului nu era posibilă decât în procesul lent al evoluţiei sau prin mijloacele rapide ale revoluţiei: opoziţia nu a ştiut să opteze nici pentru una, nici pentru alta. Singura care respecta ficţiunea constituţională a partidului deschis, nesocotită de către majoritate, ea voia să acţioneze repede, dar fără violenţă, adică respectând formele al căror conţinut interior voia să-l distrugă.

Principalul ei lider, Troţki, nu putea să nu ştie de ce sunt în stare adversarii lui o dată puşi în stare de alertă. Avusese de-a face cu ei în circumstanţe similare, când Lenin era acolo pentru a interveni şi a împiedica înrăutăţirea situaţiei. Îl cunoştea pe Stalin din experienţă de pe vremea războiului civil, pe urmă pentru că lucraseră împreună destul de mult timp în Biroul Politic; pe ceilalţi doi membri ai troicăi, amestecaţi în disputele acide ale emigraţiei, îi cunoştea de mai multă vreme. Înainte de războiul din 1914, distingea foarte bine la bolşevici „părţile negative" definite de el astfel: „Formalism ideologic, rigorism de anchetator, neîncredere poliţienească faţă de evoluţia istorică, egoism şi conservatorism de grup" – defecte hiooertrofiate după cucerirea puterii şi transformarea Partidului în armătură a statului. El ştia că, odată cu dispariţia lui Lenin, bolşevismul îşi va pierde cea mai înaltă instanţă de autocritică a sa, izvorul de gândire revigorantă care atenua şi compensa într-o oarecare măsură tareie originare.

Or, în momentul pe care l-a considerat decisiv, Troţki acţionează pentru a redresa Partidul fără să ţină cont de starea de lucruri şi de starea de spirit a oamenilor ca şi cum acest partid corespundea strict definiţiei sale principiale şi statutare iar conducătorii lui respectau un fair-play implicit. El îşi reiterează, agravând-o, greşeala tactică a dezbaterii sindicale din 1921 printr-o manieră stângace de a pune indirect problema puterii înainte de a

avea vreo posibilitate de a o rezolva, stimulând ostilitatea rivalilor săi fără a avea nimic de câştigat din asta. După ce se pretase la punerea în scenă a unanimităţii „la vârfpe urmă la cele mai dure mijloace de a o impune în rândurile partidului, el dă dintr-odată impresia de a o încălca fără să fie măcar în măsură să ducă lupta. Nu se ştie că s-ar fi opus înainte la arestarea arbitrară a lui Bogdanov (care a rămas în afara rândurilor Partidului de la ruptura lui de Lenin şi s-a consacrat activităţilor ştiinţifice), închis după grevele din 1923 în baza unei simple bănuieli de complicitate cu Adevărul Muncitoresc. În orice caz, el fusese părtaş la represiunea brutală a acţiunilor acestei fracţiuni disidente şi a Grupului Muncitoresc. Acum el respinge metodele poliţieneşti şi cere însănătoşirea partidului prin democraţie. După ce a obţinut satisfacţie în Biroul Politic, cel puţin teoretic, el pare să treacă la ofensivă împotriva colegilor lui, poate pentru a nu lăsa opoziţia, pe care a inspirat-o şi n-a ştiut nici s-o stăvilească, nici s-o conducă, să se dezlănţuie. Dar dacă scrisoarea deschisă furnizează argumente partizanilor lui, ea dă în acelaşi timp troicăi arme împotriva lui şi, mai ales, un excelent pretext. Inevitabila ripostă îl pune în postura de acuzat. În numele interesului partidului, el refuză să răspundă campaniei de defăimări pusă la cale de Stalin. Scrie totuşi trei articole pentru a preciza sensul intervenţiei sale şi, în ajunul conferinţei din 1924, le adună pe toate într-o broşură cu titlul *Noul curs*, cu câteva capitole în plus. În acest mod nesăbuit îşi pierde chiar şi avantajul, tăcerii şi, prin ideile prea elevate, subtilitatea aluziilor, discreţia polemicii se face înţeles doar de o elită a cărei pondere este insignifiantă în balanţa birocratică; în plus, broşura, scoasă într-un tiraj mic, va fi repede, prin grija lui Stalin, de negăsit. După care, la sfatul doctorilor, pleacă în Caucaz…

Despre această atitudine deconcertantă, el însuşi a lăsat, în memoriile sale, o mărturie preţioasă pe care o citătm din jurnalul manuscris al N. Sedova, soţia lui. Troţki, scrie ea, „era singur, bolnav şi lupta împotriva tuturor. Din

cauza bolii lui, adunările se ţineau la noi acasă; eram în camera de alături şi-i auzeam intervenţiile. Vorbea din tot sufletul lui şi părea că pierde, cu fiecare discurs, o parte din puteri, atâta suflet punea în ele. Şi drept răspuns, auzeam replici reci, indiferente. Totul era dinainte hotărât. Ce le păsa lor? După fiecare şedinţă de acest fel, Leon Davidovici făcea febră, ieşea din biroul lui transpirat leoarcă".

Troţki se extenuează deci în excese de elocinţă în faţa unui auditoriu de şase persoane din parte? cărora nu se ooate aştepta decât la o implacabilă animozitate. În acest timp în sferele Partidului se lucrează activ la discreditarea lui. Nimic n-ar putea dovedi mai bine că inteligenţa, cultura, talentul multilateral, forţa temperamentului, demnitatea caracterului nu sunt suficiente pentru a face din cineva un mare politician. Oricât de excepţional dotat ar fi fost, Troţki cel din timpul Revoluţiei din Octombrie şi al războiului civil nu-şi dăduse întreaga lui măsură de om de acţiune decât în contactul cu un om de talia lui Lenin.

„Înzestrat cu toată şiretenia care lui Troţki îi lipsea", notează Max Eastman, scriitor comunist american şi scrupulos istoriograf al acestei crize, Stalin intră atunci în faza decisivă a ştersei sale cariere. Pentru a confisca moştenirea lui Octombrie nu erau necesare calităţile care le trebuiseră lui Troţki şi lui Lenin pentru a o agonisi. Problema care se pune nu este deloc aceea de a înlocui un om de neînlocuit, căci valoarea lui Lenin nu consta în titlurile, ci în inteligenţa lui. Nu era vorba decât să-şi asigure în Biroul Politic ultimul cuvânt, pentru a dispune de Comitetul Central, care poate să conducă după cum îi este voia congresele Partidului. Stalin va obţine fără dificultăţi acest lucru, organizând împotriva lui Troţki un fel de sindicat alcătuit din „vechii bolşevici" obişnuiţi a căror opinie comună se străduie s-o exprime şi al căror fidel instrument se preface a fi. Biroul politic se întruneşte o dată pe săptămână şi lasă Secretariatului, cu activitate cotidiană, o oarecare marjă de iniţiativă şi de interpretare.

Pentru moment Stalin nici nu cere mai mult.

La conferinţa din ianuarie 1924, în care opoziţia nu a avut înţelepciunea elementară de a nu participa şi s-a văzut redusă la trei delegaţi cu vot deliberativ, Stalin joacă unul dintre primele roluri. În raportul său asupra „construirii Partidului" îi reproşează lui Troţki, absent, „şase greşeli serioase" pe care le detaliază în lungi comentarii. „Prima greşeală": de a-şi fi publicat scrisoarea despre „noul curs" după adoptarea hotărârii oficiale., A doua greşeală": adoptarea unei poziţii echivoce. „A treia greşeală": a opune Partidului propriul său aparat. „A patra greşeală": a incita noua generaţie împotriva vechilor cadre şi a le bănui de degenerescenţă. „A cincea greşeală": a considera tineretul şcolar drept „barometrul cel mai sigur" al Partidului. „A şasea greşeală": a dori libertatea de asociere în interiorul Partidului. Opozanţilor care au invocat o hotărâre explicită a celui de-al X-lea Congres privitoare la democraţie, el le răspunde citând un „punct secret" al acestei hotărâri, care prevedea excluderea indisciplinaţilor în anumite cazuri de nesupunere.

Totuşi, el păstrează o anumită consideraţie faţă de „tovarăşul Troţki, pe care nu-l voi pune, desigur, niciun moment, pe acelaşi plan cu menşevicii", dar fără a înceta să-l discrediteze. În discursul lui de încheiere, afirmă: „Am luat toate măsurile pentru a asigura o conlucrare prietenească cu Troţki, deşi trebuie să spun că acest lucru este departe de a fi uşor".

Troica se simţea obligată să menaieze în persoana lui Troţki numele celebru al celui care, alături de Lenin personifica, pentru poporul rus şi pentru opinia internaţională, revoluţia. La Petrograa, Zinoviev declarase într-un discurs: „Autoritatea tovarăşului Troţki este la fel de recunoscută ca şi meritul său. Între noi nu mai este nevoie să insistăm. Dar o greşeală rămâne o greşeală". Pe de altă parte, trebuia avută în vedere ipoteza, la drept vorbind din ce în ce mai aleatorie, a unei însănătoşiri a lui Lenin, deci a unei reveniri a sa, şi în această eventualite nu trebuia comis niciun gest ireparabil. Încheind ultima

şedinţă a conferinţei, Kamenev a anunţat: „Vladimir Ilici se simte mai bine” şi a făcut aluzie la „momentul în care Lenin va reveni la datorie”. Opoziţia îşi punea mari speranţe în această perspectivă incertă.

În gara din Tbilisi, în drum spre Riviera caucaziană, Troţki a primit în 21 ianuarie 1924, o telegramă: Stalin îi aducea la cunoştinţă moartea lui Lenin.

Evenimentul nu avea în el nimic neaşteptat. De mai bine de un an Partidul încerca să se obişnuiască să accepte dispariţia definitivă a învăţătorului, dar faptul împlinit nu va fi prin asta mai puţin dureros pentru discipoli, mai ales după iluziile din ultima perioadă. Dacă poporul, copleşit de mizerie şi oboseală, a primit vestea fără evidentă emoţie, pentru comunişti, singura categorie activă a cetăţenilor sovietici, lovitura era grea şi dureroasă chiar şi pentru cei mai puţin înrăiţi dintre ei.

Deşi Lenin nu mai participa la conducerea Partidului şi statului, suflul lui slab menţinea totuşi un anumit respect al unei tradiţii marxiste formale în bolşevism, îi tempera încă pe unii moştenitori prea înclinaţi să sacrifice principiile unor interese imediate ale puterii, potolea în sfârşit ambiţiile în jurul moştenirii lui Octombrie. După moartea lui, epigonii, eliberaţi de „rice scrupul doctrinar, au dat frâu liber iniţiativelor proprii, dând la iveală puţin câte puţin adevărata natură a dominaţiei lor.

Primele măsuri luate în Biroul Politic generalizează doliul impunându-l prin diferite mijloace întregii populaţii, pentru a-l exploata în scopuri speciale. La Moscova, ameninţând cu amenda, miliţia dă ordin să se pavoazeze cu steaguri negre iar drapelele să fie arborate în bernă chiar înainte ca populaţia să afle motivul pentru care era obligată să facă aşa ceva. Sub pretextul că se omagiază amintirea celui dispărut, aparatul a recurs la artificiile cele mai grosolane ale religiilor fetişiste, modernizate cu procedeele unei reclame dintre cele mai triviale. Presa se dedă acţiunii de suscitare a unei mistici factice, de elaborare a unui cult de circumstanţă pentru a supune mulţimea ignorantă pe care avea misiunea s-o lumineze.

îmbălsămat ca un faraon, corpul marelui revoluţionar materialist serveşte la nenumărate ceremonii spectaculare, expus în permanenţă curiozităţii publice stârnite, aţâţate, alimentate prin toate mijloacele, captată şi canalizată în pelerinaje aproape continue. Un sanctuar consacră, în faţa zidului Kremlinului, ultrajul inconştient pe care leninişui îl aauc memoriei lui Lenin. Sunt atraşi aici curioşii, sunt scoşi din producţie şi aduşi muncitorii, vor fi târâţi copiii, iar mai apoi vor veni ţărani superstiţioşi amestecaţi cu turişti increduli.

Mormântul lui Karl Marx, în cimitirul din Highgate, constă într-o simplă piatră. Rămăşiţele pământeşti ale lui Engels au fost incinerate, urna conţinând cenuşa lui fiind împrăştiată în Marea Nordului. În secolul XX însă, în singura ţară al cărei regim se prevalează de *Manifestul Comunist*, un cadavru ilustru va fi expus cu mare pompă într-un monument sepulcral inspirat de mausoleul lui Timur Lenk. Contrast semnificativ şi nu doar în aspectele sale exterioare, căci conservării mumificate a corpului neînsufleţit al lui Lenin îi corespunde în Internaţionala Comunistă mumificarea operei fondatorului ei, încremenirea gândirii sale neînţelese de către cei ce se pretindeau moştenitorii ei naturali şi deţinătorii autorizaţi, fără să înţeleagă măcar străvechea vorbă: „Marii oameni au drept mormânt universul întreg”.

Nu era destul că Lenin era socotit un erou, un supraom, un geniu; triumvirii din troica au făcut din el un fel de zeu al căror profeţi aspiră să fie consideraţi ei înşişi. Divinizându-l, ei îşi pregătesc propria beatificare ulterioară. În viziunea lor, Lenin a ştiut totul, a prevăzut totul, a zis şi a prezis totul. Portretul lui, în picioare sau bust, din faţă şi din profil, cioplit în statuete, bătut pe medalii, turnat în insigne, ţesut pe batiste, imprimat, gravat, dăltuit, brodat, reprodus în milioane de exemplare, rivalizează cu icoanele într-o concurenţă de religii opuse. Aceeaşi efigie revine obsedant pe ziduri, în gări, pe firmele băcăniilor şi se multiplică pe farfurii, scrumiere, pachete de ţigări, pe cele mai neînsemnate obiecte uzuale. O

inestetică imagerie pioasă ilustrează în alb-negru şi în culori o indigestă literatură emfatică ce debordează în versuri şi în proză. Numerele din *Izvestia* publică un *Recviem* încadrat de două articole extatice, sub un desen de prost gust. Unii fotografiază fotoliul lui Lenin, alţii îi colecţionează relicvele. Pretutindeni sunt botezate cu numele lui oraşe, străzi, instituţii, întreprinderi, cluburi, stadioane, nenumărate lucruri şi locuri. Petrograd devine Leningrad şi vor apărea Lenino, Leninsk, Leninskaia, Leninakan, Leninsk-Kuznieţki, Ulianovsk, Ulianovka. Un zel febril inspiră proiectele comemorative cele mai năstruşnice. Sub subţirea pojghiţă deja scorojită a teoriilor marxiste de import reapare chipul cunoscut al vechii Rusii barbare.

În manifestările zgomotoase ale delirului colectiv, în care fariseismul se amestecă cu elanul natural, Stalin, mai mult decât oricare altul, este cel care a dat tonul. În ajunul funeraliilor, la cel de-al II-lea Congres al Sovietelor Uniunii, el rosteşte un discurs straniu, poate eşantionul cel mai tipic din toate scrierile lui (căci n-a lăsat nimic la voia improvizaţiei, şi textul este pregătit cu grijă dinainte). Între paragrafele alcătuite din afirmaţii elementare, din banalităţi repetate, din reluări neobosite rostite cu accentul siguranţei absolute care trădează ignoranţa sunt intercalate litanii cu rezonanţe slavone în care fostul elev al seminarului din Tbilisi îl tutuieşte pe Lenin zeificat şi mărturiseşte fără ocol mentalitatea lui clericală. După care, pune cap la cap invocaţiile cu tonalitate fervent㠄 rupte din context, pentru a face din ele un fel de credo pentru uzul categumenilor religiei leniniste. Rezultatul merită să fie reprodus integral:

„Plecând dintre noi, tovarăşul Lenin ne-a poruncit să înălţăm şi să păstrăm curat numele de membru de partid. Îţi jurăm, tovarăşe Lenin, să-ţi îndeplinim cu cinste porunca.

Plecând dintre noi, tovarăşul Lenin ne-a poruncit să păstrăm unitatea partidului nostru ca pe lumina ochilor. Îţi jurăm, tovarăşe Lenin, să-ţi îndeplinim cu cinste porunca.

Plecând dintre noi, tovarăşul Lenin ne-a poruncit să păstrăm şi să întărim dictatura proletariatului. Îţi jurăm, tovarăşe Lenin, să nu ne precupeţim puterile pentru a-ţi îndeplini cu cinste porunca.

Plecând dintre noi, tovarăşul Lenin ne-a poruncit să întărim cu toată hotărârea unitatea dintre muncitori şi ţărani. Îţi jurăm, tovarăşe Lenin, să-ţi îndeplinim cu cinste porunca.

Plecând dintre noi, tovarăşul Lenin ne-a poruncit să întărim şi să lărgim Uniunea Republicilor. Jurăm, tovarăşe Lenin, să-ţi îndeplinim cu cinste porunca.

Plecând dintre noi, tovarăşul Lenin ne-a poruncit credinţa în principiile Internaţionalei comuniste. Jurăm, tovarăşe Lenin, să nu ne precupeţim viaţa pentru a întări şi lărgi unitatea muncitorilor din lumea întreagă, Internaţionala comunistă”.

Document unic şi incomprehensibil dacă se uită observaţia lui Lenin: „Am luat de-a gata doctrina marxistă din Europa Occidentală…” Cu foarte puţine excepţii, bolşevicii nu asimilaseră această doctrină de la care au preluat terminologia, fără să-şi poată modifica tendinţa lor de „oameni ai unei ţări de două ori înapoiate, din punct de vedere economic şi cultural, oameni pe care trecutul i-a chinuit mai mult decât pe oricare alţii”, cum îi caracterizează Gorki. De aceea, înainte chiar de a fi coborât în cripta lui monumentală, Lenin era repudiat în termeni apologetici, în el fiind batjocorit marxismul prin omagiile solemne ale adepţilor bolşevismului de stat, ideologie a decadenţei revoluţionare.

Cele şase porunci ale noii Biserici, formulate de Stalin în discursul amintit, sunt precedate de un exordiu în care oratorul exaltă unitatea tovarăşilor săi de arme. Niciun alt text nu dezvăluie într-o asemenea măsură viciile a ceea ce Lenin denunţase sub numele de „comminciuni” şi „comlăudăroşenie”. Poate fi citat în această privinţă:

„Noi, comuniştii, suntem oameni deosebiţi. Suntem făcuţi dintr-un material special. Suntem aceia care alcătuim oastea marelui strateg revoluţionar, armata

tovarăşului Lenin. Nu există nimic mai presus decât onoarea de a face parte din această armată Nu există nimic mai presus decât numele de membru al partidului al cărui rondator şi conducător a fost tovarăşul Lenin. Nu-i este dat oricui să fie membru al unui astfel de partid. Nu-i este dat oricui să suporte vicisitudinile şi furtunile legate de apartenenţa la acest partid. Fiii clasei muncitoare, fii ai sărăciei şi ai luptei, fii ai privaţiunilor teribile şi ai eforturilor eroice, iată cine trebuie să fie înainte de toate membri într-un asemenea partid. Iată de ce, partidul leniniştilor, partidul comuniştilor se mai numeşte şi partidul clasei muncitoare”.

Valoarea intelectuală a unui asemenea limbaj ne scuteşte să mai citǎm cuvântări similare, ţinute în aceeaşi notă de personaje mai mărunte. În timpul Revoluţiei Franceze, după asasinarea lui Marat, cronica va înregistra la fel numeroase extravaganţe. S-a găsit un petiţionar care să facă, de la bara Convenţiei, următoarea propunere: „Corpul lui Marat să fie îmbălsămat şi purtat în toate departamentele... *întregul pământ* să vadă rămăşiţele pământeşti ale acestui mare om!”; un orator din ordinul cordelierilor care să inventeze o cantică: „Inima lui Crist, inima lui Marat!”; apologeţi pentru a da numele *L’Ami du peuple*, cam peste tot, de a boteza, de exemplu, Montmartre Mont-Marat. Dar era traducerea naivă a unei explozii spontane de emoţie populară, şi nu calculul cinic al conducătorilor, ca să nu mai spunem că sanculoţii nu se pretindeau materialist-dialectici şi nici nu citau *Capitalul*. Şi s-a găsit şi un Robespierre pentru a regreta că „ne ocupăm de hiperbole exagerate, de figuri ridicole şi lipsite de sens, în loc să ne gândim la măsurile pe care le cere remedierea situaţiei din ţară”, opunându-se panteonizării lui Marat, care de altfel protestase dinainte „împotriva acestui afront dureros” şi-şi luase precauţia să scrie: „Aş prefera de o mie de ori să nu mor deloc, decât să trebuiască să mă tem de un asemenea ultragiu”. S-a găsit un David care să declare în faţa Convenţiei: „Mormântul lui va avea simplitatea cuvenită unui republican

incoruptibil, mort într-o sărăcie onorabilă”, un Hébert pentru a le spune iacobinilor: „Există oameni care ţin să lase impresia că noi vrem să înlocuim un cult printr-un alt cult. Ei fac pentru Marat procesiuni şi ceremonii religioase cum se făceau pentru sfinţi. Am împiedicat deja o asemenea profanare, să continuăm printr-o supraveghere riguroasă…”

În Rusia sovietică, Krupskaia a fost singura destul de conştientă şi de fidelă cu adevărat spiritului lui Lenin pentru a-i îndemna la mai multă reţinere pe sectanţii credinţei lenineste: Nu vă exprimaţi tristeţea cu privire la Lenin printr-o veneraţie exterioară a personalităţii sale. Nu-i înălţaţi monumente, palate purtându-i numele, nu organizaţi în memoria lui ceremonii pompoase etc. în timpul vieţii, a dat atât de puţină importanţă acestor lucruri care-l deranjau. Gândiţi-vă câtă sărăcie şi mizerie există încă în ţara noastră. Dacă vreţi să cinstiţi numele lui Vladimir Ilici, înfiinţaţi creşe, grădiniţe de copii, case, scoli, biblioteci, ambulanţe, spitale, azile şi, mai ales, traduceţi în viaţă învăţăturile lui”. Dar vocea aceasta demnă şi timidă nu se auzea în vacarmui adoraţiei oficiale. Congresul Sovietelor a hotărât să ridice, pentru început, şase monumente… Riazanov, ironic odinioară la adresa „celor care vor acum să transforme Piaţa Roşie din Moscova într-un cimitir, plin de monumente funebre”, nu ar fi putut exprima fără riscuri, de acum înainte, o asemenea idee. Societatea vechilor bolşevici şi-a arătat mai târziu dezaprobarea faţă de aceste funeralii cu mare pompă şi cu fandoseli idolatre, cerând pentru morţi acea egalitate refuzată celor vii de societate… dar exceptând cazuri ca al lui Lenin şi admiţând astfel derogări oportune. Troţki s-ar fi opus, citim în memoriile lui, înălţării scandalosului monument, dar nu în public şi nimeni n-a ştiut, la vremea respectivă, de opoziţia lui.

Fără să bănuiască, Lenin îşi prezisese propriul destin scriind despre marii revoluţionari persecutaţi în timpul vieţii: „… După moarte, se încearcă convertirea lor în icoane inofensive, canonizarea lor, pentru a ne exprima

astfel, înconjurarea *numelui lor* de o aură de glorie spre consolarea şi înşelarea claselor oprimate, iar în acelaşi timp *substanţa* învăţăturii lor revoluţionare îşi pierde puterea, i se toceşte tăişul, se degradează". Nu le-a trebuit mult timp discipolilor săi ca să cadă în greşeala semnalată în această apreciere clarvăzătoare. Şi nu degeaba au simţit ei nevoia unui nou termen cu care să numească sistemul de credinţe care s-a substituit atunci bolşevismului tradiţional deja în decădere.

La acea dată, „leninismul" a fost proclamat unica ideologie legală în statul sovietic. Înainte leninişti erau numiţi partizanii lui Lenin, care profesa cu stricteţe marxismul teoretic şi n-ar fi tolerat în partidul său o altă doctrină – ceea ce, de altfel, Marx respinsese dinainte spunând că el însuşi nu este marxist. De acum înainte leninismul va însemna respectarea riguroasă retrospectivă şi formală a operei leniniste tipărite, valabilă sau caducă, obscură sau contradictorie – nouă Biblie decupată în versete ca şi cum ar fi existat tot atâtea răspunsuri definitive la toate întrebările puse de istorie.

După concepţia lui Stalin, comuniştilor din lumea întreagă, în prezent ca şi în viitor, nu le mai rămânea decât să repete imuabile sentinţe axiomatice învăţate pe de rost (mai mult sau mai puţin corect interpretate de exegeţi autorizaţi) pentru a-şi economisi eforturile de a mai gândi, de a studia şi pentru a înţelege ferindu-se de orice „deviere". Cea mai inocentă afirmaţie, cel mai neînsemnat cuvânt rostit de marele om devine literă de evanghelie, scoasă în evidenţă. Un institut special de leninologie a primit misiunea de a descifra cele mai neînsemnate petice de hârtie mâzgălite de Lenin şi pe care acesta le-ar fi aruncat la coş, să adune şi să examineze firimiturile cele mai infime. Din instinct leniniştii cultivau litera pentru a înăbuşi mai bine spiritul.

În nenumărate rânduri, Lenin declarase: „Ne-am înşelat" şi-şi recunoscuse greşelile, pentru a respinge „comlăudăroşenia" şi a ţine la mare cinste sănătoasa autocritică, cel puţin în rândurile Partidului… La ultimul

congres comunist, Ossiński a putut face observaţia, fără a fi acuzat de sacrilegiu, că i se întâmpla lui Lenin să se înşele – reflecţie indicând aeja oportunitatea unei reacţii împotriva psitacismului steril. „Nu vrem să excludem posibilitatea unei ei ori în gândirea lui Lenin” (sic) spusese şi Zinoviev cu o lună înainte, în raportul lui. Mitul infailibilităţii lui Lenin s-a constituit totuşi, mai puţin pentru a-l omagia pe Lenin, cât pentru a acoperi *a priori* politica hazardată a succesorilor săi. Cu câte un citat, rareori la subiect şi pertinent, Stalin şi aparatul vor avea răspuns la toate. Argument decisiv în rezervă, pentru necredincioşi şi increduli: GPU.

Între vechiul bolşevism şi noul leninism, n-a existat soluţie de continuitate propriu-zisă. Moartea lui Lenin a grăbit o evoluţie anterioară, ducând la manifestarea deplină a unor fenomene apărute în germene în timpul războiului civil. În tehnica şi organizarea Partidului, numeroase particularităţi ruse aveau de mult timp tendinţa să prevaleze asupra noţiunilor preluate din socialismul occidental. În deprinderi, trecutul moscovit devenea prezent sovietic, uneori sub aspecte neverosimile. Şase ani de revoluţie nu inoculaseră societăţii dezorganizate nici respectul pentru persoana umană, nici sentimentul răspunderii individuale, nici conştiinţa drepturilor şi îndatoririlor cetăţenilor. Dimpotrivă, numeroşi bolşevici, care luaseră contact cu mentalitatea europeană înainte de Octombrie s-au trezit rusificaţi după Kronstadt, impregnaţi de psihologia specifică ţării unde înainte domniseră, după formula sintetică a lui Gorki, „arbitrarul absolut, aservirea omului, minciuna cinică, cruzimea bestială”. O sociologie rudimentară şi prost condusă, încet-încet redusă la scheme simpliste, nu putea rezista deprinderilor înrădăcinate ale unui mediu rămas în urmă cu mai bine de un secol faţă de evoluţia lumii civilizate şi unde un oarecare progres industrial, accelerat pe alocuri, contrasta cu rămăşiţe medievale.

Încă din timpul vieţii lui Lenin, amestecul dintre un marxism contrafăcut şi originalitatea locală dăduse

numeroase produse bizare: de exemplu, un fel de alchimie socială prin care Partidul credea că-şi ridică nivelul dozând procentajele de muncitori, de ţărani, de intelectuali; de exemplu, prejudecata leninistă a unui păcat originar de un gen nou, imputând indivizilor ca pe o crimă hazardul originii lor neplebee; de exemplu, felul de a-i organiza pe muncitori în „demonstraţii" publice, fără a catadicsi să li se arate motivul, de a-i trata ca pe nişte turme. Încadrate de supraveghetori, sub ameninţarea cu pedeapsa în caz de sustragere, de a le dicta regulat, în chip de „cuvinte de ordine" ale actualităţii, formule stereotipe de aclamare sau de înfierare pe o întreagă coloană de ziar. Tot atâtea exemple care ne permit să distingem, sub greoaia frazeologie cu pretenţie deterministă, tenacea ignoranţă ţărănească.

Bolşevismul, simplificare rusă a marxismului însuşit de o întinsă ţară rurală cu clase bine delimitate, răspundea necesităţilor de timp şi de loc pentru cucerirea pe cale revoluţionară a puterii. După victoria din Octombrie, sub presiunea împrejurărilor, Lenin a trebuit să-l purifice progresiv de programul său iniţial şi să abandoneze provizoriu din el tocmai ideologia democratică preluată de la Marx Un schematism împins până la extreme, ţinând mai ales de îngustime? şi incultura discipolilor săi, a dus la o deformare adesea caricatuială. Leninismul va reprezenta o versiune şi mai săracă a bolşevismului postrevoluţionar sărăcit, o nouă fază de degradare a marxismului autentic din care reţine „pleava cuvintelor", pierzând „grăuntele lucrurilor", pentru a deveni în fine o teologie complexă cu dogmatica, mistica şi scolastica sa.

Stalin s-a instituit ca primul ei clasic, cu broşura *Fundamentele leninismului*, culegere de conferinţe citite în faţa „studenţilor roşii" de la Universitatea comunistă Sverdlov, la începutul lui aprilie 1924. În această laborioasă compilaţie, unde fraze plagiate alternează cu citate, am căuta în van gândirea critică a lui Lenin. Tot ce este viu, relativ, condiţional şi dialectic în opera luată ca punct de plecare, devine pasiv, absolut, afirmativ,

imperativ şi categoric în acest manual cu destinaţie de catehism, de altfel plin de nonsensuri. Semnat de un altul, ternul opuscul ar fi trecut neobservat printre multe altele. Dar în calitate de secretar de partid, Stalin avea puterea de a-i obliga pe membrii de partid să-l citească, de a-i supune la epurări periodice şi de a-i constrânge să participe la cursuri elementare de doctrină pentru a învăţa acolo aforisme intangibile. Lecţiile lui Stalin trebuiau să servească la educarea a peste 200.000 de muncitori, analfabeţi din punct de vedere politic în marea lor majoritate, admişi în bloc în rândurile comuniştilor pentru a „îmbunătăţi componenţa socială a partidului" profitându-se de doliul popular. „Alianţă a avântului revoluţionar rus cu spiritul practic american" – acesta era, după părerea profesorului de leninism „stilul de muncă" al lui Lenin şi care trebuia să formeze „tipul leninistului desăvârşit".

În capitolul final, Stalin nu se poate abţine să-l atace pe Troţki, la care făcuse deja o aluzie ireverenţioasă sub pretextul depăşit al „revoluţiei permanente". De data aceasta el ridiculizează proiectele lui Troţki asupra planului de stat: „Cine nu cunoaşte boala construcţiei revoluţionare» şi a plano-creaţiei «revoluţionare», a cărei origine este credinţa în forţa decretelor de a organiza şi aranja totul?" Uitase probabil scrisoarea în care Lenin aproba „ideea sănătoasă" a lui Troţki asupra Gosplanului său, pentru nevoile polemicii lui subînţelese, se prefăcea că n-o ştie. Oricare ar fi explicaţia, răzbate printre rânduri o ostilitate vigilentă faţă de Troţki, trădând intenţia de a nu dezarma.

La întoarcerea lui din Caucaz, Troţki nu-şi pierduse nimic din prestigiu, în afara Partidului. Dimpotrivă, conflictul dintre conducători îi aduce mai degrabă o creştere a popularităţii în care intră sentimente foarte diverse. Aşteptarea unei destinderi nedefinite, aspiraţia spre un trai mai bun, dorinţa de schimbare, nevoia de libertate – totul se condensează într-o vagă speranţă a cărei întruchipare devine rotk fără voia lui. Este întâmpinat la reuniuni cu ovaţii imposibil de confundat cu

ovaţiile de comandă rezervate „oficialilor”. Tineretul de avangardă, impermeabil la şicanele atotputernicilor, salută în el pur şi simplu *the best man*, în ciuda ceţii artificiale împrăştiate în jurul lui pentru a induce în eroare.

Dar în cercurile Partidului, troica nu pierduse prilejul să continue, în absenţa lui, acţiunea de subminare a poziţiei lui şi denigrarea unui „troţkism” inexistent. O nouă publicaţie, *Bolşevik*, editată special pentru a-i combate pe Troţki şi pe partizanii acestuia, în enorme articole compacte, pe temeiuri pretins ştiinţifice, îşi asuma păstrarea „purităţii principiilor leniniste”, evident ameninţată de orice minte care gândea, şi proclama într-un prim editorial bătăios: „Am fost, suntem şi vom fi tari ca piatra”. Consemne oficiale şoptite de sus în jos în ierarhia secretarilor sugerau modalităţile de a depune zel în subminarea opoziţiei. Suprimarea apelativului de „*praesidium* de onoare” al lui Troţki, în timpul unui miting, scoaterea portretului său dintr-un birou de administraţie, demascarea cu orice prilej a „erorilor” sau „deviaţiilor sale mic-burgheze” deveneau modalităţi de consolidare a unei poziţii şi puteau favoriza o carieră. A fi suspectat de un pretins troţkism însemna riscul de a pierde orice mijloc de existenţă, slujbă, locuinţă, pâine cotidiană într-o perioadă de intens şomaj şi de criză acută de locuinţe, într-o ţară unde salariul este mai mult ca în alte părţi la latitudinea puterii din toate punctele de vedere.

După moartea lui Lenin, selecţia negativă efectuată de Stalin în aparatul de partid de la venirea lui în secretariat ia o turnură mai brutală. Cei Patruzeci-şi-şase: reduşi la tăcere prin măsuri administrative, în parte împrăştiaţi, în parte intimidaţi, supuşi sau cooptaţi graţie jocului fără drept de apel al numirilor. Foarte recentele hotărâri asupra democraţiei muncitoreşti: tot atâtea „petice de hârtie” bune pentru adunat praf în dosare. „Noul curs” promis: himeră periculoasă, curând crimă de lez-bolşevism. În Consiliul

Revoluţionar de Război în care au intrat Unşlint şi Frunze, după Voroşilov, Laşevici şi alţii, Stalin în persoană

pune la cale sub ochii tuturor eliminarea lui Troţki. Acesta continuă să nu acţioneze, să nu încerce măcar să se apere pentru a păstra un principiu, fără să-şi acopere colaboratorii şi fără să pună clar problemele în faţa opiniei publice. Adjunctul lui în armată, Skliański, scos pe neaşteptate din funcţii, este înlocuit cu Frunze. În numele disciplinei de partid, Troţki tace, iar Piatakov, principalul reprezentant al opoziţiei alături de el, devine instrumentul docil al manevrelor lui Stalin.

Cel de-al XIII-lea Congres al Partidului trebuia să realizeze pe deplin idealurile troicăi, „unanimitatea de sută la sută”, măcar în aparenţă, a unei organizaţii numite, fără ironie, „monolitică”. Troţki nu era delegat. Cu alţi câţiva nonconformişti, a avut doar vot consultativ ca membru al unui organism central. Asta nu l-a determinat totuşi să se ţină deoparte de aceste maşinaţii. Încă de la şedinţa de deschidere, adunarea s-a deplasat la… mausoleul lui Lenin, pentru a contempla cadavrul după o paradă a tinerilor „pionieri” (organizaţie comunistă de copii) obligaţi să jure fidelitate faţă de „testamentul lui Lenin”. discursurile de salut, schimbul de felicitări, depunerea de drapele şi daruri de către pseuoo-delegaţii muncitoreşti, devenite deja tradiţionale, au căpătat o importanţă exagerată, contribuind nu în mică măsură la privarea congresului de orice caracter deliberativ. La sfârşit, un muncitor „fără partid”, trimis ca din întâmplare de la „fabrica Troţki”, a venit să implore să fie „apărată vechea gardă a bolşevismului”… Deşi niciun spectator nu s-a lăsat indus în eroare de aceste procedee, spiritul de solidaritate al Partidului interzicea să se ia în derâdere punerea în scenă şi chiar şi opoziţia respecta noile rituri consacrate pentru prima oară cu o asemenea amploare. Cu patru luni înainte, Riazanov putuse să rişte în faţa conferinţei precedente o aluzie la „vechii bolşevici numiţi de Lenin vechii bătrâni”; de-acum s-a terminat cu asemenea ireverenţe. Pentru a combate fără pericol o propunere absurdă de a aduce de la Londra la Moscova osemintele lui Karl Marx, fostul revoltat a socotit prudent să facă aluzii măgulitoare la

adresa lui Stalin.

Tot interesul se concentra asupra lui Troţki, mai neliniştitor prin mutismul lui decât atunci când se exprima. Avea să apară la tribună? A vorbi în faţa acestui auditoriu adus la ordine, n-ar însemna doar pierdere de vreme, ci şi recunoaşterea legitimităţii unui simulacru de dezbatere, aprobarea unei imense imposturi birocratice. După lungi ezitări, Troţki a avut slăbiciunea de a ceda insistenţelor prietenilor neinspiraţi şi de a se aventura în capcană.

„Primit cu o furtună de aplauze", spune presa oficială, el păstrează un limbaj defensiv de o extremă circumspecţie retrăgându-se în spatele frumoasei şi derizoriei „rezoluţii de la 5 decembrie" şi invocând pe urmă texte ale adversarilor săi pentru a le susţine pe ale sale. În particular, Buharin expusese situaţia internă din Partid în termeni conformi întru totul faptelor, fără să bănuiască importanţa mărturiei sale: „În cea mai mare parte a cazurilor, alegerile au devenit pură formalitate; nu numai că se votează fără să se discute înainte, dar se pune o singură întrebare: «Cine este contra?» Şi cum te pui într-o situaţie rea dacă te pronunţi *contra* autorităţilor, treaba este rezolvată". Toată mărturia lui Buharin ilustra acuzaţia curentă de „dictatură asupra Partidului", urmare a dictaturii asupra proletariatului. După ce l-a citat pe larg, Troţki s-a referit la Kamenev pentru a-şi justifica propria opinie asupra planului de stat: „Putem să facem multe greşeli dacă nu ne stabilim scopul de a coordona printr-un plan toată economia noastră naţională". Astfel, graţie acestei figuri retorice, troica era contrazisă printr-unul din membrii săi, în special Stalin prin Kamenev, iar Troţki îşi menţinea în totalitate opiniile cu multe precauţii formale.

Dar pentru a putea rosti în această atmosferă de neîncredere un discurs în care să nu te dezici, erau necesare în schimb garanţii de loialitate. Troţki a crezut că le dă în două feluri. Mai întâi ridicând în slăvi democraţia sovietică în legătură cu aderarea recentă la Partid a încă 240.000 de muncitori. Această creştere a numărului de membri, după părerea lui, „apropie partidul nostru de un

partid al celor aleşi”. Or, nu afirmase el chiar atunci, cu textul lui Buharin în mână, nulitatea alegerilor, exact în acest partid privilegiat şi cu atât mai mult în jurul lui? Şi oare putea să ignore adevăratele mobiluri ale acestui elan colectiv sub un regim ale cărui neajunsuri începea să le cunoască îndeaproape? Departe de a se decide în urma unei opţiuni libere, noii adepţi veneau „înspre Partid” din raţiuni de legitimă apărare, din grija foarte naturală de a-şi asigura o slujbă, un simulacru de drepturi civice, diferite avantaje morale şi materiale. Nu erau liberi să aleagă sau să acţioneze altfel. Departe de a reprezenta elita clasei muncitoare, în cea mai mare parte analfabeţi în toate privinţele, nu anunţau nicio perspectivă de regenerare a Partidului în plină degenerescenţă. Conversiunea lor recentă nu prea le dădea dreptul la critică iar la opoziţie şi mai puţin. Educaţi prin lozinci de către ierarhia secretarilor interesaţi în supunerea lor şi în cel mai rău spirit al leninismului religios, aceşti neo-bolşevici de la 1924 nu puteau să aibă nimic în comun cu ideile lui Marx şi nici chiar cu cele ale lui Lenin. De altfel, „comunist” înseamnă în acest moment în Rusia, nu *adept al comunismului*, ci *membru de partid*, membru al partidului aflat la putere, al singurului partid legal. De aceea această creştere miraculoasă nu s-a produs decât în urma deciziei de a deschide porţile acestui partid exclusivist, pentru a le reînchide după intrarea numărului dorit de membri. Stalin anunţase de la tribuna congresului, în raportul lui privind organizaţia, că în anumite provincii 70 la sută dintre membri erau analfabeţi politic (57 la sută în medie generală) iar nou-veniţii aveau un nivel încă foarte redus. (Câteva zile mai târziu el va recunoaşte că erau 60 la sută de analfabeţi politic *înainte* de ultimul val de înscrieri şi 80 la sută *după*.) Troţki a căzut totuşi în aberaţia despre un Partid „absolut aparte şi deasupra a tot” în aşa măsură încât să dea o interpretare inversă fenomenului ultimei recrutări, subscriind astfel dinainte la deciziile cele mai reacţionare ale „partidului ales”, instrument al dictaturii triumviratului.

El adaugă la asta un act de credinţă care-i consfinţeşte retractarea implicită a oricărei idei de critică la adresa partidului: „Niciunul dintre noi nu vrea şi nu poate să aibă dreptate împotriva partidului său. În definitiv, Partidul are întotdeauna dreptate… Nu putem avea dreptate decât cu Partidul şi prin Partid, căci istoria nu a creat altă cale pentru a-şi îndeplini propria raţiune. Englezii au un dicton istoric: «*Right or wrong, my country*» – are sau nu dreptate, este ţara mea. Pe noi istoria ne îndreptăţeşte cu atât mai mult să spunem: fie că are dreptate în anumite probleme parţiale concrete, în anumite puncte, fie că nu are, este partidul meu… Iar dacă Partidul ia o hotărâre pe care unul sau altul dintre noi o scoteşte nedreaptă, acela va spune: dreaptă sau nedreaptă, este partidul meu şi voi suporta consecinţele hotărârii sale până la capăt”. Acest raţionament abstract echivalează cu a da mână liberă lui Stalin, stăpân al Partidului prin aparat stăpân al statului prin Partid.

Vreo doisprezece oratori pregătiţi cum se cuvine s-au lansat în a-l contrazice pe Troţki, acuzându-l monoton de parlamentarism şi diplomaţie, reproşându-i că nu a spus totul şi multe alte lucruri. Cei 1 164 delegaţi s-ar fi perindat poate prin faţa tribunei pentru a recita aceeaşi lecţie, dacă n-ar fi întrerupt Krupskaia refrenul. Fără să se situeze de partea opoziţiei, ea respingea atacurile neloiale ale troicăi, exprimându-şi îngrijorarea faţă de consecinţele pe care le-ar avea pentru revoluţie un război deschis între comunişti. Imediat după moartea lui Lenin ea îi scrisese lui Troţki pentru a-l asigura de cele mai bune sentimente ale lui „Vladimir Ilici” şi de propria ei afecţiune. Ea a intervenit în congres de partea majorităţii, dar pentru a arăta că prea mult durase comedia. Fără entuziasm, Stalin şi Zinoviev s-au hotărât să-i pună capăt, nu fără a deplânge „socialismul creştin” al văduvei lui Lenin.

În discursul său de încheiere, Stalin repetă tot ce s-a spus de-a lungul discuţiei încheiate. El numără patru „probleme” asupra cărora opoziţia s-a înşelat, plus trei „erori de principiu” ale lui Troţki. În treacăt, el respinge cu

uşurinţă teza infailibilităţii ultime a Partidului: „Partidul, spune tovarăşul Troţki, nu se înşală. Nu este adevărat. Partidul se înşală adesea. Ilici ne-a arătat cum să învăţăm Partidul să se conducă după propriile sale greşeli”. Argumentele lui constau în câteva rânduri: „Partidul nostru a devenit organul ales al clasei muncitoare. Arătaţi-mi un alt partid asemănător. Nu-mi veţi putea arăta, fiindcă nu mai există un altul nicăieri. Dar este ciudat că nici chiar un asemenea partid nu este pe placul opozanţilor. Unde pe Pământ vor găsi ei un alt partid mai bun? Mă tem că vor fi obligaţi, căutându-l, să se mute pe planeta Marte”. Restul argumentaţiei are aceeaşi valoare demonstrativă. De aceea suntem adesea tentaţi să ne scuzăm, citând cutare autor, ale cărui opere propun întotdeauna inversul neputinţei de a alege. Ştiind că în partidul său votul nu mai depinde de ideile exprimate.

Stalin nu încearcă nici să dovedească, nici să convingă, el afirmă. Şi sub fiecare afirmaţie se simte ameninţarea.

În conformitate cu minuţioasele dispoziţii ale secretariatului, congresul a dat dovadă de ceea ce Zinoviev a numit „sută la sută unitatea partidului bolşevist”. Sistemul birocratic al lui Stalin se apropia de perfecţiune. Nu mai rămâneau decât de prevăzut şi de interzis… neînţelegerile, cum ar fi furtuna de aplauze inoportune la apariţia la tribună a lui Troţki, de altfel fără urmări posibile asupra mersului evenimentelor. În noul Comitet Central au fost aleşi 87 de membri, inclusiv supleanţii, iar în Comisia de Control mai mult de 150. Dar în loc să lărgească, după calculul eronat al lui Lenin, „oligarhia” conducătoare, această creştere numerică reducea şi mai mult rolul celor două comitete, în favoarea birourilor lor restrânse şi, în ultimă instanţă, a secretarului general.

Stalin ieşea dintr-o nouă încercare cu un mare avanta Printr-o hotărâre a precedentului Comitet Central, luată la instigarea troicăi, reuşise să evite citirea în congres a Testamentului lui Lenin, în ciuda insistenţelor tardive ale Naaejdei Krupsicaia. Doar anumitor delegaţi a ieşi,

întruniţi separat, le-a fost adus la cunoştinţă, dar însoţit de comentarii „explicative” pentru a-i reduce efectul: „bătrânul” era bolnav, prea puţin la curent, rău informat de anturajul său... La prima şedinţă a noului Comitet Central, Stalin şi-a prezentat demisia, respinsă, bineînţeles, în acele condiţii; cei mai mulţi dintre membri îi datorau funcţiile pe care le deţineau sau se temeau să şi le piardă, atrăgându-şi ostilitatea lui. În afară de asta, orice opoziţie ar fi fost inutilă pe termen scurt, zadarnică şi plătită cu represalii; nici Troţki n-a îndrăznit, mai mult decât alţii, să tulbure unanimitatea.

Mai rămânea să se obţină şi în Internaţionala comunistă cele „sută la sută de unitate bolşevistă” la ordinea zilei. Executivul internaţional, în majoritatea lui, s-ar fi exprimat împotrivă, dacă i s-ar fi pus problema asta, se poate deduce după opinia individuală a membrilor săi. În principiu, hotărârea sa avea întâietate faţă de orice dezacord al unei secţiuni naţionale sau fracţiuni. În fapt, Internaţionala a III-a, creată de partidul bolşevist îi rămânea subordonată. Pe lângă o dependenţă spirituală relativă şi una materială aproape absolută, înfiinţarea ei recentă din iniţiativa exclusivă a lui Lenin nu-i permitea să se sustragă înainte de maturitate tutelei Moscovei. Zinoviev a avut grijă să nu consulte executivul, lipsit de orice mijloc de a se impune. Cel de-al V-lea Congres mondial al comunismului fiind prevăzut pentru iunie 1924, va fi suficientă „pregătirea” lui după regulile şi practicile în vigoare în Uniunea Sovietică, pentru a plăsmui o organizaţie universală după imaginea secţiunii-mamă. Pregătirea s-a făcut în mai puţin de un semestru sub conducerea lui Zinoviev, paralel cu operaţiunile de aceeaşi natură conduse de Stalin în toate Rusiile, în numele „bolşevizării”.

Cu rare excepţii, partidele comuniste din Europa, din America şi Asia aveau nevoie de subsidii din partea Executivului, adică a partidului bolşevist.

A condiţiona această formă de solidaritate, însemna exercitarea unei presiuni irezistibile. În secţiunile mai

independente, unde se contura o oarecare rezistenţă, nu lipseau ocaziile de a restabili ordinea, fie şi prin procedee chirurgicale. În lipsă de pretexte, bune sau rele, ele vor putea fi inventate. Internaţionala nu cunoştea nimic din realitatea sovietică iar Troţki nu se credea nici îndreptăţit, nici în măsură să o edifice. În acest timp emisarii lui Zinoviev colportau zvonuri perfide despre „noul Danton”, chiar despre „viitorul Bonaparte”. Se vorbea chiar, printre *kursanţi*[38] de la Kremlin, despre un complot. O criză profundă în Germania, urmare a eşecului revoluţiei şi o depresiune generală conexă favorizau planurile troicăi. Maeştri, datorită vechii lor experienţe, în certuri intestine şi în sforării fracţionale, experţi în mânuirea banilor proveniţi din subvenţiile liberale şi din mănoasele exproprieri înainte de a dispune de un buget de stat, obişnuiţi, în fine, să-i trateze pe militanţi ca pe mercenari şi să exploateze credulitatea umană, inventatorii len – smului nu s-au dat în lături de la nimic pentru a-şi atinge scopurile – înşelarea celor naivi, neutralizarea celor şovăitori, fanatizarea mediocrităţilor, coruperea politicienilor, izolarea celor mai probi şi conştienţi.

„Congresul de bolşevizare” a înregistrat rezultatele scontate, permiţând transpunerea metodelor leniniste la scară internaţională, generalizarea la toate mişcările revoluţionare a selecţiei inverse inaugurată în Uniune de Stalin. După modelul sovietic, ceremonii, parade şi solemnităţi fără sfârşit au fost puse în mişcare pentru a-i lămuri pe sceptici şi a ridica moralul delegaţiilor. După un pompos miting de deschidere a Teatrului Mare, congresul s-a pus a doua zi în mişcare, cu fanfara în frunte şi în pas cadenţat ca să-şi ţină şedinţa în Piaţa Roşie, în jurul mausoleului lui Lenin, ca „să asculte şi să discute” în aer liber „raportul asupra primului punct de pe ordinea de zi”, în faţa a sute de mii de muncitori şi ei prevăzuţi cu orchestră şi după inevitabila defilare inspiratoare în faţa cadavrului. Totul cu o spontaneitate magică şi pe deasupra la ora când uzinele sunt de obicei în plină activitate.

38 Elevi ai unei şcoli militare (n.t.).

Nemembrii de partid obişnuiţi şi alţii eterni figuranţi, deja văzuţi la toate congresele moscovite din aceeaşi perioadă, au venit să-şi recite omagiile şi să distribuie mulţime de brasarde pentru a stimula fervoarea asistenţei în timpul ceremoniei. Un curent de fanatism la înaltă tensiune nu dădea voie să se pronunţe, asupra „problemei ruse”, niciun cuvinţel de bun simţ şi rezonabil.

De data aceasta, Troţki a fost destul de prudent ca să nu răspundă la provocări. În fine, înţelesese. Dar, ca o culme a consecvenţei logice, adunarea care tocmai îl dezaprobase îi cere să redacteze raportul de încheiere… Acesta avea să fie ultimul dintre marile mesaje anuale al căror autor a fost, de la întemeierea noii Internaţionale. Cu un an înainte, Clara Zetkin scria despre Lenin şi Troţki: „… Congresul şi-a adus prinosul de recunoştinţă şi admiraţie la opera personală, nepieritoare a acestor doi iluştri conducători ai revoluţiei ruse şi ai proletariatului mondial”. Şi deja, nimeni nu mai îndrăznea să se gândească la un asemenea omagiu, cu excepţia mulţimii ale cărei strigăte de „Ura pentru Troţki!” mai sunt încă înregistrate la această dată în presa comunistă.

Stalin participa pentru prima dată la lucrările Internaţionalei, invizibil şi prezent. Fie pentru că nu cunoştea limbi străine, fie pentru că nu era pregătit să facă faţă problemelor externe, fie din amândouă motivele şi din prudenţa lui naturală, nu s-a arătat la tribună. S-a făcut auzit doar la „comisia poloneză” unde rusa era vorbită în comisia direct interesată. Din intervenţia sa în comitetul restrâns, trebuie reţinută justificarea retrospectivă a atacurilor neloiale îndreptate împotriva lui Troţki şi a opoziţiei în timpul recentului conflict: *În primul rând*, istoria nu cunoaşte lupte fără victime*. În al doilea rând*, nu poate fi învinsă opoziţia fără luptă, dacă lucrurile nu ar sta aşa, ar trebui să renunţăm să mai luptăm*. În al treilea rând*, o victorie completă asupra opoziţiei este singura garanţie împotriva scindării”. Pentru el, prin urmare, este mai puţin important să contra: că un adversar de idei, decât să-l discrediteze. Nu ideile contează, ci indivizii.

Critica este un atentat la siguranţa puterii absolute; trebuie înăbută pentru a preveni orice fisură posibilă a partidului de dictatură.

Şi, într-adevăr, vânătoarea de eretici reîncepe cu şi mai mare putere după congresul de „bolşevizare" din 1924. Exploatând atitudinea de supunere şi de expectativă prescrisă opozanţilor din toate ţările de tactica lui Troţki, fracţiunea conducătoare amputează Internaţionala fără grabă şi în detaliu. La Paris şi la Berlin mai întâi, şi de la New York la Şanhai, după aceea, toţi comuniştii care persistau în a nu confunda disciplina cu servilismul, toţi oamenii apţi şi vinovaţi de o gândire independentă sau originală vor fi de acum consideraţi suspecţi, denunţaţi ca oportunişti, asimilaţi cu contrarevoluţionarii, înlăturaţi în fine, unul după altul şi pe urmă în serie ori pe grupuri. O întreagă serie de excluderi şi sciziuni îi elimină astfel pe rând, în moduri diferite, pe iniţiatorii mişcării comuniste contemporane în cele două lumi. A trebuit mult timp ca să se vadă câtă dreptate avusese Rosa Luxemburg împotriva lui Lenin atunci când considerase prematură fondarea unei noi Internaţionale, evident neputincioasă să trăiască din propriile mijloace şi să-i supravieţuiască inspiratorului ei. Partidele comuniste se transformau în ramificaţii ale statului sovietic, sub o autocraţie comună, cu aceleaşi deformaţii generale şi cu tare identice. Hotărâtă să-i ia lui Troţki orice suport extern, troica ar fi sacrificat la nevoie întreaga organizaţie, devenită parazită şi fără viitor; dar s-a putut mulţumi să abandoneze principiile, păstrând instrumentul.

În Uniunea Sovietică era suficient să nu-l renegi pe Troţki pentru a fi pus la index, îndepărtat din orice post politic şi adesea privat de loc de muncă şi de resurse. Dar vexaţiunile şi persecuţiile nu puteau să oprească popularitatea crescândă a omului Revoluţiei din Octombrie şi al războiului civil, cel puţin în mica porţiune activă a populaţiei oraşelor şi mai ales în rândurile tineretului revoluţionar. Zadarnic a fost pusă în circulaţie o întreagă literatură special concepută, unde scribi tocmiţi încercau

să aţâţe vechi controverse acum stinse pentru a şoca buna credinţă a cititorului, copleşindu-l pe Troţki sub citate din Lenin, nimeni nu se sinchisea de perfidele broşuri distribuite cu miile şi în pură pierdere. Nici *Istoria unei devieri* a lui S. Kanacicov, urmată de imitaţii şi mai insignifiante, nici articolele unei numeroase servitorimi de condei în serviciul troicăi nu contrabalansau discursurile şi rapoartele lui Troţki asupra principalelor teme ale actualităţii: hegemonia Statelor Unite ale Americii, decăderea Angliei, criza revoluţiei în Germania, problemele multiple ale Orientului. Cercurile de studii ale Partidului nu aveau altă hrană zilnică decât aceste ample dizertaţii panoramice atestând o bogăţie intelectuală superioară produsului tuturor minţilor Comitetului Central „leninist" puse laolaltă. Se făcea coadă pentru a-l asculta şi se căutau cu aviditate stenogramele lui în presă.

Această situaţie îi exaspera pe moştenitorii neliniştiţi ai lui Lenin, atenţi să vâneze cea mai mică stângăcie a adversarului lor. Dar Troţki a ştiut să se ferească să ofere, prin conferinţele sale, ocazia unor noi discordii, evitând problemele spinoase şi insultele personale. Vorbea despre orice, numai despre prezentul Uniunii Sovietice nu. Totuşi, verva lui polemică irepresibilă găseşte, în unele scrieri, prilejul de a se manifesta, în aluzii în care batjocura subtilă şi ironia implicită, prea fine pentru publicul neavertizat sunt suficiente pentru a suscita animozitatea personajelor în cauză. Culegerea sa de note biografice, *Despre Lenin*, lasă să scape aluzii din care se poate deduce că pacea restabilită în Partid nu este decât un armistiţiu, impresie confirmată de comentariile muşcătoare. Pentru iniţiaţi, opoziţia bătută nu se recunoaşte învinsă şi aşteaptă o revanşă despre care nu are de altfel nicio idee precisă; ea pare să spere din partea Partidului o revenire la conştiinţă şi la opinie, uitând că acest partid birocratizat, îngreunat acum cu 240.000 neofiţi arieraţi, nu răspunde deloc concepţiei sale ideale.

În septembrie, Stalin contribuie la „campania literară" (sic) împotriva lui Troţki cu un lung articol,

„Despre situaţia internaţională” – în ciuda incompetenţei sale notorii –, primul eseu pe tema respectivă. Combătând o teză a lui Troţki şi Radek asupra „momentului de stagnare” a revoluţiei, el afirmă cu aplomb: „Muncitorii vin către revoluţie şi vor să aibă conducători revoluţionari”. Dovada stă în „victoria decisivă a aripii revoluţionare a partidelor comuniste din Germania, Franţa, Rusia şi în activitatea crescândă a aripii stângi a mişcării muncitoreşti engleze”. Pacifismul guvernelor democratice în Europa „trebuie să ducă nu la întărirea, ci la slăbirea puterii burgheziei, nu la amânarea pe termen nedefinit a revoluţiei, ci la accelerarea ei”. Pacifiştii şi democraţii „urmăresc un singur scop: să înşele masele prin fraze sonore despre pace ca să pregătească un nou război”. Cât despre social-democraţie, ea este, în mod obiectiv, „aripa moderată a fascismului”. Aceleaşi descoperiri poleiesc proza lui Zinoviev din aceeaşi epocă, nuanţată cu o fanfaronadă suplimentară.

Astfel că, din 1924 deja, orb în faţa evidenţelor şi surd la lecţia mai multor ani de permanentă dezminţire a grăbitelor profeţii ale bolşevismului, Stalin continuă să anunţe apropiata revoluţie din Europa şi să confunde zorile cu declinul. Leninismul lui ajunge să însemne repetarea fără nicio legătură cu nimic, a afirmaţiilor mai mult sau mai puţin exacte ale lui Lenin, în circumstanţe diferit –, în care eroarea nu era trecută cu vederea. Nimic nu-l obligă să revină asupra concluziilor, nici să şi le aprofundeze, căci este interzis, în fapt, dacă nu în dreptul sovietic, să-i fie puse la îndoială aserţiunile, evident concertate în *semiorka*. În spatele lui, Kamenev, Kalinin şi alţii după Zinoviev şi le însuşesc, le diluează fiecare în stilul propriu, dispuşi să scrie contrariul la Drimul semnal.

Dar patru luni mai târziu, la 27 ianuarie 1925, cu această extraordinară facultate se a. se contrazice pe care boişevtcu o socotesc politică transcendentală, Stalin va hotărî că stabilitatea relativă a capitalismului şi un anumit reflux al valului revoluţionar au devenit o realitate. La sfârşitul lui martie, în acelaşi an, îşi combate propria teză,

fără a înceta să se declare infailibil: „Capitalul a reuşit să-şi revină din zdruncinăturile de după război”; conjunctura internaţională exprimă „succesul operei de reconstrucţie a capitalului”; în fine, „nu există nicio îndoială că în Europa Centrală, în Germania perioada de avânt revoluţionar s-a încheiat”. Urmându-i exemplul, corul leniniştilor se retractează într-un singur glas, susţinând că niciodată n-au gândit altfel decât gândesc acum. Urmarea a fost că reprezentanţii pretinsei „aripi revoluţionare” de care Stalin făcea atâta caz, aşa-zişii „şefi revoluţionari” din 1924 în Germania, în Franţa şi pretutindeni vor fi aproape toţi expulzaţi din Internaţională pentru laşitate, oportunism sau trădare.

Între timp, apar tot mai multe semne alarmante de noi crize în „patria sovietică”. Absorbiţi de controversele lor pedante şi preţioase, dictatorii au pierdut din vedere situaţia economică a ţării şi condiţia claselor muncitoare. Un optimism de faţadă şi de propagandă care acopereau rău o politică improvizată nu erau de natură să ajute la rezolvarea dificilelor probleme puse revoluţiei.

Stagnarea industriei sub cel mai scăzut nivel de dinainte de război lipsea statul de resurse materiale, îi priva pe muncitori de necesarul vital, pe ţărani de bunurile de consum. Reforma monetară din 1924, substituirea rublei devalorizate cu cernoveţul-aur se realizează pe spezele proletarilor. Salariile de mizerie sunt adesea plătite cu mai multe luni întârziere, uneori în mărfuri nevandabile, câteodată în bonuri la cooperative aproape goale. Troica nu găseşte alt expedient de urgenţă decât restabilirea monopolului statului asupra alcoolului, hotărâre luată de către Comitetul Central împotriva părerii lui Troţki şi a Nadejdei Krupskaia, aceasta din urmă invocând în zadar opinia lui Lenin despre otrava naţională. Pentru a acoperi toate aceste deficite nu se găseşte nicio altă soluţie decât să se stoarcă şi mai mult de la muncitorii din oraşe şi săracii de la ţară.

Salariile deja mizerabile sunt reduse prin diferite mijloace camuflate: reţineri obligatorii sub pretextul

cotizaţiilor şi subscripţiilor „voluntare”, extinderea muncii „la bucată”, scăderea salariilor concomitent cu creşterea normelor de producţie graţie unui sistem complicat de coeficienţi şi de categorii. În afara unei represiuni poliţieneşti din ce în ce mai dure, teama de şomaj reducea la tăcere clasa muncitoare lipsită de orice mijloc de autoapărare, sindicatele profesionale slujind drept anexe statului birocratic. Stalin recunoscuse deja în 1923: efectivele sindicatelor care ajunseseră de la 6.000.000 la 4 800.000, „cifră mai mică, dar mai serioasă”, erau „odinioară umflate prin adeziuni aproape fictive”; or, mărturisirea rămânea valabilă şi actuală, ficţiunea persista concomitent cu creşterea numerică aparentă a sindicatelor, rezultat al unei îiuregistrări forţate. În 1924, Stalin a mai rectificat o dată statistica, aducând la 4 30G.000 cifra pretins „mai serioasă” a anului precedent, fără a-i conferi un conţinut real. Vom vedea chiar sindicatele progresând pe hârtie de la 5.000.000 de „membri” în 1924 la mai mult de 10.000.000 în câţiva ani şi numărul de membri de sindicat depăşind în anumite momente numărul muncitorilor care ar fi putut face parte din ele; în realitate, sindicatele, ca şi sovietele, încetaseră să existe. Muncitorii nu mai aşteptau nici protecţie, nici ajutor de la această administraţie costisitoare aflată în mâinile unui aparat alcătuit din 27.000 de funcţionari, strict subordonat birourilor organizaţiilor de partid. Nici de la casta comunistă privilegiată nu aşteptau mai mult. Pierderea încrederii în regim era tot mai evidentă.

Nemulţumirea nu era mai mică în satele lipsite de produse industriale, jefuite de roadele muncii individuale prin achiziţionarea grânelor la preţuri scăzute, copleşite de impozite pentru strângerea cărora fiscul prevedea măsuri nemiloase. Documentele comuniste oficiale menţionează, între alte cauze ale dificultăţilor, urmările ultimei foamete, insuficienţa recoltei din 1924, plaga şomajului agricol (Preobrajenski evalua la vreo 20 de milioane de indivizi excedentul de mână de lucru disponibilă). La acestea se adăugau abuzurile de putere şi

nedreptăţile autorităţilor săteşti, ilegalităţile de toate felurile comise de către pseudosovietele locale: rechiziţii, confiscări, impozite, arestări arbitrare, agravate de abuzuri în funcţie şi acte de corupţie masive în prejudiciul statului. *În Istoria partidului comunist*, plăsmuită totuşi din falsurile cele mai îndrăzneţe, E. Iaroslavski, funcţionar îi serviciul lui Stalin, este constrâns să admită „neparticiparea ţăranilor la alegerile" din toamnă şi să constate: „Majoritatea populaţiei nu s-a prezentat la vot". De fapt, minoritatea n-a votat nici ea, totul reducându-se la un simulacru. La capătul răbdării, ţăranii jefuiţi şi maltrataţi au început să reacţioneze la abuzurile birocratice prin atentate împotriva comuniştilor, prin uciderea „corespondenţilor la sate" ai ziarelor (*selcors*), urâţi ca denunţători. Imediat, Partidul a început să condamne uneltirile *culacilor* în această privinţă, dar era prea simplu să incluzi în această vocabulă pe oricine: „Există la noi obiceiul de a numi *culac* pe oricine are ce să mănânce", spunea Zinoviev, în iunie 1924. A izbucnit astfel un mic război civil şi cea mai violentă manifestare a lui a avut loc în Georgia (august-septembrie 1924) sub forma unei veritabile insurecţii armate.

Pentru cine s-ar mai fi îndoit la Moscova de semnificaţia generală a fenomenului, Stalin a risipit ezitarea şi a pronunţat cuvântul semnificativ: Kronstadt. Şi, ca în 1921, a fost un eveniment puţin glorios în analele bolşevismului. Desigur, social-democraţia georgiană, de altfel profund divizată asupra acestui subiect, a avut partea ei de iniţiativă în această nefericită aventură insurecţională. Dar, după multe indicii, pare evident că provocarea a avut o contribuţie decisivă; altfel spus, că Ceka din Tbilisi, foarte informată în privinţa exasperării populare şi amestecată în acţiunea socialistă regională prin agenţii săi secreţi, a incitat oamenii la insurecţie la momentul când putea cel mai bine să înăbuşe această revoltă. O represiune promptă şi brutală „a lichidat" în două săptămâni tentativa sângeroasă care depăşise previziunile provocatorilor şi dăduse la iveală gravitatea

situaţiei din provincie. Fapt fără precedent, chiar şi în zilele cele mai tragice ale revoluţiei, cinci membri ai Comitetului Central social-democrat, dintre care N. Homeriki şi V. Djugheli, străini de evenimente întrucât se aflau în închisoare încă dinainte de izbucnirea revoltei şi cunoscuţi pentru ostilitatea lor faţă de această acţiune disperată, au fost executaţi fără judecată alături de alte câteva zeci de personalităţi socialiste, nu cu mult mai implicate decât ei. Interminabilele serii de arestări, de deportări şi execuţii care au urmat au decimat partidul menşevic şi l-au scos pentru mult timp din luptă.

Stalin, la centru, şi complicele lui Ordjonikidze, la faţa locului, puseseră cu sânge rece la cale şi duseseră la bun sfârşit sângeroasa manevră, folosindu-se poate în împrejurarea respectivă de resentimente vechi pentru a plăti poliţe personale vechilor lor rivali din Caucaz, realizând cu siguranţă o intenţie premediată de distrugere fizică a mişcării social-democrate în regiunea lor natală. Dacă ne gândim la indignarea lui Lenin faţă de procedeele folosite de *derjimordi* împotriva tovarăşilor lor comunişti din Tbilisi, este uşor să ne dăm seama cine este vinovat de sângele vărsat în această afacere, fără a recurge la explicaţia taberei celor învinşi. În plus, Ţinţadze nu s-a sfiit să denunţe politica lui Ordjonikidze drept principala cauză a revoltei, politică pe care Kavtaradze o numea „colonială”. Iar Stalin nu s-a temut să facă o mărturisire, în stil propriu, spunând: „Ceea ce s-a petrecut în Georgia s-ar putea repeta în toată Rusia, dacă nu ne schimbăm radical atitudinea faţă de ţărani”. La rândul său, Molotov a declarat: „Avem, prin cele petrecute în Georgia, un exemplu elocvent de ruptură între Partid şi masele muncitoreşti de la ţară...” Stalin a insistat şi el, într-un discurs în care proclamă, în termeni împrumutaţi de la Lenin, necesitatea criticii, în a arunca pe subalterni răspunderea pentru greşelile comise: „Sau le dăm voie ţăranilor şi celor fără de partid să ne critice, sau le vom suporta critica sub forma insurecţiei. Insurecţia georgiană era o critică. La fel cea de la Tambov. Cea de la Kronstadt

nu mai puţin. Din două una: sau vom renunţa la optimismul şi la procedeele birocratice şi vom accepta să fim criticaţi de către muncitorii şi ţăranii fără de partid care suferă de pe urma greşelilor noastre, sau nemulţumirea se va acumula şi vom avea o critică sub forma insurecţiei…”

Nu-ţi vine să crezi că acelaşi om a putut vorbi astfel după ce, fără remuşcări, ordonase atâtea acţiuni care îi contrazic spusele. Dar la Kremlin exista deja obiceiul de a spune în teorie una şi a face în practică alta. Cu un vocabular nou şi în ciuda diferenţei de perioadă istorică, bolşevicii degeneraţi reiau fără să-şi dea seama tradiţia Rusiei ţarilor în privinţa metodelor de guvernare. „Îngrozitoarea ipocrizie rusă nu vine de la oameni”, remarca Michelet, pentru care „insolubila problemă a Imperiului” consta în a menţine sub legi comune popoarele cele mai diferite prin nivelul lor de civilizaţie. Făcâna abstracţie de verbalismul rupt de realitate, toată ştiinţa politică a lui Stalin se reduce la imitarea – în scopul de a-şi păstra puterea – a predecesorilor săi în ale absolutismului, combinând viclenia cu violenţa, alternând constrângerea cu concesiile, în funcţie de situaţie. Nici Partidul privilegiat, nici opoziţia, reprezentată printR-oţki, nu s-au gândit să se plângă de aceste procedee, atât timp cât loviturile nu-i atingeau direct. Dar, o dată pusă în mişcare şi bine pusă la punct, maşina dictatorială a noii „oligarhii” nu trebuia să se oprească din cauza unor nimicuri, mişcată de propria-i logică într-un mediu social unde încovoierea într-o sclavie multiseculară echivalează pentru mult timp cu o a doua natură.

În lumina sinistră a alertei din Georgia, metodele lui Stalin se conturează destul de clar: sub conducerea lui, rolul poliţiei creşte fără încetare. Dacă Ceka subzistă ca nume numai în Caucazul aflat în stare de necesitate, GPU are prerogative la fel de mari în restul Uniunii. Deja mai numeros, mai activ şi mai puternic decât Ohrana, el serveşte Biroului Politic drept instrument esenţial de rezolvare a tuturor problemelor. Şi nu este o coincidenţă întâmplătoare că reînfiinţarea Consiliului Economic

Superior în 1924 începe prin numirea lui Dzerjinski în fruntea acestuia şi continuă cu reîncadrarea vechilor „cekişti” la conducerea principalelor departamente. La Consiliul Revoluţionar de Război, Unşlint, alt membru în colegiul GPU, supraveghează personalul militar bănuit de „troţkism” şi pune la cale înlăturarea câtorva nedoriţi. Pentru Stalin a guverna înseamnă a teroriza şi a pedepsi. La preşedinţia Consiliului Comisarilor, după moartea lui Lenin, a fost desemnat un simplu Rîkov, dar aceasta se datorează influenţei minime pe care o are acest minister fantomatic; adevărata putere este în altă parte.

În partid, ingerinţa poliţienească se face din ce în ce mai simţită, creând o atmosferă grea de neîncredere, spionaj şi delaţiune. Sub impulsul Comisiei

Centrale de Control condusă de Kuibîşev şi devenită într-un fel o filială specializată a GPU, nenumăratele comisii de control locale, întărite de comisii periodice de epurare încă şi mai numeroase, depistează deviaţiile şi prigonesc toate speciile de recalcitranţi. Prietenii, colaboratorii sau partizanii lui Troţki, iar uneori oameni numai bănuiţi de a face parte dintr-una din aceste categorii, în mod special vizaţi, sunt încet-încet eliminaţi din universităţi, din instituţii politice, din armată. Aceasta a permis ascensiunea în ierarhie a zeloşilor din Biroul Politic. Inconştienţii care făceau parte din ultimul val de înscrişi în partid vor fi acolo pentru a umple golurile la bază. Chiar şi executanţii fideli ai capriciilor secretariatului nu se simt în securitate; ca şi în cazul însoţitorilor lui Iisus, nu este destul să te supui voinţei superiorilor, trebuie să mergi în întâmpinarea dorinţelor lor: un secretar al Comitetului de la Moscova, birocrat încercat, învinuit pentru ovaţiile la adresa lui Troţki, este expediat în Turkestan unde va avea dreptul să mediteze în voie asupra artei de a repartiza biletele de intrare atunci când trebuie să alcătuieşti un public corespunzător în timpul acestui „prim an făr? Lemn” atenuarea spiritului lui Octombrie se traduce în simptome neliniştitoare pentru stânga comunistă ţinută sub observaţie. Apatia, oboseala,

frica generalizată vorbesc despre o transformare avansată a revoluţionarilor de profesie în funcţionari de profesie. Egoismul unei dezorientări insurmontabile în faţa angoasei la gândul a ceea ce va aduce ziua de mâine reduce sensibil numărul nonconformiştilor leninismului. Grija personală de a se descurca pentru a nu pierde minimumul de bunăstare rezervat celor care au privilegiul unui loc de muncă începe încet-încet să cântărească mai mult decât convingerile intime. Mai sunt încă excepţii. Unii militanţi, incapabili să facă tranzacţii cu propria lor conştiinţă, sunt reduşi la descurajare, câteodată la disperare. Un şir de sinucideri jalonează această depresie morală fără precedent. Printre disperaţi, în cea mai mare parte obscuri, iese în evidenţă numele Evgheniei Bosch, eroina revoluţiei din Ucraina; al lui Lutovinov, lider al Opoziţiei Muncitoreşti, întors din „misiunea" de exil la Berlin; al lui Glazman, secretarul lui Troţki, exclus din Partid fără motiv. În forurile înalte, pretextându-se drept scuză dezechilibrul nervos al victimelor, a trebuit totuşi să se ia hotărârea de a infirma numeroase excluderi nedrepte, pentru a se stăvili epidemia. Căci în cea mai mare parte a cazurilor, sinuciderea era consecinţa măsurilor zise de epurare.

„În Rusia, decizia suveranului, când un om este dezaprobat, echivalează astăzi cu excomunicarea papală din Evul mediu"; observaţia marchizului de Custine din remarcabilele sale *Scrisori din Rusia la 1839*[39], rămâne valabilă după aproape un secol. În afara Partidului nu există salvare: axiomă tacită a dogmei leniniste exprimând o extraordinară lentoare în evoluţia moravurilor de-a lungul a trei revoluţii în această ţară unde, după acelaşi clarvăzător autor, „distanţele, izolarea, mlaştinile, pădurile şi iarna ţin loc de conştiinţă oamenilor care conduc şi de răbdare a celor care se supun". Cauzele profunde ale despotismului, încă intacte sub vălul sovietic, produc efectele de altă dată sub forme foarte puţin schimbate.

Aflând de moartea în condiţii dramatice a colaboratorului său apropiat, Troţki scrie un necrolog

39 în traducere românească, Humanitas, 1993 (n.t.).

pentru *Pravda*. I se refuză publicarea. Un membru al Biroului Politic şi al Consiliului Comisarilor, adică al adevăratului guvern şi concomitent al celui fals nu mai putea omagia memoria unui camarad dispărut dacă aparatul avea asupra lui cea mai mică bănuială. Stalin îşi ţesea pânza cu perseverenţă, spionând gesturile şi reflexele adversarului său. Cercul ostilităţilor se strânge din ce în ce în jurul lui Troţki. După toate aparenţele, troica este gata să lanseze campania împotriva lui la primul pretext, ca să-i zdruncine popularitatea de care se teme atât. Troţki este destul de informat în privinţa atâtor uneltiri şi întruniri pregătitoare, pentru a fi mereu în alertă. Şi cu toate acestea, în condiţii cu totul nesperate de detractorii săi, comite imprudenţa de a le oferi ocazia aşteptată în octombrie 1924, el publică fără să se consulte cu nimeni două volume sub titlul *1917*, culegere a scrierilor sale din marele an revoluţionar, cu un studiu intitulat „Lecţiile lui Octombrie" drept introducere. În acest volum stabileşte o paralelă între victoria bolşevistă din 1917 şi înfrângerea comunistă în Germania, precedată deja de un dezastru revoluţionar în Bulgaria, pentru a desprinde explicaţia istorică şi lecţia strategică. Demonstraţia lui marchează mai ales necesitatea de a nu rata niciodată momentul propice al insurecţiei, altfel există riscul de a aştepta timp îndelungat o altă situaţie favorabilă, şi subliniază valoarea instructivă a experienţei ruseşti pentru mişcarea comunistă internaţională. După ce a schiţat propria sa interpretare a evenimentelor din Octmbrie, el încheie cu o evocare minimalizantă a trecutului lui Zinoviev şi Kamenev definind „bolşevizarea" ca o educaţie şi o selecţie a conducătorilor care îi fereşte de riscul de a „se dezumfla" în momentele decisive. Numele lui Stalin nu figurează în acest text, dar referinţele la poziţia „defensistă" a *Pravdei* în 1917, înainte de sosirea lui Lenin la Petrograd, îl desemnează fără echivoc pe secretarul general.

Troţki nu face aici decât să sistematizeze, grupându-le, consideraţiile răspândite în eseurile, articolele şi

discursurile lui anterioare. Dar, în situaţia dată, aceasta a însemnat un pretext, oferit degeaba şi sub o formă concisă, pentru declanşarea conflictului a cărui rezolvare nu depindea decât de aparat. Şi a mai însemnat realizarea unirii împotriva lui a unor oameni pe care simplul bun simţ i-ar fi dictat că trebuie să-i lase să se dezbine. (în iunie 1924, într-un discurs adresat secretarilor de district, Stalin îi dăduse lui Kamenev o lecţie de leninism elementar şi îşi permisese aluzii ireverenţioase la adresa lui Zinoviev, indicii foarte clare ale unui conflict viitor.) în plus, Troţki este din nou bolnav, doborât de febră, incapabil să lupte. Încă o dată se expune inutil loviturilor cărora este incapabil să le riposteze. Încă o dată, se expune degeaba unor lovituri, fără să fie în stare să le dea replica. Furibundă, troica nu se încurcă în scrupule în privinţa asta; dimpotrivă, exploatând chiar vulnerabilitatea fizică a lui Troţki, ea ripostează la „Lecţiile lui Octombrie" printr-o declaraţie de război troţkismului, ideologie periculoasă pe care nimeni pe timpul lui Lenin n-a cunoscut-o şi care era brusc revelată profanilor. În *Pravda*, un foileton anonim „Cum nu trebuie scrisă istoria Revoluţiei din Octombrie" deschide o „discuţie" ciudată în care se poate interveni împotriva lui Troţki redus la tăcere, o „discuţie unilaterală". Leninismul este în pericol... Şedinţe ale funcţionarilor, ale secretarilor, ale militanţilor sunt convocate pentru a asista la ample „rapoarte" asupra noii nenorociri care ameninţă revoluţia. *Operele* lui Lenin, decupate în bucăţi mici, permit demonstrarea oricărei teze şi la nevoie a contrariului ei. Troţki este pus sub acuzaţie în faţa opiniei sovietice stupefiate. Un spectru bântuie Rusia şi Internaţionala comunistă, spectrul troţkismului...

În replică la cele 60 de pagini ale lui Troţki, de altfel de negăsit în librării fiindcă la indicaţiile perfide ale Secretariatului tirajul a fost restrâns, tara şi Partidul sunt inundate de interminabile diatribe. Nota de indignare şi idene directoare sunt stabilite de Stalin, Zinoviev şi Kamenev, urinaţi de alţi membri ai Biroului Politic şi ai Comitetului Central, apoi de personaje mai mărunte. În

această ambianţă de supraexcitaţie, Krupskaia în persoană se simte obligată să-şi aducă o contribuţie la polemică, e drept, moderată şi prevenitoare. Printre cei mai înverşunaţi în denigrări, se remarcă aceia care au să-şi spele păcatul vreunei apologii anterioare la adresa şefului Armatei Roşii, Iaroslavski, Lunacearski, Manuilski, Raskolnikov, Gusev. Toţi leniniştii profesionişti mai mult sau mai puţin capabili de a ţine un condei în mână se străduiesc să enumere greşelile lui Troţki, prezente şi trecute, să-i combată „semimenşevismul", să-i demaşte „indisciplina" şi „pesimismul". Mii de hotărâri adoptate „spontan" de la Marea Albă până la Marea Neagră de către oameni cerând sancţiuni cu atât mai severe, cu cât n-au citit un rând din textul incriminat. Ca pe vremea marchizului de Custine „imensa întindere a teritoriului nu împiedică, de la un capăt la altul al Rusiei, ca totul să se petreacă în acelaşi timp, într-o simultaneitate, într-un consens, magice". Presa reproduce pe coloane întregi demascările rostite de la toate tribunele, editate pe urmă în broşuri şi distribuite în milioane de exemplare, (în şcoli, în spitale, în orfelinate lipsesc banii, lipseşte hârtia pentru manuale şcolare, dar nu se face economie în acţiunea cu pricina nici de bani, nici de hârtie.) Din fiecare rechizitoriu se tipăresc mai multe variante. Rotativele se învârt zi şi noapte împotriva troţkismului.

Trebuia, înainte de toate, ascunse sub ficţiuni mobilurile discordiei, adevărata miză a jocului. De unde inventarea unei schisme imaginare care să se opună leninismului ireal. Cine să îndrăznească după aceea să vorbească despre rivalităţi între clanuri şi indivizi? Intitulându-şi articolele polemice: „Troţkism sau leninism" (Stalin), „Leninism sau troţkism" (Kamenev), „Bolşevism sau troţkism" (Zinoviev), troica punea eterna antinomie Bine-Rău, etalându-şi în acelaşi timp varietatea gândirii colective şi fertilitatea imaginaţiei.

Epigonii lui Lenin aveau destulă dexteritate în politica joasă pentru a şti să-i atribuie lui Troţki, în exclusivitate, originea conflictului; Rîkov declara în numele

lor: „O nouă discuţie este la ordinea zilei în Partid. Din nou ea se referă la tovarăşul Troţki. Este a patra oară după Octombrie”. Cât despre fondul problemei, tema principală a Introducerii a fost rar atinsă. A păstra tăcerea asupra celor scrise de Troţki, a-i imputa ceea ce n-a spus, a aminti zâzaniile anterioare războiului, a readuce în discuţie vechi istorii uitate, a dezgropa polemici epistolare inactuale – aceasta era îndeletnicirea esenţială a mai marilor zilei. Zinoviev a trebuit s-o recunoască ulterior: „Era lupta pentru putere. Întreaga artă consta în a lega vechile dezacorduri de noile probleme”.

Nu fără stupoare, Partidul a auzit acuzaţia de „deviaţionism de dreapta” adusă lui Troţki ca teoretician al revoluţiei permanente... Stalin şi ajutoarele lui dădeau asigurări că această „eroare” capitală implică prea devreme dictatura proletariatului şi corespunde în consecinţă unei „subestimări a ţărănimii”. Această găselniţă neaşteptată, repetată până la saţietate, devine deodată proba esenţială în proces. La un semn al lui Stalin, mii de filistini conjugă verbul a subestima. Renegatul este de asemenea taxat de individualism şi antibolşevism, după ce fusese acuzat de a fi dispreţuit partidul prin omisiune. Troţki nu cunoaşte şi nu înţelege, nu a cunoscut niciodată şi n-a înţeles partidul bolşevic, afirmă pe toate tonurile apărătorii aparatului, printre care Iaroslavski, care, cu un an înainte, constatase: „Troţki a marcat *mai bine decât oricare altul* rolul partidului comunist în rândurile clasei muncitoare”. Stalin, care de la Ţariţîn nutreşte un resentiment nestins împotriva lui Troţki, întreprinde, cu colaborarea specială a lui Gusev, o revizuire a meritelor militare ale lui Troţki.

La această revărsare de insinuări, reproşuri şi insolenţe nu răspunde nimeni. „Discuţia” se poartă cu participarea exclusivă a clanului de la putere, în consternarea mută din *rank and file* comunist, în curiozitatea meschină a publicului avid de scandal şi satisfacţia contrarevoluţionarilor. Opoziţia, luată prin surprindere şi violent provocată, nu poate decât să se

abţină şi să aştepte să treacă furtuna. Prin iniţiativa lui cu totul inabilă Troţki a pus-o cu nesăbuinţă într-o poziţie de neapărat. Partizanii lui mai puţin fermi profită de prilej pentru a abandona o cauză pierdută şi a-şi abjura „erorile”... Căci în văzul tuturor ambiţioşilor de rând se dau prime pentru apostazie şi pentru ingratitudine.

„Lecţiile lui Octombrie” n-au fost decât un pretext, a mai recunoscut Zinoviev. Dar acest pretext, Troţki l-a oferit fără niciun rost, declanşând disputa prin enunţarea unei teze de stat-major foarte discutabilă din punctul de vedere al aliaţilor precum şi pentru rivalii lui, lipsită de interes pentru poporul aflat în mizerie. Prin propria lui greşeală, repetată, el mergea spre ostracizare şi obişnuia lumea cu căderea lui în dizgraţie. Circula deja zvonul, acreditat şi în Partid, al arestării lui. Cartea lui era considerată interzisă, oprită şi i se copia în secret Introducerea condamnată. Au trebuit dezminţite zvonurile alarmiste: „Niciun membru al Comitetului Central n-a pus şi nu va pune problema vreunor represalii posibile împotriva lui Troţki. Măsuri de represiune, de excludere n-ar ajuta la clarificarea situaţiei”, spune Kamenev la Moscova, de acord cu Zinoviev care, la Leningrad, se exprima în aceiaşi termeni. Iar Stalin îi confirma: „Cât despre represalii, eu sunt adversarul lor declarat. Avem azi nevoie nu de represiuni, ci de o luptă ideologică îndreptată împotriva troţkismului resuscitat...”

Dar deşi inventate în aparenţă, presupunerile mulţimii nu erau mai puţin întemeiate. Acuzaţiile răsunătoare de semimenşevism”, câteodată de menşevism pur şi simplu, lăsate în voia îmorovizaţiilor, nu puteau să însemne decât apropiata lui excludere din Partid şi pe urmă sancţiuni poliţieneşti îndreptate împotriva tuturor disidenţilor, socialişti sau comunişti fără deosebire. Şi într-adevăr doi dintre cei trei membri ai troicăi propuneau în secret jeoaterea din Partid a lui Trot Ki, adică scoaterea lui în afara legii. Kamenev şi Zinoviev nu ezită mai mult nici în faţa eventualităţii unei încarcerări imediate a adversarului lor. Şi-ar fi atins probabil obiectivul dacă nu s-ar fi opus

Stalin. O dată Troţki scos din luptă şi redus la tăcere, alianţa adversarilor săi îşi pierdea principala raţiune de a fi: frica de a fi expropriaţi de patrimoniul moştenit de la Lenin.

Efervescenţa artificială şi superficială din 1924 a scăzut în ianuarie 1925, la sesiunea comună a Comitetului Central şi a Comisiei de Control. Ca de obicei, totul era hotărât dinainte. Destituit, sub aparenţa unei demisii, din funcţiile sale din Consiliul Revoluţionar de Război, Troţki rămânea membru al Biroului Politic, în ciuda unui „avertisment categoric" calculat pentru a-i mai şterbi prestigiul. „Am cedat fără luptă şi chiar răsuflând uşurat, postul meu militar", scrie el. Hotărârea luată în cazul lui se termină cu dispoziţii care pun într-o lumină foarte semnificativă un aspect al leninismului, de o grosolană duplicitate ruso-asiatică, atât în fond, cât şi în formă, şi învăluit într-o terminologie aşa-zis marxistă:

„4. Se va considera discuţia încheiată.

5. Se va continua şi dezvolta activitatea Partidului pentru a explica de jos în sus caracterul antibolşevic al troţkismului, de la 1903 până la «Lecţiile lui Octombrie» şi Biroul Politic va fi însărcinat să pună la dispoziţia tuturor organelor de propagandă (şcoli de partid şi altele) clarificările necesare pe această temă, să introducă în programele de instructaj politic explicaţii asupra caracterului mic-burghez al troţkismului etc.

6. Alături de propaganda explicativă în Partid, în Uniunea Tineretului Comunist etc. este indispensabilă maselor de muncitori şi ţărani etc. O explicaţie în masele largi populare a deviaţiilor troţkismului".

Astfel, denigrarea lui Troţki este înscrisă pe ordinea de zi în permanenţă în chiar momentul în care conducătorii au aerul că proclamă suspendarea discuţiilor pe tema aceasta. Orice obiecţie sau opoziţie suspectată de troţkism de către cei ce deţin monopolul cuvântului, riscă de acum înainte cele mai aspre măsuri de partid. Ca în Rusia de altă dată, văzută de marchizul de Custine, Uniunea Sovietică devine „o ţară unde guvernul vorbeşte

cum vrea, pentru că este singurul care are dreptul să vorbească”. În birouri, cluburi, magazine, pretutindeni, aparatul conduce vânătoarea de portrete ale lui Troţki. Cei mai abili în a face carieră dintre funcţionari sau cei mai bine informaţi îşi afişează zelul punând acum pe pereţi fotografia lui Stalin. Redusă la conversaţii clandestine, opoziţia nu poate răspândi decât pe ascuns şi în copii dactilografiate reduse ca număr scrierile lui Lenin ţinute sub obroc: note despre „dezertarea” lui Zinoviev şi Kamenev în Octombrie, note asupra problemei naţionale şi, în sfârşit, mai ales, testamentul inedit. Răspândirea acestei literaturi subversive, împiedicată şi – e primată de către GPU, îi costă pe cei care se îndeletnicesc cu ea excluderea din Partid, adică privarea de salariu şi de locuinţă. Denunţuri şi renegări decimează rândurile stângii demoralizate. Numeroşi tineri dau dovadă când de laşitate, când de arivism… Troţki îşi întemeiase speranţele pe ei.

„Partidul era condamnat la mutism. Se instituia un regim de pură dictatură a aparatului asupra Partidului. Altfel spus: Partidul a încetat să mai fie un partid”. La această observaţie retrospectivă a lui Troţki se cuvine să adăugăm că ex-partidul comunist, mai înainte social-democrat, iese profund dezbinat din „discuţie”, foarte slăbit moral şi depreciat politic. Nimeni nu mai acordă încredere afirmaţiilor înşelătoare ale preoţilor cultului leninist, al căror vocabular – republică, democraţie, alegeri, partid, sindicat, soviet, discuţie – nu corespunde la nimic conform cu noţiunile admise. Sub unitatea „monolitică” de suprafaţă se poate desluşi un antagonism ireductibil, promisiune a unei sciziuni. Anul 1924, început cu moartea lui Lenin şi încheiat cu căderea lui Troţki, anunţă sciziuni ireparabile. Deja la Moscova se răspândeau noi zvonuri şoptite în culisele Comitetului Central: troica dislocată, Zinoviev şi Kamenev adversari ai lui Stalin.

Conflictul triumvirilor, iscat dintr-un dezacord în privinţa atitudinii de adoptat faţă de Troţki s-a transformat repede în competiţie pentru putere şi s-a agravat de-a lungul anului 1925.

Împotriva fanaticilor leninismului Stalin reprezenta evident părerea comună a înaltei birocraţii opunându-se represaliilor exagerat de dure. În maniera lui greoaie şi brutală, şi în limitele eşalonului superior al Partidului, el vrea fără îndoială să-l imite pe Lenin, atât de abil în a-şi împăca oponenţii nefericiţi după ce îi persecutase. Preocupat să-l submineze pe Troţki păstrând în acelaşi timp tranziţia necesară şi rezerva în eventualitatea unei colaborări la putere, şi-a cântărit cu prudenţă argumentele pro şi contra în discursul din noiembrie 1924 despre „Lecţiile lui Octombrie”:

„Departe de mine intenţia de a nega importanţa incontestabilă a rolului lui Troţki în insurecţie. Dar trebuie să spun că nu a jucat şi nu putea să joace un rol special; ca preşedinte al sovietului din Petrograd, n-a făcut decât să execute ordinele instanţelor competente ale Partidului care-i călăuzeau fiecare pas”. Şi mai departe: „Troţki, om relativ nou pentru partidul nostru în perioada lui Octombrie, n-a jucat şi nici nu putea să joace un rol special, nici în Partid, nici în insurecţie. Ca toţi militanţii responsabili, era doar executantul voinţei Comitetului Central şi a organelor sale”.

Şi totuşi Stalin scrisese în 1918, perfect conştient: „Toată munca de organizare practică a insurecţiei s-a făcut sub conducerea directă a tovarăşului Troţki… Se poate spune cu certitudine că, în ceea ce priveşte trecerea rapidă a garnizoanei de partea Sovietelor şi organizarea cu pricepere a activităţii Comitetului Revoluţionar Militar, Partidul! este dator înaintea tuturor şi mai ales tovarăşului Troţki”. Dar scrupulele faţă de adevăr ca şi respeuul de sine sunt „prejudecăţi mic-burgheze” în ochii leniniştilor degeneraţi, tar confruntarea acestor texte ar fi fost pedepsită drept crimă de lez-revoluţie; nimeni n-a îndrăznit să se aventureze.

Mai departe, Stalin aducea un omagiu, în stil propriu, calităţilor de combatant ale lui Troţki: „Da, este adevărat, tovarăşul Troţki a luptat într-adevăr bine în Octombrie. Dar în perioada lui Octombrie, nu numai Troţki s-a luptat

bine, chiar şi oameni ca socialist-revoluţionarii de stânga, mergând atunci umăr lângă umăr cu bolşevicii, n-au luptat rău" etc. În fine, despre comandantul Armatei Roşii: „Departe de mine gândul de a nega rolul important al tovarăşului Troţki în războiul civil. Dar trebuie să afirm cu tărie că onoarea deosebită de a fi organizatorul victoriilor noastre nu aparţine indivizilor, ci marii mase a muncitorilor înaintaţi din ţara noastră, partidul comunist din Rusia". Şi în privinţa aceasta el acreditează o versiune neaşteptată conform căreia Kolceak şi Denikin ar fi fost derutaţi „în ciuda planurilor tovarăşului Troţki" şi desfide pe oricine să-l contrazică, graţie privilegiului care-l autorizează să spună orice, la adăpostul GPU.

Cu toate astea, el are asupra condiscipolilor săi întru bolşevism ascendentul de a-şi cunoaşte în forul lui interior propria insuficienţă, modestie mută care nu este incompatibilă cu încrederea în sine de care dă dovadă în funcţiile sale birocratico-dictatoriale. El acordă încă o anumită valoare contribuţiei ideilor, talentelor şi activităţii celui pe care-l denigrează. De ce i-ar fi imposibil să capteze această forţă pe care Lenin ştiuse să o folosească la maximum în interesul Partidului? Toate disensiunile interne subliniau incapacitatea lui Troţki de a forma un grup care să poată aspira la contracararea conducerii în funcţie. Secretarul general devine conştient de puterea lui în centrul aparatului pe măsură ce i-o revelau nerăbdarea şi neputinţa adversarilor săi. Sentiment de securitate confirmat în Stalin de empirismul lui natural, o tendinţă de a trăi de pe o zi pe alta tolerându-i pe cei care trăind sau vegetând pot să-i facă servicii.

Spre deosebire de el, Zinoviev şi Kamenev au destule capacităţi de generalizare superficiale pentru a se teme de viitorul succesului lor prea uşor. Declarându-se ostili „represiunilor", ei caută să-şi ascundă intenţiile reale. Inferiori în multe privinţe lui Stalin din punctul de vedere al caracterului şi temperamentului, dar înzestraţi cu oarecare cultură occidentală şi instruiţi în umbra lui Lenin, ei sunt prea abili pentru a se mulţumi cu rezultatul obţinut

fără a ajunge totuşi să conceapă o politică de mare anvergură.

Înaintea tuturor, cu excepţia lui Lenin, Zinoviev prevăzuse încă din 1923 problema secretariatului în toată complexitatea ei şi-şi propusese s-o rezolve, fie prin restrângerea prerogativelor secretarului, fie prin lărgirea lor, dar pentru un birou format din trei membri: Stalin, Troţki şi Kamenev sau Zinoviev. Având la rându-i motive de nemulţumire în ce priveşte procedee] lipsite de delicateţe ale lui Stalin, el considera în sfir sit oportun să reformeze organizaţia puterii. Cu un pir. de răbdare şi de supleţe, Troţki l-ar fi putut dezarma cu uşurinţă pe cei mai de temut dintre emulii săi, apoi şi-ar fi asigurat fără prea mare efort dominaţia asupra celorlalţi; stilul lui imprevizibil, impulsiv şi reticent a dus la coalizarea Biroului Politic împotriva lui. O nouă etapă începea odată cu dezagregarea aşa-zisei „vechi gărzi" leniniste, comparată odată de către Stalin cu un „zid compact".

Chiar repudiat „în unanimitate", Troţki pare mai ameninţător ca niciodată „dezertorilor din Octombrie", obsedaţi în aparenţă de pericolul bonapartist inventat de ei şi grăbiţi să-l lichideze pe învinsul ireconciliabil de a cărui revenire în forţă se tem. După ce au cerut fără succes excluderea lui din Partid, pe urmă măcar din Comitetul Central sau, cel puţin, din Biroul Politic, ei complotează acoperiţi de diverse comitete pentru a învinge rezistenţa lui Stalin, singurul obstacol serios în calea intenţiilor lor. Aparatul de la Leningrad devotat lui Zinoviev, o parte din funcţionarii de la Moscova subordonaţi lui Kamenev şi câţiva militanţi din provincie îi vor servi mai mult sau mai puţin conştient. Reduşi la mijloace modeste, ei cred oportun să-l trimită pe Stalin în postul de Comisar pentru Război ca să-l scoată din Secretariat înlocuindu-l cu un oarecare Rudzutak. Acest lucru nu a reuşit decât să le dea pe faţă intenţiile ascunse fără să împiedice numirea lui Frunze, temeinic pregătită de Stalin.

Înainte de sesiunea Comitetului Central din ianuarie 1925, când s-a dezbătut rezoluţia care-l condamna pe

Troţki, fracţiunea conducătoare a stabilit în sesiune secretă o linie de conduită unică. Diferendul s-a manifestat aici cu violenţă. Sigur de majoritate, Stalin rămânea de neclintit. Zinoviev şi-a oferit demisia, în disperare de cauză, ştiind că nu-i va fi acceptată. La sfârşit, printr-un simulacru de compromis, Stalin a acceptat să aprobe formal rezoluţia, Zinoviev a renunţat să-l înlăture pe Troţki. Dar coaliţia „vechilor bolşevici" era definitiv ruptă şi începea o luptă înverşunată în jurul moştenirii lui Lenin.

În fapt, încă o dată, Stalin păstrează avantajul. La indicaţiile lui, atacurile împotriva lui Troţki sunt în acest moment sensibil atenuate. Face chiar el ceea ce ar fi trebuit alţii să facă, descoperind brusc că troţkismul, denunţat până nu demult ca o formă de menşevism, este în realitate „aripa dreaptă a comunismului". Stăpân pe situaţie la Moscova, el frânează bolşevizarea excesivă întreprinsă în Internaţională de către Zinoviev şi contracarează operaţiile chirurgicale în perspectivă. Într-un interviu cu scriitorul comunist german Wilhelm Herzog, în februarie, adevărată dezaprobare implicită a demagogiei pretins „de stânga" a lui Zinoviev, el excelează în sfaturi de prudenţă şi înţelepciune, contrastând cu practicile în uz în Uniune şi se face apărătorul unei opoziţii aşa-zis „de dreapta", ameninţată cu excluderea în Germania, sub denumirea de troţkism. Prin această imixtiune inopinată în domeniul lui Zinoviev, el îi dă acestuia din urmă un avertisment discret. Trei săptămâni mai târziu, va scrie purtătorului de cuvânt al „stângii comuniste la Berlin pentru a-l linişti, făcând apologia şefilor „de tip nou" al căror model aspiră să fie. În scrisoarea lui confidenţială, se referă la istoria partidului bolşevist: „La noi în Rusia, s-a manifestat întotdeauna acest proces de dispariţie a *vechilor şefi*, în general, literatori", şi îi numeşte pe Lunacearski, Bogdanov, Krasin printre reprezentanţii decrepitudinii, avându-i în vedere pe alţii. El condamnă pe hârtie politica ce „creează în sânul partidului un regim de intimidare, un regim de frică, un regim care nu dezvoltă nici autocritica, nici iniţiativa" ca şi

cum ar fi fost într-adevăr străin de aceste moravuri şi formulează asupra „şefilor” o opinie demnă de a fi notată: „Este rău că şefii Partidului sunt temuţi fără să fie respectaţi. Şefii unui partid nu pot fi cu adevărat şefi decât dacă sunt *nu numai temuţi*, ci şi respectaţi iar autoritatea le este recunoscută”.

În acelaşi timp el reprimă excesele polemicii prelungite după adunarea din ianuarie: unul dintre co-directorii publicaţiei *Bolşevik*, Vardin, un ex-menşevic pocăit, este concediat pentru antitrotkism, pe urmă expediat fără menajamente în Caucaz. Măsura îl vizează indirect pe Zinoviev care-şi continuă în secret obstrucţiile. În *Pravda*, Raskolnikov denunţă pe un ton insolit broşura despre Troţki a unui anume Zaluţki drept susceptibilă de a „produce greaţă”. Inspiratorul ei era Zinoviev. Prin persoane interpuse, dictatorul de la Leningrad îl acuză deja pe Stalin de oportunism şi de „semitrotkism”. La instigarea lui, comitetele directoare ale capitalei Nordului îi cer Moscovei o politică mai intransigentă. El pregătea de asemenea o nouă publicaţie, *Leninistul*, în concurenţă cu *Bolşevik*, contaminat de troţkism… Biroul politic o interzice. În numele „unităţii de monolit”, se naşte încet-încet o animozitate încă invizibilă pentru public ce îndrepta împotriva birocraţiei omnipotente o fracţiune din ea însăşi.

Cu fermitatea-i caracteristică, Stalin face faţă escaladării conflictului. El ţine bine în mâini instrumentul pe care acoliţii lui de ieri vor astăzi să i-l smulgă, şi anume Secretariatul, transformat progresiv din instanţă executivă în organ efectiv al puterii. În cercurile de Partid aflate în preajma conducerii, nu se mai vorbeşte despre „dictatura triumviratului”, ci despre „dictatura Secretariatului”: dictatura proletariatului a ieşit de mult din discuţie. Biroul Politic devine un comitet consultativ dominat de un fel de camarilă constituită în jurul lui Stalin; de aceea prezenţa lui Troţki nu pare a fi în totală contradicţie cu orientarea oficială. Din şapte membri, fără a-i pune la socoteală pe supleanţi şi exceptându-l pe Troţki, Buharin, Rîkov şi

Tomski îi asigură lui Stalin o majoritate automată de patru voturi contra lui Zinoviev şi Kamenev. În absenţa lui Troţki şi a oricăruia dintre ceilalţi, trei supleanţi din patru sunt de partea lui: Kalinin, Molotov şi Dzerjinski; cel de-al patrulea, Sokolnikov, prieten al lui Kamenev, nu prezintă deci niciun pericol. Această distribuire a forţelor asigură stabilitatea guvernamentală până la viitorul congres al Partidului în care aparatul prelucrat în prealabil, va restabili fără dificultate „monolitismul de sută la sută”. Fapt fără precedent: congresul anual, reunit cu regularitate chiar şi în toiul războiului civil, este amânat, din mai 1925 până în septembrie, pe urmă în decembrie, căci necesitatea unui simulacru de consultare a Partidului se face din ce în ce mai puţin simţită. Până atunci Stalin nu are nevoie de prea multă imaginaţie pentru a contracara acţiunile noilor săi adversari: aşa cum înainte, cu complicitatea lor, acţionase pentru a-l izola pe Troţki, el plasează, deplasează şi înlocuieşte funcţionarii. Asemeni unui jucător singur în faţa unei imense table de şah, el aranjează cum vrea, fără adversar, toţi pionii. De astă dată cei care vor avea de suferit sunt partizanii lui Zinoviev şi Kamenev: Safarov, Zorin, Haritonov, Kviring şi *tutti quanti*, după Vardin. Subordonate Secretariatului suprem, principalele comitete regionale vor avea în curând secretari de încredere: Uglanov la Moscova, Kaganovici în Ucraina, alţi subalterni în Ural, la Ivanovo-Vosnesensk. Comitetul din Caucaz este în întregime supus, de la incidentele care l-au indignat atâta pe Lenin. Toate poziţiile strategice esenţiale sunt astfel ocupate după voie de către fracţiunea lui Stalin, cu excepţia Leningradului unde se află Zinoviev, flancat de birocraţii creaţi de el, dar neputincios împotriva aparatului, în întregimea lui.

În aprilie 1925, o conferinţă a Partidului a votat în unanimitate diferite rezoluţii dictate de către Biroul Politic, în ultimă instanţă de către Stalin. Rezoluţia confirmă şi accentuează politica de împăciuire adoptată faţă de ţărani după insurecţia din Georgia şi proclamată într-o deviză repetată de o mie de ori: „Faţă în faţă cu ţărănimea”.

Reducerea şi simplificarea impozitului agrar, comasarea şi arendarea pământurilor, restabilirea sistemului salarial, diverse concesii cultivatorilor de toate categoriile, extinderea libertăţilor comerciale, măsuri pentru „încurajarea şi garantarea procesului unei acumulări sănătoase” în economia rurală, totul trebuia să concure la prosperitate în agricultură. O dată în plus, sunt condamnate „ororile *boşii uzucilor*” criticate cu şase ani în urmă de către Lenin. Este un „nou curs la sate”, va spune Stalin în *Răspunsuri la întrebări* puse de către studenţii de la Universitatea Sverdlov. Nicio divergenţă de vederi nu pare să tulbure acordul dintre conducători. Fracţiunile se supraveghează şi stau la pândă. Deşi de o parte şi de alta se pun la cale în secret sau în tăcere planuri, Partidul nu poate bănui nimic.

Într-un lung raport rostit în mai, Stalin subliniază cu putere principalele trăsături ale acestei noi politici ţărăneşti, fără să se teamă că oferă argumente adversarilor: „Partidul care ascunde poporului adevărul, partidul care se teme de lumină şi de critică nu este un partid, ci o clică de impostori sortiţi pieirii”. Trebuie, spune el într-un jargon din ce în ce mai confuz, „să urmăm linia de lichidare a vechilor metode administrative şi directoriale, linia animării sovietelor, linia transformării sovietelor în adevărate organe alese, linia implantării la tară a bazelor democraţiei soviet ce”. Trebuie ca „la ară comuniştii să renunţe la formele monstruoase de administraţie”. În sfârşit, trebuie, pe ansamblu, să o rupem cu numeroasele rătăciri de până mai ieri şi să muncim de acum înainte cu mai multă seriozitate şi competenţă… Tot atâtea afirmaţii platonice pentru viitor, tot atâtea mărturii revelatoare despre trecutul recent şi despre prezentul imediat.

După Buharin, teoretician oficial al fracţiunii al cărei practician se consideră a fi Stalin, este vorba în realitate de a extinde noua politică economică la ţară, unde nu s-a ştiut niciodată cum trebuie aplicată. „Ţăranilor, tuturor ţăranilor trebuie să le spunem «îmbogăţiţi-vă», dezvoltaţi

economia şi nu vă temeţi că veţi fi jefuiţi”, strigă fostul lider al comunismului de stânga, dornic să stimuleze „dezvoltarea afacerilor întreprinse de ţăranii înstăriţi şi de culaci”. Această frază nu reprezintă decât expresia frapantă a stării de spirit împărtăşite de întregul Comitet Central. Cicerin declarase în 1924, nu fără instrucţiuni de sus, sub formă de interviu destinat concesionarilor străini: *Jmbogăţiţi-vă*! spunem noi, citându-l pe Guizot. *îmbogăţiţi-vă*! fiindcă în felul acesta ne îmbogăţim noi înşine”. Începând din 1925, nu se mai vorbeşte de luptă de clasă la ţară decât pentru a se interzice aţâţarea ei; cât despre culacii răufăcători, în limbajul curent li se schimbă numele cu acela mai puţin peiorativ de „ţărani înstăriţi”. Zinoviev şi Kamenev nu se deosebesc de Stalin şi de Buharin, de Molotov şi de Kalinin în această privinţă. Şi, departe de a „subestima ţărănimea”, Troţki îi devansase cu doi ani pe colegii lui, spunând despre ţărani, în general: „Trebuie să facem în aşa fel încât să fie la anul mai bogaţi decât sunt anul acesta” şi recomandând să nu fie mărite taxele fiscale „pentru ca economia ţărănească să se poată dezvolta iar ţăranul să devină mai bogat în viitor”. Încă din septembrie 1925, Troţki propune lărgirea „cadrului relaţiilor capitaliste de schimb la ţară” şi întărirea „economiei capitaliste *farmer*” cu scopul de a favoriza progresul forţelor de producţie „fie şi cu ajutorul metodelor capitaliste”. La sfârşitul lui noiembrie, la Kislovodsk, va declara: „Nu este nimic care să ne ameninţe direct în procesul economic de la ţară” şi va dezaproba „deculachizarea culacilor”. Faimoasa vorbă a lui Guizot adoptată de către Buharin după Cicerin reflecta deci, exagerând-o, o evoluţie colectivă în sensul unei reveniri la programul lui Octombrie, alterat de către „comunismul de război”.

Stalin merge şi mai departe. Dispus „să schimbe radical atitudinea noastră faţă de ţărani, „el preconizează ca inevitabilă refacerea micii proprietăţi agrare şi în consecinţă denaţionalizarea solului. Pentru a pregăti opinia publică, el convoacă ziariştii sovietici şi aranjează să

i se adreseze întrebarea: „N-ar fi necesar, în interesul agriculturii, să se garanteze, timp de zece ani, fiecărui ţăran lotul de pământ pe care-l cultivă?” întrebare la care răspunde: „Chiar şi pentru patruzeci de ani”. La sugestia lui, comisarul pentru Agricultură din Georgia redactează în acest spirit un proiect de lege în toată regula. Insurecţia ţărănească din anul precedent nu fusese deci zadarnică. În acest timp, Zinoviev şi Kamenev, hotărâţi să ia o atitudine aşa-zis de stânga împotriva fracţiunii adverse, vinovată de „semitrotkism”, reacţionează în Biroul Politic iar Stalin socoteşte prudent să dea înapoi, să îşi dezmintă afirmaţiile deja tipărite în urmă cu câteva luni, renunţă la propria idee. Afacerea trece neobservată în afara cercurilor care urmăresc îndeaproape fluctuaţiile „politicii la vârf.

Dar cu discursul imprudent al lui Buharin, publicat în presă, Zinoviev şi partizanii săi deţin acum un excelent pretext pentru a constata un flagrant delict de debilitate doctrinară. Deviaţia „culacofilă” este de netăgăduit şi nu era nevoie de mai mult pentru a furniza o motivaţie decentă rivalităţilor personale. În plus, Buharin are discipoli destul de înfumuraţi, tineri „profesori roşii” ale căror scrieri îl parafrazează pe maestru compromiţându-l şi mai mult. Ocazie propice pentru denunţarea ereziei… Conflictul care mocneşte sub cenuşa optimismului oficial se aprinde într-o controversă de culise, Zinoviev incitând-o pe Krupskaia să scrie un articol împotriva lui Buharin pentru a-l atinge indirect, prin consilierul lui, pe Stalin. Va îndrăzni cineva să-i închidă gura văduvei lui Lenin? Avertizat la timp, Buharin răspunde la atac atacând la rându-i; aceasta permite cenzurii să refuze *imprimatur-ul* pentru ambele texte, simulând imparţialitatea. Stalin a parat lovitura cu abilitate. Prevăzând un incident la următorul congres, el le-o ia adversarilor înainte şi sugerează retractarea formulei intempestive. Buharin se execută şi îşi recunoaşte eroarea, cu riscul de a o justifica mai târziu.

Din acest schimb de focuri, publicul n-a înţeles nimic, căci puţinul care s-a exprimat deschis s-a pierdut în

insipide şi obscure exerciţii pe care puţini oameni au curajul să le citească şi ale căror dedesubturi rămân necunoscute simplilor muritori. Nu este mai uşor de înţeles nici lungul şi sibilinicul articol din septembrie al lui Zinoviev intitulat „Filosofia epocii” – titlu ambiţios, dar conţinut nesatisfăcător şi cu subînţelesuri imperceptibile. Numai cu trei luni mai târziu şi datorită unei dispute violente şi pe faţă, Partidul va şti că Stalin nu a fost de acord cu publicarea lui decât cu preţul unor modificări considerabile. Şi totul cu atât mai obscur cu cât diferiţii autori îl citează până la saţietate pe Lenin, îşi revendică într-una apartenenţa la leninism şi, pentru a nu pierde obiceiul, fac din timp în timp aceleaşi aluzii monocorde la fantoma troţkismului.

Totuşi, Stalin nu-şi mai limitează pretenţiile la rolul palid de „practician”. Victoria lui asupra lui Troţki şi certitudinea matematică de a-l ţine pe Zinoviev în şah, i-au deschis orizonturi noi. El aspiră acum la succesiunea spirituală a lui Lenin, căruia i-a acaparat moştenirea temporală. Chiar degenerată, tradiţia bolşevismului vrea un şef apt să-şi teoretizeze practica, dacă nu să-şi pună în practică teoria. Stalin se străduieşte să treacă drept un teoretician. Invulnerabil ca secretar general ale cărui acte sunt asigurate d°aprobarea mecanică a Biroului Politic, îşi descoperă punctul slab hazardându-se să raţioneze îndelung asupra doctrinei. Tocmai în acest punct îl ele de Zinoviev vulnerabil şi îşi propune să-l lovească.

Polemizând îmootnva lui Troţki şi opunându-se ideii acestuia de „revoluţie permanentă”, Stalin nu putea să-şi mai învingă înclinaţia naturală spre un socialism naţional, reprimată pe când trăia Lenin, dar care îşi face deja apariţia în 1917 în replica dată lui Preobrajenski: „Nu este exclusă posibilitatea ca Rusia să fie ţara care să deschidă calea spre socialism”. În studiul său din 1924, „Octombrie şi teoria revoluţiei permanente”, Stalin scrie: „Victoria socialismului este posibilă chiar şi într-o ţară relativ puţin dezvoltată din punct de vedere capitalist” şi se erijează în apărător al „teoriei leniniste a revoluţiei şi a victoriei

socialismului într-o singură ţară”. După conferinţa din 1925, el spune în darea de seamă: „Putem să construim socialismul doar cu forţe proprii?... La această întrebare leninismul răspunde afirmativ”. În realitate, pentru un comunist de formaţia lui, aceasta însemna ruptura de internaţionalismul intrinsec al lui Lenin şi repudierea întregului marxism.

Fără a reveni la Marx şi la Engels, a căror teză, valabilă sau nu, nu lasă loc nici unei exegeze cu privire la caracterul internaţional al revoluţiei socialiste, este suficient să ne referim la principalele discursuri şi scrieri ale lui Lenin pentru a constata o contradicţie insolubilă cu leninismul lui Stalin.

Încă din 1906, Lenin prevedea ca „unică garanţie împotriva unei restauraţii, revoluţia socialistă în Occident”, precizând că „revoluţia rusă poate învinge prin propriile sale forţe, dar în niciun caz nu ar putea să-şi menţină şi să-şi consolideze prin propriile resurse cuceririle”. Ulterior, el a afirmat fără încetare ca „adevăr elementar al marxismului” imposibilitatea de a instaura socialismul într-o singură ţară, până la ultimul său articol „Mai bine mai puţin şi mai bine” în care recunoaşte, în 1923: „Nu suntem destul de civilizaţi pentru a trece direct la socialism, deşi avem pentru asta premizele politice necesare”. Strategia şi tactica lui sunt invariabil fondate pe consideraţii despre revoluţia mondială, în etapele decisive ale acţiunii sale. Întârzierea economică şi intelectuală a Republicii Sovietelor nu este singurul argument. În 1918, Lenin declara socialismul de neconceput într-o singură ţară, chiar dacă ar fi „mult mai puţin înapoiată decât Rusia” şi, continuând să conteze pe ajutorul străin, evalua în termeni prudenţi intervalele de timp necesare: „Este foarte îndoielnic că următoarea generaţie... va putea realiza socialismul în toate domeniile”. Anul următor va spune: „... Nu putem introduce în prezent la noi ordinea socialistă; deie Domnul să fie instaurată de către copiii noştri, poate chiar de către nepoţii noştri”. În această privinţă opinia lui este constantă şi incontestabilă.

Dar căutând bine prin *Operele* lui s-ar putea găsi câteva fraze mai mult sau mai puţin clare şi susceptibile acum de o interpretare forţată. I s-a întâmplat să improvizeze formule sumare, utile în momentul respectiv scopurilor sale de persuada –, fără pretenţia de a condensa în ele întreaga doctrină, câteodată definiţii în rare cuvintele au o accepţie ree = trinsă sau relativă, în funcţi" de tema în discuţie, „îteodată cuvinte de încurajare destinate unui auditoriu descurajat. Ca şi Napoleon, care atribuie succesele miliare când artileriei, când baionetelor, când proviziilor, când moralului, când bunei administraţii, când mobilităţii armatei, când generalului conducător de armată, când sănătăţii trupelor, când disciplinei, Lenin pune accentul pe ceea ce convine argumentaţiei sale în momentul în care o dezvoltă. A atribui afirmaţiilor sale circumstanţiale un sens absolut ar însemna să-i mutilăm sau să-i sărăcim gândirea, iar adesea să i-o înţelegem pe dos. Totuşi asta este ceea ce face Stalin în legătură cu socialismul „într-o singură ţară", problemă pusă rău şi rezolvată la fel de rău.

Înainte de revoluţie, în 1915, Lenin enunţase în 10 rânduri ipoteza pură a unei victorii a socialismului „la început în câteva ţări capitaliste, sau chiar într-una singură", dar într-o schemă foarte ipotetică şi fără să vizeze Rusia. Stalin ia în litera ei această ipoteză pentru a o transforma în dogmă. El o citează şi o recită, însoţită de câteva fragmente din importanta contextură a *Operelor* lui Lenin, pe care, la rându-i, Zinoviev le va folosi pentru a dovedi exact contrariul. Într-un articol despre cooperare apărut după „Mai bine mai puţin şi mai bine", în timpul bolii sale, Lenin enumeră „condiţiile necesare pentru a edifica cu ajutorul cooperaţiei şi numai al cooperaţiei... societatea socialistă integrală". Stalin confundă abstractul cu concretul şi deduce de aici confirmarea punctului său de vedere. El uită că la Congresul al XIII-lea al Partidului, anunţând numărul de 7 milioane de cooperatori, a trebuit el însuşi să-l ajusteze în termeni eufemistici: „Nu cred în aceste cifre, căci aderarea la cooperativele de consum nu

este încă în totalitate benevolă şi, incontestabil, există acolo «suflete moarte»". În realitate, ca şi sindicatele, ca şi sovietele, cooperativele tindeau să dispară odată cu însuşi principiul cooperaţiei devenită comerţ de stat. Lenin vorbea despre cooperaţie liberă şi conştientă, nu despre denumirea înşelătoare propusă de o etichetă. În limbajul lui Stalin cooperaţie „nu încă în totalitate benevolă" înseamnă *obligatorie* şi, în consecinţă, prin prisma autorităţii pe care şi-o atribuie, pe cât de înşelătoare, pe atât de sterilă.

Dar Lenin a mai spus: „Succesul socialismului în Rusia necesită un anumit interval de timp, cel puţin câteva luni..." şi nimeni nu se gândeşte să-i repete ideea. A mai spus: „Socialismul înseamnă calcul" (*uciot*, inventariere) şi asta nu l-a împiedicat pe Stalin să recunoască pe bună dreptate la precedentul congres: „La noi statistica este şchioapă". Lenin a spus, de asemenea: „Comunismul este puterea sovietelor plus electrificarea"... ceea ce nu dovedeşte nici existenţa unor soviete adevărate, nici a unui nivel economic şi tehnic corespunzător folosirii generalizate a electricităţii. El a pus pe hârtie ecuaţia: „Soviete + democraţie proletară = dictatură a proletariatului"... ale cărei elemente, în totalitate, rămân să fie create în viaţa sovietică. A pronunţat chiar şi aforismul: „Fiecare bucătăreasă trebuie să înveţe să conducă statul", uşor de împins la absurd, dar fără să excludă ideea de a propune într-o zi înlăturarea ne l<t guvernare a „bucătarului" ale cărui „feluri condimentate" nu-i plac. Exemplele de acelaşi gen abundă.

Presupunând că Stalin avea dreptate interpretând în sensul strict şi literal judecăţi atât de expeditive, închizând ochii asupra a tot ce le luminează, le nuanţează şi le diminuează tăria, aceasta nu ar face decât să lungească lista contradicţiilor lui Lenin. Dacă specialiştii în leninism ar fi dorit acest rezultat, nu ar fi procedat altfel. Este de altfel impresia lăsată de laborioasele compilaţii ale lui Stalin şi, respectiv Zinoviev care de care mai ortodoxe. Acesta din urmă, a cărui carte despre *Leninism*, revăzută

de Krupskaia, înşiră fără dificultate cincizeci de citate din *Operele* lui Lenin pentru a-şi pune în încurcătură ex-partenerul, care va răspunde printr-o jumătate de duzină de extrase din aceeaşi operă. Or, pentru cine ştie să discearnă ceea ce scriitorul I. Babei numeşte „curba misterioasă a liniei drepte a lui Lenin", aberaţia lui Stalin în cazul respectiv este evidentă: el ajunge la o întoarcere bruscă spre concepţiile utopice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, la un raţionament în afara timpului şi spaţiului, negaţie a acestei dialectici, prea mult invocate de către leniniştii decadenţei. Pentru a-l aproba, într-un interes de fracţiune, Buharin avea să-şi dezmintă *ABC-ul comunismului*.

Stalin însuşi n-a putut să apere ideea socialismului „într-o singură ţară" decât respingându-şi propriile aserţiuni, copiate din Lenin cu mai puţin de un an în urmă. Căci citim în *Bazele leninismului*: „Putem dobândi victoria definitivă a socialismului într-o ţară fără eforturile reunite ale proletarilor din mai multe ţări dezvoltate? Nu, e imposibil... Pentru victoria definitivă a socialismului, organizarea producţiei socialiste, eforturile unei singure ţări sunt insuficiente, mai ales într-o ţară rurală ca Rusia, sunt indispensabile eforturile proletarilor din mai multe ţări dezvoltate". Sub o putere câtuşi de puţin democratică, Stalin ar fi fost obligat să-şi respecte teza enunţată anterior sau să revină asupra ei fără subterfugii. Dictatura secretariatului îi permite să modifice pasajul incomod din broşură, amputat din ediţiile ulterioare şi să se descurce printr-o explicaţie impusă exclusiv de către GPU: socialismul realizabil într-o singură ţară, doar în cazul intervenţiei agresive a capitalismului.

Din cei 140 de milioane de cetăţeni sovietici încovoiaţi sub arbitrarul încă anonim, în 1925, al lui Stalin, existau desigur câţiva care să înţeleagă necesitatea şi urgenţa, înainte de a proclama socialismul în cuvinte, de a se face, în fapt, primii paşi pe calea progresului material şi moral, de a se asigura pâinea cohortelor de copii abandonaţi, locuri de muncă milioanelor de şomeri şi de

oameni nevoiaşi, locuinţe sănătoase numeroaselor familii înghesuite în cocioabe, un nivel omenesc de existenţă ansamblului salariaţilor, educaţie elementară populaţiei analfabete. Pentru marxişti, pe drept sau pe nedrept, muncitorii nu au „utopii gata făcute de introdus prin decret”, nici nu au „de realizat un ideal, ci trebuie să găsească elementele noii societăţi pe care vechea soc; etate burgheză însăşi le poartă în sânul ei”. Fiecare generaţie are misiunea ei, determinată în ultimă instanţă de condiţiile economice şi limitată de pusibilităţile istorice la scară mondială. Este mai important să se meargă înainte în direcţia socialismului decât să se promită la infinit poporului programul unui comunism integral, căzut în mizerie şi ignoranţă, menţinut în inegalitate şi injustiţie, lipsit de drepturi şi de libertăţi, supus unui regim care generează şi perpetuează privilegii. Dar, substituind leninismul marxismului, fracţiunea lui Stalin se străduia mai mult sau mai puţin conştient să suprime orice vestigiu al ideologiei de import. Numai membrii Biroului Politic aveau oarecare drepturi de a critica şi oarecare libertate de opinie, de care Troţki se abţinea cu prudenţă să uzeze şi pe care Kamenev şi Zinoviev nu le vor mai exercita mult timp.

Cel de-al XIV-lea Congres al Partidului se reuneşte în decembrie 1925, după două amânări. N-a fost precedat de nicio discuţie pregătitoare. Tradiţionala „tribună liberă” a *Pravdei* nu s-a deschis. S-au votat pretutindeni, în unanimitate „tezele” stufoase ale Biroului Politic, sub ameninţarea constantă de represiune administrativă şi poliţienească. Soarta lui Troţki avertiza destul la ce se s-ar fi expus opozanţii mai jos plasaţi. Cu oamenii de rând, guvernul nu făcea atâtea fasoane, având în acelaşi timp puterea de a condamna fără drept de apel la moarte civilă prin excluderea din Partid, posibilitatea de a tăia mijloacele de existenţă celor „indisciplinaţi” şi familiilor lor prin privarea de locul de muncă, în fine, posibilitatea de a-i scoate oricând din locuinţe prin atotputernicia capriciului.

Existau situaţii şi mai rele: fără să mai vorbim de

muncitori comunişti încarceraţi sau deportaţi pentru delict de opinie, prin procedură secretă, mai mulţi militanţi mărunţi ai minorităţilor erau încarceraţi, acuzaţi, discreditaţi fără dovezi, fără martori, fără apărare. Orice individ vinovat de oarecare independenţă de spirit, fie el comunist convins, risca astfel să cadă victima unui pretext neverificabil, ispăşind câteodată în aparenţă cine ştie ce măruntă greşeală de tinereţe sau păcatul nesemnificativ al vreunei rude îndepărtate. „În Rusia, a conversa înseamnă a conspira, a gândi înseamnă a te revolta; vai! gândirea nu este doar o crimă, este o nenorocire”, nota sub Ţarul de Fier marchizul de Custine, mereu actual. Ca altă dată Siberia se popula de exilaţi de toate culorile politice. Şi n-am putea spune că nu se potriveşte acestei perioade şi constatarea lui F. Lacroix, alt contemporan al lui Nicolae I, impresionat că, „în cazul denunţului calomnios al unui mizerabil, până şi omul cel mai inocent poate fi arestat şi expediat fără judecată, fără explicaţie în acel înspăimântător ţinut, pentru a rămâne acolo pentru toată viaţa”. Cu asemenea procedee de presiune şi intimidare, era greu să obţii „unanimitatea de sută la sută”.

Cu atât mai mare a fost surpriza la izbucnirea unei noi discor» i. În Partid nimic nu o prevestise. La Leningrad ca şi în alte părţi, la „propunerile” centrului conducător se răspundea într-o fotală unanimitate. Dar pretutindeni, în necunoştinţă se cauza şi fără hoertatea de apreciere; drept dovadă, antagonismul ireductibil al fracţiunilor care „votaseră” aceleaşi hotărâri. Lupta angajată în sferele înalte ale Partidului nu era vizibilă de la nivelul de jos. După moartea lui Frunze, numirea unui comisar la Război a dat naştere competiţiei între Voroşilov, candidatul lui Stalin şi Laşevici, partizan al lui Zinoviev. Comitetul Central i-a ales pe amândoi, dar pe primul ca membru plin, pe al doilea ca supleant. Stalin nu voia să-şi bruscheze propriile operaţiuni. Publicul ignora semnificaţia acestei duble alegeri, ca şi împrejurările morţii lui Frunze. În revista literară *Krasnaia Nov*, din Moscova – sub titlul misterios: „Istoria lunii nestinse” şi subtitlul mai limpede

„Asasinarea comandantului” –, scriitorul sovietic B. Pâlniak a publicat o povestire echivocă unde aluziile la Stalin sunt destul de precise. El introduce aici două personaje principale, un şef militar superior atins de un ulcer pe cale de vindecare şi un politician atotputernic, membru al unei troica ce conduce ţara; cel de-al doilea a decis în secret operaţia chirurgicală de care primul nu are câtuşi de puţin nevoie şi pe care niciunul din marii medici chemaţi şi consultaţi nu o consideră necesară; comandantul are presentimente sumbre, dar nu îndrăzneşte să reziste ordinului superiorului său politic şi moare sub cloroform. Stalin a interzis tirajul revistei, a luat măsuri împotriva directorului şi autorului – dar problema rămâne.

Nu se ştiau mai multe nici despre dedesubturile anumitor controverse cu aspect academic. „Socialismul într-o singură ţară” nu era deloc unica temă în discuţie. Fără să se desemneze unul pe altul, Stalin şi Zinoviev se confruntau în problema de a şti dacă dictatura trebuie să fie aceea a partidului lor sau a proletariatului, fiecare citându-l din belşug pe Lenin. Dar şi unul şi celălalt desemnau, sub formulări diferite, o aceeaşi realitate ce nu putea fi dezvăluită, dictatura unei fracţiuni. La rândul lui, fără să acuze explicit pe nimeni, Kamenev a început să descopere dificultăţile de dezvoltare ale Republicii Sovietelor: formarea unei burghezii rurale dispunând de o treime din recoltă şi de două treimi din excedentul de vânzare; sărăcia mujicilor lipsiţi de utilaje şi de animale de muncă; specula crescută la toate mărfurile şi acumularea rapidă de capital privat. După Direcţia Centrală de Statistică, bunurile statului sunt atunci evaluate la 11 miliarde şi jumătate de ruble, proprietatea privată la 7 miliarde şi jumătate de ruble (fără locuinţe). Or, spune Kamenev, cooperaţia reprezentată doar printr-o jumătate de miliard „susţine mai ales păturile sociale cele mai înstărite”; capitalismul se dezvoltă cu o forţă elementară sub impulsul majorităţii ţăranilor; producţia statului nu este încă socialistă pentru că furnizează mărfuri supuse în parte legilor cumpărării şi vânzării. În faţa pericolului

capitalist, conchide vicepreşedintele Consiliului Comisarilor, noul regim n-ar putea conta decât pe o clasă muncitoare ale cărei salarii rămân inferioare nivelului de dinainte de război şi sunt întârziate şi faţă de progresul industriei; această situaţie neliniştitoare trebuie remediată, poate stabilind pentru muncitori un fel de participare colectivă ia beneficii. Teză îndreptata în fond împotriva tendinţei „culacofile" a lui Bunarin, Kalinin şi alţii, pe care-i acoperea Stalin.

În cursul anului, acesta preconizase în mai multe rânduri „noul curs la sate" denunţând „lipsa controlului, arbitrarul conducătorilor" în răspunsurile sale adresate studenţilor şi scrisorile adresate Tineretului Comunist. „O întreagă serie de preşedinţi şi comitete executive de canton şi de membri ai celulelor au intrat în închisoare pentru acest motiv", scrie Stalin în legătură cu abuzurile birocraţiei. Cât despre concesiile de făcut ţăranilor, „ele vor fi tot mai numeroase desigur, pe măsură ce economia noastră va creşte". Va trebui mai târziu „să extindem Constituţia la *toată* populaţia, inclusiv la burghezie", afirmă el invocându-l pe Lenin („întrebări şi răspunsuri"). Dictatura proletariatului este „violenţa fără limite legale faţă de capitalişti şi proprietarii funciari", nu împotriva poporului muncitor. Şi ca pentru a confirma veracitatea protestelor venite din toate părţile, el recomandă: „Mai multă atenţie la aspiraţiile şi la nevoile clasei muncitoare… Mai multă sensibilitate şi respect pentru demnitatea clasei muncitoare". Dar asigurările rituale date din belşug proletarilor deziluzionaţi nu erau la fel de interesante ca noile promisiuni care-i priveau pe ţăranii înstăriţi şi pe burghezie.

Împotriva acestei evoluţii deosebite, fracţiunea lui Zinoviev reacţionează cu o eficienţă căreia tezele Biroului Politic *unanim*, datorate lui Kamenev, îi înregistrează efectele teoretice cu trei săptămâni înaintea celui de-al XIV-lea Congres. Ideile generale ale acestui document rectifică orientarea „de dreapta" reproşată lui Stalin recomandând întărirea „păturilor sărace şi mijlocii ale

ţărănimii”, subliniind importanţa sindicatelor muncitoreşti în producţie şi a cooperaţiei în concurenţa socialistă făcută culacilor, insistând, conform concepţiei lui Troţki, pe necesitatea de a dezvolta industria conform unui plan. Stalin nu a ezitat să le contrasemneze, ştiind ce puţin depinde viitorul de o literatură aşa de platonică. Câteva teze în plus sau în minus nu-l costau cine ştie ce, numai aparatul să iasă intact din încercare. Or, în această privinţă erau date toate dispoziţiile necesare. Şi astfel, la conferinţele regionale, care precedau congresul, de la Moscova, de la Harkov, de la Leningrad noua opoziţie a suferit primele atacuri ale ofensivei democratice.

Stalin s-a abţinut la început să intervină pe faţă. Fusese dat consemnul de a se trece sub tăcere numele lui Zinoviev şi Kamenev şi de a fi atacaţi în acelaşi timp partizanii lor, cu scopul de a păstra posibilitatea unui compromis oportun între principalii protagonişti. După obiceiul străvechi al marilor feudali aflaţi în luptă, „oamenii mărunţi” trebuiau să tragă ponoasele conflictului, fiind sacrificaţi autorităţii oligarhiei supreme. Dar noii adversari ai lui Stalin nu erau conştienţi încă de transformarea Partidului în categorie socială interesată în menţinerea unui *statu-quo* şi solidară în chip pasiv cu personalul conducător, nici de degenerescenţa regimului în dictatură a castei bolşeviste asupra claselor muncitoare. Se credeau în măsură să amendeze politica oficială fără a ataca principiul puterii, cu condiţia de a obţine reforme interioare „la vârf în această iluzie comună tuturor opozanţilor Partidului, ei se vor azvârli împotriva „zidului de oţel al leninismului”, expresie folosită fără ironie chiar de „zidul” însuşi, la fel cum făcea înainte opoziţia de stânga din a căror experienţă n-au învăţat nimic. Provocaţi în Biroul Politic cu tezele lui Buharin despre „munca Tineretului Comunist”, presărate cu aluzii transparente la atitudinea lor critică, Zinoviev şi Kamenev votează contra şi ajung pe poziţie de minoritate intransigentă. Este punctul de plecare al unei discuţii publice al cărei final nu lasă loc la nicio îndoială.

Într-un discurs vizând noua opoziţie, Buharin îşi acuză preopinenţii de pesimism, de defetism, de antileninism pentru că au definit industria sovietică de stat drept o formă de capitalism de stat, deci un sistem de exploatare a muncii şi le reproşează că „dau apă la moara menşevismului”. Kamenev se apără prin citate din Lenin riguros conforme cu vederile lui şi citează un text al lui Buharin în care acesta îşi recunoaşte, în 1925, dezacordul constant cu Lenin în două probleme, „cultura proletară şi capitalismul de stat”. Molotov ripostează recurgând la alte citate din *Opere* care-i permit să înfiereze fără nicio îndreptăţire „orice neîncredere demoralizantă, orice stare de spirit defetistă”. Pe acelaşi ton, o adresă a adunării din Harkov critică „mentalitatea panicardă a anumitor tovarăşi”. După ce îi atribuie Comitetului Central o „subestimare a culacului”, opoziţia este în schimb strivită sub acuzaţia de a „supraestima” acest pericol şi de a-l „subestima” pe ţăranul mijlocaş… în plus, în calitate de preşedinte al Consiliului Muncii şi Apărării, Kamenev este făcut responsabil de toate dezordinile economice ale momentului: evaluare eronată a recoltei, creştere a preţului cerealelor, scădere a valorii cernoveţului. Degeaba încearcă să se justifice invocând aprobarea permanentă a Biroului Politic – procedeele utilizate odinioară împotriva troţkismului sunt aplicate acum leninismului său. În plus, el este foarte vulnerabil la critică din cauza iniţiativei nefericite de a propune participarea muncitorilor la beneficii într-o ţară… unde industria lucrează în pierdere. Este acuzat de demagogie – nu fără motiv – şi nu numai pe această temă, căci „anumiţi tovarăşi din Leningrad” au sugerat să se întărească forţa numerică a Partidului cu mai multe milioane de membri într-un an, pentru a ridica la 90% proporţia proletariatului. Temele cele mai disparate sunt astfel amestecate absolut arbitrar într-o confuzie de nesoluţionat, tocmai bună să dezorienteze opinia publică în beneficiul fracţiunii dominante şi să faciliteze interesele urmărite de aparat.

După previziuni şi după exemplul lui Troţki din 1924,

Kamenev a fost izolat la Moscova, în ciuda calităţii lui de membru al Comitetului Central şi al Biroului Politic, de preşedinte al Consiliului Muncii şi vicepreşedinte al Consiliului comisarilor, meşedinte al Sovietului din Moscova şi director al Institutului Lenin, pentru a nu aminti decât principalele sale titluri. Singura care va lua cuvântul în favoarea lui va fi Krupskaia, dar fără cea mai mică şansă de a schimoa destinaţia vreunui vot. Alăturânou-se prea târziu unei opoziţii mărturisite şi încă celei mai puţin respectau! «., ea ratase momentul unei intervenţii utile; Stalin nu se dădea în lături să o defăimeze pe la spate, nemaifiindu-i frică de revelaţii dezagreabile. Ierarhia zeloasă a secretarilor s-a ocupat de restul, expertă în a crea un gol în jurul personalităţilor incomode.

Printre imposturile notorii de care este plină polemica epocii, una este în mod special demnă de atenţie pentru înţelegerea faptelor ulterioare. Kamenev îşi baza expunerea despre „pericolul reprezentat de culaci” pe cifrele Direcţiei Centrale de Statistică, institut neutru din punct de vedere politic şi obiectiv prin definiţie, în intenţii, dacă nu în rezultate. Lui Stalin nu i-a fost greu să înlăture dificultatea. La instrucţiunile lui, Comisia de Control a Partidului, organism de represiune al cărei *praesidium* constituia, împreună cu colegiul GPU, un fel de Cameră înstelată, a înlocuit datele relativ corecte cu cifre trucate corespunzând vederilor guvernamentale. Decurgea de aici o sensibilă atenuare, pe hârtie, a antagonismelor sociale la ţară şi o recoltă mai favorabilă ţăranilor săraci, mai puţin bogată la culaci; „Cunoaşterea cifrelor este un privilegiu al poliţiei ruse”, remarcase deja Marchizul de Custine pe timpul Ţarului de Fier.

Paradox mai mult aparent decât real: organizaţia comunistă din Leningrad îşi aprobase *în unanimitate* liderii, la fel ca Partidul în ansamblul său şi graţie aceloraşi metode folosite pretutindeni, dar crezând că participă la unanimitatea generală şi fără să bănuiască decalajul. Delegaţii ei vor forma singura opoziţie din congres, unde majoritate şi minoritate se vor întrece în

leninomanie şi „monolitism”. Brusc, Stalin îşi dă pe faţă manevrele şi Zinoviev, descoperit, ajunge într-o situaţie disperată. Preşedinte al Internaţionalei Comuniste, membru al Comitetului Central şi al Biroului Politic, preşedinte al Sovietului din Leningrad, iată-l învinovăţit la rându-i de toate «baterile de la leninism imaginabile, în limbajul specific al meseriei: revizionism, fracţionism, scizionism, pesimism, defetism, menşevism, lichitlaţionism şi, de asemenea, de panică şi isterie. Şi-a pierdut orice drept la replică, orice mijloc de a se apăra, în afară de *Pravda* de la Leningrad, de care i s-a reproşat că abuzează. La sfârşitul congresului, soarta lui era definitiv pecetluită.

După raportul Comitetului Central, pe care-l prezintă Stalin trecut în primul plan, Zinoviev comite imprudenţa să ceară cuvântul în calitate de co-raportor pentru a se justifica, pentru a-şi motiva poziţia, scandal „nemaipomenit” după opinia fracţiunii majoritare exasperate. O sută cincizeci de oratori se vor înscrie pentru a-i da replica, într-o atmosferă febrilă de miting. Numai jumătate din ei se vor putea face auziţi, alternând cu grupul – ătăciţilor”, Kamenev, Sokolnikov, KruDskaia, Laşevici, Evdokimov şi alţi câţiva. Mii de citate din Lenin se încrucişează fără rezultat. Congresul a lansat un apel muncitoriler comunişti din Leningrad, pe deasupra capului delegaţiei lor, de a stigmatiza „crima” unui opozant care a suspectat Comitetul Central de „degenerescenţă şi de thermidorianism”, de a-şi manifesta îngrijorarea faţă de „greşeala” lui Zinoviev şi Kamenev într-un patos grandilocvent şi penibil: „Dacă o examinăm în lumina raţionamentelor lui Zaluţki despre degenerescenta Comitetului Central şi despre thermidorianismul nostru, atunci ideologia lichidatoare se arată în adevăratele ei dimensiuni”. Pe bună dreptate, cele două tabere se acuză reciproc de înăbuşirea opiniei muncitoreşti şi de violarea democraţiei; cu o rea-credinţă egală, ei îşi aruncă *ad nauseam* una alteia acuzaţii de subestimare a cutărui factor şi supraestimare a altuia, deviaţiile de dreapta şi erorile de stânga. *Leninismul* lui Zinoviev şi *Istoria*

Partidului, scrisă de el, lucrări difuzate la comandă, în milioane de exemplare şi până foarte de curând lecturi obligatorii, sunt acum denunţate ca fiind contrare bolşevismului autentic şi ridiculizate, meritând să fie date la topit. Ironie a „monolitismului”: Laşevici şi Voroşilov, cei doi principali şefi ai armatei, se succedă la tribună în calitate de adversari declaraţi. Deoarece Zaluţki îşi „recunoscuse deja greşeala” despre Thermidor, toţi conducătorii noii opoziţii sunt somaţi să facă la fel, sub ameninţarea represaliilor.

La intervenţia lui Kamenev controversa capătă un ton de o virulenţă extraordinară: pentru prima dată se pune deschis întrebarea la care toată lumea se gândeşte şi despre care nimeni încă n-a scos o vorbă, problema Stalin. Este punctul culminant al congresului. În faţa auditoriului ostil şi surescitat, căruia fracţiunea din Leningrad îi ţine piept fără speranţă, Kamenev îşi formulează nemulţumirile în vacarmul general. Stenograma le înregistrează sub o formă foarte atenuată, totuşi destul de evocatoare:

JCamenev: – Suntem împotriva creării unei teorii a «şefului», suntem împotriva erijării unui «şef». Suntem împotriva ideii ca Secretariatul, reunind în practică politica şi organizarea, să fie deasupra organismului politic. Suntem pentru o constituţie interioară a conducerii noastre asigurând puteri depline Biroului Politic, care reuneşte toate minţile politice ale partidului nostru, şi pentru ca Secretariatul să-i fie subordonat în calitate de executant tehnic al deciziilor sale… (*Vacarm*.) Nu putem considera ca normală şi apreciem ca dăunătoare Partidului prelungirea unei situaţii în care Secretariatul reuneşte politica şi, organizarea şi de fapt, predetermină politica… (*Vacarm*.)

…Am ajuns la convingerea că tovarăşul Stalin nu poate îndeplini rolul de unificator al statului-major bolşevist. (*Voci diferite*: Nu este adevărat! Baliverne! Ce exagerare! V-aţi dat arama pe faţă! *Vacarm*. *Aplauze ale delegaţiei din Leningrad*. *Strigăte*: N-o să vă cedăm locurile de conducere! Stalin! Stalin! *Delegaţii se ridică şi-*

l salută pe tovarăşul Stalin. *Ropote de aplauze*. *Strigăte*: Iată cum se uneşte partidul! Statul-major bolşevic trebuie să se unească)

Evdokimov, *de la locul lui*: – Trăiască Partidul Comunist din Rusia. Ura! Ura! (*Delegaţii se ridică în picioare şi actamă*: Ura! *Vacarm*. *Vii şi îndelungi aplauze*.)

Evdokimov, *de la locul lui*: – Trăiască Comitetul Central al Partidului nostru! Ura! (*Delegaţii strigă*: Ura! Partidul mai presus de orice! Bravo! *Aplauze şi strigăte*: Ura!)

Voci diferite: – Trăiască tovarăşul Stalin! (*Vii şi îndelungi aplauze*. *Strigăte*: Ura! *Vacarm*.)".

Astfel echivocul se risipeşte pe loc, dar prea târziu pentru a mai schimba evoluţia evenimentelor. Inerţia are o pondere irezistibilă în favoarea sistemului existent. Cu excepţia fracţiunii din Leningrad, delegaţii la congres au fost aleşi şi instruiţi de către aparatul aservit lui Stalin. Se pun în aplicare măsuri speciale cu scopul de a reduce după voie noua opoziţie; delegaţi protestatari apăruţi „spontan" la Leningrad se îndreaptă deja în fugă spre Kremlin, renegând delegaţia oficială. O ploaie nu mai puţin „spontană" de telegrame dictate de la Moscova sosesc din cele mai îndepărtate provincii pentru a-i sancţiona pe non-conformişti, pentru a cere îngenuncherea lor. Zinoviev îşi va pierde timpul perorând în faţa „zidului de oţel" al leniniştilor fanatizaţi, cerând o „democraţie internă" de Partid, o adevărată „libertate a dialogului", colaborarea la conducere a „tuturor vechilor grupări" (adică a diferitelor grupări de opoziţie dizolvate înainte), „alegerea tuturor organelor", în fine, „limitarea funcţiilor" Biroului Comitetului Central şi mai ales ale Secretariatului… începe să i se amintească atitudinea lui în timpul revoluţiei din Octombrie. Krupskaia va lua în zadar atitudine faţă de criticile proferate la adresa unui membru al Biroului Politic care se folosea de dreptul lui legitim la cuvânt, intoleranţă ce contrasta cu libertăţile acordate „şcolii lui Buharin"; nu se bucură nici ea de mai multă receptivitate. Că alţi reprezentanţi ai noii opoziţii au cu atât mai puţin succes,

se înţelege de la sine. Când răspunde criticilor, Stalin nu o face decât pentru a da lovitura de graţie învinşilor.

El demască mai întâi uneltirile lui Zinoviev în ultimele luni şi se plânge de „calomniile" minorităţii. Nu l-a acuzat ea, pe nedrept „de simpatie pentru reintroducerea proprietăţii private asupra pământului"? Critică aspru opoziţia neputincioasă, califică drept „prostii" opiniile lui Sokolnikov şi Krupskaia despre capitalismul de stat, demonstrează că Zinoviev nu înţelege nimic nici din leninism, nici din bolşevizare. Cât despre Kamenev, spune el, acesta nu este un leninist, ci un „liberal". Punct cu punct el respinge teoriile adversarilor săi cu ajutorul *Operelor* lui Lenin, înainte de a ajunge la adevărata problemă: „Da, tovarăşi, sunt un om deschis şi brutal, este adevărat, şi eu nu neg asta" (*grubâi* înseamnă brutal, grosolan). Arată eforturile depuse de noua opoziţie pentru a-l elimina pe Troţki: „N-am fost de acord cu Zinoviev şi Kamenev, ştiind că politica de amputare prezintă nenumărate primejdii pentru Partid, că metoda amputării, metoda sângerării – iar ei cereau sânge – este periculoasă, contagioasă: astăzi este amputat unul, mâine un altul, poimâme un altul. Cu ce o să mai rămână după aceea Partidul?" Pe urmă o serie de dezacorduri, ajungând la incidente al căror erou a fost Buharirt: „În fine, ce i se reproşează lui Buharin? Ei vor capul lui Buharin? Asta vrea Zinoviev, înveninând cearta în discursul lui de încheiere. Asta doriţi, capul lui Buharin? Aflaţi că nu vi-l vom da, acest cap". Stalin constată o deosebire de vederi în sânul opoziţiei, nu şi asupra esenţei problemei de rezolvat:

„În ciuda divergenţelor lor, sunt de acord cu toţii asupra unui punct. Care? în ce constă platforma lor? în reforma Secretariatului Comitetului Central. Unica lor idee comună, cea asupra căreia sunt perfect de acord, este problema Secretariatului. Este straniu şi ridicol, dar este un fapt. Chestiunea asta îşi are istoria ei. În 1923, după Congresul al XII-lea, oameni adunaţi într-o «văgăună» (*râsete*) au elaborat o platformă pentru a suprima Biroul Politic, pentru a politiza Secretariatul, adică pentru a

transforma Secretariatul în direcţie politică şi administrativă alcătuită din Zinoviev, Troţki şi Stalin. Care este înţelesul acestei platforme? Ce înseamnă ea? Asta înseamnă conducerea Partidului fără Rîkov, fără Kalinin, fără Tomski, iară Molotov, fără Buharin. Nimic nu a ieşit din această platformă, nu numai pentru că atunci ea era lipsită de principii, dar şi pentru că fără tovarăşii mai susmenţionaţi Partidul este imposibil de condus. La întrebarea scrisă care mi-a fost pusă din străfundurile Kislovodskului, am răspuns negativ, declarând că, dacă tovarăşii insistă, sunt gata să cedez locul fără scandal, fără discuţie pe faţă sau ascunsă şi fără să cer garanţii legate de drepturile minorităţilor. (*Râsete.*) … Acum începe, se pare, un al doilea stadiu, opus primului. Acum se cere nu politizarea Secretariatului, ci tehnicizarea lui, nu suprimarea Biroului Politic, ci omnipotenţa lui… Mă tem însă că Partidul nu va fi de acord. (*O voce*: – Foarte bine!)".

Tactica lui Stalin se expune aici în toată viclenia ei elementară: stăpân al aparatului de guvernare prin acapararea statului de către Partid şi superioritatea absolută a puterii fiecărui eşalon al organizaţiei comuniste asupra instanţelor inferioare – supremaţia Secretariatului încoronând totul – secretarul general simulează că ar împărţi puterea cu colegii săi din Biroul Politic şi din Comitetul Central pe care este liber să-i pună de fiecare dată în faţa faptului împlinit şi să-i înlăture treptat în caz de rezistenţă. El măguleşte amorul propriu al personajelor secundare afirmând imposibilitatea de a conduce Partidul fără ei, acest partid care poate fi condus fără Lenin, şi le atribuie o putere formală în schimbul atotputerniciei reale pe care şi-o rezervă sieşi. De asemenea caută o soluţie de compromis provizorie între soluţiile radicale, în domenii ale politicii şi economiei practice, dictată atât de prudenţa lui înnăscută, cât şi de grija pentru echilibru şi precauţia de a nu înlătura nicio eventualitate. Singura dificultate în perspectivă va fi aceea de a paraliza la timp orice opoziţie viitoare, înainte ca ea să câştige teren în Comitetul Central şi în Biroul Politic Stalin reuşise să facă acest lucru

odinioară, fără efort, în lupta lui împotriva lui Iroţki şi reuşeşte acum aceeaşi operaţiune împotriva lui Zinoviev, sigur de mijloacele şi resursele lui de a lua totul de la capăt, cu virtuozitate, dacă se va face simţită nevoia.

În limbajul lui monoton şi plat, îşi termină discursul final cu cuvinte promiţătoare: „Noi suntem împotriva amputării. Suntem împotriva politicii de amputare. Aceasta nu înseamnă că li se va permite conducătorilor să se umfle în pene nestingheriţi şi să se considere mai presus decât tovarăşii lor. Nu, să avem iertare. Nu se vor face plecăciuni în faţa conducătorilor. (*Exclamaţii*: – Foarte bine! *Aplauze*.) Suntem pentru unitate, suntem împotriva amputărilor. Detestăm politica de amputare. Partidul vrea unitatea şi o va realiza, cu Kamenev şi Zinoviev, dacă o vor şi ei, fără ei dacă refuză. (*Exclamaţii*: – Foarte bine! *Aplauze*.)

Cu aceasta, congresul se încheie, ca să spunem aşa, la cea de-a unsprezecea şedinţă, deşi se prelungeşte cu încă atâtea, fără a examina măcar problemele economice – cele mai importante – cu unicul scop de a suprima cuvântul lui Kamenev înscris pe ordinea de zi. Adevăratele „lucrări” au loc în dezbaterile de culise în care opoziţia se iroseşte în vorbărie inutilă pentru a obţine un compromis de ultimă oră pentru salvarea aparenţelor. În timp ce emisarii majorităţii, trimişi la Leningrad, pun stăpânire pe presa locală şi, uzină cu uzină, cartier cu cartier, răstoarnă majoritatea gregară într-un sens diametral opus voturilor precedente. „Pervertiţi până în măduva oaselor de servilitatea politică”, cum spunea odinioară Lenin, cei manipulaţi nu erau conştienţi de direcţia în care erau orientaţi. În 30 decembrie 1925, *Pravda* din Leningrad proclamă contrariul a ceea ce trâmbiţase cu o zi în urmă, sub titluri neschimbate evocând „unitatea de fier”, „linia leninistă” şi alte poncifuri rituale. Curând „monolitismul sută la sută” va fi aproape din nou restabilit, cu preţul revocării a vreo 3.000 de funcţionari comunişti bănuiţi de deviaţionism. Ordjonikidze în persoană este trimis la faţa locului se arată competent în restabilirea ordinii.

Se poate vedea cum Stalin trece de la vorbe la fapte,

după ce repudiase „politica de amputare”: printr-o restricţie mintală destul de caracteristică, el preferă să le impună opozanţilor şomajul şi foamea, procedeu aproape infailibil în condiţiile sovietice pentru a demoraliza un refractar şi a-l readuce la ordine. În plin congres nu s-a putut abţine să profereze la adresa lui Riazanov o glumă dublată de o ameninţare: „Riazanov are nostalgia Turkestanului” în legătură cu o reflecţie ireverenţioasă a savantului director al Institutului Marx Engels. O frază a lui Glebov-Avilov, citată de mai multe ori în toiul controversei, lămureşte subînţelesurile: „Nimeni nu vrea să ridice mâna [să voteze] împotrivă şi să fie trimis din acest motiv la Murmansk sau în Turkestan”. Gheţarii Oceanului Arctic şi nisipurile fierbinţi ale Asiei Centrale, scorbutul şi malaria rezervate disidenţilor făceau şi ele parte, nu în mică măsură, din calculele atât ale unora, cât şi ale altora. Cei mai păţiţi ezitau să rişte să atragă asupra propriilor părinţi şi copii persecuţiile GPU persistând într-o opoziţie dusă până la eroism. „Se obişnuia curent la Moscova, atunci când era vorba de crime politice, să fie urmărit nu doar vinovatul, ci toată familia lui”, scrie istoricul S. Platonov. În felul ăsta au domnit Ivan cel Groaznic, Boris Godunov şi urmaşii lui, aceeaşi era şi tendinţa lui Stalin.

Căci întâietatea la putere a lui Stalin prinde din ce în cel mai mult contur începând cu acest congres. Rezumatele din ziare estompează violentele incidente care o puneau în discuţie şi trec sub tăcere luările de cuvânt prea revelatoare; Partidul abia începe să silabisească numele deja temut în eşaloanele superioare ale aparatului şi pe care publicul, străin de disputele bizantine, încă îl ignoră, în ciuda înmulţirii portretelor editate de către *Gosizdat* (Editura de Stat); dar simplul fapt de a citi raportul politic al Comitetului Central l-a înălţat pe Stalin pe piedestalul lui, într-o proeminenţă subliniată prin dizgraţia neaşteptată a lui Zinoviev şi Kamenev şi pe fondul monoton al sateliţilor.

Din acest interminabil discurs ale cărui forme

greoaie nu reuşesc să ascundă superficialitatea de fond şi în care oratorul suplineşte lipsa ideilor prin lungimea textului, nimic nu evidenţiază la prima vedere clarviziunea lui Stalin. Este o serie compactă de rezumate analitice după documentaţia pusă la dispoziţie de birourile competente şi de către comisariate, garnisite cu comentarii care traduc opinia curentă a cercurilor conducătoare asupra actualităţii mondiale. În politica externă, Stalin prezice plin de siguranţă: „Dacă planul Dawes va da naştere revoluţiei în Germania, pactul de la Locarno va da naştere unui nou război european”. În politica internă, el exprimă un optimism în care se reflectă siguranţa de sine a regimului birocratic debarasat de opoziţiile cunoscute, înarmat acum pentru a le descoperi şi a le zdrobi pe toate. Unicul pasaj din raport care a dobândit cu timpul un interes particular se referă la pericolele unei industrializări sovietice prea rapide, susceptibilă să provoace perturbări economice ireparabile şi o „oarecare foamete artificial organizată”; dar asemenea observaţii, considerate locuri comune, treceau atunci aproape neobservate.

Sokolnikov spusese la congres: „Lenin nu era nici preşedinte al Biroului Politic, nici secretar general şi totuşi a avut în politica noastră cuvântul decisiv… Dacă Stalin vrea să câştige aceeaşi încredere, s-o câştige”. Stalin obţine întâietatea prin alte mijloace ale căror secrete nimeni nu le-a pătruns încă. Se ştie doar că a putut avea de partea lui cinci voturi mai multe decât Troţki în Biroul Politic, apoi trei mai multe decât Zinoviev-Kamenev şi că a putut dispune astfel de enormul aparat. Asta îi permite să manipuleze milioane de indivizi subordonaţi în chipuri diverse dictaturii lui. Printr-o schimbare de roluri cu totul specială, el alcătuieşte după cum îi este voia adunările cărora ar trebui să le fie mandatar Fiecare depinde de el în ultimă instanţă şi se străduieşte să-l slujească pentru a-şi asigura liniştea sau pentru a face carieră. Mulţimea de nemulţumiţi se abţine să protesteze, căci partidul este astfel construit încât să intercepteze comunicarea de la

bază până la vârf, să o interzică de la un grup la altul, să o reprime, la nevoie, în stânga şi în dreapta.

„În accepţia vulgară, burgheză, noţiunea de democraţie şi aceea de dictatură se exclud una pe alta”, a explicat Lenin înainte şi în timpul revoluţiei. Stalin, într-adevăr, le consideră incompatibile. Orice amintire de democraţie tinde sub domnia lui să dispară din bolşevismul decadent. Despre leniniști se poate spune ceea ce mentorul lor spunea despre social-democraţi, că şi-au trădat principiile „exact la fel cum creştinii, în momentul în care cultul lor a devenit religie de stat, au uitat «naivităţile» creştinismului primitiv şi spiritul lui democratic revoluţionar”. Sub vălul unui vocabular depăşit, sub protecţia unei serii de paravane birocratice, sub înaltul patronaj al unei numeroase poliţii multiforme, Stalin îşi arogă una câte una prerogative imperiale. În severitatea dură a decorului înălţat în timpul anilor teribili, secretarul general apare pur şi simplu ca primul dintre bolşevici. Dar curând se va verifica în toată luciditatea ei previziunea lui Plehanov: „La sfârşitul sfârşitului, totul va gravita în jurul unui singur om care, *ex providentia*, va cumula toate puterile”.

Sub pretextul unei creşteri numerice considerabile a partidului, ajuns de la 735.000 membri şi stagiari la 1 088.000 între cele două congrese, noul Comitet Central va avea 106 membri, Comisia de Control 163, titulari şi supleanţi. Cei mai mulţi dintre „opozanţi” sunt înlăturaţi, cei rămaşi sunt consideraţi inofensivi. Hipertrofia cronică a instanţelor colective superioare, în sesiuni plenare din ce în ce mai rare, reduce la zero autoritatea lor statutară în faţa organelor executive permanente pe care nimic nu le împiedică să legifereze prin decrete şi să conducă ţara într-un arbitrar total. Biroul Politic se extinde la 9 membri; Troţki şi Zinoviev rămân în el ostatici sau figuranţi. Stalin şi-a întărit propriul grup atrăgându-i pe Kalinin, Molotov şi Voroşilov alături de mai vechii Buharin, Rîkov şi Tomski a căror aprobare automată nu este garantată o dată pentru totdeauna. Kamenev este retrogradat în postul de adjunct,

de pe care dispare Sokolnikov. Dzerjinski, Uglanov, Petrovski şi Rudzutak vor constitui rezervele. Astfel, titularii care se tem să coboare cu o treaptă şi supleanţii care aspiră să o urce oferă multe posibilităţi de intrigă şi manevre unui intrigant şi maestru al uneltirilor încercat. Secretarul general va avea de acum o majoritate de 7 membri destul de stabilă pentru a-i permite să prevadă noua criză şi să ia măsuri corespunzătoare. Exceptând situaţia în care s-ar fi ivit o revoltă simultană a cinci colegi ostili în acelaşi timp, aceasta reprezintă echivalentul unei funcţii pe viaţă, un Secretariat inamovibil. În cinci ani, Stalin şi-a realizat lovitura de stat moleculară. Lui i-a revenit moştenirea lui Lenin, el, cel mai abil, dacă nu cel mai demn, dintre pretendenţi.

Bibliografie

Stalin, Despre discuţie, despre tov. Rafail, despre articolele tovarăşilor Preobrajenski şi Sapronov şi despre scrisoarea tov. Troţki, *Pravda*, nr. 285, M., 15 dec. 1923; Raport despre constituirea Partidului (a XIII-a Conferinţă a Partidului), Discurs de încheiere, *Pravda*, nr. 17 şi 18, M., 20 şi 22 ian. 1924; Discurs la cel de-al II-lea Congres al Sovietelor din U.R.S.S.; Despre Lenin, Culegere de amintiri, 1. II, M., 1925; Tov. Lenin ca organizator şi şef al Partidului Comunist, *Pravda*, nr. 86, M., 23 apr. 1920 (reprodus), nr. 27, 3 febr. 1924; Despre Lenin şi leninism, M., 1924; Plan de seminar despre leninism, Harkov, 1924; Les tâches du Parţi, *Bull. Com.*, nr. 5, P., 1 febr. 1924; Rezultatele celui de-al XIII-lea Congres al Partidului, M., 1924; Troţkism sau leninism? M., 1924; Despre situaţia internaţională, *Bolşevik*, nr. 11, M., 20 sept. 1924; Despre Partidul Comunist din Polonia, *Bolşevik*, nr. 11, M., 20 sept. 1924; Octombrie şi teoria revoluţiei permanente a tov. Troţki, *Pravda*, nr. 290, M., 20 dec. 1924; *Pe drumurile lui Octombrie* (Prefaţă), M., 1925; Revoluţia din Octombrie şi tactica comuniştilor ruşi, M., 1925; Discurs la cea de-a 13-a Conferinţă provincială moscovită a Partidului, *Pravda*, nr. 24, M., 30 ian. 1925; Despre perspectivele P.C. din Germania şi despre bolşevizare, Convorbire a tov. Herzog

cu tov. Stalin, *Pravda*, nr. 27, M., 3 febr. 1925; Text german, *Das Forum*, fasc. 2, Berlin, nov. 1928; Lettre a Maslow, *Bull. Com.*, nr. 18 – 19, P., apr. -iun. 1927; Despre situaţia internaţională şi sarcinile P.C., *Pravda*, nr. 66, M., 22 martie 1925; Despre partea activă a Tineretului Comunist la ţară, *Pravda*, nr. 86, M., 15 apr. 1925; Despre bilanţul lucrărilor celei de-a 14-a Conferinţe a Partidului, M., 1925; La universitatea Sverdlov, *Pravda*, nr. 132, 13 iunie 1925; întrebări şi răspunsuri, *Pravda*, nr. 139, 141, 142, 145, M, 21, 24, 25, 28 iunie 1925 (Broşură), M., 1925; încă o dată despre problema naţională, *Bolşevik*, nr. 11 – 12, M., 30 iunie 1925; Despre mişcarea revoluţionară în Orient, *Pravda*, nr. 150, M., 4 iul. 1925; Despre sarcinile Tineretului Comunist, *Pravda*, nr. 248.

M., 29 oct. 1925; Octombrie, Lenin şi perspectivele dezvoltării noastre, *Pravda*, nr. 255, M., 7 nov. 1925; Problema ţărănească, Moscova, 1925; Raport politic all. C. la cel de-al XIV-lea Congres al Partidului, M" 1926; Despre problemele leninismului, M., 1926; Problemele leninismului, M., 1926; I. Stalin şi V. Molotov, Răspuns opoziţiei, M., 1926.

Adevărul Muncitoresc, Chemarea grupului „Adevărul Muncitoresc", *Sots V.*, nr. 3, Berlin, 31 ianuarie 1923; Cuvântul grupului „Adevărul Muncitoresc" la cel de-al XII-lea congres al PCR, *Sots. V.*, nr. 19, Berlin, 18 oct.1923. N. Buharin, Atac, M., 1924; Noi sarcini în domeniul politicii noastre ţărăneşti, *Pravda*, nr. 92, M., 24 aprilie 1925; Problema troţkismului, M., 1925; Trei discursuri, Despre dezacordurile noastre, M., 1926. – G. Cicerin, Interviu, *Neue Frei Presse*, Viena, 18 martie 1924.

— Max Eastman, Since Lenin Died, Londra, f.d. – (Grupul Muncitoresc), G.P.U. şi „Grupul Muncitoresc" din PCR., *Sots V.*, nr. 14, Berlin, 6 iulie 1924. – I. Iakovlev, Satele noastre, M., 1924.

— A XIII-a Conferinţă a PCU, *Bulletin*, nr. 1 şi 4, M., 1924 – E. Iaroslavski, Le Parţi et la Classe, Int. Com., nr. 25, P, iunie 1923; Istoria unui grup mic-burghez, *Pravda*, nr. 261, M., 16 nov. 1924, împotriva opoziţiei, M" 1928. –

N. Jordania, Nos désaccords, P., 1928. – L. Kamenev, Partidul şi troţkismul, M., 1925; Articole şi discursuri, vol. XI, Construcţia socialistă şi greutăţile noastre, M., 1929. – M. Kanacikov, Istoria unei deviaţii, L., 1924. – F. Kretov, Satele după revoluţie M" 1925. – N. Krupskaia, Despre Vladimir Ilici, M" 1924. – F. Lacroix, Les Mystères de la Russie P., 1845. – J. Larin, Rezultate, căi şi deducţii ale noii politici economice, M., 1923. – (Despre) Lecţiile lui Octombrie, Articole şi discursuri, a doua ediţie, L" 1924. – (Despre) Lenin, Culegere de amintiri, redactate de N. Meşceriakov, M., 1924; Cărţile II, III, şi IV, M., 1925. – (Despre) Lenin, Culegere de amintiri, redactate de Kamenev, M., 1925. – (Pentru) Leninism, culegere de articole (A. Rîkov, N. Buharin, L. Kamenev, I. Stalin, G. Zinoviev, N. Krupskaia), Addenda: L. Troţki, Lecţiile lui Octombrie; Scrisoarea lui Troţki către Olmiński, M., 1923. – M. Liadov, Leninismul, Ecaterinburg, 1924. – J. Martov, Bolşevismul mondial, 1923. – V. Murin, Viaţa şi moravurile tineretului ţărănesc, M., 1926. – N. Nelidov, Boala, moartea şi funeraliile tovarăşului Lenin, *Prol. Rev.* nr. 3 (26), M., 1924. – B. pllnlak, Povestea lunii nestinse, Asasinarea comandantului, Sofia, 1927; (trad.fr.) *Les Nouvelles littéraires*, p., 14, 21 şi 28 oct. 1933.

— Plenara C.C. etc. pe tema intervenţiei tov. Troţki (Scrisoarea lui Troţki, Rezoluţie) *Pravda*, nr. 16, M., 20 ianuarie 1925. – G. Radek, în slujba revoluţiei germane, M., 1921; Organizatorul victoriei: L.D. Troţki, *Corr. Int.* nr. 37, Berlin, 8 mai 1923.

— Rafail, Răspuns tov. Stalin, *Pravda*, nr. 291, M., 22 dec. 1923. – G. Safarov, Leninismul ca teorie a dezvoltării revoluţiei proletare, L., 1925; Afacerea B. Savinkov, M., 1924. – V. Sorin, învăţătura lui Lenin despre partid, M., 1924; Grupul muncitoresc (Miasnicovşcina) prefaţă de N. Buharin, M., f.d. – M. Şelavin, Introducere în studiul leninismului, L" 1924. – A. Ştiapnikov, Divergenţele noastre, *Pravda*, nr. 15, M., 18 ianuarie 1924 – L. Troţki, Sarcinile celui de-al XII-lea Congres al Partidului, *Pravda*, nr. 78 – 79, M., 11 şi 12 aprilie 1923; Problemele

fundamentale ale industriei, M., 1923; Problemele fundamentale ale Revoluţiei, M., 1923; Problema moravurilor, M., 1923; Idées sur le Parţi, *Bull. Com.* nr. 50, P., 13 dec. 1923; Noul curs, M., 1924; Cinci ani de Internaţională

Comunistă, M., 1924; Generaţia lui Octombrie, M., 1924; Occident şi Orient, ML, 1924; Despre noile noastre sarcini, Raport la adunarea organizaţiilor de partid din /aporojie, M., 1926; Opt ani, Rezultate şi perspective, Discurs la Sovietul din Kislovodsk, *Pravda*, nr. 272, M., 28 nov. 1925; Spre capitalism sau spre socialism? *Pravda*, nr. 198 şi urm., M., 1 sept. 1925; încotro se îndreaptă Anglia? M., 1925; Europa şi America, M., 1926; Sur la question de l'origine de la légende du trotskisme, *Bull, de l'Opp.* nr. 9, P., feb. -martie 1930. – N. Ustrialov, Sub semnul revoluţiei, Harbin, 1925. – D. VachnadzÉ, Problèmes du Caucase, P., 1933.

— Vareikis, Neînţelegerile din Partid, M., 1925. – V. Vaganian, V.I. Lenin şi sarcinile construcţiei interne a partidului, M., 1924.

— Clara Zetkin, La révolution russe au quatrième Congrès mondial, *L'Int. Com.*, nr. 24, P., martie 1923. – G. Zinoviev, Partidul şi democraţia muncitorească, *Bull. Com.*, nr. 6, 8 feb., 1924; Destinele partidului nostru, M" 1924; Opere, vol. XV, V.I. Ulianov Lenin, L., 1924; Bolşevizare, stabilizare, L., 1925; Filosofie a epocii, *Pravda*, nr. 214 şi 215, M" 19 şi 20 sept. 1925; Leninismul, L., 1925.

IX

MOŞTENITORUL

Stalin văzut de Troţki. Variaţii despre Thermidor. Optimismul lui Troţki. Blocul opoziţiei. Condiţia clasei muncitoare. Vagabondajul infantil. Previziunile lui Stalin. Industrialiştii. Planul. Reglări de conturi între leninişti. „Problema engleză". Stalin la putere. Discordii, dispute şi certuri. Stalin împotriva industrializării forţate. „Problema chineză". Dezamăgirile lui Stalin. Dezastru comunist în China. Războiul; minent. Dislocarea blocului opoziţiei. Contradicţiile lui Troţki. A zecea aniversare a lui

Octombrie. Planul cincinal. Excluderea din partid a lui Troţki. Opoziţia în afara legii. Congresul al XV-lea al Partidului. Stalin industrialist. „Capitularzii”. Comuna din Canton. Deportarea opozanţilor. Troţki în Siberia. Contradicţii şi responsabilităţi ale opoziţiei. Procesul Şahti. Stalin şi luptele interne. Revelaţiile lui Buharin. Pericolul de dreapta. Troţki în exil. Stalin şi planul. Deculachizarea. Înfxângerea dreptei. Regimul lui Stalin. Statul cnuto-sovietic. „Anul marii cotituri”. Sfârşitul noii politici economice. A cincizecea aniversare a lui Stalin.

„Ce reprezintă Stalin?” Toată lumea îşi punea, după congresul din 1925, problema pe care i-o pusese Skliański lui Troţki în aceşti termeni pe la jumătatea anului. „El este cea mai remarcabilă mediocritate din partidul nostru”, răspunde atunci cel care, în faţa lui Max Eastman, îl caracterizase odinioară pe Stalin drept „un bărbat curajos şi un revoluţionar sincer”. Definiţiile nu sunt total contradictorii, fiindcă sinceritate revoluţionară, bravură fizică şi mediocritate intelectuală pot să meargă foarte bine împreună şi-l caracterizează chiar destul de bine pe bolşevicul de Aici, pe timpul lui Lenin; dar, la mai puţin de un an distanţă, contradicţia este sigură în spiritul ei.

Lui Troţki i-a trebuit deci mult timp pentru ca să-şi facă o părere negativă exprimată mai târziu prin parafraze diferite în scrierile lui. Nimeni nu ştia de ce era în stare Secretarul general şi Stalin la rându-i n-a bănuit, înainte de a-şi învinge cu atâta uşurinţă rivalii nerăbdători şi inabili, ce perspective i se vor deschide într-o bună zi. Cum se întâmplă în asemenea cazuri, orizontul i se lărgeşte pe măsură ce cresc responsabilităţile pe care le deţine. În cercurile superioare ale Partidului, este considerat mai ales un „organizator”, expresie vagă, dar precizată ulterior prin efectele surprinzătoare ale talentelor sale speciale. Cei care i-au stat în preajmă îi cunosc drept principal ascendent asupra camarazilor lui prea vorbăreţi o preţioasă facultate de a tăcea, o dispoziţie naturală de a nu prea risipi vorbele, pe lângă însuşirile de disciplină, punctualitate, devotament faţă de Partid, stăruinţă în

muncă pe care i le aprecia altă dată Lenin. Ceea ce nu explică totuşi biruinţa lui finală. Prin calităţile morale unul, şi prin cultură celălalt, Dzerjinsjki şi Buharin îl depăşesc cu mult în grupul din care face parte, niciunul nu-l egalează însă în abilitatea în relaţiile interpersonale, în dexteritatea în afaceri, în simţul practic şi administrativ şi perseverenţa efortului de a obţine puterea. Dar nimeni, atunci, nu vedea în el un personaj istoric de viitor, nici tipul reprezentativ al unei clase sociale în ascensiune.

Troţki îşi justifică astfel aprecierea defavorabilă: „Contrarevoluţia victorioasă poate avea oamenii ei mari. Dar prima ei fază, Thermidorul, are nevoie de mediocrităţi care nu văd mai departe de vârful propriului nas”. Conform acestui punct de vedere, formulat după o reflecţie matură, se dec anşase deja o reacţie thermidoriană în Rusia iar Stalin era instrumentul ei involuntar… Abordam pentru prima dată în deplină claritate, dacă mă pot exprima astfel, cu deplină convingere concretă, problema Thermidorului”, continuă Troţki, uitându-şi propria teză din 1921 despre *NEP* ca echivalent al unui Thermidor înfăptuit la timp în limitele necesarului de către iacobinii proletariatului. Nu era singurul care gândea astfel, incidentul Zaluţki o dovedeşte. Chiar retractată de către acest acuzator pocăit, acuzaţia de „thermidorianism” câştiga teren. În acest sens gândirea lui Troţki se întâlneşte cu aceea a duşmanilor lui cei mai înrăiţi, gata să împrumute în schimb de la el argumentele în favoarea planului de producţie, a industrializării ţării şi a democraţiei de partid.

Totuşi el ezită încă să se hotărască, în faţa celor două fracţiuni aflate în conflict. Numit preşedinte al Comitetului Concesiunilor şi director al serviciilor tehnico-ştiinţifice în 1925, după un sejur diplomatic în Caucaz, el se străduieşte să-şi asume noile funcţii, cu acea „lăudabilă ambiţie care-l împinge pe un om să exceleze în tot ceea ce face”, cum spunea Washington, şi se abţine să se amestece în cearta triumvirilor. Cu vorba şi cu scrisul ei consideră o urgenţă ameliorarea calităţii produselor industriale şi în acelaşi

timp studiază proiectele de electrificare, pregăteşte în special grandioasa staţiune centrală de pe Nipru. Crezând potrivit şi diplomatic să dea dovadă de optimism oficial, publică o serie de articole, „Spre socialism sau spre capitalism?”, pentru a-i contrazice pe teoreticienii socialişti care interpretează relansarea economică a Rusiei ca un pas înapoi al revoluţiei; el comentează aici cu o încredere juvenilă statisticile mai mult sau mai puţin false ale Gosplanului de unde emană se pare, „minunata muzică istorică a socialismului biruitor”. Economia colectivă câştigă teren faţă de iniţiativa privată, spun „cifrele de control” şi ritmul de dezvoltare prevăzut garantează succesul definitiv, încearcă el să demonstreze, fără să ţină cont de mijloacele neeconomice de constrângere folosite de stat pentru a asigura o hegemonie înşelătoare şi pentru a înăbuşi tendinţele capitaliste. Cât despre împrejurările externe, el aşteaptă o revoluţie socială europeană destul de apropiată considerând-o ipoteza cea mai verosimilă.

Stalin nu-i este câtuşi de puţin recunoscător pentru această atitudine şi multiplică obstacolele pe care i le pune în faţă, îl sabotează în munca lui, îi persecută colaboratorii. Troţki dă încă dovezi de supunere desolidarizându-se de rarii comunişti străini care îi luaseră apărarărea sau îi găsiseră justificări. Merge până acolo încât îl condamnă pe Max Eastman a cărui carte, onestă, *Since Lenin died*, expune cu exactitate faptele crizei bolşevismului, atât cât îi permiteau în momentul acela documentele şi informaţiile date publicităţii. El neagă chiar existenţa şi tăinuirea Testamentului lui Lenin, speculând asupra sensului cuvintelor. Krupskaia îi urmează exemplul. În numele interesului de partid, poate rău înţeles, în mod sigur înţeles într-un sens îngust şi identificat cu raţiunea de stat, bolşevicii de toate nuanţele pun interesele de castă înaintea adevărului şi desfid orice idee de onestitate ca pe o prejudecată depăşită. Cât despre Troţki, el speră să câştige un răgaz politic sacrificându-şi tovarăşii de idei şi de luptă. Dimpotrivă, îl încurajează pe Stalin şi-i descurajează pe opozanţi. În privinţa aceasta

conflictul leniniştilor integrali îi procură răgazul dorit; se vorbeşte din ce în ce mai puţin, şi pe un ton mai degrabă academic, despre troţkism, devenit inactual. Stalin şi Zinoviev îl citează fără patimă pe fostul lor adversar în controversa pe tema socialismului într-o singură ţară. Kamenev îl taxează acum de optimism excesiv, ceea ce are aproape aerul unui compliment, şi atrage asupra sa toate reproşurile de pesimism rezervate până mai ieri metafizicianului „revoluţiei permanente”.

La Congresul al XIV-lea, Troţki n-a vorbit. El ezita între poziţiile de adoptat, deşi era tentat să le azvârle în faţă părerea lui demagogilor noii opoziţii care vorbeau despre democraţie. „Ştiu că vă pregăteaţi să interveniţi la congres împotriva lui Zinoviev-Kamenev. Am regretat profund şi am deplâns faptul că nesăbuinţa şi miopia aliaţilor noştri v-au îndemnat să renunţaţi la această hotărâre deja luată, nu fără să le opuneţi totuşi rezistenţă”, îi scrie fostul său locotenent, Antonov-Ovseenko. Militanţii de rând din cele două opoziţii, la fel de persecutaţi, erau înclinaţi să fraternizeze şi să-şi apropie liderii. După congres, în Comitetul Central, Troţki este obligat să dezaprobe, din principiu, represiunea împotriva învinşilor. Cele două grupări îi fac avansuri şi o conjunctură mai bună se conturează în fine pentru el.

În ciuda unei sorţi comune şi a dorinţei de consens a partizanilor lor, o alianţă a vechii opoziţii cu noua opoziţie pare imposibilă în 1926. Troţki pretinde că reprezintă stânga Partidului în care Zinoviev, Kamenev, Sokolnikov şi alţii ar fi întruchiparea însăşi a dreptei. După schema lui, cele două curente reflectă interese de clasă de un antagonism ireductibil, proletariatul şi burghezia; la limită, stânga ar putea susţine, împotriva pericolului reprezentat de dreapta, un centru echivoc a cărui expresie devenea Stalin, dar coaliţia celor două aripi ar însemna o negare de sine pentru fiecare dintre ele; nu întâmplător Zinoviev şi Kamenev „cedaseră” în Octombrie şi ceruseră odinioară excluderea lui Troţki, iar Sokolnikov fusese cel mai ostil planurilor economice şi industriale ale stângii. Dacă noua

opoziţie se raliază programului democratic redus al celei vechi o face dintr-un instinct de conservare egoist. Dar Zinoviev n-a putut face altceva decât să confirme punctul de vedere al lui Troţki asupra utopiei de a instaura comunismul numai în Rusia. Acum, Kamenev propovăduieşte ideile stângii despre plan şi despre industrie; părerea lui despre progresele neliniştitoare ale capitalismului ţărănesc corespund îngrijorării economiştilor de aceeaşi tendinţă. Altă coincidenţă în idei, încă nemărturisită, asupra lui Thermidor… O mare tulburare se naşte astfel în spiritele conducătorilor minorităţii, ca şi în rândurile ei unde încolţeşte ideea necesităţii fuzionării întregii opoziţii fără distincţie de origine.

În timp ce adversarii din fracţiunea dominantă se pun de acord, Stalin nu pierde un minut Comisii de control şi comitete locale supuse lui îi execută cu fidelitate ordinele. Măsuri poliţieneşti administrative epurează cadrele Partidului, din sindicate, din aparatul de stat. Opozanţii sunt destituiţi sau concediaţi cu miile la Leningrad şi în alte părţi. În Internaţionala Comunistă şi în secţiunile ei, adepţii neinspiraţi ai preşedintelui în dizgraţie vor suferi un destin asemănător. Vor fi peste tot locuri pentru cine va voi să-şi alăture soarta de cea a noului stăpân. Vor fi destule prilejuri de reflecţie şi pentru imprudenţii amatori de a se pune de-a curmezişul. Zinoviev şi Kamenev îşi vor pierde pe rând fiecare dintre posturile lor influente, păstrând doar titluri devenite fictive prin constrângerile aparatului. Aghiotanţii lor din „vechea gardă” vor fi trataţi şi mai dur. Lacheii şi slugile lui Stalin îşi împart resturile, acaparează posturile şi avansează în grad. Schelăria birocratică se întăreşte în jurul secretarului secretarilor.

Stalin se pricepe să parcurgă încet etapele indispensabile înaintării lui spre puterea exclusivă şi absolută; îi face inofensivi pe adversarii din rândurile Partidului, dar îi foloseşte pe cei mai capabili dintre ei în instituţii subalterne şi le permite să-şi facă un loc acolo. În felul acesta rezolvă problema crizei de personal recent

promovat şi lasă minoritarilor de marcă libertatea de a cântări în voie, de a opta între convingerile lor riscante şi interesul individual imediat. În ambasade şi în misiunile comerciale mişună opozanţii, dar sunt izolaţi unii de alţii, obligaţi să facă paradă de ortodoxie în faţa străinătăţii şi reduşi la neputinţă. Există mulţi şi în întreprinderi economice, în centre ştiinţifice unde sunt angajaţi de altfel menşevici convertiţi, specialişti de toate categoriile. Cel mai greu loviţi sunt militanţii modeşti de origine muncitorească, care îşi găsesc cu greu de lucru; amestecaţi cu funcţionarii în dizgraţie, aceşti defavorizaţi întreţin o fierbere surdă pe care liderii lor încă neresemnaţi la gândul de a se retrage şi grăbiţi să găsească o soluţie o iau drept un simptom anunţând o „cotitură”. Noua opoziţie, mai puţin înclinată către cercetările teoretice în care se complăcea cealaltă, creează o organizaţie clandestină în regulă şi se iluzionează cu ideea unei revanşe. Pe de altă parte, medierile unor prieteni comuni şi adversari împăcaţi aplanează discordiile prea vizibile între diferite grupuri de nemulţumiţi. Imediat după o sesiune a Comitetului Central din aprilie 1926, în care singurele două minorităţi reprezentate se manifestă prin rezerve paralele şi prin amendamente similare, se încheie un pact, se realizează imposibilul sub forma unui „bloc al opoziţiei”. Zinoviev şi partenerii lui omagiază clarviziunea stângii al cărei program economic şi politic îl adoptă. Troţki îşi retractează consideraţiile severe asupra celor care nu avuseseră o comportare corespunzătoare în Octombrie… Amnistie reciprocă”, va spune Stalin.

În acest „bloc lipsit de principii”, cum îl va califica imediat oligarhia aflată la putere. Zinoviev reuşeşte să-i aducă, prin ingenioase manevre, pe cei câţiva supravieţuitori ai Opoziţiei Muncitoreşti, foarte ostili lui Trotk. Comuniştii georgieni, înlăturaţi de Stalin, li se alătură şi ei. Deoarece tendinţa clasică a centralismului democratic este deja încorporată în stânga, numită în mod curent troţkistă, toate opoziţiile învinse îşi pun aici laolaltă slăbiciunile. Acordul personalităţilor celor mai de seamă

are drept consecinţă adeziunea celor mai mulţi dintre partizani, nu fără o anumită reţinere ce trebuie învinsă în tabăra lui Troţki. Divergenţele de opinii care mai subzistă par secundare faţă de punctele esenţiale din programul comun: industrializarea ţării şi democratizarea Partidului. În realitate, preocuparea principală este să fie atacat monopolul puterii, nu pentru a-l aboli, ci pentru a-i expropria pe cei ce-l deţin şi pentru a-i determina să-l împartă.

Troţki este acela care, prin imprevizibilitatea lui, prin tacticile lui de expectativă întrerupte de reacţii inconsecvente, prin calculele lui greşite îi pusese lui Stalin pe tavă dictatura. Dar nu era încă totul pierdut, ultimul cuvânt nu fusese spus. Or, cu „blocul" el sfârşeşte prin a se descalifica ca şef politic, asociindu-se cu oameni fără caracter, rău văzuţi şi al căror aport de iremediabilă desconsiderare nu putea fi compensat de nimic altceva. El n-a înţeles natura evoluţiei bolşevismului, nici esenţa problemei de rezolvat, orice va spune ulterior. Cele mai strălucite calităţi ale lui îl deservesc într-o luptă în care calităţile lui Stalin, minore, fac minuni. El crede că-i va câştiga pentru ideile lui pe „muncitorii din Leningrad" înşelaţi de către Zinoviev, de acum incapabil să-i mai convingă, dar introduce în „bloc" fermentul descompunerii şi elemente de panică. Nutreşte iluzia că ar cuceri dacă nu majoritatea, cel puţin la început o parte suficientă din Partid pentru a-l ţine pe Stalin la respect, dar uită că adevăratul Partid nu mai există (nu scrisese el cu mâna lui: „Partidul a încetat să mai fie un partid"?). Speră să risipească legenda troţkismului amestecându-se cu cei care inventaseră această impostură, dar se aliniază la leninismul epigonilor a căror degenerescenţă o semnalase. Trecând de la contradicţii la complicaţii de neînţeles pentru populaţie, pierde orice şansă de a aduna vreodată pe această cale o forţă serioasă sau de a scinda fracţiunea adversă. Clasa muncitoare, ale cărei aspiraţii superioare se laudă că le exprimă, deja dezamăgită profund în timpul revoluţiei, nu mai aşteaptă nimic din partea nici unei

fracţiuni dintr-un partid care-i făcuse promisiuni atât de mincinoase. Căci anii trec, cea de-a zecea aniversare a lui Octombrie se apropie şi situaţia poporului se înrăutăţeşte pe zi ce trece.

Într-adevăr, în centrele industriale, nivelul de viaţă este încă, pe ansamblul salariaţilor, sensibil inferior în 1926 celui din vechiul regim. Mediile înregistrate cu o exactitate ridicolă în statistici sunt obţinute prin subterfugii care n-au în ele nimic ştiinţific, dar informaţiile fragmentare rectifică indicii falşi din versiunile oficiale. Toţi ştiu cât caz face Stalin de statistică şi cum ordonă aranjarea ei după propriile nevoi. În tot cazul, un număr infim de muncitori ating sau depăşesc salariul mediu şi nivelul la care se raportează cifrele, cel al anului 1914, indică un prag de mizerie. Riazanov avusese deplină dreptate să spună pe această temă: „Există categorii de muncitori care primesc astăzi 110 la sută din salariul pe care-l aveau înainte de război, dar în realitate trăiesc cu 100 la sută sub nivelul omenesc de subzistenţă”.

Mai mult: reduceri ilegale ale salariilor sub formă de cotizaţii obligatorii şi subscripţii forţate; întârzieri prelungite la plata salariilor, adeseori de mai multe luni, implicând deprecierea câştigului; inegalitate evidentă şi abuzivă în uzină între muncitorii specializaţi şi cei necalificaţi, între bărbaţi şi femei, la muncă egală, fără echivalent în ţările capitaliste; ineficienţa legilor şi decretelor de protecţie, de securitate, de asistenţă; exploatare fără limite a femeilor şi copiilor; nerespectare generalizată a zilei de lucru de opt ore; violare curentă a contractului colectiv de muncă de către statul patron, acestea sunt aspectele constatate în documentele sovietice, alături de o găunoasă frazeologie de propagandă. Cât despre criza de locuinţe, ea corespunde unei „stări de lucruri catastrofice”, recunoaşte Comitetul Central; suprafaţa medie ocupată de către un muncitor la Moscova este mai mică de 3 metri pătraţi; presa descrie cu nenumărate detalii sinistre locuinţele mizere şi insalubre în care fiecare locuitor dispune, cu o expresie consacrată,

de „dimensiunile unui coşciug”.

Este vorba aici de privilegiaţii lumii salariale. Dar o mulţime de nenorociţi sunt şi mai de plâns. Din datele incoerente ale diverselor organisme concurente care înregistrează mai mult de un milion de şomeri, lipsiţi în general de orice sprijin, adevărul îşi face loc; el poate fi aflat înmulţind cu patru sau cu cinci cifra anunţată. De altfel, Kalinin evaluează excedentul de mână de lucru la ţară la 15 milioane de oameni, comisarul adjunct pentru Muncă va spune în curând 25 de milioane. Populaţia creşte cu 3 milioane pe an, şomajul şi sărăcia cresc şi ele corespunzător acestor cifre.

Fenomen secundar: vagabondajul infantil, „plaga noastră cea mai teribilă” spun comisarii poporului, „mustrare vie adresată conştiinţei noastre”, scrie Semaşko. Recensămintele oficiale înregistrează până la 7, 8, 9 milioane de copii abandonaţi, împinşi la cerşetorie, furt, prostituţie, crimă. „Rădăcinile flagelului sunt nu numai în trecut, ci şi în prezent”, notează Krupskaia, copleşită de descoperirea că această nenorocire este, „pe trei sferturi, consecinţa nu a calamităţilor şi a lipsurilor de altă dată, ci a condiţiilor de azi, a şomajului şi, mai ales, a mizeriei muncitoreşti”. Dacă cineva, indiferent cine, s-ar fi exprimat în felul acesta în afara cercului aristocraţiei bolşevice, ar fi riscat să-şi piardă şi ultimele resturi de libertate rămase.[40]

---

40 Represiunile arbitrare, colectivizarea forţată, foametea, „artificial organizată" de Stalin n-au dus doar la exterminarea a milioane de adulţi. Ele au avut drept urmare faptul că milioane de copii au fost abandonaţi la voia întîmplării şi unei sorţi nemiloase. Aceşti nefericiţi orfani, lipsiţi de adăpost, lipsiţi de resurse, lipsiţi de orice ajutor, pradă vagabondajului şi împinşi la delincvenţă, chiar crimă pentru a supravieţui, au pierit în număr mare de foame, de frig şi de epuizare, de boală şi de pe urma pedepselor corporale. Mulţi dintre ei, deveniţi criminali înrăiţi, au fost recrutaţi de către GPU, înregimentaţi, „reeducaţi", dresaţi pentru a deveni asasini şi călăi în slujba regimului. O mică parte dintre ei au fost primiţi în aziluri improvizate, apoi încorporaţi în armată. Nici o statistică exactă nu este posibilă în privinţa lor. N. Krupskaia afirmă că au fost înregistraţi 7 milioane de copii abandonaţi (Pravda, nr. 5, Moscova, 1923). La sfîrşitul anului 1923, ea

Dzerjinski, unul dintre rarele personaje cu funcţii de răspundere a cărui sinceritate prevala asupra optimismului de comandă al funcţionarilor fricoşi, identificase cauza subconsumului impus populaţiei sovietice în penuria de produse finite şi în majorarea preţurilor agricole pe care aceasta o determina: starea de înapoiere a industriei grele (extracţia de cărbune, siderurgia etc.) faţă de anul 1914, scăderea productivităţii muncii, în ciuda plăţii normate, e eşterea preţului de fabricaţie, încetarea importurilor. Consumul pe cap de locuitor a scăzut în medie la mai puţin de jumătate, aproape la o treime la unele produse de primă necesitate. Ceea ce nu-i împiedică pe guvernanţi să anunţe pentru cel de-al doilea an al regimului bolşevist o producţie egală cu aceea de dinainte de război. „În Rusia, patria tradiţională a minciunii şi şarlatanismului, cifrele au o valoare esenţialmente relativă şi se pretează cu o magnifică elasticitate la toate metamorfozele”, se poate citi în lucrarea deja citată a lui F. Lacroix, intitulată *Mystères de la Russie*.

Opoziţia unită nu putea să închidă ochii în faţa tabloului puţin reconfortant al „cheltuielilor generale” ale revoluţiei. Stimulată de elementele ei cele mai apropiate de clasa muncitoare, tovarăşi ai lui Sapronov sau ştiapnikov, şi animată de o dorinţă absolut firească de popularitate, a trebuit să-şi treacă în program satisfacerea revendicărilor elementare ale muncitorilor. Dar nu-şi propunea nimic care să nu fi fost acceptat de majoritate şi, pentru că resurse pentru rezolvarea problemelor nu existau, soluţia nici nu va fi înaintată. De teamă să nu-şi atragă acuzaţia incomodă de pesimism sau menşevism, ea nu îndrăznea să pună în discuţie limitele noii politici economice, întrezărite de Lenin, nici să abordeze deschis reforma sistemului de guvernare. Politica sa economică, şovăitoare încă, nu modifică deloc „linia generală”. Ea nu preconizează pe termen scurt nicio măsură practică de

---

dă cifra de 8 milioane. Lunacearski apreciază că este vorba de 9 milioane (Izvestia, 26 februarie 1928).(C/. V. Zenzinov: Les enfants abandonnés en Russie soviétique, Paris, Pion, 1929.)

lichidare a deficitului din industrie şi din transporturi, de remediere a uzurii utilajului, de reconstituire a fondului de investiţii epuizat, de reducere a preţului de cost, de lichidare a speculei practicate de intermediari, de stabilizare a monedei în curs de depreciere. Din această cauză, propunerile ei de menţinere a salariilor reale şi de respectare a celor opt ore de muncă nu depăşesc limitele unei solicitudini abstracte a bolşevicilor faţă de oroletariat, fiindcă fuseseră luate o mulţime de hotărî" identice de zece ani încoace, dar numai pe hârtie. Rechizitoriul ei împotriva birocraţiei nu depăşeşte nivelul discursului unora dintre cei aflaţi la putere; Dzerjinski declară în Comitetul Central: „Când mă uit la întregul nostru aparat, la întregul nostru sistem de conducere, la birocraţia noastră incredibilă, la nemaipomenita dezordine care domneşte în ciuda atâtor formalităţi sunt literalmente îngrozit". Într-un discurs la Congresul Comsomolului, Buharin recunoscuse pericolul unei „osificări de castă" şi „degenerarea incontestabilă" care decurge din „imunitatea absolută" a comuniştilor. Opoziţia nu deţine deci monopolul criticii reformatoare teoretice şi nici al bunelor intenţii ineficace. În materie de democraţie, Sokolnikov scandalizase asistenţa cu propunerea de a tolera şi alte partide, aprobată doar de Ossiński, dornic să-i vadă în legalitate pe menşevici şi pe socialist-revoluţionari, pentru a-i obliga pe comunişti să se unească împotriva duşmanului comun.

O diferenţă mai categorică între cele două fracţiuni se conturează în legătură cu problemele economiei dirijate. Stânga tradiţională identifica sursa tuturor relelor într-o periculoasă rămânere în urmă a industriei faţă de agricultură şi ar fi vrut să îndrepte situaţia dinamizând progresul industrial, în conformitate cu un plan de ansamblu, pentru a realiza apropierea între sat şi oraş, pentru a armoniza cererea cu oferta de mărfuri. Majoritatea invoca, faţă de „deviaţia spre industrialism", lipsa de disponibilităţi financiare ale statului. În numele acesteia, Stalin prorocea la recentul Congres: „Întrucât

insuficienţa capitalului este considerabilă la noi, dezvoltarea pe viitor a industriei noastre nu va fi probabil la fel de rapidă ca până în prezent”. Pasajul din raportul lui care argumentează în detaliu această remarcabilă previziune ironizează sugestiile stângiştilor, voit exagerate:

„Am putea investi de două ori mai mult în dezvoltarea industriei, *dar ritmul acestei dezvoltări ar fi atât de accelerat încât nu l-am putea suporta*, datorită lipsei acute de capitaluri disponibile şi *ne-ar duce la pierzanie în mod sigur*, ca să nu mai vorbim de faptul că ne-ar lipsi creditele pentru agricultură.

Am putea să dublăm importurile, mai ales de utilaje, pentru a accelera ritmul de dezvoltare a industriei, dar aceasta ar putea produce o depăşire a exporturilor de către importuri, ar crea o balanţă comercială pasivă *şi ar slăbi moneda noastră*, *adică singura bază posibilă pentru planificarea şi dezvoltarea industriei*.

Am putea întări exporturile, fără a ţine cont de piaţa internă, dar aceasta ar duce fără greş *la complicaţii grave în viaţa oraşelor printr-o scumpire uriaşă a produselor agricole*, *o scădere a salariilor reale şi o anumită sărăcie artificial organizată*, cu toate consecinţele care decurg de aici”.

Adepţii industrializării nu considerau că e neapărat nevoie să se afecteze credite agriculturii şi, dimpotrivă, pretindeau că se pot obţine de la sate resursele necesare pentru subvenţionarea industriei. În cercetările lui la Academia Comunistă şi foarte discutata lui lucrare *Noua ştiinţă economică*, Preobrajenski încearcă să demonstreze teoretic această idee: după teza lui, acumularea primitivă de capital analizată de Marx în *Capitalul* indică etapa inevitabilă de traversat de către orice societate socialistă dintr-o ţara lipsită de colonii, pentru a-şi constitui un „fond de acumulare” pe seama producătorilor agricoli. Surprinzătoarele vederi, din 1925, ale lui Kamenev cu privire la prosperitatea culacilor aduc nesperata lor confirmare în algebra economică a stângii, descoperind o sursă importantă de venituri şi de subsidii în interior, în

lipsa sprijinului financiar din afară. „Blocul” se orientează către diferite forme de taxe pe capitalul agrar şi comercial: împrumuturi forţate, nouă ajustare a impozitelor, reaşezare de preţuri. Culacii şi cei care beneficiază de efectele NEP vor deveni astfel, fără voia lor, comanditarii industriei de stat.

În aprilie 1926, folosind metoda leninistă de însuşire a ideilor oricărei opoziţii sănătoase pentru a le face astfel inofensive, Comitetul Central admisese ca „sarcină principală” industrializarea şi ca remediu al dezordinii „respectarea planului”. Rîkov, raportorul oficial asupra situaţiei economice şi a bugetului, pune penuria de mărfuri şi stagnarea agriculturii de care suferă Uniunea Sovietică pe seama rămânerii în urmă a industriei. Dar în timpul dezbaterii Stalin ridiculizează grandioasele planuri disproporţionate faţă de resursele Rusiei, între altele proiectul unei uzine electrice gigantice pe Nipru pe care o compară cu achiziţionarea de către un mujic, trebuind mai degrabă să-şi repare căruţa, a unui fonograf exorbitant de scump. Într-o dare de seamă prezentată la Leningrad face apoi, fără a viza pe cineva, dată fiind incertitudinea în care îl menţin şovăielile opoziţiei, frecvente aluzii la „deviaţia spre industrialism”. Deşi repetă „deviza industrializării proclamate de cel de-al XIV-lea Congres al Partidului” şi certifică „intrarea ţării noastre într-o nouă etapă a NEP, o perioadă de industrializare accelerată”, el polemizează: „Nu poţi dezvolta industria în gol, nu poţi dezvolta industria dacă în ţară nu există materii prime, dacă nu există hrană pentru muncitori, dacă nu există o agricultură cât de cât dezvoltată, principala piaţă pentru industrie”. Mai mult decât în America, spune el, industria trebuie să se bazeze „pe piaţa internă şi în primul rând pe piaţa ţărănească”. Trebuie dezvoltat exportul, dar fără a lipsi populaţia de cele necesare, „căci muncitorii şi ţăranii vor să mănânce ca oamenii”. Nu trebuie alunecat în exagerări în genul Nieprostroi: „Nouă ne place câteodată să concepem planuri industriale fantastice fără să ne punem problema dacă avem resurse. Oamenii uită uneori că este

imposibil să clădeşti planuri industriale sau cutare întreprindere mai mult sau mai puţin grandioasă fără un oarecare minim de resurse, fără un minim oarecare de rezerve”. În fine, cu un subînţeles transparent, Stalin îi dojeneşte „pe cei care consideră ţărănimea muncitoare ca un corp străin, ca un obiect de exploatare de către industrie, ca un fel de colonie”. Opunându-se stângii care era pentru industrialism, el se erijează astfel în protector al ţăranilor.

Troţki respinsese în 1923 orice presiune fiscală suplimentară asupra agricultorilor, pentru ca „ţăranul să se îmbogăţească”, ceea ce constituie un incontestabil precedent la deviza „îmbogăţiţi-vă”, lansată de Buharin. „Ne place câteodată să luăm drept culac pe orice ţăran care are ce să mănânce”, spune Zinoviev în 1924. În 1925, Troţki încă se mai gândeşte să dea amploare „cadrului raporturilor capitalişti-comercianţi la ţară”, să întărească „economia *farm*erului capitalist”. Dar în acelaşi an Kamenev descoperă pericolul reprezentat de culaci şi reproşează Comitetului Central că subestimează acest pericol. Iar în 1926, „blocul” afirmă că există rezerve considerabile la ţăranii înstăriţi: iată unde poate găsi statul resursele necesare industriei, spre binele imediat al proletariatului industrial. Două recolte bogate într-o ţară ruinată ar fi fost suficiente ca să justifice schimbarea de macaz.

În 20 iulie 1926, în adunarea plenară a comitetelor centrale, Dzerjinski va răspunde: „Mujicii au tezaurizat 400 de milioane de ruble, adică 4 ruble pe cap de om...” Discursul dezlânat şi pasionat din care face parte această pertinentă observaţie, ca şi cele câteva rânduri despre birocratism citate mai sus, constituie ultimele sale manifestări politice; întemeietorul Cekăi moare după ce părăseşte tribuna de la care le azvârlise violente apostrofe adversarilor lui de idei, Kamenev şi Piatakov, şi ameninţase opoziţia cu „războiul” pe care i-l va declara în toamnă. Ameninţare dispărută din textul tipărit, dar care făcuse auditoriului o impresie puternică. Sesiunea „parlamentului

bolşevist” s-a desfăşurat într-o atmosferă de tensiune şi nervozitate extraordinare, nu atât ca urmare a dezacordurilor asupra problemelor economice dezbătute, cât a condiţiilor politice ale momentului. Moartea lui Dzerjinski, survenită în urma unor discursuri ameninţătoare, pe care presa evită să le reproducă, duce la paroxism tensiunea datorată altor evenimente: „blocul” opoziţiei îşi afirmă pe faţă atitudinile, „cu seriozitate şi pentru mult timp”, va spune Zinoviev, lupta pentru putere intră într-o nouă etapă.

Imediat ce află de întorsătura pe care au luat-o tratativele începute între adversarii lui, Stalin îşi dă toată stăruinţa să împiedice joncţiunea. Mai întâi îşi propune să-i discrediteze pe Zinoviev şi pe Kamenev, încredinţând tiparului o scrisoare inedită în care Lenin îi critică violent pe „dezertorii lui Octombrie”, text care nu figurează în *Opere*, dar a fost pus deja în circulaţie clandestină în Partid prin grija troţkiştilor. Cei doi prieteni ripostează cerând publicarea Testamentului la a cărui tăinuire contribuiseră până atunci ei înşişi şi căruia Troţki şi Krupskaia îi negaseră din ordin existenţa. Refuz din partea lui Stalin care întăreşte precauţiile poliţieneşti pentru a paraliza activitatea clandestină a rebelilor; căci circulă clandestin numeroase documente interzise, conciliabulele subterane se multiplică şi grevele spontane iau o amploare neliniştitoare de care stânga ar putea să profite. Partizani ai lui Zinoviev se iiazardează să convoace într-o pădure o reuniune în care ia cuvântul Laşevici, adjunctul comisarului pentru Război în persoană; oi neînţeles că la faţa locului se află şi inevitabilul turnător iar Stalin are acum un pretext pentru a da marea lovitură. O scrisoare particulară, interceptată la Baku, deşi veche de doi ani, va servi la pregătirea loviturii; semnatarul ei, Medvedev, este un vechi membru al Opoziţiei Muncitoreşti, ce face acum parte din „blocul” în formare. Stalin se foloseşte la maximum de tot ce are la îndemână. A-i încolţi pe aliaţi înseamnă a lovi indirect în lideri, poate chiar a-i învinge.

Brusc, *Pravda* declanşează o campanie împotriva

unui nou „pericol de dreapta” pentru a compromite stânga; trunchiată, falsificată, scrisoarea confiscată va furniza elementele necesare. În corespondenţa sa privată, Medvedev îndrăznise să preconizeze, ca şi Lenin înaintea lui, oportunitatea unei largi politici de concesii, a unei extinderi a noii politici economice, la fel ca şi Krasin. Aceasta a fost suficient pentru a-l acuza de „menşevism sută la sută”. El scrisese într-o scrisoare confidenţială ceea ce mulţi bolşevici, chiar şi din anturajul lui Stalin, spun cu jumătate de voce despre implantul artificial de celule comuniste în diferite ţări şi despre pretinşii reprezentanţi la Moscova ai revoluţiei internaţionale, servitorime tocmită de „elita rusească”. Era suficient pentru a atrage acuzaţia de trădare, pedeapsa cu lichidarea. Medvedev şi camarazii lui nu au nicio posibilitate să se disculpe public. La fel Laşevici şi ceilalţi. Ziare, edituri, întruniri sunt în slujba exclusivă a Biroului Politic. Agenţii Secretariatului răspândesc ideea insidioasă că opoziţia se opune nu numai Partidului, dar şi statului. Unii cer să se facă excluderi, să se ia măsuri exemplare. Stalin are nevoie de exagerări verbale de această natură pentru ca să poată interveni ca moderator, propunând, prin comparaţie, soluţii de mijloc, dar cu atât mai realizabile.

În deschiderea sesiunii din iulie 1926, într-o atmosferă apăsătoare, propice zvonurilor alarmante în care revine fără încetare cuvântul Thermidor, nu rămâne decât să se ratifice măsurile puse la cale în birourile lui Stalin. Comisia de Control a pregătit totul ca să intimideze noua opoziţie, bănuită de laşitate. Stalin jubilează în sinea lui de a-i fi. Îngenuncheat” pe Zinoviev şi pe Kamenev. Dar aceştia se arată solidari cu toţi militanţii acuzaţi de „fracţionism” sau de „defetism”. Ei fac o declaraţie de adeziune la tezele stângii al căror troţkism imaginar îl combătuseră cu atâta insolenţă. Se indignează, un pic cam târziu, de starea de asediu instaurată temeinic în Partid, dar fără să le treacă prin minte să revendice libertăţile constituţionale pentru toţi cetăţenii statului. Li se amintesc degeaba atacurile lor furibunde de până mai ieri împotriva

lui Troţki, intenţia lor de a-l exclude, chiar de a-l băga la închisoare, sunt citate articolele, diatribele lor oratorice. Ei demască în replică maşinaţiile antitrotkismului, în care contribuţia lor n-a fost mică, acţiunile *semiorkoi* şi restul. Zinoviev admite că a comis în 1923 o greşeală şi mai gravă decât în 1917 „Da, în problema opresiunii exercitate de aparatul birocratic Troţki a avut dreptate şi nu dumneavoastră”. El cere citirea faimosului Testament, despre care toată lumea vorbeşte din auzite şi despre care se crede că nici nu există. Stalin se simte obligat să dea la iveală scrisorile lui Lenin ţinute în secret până atunci despre problema naţională, despre planul de stat; fiindcă, o dată stârnită, curiozitatea trece pentru o vreme înaintea disciplinei fracţiunii, fără ca totuşi să o anuleze. Troţki este singurul care beneficiază de acest examen retrospectiv, dar în faţa unei asistenţe neclintite; minoritarii erau 18 la începutul sesiunii şi 18 vor fi şi la sfârşitul ei. Dintre ei, 5, printre care Smilga, Rakovski, Ossiński, constituie o „grupare-tampon” de amortizare a şocurilor, viclenie tactică fără consecinţe; Stalin îşi dă clar seama de toate jocurile, în vreme ce adversarii nu înţeleg nimic din jocul lui.

Noi dezacorduri apar, de data aceasta asupra politicii externe. Opoziţia îi reproşează lui Stalin faptul că a hotărât, fără să se consulte cu Biroul Politic şi cu riscul de a provoca un conflict armat, trimiterea intempestivă a ultimatumului adresat Chinei pe tema căii ferate din Manciuria. Ea îl face răspunzător pentru atitudinea comuniştilor polonezi care l-au sprijinit pe Piłsudski în timpul unei lovituri de stat militare. îi cere socoteală în legătură cu colaborarea sterilă dintre sindicatele muncitoreşti din Uniunea Sovietică şi din Marea Britanie, în legătură cu rolul lui Tomski în greva generală britanică din mai. Căci nimic nu se face în numele „Moscovei”, în interior sau în exterior, decât la iniţiativa sau cu acordul decisiv al lui Stalin. Ultima neînţelegere declanşează o interminabilă polemică în care un anumit „comitet anglo-rus” va lua un loc disproporţionat, pentru a încurca mai

tare probleme şi aşa destul de complexe.

Troţki scrisese în 1925 despre viitorul Angliei o carte în care prevesteşte iminente zguduiri revoluţionare în această ţară şi victoria finală a comunismului, Biroul Politic trebuind să ducă simultan politica externă a statului sovietic, oportunistă din necesitate, şi activitatea Internaţionalei Comuniste, revoluţionară prin definiţie, se angajase, prin intermediul sindicatelor sale birocratizate, într-o ciudată diplomaţie cu Consiliul General al sindicatelor. Comitetul anglo-rus al înalţilor funcţionari al celor două organizaţii trebuia să asigure înţelegerea între ele şi cooperarea, dar într-un echivoc de principii din care părţile contractante încercau să profite fiecare: englezii, simulând simpatii pentru comunişti, contau pe o înviorare a relaţiilor comerciale în beneficiul conaţionalilor lor, atât capitalişti, cât şi şomeri; ruşii, afişând un *trade-unionism* nesincer, sperau să se folosească de *tradeunions* în scopurile lor egoiste. Greva generală în sprijinul minerilor, din 1926, i-a lăsat lui Troţki impresia că i-ar confirma profeţiile iar eşecul rapid al mişcării, că este vorba despre o trădare a liderilor; el a tras concluzia necesităţii de a dizolva comitetul mixt pentru a-i demasca pe „trădători”… Nici Rakovski, nici Radek, prietenii lui, nici Zinoviev, aliatul lui de dată mai recentă, nu împărtăş au părerea asta simplistă. Tomski, principalul lider ai sindicatelor ruseşti, aprobase notărârea încetării grevei, iar fracţiunea lui Stalin avea încă de gând să se folosească de acest comitet.

Câştigată pentru ideea lui Troţki, opoziţia adaugă vechilor greşeli una nouă, făcând un cal de bătaie din „problema engleză” lipsită de interes direct pentru poporul rus aflat în restrişte. Ea îşi pierde timpul în şedinţele Comitetului Central şi se uzează în reuniuni cu uşile închise în care ţine discursuri inutile pe care presa nu le va da publicităţii. Se expune fără nicio necesitate tactică la represalii şi se lasă eliminată din ultimele poziţii de conducere fără să se poată apăra şi fără să ştie nici să renunţe. În fine, ea întăreşte majoritatea, în loc s-o

submineze.

Pentru Stalin bilanţul întâlnirii din iulie 1926 este pozitiv. Prea puţin îl interesează frumoasele construcţii doctrinare ale detractorilor săi şi strălucirea literaturii lor. În politica lui lipsită de anvergură, el se bazează pe realităţi umane mai terestre: Laşevici, surprins în flagrant delict de nesupunere este înlăturat din funcţiile lui militare şi exclus din Comitetul Central, desemnat pentru un post secundar în Siberia; Zinoviev, suspect de complot, este eliminat din Biroul Politic şi este înlocuit cu Rudzutak. Kamenev, demisionat fără voie din Sovietul de la Moscova, este destituit din comisariatul pentru Comerţ pe care îl ia Mikoian; Kuibîşev este ales drept succesor al lui Dzerjnski în Consiliul Economic Superior; Ordjonikidze, Mikoian, Kirov, Andreev, Kaganovici sunt numiţi supleanţi în Biroul Politic – acestea sunt „concluziile de organizare" trase de Stalin şi aprobate cu o precizie mecanică de către comitetele centrale. împotriva acestor minuţioase dispoziţii nici cele mai ingenioase teze din lume n-ar fi avut vreo putere imediată.

După remanierile la vârf, epurare la bază: concedieri cu miile, mai ales la Leningrad unde mişună încă refractarii în ciuda unanimităţii de suprafaţă, „deplasări administrative" înspre regiuni unde termometrul coboară iarna la 45 grade şi chiar mai puţin, după metoda obişnuită. „Am învins, dar n-am convins", recunoaşte Kalinin întors dintr-o misiune punitivă la Leningrad. Un necunoscut, Osovski, este exclus demonstrativ din Partid, cu mare scandal; cu atât mai rău de cei ce nu vor înţelege avertismentul. Printr-o concordanţă de gând şi acţiune unică, scrisori sosesc simultan din toate oraşele de provincie aprobând „întru totul şi în întregime" asprimea Comitetului Central, supralicitând chiar pe alocuri. Ironia birocratică iminentă vrea ca „Zinovievsk" să pretindă mai multă severitate faţă de Zinoviev. Funcţionarea perfectă a aparatului permite deja obţinerea unor asemenea moţiuni telegrafice de la Berlin, de la New York, de la Paris şi de la Londra, de la Praga şi de la Stockholm, unde emisarii

Secretariatului îşi îndeplinesc misiunea lor de sufleori pe lângă secţiunile „bolşevizate” ale Internaţionalei Comuniste.

Mărind numărul de supleanţi în Biroul Politic, Stalin îşi asigură cu o remarcabilă intuiţie spatele, căci nou promovaţii, care îi sunt îndatoraţi nentiu cariera lor improvizată, îl vor susţine la nevoie şi împotriva titularilor susceptibili de a-l trăda. Ordjonikidze, aliatul lui dintotdeauna, Mikoian, alt caucazian din banda lui, Kirov, investit la Leningrad cu puteri care-i fuseseră retrase lui Zinoviev, nu visaseră niciodată să ajungă aşa de sus; Andreev şi Kaganovici au de răscumpărat o rătăcire troţkistă de moment, iar Stalin este destul de bun psiholog pentru a vedea într-un transfug pe cel mai supus dintre servitori. După cele petrecute de la moartea lui Lenin, multe mediocrităţi pot să dorească un scaun în Comitetul Central sau în Comisia de Control, mulţi demnitari de al treilea rang aspiră să graviteze în jurul Biroului Politic. Stalin exploatează asemenea sentimente cu o măiestrie derutantă pentru adversarii lui pierduţi în admiraţie pentru superioritatea intelectuală.

Nu dă înapoi când e vorba să manipuleze oamenii. Tradiţia leninistă îl obsedează şi-l obligă să pună şi idei în mişcare. Oameni şi idei sunt, în plus, inseparabili în ochii lui şi nu înţelege ideile decât prin intermediul oamenilor. În executivul Internaţionalei, unde Zinoviev, preşedinte ridicol, nu mai are dreptul să deschidă gura, Stalin atacă „deviaţiile de dreapta şi de extremă stânga”, cu alte cuvinte pe toţi aceia care contestă unul sau mai multe dintre locurile comune dogmatice ale majorităţii; îşi bate joc de „morala de preot” a unui adversar care ar vrea să ducă „lupta ideologică” evitând să „discrediteze şefii opoziţiei”. El îşi reia cunoscuta aserţiune: „Trebuie să spun că o asemenea luptă nu există în natură; trebuie să spun că cine admite lupta cu condiţia să nu-i desconsidere pe conducători neagă în realitate posibilitatea oricărei lupte ideologice în Partid”. Cel puţin opozanţii sunt avertizaţi cum se cuvine, dar, departe de a proceda în consecinţă, ei

persistă în abstracţii sterile.

Înverşunat în defăimarea indivizilor pentru a le discredita ideile şi a le minimaliza mobilurile, Stalin nu uită să se scoată pe sine în faţă, pentru a-şi întări politica. Dar are grijă să spună inversul a ceea ce face. Rostind la Tbilisi discursul parţial biografic deja citat, el îi bruftuluieşte pe linguşitorii care l-au numit eroul din Octombrie, conducătorul Internaţionalei etc.: „Acestea nu sunt decât scorneli, tovarăşi, şi o exagerare absolut inutilă”. Pe de altă parte, nu pierde din vedere niciun mijloc de reclamă comercială pentru a-şi câştiga notorietatea pe care nici actele sale, nici opera sa nu i le-au conferit încă. Ziarele ilustrate îi reproduc la ordin portretul, fără să reuşească să-l facă popular şi pe pereţii tuturor birourilor va apărea o fotografie într-un tiraj nelimitat în care el figurează alături de Lenin… înainte de ruptura de care nimeni nu ştie (în Gosizdat, de mai multe ori epurat, acţionează acum un funcţionar „stalinist”, un cuvânt care se va folosi de acum înainte, pentru a-i desemna adepţii). După Stalingrad, va trebui să se atribuie numele lui altor localităţi: Iuzovo devine Stalino şi Iuzovka, Stalin. O să existe într-o zi un Stalinabad, pe urmă Stalinsk, şi chiar Stalin Aul, în Caucaz. Funcţionari servili ies în faţă botezând astfel străzi, stabilimente, întreprinde»—; Stalin nu se va opune, căci ei vin în întâmpinarea dorinţelor lui. Din ce în ce mai mult, conformismul Birocratic constă în elogierea ipocrită, prin semne exterioare, a personalităţii aride a secretarului general.

Acelaşi contrast brutal între teorie şi practică în raportul lui din aprilie 1926, la Leningrad, când Stalin îşi îndeamnă auditoriul, care ştie despre ce este vorba, să fie democratic. Critică procedeele „brigadierilor de poliţie” împământenite de Zinoviev, dar le practică el însuşi cu prisosinţă, pe tot teritoriul Rusiei. „Partidul trebuie să se angajeze hotărât şi ferm pe calea democraţiei interne”, declară el fără surâs în faţa subalternilor, dintre care niciunul nu este ales sau controlat de jos şi care au mandat

să distrugă orice rămăşiţă de libertate, să anihileze orice veleitate de independenţă. „Metoda convingerii este principala metodă folosită în munca noastră”, dar el se exprimă prin antifrază într-un mediu unde există deprinderea ca sub pretextul disciplinei să se reprime cel mai mărunt refuz de îndeplinire a obligaţiilor din cauza unor convingeri proprii şi cel mai mic demers autonom de gândire, ca atentat la moravuri şi crimă de lez-revoluţie.

Istoricului care va dori în viitor să se refere cu obiectivitate la singurele documente oficiale îi va fi greu să deosebească adevărul de minciună în textele scrise sau în discursurile lui Stalin. Acesta nu este singurul om de stat care foloseşte vorba sau scrisul când pentru a-şi ascunde intenţiile, când pentru pentru a-şi masca deficitul de cunoştinţe. Dar în condiţiile materiale şi spirituale din Rusia, cu tehnicile moderne de intimidare şi de propagandă, îi va fi permis lui Stalin să atingă din acest punct de vedere un grad nemaicunoscut înainte de „experienţa” numită sovietică. Observaţia este în aceeaşi măsură valabilă şi pentru subordonaţii lui. Pe măsură ce monopolul partidului său se transformă în omnipotenţă a secretariatului, îi vedem mai des pe autocraţi ţinând discursuri despre democraţie, pe birocraţi demascând birocraţia, pe risipitori ţinând predici despre economie, pe ignoranţi lăudând ştiinţa şi realitatea contrazicând sub toate aspectele idealul.

După violenta altercaţie din iulie, Stalin încearcă să-i deposedeze pe opozanţi de arma lor preferată, lansând un apel „către toate organizaţiile de Partid şi către Soviete” îndemnându-le să demaşte birocraţia, risipa, delăsarea: „Aparatul nostru economic şi administrativ înghite în jur de 2 miliarde de ruble pe an. Nu încape nicio îndoială că aceste cheltuieli pot fi reduse la 300 – 400 de milioane în beneficiul industriei”. Este exact teza stângii, cu o aproximaţie de vreo sută de milioane. Anomalie fără precedent: mesajul este semnat de Rîkov, preşedinte al Consiliului comisarilor, de Stalin, ca secretar al Comitetului Central comunist şi de către Kuibîşev, în

calitate de preşedinte al Comisiei de Control a Partidului. Adresă şi semnătură implică pentru prima oară o uzurpare publică a atribuţiilor şi prerogativelor, violare deschisă a Constituţiei care nu prevedea prin niciunul din articolele ei imixtiunea recunoscută a funcţionarilor unui partid indiferent care, în problemele statului. Dar, în virtutea autorităţii pe care i-o asigură GPU, Stalin consfinţeşte cu de la sine putere situaţia de fapt. Dacă pe hârtie mai acordă o parte din autoritate Consiliului comisarilor este doar de ochii lumii şi pentru a realiza o tranziţie treptată.

În discursul lui de la Tbilisi el comentează mai ales greva generală din Anglia şi evenimentele din Polonia. Dar dacă nu eşti versat în cazuistica specială a bolşevismului decadent şi antrenat în exegeza acestor lucruri, cu greu distingi părerile lui de cele ale stângii. În rest, nu se sileşte deloc să se inspire masiv dintR-oţki şi Zinoviev, fără să indice sursele, chiar dacă trage concluzii diferite de aceştia sau evită pur şi simplu concluziile. Când se aventurează în a emite o idee personală, de pildă ideea că „Partidul comunist englez este una dintre cele mai bune secţiuni ale Internaţionalei comuniste”, referindu-se la un grup care nu conta deloc în viaţa socială britanică, el îşi dă măsura competenţei, dar atrofia spiritului critic al supuşilor lui, ca şi pumnul vigilent al guvernanţilor, îl scutesc de orice contestaţie dezagreabilă. Numai între cei patru pereţi ai Biroului Politic şi ai Consiliului Economic Superior, unde Troţki şi Piatakov luptă cu încrâncenare şi de unde nu transpiră nimic, opoziţia tace şi aşteaptă momentul favorabil.

Dobândise ea oare înţelepciunea de a aştepta să se coacă neînţelegerea care se contura deja în sânul fracţiunii majoritare? Lucrul acesta nu i-ar fi convenit lui Stalin al cărui interes era să precipite înlăturarea celor pe care nu-i putuse supune. În octombrie 1926, va avea loc o conferinţă a partidului, congresul fiind amânat pentru anul următor; totul era ca plenul să fie pus în faţa faptului împlinit! Şi, deoarece opoziţia nu părea grăbită să lupte, Stalin îşi ia sarcina să o provoace.

La operaţiuni de acest fel se pricepe. În septembrie declanşează o „campanie de explicaţii”, adică de defăimări împotriva minorităţii reduse la tăcere. Troţki şi Piatakov sunt eliminaţi din organele de conducere ale economiei, Kamenev refuză să plece în Japonia. Calomniaţi, copleşiţi de insulte, asaltaţi de ameninţări, opozanţii nu dispun, în apărarea lor, decât de foi dactilografiate pe ascuns şi de convorbiri clandestine. Masa membrilor de partid nu ştie nimic din declaraţiile lor, din „tezele” lor. Krupskaia se hotărăşte în sfârşit să dea publicităţii o copie din faimosul Testament, trimis imediat în străinătate, unde prietenii lui Troţki îl tipăresc. Dar în Rusia, răspândirea lui clandestină este nesemnificativă şi de altfel prea târzie pentru a mai avea vreun efect. În aceste condiţii, orice luptă ar fi lipsită de speranţă în prezent şi de orice valoare pentru viitor. În acest timp, opoziţia compromisă nu ştie să se resemneze mult timp cu tăcerea care i-ar permite un fel de *wait and see*, unica tactică oportună la momentul respectiv. Ea încă nu înţelege că trebuie „să reeduce noua generaţie şi să vizeze departe”, întreprindere de lungă durată, nici că trebuie „să nu-şi piardă cumpătul, să nu se enerveze, nici ea şi nici pe alţii, să înveţe, să aştepte”, cum va scrie Troţki mai târziu, dar prea târziu. Ea continuă să vadă în Partid o entitate inalterabilă de care o desparte o neînţelegere trecătoare. După o dezbatere interioară îndelungată în care se ciocnesc prudenţa unora cu nerăbdarea altora, se hotărăşte să facă pasul decisiv. În prima zi a lunii octombrie 1926, principalii militanţi ai opoziţiei năvălesc în celulele comuniste din uzine pentru a răspunde atacurilor lansate de acoliţii lui Stalin. Care numai atât aştepta.

Analele bolşevismului abundă în asemenea încăierări violente, polemici acerbe, episoade pătimaşe şi zgomotoase. Dar în partidul acesta în care Lenin nu tutuia, ca să spunem aşa, pe nimeni, era respectată întotdeauna o curtoazie absolută, chiar şi în cele mai acute momente ale războiului civil, astfel că excepţiile sar în ochi. Epoca lui Stalin inaugurează obiceiuri diferite.

Opoziţia îşi dă seama de acest lucru după primirea care i se face în adunările muncitoreşti: strigăte şi huiduieli, artilerie de fluierături, vacarm sistematic. Echipe volante de suporteri sunt deplasate cu camioanele în locurile unde apar stângiştii, cu ordinul de a acoperi prin diverse metode imitate după fascişti vocile disidenţilor, de a-i ciomăgi, la nevoie, pe nemulţumiţi, de a-i da afară din săli cu forţa. Stalin n-are nevoie să dea în privinţa asta instrucţiuni precise; majordomii lui îi ghicesc gândurile şi bătăuşilor le este garantată impunitatea. În general, opoziţia nu reuşeşte să se facă înţeleasă; şi dacă ar reuşi, rezultatul ar fi acelaşi pentru că proletariatul se pierde în consideraţiile prea savante ale teoreticienilor şi mai presus de orice îi este frică de perspectiva şomajului nelimitat. Radek obţine cuvântul pentru… trei minute iar Troţki, salutat totuşi cu ovaţii în aceeaşi uzină, este obligat să părăsească tribuna după o intervenţie la fel de scurtă, în care nu-şi poate expune programul. „Partidul nu vrea să stea la discuţii”, afirmă în repetate rânduri *Pravda*. Un acces prefăcut de isterie colectivă agită funcţionărimea furibundă. Presa consacră pagini întregi unei proze de biciuire a renegaţilor, a fracţioniştilor, a contrarevoluţionarilor; Demian Bednîi, versificator oficial, îi persiflează şi îi insultă în rime. Molotov, inspirat direct de Stalin nu se jeneză să-i acuze că au emigrat în timpul ţarismului, ca şi cum Lenin şi întreaga redacţie a *Iskrei* n-ar fi fost ei înşişi în această situaţie, după Herzen şi Bakunin, Lavrov şi Plehanov. Chiar antisemitismul foloseşte pentru blamarea liderilor opoziţiei. Detaliu picant, universitatea „Zinoviev” anatemizează „criminala lucrare scizionistă” a celui al cărui nume îl poartă. Iar Kirov afirmă cu toată seriozitatea: „Dacă este vorba de democraţie, atunci niciodată n-a existat democraţie mai deplină ca acum în întreaga istorie a partidului nostru”.

După câteva zile de asemenea democratism fără seamăn, opoziţia aflată în faţa dilemei: supunere sau insurecţie, optează pentru retragere. În 4 octombrie ea propune Biroului Politic să facă pace, acesta îi pune

condiţii şi în 16 octombrie opoziţia cedează. Printr-o declaraţie a lui Zinoviev, Troţki. Kamenev, Piatakov, Sokolnikov şi Evdokimov, ea îşi recunoaşte abaterik de la disciplină. Îşi reneagă propriile-i acţiuni fracţioniste, o dezaprobă pe Krups Kaia pentru o aluzie inocentă într-un discurs ţinut în umpul ultimului congres, îşi repudiază partizanii din străinătate, îi reneagă în sfârşit pe membrii fostei Opoziţii Muncitoreşti. Fără a abjura de la convingerile sale intime, ce-i drept, ea se angajează să rămână în stare de catalepsie politică, să se supună fără rezerve comitetelor centrale pe care Stalin le-a convocat în sesiune plenară tocmai în acest scop: a lua act de capitulare şi a confirma sancţiunile. Troţki şi Kamenev sunt înlăturaţi din Biroul Politic şi înlocuiţi de Kuibîşev şi S. Kossior; V. Smirnov, din Centralismul Democratic, este exclus din Partid pentru că vorbise fără să-şi ceară permisiunea; un număr de militanţi obscuri sunt criticaţi, mutaţi, revocaţi. Cât despre Zinoviev, invitat să demisioneze de la preşedinţia Internaţionalei, el se conformează la puţin timp după aceea. Spre sfârşitul lunii, esenţialul era în întregime rezolvat, lucrările conferinţei puteau să înceapă…

Stalin a pregătit teze despre „blocul opoziţiei” pe care o acuză de lipsă de principii, ideologie defetistă, oportunism, menşevism, troţkism şi îi reproşează că a distrus unitatea partidului şi că a slăbit dictatura. El aminteşte din nou faimoasa trădare a lui Zinoviev şi Kamenev în Octombrie, revine asupra a ceea ce fusese zis şi răszis de sute de ori în diverse probleme litigioase, respinge din nou deviaţia spre industrialism: „Industrializarea ţării nu poate fi realizată decât sprijinindu-ne pe îmbunătăţirea continuă a situaţiei materiale a majorităţii ţărăneşti”.

În timpul conferinţei el face un lung raport asupra temei. După istoricul parţial pe care-l face disensiunilor recente, îşi reia dizertaţia arhicunoscută despre socialismul într-o singură ţară, apoi revine la vechile controverse ale trecutului cum ar fi chestiunea „revoluţiei

permanente” pentru a-i pune în opoziţie pe Lenin şi pe Troţki, îi înfierează pe Zinoviev care-i atribuie un „spirit naţional îngust” şi pe Radek care-l ridiculizase, la Academia comunistă, cu aluzii la satirele lui Şcedrin, ironizând „socialismul într-un singur district” sau chiar „pe o singură uliţă”. El citează frazele plicticoase ale lui Troţki despre „minunata muzică istorică a socialismului victorios” şi aprecierile defavorabile ale lui Zinoviev şi ale lui Troţki, unul la adresa altuia, şi retractările lor ulterioare, apoi iarăşi şi iarăşi, Lenin, la care se referă neîncetat oponenţii lui. Industrialiştilor le repetă încă o dată: „Nu putem face să progreseze industria trecând peste interesele agriculturii, violând cu brutalitate aceste interese”. În fine, întrucât Troţki prevăzuse eliminarea finală a oricărei opoziţii, el dezminte: „Această aserţiune a tovarăşului Troţki este lipsită de orice fundament, este absolut falsă”.

Reprezentanţii minorităţii, prezenţi de drept la conferinţă în calitatea lor de membri ai Comitetului Central sunt autorizaţi să răspundă în faţa aparatului hotărât să nu audă nimic şi să răstălmăcească totul. Ei îşi pierd timpul şi energiile în discursuri în faţa unui auditoriu ostil ca şi cum ar recunoaşte în el adevăratul reprezentant al Partidului şi se limitează la generalităţi prudente pe un ton conciliant, care nu corespunde nici violenţei conflictului nici gravităţii momentului. Siliţi să bată în retragere, încurcaţi în firele propriei lor strategii sterile, ei renunţă la cele mai bune argumente, atenuează divergenţele, îşi tocesc ascuţişul criticii. Actele lor le contrazic în aşa măsură principiile încât le fac de nerecunoscut. Pentru a demonstra dispariţia troţkismului, Kamenev dă citire unei retractări a lui Troţki pe tema revoluţiei permanente: „Experienţa a demonstrat fără putinţă de tăgadă, în toate problemele de importanţă fundamentală în care vreunul dintre noi s-a îndepărtat de părerile lui Lenin, dreptatea indubitabilă a lui Lenin”. Or, în broşura lui despre *Noul curs*, Troţki scrisese nu demult: „În ceea ce priveşte teoria revoluţiei permanente, în mod categoric nu văd niciun motiv să retractez ceea ce am scris

pe această temă în 1904, în 1905, în 1906 şi mai târziu”.

Se înţelege de la sine că subtilităţile astea inaccesibile profanilor nu sunt pe placul puţinilor muncitori care rămăseseră fideli comunismului, făcându-i să se îndepărteze de opoziţie cum se îndepărtaseră şi de aparat. Ele mai prezintă inconvenientul că îngroapă sub şicane obscure problemele vitale ale actualităţii. Deşi cele două fracţiuni sunt de acord în a salva monopolul partidului lor şi în a apela zadarnic la arbitrajul postum al lui Lenin, dreapta îi reproşează stângii nu se ştie ce oportunism înveşmântat în frazeologie revoluţionară, o deviaţie mic-burgheză şi social-democratică, în timp ce stânga îi reproşează dreptei idealizarea noii politici economice, subestimarea puterii economice a culacilor etc. Practic, opoziţia propune scutirea de impozite a ţăranilor săraci, mărirea salariilor muncitorilor, mărirea subvenţiilor pentru industrie, toate acestea recuperând, jumătate prin restrângerea cheltuielilor cu birocraţia, jumătate prin taxele suplimentare pe veniturile burgheziei rurale şi urbane, un miliard de ruble. Deja acuzată de demagogie şi destul de nesigură pe precedentele sale istorice, ea nu îndrăzneşte să vorbească deschis despre Thermidor, nici să-l numească pe Stalin groparul revoluţiei sau ţarul culacilor, cum i se spune în şoaptă, nici să-l compare cu voce tare pe Voroşilov cu generalul Cavaignac.

Trăgând concluziile, Stalin anunţă triumfător că „tovarăşa Krupskaia s-a îndepărtat de blocul opoziţiei”. Cu o zi înainte, se anunţase existenţa unei scrisori obţinută cu forţa de la ştiapnikov şi Medvedev, în care aceştia îşi recunosc greşelile, se dezic, se umilesc, se pocăiesc. Suportul moral al multor opozanţi slăbeşte în impasul în care s-au vârât Troţki şi Zinoviev, noi dezacorduri tactice răresc rândurile opoziţiei în derută. Sapronov şi ai lui nu se simt în largul lor alături de „marii corifei” ai industrializării. Stalin este la curent şi trage sforile pentru a accentua disensiunile, în timp ce aparatul se ocupă cu intensificarea presiunilor exterioare: celule, raioane, comitete manifestă un loialism unanim şi fanatic care nu

înşală pe nimeni.

În timpul conferinţei, „lupta ideologică”, neîntreruptă, continuă în exterior. Zinoviev se plânge de un citat dintr-un poem al lui Aleksandr Blok utilizat într-un ziar din Saratov: „Suntem noi de artă că oasele voastre trosnesc între labele noastre viguroase şi tandre?” În *Pravda*, Larin evocă alternativa: „Sau excluderea şi zdrobirea legală a opoziţiei sau soluţionarea problemei prin bombardament cu tunurile, pe străzi, cum am făcut cu social-revoluţionarii de stânga în iulie 1918 la Moscova”. Buharin, în delir, jură în numele Partidului, într-un editorial, să apere „ca pe lumina ochilor puritatea leninistă a ideologiei sale” şi proclamă intangibilă „moştenirea” contestată a lui Lenin.

Disputa continuă în decembrie, la executivul Internaţionalei, în faţa celor pe care Medvedev îi definise ca „servitorime” în soldă. Stalin ar fi putut evita un nou simulacru de dezbatere, dar preferă să salveze aparenţele şi să se erijeze în ideolog al comunismului universal, în continuator al lui Lenin căruia nu-i este pentru moment decât moştenitor, cel mult imitator. Neobosit, reeditează expunerea citită şi auzită până la saţietate de toţi participanţii, pomelnicul de extrase din *Operele* lui Lenin, compilate în intervenţiile lui anterioare. Troţki şi Zinoviev dau eterna replică, criticaţi a doua zi de *Pravda* care ia atitudine împotriva indisciplinei. Clara Zetkin, convertită la leninism, îşi bate joc de „traista lor plină de citate” şi corul discipolilor internaţionali îi huiduie pe eretici.

Dar şefii opoziţiei, sub influenţa partizanilor lor exasperaţi de diplomaţie, au ridicat tonul pentru a-şi demonstra consecvenţa în idei. La rândul lui, Stalin devine mai agresiv, mai violent, chiar mai grosolan. El dezgroapă toate greşelile vechi, reale sau presupuse, ale adversarilor lui şi dezvăluie incidentul cu scrisoarea de felicitare pe care a adresat-o Kamenev marelui duce Mihail, în timpul Revoluţiei din Februarie. În apărarea sa, Kamenev invocă o dezminţire semnată de Lenin, dar Stalin o respinge spunând că Lenin scrisese expres un neadevăr, în interesul

Partidului. La acest nivel de animozitate trivială, încă necunoscut unor oameni care odinioară ţineau la corectitudinea atitudinii ca la o regulă de doctrină, duşmănia personală şi spiritul de clan eclipsează „ideologia” despre care se face atâta caz în literatura politică oficială. Atent să descopere lupta de clasă în spatele oricărei înfruntări între clici, Troţki nu vrea să admită observaţia, plină totuşi de bun simţ, a lui Jaurès: „Istoria este un ciudat amestec în care oameni care se înfruntă servesc adeseori aceeaşi cauză”. Fără să explice de fapt nimic, el îşi va explica propria înfrângere prin influenţa conjugată a ţăranilor bogaţi şi a capitalismului mondial, trecute la rându-le prin empirismul stăruitor al lui Stalin.

Partidul intra prin urmare în cel de-al doilea an al său de revoluţie mai dezbinat ca oricând. Încet-încet, sciziunea prevăzută de Lenin se contura ca o posibilitate. În ambele tabere se fac pregătiri pentru noi lovituri încă de la sfârşitul lui 1926, fără să se ţină cont de nicio promisiune, de democraţie dinspre dreapta, de disciplină, la stânga. Stalin îşi dispune pe tabla de şah, unde pretinsul troţkism nu aliniază decât pioni fără valoare piesele importante: Ordjonikidze, la preşedinţia Comisiei de Control; Ciubăr, pe locul de supleant rămas liber după plecarea primului, în Biroul Politic; Buharin, la conducerea internaţionalei, fără titlu de preşedinte; personaje mai mărunte, peste tot unde aparatul nu-i pare destul de sigur. La rândul ei, opoziţia îşi încheie procesul de organizare în partid clandestin în sânul partidului unic, cu ierarhia sa în miniatură, cu un Birou Politic, cu un Comitet Central, cu agenţii ei naţionali şi locali, echipele de bază, cotizaţiile, circularele, cifrul ei de corespondenţă. Descurajat totuşi, Zinoviev ezită să continue. Grupul lui Sapronov preconizează să-şi croiască propriul drum. În anturajul lui Troţki, îndoiala începe să submineze multe din certitudini. O nouă problemă însă vine să reaprindă antagonismul fracţiunilor: războiul civil din China în care *Pravdei* i se pare că aude încă o dată „tunetul revoluţiei mondiale”.

De la căderea lui Yuan Shi-kai Republica chineză, abandonată jafului militarilor şi *tukiun*-ilor feudali, trecea prin momente grele, în absenţa unei puteri stabile recunoscute dincolo de graniţele unora dintre provincii. Generalii plătiţi de marile puteri rivale îşi dispută o autoritate efemeră asupra imenselor teritorii, cu înaintări şi retrageri alternative, cu alianţe şi rupturi. Până la urmă se constituie totuşi doi poli de atracţie: în nord, reacţiunea militaristă în frunte cu Zhan Zuo-lin şi având Mukden drept capitală; în sud, revoluţia democratică, condusă de către Sun Yat-sen, cu sediul la Canton. Guvernul de la Beijing, în mâinile lui Ou Bei-fou nu-şi putea impune autoritatea decât în vechea capitală, deşi era sprijinit de Anglia. Diferiţi generali, printre care Feng Yu-xiang, convertit la creştinism şi considerat atunci unealta Statelor Unite, îşi vindeau, ofereau sau retrăgeau sprijinul în funcţie de evoluţia în bine sau în rău a conflictului. Graţie politicii lui Lenin care pusese China pe picior de egalitate, fără a ţine cont de „tratatele inegale”, bolşevismul exercita un ascendent considerabil asupra mişcării revoluţionare naţionale. Ioffe, ca ambasador al uniunii, negociase şi începuse o cooperare ruso-chineză inteligentă, de ale cărei prime rezultate a beneficiat succesorul său, Karahan: în 1925, de pe patul său de moarte, Sun Yat-sen dicta două mesaje – unul către partidul său, Gomindan, celălalt către executivul Sovietelor – exprimând dorinţa unui contact permanent între cele două revoluţii şi a unei alianţe durabile între cele două partide frăţeşti. Sprijinindu-se pe Manciuria, şi cu ajutor exterior din partea Japoniei, Zhan Zuo-lin reuşeşte să-şi extindă operaţiile spre sud, invocând, împotriva doctrinei lui Sun cu nuanţe socialiste, morala tradiţională a lui Confucius; apoi reuşeşte să cucerească şi Beijingul şi chiar, pentru un timp, Şanhaiul. Dar, susţinut în interior de burghezia naţionalistă, de studenţii liberali, de muncitori şi de ţărani şi din exterior de Uniunea Sovietică, Gomindanul a reuşit, în pofida violenţelor soldaţilor de pe urma cărora suferea proletariatul revoltat, să recruteze şi să organizeze trupe

cu o mentalitate nouă capabile să-i învingă pe mercenarii lipsiţi de ideal. Universitatea chineză de la Moscova, condusă de Radek, ofiţerii instructori trimişi din Rusia ia şcoala militară de la Canion, printre care Bliuher sub numele de Galen, în fine, consilierii colşevici pe lângă partidul comunist încorporat în Gomindan, ca Bubnov şi Borodin, care acordau subsidii generoase, nu aveau o contribuţie neglijabilă în această înaintare victorioasă a sudiştilor spre nord şi în valea Yangze, sub comanda lui Chang Kai-şi. În 1926, raportul de forţe evoluează în favoarea Roşilor. Ou Bei-fou, învins de Zhan, de Feng, de Chang şi de alţii, dispare încetul cu încetul de pe scenă, ca şi Sun Chuan-fang, alt general de aceeaşi categorie de mercenari de importanţă trecătoare. Feng trece hotărât de partea Gomindanului. Armatele numite „populare” ocupă Hang-zhou, înaintează spre Nanjing şi Şanhai. Aşa se prezintă, conturată foarte în mare, situaţia în China în momentul când Stalin ia parte activă la conducerea Internaţionalei.

Tânărul partid comunist chinez n-a renunţat de bunăvoie la presa lui independentă, la fizionomia politică proprie, la înfruntările deschise, pentru a deveni aripa stângă şi neputincioasă a Gomindanului burghez. Această orientare îi era impusă de Moscova. Stalin împreună cu ideologul şi consilierul lui Buharin pretindeau că favorizează o evoluţie socialistă în China prin imixtiunea în Gomindan, unde trebuia pecetluit un „bloc al celor patru clase revoluţionare” existente în ţară la data aceea. Slăbiciunea burgheziei chineze, spune Stalin în noiembrie 1926 în executivul Internaţionalei, justifică o asemenea tactică şi autorizează chiar participarea comunistă la puterea capitalistă. El aştepta după victoria revoluţionarilor din Canton libertăţi democratice „pentru toate elementele revoluţionare în general şi pentru muncitori în particular”. Ca să nu sperie această burghezie neînsemnată şi pentru a-l linişti pe Chang Kai-şi cu care schimbase odinioară la Moscova fotografii cu dedicaţie, el recomandă prin intermediul emisarilor săi să se închidă

ochii la reprimarea sângeroasă a grevelor în sud, să li se acorde încredere şefilor civili şi militari de la Canton. Interzice înarmarea muncitorilor, crearea de soviete, încurajarea rebeliunilor ţărăneşti, dimpotrivă, dă chiar ordin să fie temperate. Încă din martie 1926, când Chang Kai-şi dăduse o lovitură militară la Canton pentru a-i zdrobi pe comunişti, presa sovietică a primit consemnul să ascundă adevărul, în timp ce Bubnov le cerea subordonaţilor săi chinezi să se supună. În viziunea lui Borodin, aceştia trebuiau să îndeplinească rolul de „sclavi" politici ai Gomindanului, admis în Internaţională ca partid „simpatizant".

Troţki, de altfel în dezacord cu Radek şi Zinoviev în diferite privinţe, cerea, dimpotrivă, o politică şi o organizare distincte, pentru a-i scoate pe comunişti de sub tutela Gomindanului. Şi unii şi alţii cercetau *Operele* lui Lenin în căutarea unei soluţii de negăsit. Căci Lenin şi-a sfătuit întotdeauna discipolii să susţină toate mişcările revoluţionare, fie burgheze, fie naţionaliste, să încheie orice compromis avantajos cu partide democratice sau liberale, cu condiţia să nu-şi piardă niciodată libertatea nici să uite programul socialist, să nu fuzioneze sau să se confunde cu asemenea partide Troţki s-ar fi putut prevala de recomandările acestea cu bun? ştiinţă Dar Stalin asnnila Gomindanul cu Labour Party, în care comunişti britanici încercaseră să se infiltreze la recomandarea expresă a lui i-enin. Fără nicio îndoială, asta ar fi însemnat necunoaşterea diferenţelor de natură socială între cele două partide şi a deosebirii de circumstanţe istorice. În afară de asta, Gomindanul se transforma după dispariţia lui Sun Yat-sen ca şi partidul bolşevic după moartea lui Lenin...

În martie 1927, după intrarea lui Chang Kai-şi în Şanhai, unde s-a format, în majoritate din Roşii, o putere „populară", doi miniştri comunişti participă la guvernul naţional din Hang-zhou. În aprilie, preşedintele Gomindanului, Wan Tin-Wei, şi secretarul partidului comunist, Zhen Du-xiu îşi proclamă alianţa de

nezdruncinat şi subordonarea autorităţilor militare puterii civile. La Moscova, iritat împotriva opoziţiei care se agită, Stalin se pune chezaş al fidelităţii lui Chang Kai-şi faţă de testamentul lui Sun Yat-sen şi faţă de alianţa sovietică, în faţa unei mari adunări de militanţi „activi". Dimpotrivă, Radek anunţă desfacerea iminentă a coaliţiei naţionalisto-comuniste şi semnalează că asupra muncitorilor planează pericolul iminent al mitralierelor lui Chang. Câteva zile mai târziu soseşte vestea unei lovituri de stat militare la Şanhai: sute de muncitori masacraţi, în curând mii, guvernul roşu destituit de către armata „populară", agenţii Moscovei alungaţi, partidul comunist persecutat. Aceleaşi fapte, precedate de o percheziţie la ambasada sovietelor la Beijing, se repetă la Nanjing, la Canton şi în alte părţi. Presa sovietică izbucneşte în imprecaţii, spumegă de furie şi scrâşneşte din dinţi de neputinţă. Chang Kai-şi nu mai este decât un dezertor, un trădător, un contrarevoluţionar, un feudal, un dictator, un călău, un Cavaignac, un Galliffet. Stalin abia are timp să oprească publicarea în *Pravda* a jalnicului său discurs. Dar dezastrul din Pacific îl pătează cu sânge muncitoresc. Opoziţia indignată intră în fierbere, este adresată o scrisoare Comitetului Central de către optzeci de stângişti, plină de semnături. Lupta dintre fracţiuni se reia cu înverşunare, în al doilea trimestru al anului 1927, pe tema Chinei.

Stalin a suportat, fără să se clatine, un cutremur care într-un regim cât de cât democratic n-ar fi lăsat în picioare pe nimeni altul. Şi pe bună dreptate: deţinea monopolul absolut asupra informaţiei şi asupra comentariului, tiparului şi tribunei. Presa întreagă îi aparţine şi-i laudă cu neruşinare clarvizunea. Nu numai aparatul administrativ, economic şi politic, numeros, ci şi poliţia şi armata sunt, prin intermediari, în subordinea lui. Deja totul îi este îngăduit, mai puţin vreo măsură împotriva unui membru al Biroului Politic sau al Comitetului Central, fără asentimentul majorităţii. Niciun despot, niciodată şi în nicio ţară. nu a dispus până la el de asemenea mijloace de a înşela opinia publică, şi la o adică, de a o manipula.

Adversarii lui au acces, prin mijloace de răspândire orală sau dactilografiată, la cel mult două sau trei mu de indivizi şi pentru o durată de câteva luni. Declaraţia celor Optzeci-şi-Trei adună în jur de 3 U00 de semnături, dar cei mai mulţi dintre refractarii nedeclaraţi se abţin pentru a nu se expune fără niciun folos la represalii. Numeroase mici cercuri muncitoreşti îşi duc zilele în secret, fără să comunice între ele, pentru a se feri de spionii, profesionişti sau benevoli, care mişună peste tot. Apatia colectivă şi instinctul de conservare individuală îi dau mână liberă lui Stalin, cu condiţia să nu se atingă de privilegiile „oligarhiei" care trebuie menţinută la putere.

La începutul secolului al XIX-lea, capodopera lui Griboedov, *Prea multă minte strică*, interzisă de cenzură, a fost copiată în vreo patruzeci de mii de exemplare, după unii biografi. În cel de-al zecelea an al bolşevismului de stat scrierile lui Troţki sunt în aceeaşi situaţie. Nu este singurul indiciu al unui regres de un secol, reacţie care face din ce în ce mai frapante asemănările între Ţarul de Fier şi Secretarul de Oţel.

Când Stalin se răzbună ştergându-l pe Troţki din istoria oficială a Revoluţiei, când denaturează faptele şi falsifică textele, când scoate din librării orice carte veridică şi orice document autentic, dar care contravine vederilor lui, când cenzurează relatările trăite, memoriile contemporanilor, martori sau participanţi şi chiar scrierile inedite ale lui Lenin pentru a-i nega principalului său adversar orice rol în 1917 şi în războiul civil, când sărbătoreşte aniversările Armatei Roşii suprimând numele obsedant şi când ordonă turnarea filmului *Octombrie* ca şi cum Troţki n-ar fi existat niciodată, cum să nu-ţi aminteşti observaţia marchizului de Custine despre suveranul autocrat care „modifică după bunul lui plac analele ţării şi-şi hrăneşte zil „nic poporul cu adevărurile istorice care se potrivesc cu ficţiunea momentului"? Imperiu ţarist sau republică sovietică, „în această ţară adevărul istoric nu este mai respectat decât este religia jurământului". S-au văzut situaţii în care tirajul anumitor pagini din

Enciclopedia sovietică a fost întrerupt pentru a se modifica pe loc biografia unor oameni căzuţi în dizgraţie. Marele public abia dacă era mai bine informat asupra prezentului decât asupra trecutului, asupra înfrângerilor din China decât asupra victoriilor din Rusia. Stalin îşi urmăreşte adversarii până dincolo de mormânt; când a fost repatriată cenuşa lui Skliański, mort într-un accident în Statele Unite, a interzis ca urna să fie depusă în mausoleul din Piaţa Roşie, ca pentru a confirma încă o dată părerea marchizului de Custine: „Până şi morţii sunt în Rusia supuşi fanteziei celui care-i guvernează pe vii".

După sinistrele gafe din Şanhai şi Canton, seria neagră continuă cu arestarea la Pekin a 20 de comunişti chinezi, condamnaţi imediat la supliciul oribil al strangulării cu garoul. Printre aceştia, unul dintre întemeietorii partidului, profesorul Li Dazhan, şi o tânără, Ceng Bai-ming. Dar Stalin se risipeste în discursuri şi în teze imperturbabile pentru a arăta cu orice chip că are dreptate, pentru a admonesta opoziţia crea grăbită să rupă cu Gomindanul şi să creeze soviete în China meridională. El îşi pune acum speranţele în Feng Yu-xiang, generalul creştin care se revendică adept al lui Sun Yat-sen, dar, ca atâţia alţi „pretorieni" de vín¿are şi ca atâţia fraţi învrăjbiţi ai bolşevismului, se pretinde fiu spiritual al lui Lenin.

Problemele din Extremul Orient nu-l interesează de altfel decât în funcţie de poziţia lui în Partid. Apropiaţii lui nu ascund proiectul de a decapita opoziţia „lichidându-i" pe liderii cei mai stânjenitori; excluşi din partid, aceşti intratabili vor fi daţi pe mâna GPU-ului. Dar pentru asta mai este nevoie şi de consimţământul Biroului Politic. Or, la Kremlin şi în împrejurimi se vorbeşte în limbajul iniţiaţilor că Biroul Politic, amputat de stânga sa, se împarte în dreapta şi centru, patru voturi contra patru. Sunt enumeraţi ca reprezentanţi ai dreptei: Rîkov, Buharin, Tomski şi Kalinin, fără să se ştie prea bine despre ce este vorba. O jumătate a Biroului Politic paralizează astfel cealaltă jumătate (cel de-al nouălea membru, Kuibîşev, face obiectul unei contestări, căci statutul stipulează

incompatibilitatea de funcţii în Comitetul Central şi în Comisia de Control). Stalin se găseşte deci într-o provizorie dificultate „la vârf.

Felul în care va ieşi din încurcătură pune bine în lumină superioritatea lui pe planurile inferioare, unde se mişcă cu agilitate. Pentru a preveni orice situaţie, a lărgit mereu Biroul Politic şi Comitetul Central, înconjurându-se pe cât posibil de supuşi devotaţi. Dar fracţiunea lui nu este încă omogenă, căci a trebuit să-i ia în calcul şi pe acei bolşevici din vechea gardă de care Lenin nu făcea mare caz intelectual, dar care-i serviseră de aliaţi când trebuise să-i înfrângă pe Troţki, pe urmă pe Zinoviev. Atât timp cât procesul în curs nu va fi încheiat, atât timp cât camarila stalinistă propriu-zisă nu va forma în Biroul Politic majoritatea în majoritate, Stalin va trebui să negocieze, să tragă" sfori, să temporizeze. De aceea nu forţează nimic şi acţionează în tăcere pentru a modifica raportul numeric, fie şi cu o singură unitate, în avantajul său.

Troţki crezuse de mai multe ori că poate să atace dintr-o mişcare întregul nucleu stabil al Comitetului Central. Zinoviev încercase o mişcare necugetată în doi timpi, împotriva lui Troţki, în înţelegere cu Stalin, apoi împotriva lui Stalin, prin mijloace proprii. În ce-l priveşte, Stalin nu lasă nimic la voia întâmplării şi nu riscă niciun conflict deschis fără a cunoaşte exact forţele de care dispune şi fără a indica voturile care trebuie distribuite. De aceea trebuie urmărite îndeaproape plictisitoarele schimbări birocratice, jocul de înlocuire a funcţionarilor, unii cu alţii: în aceste terne combinaţii constă secretul imediat şi palpabil al dictaturii Secretariatului, pentru cine nu vrea să-şi consume energia sondând ceea ce Carlyle numeşte „zonele obscure şi indescriptibile ale istoriei".

Stalin avea împotriva lui o seamă de tradiţii mai mult sau mai puţin respectabile, tendinţe statice consacrate în timp, reputaţii consolidate şi solide. Pentru a obişnui Partidul, sau mai bine zis principalele lui cadre, cu o transformare a moravurilor şi o revizuire a scării de valori, trebuia procedat încet, prin paşi insesizabili. După ce

curăţase Biroul Politic, el pregăteşte spiritele pentru epurarea Comitetului Central; nimic nu-l zoreşte în acţiunea lui: dizgraţiile sunt acceptate cu mai mare uşurinţă decât amputările. Amânând la început cu doar câteva luni, pe urmă cu un an congresul Partidului, el amână tot cu atât congresul Sovietelor şi pentru o dată imprecisă şi pe cel al Internaţionalei. Încet-încet se împământeneşte obiceiul să se lase totul în seama comitetelor centrale, a birourilor acestora şi, în ultimă instanţă, a secretarului general. Când dreapta începe să-l jeneze în Biroul Politic, Stalin aşteaptă şi trage sfori, sigur pe Comitetul Central şi speculând cu o perspicacitate incontestabilă stângăcia adversarilor lui şi laşitatea complicilor. Şi de fapt amândouă îl ajută la momentul oportun. Este o perioadă plină de ocazii şi pretexte.

Relaţiile diplomatice ale Uniunii Sovietice cu Anglia conservatoare, deja foarte compromise de amestecul rusesc în greve, se încordează la extremă în 1927 după complicaţiile din China. Stalin profită de atmosfera favorabilă exaltării patriotice pentru a critica opoziţia care, în faţa Comitetului Central în aprilie şi în recenta declaraţie a celor Optzeci-şi-Trei, a comis imprudenţa să afirme: „Ameninţările de război cresc pe zi ce trece”. Exploatând această justificare involuntară a stării de asediu, Stalin alertează populaţia ignorantă şi proclamă că revoluţia e în pericol, foarte satisfăcut să identifice opoziţia cu duşmanul. Discursuri ale lui Buharin şi Voroşilov provocaseră deja un început de panică, o busculadă în magazine; Stalin a fost nevoit să potolească spiritele declarând: „Nu va fi război în primăvară, nici la toamnă, pentru că duşmanul nu este pregătit de război”. Sperietoarea războiului fluturată de către adversar nu poate decât să servească aparatului: cu cât este pericolul mai apropiat, cu atât mai severă trebuie să fie dictatura. La sfârşitul lui mai, Troţki intervine cu o violenţă excepţională şi zadarnică în faţa fantoşelor Executivului şi Internaţionalei; el combină

Comitetul anglo-rus, Gomindanul, birocratismul

sovietic şi războiul care se apropie. În replică, Stalin îi neagă orice drept la respect, „cu atât mai mult cu cât el aduce mai mult a actor decât a erou”, dar abordează totuşi problemele pas cu pas, explicând de ce nu trebuie forţat ritmul Revoluţiei în China, de ce trebuie menţinută înţelegerea cu Gomindanul, de ce trebuie să se opună creării de soviete în China şi încheie: „Tocmai am primit vestea că guvernul conservator englez a hotărât să rupă relaţiile cu U.R.S.S... Unii ameninţă Partidul cu războiul şi cu intervenţia. Alţii cu scindarea. Se formează un fel de front unic de la Chamberlain la Troţki. Să nu vă îndoiţi că nu vom şti să rupem acest front nou”. Tonul se înveninează, cu acuzaţii reciproce de menşevism şi trădare.

Opoziţia nu încetează să-i dea un concurs indirect lui Stalin prin tactica ei ilogică, tinzând să adune laolaltă oameni dispuşi mai degrabă să se despartă atacă fără nicio reţinere pe Tomski. În problema Comitetului anglo-rus, pe Buharin. din cauza Chinei, în aşa fel încât îi apropie de protectorul lor. Ameninţând cu propria demisie. Stalin profită de momentul propice şi somează biroul Politic să avanseze propunerea excluderii lui Troţki şi a lui Zinoviev din Comitetul Central. Fără să bănuiască întreaga gravitate a unui act care deschide calea arbitrarului poliţienesc de nimic îngrădit, dreapta cedează, apoi, la rândul său, Comisia de Control, în ciuda rezistenţei neaşteptate a lui Ordjonikidze. O situaţie exterioară cu aparenţe tragice serveşte cum nu se poate mai bine manevrei lui Stalin. Asasinarea lui Voikov, ambasadorul sovietic la Varşovia, are la Moscova repercusiuni teroriste cutremurătoare: douăzeci de foşti capitalişti şi aristocraţi, printre care un prinţ Dolgorukov, străini de atentat, dar luaţi prin surprindere ostatici, sunt executaţi de către GPU. Mâna lui Stalin nu tremură, iar Biroul Politic nu se poate lipsi de el în asemenea circumstanţe în care se vorbeşte la Kremlin de un nou Sarajevo.

Comisia de Control îşi motivează hotărârea prin „indisciplina lui Troţki şi a lui Zinoviev”, prin activitatea

fracţionistă a vinovaţilor: opoziţia şi-a încălcat promisiunile, şi-a răspândit literatura clandestină, a participat la manifestaţii, însoţindu-l la gară pe Smilga, deportat în Siberia sub pretextul unei misiuni (recidivă agravată printr-o demonstraţie analoagă, în ziua plecării lui Kamenev la Roma); în afară de asta, Zinoviev şi-a permis în timpul unei ceremonii comemorative să emită critici şi la fel Troţki, în executivul Internaţionalei, înainte de „a azvârli Partidului acuzaţia calomnioasă de thermidorism" în faţa comisiei care supusese sesiunii plenare a organismelor centrale „radierea lui Troţki şi a lui Zinoviev de pe lista membrilor Comitetului Central". Nimic nu mai produce mirare în situaţii ca astea. Nimic nu pare să stea în calea măsurilor luate de această Nemesis birocratică.

Dar Stalin are ghinion în China, unde Feng Yu-xiang, mergând pe urmele lui Chang Kai-şi îi joacă o festă cumplită întorcându-se împotriva comuniştilor. *Pravda* îl acoperă de insulte pe noul „trădător", ceea ce nu-i împiedică pe diferiţii generali chinezi să spânzure şi să împuşte „roşii" de toate nuanţele, să decimeze sindicatele muncitoreşti, să înece în sânge răscoalele ţărăneşti. „Mai bine de 10 mii de proletari şi intelectuali revoluţionari au pierit deja sub loviturile ucigaşe ale contrarevoluţiei unite. Zilnic sunt ucişi cu sutele cei mai buni fii ai Chinei. Prizonierii sunt supuşi la torturi de nedescris", citim într-un manifest publicat la Moscova. Nu-i rămâne lui Stalin decât să mizeze pe Wan Tin-wei, purtător de cuvânt al stângii din Gomindan, pentru a suporta un nou eşec şi pentru a constata dezastrul revoluţiei sociale în China, prăbuşirea ultimelor sale iluzii, falimentul scandalos al strategiei sale aventuriste. Ultimul eveniment are loc în iulie 1927, când, într-o nemaipomenită derută, are loc deschiderea sesiunii.

Pentru a abate atenţia de la vina gravă care-i revine, Stalin recurge la o îndrăzneaţă diversiune care nu-l înşală pe niciun militant încercat, dar poate să tulbure conştiinţa discipolilor: desemnează ţapi ispăşitori, azvârle asupra

subordonaţilor lui chinezi, instrumente şi victime, asupra supravieţuitorilor masacrului, toată colecţia de greşeli comise, provoacă astfel o criză oportună în partidul comunist din China. El a ordonat deja ieşirea din guvernul naţionalist de coaliţie, dacă nu din Gomindan, şi în fine, îşi însuşeşte deviza opoziţiei, crearea sovietelor, devenită actuală, acum că partida este pierdută. Dar artificiul lui esenţial constă în a face să planeze asupra parlamentului bolşevist ameninţarea de război.

„Problema capitală a momentului prezent este aceea a pericolului unui nou război... îndreptat mai ales împotriva Uniunii Sovietice”, scrie el fără să creadă ce spune (căci în conversaţiile private are cinismul de a face ironii pe marginea acestei istorii). Stânga pică în plasă cu atât mai bucuroasă, cu cât ea fusese prima care răspândise panica. Problema războiului devine axa dezbaterii: „Uniunea Sovietică este ameninţată de o agresiune armată şi în aceste condiţii trebuie... ca partidul nostru să alcătuiască un bloc solid şi masele care-l înconjoară să strângă şi ele rândurile”, spune Krupskaia căreia i se pare firesc să dea lecţii fracţiunii din care până ieri făcea parte. Numai Cicerin şi Osinki contrazic teza panicii prin poziţii calme şi printr-un sânge rece pe care viitorul le va confirma. Troţki afirmă voinţa stângiştilor de a lupta pentru „patria socialistă” fără a subscrie la nicio „uniune sacră”, dar îl consideră pe Stalin incapabil să asigure victoria şi prezintă alternativa: „Thermidor sau opoziţia”. Calificat drept defetist, el invocă exemplul lui Clemenceau ostil guvernului din ţara sa şi clasei sale nu pentru a dăuna victoriei, ci pentru a conduce mai bine războiul. Când este întrerupt, amintindu-i-se existenţa Partidului, el răspunde: „Partidul, l-aţi sugrumat voi”, dar continuă să-şi exprime credinţa iraţională în acest partid pe care Sapronov îl numeşte „un cadavru”. Stalin îşi bate joc de acest „Clemenceau de operetă” şi micuţul lui grup „alcătuit din mai mulţi şefi decât soldaţi”. Ce greutate pot să aibă semnăturile strânse pe declaraţia celor Optzeci-şi-Trei faţă de imensa majoritate al cărei reprezentant se pretinde a fi?

Şi tonul se schimbă cu avertismentul final: „Pentru a înlătura această majoritate trebuie declanşat războiul civil în Partid”. Este limpede, Stalin nu va accepta să piardă puterea fără să reziste cu forţa armelor. Opoziţia, în ce-o priveşte, rămâne la fraze.

În afară de obsesia artificial întreţinută a războiului, dominând adunarea, aproape toate temele discordiei rumegate şi răsrumegate de la moartea lui Lenin sunt din nou puse pe tapet: neînţelegerile din Octombrie, divergenţele din timpul războiului civil, antecedentele troţkismului, Comitetul anglo-rus, afacerea din China. Cele două neobosite fracţiuni se întrec în ameninţări, sfidări, reproşuri repetate. Dar bătălia decisivă se dă, ca de obicei, în culise, unde monolitismul aparatului prezintă serioase fisuri, în văzul şi-n auzul tuturor.

Stalin face tot posibilul să-i despartă pe Troţki şi pe Zinoviev, să-l excludă pe primul şi să-l îngenuncheze pe al doilea. Calculul nu era greşit, dar previziunea era un pic prematură. Tot strigând că războiul este iminent, farsorii au sfârşit prin a crede ei înşişi pe jumătate şi prin a convinge cea mai mare parte din cei păcăliţi. Urmau oare să se lipsească, în ajunul unei mobilizări generale, de nişte soldaţi ca Troţki, Smilga, Muralov, Mracikovski şi atâţia alţii Ordjonikidze nu se putea încă hotărî şi căuta un compromis. Unii delegaţi din provincie se nelinişteau, invocând că oamenii nu sunt încă pregătiţi. Excluderea a fost totuşi votată în unanimitate, ca de obicei, dar printr-o procedură care încălca regulile, în absenţa raportorului care se opunea, Ordjonikidze, şi într-o stare de mare inconfort.

Stalin şi-ar fi putut permite să se mulţumească cu rezultatul obţinut, pentru a-şi împinge apoi mai departe avantajul. Dar în Partid nimic nu-l grăbeşte, căci nimeni nu-l mai poate incomoda de acum înainte în Stat: congresul prevăzut pentru decembrie 1927 va fi astfel selecţionat încât să aleagă un Comitet Central de toată încrederea. Discuţia pregătitoare din noiembrie va coincide cu cea de-a zecea aniversare a revoluţiei, într-o

atmosferă înăbuşitoare de entuziasm savant organizat care va uşura sarcina aparatului omnipotent. Stalin complotează deci cu Ordjonikidze, care invită stânga la o atitudine mai conciliantă pentru a-i întinde o plută de salvare. Troţki şi Zinoviev consimt şi, după tratative confuze şi negustoreli penibile, excluderea este anulată, opoziţia se angajează încă o dată să se dizolve şi scapă cu un „vot de blam sever şi un avertisment”. Douăsprezece zile de reglări de conturi, altercaţii exasperate sfârşesc în nişte banale dojeni. Stalin însă a tergiversat cu certitudinea absolută că-şi va atinge până la urmă scopurile. Dacă pretextul îi va lipsi, va şti să-l fabrice.

„Niciodată până acum opoziţia nu a avut o asemenea convingere de neclintit nicio asemenea unanimitate pe poziţiile ei”, spune Troţki. Dar adevărul este că fracţiunea lui a pierdut sau va pierde, în afară de Krupskaia, mai multe personalităţi importante, originare din cercul lui Zinoviev, în special pe Sokolnikov, Zaluţki, Şelavin, Zof care au recunoscut în public că greşiseră. În fiecare săptămână, alţi membri ai opoziţiei, mai obscuri, îşi recunosc greşelile şi câteodată se înjosesc denunţându-şi tovarăşii, ca garanţie de supunere servilă. Spre deosebire de aceştia, grupul lui Sapronov s-a detaşat pentru a adopta o poziţie mai francă şi mai radicală; platforma celor cincisprezece semnalează pericolul iminent al unui Thermidor, cere reinstaurarea sovietelor, revendică principiile democratice ale lui Lenin formulate în *Statul şi revoluţia*, critică GPU „care-şi îndreaptă acţiunile împotriva nemulţumirilor legitime ale muncitorilor” şi Armata Roşie „care ameninţă să se transforme în instrumentul potrivit al unei aventuri de tip bonapartist”. Dislocarea astfel începută nu mai poate fi stăvilită, chiar dacă Troţki se înverşunează să-i interpreteze simptomele drept tulburări de creştere.

Slăbiciunile minorităţii ţin totuşi mult mai puţin de legea numărului decât de incapacitatea sa intrinsecă de a raţiona în concret, de contradicţiile sale interne insolubile, de obscuritatea opacă a perspectivei sale.

Pentru Troţki, Partidul a încetat să mai fie un partid, partidul s-a sufocat, dar el rămâne pentru totdeauna sfânt, intangibil şi tabu. În ochii lui Statul proletarul culacul, înfăptuitorul NEP birocratul sunt tot atâtea abstracţii definite ca şi Partidul. El s-a bazat la început pe tânăra generaţie, care, în ansamblu, dovedeşte toate tarele generaţiei precedente la care se adaugă tarele proprii ei, minus calităţile primei. Bunul simţ şi experienţa îl sfătuiesc să-şi ia răgazul de a instrui o elită, dar, prizonier al politicienilor vulgari într-un „bloc" nefericit, el acţionează ca şi cum le-ar împărtăşi absurda nerăbdare şi aberaţiile incurabile. Vizând oligarhia, el atacă anumiţi indivizi, nu principiul şi nu atrage deloc de partea lui, interesând-o, clasa muncitoare pe a cărei adeziune activă contează totuşi.

Opoziţia supralicitează leninismul dogmatic şi mistic, contribuind, cu o avalanşă de citate înşelătoare din Scripturi, când nu e vorba de o înflăcărată literatură despre China, la bombardarea poporului care n-are de nici unele, care nu are decât datorii şi niciun drept. În noua religie de stat, ea reprezintă, prin cele mai bune elemente ale ei, împotriva iezuiţilor din ordinul castocratic al funcţionarilor, nu gândirea liberă a raţionalismului, ci un fel de protestantism sau de jansenism respectuos faţă de Evanghelia comună. Cu siguranţă, cum spune Renan despre Port Royal, se poate spune că nucleul său iniţial a furnizat, în partidul privilegiat şi în ciuda privilegiilor, „singurele caractere care n-au cedat în faţa fascinaţiei universale a puterii"; dar slaba opinie publică rămasă încă în viaţă nu distinge nici dreapta nici stânga în nuanţele bolşevismului degenerat şi cu atât mai mult nu distinge binele de rău. Simpatiile pe care le atrag, le trezesc sau le păstrează membrii opoziţiei nu se îndreaptă, în general, spre doctrina lor, ci spre oamenii, destul de curajoşi pentru a nu se supune dictaturii, pentru a da foştilor cetăţeni deveniţi supuşi pasivi exemplul costisitor al civismului revoluţionar.

Troţki se teme de un Thermidor urmat de

ineluctabilul Brumar în eventualitatea că va fi învins, dar le declară, unor americani, în 1927, ui legătură cu aceste două forţe aflate în conflict: „Ceea ce ne desparte este incomparabil mai puţin decât ceea ce ne uneşte”. El se vede în postura unui Babeuf sub Directorat şi ar vrea să pregătească un elan de iacobinism proletar; dar el nu concepe încă o revoluţie pentru a suprima sistemul de opresiune şi exploatare bolşevico-sovietic şi nu preia din acesta decât reforma lentă pentru a o perpetua.

Vederile sale în politica externă nu sunt nici ele mai convingătoare, se simte prea mult preocuparea de a pune pe umerii lui Stalin răspunderile colective la care Lenin a avut o mare parte de contribuţie originală şi ca şi toţi leniniştii de marcă, fiecare în funcţie de importanţa lor. El evită să pună în discuţie dualismul politic exprimat, între altele, de Partidul solidar în vorbe cu comuniştii turci şi de statul aliat de fapt cu Mustafa Kemal, care-i trimite la eşafod; dar se indignează de cârdăşia cu Mussolini, căruia Rîkov i-a trimis felicitări care trezesc mirarea. Argumentaţia lui este puţin convingătoare când îl face doar pe Stalin vinovat de eşecurile şi nenorocirile petrecute pe arena internaţională unde comunismul n-a înregistrat decât înfrângeri, în Germania, în Ungaria, în Finlanda, în Italia, sub Lenin, în Germania, la fel, în Bulgaria, în Estonia, sub conducerea lui Zinoviev, înaintea eşecurilor în Anglia şi a catastrofelor din China.

Inconsecvenţa tactică desăvârşeşte antinomiile teoriei şi ilogismul politic; opoziţia n-a ştiut nici să-şi valorifice în timp util marea ei influenţă şi numeroasele resurse, nici, apoi, să aibă răbdare şi să aştepte să se ivească o conjunctură favorabilă fără să renunţe să-şi pregătească revanşa. Distribuind lovituri dezordonate, ea realizează împotriva ei însăşi un maximum de solidaritate birocratică şi favorizează coalizarea tuturor intereselor conservatoare, conştiente sau nu, cu Stalin, în loc să-i dezarmeze pe unii, să-i neutralizeze pe alţii. Trecând de la expectativa sterilă la ofensiva fără speranţă, ea se izbeşte oarbă de „zidul” Partidului şi şi-i pune în spinare pe toţi

aceia pe care se străduie să-i câştige de partea ei. Îşi iroseşte în probleme de exegeză doctrinară sau de strategie insurecţională atenţia pe care ar trebui s-o concentreze asupra problemei esenţiale a regimului, de care depinde tot restul...

Între două sesiuni ale Comitetului Central, Stalin grăbeşte preliminariile unei ample operaţii chirurgicale, pusă la cale de multă vreme. S-ar putea crede că dezmembrarea comitetului anglo-rus, în fine realizată în septembrie 1927, dar de... Congresul Sindicatelor, ca şi permanenta hecatombă a comuniştilor în China trezesc în el o ranchiună sinistră împotriva unor adversari prea clarvăzători. Purtătorii lui de cuvânt şi de mesaje scrise abuzează de monopolul tribunei şi al presei pentru a distruge şi moral opoziţia redusă la tăcere fizic, pentru a pregăti spiritele faţă de masacrul de mai târziu, în timp ce *Pravda* laudă „dezvoltarea fără precedent a democraţiei în regimul sovietic". Spionii stau la pândă pentru a descoperi peste tot indisciplina şi, în măsura posibilului, o provoacă pentru a o reprima apoi. Toată luna septembrie este jalonată de excluderi şi, spre sfârşitul ei, executivul Internaţionalei îl elimină, încălcând statutul, pe Troţki. O nouă „crimă" fusese dezvăluită de GPU sub forma unei „tipografii clandestine" improvizate; doisprezece vinovaţi sau pretinşi vinovaţi sunt excluşi din Partid; Preobrajenski şi Serebriakov încearcă să-i apere şi suferă aceeaşi soartă, alături de alţi treizeci de tovarăşi de-ai lor din Leningrad, pentru alte motive. Mracikovski şi mulţi alţii vor fi aruncaţi în închisoare. Nu mai încape îndoială, deznodământul prevăzut se apropie.

În octombrie, Troţki şi Zinoviev sunt în fine excluşi din Comitetul Central în faţa căruia rostesc, într-un vacarm nemaiîntâlnit vreodată în partidul acesta, discursuri inutile, marcate de întreruperi grosolane şi de insulte. Pentru ultima dată ei se folosesc de ocazie ca să se preteze la înscenarea al cărei regizor priceput este Stalin. Acesta nici nu găseşte de cuviinţă să mai păstreze aDarenţele; discretul şi preţiosul lui acolit Menjiński, şeful

numit al poliţiei, prezintă un raport asupra opoziţiei în care o poveste incoerentă şi dubioasă despre un complot militar tinde să o compromită, amestecând-o într-o uneltire contrarevoluţionară cu un ofiţer de-al lui Vranghel, în realitate agent al GPU. Manevră provocatoare bătătoare la ochi, „thermidoriană" spune Troţki, în care asistenţa jenată, dar supusă, întrevede mâna de expert a lui Stalin.

Deja n-am mai putea compara GPU cu Ohrana ţaristă. Trebuie să ne întoarcem la Nicolae I pentru a avea o idee despre redutabila instituţie care sintetizează în prezent faimoasa Secţie a treia a Cancelariei şi teribilul corp de jandarmi, dar cu o tehnică modernă. Comparaţia se impune cu atât mai mult cu cât Secretarul de Oţel este adevăratul stăpân al poliţiei, ca şi, la vremea lui, Ţarul de Fier. Fiecare se simte sub supravegherea directă sau indirectă a lui Stalin şi niciunul dintre membrii parlamentului bolşevist, în afară de cei de stânga, nu îndrăzneşte să-l contrazică, nici să-i facă opoziţie. Corupţii şi fanaticii sunt cei care dau tonul, restul se resemnează să voteze orice. Atunci când Troţki, cel mai bun orator al Partidului, este silit să-şi *citească* discursul cuvânt cu cuvânt pentru a se limita la el, într-o hărmălaie indescriptibilă în care este uşor să discerni complotul, pe urmă să se oprească înainte de a şi-l fi terminat, niciunul dintre cei ce-şi exprimă confidenţial dezgustul pe culoare nu se încumetă să şi-l declare deschis în şedinţă. Se întretaie strigăte violente dintre care stenograma nu le-a reţinut decât pe cele mai cumpătate: „Renegatule… trădătorule… canalie… lăudărosule… palavragiule… mincinosule… menşevicule". În vacarm, Troţki abia ajunge să articuleze: „Actuala victorie a organizaţiei lui Stalin precede prăbuşirea lui politică". Fluierăturile şi huiduielile îl scutesc să continue cu profeţirile.

Stalin, care-şi asigurase o tăcere plină de atenţie, răspunde mai întâi pledând *pro domo sua*, în stilul lui cu repetiţii: „Faptul că atacurile principale sunt îndreptate împotriva lui Stalin se explică prin aceea că Stalin ştie poate mai bine decât anumiţi tovarăşi şmecheriile opoziţiei

şi că el este mai greu de înşelat. Iată de ce este atacat mai ales Stalin... Cine este Stalin? Stalin este un om oarecare. Luaţi-l pe Lenin..." Pentru ca s-o ia pe urmă de la capăt cu vechile polemici din emigraţie, din vremea când Troţki îl critica fără menajamente pe „Maximilian Lenin".

Pe tema Testamentului, adus în continuare în discuţie de opoziţie, el contestă că l-ar fi pus la secret, invocă o pretinsă hotărâre luată de comun acord de a nu-l publica şi citează din nou dezminţirile date de Troţki lui Max Eastman: „Se spune că în Testament Lenin ar fi propus congresului să studieze problema înlocuirii lui Stalin în funcţia de secretar general? Este perfect adevărat. Să citim acest pasaj, chiar dacă el v-a fost citit în mai multe rânduri..." Şi dă citire cuvintelor devenite clasice ale lui Lenin: „Stalin este prea brutal (*grub*) şi acest defect, perfect suportabil în relaţiile dintre noi, comuniştii, devine intolerabil în funcţia de secretar general. De aceea le propun to\ arăşilor să se gândpască la mijloacele de a-l înlocui pe Stalin din acest post şi de a numi în locul lui un om care în toate privinţele să se ueosebească de tovarăşul Stalin prin superioritatea sa, adică să fie mai răbdător, mai loial, mai politicos şi mai receptiv cu tovarăşii lui, mai puţin capricios etc."

El se justifică, bazându-se, cu o încredere matematică pe scrutinul final, dar bazându-se şi pe greşelile acumulate de către detractorii lui: „Da, tovarăşi, sunt brutal cu aceia care, lipsiţi de cuvânt, scindează şi demoralizează cu brutalitate, şi în chip trădător, Partidul. N-am ascuns niciodată acest lucru şi nu-l ascund. Încă de la prima şedinţă a Comitetului Central de după cel de-al XIII-lea Congres am cerut să fiu eliberat de obligaţiile de secretar general. Congresul însuşi a examinat această problemă. Fiecare delegaţie a examinat această problemă iar delegaţii, inclusiv Troţki, Kamenev, Zinoviev, au fost unanimi în a-l obliga pe Stalin să rămână la post. Ce puteam deci să fac? Să-mi abandonez misiunea? Nu-mi stă în caracter... După un an, am prezentat din nou cererea de a fi eliberat şi din nou am fost obligat să rămân la postul

meu. Ce puteam să fac şi de data asta?”

După această pledoarie în favoarea propriei persoane, rechizitoriul: „Se vorbeşte despre arestări ale celor care pentru că încercau să-l dezorganizeze, au fost excluşi din Partid pentru că duc o activitate antisovietică. Da, îi arestăm şi îi vom aresta dacă nu încetează să submineze partidul şi puterea sovietică… Se spune că asemenea fapte sunt necunoscute în istoria partidului nostru. Nu este adevărat. Dar grupul lui Miasnikov? Dar grupul Adevărul Muncitoresc? Cine nu ştie că aceste grupuri au fost arestate cu sprijinul direct al tovarăşilor Troţki, Zinoviev şi Kamenev?”

Îl ironizează pe Zinoviev care a prevestit războiul până în primăvara lui 1927, pe urmă până în toamna aceluiaşi an: „Uite că a venit iarna şi războiul n-a venit încă”. Înainte de „pălăvrăgeala” lui despre Thermidor, observă el, Troţki se opunea în *Noul curs*, conform propriilor lui termeni, folosiţi în broşura respectivă, „analogiilor istorice cu marea Revoluţie Franceză (căderea iacobinilor), din care se hrănesc şi cu care se consolează liberalismul şi menşevismul, considerându-le superficiale şi inconsistente”. El acuză opoziţia, care neagă, de tendinţa de a fonda un partid concurent. Or, în această privinţă, toată lumea cunoaşte intransigenţa castei bolşevice: „Sub dictatura proletariatului, pot exista două, trei, chiar patru partide, dar cu condiţia ca unul singur să fie la putere şi toate celelalte la închisoare”, vor spune în curând Tomski şi Buharin, reprezentanţii dreptei, primul parafrazându-l pe cel de-al doilea. Regres sensibil, în zece ani, de când Lenin a promis „o concurenţă paşnică între partide în interiorul sovietelor”…

Adunarea fixează ordinea de zi a viitorului congres. Printr-un paradox destul de sfruntat, ea aduce un omagiu involuntar stângii industrialiste în momentul în care aceasta îşi hotărăşte pierzania, adoptând „Directivele pentru elaborarea unui plan cincinal economic”, adică punând în aplicare proiectele dragi lui Troţki încă din 1920. Dar în privinţa ritmului presupus al viitoarei

dezvoltări industriale, diferenţa dintre cele două concepţii este mart, Opoziţia se grăbeşte să stabilească „contrateze" mai ambiţioase, de prezentat în faţa congresului. Fracţiunea guvernamentală, sigură pe mijloacele ei de persuasiune şi de coerciţie, acordă în fine o lună de dezbateri prealabile şi, în generozitatea sa democratică, un supliment special din *Pravda*. Stânga cerea trei luni: deja este nevoie de câteva săptămâni pentru anumite contacte de stabilit prin poştă. Cât despre facultatea de a se pronunţa liber, nimeni nu se poate înşela, ştiind cât de scump i-a costat pe cei mai îndrăzneţi curajul de a ieşi în evidenţă.

După Stalin, numărul activiştilor Partidului nu este mai mic de 100.000 în 1927, la cei 1 200.000 membri şi stagiari. În afară de aceştia, aproximativ jumătate din efectivul total, în jur de 500.000 sunt funcţionari ai statului şi în administraţiile sindicale, cooperatiste sau în instituţiile anexă ale Partidului. Cealaltă jumătate, ocupată în producţie, se bucură de o securitate materială apreciabilă şi nu aspiră decât să-şi consolideze această securitate prin promovarea în aparat. În aceste condiţii, comunistul de rând are de ales între ortodoxia confortabilă şi şomajul fără soluţie. Eroii dispuşi să-şi sacrifice de dragul principiilor bruma de bunăstare, iar câteodată pâinea copiilor, nu s-ar putea face auziţi de la tribuna congresului, până la care aveau de trecut prin filtrul a şase instanţe suprapuse care selectau opinia de jos în sus şi o amortizau progresiv până la a o înăbuşi.

La sfârşitul lui octombrie 1927, Rakovski şi Kamenev, care-şi încearcă norocul la Moscova într-o adunare ordinară, sunt primiţi cu strigăte şi puşi în imposibilitatea de a vorbi. În alte părţi, alte tentative, acelaşi rezultat. Opoziţia decide totuşi să persevereze în această tactică combativă şi să rişte o demonstraţie de stradă, în ziua marii aniversări. Încurajată de un succes relativ, dar întâmplător, înregistrat în timpul unei manifestaţii la Leningrad, ea speră să impresioneze birocraţia printr-o demonstraţie de popularitate.

Din partea lui Zinoviev o asemenea prezumţie n-are nimic surprinzător. Dar Troţki ar fi putut să-şi amintească de Cromwell, care, primit în triumf la întoarcerea din expediţia în Irlanda, avea înţelepciunea să spună că „afluenţa ar fi fost şi mai mare dacă ar fi fost vorba să vină să asiste la execuţia mea prin spânzurătoare" sau de Washington, gândindu-se, în timp ce primea aclamaţiile în cinstea alegerii lui ca preşedinte, la „scenele cu totul diferite care vor avea loc poate într-o zi, în ciuda eforturilor mele de a face bine". Dar, cu competenţa lor socială ipotetică şi peremptorie, bolşevicii de stânga, ca şi cei de dreapta şi de centru, înclinaţi să-şi ia dorinţele drept realitate şi temerile drept certitudini, generalizează orice fenomen episodic sau accidental. Opoziţia se exaltă în faţa partizanilor săi, în micile ei adunări ilegale, şi mai ales atunci când reuşeşte, în mod surprinzător, să umple amfiteatrul Şcolii superioare tehnice. În 7 noiembrie, străină de voioşia serbării, ea se amestecă, cu lozincile ei enigmatice scrise pe pancarte, în gloata neştiutoare care defilează intonând imnuri revoluţionare. Gloată asemănătoare altor gloate din orice ţară dar gloată a Uniuni Sovietice, dresată să meargă în turmă, credulă câno este în colectivitate, sceptică în elementele ei distincte, anxioasă şi pasivă, animată de un vag sentiment de patriotism revoluţionar amestecat cu oboseală.

De data asta Stalin nu este prins nepregătit. Pierdută în mulţimea indiferentă, opoziţia este atacată de bande bine instruite care o bombardează, spune un comunicat oficial, cu „mere stricate şi galoşi", dovadă că oamenii de încredere se aflau acolo tocmai în acest scop, că doar nu vine nimeni să celebreze o lovitură de stat având la el mere stricate, iar galoşii costă prea mult ca să-i arunci, mai ales când se apropie iama. Pancarte sfâşiate, manifestanţi bătuţi, îmbrânciţi, busculadă, înjurături, invective... O împuşcătură: glonţul a ricoşat în automobilul lui Troţki. În acest timp, la Leningrad, o încăierare de acelaşi fel duce la sechestrarea, pentru câteva ore, a lui Zinoviev. Marile incidente ale zilei se limitează la atât.

Numai două minorităţi inflamate s-au încăierat, poporul rămânând inert şi neutru. Troţki notează pe această temă, în memoriile lui: „Pentru cine ştie să vadă, la 7 noiembrie 1927 s-a jucat pe străzile Moscovei o repetiţie a lui Thermidor”.

Manifestul emfatic şi banal al executivului sovietelor, în cinstea aniversării, conţinea, printre clişeele obişnuite şi invocaţiile sacramentale, o „surpriză”: ziua de lucru de şapte ore, dar ca promisiune de realizat peste un an şi prin etape ce vor fi precedate de raţionalizarea industriei. Într-o ţară unde legea zilei de muncă de opt ore nu se aplică, cum recunosc înseşi oficialităţile, şi unde muncitorii, răsplătiţi în cea mai mare parte a lor prin salarii de mizerie, îşi petreceau zilnic ore întregi ca să cumpere nişte produse de primă necesitate de calitate inferioară, pâine pentru părinţi, lapte pentru copii, reforma viitoare nu avea importanţa pe care i-o atribuia, cu mare zarvă, aparatul. Jignită de irealitatea demagogică a „cadoului”, opoziţia a făcut în nenumărate rânduri această constatare, circumstanţă agravantă trecută în contul ei. Dar această nouă neînţelegere este doar un accesoriu al unui dezacord mai general asupra politicii economice. Manifestul nu spune nimic despre planul cincinal aprobat în linii mari de către Comitetul Central; conducătorii persistă în a nu-i acorda decât o importanţă secundară. Sunt necesare contratezele opoziţiei pentru a face din ele esenţa conflictului.

O abundentă literatură pseudodocumentară, burduşită de cifre, ilustrată cu diagrame, tinde să dovedească revenirea materială a Rusiei, zece ani după revoluţie, la nivelul, înapoiat şi aşa, de dinaintea războiului. Dar este vorba aici de date înşelătoare, în cifre absolute şi cu valori foarte discutabile în care nu intră la socoteală mişcările de populaţie, pierderea unor întinse teritorii productive, deprecierea monedei, regresia accentuată a comerţului exterior, distrugerile şi jafurile din timpul războiului civil. Pe de altă parte. Gosplanul stabileşte că pe cap de locuitor consumul mediu rămâne

mult sub acest nivel de mizerie şi că nu-l va atinge din nou decât în 1932, cu ocazia celei de a 15-a aniversări a lui Octombrie, după planul economic în curs de elaborare. Acest calcul oficial contracarează ficţiunile statistice destinate propagandei şi stimulează stânga, ale cărei contrateze critică un „plan atât de mediocru, absolut pesimist”.

Planul cincinal ai dreptei nu rezolvă nicio dificultate, se spune în esenţă în aceste teze, nici şomajul, nici insuficienţa salariilor, nici criza de locuinţe, nici inflaţia fiduciară, nici criza de mărfuri. Impozitele indirecte, mărite de la un buget la altul, copleşesc clasa muncitoare. Numai producţia de vodcă se va tripla în cinci ani, în timp ce dezvoltarea consumului pe ansamblu va fi minimă. Soluţia ar fi, conform contratezelor, investiţia unui surplus de capital în industrie. Satele ţin în rezervă un miliard de puduri de cereale; printr-un împrumut forţat de 150 de milioane de puduri, statul ar putea să dea un viguros impuls întregii economii, să dea de lucru la mii de şomeri, să arunce pe piaţă noi mărfuri în cantităţi considerabile. Subvenţiile alocate producţiei industriale ar trebui să se ridice pentru început la 500 de milioane de ruble pe an şi să ajungă până la un miliard în următorul cincinal. Se înţelege de la sine că planul nu se va realiza fără colaborarea promotorilor săi de stânga, cu atât mai puţin dacă ei se împotrivesc, ceea ce implică un regim „mai democratic” în interiorul Partidului.

Opoziţia nu mai dispune însă de mijloace pentru a-şi expune părerile, calificate în bătaie de joc drept „super-industrialiste”. În momentul când *Pravda* publică contratezele, delegaţii la conferinţele locale, regionale, provinciale şi naţionale care trebuie să preceadă congresul sunt deja numiţi, aproape peste tot. În plus, o obstrucţie implacabilă înăbuşe vocile minorităţilor. Cele câteva file de dezbateri, parodie de democraţie, nu servesc decât să alimenteze o polemică unilaterală. În sfârşit, Comitetul Central invită deschis la dizolvarea cu forţa a întrunirilor separate ale opoziţiei. Într-o conferinţă de presă cu oaspeţi

străini, Stalin răspunde la o întrebare oportună: „Nu veţi găsi nicăieri în lume o ţară în care să existe, pentru proletariat, o libertate a presei atât de amplă şi atât de completă ca în U.R.S.S…”

Cu acelaşi prilej, secretarul general dă explicaţii despre vodcă, ce aduce venituri anuale depăşind 500 de milioane de ruble, proporţie aproape egală cu „bugetul beat” din timpul ţarismului: „Cred că vom reuşi foarte repede să suprimăm monopolul vodcii, să reducem producţia de alcool la minimul necesar nevoilor tehnice şi pe urmă să lichidăm cu totul vânzările de alcool”. Dar partea cea mai interesantă, şi de data aceasta, se referă la socialismul la sate: „Ne gândim în problema ţărănească să realizăm colectivismul treptat, prin măsuri de ordin economic, financiar, cultural şi politic”. Este teza tradiţională a bolşevismului, în care nu se pune problema unei intervenţii în forţă: „Colectivizarea integrală va avea loc atunci când întreprinderile ţărăneşti vor fi transformate pe o nouă bază tehnică, în sensul mecanizării şi electrificării, când majoritatea ţărănimii muncitoare va fi cuprinsă în organizaţii le cooperatiste, când majoritatea satelor va fi prinsă în asociaţii agricole cu caracter colectivist”.

Întâlnirea se încheie cu cuvinte grandilocvente consacrate GPU, pe care Stalin nu se sfâeşte să-l asimileze Comitetului Siguranţei Generale din Revoluţia Franceză, deşi Uniunea Sovietică nu mai era în război de 7 ani şi istoria Rusiei ţarilor oferă termeni de comparaţie mai potriviţi: „Nu vrem să repetăm greşelile comunarzilor parizieni. GPU este necesar revoluţiei şi GPU va trăi pentru a-i înspăimânta pe duşmanii proletariatului”. Nicio aluzie la vânătoarea de proletari, de socialişti, de anarhişti, de sindicalişti, de tolstoieni, de comunişti, de revoluţionari de toate şcolile de care se plâng nenumăratele curente ale opoziţiei.

În 15 noiembrie, Comisia de Control hotărăşte excluderea din Partid a lui Troţki şi a lui Zinoviev. Nimeni nu-şi face iluzii, urmează, dacă congresul aprobă, foarte

apropiata deportare sau închisoarea. Ceilalţi lideri ai stângii sunt excluşi din Comitetul Central şi înlăturaţi din funcţiile lor în Partid şi în stat. Se spune la Moscova că Stalin a hotărât „să lovească opoziţia în stomac”, lăsând-o fără mijloace de trai, fără loc de muncă şi fără adăpost. În data de 16, unul dintre principalii reprezentanţi inactivi ai opoziţiei, Ioffe, se sinucide; bolnav de mult timp şi lovindu-se de ostilitatea Biroului Politic, dar mai ales deprimat de persecuţiile îndurate de fracţiunea lui, a vrut să protesteze împotriva acestui „oprobriu”, excluderea prietenilor săi, „care va duce inevitabil la o perioadă thermidoriană” în Rusia, în testamentul lui spiritual, o tulburătoare scrisoare adresată lui Troţki, el îl imploră pe acesta să rămână ferm pe poziţii, să nu accepte compromisul, la fel ca Lenin, odinioară. GPU face o percheziţie la cel decedat şi încearcă să interzică accesul la cimitir al convoiului funebru. Neavând instrucţiuni de sus şi de frica scandalului, ezită încă să recurgă la acte de violenţă fizică, dar timpul tergiversărilor va rămâne în curând doar o amintire.

La o săptămână după gestul tragic al primului ambasador al Republicii Sovietelor în Europa şi în Asia, Stalin anunţă eşecul opoziţiei care n-a obţinut, şi pe bună dreptate, decât 1 la sută din voturi şi nu va avea deci delegaţi la congres. „O declaraţie de adeziune semnată de 31 de troţkişti” a fost remisă Biroului Politic, spune el, „dar ce răspuns se poate da unei declaraţii ipocrite a 31 de troţkişti, când declaraţiile mincinoase ale opoziţiei au fost mereu şi mereu contrazise de faptele lor scizioniste?” în decembrie se deschid lucrările celui de-al XV-lea Congres, adevărată curte cu juri a aparatului, unde „unanimitatea sută la sută” este garantată prin toate mijloacele imaginabile.

Este un fel de capodoperă a genului. În masa compactă a celor 1 669 de delegaţi la congres, stânga, într-adevăr, nu dispune de niciun mandat. Câţiva dintre reprezentanţii ei, candidaţi la excludere, sunt prezenţi, după incorigibilul lor obicei cu vot consultativ. În ce constă

dreptul lor la cuvânt.

O vor afla pe propria piele, dacă vor încerca să şi-l exercite. Ceremoniile de felicitare vor lua proporţii extraordinare; congresul primeşte aproape

1.500 de adrese, moţiuni, scrisori de salut şi de felicitare trimise conform instrucţiunilor de la centru şi aplaudă nenumărate aşa-zise delegaţii muncitoreşti sau de alt fel, aduse acolo în baza sarcinilor de serviciu. Pe cât de inconsistent este conţinutul dezbaterilor, pe atât sunt de groase şi de greoaie dările de seamă asupra lor; un enorm volum de 1 400 de pagini înregistrează litaniile papagaliceşti ale oratorilor, întinse de-a lungul a treizeci de şedinţe. Stalin vorbeşte timp de o zi întreagă, pentru a dovedi cel puţin rezistenţă şi ceilalţi oratori se înverşunează să stea la tribună cât mai mult posibil pentru a compensa în cantitate calitatea mai mult decât deficitară a discursului lor. La „propunerea”, semănând mai mult a ordin; a organizatorilor adunarea supusă „hotărăşte”, adică acceptă, o modificare a statutului, legalizând amânarea sa arbitrară: congresul se va întruni de acum cu frecvenţa minimă de o dată la doi ani. Dar nimic nu garantează respectarea acestei noi stipulaţii, cum nu este garantată nici respectarea atâtor alte dispoziţii protectoare regulamentare, legale sau constituţionale. În fine, după voinţa ocultă a lui Stalin, efectivul Comitetului Central va fi de 121 de membri inclusiv supleanţii, cel al Comisiei de Control de 195, pentru a lărgi în favoarea secretariatului „baza vârfului”.

Lungul raport politic al secretarului general, document tipic de optimism birocratic se încheie cu enumerarea măgulitoare a celor zece victorii ale bolşevismului, în interior şi în exterior în cele mai diverse domenii. Totul merge cum nu se poate mai bine sub cea mai bună dintre dictaturi... înconjurat de grupul lui compact de adepţi, alcătuit din partizani interesaţi şi din creaturi docile, Stalin psalmodiază liniştit materiale statistice furnizate de funcţionari prudenţi, evitând cu precauţie să introducă în ele vreo idee personală. Dacă

afirmă, uşuratic: „Ne aflăm în pragul unui nou avânt revoluţionar, în colonii, ca şi în metropole”, pronosticuri similare emise de

Lenin altă dată îi vor servi de scuză în cazul unei eventuale dezminţiri prin fapte. Însuşindu-şi, cel puţin pe hârtie, proiectele de industrializare ale stângii, el ridică în slăvi „ritmul fără precedent în care se dezvoltă industria noastră socalistă” şi împrumută de la Lenin o frază vagă despre necesitatea „de a ajunge din urmă şi de a depăşi ţările avansate pe plan economic”, pentru a face din ea o deviză imperativă.

Este de la sine înţeles: cu cât este mai întârziată o ţară în dezvoltarea ei, cu atât trebuie să progreseze mai repede în anumite împrejurări sub imperiul concurenţei exterioare şi graţie concursului tehnic al rivalilor săi pentru a se alinia în rândul statelor moderne. Dar tocmai această rapiditate dovedeşte întârzierea ei şi nu o îndreptăţeşte să se laude cu ea, să cadă în „comlăudăroşenia” care-l oripila pe Lenin atât de mult… Rusia ţaristă cunoscuse, înaintea Rusiei sovietice, accese de febră industrială. Şi dacă nu se poate concepe socialism democratic fără producţie industrială, este simplu să intensifici producţia, uitând socialismul.

Mai puţin mulţumide agricultură, prea extensivă, parcelată, neproductivă, Stalin ia şi el în consideraţie, după opoziţie, pericolul reprezentat de culaci. În mod evident, ţăranii înstăriţi acaparau, chiar fără voia lor cerealele, neputând să le schimbe pe o monedă stabilă sau pe produse de fabrică, în timp ce mulţimea de săraci abia supravieţuia pe loturi fărâmiţate la nesfârşit, fără îngrăşăminte şi unelte. „Soluţia o constituie trecerea de la micile întreprinderi ţărăneşti fărâmiţate la marea cultură pe baza muncii în colectiv a pământului… şi a unei noi tehnici, superioare”, dar cu prudenţă, fără constrângere, prin convingere şi prin puterea exemplului: „Se înşală acei tovarăşi care cred că vor termina cu culacii prin măsuri administrative, prin GPU. Această metodă este simplă, dar este departe de a fi eficientă. Asupra lor trebuie acţionat

prin măsuri economice, pe baza legalităţii revoluţionare. Iar legalitatea revoluţionară nu este o vorbă goală. Aceasta nu exclude, evident, recursul la unele măsuri administrative împotriva culacilor…”

Aşadar, fără măsuri administrative, dar cu măsuri administrative totuşi. Or, sub acest eufemism, Stalin desemnează ceea ce Lenin respingea drept „devastările *başbuzucilor*”, confiscarea grâului de la agricultorii prevăzători, jaful în acelaşi timp oficial şi ilegal, imposibil fără silnicii şi ciocniri. „Administrativ” vrea să zică poliţienesc şi militar, căci o asemenea măsură administrativă nu se poate lua decât cu arma în mână. În perspectivă, aceasta va însemna războiul împotriva ţăranilor deţinători de grâu, altfel spus, politica de spoliere pe care majoritatea i-a reproşat-o minorităţii, pentru a şi-o anexa apoi la programul ei, cum a făcut şi cu industrializarea.

Despre opoziţie, temă principală a congresului, Stalin se mulţumeşte să reia vechile refrene. El face, pe scurt, „bilanţul dezbaterilor”: în jur de 4.000 de voturi pentru opoziţie, fără să mai specifice că cele mai mult de 1.000 de excluderi au intimidat Partidul. Un an mai târziu, acelaşi Stalin va vorbi retrospectiv de 10.000 de voturi împotriva Comitetului Central, plus încă de două ori pe atât, numărul celor care n-au votat, deci 30.000 de opozanţi stăpâniţi de teroarea birocratică, „de cnutul administrativ” cum vor spune în curând Troţki şi partizanii lui. Alt exemplu care dă o idee despre veracitatea statisticilor: Stalin menţionează cifra globală de 10 346.000 salariaţi de la oraşe şi sate de toate categoriile, iar S. Kossior evaluează la vreo 10 milioane numărul sindicaliştilor. Se pare deci că toţi salariaţii au intrat în sindicat, inclusiv copiii, inclusiv muncitori necalificaţi, zilierii, servitorii, doicile şi milioanele de analfabeţi răspândiţi pe teritorii întinse fără oraşe şi lipsite de căi de comunicaţie unde instituţiile profesionale nici n-ar putea exista… Celelalte calcule, coeficienţi şi procentaje cu care jonglează diferiţii secretari şi raportori merită acelaşi credit.

„Opoziţia trebuie să cedeze complet şi în totalitate, atât sub raport ideologic, cât şi în ceea ce priveşte organizarea”, conchide Stalin. Asistenţa excitată printr-o serie de discursuri încărcate de ură ştie ce vor stăpânii ei şi se manifestă fără reţinere. Troţki şi Zinoviev, excluşi, nu mai sunt acolo ca să răspundă Rakovski, până mai ieri încă ambasador la Paris şi rechemat de către guvernul său în urma unei campani ostile a presei reacţionare franceze, este şicanat, ca un intrus, bomoardat cu sarcasme şi cu jigniri la fiecare frază, apoi la fiecare cuvânt; în fine, este alungat de la tribună unde a avut inutila temeritate de a se expune ca la un stâlp al infamiei. Nici tovarăşii lui de idei nu sunt mai bine trataţi. Singur Kamenev reuşeşte să se facă ascultat cât de cât, căci tonul lui conciliant, nuanţat de subînţelesuri, pare să indice că ar avea de spus lucruri noi… Opoziţia îşi intensifică totuşi demersurile disperate pentru a evita inevitabilul.

Printr-o declaraţie cu 121 de semnatari şi alţi 52 care contrasemnează, ea protestează susţinându-şi loialitatea şi admite că este vinovată de indisciplină. „N-avem nicio neînţelegere de principiu cu Partidul”. Ea se abţine să acuze Comitetul Central de thermidorism, se angajează să înceteze orice acţiune fracţionistă, să-şi dizolve organizaţia, să se supună de acum înainte necondiţionat, să nu mai militeze pentru opiniile ei decât în limitele permise de către statut. Ea speră, în consecinţă, în reintegrarea celor excluşi şi în eliberarea celor întemniţaţi.

Dar sciziunea latentă a „blocului” fragil al opozanţilor nu mai este un mister pentru nimeni din congres; GPU are spioni peste tot şi îi trece prin mâini destulă corespondenţă pentru a fi informat cu exactitate. După părerea lui Troţki, Zinoviev era deja de un an pregătit să „capituleze”. De aceea Stalin cere o predare fără condiţii şi abjurarea de la orice erezie, fără rezerve. În 10 decembrie, Ordjonikidze primeşte două declaraţii distincte de supunere; cea a lui Kamanev şi a adepţilor lui, care renunţă chiar şi la răspândirea legală a ideilor proprii, şi cea a lui Rakovski şi a adepţilor lui, care nu se

resemnează. În 18, excluderea a 75 dintre principalii membri ai grupului Troţki-Zinoviev şi a 23 de membri din grupul Sapronov este votată în unanimitate. Curând după aceea, Rakovski şi prietenii lui redactează un nou jurământ de fidelitate faţă de bolşevism: „Excluşi din Partid, vom face tot posibilul pentru a reveni în rândurile lui…”

„Blocul” opoziţiei şi-a trăit traiul, Zinoviev şi Kamenev, care pretindeau că l-au înfiinţat „temeinic şi pentru mult timp” fac şi ei o nouă declaraţie, de data aceasta pentru a-şi retracta convingerile intime, pentru a-şi mărturisi păcate imaginare, pentru a subscrie la acuzaţii îndreptate împotriva lor înşile, pentru a-şi dezavua tovarăşii aflaţi în străinătate. „Dezertori” în 1917, „capitularzi” în 1927, sunt acum îngenuncheaţi, aşa cum prevăzuse Stalin. Acest *mea culpa* nu-i salvează încă; congresul amână pentru alte şase luni orice hotărâre definitivă în ce-i priveşte, în aşteptarea unor dovezi definitive de pocăinţă.

Scoţând astfel opoziţia în afara legii, dacă se poate spune aşa ceva despre un regim de ilegalitate fără limite, congresul şi-a îndeplinit misiunea principală pe care i-o încredinţase Stalin. Asupra tuturor celorlalte puncte de pe ordinea de zi, el adoptă rezoluţii prezentate de oameni de încredere din Secretariat. „Directn ele” lui Rîkov şi Krijanovski cu privire la planul cincinal economic fac parte dintre ele Guvernanţii nu ştiu mai bine decât cei guvernaţi când şi cum se va realiza planul, din care sunt deja în studiu 7 variante. Statul sovietic ar trebui să se alimenteze din rezervele semnalate de către stânga exclusă, intrând în acest fel în conflict cu ţăranii producători, să suprime comerţul privat, în ciuda celor mai bune intenţii şi încălcind principiile fundamentale ale noii politici economice, pentru a avea mijloacele de a finanţa o industrializare de mare anvergură. Şi în acelaşi timp se pun mai multe probleme tehnice şi culturale care nu se pot rezolva în cinci ani. Dar nimeni nu zăboveşte asupra lor, căci unii nu au dreptul să-şi spună părerea, iar alţii se lasă în seama experţilor.

Congresul ratifică automat, cum ratifică tot restul, politica externă cu două feţe a Biroului Politic, paşnică, acomodantă şi avantajoasă prin diplomaţie, subversivă, fanfaronă şi dezastruoasă prin ex-Internaţionala aservită. Actualitatea readuce în atenţie China, cu un prilej sinistru: în noaptea de 10 spre 11 decembrie, printr-o coincidenţă cu congresul care nu lasă nicio urmă de îndoială în privinţa spontaneităţii operaţiunii, la Canton izbucneşte o răscoală locală. Agenţii lui Stalin au declanşat acţiunea pentru a-i procura şefului lor un vot decisiv, în chip de argument împotriva „pesimismului opoziţiei". Mişcare revoluţionară de ariergardă şi izolată, factice şi sortită eşecului. Comuna din Canton, încercuită de forţele militare ale Gomindanului, nu durează decât 48 de ore şi înfrângerea ei este însoţită de un masacru oribil. Mai mult de 2000 de comunişti, adevăraţi sau presupuşi, au fost imediat masacraţi sau torturaţi. La congres, unul dintre emisarii lui Stalin în China, Lominadze, a raportat executarea a 30 de mii de muncitori chinezi în numai 5 luni, din aprilie până în august 1927. După nesăbuita răscoală din China şi represiunea sângeroasă care i-a prelungit ecoul pe durata mai multor săptămâni, cele mai serioase estimări apreciază la vreo sută de mii numărul total al victimelor politicii incoerente dusă sub egida „Moscovei". După ce comunismul chinezesc a fost aproape distrus, o mână de supravieţuitori, printre care ex-secretarul Zhen Du-xiu vor trece în opoziţie de unde-i aşteaptă excluderea. Ia astfel sfârşit un întreg ciclu de aberaţii şi de aventuri din care Stalin iese descalificat pentru totdeauna ca teoretician şi ca strateg al revoluţiei, cu preţul a vreo sută de mii de vieţi omeneşti.

Dar în Rusia nu se ştie nimic despre cauzele dezastrului şi cei care ştiu sau vor să ştie sunt paralizaţi. După ce dezmembrase opoziţia, Stalin se pregăteşte acum s-o distrugă. Nu aşteaptă decât un pretext pentru a aplica articolul 58 din Codul penal vizând delictele şi crimele de contrarevoluţie. Două scrisori interceptate de către GPU îi vor servi curând în acest scop, deşi sunt nişte documente

inofensive în care autorii anonimi critică „trădarea capitularzilor” considerată ca un „fapt istoric” – cuvinte mult prea mari Pentru o biată palinodie uşor de prevăzut

La 19 ianuarie 1928, presa anunţă în termeni voalaţi „expulzarea din Moscova a treizeci dintre membrii cei mai activi” ai opoziţiei, în frunte cu Troţki. Pe lista proscrişilor figurează Radek. Preobrajenski, Smilga, Serebnakov, I. Smirnov, Beloborodov, Sosnovski, Muralov, Sapronov şi V. Smirnov. Alţii, cum ar fi Rakovski, Boguslavski, Drobnis, sunt invitaţi „să părăsească Moscova”. Prin asemenea formule ipocrite sunt deportaţi cei mai nesupuşi. Sute, apoi mii de arestări şi de expulzări vor urma de acum înainte, cu scopul de a-i obosi fizic şi de a-i distruge moral pe „trădătorii” care îndrăznesc să se numească bolşevici-leninişti. Obicei caracteristic al bolşevismului post-leninist: Zinoviev şi Kamenev se servesc de acelaşi pretext ca şi Stalin pentru a-şi denunţa tovarăşii de ieri şi pentru a cere îngăduinţa stăpânilor de azi, călcând cu neruşinare peste trupurile învinşilor. În raporturile individuale, ca şi în relaţiile internaţionale, epigonii lui Lenin trec, dintr-o propensiune instinctivă şi fără faze intermediare, de la extrema umilinţă în faţa celor puternici la extrema aroganţă în faţa celor slabi. *Pravda* lasă deja să se subînţeleagă că acei capitularzi care au „făcut pasul hotărâtor” vor reintra în graţiile Partidului. Dimpotrivă, tribunul şi conducătorul insurecţiei din Octombrie, organizatorul Armatei Roşii, va lua, ca şi pe timpul ţarismului, calea exilului.

Opoziţia murea în primul rând din cauza propriilor greşeli. Simplul fapt că Stalin a avut nevoie de patru ani ca să o pună la pământ arată cât de rău şi-a gospodărit ea resursele pe care şi le adunase înainte, fără să păstreze nicio rezervă pentru viitor. Chiar dacă, de acord cu Troţki, am crede că acest conflict nu se putea sfârşi decât aşa din cauza „refluxului” irezistibil al „valului revoluţionar”, explicaţie metaforică puţin satisfăcătoare, o minoritate mai lucidă şi mai bine condusă ar fi câştigat timp şi forţe în vederea unor intervenţii eficiente. Poziţiile iniţiale ale

stângii în Biroul Politic, în Comitetul Central, în Consiliul Comisarilor, în organismele economice de conducere, în armată, în diplomaţie nu erau de neglijat, dar ea nu trebuia să se precipite, cu ochii închişi asupra unui cât mai mare număr de adversari o dată, nici să rivalizeze în ortodoxie leninistă cu majoritatea; aceste poziţii îi permiteau cel puţin o serioasă acţiune în profunzime fără a urmări succesul total imediat, aşteptând regruparea ineluctabilă a tendinţelor. Or, opoziţia a sacrificat totul, a pierdut totul, pentru a ajunge să-şi proclame acordul de principiu cu propriii gropari.

Această identitate funciară îi interzicea să mizeze pe simpatia activă a poporului „înşelat în speranţele pe care primele zile ale revoluţiei i le dăduseră”, cum spune Buonarotti despre poporul francez din perioada în care se elabora ideologia babuvistă şi conjuraţia Egalilor. În Rusia, sub Secretariat, ca şi în Franţa, sub Directorat, acest popor „flămând, neavând unde munci, preocupat în fiecare zi de grija zilei de mâine, lâncezeşte într-o profundă indiferenţă; mulţi acuză chiar revoluţia de relele fără sfârşit care îi copleşesc”. Ducând până la capăt paralela cu Revoluţia Franceză, Troţki se compara în 1927 cu un Babeuf care-şi păstrase capul pe umeri; el îşi maschează astfel, cu o garanţie venerată, aar anacronică, tactica sinucigaşă. Exemplul istoric invocat nu-l avantajează, căci precursorul avea pentru utopia lui egalitară inspirată de antici circumstanţe atenuante pe care un discipol realist nu le mai poate invoca, un secol şi un sfert mai târziu. Printr-o contradicţie suplimentară, Troţki confirmă dogma neobolşevistă a Partidului unic când logica propriei atitudini îl sileşte să facă apel la ajutoare din afară – justificare inconştientă a persecuţiilor în urma cărora fracţiunea lui va fi dizolvată, renegată, persecutată.

Se pare că opoziţiei i-a scăpat un fenomen esenţial: absorbţia celor mai buni oameni ai revoluţiei în pătura cadrelor intelectuale aflate în slujba statului, în virtutea capacităţii lor, în vreme ce, cei mai mediocri, inutilizabili în producţie, în comerţ, în finanţe, în învăţământ etc.

constituie armătura partidului, „pătura superioară” a societăţii sovietice, prin prerogativele lor politice. Lenin se îngrijora deja în faţa unor fenomene de această natură, când semnala „lipsa de cultură în sânul păturii conducătoare a comuniştilor”, care îşi ignoră până şi ignoranţa. Orice bolşevic recunoscut incapabil să răspundă de vreun domeniu de activitate vital îşi găsea loc, până la urmă, în ierarhia secretarilor. Astfel încât o selecţie negativă se înfăptuia înainte ca Stalin să o transforme, pentru propriile sale scopuri, în sistem, şi ea era din ce în ce mai pronunţată pe măsură ce nevoile economiei naţionale creşteau. Delimitarea funcţiilor a creat în curând o diferenţiere socială prin adăugarea unor favoruri materiale privilegiilor civice. Troţki nu a dat deci dovadă de clarviziune respectând ca pe o elită imuabilă noua castă dominantă şi parazitară.

Există câteva asemănări între respectul acesta formalist faţă de Partid şi deferenţa faţă de Convenţie a lui Robespierre în perioada Thermidorului.

Troţki repetă chiar greşeala predecesorului său francez înstrăinându-i, fără să fie necesar, prin vagi şi surde ameninţări, pe toţi aceia pe care ar fi trebuit să-i liniştească, să-i câştige, sau să-i neutralizeze. În ambele cazuri, printr-o combinaţie cinică de forţă şi viclenie, puterea efectivă a politicienilor empirici a avut câştig de cauză în faţa doctrinarilor lipsiţi de simţ practic. Troţki, atât de prompt în referinţele la precedentul creat de Thermidor, nu se opreşte cu plăcere la aspectul acesta al lucrurilor. Nu cercetează nici în ce măsură stânga bolşevistă poate să se înrudească cu iacobinii care au căzut în anul al II-lea sub loviturile unei coaliţii largi alcătuite din adepţii lui Marat, din Turbaţi, din viitorii Egali, amestecaţi fără nicio premeditare cu o întreagă gamă de demagogi, moderaţi, speculanţi şi terorişti. În schimb el, care n-a ştiut să înveţe din istorie, abuzează de analogii exagerate, superficiale sau contradictorii cu Thermidorul, pentru a construi o schemă rigidă care sfârşeşte prin a-i deruta pe „opoziţionişti”.

În 1921 văzuse în NEP un fel de auto-thermidorism ooortun şi redus la o doză salvatoare. În 1923, respinge ca inconsistentă ipoteza implicită a unui Thermidor printre alte analogii istorice cu Revoluţia Franceză. Începând din 1926, împreună cu denigratorii de la Leningraa, el se nelinişteşte cu gândul la posibile perspective thermidoriene ameninţătoare şi ziua de 7 noiembrie 1927 i se pare o repetiţie a thermidorului. Deportat, îşi atenuează opiniile făcându-le din ce în ce mai dubitative şi condiţionale. Dar în octombrie 1928, îşi dă seama că, fără participarea opoziţiei la guvernare, dreapta – în linie directă, iar Stalin – prin zigzaguri, se vor angaja „pe calea thermidorist-bonapartistă”. În decembrie al aceluiaşi an, el acuză Biroul Politic că „pregăteşte Thermidorul, fără să-şi dea seama, dar într-un fel cu atât mai periculos” şi declară: „De şase ani, trăim în U.R.S.S. în condiţiile unei reacţiuni mereu crescânde faţă de Octombrie şi prin însăşi această situaţie pregătind calea pentru Thermidor”. În memoriile lui de exilat, în 1930, el scrie fără echivoc: „La noi, Thermidor s-a tărăgănat. Cel puţin pentru o anumită perioadă de timp, intriga a înlocuit ghilotina”. În fine, în cuhnea confuziei, el îşi contestă afirmaţiile anterioare reiterate pentru a da lecţii stângiştilor din Centralismul Democratic prea înclinaţi să le ia *ad litteram*, pentru a pretinde că Thermidorul sovietic nu este o treabă care ţine de trecut, nici de prezent, ci o chestiune de viitor şi pentru a eluda un răspuns clar la întrebarea pe care el însuşi o pusese cu mare limpezime, înainte de a o obscuriza.

Fără a zăbovi prea mult asupra atâtor diferenţe, a căror înşiruire nu merită trecută în revistă prea detaliat, nici asupra similitudinilor indubitabile dintre cele două situaţii postrevoluţionare comparate, este important mai ales să scoatem în relief distincţiile esenţiale pentru înţelegerea subiectului. Cum a notat Marx cu o altă ocazie, „evenimente de o analogie frapantă, dar petrecându-se în contexte istorice diferite, au dus la rezultate complet diferite”. În Franţa, Thermidor a avut drept consecinţă economică directă sfârşitul rechiziţiilor, al taxelor şi al

raţionalizării bunurilor de consum, anularea legilor „maximului” şi a legilor de deposedare de bunuri a suspecţilor sau decretele din ventose[41]. În Rusia tinde să se petreacă exact contrariul, a doua zi după deportarea celor ce nu se lasă „înregimentaţi”. Pe plan politic, Thermidorul a abolit dictatura Comitetului Salvării Publice, a dispersat sau a diluat puterea până la Consulat şi, după revenirea girondinilor şi întoarcerea parţială a emigraţilor, a dus la teroarea albă. În Rusia, dimpotrivă, puterea se concentrează din ce în ce, dictatura Secretariatului se întăreşte şi regimul nu se menţine decât printr-o nouă recrudescenţă a terorismului roşu.

Într-adevăr, anul 1928 marchează o sensibilă recrudescenţă a opresiunii poliţieneşti în Partid şi în stat. Când are de depăşit un obstacol cât de mic, Stalin loveşte fără încetare în dreapta şi-n stânga. Asemeni lui Fouché, care suprima „resturile lui Robespierre”, el se înverşunează mai întâi împotriva resturilor troţkismnlui GPU, dezlănţuit, descoperă peste tot trădători şi când nu-i mai găseşte, îi inventează. Demoralizată opoziţia se dezagregă, cea mai mare parte dintre aliaţii ei de la Leningrad capitulează în grupuri mici. O statistică a lui Iaroslavski face buanţul la 1 februarie: 5 755 de inculpaţi pentru deviaţionism, 3 258 de excluderi, 3 381 de capitulări individuale. Lipseşte din tablou numărul celor încarceraţi şi al deportaţilor. Troţki a notat în amintirile lui: „Krupskaia spune într-o zi în 1927 că, dacă Lenin ar trăi, ar fi probabil încarcerat într-o închisoare stalinistă. Cred că avea dreptate”. În ultima zi a lunii februarie, Piatakov, cel mai de seamă lider al opoziţiei din anturajul lui Troţki, se dezice la rândul său. „Unul dintre stâlpii de susţinere ai troţkismului”, cum spune presa comunistă, se prăbuşeşte. O lună mai târziu, Krestiński şi Antonov-Ovseenko îşi abandonează prietenii aflaţi la ananghie şi semnează şi ei capitularea. Începe astfel descompunerea stângii tradiţionale.

De la Brest-Litovsk, în 1918, moment în care

41 a şasea lună a Revoluţiei Franceze (19/21 feb.-20/21 martie)(«.i.).

majoritatea Comitetului Central era de partea lui, Troţki n-a încetat să piardă din partizani, de-a lungul tuturor acestor crize interne. În timpul revoltei de la Kronstad, în 1921, mai avea încă de partea lui jumătate din cercurile conducătoare, în timpul bolii lui Lenin, în 1923, o fracţiune apreciabilă îi rămâne credincioasă în ciuda trădării anterioare a lui Buharin, Dzerjinski, Andreev şi alţii. După cel de-al XV-lea Congres, Zinoviev şi Kamenev îl abandonează, urmaţi de echipa lor. Între timp a înregistrat ruptura cu vechii nemulţumiţi, ca Bubnov şi Rosengolz, apoi cu cei noi precum Krupskaia şi Sokolnikov. Şi-a pierdut sprijinul în armată şi adepţii pe care-i avea în rândul tineretului. Grupul lui Sapronov s-a desprins de grosul fracţiunii pentru alte motive. Căderea lui Piatakov, a lui Krestiński şi a lui Antonov, la începutul lui 1928, afectează nucleul fundamental.

La fiecare accident de acest fel, Troţki are aerul de a se consola spunând că revoluţia cere vieţi de oameni. El nu contenea să-şi elogieze vechii camarazi de arme, înainte de a-i vedea cedând, şi nu-i iartă deloc după aceea, dar nu-şi analizează niciodată propriile răspunderi. În realitate, dacă transfugii trecuseră în tabăra cealaltă cu atâta uşurinţă, aceasta se întâmpla fiindcă distanţa de străbătut era scurtă. Mulţi bolşevici-leninişti nu vor vedea în divergenţele lor cu leninişti-bolşevici justificarea adversităţii dureroase pe care o îndurau. Psihologia specifică a bolşevismului explică de asemenea, într-o oarecare măsură, aceste evenimente deconcertante la prima vedere. Pentru discipolii lui Lenin, se ştie de altfel, scopul scuză mijloacele. Noţiunile de etică admise de către toate şcolile revoluţionare nu au curs în toate sferele înalte ale acestui partid decât ca literatură. Un Thomas Morus decapitat, un Giordano Bruno ars de viu, un Campanella torturat sunt tot atâtea exemple de consecvenţă eroică de ridicat în slăvi, dar nu de urmat. Simpla teamă de a nu fi azvârlit din patriciatul bolşevist pentru a cădea în plebea sovietică îi cuminţeşte pe cei mai puţin fermi. Riscul inutil de a-şi expune la represalii crunte o familie inocentă

zdrobeşte câteodată voinţa celor mai încercaţi. Or, opoziţia nu se indignează în faţa acestui abuz monstruos al „cnutului poliţienesc" decât în cazurile în care ea însăşi este victimă.

Fiindcă Stalin nu-i rezervă nimănui exclusivitatea martiriului. El tratează cu metode identice dificultăţile de orice natură. Crezând că arde cu fierul roşu rănile industriei, el se războieşte cu tehnicienii şi funcţionarii pe care GPU îi acuză de „contrarevoluţie economică", de acţiuni dăunătoare, de sabotaj, de delapidare, spionaj, înaltă trădare, de pregătire a unei intervenţii militare a Franţei şi a Poloniei, protectoare ale burgheziei ruseşti expropriate. După spusele agenţilor lui, o vastă conspiraţie tentaculară putuse să agite nestânjenit timp de cinci sau şase ani bazinul carbonifer al Doneţului, să-i înece puţurile, să-i distrugă maşinile, să-i irosească fondurile, să persecute personalul, ba chiar să-i maltrateze pe muncitori fără ştirea nici uneia dintre instituţiile sovietice, sindicale sau guvernamentale, economice sau politice, administrative sau poliţieneşti. Cei mai înrăiţi duşmani ai bolşevismului nu rostiseră vreodată un rechizitoriu mai sever împotriva regimului. Trebuia să se pună în scenă un proces de amploare destinat să înspăimânte prin răsunătoare condamnări la moarte intelectualii aflaţi în serviciul statului şi să sustragă de la răspundere aparatul răspunzător de dezastru. Pentru prima dată, fără îndoială, în „afacerea Şahti"[42] s-a asistat la spectacolul uimitor al unui grup de aproape 50 de acuzaţi străduindu-se mai mult să-şi agraveze vinovăţia decât să şi-o atenueze. Prin ce procedee de interogatoriu şi de anchetă obţinea GPU un rezultat atât de surprinzător şi suspect de elocvent? Nu se va şti cu precizie decât mai târziu, dar nu era. imposibil să-

42 Şahtî, district minier în bazinul Doneţ. în 1928, a fost înscenat la Moscova un proces pentru a incrimima 49 de ingineri şi tehnicieni germani şi sovietici pentru delictul de contrarevoluţie prin daune imaginare, sabotaje neverosimile. Prin procedeele sale atroce, GPU a smuls acuzaţilor mărturisiri nebuneşti (Cf. Bertram D. Wolfe: „Dress Rehearsals for the Great Terror", în Studies in Comparative Communism, vol. 3, nr. 2, aprilie 1970.)

ţi faci o idee aproximativă nici atunci.

Această lugubră parodie de justiţie concepută în presupusul interes al industriei bolnave corespunde unor noi tulburări în agricultură, unde, de asemenea, Stalin a recurs la mijloace de constrângere importante. În iarna lui 1927 – 1928, produsele agricole au lipsit în oraşe căci satele preferă să-şi păstreze recoltele decât să le cedeze la preţuri de nimic statului. Cu scopul de a găsi cele necesare traiului, s-au golit magazinele, cooperativele, depozitele de toate stocurile lor de mărfuri, dar fără să se poată echilibra oferta şi cererea, de unde o penurie totală. Au fost necesare măsuri extraordinare pentru a hrăni Armata Roşie şi centrele muncitoreşti: mobilizări ale comuniştilor, expediţii şi percheziţii în sate, rechiziţionări forţate de cereale, arestări arbitrare ale ţăranilor. Numeroase asasinate au loc ca reacţie faţă de persecuţiile şi fărade gile agenţilor fiscului şi ai aprovizionării. Congresul Sovietelor este amânai pentru anul următor. Se cumpăra secară din Canada. Primăvara, pericolul foametei este îndepărtat, dar, din cauza unor expediente brutale, o nouă ameninţare se conturează: cultivatorii deposedaţi, brutalizaţi şi descurajaţi reduc suprafeţele cultivate pentru a nu mai produce excedent de recoltă. Începe un război necruţător între statul birocratic şi populaţia rurală, căci dacă Partidul nu denunţă decât pericolul reprezentat de culaci, ţăranii în ansamblul lor sunt solidari împotriva statului spoliator. Stalin, care nu putuse să prevadă nimic, face faţă situaţiei critice cu energia lui obişnuită. împotriva propriei voinţe, el aplică în parte, dar mult prea târziu şi cu intermitenţe, programul stângii pe care îl respinsese. „Maşinăria ne scapă din mâini... Maşina nu merge întotdeauna, iar câteodată nu merge deloc aşa cum îşi imaginează cel care ţine volanul”, spunea odinioară Lenin.

În aprilie 1928, Stalin expune cu destulă sinceritate adevărul în faţa unui auditoriu format din funcţionari: penurie de grâu, lipsă de mărfuri, insuficienţă a industriei, întârziere tehnică în agricultura prea fărâmiţată, prea primitivă. În loc de 16 milioane de întreprinderi ţărăneşti

înregistrate înainte de revoluţie, existau 25 de milioane zece ani mai târziu şi procesul de fărâmiţare continuă. Concluzia: să se forţeze la maximum dezvoltarea marilor exploatări rurale, sovhozurile (ferme sovietice de stat) şi colhozurile (colectivităţi agricole de muncă), care trebuie să se transforme în „fabrici de grâne”; perspectivă care implică o luptă de clasă mai decisă împotriva culacilor şi speculanţilor, pionieri ai economiei capitaliste.

Din străfundurile Siberiei, din Turkestan şi din Kazahstan, opozanţii salută această „orientare spre stânga” ca o confirmare a teoriilor lor. Încep discuţii animate, prin viu grai sau epistolare, despre atitudinea pe care trebuie s-o ia în faţa acestui fapt nou. Stalin lasă cu bună ştiinţă o relativă independenţă de exprimare deportaţilor pentru a se informa asupra stării lor de spirit şi pentru a se folosi de dezacordurile dintre ei. Află astfel că Radek, Preobrajenski, Smilga, Serebriakov şi mai mulţi alţii se gândesc să capituleze, să revină în sânul Partidului, acum că acesta s-a reorientat după vederile lor. Continuând peste tot represiunea, el incită prin intermediari discordia între proscrişi. Dar în Biroul Politic se pregăteşte o altă criză care pune în discuţie dictatura lui personală. Improvizaţiile dure din timpul iernii, cu violarea codului agrar şi consecinţele reînnoite ale comunismului de război au alarmat dreapta care vrea să menţină NEP şi reacţionează în sens contrar la reflexul stângii. Buharin, Rîkov şi Tomski nu sunt de neglijat căci îi susţin Voroşilov şi Kalinin. împotriva noii majorităţi, Stalin nu poate într-adevăr conta decât pe Molotov. Cei doi membri, deocamdată nealiniaţi politic, Rudzutak şi Kuibîşev, rămân în expectativă pentru a înclina la momentul potrivit de partea celor puternici, se spune, dar de fapt complicaţiile birocratice îi îndepărtează pentru moment de deliberări Partidul, Internaţionala, opinia publică în interior şi în exterior nu ştiu nimic, căci nimic nu transpiră din Comitetul Central a cărui sesiune din aprilie 1928 a luat decizii unanime. Moştenitorul lui Lenin se află înaintea ultimei încercări.

Tactica lui constă, ca întotdeauna în asemenea circumstanţe, în a bate pasul pe loc, în a se abţine de la orice conflict deschis atât timp cât îi lipseşte un vot pentru a-şi asigura majoritatea în Biroul Politic, în a da chiar noii opoziţii satisfacţii pur formale, dar doar în vorbe, pe care prin fapte le va dezminţi. În discursul citat mai sus, el linişteşte dreapta cu privire la NEP: „Ar fi stupid să vorbim... despre suprimarea noii politici economice, despre o întoarcere la rechiziţiile alimentare etc. Singuri duşmanii puterii sovietice pot să se gândească la aşa ceva. Nimeni nu are în acest moment mai multe avantaje de pe urma noii politici economice ca puterea sovietică". La cel de-al XV-lea Congres, Molotov declarase şi el: „Pe ce drum trebuie să continuăm să înaintăm spre socialism? În privinţa asta nu încape nicio îndoială. Acest drum este NEP şi alianţa cu ţăranii". Un editorial din *Pravda*, din 12 aprilie 1928, atestă acordul perfect între guvernanţi: „Numai mincinoşii contrarevoluţionari pot să vorbească despre suprimarea noii politici economice".

Dar Stalin, pe de altă parte, recomandă în circulare „construirea socialistă" la ţară, fuziunea accelerată a micilor întreprinderi individuale sau familiale în mari asociaţii de cultură în comun. Molotov spusese totuşi la recentul congres: „Desigur, nu trebuie uitat că în anii viitori, agricultura noastră se va dezvolta în principal ca o masă de mici întreprinderi ţărăneşti". Secretarii Partidului nu sunt stăpâni pe evoluţia lucrurilor, în ciuda autorităţii pe care o au asupra oamenilor. „Maşinăria scapă din mâini..." Şi puţin îi pasă lui Stalin al cărui talent este să reziste, de o contradicţie în plus sau în minus.

Acest om reputat ca taciturn se risipeşte acum în discursuri frecvente şi prolixe. El insistă în mai, la Congresul Tineretului Comunist asupra uneia dintre temele acute ale raportului său din aprilie, „autocritica", libertate foarte specială de a se autocenzura, făcându-şi *a mea culpa* periodică, incitaţie la delaţiune reciprocă, mai puţin „la vârf, astfel încât şefii rămân prin definiţie invulnerabili. În iunie el ţine iarăşi un discurs pe tema

agriculturii în faţa studenţilor: „cifra etalon” de dinainte de război la însămânţări a fost atinsă în 1928, şi la fel pentru producţia de cereale, care a ajuns la 5 miliarde de puduri, în jur de 81 milioane de tone. (în anul următor, Rîkov va stabili că respectiva recoltă a scăzut în realitate de la 96 milioane de tone la 73 pentru o populaţie care a crescut de la 138 de milioane de locuitori la 154, scădere considerabilă a mediei relative, şi că însămânţările au scăzut cu 16 la sută pe cap de locuitor.) într-o scrisoare din 12 iunie, el se arată revoltat de interpretările abuzive date instrucţiunilor sale de către subordonaţii săi prea grăbiţi să confişte toate bunurile culacilor: „Deculachizare? în condiţiile de la noi este o prostie”.

În iulie, după sesiunea ordinară a Comitetului Central printre rezoluţiile căruia există una care tindea să încurajeze exploatările agricole individuale „care vor constitui încă mult timp baza producţiei de grâu”, el dezvăluie într-un raport la Leningrad „arbitrarul administrativ, violarea legalităţii revoluţionare, vizitele la domiciliu, percheziţiile ilegale etc., care au înrăutăţit situaţia politică a ţării” şi promite „lichidarea imediată a oricărei recidive în rechiziţionarea de alimente şi a oricărei tentative de orice fel de închidere a pieţei lor”, în consecinţă menţinerea noii politici economice. După aceste concesii exprese făcute dreptei, el face aluzii misterioase la „anumiţi tovarăşi” care ar vrea să favorizeze industria uşoară în detrimentul industriei grele şi la „acela care nu înţelege” politica oficială. În obiceiurile partidului, asemenea subînţelesuri comportă un avertisment ameninţător. Câţiva avizaţi numai ştiu la cine şi la ce se referă Stalin. Dar informaţiile nu întârzie să se scurgă în secret şi curând să transpire.

La 11 iulie 1928 are loc o întrevedere confidenţială între Buharin şi Kamenev, intermediată de Sokolnikov. În aceeaşi seară chiar, Kamenev se grăbeşte să-i trimită lui Zinoviev, aflat în exil la Voronej, un rezumat al convorbirilor, completat cu câteva reflecţii personale. Şase luni mai târziu, troţkiştii tipăresc pe ascuns documentele

revelatoare. Astfel Buharin aduce fără voia lui o contribuţie sinceră şi veridică la biografia lui Stalin, cea mai importantă, după mărturiile lăsate de Troţki. Consideraţiile sale, consemnate de Kamenev, adesea chiar sub forma lor literală, proiectează asupra anumitor puncte obscure o lumină puternică.

Sokolnikov este primul care-l înştiinţează pe Kamenev despre „ruptura definitivă dintre Buharin şi Stalin”. În afară de asta, Voroşilov şi Kalinin „au trădat” dreapta, redusă la neputinţă în Biroul Politic; cei doi principali protagonişti, în căutare de sprijin pentru viitor, se vor întoarce fără îndoială spre Zinoviev şi Kamenev, pe care Stalin se laudă „că-i are în buzunar”. Buharin „aflat într-o situaţie tragică” cere o întrevedere.

O oră mai târziu, Kamenev, ideologul recunoscut al partidului, dă impresia că este „încolţit”; buzele „îi tremură de emoţie”, îi este frică să-şi păstreze asupra lui „scrierile” proprii. Dar de ce? „Nimeni să nu ştie de întâlnirea noastră. Nu mă mai chema la telefon, suntem ascultaţi. GPU mă filează, la fel cum te supraveghează şi pe tine”. El presupune că adepţii lui Stalin vor face avansuri stângii, inclusiv troţkiştilor, şi vrea să-şi ţină la curent interlocutorul. Relatarea lui fără cap şi fără coadă, febrilă, cu sufletul la gură, nu ar prea fi inteligibilă în afara unui cerc restrâns de iniţiaţi; este câteodată nevoie să-i schimbi ordinea pentru a-i da un pic de coerenţă, să evoci extrase caracteristice, să rezumi restul.

„Considerăm orientarea lui Stalin ca mortală pentru revoluţie. Această orientare ne duce în prăpastie. Neînţelegerile noastre cu Stalin sunt mult, mult mai serioase decât cele dintre noi şi voi”. Regretă că Zinoviev şi Kamenev nu mai sunt în Biroul Politic. „De mai multe săptămâni nu mai vorbesc cu Stalin. *Este un intrigant lipsit de principii care subordonează totul poftei lui de putere*. Îşi schimbă concepţiile pentru a se debarasa de cineva, la un moment dat”. Relaţiile s-au înrăutăţit până la injurii. Când lasă impresia că ar da înapoi, Stalin o face doar pentru a sări mai bine la gâtul adversarului său.

„Trage sfori pentru a ne înfăţişa ca pe nişte scizionişti”. Fapt semnificativ: când a fost nevoie să dea citire unei declaraţii, în Biroul Politic, Buharin a trebuit să aibă grijă să nu-şi lase textul din mâini, fiindcă „nu *i* se poate încredinţa nici cea mai neînsemnată bucată de hârtie”.

Teoreticianul dreptei încearcă să definească „linia” lui Stalin: „Capitalismul s-a dezvoltat datorită coloniilor, împrumuturilor, exploatării muncitorilor. Cum nu avem colonii şi împrumuturi, baza noastră este deci tributul ţărănesc”. Ceea ce este, până la urmă, tot una cu teza lui Preobrajenski, adaugă el indignat. După Stalin, „cu cât se va dezvolta socialismul, cu atât mai mult va creşte opoziţia faţă de el” (ceea ce Buharin califică drept „analfabetism idiot”) şi, prin urmare, „este indispensabilă o conducere fermă”. Autocritica nu trebuie să-i atingă pe conducători, ci să compromită opoziţia: „Rezultatul: un regim poliţienesc”.

În afacerile externe, Stalin practică o politică mai de dreapta decât politica dreptei: „*El* a reuşit să dea afară de la Kremlin Internaţionala comunistă”. În timpul procesului de la Doneţ (în care erau implicaţi ingineri germani), „n-a propus nicio pedeapsă capitală”. Stalin cedează în toate tratativele cu străinătatea. „Această linie este dezastruoasă, dar *el* nu dă nimănui posibilitatea de a discuta”. Laitmotiv obsedant: „Ne va sugruma”.

„Noi”, adică Buharin, Rîkov, Tomski, susţinuţi de Uglanov, secretarul comitetului de la Moscova. Funcţionarii superiori de la Leningrad „sunt în general de partea noastră, dar îi apucă spaima când este vorba de înlăturarea lui Stalin” şi oscilează fără a ajunge să se decidă. „Andreev este cu noi, dar este mutat din Ural. Stalin i-a cumpărat pe ucraineni mutându-l pe Kaganovici din Ucraina… Iagoda şi Trilisser sunt de partea noastră. Au fost 150 de cazuri de mici insurecţii. Voroşilov şi Kalinin au cedat în ultimul moment… Stalin îi ţine legaţi prin cine ştie ce lanţuri speciale… Biroul de organizaţie este de partea noastră…” Cu toate acestea, majoritatea Comitetului Central nu este încă conştientă de gravitatea

pericolului. Şi Stalin trage sfori pentru a-l înlocui pe Uglanov cu Kaganovici, pentru a-şi restabili controlul asupra *Pravdei* de la Moscova şi asupra celei de la Leningrad, pe care o scriu reprezentanţii dreptei. Buharin contase pe sprijinul lui Ordjonikidze: „Sergo nu are nimic dintr-un viteaz. Venea la mine, îl încondeia pe Stalin în modul cel mai injurios şi, în clipa decisivă, a trădat”.

Dintr-una într-alta, conversaţia ajunge şi la problema pâinii. În octombrie, Biroul Politic va lua din nou măsuri extraordinare pentru a-şi procura cereale., Asta înseamnă comunism de război şi naufragiu”. Cu Staliii şi cu „obtuzul” lui aghiotant, Molotov, „nu este nimic de făcut”. Dar ce propune dreapta? „Putem în linişte să-i prigonim pe culaci, dar cu ţăranii mijlocaşi ar trebui să cădem la pace”.

La apropiatul congres al Internaţionalei, Buharin trebuie să prezinte şi să comenteze un proiect de program doctrinar: „Stalin mi-a stricat programul într-o mulţime de puncte; *el* voia să citească personal un raport pe această temă în Comitetul Central. Am reuşit cu greu să-l împiedic. Este devorat de dorinţa vană de a fi recunoscut drept teoretician. Crede că nu-l lipseşte decât asta”.

Descumpănit, povestitorul se întreabă dacă nu e deja totul pierdut fără speranţă. „Ce-i de făcut?” repetă el în nenumărate rânduri. îl compară pe Stalin cu Genghis-Han şi, cu sau fără intervenţia dreptei, îi este frică de „strangulare”. O luciditate tardivă îl inspiră, în faţa acestei perspective sumbre: „Partidul şi statul s-au confundat, iată nenorocirea”. Stalin, care duce ţara „la foamete şi la pierzanie”, va acuza dreapta că-i apără pe culaci şi pe speculanţi. „Pe Stalin nu-l interesează decât puterea. Cedând, *el* a păstrat cheia conducerii, dar în continuare ne va strangula. Ce-i de făcut? în Comitetul Central, condiţiile subiective pentru destituirea lui Stalin sunt pe cale să se creeze, dar ele nu sunt încă create... Stalin nu cunoaşte decât răzbunarea... cuţitul în spate. Să ne amintim de teoria lui despre *dulcea răzbunare*...” (într-o seară de vară, în 1923, într-o discuţie degajată cu Dzeijiński şi Kamenev, Stalin ar fi spus: „Să-ţi alegi victima, să-ţi pregăteşti pe

îndelete lovitura, să-ţi potoleşti setea nestinsă de răzbunare şi pe urmă să te duci să te culci… Nu există nimic mai plăcut pe lumea asta…”)

După amintirea asta prea puţin liniştitoare, Buharin relatează evenimentele cele mai recente. El ceruse examinarea în colectiv a unei rezoluţii care trebuia adusă în faţa Comitetului Central. Stalin refuză, pe urmă încearcă să-l împace: „Biiharin dragă, tu ai fi în stare să scoţi din sărite şi-un elefant”. Totuşi, nimeni nu cedează. Buharin insistă, Stalin îl invită la discuţii, îl complimentează: „Tu şi cu mine suntem ca Himalaya, ăilalţi sunt nişte nulităţi”. Dar în Biroul Politic, are loc după aceea o „scenă de sălbăticie”, Stalin începe „să urle”, Buharin le aduce celorlalţi la cunoştinţă comparaţia cu Himalaya, iar Stalin strigă: „Minţi! Ai inventat asta ca să-i asmuţi pe membrii Biroului Politic împotriva mea”. După care, deciziile adoptate în unanimitate dau dreptate dreptei „antilenineste”, dar, ca de obicei, pe hârtie. Stalin se crede indispensabil, îl urmăreşte pe Buharin, dar duce revoluţia la ruină. Cu industrializarea, foametea va fi inevitabilă; „Politica lui Stalin duce la război civil. Va fi obligat să înece insurecţiile în sânge…”

În toată această confesiune informă, întretăiată de câteva adevăruri deja cunoscute, nu mai regăsim nimic din partidul lui Lenin. Degenerescenţa constatată deja de mult timp ia aspectul unei adevărate degradări. Tarele existente în germene în bolşevismul originar şi care – repugnau atâta lui Plehanov, lui Martov şi lui Troţki s-au hipertrofia., până la a înăbuşi orice respect pentru individ, orice scrupul etic sau ştiinţific, orice sentiment de demnitate umană şi socială.

Stalin ajunge să pună spioni şi pe urmele celor mai apropiaţi colaboratori care totuşi se prevalează de Iagoda şi de Trilisser, cei doi adjuncţi ai lui Menjiński la GPU, afiliaţi dreptei din cauza celor 150 de răscoale ţărăneşti izbucnite în ultima jumătate de an. (Chiar la Moscova, în iunie 1928, o ciocnire între şomeri şi miliţieni, ca urmare a jafului asupra câtorva prăvălii, dăduse de gândit

cekiştilor). În Biroul Politic, locul argumentelor a fost luat de înşelătorii perfide şi ofense grosolane. De o parte şi de alta, adversarii se pregătesc pentru aranjamente murdare cu aceia pe care au vrut să-i compromită; căci în timp ce Buharin încearcă să afle cine ar fi dispus să capituleze, Stalin sondează fracţiunea renegată, negociază cu ea, găseşte întruna argumente contra, pe urmă se spală pe mâini; fiecare copiază câte o parte din programul opoziţiei dezmembrate, dreapta însuşindu-şi revendicările democratice şi Stalin planurile economice. Biroul Politic dictează GPU-ului şi tribunalelor sentinţele importante. Dacă în afacerea Doneţ el se arată relativ temperat, nu o face din indulgenţă, ci din prudenţă diplomatică faţă de Germania, care-şi va proteja cetăţenii. Când dreapta obţine majoritatea, secretarul general poate totuşi să încalce hotărârile luate cu sau fără acordul lui. „Nu trebuie să consideraţi că Biroul Politic este un organ consultativ pe lângă secretarul general”, îi spune într-o zi Buharin, dar fără să poată schimba ceva.

Cu ce „lanţuri speciale” i-a subjugat Stalin pe neaşteptate pe Voroşilov şi Kalinin? Desigur, el dispune, prin Menjiński, de fişe şi de dosare de poliţie, cunoaşte trecutul unora, prezentul altora, dar asta nu clarifică toate izbânzile lui. Explicaţia este de căutat în incredibila poveste cu „Himalaya”: Stalin linguşeşte şi calomniază în intimitate, sugerează antipatii printre sateliţii lui, învrăjbeşte prietenii apropiaţi, inventează la nevoie afirmaţii pe care nimeni nu le-a făcut, îi învăluie pe nehotărâţi prin insinuări, minciună, provocări, ameninţări. O ştim de la Buharin, dar şi din alte surse, iar anecdote de felul acesta circulă multe prin ţară. Toate suspiciunile de viclenie pe care le stârnise în tinereţea lui, la Tbilisi şi la Baku, în libertate sau în închisoare, prin tulburătoare coincidenţe şi prin manevre insesizabile, se confirmă una după alta, pe măsură ce trece timpul şi se acumulează experienţă. Oricât de josnic şi vulgar, stilul lui oriental de a învrăjbi oamenii pentru a-i stăpâni dă rezultate stupefiante la scara Biroului Politic unde un vot care-i aduce

majoritatea în momentul decisiv îi dă pentru mult timp mână liberă.

Şi nu se dă în lături să facă uz de ea împotriva noii opoziţii, ca odinioară împotriva celor vechi: revocări, mutări, numiri, teroarea administrativă pregătind-o pe cea poliţienească. La congresul Internaţionalei astfel „domesticite", care nu-l interesează câtuşi de puţin şi care durează 45 de zile în iulie-august 1928, nu catadicseşte măcar să intervină şi-l lasă pe Buharin să se epuizeze în luări de cuvânt. Nimic nu pare să deosebească curentele opuse.

În privinţa politicii externe, în special, Stalin nu are opinii diferite de stânga sau de dreapta. El a subliniat, în iulie 1928, „problema esenţială... a luptei pentru hegemonie mondială între Anglia şi Statele Unite", idee furată de la Troţki, şi a prezis sfârşitul apropiat al echilibrului instabil „între lumea sovietică şi lumea capitalistă". Nu încetează să întreţină ficţiunea conform căreia Europa şi America nu se gândesc decât să atace Rusia, în august, purtătorii lui de cuvânt denunţă cu vehemenţă „pactul de renunţare la război" din 1928, ca o maşinaţie belicoasă împotriva statului sovietic. „Pactul Kellog face parte integrantă din pregătirile de război împotriva Uniunii Sovietice", afirmă printre alţii Cicerin. Puţin mai târziu, Consiliul comisarilor, la ordinele Biroului Politic, contrasemnează documentul „imperialist".

Începând din septembrie, presa de partid semnalează în termeni vagi un pericol de dreapta. Dar în octombrie Buharin mai poate încă să publice *Observaţiile unui economist*, pentru a recomanda să se constituie nişte rezerve, să nu se forţeze ritmul industrializării, să nu se exagereze investiţiile în industria grea, să se pună de acord proiectele de construcţie cu resursele materiale etc. Stalin confirmă într-un discurs: „În Biroul Politic nu există nici dreapta, nici stânga... Trebuie s-o spunem aici cu toată sinceritatea" (sic). Dar într-o circulară adresată Comitetului Central el constată deviaţii oportuniste în comitetul de la Moscova; urmează, la puţin timp,

sancţiunile. Mai mulţi funcţionari sunt înlăturaţi din posturi, printre ei un anume Riutin, care se distinsese odinioară prin înverşunarea cu care persecutase stânga. Lunile următoare, Uglanov este constrâns să demisioneze. Dreapta încasează loviturile fără crâcnire, exact ca opoziţiile precedente şi resemnată parcă să le împărtăşească soarta.

Liderii ei imaginează totuşi o curioasă şi lamentabilă tactică pentru a scăpa de orice bănuială de erezie şi pentru a dejuca manevrele lui Stalin: ei scriu teze şi rezoluţii împotriva propriei lor orientări, destinate citirii în Comitetul Central convocat pentru luna noiembrie. Aici intervine o nouă relatare a lui Buharin, transcrisă şi răspândită, ca şi cealaltă, prin eforturile grijulii ale rebelilor troţkismului.

Aflat în Caucaz, nefericitul autor al lucrării *ABC-ul comunismului* se sperie de „prostiile" lui Uglanov, deja gata să-şi recunoască greşelile, şi de izolarea lui Rîkov la Moscova: „Neputând ajunge la timp pentru următoarea şedinţă a Biroului Politic, am luat avionul. La Rostov, oprire. Autorităţile locale mă primesc cu vorbe în doi peri voind să-mi sugereze că această călătorie aeriană nu-şi are rostul etc. îi trimit la dracu' şi plecăm mai departe. La Artemovsk, nouă aterizare. Abia ies din cabină, că mi se înmânează un mesaj ştampilat din partea Biroului Politic cu ordinul categoric să-mi întrerup călătoria, sub pretextul că sunt bolnav de inimă. N-am avut timp să mă dezmeticesc, agenţii GPTJ îmi iau pilotul şi-l duc nu ştiu unde; în taţa mea apare o delegaţie muncitorească şi-mi solicită o conferinţă. Mă informez despre ora de plecare a unui tren: niciunul până a doua zi. A trebuit să ţin conferinţa…"

La Moscova, după această odisee tragi-comică, Buharin şi partizanii săi formulează o serie de pretenţii pe care Stalin lasă impresia că lt acceptă imediat. Este numită pentru realizarea lor o comisie, dar şiretul secretar nu o reuneşte; câştigă în felul acesta trei zile. Dreapta îi dă un ultimatum, sub aparenţa unanimităţii Comitetului

Central aflat în sesiune. Dispute vehemente izbucnesc în culise unde cei trei lideri ai dreptei demisionează. Stalin primeşte mesajul lor. „Mâinile îi tremurau, era palid şi s-a declarat gata să cedeze”, după mărturia lui Rîkov. Bineînţeles, se mulţumeşte doar să se prefacă. Aceste mizerii spun mai multe despre starea de lucruri şi situaţia oamenilor decât toată literatura compactă, pretenţioasă şi indigestă inventată în totalitate pentru a înşela opinia publică.

Alte conversaţii reproduse de aceiaşi indiscreţi redau opinia unor personaje marcante despre Stalin şi despre anturajul lui. Piatakov, care sfătuieşte dreapta să nu se angajeze în luptă, observă: „Stalin este singurul om căruia poţi încă să i te supui pentru a evita răul. Buharin şi Rîkov se înşală închipuindu-şi că vor conduce în locul lui Stalin. Cei care îi vor urma sunt de-alde Kaganovici şi eu nu vreau şi nici n-o să mă supun unor Kaganovici…” Kalinin, adept pocăit ai dreptei, spune textual cu privire la Stalin: „El pălăvrăgeşte despre orientarea de stânga, dar într-un timp foarte scurt va trebui să pună întreit în aplicare politica mea, de aceea sunt de partea lui…” Printre intrigi inextricabile, conciliabule, reveniri şi înaintări, minuscule conspiraţii, Zinoviev şi Kamenev se coboară la revendicări sterile în speranţa de a-şi ameliora poziţia birocratică. Ordjonikidze îi ascultă, promite să facă pe intermediarul, nu obţine nimic, continuă să promită. Ce joc echivoc duce acest alt georgian parşiv care simpatizează cu toţi schismaticii şi-i compătimeşte pe toţi nefericiţii? „Ordjonikidze îmi spunea în 1925: scrie împotriva lui Stalin”, a povestit Zinoviev înainte de excluderea sa. Buharin îl consideră pe Sergo un laş, Krupskaia este explicit bănuitoare în ce-l priveşte. Ipoteza cea mai plauzibilă pare a fi că el este unealta inconştientă a machiavelismului lui Stalin.

Aceasta este atmosfera, acestea sunt realităţile în spatele decorului auster. În şedinţă plenară, în Comitetul Central din noiembrie, Stalin rosteşte încă un discurs despre „industrializarea ţării şi devierea de dreapta”.

Urmând exemplul lui Lenin, el porneşte de la Petru cel Mare parafrazând pasajul clasic dintr-o broşură apărută în ajunul lui Octombrie: „Ori pierim, ori ajungem din urmă şi depăşim ţările avansate… Ori pierim, ori mergem cu toată viteza înainte”. El justifică astfel accentuarea la maximum a efortului financiar tradus prin creşterea subvenţiilor în industrie, 1 650 milioane de ruble pentru anul bugetar în curs. (Stânga acuzată de demagogie industrialistă pretindea mai puţin de jumătate.) Asupra problemei arzătoare a cerealelor, el nu spune nimic nou şi-l şicanează îndelung pe Frumkin, un reprezentant ai dreptei după părerea căruia agricultura se află în pericol în U.R.S.S. El preconizează simultan dezvoltarea întreprinderilor colective şi stimularea exploatărilor individuale, antinomie insolubilă rezultată din compromisul adoptat în Biroul Politic. În sfârşit, negând existenţa unei deviaţii de dreapta la conducerea partidului, el îi consacră acesteia jumătate din comentarii, pentru a conchide: „În Biroul Politic, suntem toţi şi vom fi uniţi până la capăt”.

Această afirmaţie gratuită nu rezolvă nicio problemă, nici pe aceea a griului, nici pe atâtea altele rămase în suspensie. Anul 1928 se termină la fel de prost cum a început, dacă nu şi mai prost. În decembrie, foametea se face simţită până şi la Moscova, oraş favorizat totuşi în toate privinţele. Economia sovietică este din nou în impas. Interdependenţa dintre industria rămasă în urmă şi agricultura înapoiată confirmă din plin postulatele oricărei opoziţii, de dreapta sau de stânga.

La ţară, „contractarea” obligatorie, recent introdusă, cumpărarea de către stat a recoltelor înainte de a fi culese, la preţuri neremunerative şi un nou impozit agrar pentru culaci nu au acoperit deficitul aprovizionărilor de iarnă. Frustraţi, ţăranii îşi îngroapă griul şi refuză să semene. Alţii optează pentru culturi tehnice, mai bănoase. Fenomen insolit şi nefiresc, nenumăraţi mujici, prigoniţi de miliţie merg să-şi cumpere făina de secară la oraş pentru a profita de tariful fixat de autorităţi, adesea de cinci ori mai mic decât cursul pieţei. O speculă sângeroasă exploatează

diferenţele de preţuri. Foametea locală antrenează o recrudescenţă a banditismului. Rezistenţa ţărănească surdă se intensifică transformându-se în revoltă din ce în ce mai înverşunată împotriva statului poliţienesc hrăpăreţ şi „cocoşul roşu”, armă seculară a ţăranilor, izbucneşte peste tot în izbele comunale, sovietele satelor, hambarele sovhozurilor şi colhozurilor. O nemiloasă luptă de guerilă ucide zilnic corespondenţi rurali denunţători, funcţionari detestaţi, comunişti cinstiţi prea aspri în zelul lor. Statisticile înregistrează din ce în ce mai multe atentate, asasinate şi incendii, în fiecare zi.

În oraşe, raţionalizarea, cartelarea pâinii, cozile interminabile în faţa magazinelor, privaţiunile şi nesiguranţa, şomajul în creştere şi salariile reale în declin, scăderea continuă a rublei şi creşterea constantă a costului vieţii impun tot atâtea dezminţiri optimismului lui Stalin. Industria produce mereu în pierdere şi la un preţ de cost exorbitant mărfuri de proastă calitate. Ziua de lucru de şapte ore nu este încă decât un ideal, ca şi totalitatea legislaţiei muncii. Totul lipseşte, cu excepţia vodcii care face ravagii în rândurile clasei muncitoare. Pe fondul acesta de restrişte materială şi psihologică, o criză morală acută perverteşte tineretul şi macină societatea sovietică îngenuncheată sub cnut. Ziarele semnalează o creştere alarmantă a prostituţiei şi progresul antisemitismului. Degradarea morală, criminalitatea produse de mizerie, alcoolismul şi maşina birocratică au luat între 1927 şi 1928 proporţii pe care cronica oficială nu le mai poate ascunde, un „val de scandaluri” murdărind reputaţia partidului. „Furturi, corupţie, violenţe, şantaj, increuioile abuzuri de putere, arbitrar nelimitat, beţie, desfrâu, despre toate astea lumea vorbeşte ca despre fapte dovedite de luni şi ani, dar tolerate nu se ştie de ce”, înscrie Rakovski la pasivul acestui regim retrograd care afişează ambiţia de a construi socialismul într-o singură ţară pentru a instaura o civilizaţie fără seamăn pe lume.

Dar, cu cât se golesc hambarele, cu atât se umplu închisorile şi ocnele. Stalin inaugurează anul 1929 cu

arestarea a vreo 300 de comunişti bănuiţi de complot într-o „organizaţie troţkistă ilegală” şi acuzaţi de „acţiuni antisovietice”, dar despre care presa relatează doar jumătate. Nimic nu-l mai opreşte acum după ce a reuşit să adune 5 voturi în Biroul Politic. Înainte de a elimina dreapta, vrea să mătură resturile stângii. Opoziţia fărâmiţată evaluează în acel moment la vreo 2000 – 3.000 numărul adepţilor ei aflaţi în închisori, estimare de neverificat, modificată mai târziu la 5.000. Printre deţinuţi se găsesc şi unii dintre cei mai vechi camarazi ai lui Stalin din Caucaz: Mdivani, Kavtaradze, Okudjava şi chiar Kote Ţinţadze, eroul exproprierilor de odinioară. Dacă n-ar fi murit într-un banal accident de circulaţie la Tbilisi, în 1922, şi Kamo le-ar fi împărtăşit fără îndoială soarta, ca atâţia revoluţionari integri, care nu s-au supus funcţionarismului servil. Operaţiunea poliţienească este încoronată, în februarie, de exilarea lui Troţki în Turcia, unica ţară care acceptă să găzduiască un proscris de talia lui. În şedinţele cu uşile închise ale Biroului Politic, dreapta votează împotriva „răzbunării dulci” a lui Stalin, dar gesturile ei platonice de minoritate nu au nicio valoare concretă. Lăsase deja să-i scape momentul.

Scăpat de „superindustrialişti”, Stalin accelerează la maximum superindustrializarea. Nu mai are de ales, presiunea ţăranilor îl constrânge la măsuri radicale. Pâinea lipseşte şi pentru a face rost de ea în cantitate suficientă, statul trebuie să-şi creeze propriile sale „fabrici de grâne”. Printr-o circulară publicată la 1 ianuarie, Comitetul Central recomandă miilor de comitete aflate în subordinea sa „întărirea sectorului socialist al economiei populare… dezvoltarea colhozurilor şi sovhozurilor… ofensiva împotriva elementelor capitaliste”. Colectivizarea agrară, corolar neprevăzut, dar inevitabil al industrializării exagerate, necesită o mecanizare corespunzătoare, tractoare, oţel, petrol. O producţie industrială sporită presupune uzine, echipament, construcţii moderne. Toate se leagă: lemnul, huila, fierul, cimentul, petrolul, electricitatea, transporturile. Sprijinul extern indispensabil

va obliga la exportul de materii prime pentru plata tehnicienilor şi a utilajului. Trebuie deci coordonate într-un olan general numeroasele elemente componente ale activităţii oconomice impuse de circumstanţe. Stalin, care dispreţuise „plano-creaţia" lui Troţki, devine, împotriva voinţei lui, realizatorul planului cincinal, mereu în studiu. În 1925, el a prezis împotriva stingi că dezvoltarea ulterioară a industriei noastre nu va fi piobabil la fel de rapidă ca până acum" şi a combătut „deviaţia industrialistă" demonstrând că un ritm prea accelerat „ne-ar duce cu siguranţă la pierzanie... ar submina moneda naţională... ar antrena inevitabil... o enormă scumpire a produselor agricole, o scădere a salariilor reale şi o anumită foamete artificial organizată"... Cu toate acestea, de acum el merge în întâmpinarea tuturor pericolelor.

Încă din luna februarie 1929, în virtutea „succesului strălucit al celui de-al doilea împrumut pentru industrializare", presa scoate în evidenţă dorinţa irezistibilă a proletariatului de a subscrie la o a treia emisiune. Ca prin minune, fiecare iniţiativă de acest gen corespunde exact cu calculele prealabile ale Gosplanului şi ale Comisariatului pentru Finanţe. Începând din martie, şi la fel de spontan, muncitorii se constituie în „echipe de şoc", se lansează în „îndemnuri" reciproce la a munci mai mult în numele „întrecerii socialiste". Ziarele se umplu de cifre, de procente, de coeficienţi, diagrame, tablouri comparative. Tribunele şi megafoanele răsună de îndemnuri şi de lozinci. Adunări, conferinţe şi congrese de toate felurile le repetă şi le amplifică. Trebuie „ajunse din urmă şi depăşite" Europa şi America, ba chiar trebuie realizat cât mai repede socialismul integral, societatea fără clase.

La aceste mijloace de convingere, care aţâţă entuziasmul sportiv al unei părţi a tineretului ignorant şi naiv, sedus de anvergura sarcinii şi de măreţia scopului final, Stalin adaugă argumentul său esenţial: în mai, trei dintre cei mai eminenţi tehnicieni ai Rusiei, von Mekk, Veliciko şi Placiński, sunt judecaţi fără martori,

condamnaţi fără probe, executaţi fără discuţii. GPU acuză nişte bătrâni de 70 şi de 75 de ani de nu se ştie ce comploturi contrarevoluţionare la căile ferate, la minele de aur şi de platină, cu scopul de a răsturna puterea sovietică şi de a susţine intervenţia armată străină.

Este greu de priceput cum ar fi putut un inginer pe terenurile aurifere din Siberia să pună la cale o contrarevoluţie şi să favorizeze o invazie inexistentă. Dar GPU are drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor „patriei socialiste" şi nu este obligat să argumenteze nimic. Iar Stalin crede de cuviinţă să recurgă la pedepse exemplare pentru a teroriza preventiv personalul din conducerea industriei. Şi pentru el, după o vorbă faimoasă, „în terapia medicinei politice pacientului trebuie să-i laşi sânge".

„Nu există încă plan cincinal aprobat de guvern", declarase Molotov în februarie, comentând un proiect provizoriu pentru a estima progresele în viitor şi pentru a le compara cu situaţia prezentă: „Pentru fontă şi oţel nu am atins încă nivelul de dinainte de război... Cu câteva excepţii (la cărbune şi la zahăr) contribuţia Uniunii Sovietice la producţia mondială este încă inferioară faţă de ceea ce era ea înainte". Cum impostura celei de-a zecea aniversări faţă de restaurarea economiei ruse a fost recunoscută astfel de către unul dintre imposto –, acesta ridică din nou în slăvi „linia generală" a partidului şi biciuieşte din nou troţkismul, înmormântat deja de mult timp, şi pe urmă deviaţia de dreapta. În aprilie, Comitetul Central adoptă încă teze ale Biroului Politic despre plan. În mai, Consiliul Comisarilor ratifică „varianta optimă", a XVI-a Conferinţă a Partidului o acceptă, în fine, al V-lea Congres al Sovietelor o consacră. Planul cincinal, deja pus mai mult sau mai puţin în aplicare înainte de a traversa cascada instanţelor birocratice, încetează să mai fie un mijloc pentru a deveni un scop imediat şi suprema preocupare a regimului.

A doua zi după această „hotărâre istorică" şi de „însemnătate mondială", cum spune presa sovietică în

toate ocaziile şi cu atât mai mult de data asta, aparatul îngrămădeşte invenţii peste inovaţii pentru a „accelera ritmul” în vederea realizării faimoasei *piatiletka* în patru ani în loc de cinci. După munca „fără preget” concepută pentru a scoate maximum de randament din material, urmează săptămâna de cinci zile, implicând o reformă a calendarului, suprimarea duminicilor şi a sărbătorilor religioase. Tot atâtea decrete de importanţă „capitală”, după părerea promotorilor lor. „Brigăzi muncitoreşti” trimise în sate încep „ofensiva socialistă” împotriva proprietăţii private. Curând, Stalin decide „desfiinţarea culacilor ca şi clasă”, el care preconizase cu 6 luni înainte încurajarea proprietăţii individuale şi scrisese în urmă cu un an: „În condiţiile noastre deculachizarea este o prostie”. Limbajul militar corespunde metodelor în vigoare: „mobilizări” frecvente de „trupe de şoc”, „asalturi” pe toate „fronturile”, „cuceriri” de „poziţii întărite” de către „detaşamente” şi „brigăzi”, „atacuri” şi „victorii”, tot acest vocabular are rolul de a exprima ideea că muncitorii, galvanizad printr-o propagandă frenetică, ameninţaţi cu sancţiuni şi stimulaţi cu prime, au turnat beton, au extras cărbune şi au lucrat pământul. „Guvernarea rusească înseamnă disciplina taberei militare în locul ordinii cetăţii, starea de asediu devenită stare normală a societăţii”, constatase altă dată marchizul de Custine, probabil fără să ştie că enunţa un adevăr atât de durabil şi mai adevărat un secol după ce fusese rostit.

Opoziţia învinsă ar fi putut să-şi recunoască propria răspundere în această întoarcere la comunismul de război. Dimpotrivă însă, ea interpretează primele semne ca pe „un pas la stânga” şi direcţiile fundamentale fixate pentru anul 1929, ca pe o adevărată cale a socialismului inspirată de concepţiile sale. În această stare de spirit, opozanţii deja tentaţi „să revină în sânul partidului” nu mai visează decât să reintre cu orice preţ în rândurile lui. În iulie Radek, Preobrajenski, Smilga, Serebriakov şi Drobnis se despart de Troţki şi capitulează în faţa lui Stalin, de dragul planului cincinal, urmaţi la câteva săptămâni de I. Smirnov,

Beloborodov şi de sute de alţii ca ei. Chiar şi ultimul careu al celor de neclintit, Rakovski, Sosnovski, Muralov şi V. Kossior cu prietenii lor, nu găseşte nimic de obiectat politicii oficiale, decât nedreptatea suferită de industrialiştii precursori şi pericolul unui „zigzag la dreapta" în viitor. „Arica stângă din platforma căreia este copiat în ideile lui esenţiale actualul plan cincinal rămâne în continuare ţinta represiunilor şi a calomniilor", se plânge Troţki în noiembrie 1929: dar, scrie el: „cele mai mari succese se împletesc cu dificultăţile cele mai serioase". Pentru ca să recunoască totuşi „cuceriri spectaculoase" în industrie, în paralel cu un progres ceva mai lent, dar real, în agricultură.

Totuşi, Stalin îl dezminte în privinţa „zigzagului la dreapta" în perspectivă. Sigur, nu slăbeşte represiunea împotriva troţkiştilor impenitenţi. *Buletinul opoziţiei*, publicat la Paris, descrie condiţiile înspăimântătoare de încarcerare în „izolatoarele" din Siberia şi lansează un apel pentru salvarea deportaţilor, victime ale privaţiunilor, bolilor şi abuzurilor poliţieneşti. Fracţiunea învinsă a pierdut deja câţiva dintre oamenii ei; în octombrie 1928, Grigori Butov, unul dintre secretarii lui Troţki, murea în închisoare făcând greva foamei; în noiembrie 1929 un alt colaborator al aceluiaşi şi agent secret al unui serviciu de informaţii, Blumkin, este executat de GPU la întoarcerea dintr-o misiune în străinătate: avusese la Istanbul o întâlnire cu fostul lui şef şi acceptase să transmită în Rusia un mesaj inofensiv. Teoreticianul „centralismului democratic", Smirnov, va muri în Siberia. Alţii, mai obscuri, au suferit sau vor suferi o soartă similară. Dar fără să înceteze lupta împotriva stângii, Stalin ia măsuri din ce în ce mai brutale împotriva dreptei, ale cărei reticenţe explicite şi a cărei surdă obstrucţie riscă să-i zădărnicească politica.

De-a lungul întregului an 1929, îi combate pe „oportunişti" cu metodele lui încercate în conflictele anterioare. După ce-i umilise pe figuranţi, de talia lui Uglanov, se ocupă de marii vinovaţi. Degeaba citase

Buharin, un pic cam târziu, o scrisoare în care Lenin spunea: „Dacă îi prigoneşti pe toţi cei care nu sunt complet supuşi, dar inteligenţi şi nu-i păstrezi decât pe proştii docili, vei duce cu siguranţă Partidul la pieire”; el măsoară, la rândul său, cu amărăciune, distanţa mică ce separă Capitoliul de stânca tarpeiană, căzând repede în dizgraţie la fel ca Troţki, Zinoviev şi partizanii lor. Încă din ianuarie, dezvăluirea convorbirilor lui cu Kamenev şi Piatakov a produs ireparabilul. Dar de data aceasta, istoria se repetă pierzându-şi aproape tot interesul; i s-ar fi putut trasa dinainte direcţiile principale. În plus, dreapta nu îndrăzneşte nicio clipă să-şi apere opiniile, se lasă învinsă pe toate planurile şi nu cunoaşte altă mişcare decât retragerea. Nu mai sunt necesare deportările, opoziţia pleacă grumazul.

În iulie Buharin este exclus din Biroul Internaţionalei. În august *Pravda* deschide focul împotriva propriului ei director care, ca şi Troţki, este „lipsit de credinţă”, ca şi Zinoviev, „se teme de dificultăţi” şi n-a făcut, toată viaţa lui, decât să se înşele, ba chiar să-l contrazică pe Lenin… Se alcătuieşte lista greşelilor lui prezente şi trecute, adevărate sau închipuite. Institutul Lenin scotoceşte prin vechi hârtii, descifrează ciorne şi însemnări fragmentare ale maestrului pentru a găsi în ele remarci depreciative şi critice la adresa lui Buharin şi chiar tipăreşte nişte notaţii marginale intime pentru a-l compromite. O broşură specială va fi consacrată vechilor sale neînţelegeri cu Lenin. Ziare ş. reviste reiau împotriva lui, puţin retuşate, diatribele propriului stil de pe urma cărora au avut de suferit toţi opozanţii, în lucrările lui, impuse în faţa a milioane de oameni drept clasice, mişună dintr-odată erezii şi sunt puse la index. *ABC-ul comunismului*, amputat deja de partea scrisă de Preobrajenski, dispare din circulaţie. În noiembrie, după somaţiile şi ameninţările obişnuite, Buharin este înlăturat din Biroul Politic. Rîkov şi Tomski, complicii lui, de care Stalin vrea să-l disocieze, scapă cu un vot de blam cu avertisment. În aceeaşi perioadă, capitulează Uglanov şi alţi trei, Abia atunci află opinia

publică indiferentă că „bancrutierii” de dreapta, odinioară leninişti model şi intangibili, au acuzat Partidul – a se citi: Stalin şi acoliţii lui – de birocratism, de troţkism, de exploatare militaro-feudală a satelor şi au dezaprobat „ofensiva împotriva culacilor”. Câteva zile mai târziu, Buharin, Rîkov şi Tomski, puşi la stâlpul infamiei şi cuprinşi de panică, îşi recunosc greşelile…

Nu este important să descriem cum aceşti terorişti atât de uşor de terorizat vor fi înlocuiţi de alţii, mai mediocri decât ei, nerăbdători să ocupe în jurul lui Stalin locurile promise în schimbul sprijinului lor. Cei mai mulţi dintre noii parveniţi nu merită să fie numiţi, nici succesul lor birocratic nu merită să ne reţină atenţia. Mai semnificativă este deruta bruscă a acestei opoziţii timide şi calculate, pusă şi mai bine în evidenţă prin câteva manifestări concomitente de aceeaşi categorie: pocăinţa repetată a lui Zinoviev şi Kamenev, în termeni de o rară platitudine, nouă retractare a lui ştiapnikov, în condiţiile în care nici acesta din urmă, nici ceilalţi doi, înlăturaţi din toate activităţile politice, nu spuseseră nimic înainte, nu făcuseră nimic pentru a justifica cea mai mică remuşcare, în fine, dezicerea scandaloasă a „profesorilor roşii” din şcoala lui Buharin. Mentalitatea bolşevistă evoluată de la amoralismul explicit la cinismul declarat explică, fără îndoială, multe lucruri, dar nu un triumf al lui Stalin atât de prompt şi atât de total. Justificarea majoră trebuie căutată în acel „regim poliţienesc” de care s-a plâns Buharin, într-o zi la disperare, şi care conferă atâta adevăr vorbei lui Cernîşevski reluată de Lenin: „Mizerabilă naţie, naţie de sclavi de sus până jos, sclavi, cu toţii”.

Nu Rusia ţaristă a epocii prerevoluţionare, autocraţie decăzută la starea de despotism temperat prin corupţie, ameliorat de valuri succesive de toleranţă şi de obiceiuri relativ liberale, este cea care reînvie sub o haină sovietică, ci Rusia unei vârste încă mai barbare, în ciuda tehnicii moderne. Se remarcă din ce în ce mai frecvent fapte analoage cu cele pe care le-au putut observa primii călători şi ambasadori în cnezatul Moscovei, flamanzi ca

Guillebert de Lennoy, veneţieni ca Barbaro şi Contarini, englezi ca Chancellor şi Fletcher, italieni ca Possevino, francezi ca Margeret, germani ca Olearius, apoi urmaşii lor Carlisle, Collins, Struys, ca să nu ne întoarcem până la Marco Polo... „Revoluţia a răsturnat monarhia... dar poate că n-a făcut decât să refuleze în interiorul organismului boala care era a pielii”, scria, în 1917, Gorki, teoretician slab. dar un eseist plin de intuiţie şi, de data asta, profet inspirat. GPU, care aminteşte la început Ohrana, apoi a treia secţie a Cancelariei, în fine Opricinina[43] lui Ivan cel Groaznic, reia ancestrala tradiţie a cnutului. Citǎm din *Istoria Rusiei* de S. Platonov: „Căderile în dizgraţie, deportările, execuţiile suspecţilor, violenţa cu care îi tratau opricinicii pe «trădători»... toate acestea băgau groază în întreaga Moscovă şi inspirau tuturor o atitudine de supunere pasivă şi resemnată”. Sub Stalin, ca şi sub Ivan cel Groaznic, opoziţia a fost zdrobită prin măsuri asemănătoare şi nu este întâmplător că Platonov a murit şi el tot în exil. Sub Stalin, ca şi sub Godunov, delaţiunea devine sistem de guvernare, apoi, ca sub Petru cel Mare, instituţie de stat. Nimeni nu mai are curajul să se încreadă în nimeni şi fiecare se teme să-şi împărtăşească gândul unui vecin, unui prieten, unei rude. GPU număra atunci în jur de 20.000 de funcţionari, 30.000 de agenţi secreţi, 60.000 de zbiri profesionişti, ca să nu mai punem la socoteală efectivele considerabile ale *Cion* (detaşamente cu destinaţie specială) la dispoziţia Partidului, dar aceste cifre nu dau decât o idee vagă despre puterea lui; are drept auxiliari nu numai miliţia şi armata, în caz de nevoie, dar şi miile de membri de partid şi de comsomol, obligaţi să-şi denunţe prietenii şi, în plus, miile de membri de asociaţii pretins voluntare aservite puterii, birourile sovietelor şi sindicatelor, comitetele de bloc, mulţimea de secretari şi funcţionari care constituie armătura statului.

---

43 Organ de represiune militaro-poliţienesc creat în secolul al XVI-lea pentru a lupta împotriva opoziţiei şi a „trădărilor" boiereşti, pentru a întări autocraţia şi sclavia. Ea a rămas celebră datorită cruzimilor şi fărădelegilor ei.

Sfidând vechea axiomă juridică înscrisă de Petru I în legislaţia militară înainte de a fi pusă la loc de frunte, nu fără ipocrizie, de către Ecaterina a II-a şi conform căreia este mai bine să laşi nepedepsiţi zece criminali decât să condamni un nevinovat, GPU sacrifică 100 de nevinovaţi, ca să nu-i scape un „trădător”. Turnătoria, sub toate formele, remunerată, benevolă sau obligatorie şi uneori provocarea îi furnizează materie din belşug pentru a-şi exersa tehnica extraordinară de inchiziţie şi de pedepsire. Cnutul, abolit de ţarism în secolul anterior, dar rămas simbol al diferitelor mijloace represive, redevine odată cu Stalin „instrumentul favorit al acestei Nemesis de stat” cum spunea odinioară Şcedrin. Între seceră şi ciocan, emblemă a muncii manuale primitive şi a unei economii puţin productive, supuşii sovietici ghicesc instrumentul invizibil al terorii exercitate asupra lor. Misterul întreţinut în jurul actelor şi procedeelor GPU-ului face şi mai teribilă imaginea pe care o are populaţia despre torturile morale şi fizice îndurate în carcerele din strada Lubianka şi în sucursalele din provincie. Dar pentru a smulge mărturisiri, o poliţie modernă atotputernică dispune de torturi mai rafinate decât cnutul propriu-zis, decât ţeapa sau scripetele călăului. Bolşevicii se caracterizează singuri atunci când invocă exemplul faimos al lui retru, ţarul reformator, dar tiran şi călău, „civilizatorul cu mâna pe cnut, persecutor al oricărei lumini”, cum spune Herzen, şi despre care Puşkin spusese că şi-a „scris ucazurile cu cnutul”. Chiar aacă istoricul lor preferat, Pokrovski, nu-i dădea dreptate lui Petru „care credea cu tărie în cnut ca instrument de progres economic”, Stalin cade în greşeala seculară a stăpânilor de la Kremlin. „Civilizaţia, ştiinţele ne-au fost dăruite cu şfichiul unui cnut”, mai scria Herzen. Stalin nu pretinde că ar putea realiza altfel planul cincinal şi socialismul într-o singură ţară. Sub conducerea lui empirică, dar hotărâtă, statul cnuto-sovietic, dacă putem să întinerim astfel o formulă perimată a lui Bakunin, abordează orbeşte o răsturnare economică şi socială mai profundă decât cea din Octombrie, o revoluţie decretată de

sus împotriva intereselor şi sentimentelor celor de jos, colectivizarea agricolă generalizată cu voie sau fără voie, cu violarea nonşalantă a principiilor elementare ale socialismului şi chiar ale ordinelor planului director şi creator.

Lenin s-a conformat întotdeauna cu mare stricteţe ideilor lui Marx şi Engels în materie de teorie agrară. „Engels a subliniat că socialiştii nu intenţionează să-i exproprieze pe ţăranii săraci, care vor înţelege avantajele agriculturii socialiste mecanizate numai prin forţa exemplului”, aminteşte el în nenumărate rânduri şi, în perioada comunismului de război, spune: „Jiu admitem nicio violenţă faţă de ţăranul mijlocaş. Chiar şi faţă de ţărănimea bogată nu suntem tot aşa de categorici ca în privinţa burgheziei în cazul căreia spunem: expropriere totală…” El introduce între rezoluţiile fundamentale ale Internaţionalei comuniste această teză explicită: „Ca o regulă generală, puterea proletară va trebui să le lase ţăranilor bogaţi sau înstăriţi pământurile şi să nu le acapareze decât în caz de opoziţie manifestă…” Pentru el ţăranii exprimă „voinţa imensei majorităţi a populaţiei muncitoare”. Şi într-unul din ultimele sale discursuri el dă indicaţia „de a se proceda cu masele ţărăneşti nemăsurat de încet, infinit mai încet decât ne-am fi imaginat, dar în aşa fel încât masele să se mişte odată cu noi”. Stalin, care cunoaşte punctul de vedere marxist în această problemă, cel puţin la a doua mână şi l-a copiat pe Lenin de nenumărate ori, se laudă că va rezolva problema agrară într-un sens socialist şi într-un ritm alert prin teroare.

Sigur pe el datorită solidarităţii aparente atât a stângii, cât şi a dreptei în jurul planului cincinal, debarasat de orice opoziţie deschisă, stăpân necontestat al aparatului, „secretarul genial”, cum i se spune ironic, poate de acum să-şi permită orice. Din vechea gardă a bolşevismului, în parte moartă la propriu, în parte muribundă din punct de vedere politic, redusă la tăcere sau dezonorată, el a rămas, ca să spunem aşa, singurul în picioare, printre „nulităţile” de care-şi bătea joc înainte, în

faţa lui Buharin. Când s-a ivit o ocazie de a-şi întări autoritatea asupra GPU-ului contaminat de oportunism la vârf, nu a pierdut-o: de frică să se întoarcă în Rusia, funcţionari sovietici din străinătate optează pentru emigraţie; la Paris izbucneşte un scandal de proporţii când primul consilier al ambasadei, înspăimântat de un controlor de la Moscova, sare un gard, ca să fugă. Stalin profită pentru a învinui GPU se lipsă de vigilenţă, pentru a-l înlocui pe Trilisser, de dreapta, cu Mesing şi pentru a remania colegiul director. Pe lângă Menjiński, preşedinte inamovibil, îl păstrează pe primul adjunct, Iagoda, ale cărui simpatii pentru dreapta nu au durat mult. Sigur de acum pe acest instrument, el pune în acţiune industrializarea în oraşe, colectivizarea la sate, dă pinteni Partidului şi mai ales Comsomolului care transmit impulsul în toate angrenajele inexorabilei maşini birocratice şi poliţieneşti. Totul pentru plan şi prin plan: aşa poate fi rezumată întreaga viaţă a poporului rus începând din 1929, „anul marii cotituri”.

Sub acest titlul plin de infatuare, la numai cinci luni de la adoptarea *piatiletkăi*, Stalin nu aşteaptă să vadă rezultatul experienţei pentru a-şi anunţa victoria. Cu un patos economico-militar imposibil de reprodus, întretăiat de litanii pe tema rituală: „*JLenin a spus*...”, el anunţă „o mare cotitură pe toate fronturile construcţiei socialiste sub semnul unei ofensive hotărâte a socialismului împotriva elementelor capitaliste”. În paroxismul „comminciunii” şi al „comlăudăroşeniei”, el consideră atinse şi deja depăşite toate obiectivele fixate prin Plan, cu excepţia poate a celui de formare a cadrelor de „tehnicieni roşii”, dar Partidului nu-i trebuie decât voinţa pentru a „trece la rezolvarea problemei cadrelor şi pentru a cuceri cu orice preţ această fortăreaţă...” Investiţiile în industrie au ajuns într-un an de la 1 600 milioane de ruble la 3 400 milioane, spune el, fără să indice şi prin ce mijloace, nici de ce stânga ar fi comis odinioară o crimă inexpiabilă propunând să se treacă de la 500 la 1.000 de dotări anual. El enumeră succese extraordinare şi cuceriri decisive, omagiază tot felul de

„progrese formidabile” şi de „ritmuri impetuoase”, îşi bate joc de dreapta vinovată de bancrută frauduloasă alături de care tocmai jurase în public să „meargă până la capăt”. Dar în materie de „succese fără precedent” nimic nu egalează colectivizarea agriculturii, în ciuda „rezistenţei disperate a tuturor forţelor obscure posibile, de la culaci şi popi până la filistini şi oportunişti de dreapta”. Sate întregi, cantoane şi districte sau chiar regiuni întregi aderă, se pare, la colhozuri, dar Stalin nu spune prin ce presiuni implacabile se obţine acest lucru, făcând doar o aluzie în treacăt la „brigăzile muncitoreşti răspândite cu zecile şi cu sutele în principalele regiuni ale ţării” şi a căror ispravă, încă insuficient cunoscută, ne trimite cu gândul la persecuţiile din timpul răscoalei cămăşarilor (*Comisarás*). El explică milioanele de hectare colectivizate şi de quíntale recoltate ridicând în slăvi tractoarele… pe care le vor avea în viitor. „Vom înainta în ritm rapid spre socialism prin industrializare, lăsând în urmă întârzierea noastră seculară şi «rasială». Vom deveni o ţară metalizată, automobilizată, tractorizată. Şi când o să instalăm U.R.S.S. Într-un automobil şi pe mujic pe un tractor, să încerce numai să ne mai ajungă din urmă aceşti onorabili capitalişti, aşa de mândri de «civilizaţialor. O să vedem atunci care tară va trebui să se «numească» avansată şi care, înapoiată”.

Aceste lăudăroşeni grosolane în care ignoranţa şi orgoliul sunt dublate de naţionalism merită să fie apropiate de cuvintele găunoase ale lui Petru cel Mare: „Să sperăm că în câţiva ani vom putea să facem de ruşine ţările vecine…” Acelaşi nărav persistă peste secole, dispreţul afectat faţă de Occident, a cărui civilizaţie o copiază Rusia – ţaristă sau sovietică – şi ai cărui consultanţi îi plăteşte foarte scump, fără să ajungă niciodată din urmă nimic şi fără să depăşească pe nimeni. I s-a atribuit lui Petru insolenta mărturisire: „Mai avem nevoie de Europa doar pentru câteva zeci de ani, după care îi vom întoarce spatele”. Stalin se mulţumeşte să reducă la cinci ani termenul, pe urmă la patru, şi cei care vor să-l linguşească

îl reduc şi mai mult. Generalul Brusilov se gândea mai puţin la acest aspect al lucrurilor şi mai mult la asemănarea dintre personaje, când îşi scria *Memoriile*: „Mulţi dintre aceia care sunt la noi consideraţi oameni mari erau bolşevici prin metodele lor de guvernare şi felul de a acţiona: Ivan cel Groaznic, Petru cel Mare, Pugaciov”. Trebuie să notăm că înaintea lui Gorki, înaintea lui Brusilov şi înaintea atâtor alţii, Lenin făcuse comparaţia mai degrabă peiorativă între Petru şi el: „Dacă în Germania revoluţia întârzie, va trebui să învăţăm la şcoala capitalismului de stat a nemţilor, să-l imităm din toate puterile noastre, să nu precupeţim metodele dictatoriale pentru a accelera această imitaţie, *mai mult decât a accelerat Petru imitarea Occidentului în Rusia barbară*, fără a da înapoi în faţa mijloacelor barbare pentru a combate barbaria”. Dar el a considerat necesar să taie, când s-a autocitat, trei ani mai târziu, partea de frază referitoare la ţarul crud, torţionar şi asasin al propriului său fiu. Stalin, străin de orice umanism socialist, pare să reţină mai ales sfatul de a recurge la metode barbare, una dintre acele afirmaţii imprudente pe care „bătrânul” ar fi regretat ulterior că le-a lăsat-o discipolilor înguşti, incapabili să-i prindă înţelesul. Aforismul vine fără îndoială dintr-o reminiscenţă din Engels, din care Lenin s-a inspirat mult: „Umanitatea ieşită din animalitate a avut nevoie de mijloace barbare, aproape animalice, pentru a ieşi din barbarie”, imagine retrospectivă unde nu se găseşte nici urmă de sugestie pentru viitor.

Articolul despre „marea cotitură”, scris cu sânge rece pentru cea de-a douăsprezecea aniversare a revoluţiei, dă numai tonul presei aflate în delir comandat. „Extraordinar”, „colosal”, „măreţ”, „minunat”, toate superlativele apologetice sunt puse la bătaie pentru a lăuda lucrări socotite în alte părţi banale şi obişnuite, fie că este vorba de a săpa o groapă, a pune cărămizi într-un zid, a semăna secara şi mai ales pentru a ridica în slăvi proiecte mirifice aflate încă în stare de deviz sau machetă, dar a căror realizare ar fi permis, se pare, „ajungerea din

urmă şi depăşirea" Europei şi Americii. Deja cu vreo 10 ani înainte, în legătură cu primul plan de electrificare, Buharin intona o invocaţie lirică la adresa romanului *Steaua roşie* al lui Bogdanov, utopie în care un pământean se iniţiază pe planeta Marte, deja socialistă, în vederea trecerii „într-o epocă de măreţe construcţii", tranziţie de la capitalism la socialism. După ce l-au tratat drept contrarevoluţionar pe autorul ei – unul dintre pionierii mişcării lor, om extraordinar prin competentă şi caracter, mort în 192S în arma unor experienţe medicale care aduc a sinucidere –, colşevicii se inspirau din ficţiunea lui, dar în stilul lor excesiv şi anapoda, în pasiunea lor pentru gigantic, în cultul pentru maşini, în mistica tractorului şi într-o formă originală şi caracteristică de manie a grandorii. În lipsă de suport real, Stalin şi aparatul lui se mulţumesc cu himere şi, printr-o curioasă autosugestie, ajung poate să se autoconvingă că aceste ipoteze vagi sunt întemeiate, pe măsură ce-şi înşală supuşii. Este suficient să-l citeşti pe marchizul de Custine pentru a regăsi tradiţia bine înrădăcinată: „Nu există o mai bună metodă de a nega faptele cele mai evidente, nici de a înşela cu mai multă îndrăzneală conştiinţele, începând cu cea proprie".

Începând cu abatele astronom Chappe d'Auteroche în secolul al XVIII-lea, toţi observatorii demni de crezare au remarcat la ruşi un „dar neobişnuit al imitaţiei". În această ordine de idei, copiind aspectele exterioare ale americanismului industrial, Stalin nu a inovat mai mult decât o făcuse Petru cel Mare înaintea lui, fiindcă, după Godunov, Rusia i-a maimuţărit pe rând pe polonezi, pe suedezi, pe olandezi, pe prusaci, pe englezi, pe francezi. Herzen spune, pe bună dreptate: „Am fost 2000 de ani la coarnele plugului şi două secole la şcoală, şcoala imitaţiei". Orice ţară înapoiată trece printr-un stadiu de iniţiere ştiinţifică şi tehnică în cursul căruia sunt necesare împrumuturi de la civilizaţiile străine; dar statul cnuto-sovietic, în filiaţia specială a despotismului naţional, îşi interzice el însuşi progresul, mascând sub aroganţă o inferioritate intrinsecă. Remarca sarcastică pe care o face

Lenin la adresa lui Zinoviev: „Îmi copiază defectele” se aplică în cel mai mare grad moştenitorului său, care, în plus, copiază şi tarele modelelor capitaliste. Şi, aşa cum n-au asimilat marxismul, sinteză a mai multor culturi occidentale, ci au preluat din el scheme simplificate într-o terminologie savantă, bolşevicii n-au apucat-o nici pe drumul cel mai scurt către o producţie raţională atunci când au ales să-şi distrugă economia naturală pentru a construi, din deşartă dorinţă de glorie, „giganţi” ai electricităţii, ai siderurgiei, ai mecanizării, „cei mai mari din lume”, sau pretinşi a fi astfel.

Ar fi greu să distingem în profesiunea de credinţă socialistă a lui Stalin la vremea respectivă cât, în doze variabile, revine inconştienţei şi cât ipocriziei. Dar constatând cum este sacrificat individul care munceşte pe altarul statului parazit şi cum sunt jertfite generaţii revoluţionare mitului obsedant al planului, nu ne putem îndoi de un lucru esenţial: la cinci ani după moartea lui Lenin, noţiunile leniniste ale socialismului nu mai au nimic în comun cu conţinutul nici unei doctrine cunoscute sub acelaşi nume. Industrializarea lui Stalin presupune o supraexploatare intensivă a muncitorilor, iar colectivizarea, o aservire totală a ţăranilor. Căci, în lipsă de credite suficiente din exterior sau de clase destul de bogate de impozitat înăuntrul graniţelor ţării, proletarii din uzine şi semiproletarii satelor vor trebui să suporte în Rusia costurile „construcţiei” socialismului într-o singură tară. Pentru a finanţa planul „me lor construcţii” mutate de pe planeta Marte pe o şesime a globului pământesc şi foarte disproporţionat faţă de resursele normate ale Uniunii, nu există altă soluţie decât să se accentueze la extrem diferitele modaităţi de sustragere şi de constrângere deja în vigoare sub diferite pretexte, impozite abuzive, inflaţie fiduciară scăpată de sub control, creştere continuă a preţurilor, împrumuturi voluntar-obligatorii ale căror procedee echivalează cu reţinerile din salarii. Cum toate astea nu ajung, nu rămâne decât să fie expropriaţi ultimii deţinători de mărfuri şi de unelte de

muncă, în primul rând culacii „care au ce mânca”, dar şi micii negustori, artizanii, ţăranii mijlocaşi. În felul ăsta s-a terminat cu noua politică economică, cu concesiile, cu comerţul privat. Statul cnuto-sovietic, neputincios dacă e vorba să rivalizeze cu vreo iniţiativă individuală, lichidează orice competitivitate economică normală. La sfârşitul anului 1929, Stalin va declara: „Lenin a spus că noua politică economică s-a introdus serios şi pentru mult timp, dar el n-a spus niciodată că pentru totdeauna”. Secretarul inconsecvent promisese de mai multe ori în timpul anului să menţină în vigoare NEP. în mod evident, el însuşi nu ştie în ce direcţie îl duce propriul lui empirism. „Maşinăria scapă de sub control…” La mai puţin de o lună de la oraţia funebră a noii politici economice rostită de Stalin în termeni ambigui, Krijanovski, inginer şef la Plan, avea să citeze, remarcabil de oportun, alte idei ale lui Lenin: „Cum să ne apropiem de socialism? Pe nicio altă cale decât cea a noii politici economice” ultim ecou al unei politici aflate în agonie.

O evidentă recrudescenţă a comunismului de război şi a terorismului însoţeşte noua tentativă de a realiza socialismul „de asalt”, de data asta fără scuza circumstanţelor din Octombrie. Deşi îi menajează pe muncitorii specialişti recunoscuţi ca de neînlocuit, acordându-le chiar unele avantaje materiale în detrimentul categoriilor celor mai defavorizate, Stalin îşi întăreşte severitatea şi exigenţa faţă de proletariatul subalimentat, hărţuit, strivit. El vrea, prin decrete şi măsuri disciplinare, să obţină o mai bună productivitate şi să compenseze tehnica defectuoasă, dezordinea şi risipa birocratică, incompetenţa guvernamentală printr-un efort fizic sporit din partea muncitorilor pentru care alternativa este să se plece sau să fugă, să rătăcească cu miile de pe un şantier pe altul şi dintr-o uzină în alta în căutarea unor condiţii de viaţă suportabile. Dar vicisitudinile vieţii industriale sunt de departe „ajunse din urmă şi depăşite” de ororile colectivizării. În ciuda „victoriei pe frontul griului” trâmbiţată de Mikoian, echipele comuniste care străbat

provinciile pentru a-i converti pe mujicii recalcitranţi îşi permit abuzuri faţă de care precedentele „nelegiuiri ale *başbuzucilor*" şi chiar isprăvile istorice ale Opricininei pălesc. Oamenii încep să vadă trecând trenuri întregi transportând spre nord culaci deculachizaţi, în realitate ţărani desţărănizaţi, cu familiile lor jefuite de tot ce aveau, smulse în plină iarnă din izbele lor şi din locurile lor natale. Prin impozite ruinătoare scoatere la mezat, confiscări totale urmate de arestări în lanţ, uneori execuţii sumare, adesea omoruri din răzbunare şi represalii sălbatice, prin toate mijloacele de presiune şi de constrângere, aparatul aflat la ordinele lui Stalin provoacă o îmbulzeală panicată spre refugiul colhozului. În cea mai mare parte a lor, ţăranii astfel îndoctrinaţi ucid animalele, preferă să-şi vândă sau să-şi distrugă inventarul agricol decât să-l lase în mâna statului spoliator; doar cei mai săraci se lasă duşi cu vorba sau convinşi, neavând nimic de pierdut şi în speranţa de a beneficia de împrumuturile, de seminţele, de tractoarele prevăzute în Plan. Adevărate migraţii duc la depopularea regiunilor devenite fertile prin munca mai multor generaţii: plecare în masă a colonilor germani de pe Volga, exod al tăietorilor de lemne din Carelia, al păstorilor din Kazahstan, fugă a locuitorilor din zonele de graniţă, expuşi gloanţelor grănicerilor. „Întreaga Rusie rurală urlă în acest moment de durere şi de disperare", constată un corespondent de la *Bulletin communiste* din Paris.[44] Nenumărate sinucideri, netrecute

44 Nu se putea spune, în timpul vieţii lui Stalin, că acest corespondent era Pierre Pascal.

Stalin se va abţine să comenteze foametea cumplită dintre 1932-1934 din Ucraina, care a făcut şi mai multe victime decît aceea din 1921-1922 (vezi p. 236). Politica lui nesăbuită a realizat în aceste regiuni ceea ce el însuşi definise în 1925 ca o „anumită foamete artificial organizată". După opinia profesorului S. Prokopovicz „anii de foamete 1933-1934 au însemnat pentru ţară pierderea a 9 milioane de vieţi omeneşti". După mărturia lui W. H. Chamberlin, din 1933 pînă în 1934 „foametea bîntuia într-o parte întinsă a Ucrainei, în Caucazul septentrional, pe Volga inferioară şi mijlocie şi în Kazahstan. Regiunile încercate totalizau o populaţie de 50 pînă la 60 de milioane de suflete. Mortalitatea printre înfometaţi era de aproximativ 10 la sută." (Cf. S.

în statistici, şi chiar sinucideri colective în Siberia, în rândurile populaţiei ceremise, accentuează şi mai mult tragedia. Aşa se petrece în realitate miracolul înmulţirii colhozurilor, care îl ameţeşte atât pe Stalin.

Luptând împotriva muncitorilor şi ţăranilor, tehnicienilor şi intelectualilor, împotriva aripii stângi şi a celei drepte a partidului său, Stalin duce o luptă nemiloasă şi împotriva Bisericii şi a credincioşilor ei, încalcă şi aici şi sfidează prin metodele lui tradiţia bolşevistă al cărei moştenitor se consideră. Lenin subscria fără rezerve la opiniile lui Engels care i-a ironizat pe comunarzii blanquişti fiindcă voiseră să-l „desfiinţeze pe Dumnezeu prin decret", iar mai târziu i-a reproşat lui Dühring că „l-a depăşit pe Bismarck" în metodele lui de a combate religia. Concepţia lui, lipsită de echivoc în această privinţă, era la antipodul ateismului brutal şi agresiv al epigonilor lui. Încă de pe vremea *Iskrei*, el îşi exprimase această concepţie, admiţând „chiar şi dreptul iezuiţilor de a-şi face liber propaganda" cu unicul amendament de a-i sustrage acestei influenţe, prin persuasiune, pe proletari. „A declara că războiul împotriva religiei este unul dintre obiectivele politice ale partidului muncitoresc nu este decât o frază anarhistă", afirmă el şi chiar: „Dacă un preot se oferă să facă împreună cu noi munca politică, dacă execută cu conştiinciozitate sarcina pe care partidul i-o încredinţează, fără să intervină împotriva programului său, putem să-l primim în rândurile noastre". Constituţia sovietică „recunoaşte tuturor cetăţenilor libertatea propagandei religioase sau antireligioase", articol modificat dintr-un condei în 1929, şi programul bolşevist recomandă „evitarea cu grijă a oricărei ofense aduse sentimentelor credincioşilor". Timp de vreo 10 ani, Biserica şi statul, separate, au putut să trăiască într-o stare de relativă pace, tulburată în mod excepţional de câteva conflicte sângeroase, ca cele din timpul marii foamete în arma rechiziţionării metalelor preţioase din lăcaşurile sfinte, chipurile în folosul celor înfometaţi. Guvernul se mulţumea

---

Prokopovicz, Histoire économique de l'U.R.S.S., P., 1952.)

să favorizeze schismele, să susţină sectele disidente, stimulând în acelaşi timp propaganda anticlericală. Dar în momentul când Stalin reia ostilităţile împotriva ţăranilor începe o nouă etapă. Solidaritatea dintre preoţi şi culaci slujeşte la justificarea tuturor exceselor Partidului la ţară. Ateismul oficial se transformă în descreştinare sistematică prin violenţă: închiderea, demolarea sau dezafectarea lăcaşurilor de cult ale diferitelor confesiuni, ale capelelor şi ale mănăstirilor, confiscarea cărţilor religioase, interzicerea prozelitismului, arderea icoanelor, deportări de preoţi, condamnări la moarte. Sub pretextul materialismului militant, cu aspecte mai degrabă caricaturale, ateismul este deja obligatoriu în şcoli şi impus cu forţa adulţilor suspectaţi de „idealism”. Petru cel Mare confiscase un sfert din clopotele bisericilor pentru a le topi şi a face din ele tunuri; Stalin le confiscă pe toate pentru a face carburatoare. La două secole distanţă, ţarul cel sălbatic şi secretarul civilizat au la activul lor aceleaşi bufonerii blasfematorii şi aceleaşi mascarade educative, aceleaşi cortegii burleşti şi parodii profanatoare, dar cel de-al doilea nu reuşeşte, ca şi primul, decât să-i răneasc pe credincioşi persecutând clerul şi să ultragieze cultele fără a dezrădăcina credinţa şi nici superstiţiile refugiate în rugăciuni făcute pe ascuns sau în taina conştiinţelor. Bolşevicii degeneraţi nu recunosc decât din impostură aforismul lui Marx despre religie ca „opiu al popoarelor”, ei, cei ale căror „victorii pe frontul religios” izvorăsc exclusiv din metodele barbare ale celui mai mare dintre Romanovi, cel mai arbitrar dintre despoţi, ei, cei care au instaurat, după narcoticul dogmei leniniste, fetişismul unui cadavru.

La 21 decembrie 1929, zi până atunci necunoscută a celei de-a cincizecea aniversări a lui Stalin, toată presa sovietică apare cu titluri enorme, cu enorme portrete şi enorme articole. Laudele închinate dictatorului nu erau nici ele mai puţin enorme. Dacă ar fi să-i credem pe linguşitorii din anturajul său, totalitatea calităţilor umane şi multe virtuţi supraomeneşti s-ar întruchipa în Stalin,

omul de oţel. Modestia, curajul, devotamentul lui faţă de cauză sunt pe măsura ştiinţei şi clarviziunii lui. A fost organizatorul partidului bolşevist, conducătorul revoluţiei din Octombrie, conducătorul Armatei Roşii, învingătorul din războiul civil, ca şi din războiul din exterior. Este, în plus, călăuza proletariatului mondial. Practicianul se află la înălţimea teoreticianului şi amândoi sunt la fel de infailibili: lui Stalin nu i se poate reproşa nicio greşeală. Şi un leitmotiv revine mereu în aceşti ditirambi: bărbat de fier, soldat de oţel, cu variaţii pe această temă invariabilă a oţelului şi fierului: leninist de bronz, bolşevic de granit. Aceleaşi formule, aceleaşi hiperbole, aceleaşi expresii exagerate de admiraţie şi de supunere. În strictă conformitate cu modelele trimise de la Moscova, se regăsesc în mi" e de scrisori, mesaje, telegrame primite din toate colţurile Rusiei şi care umplu pagini întregi de ziare, apoi mai multe coloane zilnic timp de mai multe săptămâni. Editura de Stat răspândeşte în milioane de exemplare culegeri în care elogiile ocupă mai mult de 250 de pagini fără a mai pune la socoteală nenumăratele saluturi trecute doar în revistă, indicându-se expeditorul. Este fabricat în serie şi distribuit la ordin un bust oficial. Numele lui Stalin, atribuit deja câtorva oraşe, este acum atribuit unor uzine, centrale electrice, întreprinderi agricole, unităţi militare, şcoli.

Cu zece ani mai devreme, în 23 aprilie 1920, se sărbătorise la Moscova aniversarea a cincizeci de ani a lui Lenin, adevăratul întemeietor al bolşevismului, adevăratul fondator al partidului comunist, adevăratul învingător din Octombrie, creatorul real al statului sovietic. A fost o serată aproape intimă la comitetul moscovit al Partidului. Din amintirile depănate între prieteni vechi a rămas o modestă broşură de vreo 30 de pagini. Din 1920 până în 1930 se petrecuse la Moscova o schimbare profundă iar contrastul dintre cele două jubilee ilustrează în suficientă măsură atât noutatea, cât şi ceea ce este trăsătură naţională aici. Lenin, iubit şi admirat în partidul său, respectat şi cinstit de adversari şi opozanţi, n-ar fi suportat

niciodată ceva asemănător elogiilor de complezenţă şi, cu atât mai puţin, o adulare inspirată de arivism şi de frică. Stalin, detestat până şi de favoriţii lui, dar adulat ca un ţar şi ca un Dumnezeu, îi răsplăteşte pe apologeţii interesaţi, cumpără sau stoarce cu forţa complimente nesincere şi dă naştere unei revărsări de servilism imemorial. El însuşi s-a schimbat mult de la discursul din Tbilisi, când tempera zelul celor care-l lăudau. Atavismul istoric al străvechii Rusii, înăbuşit timp îndelungat printr-o înceată evoluţie capitalistă şi influenţe occidentale, dovedeşte o vitalitate tenace în persoana sa atotputernică ca şi în regimul de tranziţie care tinde să ridice imperiul Sovietelor la nivelul marilor ţări industrializate „fără a da înapoi în faţa metodelor barbare" pentru a-l înarma în vederea concurenţei universale şi a-l pregăti pentru conflagraţiile viitoare. Dar nici urmă de socialism, nici în fapte, nici în tendinţe, în momentul acesta în care noua castă privilegiată îşi ridică în slăvi şeful.

Printre omagiile exagerate pe care slujitorii lui, grăbiţi să-i atribuie merite pe care nu le are şi talente care-i lipsesc fără urmă de îndoială lui Stalin, fără ca totuşi să îndrăznească să-i atribuie pentru moment şi geniu, ne lovim, între mii de afirmaţii de aceeaşi valoare, de acelea care atribuie „ritmurile industrializării, necunoscute până acum în istoria umanităţii", sau „marele proces de industrializare socialistă" tocmai celui care-i proscrisese pe comuniştii industrialişti. Pornind de aici, propaganda trâmbiţează bilanţul anului 1929, totuşi insignifiant raportat la eforturile depuse de muncitorime şi la capitalurile investite, şi scoate în evidenţă tonele de metal care vor ieşi din marile furnale în construcţie. Se pare că ţăranul din Caucaz, atât de refractar la proiectele de industrializare ale opoziţiei, înainte de a o deporta, ţine acum în mod special să-şi aroge prin toate artificiile o prioritate în acest sens. Şi totuşi, condiţiile materiale de viaţă sunt din ce în ce mai rele în Rusia care se încrea Dtă „cu toată viteza înainte spre socialism". După raţionalizarea pâinii, urmează şi alte produse, apoi

produsele industriale. Numărul de guri de hrănit creşte, dar mărfurile de primă necesitate devin din ce în ce mai rare pe măsura creşterii preţurilor. În pragul anului 1930, consumul pe cap de locuitor rămâne cantitativ şi calitativ sub mizerabila medie de dinainte de război, fiindcă „în două domenii, cel al fierului şi cel al griului, ne aflăm într-o apreciabilă întârziere faţă de anul 1913”, admitea preşedintele Gosplanului la ultima conferinţă a Partidului. Rata natalităţii (2, 3%) indică în acest moment o creştere anuală a populaţiei cu 3 milioane şi jumătate, Rusia apropiindu-se deja de un total de 160 de milioane. Şi, cu şi mai multă îndreptăţire decât marchizul de Custine în secolul trecut, „te înflori la gândul că, pentru o asemenea mulţime de braţe şi de picioare, nu există decât un singur cap”.

Bibliografie

I. Stalin, Despre tineretul comunist, M., 1926; Lupta împotriva deviaţiilor de dreapta şi de ultrastânga, *Pravda*, nr. 40, M., 18 februarie 1926; Situaţia economică a Uniunii Sovietice, *Pravda*, nr. 89, M., 18 aprilie 1926; Greva engleză şi evenimentele din Polonia, Pravda, nr. 136, M., 16 iunie 1926; Contre les nouvelles mensongères du *New Leader* de New York, *Corr. Int.*, nr. 110, P., 13 oct. 1926; Despre blocul opoziţiei, *Pravda*, nr. 247, M., 26 oct. 1926; Opoziţia şi situaţia în interiorul Partidului, *Pravda*, nr. 256 şi 257, M., 5 şi 6 nov. 1926; Discurs de încheiere, *Pravda*, nr. 262, M., 12 nov. 1926; Perspectivele revoluţiei în China, *Bolşevik*, nr. 23 – 24, M., 31 dec. 1926; Problemele interne ale P.C. din Uniunea Sovietică, *Pravda*, nr. 285 şi 286, M., 9 şi 10 dec. 1926; *ibid*. Discurs de încheiere, *Pravda*, nr. 294, 295, 296, M., 19, 20, 21, 22 dec. 1926; Discurs, *Pravda*, nr. 13, M., 16 ianuarie 1927; Discurs, *Pravda*, nr. 51, M., 3 martie 1927; Problema guvernării muncitoreşti-ţărăneşti, *Bolşevik*, nr. 6, M., 15 martie 1927; Discurs, *Pravda*, nr. 72, M., 31 martie 1927; O nouă etapă în colectivizare, *Pravda*, nr. 83, M., 13 aprilie 1927; Problemele revoluţiei chineze, M., 1927; Cele trei principii fundamentale ale partidului în problema ţărănească, *Bolşevik*, nr. 7 – 8, M., 15 aprilie

1927; Principiul dictaturii proletariatului etc., Probleme ale leninismului, ediţia a IV-a; Revoluţia din China şi greşelile opoziţiei, M., 1927; Revoluţia din China şi sarcinile Internaţionalei comuniste, *Bolşevik*, nr. 10, M., 1 iunie 1927; Consideraţii asupra unor teme ale actualităţii, *Pravda*, nr. 169, M., 28 iulie 1927; Convorbire cu prima delegaţie americană, M., 1927; La physionomie politique de l'opposition russe, *Corr. Int.*, nr. 107, P., 22 oct. 1927; *L'Int. Com.* nr. 20, P., 15 oct. 1927; Discurs asupra situaţiei internaţionale, *L'Int. Com.* nr. 18 – 19, P., 1 oct. 1927; Opoziţia troţkistă în trecut şi azi, *Pravda*, nr. 251, M., 2 nov. 1927; Despre caracterul internaţional al revoluţiei din Octombrie, *Pravda*, nr. 255, M., 6 – 7 nov. 1927; Convorbire cu delegaţiile de muncitori străini, *Pravda*, nr. 260 – 261, M., 13 şi 15 nov. 1927; Discursuri, *Pravda*, nr. 269, M., 24 nov. 1927; Despre opoziţie, Culegere, M., 1928: Discurs, a zecea aniversare a Armatei Roşii, *Pravda*, nr. 50, M., 28 feb. 1928: Raport despre lucrările sesiunii plenare a C.C. etc., *Pravda*, nr. 90, M., 18 apr 1928: Discursuri, *Pravda*, nr. 113, M., 17 mai 1928; Pe frontul pâinii, *Pravda*, nr. 127, M., 22 iunie iy28; împotriva vulgarizării principiului autocriticii, *Pravda*, nr. 146, M., 26 iunie 1928; Lenin şi problema alianţei cu ţăranul mijlocaş, *Pravda*, nr. 152, M., 3 iulie 1928; Lucrările sesiunii plenare din iulie a C.C. etc., *Pravda*, nr. 163, M., 15 iulie 1928; În memoria lui I. Skvorţov-Stepanov, *Pravda*, nr. 235, M., 9 oct. 1928; Pericolul de dreapta în Partid, *Pravda*, nr. 247, M., 23 oct. 1928; Industrializarea ţării şi deviaţia de dreapta în partid, *Pravda*, nr. 273, M., 24 nov. 1928; Pericolul de dreapta în P.C. german; Problemele leninismului; Fracţioniştii de dreapta în P.C. american, M., 1930; Despre deviaţia de dreapta în Partid, M., 1929; întrecerea şi avântul muncitoresc de masă, *Pravda*, nr. 114, M., 22 mai 1929; Anul marii cotituri, *Pravda*, nr. 259, M., 7 nov. 1929; Problemele politicii agrare în U.R.S.S., *Pravda*, nr. 309, M., 29 dec. 1929; Problemele leninismului, M., 1929; ed. a 2-a completă, 1930; ed. a 7-a completă, 1931.

A. Angarov, Lupta de clasă în satele sovietice, M., 1929. – M. Bazarov, Ciclurile capitaliste şi procesul de restabilire economică a U.R.S.S., M., 1927. – (Blumkin), J.G. Blumkine fusillé par Staline, Comment et pourquoi Staline a fusillé Blumkine, *Bull, de l'Opp.*, nr. 9, P., febr. - martie 1930; Blumkine, (L'assassinat de), *Bull. Com.*, nr. 31, febr. 1930. – A. Bogdanov, Steaua roşie, Utopie, St-ţi., 1908. – V. Boguşevski, Construcţiile capitale în industria de stat, L., 1927. – A. Bolciakov, Satele sovietice, Economie şi obiceiuri, a 2-a ediţie, L., 1925.

— Bolşevicii, descrişi de ei înşişi, O convorbire extraordinară, *Sots. V.*, nr. 6, Berlin, 27 martie 1929; *id.*, I, Convorbire cu Sokolnikov; 2, Completare la relatarea lui Buharin, *ibid.*, nr. 9, Berlin, 4 mai 1929.

— La cotitură, Probleme fundamentale ale construcţiei economice, Culegere, M., 1927.

N. Buharin, Calea spre socialism şi alianţa muncitoresc-ţărănească, M., 1926; Caracterul revoluţiei noastre şi posibilitatea unei construcţii socialiste victorioase în U.R.S.S., *Bolşevik*, nr. 19 – 20, M., 31 oct.1926; La Rév. russe et la S-D, *Corr. Int.*, nr. 119, P., 30 nov. 1927; Testamentul politic al lui Lenin, *Pravda*, nr. 19, M., 24 ian. 1929; în apărarea dictaturii proletariatului, M., 1928; Remarques d'un économiste, *Corr. Int.*, nr. 126, 127, 129, 131, P., 20, 24, 27, 31 oct.1928; v. China.

(Buharin); B. Borilin, Despre economia sovietică şi greşelile teoretice ale lui N. Buharin, M., 1930. – N. Lehman şi S. Pokrovski, Sursele ideologice ale deviaţiei de dreapta, despre erorile şi deviaţiile tov. Buharin, L. 1930. – V. Lenin, Consideraţii asupra cărţii lui Buharin „Economia perioadei de tranziţie", L., 1931. – V. Sorin, Despre dezacordurile lui Buharin cu Lenin, M., 1930.

(China); M. Alski, Cantonul învinge... M., 1927. – N. Buharin, Les problèmes de la révolution chinoise, P., f.d. – Chen Fou-choen, La Rév. chinoise, P., 1929. – S. Dalin, în rândurile revoluţiei chineze, Prefaţă de M. Radek, M., 1926; Tineretul în mişcarea revoluţionară în China, M., 1927; Evenimentele din China şi revoluţia mondială,

Prefaţă de Sen Katayama, M., 1925. – A. Ivin, Suliţele roşii, Mişcarea ţărănească în China, 1927; De la Hang-Zhou la Şanhai, M., 1927. – A. Hodorov, M. Pavlovici, China în lupta pentru independenţă, M., 1925. – L. Madiar, Starea actuală a revoluţiei chineze, M., 1929; G. Manue, Sous le signe du Dragon, P., 1929.

— Probleme ale revoluţiei chineze, vol. I, Culegere, Universitatea Sun Yat-sen, Introducere de K. Radek, M., 1927. – M. Rafes, Revoluţia din China şi trădarea lui Cian Kai-şi, M., 1927. – G. Rjanov, China pe calea revoluţiei, L., 1927. – M.N. Roy. Revoluţia chineză şi Internaţionala comunistă, M., 1929. – G. Soulié de Mor ani. Histoire de la Chine, P. 1929; v. Stalin – Sun ïat-sen, însemnări ale unui revoluţionar chinez, M., 1926. – I. Taighin, Revoluţia chineză, M., 1927.

— Zhen Douxiou, Lettre à tous les membres du P.C. chinois, *Bull, de l'Opp*, nr. 15 – 16, P., sept. -oct. 1930; v. Troţki.

(Colectivizarea); A. Bejkovici, Colectivizarea agriculturii în sudul Rusiei, L., 1927. – A. Gaister, Rezultate şi dificultăţi ale colectivizării, M., 1929. – M. Kaunin, A. Enukidze, Colectivizarea totală şi sarcinile sovietelor, M., 1930. – I. Kogan, Colhozuri, sovhozuri şi staţiuni de maşini şi tractoare, M., 1929. – I. Koniukov, Agricultura colectivă, a doua ediţie revăzută şi completată, M., 1925. – I. Koniukov, Agricultura colectivă, ed. a 2-a, revăzută şi completată, M., 1925. – N. Krupskaia, Ce a spus Lenin despre colhozuri şi despre mica întreprindere ţărănească, M., 1930.

— Lenin despre colhozuri şi despre lupta împotriva culacilor, M., 1930. – F. Ţilko, Căile dezvoltării economiei rurale în U.R.S.S. în următorii 5 ani, M., 1930.

Conferinţa (a XV-a) a P.C.U., Dare de seamă stenografiată, M. 1927.

— Congresul (al XV-lea) al P.C.U., Dare de seamă stenografiată, M., 1928.

— Conferinţa (a XVI-a) a P.C.U., Dare de seamă stenografiată, M., 1929. – P. Dubner, I. Kremuev-sven,

Producţia neîntreruptă şi construcţia socialistă, M., 1929. – F.E. Dzerjinski, (Ultimul discurs al lui), în ziua morţii sale, 20 iulie a anului în curs etc., *Pravda*, nr. 175, M., 1 august 1926. – F. Dzerjinski, Sarcinile succesive ale politicii industriale, M., 1928; Probleme fundamentale de construcţie economică în U.R.S.S., Culegere, M., 1928. – A. Eichenwald, Economia sovietică, ed. a 5-a, M., 1929. – G.G., Dans le bloc droitier-centriste, *Bull*, *de l'Opp*. nr. 1 – 2, P., iulie 1929; A l'aide des bolchéviks-léninistes, *ibid*. – A. Gaister, Diferenţierea socială în satele sovietice, M., 1928. – G. Gordeev, Agricultura în război şi în revoluţie, M., 1925. – E. Gorfinkel, U.R.S.S. în sistemul economiei mondiale, M., 1929. – V. Gromann, L'économie nationale de l'U.R.S.S., să crise et son relèvement, P., 1927. – I. Iakovlev, Agricultură şi industrializare, M., 1926. – A. Joffe, Lettre à Léon Trotski, Le suicide de A. Ioffe, *Bull. Com.*, suplim. nr. 23 bis, P., nov. 1927. – A. Iugov, Economia naţională a U.R.S.S. şi problemele ei, Berlin, f.d. – St. Ivanovitch, P.C.U., Dix ans de monopole communiste, P., 1928. – L. Kaganovici, Rezultatele sesiunii plenare din noiembrie a C.C. etc., M., 1929; Cum este alcătuit Partidul, M., 1929. – (L. Kamenev), Documente referitoare la trimiterea unei telegrame marelui duce Mihail în 1917, Comunicat al C.C., etc. *Bolşevik*, nr. 23 – 24, M., 31 dec. 1926. – G. Krijanovski, Zece ani de construcţie economică a U.R.S.S., ed. a 2-a, M., 1928. – G. Krijanovski, S. Strumilin etc., Problemele fundamentale ale cifrelor de control ale economiei naţionale a U.R.S.S. pentru anii 1929 – 1930, M., 1930. – L. Krizman, Diferenţierea de clasă în satele Uniunii Sovietice, M., 1926; Revoluţia proletară şi satele, M., 1929. – G. Krumin, în lupta pentru socialism, M., 1926; Bilanţuri şi probleme ale construcţiei socialiste, M., 1927. – N. Lazarévitch, Ce que ai vécu en Russie, Seraing sur Meuse, f. d. – Lenin şi „spărgătorii de grevă" în oct. 1917, Scrisori, *Pravda*, nr. 250, M., 1 nov. 1927. – A. Leontiev, Construcţia socialistă şi criticii săi, M., 1928. – P. Maslov, Suprapopularea satelor ruseşti, M., 1930. – A. Melkunov, Construcţia organică a P.C. din Uniunea Sovietică, M.,

1929. – V. Miliutin, Următoarele sarcini economice, M… 1926: Istoria dezvoltării economice a U.R.S.S., M., 1928.

(Moravuri); V. Bronner, A. Elistratov, Prostituţia în Rusia, M., 1927 – Corupţie şi corupţi, M., 1926.

— Ce reprezii tă tineretul nostru? Culegere de articole adunate de S.I. Gusiev, M., 1927.

— Despre etica oamenilor de litere, vagabondajul şi boema literară, L., f.d. – Pentru moravuri noi, Culegere, L., 1929.

— Chr. Rakovski, Lettre sur les causes de la dégénérescence du parţi et de l'appareil d'Etat, *Bull, de l'Opp.*, nr. 6, P., oct. 1929.

— Rezoluţia Biroului Comisiei de Control cu privire la situaţia în organizaţia din Smolensk, *Pravda*, nr. 114, M., 18 mai 1928.

— Starea de depresiune în rândurile tineretului, *Esenineşcina*, Culegere, M., 1927. – A. Soltz, Despre etica Partidului, M., 1925.

— Vagabondaj şi vagabonzi, M., 1929;

V. Molotov, Politica partidului la ţară, ed. a 3-a completată, M., 1927.

— *Monde slave* (*Le*), Le Dixième anniversaire de la Rév. bolchéviste, P., 1927. – V. Motâlev, Probleme ale ritmului de dezvoltare a U.R.S.S. şi a statelor capitaliste, M., 1929. – I. Nikicin, Dinamica producţiei agricole şi procese social-economice la ţară, M., 1930.

(Opoziţia): înainte de Thermidor, Revoluţie şi contrarevoluţie în Rusia sovietică, f.d. şi f.l. – V. Buharin, A. Ştiapnikov, în legătură cu un atac demonstrativ şi cu pericolul de dreapta în Partid, *Bolşevik*, nr. 17, M., 15 sept. 1926.

— Contre-thèses de l'opposition sur le plan économique quinquennal, contre-thèses de l'opposition sur le travail à la campagne, *Corr. Int.* nr. 124, P., 11 dec. 1927. – „Déclaration" de l'Opposition, *Bull. Com.*, nr. 18 – 19, P., aprilie-iunie 1927. – (La) „Déclaration" des Trois mille, *Bull. Com.*, nr. 20 – 21, P., lui. -sept. 1927. – M. Grişin, Despre blocul de opoziţie şi situaţia în interiorul

Partidului, M., 1927. – E. Iaroslavski, Noua opoziţie şi troţkismul, L., 1926; Opoziţia Muncitorească, Grupul Muncitoresc şi Adevărul Muncitoresc, M., 1926. – G. Krumin, Noi isprăvi ale economiştilor opoziţiei etc., M., 1927. – I. Larin, Semnificaţia socială a blocului opoziţiei, *Pravda*, nr. 251, M., 30 oct. 1926.

— Maizlin, Tovarăşul Buharin în lupta împotriva „blocului opoziţiei", *Bolşevik*, nr. 18, M., 30 sept. 1926. – D. Mareţki, Platforma economică a opoziţiei unite, *ibid*. – S. Medvédiev, Les idées de l'Opposition ouvrière, *Bull. Com*. nr. 16 – 17, P., ian. -martie 1927. – B. Pozern, Opoziţia la cea de-a 15-a Conferinţă a Partidului.

L., f.d.; Résolution de l'Opposition sur le Comité anglo-russe, *Bull. Corn.*, nr. 16 – 17, P., ian. -martie 1927. – A. Sliepkov, Direcţia opoziţiei „muncitoreşti", *Bolşevik*, nr. 18, M., 30 sept. 1926. – v. Stalin; v. Tomski; v. Troţki.

I. Osovski, Căile de dezvoltare ale economiei naţionale sovietice, *Bolşevik*, nr. 7 – 8, M., 30 apr. 1926. – G. Petrovski, A. Enukidze etc., Despre realegerea sovietelor în 1928, Culegere, M., 1928.

— Piatakov, Declaraţie, *Pravda*, nr. 51, M., 29 febr. 1928. – D. Popov, Impozitul agrar din U.R.S.S. în 1927 – 1928, L" 1927. – E. Preobrajenski, Economia nouă, M., 1926; ed. a 2-a revăzută şi adăugită, M., 1926; Consideraţii economice, *Bolşevik*, nr. 6, M., 31 martie 1926; Legea fundamentală a acumulării socialiste, *Messager de l'Académie Communiste*, nr. 8, M., 1924. – K. Radek, Greva generală şi criza socială din Anglia, M., 1926.

(Religia); V. Bulgakov, Cum se moare pentru credinţă, *Sovremeniya Zapiski*, vol. XXXVIII, P., 1929.

— Fifteen Years of Religion and Anti-Religion, P., 1933. – P. Ghidulianov, Separarea bisericii de stat în U.R.S.S., Culegere, M., 1926. – G. Goyau, Dieu chez les Soviets, P., 1929. – I. Hecker, La religion au pays des soviets, P., 1928.

— Herbigny (Mgr. Michel d'), Le front antireligieux en Russie soviétique. P., 930 La guerre antireligieuse en Russie soviétique, P., 1930 – E. t-roslavski, despre frontal!

putirelisios, M, 1925.

— Livre Noir, A l'assaut des cieux, P., 1925. – R. Martel, Mişcarea antireligioasă în Rusia, 1933. – M. Sherwood, la vérité sur le „persécutions" religieuses en U.R.S.S., P., 1930.

A. RIkov, Articole şi discursuri, 4 vol., M., 1927 – 1928. – A. Rîkov, G. Krijanovski, Perspectivele de construcţie economică în U.R.S.S., M., 1928. – V. Sarabianov, Economia şi politica economică a U.R.S.S., M., 1926; Economia Naţională între 1927 – 1928 etc., M., 1927; După zece ani, M., 1927.

— Schoulguine, La résurrection de la Russie, P., 1927.

— Sesiunea plenară a C.C., Comunicate, Rezoluţii, *Pravda*, nr. 84, M., 13 aprilie 1926; Sesiunea a VJl-a a C.E. lărgit al Internaţionalei comuniste, *Pravda*, nr. 271 şi urm. M., 23 nov. 1926 şi urm. – I. Smilga, Pe teme economice, *Bolşevik*, nr. 6, M., 15 martie 1927. – S. Strumilin, Viaţa muncitorului în cifre, M., 1926.

— Succese şi neajunsuri ale campaniei pentru un regim de economii, *Pravda*, nr. 187, M., 17 august 1926. – M. Tomski, La discipline du Parţi et l'opposition trotskiste, *Corr. Int.*, nr. 120, M., 3 dec. 1927.

L. Troţki, Dnieprostroi, *Pravda*, nr. 204, M., 8 sept. 1925; înspre capitalism sau înspre socialism? M., 1926; Discursuri, A XV-a conferinţă a Partidului, *Pravda*, nr. 257, M., 6 nov. 1926; La crise du P.C. Chinois, Trois articles de Trotski: N'est-il pas temps de comprendre? La voie sûre; Hankéou et Moscou, *Bull. Com.*, nr. 20 – 21, P., lui. -sept. 1927; Amendements à une résolution de Rykov sur la situation économique de l'U.R.S.S., *Bull. Com.* nr. 22 – 23, P., oct. -nov. 1927; La rév. chinoise et les thèses de Staline, *Bull. Com.* nr. 24 – 25 şi 26, P., dec. 1927 şi ian. -mar. 1928; Qu'est-il arrivé et comment? P., 1929; Staline et la révolution chinoise, Faits et documents, *Bull. de l'Opp.*, nr. 15 – 16, P., sept. -oct. 1930; La défense de l'U.R.S.S. et l'opposition, P., f.d.; La „troisième période" d'erreurs de l'Int. Com., P., f.d.; L'Internationale Communiste après

Lenin, Le grand organisateur des défaites, P., 1930; Problems of the Chinese Révolution, New York, 1932; Şcoala stalinistă de falsificare, Berlin, 1932;

S. Zagorsky, Où va la Russie? Vers le socialisme ou vers le capitalisme? P., 1928. – V. Zenzinov, Les enfants abandonnés en Russie Soviétique, P., 1929.

X

STALIN

Planul lui Stalin. Promisiuni şi condiţii. Instrucţiunea publică. Aparatul birocratic. Dictatura lui Stalin. Cel de-al XVI-lea Congres al Partidului. „Linia generală”. Colectivizarea satelor. „Ameţeala succesului”. Industrializarea. Măsuri draconice. Decrete şi circulare. Paşaportul interior. Sărăcia. Represiuni, arestări; deportări. Riazanov. Tăcerea lui Stalin. Foametea. Bilanţul cincinalului industrial. Planul, rezultate şi consecinţe. Aparenţe şi realităţi. Antecedente istorice. Amintirea lui Petru cel Mare. Paralele şi comparaţii. Învăţămintele istoriei Rusiei. Societatea sovietică. Socialism sau capitalism de stat? Noile privilegii. Posibilitatea războiului. Neo-patriotism şi neo-defetism. În răspărul socialismului şi comunismului. Inegalitatea politică şi socială. Literatura şi artele sub Stalin. Sinucideri. Cel de-al XVII-lea Congres al Partidului. Stalin deasupra tuturor. „Cel mai mare conducător al tuturor timpurilor şi al tuturor popoarelor”. Al doilea plan cincinal. Evoluţia lui Stalin. U.R.S.S. şi Societatea Naţiunilor. Stalin pacifist. Tineretul sovietic. Discreditarea internaţională a comunismului. Cine este Stalin? Sinuciderea Alliluevei. Asasinarea lui Kirov, răspuns la teroare al terorismului. Curajul lui Stalin. Ultimele cuvinte ale lui Lenin.

Înainte de planul cincinal, statul sovietic „totalitar” îşi trasa deja contururile distincte, la fel cum se contura personalitatea lui Stalin, care reprezintă întruchiparea lui. În timpul memorabilului cincinal, industrializarea şi colectivizarea desăvârşesc ambele fenomene. Până şi amintirea programului socialist şi comunist a dispărut, nemaipăstrându-se decât în închisori, iar iniţialele

„U.R.S.S”. capătă o semnificaţie durabilă, dacă nu definitivă.

Îndeplinirea Planului ar fi trebuit să tripleze, sau să se apropie de triplul producţiei industriale dinaintea revoluţiei şi să sporească doar cu o jumătate producţia agricolă, în cifre absolute, fără să se ia în consideraţie creşterea numerică a populaţiei. Pentru a ajunge aici, trebuia investit în economia planificată maximum de resurse naţionale, 86 miliarde de ruble după calculele financiare, de unde necesitatea de a reţine, în acest scop, o parte crescândă din venitul general prin diferite metode inavuabile, impozite indirecte, împrumuturi forţate, salarii mici şi preţuri mari, inflaţie fiduciară scăpată de sub control, rechiziţionări de recolte şi de animale, adică prin jefuirea poporului muncitor, restrângându-i-se la maximum puterea de cumpărare, impunându-i-se privaţiuni şi suferinţe de nedescris. Trebuia achiziţionată la preţuri mari asistenţa tehnică a capitalismului exterior şi pentru asta trebuia exportat chiar şi în pierdere, trebuia înfruntată printr-un fel de *dumping* concurenţa mondială, golită ţara de o mare parte din substanţa ei economică în ciuda lipsei în interior a bunurilor de consum şi a produselor alimentare (Ordjonikidze constata în 1929: „Pentru cea de-a douăsprezecea aniversare a puterii sovietice ne lipsesc aproape toate produsele agricole”). În schimb, urma să aibă loc o creştere teoretică a salariilor, estimată pe hârtie la 71 la sută, dar cu condiţia irealizabilă de a dubla randamentul muncii, de a reduce sensibil costul producţiei şi al preţurilor cu amănuntul, de a îmbunătăţi calitatea mărfurilor, de a mări suprafaţa însămânţată, de a mări productivitatea solului, în fine, de a mări cu o cincime valoarea rublei. Planul cerea deci practic sacrificarea generaţiilor contemporane, exploatate şi onrimate în numele unui progres material neînsemnat, contestabil, pentru generaţiile viitoare şi cu perspective foarte aleatorii de progres economic în prezent, făcând abstracţie de condiţiile politice, sociale, intelectuale şi morale. Sub pretextul de a întări „sectorul socialist”, în realitate o nouă

specie de capitalism de stat, birocraţia amână la nesfârşit condiţiile omeneşti de viaţă în socialism.

Este adevărat că *piatiletka* prevedea iar guvernul promitea să ridice „nivelul cultural” al populaţiei. Industria nu putea să ajungă din urmă şi cu atât mai puţin să depăşească vreo ţară fără un anumit nivel de instrucţie publică şi fără cadrele necesare. În 4 ani, un nou personal, de 80.000 de ingineri, 150.000 de tehnicieni şi 800.000 de muncitori calificaţi, trebuia să se adauge celui vechi. Agricultura colectivizată avea nevoie de milioane de muncitori specialişti, agronomi şi mecanizatori. Dar ar fi fost nevoie de timp, de experienţă, de mijloace materiale şi mai ales de alte condiţii spirituale pentru a educa populaţia şi a forma o elită. Falimentul bolşevismului în materie de învăţământ primar şi de cultură generală, în ciuda numeroaselor reforme şcolare zgomotoase, dar sterile, nu lăsa să se întrezărească speranţa unui reviriment miraculos. Înlocuind, în partidul lor, spiritul critic şi îndoiala ştiinţifică, cu deviza *magister dixit* a celei mai rele scolastici medievale preluată de la pitagoreicii decadenţi, leniniştii au căzut instinctiv într-un obscurantism specific cu o terminologie plicticoasă şi au înfundat şi mai adânc în obscurantism poporul pe care pretindeau să-l emancipeze de puterea tenebrelor.

Ignoranţa, spune Clara Zetkin, a uşurat „cu siguranţă, într-o anumită măsură, revoluţia”, ferind creierele de contaminarea cu ideile burgheze… Lenin era de acord că aşa stăteau lucrurile, dar numai pentru „o anumită etapă a luptei noastre”, faza de distrugere, căci „analfabetismul se împacă greu, nu se împacă deloc cu sarcinile constructive”. Lenin a trebuit să le amintească de mai multe ori discipolilor săi obtuzi că e imposibil să se instaureze socialismul în absenţa „învăţământului general obligatoriu”. Ultimele sale scrieri recomandă să „se pună în centrul activităţii noastre educaţia, cultura” şi resping tiradele goale despre arta proletariatului pentru a recomanda învăţarea, înainte de toate, a scrisului şi a cititului. Recomanda de asemenea „situarea învăţătorului

la noi mai presus decât este el situat în orice altă ţară". Dar la moartea lui, starea lamentabilă a instrucţiei publice şi sărăcia corpului didactic contrazic toate aserţiunile grandilocvente şi mincinoase ale propagandei oficiale.

În 1923, partidul îşi anunţase intenţia de a „lichida analfabetismul" adulţilor până la cea de-a zecea aniversare a lui Octombrie, „hotărâre istorică" după părerea lui Bubnov şi a altora. Dar în 1924, la congresul comunist, Krupskaia constată: „... în noiembrie, învăţătorul primea 4 ruble, astăzi el primeşte 10 până la 12 pe lună şi este muritor de foame... Preţul pâinii a crescut şi cu 10 – 12 ruble el poate să-şi cumpere mai puţină pâine decă îşi cumpăra înainte cu 4 ruble. Dar şi acest salariu de mizerie, învăţătorul îl ia cu o întârziere de două-trei luni iar deodată nu-l ia deloc „La congresul amintit, delegatul învăţătorilox declara în jur de 70 la sută de analfabeţi în ţară, cifră confirmată de Zinoviev. Puţin după aceea, acesta dezvăluie „situaţia înspăimântătoare" din şcolile de la ţară, desene învăţătoare în zdrenţe şi fără foc în sobă iarna, învăţătorul care „nu are din ce trăi, pentru că nu l-am plătit". În acelaşi an, Lunacearski vorbeşte pur şi simplu despre „catastrofă" în această privinţă: există mai puţin de 50.000 de şcoli primare faţă de 62.000 în vechiul regim şi pentru o populaţie mai mare; salariul mediu al învăţătorului de la ţară, plătit adesea cu 6 luni de întârziere, rămâne uneori sub 10 ruble pe lună: „Iată o serie întreagă de provincii unde învăţătorul moare de foame în sensul propriu al cuvântului". De abia în 1925, învăţătorii au ţinut un prim simulacru de „congres", întrunit de fapt de către autorităţi şi au fost admişi în rândul cetăţenilor, electori sau eligibili în sovietele inexistente. Din acel moment încetează să mai fie trataţi ca intelectuali, inasimilabili prin natură, viaţa lor se îmbunătăţeşte încetul cu încetul, adică foamea, bolile, mortalitatea se atenuează, prostituţia şi cerşetoria tind să dispară. Dar salariile ca şi localurile şi rechizitele şcolare rămân foarte mult sub un minimum de decentă. În 1927, în timpul celei de-a X-a aniversări, nu se mai vorbeşte despre

analfabetism lichidat, în ciuda tuturor „hotărârilor istorice”. Programul Partidului: învăţământ general şi obligatoriu, egal şi politehnic; gratuitatea hranei, a îmbrăcămintei, a materialului didactic pentru toţi elevii; instituţii preşcolare şi postşcolare, creşe, cămine, biblioteci, universităţi populare etc., acest program se dovedeşte în toate privinţele o vorbă în vânt ca şi celelalte promisiuni ale bolşevismului. În 1928, *Pravda* înregistrează în fine (2 septembrie) „stabilizarea analfabetismului”. În 1929, ziarele *Izvestia* (11 iulie) evaluează la 60 la sută proporţia celor cu desăvârşire analfabeţi, fără a-i mai pune la socoteală pe „recidiviştii ignoranţei”, adică pe aceia care au uitat alfabetul.

Nu s-a schimbat deci nimic de la ţarism încoace. Este primul an al cincinalului industrial şi nu mai e vorba despre discursuri, nici despre literatură, ci despre huilă, fier, tractoare şi turbine. Stalin va face pentru tehnică ceea ce nu a încercat pentru socialism: Lunacearski, diletant vorbăreţ şi dezordonat, principalul responsabil, cu numele, de neregulile din Comisariatul pentru Instrucţie, este brusc înlăturat din funcţii, înlocuit cu Bubnov care introduce în învăţământ metode militare. În 1930, Comitetul Central decide obligativitatea învăţământului, bineînţeles fără să reuşească s-o realizeze şi, începând din anul următor, inovaţiile numite revoluţionare vor fi anulate una câte una până la restabilirea sistemului clasic anterior, conducere unică a şcolilor, ierarhie universitară, regularitate a cursurilor, disciplină, manuale, examene şi diplome. Nici măcar echipele de studenţi înfiinţate odată cu planul sub conducerea lui Bubnov pentru a „lua cu asalt frontul cultural” nu vor supravieţui experienţei.

Stalin credea că va rezolva toate problemele cu ajutorul aparatului său. De la vreo 800.000, cât număr? acesta în 1913, după estimările lui Rubakli, numărul de funcţionari ajunsese la mai mult de 7 36* °00 înainte de NEP. pentru a scădea apoi şi a se opri la 3 722.000 în 1927, fără să-i punem la socoteală pe funcţionarii din Partid şi din numeroasele lui filiale, pe cei din sindicate şi

din cooperative. Mai mult chiar decât pe vremea marchizului de Custine, „există numeroase persoane interesate să perpetueze şi să ascundă abuzurile”. Statisticile parţiale nu permit o estimare exactă a totalului maşinii birocratice care depăşeşte poate 5 milioane în 1930. „Nu putem să distrugem această enormă maşină creată de stadiul de civilizaţie extraordinar de înapoiat din ţara noastră”, îşi exprima Buharin, pe vremea când încă mai vorbea deschis, regretul; dar Stalin nu se gândea să reducă importanţa instrumentului de dominare pe care-l moştenise şi pe care ştiuse să-l perfecţioneze. Dimpotrivă, desfiinţând NEP, el întăreşte şi mai mult birocraţia, care, prin colhozuri, începe să se amestece chiar şi în gestionarea practică a agriculturii, după ce a încheiat etatizarea comerţului, cooperaţiei şi meşteşugurilor. Proliferează deci un funcţionarism fără precedent care se hipertrofiază în paralel cu industrializarea, diversificat în forme, dar imuabil în fond, spre nenorocirea ţării „condusă de un număr prea mare de funcţionari prea mărunţi”. Ar fi necesară o altă lucrare, specială, pentru a descrie pagubele produse de hârţogăraie, de parazitismul nesăţios, ale căror efecte de suprafaţă le semnalează principalele organe bolşevice din când în când, fără să se atingă însă de cauzele profunde ale răului. „Să privim imensul aparat sovietic: veţi găsi în el un număr imens de pierde-vară care nu doresc victoria socialismului”, declară Ordjonikidze în 1929, fără iluzii, şi adaugă: „Oamenii cu care n-avem ce face şi de care n-are nimeni nevoie îşi au locul rezervat în comisiile de control...” Consecinţele fatale ale acestei situaţii se regăsesc în orice bilanţ economic şi politic al regimului.

La vârful piramidei birocratice, aparatul de Partid epurat de elementele eterogene, după jalnica prăbuşire a dreptei, îi asigura lui Stalin o stabilitate perfectă. Eventualitatea unor noi insubordonări individuale sau în grupuri mici în viitorul imediat rămânea posibilă, dar nu va fi decât o joacă pentru „patron” să le vină de hac imediat.

Este inutil să urmărim în detaliu operaţiunile numite

„organizatorice”, revocări, numiri şi mutări prin care Stalin exercită acum o suveranitate fără limite şi a cărei eficienţă secretă se poate exprima în trei silabe: GPU. După Lunacearski, alţi comisari ai poporului uzaţi, Semaciko, Unşlint, Briuhanov, vor fi brusc concediaţi, nerespectându-se nici formalităţile în uz rezervate servitorilor. Cu excepţia corpului birocratic interesat, nimeni nu dă importanţă celor patru-cinci rânduri care menţionează în ziare aceste căderi în dizgraţie, fără nicio explicaţie. Opinia publică este anihilată iar bolşevicii încercaţi gândesc în lozinci învăţate pe de rost. Nu se pot desluşi motivele ascensiunii bruşte a unui Sîrţov, promovat la preşedinţia Consiliului Comisarilor pentru Rusia în locul lui Rîkov destituit; poate că trebuia numit unul în care Stalin să aibă încredere, cu sau fără îndreptăţire. Nimeni nu înţelege altfe. desemnarea lui Molotov în fruntea Consiliului Comisarilor pentru Uniunea Sovietică, altă funcţie cart i-a fost retrasă lui Rîkov, decât dacă presupunem că Stalin vrea să se debaraseze de el în Secretariat. Mutarea de pe un post pe altul a personajelor interşanjabile ale oligarhiei de la conducere pierde orice interes, fie că Ordjonikidze revine în Biroul Politic, ori Kaganovici îi ia locul lui Molotov ca prim subsecretar al Partidului sau că sunt mutaţi alde Kuibâcev, sau Andreev, sau Rudzudak. Pe firmamentul birocratic unde răspândesc o strălucire cam ternă câte-un Iaroslavski, vreun Skrâpnik şi chiar vreun Kirov, apar şi stele mai mărunte, ca Akulov şi Postâşev, fără să-ţi poţi da seama nici de ce, nici cum. Yoroşilov şi Kalinin, adepţi pocăiţi ai dreptei şi transfugi oportuni, se întrec în compromisuri şi în supuşenie pentru a rămâne pe poziţii.

Lui Stalin nu-i mai ajunge să inspire frică şi supunere, învinşii trebuie să se pună în slujba ascensiunii lui şi să-l laude dacă vor să nu dispară. Căzuţi la rangul de funcţionari mărunţi, Piatakov şi Radek îşi înteţesc dovezile de devotament în speranţa de a-i inspira un pic de încredere „patronului”. Înnebuniţi de frică după dezvăluirea convorbirilor lor cu Buharin, Zinoviev şi

Kamenev îşi cumpără iertarea denunţându-l pe acesta din urmă, care abia reuşeşte să scape printr-o dezicere şi o pocăinţă repetate încă o dată, pe lângă ameninţarea de a recurge la sinucidere. Stalin evită, în general, să se încurce cu cadavre, nu fiindcă viaţa omenească i s-ar părea preţioasă şi respectabilă, ci fiindcă găseşte că e mai avantajos pentru el să-şi dezonoreze adversarul decât să-l ucidă. El a putut zdrobi opoziţiile fără să-i suprime fizic pe liderii lor, hotărâţi de altminteri să nu înceapă lupta. Experienţa l-a învăţat să dispreţuiască oamenii, să le exploateze cu inteligenţă slăbiciunile, să dozeze represiunea în funcţie de rezistenţă. O nouă rubrică se înfiinţează în *Pravda*, cea a declaraţiilor de pocăinţă şi a scrisorilor de delaţiune, demne produse ale moralei bolşevist postleniniste.

Înainte de a întruni cel de-al XVI-lea Congres al Partidului, în 1930, Stalin reorganizează aparatul Secretariatului, remaniază serviciile Comitetului Central, reînnoieşte birouri, secţiuni, comisii, miriadele de comitete care formează reţeaua compactă a administraţiei sale. Se epurează, după Partid, personalul sindicatelor, după biblioteci şi repertoriul teatral, se epurează universităţile. Aici cei care au de suportat consecinţele sunt prietenii lui Buharin, Rîkov şi Tomski, vechii partizani ai dreptei, iar dincolo, sunt când Dostoievski, când Schiller, când Dickens, câteodată Lohengrin şi câteodată Werther, la voia iniţiativelor sau a influenţei unor filistini ridicoli şi plini de importanţă. Nu este scutită nici Academia de Ştiinţe; prin diferite sancţiuni arbitrare, venite după primirea în rândurile ei, sub ameninţarea tăierii subvenţiilor şi sub pretextul ştiinţelor sociale, a unei serii de bolşevici, puterea interzice Academiei cea mai mică pornire de indeoendenţă intelectuală şi o subordonează în mactică nevoilor propagandei sale. Marchizul de Custine observase deja în Rusia de altă dată: „Aici până şi inteligenţele sunt supuse disciplinei. Când Direcţia Centrală de Statistică îl incomodează, Stalin o desfiinţează, căci, în opinia exprimată de presa lui, „statistica nu poate să fie neutră”,

este nevoie de o „statistică de clasă”. La fel, spun profesorii de ziaristică sovietici, „informaţia nu înseamnă să dai ştiri, ci să faci educaţia maselor largi”, „informaţia este un instrument al luptei de clasă, nu o oglindă pentru a reflecta cu obiectivitate evenimentele”, ceea ce justifică dinainte toate minciunile, în numele interesului mai mult sau mai puţin prost înţeles, al revoluţiei. Ceea ce seamănă cu una dintre observaţiile din urmă cu un secol, a marchizului de Custine: „Aici a minţi înseamnă a proteja societatea, a spune adevărul înseamnă a zdruncina statul”.

Cel de-al XVI-lea Congres, ţinut, în ciuda prevederilor statutului, la doi ani şi jumătate după cel de-al XV-lea, realizează în fine idealul lui Stalin, de mult împlinit în congresele Sovietelor: un miting în care oratori desemnaţi dinainte rostesc la comandă cuvântări, în care corul aplaudă la comandă, votează moţiunile la comandă, cântă la comandă *Internaţionala*. De acum, în şedinţele Partidului, ca odinioară în adunările deliberative ale statului, delegaţii se mulţumesc să asculte ca nişte şcolari cuminţi lecţia” pe care o vor avea de recitat, ca învăţători plini de importanţă, în faţa altora, subordonaţi lor. Exista aşa ceva în multe din congresele precedente, dar în proporţie mai mică şi descrescătoare, pe măsură ce ne întoarcem spre Octombrie. „Rusia, această naţiune copil, nu este altceva decât un imens colegiu: totul se petrece aici ca la şcoala militară, cu diferenţa că şcolarii nu ies din şcoală decât atunci când mor”, mai scria marchizul de Custine, dar dacă prezentul seamănă trecutului, în privinţa mediului şi a moravurilor, istoria nu a transmis totuşi amintirea unui spectacol atât de degradant ca amintirea acestor bolşevici model, fricoşii dreptei, urcaţi la tribună ca să-şi sfâşie pieptul recunoscându-şi greşelile în faţa unui auditoriu fanatic sau cumpărat care-şi urlă ura la comandă cu singurul scop de a-i fi pe plac despotului. Din exilul lui, Rakovski a putut comenta acest „tablou sălbatic al birocraţilor dezlănţuiţi”, în termeni pe deplin îndreptăţiţi: „Este greu de spus cine şi-a pierdut mai mult sentimentul demnităţii, cei care se pleacă umiliţi sub

huiduieli şi fluierături, care închid ochii la insulte în speranţa unui viitor mai bun, sau cei care, în numele aceleiaşi speranţe, proferează aceste insulte, ştiind dinainte că adversarul trebuie să cedeze”. Scene hidoase, dar urmate, a doua zi, de întâlnirile colegiale, în Comitetul Central, între cei care au huiduit şi cei care-au fost huiduiţi…

Raportul lui Stalin la Congres etalează şi de data asta clişeele leninismului cu privire la situaţia politică internaţională: lumea este măcinată de antagonisme dintre care cele mai ascuţite sunt cele dintre Statele Unite şi Anglia; Societatea Naţiunilor putrezeşte de viesocialismul îşi pierde orice influenţă şi partidele comuniste înaintează din victorie în victorie stabilizare? capitalistă ia sfârşit şi peste tot se anunţă revoluţia; burghezia caută o ieşire în războiul împotriva U.R.S.S., mai ales în Franţa, „ţara cea mai agresivă şi cea mai militaristă din lume etc. Restul este consacrat situaţiei interne şi rezumă, amestecate cu formulele tip ale ortodoxiei momentului, calculele mai mult sau mai puţin fictive stabilite cu frica în oase de către experţi lipsiţi de convingeri, înspăimântaţi de politicieni fără nicio competenţă ştiinţifică. Aceleaşi fraze reproduse în toată literatura oficială a aceleiaşi epoci nu-şi capătă toată semnificaţia decât împletite cu fapte disparate şi cu actele contradictorii care de la o zi la alta vor trasa desenul sinuos al „liniei generale”.

Stalin nu conta pe bunăvoinţa, cu atât mai puţin pe elanul spontan al muncitorilor pentru a atinge ţelurile îndepărtate fixate prin Plan. El însuşi se împotrivise cu prea multă înverşunare tendinţei industrialiste pentru a mai avea iluzii în privinţa ei. Tonul lui optimist în public putea să inducă în eroare o mare parte a tineretului, dar cea mai mare parte a clasei muncitoare, sătulă de promisiuni, şi totalitatea ţărănimii, neîncrezătoare prin fire şi ostilă prin experienţă, nu. Întrucât presimţise o „anumită foamete artificial organizată” ca urmare a unei industrializări prea rapide, nu-şi va schimba părerea decât constrâns de împrejurări, mai exact de dificultatea

crescândă de a stoca cerealele indispensabile aprovizionării oraşelor. Din lipsă de mărfuri industriale de oferit la schimb pentru produsele agricole, a trebuit să folosească forţa pentru a le smulge ţăranilor recoltele şi s-a angajat din necesitate pe drumul pe care Troţki îl împingea din prevedere.

Trecând de la o extremă la alta, de la prudenţă la temeritate, el şi-a amintit de o frază a lui Lenin pentru a-şi face din ea o justificare universal valabilă şi pentru a explica cele mai nebuneşti exagerări: „Trebuie să insufli muncitorilor şi ţăranilor conştienţi entuziasmul printr-un program măreţ, de zece până la douăzeci de ani, cu o perspectivă limpede şi vie, absolut ştiinţifică în temeiurile ei”. Dar bucuria de a munci suscitată sau stimulată prin artificii vulgare nu însufleţea nici proletariatul epuizat, nici ţărănimea sceptică, şi eforturile extenuante ale „brigăzilor de şoc” în întrecerea prost plătită nu reuşeau să compenseze insuficienţa condiţiilor materiale, înapoierea tehnică şi incompetenţa profesională. Atât din înclinaţie naturală, cât şi prin logica propriului său sistem, Stalin era silit să înlăture obstacolele prin măsuri draconice.

„Ofensiva” cea mai dură s-a făcut simţită mai întâi la ţară. Ca toate obligaţiile impuse prin violenţă popoarelor Uniunii Sovietice, colectivizarea trebuia să treacă drept o acţiune benevolă, în flagrantă contradicţie cu Planul care fixa dinainte procentajul de realizat. „Ar fi cea mai mare absurditate să vrei să introduci munca agricolă în comun… în sate atât de înapoiate unde e necesară în prealabil o îndelungată muncă de educaţie”, spusese şi repetase Lenin, hotărât să se „înţeleagă bine” cu micii producători pentru a-i transforma „printr-o îndelungată muncă se organizare, foarte lentă şi toarte prudentă”. El nu concepea compatibilitatea între industria socialistă şi agricultura individualistă decât într-o cooperare liberă şi paşnică, „fără cea mai mică constrângere” directă sau indirectă. Stalin părea să-l înţeleagă, dacă am fi să ne luăm după afirmaţiile sale anterioare acţiunilor implacabile ale brigăzilor comuniste mobilizate împotriva ţăranilor. Dar,

contrar declaraţiilor liniştitoare şi fără să ţină câtuşi de puţin cont de Planul stabilit în ipoteza unei cincimi din suprafeţele agricole de colectivizat şi mecanizat în cinci ani, el obţine de trei ori cifra prevăzută pentru tot planul cincinal într-un an şi jumătate, trecând totul prin fier şi sabie, într-o singură lună, numărul fermelor trecute în gospodăriile colective îl depăşeşte pe cel obţinut în 12 ani de revoluţie; asta pe hârtie, fiindcă tractoarele, maşinile, îngrăşămintele, organizarea şi consimţământul celor direct interesaţi lipsesc încă. Acest rezultat nu se obţine prin exproprieri arbitrare şi prin jaf ilegal decât cu preţul unei represiuni fără seamăn, pe care Stalin o numeşte „desfiinţarea culacilor ca şi clasă”, dar în care pier cu miile ţărani mijlocaşi şi săraci. Cronica timpului n-a putut să recenzeze în totalitate arestările în masă şi execuţiile capitale care au însoţit colectivizarea, nici sinuciderile şi asasinatele. Statistica este plină de cifre seci şi coeficienţi inutili, dar nu înregistrează nici ea aceste victime fără număr aşa cum GPU nu-şi dezvăluie secretul despre barbaria deportării a milioane de oameni mutaţi în regiunile arctice sau dincolo de Ural. Sate întregi, cantoane, districte au fost depopulate, locuitorii lor, împrăştiaţi şi decimaţi, ca odinioară în Asiria sau în Chaldeea. Un corespondent american cu totul devotat intereselor lui Stalin evaluează la 2 milioane numărul aproximativ al celor expulzaţi şi exilaţi între 1929 – 1930 (*New York Times*, 3 februarie 1931). Dar adevărul în toată amploarea lui apare şi mai atroce dacă ne gândim că deculachizarea a continuat fără oprire de-a lungul anilor următori şi că în estimările oficiale cifra culacilor variază între 5 şi 10 milioane, fără a-i lua în calcul pe nefericiţii mujici consideraţi înstăriţi. (Imediat după primul cincinal, în 1933, presa din Rostov a semnalat, încălcind în mod accidental consemnul tăcerii, deportarea în masă a trei *staniţi* (sate de cazaci) din Kuban, în jur de 50.000 de persoane; or, peste 100.000 de locuitori din aceeaşi regiune porniseră înaintea lor pe aceste drumuri ale nenorocirilor în direcţia nord.) Putem deci admite că 5

milioane de săteni *cel puţin*, fără deosebire de vârstă sau sex, au fost alungaţi din casele lor, azvârliţi în cea mai nedreaptă nenorocire şi mulţi trimişi la moarte. Dl. H. Walpole care a cercetat cu atenţie datele de la Comisariatul pentru Muncă estimează şi el la 4 – 5 milioane pentru 1931 numărul acestora, număr depăşit cu mult ulterior şi îl prezintă ca atare în introducerea sa la lucrarea *Out of the Deep*, *Letterstrom Soviet Timber Camps*, o zguduitoare culegere de scrisori ale menoniţilor deportaţi, a căror autenticitate este garantată de către directorul publicaţiei *Slavonie Review*. Un martor ocular autorizat şi inforrra, I. Solonevici, unul dintre Duţinii evadaţi din ocnele sovietice unde u lucrat în serviciile de planificare şi repartiţie, va confirma în 1935 aceste evaluări, aducând noi piecizări. Este imposibil de ştiut câţi au pierit de foame sau de frig în pădurile septentrionale, pe şantierele marilor lucrări publice sau în lagărele de concentrare. Dar informaţiile parţiale dau o idee cumplită, deşi destul de vagă, mai ales despre masacrul copiilor expulzaţi împreună cu mamele lor, uneori în puterea nopţii şi, în ciuda asprimii iernii, dislocaţi din sudul cu climă temperată spre zonele glaciale unde mulţi dintre aceşti copii inocenţi şi-au găsit înainte de vreme mormântul. Ce mai sunt faimoasele surghiuniri ordonate de Sylla şi de cele două triumvirate, aşa de des invocate de către socialişti după Comună, comparate cu aceste fapte? Numai istoricii imperiilor asiatice ale Antichităţii sau ale Evului Mediu ar mai putea găsi în istorie episoade comparabile.

Dar Stalin, surd la nenorocirile provocate de politica lui nesăbuită, nu putea rămâne indiferent la urmările lor dezastruoase pentru economie. Dacă vieţile omeneşti au prea puţină importanţă pentru el, trebuie să se preocupe serios de animale şi de seminţe. Or, ţăranii supuşi violenţelor taie animalele şi mănâncă seminţele, fie pentru a evita confiscările, fie pentru a protesta în felul lor. Milioane de animale de povară sunt sacrificate în vreme ce tracţiunea mecanică nu există decât în proiect şi de aici rezultă automat o diminuare a ritmului arăturilor şi

semănăturilor. Zeci de milioane de vite, de oi, de porci şi de păsări suferă aceeaşi soartă – şi laptele, carnea, ouăle vor lipsi ani în şir. O lege improvizată, prea târzie şi prea puţin eficace, pedepseşte cu închisoarea omorârea unui bou sau a unui viţel comisă „din rea-voinţă”. Se raţionalizează toate produsele, raţia se micşorează, dar cea mai mare parte a alimentelor dispar şi aprovizionarea centrelor industriale este compromisă pentru mult timp. Birocraţia dă vina când pe ploaie, când pe timpul frumos, apoi pe culaci şi în fine pe birocratism. În jurul lui Stalin se răspândesc zvonuri alarmiste care sunt recepţionate de GPU. Înalţi funcţionari informaţi asupra realităţilor întrevăd pentru viitorul apropiat o catastrofă imensă, poate o schimbare de regim şi se pregătesc pentru orice eventualitate în convorbirile lor în care confidenţialitatea nu exclude spionajul şi provocarea. Ucenicul vrăjitor al noii revoluţii agrare, la început îmbătat de victoria lui uşor obţinută asupra ţăranilor lipsiţi de apărare, asupra femeilor şi copiilor, se trezeşte la realitate în faţa spectrului foametei şi decide retragerea. Într-un articol din 2 martie 1930 despre „Ameţeala succesului” el încetează pentru un moment să laude „ritmul nemaivăzut” al „formidabilei avalanşe” care a cuprins toate satele şi trece asupra executanţilor propriile sale responsabilităţi, le impută propria ameţeală de până mai ieri, denunţă procedeele birocratice, dezaprobă excesele de violenţă, confiscarea clopotelor şi trecerea în proprietate colectivă a păsărilor domestice. El recomandă să nu se înfiinţeze „comune” în care să se colectivizeze producţia şi repartiţia şi dă sfatul să se menţină *arteluriile* în care locuinţa, grădina vaca şi animalele mici rămân în proprietate individuală. O circulară a Comitetului Central împotriva „exagerărilor de stânga” urmează la puţin timp după aceea şi dezaprobă „atitudinea extraordinar de brutală, îngrozitoare, criminală” a anumitor subordonaţi faţă de populaţie, împărţirea bunurilor, încălcarea abuzivă a drepturilor civile, arestările arbitrare, închiderea administrativă a bisericilor, suprimarea pieţelor etc.,

pentru a frâna irezistibila mişcare „voluntară” şi pentru a-i autoriza pe nemulţumiţi să părăsească colhozurile. În 2 săptămâni, numărul de „vetre” incluse în „sectorul socialist” scade de la 14 264.000 (1 martie) la 5 778.000 (15 martie) şi refluxul se prelungeşte, „sufletele moarte” se împrăştie. Răgaz de scurtă durată, căci disoluţia este stăvilită în acelaşi an, în decembrie: Stalin ordonă atunci colectivizarea integrală a regiunilor cultivate cu grâu, colectivizarea parţială a celorlalte, cu procentaje precise. Mulţumită acestui pas înapoi el a reuşit să limiteze pagubele, a recăpătat forţe, a consolidat terenul câştigat, a relansat vigilenţa poliţienească şi se pregăteşte acum în mod deliberat pentru înfruntarea cu o „anumită foamete artificial organizată”.

Sclaviei ţărăneşti îi corespunde imediat o veritabilă sclavie industrială. O hotărâre a Comitetului Central (7 septembrie 1929) instituise „comandamentul unic” al directorului în fiecare întreprindere de producţie, abolind ultimele drepturi teoretice ale comitetelor muncitoreşti. Şi în continuare decretele devin tot mai numeroase, păgubind ireparabil proletariatul suveran.

Stalin încearcă la început să combată instabilitatea forţei de muncă deoarece condiţiile grele de existenţă îi alungă pe proletari din oraş în oraş şi producţia dezorganizată se resimte de pe urma acestei migraţii permanente. La fel ca în secolul al XVIII-lea, când fuga de pe moşii era singura modalitate de apărare a iobagilor prea oprimaţi, fuga le pare acum muncitorilor sovietici singura ieşire din situaţia lor insuportabilă. În octombrie 1930, o ordonanţă îi fixează de locul de muncă pe muncitorii însărcinaţi cu plutăritul, cu concursul explicit al GPU (lemnul fiind marfă esenţială pentru comerţul exterior). O altă ordonanţă extinde aceeaşi măsură asupra întregii industrii cu scopul de a-i „lega” pe muncitori, de a dispune de ei fără să se ţină cont de dorinţele lor, fără să se ia în consideraţie legăturile de rudenie sau de prietenie, în scopul de a înăspri sancţiunile pentru indisciplină. O a treia ordonanţă suprimă ajutoarele de şomaj şi orice

posibilitate de a alege locul de şedere sau meseria. O alta, în noiembrie, închide bursele de muncă şi instaurează repartiţia obligatorie a braţelor de muncă disponibile. După care, conducătorii proclamă *urbi et orbi* dispariţia şomajului. Dar anul următor Stalin va admite existenţa unei fluctuaţii a mâinii de lucru care implica aruncarea în stradă a milioane de şomeri. Iar revistele economice socotesc încă şi mai mulţi la ţară, unde surplusul de populaţie care nu produce nu găseşte un loc de muncă.

În ianuarie 1931, un ordin îi rechiziţionează pe foştii muncitori de la căile ferate pentru a-i reintegra de bunăvoie sau forţat în muncă. Un amendament la Codul penal pedepseşte cu 10 ani de închisoare infracţiunile disciplinare în transportul, şi prevede *pedeapsa cu moartea* în caz de premeditare. În februarie se introduce „cartea de muncă" obligatorie, după modelul livretului militar, menţionând biografia sumară a posesorului, locurile de muncă, pedepsele, amenzile, motivele de concediere etc., cu scopul de a pedepsi indisciplina şi tentativele de evaziune. În martie, noi dispoziţii pentru întărirea autorităţii directoriale în uzine, pentru stabilirea de măsuri împotriva muncitorilor „înapoiaţi" vinovaţi de întârzieri, absenţe, neglijenţe, beţie sau lene. În aprilie, aprovizionare preferenţială a brigăzilor de şoc, adevărat şantaj cu înfometarea, şi drept de prioritate la locuinţe, încălzire, necesităţile cele mai stringente. În iunie, salariaţii sunt traşi la răspundere pentru avarierile materialelor, ceea ce permite trecerea la rubrica sabotaj a accidentelor survenite ca urmare a calităţii defectuoase a uneltelor şi a materiei prime, a dezordinilor administrative, neglijenţei guvernamentale. După Comisariatul pentru Muncă, şefii de întreprinderi au puteri depline în transferarea din oficiu a tehnicienilor şi muncitorilor necalificaţi fără a le cere acestora părerea, în trimiterea lor dintr-un loc în altul ca şi cum ar fi nişte obiecte, neţinându-se cont de niciun sentiment omenesc.

Acestea nu sunt decât verigile principale ale unui lanţ care nu se mai termină. Decretul din 7 august 1932

privitor la păstrarea avutului obştesc stipulează *pedeapsa cu moartea* pentru furtul de mărfuri în timpul transportului. În noiembrie, acelaşi an, noi decrete: unul prevede concedierea pentru o zi de absenţă nemotivată de la muncă, altul trece fostele cooperative în subordinea uzinelor. Astfel că muncitorul dat afară sau pedepsit îşi pierde „cartela” de alimente eliberată de director şi, de obicei, şi locuinţa; aceeaşi putere personală discreţionară se exercită asupra producţiei şi a consumului; ocnaşii industriei nu pot să mai mişte fără să se expună împreună cu familiile lor riscului de a muri de foame. Cu ajutorul acestui sistem represiv monstruos căruia nu-i găsim vreun echivalent în niciun sistem capitalist, oricât de incredibil ar putea să pară acest lucru, Stalin nu reuşeşte încă să-i ţină în mână pe toţi muncitorii, căci mulţi preferă sclaviei vagabondajul. Atunci, în luna decembrie a acestui ultim an al Planului, el decretează o măsură poliţienească ce ajunge din urmă şi depăşeşte cu mult ţarismul prin anvergură şi duritate: obligaţia, pentru întreaga populaţie de la oraşe şi pentru o parte a populaţiei rurale din jurul marilor oraşe, de a deţine paşaport interior. Nimeni nu se va putea deplasa şi nici nu va putea rămâne în afara localităţii lui de domiciliu pentru mai mult de 24 de ore fără o viză de la miliţia anexată la GPU, iar documentul denunţător va indica originea socială a titularului, legăturile sale de rudenie, antecedentele politice, ocupaţii şi deplasări, un adevărat dosar de poliţie conţinând toate elementele unui eventual rechizitoriu. În primul trimestru după introducerea „paşaportării”, Stalin interzice căsătoriile, divorţurile, adopţiile şi mutările pentru a face imposibilă încălcarea legii; binevoieşte totuşi să admită decese1 «şi naşterile.

Ţăranui-proletar nu este nici el mai puţin oropsit decât muncitorul-dictator. *Pedeapsa cu moartea* se aplică şi celor care fură de pe câmp: un înfometat care a adunat câteva spice sau a luat câteva legume, produse ale muncii proprii, va fi pasibil de pedeapsa capitală. Aceeaşi pedeapsă, printr-o decizie ulterioară a Comitetului Central,

pentru delicte vagi cum ar fi sabotajul lucrărilor agricole şi orice fel de intenţie de a produce pagube în timpul arăturilor sau al semănatului. O mulţime de decrete contradictorii se vor înşirui pentru a impune munca la normă şi salariul la bucată în agricultura colectivizată, pentru a reglementa totul în cele mai mici detalii, pentru a fixa norme şi pentru a stabili randamente de obţinut atât la vaci, cât şi la oameni, cât şi la pământ. Pe orice vreme, o ploaie de circulare se abate asupra colhozurilor din care răsare un fenomen social fără precedent, o gigantică birocraţie agrară. Se estimează, începând din 1931, că există mai mult de 2 milioane de funcţionari în noul „sector socialist”, administratori, gestionari, controlori, brigadieri, angajaţi şi salariaţi diverşi. Mujicii, repartizaţi şi ei pe brigăzi pentru a executa norma zilnică, trebuie să hrănească legiuni întregi de paraziţi care înjumătăţesc partea cuvenită producătorului, să suporte uriaşele cheltuieli generale care grevează asupra preţului de cost şi aduc deficit în bilanţuri. Lui Arakceev, ministrul lui Alexandru I, celebru pentru coloniile lui militarizate de ţărani, nu i-ar fi trecut prin minte să-i dea unui cioban numele de „comandant de turmă” şi n-ar fi cutezat să viseze măcar la o militarizare birocratică de o asemenea amploare.

Pe măsură ce se extinde colectivizarea, se accentuează lipsurile. Tractoarele transformate foarte curând în fiare vechi, utilajul agricol lăsat să rugineascâ pe câmp nu reuşesc să constituie o contrapondere la rărirea turmei, abandonarea sau distrugerea vechilor unelte. Ordine, contraordine, cuvinte de ordine venite de la Moscova nu pot să împiedice griul să putrezească, nici cartofii să îngheţe, nici buruienile să crească, în lipsa unor măsuri elementare de precauţie şi de stimulare a muncii. Pierderile, risipa iau proporţii extraordinare. Nici mobilizarea muncitorilor, studenţilor şi elevilor la semănat sau la strâns recolta, nici convocarea tinerilor comsomolişti la tăiatul lemnelor, nici mobilizarea savanţilor, medicilor şi artiştilor înregimentaţi şi ei nu pot

înlocui bunăvoinţa şi interesul ţăranilor, aşa cum nici mobilizările ţăranilor pentru industria grea nu corespund necesităţilor maşinismului modern. În 1932, Stalin încearcă prin noi decrete să preîntâmpine dezastrele agriculturii distruse: dreptul de a avea în proprietate individuală o vacă şi animale mici acordat membrilor colhozurilor (martie); reducerea stocurilor, a cotelor alimentare către stat (mai); semilibertate condiţionată a comerţului, acordată colhozurilor, după ce şi-au plătit taxele şi impozitele (mai); garanţii date comunităţilor că se vor respecta suprafeţele de teren cultivate de ele (septembrie); obligarea ultimilor ţărani rămaşi „liberi" de a-şi închiria calul colhozurilor care nu au cai (septembrie) etc. Toate aceste paliative aduc o oarecare ameliorare, puţin vizibilă şi de scurtă durată, Stalin fiind în orice moment gata să ia cu o mână ce a dat cu cealaltă. Şi în oportunism, ca şi în intransigenţă, nu încetează să provoace suferinţă şi moarte.

„Evident, este mai simplu să omori decât să convingi şi acest mijloc uşor este accesibil oamenilor crescuţi în masacre şi educaţi de masacre", scria Gorki la începutul revoluţiei apostrofându-i pe bolşevici: „... Voi, ruşii, încă sălbatici, corupţi de vechii voştri stăpâni, voi, cărora aceştia v-au indus cumplitele lor tare şi nebunescul lor despotism". Babeuf a enunţat opinii analoage asupra contemporanilor lui: „Sulpiciile de toate felurile, sfâşierea în bucăţi, tortura, roata, rugul, butucul, călăii care s-au înmulţit peste tot ne-au dat moravuri atât de rele! Stăpânii, în loc să ne cizeleze, ne-au făcut barbari, pentru că barbari sunt ei înşişi". Nu există dificultate pe care Stalin să n-o rezolve prin pedeapsa capitală, sau măcar prin închisoare ori exil.

În 1930, când moneda de argint devine tot mai rară, este suficient un decret pentru ca zeci de supuşi sovietici suspecţi că ar tezauriza câteva sute de ruble să fie împuşcaţi. Greşelile de calcul în industrie şi risipa în agricultură vor fi tratate ca probleme financiare: sângele a 48 de pretinşi „sabotori" ai aprovizionării executaţi fără

judecată după arestarea a numeroşi tehnicieni, profesori, savanţi, statisticieni, cooperatori socialişti sau liberali adepţi ai regimului şi funcţionari din statul major al economiei naţionale va fi folosit ca să-i scoată basma curată pe guvernanţi, ca să înfricoşeze inteligenţia şi ca să înfăţişeze poporului credul o parodie de justiţie. Se dă atunci la iveală existenţa unui pretins „partid industrial" format din vreo 2000 de membri dintre care doar 8 sunt deferiţi justiţiei, protagonistul principal fiind în chip evident un provocator. Cei mai valoroşi colaboratori ai Gosplan-ului, printre care Bazarov, Groman, Suhanov, Kondratiev, sunt incriminaţi pentru contrarevoluţie şi daune (*vreditelstro*). Terorizaţi de execuţia celor 48, colegii lor, şi demoralizaţi de procedeele GPU, majoritatea semnează declaraţiile care li se cer şi recunosc toate crimele pe care n-ar fi avut cum să le comită. Ceilalţi sunt deportaţi din oficiu, ca Bazarov, rămas indiferent la ameninţări, şi Kondratiev, care se adăposteşte pe bună dreptate în spatele dreptei comuniste cu care este solidar. În fapt, aceşti criminali îşi exprimaseră, în conversaţii private, pesimismul cu privire la industrializarea şi colectivizarea exagerate şi îşi imaginaseră un ipotetic guvern socialist în eventualitatea unui eşec care ar fi deschis calea înlocuirii lui Stalin. Două procese publice răsunătoare, puse în scenă separat, la trei luni interval din imposibilitatea practică de a înscena o combinaţie din ambele, nu dovedesc nimic tocmai fiindcă dovedesc prea multe: înverşunaţi împotriva lor înşile, inculpaţii se autoacuză din răsputeri şi supralicitează care mai de care acuzaţiile procurorului; avocaţii susţin vinovăţia clienţilor lor şi nu există decât martori ai acuzării. „Este mai mult decât obişnuita intimidare sau chiar violentare a unui martor pentru a-l face să spună adevărul", observa de Maistre în Rusia la începutul secolului trecut; sub Stalin, progresul consia în a-i înspăimânta pe martori şi pe inculpaţi pentru a-i face să spună minciuni. Supuşi în faţa giusolanelor invective ale persecutorilor lor, inginerii acuzaţi denunţă din neştiinţă complici sau instigatori...

decedaţi în străinătate cu ani în urmă şi pun în cauză personaje aflate în afara oricărei bănuieli în circumstanţele respective, ca de pildă Aristide Briand, pe tema „pregătirilor de război împotriva U.R.S.S”. Pretinşii menşevici, în realitate dezertori din partidul cu acest nume cu excepţia unuia dintre ei, care, în plus, va retracta mai târziu pretinsele sale mărturisiri, declară că au avut la Moscova discuţii cu un lider socialist exilat care se numeşte Abramovici, care nu trecuse graniţa de zece ani. Imposturi evidente, menite să împăneze rechizitorii prea sărace, în care adevărul şi falsul se amestecă cu provocarea poliţienească. O tragicomedie de condamnări necruţătoare, de comutări de pedepse, dinainte strabilite şi unele şi altele, sfârşeşte prin a discredita cazul şi a dezorienta opinia publică.

În schimb, Stalin obţine în fiecare zi victorii prin execuţiile capitale hotărâte de GPU fără altă formă de proces; ele sunt dezvăluite cu miile în presă, care nu le anunţă pe toate în momentul când se petrec, iar orgia de asasinate va continua şi după aceea, cum se dovedeşte prin executarea a 35 de funcţionari din Comisariatul pentru Agricultură (martie 1933), acuzaţi că „au lăsat să crească buruieni pe câmp” şi alte pretexte de acelaşi gen. Nu se face publicitate decât pentru anumite cazuri şi pentru a da exemplu; se întâmplă ca motivul care se face public să nu coincidă cu motivul secret, ca în afacerea celor 35, împuşcaţi în realitate pentru bănuiala de spionaj: GPU socoteşte uneori potrivit să folosească în mai multe scopuri aceleaşi cadavre. Arestările în masă din 1930 includ toate categoriile de intelectuali, chiar istorici (Platonov, Târle etc.) care n-ar fi putut aduce pagube producţiei sau aprovizionării, şi ultimii socialişti paşnici retraşi din politică. Pentru a nu omite ceva, să spunem că Stalin nu a făcut doar abuz de pedepse, a prevăzut şi recompense: Ordinul Lenin pentru civili şi Ordinul Steaua Roşie pentru militari. Aceste două noi decoraţii create în 1930 comportă numeroase privilegii, sub pretextul „construirii socialismului”, dar, bineînţeles, contravenind

tuturor principiilor socialismului.

Partidul nu a traversat fără incidente faza de tensiuni extreme a primului plan cincinal. Totuşi, conflictele nu mai afectează decât persoane izolate şi se rezolvă fără repercusiuni în rândurile partidului, ca odinioară la Curtea Rusiei comparată pe vremea lui Nicolae I de către F. Lacroix cu „acele planşeuri de teatru în care se deschid trape invizibile ce ascund personaje azvârlite în temniţă de către tiranul melodramei”.

Căderea lui Sîrţov în 1930, tot atât de bruscă pe cât îi fusese cu câteva luni înainte ascensiunea, este de neînţeles pentru marele public; se ştie doar că acest preşedinte al unui Consiliu al Comisarilor, neliniştit de consenţele „liniei generale”, şi-a împărtăşit confidenţele şi speranţele lui vagi de reformă, de revenire la NEP, cu Lominadze şi alte câteva figuri necunoscute; n-a fost nevoie de mai mult pentru a demasca o nouă fracţiune, aproape un complot, informatorii lui Troţki îi atribuie lui Sîrţov o apreciere peiorativă la adresa lui Stalin, protectorul său: „Om prost care duce ţara de râpă”; totul se încheie prin revocările, excluderile, pocăinţa şi autoînjosirile ştiute. Încă o dată Buharin şi ai lui se dezic de camarazii lor şi-şi … recunosc greşelile. În acelaşi an, Sokolnikov, compromis prin conversaţiile cu ex-menşevicii întemniţaţi, îşi cumpără salvarea şi ambasada la „Londra cerându-i iertare lui Stalin şi jurându-i supunere eternă. Krijanovski îşi pierde funcţiile în Gosplan pentru motive necunoscute, la puţin timp după căderea în dizgraţie a lui Rîkov. Generaţia veteranilor, slăbită de ani, pervertită de putere, cedează sau se estompează.

La începutul anului 1931 Riazanov este pe neaşteptate vizat de fulgerele dictatorului; i se reproşează că ar păstra în arhivele Institutului Marx-Engels documente ale social-democraţiei ruse depuse de către un colaborator, învinuit de trădare, implicat cu totul arbitrar în afacerea numită a menşevicilor, dar ţinut deoparte de un proces în timpul căruia s-ar fi justificat în mod sigur, nu s-ar fi autoacuzat, bătrânul erudit este destituit, exclus,

arestat, deportat, lucrările îi sunt topite, ediţiile lui din Marx şi Engels interzise, institutul creat de el desfiinţat prin absorbirea de către Institutul Lenin. Cu un an înainte oficialităţile comuniste îl acoperiseră de flori şi de elogii pe Riazanov cu prilejul aniversării a şaizeci de ani, omagiaseră în el pe „cel mai eminent marxolog al timpului nostru" care şi-a dedicat „mai mult de patruzeci de ani de viaţă activă cauzei muncitorilor". Dar Stalin, obsedat de grija de a uzurpa cu orice chip o reputaţie de teoretician, nu aştepta decât momentul favorabil pentru a face să dispară, odată cu ultimul refugiu al ştiinţei sociale la Moscova, un savant scrupulos care se abţinea să alăture pe nedrept numele incultului moştenitor al lui Lenin la acelea ale autorilor doctrinei. Puţin după deportarea lui Riazanov, lingăi în soldă vor încerca

să impună formula „marxism-leninism-stalinism", dar fără să reuşească să sporească prestigiul beneficiarului.

Mai puţin explicabilă la prima vedere va fi brusca dizgraţie a lui Iaroslavski, unul dintre cei mai servili slujitori ai puterii. Din cauza unei *Istorii a Partidului* pe care nici măcar n-a scris-o, ci a fost doar publicată sub coordonarea lui, acest detractor de profesie al lui Troţki şi hăitaş specializat al troţkiştilor cade în 1931 sub acuzaţia bizară de troţkism. Adevărul este că Stalin, avertizat în legătură cu ambiţiile excesive ale subalternului său, a găsit un pretext oarecare pentru a-l obliga să-şi recunoască public greşelile şi pentru a-l înjosi în ochii tuturor. De la denunţ până la căinţă, operaţia nu durează nici trei săptămâni. În acelaşi timp, printr-o simplă scrisoare adresată redacţiei unei publicaţii, Stalin revoluţionează dintr-o singură mişcare de condei istoria bolşevismului denaturând fără ruşine faptele şi dând pe mâna acoliţilor şi lacheilor lui nişte istoriografi foarte ortodocşi, dar care nu ştiu încă să-l denigreze destul de bine pe Troţki şi să-l slăvească pe Stalin; aluziile lui ameninţătoare la „liberalismul putred" şi la „contrabanda troţkistă" sunt prea clare pentru a nu provoca o contagiune şi deziceri

demonstrative, penibile şi groteşti în acelaşi timp şi punând foarte bine în evidenţă iremediabila degradare a falangei revoluţionare din Octombrie; Radek, Ştiapnikov şi alţii se grăbesc să-şi recunoască tot felul de greşeli imaginare în vechile lor scrieri uitate, să retracteze adevărurile cele mai inocente şi cele mai puţin contestabile; un oarecare Deborin se vede silit să-şi îndrepte în public deviaţiile filosofice regretând că nu a criticat îndeajuns... idealismul lui Hegel. Panica are drept efect scontat o epurare mai severă a cărţilor şi a bibliotecilor, o cenzură mai riguroasă a ediţiilor noi în spiritul conformismului stalinist. Căci fiecare riscă să-şi piardă din lipsă de zel sau din simplă inadvertenţă slujba, locuinţa, cartela de pâine şi să decadă în condiţia de paria. Chiar şi asupra *Operelor* lui Lenin planează suspiciuni, din cauza notelor documentare a căror relativă probitate contrazice legendele utile lui Stalin. Scrisoarea de anatemă intitulată „Despre câteva probleme ale istoriei bolşevismului" devine, după spusele „profesorilor roşii" avizi de carieră, un „document de cea mai mare importanţă internaţionala politică şi mondial-istorică". Ani întregi, scribi plătiţi şi echipe de băgători de seamă o vor cita tot timpul, în toate ocaziile, şi vor combate fără odihnă „liberalismul putred", chiar şi în materie de filosofie, de literatură şi de muzică, despre care este vorba în inconsistentul „document" tot atât de puţin cât este vorba despre adevărata istorie.

O linişte lugubră se aşterne peste Partid şi apasă „patria socialistă" în care spiritul critic nu-şi prea mai găseşte loc decât în şoaptele înăbuşite ale anecdotelor şi epigramelor pline de năduf, ca în Roma, pe timpul Cezarilor. Deasupra unanimităţii monolitice de suprafaţă, un concert de laude deşănţate la adresa lui Stalin ţine loc de viaţă politică în ţara înglodată în trudă, oboseală şi durere. Unul dintre primii şi principalii renegaţi ai opoziţiei de stânga, Piatakov, dăduse semnalul de început, identificându-l pe secretarul general cu Comitetul Central, deci cu Partidul, deci cu statul şi aducându-i omagiul

personal ca de la vasal la suzeran. Urmându-i exemplul şi alunecând pe o pantă firească, corul ariviştilor şi al parveniţilor se străduie să nu mai scrie şi să nu mai vorbească fără a plăti tributul admiraţiei exterioare aceluia de care atârnă viitorul lor. Orice articol, orice discurs începe de acum şi se termină cu o digresiune în onoarea lui Stalin şi fiecare se străduieşte să inventeze o nouă linguşeală. Rezerva ar fi neobişnuită, omisiunea, semn de răzvrătire. Un calambur răutăcios despre „secretarul genial”, luat în serios, se transformă în formulă de respect minimală şi cuvântul „geniu” devine inseparabil de numele temut, pe care presa bine instruită îl tipăreşte cu litere groase. La sfârşitul anului 1932, o obscură gâlceavă care i se caută unui Riutin, legat de unii reprezentanţi ai opoziţiei de dreapta sau de stânga, dă ocazia excluderii şi deportării câtorva nemulţumiţi, printre care, încă o dată. Zinoviev şi Kamenev. pentru crima de a nu fi denunţat pe nimeni. Dar cei doi cumetri vor oMine iertarea şase luni mai târziu când vor implora să fie absolviţi nu numai recimo Fcându-şi din nou nenumăratele erori, dar şi prosicinându-se în faţa măreţiei lui Stalin. Nu mai ajunge acum să îngenunchezi, trebuie să stai pe burtă. Sinuciderea morală a supravieţuitorilor „vechii gărzi” obstinându-se să revendice un rol politic în faţa şi împotriva atotputerniciei învingătorului lor indică ineluctabila soluţie pentru acela care nu acceptă sinuciderea fizică. În 1933, Skrâpnik, bănuit pe drept sau pe nedrept de abatere de la „linia generală”, de slăbiciune sau de toleranţă faţă de naţionalismul din Ucraina, nu va găsi altă soluţie decât să se împuşte.

Numai Stalin are dreptul să exprime o opinie, care capătă *ipso facto* putere de lege, iar boierii birocraţiei au privilegiul de a o repeta, de a o vulgariza, de a comenta până când „geniul” castei lor îşi schimbă părerea, se dezice sau se contrazice. După intervenţia menită să tempereze puţin excesele colectivizării, el publică un „Răspuns tovarăşilor colhoznici”, repetând, pentru a-şi justifica pasul înapoi, de vreo 20 de ori: „Lenin a spus…”,

ceea ce echivala cu tot atâtea condamnări ale propriei practici, dar din care încearcă să scape basma curată dând totul pe iresponsabilitatea altora. Într-un discurs rostit în februarie 1931, nu se sfieşte să aprobe ideea realizării Planului nu în patru ani, ci în trei ani, „pentru ramurile principale ale industriei”, şi să subscrie la alte lăudăroşenii la fel de puerile, cu argumentul final peremptoriu: „Nu există fortăreaţă care să nu poată fi cucerită de un bolşevic”. Dar insolenţa lui nu înlătură niciuna dintre dificultăţile industriei şi într-un alt discurs, din iunie 1931, o lasă mai moale. Criza de mână de lucru generată de fuga permanentă a muncitorilor de frica „paşaportării” şi pe care el are tupeul să o explice prin bunăstarea de la sate, îl obligă să se oprească asupra condiţiilor de viaţă ale proletariatului. El descoperă necesitatea de a modifica repartizarea salariilor, accentuând inegalitatea în favoarea muncitorilor calificaţi, de a le oferi acestora un stimulent, de a îmbunătăţi aprovizionarea şi condiţiile de locuit. În termeni eufemici, mărturiseşte stânjenit eşecul înregistrat cu săptămâna de lucru de cinci zile: „Într-o serie de întreprinderi, avem o muncă neîntreruptă în vorbe şi pe hârtie” şi ordonă „acolo unde condiţiile favorabile unei asemenea experienţe lipsesc, să se treacă temporar la săptămâna de lucru de 6 zile” până când se va putea reveni la tentativa anterioară. El preconizează „schimbarea politicii noastre” faţă de cadrele tehnice decimate: „Ar fi stupid şi lipsit de logică să-i considerăm astăzi nişte criminali în libertate şi nişte sabotori pe aproape toţi specialiştii şi inginerii din vechea şcoală”. El recunoaşte falsitatea statisticilor, deşi este primul care se lasă înşelat de ele: „Într-o serie de întreprinderi şi de organizaţii economice s-a renunţat de mult la calcule, la socoteli, la stabilirea unor bilanţuri reale ale încasărilor şi cheltuielilor”. Pentru a încheia totuşi în obişnuita notă optimistă.

Acesta a fost ultimul lui discurs înainte de încheierea termenului pentru planul cincinal. Continua dezminţire pe care faptele o aduc vorbelor lui îi inspiră pentru o vreme

înţeleapta hotărâre de a tăcea. A oferit prea multe arme adversarilor prorocind tot timpul contrariul a ceea ce avea să se întâmple, târându-se în urma evenimentelor celor mai uşor de prevăzut, dovedind o rară necunoaştere a realităţilor sovietice şi internaţionale ca şi a teoriilor economice şi sociale al căror interpret se pretinde a fi. Asupra unui singur aspect nu s-a înşelat, dar se fereşte să vorbească despre el, căci, profetizând în 1928 „o anumită foamete artificial organizată" în cazul în care ritmul dezvoltării industriale ar creşte exagerat, nu spunea nimic original, ci împrumuta de la „deviaţioniştii de dreapta" singura idee pe care viitorul avea s-o confirme.

Căci foametea se face simţită încă din 1931 în ciuda carnetului de cumpărături cu cupoane, în ciuda raţiilor mici şi a asprimii disciplinei. Dar de data asta ţăranii sunt şi mai de plâns decât muncitorii pentru că aceştia din urmă vin, în ordinea urgenţei, după birocraţie, poliţie şi armată, în privinţa servirii. Statul percepe o jumătate din recolta de grâu care a scăzut la 69, 5 milioane de tone (faţă de 96, 6 în 1913) şi pe care pierderile datorate furturilor o reduc cu încă un sfert în medie. Or, populaţia a crescut cu aproximativ 25 de milioane de locuitori iar pâinea este un aliment de bază într-o ţară unde carnea, produsele din lapte şi toate alimentele devin aproape de negăsit. Vitele care au supravieţuit hecatombei colectivizării mor pe capete, lipsite de îngrijire şi de hrană în kolhozuri. Preţurile astronomice ale pieţei, după restabilirea parţială a comerţului, arată o devalorizare vertiginoasă a rublei. Nemaifăcând faţă în aprovizionarea oraşelor, guvernul îi invită pe proletari să crească iepuri acasă, chiar să cultive pământul în jurul uzinelor şi barăcilor. Dar „ofensiva pe frontul iepurelui" se termină repede cu un eşec lamentabil, exterminarea subiecţilor experienţei, crescătorii improvizaţi fiind lipsiţi de orice aptitudini, de adăposturi potrivite şi mai ales de hrană, ceea ce numai Stalin n-a ştiut dinainte. Una dintre monstruozităţile regimului datează din această perioadă: este vorba despre *Torgsin*, reţea de magazine rezervate

clienţilor deţinători de valută sau de metale preţioase, oaze de abundenţă în deşertul socializat; statul refuză aici propria sa monedă atunci când este de hârtie, interzicând şi introducerea ei în ţară iar săracii, indignaţi, dar înspăimântaţi şi paralizaţi, nu îndrăznesc să recurgă la prădăciuni. Şi mai neverosimil este expedientul născocit pentru a procura dolari: un veritabil comerţ cu „cetăţeni" sovietici autorizaţi să se expatrieze în schimbul unei răscumpărări plătite de către rudele sau prietenii lor din străinătate. Deşi în 1932 lipsa de mărfuri se agravează şi foametea se întinde cu repeziciune, planomanii imperturbabili jonglează cu cifre aiuritoare şi pregătesc cel de-al doilea cincinal, promiţând mereu pentru viitor marea cu sarea. Presa demonstrează prin fel de fel de artificii grafice şi tipografice succesele strălucite obţinute „pe toate fronturile" economiei naţionale şi consolează poporul în restrişte istorisindu-i basme despre arăturile electrificate, semănatul din avion, ploaia artificială Drin bombardarea norilor şi alte invenţii care, la nivelul tehnic la care se găseşte Uniunea Sovietică, seamănă cu fantasmagoria lui Fourier despre tranăi Ormarea apei de mare. În limonadă sub acţiunea acidului citric boreal. Ea expune chiar un proiect grandios de deturnare a Gulfstreamului pentru a încălzi Oceanul îngheţat în beneficiul Siberiei septentrionale. O propagandă frenetică înfăţişează populaţiei înfometate fotografii de la Dneproghes, Magnitogorsk, de la „giganţii" cimentului şi oţelului apăruţi în inima stepei pentru fericirea urmaşilor ei. Este slăvit patriotismul sovietic al tineretului comunist, erou „pe frontul muncii", înverşunat să bată recorduri, sunt trecuţi în revistă metri cubi de pământ excavat, de cărbune extras, de metal topit. Dar performanţele trecătoare ale echipelor de şoc nu umplu burţile goale şi nu stăvilesc foametea halucinantă cu flagelurile care o însoţesc, scorbutul, tifosul exantematic. Şi generaţiile sacrificate pe altarul maşinismului aşteaptă în zadar o vorbă omenească dinspre Kremlin unde Stalin, împietrit în mutismul lui, are despre socialism viziunea caricaturală a

lui Flaubert, care-l vedea sub „dublul aspect de fermă agricolă şi de filatură totodată, un fel de Lacedemonie americană, unde individul n-ar exista decât ca să slujească societatea, mai atotputernică, mai absolută, mai infailibilă şi mai divină decât orice Mare Lama sau Nabucodonosor”.

După cea de-a cincisprezecea aniversare a lui Octombrie se încheie prozaica şi sângeroasa epopee industrială. La sfârşitul anului 1932 şi începutul lui 1933, partidul nu poate să evite un examen de ansamblu. În ciuda atâtor hotărâri, ordonanţe, proclamaţii care mai de care mai „de importanţă istorică” şi mai „de interes mondial” şi în ciuda imenselor sacrificii de toate felurile, programele economice de mai multe ori suplimentate şi remaniate n-au fost îndeplinite la niciunul dintre indicatori. U.R.S.S. n-a ajuns din urmă şi n-a depăşit nici o singură ţară civilizată, nu ameninţă să eclipseze nici Europa, nici America, nici Elveţia, nici Belgia. Asta nu-l opreşte pe Stalin să proclame victoria atunci când, în fine, întrerupe tăcerea în ianuarie 1933 pentru a trece în revistă rapoartele periodice ale birourilor şi adjuncţilor lui.

Nu poate s-o facă decât ascunzând sub sofisme rănile larg deschise ale economiei planificate, înecând într-o vorbărie de adunare publică realităţile concrete, siluind statisticile falsificate totuşi de la o zi la alta, trişând cu cantităţile, calităţile, greutatea, valoarea. Nici el nu ştie despre ce vorbeşte de fapt, căci datele lui adună elemente fragmentare incontrolabile. De frica sancţiunilor nedrepte, organismele subordonate comunică centrului rezultate întotdeauna pozitive. „Atunci când vrei să ascunzi altora adevărul, sfârşeşti prin a nu-l mai vedea tu însuţi decât ca printr-o ceaţă care devine pe zi ce trece tot mai deasă”, remarca deja marchizul de Custine, autorul acestei inteligente butade: „Rusia este imperiul cataloagelor: citită ca un inventar de etichete, este superbă, dar feriţi-vă să treceţi mai departe de titluri; dacă deschideţi cartea nu veţi găsi nimic din ceea ce anunţă ea; toate capitolele sunt indicate, dar toate urmează să fie scrise”. Anchetele ulterioare scandalurile succesive, crizele acute în toate

domeniile vor aduce în permanenţă corecţii prin care se plăteşte „comlăudăroşenia!

Atunci, în stilul lui primitiv şi tipic, Stalin rezumă în Comitetul Central primul bilanţ general al industrializării conduse după metodele lui:

„Nu am avut siderurgie, baza industrializării ţării. Acum avem.

Nu am avut industrie de tractoare. Acum avem.

Nu am avut industrie de automobile. Acum avem.

Nu am avut construcţii mecanice. Acum avem.

Nu am avut industrie chimică serioasă şi modernă. Acum avem.

Nu am avut o industrie reală şi serioasă pentru fabricarea maşinilor agricole moderne. Acum avem.

Nu am avut industrie aeronautică. Acum avem.

La producţia de energie electrică eram pe ultimul loc. Acum ne aflăm pe unul din primele locuri.

Pentru producţia de petrol şi cărbune eram pe ultimul loc. Acum suntem pe unul dintre primele locuri.

Nu aveam decât un singur şi unic centru de huilă şi metalurgie în Ucraina şi aveam dificultăţi în exploatarea lui. Am reuşit nu numai să dezvoltăm acest centru, dar şi să creăm un nou centru de exploatare a huilei pentru metalurgie în est, mândria ţării noastre.

Nu aveam decât un singur şi unic centru de industrie textilă în nordul ţării. Am reuşit să facem în aşa fel încât să avem în curând două noi centre de industrie textilă în Asia Centrală şi în Siberia Occidentală.

Şi nu am creat numai aceste noi ramuri colosale ale industriei, le-am creat la o asemenea scară şi la asemenea dimensiuni încât în faţa lor pălesc dimensiunile şi amploarea industriei europene”.

Dacă luăm una câte una afirmaţiile lui Stalin pentru a le examina în parte, nu este totul cu desăvârşire fals în această expunere hiperbolică şi vagă în care oratorul evită să compare pasivul cu activul.1 Se înţelege de la sine că un popor de 160 de milioane de suflete supuse la o disciplină militară n-ar putea să lucreze solul şi subsolul de o bogăţie

extraordinară fără să producă şi să creeze nimic, mai ales cu consilieri şi sub conducerea a 10.000 de tehnicieni şi specialişti străini. Dar aceasta nu rezolvă problema de a şti dacă efectele sunt benefice şi de lungă durată şi dacă merită efortul epuizant şi cheltuielile fantastice, în conformitate cu adevăratul progres material şi moral ca şi cu scopul final al socialismului. Şi chiar din punctul de vedere al lui Stalin, nimic nu ar justifica un plan, o politică, un regim care să ducă, prin metode barbare, la căderea într-o profundă barbarie cu aspect exterior de modernism american nepotrivit cu o structură profundă asiatică.

Este inexact că U.R.S.S. a avut totul de construit pe un teren virgin şi că s-a putut mândri cu succese fără precedent. În secolul al XVEI-lea, Rusia a fost pe primul loc în lume la producţia de fontă, fier. aramă, în exportul de cherestea, de piei, de pânză pentru corăbii, prioritate pe care ulterior a pierdut-o. La sfârşitul seccuului al XLX le-a, ea depăşea Statele Unite în privinţa petrolului, dublându-şi în şase am producţia de rontă şi de oţel aproape au plându-şi extracţia de petrol şi se huilă. Progrese şi rămânen în urmă care conţin lecţii valabile şi azi. Ea a avut întotdeauna elanuri industriale febrile, urmate de stagnări şi de căderi care o trăgeau îndărăt. După Petru I au rămas aproximativ 230 de fabrici, cele mai multe înfiinţate de el. Numărul de uzine s-a mărit de mai bine de trei ori sub Ecaterina a II-a, de mai bine de două ori sub Alexandru I, aproape de două ori sub Nicolae I, dar cu o creştere mai mare a mâinii de lucru şi încă şi mai mare a cifrei de afaceri. Sub Alexandru al II-lea, reţeaua de căi ferate s-a mărit de peste două ori. Sub Alexandru al III-lea industria aproape şi-a dublat efectivele muncitoreşti şi aproape a triplat dimensiunile medii ale întreprinderilor. În fine, sub Nicolae al II-lea, politica financiară a lui Witte a permis creşterea de două ori în zece ani a reţelei de căi ferate şi avântul, în consecinţă, al siderurgiei şi al industriei cărbunelui, în special în regiunea Doneţului, avânt similar în destule privinţe celui din districtele miniere engleze la începutul secolului trecut, dezvoltării

regiunii renano-westfaliene în anii ’70 şi urmând modelul mai recent al Statelor Unite şi Japoniei. În lucrarea sa *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, apărută în 1899, Lenin constata: „... Progresul industriei miniere este mai rapid în Rusia decât în Europa Occidentală şi chiar decât în America de Nord... în ultimii zece ani (1886 – 1896) producţia de fontă a crescut de trei ori... Dezvoltarea capitalismului în ţările tinere este foarte rapidă datorită exemplului şi ajutorului dat de ţările bătrâne”. Iar producţia industrială pe ansamblu a crescut de două ori, sau aproape de două ori, între războiul ruso-japonez şi războiul mondial. Fazele de stagnare nu infirmă sensul fenomenului, mult timp compatibil cu primitivismul moravurilor. În plus, de la desfiinţarea şerbiei, progresul economic s-a înfăptuit pe căi mai puţin nefireşti decât „mobilizările”, „brigăzile de şoc” şi alte „ofensive pe toate fronturile”, deportările în masă sau execuţiile capitale. De aceea Troţki a putut spune înainte de introducerea noii politici economice: „Faptul că în Rusia capitalismul nu s-a dezvoltat treptat, ci în salturi, construindu-se în plină stepă uzine ca la americani, este un motiv în plus să credem că un asemenea marş forţat se poate realiza în condiţiile socialismului”. Fără antecedentele moştenite în materie de concentrare industrială, de utilaj importat, de cadre tenmce şi, la fel, fără concursul ştiinţei şi al capitalului extern, Planul nici măcar n-ar fi putut fi conceput.

Antecedentele istorice nu sunt deci de neglijat. Sovietismul, asemenea ţarismului, numai că într-o măsură exagerată, tinde către industrializarea forţată prin ingerinţa omniprezentă şi permanentă a statului, la adăpostul unei protecţii vamale prohibitive şi pe seama claselor muncitoare exploatate la maximum. Şi Stalin, ca şi predecesorii săi autocraţi, datorează mult contribuţiei şi efortului „Occidentului putred” cum continuă să spună, imitându-i pe slavofilii reacţionari, bolşevicii. Ivan cel Groaznic nu i-ar fi învins pe tătari fără ajutorul inginerilor şi meşteşugarilor veniţi din Anglia, din Ungaria, din Italia. Mihail Romanov, primul din dinastie, a înrolat numeroşi

englezi pentru a-şi organiza armata după model european. Petru cel Mare ar fi fost mai puţin „mare” dacă nu şi-ar fi recrutat atâţia instructori din Olanda şi din alte părţi. Şi este destul de bine cunoscut rolul francezilor şi belgienilor în instalaţiile contemporane ale industriei grele. Stalin înnoadă o veche tradiţie apelând la competenţele verificate ale „capitalismului muribund”, marile firme din Europa şi mai ales din America a căror operă creatoare oratorii Partidului şi-o însuşesc fără jenă, cum ar fi Ford, Austin, McKee, General Electric, Westinghouse Harvester, Cleveland Tractor, Freyn Engineering etc. De la ţarul Petru la contele Witte, toţi industrialiştii Rusiei voiau să asigure independenţa patriei lor şi să facă din ea o ţară autarhică, fără să renunţe să profite mai întâi de diviziunea internaţională a muncii. Urmaşul nu schimbă decât discursul în confruntarea dintre etatismul sovietic şi capitalismul imperialist care-i deschide credite şi îi vinde descoperirile sale tehnice, în comparaţia curbelor industriei unuia şi ale celuilalt pentru scurta perioadă a cincinalului concomitentă cu cea mai gravă criză a lumii moderne. Nu se poate tăgădui că marele avânt industrial al U.R.S.S.

coincide cu o tendinţă opusă în ţările cu supraproducţie. Dar acolo unde tehnica a făcut deja imenşi paşi înainte, rămân evident mai puţine lucruri de făcut. Fără să-şi dea seama, Stalin subliniază rămânerea în urmă a imperiului său atunci când se minunează de anumite ritmuri de dezvoltare uitând punctul de la care s-a plecat. Cu cât se aflau mai aproape de zero industriile cele mai recente, cu atât era mai uşor să înşiruie procente impresionante şi înşelătoare. El confundă de asemenea economia şi tehnica ale cărei rezultate se pot achiziţiona fără a se asimila procesul, aşa cum pe nedrept identifică industrializarea cu socialismul. După beţia bucuriei vine imediat decepţia, cu atât mai răscolitoare cu cât speranţele au fost mai mari.

Stalin laudă insistent anvergura ciclopică a lucrărilor înfăptuite, una dintre temele favorite ale propagandei din

presă, din literatură şi din fotografii. În simplismul său, el crede că dimensiunile marchează suficient superioritatea unei înfăptuit şi suferă chiar în exces de mania lui *greatest in the world*, sfidând proporţiile raţionale şi adesea chiar interesele pe care s-a angajat să le reprezinte. Acesta nu este cel mai puternic motiv de mândrie. Burghezia, spune *Manifestul comunist*, „a creat cu totul alte minuni decât piramidele din Egipt, apeductele romane, catedralele gotice". Un stat care acoperă o şesime din suprafaţa globului nu-şi depăşeşte de la sine rivalii cu „giganţi" costisitori, mândri şi nefuncţionali, care produc în pierdere şi nu răspund nevoilor ce se cer satisfăcute imediat. Uzinele ale căror dotări se degradează înainte de a-şi fi acoperit cheltuielile grevează bugetul în detrimentul obligaţiilor sociale iar distanţa dintre volumul uriaş şi utilitatea îndoielnică este mare. În plus, Rusia ţaristă fusese nevoită şi ea să construiască la scara teritoriului său, dar fără să-şi găsească o scuză istorică în acest lucru aşa cum uriaşele opere de artă de pe două continente nu au scutit popoarele de crize, de şomaj şi de mizerie. Transsiberianul, cea mai lungă cale ferată din lume, moştenită de pe vremea ţarismului, nu putea fireşte să existe în Elveţia, dar niciun plan cincinal nu va situa vreodată transporturile din Siberia şi din Rusia la nivelul celor din Confederaţie în privinţa regularităţii, frecvenţei şi igienei. Turksibul, creat în parte de vechiul regim, în parte sub cel nou, ar constitui după părerea lui Stalin atât mândria primului, cât şi a celuilalt. Unii însă ar vrea să ştie totuşi câţi muncitori au murit de epidemii aşezând tronsonul sovietic în deşerturile străbătute cu încetinitorul de un tren care se târăşte anemic şi a cărui funcţionare proastă nu este ameliorată prin expunerea lui pe ecranele propagandei. Barajul gigantic de pe Nipru, datorat colonelului american Hugh L. Cooper şi altor experţi străini de bolşevism, măsoară 770 de metri lungime şi 40 lăţime la bază; dar digul de la Zuiderzee are 30 de kilometri pe 94 de metri la nivelul mării, 134 lăţime pe fundul mării, iar Olanda, de 600 de ori mai mică decât

Uniunea Sovietică şi având o populaţie de 23 de ori mai mică, nu se umflă în pene cu acest bloc de beton. Amândouă lucrările reprezintă de altfel, din motive diferite, o aberaţie economică. Turbinele americane de la

Dneproghes se vor învârti în gol ani şi ani din lipsă de cabluri pentru transportul curentului electric, de motoare, de transformatoare de energie şi din lipsă de uzine care să le folosească. În Franţa, staţiunile hidroelectrice de la Kembs şi de la Truyere, construite fără vâlvă şi fără plan trâmbiţat dinainte, nu sunt cu nimic mai prejos decât cea de pe Nipru, având chiar însemnate calităţi în plus. Centrala de la Colorado o întrece în capacitate şi în îndrăzneală tehnică, fără ca preşedintele Hoover, al cărei nume îl poartă, să-şi acorde importanţa pe care şi-o acordă Stalin. Combinaţia minereului de la Magnitogorsk cu cărbunele de la Kuznetk, situate la 2000 de kilometri distanţă, promite un oţel la un preţ de cost exorbitant la care se adaugă costurile transportului şi al furnalelor, forjelor şi laminoarelor construite de ingineri din Cleveland. Uzinele Ford de la Nijni Novgorod vor produce automobile destinate să se distrugă în hârtoape atâta timp cât ţara va fi lipsită ne drumuri carosabile. Maşinile model de la fabricile de tractoare din Stalingrad, venite din America, sunt deteriorate după un an de folosire în mâinile nepricepute ale unui personal improvizat. Niciunul dintre aceşti monştri industriali nu rezistă nici celui mai sumar examen imparţial şi nu dovedeşte ceea ce Stalin, pentru a induce în eroare, deduce din existenţa lor. Podul de la Newport-News, cel de la Sidney, cel de la Zambezi sunt „cele mai mari din lume” şi nu rezolvă nicio problemă socială. Nici Turnul Eiffel, Empire Building, Suez sau Panamá, Saint-Gothard şi Simplon, subteranul de la Rove de lângă Marsilia, tunelele sub Escaut la Anvers şi atâtea capodopere ale geniului constructor, pentru care în U.R.S.S. nu există încă echivalente, echivalente de care, de altfel, s-ar putea lipsi mai uşor decât de pâine. Cetatea Rockefeller a fost construită în timpul unui marasm economic extraordinar. Dacă justificarea bolşevismului va

fi dată de canalul Marea Baltică-Marea Albă săpat sub conducerea GPU de către o mulţime de ţărani deportaţi (286.000 în iunie 1934, după I. Solonevici), atunci desecarea mlaştinilor din Agro Pontino ar constitui o justificare irefutabilă a fascismului. Şi nicio limbă n-ar fi destul de bogată pentru a celebra pe măsură Marele Zid Chinezesc. Ideea de a compara *mutatis mutandis* cu Piramidele palatele înălţate în Rusia pentru a adăposti maşinile, în timp ce sclavii care trudiseră la ele erau adăpostiţi în barăci mizere, a ţâşnit spontan din mai multe capete o dată; istoricii o avuseseră deja în legătură cu Petru cel Mare, iar menşevicii se folosiseră de metafora împotriva „batalioanelor de muncă" ale lui Troţki. Căci oricât de grandioşi ar fi „giganţii" creaţi de planul cincinal, în acest „imperiu al faţadelor" cum spunea Herzen, risipa de fonduri, risipa de forţe, pierderile de toate felurile sunt şi mai grandioase, iar sacrificiile umane par să ţină de alte vremi.

Stalin a repetat de mai multe ori aluzia lui Lenin la Petru cel Mare şi mulţi comentatori au reluat-o la rândul lor. Şi, deşi banalizată, apropierea nu este mai puţin defavorabilă reputaţiei socialiste a bolşevicilor. „Civilizator cu cnutul în mână, cu cnutul în mână persecutor al oricărei lumini".

Petru nu a făcut decât să copieze Occidentul, împrumutând formele fără să-şi însuşească substanţa, căutând avantaje practice înainte de a realiza premisele, încropind o lucrare lipsită de continuitate şi factice, adesea inutilă, câteodată dăunătoare şi întotdeauna precară. Jumătate dintre fabricile lui nu existau decât pe hârtie şi numai douăzeci dintre ele i-au supravieţuit. Dintre cele o mie de nave, fregate şi galere ale flotei sale, abia dacă mai ieşeau pe mare cincisprezece la zece ani după moartea lui. Aşezarea total nepractică a Petersburgului într-un punct excentric al imperiului, într-o mlaştină devenită pentru mii de muncitori un cimitir şi crearea portului Taganrog în condiţii destul de similare nu răscumpără oroarea crimelor sale, ci dimpotrivă. „Dar, în fine, oraşul există", scria

Voltaire pensionar al Curţii Rusiei, demn precursor al „intelectualilor” tocmiţi de Stalin ca să-i înalţe osanale. La care Sylvain Maréchal răspunde, în *Histoire de la Russie*: „A consolida fundaţiile unei noi cetăţi cu sângele a o sută de mii de oameni înseamnă pentru Voltaire a clădi o naţiune… Este oare permis să-ţi baţi astfel joc nepedepsit de biata speci” umană?” Rousseau s-a dovedit oersoicace scriind în *Contractul social*: „Petru avea geniu imitativ; nu avea adevăratul gemu, cei care creează şi tace totul din nimic. Unele dintre lucrurile pe care le-a făcut erau bune, dar majoritatea erau nepotrivite”. Diderot a ştiut să descopere adevărul în timpul şederii sale în Rusia, cum o dovedeşte faimoasa lui expresie despre „colosul cu picioare de lut”. Iar Condillac nu greşea când se adresa lui Petru în aceşti termeni: „Aţi înălţat un edificiu imens, dar îngăduiţi-mi să vă întreb care îi sunt temeliile; poate că le-aţi neglijat şi nu v-aţi ocupat decât de decoraţiunile exterioare. Această înfăptuire grandioasă care este lucrarea dumneavoastră va dispărea poate odată cu Domnia Voastră”. Nu se lăsase înşelat de un „calm… profund, vestitor al decadenţei”. Încă o întrebare a inteligentului abate care i se potriveşte lui Stalin: „Ce aţi făcut pentru a îmblânzi teroarea cumplită care a însoţit puterea dumneavoastră şi din care nu pot să iasă decât mercenari şi sclavi?”

Metodele sângerosului ţar nu-i aparţin în exclusivitate şi ele răzbat de sub aparenţele încă şi mai seducătoare în timpul descendenţilor lui. Întrebat de dl de Ségur despre noile construcţii pe care Potemkin i le-a arătat Ecaterinei cea Mare în Rusia meridională, împăratul Iosif al II-lea, care le vizita, a răspuns: „Am văzut aici mai multă strălucire decât realitate… Totul pare simplu atunci când risipeşti bani şi vieţi omeneşti. Noi n-am putea să încercăm în Germania sau în Franţa ceea ce se încearcă aici fără niciun obstacol. Stăpânul porunceşte: mii de sclavi trudesc. Sunt plătiţi rău sau deloc; sunt hrăniţi prost; nu îndrăznesc să scoată un suspin şi am aflat că de trei ani… oboseala şi mlaştinile insalubre au ucis cincizeci

de mii de oameni fără ca cineva să le plângă soarta şi fără măcar să se vorbească despre ei”. Opinia lui este confirmată un secol mai târziu de scrisorile marchizului de Custine: „Cu metodele de acţiune compromise de acest prinţ, un spirit creator ar fi făcut multe minuni. Dar naţiunea rusă, venită în urma tuturor celorlalte pe marea scenă a lumii, a avut drept geniu imitaţia…”, spune, referindu-se la Petru I, călătorul francez. „Doar la popoarele care se supun orbeşte stăpânul poate porunci sacrificii imense pentru a înfăptui foarte puţin”, se gândeşte el în faţa unei asemenea „colosale copilării” a lui Nicolae I care îi evocă „nu puterea unei mari ţări, ci sudoarea inutil vărsată de sărmanul popor”. Şi defineşte Rusia: „Este ţara unde se pot face cele mai măreţe lucruri cu rezultatul cel mai mărunt”. Porunca stăpânului „însufleţeşte pietrele, omorând însă oamenii”.

Noutatea ar consta în „planificare” dacă Planul n-ar fi într-o foarte mare măsură un mit nebulos, imposibil de luat în serios, în timp ce fanaticii lui se laudă sus şi tare, sub pretextul vitezei, că-i depăşesc prevederile fundamentale, adică îi accentuează decalajele, dezechilibrele, dezordinile pe care ar fi trebuit să le remedieze. Un singur exemplu, dar indiscutabil, pentru a-i demonstra inconsistenţa: când în discursul citat înainte Stalin se laudă că a realizat o colectivizare de trei ori superioară planului iniţ al fără ca uneltele, cantităţile de îngrăşăminte, construcţiile să fi crescut de tre’ ori şi fără ca măcar preliminariile minime prevăzute să se fi realizat în proporţie să o treime, el discreditează clar principiul pe care n-a ştiut să-l conceapă şi apoi să-l aplice. Aceleaşi constatări se impun şi în privinţa industriei. Cu un material rulant inferior numeric şi din punct de vedere al calităţii celui din 1917, cu drumuri de fier uzate, cu traverse putrede, cu semafoare defecte, nu era logic să se poată transporta o încărcătură de trei ori mai mare decât cu riscul de a provoca, cu bună ştiinţă, catastrofă după catastrofă şi distrugerea întregii reţele, ceea ce s-a şi întâmplat. Planul tindea în principiu spre o armonie economică marcată prin indici cantitativi şi

calitativi, indici de valoare şi de preţ. Din acest punct de vedere strict şi făcând abstracţie de libertăţile desfiinţate, trebuia produs un anumit volum de materii prime, care urmau să fie transformate în produse finite, dar trebuia, de asemenea, redus preţul de cost, redresat cursul monedei, al salariilor şi nivelul general de viaţă. Or, cantităţile prevăzute nu au fost obţinute, calitatea produselor n-a încetat să se înrăutăţească, preţul de cost să crească, moneda să se degradeze, salariile reale să scadă, iar bunăstarea să dispară din amintirea proletarilor. Din orice unghi l-am privi, irealizabilul Plan nu s-a îndeplinit. Dovada se desprinde cu uşurinţă din grămada de statistici încâlcite voit prin varietatea mereu schimbătoare a criteriilor de comparaţie. Şi, fără a lua şi combate punct cu punct acest şarlatanism pseudoştiinţific împins până la pretenţia de a prevedea statistic recoltele viitoare, deci şi perspectivele meteorologice, este suficient, pentru a ne edifica în privinţa ansamblului, să reţinem câteva date esenţiale.

Stalin evaluează la 93, 7 la sută realizarea planului industrial, adică o producţie de trei ori mai mare faţă de cea dinaintea războiului şi dublă faţă de cea de dinaintea Planului. El nu spune la ce se referă calculele cu scopul de a lăsa să se creadă că este vorba de cantităţi numerice, în greutăţi sau în volume, în timp ce cifra lui traduce pur şi simplu o valoare arbitrară în ruble mai mult sau mai puţin fictive. Într-adevăr, dacă privim industriile cheie, tabloul se prezintă cu totul diferit: în 1932 s-au turnat 6, 2 milioane de tone de fontă în loc de 10, câte erau prevăzute în Plan, şi de 17 câte prevăzuse Stalin la ultimul Congres; se extrăseseră 62, 4 milioane de tone de huilă în loc de 75 (conform Planului), de 90 (cifra de control) şi de 140, fixate de Comitetul Central (hotărârea din 15 august 1931); 22, 2 milioane de tone de petrol în loc de 45 fixate de Comitetul Central (ordonanţa din 15 noiembrie 1930); capacitatea electroenergetică ajunsese, pare-se, teoretic la 13, 5 miliarde de Kwh în loc de 22 (conform Planului), ceea ce nu prevede mijloacele de utilizare. Rezultatele sunt încă şi mai slabe pentru producţia chimică, pentru aramă şi alte

metale colorate, pentru ciment şi pentru materialele de construcţie. Astfel, procentul de execuţie în ramurile principale este foarte departe de a se apropia de cifra globală dată de Stalin şi trebuie încă desprinsă de aici o parte importantă de rebuturi. Se înţelege de la sine ră pentru orice om sănătos şi la adăpost de gheara GPU uzinele nu au putut produce maşini decât în limitele cantităţii de piese din metal şi combustibililor care le-au fost furnizaţi, ca să nu mai orbim despre alte condiţii restrictive. Ele au produs în acelaşi an 844 locomotive în loc de 1 641 (cât prevedea Planul), 18 600 vagoane, în loc de 37.000 (prevederea Planului), în jur de 50.000 de tractoare faţă de 170.000 promise şi 26 700 de automobile din cele 200.000 anunţate de Stalin la cel de-al XVI-lea. Congres. Bilanţul concret nu arată mai bine, ci chiar mai rău în ce priveşte producţia de utilaj mic, piese detaşate, obiecte de primă necesitate, articole de consum curent. Pentru ţesăturile din bumbac, 2 550 milioane de metri faţă de 4 700 (cât prevedea Planul), adică aproximativ nivelul de dinainte de război, dar pentru o populaţie mai numeroasă şi pe o piaţă internă goală de 15 ani. Stalin încearcă deci degeaba să prezinte creşterea de preţuri ca pe o creştere corespunzătoare a producţiei.

Cele aproape 35 miliarde de ruble investite în industrie şi transporturi nu au dat cantitativ şi calitativ decât rezultate dezamăgitoare. Sub cnutul unei întreceri mincinoase şi al unei represiuni deschise, finisarea proastă creează o cantitate imensă de produse rebutate, când un sfert, când o jumătate, după uzină, şi nu rareori deşeurile şi rebuturile constituie trei sferturi din totalul producţiei şi câteodată mai mult. E încă un prilej să ne întrebăm câtă încredere putem acorda statisticilor aranjate ale Gosplanului. În 1933, un decret va pedepsi cu cinci ani de închisoare această „crimă împotriva statului”, calitatea necorespunzătoare a muncii. Pe de altă parte, preţurile de cost, care ar fi trebuit să scadă cu o treime în industrie şi la jumătate în construcţii, au continuat să crească, după declaraţia oficială, în pofida subterfugiilor de contabilitate,

menite să încurce calculele. Iar randamentul muncitorului, în loc să se dubleze conform cu previziunile, rămâne la nivelul dinainte, de patru şi cinci ori sub productivitatea înregistrată în America.

Cum să nu-ţi aminteşti o reflecţie amară a lui Herzen: „Nu trebuie niciodată uitat că la noi orice schimbare nu este decât o schimbare de decor; zidurile sunt de carton, palatele din pânză colorată”? Un fel de a vorbi, desigur, dar care ascunde un adevăr profund.

În inconştienţa sau îndrăzneala lor, conducătorii statului sovietic dau pe faţă cele 118 milioane de ruble înghiţite de aventura aceasta în loc de 86 cât fusese prevăzut. Dar aici, fantezia numărului ignoră orice criteriu de verosimilitate. Circulaţia monetară a ajuns până la 6 miliarde în patru ani, în loc de 1 250 milioane fixate ca plafon, fără să includă monedele divizionare locale introduse pentru a suplini lipsa de numerar prin metoda bonurilor, certificatelor etc. (Ea a mai crescut cu încă 2 miliarde în următorii doi ani.) Un consilier al lui Petru cel Mare se convinsese că în Rusia cursul banului depinde exclusiv de voinţa suveranului şi bancherii ruşi, foarte conservatori, condamnaseră etalonul-aur mult înaintea economiştilor sovietici; Stalin dă ascultare aceloraşi experţi ieşiţi din şcoala care susţine că emisia monetară necontrolată nu implică inflaţia fiduciară. Totuşi, rubla a pierdut în patru ani nouă zecimi din valoarea ei, în loc să recâştige o cincime. Trebuie să mai precizăm că puterea ei de cumpărare rezultă din circuxarele administrative şi din ordonanţele coercitive de o complexitate inextricabilă. Lăsată în seama legilor pieţei, rubla n-ar valora o copeică. Printr-un sistem empiric şi compozit de baremuri şi de tarife, de taxe şi de raţii excluzând orice măsură comună, raportul între preţuri şi salarii variază la nesfârşit, moneda îşi schimbă ponderea după deţinătorul în mâinile căruia se găseşte. Din cauza asta nicio cifră nu are o semnificaţie precisă, nici valoarea venitului naţional evaluat în arbitrarul guvernamental, nici bugetul individual alcătuit din elemente multiple. Salariul nominal nu indică nivelul

de viaţă al salariatului expus capriciilor aprovizionării pe cale birocratică, prin procedee de repartiţie care sfidează orice definiţie clară. După ce a oprit publicarea bilanţurilor Băncii de Stat, autorităţile au trebuit să renunţe la stabilirea unor indici comerciali şi bugetari. Haosul financiar reflectă haosul întregii economii planificate, caracterizată în ultimă instanţă prin absenţa oricărui plan, sau dispreţul faţă de el.

Dezastrul agriculturii, comparat pe drept cuvânt cu efectele unui război de proporţii, ajunge din urmă şi depăşeşte catastrofa financiară datorată industrializării. În contradicţie cu Planul care prescria cu litere de-o şchioapă încurajarea producţiei individuale, 15 milioane de gospodării ţărăneşti din 25 de milioane au fost colectivizate cu forţa în vreo 211.000 de colhozuri. Dar recolta anului 1932 nu este decât de 7 chintale la hectar şi de 69, 9 milioane de tone în total (faţă de 96, 6 în 1913) ceea ce, adăugat la pierderile anormale şi la natalitatea normală, este suficient pentru a declanşa foametea. Iar asta în ciuda celor 10 miliarde de ruble cheltuite, în ciuda folosirii unui utilaj perfecţionat, în ciuda mobilizărilor periodice ale comuniştilor şi a agitaţiei frenetice întreţinută de presă cu fiecare nou anotimp, a „ofensivelor" pe toate „fronturile" aratului şi păşunatului, ale semănatului şi ale seceratului, ale depozitatului, ale treieratului, stocatului, ale tuturor lucrărilor efectuate cu calm peste tot în alte părţi din lume. Stalin recunoaşte că în ansamblul lor, kolhozurile lucrează în pierdere, ca şi marea industrie socializată. Alte mărturisiri dezvăluie că cele 5 383 sovhozuri înzestrate până la refuz cu maşini şi dotări nu sunt încă „rentabile". Dintr-un parc de 147.000 de tractoare, 137.000 au nevoie de reparaţii capitale. În „staţiunile de maşini şi tractoare" lipsesc carburanţii, uleiul, piesele de schimb, la fel ca şi mâna de lucru calificată. Dar coşmarul colectivizării a făcut ravagii mai ales în şeptelul amputat în 5 ani de 160 de milioane de capete din 276.

Ficţiunile statistice nu dau decât o slabă idee despre

adevărata situaţie, aşa cum o dovedeşte o altă mărturie, care i-a scăpat de data aceasta lui Voroşilov: „Nu numai calul, dar şi boul, devenit o raritate în Ucraina noastră, ajută şi va ajuta tractoarele”. Este uşor să tragem de aici concluziile privind carnea, pielea, lâna. Dacă adăugăm că productivitatea la hectar a culturilor tehnice ţin, bumbac, sfeclă) a scăzut la jumătate în timp ce populaţia depăşeşte 165 milioane de locuitori, criza acută de pânzeturi şi de zahăr se explică fără să mai fie nevoie de alte investigaţii. Şi cauzele majore ale interminaoilei lipse de mărfuri şi ale foametei cumplite care va aunge punctul culminant în primăvara anului 1933 sunt puse destul în lumină. *Soţialisticeski Vestnik* evaluează la peste 5 milioane numărul victimelor „unei anumite foamete artificial organizată” de către Stalin şi toate informaţiile serioase concordă în a confirma această cifră. Este şi aprecierea unui observator dintre cei mai atenţi, W.H. Chamberlin, bine informat datorită îndelungatului său sejur în U.R.S.S. şi simpatiei lui pentru poporul rus.

Deşi Stalin neagă de ochii lumii realitatea foametei aşa cum dezminte falimentul Planului lui nesăbuit, faliment pe care-l dovedesc chiar şi statisticile trucate ale birourilor lui, el se vede obligat să ţină cont de ea şi frânează presupusul mers înainte… spre prăpastie. Declaraţiile triumfaliste acoperă indicaţiile practice din ce în ce mai modeste. De acum eforturile se axează nu pe producţia extensivă şi intensivă, ci spre asimilarea tehnicii atât de scump plătită, spre îmbunătăţirea calităţii, spre randamentul în muncă şi spre preţurile de cost. Printr-un paradox aparent care spune însă multe, „ritmul bolşevist” trebuie încetinit în loc să se accelereze proporţional cu maşinismul. Nu se mai aduce vorba despre cartea lui L. Sabsovici, *U.R.S.S. peste 15 ani*, manualul bolşevicului perfect în care autorul contează sprijinindu-se pe ipoteze ciudate pe o creştere anuală a producţiei cu 50 la sută începând din anul 1933. Stalin se va mulţumi numai cu 13 – 15 la sută în medie, în cursul celui de-al II-lea cincinal început. Şi cum întotdeauna de la plan la realizarea lui

distanţa este mare, inevitabila destindere se anunţă destul de sensibilă. Din ce în ce mai puţin se pune problema ajungerii din urmă şi a depăşirii Occidentului capitalist. Şi pe bună dreptate: cu o populaţie cu o treime mai mică decât cea a U.R.S.S. şi într-o ţară deja saturată de abundenţă, Statele Unite au produs în 1929 în jur de 36 milioane de fontă, 546 de huilă, 133 de petrol, 120 miliarde de kilowaţi-oră, 5 651.000 automobile, 229.000 tractoare şi comparaţia cu „a şasea parte a globului" este şi mai concludentă în privinţa cuprului: 1 069 814 tone faţă de 46 694 în U.R.S.S. în anul său cel mai bun. Chiar deformând comparaţia prin alegerea abilă a unui maximum sovietic şi a unui minim american, „comlăudăroşenia" nu-şi găseşte câmp bun de manevre. Mai ales că nu se mai suflă un cuvânt despre cea de-a doua *piatiletka* căreia Molotov şi Kuibîşev îi schiţaseră cu un an înainte, la cea de-a XVII-a conferinţă a partidului, liniile directoare, punctate de cifre astronomice. În ţara Planului, anul 1933 trece fără plan.

În schimb, la avantajul relativ şi încă puţin perceptibil al economiei rurale private se adaugă atenuări ale „liniei generale": restituirea parţială a cailor şi a vitelor către cultivatori pentru a salva restul cirezilor pe cale de dispariţie, lărgirea comerţului liber între colhozuri şi între membrii lor, reducerea impozitelor şi dărilor, reducerea programului de însămânţări şi aprovizionare etc. Criza de produse de manufactură determină chiar retrocedarea localurilor către *artelurile* meşteşugăreşti şi concesionarea mijloacelor de muncă. Aceste expediente p-ecare nu-l scutesc pe Stalin de noi măsuri coercitive împotriva ţăranilor, cea mai importantă constând în implantarea în apropierea a 2 245 de „staţiuni de tractoare şi maşini" a unor ramificaţii poliţieneşti ale Partidului, sub numele de „secţiuni politice". Pentru a consolida sectorul agricol colectivizat, Stalin nu poate imagina altceva decât o suplimentare a controlului poliţienesc şi birocratic.

Foametea al cărei spectru se întinde din Ucraina şi Kuban până la Volga inferioară şi mijlocie, în Caucaz şi în

Crimeea, pe pământurile cele mai fertile ale Rusiei meridionale, foamete direct proporţională cu gradul de colectivizare, îşi continuă ravagiile până la recolta din 1933, excepţională prin condiţiile climaterice şi prin rezultate: 89, 8 milioane de tone, calculate pe hârtie prin înmulţirea suprafeţei însămânţate cu o cifră reprezentând un randament la hectar stabilit dinainte şi incluzând şi grânele putrezite pe câmp, pierdute în timpul transportului sau risipite în alt fel, căci Planul prevăzuse totul, mai puţin hambarele pentru depozitarea recoltei, vehiculele pentru transportul ei, cântarele pentru a o cântări, morile pentru a o măcina. Dacă se ţine cont de pierderile estimate la un sfert şi de creşterea numărului de guri de hrănit, dar şi de exporturile neînsemnate şi de excedentul de furaje rămas după exterminarea animalelor mari, nivelul recoltei de dinainte de război, foarte slab şi el, nu fusese încă restabilit. Totuşi, după sinistra perioadă trăită, se simte o anumită ameliorare a aprovizionării, ca în toate ţările înapoiate în care activitatea economică depinde aproape în întregime de recoltă. Preţul pâinii cartelate se va dubla dintr-odată, în august 1933, ceea ce semnifică o scădere generală a salariilor reale, dar moneda se depreciase şi mai mult, cum o arată preţurile de pe piaţa liberă unde griul se vinde de două sute de ori mai scump decât pe piaţa oficială. Judecând după măsurile extraordinare luate pentru a evita furtul de cereale, Stalin era pus în temă cu privire la adevărata situaţie alimentară de la ţară şi cu gradul de convertire a ţăranilor la „socialismul” său cu totul aparte. Asistăm la instaurarea, în imensitatea câmpiilor, prin santinele pedestre şi prin gardieni călare, a unei supravegheri continue, zi şi noapte, unică în analele agriculturii. Au trebuit construite miradoare deasupra mărilor de secară pentru a fi postaţi în ele paznici înarmaţi, apoi au trebuit mobilizaţi tineri comunişti şi chiar copii pentru a-i pândi pe hoţi, a trebuit oprit accesul pe drumuri şi poteci pentru cei ce nu cunoşteau o anumită parolă. Presa îi felicita pe puştii care-şi denunţau părinţii bătrâni, „peruchieri” vinovaţi că „au tuns” câteva fire de

cereale, ascunse pe urmă în fundul unei găleţi şi acoperite cu ierburi şi cu fructe. Se va şti oare vreodată câţi înfometaţi au plătit cu libertatea, adesea cu viaţa un asemenea atentat la „proprietatea socialistă”?

De fapt, Planul nu s-a realizat decât în măsura restrânsă a previziunilor serioase şi prudente ale acelor economişti, tehnicieni, soecialişti acuzaţi în 1930 că iiinimizează ritmurile. Încarceraţi şi deportaţi pentru sabotaj, adică în speţă pentru crimă de clarviziune. Trebuie să mai reducem din cifre o mare cantitate de producţie avariată şi să înscriem la pasiv capitalurile imobilizate, construcţiile neterminate, maşinile deteriorate, resursele risipite, materialele noi neutilizate. Invers decât în cazul autenticului progres economic, achiziţiile tehnice au dus la distrugerea bogăţiilor, la creşterea cheltuielilor şi la risipirea forţelor. Fără sprijinul burgheziei străine, al industriaşilor şi bancherilor, al arhitecţilor şi al inginerilor, fără creditele şi sumele date în avans, fără brevetele de invenţie şi fără procedeele de fabricaţie, fără toate categoriile de componente venite din exterior, Stalin nu ar fi atins nici măcar minimumul din ce ar fi putut să obţină mai uşor şi la preţuri mai mici prin metode mai raţionale, mai fructuoase şi mai umane. El a sacrificat consumul producţiei, agricultura industriei, satele dezmoştenite oraşelor tentaculare, industria uşoară celei grele, plebea lipsită de mijloace şi harnică patriciatului birocratic, omul maşinii pentru a ajunge la anomalii, la disproporţii, la rezultate discordante care nu merită niciodată cheltuielile. Prin dictatura preţurilor, statul a putut să vândă foarte scump ceea ce cumpărase foarte ieftin şi astfel, prin alte moduri de spoliere prea cunoscute, a reuşit să jefuiască întreaga populaţie în profitul unei noi clase parazitare.

Deoarece agricultura şi industria etatizate lucrau în pierdere, deficitele aveau să ducă la o agravare a privaţiunilor şi a suferinţelor încununate printr-o „anumită foamete artificial organizată”. Desigur, efortul colectiv a pus de asemenea bazele costisitoare ale unor noi industrii

metalurgice şi chimice, a creat uzine de război care întăresc potenţialul militar; în schimb s-au acumulat în finanţe, în transporturi, în agricultură, în creşterea animalelor pierderi şi calamităţi care nu îngăduie asumarea unui conflict armat de mare anvergură altfel decât cu riscul unui dezastru. Pentru a le da popoarelor din U.R.S.S. mijloacele de luptă, Stalin le-a răpit orice motiv de a se apăra. Departe de a-şi emancipa ţara de interdependenţa exterioară şi de a o izola de piaţa mondială într-un fel de autarhie, el i-a redus economia la o şi mai mare dependenţă faţă de naţiunile evoluate şi mai bine dotate tehnic, atât în ce priveşte reparaţiile şi piesele de schimb, cât şi înlocuirea utilajelor de import. Dimpotrivă, el şochează imaginaţia tinerelor generaţii cu lucrări impunătoare ca aspect, cultivând în aceste generaţii tinere o mistică utilitară a maşinismului şi tehnicii, aţâţând în ei un şovinism sovietist cu terminologie revoluţionară, dar cu scopuri pur naţionale. În străinătate el a repurtat, în plus, în tradiţie ţaristă, succese efemere şi oneroase de punere în scenă, exploatând cu măiestrie ignoranţa marelui public, credulitatea muncitorimii, vanitatea intelectualităţii, venalitatea presei şi corupţia politicienilor.

Asemenea lui Petru I care plătea gazetele ca să răspândească în Europa vestea victoriilor sale imaginare împotriva lui Carol al XII-lea mult înaintea înfrângerii de la Poltava, el propagă cu mari cheltuieli poveştile despre realizările sale politice şi descrierea operelor sale imperiale. Dar culmea abilităţii în Rusia constă în a-i înşela grosolan pe vizitatori şi a-i face să ia divagaţiile. tatistice ale birocraţilor drept realităţi palpabile. Vladimir Monomah, martorinţ de Kiev, făcea altă dată recomandarea de a-i primi bine pe străini, pentru că, spunea el, conform relatărilor lui Rambaud, „de poveştile pe care ei le vor spune în ţara lor va atârna buna sau proasta voastră reputaţie”. Sfatul a fost urmat de urmaşii lui. Deja sub Petru, aflăm citindu-l pe Kliucevsi, „întreprinderile economice au Scut o puternică impresie

asupra observatorilor străini superficiali: Rusia li s-a părut o mare uzină”. Sub Nicolae I, inepuizabila culegere de scrisori a marchizului de Custine spune că „Moscova se mândreşte cu dezvoltarea fabricilor ei… Ruşii se făIesc că pot arăta străinilor atât de multe edificii publice frumoase”. În această ordine de idei, Stalin n-a inovat mai mult decât în altele, deşi a exagerat dincolo de orice decenţă cum o dovedeşte abundenta literatură encomiastică în care inexactitatea faptelor întrece caracterul aberant al comentariilor. Duşman înverşunat al industrializării înainte de a deveni campionul în contratimp al ei, el este, pentru *The Business Week* din New York, „un Mussolini al mecanicii”. Dar prestigiul dobândit prin asemenea stratageme nu-i va fi de niciun folos în circumstanţele majore în care adevărul îşi reintră în drepturi.

În sfârşit, Planul a avut drept urmare formarea unui mare număr de tehnicieni mediocri, dar susceptibili să se perfecţioneze pe parcurs, cizelarea a milioane de adolescenţi neciopliţi şi pregătirea lor pentru producţia industrială şi faptul că i-a înzestrat pe fugă, cu nişte rudimente de cultură generală şi profesională indispensabile transformării economice şi tehnice în curs. Învăţământul adus la câteva discipline de pedagogie clasică a fost dispensat unui public tot mai larg, adică fără să se uite că, hotărând din nou, în 1934, introducerea învăţământului general şi obligatoriu, Partidul arată cât de mult caz se poate face de marile sale hotărâri „istorice” şi de însemnătate „mondială”. Dar şi aici, laturile negative le depăşesc pe cele pozitive, ca într-un stat „totalitar”, unde nu există libertate de conştiinţă, dreptul la liberă exprimare, unde presa uniformizată nu mai supravieţuieşte decât pentru a face cunoscută singura opinie autorizată a momentului, unde gândirea critică şi obiecţia ştiinţifică sunt reprimate ca şi îndoiala politică cu mai multă severitate decât crimele de rând, unde analfabeţii îşi conservă mai bine facultăţile intelectuale şi sănătatea morală decât semidocţii alteraţi de minciuna oficială şi

deformaţi de frică. Rămâne de examinat corelaţia inedită a relaţiilor de producţie şi a formelor de proprietate cu structura socială, după cincisprezece ani de evoluţie a bolşevismului, şi de aflat dacă natura tranzitorie a regimului tinde, în conformitate cu programul comunist, să înlocuiască guvernarea oamenilor cu administrarea bunurilor.

Lenin nu a exercitat puterea mai mult de cinci ani, în care numeroase contradicţii între teoria şi practicile sale au corectat conceptul livresc al unei faze de trecere de la capitalism la socialism. Domnia lui Stalin durează de vreo 10 ani în momentul în care, în 193? Partidul anunţă iminenţa epocii de aur, a societăţii fără clase. Dar un stat nu poate fi judecai, cum nu poate fi judecat un individ, după idealul de la care se revendică. De data aceasta, situaţia se complică cu antinomiile insolubile între concret şi abstract, cu extrema confuzie a noţiunilor şi valorilor în care se amestecă trecutul rusesc, prezentul sovietic şi trăsăturile eterne ale despotismului din toate timpurile şi din orice zonă. Este necesară o distincţie pentru a şti dacă Stalin justifică opinia lui Spencer care vedea în socialism o „viitoare sclavie”.

Economia liberală denunţă cu satisfacţie virtualităţile socialiste existente în orice intervenţie a statului în reglementarea producţiei, a schimburilor şi a muncii. În această privinţă, edictele lui Diocleţian cu privire la tarifele maxime la preţuri şi tarifele minime pentru plata muncii, cu privire la colonii agricoli şi la breslele pe meserii ar intra de drept într-o antologie a socialismului legislativ, ceea ce constituie o demonstraţie prin reducere la absurd. Stalin a avut precursori în Antichitate şi în Evul Mediu, în Orient şi în Occident, dar nimic nu îndreptăţeşte calificarea lor drept socialişti în accepţia exactă a termenului. Cel mai remarcabil, Wang An-shih, a trăit în China pe timpul dinastiei Sung; bucurându-se de încrederea împăratului, acest ministru îndrăzneţ credea că-şi va regenera ţara medievală organizând viaţa economică şi socială astfel încât să facă din stat unicul

proprietar al solului şi al subsolului, unicul vânzător şi cumpărător de grâne; printr-o serie de legi a căror aplicare necesita o armată de funcţionari, noi mandarini înlocuindu-i pe cei vechi, el a decretat de sus în jos o adevărată revoluţie agrară (revizuire egalitară a cadastrului şi a arendelor, împrumuturi de seminţe contra prestaţii în natură, cote pe produse etc.), completată printr-o serie de reforme radicale, restabilire a impozitului pe sare, reforma sistemului monetar, crearea unei miliţii populare pe lângă armata permanentă, recrutare birocratică pentru serviciul civil, învăţământ obligatoriu. Din această „extraordinară experienţă etatistă", cum o numeşte G. Soulié de Morant, n-a rămas nimic după moartea „socialistului chinez de la anul o mie", expresie improprie care aparţine unui istoric şi orientalist erudit, dar prea puţin atent la exactitatea termenilor în materie de sociologie, René Grousset. Socialismul modern implică într-adevăr anumite condiţii de maturitate istorică, epuizarea resurselor capitalismului, voinţa conştientă a populaţiei active, posibilităţile materiale pentru muncitorime de a dobândi „bunăstare şi libertate". La aproape zece secole distanţă, între Wang şi Stalin există numeroase similitudini de concepţii şi de metode, iar analogia se regăseşte şi în rezultatul final al celor două tentative: foamete şi mizerie. Dar diferenţele sunt categoric în avantajul marelui reformator chinez, mult prea desconsiderat de Abel Rémusat, de Abatele de Mailla, de Părintele Huc şi alţi misionari care s-au documentat din aceeaşi sursă. În *Imperiul de mijloc*, fraţii Reclus au fost mai Dutin severi cu el. Wang nu citise decât Confucius şi îşi depăşea secolul, în vreme ce teoreticianul socialismului într-o singură ţară pretinde că-l cunoaşte pe Marx şi este fără nicio scuză rămas în urmă şi faţă de utopişti. Dacă dictatura lui Stalin ar merita numele de socialism, dominaţia teocratică a iezuiţilor în Paraguay ar trebui să figureze la loc de cinste printre faptele de pionierat ale socialiştilor, alături de opere comunitare mai puţin celebre

ale ordinelor monastice de colonizatori.[45] Contribuţia, de altfel subalternă, a muncitorilor în mişcarea bolşevistă nu schimbă cu nimic situaţia; la triburile africane Bambara fierarii îl aleg pe şef, dar breasla lor nu este mai puţin dispreţuită în onorurile rituale şi nu s-a pus niciodată problema de a da drept exemplu de democraţie proletară aceste populaţii din Sudan şi din Senegal.

Istoria Rusiei limpezeşte mai bine regimul sovietic fără soviete decât referinţele arbitrare la marxism faţă de care Stalin se află la antipozi. Ea reuneşte în special vechile şi noile modele ale credinţei şi misticismului. Aşa cum obiceiurile păgâne se păstraseră sub alte forme în creştinism, după botezul triburilor slave din principatul Kiev, numeroase tradiţii statornicite s-au transmis de la ţarism sovietismului sub noi culori, atât în spirit, cât şi în moravuri, cât şi în organizarea economică, politică şi socială. Despre bolşevici, „fii ai ţarismului" ca toţi ruşii, T.G. Masaryk spune pe bună dreptate: „L-au putut suprima pe Ţar, dar n-au putut suprima ţarismul. Ei poartă încă uniforma ţaristă, chiar dacă pe dos"...

În secolul al XV-lea, după căderea Constantinopolului sub stăpânire otomană, călugării moscoviţi vedeau în Moscova a treia Romă, excluzând pentru totdeauna ideea unei a patra Rome; savanţii şi exegeţii religiei leniniste au o pretenţie asemănătoare socotind Moscova capitală a comunismului universal. În aceeaşi epocă, egumenul Iosif de la mănăstirea Volokolamsk elabora o doctrină pe care Kizevetter o rezumă astfel: „Iosif luptă pentru o ordine socială bazată pe o disciplină riguroasă interzicând individului dreptul de a dispune de el însuşi. În domeniul

---

45 în controversele socialiste în Rusia, referinţele la experienţa etatistă a iezuiţilor în Paraguayul secolului al XVII-lea sînt tot atît de frecvente ca şi cele la planificarea instaurată în Imperiul Inca în Peru (secolul al XIV-lea şi al XV-lea). încă din 1884, G. Plehanov, în Dezacordurile noastre, punea în gardă împotriva tentaţiei de a introduce socialismul cu forţa, prevăzînd că în acest caz s-ar impune o nouă castă dominantă, ca în Peru, cea a „fiilor Soarelui" (Cf. Louis Baudin: L'Empire socialiste des Incaş, Paris, 1928; Les Incaş du Pérou, Paris, 1942).

religios el afirmă că mântuirea depinde de respectarea cu stricteţe a riturilor şi de recunoaşterea în litera ei, fără nicio discuţie, a fiecărui cuvânt din Sfânta Scriptură; el aprobă reprimarea de către puterea ecleziastică a oricărei manifestări a gândirii libere în materie de religie, ca şi execuţia ereticilor practicată la Moscova…" Bolşevismul dogmatic s-ar înrudi mai degrabă cu asemenea concepţii decât cu socialismul inseparabil de ideea i; berului examen, a liberu'ui arbitru şi care-şi propune ca ţel final emanciparea integrală a individului. Stalin invocă în toate ocaziile numele lui Lenin, acţionând contrar ideilor acestuia, face afirmaţii foarte ortodoxe, în timp ce deportează spre regiuni îngheţate copiii pretinşilor culaci; dar nici Ivan cel Groaznic nu renunţa la aparenţele exterioare ale devoţiunii în timp ce comitea atrocităţile cele mai îngrozitoare. Şi competiţia ucigaşă a unor tineri comunişti epuizându-se în inutilele lor echipe de şoc poate duce cu gândul la acei discipoli fanatici ai protopopului Avacum care îşi dădeau foc pentru a scăpa de flăcările de la Judecata de Apoi.

Nu etatismul este cel care dă Rusiei cnuto-sovietice amprenta ei originală. Sub primii Romanovi, întreaga populaţie a fost aservită statului şi constrânsă în diferite feluri la severe obligaţii economice. Ea încerca încă de pe atunci să se sustragă prin fugă asupririi ţariste şi feudale iar puterea centrală nu reuşea s-o ţină în loc decât prin aspre măsuri de constrângere, ca mai târziu în timpul planului cincinal. Încă din secolul al XVII-lea le era interzis ruşilor să călătorească în străinătate, precedent neîndoielnic pentru sechestrarea generală realizată de Stalin, iar cărţile trimise din Europa nu pătrundeau în ţară, în virtutea unui ucaz special din care se inspiră încă *Glavlit* sau cenzura sovietică. Ţarul, proprietar al ţării şi al poporului, devine „primul negustor" şi „primul producător" al imperiului, după observaţia doctorului englez Samuel Collins. Petru cel Mare a instituit monopolul de stat asupra traficului produselor de primă necesitate, asupra a aproape tot comerţul exterior. Sub domnia lui se dezvoltă

un fel de capitalism de stat şi se înmulţeşte de zece ori numărul funcţionarilor; în industria incipientă, Serbia ia o mare amploare, adăugându-se muncii deţinuţilor; instituirea paşaportului interior adaugă încă o asemănare la atâtea altele cu sumbra epocă stalinistă în timpul căreia muncitorii şi ţăranii au pierdut în câţiva ani ultimele lor libertăţi aşa cum altă dată cultivatorii liberi au devenit şerbi de-a lungul a câteva secole, contrar evoluţiei sociale din Occident. Urmaşii lui Petru merg pe urmele acestuia, negoţul cu China devine monopolul Trezoreriei, statul acaparează cea mai mare parte a tranzacţiilor comerciale sub Elizabeta. Şi chiar atunci când capitalismul îşi reintră în drepturi şi restabileşte concurenţa începând cu domnia Ecaterinei, iniţiativa Coroanei rămâne decisivă pentru progresul industriei şi al transporturilor. Coloniile militare ale lui Alexandru I prefigurează la scară redusă viitoarea colectivizare a agriculturii. Statul sovietic reproduce, condensează şi generalizează toate aceste fenomene cu mijloace materiale mai puternice într-o înlănţuire de condiţii istorice incompatibile cu soluţiile intermediare.

Constatarea că procedeele sălbatice ale lui Ivan cel Groaznic şi ale lui Petru cel Mare sunt recognoscibile în actele şocante ale lui Stalin nu şi-a găsit contestatari printre observatorii Rusiei. Dar în fiecare dintre principalii reprezentanţi ai autocraţiei se regăsesc fapte şi gesturi care ne par contemporane. Ecaterina poartă corespondentă cu Voltaire şi Diderot, dar îl întemniţează pe Novikov şi îl expulzează pe Radişcev; ea îl copiază pe Montesqireu şi se inspiră din Beccaria, dar extinde şi consolidează Serbia; se consacră Luminilor şi îndrăzneşte să descrie fericirea mujicului în plină foamete; recompensează elogiile interesate ale enciclopediştilor şi tocmeşte cei mai nedemni mercenari. Şi Stalin face contrariul a ceea ce afirmă, încurajează în exterior ceea ce interzice între graniţele ţării, susţine greve şi conduce acţiuni subversive în exterior, în timp ce striveşte cele mai mici încercări de acelaşi fel în U.R.S.S., cumpără bunăvoinţa scriitorilor străini cunoscuţi şi le pune căluş

sau îi exilează pe scriitorii ruşi, întreţine în principalele ţări o trupă de adulatori plătiţi. Ca şi tatăl său, Alexandru I trece drept francmason, pozează în iacobin, îl citează pe Rousseau şi, la congresul „Sfintei Alianţe”, protestează împotriva negoţului cu negri, deşi admite în imperiul său vânzarea de suflete. Stalin, la fel, se declară apărătorul muncitorilor în ţările capitaliste iar în „patria socialistă” este cel mai crunt exploatator al lor. Lui Nicolae I, căruia îi plăcea să-şi spună inginer ca să nu se declare poliţist, istoricii i-au făcut un portret în care se disting bine trăsături din fizionomia lui Stalin. Sunt atât de puternice similitudinile între cele două absolutisme, încât culegerea de scrisori de acum un veac a marchizului de Custine merită încă să fie consultată ca una dintre cele mai bune lucrări despre eterna Rusie, „unde trebuie să vii ca să vezi rezultatul acestei cumplite combinaţii între spiritul şi ştiinţa Europei şi geniul Asiei”, unde „cârmuirea stăpâneşte totul şi nu dă viaţă la nimic”, în care „toată lumea se gândeşte la ceea ce nimeni nu spune”, unde „defectele parveniţilor pot să se răspândească în mase şi să devină caracteristica unei întregi naţii”, unde „răul oferit drept leac nu mai cunoaşte margini”, unde „forţa despotismului nu stă decât în masca despotului”, unde „neîncrederea reciprocă între guvern şi supuşi alungă bucuria”, unde „locuitorii obişnuiţi cu resemnarea îşi construiesc o fericire smerită plină de privaţiuni şi de sacrificii”. Stalin a făcut să fie mai actuală ca oricând reflecţia profund îndreptăţită a autorului atât de des citat aici: „În această ţară, tirania mărturisită ar constitui deja un progres”.

De drept divin sau de origine populară, toţi dictatorii şi toate dictaturile prezintă analogii de funcţionare şi în raţiunea de a exista. Impregnat de tradiţia rusă ancestrală, absolutismul birocratic întrupat în Stalin nu face excepţie de la regulă, în ciuda noutăţii sovietice formale cu care se îmbracă. Combinaţia de viclenie şi violenţă teoretizată de Machiavelli pentru uzul Principelui este folosită cotidian în practica secretarului general. Dar identitatea mijloacelor

nu decide întotdeauna dinainte asupra scopurilor. Bolşevicii, de la Lenin la Stalin, au crezut că vor ajunge la binele libertăţii socialiste prin intermediul răului constrângerii poliţieneşti, înainte de a face din necesitate virtute, de a codifica pentru vremuri de pace procedeele violente ale războiului civil, de a lăsa, în fine, obişnuinţele dictatoriale să le devină o a doua natură. Fără ştirea fruntaşilor partidului, s-a petrecut o metamorfoză a regimului pe care Stalin. slujit mai bine de defectele decât de calităţile lui, a putut să înfăptuiască şi să o desăvârşească în sensul puterii sale personale fără să întâlnească în calea lui niciun obstacol insurmontabil, fiindcă a ştiut să păstreze verbul revoluţionar golit de încărcătura lui originară. A rezultat o arhitectură politică de aparenţă bastardă pe care cel puţin două exemple mari ne ajută să o înţelegem. La Roma, imperiul s-a „strecurat" în republică, după expresia lui Seneca, şi i-a păstrat aspectele exterioare. În Franţa monezile bătute la începutul Imperiului purtau inscripţia „Republica Franceză, Napoleon împărat". Cezar se prezenta drept continuator al Gracchilor iar Bonaparte drept continuatorul iacobinilor. Cezarismul lui Stalin se trage din acelaşi fenomen şi pe un teren favorabil: în Rusia ţaristă, după manifestul din octombrie 1905, a existat un sistem destul de bizar pe care *Almanahul de la Gotha* îl numea „monarhie constituţională sub un ţar autocrat". Republicile socialiste federative sovietice, numite astfel printr-o antifrază cvadruplă, au încetat sub ochii întregii lumi şi de mult timp să mai existe şi doar nişte tineri leninişti candizi se mai aşteaptă la resurecţia lor spontană la sfârşitul „liniei generale", partidul dictator pierzându-şi orice iluzie în această privinţă şi uitându-şi programul socialist.

Societatea numită sovietică este clădită în felul său pe o exploatare a omului de către om, a producătorului de către birocrat, tehnician al puterii politice. Însuşirii individuale a plusvalorii i se substituie însuşirea ei colectivă de către stat, după ce se reţine partea rezervată consumului parazitar al funcţionarilor. Pentru anul 1933

Stalin a numărat în jur de 8 milioane de funcţionari şi salariaţi al căror salariu util este imposibil de cifrat. Dar documentaţia oficială nu lasă niciun dubiu: din munca claselor exploatate supuse la un *sweating sistem*[46] inexorabil, birocraţia îşi sustrage o parte necuvenită echivalând mai mult sau mai puţin cu vechiul profit capitalist. S-a format deci în jurul Partidului o nouă categorie socială interesată în menţinerea ordinii stabilite şi în perpetuarea statului a cărui dispariţie, pe măsura dispariţiei claselor, o prezicea Lenin. Deşi bolşevicii nu au proprietatea juridică a mijloacelor de producţie şi a mijloacelor de schimb, ei deţin aparatul de stat care le permite toate formele de spoliere pe diferite căi ocolite. Latitudinea de a impune preţuri de vânzare de câteva ori mai mari decât preţul de cost conţine adevăratul secret al exploatării birocratico-tehnocratice, caracterizată în plus de exploatarea administrativă şi militară.

Este puţin important că minoritatea privilegiată astfel pe socoteala marii majorităţi încovoiate sub povara muncii nu reprezintă o clasă, ca burghezia, o castă, ca aceea a brahmanilor. În secolul al XVI-lea, cazacii constituiau şi ei un fel de clasă necunoscută în altă parte decât în Rusia, cu prerogativele sale economice şi politice. Rakovski şi prietenii săi deportaţi au scris despre Siberia, încă din 1930: „Din stat muncitoresc cu deformări birocratice, cum definea Lenin forma noastră de guvprnământ, ne transformăm într-un stat birocratic cu rămăşiţe proletaro-eomuniste. Sub ochii noştri s-a format şi se formează încă o mare clasă de conducători care are subdiviziuni interioare, care creşte prin procedeul cooptării calculate, prin numiri directe sau indirecte (avansări birocratice sau sistem electoral fictiv). Elementul care sudează această clasă originală este o formă, originală şi ea, de proprietate privată, adică puterea de stat”. Şi citează foarte oportun o frază din Marx: „Birocraţia posedă statul în proprietate privată”. Aşa cum

46 Exploatare inumană a muncii omeneşti cu scopul de a obţine maximum de randament cu preţul unui surmenaj excesiv.

Consulatul nu era nici republică, nici monarhie, Secretariatul nu este nici democraţie, nici ţarism, consecinţă a unei revoluţii care n-a fost nici burgheză, nici socialistă.

După Bogdanov, ale cărui lucrări în domeniu se referă la epoca imediat următoare primei revoluţii, un proletariat lipsit de cultură enciclopedică proprie şi de o ştiinţă generală a organizării nu va fi niciodată în stare să ia puterea şi să o păstreze pentru a transforma societatea în conformitate cu un program comunist. Iar regimul bolşevist, în ciuda intenţiilor fondatorilor săi, creează o clasă dominantă de oameni politici, de administratori, de intelectuali, de tehnicieni sub care subzistă, luând forme noi, exploatarea şi opresiunea într-un stat de tip nou. Această ultimă observaţie *postfactum* se regăseşte ca previziune intuitivă, dar mai puţin bine argumentată, într-unul din fascicolele *Muncitorului intelectual*, lucrare publicată la începutul secolului sub pseudonimul Volski, de către un revoluţionar polonez cunoscut la vremea respectivă şi apoi uitat, Mahaiski. Din proprie experienţă şi fără teorii, mulţi comunişti au ajuns la aceleaşi concluzii, fără să le poată însă exprima în ţara comunismului oficial. Alţii au pus în discuţie, în forul lor interior, noţiunea idealistă a „misiunii istorice a proletariatului”, pentru a aborda revizuirea fundamentală a doctrinelor care fac prea multă abstracţie de omul real, fie el burghez sau proletar. Este de prevăzut că asemenea concepţii vor avea, de bine de rău, un plus de forţă, de propagare şi de vitalitate în generaţiile sortite să tragă învăţămintele revoluţiei, mai ales în faza ei numită de Herzen „retrovoluţie”.

Această revoluţie a traversat trei etape principale, durând fiecare aproximativ cinci ani. După comunismul de război, tentativă ratată de naţionalizare economică totală, noua politică economică a lui Lenin a fost o încercare de economie dirijată mixtă care tolera o competiţie sănătoasă între sectorul de stat şi iniţiativa capitalistă pentru a realiza în etape o socializare raţională. Stalin însă, incapabil să urmeze politica primită moştenire, să

armonizeze industria şi agricultura, să echilibreze producţia şi consumul, a preferat riscului unei curse de viteză pe care o implica NEP securitatea etatismului integral. „Marea cotitură" preconizată de el nu era posibilă decât cu preţul unei hecatombe imediate, al unei aserviri totale a populaţiei în prezent şi în viitor. Era nevoie de un mare dispreţ faţă de viaţa şi demnitatea umană pentru a se decide la un asemenea pas şi de o ignorare totală a postulatelor spirituale ale socialismului. Stalin a avut curaiul unic de a-şi asuma responsabilităţile cele mai atroce continuând să folosească un limbaj depăşit. Dar edificiul construit în cincisprezece am de bolşevism nu este mai departe viabil decât sub o dictatură pretoriana nelimitată şi n-ar rezista la o comoţie oricât de uşoară. Popoarele Rusiei au avut întotdeauna parte de războaie funeste care zdruncinau puterea dezvăluindu-i slăbiciunile şi aţâţând nemulţumirea generală. Războiul Crimeii a grăbit eliberarea şerbilor, războiul ruso-japonez a declanşat prima revoluţie, războiul mondial a precipitat căderea ţarismului. În mod evident, bazat doar pe el însuşi, regimul lui Stalin n-ar rezista nici el mai bine în faţa acestei încercări supreme.[47]

Este uşor pentru un stat care monopolizează armamentul şi tot restul să zdrobească grevele muncitoreşti şi să înăbuşe revoltele ţărăneşti risipite pe un teritoriu imens. Intervenţia militară ezitantă a aliaţilor după Brest-Litovsk nu era decât o joacă, Lenin a recunoscut-o fără ocolişuri. Dar un război de lungă durată cerea alte resurse materiale şi morale decât represiunile în interior sau primele campanii ale Armatei Roşii. Nici

47 La acea dată nu se avea în vedere la Moscova un război mondial, ci numai un război al „imperialismului" împotriva Uniunii Sovietice şi trebuia luat în consideraţie „regimul lui Stalin bazat doar pe el însuşi". Nimeni nu putuse prevedea că Hitler va fi destul de nebun pentru a declara război Statelor Unite a căror putere industrială, adăugîndu-se eroicei rezistenţe a Marii Britanii, avea să-i vină de hac Germaniei hitleriste. Despre ajutorul enorm dat Uniunii Sovietice de Anglia şi America, pe care istoricii comunişti îl trec sub tăcere cu cinism, iar sateliţii lor îl minimalizează, vezi postfaţa acestei lucrări.

industria, nici agricultura nu sunt gata în U.R.S.S. să suporte efortul încordat al unui război modern iar transporturile şi mai puţin. Un raport al lui Kaganovici dă la iveală, numai pentru anul 1934, 62.000 de accidente de cale ferată, 7.000 de locomotive scoase din funcţiune, 4.500 de vagoane distruse, mai mult de 60.000 deteriorate, cifre în creştere în primele luni ale lui 1935 şi „morţi cu sutele, răniţi cu miile". După planul cincinal, la fel ca şi înaintea lui, unui cetăţean al Uniunii Sovietice îi trebuie ore şi ore de stat la coadă, formalităţi nesfârşite ca să-şi procure un ac la Moscova, un cui în provincie şi aproape peste tot sare, un bilet de tren, o cutie de chibrituri, un gram de chinină. Stalin îşi oferă spectacolul frecvent al paradelor militare grandioase, cu defilări de tancuri şi avioane, fiind însă conştient că, în caz de război, maşinile lui nu vor avea ulei sau benzină şi nici muniţii, ca şi artileria, şi o dată stricate vor fi de nereparat. El poate oricând condamna la moarte pentru culpa de neglijenţă în serviciu mecanici şi şoferi de locomotivă scăpaţi cu viaţă din accidente; asta nu îmbunătăţeşte nici reţeaua de cale ferată, nici materialul rulant. Guvernanţii n-au niciun motiv să fie optimişti în privinţa organizării sau tehnicii, fie că este vorba de echipament, aprovizionare, remontă sau servicii san-are.

Rapoartele GPU despre starea de spirit a populaţiei nu sunt nici ele mai liniştitoare Ţăranii doresc o schimbare, oricare ar fi ea, şi nu vor decât arme pentru a se putea, după o atât de îndelungată aşteptare, răfui cu opresorii lo Aversiunea muncitorilor faţă de ierarhia secretarilor abia uacă este puţin mai moderată, în ciuda propagandei desfăşurate pentru a-i convinge de poziţia lor privilegiată. Într-o ţară care este chiar patria lui de elecţiune, defetismul nu a fost niciodată mai răspândit ca acum. Numai tineretul care nu ştie nimic despre trecutul recent şi despre viaţa în exteriorul graniţelor acceptă de la bun început ideologia şovinismului sovietist şi ar apăra fără ezitare graniţele, dacă nu chiar cu entuziasm. Dar dispoziţia lui atât de războinică în expediţiile lipsite de

primejdii şi de glorie împotriva ţăranilor cu mâinile goale şi-ar pierde din elan sub focul tunurilor şi mitralierelor. Întărită printr-o mobilizare parţială, Armata Roşie ar fi suficientă pentru apărarea U.R.S.S. Într-un război local cu ţările vecine, nu într-o conflagraţie de mare anvergură necesitând mobilizarea generală. Stalin înţelege acest lucru, cum o dovedesc manevrele insinuante ale diplomaţiei lui a cărei supleţe sfârşeşte prin a semăna cu resemnarea şi trădează o nelinişte semnificativă.

Timp de cincisprezece ani, dar mai ales după moartea lui Lenin, bolşevicii au anunţat cu mare tam-tam o foarte apropiată şi chiar inevitabilă conflagraţie generală, au denunţat intenţiile agresive ale tuturor ţărilor faţă de propria lor ţară, au acuzat în special Franţa, Anglia şi Statele Unite că pun la cale o nouă intervenţie militară în Rusia. Dacă ar fi fost să li se dea crezare, Societatea Naţiunilor nu era decât o „ligă de bandiţi”, o maşină de război îndreptată împotriva patriei lor socialiste şi toate acordurile europene şi internaţionale, începând cu tratatul de la Locarno şi sfârşind cu pactul Kellog, ascundeau o „intenţie de agresiune îndreptată împotriva Republicii sovietice”. Sub cele mai neserioase pretexte descopereau peste tot, în fiecare clipă, ameninţătoare pregătiri de război, trăgeau semnale de alarmă la ei şi, cu mai puţin ecou, în mediile muncitoreşti din afara graniţelor ţării. Nu le mai ajungeau injuriile şi insultele la adresa pacifismului, care pentru ei era cel mai perfid dintre duşmanii revoluţiei. Stalin afişează însă o schimbare completă de atitudine în momentul incursiunilor de cotropire ale Japoniei în Manciuria. Tocmai în locul unde, cu trei ani în urmă, Armata Roşie comandată de Bliuher dădea o „lecţie” militară chinezilor pentru a apăra „drepturile” Rusiei asupra unei căi ferate, lupta pentru pace inspiră de data aceasta necesitatea retragerii pas cu pas din faţa japonezilor. Începând din 1932, U.R.S.S. Încheie o serie de pacte de neagresiune sau de înţelegeri prieteneşti cu statele pe care conducătorii ei nu conteniseră până acum să le acuze de „maşinaţii antisovietice” şi să le înfiereze

„intenţiile războinice”, începând cu România şi Polonia, „agente ale imperialismului francez”, şi continuând cu Franţa şi Statele Unite.

Deja, la ordinele lui Stalin, şi cu o inconsecvenţă frapantă, dar aflată în tradiţia faimosului decret al lui Nicolae al II-lea, preludiu la Conferinţa de la Haga, Litvinov propusese dezarmarea generală. Venirea la putere a lui Hitler, în 1933, în Germania accentuează tendinţele pacifiste ale bolşevismului. Tot ce până atunci fusese detestabil uevine foarte bun şi invers. Stalin şi Molotov rostesc fără nicio jenă elogii la adresa Societăţii Naţiunilor, „liga bandiţilor”. Se opun revizuirii clauzelor teritoriale ale tratatului de la Versailles, obiect al nesfârşitelor înfierări de până acum. Se grăbesc să sprijine diplomaţia „imperialistă” a Franţei, „ţara cea mai agresivă şi cea mai militaristă din lume”, spunea Stalin la ultimul Congres al Partidului, ţară care după ortodoxia leninistă nu a încetat să îndemne la „război împotriva U.R.S.S”. În 1934, ei îl omagiază ca „eminent savant străin” pe mareşalul Franchet d’Espèrey pe care presa lor îl tratase întotdeauna de „călău” al Republicii Sovietice a Ungariei. Le ordonă mercenarilor lor pseudocomunişti din toate ţările o apropiere de toţi aceia pe care până mai ieri îi stigmatizau drept „social-trădători” şi drept „social-fascişti” dictându-le o nouă demagogie sub forma moderantismului. Acasă la ei, pun pe ordinea de zi patriotismul, nu chiar cultul „patriei socialiste”, ci al patriei pur şi simplu. Totuşi, politica lor de pace cu orice preţ se pune în lumină printr-un decret insolit care-i scuteşte parţial sau în totalitate de impozite şi dări pe ţăranii din Siberia Orientală – de la lacul Baikal la provincia maritimă –, colhozurile pe zece ani, celelalte ferme pe cinci ani. Restabilind libertatea agriculturii într-o regiune imensă ameninţată de o invazie, ei se străduiesc un pic tardiv să insufle un patriotism de ocazie unor ţărani înclinaţi mai degrabă să fie ospitalieri cu cotropitorii. Este greu să găsim o mărturie implicită mai convingătoare. Dar mai există şi altele, cum ar fi acest nou decret terorist din iunie 1934 care prevede *pedeapsa cu*

moartea pentru „trădare de patrie” (simpla „fugă” în străinătate a unui supus sovietic, civil sau militar, fiind calificată astfel) şi care desemnează ca ostatici întreaga familie adultă a dezertorului, condamnându-i la închisoare de la cinci la zece ani dacă nu şi-au denunţat ruda, la cinci ani dacă nu au ştiut despre „crima” ei. Asemenea măsuri preventive spun multe şi arată cât sunt de învrăjbiţi guvernanţii şi guvernaţii.

Înfrângerea dorită de tot poporul aservit, cu excepţia privilegiaţilor Partidului, a birocraţiei, a cadrelor sociale şi a tinerei generaţii devotate, ar fi, pentru legendarul Stalin, începutul sfârşitului. Dictatorul nu ar avea altă soluţie decât să se pună el însuşi în fruntea unei reacţiuni sociale deschise restabilind proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie sau să piară sub dărâmăturile propriului său aparat. Capitalismul sovietic de stat, formulă aparţinând lui Lenin şi discutată altă dată de Troţki şi Buharin care preferau să vorbească despre socialism de stat, ar evolua în acest caz într-un sens diametral opus vederilor inconsistente ale puţinilor bolşevici care au rămas credincioşi propriilor principii. Nu există în Uniunea Sovietică o burghezie care să ia puterea; proletariatul descurajat de delaţiune şi represiunea exercitată în numele lui, birocratizat în nucleul său fundamental, reconstituit din mujici analfabeţi, este centru mult timp neputincios să-şi ia destinul în propriile mâini: populaţia rurală împrăştiată, paralizată continuă să aibă o înrâurire asupra evenimentelor, dar una indirectă şi neclară; funcţionari, tehnicieni şi intelectuali preocupaţi de propiid lor securitate se alătura dinamte noilor stăpâni, fără să fie capabili să intervină ca elemente autonome dacă răsturnarea va depăşi limitele unei revoluţii de palat; poliţia şi armata sunt singurele forţe organice susceptibile să restabilească situaţia politică în eventualitatea unei crize de regim. Dar lucrurile se prezintă altfel în privinţa bazei economice, determinată de o serie de condiţii naturale, de cauze istorice şi de condiţionări generale inerente crepusculului civilizaţiei capitaliste. Cea mai mare

parte a industriei naţionalizate a Rusiei nu are proprietari individuali, nici pretendenţi legali conform dreptului vechi şi o întoarcere la mica proprietate agricolă apare din ce în ce mai puţin posibilă. Orice ordine viitoare va trebui să revendice sau să suporte povara şi gestiunea unei proprietăţi colective unice în lume. Orice opinie am formula asupra transformărilor petrecute până acum, asupra unora dintre ele nu se mai poate interveni. Liberalismul economic nu va renaşte în Rusia în epoca declinului său generalizat peste tot în lume, aşa cum nu va apărea aici într-un viitor previzibil o adevărată democraţie politică, de neconceput la scara unei ţări atât de vaste, chiar şi în ipoteza unei dezmembrări. Expunerea realităţilor indică, mai bine decât definiţiile teoretice, probabilitatea unui viitor consecutiv unui dezastru naţional având în vedere aceste date contradictorii.

Toate observaţiile obiective concordă în a constata absenţa unei orientări comuniste în U.R.S.S. industrializată. Pe fondul mohorât al sărăciei comune, al privaţiunilor şi al lipsurilor, se observă cu uşurinţă nedreptatea şi inegalitatea socială. Diferenţele de salariu merg de la 1 la 5 ori şi avantajele în natură ale celor favorizaţi agravează şi mai mult contrastele, mai odioase decât în orice ţară capitalistă. Stalin a acţionat ca un tăvălug inconştient până în momentul când şi-a dat seama de inconvenientele egalitarismului, ale depersonalizării şi ale lipsei de răspundere individuală. În 1934 el insistă asupra ultimei sale descoperiri: „Gusturile şi nevoile nu sunt şi nu pot fi identice şi egale calitativ şi cantitativ, nici în perioada socialismului nici în perioada comunismului”. Nivelării excesive pentru majoritatea lipsită de privilegii, al cărei apogeu pe dos îl constituie colectivizarea, îi urmează logic operaţiunea inversă. Dar continuă, simbolică, construcţia de noi blocuri de beton lipsite de farmec şi de confort pentru a înregimenta în ele masa muncitorilor consideraţi nişte simple numere matricole. Copiind capitalismul, birocraţia ia din el mai ales răul, deşi construieşte şi câteva case şi instituţii model pentru a-i

seduce pe străinii binevoitori aflaţi în trecere. Milioane de femei sunt angajate la cele mai ingrate şi dure munci în industria grea sub ipocritul pretext al emancipării. Pe lângă pretinsa zi de lucru de şapte ore, corvezile suplimentare, prezenţa obligatorie la tristele comedii ale şedinţelor, alergătura neliniştită în căutarea proviziilor strict necesare, cozile deprimante la uşile magazinelor etc. ocupă tot timpul liber şi-l degradează pe omul obsedat de probleme alimentare, înjosit de o existenţă semianimalică. Statul cnuto-sovietic este singurul în care proletarii sunt, prin simulacru! periodic al împrumuturilor voluntare, nu numai frustraţi de un salariu de mizerie, dar şi obligaţi să se prefacă mulţumiţi de situaţia aceasta. Este şi singurul unde muncitori fără apărare sunt împuşcaţi pentru a plăti accidentele datorate uzurii materialelor şi nepriceperii administrative, în care oameni înfometaţi riscă pedeapsa cu moartea pentru delicte minore ca furtul sau culegerea spicelor rămase pe câmp după seceriş.

Asemenea lucruri ar fi imposibile fără controlul implacabil al unei poliţii şi al unei armate privilegiate din toate punctele de vedere, mai bine hrănite, îmbrăcate, adăpostite şi recreate, decât celelalte categorii de „cetăţeni”. Avându-l drept preşedinte pe Menjiński iar ca şef efectiv pe Iagoda, GPU alcătuieşte un adevărat stat în stat, cu personalul său civil şi militar, cu propriile sale întreprinderi de producţie şi reţele de consum mai bine aprovizionate, dotate şi deservite decât toate celelalte, cu imobilele, atelierele, sovhozurile, chiar cu birouri de studii tehnice şi servicii cu mână de lucru alcătuită din ingineri deţinuţi şi muncitori deportaţi a căror muncă forţată o exploatează. În practică atotputernicia GPU-ului nu este îngrădită decât de voinţa lui Stalin. Legalitatea care-i protejează pe supuşii sovietici este când o iluzie, când o ficţiune. Nu pentru că ar lipsi textele de lege: birourile şi arhivele sunt pline până la refuz, ca şi sub regimul ţarist. „În nicio altă ţară nu există o asemenea abundenţă de legi ca în Rusia”, scria Lenin la începutul secolului. Dar Michelet precizase: „Jiu există drept în Rusia. Cele şaizeci

de tomuri de legi compilate la porunca împăratului sunt o enormă bătaie de joc”. Şi, înaintea lui, marchizul de Custine notase: „După câteva luni de şedere în Rusia, încetezi să mai ai încredere în legi”. Nici în această privinţă, sovietismul nu a adus niciun progres faţă de trecut, dimpotrivă.

Pentru a salva revoluţia, mai ales că nimeni nu o ameninţă, GPU îşi arogă în fapt toate drepturile, de la cele mai teribile la cele mai absurde.

Arbitrarul inchizitorial şi penal dus atât de departe distruge interesul pentru muncă, spiritul de iniţiativă, simţul răspunderii. De aceea avantajaţi sunt cei care nu muncesc, care fug de răspundere, care-şi lasă treburile în seama subalternilor. Birocraţia crede că poate să înlocuiască stăruinţa individuală şi colectivă prin miliarde de hârţoage, redactează o sumedenie de circulare inutile şi face o mulţime de chestionare a căror evidenţă la intrare şi la ieşire n-o ţine nimeni. În timp ce de la cel mai mic şi până la cel mai mare, toată lumea aşteaptă ordin de sus ca să facă şi cea mai măruntă treabă curentă, ceea ce obligă Secretariatul sau Biroul Politic să se gândească la tot, să gestioneze viaţa cotidiană în cele mai mici detalii. În fiecare zi, aproape, presa publică pe prima pagină, sub semnăturile lui Stalin şi Molotov, un lung decret oficial, solemn, referindu-se strict la vreo activitate banală care nicăieri în altă parte în lume nu necesită o intervenţie guvernamentală. De exemplu, la 11 februarie 1933, publicul interesat sau nu primeşte instrucţiuni minuţioase despre îngrijirile care trebuie date cailor taurilor şi cămilelor, câmpul de odihnă pentru iepele gestante, cantitatea de fân, de paie, de tărâţe care trebuie repartizate animalelor de tracţiune, momentul când trebuie ţesălate, potcovite, înhămate, puse la căruţă, despre amenajarea grajdurilor, despre perioada de montă etc. Totul întrerupt de lozinci încurajatoare şi punctat de referiri la prevederile Codului penal. Alte instrucţiuni de acelaşi fel vor prevedea condiţiile de livrare către stat a uleiului de floarea soarelui, a cartofilor, sau felul cum

trebuie culese bumbacul, sfecla. În locul unei administraţii tutelare simplificate, al guvernării puţin costisitoare promise de programul socialist, un regim complicat, cheltuitor, vexator şi steril.

Imaginea odioasă i se oglindeşte în literatură şi în moravuri. Bolşevismul de stat n-a favorizat apariţia nici unei personalităţi, n-a produs nicio idee, nicio operă, nicio carte. Nimeni n-ar putea să învinuiască pentru asta regimul, dacă el nu ar înăbuşi talentul original şi geniul creator, incompatibile cu o disciplină îngustă şi teroristă. Aşa cum gloria lui Puşkin, Gogol şi Lermontov nu l-a aureolat pe Ţarul de Fier, faima celor mai buni scriitori ruşi contemporani nu va face gloria Secretarului de oţel. În arte şi în ştiinţe ca şi în filosofie sau istorie – meritul, inteligenţa şi ştiinţa datează dintr-o epocă anterioară lui Stalin şi nu datorează nimic acestei noi autocraţii care tinde să alinieze la nivelul de jos caracterele, să uniformizeze conştiinţele, să anihileze totul pentru ca să nu mai existe nimic de care să se poată teme şi a cărui contribuţie la tezaurul culturii este nulă sau negativă. Chiar şi în domeniul cinematografiei, unde ruşii novatori şi-au adus splendidele lor talente cunoscute din teatru şi unde nu trebuie luate drept sovietice calităţi pur naţionale, cele mai frumoase promisiuni sunt înăbuşite, iniţiativele sunt retezate. Puţinii scriitori comunişti demni de atenţie printre tineri, ca M. Şolohov sau F. Gladkov, s-ar fi dezvoltat şi ar fi înflorit mult mai bine sub ţarism, ca generaţiile dinaintea lor, Gorki şi Maiakovski, ale căror opere de bază datează dinaintea revoluţiei. Şi se ştie că nu aveau de ales decât între ideologia oficială şi neant.

Încă din 1925, Stalin a introdus în domeniul artei şi al literaturii metodele poliţieneşti în vigoare în Partid şi în stat. El nu urmărea decât să combată influenţa predominantă a lui Troţki şi a troţkiştilor ca Voroński şi Poloński, critici literari şi directori ai principalelor reviste. În Federaţia Scriitorilor Sovietici, pentru a contracara influenţa grupului cel mai important prin talentul şi prin prestigiul membrilor săi, Uniunea Panrusă a Scriitorilor,

suspectată de oarecare independenţă de spirit şi de o anumită simpatie pentru personalitatea lui Troţki, nu a ezitat să acorde o autoritate factice Asociaţiei Scriitorilor Proletari alcătuită în proporţie de 90% din incapabili sau din simpli grafomani. Aceasta a însemnat începutul unei epoci de umilinţe, denunţuri, provocări şi persecuţii care îi obligau pe adevăraţii scriitori să se refugieze în consideraţii inactuale, amintiri din copilărie sau povestiri istorice şi îi reduceau la tăcere sau la negare de sine pe „tovarăşii de drum" ai comuniştilor, cum i-a numit Troţki pe I. Babei, E Zamiatin B Pâlniak A. Tolstoi, L. Leonov, C. Fedin, V.!" anov, V. Kataev M. Zoşcenko, L. Seifulina, I. Olieşa, M. Bulgakov, Veresaev şi ceilalţi. Scriitorii de curte ai asociaţiei domesticite de către Partid au avut dreptul să le impună cititorilor producţiile lor ilizibile şi să-i cenzureze pe autorii cei mai eminenţi. Organizaţi în brigăzi pentru a-şi putea emite extravagantele elucubraţii, unii se hotărăsc atunci să „cucerească puterea în literatură", să organizeze „trupele de şoc" în poezie, să traseze „linia bolşevică în creaţia artistică", să asigure „vigilenţa de clasă pe frontul editării de carte"; alţi pretinşi campioni ai „dictaturii proletariatului în artă" proclamă necesitatea unui „plan cincinal în poezie" şi a unui „Magnitogorsk în literatură". Se lansează lozinca cu „să-i ajungem din urmă şi să-i depăşim pe Shakespeare şi pe Tolstoi". O bâlbâială în toată regula domneşte cot la cot cu prostituţia intelectuală.

După intervenţia lui Stalin pe tema „contrabandei troţkiste" în lucrările de istorie a Partidului, muzicienii proletari declară: „În lumina scrisorii tovarăşului Stalin noi şi importante sarcini au apărut pe frontul muzical. Jos cu liberalismul putred care s-a pus în slujba sonorităţilor burgheze şi a teoriilor duşmanului de clasă!" Şi se angajează „să pună capăt canonizării compozitorilor din trecut, începând cu Beethoven şi Musorgski". Scrisoarea lui Stalin trebuie să facă din „fiecare orchestră sovietică un colectiv de luptă pentru adevăratul marxism-leninism". Celula comunistă din Conservator este acuzată de deviaţie

de dreapta din cauza simpatiei ei pentru un dirijor cu opinii politice îndoielnice. După muzică, vine pictura. Cutare critic de artă denunţă un „peisaj contrarevoluţionar”, altă nulitate obscură şi încurcă-lume îi pune la stâlpul infamiei pe Rembrandt şi pe Rubens. Dimpotrivă, recompensele şi medaliile răsplătesc mâzgălelile cele mai plate ca *Mauser*, *calul de război al tovarăşului Voroşilov* sau *Bunică de tânără comunistă*. Muzeele din

Moscova se îmbogăţesc cu pancarte explicative după care Renoir şi Degas ar reprezenta „capitalismul putred”, Gustave Moreau, „arta plutocraţiei”, Cézanne, „epoca industriei grele” iar Gauguin, „politica colonialistă”.

Din aceeaşi categorie de insanităţi fac parte şi „lupta pentru introducerea dialecticii pe frontul matematicii” şi „ofensiva pe frontul filosofiei”, în timp ce unii propovăduiesc fizica leninistă, chimia sovietică şi matematicile marxiste. Pot fi invocate manifestări delirante ca aceea a lui Krîlenko la Congresul jucătorilor de şah din 1932: „Trebuie să punem capăt o dată pentru totdeauna neutralităţii în şah. Trebuie să condamnăm o dată pentru totdeauna formula «şahul pentru şah», ca şi formula «artă pentru artă». Trebuie să organizăm brigăzi de şoc de jucători de şah şi să trecem la realizarea unui plan cincinal la şah”. Aceste enormităţi hilare, extrase dintr-o enciclopedie a prostiei sovietice cu titlu de exemplificări tipice ale demenţei colective declanşate de Stalin într-o atmosferă irespirabilă, ar fi stârnit râsul dacă n-ar fi fost prezenţa GPU-ului în spatele acestor iniţiative ale Asociaţiei detestate, ca şi în spatele diverselor fracţiuni comuniste de intelectuali depravaţi, imorali şi inculţi, mai pricepuţi să dăuneze muncii unei elite decât să producă ei înşişi ceva. Umi oameni de litere au putut să scape de persecuţii graţie protecţiei capricioase d lui Stalin, unii s-au expatriat cu mare dificultate, dar excepţiile acestea nu infirmă regula. Faptul că un revoluţionar de talia lui Maiakovski n-a putut evada din această junglă decât prin sinucidere, în 1930, ca şi Esenin, alt poet inadaptat, în

1926, ca şi, mai târziu, poetul proletar Kuzneţov, ca şi poetul simbolist Vladimir Piast, ca şi scriitorul revoluţionar Andrei Sobol, ne ajută să ne dăm seama de situaţia artiştilor tot atât de tragică precum aceea a muncitorilor şi ţăranilor. Regimul de favoare acordat lui Boris Pasternak i-ar fi permis să supravieţuiască în orice alt despotism şi pune şi mai bine în evidenţă condiţia inumană în care se zbat cei mai mulţi dintre confraţii lui. Şi sunt explicabile conversiunile, prosternările, abdicările smulse intelighenţiei sovietice, spre ruşinea parveniţilor dictaturii. În 1932, cu obişnuita-i brutalitate şi violenţă faţă de cei slabi, Stalin suprimă dintr-un condei malefica Asociaţie care-i servise de instrument şi porunceşte fuziunea tuturor grupărilor scriitoriceşti. Afectează în domeniul esteticii o deschidere de vederi foarte liberală. Dar deprinderea rămâne de un conformism arid în arta şi literatura sovietică, aflată într-o incompatibilitate absolută cu orice fel de socialism şi comunism.

Aceeaşi antinomie îşi găseşte în fine confirmarea definitivă în plebiscitul manevrat în permanenţă prin toate mijloacele posibile de corupere şi intimidare pentru a-l înălţa pe Stalin pe culmea unui incredibil eşafodaj de minciuni şi impostură, pentru a-i construi o reputaţie de mare om, de erou fără teamă şi reproş, de geniu proteiform şi universal. Hagiografia compusă în cinstea lui Lenin, mort, nu este nimic pe lângă această canonizare a lui Stalin încă în viaţă. Condusă cu o tenacitate excepţională în U.R.S.S., acţiunea revelează o tendinţă continuă înspre cristalizarea unei puteri personale având în natura ei ceva din ţarism, din bonapartism şi din fascism, sub obiceiuri orientale şi cu pretenţii americane.

Neîntrerupta tămâiere inaugurată cu ocazia celei de-a cincizecea aniversări a lui Stalin şi prelungită de atunci într-un crescendo de adoraţie, veneraţie şi slăvire artificiale nu poate fi descrisă în niciun fel. Iar citatele nu dau decât o idee foarte atenuată, căci nu se pot rezuma în câteva rânduri mormanele de literatură apologetică, nici nu se pot reda procedeele de punere în pagină, nici nu se

poate reproduce iconografia corespunzătoare. Repetarea neîncetată a unor metode diverse modelează creierele şi poate determina inducerea unui curent afectiv în mase.

După ce-i înfrumuseţaseră o biografie un pic cenuşie atribuindu-i lui tot ce aparţinuse lui Lenin şi lui Troţki sau altora, camarila birocratică deja avizată în ce-l priveşte învaţă să vină în întâmpinarea dorinţelor stă DÂnului, să-i ghicească intenţiile şi să-i stimuleze dorinţele. Începând din 1930 se lansează o supralicitare contagioasă printre curtenii de toate categoriile, obligaţi să-l ajungă din urmă şi să-l întreacă pe cel mai linguşitor sau pe cei mai abil. Abia pus în circulaţie, cuvântul „geniu” devine obligatoriu şi cel care uită să-l scrie cu orice prilej sau fără niciun prilej devine suspect şi se expune unor neplăceri serioase. Un servilism nestăvilit şi sordid sugerează mii de modalităţi de a avansa în carieră glorificându-l pe tiran. Este pictat şi sculptat în atitudini napoleoniene. Există deja Stalingrad, Stalino, Stalin, Stalinabad, Stalinks, Stalin-Ul, dar în măsura în care mai rămân încă desinenţe geografice disponibile, funcţionari descurcăreţi botează alte şi alte oraşe: Stalinisi şi Stalinir, în Georgia, Stalinogorsk în Rusia. Publicul se întreabă deja ce îl împiedică pe Stalin să dea Moscovei numele său, cu care a fost deja botezat cel mai înalt vârf din Pamir. Nu mai punem la socoteală nenumăratele instituţii şi aşezăminte puse sub aceeaşi inscripţie. Ingineri arivişti numesc „stalinită” un oţel foarte dur. Executivul sovietic răspunde unei dorinţe populare unanime şi irepresibile acordându-i a doua oară lui Stalin ordinul Drapelul Roşu. Va hotărî mai târziu să recompenseze serviciile aduse industriei printr-o medalie purtând inevitabil efigia care umple toate ziarele, se vede pe toate zidurile şi tronează, ca un simbol involuntar, dar cu atât mai expresiv, în vitrinele goale ale magazinelor ducând lipsă de mărfuri.

Literaţii mai ales se întrec în josnicia ditirambilor, sperând să câştige vreo favoare – o funcţie mai bine retribuită, o raţie mai mare, sau… paşaport pentru exterior. Îl ştiu pe Stalin ros de un penibil complex de

inferioritate intelectuală, pe care Buharin i-l ghicise foarte bine cândva şi deosebit de avid de complimente cu privire la erudiţia şi cultura sa mult prea sărace. Aici adevărul nu mai are nimic verosimil. Stalin „s-a remarcat întotdeauna prin înţelegerea lui profundă pentru literatură”, spune unul în revista *în slujba literaturii*. Stalin se numără printre „cunoscătorii şi criticii profunzi ai lui

Hegel”, după opinia unui colaborator la *Revoluţie şi Cultură*. Stalin face parte dintre „competenţele cele mai autorizate în problemele filosofiei contemporane”, spune un al treilea. „În fond, unele aprecieri ale lui Aristotel nu au fost întruchipate şi descifrate în toată amploarea lor decât de către Stalin”, scrie în *Frontul cultural* un al patrulea, în acest jargon ininteligibil din care pare să străbată o ironie muşcătoare. Dar presupusul curaj nu este decât o linguşeală josnică şi curând vom afla, de la un al cincilea linguşitor, că Socrate şi Stalin sunt piscurile inteligenţei. Un profesor de la Academia comunistă declară pe tonul cel mai firesc: „Poziţia tezelor kantianismului nu poate fi definitiv înţeleasă în ştiinţa contemporană decât în lumina ultimei scrisori a tovarăşului Stalin”, fiind vorba despre aceeaşi scrisoare plină de grosolănii în legătură cu „liberalismul putred” şi „contrabanda troţkistă”. „Fiecare paragraf, fiecare alineat din discursul lui Stalin este izvorul de inspiraţie cel mai bogat pentru operele artistice”, afirmă un manifest al Asociaţiei drept comentariu la un discurs încâlcit despre plan. invitându-i pe toţi scriitorii şi criticii să mediteze îndelung asupra textului respectiv. În *Pământ sovietic*, un poem în proză slăveşte „chipul mare, ochii mari, fruntea mare, incomparabilă ale lui Stalin, a cănr apariţie produce efectul unei „raze de soare de vară”. *Gazeta literară* nu se sfieşte să laude în el un stilist: „Este misiunea lingvisticii şi a criticii să studieze stilul lui Stalin”. De data asta, afrontul pare evident, satira sigură şi se prevăd sancţiuni nemiloase. Dar elogiul e acceptat ca şi celelalte. Redactorul de la *Izvestia* proclamă în timpul unui congres: „În pragul noii ere se înalţă doi inegalabili titani ai gândirii, Lenin şi Stalin” şi conchide: „Se poate la ora

actuală scrie pe indiferent ce temă fără a-l cunoaşte pe Stalin? Cu siguranţă că nu. Nu putem să înţelegem nimic fără Stalin şi nu putem scrie nimic interesant”. Demian Bednîi, căzut în dizgraţie, încearcă să-şi cumpere iertarea strigând într-o adunare: „Învăţaţi să scrieţi ca Stalin!” Acest versificator spusese destule altele de acelaşi fel. O scriitoare vede în Stalin nici mai mult nici mai puţin decât pe continuatorul lui Goethe. Un discurs al lui Kalinin se va termina cu aceste cuvinte: „Dacă mă veţi întreba cine cunoaşte mai bine limba rusă vă voi răspunde: Stalin”. Cu ocazia tricentenarului naşterii lui Spinoza, *Pravda* găseşte mijlocul de a însera cu litere de o şchioapă, între diferite extrase din Marx, Engels şi Lenin având legătură cu filosofia, dacă nu neapărat cu Spinoza, citate din Stalin cu totul străine, şi pe bună dreptate, atât de Spinoza cât şi de filosofie. Dar Stalin primeşte fără să clipească această grosolană linguşeală. După Aristotel, Socrate, Kant şi Hegel, un Spinoza în plus sau în minus nu are de ce să-l mai tulbure. „Nu există compliment linguşitor pe care această putere care se crede egală zeilor să-l respingă ca fiind exagerat”, scria Juvenal în alte vremuri, dar în împrejurări similare.

Asistăm în 1934 la o apoteoză greu de descris în cuvinte în momentul în care Stalin găseşte de cuviinţă să convoace cel de-al XVII-lea Congres al Partidului, la 3 ani şi jumătate după cel de-al XVI-lea şi după o epurare care a durat mai mult de un an şi a „curăţat” vreo 300.000 de membri nedemni. Totul gravitează acum în jurul ceremoniei de slăvire a omului celui mai detestat din Uniunea Sovietică. O pregătire minuţioasă creează ambianţa, echipe de lăudători şi aşi individuali ai linguşelii se întrec în panegirice. Fiecare colecţionează şi disecă aforismele cele mai banale ale idolului lor făcând din ele sentinţe „istorico-mondiale”. Cu toate ocaziile şi la nevoie fără nicio ocazie, oratori şi ziarişti repetă care mai de care: „Stalin a avut dreptate”, sau „Aşa cum a spus Stalin”. Şi fiecare se dă de ceasul morţii să găsească noi epitete laudative, fiindcă „brigadier de şoc”, „figură legendară”,

„conducător iubit”, „gânditor genial” şi „mult iubitul Stalin „îşi pierd strălucirea după ce-au fost atât de mult folosite. În preajma congresului, repertoriul se umflă cu noi hiperbole, dintre care cea a lui Buharin care-l numeşte pe Stalin „feldmareşal al armatei revoluţionare”. Formula se potriveşte de minune pentru a gratula „conducătorul proletaritului mondial”, părtaş la toate eşecurile celei de-a treia Internaţionale de la moartea lui Lenin, mai direct responsabil de deruta din 1927 în China şi de politica oarbă carp printr-o atragere fără luptă, a dus comunismul din Germania de la eşecul scandalos la o debandadă ireparabilă. În timpul congresului osanale neîntrerupte urcă de dimineaţa şi până seara spre „colosul de oţel”, spre „marele cârmaci”, „marele inginer”, „marele arhitect”, „marele învăţător”, „marele discipol al marilor maeştri”, „cel mai mare teoretician”, „cel mai mare leninist”, în fine „cel mai bun dintre cei mai buni”… Stalin este genial, foarte genial, cel mai genial; este înţelept, foarte înţelept, cel mai înţelept; este mare, foarte mare, cel mai mare… Declinarea la superlativ devine regulă şi toate acestea se tipăresc în fiecare zi, pe fiecare coloană a fiecărei pagini a fiecărui ziar, cu o risipă de formule de adresare extatice, imposibil de reprodus. La congresul care se intitulează cu modestie „Congresul învingătorilor” recordul este bătut de către unul din favoriţi, Kirov, care-l salută pe „cel mai mare conducător al tuturor timpurilor şi al tuturor popoarelor”. Discursurile încep şi se încheie cu o profesiune de credinţă în onoarea supraomului, cu explozii foarte spontane de ovaţii şi cu urale de nestăvilit. Trebuie să renunţăm să descriem primirea care i se face lui Stalin atunci când expune Raportul Comitetului Central. După congres, ecourile plebiscitului se prelungesc la nesfârşit în adunări locale, articole, angajamente, telegrame.

Nu avem aici decât un singur panou al dipticului. Celălalt reprezintă căderea tăcută a învinşilor. Fiindcă la ceasul supremei sale ascensiuni, Stalin vrea încă să guste din „dulcea răzbunare”. El le cere nefericiţilor lui duşmani să se flageleze în public, să-şi mărturisească la tribună

abjecţia, să se târască sub urletele lacheilor lui înverşunaţi în a călca în picioare oameni prăbuşiţi la pământ. Încă o dată capitularzii de dreapta şi de stânga îşi recunosc greşelile şi câţiva sunt destul de laşi pentru a se acuza unii pe alţii. Bineînţeles că ei epuizează ultimele resurse ale vocabularului pentru a manifesta un entuziasm de comandă la adresa învingătorului pe care în sufletul lor îl blestemă.

Spectacol degradant în care nici înşelătorii, nici înşelaţii nu se lasă înşelaţi de înşelătoriile reciproce şi care descurajează descrierea şi comentariul. Dar nimic nu poate stăvili frenezia răzbunării infamante şi a falsei căinţe a bolşevicilor din faza decadenţei. „Nouă ne place să achităm tot atât de mult cât ne place să condamnăm”, a scris Gorki, dar în această mentalitate „se observă mereu grija de a se achita fiecare pe sine pentru propriile greşeli viitoare”. Citindu-şi raportul, Stalin constatase: „La acest congres nu mai aveam nimic de dovedit, nu mai avem de doborât pe nimeni”. Cu toate astea troţkismul de mii de ori nimicit şi desfiinţat nu a fost scutit de lovituri, nici deviaţiile considerate zdrobite şi lichidate, nici vechii adversari de idei deja neutralizaţi şi raliaţi la ortodoxia stalinistă completă. Putem deduce că inflexibilele metode poliţieneşti şi carcerale ale lui Stalin sunt potrivite cu mediul fiindcă ele dau roadele aşteptate. La sfârşitul congresului, unul dintre ultimii partizani importanţi ai opoziţiei, Sosnovski, îşi trimite din Siberia declaraţia de abdicare, urmată imediat de cea a lui Rakovski. Amândoi se dezic de fracţiunea lor, învinsă, renunţă la ideile lor neortodoxe, îl repuaiază pe Troţki şi se înclină în faţa lui Stalin. În închisori şi în carcere, în lagăre şi la ocnă, nu prea mă rămân decât adversari politici curajoşi, lipsiţi însă de influenţă şi ale căror nume se pierd în uitare. Cea mai mare parte a troţkiştilor s-au compromis prin palinodiile lor, alţii, precum Kote Ţinţadze, au murit în exil. Milioanele de deţinuţi şi de proscrişi lipsiţi de contacte cu exteriorul nu speră nicio amnistie care să survină înainte de un război catastrofic. Persoana lui Stalin este de acum

identificată cu o putere dictatorială fără echivalent în lume şi fără precedent în istorie.

Din înşiruirea faptelor, din relatarea evenimentelor şi din demonstraţia textelor se degajă cu destulă pregnanţă fizionomia odioasă al cărei destin prodigios este atât de dificil de explicat în afara graniţelor Uniunii Sovietice. Sunt cunoscute acum calităţile şi slăbiciunile lui Stalin, disproporţia excesivă între intelectul şi voinţa lui, între cunoştinţele lui şi aptitudinile practice, motivele succesului său personal clădit pe ruinele programului socialist al propriului partid. Este răbdător, meticulos, scurt la vorbă şi lipsit de iluzii şi, mai ales, favorizat de dispreţul lui pentru om, lipsa lui de scrupule şi de principii. Este un produs al împrejurărilor, datorează ascensiunea politică celor care i s-au opus, dar aceleaşi lucruri s-ar putea spune despre fiecare dintre semenii lui dictatori. N-ar fi reuşit să se impună fără un anumit fler, fără capacităţile lui naturale de a ţese intrigi şi un aliaj eficace de sânge rece şi energie. Abil în a temporiza soluţiile dezavantajoase, în dezbinarea adversarilor şi în evitarea obstacolelor, nu se dă înlături de la niciun procedeu dacă i se oferă ocazia de a lovi, de a brutaliza, de a zdrobi. A avut abilitatea să evite vărsarea de sânge în Partid, atât de abundent practicată în ţară, şi să reducă la tăcere opoziţia combinând delaţiunea cu căluşul, cu stâlpul infamiei şi cu o întreagă gamă de sancţiuni. Este viclean, ipocrit, perfid, dar şi brutal, violent, implacabil şi întotdeauna mânat de unicul ţel de a păstra puterea pe care a confiscat-o prin acumularea de mici mijloace. Cum a scris Bakunin despre Neceaev, „a ajuns încetul cu încetul să se convingă că pentru a întemeia o societate solidă şi indestructibilă trebuie luată ca bază politica lui Machiavelli şi trebuie adoptat în totalitate principiul iezuit, pentru trup numai violenţa, pentru suflet, numai minciuna”. În momentele cele mai aprige ale luptei între bolşevici şi menşevici, aceştia din urmă i-au acuzat pe primii de neceaevism şi de iezuitism, spre indignarea lui Lenin şi a discipolilor săi. Dar îi era rezervată lui Martov o revanşă postumă prin reabilitarea

lui Neceaev încercată de câţiva istorici comunişti sub Stalin şi nu este deloc o întâmplare că unul dintre ei, A. Gambarov, îşi încheie lucrarea afirmând că anticipările lui Neceaev „şi-au găsit întruparea deplină în metodele şi tactica partidului comunist din Rusia în cursul celor douăzeci de ani de istorie ai săi”.

Este evident că Stalin nu l-a citit pe Machiavelli, cu atât mai puţin uimitorul *Dialog în infern între Machiavelli şi Montesquieu*, carte anonimă, publicată în exil, a unui proscris republican din al II-lea Imperiu, Maurice Joly. Dar el a urmat din instinct linia de conduită trasată în acest manual de perfidie şi de duplicitate, scris în ton ironia ale cărui precepte se rezumă în aceste câteva rânduri, transcrise aproapenteral: trebuie să separi morala de politică, să înlocuieşti orice justiţie cu forţa şi cu viclenia, să anihilezi gândirea individuală, să înşeli poporul cu aparenţe, să nu tolerezi libertatea decât sub ameninţarea terorii, să măguleşti prejudecăţile naţionale, să ţii poporul în ignoranţă faţă de ce se întâmplă în lume iar capitala faţă de ce se întâmplă în provincii, să transformi uneltele gândirii în unelte ale puterii, să foloseşti fără remuşcări execuţiile sumare şi deportările administrative, să pretinzi să ţi se ridice în permanenţă în slăvi faptele, să scrii şi să predai tu însuţi istoria propriului regim, să ai o poliţie care să reprezinte cheia de boltă a regimului, să-ţi faci adepţi credincioşi prin acordarea de tinichele şi panglici, să transformi cultul uzurpatorului într-un fel de religie, să te faci indispensabil creând un vid în jurul tău, să anemiezi opinia publică până la apatie, să-ţi încrustezi numele peste tot aşa cum picătura de apă scobeşte granitul, să exploatezi uşurinţa cu care oamenii devin delatori, să te foloseşti în avantajul tău de viciile societăţii, să vorbeşti cât mai puţin posibil, să spui contrariul a ceea ce crezi, să mergi chiar până la a schimba sensul cuvintelor… Toate astea par scrise pentru Stalin şi rezolvă problema adesea discutată a trăsăturilor comune dintre Lenin şi moştenitorul lui. La acesta din urmă nu mai regăsim nimic din însuşirile celui care a întemeiat statul sovietic. În afara

diferenţelor evidente, ceea ce a fost mare şi dezinteresat la Lenin este, la epigonul lui, meschin. Dimpotrivă, între Stalin şi Troţki există cel puţin o asemănare psihologică esenţială care îi situează pe amândoi mult mai prejos decât Lenin: pretenţia lor de infailibilitate. Niciunul nici celălalt nu au recunoscut niciodată sincer că au greşit, în timp ce primul dintre bolşevici a dat adesea în examenele sale de conştiinţă exemplul unei autocritici cinstite. Asemenea lui Napoleon care a spus: „Eu eram stăpânul, mie îmi revine întreaga responsabilitate pentru greşeli”, chiar şi atunci când locotenenţi incapabili i-au deservit proiectele, Lenin îşi asuma întreaga responsabilitate a actelor propriului partid. „Cel mai mare conducător al tuturor timpurilor şi al tuturor popoarelor” îşi dă măsura aruncând întotdeauna pe alţii, pe inferiori şi pe cei mici povara propriilor sale aberaţii momentane sau permanente.

El nu numai că a modificat sensul cuvintelor, ca sub inspiraţia acestui Machiavelli apocrif, ci schimbă şi valoarea cifrelor adaptându-le după voie calculelor sale politice personale, sub pretextul raţiunii de stat. Cu aritmetica lui se întâmplă ca şi cu etica şi estetica lui, subordonate toate scopului de a păstra puterea. Cu cât sunt mai puţini comunişti în Partid, cu atât numărul membrilor acestuia este mai mare: totalul se apropie de 3 milioane în 1934, inclusiv stagiarii, plus 5 milioane de tineri, şi ar putea să se dubleze după fantezia secretarului. Statisticile înşiră tot felul de numere lipsite de interes şi de realitate, dar nu numărul sinuciderilor, execuţiilor capitale, al victimelor Planului, al deceselor din cauza foametei şi tifosului. N-o să se ştie chiar aşa de curând numărul celor încarceraţi şi al celor deportaţi prin izolarea cărora se asigură ordinea stalinistă, cifra oscilând între 5 şi 10 milioane. Nici GPU nu ar fi capabil să dea o cifră exactă.[48] O broşură a lui B. Şirvindt, director de închisori, dă la

48 Cifrele nu au încetat să crească de la o zi la alta, de la o lună la alta, de la un an la altul, cît a durat redactarea acestei cărţi. La început a trebuit să numărăm victimele cu milioanele, apoi cu zecile de milioane. (Vezi nota mai explicită de la p. 508.)

iveală numărul de condamnări diverse pronunţate de tribunale în 1929, numai în Republica Rusia, fără Ucraina, Caucaz etc.: 1 216.000, faţă de 955.000 anul precedent, fără să se ia în calcul pedepsele aplicate de GPU. Sentinţele supreme au crescut într-un an cu 2000 la sută. Aceste informaţii parţiale dau o perspectivă înspăimântătoare asupra represiunii exercitate în ansamblul Uniunii Sovietice de către cele două jurisdicţii, chiar înainte de a se atinge punctul culminant al colectivizării. Şi se înţelege că opusculul imprudentului funcţionar a fost retras din circulaţie iar divulgarea lui a fost interzisă. Dar există o informaţie de ansamblu, nu mai puţin concludentă, din 1935, datorată lui I. Solonevici care a fost în măsură să facă nişte calcule exacte: el apreciază la minimum 5 milioane numărul deţinuţilor aflaţi doar în lagărele de concentrare, fără să includă aici populaţia aflată în închisori şi aresturi, exilaţii şi proscrişii de diverse categorii, şi estimează la o zecime dintre adulţii bărbaţi numărul total al celor condamnaţi. Suntem prin urmare destul de aproape de adevăr dacă vorbim despre o cifră de aproape 10 milioane, fără să-i luăm în calcul decât pe cei în viaţă.

Cât despre panglici şi tinichele, Stalin moştenise de la instituţie o insignă militară, dar a creat pe urmă două decoraţii civile, apoi, în 1934, noua distincţie de Erou al Uniunii Sovietice, în afară de recompensele băneşti. În toate privinţele, el se conduce după un machiavelism intuitiv, deşi de multe ori de o calitate foarte proastă. Arta de a-şi ascunde gândurile nu mai are pentru el secrete, puterea lui de disimulare nu este mai prejos decât arta provocării: în 1932, dispare câteva luni şi, pentru a-şi deruta inamicii, pentru a-i lăsa să-şi arate satisfacţia, pentru a le da de lucru spionilor şi pentru a-i pedepsi la întoarcere pe limbuţi, lasă să se răspândească zvonul unei viitoare demisii. Fără îndoială, la originea zvonurilor de care a profitat se află chiar el. Căci nimeni înaintea lui nu a îndrăznit să falsifice cu atâta indecenţă istoria, să trişeze cu adevărul, să-şi atribuie merite imaginare, să se facă

sanctificat fără a avea niciun drept. Duce până acolo orgoliul încât acceptă ca, în 1934, curtenii lui să adjudece pentru el meritul… unei expediţii la pol cu care nu are nimic în comun, aşa cum nu are nimic în comun cu retorica lui Aristotel, cu maieutica lui Socrate, etica lui Spinoza, metafizica lui Kant sau dialectica lui Hegel. Necazul lui este că omagiile îi vin întotdeauna din Dartea complicilor care şi-au l-gat soart? de soarta lui, de la slugi lipsite de convingeri, linguşitori interesaţi, sau din partea unor învinşi legaţi de mâini şi de picioare, niciodată din partea unui om cât de cât libe El reuşeşte totuşi să inducă în eroare tineretul pervertit de un *credo quia absurdum* învăţat în numele leninismului. Dresate încă de la cea mai fragedă vârstă să-i maimuţărească pe adulţi, înregimentate în unităţile de pionieri, răsfăţate printr-o educaţie în spiritul repetării papagaliceşti şi prin exemplul nefast al părinţilor, roase de arivism şi de egoism, noile generaţii sunt pentru Stalin un inepuizabil rezervor de cadre pentru înlocuirea după plac şi completarea clientelei credincioase lui. Cea mai mare înfrângere, nemaiîncercată până acum de socialism, o constituie acest fenomen de depravare colectivă care constă în a inculca copiilor şi adolescenţilor contrariul absolut al unei doctrine păstrând vocabularul ei.

Stalin nu s-a mulţumit să pervertească în acest fel tineretul zis sovietic. Internaţionala a treia devenită în mâinile lui o sectă demnă de dispreţ şi sterilă, s-a transformat peste tot într-un auxiliar inconştient, dar eficace, al contrarevoluţiei. Aşa cum comuniştii polonezi sprijiniseră lovitura de stat militară a lui Piłsudski, pentru ca apoi să se căiască amarnic, cei din Germania au făcut de mai multe ori cauză comună cu Hitler pentru a plăti în curând în lagăre de concentrare – şi câţiva bieţi tineri pe eşafod – politica dementială a nepricepuţilor lor păstori. „Internaţionala comunistă nu reprezintă nimic şi nu există decât datorită sprijinului nostru”, a spus Stalin într-o zi, cu martori, iar Lominadze a consemnat afirmaţia; dar cinicul „conducător al proletariatului mondial” a continuat să susţină secţiunile parazitare ale Internaţionalei lui fictive.

Totuşi, încă din 1925, hotărâse, de comun acord cu Tomski, să lichideze filiala „sindicatelor roşii” şi luase măsuri în consecinţă. Ar fi fost primul pas, pregătindu-l pe următorul, în logica vederilor lui mărginite de orizontul naţional şi în plus, conform, fără voia lui, intereselor mişcării muncitoreşti. Protestele stângii doctrinare l-au obligat să abandoneze proiectul a cărui realizare n-a mai considerat-o urgentă în momentul când, scăpat de orice opoziţie, nimeni nu-i mai stătea în cale. Desigur, este omul în stare să taie bugetul unei Internaţionale aflate la ordinele lui aşa cum decretase într-o clipită desfiinţarea Asociaţiei scriitorilor proletari, dacă n-a găsit de cuviinţă că păstrarea ei prezintă un avantaj suficient pentru el. „Cominternul”, ştie Stalin, nu va face niciodată nicio revoluţie „nici măcar de-acum în 90 de ani”, cum a spus ironic în Biroul Politic, în prezenţa lui Troţki. Dar nimic nu-l obligă încă, nimic nu-l determină deocamdată în chip decisiv să se debaraseze de un instrument uşor de manevrat, pe care-l consideră util pentru costisitoarea lui reclamă personală ca şi pentru manevrele lui de politică externă duplicitară şi pe care, cu preţul unei discreditări iremediabile a comunismului în cele două lumi, îl va păstra cât timp îi va fi cu putinţă.

Stalin a avut talentul de a se menţine la putere, dar a făcut-o contrazicându-se continuu, în faptele sale, sub acoperirea unei frazeologii lipsite de orice decenţă. În 1934, congresul bolşevist ratifică un al doilea plan cincinal a cărui relativă prudentă nu crea justifică elogiile satisfăcute aduse celui precedent. La recenta conferinţă a Partidului discursurile oficiale estimau deja pentru 1937 o producţie de 100 miliarde Kwh, 250 milioane tone de huilă, 80 de petrol, 22 de fontă etc., dar la congres previziunile vor coborî la 38 pentru electricitate, 152 pentru huilă, 47 pentru petrol şi 16 pentru fontă. Nu este vorba decât de ipoteze a căror inconsistenţă fusese deja dovedită de fapte. Altfel spus, dacă prin absurd al doilea Plan ar fi fost realizat mai bine decât primul, Uniunea Sovietică n-ar fi produs, după zece ani de planificare şi douăzeci de ani de

revoluţie, decât jumătate din producţia de fontă a Statelor Unite pe 1929, mai puţin de o treime din electricitatea şi din huila produse de acestea, abia ceva mai mult de o treime din petrolul lor şi asta pentru o populaţie mai mare numeric cu o treime. Comparaţia ar fi încă şi mai dezavantajoasă la produse finite decât la materii prime. În 1933, la conferinţa economică internaţională de la Londra, Litvinov avansează propunerea cumpărării de mărfuri din străinătate în valoare de un miliard de dolari, într-atât era de mare sărăcia în ţara recordurilor în momentul când guvernul ei are obrazul să manifeste un dispreţ absolut faţă de produsele venite din exterior. Până şi hârtia pe care o folosesc bolşevicii pentru a minţi publicul dezminte, prin culoarea ei gri sau galben murdar şi calitatea ei inferioară, poveştile lor despre progresul tehnic. Condiţiile acceptate pentru a obţine din partea Statelor Unite recunoaşterea *de jure*, renunţarea la propaganda subversivă, tolerarea religiei în interiorul U.R.S.S. etc., îl arată pe Stalin dispus la orice concesie pentru a-şi eterniza autocraţia. El ţine discursuri admirative despre preşedintele Roosevelt, afişează în convorbirile lui cu americanii preocupări exclusiv ruseşti, prevede, pentru 1933, sfârşitul crizei economice mondiale, ia în derâdere internaţionalismul lui Troţki şi „revoluţia permanentă”. Este gata să adere, negociind, la Societatea Naţiunilor despre care spunea altă dată că „putrezeşte de vie” şi întoarcerea lui cu 180 de grade se încheie în 1934, când îndrăzneşte să anunţe ca pe un triumf al

Uniunii Sovietice aderarea la „liga bandiţilor”. Dar cu cât este mai cooperant în exterior, cu atât concentrează mai multă putere în interior. Mereu obsedat să supravegheze cele mai mici rotiţe ale aparatului, reformează poliţia la vârf, instituind între Biroul Politic şi GPU o „procuratură”, pe urmă administraţia superioară, prin transformări şi restructurări al căror secret doar el îl ştie iar congresul care „ia hotărârea” nu cunoaşte decât pretextele, în 1934, el suprimă Inspecţia Muncitorească şi Ţărănească, atât de dragă lui Lenin, o înlocuieşte cu

Comisia de Control Sovietic după modelul celei a Partidului, remaniază peste tot personalul „la vârf, îi revocă pe comisarii poporului, multiplică la bază „secţiunile politice” care transmit mai direct ordinele Secretariatului şi dublează în provincie toate birocraţiile cu o altă birocraţie, mai autoritară. În fine, în acelaşi an, simulează o restrângere a atribuţiilor GPU transferându-le asupra Comisariatului pentru Interne, dar schimbă doar numele, păstrând întreg sistemul şi personalul, cu Iagoda ca şef secondat de Agrane v şi Prokofiev, astfel încât pentru popor nimic nu se schimbă, în fond.

Rarele interviuri pe care le acordă, în scopuri diplomatice, în care repetă truismele cele mai vetuste ale unui socialism ruaimentar şi din care sinceritatea este exclusă aproape prin definiţie, nu conţin nimic de natură să suscite consideraţii noi sau utile, cu o singură excepţie. Într-o convorbire cu scriitorul german E. Ludwig care-l abordează caracterizându-l drept una dintre „eminentele personalităţi istorice” demne de lucrările sale, inevitabila invocare a lui Petru I îl incită să răspundă printr-o diversiune ascunsă într-o metaforă: „În ce-i priveşte pe Lenin şi pe Petru cel Mare, acesta din urmă era o picătură în mare în timp ce primul a fost un ocean”. În ce-l priveşte pe el însuşi, Stalin nu are altă aspiraţie decât aceea de a fi „demnul elev” al lui Lenin, adică să se poată compara cu oceanul, nu cu picătura. El nu concepe, între altele, că „ţarul muncitor” ar fi fost, la vremea lui, un tăvălug, ca şi el, constituind împreună cu „oamenii în serviciul” lui (*slujilâie liudi*) nucleul viitoarei nobilimi. În Rusia sovietică, nivelarea s-a produs în acelaşi timp cu formarea unei birocraţii privilegiate ale cărei vârfuri constituie un embrion de clasă sau de castă dominantă. Primul împărat al Chinei, Qin Shi Huang-di, mare organizator şi deportator, constructor al Marelui Zid, a făcut din funcţionari o aristocraţie. La fel, Diocleţian, care le-a conferit titluri netransmisibile urmaşilor. Nu este inevitabil ca birocraţia sovietică să-şi extindă şi să-şi consolideze atributele distincte, dar viitorul ei va depinde de

contingenţele internaţionale şi nu de clarviziunea „geniului” său. O referinţă a lui E. Ludwig la domnia tricentenară a Romanovilor îi permite lui Stalin să abuzeze de inocenţa sau de curtoazia interlocutorului său negând orice recurs la intimidare şi la teroare şi pretinzând că are de partea lui întreaga naţiune, muncitori şi ţărani. Or, răscoalele au fost tot atât de frecvente sub sovietism ca şi sub ţarism şi insurecţiile declanşate în Caucaz şi în Turkestan în timpul colectivizării demonstrează că exasperarea latentă nu aşteaptă decât un prilej ca să izbucnească. Nu putem să zăbovim asupra tuturor afirmaţiilor lui Stalin în faţa unui jurnalist în căutare de senzaţional şi de care el îşi bate cu neruşinare joc pe un ton de o seriozitate inefabilă. Totuşi, încă o reflecţie, secundară, merită să fie revelată: „În ceea ce-i priveşte pe muncitorii noştri conştienţi, aceştia îşi amintesc de Troţki cu repulsie, cu mânie, cu ură”. E. Ludwig se preface a nu şti că niciun muncitor în U.R.S.S. nu are dreptul să aibă o opinie favorabilă despre Troţki şi să o mai şi exprime. Dar duşmănia tenace a lui Stalin prezintă pentru noi interesul de a dezvălui fondul caracterului său vindicativ, lipsit de generozitate şi nobleţe. Chiar şi despre un adversar învins, de care declară că nu mai are motive să se teamă şi faţă de un oaspete de două ori străin de bolşevism, el proferează în siguranţă cuvinte duşmănoase şi pline de ură. Aflat la apogeul puterii sale, el foloseşte armele celor neputincioşi şi, gândindu-se la omul lui Octombrie, renunţă la falsa impasibilitate şi încetează, fără voia lui, să mai simuleze indiferenta „cu nuls de marmură”.

Suntem întotdeauna tentaţi să încercăm să surprindem trăsăturile unei individualităţi istorice îndepărtate comparând-o cu altele mai bine cunoscute, să stabilim similitudini între marile revoluţii şi marii lor protagonişti. Dar cine va voi să caute un Stalin aproximativ în Revoluţia Franceză, în care mai multe figuri au unele trăsături din Lenin şi dintR-oţki, nu-l va găsi decât dacă adună şi compune o sinteză din mai multe tipologii. Fără să pierdem din vedere deosebirile de loc şi de epocă şi nici să

ne lăsăm prea mult seduşi de analogii, trebuie să ne închipuim un Fouché, om de planul secund în timpul revoluţiei, aflat în prim-plan în timpul contrarevoluţiei, retuşat cu câteva trăsături exterioare ale unui Bonaparte nevictorios. Din Fouché, Stalin nu are doar principalele mijloace politice, virtuozitate în intrigă şi vocaţie poliţistă. Observăm în psihologia ca şi în temperamentul lor multe concordanţe stranii, dincolo de originea asemănătoare în privinţa educaţiei şi frapantele similitudini de carieră; şi Fouché vine dintr-un seminar, şi el renunţă la vocaţia religioasă pentru a se distinge mai târziu prin ateism; proconsul al Convenţiei în provincie face dovada unei energii teroriste excepţionale pe care Stalin o va atinge într-un rol identic, când rechiziţionează alimentele şi reprimă rezistenţa; traversează fazele succesive ale evoluţiei revoluţionare şi contrarevoluţionare adaptându-se la toate; în anul în care Consulatul devine Imperiu, el triază din arhivele de la Nantes, oraşul său natal, toate hârtiile care-l privesc, ceea ce, mânat de intenţii ascunse similare, va face într-o zi şi Stalin. Păstrând proporţiile şi luându-ne toate precauţiile, putem rosti numele lui Bonaparte dintr-un motiv formulat de Jaurès în următorii termeni: omul lui brumar combate o formă desuetă de contrarevoluţie, dar dă naştere uneia noi, „contrarevoluţia cezarică, cu atât mai redutabilă cu cât păstrează în înfăţişarea ei câteva din trăsăturile celei pe care a învins-o”. Se înţelege de la sine că nu este posibilă nicio apropiere între Secretarul general şi Primul Consul ca indivizi, ceea ce-i înrudeşte fiind rolul obiectiv al fiecăruia. Dacă Stalin şi-ar fi urmat înclinaţia favorabilă proprietăţii ţărăneşti, ar fi devenit un fel de Bonaparte birocratic, mai apropiat de nepot decât de unchi, moştenitor al unei puteri cucerite de alţii şi având drept unic geniu o imensă răbdare. Socialismul lui schematic şi mărginit l-a oprit pe pantă în momentul în care opoziţia credea că trăieşte un thermidor; el s-a întors împotriva satelor după ce a îngenuncheat oraşele. Dar rămâne, prin felul lui de a gândi, felul de a fi şi însuşirile lui fireşti, un ţăran chiar şi

în războiul lui împotriva mujicilor, ceea ce-i conferă unele afinităţi cu un alt dictator de extracţie rurală şi dintr-o altă clasă intelectuală, dar la fel de ţăran, Cancelarul de Fier, căruia Engels i-a făcut un portret valabil şi pentru Secretarul de oţel: „Bismarck este un om înzestrat cu mult simţ practic, de o mare abilitate, un om de afaceri înnăscut, desăvârşit… dar foarte adesea, o inteligenţă atât de dezvoltată în domeniul vieţii practice este strâns legată de o îngustime de vederi corespunzătoare… Bismarck nu a emis niciodată nici cea mai neînsemnată idee politică originală. Dar ştia să asimileze ideile elaborate de alţii. Această îngustime de spirit a fost o fericire pentru el. Fără ea n-ar fi ajuns niciodată să-şi reprezinte istoria universală dintr-o perspectivă specific prusacă”. Este suficient să schimbăm ultimul cuvânt pentru a recunoaşte unele trăsături ale lui Stalin, care are şi altele, mai rele.

Supuşii sovietici n-au de ce să meargă atât de departe pentru a găsi un model mai mult sau mai puţin desăvârşit al despotului lor. Ei îl găsesc în istoria naţională şi în literatura clasică a ţării, în imaginea caricaturală a unui erou din Scedrin în *Istoria unui oraş*, operă necunoscută în Occident, dar foarte apreciată în Rusia şi care a dobândit un plus de notorietate datorită antipatiei pe care o inspiră Stalin. Peste un oraş sau mai degrabă o regiune alegorică unde fiecare casă, fiecare celulă socială îşi are „comandantul şi spionul ei” şi ai cărei locuitori, supuşi unei discipline de cazarmă, au pentru zilele de sărbătoare „libertatea de a face marş forţat în loc să muncească”, domneşte o brută de guvernator, Ugrium-Burceev, simbol evident al birocraţiei în uniformă. În pagini care nu pot fi rezumate, Scedrin zugrăveşte o siluetă de neuitat a acestui personaj „închis ermetic” al cărui chip oglindeşte „certitudinea militară şi liniştită că toate întrebările au fost de mult timp rezolvate” şi care, după ce a tras o linie, „are intenţia să alinieze la ea întreaga lume vizibilă şi invizibilă”. Cititorul rus contemporan vede desigur în această întruchipare parodică a ministrului Arakceev, prea bine cunoscut de

soldaţii lui ţărani, un Stalin *avant la lettre*. Informat în această privinţă prin rapoartele GPU, Stalin a decis să citească şi el *Istoria unui oraş* şi să pareze din când în când prin placide aluzii la autor. Dar nimeni nu este indus în eroare şi cruda satiră a lui Scedrin se propagă în detrimentul invincibilului „feldmareşal”. Funcţionarii stalinişti au depus tot zelul editând, pentru copii, un basm sovietic în care Lenin, prizonier pe o insulă pustie, îşi ia zborul pe aripile unei lebede negre întovărăşit de credinciosul Stalin, care-i arată devotament şi prietenie tăindu-şi un deget pentru a hrăni pasărea carnivoră pe timpul zborului… Or, Ugrium-Burceev îşi taie şi el un deget în semn de devotament şi abnegaţie faţă de şeful lui… Voită sau întâmplătoare, coincidenţa are acelaşi efect şi anume, ridicolul.

Orice portret al lui Stalin ar fi prematur înainte de moartea sau de căderea lui de la putere. Toate documentele de strictă necesitate au dispărut prin grija principalului interesat; printre vechii lui tovarăşi din Caucaz, unii zac în exil, altora li s-a astupat gura; sertarele GPU, ale Partidului, ale Institutului Lenin nu-şi vor dezvălui secretele decât după o adevărată cotitură istorică, dacă vor mai rămâne în dosare aceste secrete; anturajul dictatorului va păstra tăcerea atât timp cât îi va fi frică de Stalin sau de oamenii lui. Trebuie deci să aşteptăm să iasă la iveală noi materiale, corespondenţe ascunse prin sertare, memorii ale contemporanilor care vor avea şansa să-i supravieţuiască. Stalin nu are niciun prieten, niciun confident. Nu iubeşte pe nimeni, din câte se ştie, şi nimeni nu-l iubeşte. În apropiaţii lui nu vede decât complici pe care evită să-i frecventeze într-atât îl plictiseşte mediocritatea lor intelectuală. Singurul om pe care îi plăcea să-l aibă în Dreajmă era Gorki, tot atât de captivant partener de conversaţie ce cât de mare scriitor şi, de la întoarcerea lui în Rusia, întruchiparea conştiinţei încărcate. Se vor găsi poate mai târziu, printre hârtiile lui Gorki. Însemnări preţioase despre întrevederile lui cu

Stalin.[49] Dar viitorul succesor al acestui Cezar în rubaşcă nu ar putea fi decât unul dintre subalternii lui apropiaţi din poliţie, Iagoda, de pildă. Biografii înclinaţi să-i studieze viaţa privată, familia, obiceiurile se vor interesa din datorie profesională de prima lui soţie, Ecaterina Svanidze, sora unui bolşevic obscur, care a murit lăsând în urma ei un fiu, Iakov. Ei vor cerceta adevărul despre „sinuciderea" celei de-a doua soţii a lui, fiica unică a lui Serghei Alliluev. După un comunicat laconic publicat în presă, Nadejda Allilueva a murit subit în noaptea de 9 noiembrie 1932. Rămâneau în urma ei doi copii, Vasili şi Svetlana. Încă de a doua zi s-a răspândit în Moscova zvonul că a fost o sinucidere. Nu există încă nici dovezi scrise, nici mărturii publice, dar pentru a caracteriza statul cnuto-sovietic, incontestabila veracitate a faptului este mai puţin importantă decât convingerea generală imediat instalată, sinuciderea fiind singura manifestare posibilă a unei opinii sincere despre Stalin.[50]

Nu singura totuşi, fiindcă asasinarea lui Kirov de către un bolşevic, în decembrie 1934, a arătat că arma disperării mai putea folosi şi tiranicidului. De multă vreme, imunitatea lui Stalin în patria clasică a terorismului, în ţara unor Karakozov, Zasulici, Halturin, Jeliabov, Perovskaia, Sazonov, Kaliaev, părea inexplicabilă. Era explicată totuşi, în diferite moduri, în discuţiile private între comunişti, de unii prin hipertrofia monstruoasă a aparatului de poliţie, prin perfecţiunea tehnicilor sale de prevenire, luxul precauţiilor luate în jurul marelui secretar, de alţii prin sistemul nemilos al ostaticilor şi amploarea terifiantă a represaliilor. (Sub ţarism, asasinii politici îşi sacrificau viaţa fără să-şi expună prin aceasta părinţii sau copiii.) Unii spuneau că personalităţile la putere au prea puţin relief pentru a servi drept ţintă, caracterul în aparenţă colectiv al răspunderii împărtăşite de

49 După moartea lui Gorki, poliţia a confiscat de la locuinţa lui jurnalul lui intim şi toată arhiva. Vezi „Le journal de Gorki" de Gleb Glinka, în Preuves, nr. 53, Paris, 1955.

50 Despre „sinuciderea" Nadejdiei Allilueva, vezi p. 520.

organismele aparatului dictatorial apărându-l pe fiecare dictator în particular. În plus, adăugau ei, mijloacele moderne de a înşela opinia publică şi de a acredita miturile au o mare contribuţie la securitatea guvernanţilor. Fiecare din aceste explicaţii conţine o parte de adevăr, dar niciuna tot adevărul. Este important să nu uităm că generaţiile dezamăgite de prezent nu doresc o întoarcere în trecut, dar nu concep niciun viitor mai bun. În acest impas voinţele reformatoare bine intenţionate se tocesc şi trec mulţi ani înainte de elaborarea unei noi ideologii revoluţionare susceptibile să trezească în militanti abnegaţia unor pionieri. Dar nu este surprinzător că teroarea exercitată de sus suscită până la urmă terorismul de la bază. Nu ştim nimic despre mobilurile lui Nikolaev, asasinul lui Kirov, nici despre împrejurările actului său, nici despre grupul subversiv căruia i-ar fi aparţinut, nici despre un pretins complot împotriva lui Stalin.[51]

Acesta a putut ordona execuţia a 14 comunişti, cărora nu le-a dat prilejul să se apere, după ce ordonase trimiterea la moarte a 103 deţinuţi fără a formula împotriva lor nici cea mai mică prezumţie de vinovăţie sau de complicitate, ca să nu mai vorbim de probe. A putut să aresteze din nou şi să azvârle în închisoare nişte nefericiţi ca Zinoviev şi Kamenev, care retractaseră, se înjosiseră, se umiliseră deja de nenumărate ori şi să condamne odată cu ei alţi 17 ultraleninişti ca Evdokimov, trecuţi odinioară în opoziţie, pe urmă de mii de ori pocăiţi, plus 78 dintre tovarăşii lor deportaţi, ca Zaluţki, Safarov şi Vardin. A putut să pună la punct o versiune extravagantă a atentatului, pentru a înjosi nişte rebeli cu căluşul în gură, pentru a zdrobi nişte incomozi reduşi la neputinţă, pentru

51 Această tragedie a rămas neelucidată timp de mai bine de douăzeci de ani. Numai în 1956, în raportul lui secret la cel de-al XX-lea Congres al Partidului, Hruşciov a abordat încurcat subiectul, promiţînd o anchetă pentru clarificarea afacerii (după 25 de ani...). Rezultatele anchetei nu au fost niciodată date la iveală, ceea ce dovedeşte că Stalin a fost instigatorul crimei care a dat semnalul de începere a unor interminabile asasinate. (Vezi Hugo Dewar, „L'affaire Kirov", în Contrat social, revista, voi. IX, nr. 5, Paris, oct. 1965).

a încerca să-l compromită pe nelipsitul Troţki, exilat în străfundurile unei provincii franceze, pentru a-i înfăţişa pe nişte membri ai propriului său partid „monolitic” epurat în permanenţă drept „duşmanii de clasă” care ar fi încercat să provoace nu se ştie ce „intervenţie armată străină”, toate astea prin omorârea unui rus de către alt rus, a unui comunist de către un alt comunist. Niciun om de bună credinţă nu se lasă înşelat de asemenea poveşti, în care nu există mai mult adevăr decât în pretinsele mărturii smulse sub ameninţarea cu moartea şi declaraţiile de pocăinţă făcute în ajun sau imediat după aceea. Şi singurul lucru evident este că Stalin, cuprins de panică, a jertfit 117 suflete nu atât pe altarul lui Kirov, cât pe al propriei sale frici.

Înainte chiar de a şti dacă Nikolaev era purtătorul unui ideal superior şi dacă masacrul între bolşevici la sfârşitul anului 1934 anunţă vreo cotitură, este cazul să amintim „teroriştilor terorizaţi”, care citează fără oprire din Marx şi Engels, cuvântul unuia dintre ei referitor la *modus operandi* specific rusesc al *narodovolţi*, asupra căruia „putem glosa tot atât de puţin pentru şi contra ca şi asupra tragediei din insula Chio”, şi fraza altuia despre teroarea alcătuită din „cruzimi inutile comise de către oameni cărora le este frică pentru a se linişti ei înşişi”. Mâna lui Stalin nu tremură când este vorba să trimită la moarte nevinovaţi în lanţuri, dar amândouă mâinile lui tremurau, spune Rîkov, în ziua când dreapta i-a depus o triplă demisie. Acest om socotit curajos, din punct de vedere fizic, nu are niciun Dic de curaj moral. Nu este în stare să privească în faţă un adversar de idei, să-şi asume răspunderea propriilor acte, să suporte o critică amicală, să dea cuvântul cuiva pentru a face o obiecţie şi nu se dă în lături de la nici – formă de laşitate pentru a-şi păstra puterea. 117 cadavre îi sunt indispensabile în momentul când un tânăr militant, fiu al revoluţiei bolşevice, crescut în rândurile partidului comunist, se decide să exprime o opinie colectivă printr-un foc de revolver, neputând să o exprime pe căi normale şi legale. Dar el a creat o stare de

lucruri în care orice antagonism serios trebuie să conducă mai devreme sau mai târziu la sinucidere, ca în cazul lui Skrâpnik, sau la asasinat, ca în cazul lui Kirov, sub o formă sau sub alta. Între diferite fracţiuni birocratice, între Stalinii lor de toate mărimile şi Molotovii lor de toate calibrele, între clanurile şi clicile lor, se pune în permanenţă problema vieţii şi a morţii.

În celebrul articol „Mai bine mai puţin şi mai bine”, în care strălucesc ultimele lumini ale minţii lui, Lenin întrezăreşte o ciocnire finală între Orient şi Occident, între revoluţie şi imperialism. „Rezultatul luptei va depinde până la urmă de faptul că Rusia, India, China etc. alcătuiesc majoritatea covârşitoare a populaţiei globului… „Dar certitudinea unei victorii definitive a socialismului în eternitate nu-l consolează în privinţa perspectivelor sale imediate: „Pentru a asigura existenţa noastră până la următoarea conflagraţie armată între Occidentul contrarevoluţionar imperialist şi Orientul revoluţionar naţionalist, între statele cele mai civilizate din lume şi statele revoluţionare rămase în urmă după model oriental, dar care constituie totuşi cea mai mare parte, trebuie ca această majoritate să aibă vremea să se civilizeze”. Şi subliniază: *suntem destul de civilizaţi pentru a trece direct la socialism*”. Un sfert de secol el a insistat asupra unei noţiuni pe care Stalin n-a putut niciodată să o înţeleagă: „Socialismul este imposibil fără democraţie”, la fel cum, vorbind despre electricitate, el includea explicit în ea toată cultura. Pentru el, ca şi pentru maeştrii lui în ceea ce priveşte doctrina, civilizaţie, democraţie şi socialism sunt noţiuni inseparabile. Şi dacă ultimele cuvinte ale lui Lenin au cât de cât importanţă, ele nu prevestesc nimic glorios pentru leninişti ca Stalin care au ignorat în prea mare măsură unul dintre resorturile esenţiale ale istoriei, ceea ce, la vremea lor, cei doi iniţiatori ai comunismului modern înţelegeau prin „forţa de expansiune a ideilor democratice şi setea înnăscută de libertate a omenirii”.

Bibliografie

I. Stalin, Problema politicii de lichidare a culacilor ca

şi clasă, *Krasnaia Zvieda*, nr. 18, M., 21 ian. 1930; întrebarea elevilor de la Universitatea Sverdlov şi răspunsul tov. Stalin, *Izvestia*, M., 11 febr. 1930; Ameţeala succesului, *Pravda*, nr. 60, M., 2 martie 1930; Răspuns tovarăşilor colhoznici, *Pravda*, nr. 92, M., 3 aprilie 1930; Asupra câtorvr aspecte din istoria bolşevismului, *Prol. rev.*, nr. 6, M., 1931; Noua situaţie, noile sarcini ale construcţiei economice, M., 1931; Munca la ţară, M., 1933; Discurs la Primul congres al colhoznicilor fruntaşi, *Pravda*, nr. 53, M., 23 feb. 1933; Problemele mişcării colhoznice, Culegere, M., 1933; Despre sarcinile economiştilor, Problemele leninismului, ed. a 9-a completată, M., 1934; Bilanţul primului plan cincinal, M., 1933; Trei discursuri, M., 1934; Articole şi discursuri de la cel de-al XVI-lea la cel de-al XVII-lea Congres al P.C., M., 1934; Raportdare de seamă la cel de-al XVII-lea Congres al Partidului, M., 1934; Problemele leninismului, ed. a 10-a completată, M., 1934.

Stalin (Interviuri); J. Davis, Interviu cu Stalin, *New York American*, 3 oct. 1926. – E. Lyons, Interviu cu Stalin, *New York Telegram*, 24 nov. 1930. – W. Duranty, Interviu cu Stalin, *New York Times*, 1 dec. 1930.

— Thomas D. Campbell, Russia, market or menace? Londra-New York, 1932.

— Convorbire cu scriitorul german E. Ludwig, *Bolşevik*, nr. 8, M., 30 aprilie 1932; Domnul Campbell pune de la el, *Bolşevik*, nr. 22, M., 30 nov. 1932.

— Conversaţia lui M. Duranty cu tovarăşul Stalin, *Pravda*, nr. 4, 4 ianuarie 1934.

— Convorbire cu scriitorul englez G.D. Wells, *Bolşevik*, nr. 17, M., 15 sept., 1934.

R. Abramovici, Les prisonniers politiques dans la Rép. des Soviets, Bruxelles, 1932.

— Fr. Adler, R. Abramovici, L. Blum, E. Vandervelde, Le procès de Moscou et l'Int. ouvrière socialiste, Paris-Bruxelles, 1932.

— Alexandrov, Cine guvernează Rusia? Berlin, f.d. – A. Bogdanov, Problemele socialismului, M., 1918. – D. Bondarev, Lichidarea analfabetismului, M., 1929. – A.

Bubnov, Sistemul educaţiei populare, M., 1930. – I. Burdiański, Bazele raţionalizării producţiei, Moscova, 1931.

— Conferinţa marilor colhozuri din Uniune, M., 1921.

— Conferinţa a XVI-a a P.C.U.S., Dare de seamă stenografiată, M., 1929.

— Congresul al XVI-lea al P.C.U.S., Dare de seamă stenografiată, M., 1930.

— Congresul al XVII-lea al P.C.U.S., *Pravda*, de la nr. 25 la nr. 42, M., din 26 ian. până în 12 feb. 1934.

— Dialogue aux enfers entre Machiavel et Montesquieu, ou la politique de Machiavel au dix-neuvième siècle, par Un Contemporain, Bruxelles, 1865. – A. Gambarov, Controverse asupra lui Neceaev, M., 1926. – A. Gordon, Introducere în planificarea economiei naţionale, M., 1930. – F. Grenard, La Rév. russe, P., 1933. – I. Iakovlev, Consolidarea colhozurilor, M., 1933. – L. Kaganovici, Probleme de organizare, M., 1934. – K. Kautsky, Le bolchévisme dans l'impasse, P., 1931. – N. Krupskaia, Stabilizarea analfabetismului, *Pravda*, nr. 32, M., 7 aprilie 1928; Amintiri despre Lenin, M., 1932. – E. Kviring, Scurtă expunere asupra dezvoltării industriei din U.R.S.S., M., 1929; Sarcinile construirii socialismului în U.R.S.S., Planul general pe următorii 10 – 15 ani, M., 1931.

— Kondratievşcina, Culegere, M., 1930. – M. Latis, Suprapopulaţia agrară şi perspectivele luptei împotriva acesteia, M., 1929. – L. Laurat, L'économie soviétique, P., 1931.

— Lupta împotriva pierderilor în economia naţională, Culegere, ed. a 2-a, M., 1930. – N. Miliutin, Problemele construirii oraşelor socialiste, M., 1930. – L. Mint, Suprapopulaţia agrară şi piaţa de muncă în U.R.S.S., M" 1929. – V. Molotov şi V. Kuibîşev, Cel de-al doilea plan cincinal, M., 1932. – A. de Monzie, Petit manuel de la Russie nouvelle, P., 1931. – I. Nikulihin, Industrializarea agriculturii U.R.S.S., M., 1931.

— Noua etapă a construirii socialismului, Culegere, vol. I-II, M., 1930.

— Ordjonikidze, Discurs, *Pravda*, nr. 225, M., 29 sept. 1929. – P.C.U.S., De la cel de-al XV-lea Congres la cea de-a XVI-a Conferinţă, Culegere de rezoluţii şi hotărâri. M., 1929.

— Sesiune plenară a Comitetului Central, noiembrie 1929, M., 1929. – P. Pascal, Le paysan dans l'histoire de Russie, P., 1934. – F. i-asseleque, Déportation et travail forcé, P., 1929.

(Plan cincinal); A. Aziziapi, Planul cincinal, M., 1929. – M. Bogoliepov, Planul financiar al planului cincinal, M., 1929. – G. Grinko, Le plan quinquennal, P., 1930, ed. a 2-a revăzută şi adăugită, P., 1931. – A. Jugow, Le plan quinquennal, Paris-Bruxelles, 1932.

— Planul cincinal de construcţie economică a U.R.S.S., 5 vol., M., 1929.

— Rezultatele îndeplinirii primului plan cincinal etc., M., 1933. – O. Rosenfeld, Le plan quinquennal, P., 1931.

— Problemele planului general de electrificare a U.R.S.S., Culegere, M., 1932. – M. Wolf, Căile refacerii agriculturii în planul cincinal, M., 1929. – v. Buharin (cap. IX); v. Opoziţia, (cap. IX); v. Stalin.

A. Cernân, Cultura în planul cincinal, M., 1929.

— Procès (Le) des industriels de Moscou, Stenogramă, P., 1931.

— Chr. Rakovski, Au congrès et dans le pays, *Bull, de l'Opp*. nr. 25 – 26, Berlin, nov. -dec. 1931; Declaraţie, *Pravda*, nr. 92, M., 18 aprilie 1934. – (D. B. Riazanov), La postul de luptă, Culegere, M., 1930. – B. Suvarin, D.B. Riazanov, La Critique sociale, nr. 2, P., iulie 1931. – H. Rollin, La Rév. russe. Ses origines, ses résultats, I, Les Soviets, II, Le Parţi bolchéviste, P., 1931. – M. Rudakov, Raţionalizarea socialistă, M., 1930. – L. Sabsovici, U.R.S.S. în 15 ani, M., 1929. – L. Sosnovski, Scrisoare către C.C. al Palidului, *Pravda*, nr. 57, M., 27 febr. 1934. – S. Strumilin, Problemele sociale ale planului cincinal, ed. a 2-a, M., 1929.

— Problemele planificării în U.R.S.S., M., 1932.

— Travail forcé (Le) existe-t-il en U.R.S.S?, Culegere

de documente oficiale ale guvernului sovietic, P., 1931. – A. Vorski, L'ouvrier intellectuel, 3 fascicole, Geneva, 1905. – H. Walpole, Out of the Deep, Letters from Soviet Timber Camps, Londra, 1934.

XI

CONTRAREVOLUŢIA

Date istorice. Afacerea Kirov. Derivative şi represiune. Constituţia stalinistă. Deportări şi epurări. Metodele lui Stalin. Transferări şi dispariţii. Nikolai Ejov. Sfârşitul vechii gărzi. Suprimări şi lichidări. Marea retragere. Măsuri economice. Morala şi moravurile. „Ofensiva pe frontul cultural". Viaţa fericită. Stahanovismul. Descoperirea patriei. Stalin şi Hitler. Ierarhie şi distincţii. Instrucţia publică. Revizuirea istoriei. Tradiţia. Schimbarea lui Stalin. Sfârşitul Sovietelor. Unanimităţi. Sinucideri şi morţi suspecte. Procesul celor 16. Procesul celor 17. Căderea lui Iagoda. Arestări în masă, execuţii în serie. Decapitarea Armatei Roşii. Anul teribil. Sinucideri în serie. Procesul celor 21. Mussolini şi Stalin. Marea hecatombă. O noapte a Sfântului Bartolomeu pentru comunişti. Încercare de statistică. Alegerile „democratice". Un nou secol al XVI-lea. Ivan cel Groaznic. Sensul proceselor. „Oameni fără biografie". Tineretul. Enigme istorice. Conjuraţie militară? Mobilurile lui Stalin. Apologii şi ditirambi. Prăbuşirea economiei totalitare. Congresul al XVIII-lea al Partidului. Recensământul din 1937. Bilanţul dezastrului.

Politica externă. Regimul lui Stalin.

În ceea ce numim îndeobşte date istorice, trebuie să deosebim noţiuni destul de diferite: puncte de pornire, momente finale sau, în înlănţuirea nesfârşită de cauze şi de efecte, simple puncte de reper. Contrarevoluţia care a avut loc în Rusia începând de la declinul lui Lenin – unii îi stabilesc punctul de pornire mult în urmă, în sinistrul episod Kronstadt – marchează în calendar fapte mai mult sau mai puţin semnificative care, deşi incontestabil legate între ele, rămân diferite în natura lor.

Printre aceste date, sunt unele imprecis situate în

timp, dar foarte distincte prin caracterul lor. Înfrângerea politică a lui Troţki în 1923, a lui Zinoviev în 1925, a coaliţiei lor, în 1927, înfrângerea lui Buharin, în 1929, care au jalonat ascensiunea lui Stalin înainte de proclamarea obligatorie a „geniului" său şi i-au consolidat dictatura, înfrângeri urmate de sancţiuni penale aspre aplicate adversarilor celor mai dârji, sunt în mod esenţial urmarea fenomenelor anterioare lor. Punerea în practică a primului plan cincinal în 1928 şi generalizarea colectivizării forţate a agriculturii începând din 1930 vor fi mai importante prin urmările decât prin originile lor. Asasinarea lui Kirov la Leningrad în 1934, plină de semnificaţii majore, în ciuda lipsei de însemnătate a personajului, care nu se sfiise să omagieze în Stalin pe „cel mai mare conducător al tuturor timpurilor şi tuturor popoarelor", va căpăta cu timpul un interes crescând datorită consecinţelor sale interminabile. În sfârşit, anul 1937 va fi mai puţin fast prin cea de-a XX-a aniversare a lui Octombrie şi încheierea celui de-al doilea cincinal, cât nefast ca apogeu al unei teorii autocratice fără echivalent în istoria omenirii.

Cu trecerea timpului, afacerea Kirov capătă înţelesurile unui eveniment capital. În ciuda misterului înşelător pe care-l întreţine în jurul acestei morţi violente „genialul" Stalin, era totuşi limpede încă de la început că GPU pusese la cale atentatul, ucigaşul servind numai de unealtă iar responsabilitatea majoră revenindu-i atotputernicului secretar general. Era evident vorba de un episod în luptele intestine din înalta societate sovietică între bande adverse, dintre rare una a ştiut să manevreze şi să înarmeze braţul unui tânăr comunist fanatic.

Cele 117 pedepse capitalt ordonate de „marele conducător iubit" ca urmare a dramei, încarcerarea a 97 foşti reprezentanţi ai fostei opoziţii bolşevice din Leningrad desfiinţată, în frunte cu Zinoviev şi Kamenev, condamnarea a 12 şefi stalinişti ai poliţiei locale, în fine, deportarea în Asia a vreo sută de mii de petersburghezi nevinovaţi nu puteau să înşele pe nimeni, Stalin neavând curajul să dezvăluie împrejurările exacte ale omorului, nici

mobilurile reale ale ucigaşului, nici vina pusă în seama pretinşilor instigatori şi complici. (Toate condamnările au fost rostite în urma unor procese cu uşile închise.) în afară de asta, măsurile barbare luate atunci pentru a depopula Leningradul demonstrează intenţia de a distruge orice nucleu de ostilitate, de a extirpa o stare de spirit latentă, din lipsă de un vinovat propriu-zis la îndemână. Trei ani mai târziu, „slăvitul" Stalin avea să uimească lumea declarând *urbi et orbi* că principalul asasin nu era altul decât Iagoda, cel mai apropiat colaborator al său, şeful GPU în persoană, devenit comisar pentru Interne, „purtătorul de spadă" al regimului.

Dar până atunci, „cel mai mare om de pe planetă", cum consimte să fie numit, acuzase prea mulţi oameni, adversari de ieri de o mie de ori pocăiţi, şi mulţi dintre proprii partizani în afară de orice bănuială până atunci, întărindu-şi în plus acuzaţiile cu prea multe fapte contradictorii, vinovăţii care nu se susţin, crime într-adevăr imposibil de comis. Afirmaţiile lui, expuse prin intermediul unui procuror la ordin şi a unor judecători aserviţi, confirmate de inculpaţi prea unanimi şi complezenţi pentru a fi cinstiţi şi prea preocupaţi să se acuze singuri în loc să se apere, n-au făcut decât să întărească scepticismul general cu privire la versiunea oficială asupra faptelor. Nu poţi, într-un regim atât de totalitar, crede pe cuvânt un tiran atât de absolut, atât de lipsit de simţ moral, nutrind un dispreţ atât de total faţă de orice verosimilitate, atunci când un singur asasinat, petrecut în condiţii misterioase, îi serveşte vreme de ani întregi drept justificare în masacrarea tovarăşilor săi de arme.

Fiindcă, începând de la afacerea Kirov, Stalin nu face în fond decât, după pregătiri minuţioase trădând intenţia de a nu mai lăsa nimic la voia întâmplării, să distrugă pe îndelete, cu sânge rece, mai multe generaţii de bolşevici. Cronologia epocii este foarte semnificativă: hotărâri birocratice de rutină, incidente neluate în seamă în momentul când s-au produs capătă ulterior relief şi

semnificaţie completă; petele de sânge se transformă în linii de foc, umbrele negre încep să capete străluciri ciudate.

Aşa cum o arată foarte bine biografia lui, Stalin n-a văzut niciodată lucrurile în perspectivă, decât în chestiunile care aveau legătură cu păstrarea puterii, pe planul trivial al combinaţilor personale. Confruntarea scrierilor lui cu propriile discursuri şi a aceste: u actele lui este concludentă în această privinţă. Nici măcar atunci când l-a exilat pe Troţki punându-se astfel el însuşi în dificultatea de a-i mai face rău. nu a prevăzut momentul în care preocuparea lui constantă se despot obsedat va fi distrugerea fizică a adversarului ireductibil. De la moartea lui Lemn a trebuit să-şi încropească politica de pe o zi pe alta, prin împrumuturi de la dreapta şi de la stânga, folosindu-se de aparatul de stat pe care-l lasă să-şi exercite puterea arbitrară, pentru a impune improvizaţii penibile sau schimbări bruşte de direcţie poporului paralizat de mizerie şi ignoranţă, încremenit în frica, uimirea, somnolenţa lui. Sistemul pretins sovietic creat de Lenin şi Troţki, în care sovietele nu aveau decât o existenţă formală sub dictatura efectivă a partidului comunist, devenită la rându-i atotputernicia unei oligarhii, acest sistem intercepta, anihila, reprima orice iniţiativă sau doleanţă din jos în sus, cu ajutorul a şase instanţe interpuse între vârf şi bază şi-i permite lui Stalin să guverneze fără a vedea în perspectivă.

Iată mărturia unui muncitor american comunist, întors din Rusia şi „întors" definitiv de la comunism, publicată în *New York Journal*: „Când a fost ucis Kirov, muncitorii de la Elektrozavod (uzina moscovită în care lucra martorul), radiau de fericire. Lumea îi dorea lui Stalin aceeaşi soartă. Şi cu toate astea, votau în cor hotărârile bolşevice… „Cu dreptul lui de viaţă şi de moarte asupra supuşilor sovietici şi în plus, cu monopolul presei de care se foloseşte pentru a-i înşela pe alţii atunci când nu se înşală chiar pe sine, Stalin obţine cu uşurinţă asemenea rezultate. Dar tragedia de la Smolnîi, primul

răspuns terorist la politica lui de teroare, îi dă de gândit. A simţit şuieratul glonţului prevestitor astfel că, după ce l-a înmormântat pe Kirov, el se gândeşte în acelaşi timp la măsuri preventive, la precauţii suplimentare şi la represalii crunte.

Era destul de bine informat despre starea de spirit a populaţiei prin rapoartele rezumate (*svodki*) ale unei poliţii numeroase, pentru ca să nu se piardă în iluzii în legătură cu sentimentele pe care le inspira, chiar şi celor mai energici dintre apologeţii lui de meserie. Nu poate fi câtuşi de puţin indus în eroare cu privire la elogiile slugarnice şi vizibil exagerate pe care i le consacră, din inimile pline de ură, duşmanii lui declaraţi, la întrecere cu falşi prieteni care şi-au legat soarta de a lui, dar sunt gata să-l trădeze imediat ce s-ar ivi o ocazie favorabilă. El ştie că toată lumea îl urăşte, îi doreşte căderea, vrea să-l vadă mort şi este la curent cu anecdotele care traduc în taină părerea mulţimii. Întreaga populaţie terorizată se exprimă prin antifrază în glorificarea cotidiană a „celui mai bun fiu al ţării”, „conducătorul înţelept”, „marele mecanic al locomotivei revoluţiei, tovarăşul Stalin”. Nu se va împăca niciodată cu bolşevicii din „vechea gardă”, nici cu cei care au venit după ei, care-l dispreţuiesc şi-l blestemă, aducându-i cuvenitele omagii cotidiene. Sigur, n-are niciun motiv să se teamă de veteranii comunişti, nici de epigonii acestora, unii îndepărtaţi prin numirea în posturi onorifice, alţii în funcţii subordonate. Adversarii lui neîmpăcaţi sunt în închisori, în carcere sau în exil; cei ce au „capitulat”, umiliţi, discreditaţi, decăzuţi, se irosesc în exegeze teoretice sterile, se dovedesc incapabili de vreo tresărire de conştiinţă şi de energie. Dar nu poate să asiste liniştit la apariţia generaţiei tinere de protestatari anonimi care se afirmă de a prin intermediul unui act de răsunet la Leningrad, în ciuda numeroaselor arestări în masă operate fără cruţare de GPU în universităţi şi în uzine.

Prefectul Leningradului, tiranicul Jdanov, succesor al lui Kirov, va lăsa chiar să-i scape într-o zi o mărturisire semnificativă: „La ce ne foloseşte că tineretul nostru învaţă

despre de-alde Jeliabov, Râsakov şi Perovskaia şi-i ştiu mai bine decât pe eroii ieşiţi din rândurile partidului bolşevic?” Astfel, ucigaşul lui Kirov, comparat cu acei *narodovolţi* legendari, glorificaţi printr-o tradiţie împărtăşită de toate şcolile socialiste, este absolvit de cei ce se recunosc în rolul opresorilor. În ochii lui Stalin deci, pericolul prinde contur, informaţii răspândite în *svodki* poliţiste concordă în a-i fixa atenţia, în a-i stârni neliniştea, în a-i stimula vigilenţa. În acest moment, desigur, prind viaţă şi se conturează în mintea lui două proiecte complementare de realizare, la scara întregii ţări şi a împrejurărilor, a expedientelor clasice: lăsarea lestului şi strângerea şurubului, un imens derivativ simultan şi, de asemenea, o represiune sângeroasă.

Marele derivativ va fi „genialul proiect” de Constituţie al „genialului şef promiţând popoarelor din U.R.S.S. toate libertăţile posibile – dar pentru viitor –, libertatea cuvântului, libertatea religioasă, votul universal egal, direct şi secret, dreptul de întrunire, de asociere şi de a manifesta, inviolabilitatea corespondenţei şi a domiciliului, securitatea persoanei. Stalin descoperă aşadar, în 1935, ceea ce există, în stare mai mult sau mai puţin perfectă, de mult timp în Europa şi în America. O manieră insolită de a păşi într-o eră de beatitudine democratică, deoarece n-a precedat-o, după toate aparenţele, nicio revendicare, considerându-se că societatea sovietică se bucură în „patria socialistă” de o democraţie perfectă şi de o fericire de nimic umbrită. Dar după alerta de la Leningrad şi execuţiile care i-au urmat, preocupat zi şi noapte de creşterea bunăstării supuşilor lui, din pură generozitate, Stalin ţine să le ofere în pofida a toate şi împotriva tuturor, o nouă Constituţie, „cea mai democratică din lume”, definiţie identică celei care s-a dat şi precedentei. În acest fel, va spune la ordinele lui presa, el îi dă o replică lui Hitler şi o „lovitură de moarte fascismului”, arată întregului univers uimit un regim ideal – pe hârtie – contrastând cu Italia fascistă şi, mai ales, cu Germania naţional socialistă.

Or, nu se pretindea că democraţia aceasta viitoare există întreagă şi desăvârşită în prezent? Şi dacă se punea problema unei replici de dat lui Hitler, democraţia promisă i se datorează mai mult acestuia decât lui Stalin însuşi? Prea puţin îl interesează pe părintele popoarelor" obiecţiile pe care nimeni în Rusia n-are voie să le exprime decât cu riscul morţii. În realitate asemenea lui Lenin care, grăbindu-se să decreteze noua politică economică, a recunoscut implicit că insurecţia de la Kronstadt era justificată, Stalin, grăbindu-se să hotărască reforma constituţională, pare să recunoască înaintea lui Jdanov că asasinarea lui Kirov era justificată. (De notat că marinarii de la Kronstadt au fost mitraliaţi fiindcă ceruseră între altele respectarea Constituţiei sovietice.) în ianuarie 1935, imediat după condamnarea celor 97 de comunişti de stânga, numiţi „zinovievişti", acuzaţi doar, şi cu uşile închise, de o vagă responsabilitate morală în afacerea Kirov, Stalin cere Comitetului Central al Partidului să adopte primul său proiect, pe care Molotov îl aduce pe neanunţate, şi spre stupefacţia generală, în al VII-lea Congres al Sovietelor, în curs de desfăşurare. Urmează inevitabila explozie de dragoste şi de recunoştinţă la adresa lui Stalin, „părintele nostru". La acelaşi congres Molotov proclamă: „Rusia noii politici economice a devenit Rusia socialistă". Constituţia stalinistă trebuie să consacre apariţia primei societăţi fără clase.

Marea represiune declanşată de Stalin, „inginerul de suflete", cum îl numesc unii dintre semenii lui, în 1935, concomitent cu afirmarea unor profesiuni de credinţă democratice, chiar „umaniste" după cuvântul la modă, îi viza, în primul rând, pe toţi comuniştii suspecţi că ar mai lua încă în serios vreo cât de infimă urmă din bolşevismul iniţial. Ea îi include şi pe ultimii supravieţuitori ai fostelor grupări şi partide socialiste şi reformatoare de toate nuanţele, legate prin memorie de idealurile tradiţionale. Declanşată imediat după afacerea Kirov, ea se suprapune cu războiul civil permanent purtat de GPU împotriva populaţiei considerată rebelă, în realitate foarte docilă, dar

iritată de viaţa şi de munca insuportabile, hărţuită de o birocraţie pretenţioasă, incompetentă şi brutală.

Deportările masive din Leningrad corespund unor măsuri similare în toată Rusia. Sunt „epurate" instituţiile zise sovietice şi mai ales organizaţiile comuniste. În colaborare cu GPU, comisiile de control anchetează pretutindeni, fără încetare, depistează erezia şi-i prigonesc pe eretici. În 1934 se încheie o epurare în toată regula a partidului, o alta îi urmează în 1935, sub pretextul „verificării actelor de identitate politică" şi, abia încheiată, va fi urmată de o a treia, în 1936, „cu prilejul reînnoirii carnetelor de partid", ca să nu mai amintim numeroasele epurări anterioare. Fiecare ajunge cam la 300.000 de excluderi, adică un milion în trei ani, o treime din efectivele totale, estimate în 1934 la aproape 3 milioane (este vorba cu exactitate de 1 872.000 de membri, la care se adaugă 935.000 de stagiari).

Un mare număr dintre cei excluşi, puşi din 1935 sub urmărire penală în baza articolului 168 din cod pentru abuz de încredere, dar cu uşile închise, suferă condamnări severe; foarte adesea, familii întregi, nevinovate prin definiţie, îndură aceeaşi soartă: numărul noilor deportări în Siberia sau în alte părţi se ridică la sute de mii. Mii de comunişti străini, veniţi din Germania, din Austria, din Italia, din Polonia, din Ungaria şi din Cehoslovacia ca să? afle refugiu în „patria socialismului", hăituiţi şi ei de GpU, li se alătură curând în lagărele de concentrare şi alte ocne. Ceea ce nu-l împiedică pe Stalin să-i spună ziaristului american Roy W. Howard: „Conform Constituţiei noastre emigranţii politici au dreptul să se stabilească pe teritoriul nostru. Le acordăm drept de azil întocmai cum acordă Statele Unite drept de azil emigranţilor politici". Aplicare a dreptului de azil ce dă o idee asupra perspectivelor deschise de viitoarea Constituţie.

Pe lângă acţiunile mari şi mărunte ale proteicei lui poliţii, executate în baza directivelor generale, „titanul gândirii", cum îl numesc apologeţii lui, rezolvă multe cazuri particulare şi operează el însuşi în propria sferă.

Stalin are un fel special deja cunoscut de a-şi asigura menţinerea la putere: încontinuu îi schimbă, unul câte unul pe membrii camarilei care-l înconjoară, înlocuindu-i pe vechii slujitori cu oameni noi, dornici de parvenire; pentru a guverna el plasează, deplasează şi înlocuieşte fără încetare funcţionarii. Cu epurările lui frecvente, remanierile lui repetate de personal la toate nivelurile, în diferite domenii ale activităţii publice, nu încetează bineînţeles să dezorganizeze cadrele şi să paralizeze munca: asemenea tulburări produc în special economiei naţionale pierderi incalculabile; în administraţia sovietică rezultă un haos cronic prin discontinuitate, iresponsabilitate şi incompetenţă. Dar revoluţionarii de ieri îl îngrijorează pe conservatorul de azi, partidul lui Lenin este de acum pentru el o povară moartă şi adesea un obstacol intolerabil.

Odinioară l-a învins pe Troţki în numele acestei „vechi gărzi”, depozitară a principiilor sacre, a dogmei de neatins. El a profitat de ea cât s-a putut pentru a se menţine în vârful piramidei birocratice şi pentru a-şi atribui în faţa unei părţi a tineretului lipsit de cultură un simulacru de prestigiu. Acum are nevoie de „oameni fără biografie” pe care să-i îndoctrineze în felul lui, susceptibili să constituie un cor de adulatori mai stabil, solidar cu destinul lui personal. După expresia unui scriitor rus contemporan, bun psiholog, lui Stalin „nu-i plac biografiile fără pată”, fiindcă slăbiciunile oamenilor îi dau putere asupra sufletelor lor. Uneltele prin care-şi stăpâneşte oamenii din anturajul imediat sunt în acelaşi timp şi pe rând, pistolul şi dosarul, închisoarea şi fişa. Îşi ţine Biroul Politic şi Comitetul Central nu numai sub ameninţarea continuă a unor lovituri mortale şi sub o supraveghere neîntreruptă, dar şi prin cunoaşterea tuturor slăbiciunilor, viciilor, dificultăţilor vieţii private; la nevoie le inventează, întinde prin agenţii lui dubli capcane în faţa celor imprudenţi, corupe, demoralizează, incită şi provoacă pentru a-şi îmbogăţi documentaţia, hidosul lui arsenal. Când un executant ezită în faţa unei sarcini de neexecutat,

Stalin îl poate constrânge dezonorându-l sau îl poate zdrobi fără să întâmpine rezistenţă. Când consideră util să sacrifice un om cu merite, dar prea uzat sau greu de manipulat, îl înlătură împingând în faţă ori „un om fără biografie” ori unul puţin recomandabil, fără ca ceva să-i stea în cale. Ştiind toate acestea, putem mai bine aprecia memorabilele lui cuvinte, rostite în plină teroare: „Trebuie să înţelegem în sfârşit că dintre poate capitalurile existente pe lume, capitalul cel mai preţios şi hotărâtor este omul, sunt cadrele”.

Într-o atmosferă de angoasă, devenită şi mai apăsătoare prin represaliile prelungite de după moartea lui Kirov, concertul ditirambilor în cinstea „soarelui nostru” (textual) merge într-un crescendo întrerupt de ameninţări vagi la adresa unor invizibili „duşmani ai poporului”. Dar entuziasmul de comandă ascunde realităţi politice indescifrabile.

În februarie-martie 1935, după moartea subită a lui Kuibîşev, aparent naturală, fiindcă vicepreşedintele Consiliului comisarilor era foarte alcoolic, Stalin procedează la transferări administrative al căror secret numai el îl deţine. Un funcţionar „fără biografie”, deşi ajuns deja al patrulea secretar al Comitetului Central cu o lună în urmă, pe nume Nikolai Ejov, devine preşedintele Comisiei de Control a Partidului, în locul lui Kaganovici, numit comisar pentru Transporturi, unde îi urmează lui Andreev, iar acesta îl înlocuieşte pe Ejov în Secretariat. Rotaţia aceasta nu interesează pe nimeni din afara anturajului imediat al dictatorului. Dar Enukidze, secretarul inamovibil al Executivului Sovietelor din U.R.S.S. de 15 ani, se vede „eliberat” din funcţiile sale, Executivul sovietic din Transcaucazia dorind să-l aibă ca preşedinte. Procurorul general, Akulov, îl înlocuieşte, şi Vîşinski, procurorul adjunct, devine titular. Pentru observatorii experimentaţi nu există nicio îndoială: Enukidze este pierdut, pseudoeliberarea lui din funcţie precede dizgraţia: trecând din postul de secretar la Moscova la cel de preşedinte la Tbilisi, el ia drumul

cimitirului; într-adevăr, peste trei luni va fi destituit pentru abatere de la linia politică, abateri de la morală, atitudine prea indulgentă; câteva zile mai târziu este exclus din Partid, adică dat pe mâna GPU.

Dar nimeni nu se poate lăuda că ar fi sesizat la timp semnificaţia exactă a decretelor referitoare la Ejov şi la Vîşinski. În aceste numiri se ascunde premeditarea „celui mai înţelept dintre înţelepţi”.

În acest moment Ejov este un om fără biografie, nu însă şi fără carieră. Nu se ştie mare lucru despre el, decât că reprezintă cel mai bine şcoala birocratică a lui Stalin. Vechi soldat în Armata Roşie, pregătit pentru cariera de comisar militar, el a urcat toate treptele ierarhiei bolşeviste; secretar al unor comitete din ce în ce mai importante, până la Comitetul Central, a condus timp de patru ani unul dintre serviciile cheie ale Partidului, cel de cadre. După un asemenea stagiu, el cunoaşte personalul, îşi cunoaşte meseria de „inginer de suflete”. Stalin trebuie să-l fi remarcat devreme, dacă l-a deprins cu metodele lui, asigurându-i o ascensiune aşa de rapidă. La preşedinţia Comisiei de Control, un fel de GPU rezervat comuniştilor, el va îndreptăţi curând încrederea stăpânului său.

Comisia nu mai era cea din anii precedenţi: în 1934, Stalin a „lichidat-o” pe cea veche, care număra 187 de membri şi era alcătuită mai ales din bătrâni militanţi cu trecut respectabil, odată cu inspecţia Muncitorească şi Ţărănească, înlocuindu-le cu două comisii mai restrânse, una pentru partid, formată din 61 de membri şi alta, formată din 70, pentru soviete, dar reînnoite în cea mai mare parte a lor. Prin această restructurare el se debarasează de vreo 150 de veterani indezirabili. Nu fiindcă aceştia ar fi îndrăznit să schiţeze vreun gest de opoziţie, deschisă sau timidă; ei au înţeles prea târziu greşeala lor din urmă cu zece ani, situându-se de partea viitorului lor gropar în lupta împotriva unui „troţkism” imaginar; dar dispreţul lor pentru Stalin este pe măsura urii pe care acesta le-o poartă. împotriva lor, a generaţiei lor, se îndreaptă adversitatea lui atunci când, reglând în

acelaşi timp şi un cont personal, îl mută pe Enukidze pentru a se debarasa mai uşor de el. Şi nu se opreşte aici. În 1935, suprimă Societatea vechilor bolşevici, vechea gardă prin excelenţă, care-l jenează deşi în tăcere. Luna următoare dizolvă Asociaţia foştilor deţinuţi politici, în care mai subzista o libertate de exprimare pe tonul înăbuşit al confidenţei. În 1936, din raţiuni similare, „lichidează" în sfârşit Academia comunistă, şi ea compusă din veterani. Nimeni nu bănuia atunci unde vrea să ajungă cel pe care Radek îl numeşte „marele arhitect al socialismului".

Lichidând instituţiile considerate în cercul lui cele mai demne de stimă, Stalin se eliberează de multe scrupule şi degajează terenul pentru a lichida în continuare multe altele. Se dezice, în orice caz, de o moştenire al cărei fidel păstrător se pretindea odinioară. Intenţia de a termina cu partidul lui Lenin devine vizibilă în mai 1935 într-un toast în cinstea Armatei Roşii în care anulează deosebirea obişnuită între Partid şi restul lumii: „Închin în sănătatea tuturor bolşevicilor membri sau nemembri de partid. Da, nemembri de partid. Membrii de partid nu constituie decât o minoritate. Majoritatea sunt cei din afara partidului. Dar nu există oare şi printre cei fără partid bolşevici adevăraţi?" Este negarea însăşi a noţiunii de Partid ca instanţă „mai presus de orice", în ciuda unei explicaţii destul de anemice: „... Ei nu au aderat la Partid, fie pentru că nu au avut timp, fie pentru că au despre Partid o părere atât de bună, văd în el ceva atât de sfânt, încât vor încă să se mai pregătească pentru a fi demni de el..." Două zile mai târziu nu se sfieşte să declare într-o alocuţiune la Academia militară: „... La noi se vorbeşte prea mult despre meritele celor care conduc, meritele şefilor. Li se atribuie toate sau aproape toate realizările noastre. Acest lucru este, evident, inexact şi neadevărat". Asemenea afirmaţii din partea unui asemenea om sunt incredibile. Trebuie interpretate ca o interdicţie de a mai aduce laude la adresa cuiva, cu excepţia unuia singur şi dovada va veni mai târziu. Când întreaga Rusie,

sub cnutul stalino-cekist, se exprimă prin antifrază, Stalin se simte obligat să fie primul care să dea exemplu. A doua zi după această invitaţie de a o lăsa mai moale cu elogiile la adresa conducătorilor, iată-l pe Buharin reintrat pe jumătate în graţii, respectând, cu riscul une dizgraţii finale, echivalentă cu moartea, consemnul: „Fiecare om vrea să-l atingă, să simtă forţa acestei gândiri viguroase a acestei voinţe care Radiază pretutindeni, a acestui bărbat uimitor şi atât de îndrăgit. O mare de oameni îl poartă pe umerii ei. Ce dovadă de unitate! Ce imagine de neuitat a unităţii indestructibile!” Dar aici este vorba de Stalin. Niciodată nu va fi îndeajuns de slăvit „genialul cârmaci”.

Lichidarea de către Stalin a vechiului bolşevism şi a foştilor demnitari, de care se ocupă în special Ejov ajutat de Iagoda, faimosul „purtător de sabie”, întrece nu răul, ci binele foarte relativ pe care U.R.S.S. putea încă să-l mai aştepte din partea unei tradiţii socialiste crepusculare. Ea este în strânsă legătură cu renunţarea la un trecut stânjenitor şi discontinuu în care se amestecă cele mai bune intenţii depăşite cu cele mai rele invenţii recente. Această lichidare ar fi fost cum nu se poate mai pe placul ţării martirizate dacă recrudescenţa terorii contrarevoluţionare n-ar fi atins prin incidenţă şi populaţia apolitică şi dacă reacţia ar fi părut logică, onestă, conştientă, dusă până la ultimele consecinţe, în loc să fie făcută din noi zigzagări tactice, din expediente empirice, din repudieri implicite, dar nu mai puţin cinice. Ar fi fost cu totul improbabilă la Stalin o despărţire loială de teoriile pe care istoria şi realitatea le dezminţiseră. Totuşi, printre reformele intervenite sub irezistibila presiune a împrejurărilor, atât în planul economicului, cât şi în cel al moravurilor, în perioada menţionată, sunt unele care, în absenţa unui progres politic şi spiritual, consacră căderi decisive, revanşă a legilor naturale, a forţelor vitale ale oricărei societăţi împotriva unei aşa-zise „experienţe” inumane şi lipsite de sens.

Spre deosebire de Lenin, care numea greşeala greşeală şi înfrângerea înfrângere, asumându-şi

întotdeauna răspunderea actelor sale, capabil să-şi revizuiască ideile inoperante şi depăşite, stilul lui Stalin constă în a da vina pe subordonaţii lui din care-şi face ţapi ispăşitori pentru a părea el însuşi infailibil; el alternează violenţele şi promisiunile pentru a-şi masca eşecurile şi de câte ori se impune hotărârea de a bate în retragere, o face anunţând cu tam-tam o nouă victorie. Constrâns mereu de necesităţi imperative şi schimbătoare şi lipsit de o viziune de ansamblu ca şi de capacitatea de a generaliza, trebuie să recurgă la paliative, la jumătăţi de măsură, la retuşuri tardive şi uneori la întoarceri de 180 de grade pentru a reclădi din ruine acolo unde îşi propusese înainte să facă *tabula rasa*. De altfel, imediat ce ocazia i se iveşte, are obiceiul să ia cu stânga ce a fost obligat de împrejurări să dea cu dreapta. Se înţelege că poporul, mulţumit de revenirea în multe privinţe la viaţa normală, dar tot aşa de oprimat şi exploatat, nu-i poartă nicio recunoştinţă pentru că a atenuat un pic mizeria şi priveşte această ameliorare ca pe un neînsemnat aconto la ceea ce i se cuvine de drept. Dar cum marele pas înapoi, provizoriu să-i; definitiv, este o realitate evidentă, pe toată linia, mai puţin în politica internă unde concesiile democratice rămân pură faţadă, trebuie săurmărim etapele care vestesc repercusiuni, apropiate sau îndepărtate în timp. Aleksandr Herzen a spus referindu-se la Rusia ţaristă; „Lucrurile cele mai imposibile se realizează la noi cu o viteză incredibilă; schimbări care prin importanţa lor, echivalează cu nişte revoluţii, se realizează fără ca în Europa să se observe ceva”. În afară de cumplita colectivizare a agriculturii care a zdruncinat ţărănimea rusă şi civilizaţia ancestrală, contrarevoluţia lui Stalin confirmă, după trei sferturi de secol, valabilitatea acestei reflecţii.

Anul 1935 a început cu suprimarea cartelelor de pâine, primul pas spre suprimarea, în septembrie, a celorlalte cartele alimentare, implicând unificarea preţurilor, prin urmare sfârşitul raţionalizării, al planificării exagerate; se produce acum o restabilire parţială a comerţului, apar pieţe parţial libere. Un an mai

târziu se va închide reţeaua Torgsin, magazine în care se cumpără pe metale preţioase şi pe devize străine şi se fixează în acelaşi timp un curs oficial al rublei consfinţind o devalorizare a acesteia cu 77, 5 la sută: este sfârşitul convertibilităţii fictive a rublei, sfârşitul poveştilor despre „moneda sovietică, cea mai stabilă din lume”; este sfârşitul teoriilor şi al practicilor repartiţiei etatiste care înlocuiseră legea cererii şi ofertei.

Bolşevicii au eşuat deci, atât înainte cât şi după NEP, în tentativele lor de a crea o economie fără mărfuri şi fără bani, în care planul de stat ar reglementa schimbul de produse, moneda nefiind decât o valoare nominală. Cursul prea ridicat al noii ruble în acest moment este încă artificial, fiindcă devalorizarea ei reală este pusă în evidenţă de decalajul enorm dintre preţurile interioare şi cele ale pieţei mondiale. Dar tendinţa către o circulaţie monetară mai sănătoasă, de tip clasic, garantată prin valoarea în metal mai bine proporţionată cu volumul schimburilor, este clară. Bolşevicii, a scris T.G. Masaryk în memoriile lui, „au căutat şi au găsit lucruri care există şi sunt cunoscute de mult timp”; nu prea există domeniu în care „să nu fie nevoie ca cineva să descopere din nou alfabetul”. Observaţia i se potriveşte de minune lui Stalin şi descoperirilor lui în aproape toate domeniile.

În agricultură, un nou statut al colhozurilor confirmă şi întăreşte în 1935 reculul anterior al lui Stalin, dacă nu în faţa ţăranilor, cel puţin în faţa foametei. De acum încolo ţăranii vor avea dreptul să deţină, în afară de izba proprie, o mică exploatare agricolă individuală sau familială de O, 5 hectare, în medie, uneori de un hectar, şi să aibă în proprietate animale: o vacă, două cornute tinere, două scroafe cu purcei, 10 capre sau oi, iepuri, păsări, 20 de stupi. În regiunile unde se cresc vite, două-trei vaci şi de la 10 la 25 de oi, chiar 8 – 10 vaci şi 100 – 150 de oi, după regiune. Se redeschid pieţele, li se permite colhoznicilor să-şi vândă surplusul, se şterg datoriile către stat ale colhozurilor, li se delimitează şi li se împrejmuiesc terenurile, aceste diverse măsuri şi altele de detaliu

uşurează un pic viaţa populaţiei la ţară, datorită căreia aprovizionarea aflată în criză se ameliorează prin iniţiativa partirulară. Este eşecul flagrant al colectivizării integrale anunţată cu surie şi crâmbiţe în timpul „ameţelii” lui Stalin din 1930, este falimentul colectivizării impuse cu forţa de Partid, în timp ce sectorul individual se dezvoltă de la sine.

O reacţie şi mai puternică, alternând ridicolul cu indecenţa, se manifestă în măsurile îndreptate împotriva noilor prejudecăţi, în atitudinile exterioare austere, în felul de viaţă. Stalin autorizează şi decretează claie peste grămadă şi una după alta bucuria de a trăi, amorul obligatoriu, fericirea casnică, datoria paternă, respectul filial, cochetăria feminină, eleganţa masculină, plăcerea programată, veselia la comandă, râsul stereotip, poezia şi umanismul, fardul şi podoabele, gulerul şi cravata. El dă, sau dă voie să existe, după pâinea scumpă, dar, în sfârşit, fără cartelă, jocurile şi spectacolele, muzica şi dansul, artificiile şi focurile bengale. În fiecare zi, redescoperă alfabetul. După un thermidor original, încetinit şi în etape, un directorat foarte banal şi în cascadă. Se ţin dizertaţii despre ce se ascunde, în jurul gâtului, sub barba lui Karl Marx, iar cravata lui Lenin dezleagă enigma. Se tipăresc sau se aduc din import reviste de modă interzise până mai ieri ca subversive, sunt invitaţi croitori parizieni, tovarăşa Molotova se ocupă de parfumuri, pomezi şi loţiuni. După leninismul cu apă-tare, a urmat stalinismul cu apă de trandafiri şi socialismul cu apă de colonie. În uzine, singurele din lume unde există deja închisori şi secţii de poliţie, se instalează saloane de manichiură. Reforma Codului civil îngrădeşte divorţurile, sancţionează stabilirea paternităţii, condamnă avorturile, restabileşte prestigiul familiei. Statul încurajează natalitatea prin infime alocaţii acordate începând de la… al şaptelea copil. Iubirea nu mai este o idee burgheză, gelozia nu mai este expresia simţului de proprietate. Dar militanţii parveniţi le abandonează pe militantele prea tăbăcite, pentru a se recăsători cu tinere actriţe şi, la nevoie, cu fiice de burghezi şi de aristocraţi. Care mai de care îi imită fără discernământ pe capitaliştii

până mai ieri stigmatizaţi, maimuţăresc „Occidentul putred” mai ales în ce are el rău şi îngroşând nota. La Kremlin, banchete, recepţii, şampanie. Partidul organizează baluri, ospeţe, festivaluri, carnavaluri. Se plantează pe balcoane flori, fiecare se abţine să le pună pe mormintele milioanelor de victime. Într-o bună zi, Stalin se duce la Tbilisi şi, pentru a ilustra acest adevăr foarte nou conform căruia copiii trebuie să-şi cinstească părinţii, îşi va vedea pentru câteva minute mama, uitată de ani şi ani. Se fotografiază împreună cu copiii lui, împreună cu alţi copii. Este admirat, slăvit, imitat. Despre milioanele de copii abandonaţi nu e voie să se vorbească. În mijlocul acestei veselii la comandă, un decret extinde aplicarea pedepsei cu moartea la delincvenţi şi criminali în vârstă de 12 ani.

Dacă grosul populaţiei rămâne în afara acestei veselii anacronice şi artificiale, o mare parte a tineretului dă năvală asupra acestor noutăţi cu toată frenezia. Autorităţile caută şi săsesc „lucruri de mult timp descoperite şi cunoscute” pentru tinerii sătui de maşinism, sătui de zeama lungă a teoriilor, exaspeiaţi de politică, de teze şi de lozinc i sportul sub toate formele, paraşutismul, zborul cu pânze explorările arctice, expediţiile în Asia Centrală. Se înţelege de la sine că orice mijloc de evaziune, orice supapă şi orice diversiune, care îndepărtează de centrele în care domnesc GPU, Partidul şi miliţia, par bune atât tinerilor, cât şi adulţilor. Presa se ocupă în primul rând de eroii expediţiilor la Polul Nord[52], de performanţele aeronautice, recordurile de tot felul. Stalin distribuie, pe cheltuiala poporului muncitor, unora păpuşi, altora ceasuri, altora ruble, acordeoane, fonografe, când copiilor cuminţi, când muncitorilor fruntaşi, când, cel mai adesea, funcţionarilor zeloşi.

Nu întârzie să înregistreze rezultatele acestei „ofensive pe frontul cultural” în termenii jargonului

52 în timpul unei expediţii la Polul Nord, în 1928, dirijabilul Italia s-a zdrobit de banchize. Un aviator rus şi spărgătorul de gheaţă Krasin au reuşit să salveze echipajul. Au fost sărbătoriţi cu mare pompă.

bolşevic, declarând: „Viaţa a devenit mai bună, tovarăşi. Viaţa a devenit mai fericită”. Imediat, cele zece mii de ziare din U.R.S.S., prin zece mii de condeie servile, parafrazează în fiecare zi această profundă cugetare a „marelui învăţător” despre „viaţa fericită”. Milioane de membri de partid şi de comsomolişti o repetă până la saturaţie, o conjugă şi o declină. La câteva zile după rostirea ei, Stalin îl numeşte pe cel mai apropiat colaborator al său, Iagoda, comisar general pentru Siguranţa naţională. Cine ştie ce se pune la cale? Anul 1935 se încheie totuşi într-o părelnică apoteoză, cu o găselniţă de ultim moment: pomul de Crăciun, botezat cu această ocazie pomul de Anul Nou; nu lipsesc decât arbuştii şi accesoriile pentru a profita de aprobarea primită, dar toată lumea se jură că va fi pregătită la anul.

Continuându-şi cercetările lui alfabetice, Stalin ajunge să descopere o modalitate inedită de a mări randamentul în muncă: aceasta constă în plata lucrătorului în acord individual. Salarizarea la normă, detestabilă în regimul capitalist şi excelentă sub emblema secerii şi ciocanului, exista deja. Dar existau plafoane care limitau câştigurile celor mai buni muncitori, lipsindu-i astfel de orice stimulent: nici interes personal, din cauza salariului insuficient şi a lipsei de mărfuri accesibile, nici interes colectiv superior, în absenţa solidarităţii sociale a celor ce suferă sub jugul unei birocraţii odioase. În afară de asta „normele” sau producţiile minime erau foarte mici în comparaţie cu rezultatele obţinute în toate celelalte ţări, ceea ce se explică prin lipsa de calificare a mâinii de lucru şi nivelul său înapoiat de viaţă. În 1935, renunţarea la sistemul cartelelor, la raţii, magazine rezervate schimbă condiţiile de aprovizionare: remuneraţia proporţional cu munca transformă comportamentul muncitorilor. Rămâneau de mărit „normele” prea mici. S-au căutat şi s-au găsit iar „lucrurile de mult existente şi cunoscute” în alte părţi sub numele de taylorism, de *sweating sistem* dai prea bine cunoscute şi în D.R.S.S. sub numele de „întrecere socialistă şi „muncă de şoc” Se redescoperă o

dată în plus raţionalizarea, economia de mişcare, diviziunea muncii. Iese din toate astea „stahanovismul”, de la numele minerului Stahanov, scos primul în faţă pentru a da exemplu în condiţii speciale.

Udarniki, voluntarii de şoc, au devenit „stahanovişti”, dar plătiţi proporţional cu eforturile depuse, astfel încât salariile să poată merge de la 1 la 10. Pentru a accelera ritmul, pentru a-i stimula pe campioni şi pentru a atinge recorduri nemaiatinse, s-au acordat toate onorurile şi avantajele unui şef de echipă frustrându-i pe tovarăşii lui de muncă printr-o stranie combinaţie de nedreptate şi impostură. S-au folosit tot felul de procedee de trucaj şi şarlatanism pentru a umfla reclama. Stalin a crezut că înşală toată Rusia şi lumea întreagă voind să lase să se creadă că munca unei echipe de 10 – 12 oameni fusese făcută de un singur recordman din respectiva echipă. El n-a reuşit decât să dezbine şi mai mult clasa muncitoare, să agraveze diferenţierea socială prin inegalitatea excesivă între salarii, să obţină o oarecare intensificare a muncii şi mărire a „normelor”, dar şi o creştere cantitativă a producţiei în detrimentul calităţii produselor, cu preţul unei proliferări dezastruoase a rebuturilor, al unei uzuri costisitoare a utilajului, al unei epuizări premature a mâinii de lucru. Dacă prin aceste metode câteva mii de viitori maiştri şi tehnicieni au ieşit din rânduri pentru a deveni privilegiaţi de o specie aparte, selecţia s-ar fi putut face într-un fel mai serios şi fecund şi cu mai puţin zgomot. Numeroasele asasinate comise împotriva stahanoviştilor de către tovarăşii lor de bandă rulantă, antagonismele ivite în uzine şi pe şantiere, constatate deja în timpul „udarnismului”, dovedesc, în rândul muncitorilor, o stare de spirit foarte străină de entuziasmul prescris de „marele nostru erou iubit” Stalin. În definitiv, stahanovismul n-a dus decât la introducerea, dar mult mai violent, în aşa-numita „patrie socialistă”, a metodelor în vigoare în ţările capitaliste, metode pentru abolirea cărora luptă fără odihnă comuniştii. Pentru a ajunge aici era mai mult decât inutilă atâta vărsare de sânge şi atâta suferinţă.

Unul dintre fenomenele cele mai semnificative ale epocii, descoperirea imediat după victoria naţional-socialismului în Germania, a unei patrii în U.R.S.S., este rezultatul unei mari deziluzii a lui Stalin. Mai întâi el spera, în ciuda diferenţelor de doctrină, graţie similitudinilor de metodă între două partide de mână forte, să se înţeleagă cu Hitler aşa cum se înţelesese înainte cu Mussolini. De când avusese loc recepţia în onoarea Ducelui la Ambasada sovietică de la Roma, imediat după asasinarea lui Matteotti, şi de când, după un sejur la Sorrente, unde Gorki îşi petrecea cea mai mare oarte a timpului, îi trimisese Ducelui, sub pretextul curtoaziei, un mesaj de felicitare prin intermediul lui Rîkov, relaţiile dintre U.R.S.S. şi Italia deveniseră din ce în ce mai ¿transe şi cordiale. Mussolini nu-şi ascunsea admiraţia discretă pentru Lenin şi împrumuturile reciproce între cele două regimuri totalitare se înmulţeau pe măsura progreselor din relaţiile lor economice. În rrk 1933, anul venirii la putere a lui Hitler în Germania, s-a încheiat un acord comercial italo-sovietic, urmat în septembrie de un tratat de prietenie, de neagresiune şi de neutralitate. O escadră sovietică a acostat în octombrie la Neapole şi, anul următor, o delegaţie militară italiană s-a deplasat la Moscova. Rusia a cedat chiar comanda unora din navele sale militare Italiei. Telegrame călduroase ale lui Litvinov dovedesc posterităţii această înţelegere mutuală. Mussolini era încântat că stabilise un model de înţelegere cu bolşevicii stârpind în interior comunismul în timp ce încheia tratate avantajoase cu statul sovietic.

Stalin credea prin urmare că va realiza, pe ruinele mişcării comuniste germane, o înţelegere similară cu Hitler. Reînnoirea acordurilor de la Rapallo i-au întărit speranţa, ca şi noile credite deschise acordate U.R.S.S. de către industria germană. A trebuit să renunţe însă la speranţe în momentul în care a văzut cel de-al III-lea Reich situându-se pe poziţii de ostilitate hotărâtă faţă de bolşevism şi faţă de statul ruso-sovietic, precum şi faţă de exportul de comunism. Dincolo de divergenţele de păreri

care îi opuneau noului *Drang nach Osten* pe adepţii tradiţiei bismarkiene de înţelegere cu Rusia, destul de numeroşi în Reichswehr şi în Wilhelmstrasse, a început să capete greutate prima intuiţie a lui Hitler. Degeaba şi-a înteţit D. Kandelaki – caucazianul trimis la Berlin, ca ambasador comercial, dar însărcinat de Stalin cu o misiune secretă, avansurile, invitaţiile şi sondajele –, Führerul nu le lua în seamă, continuând să privească Rusia prin prisma Internaţionalei comuniste. Până la urmă, nu-i rămânea lui Stalin decât, dezamăgit, să se întoarcă spre Franţa şi Anglia, spre Societatea Naţiunilor, ca să joace o altă partidă, şi spre popoarele din U.R.S.S. pentru a trezi în ele conştiinţa datoriei patriotice şi a „pericolului fascist".

Atunci intră în propaganda cotidiană tema oficială a patriotismului. Insistenţa mecanică în a bate monedă pe tema aceasta indică o improvizaţie factice, concepută ca un succedaneu al ideologiei revoluţionare care-şi pierde influenţa. *Pravda* va publica chiar un editorial intitulat „Iubirea sfântă de patrie", care nu va mai aminti prin nimic vocabularul de până mai ieri. Ca întotdeauna, bolşevicii trec de la o extremă la alta, de la internaţionalismul cel mai primitiv la cel mai nedemn şovinism.

Existau deja, sfidând mult îndrăgitele principii egalitare, o întreagă serie de decoraţii: ordinul Lenin, Steaua Roşie, Drapelul Roşu, Drapelul Roşu al fruntaşilor în muncă; Stalin inventează pe lângă acestea ordinul de Erou al Uniunii şi Insigna de Onoare; va născoci apoi medaliile „Pentru curaj", „Pentru servicii militare" şi pe urmă titluri ca „Erou al muncii socialiste", „Distincţia muncii", „Realizări în muncă", la care se adaugă distincţiile „artist emerit", „artist al poporului", „savant emerit". Pp coloane întregi de ziare promovările se ţin lanţ. Laureaţii beneficiază de avantaje materiale, în bani şi în natură, care măresc privilegiile noii clase dominanie, profitând de generozitatea lui Stalin. Se reintroduce în armată ierarhia de altă dată, gradele şi galoanele şi, cu aceeaşi ocazie, titlul de mareşal, suprimat pe timpul ţarismului sub Kutuzov: Voroşilov, Tuhacevsi, Egorov,

Budionnîi şi Bliuher sunt promovaţi mareşali nu în virtutea faptelor lor de arme, ci a sprijinului politic adus lui Stalin. Se dau jos de pe soclu statuile de până mai ieri, se pun înapoi pe soclu cele date jos mai ieri. Uniforme şi însemne distinctive atribuite Comisariatului pentru Interne, care continuă să fie numit curent GPU, răsplătesc şefi şi agenţi numiţi tot cekişti, asimilându-i ierarhiei militare. Cu lipsa de reţinere care-i caracterizează, bolşevicii exagerează şi în reacţia lor împotriva vechii sobrietăţi vestimentare: strălucesc şi se etalează insigne, galoane, fireturi. Cea mai frapantă revanşă a trecutului imperial este poate reapariţia corpului de cazaci, desfiinţat de revoluţie şi reînfiinţat de Stalin sub forma a mai multe divizii de cavalerie cu tradiţiile şi echipamentul lor decorativ şi cu nelipsita *nagaika* prea bine cunoscută muncitorilor în grevă şi mujicilor răsculaţi. Ca şi cum, în actele lor de dezicere, bolşevicii degeneraţi ar încerca un fel de satisfacţie maladivă care-i împinge, fără voia lor, spre demonstraţii elocvente.

Neo-patriotismul neo-bolşevic se repercutează cu zgomot mare în învăţământul public. Şi aici falimentul regimului este deja total, mai vizibil chiar decât în atâtea alte domenii. Toate inovaţiile pedagogice ale revoluţiei sunt anulate, vechile concepţii restaurate. Statutul „şcolii unice a muncii” prevedea gratuitatea rechizitelor şi a unei mese pe zi pentru şcolari; desfiinţarea temelor şi a lecţiilor pentru acasă, a examenelor de admitere, de trecere dintr-o clasă în alta şi de absolvire, a notelor şi penalizărilor, a manualelor, a diplomelor; repudierea pretinselor rămăşiţe burgheze; administrarea şcolii de către un „colectiv şcolar” şi un „soviet şcolar”; înlocuirea materiilor clasice cu „complexele” (teme de studiu combinate). Mai târziu au apărut lucrul manual obligatoriu, educaţia pseudopolitehnică, brigăzile de studenţi. Din toate astea n-a mai rămas nimic decât dezastrul. Aberaţiile lui Lunacearski, învăţământul dogmatic al lui Pokrovski, eforturile laborioase ale Nadejdei Krupskaia sunt repudiate ca „troţkiste”. O serie de decrete restabileşte

tradiţiile şi chiar rutina întreruptă, autoritatea directorului şi a învăţătorului, regulile şi regulamentele, clasele şi orarul, disciplina şi disciplinele, pedepsele şi recompensele, carnetele de elev şi dosarele şcolare, notele şi examenele, certificatele şi diplomele, gradele şi titlurile universitare. Bolşevicii nu descoperă doar alfabetul, ci şi istoria şi geografia. Ca de obicei, exagerează în noua orientare şi merg până la a introduce uniforma pentru elevii din învăţământul superior, pe urmă pentru toţi şcolarii din toate şcolile, din toată Rusia; doar lipsa de pe piaţă a ţesăturilor întârzie aplicarea acestei măsuri, în fine, revizuind de la un capăt la celălalt ideologia de stat impusă întregii popi laţii, tinere şi adulte, bolşevicii interzic cea mai mare narte a lucrărilor istorice editate chiar de ei, se dezic de noţiunile şi versiunile în vigoare şi, rectificâno istoria Rusiei în varianta lor ca odinioară toate *Istoriile Partidului*, se străduiesc să reabiliteze mai întâi gloriile naţionale, apoi să insufle poporului o mentalitate naţionalistă de circumstanţă.

Cu zelul şi ardoarea neofiţilor, începând din 1935, ei redescoperă, recunosc şi revendică unul după altul, pe oamenii mari de odinioară, autentici sau contestabili, căutându-i înainte de Rusia moscovită, în epoca invaziilor teutonice şi mongole: Sfântul Aleksandr Nevski, învingător al Purtătorilor de Spadă; atamanul Ermak, cuceritorul Siberiei; măcelarul Minin şi prinţul Pojarski, adversari redutabili ai polonezilor; feldmareşalii Suvorov şi Kutuzov. Convertirea la creştinism după botezul Rusiei kieviene devine „o etapă pozitivă în istoria poporului rus”. La fel de „pozitiv” rolul marelui prinţ Ivan Kalita, care a înfăptuit unirea naţiei moscovite; al lui Ivan cel Mare, eliberatorul pământului rusesc; al lui Ivan cel Groaznic, acest precursor al umanismului stalinist; al lui Petru cel Mare, acest vrednic bolşevic *avant la lettre*. Răposatul Pokrovski, patronul recunoscut al templului „istoricilor marxişti” şi discipolii lui rămaşi în viaţă cad dintr-odată în dizgraţie fiindcă au ignorat, subestimat, falsificat istoria patriei mume; înainte, oricine s-ar fi abătut câtuşi de puţin de la

linia trasată de acest clan era pedepsit ca eretic. Rolurile se inversează: istorici exilaţi revin în graţiile puterii şi cei cărora li se ordonase să-i persecute vor deveni la rândul lor cei persecutaţi. S. Platonov, prigonit fără milă, moare în exil, în timp ce lui E. Târle, rechemat din Turkestan, i se conferă titlul de istoric oficial în vreme ce „istoricii marxişti" şi alţi „profesori roşii" sunt, mai întâi, trecuţi în şomaj şi asta în numele aceloraşi idoli: Marx şi Lenin. Este ceea ce se cheamă, în limbaj bolşevist, „a declanşa ofensiva pe frontul ştiinţelor istorice".

O dată semnalul dat, începe glorificarea zgomotoasă a *Cântecului oştii lui Igor*, poemul epic din secolul al XII-lea; regimul îl sărbătoreşte, însuşindu-şi-l, pe Lomonosov, scriitor rus foarte cultivat şi cunoscut în lume la timpul lui; şi, cu mare pompă, este serbat centenarul lui Puşkin, această rudă apropiată a lui Stalin, prin limbă… Când neinspiratul bard Demian Bednîi, libretist printre altele, îi va ridiculiza pe *bogatâri*, vitejii legendari, convins că îmbogăţeşte astfel ortodoxia cea mai strictă, lucrarea îi va atrage fulgerele Kremlinului, va duce la retrogradarea şi la dizgraţia regizorului, A. Tairov, fondatorul şi directorul teatrului Kamernîi, foarte bine văzut până mai ieri. Va fi pentru criticii oficiali un prilej de a-i glorifica pe eroii vechilor bâline, cântece sau basme fantastice din epopeea orală a Evului Mediu, pe ţăranul Ilia Muromeţ, pe negustorul Sadko, pe uriaşul Sviatogor. Naţionalismul se transformă în şovinismul cel mai vulgar odată cu publicarea noilor manuale şcolare „unice", între altele *Cursul scurt de istorie* de Şestakov, redactat de un „colectiv", vizat de o comisie de stat în care figurează Buharin Radek, Bubnov, Zătoński, Hodjaev, patronată de Stalin, şi în care nu este = vorba decât despre victoriile ruseşti de a ringul secolelor

Resuscitarea grăbită a unui patriotism de comanda răspunde în tot mai mare măsură unor considerente de politică externă: Stalin se teme în acest moment de o înţelegere militară între Germania şi Japonia, caută alianţe în Europa şi în Asia, încearcă să insufle ruşilor motivaţii

spirituale de a lupta în caz de război, sacrifică unul după altul principiile şi dogmele prin care a obţinut puterea unicului său ţel, acela de a o păstra. Pentru el totul se reduce la raporturi de forţă. Aroganţa bolşevică oficială încearcă să ascundă o slăbiciune intrinsecă, dovedită în toate acţiunile sale pe plan extern.

Stalin şi partidul lui definiseră pacifismul drept utopie, impostură, înşelătorie sau trădare; acum se declară pacifist la spartul târgului. Înfierase Societatea Naţiunilor drept o ligă de bandiţi; aderă acum fără ruşine la ea. Anatemizase Tratatul de la Versailles; devine campionul *statu-quo*-ului. Denunţase Franţa drept „ţara cea mai agresivă şi militaristă din lume"; încheie cu ea un pact de asistenţă mutuală. Pretinsese că socialiştii şi fasciştii sunt „fraţi gemeni"; dă ordin mercenarilor lui străini să cadă cu orice preţ la înţelegere cu socialiştii împotriva fasciştilor sau a aşa-zişilor fascişti, continuând să-i persecute în propria ţară pe social-democraţi. Purtase un război cu chinezii neînarmaţi ca să păstreze reţeaua de căi ferate din Manciuria; imediat ce japonezii îşi arată colţii, le cedează totul pe nimic. Când un ministru francez al afacerilor externe[53], urmând exemplul unui coleg britanic şi al primului ambasador al Statelor Unite în U.R.S.S., vizitează Rusia, vizite care fac să pălească strălucirea fictivă a secretarului general al Partidului iresponsabil în politica externă a statului, ministrul cu pricina se grăbeşte să facă o declaraţie de complezenţă: „Domnul Stalin înţelege şi aprobă în totalitate politica de apărare naţională dusă de Franţa pentru a-şi menţine forţa armată la un nivel care să-i garanteze securitatea", ceea ce constituie o dezavuare categorică, deşi nesinceră, a întregii activităţi a Internaţionalei comuniste de la întemeierea ei şi în special a activităţii secţiunii ei franceze. Însă îi dă acesteia ordine în consecinţă şi în curând slujitorii ei francezi, imitându-i pe tovarăşii lor din Rusia, se dedau la tot felul de gesturi afectate şi politeţuri; ca şi comuniştii chinezi care, în faţa unor ordine analoage, se vor întoarce la Confucius,

53 Acest ministru de externe era Pierre Laval.

comuniştii francezi îi descoperă, îi recunosc şi se revendică de la Ioana d'Arc, Rouget de Lisle şi Napoleon, îşi însuşesc *La Marseillaise*, trec direct de la antipatriotismul cel mai trivial la şovinismul cel mai agresiv. Fiindcă interesul U.R.S.S. – citeşte: al lui Stalin – reclamă în acel moment o Franţă care în uniunea sacră se pregăteşte pentru războiul contra Germaniei.

Într-un interviu cu un ziarist american, Stalin merge şi mai departe: Societatea Naţiunilor nu mai este o maşină de război imoerialistă, aşa cum pretindea terminologia bolşevică consacrată, ci „un avantaj pentru prietenii păcii", iar aceşti prieteni sunt statele ce se opun Germaniei; „n-am avut niciodată planul şi intenţia se a face revoluţia mondială", spune el; dacă cineva a avut /reodată „impresia unoasemenea intenţii", ea este „rodul unei neînţelegeri", şi nu al unei neînţelegeri tragice „Nu tragică, ci comică. Sau poate tragi-comică", pentru că, „exportul de revoluţie este o prostie". După o afirmaţie ca asta, nu ar mai rămâne, logic, decât să se dea la topit operele lui Lenin, cărţile şi broşurile, colecţiile de ziare, reviste, toate publicaţiile partidelor, ale Internaţionalei, ale Tineretului Comunist apărute înaintea acestei supreme deziceri. Stalin nu este pregătit să spună acest lucru, dar este omul în stare s-o facă.

Căci, partea cea mai importantă din această literatură este retrasă din circulaţie sau ascunsă în rafturile din spate ale bibliotecilor; nimeni, în afară de vreun erudit inofensiv sau de vreun curios, nu va dezgropa aşa de curând aceste foi şi caiete îngălbenite care, pe deasupra, mai şi provoacă o plictiseală insuportabilă. Publicaţiile Institutului Marx şi Engels sunt puse la index şi distruse, precedând autodafeurile din Germania; operele lui Lenin se ţin în continuare la loc de cinste, împinse însă, încetul cu încetul, tot mai în spate de cele ale lui Stalin, simboluri ale unui nou cult cezaro-papist, dar publicul nu le citeşte decât dacă este absolut obligat şi, de altfel, cuvintele şi-au pierdut valoarea. Numai cu mare greutate s-ar mai putea găsi în U.R.S.S. documente atât de

importante cum ar fi, de exemplu, decretul de constituire a Armatei Roşii definită ca „sprijin al viitoarei revoluţii socialiste în Europa”. Nu mai contează decât ultimele scrieri ale lui Stalin, cele mai recente discursuri ale purtătorilor săi de cuvânt, articolele din ziare enunţând fragilul adevăr al momentului, textele de ultimă oră care transformă publicaţiile ortodoxe din ajun în texte sediţioase şi depăşite, în fine, instrumentele curente de lucru, ca enciclopediile sovietice, cea mică şi cea mare, ale căror volume trebuie date la rebut unul după altul, în ciuda atâtor epurări repetate ale cenzurilor succesive, în ciuda atâtor falsificări aduse chiar în timpul tipăririi. Orice neaşteptată cădere în dizgraţie, fiecare „schimbare de direcţie” presupun puneri la index obligatorii şi stârnesc spaime intense în librării şi biblioteci. Imediat ce, din motive misterioase, un personaj în vogă încetează să mai fie pe placul Kremlinului, loialitatea lui necondiţionată de până acum apare ca un joc dublu al unui om cu două feţe. Este demascat imediat ca „troţkist” şi „duşman al poporului”, biografia cea mai onorabilă se transformă în rechizitoriu sau dispare din dicţionar şi devine un pericol de moarte să deţii vreuna din lucrările sale. Nimeni nu ştie ce va mai fi mâine, ce altă literă a alfabetului se va mai descoperi. Fiecare nu se gândeşte decât cum să se ţină departe de un joc infernal ale cărui reguli nu le cunoaşte nimeni, toată lumea vede peste tot capcane, evită întâlnirile. Este periculos şi să taci, căci tăcerea poate fi interpretată ca o dezaprobare mută; este bine să-l: interpretezi cum trebuie nartea care-ţi revine din ansamblul corului de recunoştinţă unanimă şi permanentă înălţată în cinstea „înţeleptului nostru conducător şi învăţător”.

Când, vorbindu-i lui Roy W. Howard despre viitoarea Constituţie, Stalin declară: „Am construit societatea socialistă… nu pentru a îngrădi libertatea individuală, ci pentru ca personalitatea umană să se simtă realmente liberă”; când prezice o „înfruntare electorală foarte animată” căci, precizează el: „Este evident că liste de

candidaţi vor fi depuse nu numai de către partidul comunist, ci şi de către organizaţiile sociale fără partid de toate categoriile”, toată lumea ştie la ce să se aştepte, dar nimeni nu ştie unde vrea dictatorul să ajungă. Proiectul de constituţie adoptat de Comitetul Central în iunie 1936 prevede alegeri ca în Occident, un parlament numit Consiliu Suprem, dar articolul 126 rezervă monopolul politic exclusiv partidului comunist şi face iluzorii toate libertăţile politice promise: este în tot cazul sfârşitul pretinsei puteri a sovietelor, fie ea şi pe hârtie; 20 de ani după Octombrie aceasta reprezintă falimentul mărturisit al sistemului pe care bolşevicii îl prezentau drept expresia superioară a democraţiei integrale, ca tip nou de stat de valoare universală. În plus, noua Constituţie, supusă de formă ratificării unui congres extraordinar al Sovietelor, consolidează dreptul la proprietate privată, în limitele dobândite, şi, fără limite, dreptul de moştenire în linie directă.

Încă o dată Stalin a descoperit „lucruri de multă vreme existente şi cunoscute”. Nu inovează mai mult nici atunci când şterge ultimele urme ale federalismului sovietic de altă dată, abrogând „drepturile naţionalităţilor” al căror protector îi plăcea să se considere: remanierea constituţională va consacra centralizarea excesivă, organele pretinselor republici federative fiind constrânse la o subordonare strictă faţă de puterea centrală, ceea ce de altfel consfinţeşte starea de fapt şi o face mai limpede. Ca exemplu simbolic dispare federaţia Transcaucaziei. În curând chiar şi alfabetul chirilic va fi impus minorităţilor alogene, contrazicând respectarea teoretic, a obiceiurilor şi tradiţiilor regionale şi naţionale, recent declarată. Nu se mai poate ţine socoteala atâtor retractări, schimbări de direcţie, abia dacă li se remarcă efectele în dezastrul idealurilor din Octombrie. Sub noua Constituţie, ca şi sub cea veche, realitatea este că, dincolo de o aparentă şi înşelătoare revizuire a tablei de valori, dincolo de expedientele şi improvizaţiile care ţin loc de politică şi de principii, „la sfârşitul sfârşiturilor” – urmând o profeţie în

momentul acela veche de 35 de ani – „totul se va învârti în jurul unui singur om care, *ex providentia*, va concentra în mâinile sale întreaga putere”.

O atât de lungă şi impresionantă serie de dezminţiri şi dezavuări impuse lor înşile de către bolşevici, atâtea retractări nesincere şi repudieri cinice nu puteau să nu trezească în mintea multora reflecţii amare. Mai mult, cuvintele rămân neDutincioase împotriva faptelor, mai ales faptele economice şi tehnice unde bolşevismul înregistrează falimente peste falimente. Este de presupus că în atmosfera irespirabilă a „ieşii fericite” sub teroare, îndoiala la unii, disperarea la alţii au dat naştere unor aluzii subtile, unor subînţelesuri imperceptibile. Se înţelege de la sine că, atunci când au loc asemenea transformări, orice minte capabilă să gândească este plină de gânduri ascunse şi contradictorii în ciuda unanimităţii de faţadă.

Or, GPU este omniprezent pentru a aduna cele mai neînsemnate probe, pentru a le amplifica, a le falsifica, pentru a se folosi la nevoie şi de abţineri, absenţe, suspine sau de tăceri. În birourile lui Iagoda şi Ejov curg rapoartele, se acumulează denunţurile. În jurul lui Stalin, care-şi exercită tirania foarte de sus şi deleagă puterea în partaj favoriţilor săi, boierii birocraţiei sunt geloşi unii pe alţii şi se detestă, iar protejaţii fiecăruia dintre ei stau la pândă pentru a prinde orice prilej de încăierare. Epurarea continuă îşi urmează cursul iar clanurile rivale se distrug unele pe altele, mii de indivizi luaţi în vizorul aparatului represiv, în ciuda garanţiilor de fidelitate date lui Stalin, cad victime luptelor intestine şi dispar odată cu familiile lor fără să lase nicio urmă. Şi în ciuda afirmaţiilor unora, în ciuda negărilor altora, în ciuda contradicţiilor dintre ei toţi, unanimitatea la bolşevici rămâne mereu aceeaşi.

Dacă am da crezare unor aluzii ale presei sovietice sau unor indiscreţii ale funcţionarilor, se pare că multe victime ispăşesc relaţiile lor de altă dată cu cine ştie ce nonconformism. Şi din acest punct de vedere nimeni nu este invulnerabil. În realitate, cele mai murdare pretexte

devin foarte bune pentru a distruge un rival în lupta zoologică dusă în permanenţă în jurul locurilor dorite, între facţiuni şi generaţii, între indivizi şi grupuri dezbinate. „Istorii" vechi aproape uitate au, la distanţe mari de timp, consecinţe fatale, în special afacerea Riutin, duşman înverşunat al lui Troţki, devenit la rândul lui şi în felul lui opozant, autor al unei „platforme" ostile atât politicii, cât şi persoanei lui Stalin. Ea este pusă în legătură, ulterior, cu cazul Sîrţov, preşedinte al Consiliului Comisarilor pentru Rusia, brusc căzut în dizgraţie, exclus, dispărut; cel al lui Lominadze, om de încredere al lui Stalin, agentul lui în China în timpul insurecţiei de la Canton, trecut în opoziţie, exclus, pocăit, reintegrat; cazul lui Eismont şi al lui Tolmaşev, subcomisar al poporului, dispăruţi şi ei în chip misterios. Sunt cazuri de nebunie, de sinucidere, asasinate. O singură certitudine: Lominadze, urmând exemplul lui Skrâpnik, s-a sinucis.

La jumătatea lui iunie 1936, se află despre moartea lui Maxim Gorki, care nu surprinde fiindcă scriitorul era bolnav şi în vârstă, moarte urmată de nelipsitele funeralii cu mare pompă. La jumătatea lui iulie, secretarul de partid în Armenia, A. Handgian, omul lui Stalin, se sinucide şi el; de data asta vestea este divulgată, dar cu o motivaţie de neînţeles. În fine, la jumătatea lui august, în timp ce peste tot se înmulţesc arestările inexplicabile în eşaloanele superioare ale Partidului unanim, cade pe neaşteptate anunţul despre procesul intentat unui grup de 16 comunişti membri ai un pretins „centru troţkiste zinovievist". Intenţiile lui Stalin se dau pe faţă, roadele înde ungilor lui meditaţii şi premeditări se coc. Şi totuşi, adversarii lui cei mai înverşunaţi nu îndrăznesc încă să prevadă genul de surpriză pe care li-l pregăteşte.

Este vorba în acest proces de doi dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Lenin, cei mai discreditaţi în acelaşi timp, sărmanii Kamenev şi Zinoviev, de mai multe ori învinşi şi de tot atâtea ori pocăiţi, adevărate cadavre politice scoase din carcera de la Vehnie-Uralsk pentru a servi de fantoşe în faţa tribunalului; de adepţii lor

Evdokimov, Bakaev, Reingold; de mai mulţi foşti troţkişti care se alăturaseră lui Stalin, „capitularzii” (Troţki *dixit*), Ivan Smirnov, Mracikovski, Dreizer, TerVaganian; în fine despre câţiva tovarăşi ai acestora cu rol destul de dubios. Statele lor de serviciu ar face în mod normal din ei conducători de partid şi de stat, căci şi-au asumat de altfel până nu demult cele mai înalte responsabilităţi. Sunt declaraţi vinovaţi, şi ei, de asasinarea lui Kirov şi de intenţii de asasinat împotriva lui Stalin şi a acoliţilor săi, cu excepţia lui Molotov. Se inventează chiar, deşi era imposibil atât material, cât şi psihologic, reproşul că sunt încă la ordinele lui Troţki învins, exilat, izolat, dezarmat, despărţit de ei în toate privinţele. Sunt acuzaţi de trădare, spionaj, uneltiri teroriste, înţelegere cu duşmanul, cârdăşie cu fasciştii, de lucruri monstruoase, de neînţeles şi neverosimile. Ei recunosc orice, se acuză şi mai mult în loc să se apere, se denunţă unii pe alţii, fac elogiul înflăcărat al lui Stalin. Un adevărat proces de vrăjitorie, va scrie pe bună dreptate Friedrich Adler. Presa îi striveşte sub insulte între care cu o frecvenţă specială apar nume de animale ca viperă şi câine, îi acoperă cu injurii cumplite, înainte de a şti ceva despre faptele puse în discuţie, iar aparatul organizează mii de mitinguri de indignare la comandă în care se declanşează mohorâta furtună artificială a obişnuitelor anateme. Procurorul, Vîşinski, încâlceşte cât poate problemele pe care trebuia să le limpezească şi insultă în deplină securitate victimele deja sortite călăului: abia acum se înţelege de ce l-a avansat Stalin în grad odinioară. Fără să mai aştepte deznodământul, Tomski, alt vechi colaborator al lui Lenin, se sinucide. În 4 zile cei 16 sunt judecaţi fără probe, condamnaţi din ordin, executaţi. Şi de la Stalin la Zinoviev, trecând prin Tomski, mereu aceeaşi unanimitate.

Toate aceste orori fiind dictate de către dictator, devine clar că acesta a hotărât să termine cu oamenii trecutului pentru a putea să termine mai bine cu trecutul în totalitatea lui, să-i desfiinţeze fizic şi moral după ce-i suprimase politic. Ar fi decis deci, încă din timpul afacerii

Kirov să facă noi sacrificii umane, dar a aşteptat moartea lui Gorki pentru a le duce la bun sfârşit. Şi crede evident că va produce oarecare efect asupra scepticismului opiniei publice prin acumularea absurdă a acuzaţiilor, fie ele chiar şi neverosimile în sine şi incompatibile între ele. Trei luni mai târziu, la Novosibirsk, un proces similar cu acesta, dar restrâns la nouă inculpaţi obscuri se termină cu nouă condamnări la moarte şi şase execuţii capitale. Înscenarea cekistă are aici drept scop evident să explice eşecurile industriei regionale prin acţiunile dăunătoare, prin reaua voinţă aşa-zis „troţkistă”; să pună în cauză Ges apoul, un fel de GPU german; să implice, în sfârşit, chferite persoane în represiunile demonstrative de mai târziu. Căci, la începutul anului 1937, anume la sfârşitul lui ianuarie, începe procesul pretinsului „centru antisovietic troţkist” sau „centru paralel”, etichete de fabricaţie cekistă.

Printre cei 27 de figuranţi se află foşti troţkişti de mult convertiţi, „capitularzi” raliaţi lui Stalin, ca Piatakov, Radek, Serebriakov, Drobnis, Boguslavski şi unul a cărui ruptură cu opoziţia este foarte recentă, Muralov; alături de ei, un fost „adept ai dreptei”, Sokolnikov, adversar al ideilor lui Troţki; şi câţiva necunoscuţi foarte suspecţi. Este vorba din nou despre plicticoasa istorie cu asasinatul eternului Kirov. Mai mult, revin toate poveştile răsuflate despre troţkism, fascism, terorism, trădare, spionaj, umflate cu invenţii despre sabotaj industrial şi cu inimaginabile uneltiri cu scopul de a provoca un război şi dezmembrarea U.R.S.S. în continuare nu există nicio probă, nici măcar vreo prezumţie plauzibilă, nici corp delict, nici martor al apărării, nici posibilitate de apărare. Inculpaţii în această nouă afacere de vrăjitorie recunosc parcă bucuroşi cele mai abjecte josnicii, crimele cele mai neverosimile. Cu capul în pământ, nu precupeţesc nici laudele la adresa genialului Stalin. Acel ceva ce serveşte drept presă şi opinie publică îşi recită partitura funebră, bine învăţată pe de rost, încă înainte de deschiderea primei şedinţe. Este realizată unanimitatea de rigoare, incluzând victime şi călăi. Şaptesprezece condamnări la

moarte, treisprezece execuţii capitale: Radek şi Sokolnikov şi-au scăpat pielea făcând dezvăluiri mincinoase despre statul major al Armatei Roşii.

Dar, în culise, o competiţie surdă şi feroce, cu atât mai implacabilă cu cât are loc pe terenul închis al „vârfurilor" birocratice, îi dezbină pe oligarhii din anturajul lui Stalin. Fie că este vorba de neînţelegere între stăpân şi slugi, fie despre dispute pentru întâietate între clici concurente, Iagoda cade în fine în dizgraţie; destituit de la Comisariatul pentru Afaceri Interne şi din toate funcţiile sale din poliţie în care îi urmează Ejov, ceea ce dovedeşte din partea lui Stal în simţ de prevedere, el este retrogradat la Poştă şi Telegraf. Ca şi în cazul lui Enukidze, nu mai încape nicio îndoială: zilele „purtătorului de sabie" şi, în subsidiar, ale clientelei personale a acestuia, sunt numărate. Două săptămâni după execuţia lui Piatakov, comisar adjunct la Industrie, dar adevăratul conducător al acestui domeniu, şeful lui direct, Ordjonikidze, comisar-şef, moare subit. De data asta nimeni nu mai crede că este vorba despre un sfârşit natural; bătrânul complice georgian al lui Stalin, a fost „lichidat" de „părintele iubit"; în ipoteza cea mai puţin hazardată, n-a putut să supravieţuiască celui mai apropiat colaborator. Şase săptămâni mai târziu, într-o discretă satisfacţie generală, demascat ca „duşman al poporului", Iagoda este azvârlit în închisoare, acuzat de crime de drept comun: venalite, de-frân. furt, necinste. Va împărtăşi şi simţi pe propria pielf soarta crudă a atâtor victime ale sale.

În cursul lunii mai a anului 1937, efectele extraordinarei puteri a lui Ejov încep să se facă simţite printr-o recrudescenţă a terorii: arestări în masă şi execuţii în serie amintesc populaţiei, amplificându-le, spaimele trăite în cele mai sumbre momente ale războiului civil. Grupuri de câteva zeci de „cetăţeni" sunt împuşcaţi mai întâi în fiecare săptămână, pe urmă în fiecare zi, fără nicio formalitate şi fără cea mai mică garanţie de justiţie sau în urma unor proceduri secrete echivalând cu nişte asasinate pseudolegale. În ultima zi a lunii mai, Ian

Gamarnik, comisar adjunct la Război şi şef al Direcţiei politice a armatei, se sinucide. O nelinişte grea apasă peste lumea militarilor, unde mai mulţi generali de frunte (Levandovski, Schmidt, Kuzmicev) sunt luaţi în vizor de GPU, închişi, poate deja suprimaţi, şi unde transferări misterioase remaniază cadrele superioare. O înfruntare necruţătoare are loc între poliţie şi armată, căderea lui Iagoda deschizând o nouă fază. Lovitura de trăsnet cade în iunie, decapitând statul major şi răspândind groaza în toată ţara: sub incredibila acuzaţie de spionaj, sub pretextul derizoriu că au „încălcat jurământul militar, patria, popoarele U.R.S.S., Armata Roşie”, mareşalul Tuhacevski, generalii Iakir, Kork, Uborevici, Eideman, Feldman, Primakov şi Putna, toţi cunoscuţi drept „eroi ai războiului civil”, toţi decoraţi în mai multe rânduri cu Drapelul Roşu, toţi clasaţi printre adversarii lui Troţki şi partizanii lui Stalin, sunt judecaţi cu uşile închise, condamnaţi la moarte fără drept la apărare şi fără martori, executaţi în 48 de ore.

Este absolut cert că Rusia care suferă şi pătimeşte nu se simte solidară cu niciunul dintre asupritorii ei, politicieni, birocraţi, poliţişti, militari, care se omoară între ei în numele aceluiaşi ideal; în absenţa informaţiei adevărate, ea nu înţelege, nimeni n-are cum să înţeleagă ce se petrece; „explicaţiile” oficiale, în realitate înfierări grosolane, le repugnă chiar şi celor mai puţin indulgenţi dintre adversarii celor care pier în dezonoare; poporului oprimat nu-i pare în mod sigur rău să-i vadă dispărând pe atâţia dintre opresorii lui, dar pe lângă ei pătimesc mii de nevinovaţi şi dincolo de aceste omoruri străine de orice idee de justiţie se aşteaptă nenorociri şi mai mari. Într-adevăr, anul 1937 va rămâne ca un coşmar de nedescris în amintirea ruşilor contemporani ai măcelului sistematic întreprins de Stalin sub imperiul fricii. Se pare că Iagoda îşi epuizase toate resursele lui de persecutor, de călău, de torţionar şi de temnicer în momentul când Ejov i-a luat locul pentru a continua într-un ritm şi mai accelerat sinistra treabă încredinţată de Stalin, „cel mai mare

umanist”. Cu toate că GPU a avut mână liberă să masacreze fără zgomot, presa locală începe să anunţe execuţiile capitale, dar numai în anumite cazuri şi din motive cunoscute numai autorităţilor: intenţia de a răspândi teroarea este prin urmare evidentă.

Lumea află atunci că statul sovietic este pretutindeni cangrenat de „troţkism” şi că în realitate troţkism înseamnă fascism, spionaj, prejudiciu şi restaurare a capitalismului. Or, proclamând fără încetare dispariţia troţkismului, Stalin şi acoliţii lui au continuat să înteţească măsurile de rigoare pentru extirparea lui; şi în acuzaţiile lor împotriva adversarilor lor învinşi le recunoaştem pe acelea ale opoziţiei înseşi împotriva camarilei aflate la putere. Cei mai tari abuzau deci de puterea lor pentru a-i distruge pe cei mai slabi, nu însă înainte de a încerca să-i compromită. Pentru a-i stigmatiza, nu se face prea mare risipă de imaginaţie: trădarea, cârdăşia cu spionajul polonez sau japonez, cu Gestapoul şi cu Intelligence Service (lucru curios, Ovra italiană n-a fost niciodată pusă în discuţie) devin monedă curentă. În felul acesta au fost descoperite „cuiburi de troţkişti”, „cuiburi de spioni”, „cuiburi de fascişti” în toate republicile sovietice, în sate şi oraşe, la şes şi la munte, în fruntea tuturor instituţiilor şi serviciilor. După revelaţiile şi denunţurile epocii, întreaga armătură a regimului, în toate domeniile, construită de Stalin printr-o selecţie răbdătoare care i-a luat zece ani, nu era alcătuită decât din troţkişti „cu două feţe”.

După votul unanim şi definitiv dat „Constituţiei staliniste” la cel de-al VIII-lea Congres Extraordinar al Sovietelor, cel mai recent, care avusese loc la sfârşitul anului 1936, destituirile, înlocuirile din funcţie, transferările se succed la toate etajele edificiului birocratic; iar sub un asemenea regim ele implică cel mai adesea, pentru cei căzuţi, dispariţia definitivă. Cele mai importante personaje din aparatul de stat identificate cu „duşmanii poporului”, preşedinţi de Comitete Executive şi de Consilii ale Comisarilor, secretari de partid şi comisari ai poporului, aleşi toţi în unanimitate, dispar odată cu

rudele, colaboratorii, prietenii şi o mulţime de subalterni ai lor. De la Minsk la Vladivostok şi de la Arhanghelsk la Tbilisi nu se mai aude decât ecoul execuţiilor cotidiene care decimează personalul sovietic „unanim”. Mii de intelectuali, muncitori, directori de uzine, agronomi, funcţionari, feroviari, ingineri, pedagogi, militari, militanţi, preoţi, jurnalişti, funcţionari, medici, veterinari, ţărani, şefi de întreprinderi, artişti, catalogaţi fără niciun motiv drept „bandiţi fascişti” şi „spioni troţkişti”, drept câini şi vipere, se rostogolesc în gropi comune, cu ceafa găurită de un glonte. Nimeni nu ştie cum să se pună la adăpost, în cine să mai aibă încredere. Nimeni nu mai are curajul să ţină socoteala deportărilor în masă.

Lista sinuciderilor devine tot mai lungă: după poeţii Esenin şi Maiakovski, după politicienii Ioffe şi Lutovinov urmează însăşi soţia lui Stalin, Nadejda Allilueva, Skrâpnik, Lominadze, Handjian, Tomski şi Gamarnik, ca să nu amintim decât numele cunoscute, apoi Cerviacov, preşedintele Executivului în Bielorusia; apoi Hodjaev, fratele a doi comisari ai poporului din Uzbekistan; pe urmă Liubcenko, preşedintele Consiliului Comisarilor în Ucraina; şi, fără îndoială, Doleţki, director al Agenţiei telegrafice şi Ustinov, ministru al U.R.S.S. în Estonia. În privinţa acestora din urmă există dubii, dar în privinţa celorlalţi, despre care circulă zvonul că au fost asasinaţi de către cekişti, nu există oare niciun dubiu? Sub o asemenea teroare acestea nu sunt decât metode de exterminare, aşa cum deportările înseamnă deseori moarte iapidă. Mai iârziii se va afla despre alte sute, mii de sinucideri, acoperite de cântecele de slavă închinate „celui mai mare om al timpului său”.

Deşi Stalin, împreună cu „ingineri de suflete” experţi în arta de a zdrobi conştiinţele, de felul lui Iagoda şi Ejov, au putut, prin torturi inchizitoriale, promisiuni şi ameninţări, şantaje şi negocieri, să pună în scenă mai multe procese spectacol cu mărturisiri false care depăşeau în gravitate acuzaţiile, cele mai multe dintre victimele lor au refuzat totuşi să se preteze la aceste înscenări şi a

trebuit să fie înlăturate fără altă parodie juridică sau sub acoperirea vreunui simulacru. Sute de persoane implicate nominal ca pretinşi complici nu au apărut niciodată în faţă, justiţiei" lui Stalin. Militarii au fost condamnaţi cu uşile închise, executaţi fără judecată poate. În iulie 1937, la Tbilisi, şapte foşti conducători ai Georgiei sovietice, printre care Budu Mdivani, prieten din copilărie al lui Stalin, şi Okudjava, prieten al lui Troţki, au fost judecaţi cu uşile închise, împuşcaţi, fără să fi consimţit să facă mărturisiri mincinoase, din câte se ştie. La sfârşitul anului teribil, la Moscova vor avea loc opt execuţii capitale iară proces, ale unor oameni care n-au aparţinut niciodată vreunei opoziţii: Enukidze, prieten din tinereţe şi din adolescenţă al lui Stalin; Karahan, comisar adjunct la Afacerile Externe şi ambasador, Orahelaşvili, preşedinte al Consiliului Comisarilor în Transcaucazia; Şeboldaev, omul lui Stalin, secretar de partid în Caucazul septentrional; plus alţi patru figuranţi oarecare. Nici aici nu există nici măcar mărturii false. Tehnica prin care se smulg recunoaşterile este penibilă, greoaie, grosolană, rezultatele dificil de pus în acord cu fapte verificabile, ba chiar imposibil, fiindcă după examinarea obiectivă a celor două procese publice, în străinătate, nu mai rămâne nimic din tezele extravagante ale lui Stalin şi ale acoliţilor săi, Iagoda, Ejov şi Vîşinski, martorii acuzării şi procurorul. Va trebui deci să aşteptăm până la procesul-spectacol al aşa-zisului „bloc troţkist de dreapta" pentru a auzi din nou false mărturii, la fel de absurde ca şi cele dinaintea lor, dar şi mai incoerente, şi mai rău concepute şi puse de acord şi foarte puţin convingătoare.

Din amalgamul bizar al celor 21 de acuzaţi, 18 sunt condamnaţi şi executaţi: Buharin şi Rîkov, doi dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Lenin, cei mai importanţi ideologi şi lideri ai regimului, foşti lideri ai dreptei prin concursul cărora Stalin l-a putut învinge pe Troţki, deveniţi troţkişti fără s-o ştie; Krestiński şi Rosengolz, comisari ai poporului, odinioară troţkişti care se deziseseră de fracţiunea lor şi se alăturaseră lui Stalin la primul semn de

pericol; Iagoda, ucigaşul troţkiştilor, acuzat şi el de troţkism; comisarii poporului Grinko, Cernov, Şarangovici, F. Hodjaev, Ivanov, toţi stalinişti nedezminţiţi; doctorul Levin, medicul Kremlinului, medicul lui Lenin şi al lui Stalin; Kriucikov, agent al GPU, secretarul lui Gorki şi alte personaje, mai mărunte, foarte dubioase. Nu se ştie de ce Rakovski, considerat ca cel mai vinovat, a beneficiat de o clemenţă relativă (20 de ani de închisoare), la fel ca şi Pletnev, bănuit de asasinate prin otrăvire (25 de ani), condamnări care echivalează de altfel cu moartea pentru oameni care au depăşit deja de mult vârsta de şaizeci de ani. Monstruozităţii celorlalte procese i se adaugă acum noutatea „asasinatului medical”: Iagoda, exercitând presiuni asupra doctorilor de la Kremlin şi dispunând de un laborator farmaceutic foarte special[54], le-ar fi scurtat zilele predecesorului său, Menjiński, lui Kuibîşev, lui Gorki şi fiului acestuia, Peşkov. În virtutea unui *crescendo* indispensabil în aceste maşinaţii oribile, pentru a evita monotonia care le-ar face ineficiente, regizorii vor merge până la a-l acuza pe Buharin de intenţie de asasinat împotriva lui Lenin, în 1918, iar pe Troţki de legături cu Intelligence Service încă din 1926, cu spionajul german din 1921, ceilalţi inculpaţi fiind mai mult sau mai puţin complici. O parte a procesului tinde să compromită retrospectiv memoria lui Tuhacevski, Gamamik, Putna şi a colegilor lor, morţi şi îngropaţi: în realitate, este vorba în felul acesta de o reabilitare, fiindcă nu mai sunt acuzaţi de spionaj, motivul oficial al executării lor, ci numai de încercare de lovitură de stat, adică numai de ostilitate ascunsă faţă de Stalin. O altă parte din proces tinde să explice situaţia lamentabilă a industriei, comerţului şi

54 Laboratorul doctorului I. N. Kazakov şi „dulapul lui cu otrăvuri" (expresie curentă în epocă) au fost puse în cauză la procesul lui Buharin, Rîkov, Iagoda, Racovski şi ceilalţi, în martie 1938. Acest Kazakov s-a numărat printre cei 18 condamnaţi la moarte, la fel ca şi Iagoda, şi el tot farmacist de profesie înainte de a deveni cekist. (Vezi „Procesul blocului deviaţioniştilor de dreapta şi al troţkiştilor antisovietici", dare de seamă stenografiată, Moscova, 1938.) Vezi mai departe, p. 520.

agriculturii „socialiste” prin sabotajul conştient al „duşmanilor poporului”, cu singurul scop de a-i disculpa pe adevăraţii vinovaţi, Stalin şi sateliţii. Este partea cea mai interesantă, fiindcă dezvăluie realităţi de netăgăduit, zdrobitoare pentru regim şi pentru stăpânii lui, ca înseşi aceste procese.

Mussolini a arătat un viu interes pentru spectacolul acestei contrarevoluţii *sui-generis*, mergând până la a-i consacra în *Popolo d'Italia* comentarii proprii. După senzaţionala execuţie a generalilor, articolul lui intitulat „Crepuscul” (13 iunie 1937) este mai degrabă sever cu regimul lui Stalin, în care „masacrul este la ordinea zilei şi a nopţii”. Dar o lună mai târziu (15 iulie), *Critica Fascista* apreciază, într-un studiu despre „«fascismul» lui Stalin”, că reformele „fasciste” ale acestuia dovedesc forţa naturală de expansiune şi universalitatea idealului Cămăşilor Negre. Iar în timpul procesului celor Douăzeci-şi-unu Mussolini se întreabă (*Popolo d'Italia* din 5 martie 1938) dacă „în faţa catastrofei sistemului lui Lenin, Stalin va fi devenit în secret fascist” şi constată în tot razul că „Stalin aduce un serviciu considerabil fascismului secerându-şi pe – apere duşmanii reduşi la tăcere”. Pe capete, într-adevăr, Stalin îşi seceră nu numai duşmanii, declaraţi sau nu, autentici sau presupuşi, dar şi dintre „prieteni”, complici şi proprii lui oameni re ultimele două înscenări pseudojudiciare, el a secerat nu numai vechea gardă a partidului şi floarea tineretului comunist, ci, după ce secerase statul major al Armatei Roşii, toate capetele administraţiei sovietice guvernamentale, regionale şi naţionale. (Se înţelege aproape de la sine că vechii opozanţi care nu s-au arătat la proces ca Smilga, Preobrajenski, Sosnovski, Beloborodov, Uglanov etc., au trebuit să moară în ocnele „patriei lor socialiste”.)

Din preajma lui Stalin au dispărut în anul 1938 cea mai mare parte dintre colaboratorii lui, cunoscuţi ca stalinişti încercaţi, membri în Biroul Politic, în Comitetul lui Central, în Comisia lui de Control, în Consiliul lui de comisari, în Executivul lui Sovietic, în Consiliile lui al

Muncii şi al Apărării: Rudzutak, Postâşev, Ciubăr, Akulov, S. Kossior, Eihe, Antipov, Bubnov, Krîlenko, Unşlint, fraţii Mejlauk, Iakovlev, Ianson, Lomov, Sulimov, Miliutin, Kamiński, Paşukanis, Ruhimovici, Hinciuk, Liubimov, Arbuzov şi atâţia alţii, pe lângă asasinatele, sinuciderile, pedepsele deja trecute în revistă; 6 preşedinţi din 7 ai Executivului Sovietelor şi aproape toţi membrii şi toţi supleanţii; comisarii poporului în proporţie de aproximativ 9 din 10. Şi dispariţia, sub Stalin, însemna moarte instantanee într-un beci sau moarte lentă într-un loc insalubru. La sfârşitul acestui an, populaţia U.R.S.S. va avea nemărginita satisfacţie să ia act de dispariţia lui Ejov însuşi, lichidat de urmaşul lui, cum dispăruseră propriii săi predecesori. Din organele de conducere ale Partidului, alcătuite pe când trăia Lenin, nu mai rămân, ca să spunem aşa, 20 de ani după Octombrie, decât Troţki în Mexic şi, la Moscova, Stalin.

Au pierit sau dispărut fără zgomot, în 1938, aproape toţi cei 80 de membri ai Consiliului de Război constituit în noiembrie 1934 pentru a da asistenţă comisarului Apărării: în afară de principalii 9, deja înscrişi pe placa funerară, generalii Alksnis, Kaşirin, Belov, Dâbenko – ei pronunţaseră sentinţa de condamnare la moarte împotriva tovarăşilor lor –, urmaţi de mareşalii Egorov şi Bliuher, de generalii Saviţki, Smolin, Velikanov, Ozolin, Gorbaciov, Hekker, Kuibîşev, Tkacev, Hripin, Pomeranţev, Mezis, Apse, Bokis etc., amirali şi viceamirali, Orlov, Victorov, Sivkov, Muklevici, Ludri, Kireev, Kojanov, Duşenov, Ivanov, Smirnov-Sverdlovski etc., însoţiţi şi urmaţi de mii de alţi ofiţeri de toate gradele. Un „om fără biografie”, fost secretar al lui Stalin, devenit comisar adjunct la Război, Mehlis, cot la cot cu Ejov, continuă neîntrerupt sângeroasa epurare. Se evaluează la mai bine de 30.000 numărul victimelor în Armata Roşie şi în Flota Roşie din U.R.S.S., roşii de sângele „alor săi” vărsat de Stalin.

Au pierit sau dispărut toţi principalii şefi şi adjuncţi ai GPU, după superiorul lor: Agranov, Prokofiev, Baliţki, Mesing, Pauker, Trilisser, Zakovski, Sluţki, Deribas,

Molceanov, Mironov, Leplevski şi chiar foşti cekişti la pensie Peters şi Laţis. Odată cu ei, cea mai mare parte a colaboratorilor lor şi mulţi dintre subalterni. Au dispărut, după doi comisari adjuncţi la Afacerile Externe, ambasadorii, miniştrii plenipotenţiari sau consulii generali Iurenev, Bogomolov, Aroseu, Davtian, Rosenberg, Autonov Ovaeenko, Tihmenev, Iakubovici, Bekzadian, Arens, Brodovski, Podolski, Ostrovski, Asmus. Doi dintre ei şi-au salvat odată cu viaţa şi un simulacru de onoare, rămânând în străinătate: A. Barmin şi W. Kriviţki, acesta din urmă agent al Comisariatului pentru Război. Raskolnikov, bolşevic dârz, devenit umil stalinist, a trebuit să le urmeze exemplul. Un altul, Butenko, reprezentant tipic al tinerei generaţii staliniste, s-a alăturat deschis fascismului.

Printr-o supremă ironie a sorţii au dispărut majoritatea membrilor Comisiei care redactase „Constituţia cea mai democratică din lume” şi cei ai Comisiei de revizuire a manualelor de istorie, admiratorii lui Ivan cel Groaznic… Au dispărut aproape toţi cei care puseseră în aplicaţie planurile cincinale, teoreticieni şi practicieni, industrializatori şi colectivizatori, jandarmi şi călăi; directorii principalilor „giganţi” industriali şi agricoli, ai celor mai mari întreprinderi; comisarii de la Industrie, grea şi uşoară, şi de la Agri-l cultura colectivizată. Au dispărut toţi statisticienii, Ossiński, Strumilin, în frunte cu Kraval ale cărui calcule falsificate au servit mult timp drept bază pentru ficţiunile şi înşelătoriile lui Stalin.

Au dispărut ultimii supravieţuitori ai Internaţionalei comuniste, persecutorii propriilor lor tovarăşi, apologeţi interesaţi ai „gloriosului conducător al lui Octombrie mondial”: Piatniţki, Béla Kun, Eberlein, Remmele, Warski, Waletski, Dombal, Borodin şi cele mai multe dintre mediocrităţile care făceau carieră în birourile acestei instituţii corupte şi parazitare. Au fost arestaţi, închişi sau deportaţi aproape în totalitate miile de comunişti străini, în special nemţii şi polonezii, refugiaţi pe teritoriul sovietic în virtutea articolului 129 al Constituţiei staliniste: „U.R.S.S.

acordă drept de azil cetăţenilor străini persecutaţi pentru că apără interesele muncitorilor, sau pentru activitatea lor ştiinţifică, sau pentru lupta de eliberare naţională". Sunt numeroşi cei care, printre aceşti *outlaws*, vor regreta prea târziu că n-au urmat exemplul acelor condamnaţi în contumacie care, după ce avuseseră prilejul să aprecieze „dreptul de azil" şi „viaţa fericită" în U.R.S.S. au preferat să revină la ei în ţară şi să ispăşească aici pedepse aspre cu închisoarea decât să se bucure de „libertate" sub Stalin şi cu atât mai puţin de închisorile sovietice…

Au pierit în cea mai mare parte a lor, în urma unor procese cu uşile închise, sau au dispărut în timpul acestei lungi nopţi a Sfântului Bartolomeu a comuniştilor, conducătorii tuturor pretinselor republici federale: cei ai Bielorusiei (Goloded, preşedinte al Consiliului, Diakov, Benek etc., comisari ai poporului; pe lângă Cerviakov, preşedinte al Executivului, generalii Uborevici şi Belov); cei ai Ucrainei (Bondarenko, preşedinte al Consiliului: Suhomlin, vicepreşedinte: Zătonsk Rekis etc., comisari ai poporului; pe lângă Petrovski, Ciuoar. Liubcenko, Iakir, deja amintiţi); cei ai Uzbekistanului (Ahun-Balaev, preşedinte al Executivului, Hodjaev, preşedinte al Consiliului şi cei doi fraţi ai lui etc.); cei din Tadjikiscan (Şutmor, preşedinte al Executivului, Rahimbaev, preşedinte al Consiliulu Imanov, Kaktân, Şirinov etc., vicepreşedinte şi comisari); cei din Turkmenistan (Altakov, preşedinte al Executivului, Atabaev, Sahatov, preşedinte şi vicepreşedinte al Consiliului; Ataev etc., comisari); cei din Kirchizia (Isakov, preşedinte al Consiliului şi principalii lui comisari); cei ai Kareliei (Arhipov, preşedinte al Executivului, Buşuev, preşedinte al Consiliului etc.); cei ai Tanscaucaziei şi ai Azerdbaidjanului (Musabekov şi Efendev, preşedinţi ai Executivului, Rahmanov, preşedinte al Consiliului; Safarov, Sultanov, Ibrahimov, Huseinov etc., comisari); cei ai Armeniei (TerGabrielian, preşedinte al Consiliului; Mamikonian, Kalantarian, Şahnazarian etc. comisari; pe lângă Handjian, deja numit).

O menţiune specială se cuvine Georgiei, patria lui

Stalin, a lui Ordjonikidze şi a lui Enukidze, unde un „om fără biografie”, P. Beria, a secerat „în snopi mari” în numele seniorului şi maestrului său: după B. Mdivani, fost preşedinte al Consiliului şi Okudjava, Toroşelidze, Cihladze, Kurulov, Karţevadze (socialist) şi G. Eliava (bacteriolog), executaţi în luna iulie a anului teribil, urmează Mgalobişvili şi Agniaşvili, preşedinte şi vicepreşedinte al Consiliului; Metvereli, Abaşidze şi zece dintre colegii lor, comisari; apoi Gogoberidze, alt fost preşedinte al Consiliului; Kirkvelia, comisar; Ş. Eliava, L. Gheghecikori, socialiştii S. Davderiani, G. Maharadze; în sfârşit, Orahelaşvili, fost preşedinte al Consiliului în Transcaucazia. În Adjaristan: Lorkipanidze, preşedinte al Executivului; G. Ramişvili, E. Megrelidze, G. Laghidze şi alţi vreo şase comisari. În Oseţia: Togoev, preşedinte al Executivului; Maurer, secretar al Partidului etc. în Abhazia: Nestor Lakoba, preşedinte al Executivului, şi cele două rude ale lui, Mihail şi Vasili, plus doisprezece comisari. Nestor Lakoba, acuzat de intenţia de a-l ucide pe Stalin, era nici mai mult nici mai puţin decât autorul unei prefeţe la broşura *Stalin şi Haşim* în care îl omagiază pe „marele bărbat al unei epoci întregi, aşa cum istoria dă omenirii unul o dată la o sută sau la două sute de ani”, „conducătorul genial, de neclintit şi de oţel, Stalin al nostru mult iubit şi stimat”.

Pretutindeni deci, comisarii poporului nu erau decât „duşmani ai poporului”. Pretutindeni, Executivele sunt executate. Pretutindeni duşmanii poporului executaţi fuseseră aleşi în unanimitate, ca şi succesorii lor. Şi, după Stalin, Lenin nu avusese drept prieteni, tovarăşi şi partizani decât fraţi făţarnici, cu două feţe, fascişti, spioni, sabotori, trădători, câini, cu un cuvânt, „troţkişti”. Căci s-ar putea alcătui un catalog lugubru şi pentru sferele numite conducătoare şi responsabile ale vieţii sovietice unde sovietele nu există şi unde între viaţă şi moarte distanta este aşa de mică. „Bunul”, „blândul”, „iubitorul” Stalin – expresii consacrate în U.R.S.S. de către cei care nu şi-au primit încă glonţul în ceafă – nu a cruţat decât un

număr foarte restrâns de indivizi care i-au cunoscut trecutul şi fără îndoială i-a cruţat doar pentru moment: înainte de a Dregăti înlocuitori este contraindicat să-i ucidă pe toţi o oră. A procedat de aceea pe etape, sistematic, ocupându-se întâi de Pârtia, pe urmă de armată, pe urmă de diplomaţie, luând-o de la mijloc spre margini, dinspre industrie spre agricultură, de la presă la statistică, de la comerţ la literatură.

Toată lumea ştie că Stalin este protectorul literelor şi al artelor, amator luminat de tot ce este cultură: l-a trimis în exil pe Pâlniak, l-a persecutat pe Pasternak, i-a azvârlit în închisoare pe aşa-numiţii „scriitori proletari" devotaţi lui: Averbah, Kirşon, Ermilov, Libertiński, Bruno Jasenski, Tarasov-Rodionov şi confraţii lor; i-a persecutat pe poeţii Nikolai Kliuev, Mandelştam, Selviński, Tretiakov; a deportat un critic de talia lui Voroński, un filosof ca Ivanov-Razumnik, umorişti ca Erdman şi Krotki, istoricii Nevski, Steklov, Volghin, Friedland, Zeidel, Anişev, Piontkovski, S. Dalin; ziariştii Groński, Rojkov, Lukianov, Lapiński, Kolţo, Tal, aproape pe toţi colaboratorii foarte oficialelor *Pravda* şi *Izvestia* şi redacţiile foarte ortodoxe ale principalelor reviste; pe scriitorii Ivan Kataev, P. Vasilev, I. Makarov, Bezâmenski, Maznin, Selivanovski, G. Serebriakova, pentru a nu-i cita decât pe câţiva dintre ei. Niciunul n-ar fi putut comite nici cel mai mic delict de idei dată fiind cenzura prealabilă în cinci trepte. Stalin a sterilizat cele mai valoroase talente ale Rusiei, i-a împins la sinucidere morală pe adevăraţii scriitori, după ce-i împinsese fizic la sinucidere pe cei mai mari poeţi. A suprimat editura Academia, singura care făcea cinste producţiei de carte contemporană în U.R.S.S., i-a împuşcat şi deportat pe comentatori, critici şi redactori. În lumea spectacolului şi-a abătut fără niciun motiv, în tot cazul fără motive mărturisite, trăsnetul asupra directorilor şi regizorilor Liadov, Amaglobeli, Arkadin, Rafalski, Natalia Saţ şi alţii, ba chiar, după moarte, asupra lui Granovski, a făcut din Meyerhold un şomer şi din teatrul acestuia un cadavru.

Câţi oameni care nu-l omorâseră pe Kirov a ucis

Stalin? în faţa unei asemenea hecatombe este imposibilă o socoteală precisă.[55] Fiecare dintre personalităţile importante trage după ea, în cădere, câteodată zeci, câteodată sute de subordonaţi, a căror nenorocire este trecută sub tăcere. Execuţiile capitale sunt de obicei ţinute secrete atunci când nu există ordin special să fie făcute publice. Nu s-au putut aduna decât informaţiile din 10 – 20 de ziare sovietice, după zile, ziare sosite neregulat în capitală, unde presa se abţine prin consemn să le reproducă; căci, există în jur de 10 mii de foi locale şi regionale inaccesibile.

După mărturia lui Liuşkov, şeful GPU în Siberia orientală, refugiat în Japonia pentru a evita soarta omologilor săi, 40 de mii de persoane ar fi fost executate ca urmare a bănuielii nejustificate de complot, în cursul acelei perioade în care s-a votat „Constituţia cea mai democratică din lume" şi s-a dus prima „campanie electorală" pentru primul Consiliu Suprem. Unul dintre

---

55 Începînd din acel an cele mai prudente evaluări, calculele succesive cele mai puţin hazardate vor cifra la mii, pe urmă la milioane, numărul victimelor. Vezi : Boris Souva- rine, Peine de mort en UR.S.S., Paris, 1936; Bilan de la terreur en UR.S.S., Paris, 1936; texte reproduse în Contrat social, revistă, vol. VII, nr. 1, Paris, 1963. Boris Souvarine, „Cauchemar en U.R.S.S.", în Revue de Paris, nr. 13, iulie 1937. Boris Souvarine „Aveux à Moscou", în La vie intelectuelle, Paris, aprilie 1938. Toate aceste scrieri de epocă au fost depăşite, treizeci de ani mai tîrziu, de Robert Conquest: La grande terreur, Paris, 1970 (Humanitas, 1998); de Roy Medvedev, Le Stalinisme, Paris, 1971 (Humanitas, 1991), la care s-a adăugat monumentala mărturie a lui Aleksandr Soljeniţîn, Arhipelagul Gulag, 3 volume, Paris, 1974-1976 (Vol. I, Univers, 1997). Articolul lui Boris Souvarine în Le Figaro din 23 noiembrie 1956, cu titlul .Abomination de la désolation" evaluează deficitul de populaţie rezultat din creşterea mortalităţii şi scăderea natalităţii sub Stalin la peste 100 milioane de suflete. Dar un comunist polonez foarte influent, Andrei Stawar, aprecia, în 1961, la 100 de milioane pierderile de vieţi omeneşti numai în lagărele de concentrare (Preuves-Information, 10 oct. 1961). Profesorul I. Kurganov, economist şi statistician, ne confirmă calculele în Novoe Ruskoe Slovo, New York, din 14 aprilie 1964 şi 5 decembrie 1965. Aleksandr Soljeniţîn a răspîndit pe scară largă concluziile lui Kurganov intitulate „Trei cifre" şi „Catastrofă demografică".

colegii lui din Transsiberm. Petrov, evaluează la 5 milioane numărul deţinuţilor din lagărele de concentrare, fără să bună la socoteală alte milioane de dislocaţi, nici pe cei aflaţi în închisori şi carcerc. S-a înregistrat aşadar un „progres" remarcabil de la lucrarea Russia's *Iron Age* în care W. H Chamberlin relata în 1934 că 30.000 de prizonieri se aflau internaţi doar în lagărele de concentrare din Siberia şi că cel puţin 2 milioane de „cetăţeni" au fost privaţi de libertate fără cel mai neînsemnat simulacru de judecată în cei patru ani ai primului plan cincinal. W. Kriviţki, comunist încercat, a cărui slujbă era asimilată cu gradul de general a putut declara pentru *Bulletin de l'Opposition* (decembrie 1937) că numărul arestărilor politice se ridică la vreo 300.000 numai în intervalul de timp cât au durat procesele, în mai 1937, şi trebuie să fi atins până la sfârşitul anului cifra de 500.000.

O corespondenţă comunistă publicată în *Le courrier socialiste*, ediţia în rusă (30 iulie 1938), apreciază la 7 milioane numărul deţinuţilor aflaţi numai în lagăre de concentrare. Această cifră este cea mai apropiată de realitate dacă ţinem seama de măsurile draconice luate după epurarea de la Leningrad declanşată de afacerea Kirov, de operaţiile chirurgicale practicate în Partid şi urmate de deportări masive ale celor excluşi şi ale familiilor acestora, de amputările operate în rândul cadrelor din sectorul administraţiei şi cel economic, în sfârşit şi mai ales, dacă se estimează nevoia de braţe de muncă forţată pentru lucrările publice faraonice ale lui Stalin.

Aşa cum a scris comunistul iugoslav A. Ciliga, om sincer şi martor irecuzabil, unul dintre puţinii supravieţuitori ai gulagului sovietic, în cartea lui intitulată *în ţara marii minciuni*: „Cel care n-a trecut prin închisorile, lagărele de concentrare şi locurile de exil sovietice, în care se află mai mult de cinci milioane de ocnaşi, care nu ştie nimic despre cea mai mare ocnă care a existat vreodată în istorie, unde fiinţele umane mor ca muştele, unde sunt

ucise ca nişte câini, unde sunt ouse să muncească mecum sclavii, acela nu-şi poate face nicio idee despre ce înseamnă Rusia sovietică şi «societatea fără clase» a lui Stalin”. îi absenţa datelor ştiinţifice exacte imposibile în cazul mărturiilor confruntate, este izbitoare concordanţa în ceea ce priveşte ordinele de mărime şi proporţiile halucinante. Trebuie să ţinem cont de asemenea de înspăimântătoarea mortalitate care decimează rândurile ocnaşilor, în special copiii, şi de arestările repetate ale aceloraşi persoane, de migrările de la un lagăr la altul, de deplasările de şantiere, care fac să varieze cifrele.

Acelaşi autor expune astfel informaţiile aproximative culese pe loc, la carcera de la Vehnie-Uralsk: „La sfârşitul lui 1932, un troţkist recent sosit ne-a povestit că, după spusele unui funcţionar important al GPU, condamnat pentru abateri în serviciu, numărul arestărilor se ridica, după statisticile poliţiei, la 37 de milioane în cursul ultimilor cinci ani. Chiar admiţând că deţinuţii ar fi fost în mare parte arestaţi de mai multe ori la rând, cifra ni s-a părut incredibil de mare. Propriile noastre estimări variau între 5 şi 15 milioane... Când am fost eliberat şi trimis în exil în Siberia, am putut constata exactitatea multora dintre afirmaţiile care mi se păruseră exagerate şi fantastice în închisoare. În felul ăsta am putut verifica veracitatea celor ce se spuneau despre ororile foametei din 1932, inclusiv cazurile de canibalism. După cele ce am putut vedea în Siberia, consider că cifra de 5 milioane de condamnaţi este mult prea mică şi că 10 milioane este mai aproape de realitate”. Într-adevăr, în 1935, observatorii cei mai serioşi şi prudenţi căzeau de acord asupra acestei cifre medii. În 1937, în timpul celei de-a 20-a aniversări a lui Octombrie, ţinând cont de tot ce-a fost înainte, 15 milioane de condamnaţi de diferite categorii, ar fi probabil cifra cea mai veridică.

La sfârşitul anului teribil (12 decembrie 1937) au avut loc alegeri la Consiliul Suprem, cu acompaniament de răpăieli de gloanţe în surdină. Nu era decât câte un singur candidat pe circumscripţie, ales dinainte, desemnat în

prealabil prin vot deschis de către alegători la propunerea Partidului şi cu girul GPU; pe buletinele de vot nu era tipărit decât numele candidatului oficial, care beneficia în plus de toate buletinele cu tăieturi, cu ştersături, pe care se află un semn sau o pată; s-a interzis abţinerea, care putea fi controlată prin consemnarea în paşaport şi pe listele electorale. Stalin n-a putut deci să-şi realizeze nici măcar proiectul de a pune în scenă o competiţie „între tot felul de organizaţii sociale fără partid", cu alte cuvinte, comuniste: îşi supraestimase mijloacele tehnice, îşi supraestimase mai ales resursele umane şi a trebuit să rămână la candidatura unică şi obligatorie. În aceste condiţii a proclamat presa lui victoria zdrobitoare a „blocului bolşevic şi. al organizaţiilor nepărtinice" cu o majoritate depăşind în medie 99 la sută.

Hitler l-a copiat mult pe Stalin, în special în privinţa lagărelor de concentrare; în ce priveşte respectarea Constituţiei, Stalin n-a avut decât să-l imite el pe Hitler, care a depus jurământul ştiut pe Constituţia de la Weimar. În timpul operaţiunilor electorale, un anumit număr de candidaţi aleşi totuşi cu grijă au dispărut în beciurile GPU; după prima şedinţă a Consiliului Suprem, mai mulţi deputaţi, vicepreşedinţi ai adunării, comisari ai poporului au suferit aceeaşi soartă, ca pentru a ilustra articolele 127 şi 128 din Constituţie privitoare la inviolabilitatea persoanei, a domiciliului şi a corespondenţei. Virtuoz al antifrazei, „părintele şi prietenul mult iubit al poporului" declarase într-un discurs din ajunul alegerilor: „Lumea n-a mai cunoscut alegeri atât de libere, în mod efectiv, atât de democratice cu adevărat. Niciodată. Istoria nu cunoaşte niciun exemplu de această natură".

În faţa masacrelor ordonate cu sânge rece de Stalin şi a omorurilor, din motive la prima vedere impenetrabile, dintre bolşevici în interiorul partidului, se impune o comparaţie cu Rusia secolului al XVI-lea şi cu domnia lui Ivan cel Groaznic. Nu este poate întâmplător faptul că acest secol a fost în Europa secolul nopţii Sfântului Bartolomeu şi al Inchiziţiei şi că Ivan al IV-lea a fost, în

sensul cel mai larg, contemporanul lui Ludovic al XI-lea, al lui Filip al II-lea, al lui Henric al VIII-lea şi al lui Selim cel Crud, principi sângeroşi şi papi asasini. Nici că epoca noastră de convulsii sociale şi politice suscită atâtea comparaţii cu Evul Mediu sau, mai bine zis, cu ideea tulbure pe care ne-o putem face despre el şi că este bântuită de fenomene înrudite ca bolşevismul şi fascismul. Marile conflicte sociale şi naţionale născute ca urmare a războiului mondial sugerează, de asemenea, referinţe frecvente la războaiele religioase din acelaşi secol al XVI-lea care a fost secolul lui Luther şi al lui Loyola, al gânditorilor risipiţi pretutindeni şi care astăzi cunosc o extraordinară revenire în atenţie, de la Machiavelli la Paracelsius şi, în plus, întâmplător sau nu, secolul Utopiei lui Thomas Morus şi, de asemenea, al umanismului european autentic. Dar Ivan cel Groaznic nu dispunea, ca Stalin, de electricitate, de rotative, de radio, de căi ferate, de tancuri, de avioane, de sonde de petrol, de mine de aur şi de mangan. Amestecul dintre un Ev Mediu ruso-asiatic târziu cu o tehnică modernă şi cu inepuizabile bogăţii naturale produce efecte derutante în interiorul Rusiei, ca şi în afara ei, şi complică lucrurile cele mai simple. S-au spus multe despre neajunsurile comparaţiei istorice, dar nimic nu ne împiedică să limpezim cât de cât incertitudinile prezentului prin cunoaşterea trecutului, fie şi pentru a sesiza mai bine diferenţele şi pentru a pune mai bine în legătură reacţiile cunoscute ale naturii umane faţă de necunoscutele actualităţii nestatornice şi ale continuei deveniri. Nu va fi deci inutil să recurgem la vechea cronică moscovită pentru a revela anumite repetări ale istoriei care nu exclud noutăţile şi discontinuităţile.

Stalin socotise nimerit în convorbirea lui cu E. Ludwig să se delimiteze de Petru cel Mare, dar ulterior, nemaiexistând o contradicţie între ei, şi-a schimbat complet părerea, cum o dovedesc, între altele, amendamentele aduse la indicaţiile lui manualelor de istorie, ca şi comentariile frecvente ale presei controlate de el. Scriitorul de curte, Aleksei Tolstoi, al cărui zel în a-i

sluji pe bolşevici indică exact măsura dezgustului pe care îl resimte faţă de ei, executa o „comandă socială” venită foarte de sus cu romanul său despre Petru I şi filmul care s-a făcut după el în intenţia de a sugera apropieri constante între, ţarul muncitor” şi ţarul roşu. Dar înrudirea celor două personaje nu constă în ceea ce îşi închipuia Stalin, ci în dispreţul pentru viaţă, pentru sensibilitatea şi demnitatea umană.

Toţi istoricii serioşi îl recunosc în Ivan cel Groaznic pe adevăratul precursor al lui Petru cel Mare ca iniţiator de reforme şi văd în el întruchiparea cea mai desăvârşită a mentalităţilor lor comune. Nimănui nu-i trece prin cap, din proprie iniţiativă, să-i atribuie lui Stalin epitetul de Mare, toată lumea acordându-i-l în schimb pe acela de Groaznic. Folosirea „metodelor barbare” pentru a forţa industrializarea, cum spunea Lenin, nu este suficientă în zilele noastre ca să dea grandoare unui ţar industrializator atunci când metodele civilizaţiei există. Barbaria, scuzabilă la Ivan, explicabilă la Petru, trăsătură a timpului lor, ţinând cont de întârzierea rusă, este anacronică la culme în cazul lui Stalin şi deci de neiertat. În plus ea frânează adevăratul progres industrial, economic şi tehnic, căci nicio industrie modernă nu ar putea prospera sub ameninţarea permanentă a cnutului şi a pistoalelor. Se ştie de altfel că foarte puţine uzine, în jur de 20, i-au supravieţuit lui Petru cel Mare din cele 230 pe care le-a lăsat teoretic în urma lui şi din cele vreo 100 care funcţionau practic, rezultat de rău augur pentru imitatorul lui.

Comparaţia cu Ivan cel Groaznic, în schimb, ajută mult la înţelegerea crizelor sângeroase ale autocraţiei staliniste. În jurul tronului, familiile nobile favorizate Şuiski, Belski, Gliński şi, mai târziu Miloslavski, Narîşkin, Dolgoruki îşi dispută întâietatea şi influenţa până când Romanovii pun capăt conflictului, la fel ca secretarii şi comisarii, clanurile şi clicile din jurul lui Stalin. Certurile pentru întâietate între boieri, înveninate şi ajungând până la nemiloase reglări de conturi, prefigurează într-o oarecare măsură antagonismele dintre membrii

Comitetului Central şi cei ai Comisiei de Control, între aparatul de Partid şi aparatul sovietelor, între poliţie şi armată, între Afacerile Externe şi Internaţionala comunistă, între clanurile letone şi caucaziene. Şi atunci opresiunea autocratică paraliza lupta de clasă şi dădea curs liber unei lupte zoologice între caste. Actele colective ale GPU sub Stalin nu prea sunt comparabile decât cu Opricinina lui Ivan, comparaţie care se impune, aşa cum actele personale ale lui Stalin, prin intermediul GPU, trimit inevitabil cu gândul la Ivan cel Groaznic. Paralela oferă chiar similitudini surprinzătoare.

Scump la vorbă, încă de când era foarte tânăr, bănuitor şi ascuns, Ivan a procedat lovind prin surprindere în momentul când i-a apostrofat pe boierii lui şi, drept avertisment, l-a azvârlit pe cel mai influent dintre ei, Şuiski, propriilor săi câini care l-au făcut bucăţi, apoi i-a alungat pe mai mulţi dintre ei în regiuni îndepărtate. Boierii au profitat de prima ocazie, un incendiu la Moscova, pentru a învinui familia Gliński de daune şi pentru a provoca un masacru. Mai târziu, considerând că are motive să se plângă de favoriţii lui, Silvestr şi Adaşev, ţarul «scria: „Când s-a descoperit trădarea câinelui ăsta de Aleksei Adaşev şi a complicilor săi, nu ne-am făcut simţită mânia decât cu îngăduinţă; nu am ordonat pedepse capitale împotriva vinovaţilor, i-am izgonit numai în diferite oraşe… La început n-am osândit pe nimeni la pedeapsa ultimă. Celor care erau din clica lui Silvestr şi Adaşev, le-am poruncit să se lepede de ei şi să nu-i mai recunoască de mai mari. Făgăduiala asta le-am cerut să o întărească prin jurământ; dar ei nu numai că nu s-au lepădat de trădători, dar i-au ajutat în toate chipurile şi şi-au dat toată sârguinţa să-i readucă la vechea putere şi să unelteasc㠎mpotriva noastră cea mai vicleană lucrare. Numai atunci, văzându-le răutatea îndărătnică şi nepotolita sămânţă de răzvrătire, am poruncit pentru vinovaţi pedeapsa fărădelegii lor”. În acest fragment care se referă la o perioadă de relativă clemenţă recunoaştem până la confuzie viitorul discurs al lui Stalin, numai că acesta este şi mai vulgar, şi regăsim

câinii, trădarea, daunele, bandele, falsa pocăinţă, nesinceritatea celor care îşi mărturisesc vina, pretinsa conspiraţie, îngăduinţa despotului, pe scurt, tocmai teza pe care Stalin o va pune în circulaţie în presa internaţională aflată în solda lui.

După îndepărtarea lui Kurbski, care coresponde mutatis *mutandis* exilului lui Troţki, lucrurile se precipită. Kurbski îi adresează lui Ivan un mesaj plin de reproşuri vehemente aproape, în stilul viitorului *Buletin al Opoziţiei* troţkiste. Polemica începe, Ivan cel Groaznic răspunde personal şi uzează de viclenie pentru a-l atinge de departe pe Troţki, adică pe Kurbski, prin intermediul pretinşilor lui complici: şantajul cu demisia, întrucâtva, pe care îl va folosi în mai multe rânduri Stalin, îi aduce pe boieri la supunere. Ţarul întreprinde atunci o reformă administrativă profundă, înfiinţează Opricinina, însărcinată să „stârpească trădarea”, ca mai târziu GPU. Timp de şapte ani, o teroare selectivă decimează „straturile superioare” ale societăţii moscovite, execuţiile urmează torturilor, Zinovievii, Piatakovii şi Buharinii timpului pier împreună cu servitorii şi cu familiile lor. Se povesteşte că unii boieri amestecau, în timpul supliciilor, strigătele de durere cu laudele la adresa lui Stalin, adică a lui Ivan cel Groaznic. În fiecare zi, grupuri întregi de oameni sunt trimişi la moarte. Nu se cunosc nici astăzi, în ciuda controverselor dintre specialişti, păcatele victimelor şi nu se vor şti niciodată raţiunile secrete ale lui Stalin.

Când Ivan a vrut să se justifice în faţa polonezilor, le-a scris: „Mulţi spun la voi că sunt crud; este adevărat că sunt crud şi irascibil, nu neg acest lucru; dar cu cine, mă rog, sunt crud? Sunt crud cu cine este crud cu mine”. Şi îşi acuză duşmanii că i-au otrăvit prima soţie; or Stalin, dând citire faimosului pasaj din testamentul lui Lenin: „Stalin este prea brutal etc.”, declarase şi el, în Comitetul Central, în 1927: „Da, tovarăşi, sunt brutal cu aceia care cu brutalitate îşi încalcă cuvântul şi cu trădătorii care subminează democraţia din Partid. N-am ascuns asta niciodată şi nu o ascund” etc. Am putea continua aceste

juxtapuneri instructive. Analogia este evidentă – atât în fapte, cât şi în cuvinte Stalin îşi acuză adversarii nu că i-au otrăvit soţia, care s-a sinucis, ci pe Gorki şi pe alţi câţiva; diferenţă ibarte mică şi, dacă o privim de aproape, nu în favoarea lui Stalin. „Trebuie să ne ferim să credem că adversarii lui Ivan cel Uroaznic au fost mai buni deei* el: erau tot aşa de cruzi cu supuşii lor pe cât era ţarul de crud cu ei înşişi”, observă A. Rambaud şi observaţia transpusă rămâne valabilă, cel puţin pentru victimele lui Stalin din „fruntea listei”.

Raţiunea de a fi a atâtor crime, alături de multiple consideraţii secundare, pare să fie, în ultimă instanţă, aceea de a-i asigura tiranului exercitarea deplină a tiraniei în prezent şi în viitor. Sigur, tiranul continuă să susţină că are un ideal impersonal, mergând de la voinţa divină până la salvarea revoluţiei, trecând prin interesul naţional, dar este întotdeauna vorba, în cuvintele prozei cotidiene, de o dominaţie oligarhică impusă prin violenţă şi întrupată într-un pretins supraom. În insatisfacţia generală, datorată mizeriei materiale, ca şi sărăciei spirituale şi opresiunii politice, tirania nu se menţine decât printr-un constant joc de pârghii, sprijinindu-se pe stâlpi sociali cărora bunăvoinţa tiranului le conferă o autoritate provizorie şi care îi par periculoşi pe termen lung: de unde necesitatea de a-i distruge dacă, din cauza duratei, riscă să capete prea multă importanţă. Că privilegiaţii sunt feudali ai nobilimii, sau feudali ai birocraţiei, ei văd peste tot trădarea şi se tem întotdeauna pentru privilegiile lor.

Mai întâi, Stalin s-a debarasat una după alta de toate fracţiunile politice susceptibile să-l elimine, le-a învins pe fiecare dintre ele, coalizându-se cu celelalte, împărţind dinainte prada, adică funcţiile. Scăpat de orice grijă imediată în aparatul pseudoPartidului, a crezut că va întâmpina rezistenţă, dar a întâlnit mai degrabă dificultăţi de aplicare în aparatul pseudosovietelor, unde GPU sfârşise prin a constitui un fel de stat în stat. Este posibil ca dificultăţile să fi devenit cu timpul surde rezistenţe conştiente în poliţie şi în armată. În jurul fiecărui şef

postat în fiecare instituţie, începând cu marele stat major şi până la ultimul comisariat, la Moscova şi în capitalele provinciilor, se constituiseră grupuri de adepţi acumulând încetul cu încetul anumite interese comune şi un simţ al solidarităţii în aceste interese. Om precaut, Stalin supraveghea în principiu fiecare şef printr-un adjunct sau un subaltern, înconjurat de propria-i camarilă şi gata. să-l dea jos pe titular. Aceste colectivităţi nedefinite din sânul funcţionărimii, alcătuite la întâmplare în funcţie de necesităţile de soluţionare a problemelor urgente şi după criterii variate de docilitate, de aptitudini sau de întâmplare nu aveau în ele nimic omogen: alături de arivişti, oamenii conştiincioşi, foarte calificaţi în specialitatea lor se amestecau aici delatori şi paraziţi. Epurări individuale şi colective au remaniat de nenumărate ori aceste formaţiuni instabile, le-au modificat fizionomia şi au lăsat ca reziduuri nişte nuclee fixe, rezultate ale unei selecţii pe dos, cu rutina lor, cu obiceiurile lor profesionale, şi uneori, nişte ultime competenţe necesar funcţionării maşinii statale, indispensabile mai ales în principalele angrenaje economice şi militare. Dar nişte ep irări insnirate de ţelurile conservatoare şi înguste ale puterii centrale – păstrarea noilor privilegii, frică de cea mai neînsemnata iniţiativă, neîncredere bănuitoare faţă de toţi şi de oricine – coboară la maximum nivelul oamenilor şi al muncii lor. În definitiv, puterea şi ştiinţa se contrazic într-un antagonism insolubil.

Rezultă din acest lung proces luptele degradante între sectoare ale birocraţiei rezultate din această selecţie negativă, lupte arbitrate de Stalin în numele superiorităţii sale intangibile; din ele decurge această violenţă a celor puternici, această umilinţă a celor slabi, adevăratele abuzuri ale unora, falsele mărturisiri ale altora, în absenţa oricărei expresii normale a gândirii publice şi a nevoilor individuale, a oricărui respect al persoanei umane şi a oricărei reguli morale. În largul lui într-un asemenea mediu, în această ambianţă, elementul său natural, Stalin

îi incită şi h excită pe subalternii lui, aţâţă pasiunile rivale, exploatează ranchiunele şi urile pentru a garanta în felul său perenitatea despotismului şi unicitatea arbitrului suprem. El rezolvă diferendele, dezbină protagoniştii, profită de certuri pentru a numi oameni noi. Neştiind în cine să aibă încredere, văzând peste tot trădători, schimbă favoriţii fără a schimba metodele şi obţinând rezultate identice. Din deziluzie în deziluzie şi din eşec în eşec în impasul unde bate pasul pe loc şi câteodată dă înapoi marea operă tehnico-industrială, el ia drept rea voinţă orice neputinţă naturală, drept obstrucţie orice vicisitudine supărătoare, drept daună şi sabotaj orice banal neajuns. Are nevoie de vinovaţi de pedepsit pentru a păstra mitul infailibilităţii puterii şi prestigiul său personal.

Curtenii cei mai servili el şi-i tratează drept oameni „cu două feţe”, îi acuză măcar de lipsă de vigilenţă şi creează mereu suplimente de birocraţie poliţienească, cum ar fi de pildă „consiliile militare” şi comisarii în armată, după ce instituise „secţiunile politice” în colhozuri, pentru a întări şi mai mult supravegherea. După părerea lui, din moment ce tot răul constă în trădare, tot binele nu mai este decât o problemă de poliţie. Fracţiunile birocratice diferenţiate pe diverse eşaloane ale Partidului şi statului, solidare împotriva inferiorilor, dar dezbinate în faţa superiorilor, îi apar în cel mai bun caz ca din ce în ce mai puţin apte să rezolve sarcinile imposibile pe care le presupun planurile, calculele greşite, proiectele rău întocmite. Ele se denunţă şi se devoră unele pe altele, sacrificate, pe rând după necesităţile unei politici mărunte, constituită de pe o zi pe alta şi, în final, Stalin le reînnoieşte cu „oameni fără biografie”, tânăra generaţie lacomă, nerăbdătoare şi brutală pe care mizează el. În impasul economic în care se găsea U.R.S.S. Înainte de cea de-a douăzecea aniversare a lui Octombrie, a fost necesară, pentru a zdruncina lucrurile, o hecatombă. Afacerea Kirov a oferit pretextul.

Totuşi, „oamenii fără biografie”, care sunt în acelaşi timp oameni fără cultură, fără experienţă şi prea adesea

fără scrupule, oameni lipsiţi de ştiinţă şi de conştiinţă. îi rezervă lui Stalin surprize regretabile aşa cum a dovedit-o, între alte incidente de aceeaşi natură, t-adarea diplomatului sovi etic F Butenko, trecu direct la fascism. Este adevărat că de la bolşevism la fasc.sm, pasul era de mult ump uşor de făcut. Personajul nu este episodic, erou al unui simplu fapt divers, ci, într-adevăr, un produs caracteristic al neobolşevismului: există în numeroase exemplare. Pentru a fi trimis în străinătate a trebuit să treacă prin nenumărate filtre, să se supună la numeroase controale. Stalin şi Ejov încă mai garantează pentru el sub semnătura lui Litvinov, în timp ce se afla în drumspre Roma. S-a declarat totuşi duşmanul lor vechi, dorindu-le din tot sufletul pierirea, lor şi regimului lor. Congenerii lui, care slujesc în interior, îi subminează într-un fel diferit, făcând carieră; ei nu valorează mai mult în economie şi în administraţie decât în diplomaţie şi în politică. Dacă transfugul în discuţie nu reprezintă tot „tineretul sovietic", care a servit drept temă pentru o abundentă literatură mincinoasă sau nulă, el face totuşi parte din generaţia cinică modelată de GPU şi dresată la şcoala lui Stalin.

La Congresul Sovietelor din 1936, s-a spus că 43% din populaţie s-a născut după revoluţie şi prin urmare nu are despre trecut decât noţiuni teoretice. Stalin îşi trage prin urmare resursele dintr-un izvor inepuizabil, obsedat fără îndoială de această proliferare care îl autorizează să-şi permită totul, crede el, în privinţa materialului uman; fiindcă ea nu poate să fie străină tendinţei lui de „a lua cu secera snopi mari" de bătrâni şi de adulţi, cum dovedeşte printre alte semne, una din frazele lui: „La ora actuală, în fiecare an se înregistrează la noi o creştere netă a populaţiei de aproape 3 milioane de locuitori; asta înseamnă că în fiecare an noi creştem cu o Finlandă întreagă". Asta vrea să spună în plus că, din nefericire pentru Rusia, Stalin pune preţul cel mai mic pe viaţa omenească, ca şi cum, făcând abstracţie chiar şi de argumentele etice, fiinţele sociale ar fi interşanjabile în muncă şi în producţie indiferent de cultura lor.

Dacă T.G. Masaryk a avut dreptate să spună: „Semidoctismul bolşevist este mai rău decât absenţa oricărei culturi”, suprimarea de către Stalin a acestui semidoctism nu a apropiat mai mult Rusia de fericirea celor simpli: nu numai că nu a netezit calea, ci el a înarmat tineretul studios cu scheme simpliste, sofisme primare şi cu noţiuni atât de false, contrazise de orice experienţă, încât bolşevicii înşişi trebuie să le respingă pe rând şi să „redescopere alfabetul” în fiecare zi. Incultura constitutivă a oamenilor noi nu corespunde nici civilizaţiei industriale a cărei carcasă a fost importată cu cheltuieli mari şi implantată cu de-a sila şi cu atât mai puţin unui anumit nivel moral transcendent, fără de care o societate cu orientare socialistă este de neconceput. Dar din masa amorfă încă şi pasivă a generaţiei tinere se degajează două curente contrarii. Tineretul zis sovietic, conformist, turnat în tiparul organizaţiei bolşeviste, incult, egoist, sportiv, mimetic, lăudăros. profitor, avid de câştig, dotat cu un simţ practic grosolan, neîndoindu-se de nimic, cu capul tobă de broşuri ortodoxe, este mai degrabă steril, în ciuda privilegiilor sale. Un tineret pseudosovietic, nonconformist. imposibil de detinit în ermetismul lui, neliniştit, scormonitor, reflexiv, nemulţumit, îşi păstrează spiritul critic, învaţă meserii, evită politica, îşi ascunde opiniile, citeşte poezie şi filosofie, se sustrage influenţei oficiale simulând de ochii lumii mimetismul. Niciunul, nici celălalt nu poate răspunde, din raţiuni diferite, speranţelor lui Stalin.

Amploarea exterminării petrecute între procesele de trădare şi terorism şi ca urmare a acestora le-a diminuat într-o oarecare măsură importanţa proprie: semnificaţia lor rămâne totuşi valabilă pentru întregul ansamblu. Pentru istoria Rusiei, a revoluţiilor şi contrarevoluţiilor ei, nu este indiferent de ştiut dacă aceste procese au comportat, sub grămada de înşelătorii evidente, şi o parte de adevăr.

Minciuna aproape integrală a acuzaţiilor şi recunoaşterilor, conforme cu minciuna mărturiilor şi rechizitoriilor, s-a năruit sub contradicţii flagrante de la un

proces la altul. Afirmaţiile celor două părţi care puteau fi verificate în străinătate, s-au dovedit toate false, fără nicio excepţie. Opiniile atribuite inculpaţilor sunt diametral opuse celor ce li se cunosc dintotdeauna. Propriile lor declaraţii în faţa instanţei, referitoare la ideile care au inspirat opoziţia, apoi pretinsele comploturi, au fost integral dezminţite prin toată documentaţia existentă, care n-a fost concepută pentru nevoile cauzei. În fine, dovadă inutilă a imposturii „totalitare”.com paraţia cu procesele anterioare, în special cel al „industriaşilor” şi cel al „menşevicilor”, stabileşte o remarcabilă identitate de structură care nu lasă niciun dubiu în privinţa tehnicii înscenării poliţieneşti: singura diferenţă este că Franţa ţinea locul Germaniei, singura noutate constă în adăugarea acuzaţiei de terorism.

Tezele generale ale acuzaţiei au fost rezumate în martie 1937 de către Stalin în aceşti termeni: „... Dintr-un curent politic cum a fost acum şapte sau opt ani, troţkismul a devenit o bandă turbată şi neprincipială de sabotori, de agenţi ai diversiunii şi de asasini acţionând la ordinul serviciilor de spionaj ale statelor străine”. Falsul integral al acestor acuzaţii nu mai trebuie dovedit pentru că mai departe el rezultă din publicarea dărilor de seamă, din examinarea faptelor, din confruntarea textelor, din lipsa probelor, din contradicţiile în care termenii se anulează reciproc, din dispariţia fără motiv a mai multor sute de acuzaţi şi mii de martori, din imposibilităţile materiale care discreditează tot restul. În plus, anumite lacune inexplicabile, obscurităţi nejustificate, minciuni indiscutabile, unanimităţi neverosimile, izolarea completă a prizonierilor, condiţiile anormale ale detenţiei lor, secretul ermetic al anchetei, absenţa apărării şi a probelor, rolul evident al cekiştilor şi al provocatorilor, uşile închise ale proceselor similare sau conexe, o revărsare mecanică de injurii mult prea excesive, totul, nu prea dă greutate acestor teze Implicarea ca troţkişti a unor oameni cunoscuţi trept adversari de moarte ai lui Troţki le contrazic; prezenţa lui Rîkov şi Buharin, până şi a lui

laguda, pe banca acuzaţilor, le discreditează. Stalin însuşi le-a contrazis cu imprudenţă un an mai târziu împingând momentul racolării lui Troţki şi Krestiński de către spionajul german în 1921, a lui Rakovski de către Intelligence Service în 1924 etc., deci mult înainte de aceşti „şapte sau opt ani în urmă" şi în momente în care colaborarea strânsă a acestor personaje cu el este incontestabilă. Prin grija aceluiaşi Stalin, acelaşi Troţki fusese de altfel tratat cu generozitate drept agent al Franţei înainte de a fi bănuit că este agent al Germaniei, aserţiuni mai degrabă incompatibile. Pentru şefii militari, „spionajul" din 1937 se transformă în 1938 în vagi intenţii confuze şi încâlcite de tentativă de lovitură de stat politică. Toate imputaţiile acuzatoare sunt de aceeaşi greutate. Nu există nici cea mai vagă prezumţie juridică valabilă.

Mai este cazul să spunem că nu mai încape nicio îndoială asupra fondului problemelor, după aceste constatări obiective, pe care atâţia acuzaţi le îngreunează prin asemănarea lor cu acuzatorii? Prea multe enigme istorice sunt încă neelucidate şi nu numai în privinţa Rusiei pentru a spera să se facă lumină completă înainte de moartea lui Stalin. În legătură cu terorismul, răspuns clasic dat de jos terorii venite de sus, niciun act efectiv sau proiect concret nu a fost dat la iveală cu prilejul proceselor. Dar asasinarea lui Kirov de către Nikolaev, unic fapt real, şi alţi indici dovedesc, în ciuda imixtiunii active a GPU, existenţa unui climat sufletesc de exasperare şi de disperare în rândul unei părţi a tinerei generaţii comuniste: terorismul în derivă, ineluctabil.

Stalin nu avea niciun motiv să se teamă, în această privinţă, de foştii lui adversari, iscusiţi, dar îngenuncheaţi; are toate motivele să se teamă de cei umili, de cei credincioşi, de anonimi. Niciunul dintre „capitularzi" nu se gândea să-l asasineze, fiecare spera poate ca vreun necunoscut s-o facă, chiar dacă ar fi profitat de acest gest şi ar fi trimis tiranicidul la ceea ce ţinea atunci loc de eşafod şi ar fi lăsat în seama posterităţii să-i împletească coroane de laur. Ca să intimideze şi mai mult o opinie

publică obosită, blazată, abrutizată Stalin nu putea să se limiteze să sacrifice o serie de Nikolaevi fără importanţă; a făcut să cadă în faţa acestei opinii publice capete ilus tre', alese după consideraţii secunde: vechi poliţe care erau de plătit, setea de răzbunare care trebuia potolită, oameni care ştiau prea mult şi trebuia să li se astupe gura. În plus, cu măsurile poliţieneşti de siguranţă fără precedent de care se înconjoară, o tehnică de protejare fabuloasă, mergând până la percheziţionarea minuţioasă a celor apropiaţi lui, nu i se poate întâmpla să-şi rişte viaţa la Kremlin decât în timpul unei întâlniri întâmplătoare cu un individ foarte apropiat şi de aceeaşi categorie, ca Ordjonikidze, de pildă, capabil să nişele cu uşurinţă vigilenţa gărzilor? însărcinate cu percheziţia sau să prindă din zbor un orilej propice ivit pe neaşteptate. În nublic, unde îşi face foarte rar apariţia şi pe neaşteptate, pentru a dejuca orice plan, Stalin este încadrat să o mulţime de „tovarăşi dezarmaţi, trecuţi urin control de o sută de ori, şi de o mulţime şi mai mare de ieniceri. Teroarea preventivă şi frica de represaliile îndreptate împotriva familiilor completează sistemul. Practic hazardul este redus la zero, în acest fel.

Căci Ordjonikidze, vechi complice al lui Stalin, unul dintre artizanii ascensiunii lui, ştiind pe de rost vicleniile şi tacticile stăpânului şi compatriotului său, era un tip capabil să preîntâmpine o situaţie după ce a mirosit că se apropie dizgraţia. Dar tocmai moartea lui prea oportună a devenit imediat suspectă moscoviţilor, suspiciune agravată de moartea lui Iagoda şi revelaţiile oribile prilejuite de ea. Numai lui Stalin crima îi putea fi de vreun folos şi numai asupra lui planează deci suspiciunile. Descoperirea bizarului laborator al GPU nu permite să se treacă evenimentul cu vederea. Cum Stalin era interesat să-i lichideze pe doctorii de la Kremlin, misterul „asasinatelor medicale" nu se va elucida nici el mai uşor. Capitolul otrăvuri ocupa deja un loc însemnat în istoria Rusiei, alături de capitolul torturi, dar a fost nevoie în timpurile mai moderne de „socialismul într-o singură ţară", scop

mărturisit vorbind despre mijloace de nemărturisit, pentru a-i adăuga încă nişte pagini sinistre.

Cum Iagoda, omul lui Stalin, era perfect capabil să comită sub acoperirea „patronului” crimele de care se acuză singur, nu există motiv de mirare că ar fi putut comite crime şi pe cont propriu. Să spunem ca simplă supoziţie că ar fi putut să se debaraseze de Menjiński pentru a-i lua locul şi de Peşcov pentru a-i lua femeia. Ceea ce nu atenuează deloc răspunderea constantă şi vina precisă a lui Stalin. Cât îl priveşte pe Kuibîşev, martor jenant şi mediocritate stânjenitoare, afacerea ar fi inexplicabilă fără ordinul expres de a fi „lichidat” al lui Stalin, care voia să dispună de mai multe posturi de oferit. În fine, în privinţa lui Gorki, tot Stalin era singurul care avea în acelaşi timp şi puterea, şi interesul de a-i grăbi moartea. În ultimii ani, refuza să-i mai dea autorizaţia de a pleca la Sorrento, presimţind că este vorba de o plecare definitivă, şi îi interzisese, din acelaşi motiv, participarea în 1935 la un congres internaţional al „scriitorilor antifascişti” în Franţa. (O dată liber şi dincolo de graniţele ţării, n-ar exercita Gorki asupra Moscovei, în anumite situaţii, o presiune morală inoportună şi n-ar lăsa el oare, sub influenţe noi, în urma lui, texte care ar dăuna prestigiului lui Stalin?) După un episod trecător de prietenie reciprocă interesată în care fiecare îl socotea pe celălalt necesar, din motive şi prin mijloace diferite, propriei glorii, relaţiile lor s-au răcit ca urmare a demersurilor umanitare ale lui Gorki, care intervenea pentru limitarea abuzurilor; ele mergeau din ce în ce mai rău de la procesul secret al lui Kamenev care i-a scandalizat şi i-a alarmat pe ultimii prieteni ai lui Lenin. „Conducătorul genial” şi „artistul genial” nu mai aveau nimic să-şi spună şi nu mai aşteptau nimic unul de la celălalt. Nu este câtuşi de puţin exclus ca primul să fi pus capăt zilelor celui de-al doilea pentru a putea să aibă mână liberă în marea vărsare de sânge deja hotărâtă în forul său interior.[56] Dar niciun om serios n-ar da crezare versiunii

56 E posibil ca Gorki, bolnav şi bătrin, să fi murit de moarte naturală.

poliţiei care atribuie iniţiativa diabolică lui Troţki, aflat, ca să spunem aşa, pe o altă planetă, atât din punct de vedere moral, cât şi din punct de vedere fizic, versiune ce pune în spinarea „teroriştilor” subtile manevre pentru a îmbolnăvi de gripă un om de aproape şaptezeci de ani, deja ros de boli incurabile, ca să-i administreze apoi supradoze de medicamente. În schimb, una dintre trăsăturile distinctive ale lui Stalin, pusă în evidenţă de-a lungul întregii sale cariere, este aceea de a azvârli sistematic pe spinarea altcuiva propriile sale fărădelegi şi ticăloşii, ca şi, asupra celor pe care vrea să-i discrediteze şi să-i piardă, propriile erori politice şi eşecurile în guvernare.

De altfel, terorismul nu are niciun sens şi nicio raţiune de a exista dacă nu este revendicat de o persoană sau de un colectiv; prin definiţie, el tinde să impună prin violenţă un sentiment de frică în numele cuiva sau a ceva; el este propriu-zis de neconceput în anonimat şi în linişte. Un terorism care nu este revendicat de nimeni îşi pierde obiectul, nu terorizează pe nimeni şi, prin ea însăşi, moartea lui Gorki, ca şi cea a lui Kuibîşev nu a răspândit nici cea mai mică teroare. Dimpotrivă, orice minte normală poate să înţeleagă că Stalin trage foloase de pe urma asasinatului, dacă se presupune că despre crimă este vorba. Depoziţia sărmanului doctor Levin: „Iagoda mă ameninţa că-mi distruge familia”, explicând pretinsa lui complicitate, confirmă ceea ce se ştie despre metodele teroriste ale GPU sub Ejov ca şi sub

Iagoda, dar caracterizează mai presus de orice regimul terorist al lui Stalin. Mama „celui mai înţelept bărbat al timpului nostru” a spus despre el, puţin înainte de a muri, în *Izvestia*: „Un fiu model. Le doresc tuturor părinţilor un fiu ca el”. Toată Rusia spune, prin antifrază, acelaşi lucru.

Dar în anii care au urmat, toţi indicii care s-au adunat, înlănţuirea faptelor şi diferitele supoziţii au contribuit toate la consolidarea convingerii că ar fi vorba de încă una din crimele lui Stalin (vezi prefaţa lui Boris Souvarine la: Maxim Gorki, Reflecţii intempestive, Lausanne, 1975).

Se deschide în acest caz, după procesul lui Iagoda, o tulburătoare serie de întrebări, mai ales dacă ne gândim că, după zvonurile din U.R.S.S., esenţiale într-o ţară unde presa liberă nu există, mai multe asasinate ale unor personalităţi influente au fost prezentate drept sinucideri; că Budionnîi a putut să-şi ucidă nestânjenit nevasta pentru a se însura cu alta; că dispariţiile misterioase se ţin lanţ sub regimul „vieţii fericite". De ce a murit Tovstuha, secretarul lui Stalin? De ce „sinuciderea" Allilуevei[57], soţia lui Stalin? Se întâmplă şi în U.R.S.S., ca şi în alte părţi, morţi naturale: cea din 1937, a Ecaterinei Djugaşvili, mama lui Stalin; cea a lui Lunacearski (1933), cea a lui Cicerin (1936), cea a Annei Elizarova (1935) şi a Mariei Ulianova (1937) surori e lui Lenin, cea a Nadejdei Krupskaia (1939), văduva lui Lenin, nu au poate în ele nimic suspec* Dar ciudatul laborator al doctorului Kazakov să nu fi servit oare decât pentru două sau trei împrejurări? (Şi, ca o culme a incoerenţei, în versiunea oficială, medicii „terorişti" s-au limitat să mărească dozele de digitalină şi alte ingrediente, ceea ce nu necesită niciun laborator special.) Dacă ne întoarcem la moartea lui Menjiński (1934), de ce să n-o evocăm pe cea a lui Krasin, pe cea a lui Dzerjinski, pe cea a lui Lenin? în calitatea lui de membru, alături de Lenin şi de Bogdanov, al troicăi care a coordonat acţiunile teroriste în Rusia, după revoluţia din 1905, Krasin ştia multe despre Stalin şi nu-l considera tocmai un leu. Numele lui Dzeijiński a fost adesea invocat ca posibil secretar general al Partidului, unul tot atât de ferm, dar mai loial decât Stalin. Dacă urmaşul lui din GPU,

---

57 Versiunea „sinuciderii" a fost din ce în ce mai puţin admisă după moartea lui Stalin, în ciuda dezminţirilor date de fiica lui refugiată în Occident (era prea tînără în 1932 pentru a şti iar 35 de ani mai tîrziu n-a făcut decît să repete ceea ce se spunea la Kremlin). De altfel, „sinuciderea" în discuţie ar fi oricum o crimă a lui Stalin, un asasinat sui generis. Stalin este cel care a dus la bun sfîrşit exterminarea familiei soţiei sale (Vezi : Svetlana Aililoulieva, Vingt lettres à un ami, Paris, 1967, Une seule année, Paris, 1971 ; Boris Souvarine: „La fille de Staline" şi ,JLe meurtre de Nadejda Aililoulieva" în Contrat social, revistă, vol. XI, nr. 3, Paris, 1967; şi „Staline et les siens", id. nr. 6.)

Menjiński, a fost ucis de către propriul urmaş, Iagoda, care a fost efectiv suprimat de către urmaşul propriu, Ejov, care la rându-i a fost lichidat de Beria, urmaşul lui, moartea lui bruscă poate fi şi ea pusă în discuţie. Mai există, în plus, cazul straniu al lui Frunze, comisar pentru Război, mort în 1925 în timpul unei operaţii chirurgicale interzisă de medici şi ordonată de Stalin. Arestarea şi deportarea nejustificată a lui Pâlniak, autor al unei nuvele având drept subiect această dramă, nu sunt de natură să înlăture opinia negativă asupra problemei.

Era inevitabil ca execuţia generalilor să nu îndrepte atenţia asupra ipotezei unei conjuraţii militare, chiar nedemonstrată în „justiţie”, ipoteză în care principalii vinovaţi ar fi cei ale căror „mărturisiri” scontate ca trimiţând, culme a incertitudinii, spre acuzaţia de spionaj, nici nu sunt cunoscute. Or, represiunea în armată a început prin dispariţia unor generali ca Levandovski, Schmidt, Kuzmicev etc., despre care n-a mai fost în continuare vorba şi precedând procesul celor 16; a continuat cu arestarea lui Putna, evocat în procesul celor 17 în care a fost aruncat în arenă numele lui Tuhacevski; a fost marcată de „sinuciderea” lui Gamarnik, urmată de cele opt execuţii de răsunet; a continuat printr-o serie neîntreruptă de arestări şi execuţii implicându-i pe mareşalii Egorov şi Bliuher, aproape întregul stat major, militar şi naval, în jur de jumătate din cadrele din armată şi din flotă şi chiar jumătate din consiliul de război care-i condamnase pe cei opt. În condiţiile politico-poliţieneşti ruso-sovietice, a pune în acest fel problema unui complot antrenând un număr incalculabil de indivizi, pus la cale sub o teroare indescriptibilă. Înseamnă deja a o rezolva.

Nici între comandanţi, nici între soldaţi, nici între comandanţi şi soldaţi nu există în U.R.S.S. posibilitatea practică a unei asemenea coordonări, fie ea şi incomparaon mai restrânsa. Planul de a ataca Kremlinul cu scopul de a face o revoluţie de palat, dezvăluit în procesul celor 21, nu s-ar putea concepe de altfel decât pentru a nimici rezistenţa garnizoanei şi, în caz de nevoie, a

trupelor speciale ale GPU: or, o represiune egală a lovit pe mai marii garnizoanei, ca şi pe cei din GPU şi pe cei din armată. O conjuraţie care antrena toate forţele în luptă, menită, în consecinţă, să nu aibă de învins pe nimeni şi care n-ar fi putut niciodată să treacă la acţiune – aceasta este versiunea definitivă a lui Stalin. Ea este tot atât de interesantă ca şi aceea, mai recentă, care justifică sângeroasa epurare de la marină: „tânăra şcoală" navală apreciind unităţile uşoare (submarine, torpiloare, hidroavioane) preferabile marilor crucişătoare şi *dreadnoughts*, costisitoare şi vulnerabile, serveau în felul acesta interesele „duşmanilor poporului", privind U.R.S.S. de o flotă de mare capacitate, dar „eroicii lucrători din Comisariatul pentru Afaceri Interne au retezat capetele acestor reptile".

Sub regimul stalinist de delaţiune generalizată şi de amputare preventivă sistematică, dacă vreun embrion de complot s-a putut vreodată schiţa la nivelul cuvintelor, singurul în stare să preia iniţiativa şi să ţină în mâini toate frâiele era chiar Stalin. Nu este doar părerea lui Liuşkov, specialist în materie, dar este lecţia unei întregi experienţe politice a Rusei sovietice de la moartea lui Lenin. În aceste poveşti sumbre, nu există nimic sigur decât răspunderea majoră, culpabilitatea generală şi particulară a lui Stalin. Pentru a nu exclude nicio ipoteză, nu o putem ignora nici măcar pe aceea că Stalin este nu numai indirect responsabil de moartea lui Kirov, constatare valabilă, ci şi direct vinovat, ca instigator din umbră: caz în care, informat despre uneltirile teroriste, ar fi dat indicaţia să li se lase acestora mână liberă, chiar poate ar fi orientat asasinatul în direcţia lui Kirov, pentru a simula apoi indignarea şi pentru a întreprinde represaliile. Tabloul îngrozitor al măcelului ar fi suficient ca să probeze complicitatea întregii populaţii active, inclusiv a comuniştilor, la pretinsul complot; într-o asemenea situaţie, un „complot" poartă, în toate limbile, alt nume. Este vorba despre ură populară latentă, despre ostilitate colectivă mută împotriva lui Stalin şi despre o luptă

preventivă inexorabilă dusă de el, de acoliţii lui, de oligarhia lui aflată la cârmă, de garda lui pretoriană înarmată până-n dinţi, în numele unei noi clase privilegiate, împotriva unui popor dezarmat.

Înainte de a se hotărî, de la bun început sau încetul cu încetul, să treacă la vastele epurări care culminează cu procesele, Stalin a trebuit să cântărească argumentele pro şi contra, inconvenientele şi avantajele. N-a văzut, ca neajuns, decât pierderea de oameni capabili ce care nu-i crede de neînlocuit şi, în străinătate, evertuala rea impresie, pe care o socoteşte, în definitiv neglijabilă. Cât despre avantaje, L socoteşte numeroase. Şi-a îndepărtat concurenţii, şi-a nimicit posibilii pretendenţi la succesiune. Cu aceleaşi intenţii ascunse, interzice omagierea prea ostentativă a oamenilor din anturajul propriu. Spusese cu un alt prilej: „Să-ţi alegi victima, să-ţi pregăteşti pe îndelete lovitura, să-ţi potoleşti setea nestinsă de răzbunare şi pe urmă să te duci să te culci... Nu există nimic mai plăcut pe lumea asta...”. Simte în sfârşit, satisfacţia răzbunării. îi obligă, sub ameninţarea cu moartea, cu tortura sau cu represaliile, pe adversarii lui să-i decerneze brevete de genialitate, îi împinge la dezonoare pentru a le smulge aureola de martiri şi, voind să se asigure de tăcerea lor viitoare, îi şi ucide până la urmă. îi foloseşte pe ex-opozanţi în mai multe scopuri, speră să abată ura publică de la persoana lui, cel puţin momentan, expunându-i pe aceştia ca pe nişte epave inconştiente, explicând dezastrul economic prin acte dăunătoare şi sabotaj, aruncând astfel pe executanţi întreaga răspundere a actelor lui. Înmulţeşte listele de proscrişi pentru a-i elimina pe suspecţi, pentru a-i îndepărta pe cei nesiguri şi pentru a completa prin aceeaşi manevră efectivele de deţinuţi necesare marilor lucrări publice. Realizează în felul lui, în interesul dictaturii sale personale, dacă nu al economiei şi al culturii, reînnoirea cadrelor. Se debarasează şi de oamenii care ştiu prea multe despre el, despre trecutul lui, despre prezent, despre tarele şi crimele lui.

Este obsedat de propria lui biografie. Cei mai vechi dintre tovarăşii lui, Mdivani, Enukidze, Ordjonikidze, au plătit cu viaţa, nu încape nicio îndoială, faptul că îl cunoşteau de prea mult timp. Nici ei, nici Gorki sau Iagoda, care i-au stat cel mai mult prin preajmă în ultimii ani, nici Zinoviev sau Kamenev, care l-au cunoscut prea bine în perioada colaborării lor strânse şi care au trăit în apropierea lui Lenin, nu vor scrie memorii. Dacă există pe undeva hârtii ascunse este improbabil ca, de acum înainte, tăinuitorii să le poată folosi curând. I-am văzut pe Enukidze, pe Krupskaia, pe Gorki modificându-şi, falsificându-şi, în ediţii noi, amintirile scrise, pentru a fi pe placul despotului. După ce se sinucisese, Handjian a fost acuzat de succesorul lui că a permis să se publice lucrări în care „rolul tovarăşului Stalin de creator al organizaţiilor bolşevice din Transcaucazia şi Armenia este ignorat”. Un altul, A.K. Karaev, a trebuit să-şi ispăşească crima de a fi „ascuns”, într-o carte apărută în 1926, contribuţia lui Stalin 1” u işcarea muncitorească din Baku, odinioară. Asemenea exemple abundă şi dezvăluie în persoana lui Stalin, megaloman şi suferind de mania persecuţiei, complexul de superioritate care-l chinuie. Istoricii de curte cei mai docili sunt pedepsiţi fără milă atunci când n-au ştiut să-i atribuie noi merite, să-i construiască bucată cu bucată un rol în trecut pe măsura staturii lui viitoare. *Istoriile Partidului* editate până în 1937, deşi beneficiau toate de aprobarea oficială, chiar şi cele ale lui Bubnov şi Iaroslavski, Popov şi Knorin. sunt declarate neadevărate sau nule. În anul 1938, la indicaţiile explicite ale beneficiarului, un nou comoendiu de istorie a Partidului, anonim, anulează toate monografiile precedente. Stalin cere ca în fiecare împrejurare totul să se raporteze la persoana sa. îi suprima pe ultimii martori susceptibili să producă vreodată o mărturie veridică în privinţa lui. Se răzbună când pe unii, pentru că n-au ştiut să vorbească, când pe alţii, pentru că n-au ştiut să tacă. Îşi dă astfel măsura curajului, ca şi a „umanismului”, când, la adăpost de orice risc, insultă învinşii, zdrobeşte prizonierii, se

înverşunează împotriva cadavrelor.

În aceeaşi ordine de idei, nevoia lui Stalin de a auzi laude grandilocvente şi prefăcute, complimente mai mult sau mai puţin sincere la adresa lui nu s-a domolit niciodată. Cele mai multe dintre victimele lui îşi făcuseră iluzia că îl vor îmblânzi slăvindu-i virtuţile, talentele, geniul şi întrecându-se într-un indescriptibil servilism. Ca să nu dăm, citând din N. Lakoba, decât un eşantion din această antologie a înjosirii în linguşire, este destul să spicuim la întâmplare dintr-un text de Buharin: „… Braţul de fier al celei mai înţelepte călăuze a muncitorilor, conducătorul suprem al milioanelor de oameni, al cărui nume simbolizează măreţe planuri cincinale, lupte şi victorii uriaşe, Stalin”. Editorialele *Pravdei*, ca şi cele ale altor zece mii de ziare, sunt în acelaşi stil: „Milioane de ochi arzând de iubire înflăcărată sunt aţintiţi asupra tovarăşului Stalin. Numele lui este repetat cu emoţie profundă de muncitorii din lumea întreagă. În el îşi pun speranţa toţi cei asupriţi. El este părintele tuturor celor ce luptă pentru fericirea omenirii”. Ori de câte ori Führerul bolşevic rosteşte vreo vorbă banală şi obişnuită, *Pravda* vede în discursul lui o „nouă treaptă a istoriei universale” şi nu pierde niciun prilej să afirme „că personalitatea remarcabilă a lui Stalin concentrează întreaga măreţie a viitoarei etape în dezvoltarea omenirii”. Pretinşii duşmani ai poporului, trădători, spioni, troţkişti, fascişti cu două feţe, cu toţii au rostit sau au scris ditirambi asemănători.

Lemn mort a fost sanctificat; Stalin, în viaţă, este divinizat. Un delegat la un congres dă seamă de mandatul lui în următorii termeni: „În acel moment, l-am văzut pe părintele nostru mult iubit Stalin şi mi-am pierdut cunoştinţa. Într-o atmosferă de mare entuziasm, Congresul a ovaţionat îndelung: «Ura!» Probabil că zgomotul uralelor m-a readus la viaţă… Iertaţi-mă, tovarăşi, dacă, aflat într-asemenea stare de emoţie la vederea tovarăşului Stalin, nu l-am putut saluta”. Funcţionari zeloşi îşi scot în evidenţă zelul conformist botezând localităţi cu numele lui Stalin, cu toate desinenţele imaginabile. Alţi filistini organizează la

Batumi o expoziţie a „relicvelor revoluţionare” legate de viaţa dictatorului. Unii îi aşază bustul pe vârful Stalin, cel mai înalt din Pamir, unde vârful Lenin este al doilea; alţii îi ridică statuie în Caucaz pe Elbrus şi anunţă în exaltarea lor simulată: „Pe cel mai înalt pisc din Europa, am înălţat bustul celei mai mari personalităţi a epocii noastre”. Ca şi pentru Ţar, majusculele sunt obligatorii în tipografii pentru pronume şi pentru adjectivele care se referă la temutul lui nume. „Poeţii” din est sunt însărcinaţi contra unor sume considerabile să ridice diapazonul panegiricelor: „Rapsozii nu mai ştiu cu cine să te compare. Poeţii nu au destule cuvinte aiese pentru a Te slăvi” Alte versuri de acelaşi gust: „O, tu, măreţ conducător al popoarelor, Care ai adus pe oameni la viaţă, Care trezeşti pământul la rodnicie, Care chemi secolele la întinerire... Soare strălucind în milioane de inimi omeneşti... „Se pare, de asemenea, că Stalin este „mai înalt decât cele mai înalte spaţii cereşti”, „mai transparent şi mai curat ca apele limpezi ale Baikalului”; „are privirea mai ageră decât vulturii”; este, în fine, „mai puternic ca un leu viteaz” şi este, pe deasupra, o „magnifică grădină cu fructe parfumate” şi, de asemenea, „cel mai scânteietor dintre diamantele Partidului”. „Asemeni soarelui el îşi revarsă razele, izvoare aurite de fericire”. O iconografie hidoasă ilustrează abundent această retorică.

Şi scriitorii din vest se aliniază, de altfel fără efort. Cineva cu numele de Prokofiev rezumă: „Totul este inclus în acest nume atât de uriaş. Totul: Partidul, patria, viaţa, iubirea, nemurirea, totul!” Un anume Avdeenko, simulând admirabil spontaneitatea, recită un mare cântec de vitejie învăţat pe de rost, cu strofe de felul acesta: „Pot să-mi iau zborul spre Lună, să plutesc pe Oceanul îngheţat, să fac o mare descoperire, să inventez o nouă maşină, căci energia mea creatoare nu este de nimeni înăbuşită, toate acestea mulţumită ţie, Stalin, marele meu învăţător” şi, în final: „Oamenii, în toate timpurile, în întreaga lume, vor da numele tău la tot ce-i frumos, puternic, înţelept, minunat. Numele tău este şi va fi încrustat pe fiecare uzină, pe

fiecare maşină, pe fiecare plantă de pe pământ, în inima oricărui om”. Este o întrecere pentru depăşirea paroxismului. Şi mai spre vest unde bugetul sovietic (favoruri, drepturi de autor, invitaţii turistice) întreţine o prostituţie a condeiului considerabilă, s-a găsit în Franţa un scriitor destul de cunoscut şi destul de venal ca să publice o biografie a lui Stalin împodobită cu inexactităţi grosolane, istorice şi de geografie, şi cu falsuri reproduse cu bună ştiinţă pe un fond apologetic tot atât de înjositor pentru autor ca şi pentru beneficiar.[58] Tuhacevski şi confraţii lui executaţi recunoscuseră în Stalin un mare maestru în strategie. Un aviator renumit în U.R.S.S. proclamă: „Acolo unde apare Stalin se risipesc tenebrele…”, dovedind că se poate urca foarte sus şi coborî foarte jos, că un anumit eroism este compatibil cu o anumită lipsă de demnitate. Echipajul de pe *Marat* îi scrie lui Stalin: „Obiect al iubirii Dumneavoastră, însufleţiţi de grija şi dragostea Dumneavoastră părintească, bărbaţii măreţei noastre patrii înfăptuiesc miracole cum nu a mai văzut lumea şi înmulţesc minunile pe pământ, în văzduh, pe apă şi sub apă”. Cu toate acestea, viceamiralul Ivanov, comandant al acestui cuirasat, a fost împuşcat ca duşman al poporului, ca om „cu două feţe”. Este cum nu se poate mai evident că această revărsare de ditirambi frenetici – în care ironia se strecoară adesea în antifrază –, amestecată cu formule bombastice derizorii, trădează o frică intensă de a nu fi pe placul tiranului şi că linguşelile poetice sau literare, adevărate lucrări la comandă plătite cu bani grei, nu sunt decât în aparenţă înflăcărate. Atâtea gloanţe în atâtea cefe, atâţia ocnaşi şi atâtea închisori ne interzic şi cea mai mică iluzie asupra acestui aspect foarte revelator.

„Suflet al oricărei poezii”, se pare, Stalin este în acelaşi timp cel ce însufleţeşte şi întreaga proză: admiratorii lui cu simbrie îi atribuie rolul esenţial în toate

58 Henri Barbusse este autorul acestei apologii neruşinate. Moartea lui bruscă survenită la Moscova, în 1935, a părut suspectă, mai ales lui Troţki, din cauza relaţiilor lui cu Gorki: aproape toţi oamenii apropiaţi lui Gorki au fost suprimaţi de Stalin.

domeniile activităţii umane, în agricultură şi în industrie, în arte, în ştiinţe şi în tehnică. Toate izbânzile se datoresc „genialei lui perspicacităţi”, intervenţiilor lui de fiecare clipă, „în toate detaliile” oricărei activităţi creatoare. Fie că este vorba despre huilă, despre fontă, despre chimie, despre transporturi, despre aviaţie, colhozuri, arhitectură, urbanism, „marele iniţiator” s-a gândit la toate, a prevăzut totul, a prescris totul; „el rezolvă personal toate problemele importante” şi, în plus, „se ocupă el însuşi de toate detaliile practice”. Chiar şi realizările cinematografice s-ar datora „indicaţiilor sale zilnice”. Nou Pico de la Mirandola, el ştie tot şi ceva pe deasupra: fiecare zi aduce o nouă dovadă în acest sens. Dar în 1937, în timpul celei de-a douăzecea aniversări a lui Octombrie coincizând aproape cu sfârşitul celui de-al doilea plan cincinal, situaţia internă a U.R.S.S. se prezintă astfel încât Stalin şi experţii lui, totuşi maeştri în prezentarea de dări de seamă mincinoase şi pricepuţi în discursuri kilometrice, n-au îndrăznit să prezinte bilanţul falsificat al precarei lor opere. O linişte de moarte a stăpânit momentul solemn, aşteptat ca sărbătoarea cea mai importantă a regimului.

Asta pentru că cel de-al doilea plan cincinal, redus totuşi mult mai mult faţă de proiectele delirante elaborate în ajun, n-a putut fi dus la bun sfârşit mai bine decât primul din niciun punct de vedere şi din aceleaşi motive. „Industria produce de 7 ori mai mult decât înainte de război şi venitul naţional a crescut de patru ori” rezumase Stalin la Congresul Sovietelor din 1936. Ar fi mai departe inutil să citǎm cifre lipsite de semnificaţie certă: indicii serioşi de valoare şi de calitate lipsesc şi pe bună dreptate. Stalin este primul care ignoră starea reală a economiei fiindcă el nu primeşte decât informaţii false, dictate de frică, sinceritatea comisarilor şi a secretarilor, a şefilor de trusturi şi de întreprinderi fiind interpretată ca sabotaj şi pedepsită cu moartea. Corectivele aduse de *svodki* poliţiste risipesc iluziile fără să modifice cifrele. Nici rapoartele, nici contabilitatea, nici statistica, nu traduc date efective. Orice verificare şi inspecţie dezvăluie o

minciună, orice analiză dă la iveală o iluzie. Comparaţiile în ruble arbitrare şi variabile nu permit să se înţeleagă nimic. Progresele cantitative se dovedesc amăgitoare când se raportează la investiţiile corespunzătoare şi după ce se dar deoparte rebuturile. Producţia meşteşugărească, atât de importantă cândva în Rusia, se află în 1937 la nivelul ei cel mai de jos şi nu se pune la socoteală în bilanţurile favorabile. Indicatorii referitori la venitul naţional sunt pură fantasmagorie. Creşterea preţului de cost şi al celui de vânzare, semn negativ prin excelenţă, serveşte la umflarea cifrelor de producţie pe hârtia sovietică de proastă calitate. Trebuie deci să luăm în seamă alte criterii.

Nu se poate nega că în 1937 bilanţul general este dezastruos, în ciuda minciunilor propagandei: demonstraţiile din timpul proceselor menite să-l scoată basma curată pe Stalin şi să dea vina pe subordonaţii lui o dovedesc cu toată certitudinea. Accidente de cale ferată, explozii în mine, deteriorări ale utilajelor, risipă de materiale, pierderi de efective la animale, degradarea mărfurilor, distrugeri inutile, sacrificii nejustificate, deficit financiar, dezordine comercială, accidente şi risipă, haosul acesta nu este specific unor comisariate sau altora, ci caracterizează economia „sovietică” totalitară. Stalin ştie totul, face totul, vede totul, răspunde de toate, afirmă cu toate ocaziile apologeţii lui. Acuzându-l pe Piatakov şi pe colegii lui, comandantul suprem se acuză în primul rând pe sine şi recunoaşte astfel că totul merge cum nu se poate mai rău în cea mai rea dintre dictaturi. Aici se dezvăluie unul dintre motivele accesorii grefate, în născocirile din timpul proceselor, pe consideraţiile principale: găsirea unor vinovaţi în locul şi în contul lui Stalin, infailibilul, fiind de la sine înţeles că esenţialul şi secundarul se alternează uneori, se confundă alteori şi că marasmul economic, ca şi pericolul de război, sunt luate în seamă de Stalin în funcţie de necesităţile păstrării puterii.

Aşa cum pretinsul sistem bolşevic n-a fost niciodată, aşa cum spune T.G. Masaryk, decât absenţa totală a

oricărui sistem, altfel spus o serie de improvizaţii şi o acumulare de expediente, în ciuda principiilor afişate, tot aşa pretinsele Planuri se caracterizează prin absenţa unui plan real. Dacă mai există încă o economie mai mult sau mai puţin dirijată în U.R.S.S., aceasta se întâmplă graţie abaterilor de la Plan, încălcărilor, nesocotirilor planului care poartă numele argotic, intraductibil, de *blat*, exprimând contrariul ideii de Plan, combinaţiile personale substituindu-se regulilor stabilite şi graţie cărora devine posibilă evitarea anumitor obstacole. *Bla*tul se opune prin iniţiativa individuală imposibilităţilor create de autoritatea centralizată, dar este neputincios în faţa statului poliţist în a rezolva toate problemele. El amână criza finală a pseudosistemului, fără să o prevină, şi prelungeşte prin paliative un faliment fraudulos ale cărui ficţiuni aritmetice, absolute sau relative, nu dau socoteală de nimic. Uzând de criterii juste, se poate obţine totuşi cheia enigmei.

Este suficient să luăm salariul mediu în Rusia sovietică şi să-l comparăm cu cel din Rusia ţaristă, dar raportate amândouă la o unitate comună de măsură. (Vezi Yvon: *L'U.R.S.S. telle cu'elle est*): salariul de 600 de kilograme de pâine pe lună în 1913 scăzuse în 1935 la 170 de kilograme, se micşorase, prin urmare de două ori. Or, în 1927, în momentul celei de-a zecea aniversări a lui Octombrie, ultimul an de NEP, el crescuse la 800 de kilograme. În 1937, era echivalentul a 260 de kilograme, adică jumătate faţă de cel de dinaintea războiului, dar aparenta creştere se datora privilegiilor crescute ale favorizaţilor regimului, încorporate şi ele în suma globală. (Profesorul S. Prokopovici deduce savant, din date sovietice parţiale, dar mai degrabă favorabile, în artificiul lor, regimului lui Stalin, că salariul lunar de 24, 30 de ruble de dinainte de război a coborât la 16, 50 ruble în 1937, din care trebuie scăzute de altfel reţinerile obligatorii variind între 15 şi 21 la sută.) Exprimat în produsul alimentar de bază, pâinea neagră, calcul simplu şi mai apropiat de adevăr decât cele mai savante cifre statistice, salariul mediu al muncitorilor nu atinge, la sfârşitul celui de-al

doilea cincinal, nici măcar jumătate din salariul de mizerie de altă dată, unul dintre cele mai mici din Europa, ţinând cont de salariul în natură (servicii sociale) şi de reţineri (impozite, cotizaţii, subscripţii obligatorii). Suprafaţa de locuit în oraşe este mai mică de 5 metri pătraţi de persoană, asta pe hârtie, în realitate, pentru categoria muncitorilor, ea se reduce la jumătate. Asigurările sociale redistribuie cu parcimonie, cu o mână, o mică parte din ceea ce se reţine cu cealaltă. Deoarece muncitorii agricoli împărtăşesc în privinţa veniturilor soarta nefericită a locuitorilor de la oraşe, rezultă că întreaga populaţie muncitoare suportă costurile acestui regim deosebit de dur de exploatare şi asuprire a omului de către om, în care domnesc delăsarea şi arbitrarul, venalitatea şi minciuna, delapidarea şi parazitismul, nepotismul în despotism, cnutul simbolic şi pedeapsa cu moartea.

Între 1927 şi 1937 sute de miliarde de ruble au fost investite în industrie şi în agricultură pentru a le dota cu echipament modern, ca să se ajungă în final la munca în pierdere. Chiar ştiind ce înseamnă miliardele sovietice şi cât valorează rublele lui Stalin, resursele afectate astfel mijloacelor de producţie arată că a fost considerabil afectat venitul naţional şi corespund exact acestei brutale scăderi a nivelului de viaţă exprimată prin salariu. La acest preţ exorbitant, cuceririle tehnice îşi capătă semnificaţia lor adevărată. Niciuna dintre ele nu merită cheltuiala făcută, sacrificiile, suferinţele impuse unui mare popor pe care istoria l-a privat de mijloace de apărare. Exemplul altor ţări şi chiar al Rusiei ţariste dovedeşte că era posibil să se facă mult mai bine, mai ieftin şi mai durabil prin mijloace mai raţionale şi cu metode mai umane.

Cum era de prevăzut, în absenţa unor reforme profunde, structura industrială încropită cu ajutorul terorii nu rezistă probei experienţei: dezechilibru permanent, disproporţii de necorectat, uzură prematură a materialului, imobilizarea maşinilor, prăbuşire sau deteriorare a clădirilor noi, avarii frecvente şi multe accidente, întreruperi forţate ale lucrului denunţă viciile „sistemului”

şi tarele regimului. Calitatea producţiei scade continuu, diminuând cantităţile utile; proporţia „rebuturilor" atinge şi depăşe. de câteodată 50% în anumite uzine moael. Transporturile se află într-o stare de deteriurare extremă, stananovismul grăbeşte uzura maşiniior-unelte indispensabile şi costisitoare. Producţia de bunuri de consum pe anul 1937, comparativ cu cea a mijloacelor de producţie, nu reuşeşte să o ajungă din urmă pe cea de dinainte de război şi n-o va ajunge din urmă nici măcar în 1942, la sfârşitul celui de-al treilea cincinal (*Pravda*, 14 august 1937). Randamentul în muncă, comparativ cu cel din marile ţări industrializate, este în U.R.S.S. de aproximativ cinci ori mai mic. Preţurile de cost sunt de cinci ori mai mari, poate – calculele oficiale nu permit o evaluare sigură. Este imposibil să estimăm pierderile, furturile, risipa, deficienţele. Centralismul excesiv, numărul instanţelor, abuzul de controale, birocraţia, formalismul, suspiciunea şi incompetenţa, adăugate la celelalte plăgi ale societăţii sovietice, fac ineficiente metodele industriale şi explică în mare parte rezultatele mediocre. Se înţelege de ce a ţinut Stalin să găsească cu orice chip trădători, sabotori pentru a da socoteală de eşecurile lui şi de ce a decapitat în 1937 mai mult de jumătate din întreprinderi trimiţându-i la închisoare sau la moarte pe conducătorii lor.

Agricultura colectivizată suferă de aceleaşi neajunsuri ca şi industria de stat şi în plus de propriile ei tare. Sub apăsarea noii birocraţii rurale, poliţienească şi hârţogară, colhozurile nu sunt rentabile iar sovhozurile uriaşe, condamnate după cum o dovedeşte experienţa la fărâmiţare inevitabilă, nu supravieţuiesc decât graţie subvenţiilor. Pierderile înregistrate în şeptel ca urmare a colectivizării nu vor fi remediate multă vreme, altfel decât pe calea creşterii animalelor în gospodăriile individuale. Producţia de cereale a scăzut, de la 96, 6 milioane de tone în 1913, la 77 milioane de tone în 1936, cifra lui S. Prokopovici stabilită după datele sovietice. Dar, a spus Stalin în decembrie 1935, „... secerişul făcut cu ajutorul

treierătorii duce la pierderi enorme... Cu sistemul acesta pierdem în jur de 20 – 25 la sută din recoltă". Evalua atunci pierderile la un miliard de puduri pe an, adică 16 milioane de tone, aproape un sfert din recolta teoretică şi preconiza ca „producţia anuală de cereale în viitorul apropiat să ajungă de la 7 la 8 miliarde de puduri". În anul 1937, an socotit excepţional, a fost vorba în propagandă despre o recoltă brută de 110 milioane de tone, adică cele 7 miliarde de tone cerute de Stalin, care comandă elementelor naturii ca şi oamenilor, care-şi impune voinţa solului, seminţelor, meteorologiei, dar mai ales statisticii. Cifre pe hârtie, cifre teoretice estimate înainte de recoltă, cifre record din care va trebui scăzut cel puţin un sfert, pierderile recunoscute de Stalin şi pierderile suplimentare datorate neglijenţei administrative obişnuite: a şasea parte din recoltă, neridicată de pe câmp şi netreierată, a putrezit sub zăpadă şi asta într-o ţară unde dacă aduni spice de pe câmp în urma secerişului eşti pasibil de pedeapsa cu moartea ca „furt din proprietatea socialistă". În afară de asta, nu se mai pun la socoteală pierderile din timpul transportului şi ale însilozării. (Mai târziu, statistica va evalua recolta ele cereale a anului 1937 Ia 120 milioane de tone, pe cea din 1938 la 95 milioane de tone, cifre de altfel contrazise de alte documente nu mai puţin oficiale.) Statul reţine, la preţuri echivalând cu o spoliere, 85 la sută din producţia agricolă. Urmarea este o sărăcie generală îngrozitoare; numai producţia individuală sau familială, alături de sectorul pseudosocialist, mai stăvileşte foametea. În 1937 colectivizarea este aproape integrală (18, 5 cămine ţărăneşti) şi pentru a-i constrânge pe ultimii cultivatori rămaşi în afara colhozurilor (1, 4 milioane de familii) au fost decretate pentru 1938 impozite prohibitive pentru posesorii de cai, deşi Stalin amintise în anul precedent în Comitetul Central „principiul adeziunii libere". În 1939, puterea emite alte decrete pentru a reduce terenurile repartizate agriculturii private, sub pretextul de a păstra proprietatea colhozurilor şi pentru a-i constrânge pe ţărani să depună o mai mare cantitate de

muncă colectivă în beneficiul statului parazit. Şi cu punerea în aplicare a acestor noi măsuri arbitrare nu a fost spus ultimul cuvânt, bolşevicii neisprăvind niciodată să strice ceea ce a fost făcut şi să refacă ceea ce nu fuseseră în stare decât să strice.

La cel de-al XVIII-lea Congres al Partidului, în martie 1939, Stalin şi Molotov au trebuit să recunoască considerabila întârziere economică a U.R.S.S. faţă de celelalte ţări industrializate, după două planuri cincinale aplicate într-un ritm triumfal. Este retractarea implicită a tuturor afirmaţiilor lor anterioare cu privire la avansul pe care l-ar fi luat tânăra producţie pretins socialistă asupra bătrânei lumi capitaliste decadente, cea mai crudă dezminţire posibilă suferită de propaganda lor mincinoasă. „Ne trebuie timp, mult timp pentru a depăşi din punct de vedere economic principalele state capitaliste”, descoperă Stalin după ce proclamase de mult timp *urbi et orbi* că U.R.S.S. „Ajunsese din urmă şi depăşise” Europa şi America. Iar Molotov precizează: „Cum spune Stalin în raportul lui, este nevoie de timp pentru a duce la îndeplinire această sarcină: cel puţin zece sau cincisprezece ani şi încă două sau trei planuri cincinale”. În detaliu, în harababura de lăudăroşenii obişnuite, datele referitoare la realizări pe care le recunosc cei doi profeţi se referă la produsele de primă necesitate în aceeaşi măsură şi chiar mai mult decât materiile prime; mai multe hotărâri care contrazic gigantomania industrială şi centralizarea excesivă li se alătură; ele fac de acum inutilă respingerea unui anumit şarlatanism care ţinuse până atunci, timp de vreo zece ani, loc de doctrină pentru bolşevici.

Dacă industria şi agricultura U.R.S.S. produc în pierdere şi înghit o mare parte din venitul naţional, deficitul se traduce în privaţiunile suportate de ansamblul muncitorimii: în definitiv, el este acoperit prin milioane de ore de muncă neplătită, duce la sacrificarea a milioane de vieţi omeneşti. Criteriul demografic, ţinut ascuns de către Stal în vorbeşte mai elocvent decât oricare altul. Pe baza

recensământului din 1926: 147 de milioane de locuitori şi, aplicând un coeficient de natalitate de 2, 3 la sută pe an, adică în jur de 3 milioane de creştere anuală, cifră repetată de Stalin, cel de-al doilea plan cincinal prevedea o populaţie de 180 de milioane de suflete la sfârşitul anului 1937. Recensământul efectuat la începutul acestui an, după o minuţioasă pregătire şi cu o armată de peste un milion de recenzenţi, duce la arestarea şefilor de la Statistică şi a colaboratorilor lor apropiaţi, rezultatele rămânând necunoscute. După W. Kriviţki, informat la excelenta sursă confidenţială a GPU, „în locul celor 171 milioane de locuitori scontaţi pentru 1937, s-au găsit mai puţin de 145 milioane; nu ies deci la socoteală în U.R.S.S. aproape 30 de milioane de indivizi”. În realitate, dacă Planul sconta pe 180 de milioane la sfârşitul anului, asta înseamnă 177 la început deci o lipsă de 32 de milioane. În loc să crească în fiecare an „cu încă o Finlandă întreagă” cum spunea Stalin, U.R.S.S. a pierdut echivalentul unei întregi Polonii, sau a zece Finlande. Departe de a „oglindi victoriile socialismului”, aşa cum se prevăzuse, recensământul reflectă eşecurile bolşevismului, dezastrele industrializării şi ale colectivizării, comparate adesea cu efectele câtorva războaie devastatoare. Cerând pentru ianuarie 1939 un nou recensământ, Stalin va veghea de această dată să obţină totalul fixat dinainte: 170 de milioane de suflete, cifră mai modestă decât previziunile anterioare. Dar nu-i va învia pe morţi şi nu va compensa atâtea pierderi fizice şi atâtea prăbuşiri morale.

Informaţia, tragică în uscăciunea ei şi de un patetism inexprimabil, culeasă de W. Kriviţki, este, de altfel, conformă informaţiilor fragmentare şi aproximative primite din altă parte. Dacă un reprezentant al *Curierului socialist* putuse deja să semnaleze 5 milioane de victime câte s-au înregistrat în timpul foametei din 1932 – 1933 (*Soţialisticeski Vestnik* nr. 9, din 10 mai 1934), un socialist american probolşevic, Harry Lang, întorcându-se îngrozit dintr-o călătorie în U.R.S.S., a aflat, graţie unui înalt funcţionar sovietic şi a publicat în *Forward* din New York,

că cel puţin 6 milioane de înfometaţi au murit atunci în Ucraina; el raportează că 40% din populaţie a dispărut în anumite regiuni ale Ucrainei şi ale Bielorusiei; organizaţii de sprijin numără 140.000 de morţi în 1933 numai în coloniile de ţărani nemţi (*Forward*, 19 februarie 1936 şi următoarele). Un fost comunist american dezamăgit, Adam J. Tawdul, ştie de la Skrâpnik că cel puţin 8 milioane de indivizi au murit de foame în Ucraina şi în Caucazul septentrional; Baliţki, şeful GPU în Ucraina, număra între 7 şi 8 milioane de victime numai în Ucraina; directorul uzinei de tractoare de la Celiabinsk, Lovin, îi spune că mai bine de un milion de înfometaţi au pierit în Ural, pe Volga superioară şi în Siberia occidentală (*New York American*, 18 – 29 august 1935). Dacă ne gândim la soarta cruntă a milioane de deportaţi, la nenumăraţii deţinuţi maltrataţi din lagărele de muncă forţată în care o rată a mortalităţii înspăimîătoare seceră un număr uriaş de vieţi, la carcerele şi la închisorile înţesate, la milioanele de copii părăsiţi dintre care numai un procent mic reuşeşte să supravieţuiască execuţiilor capitale şi expediţiilor punitive, pe scurt, la aoundenţa de „secer în snopi mari” ale lui Stalin, nu îxistă motive de mirare în faţa imenselor masacre din această gigantică temniţă numită printr-o dublă antifrază „patrie sovietică”.

Autor şi vinovat de pierderi de substanţă care echivalează într-un stat modern cu mai multe mari războaie pierdute, primul răspunzător de un regres material şi de o decădere morală care împing Rusia foarte departe în urmă în ciuda avioanelor şi tancurilor sale de asalt, Stalin este atunci prins între frica de un război limitat în care U.R.S.S. s-ar afla faţă în faţă cu un adversar puternic şi dorinţa unui război generalizat în care ar beneficia fie de aparenta ei neutralitate, fie de alianţe puternice. Astfel înţeles, un război limitat ar însemna pentru el pierzania, în mod sigur, războiul generalizat ar fi, în mintea lui, salvarea. Alternativa îi dictează politica externă care, drept răspuns la ostilitatea activă a lui Hitler, tinde să determine U.R.S.S. să intre în orice alianţă

formată împotriva Germaniei sau Japoniei şi, în subsidiar, împotriva aliaţilor sau complicilor lor. Intervenţia rusă în Spania (1936) sau în China (1937) ilustrează bine tactica lui de prezenţă moderată corespunzând cu mijloacele modeste ale U.R.S.S., permiţându-i, la costurile cele mai scăzute, să dejoace planurile inamicilor săi, să contribuie la subminarea lor şi să aibă astfel un cuvânt de spus în mersul războiului şi în încheierea păcii, păstrându-şi în acelaşi timp intact grosul forţelor pentru circumstanţe vitale. O aceeaşi perspectivă era cu bucurie luată în consideraţie în privinţa Cehoslovaciei (1938), greul luptei împotriva Germaniei căzând, în acest caz, pe umerii Franţei şi ai Angliei. Mimarea unui patriotism activ şi belicos sub paravanul unor formule democratice şi tradiţionaliste de către partidele comuniste din Vest şi din Est aservite lui Stalin nu are alte mobiluri. O lucrare paralelă de imixtiune prin diferite modalităţi de influenţare se efectuează în partidele de guvernământ, exploatând uneori sentimente respectabile, uneori interese inavuabile, întotdeauna complezenţe înfricoşate.

Karl Marx, de care bolşevicii se servesc până la a suporta efecte de ricoşeu, denunţa deja din 1864 „... pagubele imense şi de nimic stăvilite ale acestei puteri barbare al cărei cap se află la Petersburg şi a cărei mână poate fi regăsită în toate cabinetele Europei”... De atunci, Rusia nu s-a schimbat decât în rău şi, cum a spus-o marchizul de Custine în urmă cu un secol, „naţiunea însăşi nu este decât un afiş lipit pe harta Europei, indusă în eroare de o imensă ficţiune diplomatică”. Totuşi, prin diplomaţia lui întortocheată şi prin carenţele socialismului contemporan, Stalin a obţinut fără dificultate succese parţiale graţie tulburării profunde a vechii Europe cuprinsă de panică în faţa statelor totalitare care vor să revizuiască harta lumii. A putut, într-un monstruos echivoc, să trateze cu statele plutodemocratice oarbe în faţa antagonismului între slavi şi germanici, inconştiente asupra afinităţilor totalitarismului de dreapta cu cel de stânga, incapabile să discearnă la timp pericolele şi să

acţioneze rapid în consecinţă, resemnate din miopie să accepte necondiţionat orice concurs eventual pentru a-şi asigura în caz de război existenţa. Dat, în acelaşi timp, prin pontica sa autocratică şi economia sa înapoiată, Stalin subminează puterea de care dispune lipsind-o de suport popular, suprimând elitele, zdruncinând întreaga armătură, ruinând statul sub contradicţiile sale interne, suscitând în imperiul său forţele centrifuge, ceea ce explică tăcerea glacială a Moscovei în momentele cele mai critice ale istoriei europene de la venirea la putere a naţional-socialismului în Germania.

Rusia eternă cu milioanele ei de locuitori împrăştiaţi pe spaţii atât de imense ar putea să reziste timp îndelungat unui război defensiv, dar regimul ar trebui să se transforme sau să dispară în timpul oricărui război ameninţând ţara în realizările ei concrete. Această antinomie între Rusia propriu-zisă şi regimul lui Stalin are consecinţe inexorabile. O înfrângere militară a U.R.S.S. ca şi o criză internă riscă să fie fatale aliaţilor săi lipsiţi de prevedere şi să se transforme în dezastru. O victorie comună, repurtată, în epuizarea generală, datorită armelor şi resurselor aliaţilor săi, ar aduce în actualitate o altă previziune sumbră a aceluiaşi Karl Marx: în ipoteza în care continentul european ar persista în excesele capitalismului, aservirea omului de către maşină, cursa înarmărilor, creşterea datoriilor publice, scria autorul *Capitalului* în 1867, „întinerirea Europei prin cnut şi printr-o infuzie obligatorie de sânge calmuc, prezisă cu atâta seriozitate de către pe jumătate rusul şi în întregime moscovitul Herzen… ar deveni inevitabilă”.

Dar tânăra Rusie epuizată de Stalin până la anemiere, lasă cale liberă dinamismului germanic şi, în absenţa unui *modus vivendi* cu Hitler, stă în expectativă asemeni bătrânelor naţiuni occidentale pacifiste, ceea ce reuşeşte cel mult să amâne eventualitatea apocaliptică întrevăzută de Herzen şi de Marx, profeţi adesea contradictorii ai socialismului. Regimul ei politic îi interzice să joace un rol pe măsura ei în istoria timpului

nostru şi, în această privinţă, Stalin se arată a fi cel mai bun agent benevol al Germaniei. Acest regim poliţienesc care nu încetează să evolueze prin contradicţii, va evolua încă până la a suporta la primul şoc serios o mutaţie bruscă, anunţată prin toate semnele, pregătită prin fermenţi invizibili. Înainte de a atinge un stadiu durabil, caracterul ei tranzitoriu face imposibilă tentativa de a o defini printr-o formulă satisfăcătoare: dar trăsăturile frapante ale fizionomiei sale exclud, în orice caz, definiţiile măgulitoare cu care o împodobeşte Stalin.

Lenin, Troţki şi Buharin, cei trei capi principali ai regimului în vremea când era încă permisă gândirea, nu s-au putut pune de acord pentru a-l defini drept capitalism sau socialism de stat, primul preferând capitalism, ceilalţi socialism. Evoluţia ulterioară, sub Stalin. a simplificat şi complicat în acelaşi timp problema Dificultatea de a alege ţine fără îndoială de identitatea conţinutului celor doi termeni. Este semnificativ faptul că o aceeaşi ezitare intervine şi când este vorba despre realizările etatiste ale fascismului şi naţional-socialismului. Vechiul vocabular exprimă deci foarte nesatisfăcător noile fenomene istorice. Au fost necesare cuvinte noi, ca bolşevism şi fascism, fără sens politic în sine, pentru a desemna mişcări sociale necunoscute şi ideologia lor empirică, mişcări care oferă pe termen lung atâtea asemănări şi se dedau la atâtea împrumuturi şi schimburi, încât acelaşi neologism „totalitarism” le caracterizează de minune pe amândouă. Mussolini a început prin a-l imita pe Lenin, Hitler a continuat prin a-i imita pe Mussolini şi pe Stalin, acesta din urmă în schimb copiază de la cei doi emuli, mai ales în ceea ce au ei mai rău. La intervale mari de timp, cu Stalin în frunte, dictatorii se urmează unul pe celălalt pe calea aleasă pentru a-şi educa şi disciplina supuşii prin aducerea la ordine, trimiterea la răcoare sau la moarte. Nu este deloc posibil ca atâtea analogii în limbaj şi în fapte, procedee şi metode, instituţii şi tipuri umane să nu reflecte nicio înrudire istorică, doar dacă nu presupunem eventualitatea unui divorţ absolut între fond şi forme.

În ce-l priveşte pe Stalin el pretinde că până şi „expresia socialism de stat este inexactă”; el apreciază în 1936 că „victoria totală a sistemului socialist în toate sferele economiei naţionale este acum un fapt împlinit” şi că „prima fază a comunismului, socialismul, s-a realizat deja la noi pe ansamblu”; el merge până la a spune că stahanovismul „pregăteşte condiţiile necesare pentru trecerea de la socialism la comunism”. Pentru a-l dezminţi sunt suficiente faptele. Stalin neagă „socialismul de stat” sub pre –, textul că proprietatea mijloacelor de producţie în U.R.S.S. este colectivă. Dar însuşirea profitului are aici un caracter privat indubitabil şi asta este important. Profitul transpare în inegalitatea socială tot mai accentuată, mai revoltător în injustiţia lui mai pregnantă decât în ţările capitaliste unde se atenuează, mai intolerabil sub o terminologie egalitară ipocrită. Se ştia deja, nicio societate, n-a existat niciodată, fără o ierarhie, fără autoritate, fără privilegii naturale sau artificiale. Dar visul socialist de a pune bazele unui nou tip de societăţi s-a transformat în Rusia în coşmar. „Exproprierea expropriatorilor” a dus la un fel de feudalism birocratic sub care proletariatul şi ţărănimea, înjosiţi de către funcţionărime şi elită, au fost reduse la un fel de sclavie; şi dacă modul de producţie nu este chiar capitalist propriu-zis, noţiune de altminteri indefinisabilă, atunci el merită mai degrabă, pentru majoritatea defavorizaţilor sovietici, numele de sclavagism.

Stalin analizează „păturile conducătoare” ale Partidului în termenii următori: în jur de 3.000 – 4.000 cadre superioare, „Înaltul Comandament”; urmează între 30.000 – 40.000 conducători mijlocii, „cadrele noastre ofiţereşti”; în fine, între 100.000 şi 150.000 subalterni, „cadrele noastre subofiţeresti”. \ceşti aproximativ 200.000 de indivizi domină politic populaţia şi conduc birocraţia, specialiştii, intelectualii, funcţionarii care ocupă poziţii economice privilegiate. Se poate estima, după Troţki, la aproximat v 10 milioane numărul celor apa ţinând categoriilor sociale cele mai favorizate, adică vreo 25 de

milioane, socotindu-i cu familii cu tot. Dacă populaţia numără 145 de milioane de suflete, cifrele lui W. Kriviţki, privilegiile sunt câştigate pe spinarea a 120 de milioane; dacă ea ar fi fost de 180 de milioane, cifra de plan, ele s-ar fi obţinut prin truda a 155 de milioane. Regim de privilegii, fiindcă este un regim de exploatare, regim poliţienesc pentru că este unul de opresiune. Prezenţa mulţimii de poliţişti în toate organele aşa-zis reprezentative ale acestui regim paradoxal dă o slabă idee despre această opresiune şi despre această exploatare, mai dură decât oriunde în altă parte în lume fără ca prin asta regimul să fie mai solid. Herzen a definit printr-o schiţă percutantă, valabilă încă şi astăzi, pentru U.R.S.S., vechea Rusie: „Edificiu mixt, fără arhitectură, fără soliditate, fără rădăcini, fără principii, eterogen şi plin de contradicţii. Lagăr civil, cancelarie militară, stare de asediu în timp de pace, amestec de reacţiune şi de revoluţie, în stare să dureze timp îndelungat şi să cadă mâine în ruină”.

Acest amestec de reacţiune şi de revoluţie derutează amatorii de situaţii clasice şi se pretează rău la mijloacele sărace ale limbajului sociologic, puţin fecund în neologisme. Fascismul derutează şi el prin acelaşi amestec. Mussolini îl numeşte revoluţie, adversarii lui răspund: contrarevoluţie preventivă. Revoluţia şi contrarevoluţia au accepţii foarte diferite şi nu este, fără îndoială, întâmplător că în U.R.S.S., în certurile de interpretare istorică dintre şcoala lui Târle, triumfătoare împotriva şcolii Pokrovski, condamnată la tăcere, rolul revoluţionar al lui Bonaparte sau contrarevoluţionar al lui Napoleon ocupă un loc atât de important. Unii au considerat că în Rusia contrarevoluţia există chiar în bolşevism, alţii n-o identifică decât după impostura Constituţiei staliniste. O mai putem defini de asemeni ca epocă în care practica merge deschis în contradicţie cu teoria, în care vechile iluzii ale credinţei cedează noului cinism sceptic, unde inconştienţa în contradicţia dintre fapte şi vorbe se transformă în conştiinţa minciunii. În acest sens, Lenin întruchipează revoluţia cu înfrângerile ei

reale iar Stalin contrarevoluţia în ciuda pretinselor ei victorii.

Un anumit recul va da mai multă precizie mersului acestei contrarevoluţii informe ale cărei efecte vor fi timp îndelungat mai puţin evidente decât cauzele. T.G. Masaiyk, mai clarvăzător în analiza psihologică decât în concepţiile de constructor al statului, a evidenţiat cel mai bine eroarea fatală pe care i-a transmis-o Lenin lui Stalin: „Când se crede că s-a atins deja stadiul definitiv al evoluţiei şi că s-a ajuns deja la cunoaşterea infailibilă a întregii organizaţii a societăţii, oamenii încetează să lupte pentru progresul şi perfecţionarea acesteia şi nu mai există ca principal şi chiar unic scop decât conservarea propriei poziţii şi puteri”. Experienţa confirmă pe deplin opinia lui asupra spiritului acestui „regim abstract dedus dintr-o teză şi pus în practică prin violenţă”, „dictatură absolutistă a unui singur om şi a ajutoarelor lui”, regim de centralism rigid, de inchiziţie şi de infailibilitate: „Dictatura bolşevistă îşi are originea într-un infailibilism lipsit de orice simţ critic, de orice spirit ştiinţific; un regim care se teme de critică şi de juaceata oamenilor care gândesc este, prin chiar acest lucru, un regim imposibil”. Şi un regim imposibil, neviabil, nu durează decât prin minciună, constrângere, corupţie, teroare şi masacre.

Mersul lucrurilor şi comportamentul oamenilor au contrazis toate previziunile optimiste ale lui Lenin, atât speranţele lui într-o democraţie superioară, cât şi concepţiile semianarhiste enunţate în *Statul şi revoluţia* şi alte scrieri din aceeaşi epocă, în ajunul revoluţiei. Din tezele particulare ale lui Troţki – la fel – nimic n-a rezistat experienţei, în special noţiunea verbioasă şi abstractă de „revoluţie permanentă”. Lenin a murit prea devreme pentru a apuca să tragă concluziile despre moartea prematură a bolşevismului. Troţki n-a ştiut să profite de calmul exilului pentru un adevărat examen de conştiinţă: memoriile sale nu aduc istoriei nici măcar contribuţia documentară pe care am fi fost îndreptăţiţi să o aşteptăm de la un protagonist de talia lui, articolele şi broşurile lui

parafrazează în gol o argumentare reluată mereu fără să clarifice nicio problemă. Eşecul bolşevismului în Rusia este însoţit de acela, iremediabil, al comunismului în Internaţională şi învăţămintele trase din experienţă depăşesc cu mult terenul războiului civil. Socialismul democratic în diferitele sale curente, s-a lăsat aproape peste tot antrenat şi compromis în numele legitimei apărări împotriva fascismului de către comunismul totalitar. Agonia speranţei socialiste în lume deschide astfel o criză ideologică greu previzibilă. Le va reveni prin urmare epigonilor generaţiei neputincioase sarcina de a face bilanţul bolşevismului naţional, al comunismului internaţional şi al socialismului tradiţional pentru a trage învăţămintele necesare. În mod logic, aceasta ar trebui să-i determine să examineze ce mai rămâne viu şi ce este mort în doctrina mamă, destul de prost cunoscută, deşi foarte celebră sub numele de „marxism”.

Paris, martie 1939

Bibliografie

Începând cu 1936 devine imposibil să înregistrăm toate scrierile mărunte ale lui Stalin (scrisori publicate, telegrame, toasturi etc.) la sfârşitul unei lucrări ca cea de faţă, destinată marelui public instruit. Nu putem decât să-i trimitem pe cei interesaţi la repertoriul bibliografic complet: Lista de articole şi documente de Marx, Engels, Lenin, Stalin publicată pentru prima oară în 1935 – 1936, *Prol. Rev.*, nr. 7, M., 1936; *idem* pentru 1936 – 1937, *Prol. Rev.*, nr. 8, M., 1937; şi *idem* pentru 1937 – 1938, *Prol. Rev.*, nr. 9, M., 1938.

După prima ediţie (franceză) a prezentei lucrări au apărut în U.R.S.S. diverse texte, opuscule, culegeri având mai mult sau mai puţin direct legătură cu trecutul lui Stalin. Am crezut de cuviinţă să le menţionăm pe cele mai importante în bibliografia ultimului capitol, deşi se referă la epoci tratate în capitolele anterioare.

I. Stalin, Congresul de la Londra al P.M. S.-D. R. Notele unui delegat; Reeditare după *Bakiński Proletari*, nr. 1 – 2, Baku, 2 şi 10 iulie 1907; semnate Koba Ivanovici;

Prol. Rev., nr. 6, M., 1935;

I. V. Stalin, Scrisoare lui V. L Lenin (1915); Scrisoare către ziarul *Les Questions d'Assurance* (1916); Articol: „Strângeţi rândurile" (1917); *Prol. Rev.*, nr. 7, M., 1936;

I. Stalin, Discurs la prima conferinţă a stahanoviştilor, M., 1935; Discurs la palatul Kremlinului la investirea academicienilor din Armata Roşie, M., 1935. Convorbire cu scriitorul englez H.D. Wells, M., 1935; Despre proiectul de Constituţie a U.R.S.S., Raport, etc., M., 1936; Convorbire cu preşedintele sindicatului de presă american Scripps-Howard News Papers, cetăţeanul Roy Howard, M., 1936; Articole şi discursuri despre Ucraina, Kiev, 1936;

I. Stalin, A. Jdanov, S. Kirov, Remarci pe tema sumarului manualului de „Istorie a U.R.S.S.", *Prol. Rev.*, nr. 7, M" 1936;

I. Stalin, S. Kirov, A. Jdanov, Remarci asupra sumarului manualului de „Istorie Nouă", *Prol. Rev.*, nr. 7, M., 1936;

I. Stalin, Despre manualul de „Istorie a Partidului", *Prol. Rev.*, nr. 8, M., 1937; Despre neajunsurile muncii de partid şi măsurile pentru lichidarea troţkiştilor şi a altor indivizi „cu două feţe"; Discurs de încheiere etc., *Prol. Rev.*, nr. 8, M., 1937; Scrisoare a tovarăşului Ivanov şi Răspuns al tovarăşului Stalin, *Prol. Rev.*, nr. 9, M., 1938.

(Stalin); S. Alliluev, întâlniri cu tovarăşul Stalin, *Prol. Rev.*, nr. 8, M., 1937. – L. Beria, Despre problema istoriei organizaţiilor bolşevice în Transcaucazia, M., 1935, ed. a 3-a, completă, M., 1937; Demonstraţia de la Batumi în 1902, M., 1937. – E. Ghenkina, Sosirea tovarăşului Stalin la Ţariţîn, M., 1937 şi *Prol. Rev.*, nr. 7, M" 1936; Bătălia pentru Ţariţîn în 1918, *Prol. Rev.*, nr. 1, M" 1939. – V.M. Levitski, La lutte de Staline et la lutte contre Staline, P., 1937.

— Lupta revoluţionară a ţăranilor din Georgia în 1905, M., 1935. – F. Mahardze, Organizaţiile de partid în Transcaucazia în ajunul şi după cel de al doilea Congres, *Prol. Rev.*, nr. 2, M., 1933. – A. Markov, Staline et

Araktcheev, *Postiednia Novosti*, P., 21 nov. 1933.

— Materiale bibliografice despre greva din Baku în 1904, *Prol. Rev.*, nr. 5, M., 1935. – M. Orahelaşvili, Victoria revoluţiei socialiste din Octombrie în Georgia, *Prol. Rev.*, nr. 7, M., 1936.

— Povestirile muncitorilor bătrâni din Transcaucazia despre marele Stalin, ed. a 2-a, M., 1937.

— Stalin şi

Haşim, Prefaţă de N. Lakoba, M., 1935.

— Profile sovietice, 7, Iosif Visarionovici Stalin (după amintirile personale), *Russian în Britain*, de la nr. 19 – 43 la nr. 149, London, din 17 oct. 1937 până în 20 ian. 1938.V. Schweitzer, Tov. Stalin în exil la Turuhansk, *Prol. Rev.*, nr. 8, M., 1937.

A. Barmine, Vingt ans au service de l'U.R.S.S., P., 1939. – N. De Basily, La Russie sous les Soviets, P., 1938.

— Bilan de la terreur en U.R.S.S. (faits et chiffres), P., 1936. – B. Brutzkus, Economic Planning în Soviet Russia, London.

1935. – U.R.S.S., Terrain d'expériences économiques, P., 1937. – A. Ciliga, Au pays du grand mensonge, P., 1938.

— Walter Citrine, I Search for Truth în Russia, London, 1936. – W.H. Chamberlin, Russia's Iron Age, Boston, 1934.

— Conferinţa P.M.S.-D.R. de la Praga din 1912, Articole şi Documente, M., 1937.

— Conferinţa P.M.S.-D.R. de la Praga etc. Culegere de articole şi de materiale de O. Piatniţki, M., 1937.

— Constituţia (Legea fundamentală) a U.R.S.S., M".

1936.

— Cursul scurt de istorie a U.R.S.S., sub coordonarea lui A. Şestakov, M.

1937.

— Max Eastman, Artists în Uniform, New York, 1934; The end of Socialism în Russia, Boston, 1937. – A. Gide, Retour de l'U.R.S.S., P., 1936; Retouches à mon retour de l'U.R.S.S... P., 1937. – (E. Herriot): Les orocès politiques en U.R.S.S., P., 1937. – storia scurtă? Partidului Comunist din

U.R.S.S., stabilită de o echipă de profesori roşii de la Institutul Istoric al Partidului etc., sub direcţia lui v. Knorin, ed. a 2-a, M., 1936.

— Istoria Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii, Cursul scurt, M., 1938. – N. Haritonov, K.E. Voroşilov, Biografie, M., 1931. – M. Kalinin, în aceşti ani, 3 vol., M., 1929.

— Kléber Lega y, Un mineur français chez les Russes, P., f.d. – M. Litvinov, Politica externă a U.R.S.S., M., 1935.

— Eugène Lyons, Assignment în Utopia, 1937.

— Miliero, Sous le ciel rouge, P., 1935. – V. Molotov, Constituţia Socialismului, M., 1936.

— Patria Noastră (sub coordonarea lui A. Steţki, S. Ingulov, N. Barański), M., 1937.

(Opoziţia); Case (the) of Leon Trotsky. Report of hearings on the charges made against him in the Moscow trials, by the preliminary Commision of Inquiry: John Dewey, chairman etc., London, 1937.

— Complicii de dreapta ai bandei troţkiste, M., 1937.

— Despre istoria Partidului bolşevist. Partidul în luptă cu Opoziţia, Culegere de articole, M., 1936. – D. Manuilski, Ambianţa capitalistă şi rezervele troţkiste, M., 1937.

— Până unde au ajuns. Bandiţii troţkisto-zinovievişti, avangardă a burgheziei contrarevoluţionare etc., (Culegere), M., 1936.

— Procesul Centrului terorist troţkisto-zinovievist, Dare de seamă asupra dezbaterilor, M., 1936.

— Procesul Centrului antisovietic troţkist, Dare de seamă stenografiată a dezbaterilor, M., 1937.

— Procesul „Blocului antisovietic al Deviaţioniştilor de Dreapta şi al Troţkiştilor”, Dare de seamă stenografiată a dezbaterilor, M., 1938.

— Restauratorii de dreapta ai capitalismului, Culegere de articole, M., 1937. – L. Sedov, Livre Rouge sur le Procès de Moscou, P., f.d. – L. Trotsky, La bureaucraţie stalinienne et l’assassinat de Kirov, P., f.d. – L. Trotsky, La Révolution trahie, P., f.d.; Les Crimes de Staline, P., f.d. -

Trotkişti şi zinovievişti, duşmani ai poporului, Londra, 1936.

Douăzeci de ani de putere sovietică, Culegere statistică, M., 1937.

— Peine de mort en U.R.S.S., P., 1936.

— Pe frontul ştiinţei istorice, M" 1936.

— *Pravda* bolşevică a 25-a etc., 1937.

— Arthur Rosenberg, Histoire du bolchévisme, P., f.d. – Andrew Smith, J'ai été ouvrier en U.R.S.S., P., 1937. – I. Solonievitch, Barbelés rouges, P., 1938. – B. Souvarine, Cauchemar en U.R.S.S., P., 1937; Ouvriers et paysans en U.R.S.S., P., 1937; Aveux à Moscou, P., f.d. (1938). – A. Stetkl, L. Mehlis, E. Varga, V. Karpiński, U.R.S.S. şi ţările capitaliste, M., 1937.

— Victor Serge, Destin d'une Révolution, P., 1937. – L. Trotsky, Vie de Lénine, vol. I, P., 1936. – C. Voroşilov, Despre tinereţe, M., 1936; Articole şi Discursuri, M., 1936. – G. Welter, Histoire de la Russie communiste, P., 1935.

— Yvon, L'U.R.S.S., telle cu'elle est, P., 1938.

Post-scriptum RĂZBOIUL

La un sfert de secol după declanşarea, în august 1914, a unui război funest ale cărui consecinţe sunt bolşevismul, fascismul şi naţional-socialismul, Stalin se apropia de ţinta urmărită, care era, pe termen scurt, crearea condiţiilor unui război inevitabil pe care el însuşi, cel puţin aşa îşi închipuia. să-l evite. În 23 august 1939, Ribbentrop şi Molotov semnau la Moscova, în numele stăpânilor lor, „pactul Hitler-Stalin". care anunţa un nou război european. La 1 septembrie, Germania invadează fără avertisment Polonia. În 3 septembrie. Franţa şi Anglia, garante ale Poloniei, luau act de starea de război intervenită între ele şi Germania. Un nou capitol de doliu, ruine şi nenorociri se deschidea în istoria Europei şi a lumii.

Ca toţi bolşevicii, Stalin considera în principiu că războiul era, mai devreme sau mai târziu, inevitabil, căci Lenin îl învăţase, urmând aforismul lui Clausewitz asimilat marxismului vulgar, că războiul este „continuarea politicii

prin alte mijloace”. Pentru el pacifismul este antiteza bolşevismului şi, în partidul lui, epitetul de pacifist are sensul bine definit al unei injurii. Mereu gata să-i strivească pe cei slabi sau să anexeze cu forţa un popor lipsit de apărare, dar prea prudent ca să se hazardeze de bunăvoie într-un război cu deznodământ incert, de nimic nu se temea mai mult decât de perspectiva de a participa la un război împotriva unui adversar din imediata vecinătate geografică şi puternic. În mintea lui aceasta ar fi însemnat propria pierzanie şi a regimului, fiindcă U.R.S.S. ar fi suportat atunci o încercare disproporţionată faţă de mijloacele ei materiale şi spirituale de rezistenţă, la fel cum niciun regim autocratic impus populaţiei în primul rând prin violenţă n-ar fi supravieţuit primelor înfrângeri. Se punea deci problema de a orienta evenimentele în aşa fel încât inevitabilul război să se petreacă între principalele puteri europene şi să le epuizeze, U.R.S.S. rămânând intactă iar Stalin nevătămat. O tactică vizând menţinerea păcii, dar a unei păci foarte precare conform cu vederile bolşeviste, comporta pericolul probabil de a permite formarea unei viitoare coaliţii împotriva Moscovei; prin urmare era mai bine pentru Stalin să tragă sforile pentru a crea ireparabilul în ultimul moment.

Atât timp cât Hitler refuza o înţelegere cu Stalin, în ciuda sondajelor şi a avansurilor neobosite ale acestuia, lui Stalin nu-i rămânea decât să realizeze o apropiere de Franţa şi de Anglia. El a încercat să obţină din ea maximum de avantaje cu minimum de riscuri, continuând în acelaşi timp să-şi reînnoiască pe ascuns propunerile faţă de Germania şi fără să înceteze, sub acoperirea Internaţionalei sale comuniste, să întreţină în vechile democraţii laşe ameninţarea revoluţionară. În războiul civil spaniol, dintre 1936 – 1939, alimentat de intervenţiile străine, nu vede decât posibilitatea unei ocazii de a declanşa departe de propriile frontiere o conflagraţie mai amplă, sperând să rămână neutru pentru a deveni apoi arbitru. În războiul declanşat în 1937 de Japonia împotriva Chinei nu vedea decât o modalitate de epuizare a forţelor

japoneze atrase în imensităţile Chinei şi deturnate astfel din teritoriile sale asiatice, iar concomitent căuta să ducă tratative cu Japonia în defavoarea Chinei. Luptele din apropierea lacului Hasan (august 1938) n-au fost din partea U.R.S.S. şi a Japoniei decât nişte manifestări de slăbiciune, fiecare dintre ele nedorind altceva decât să evite un război ser „>s şi să salveze aparenţele. După anexarea în martie 1939 a Boemiei şi a Moraviei de către Germania, care nu-şi mai ascundea intenţiile şi pregătirile în ce priveşte Polonia, voinţa Franţei şi a Angliei de a stăvili expansiunea germană i-a apărut în fine lui Stalin drept conjunctura cea mai propice.

Solicitantul, recompensat pentru răbdarea lui, era la rându-i solicitat. Parisul şi Londra negociau cu Moscova un acord protejând România şi Polonia, în timp ce Berlinul evolua în acelaşi sens, dar cu scopuri opuse. Stalin îşi putea vinde sprijinul celui care oferea un preţ mai bun, cu condiţia să nu dea nimic sau să dea puţin şi să primească mult. Franţa şi Anglia îi garantaseră, *ipsofacto*, frontierele poloneză şi românească fără să-i ceară nimic în schimb. Ele îi propuneau acum cinstea de a se bate în caz de nevoie şi cu Germania, adică de a fi bătut de aceasta, fără să-i promită nimic în schimb. Hitler nu avea nevoie decât de ajutor pasiv, în schimbul căruia el îi acorda complicelui său o treime din Polonia, pe care s-o ocupe fără să cheltuie un glonţ, şi-i lăsa mână liberă în statele baltice şi în Finlanda, fără a mai aminti de avantajele balcanice – până la noi ordine. În ciuda ultimelor sale atitudini oficiale şi declaraţii publice, de stăpân cinic şi versat în palinodii doctrinare ca şi în schimbări bruşte de poziţie politică, Stalin se temea prea mult de Germania pentru a ezita.

Cu monopolul informaţiei vorbite şi scrise în ţara lui lipsită prin teroare de orice opinie publică şi într-un regim în care tiranul nu are de dat socoteală nimănui, era simplu pentru Stalin să prezinte alor săi lucrurile într-o lumină favorabilă, mai ales aducând argumentul suprem al menţinerii păcii pentru poporul rus. Cât despre secţiunile domesticite ale Internaţionalei comuniste, corupte,

pervertite sau dresate de mult timp la supunere servilă, nu le rămânea decât să se dezică din nou, să-şi retracteze afirmaţiile democratice lipsite de acoperire şi pseudoiacobine din ultimii ani, să-şi repudieze patriotismul de circumstanţă şi solidaritatea naţională foarte recent descoperită, pentru a propovădui din nou lupta de clasă şi pentru a predica internaţionalismul revoluţionar de această dată în beneficiul eventual al diferitelor state totalitare solidare în slujirea aceleiaşi cauze.

Redescoperind imperialismul francez şi britanic de care, la ordinele interesate ale lui Stalin nu mai fusese vorba de cinci ani, pretinşii comunişti din toate ţările, propovăduitori ai „antifascismului", ai „securităţii colective", ai „politicii de fermitate" împotriva „aţâţătorilor la război", s-au transformat la un semn în campioni ai păcii cu orice chip, în propagatori clandestini ai defetismului, dar nu în Germania, Austria şi Cehoslovacia şi Polonia. Astfel se înfăptuieşte, în huruitul diviziilor blindate germane trecând peste trupul Poloniei, în vuietul avioanelor cu zvastică bombardând oraşele lipsite de apărare militară, satele, drumurile, alianţa lipsită de pudoare şi plină de semnificaţie a bolşevismului cu nazismul. Nu s-a găsit nimeni care să se mire, să se indigneze sau să protesteze, în Europa sau în America, decât bunii democraţi destul de naivi ca să fi crezut în convertirea sinceră a comuniştilor şi mult prea ignoranţi în privinţa trecutului lui Stalin ca şi a istoriei bolşevismului.

Profitâno de agresiunea lui Hitler, neaşteptată şi irezistibilă datorită mijloacelor puse în joc, în 17 septembrie Armata Roşie ataca pe la spate Polonia în derută şi îşi lua, fără pericol, partea de pradă cuvenită lui Stalin ca răsplată pentru noua lui trădare. Statele baltice, îngrozite de soarta naţiunii vecine, au capitulat fără să opună vreo rezistenţă în faţa puterii militare a U.R.S.S., ca în faţa unui rău mai mic. Marele beneficiar al operaţiunii părea să fie Stalin şi se pregătea să-şi impună voinţa Finlandei. La 28 septembrie, la Moscova, Ribbentrop şi Molotov semnau noi acorduri, aruncând asupra Franţei şi

Angliei răspunderea războiului, fixând „frontiera sferelor de influenţă reciprocă în teritoriul actualului stat polonez” şi schiţând un program vag de relaţii economice între cele două state totalitare complice. Unul dintre acorduri ameninţa Aliaţii cu măsuri concertate, în cazul în care aceştia ar persevera în a nu recunoaşte faptul împlinit şi ar continua războiul.

Dar după două luni de tratative, Finlanda nu s-a înclinat în faţa pretenţiilor care echivalau cu o vasalitate faţă de Stalin. În 29 noiembrie, acesta face prima sa declaraţie publică de la începutul războiului, pentru a-l scoate basma curată pe Hitler: „Nu Germania este cea care a atacat Franţa şi Anglia, ci Franţa şi Anglia sunt cele care au atacat Germania… După declararea ostilităţilor, Germania a făcut propuneri de pace Franţei şi Angliei iar Uniunea Sovietică a susţinut deschis propunerile de pace ale Germaniei… Cercurile conducătoare din Franţa şi Anglia au respins cu brutalitate atât propunerile de pace ale Germaniei, cât şi tentativele Uniunii Sovietice de a pune rapid capăt războiului”. A doua zi, în 30 noiembrie, Armata Roşie invada Finlanda şi oferea lumii stupefiate spectacolul trupelor sale inconştiente, bătute de o armată de cinci ori mai puţin numeroasă şi de o sută de ori mai puţin dotată cu mijloace materiale. În 21 decembrie, în toiul înfrângerii ignorate de populaţiile U.R.S.S., Stalin îşi sărbătorea, cocoţat pe mormane de cadavre, cea de-a şaizecea aniversare. În 25 decembrie, răspunzând la felicitarea adresată de Ribbentrop, el îi telegrafiază: „Prietenia popoarelor Germaniei şi Uniunii Sovietice, cimentată prin sânge, are toate motivele să fie trainică şi solidă”.

Faptele vorbesc de la sine. Ele risipesc şi ultima îndoială cu privire la transformarea bolşevismului teoretic în contrariul său practic. Ele înlătură orice incertitudine şi tranşează orice dezacord în privinţa rezultatelor şi consecinţelor celor douăzeci de ani de dictatură şi a aprecierii realităţilor numite sovietice. Ele clarifică de asemenea esenţialul asupra a ceea ce Stalin, în cursul

anilor precedenţi, avusese grijă să păstreze ascuns. Contrarevoluţia ducea la război iar masacrele din interior pregăteau hecatomba de la graniţe. Încă din 29 august 1939, ziarul hitlerist *Frankfurter Zeitung* publica un articol în care adevărul iese la iveală: „Apropierea între Germania şi U.R.S.S. s-a realizat într-o evoluţie care a durat luni. Din partea rusească ea s-a înfăptuit în aceşti ultimi ani prin schimbări de persoanr şi modificări de structura de o importanţă esenţială şi care pot fi fără îndoială considerate drept condiţii indispensabile pentru acest eveniment istoric. Înlăturarea din viaţa publică a păturii conducătoare, operată pe o bază largă sub cuvântul de ordine al antitrotkismului, a constituit fără nicio îndoială un element important, contribuind la transformarea U.R.S.S. Într-un partener mai conciliant…” Astfel comisese Stalin crimă după crimă pentru a înlătura orice obstacol din drumul care-l ducea spre crima cea mai mare. De frica lui Hitler, trebuia să pactizeze cu orice chip cu Hitler. De frica unui război anume, trebuia să împingă toată Europa în război.

Dar în acelaşi timp el a trebuit să-şi dea pe faţă jocul pe care de acum oricine – aliat sau adversar – îl poate descifra. Şi pentru cei mai puţin preveniţi, calculele lui greşite în Finlanda au dezvăluit tare profunde, au revelat slăbiciuni incurabile. El n-a putut îngenunchea un mic stat dezarmat a cărui populaţie nu o depăşeşte cu mult pe cea a Leningradului şi care n-a semnat pacea, în 12 martie 1940, decât la ameninţarea cu o invazie militară germană în peninsula scandinavă. Va fi el în stare să stăpânească la el acasă evenimente care zdruncină lumea veche şi care vor mătura regimuri învechite şi nepopulare? în mod evident nu va putea rezista şi dura decât devenind şi mai prudent, decât abţinându-se să se angajeze în vreo confruntare serioasă în exterior şi subordonându-se din ce în ce mai mult altor state totalitare. Este fără îndoială îndreptăţit să profite de orbirea oamenilor de stat care l-au menajat atunci când îl aveau la mână. O experienţă seculară îl învaţă totuşi că nu trebuie să se bizuie la

nesfârşit şi exclusiv pe greşelile altuia, fiindcă nu prea există exemplu care să arate că este posibil, pe plan istoric, să înşeli tot timpul pe toată lumea.

Paris, martie 1940.

POSTFAŢĂ

Această carte se încheia în 1940 cu invocarea prescurtată a unor vorbe atribuite lui Abraham Lincoln şi pe care trebuie s-o reproducem acum în întregime pentru ca, pe baza experienţei, să o combatem: „Poţi înşela o parte a poporului tot timpul şi tot poporul pentru un timp, dar nu poţi înşela tot poporul tot timpul”.

Istoria dovedeşte că este o eroare. Stalin a înşelat pe toată lumea tot timpul, cu excepţia lui Hitler, emulul lui, pe care nu l-a putut înşela, îneneind cu el faimosul pact din 23 august 1939, urmat curând de un „pact de prietenie şi delimitare a frontierelor” publicat în 28 septembrie următor şi însoţit de protocoale secrete. Cuvântul „prietenie” figurează aici cu litere de o şchioapă.

De altfel, în 25 decembrie 1939, ca urmare a victoriilor germane împotriva „fraţilor slavi” din Cehoslovacia şi Polonia, o prietenie foarte explicită prindea glas într-o telegramă a lui Stalin către Ribbentrop formulată în termenii aceştia: „Prietenia popoarelor Germaniei şi Uniunii Sovietice, cimentată prin sânge, are toate motivele să fie trainică şi solidă. „În 22 lume 1941, cimentul acestei prietenii sărea în aer şi sângele popoarelor avea să curgă în valuri, căci Hitler îşi asmuţea Wehrmachtul şi Luftwaffe împotriva Imperiului zis sovietic.

Stalin a înşelat pe toată lumea şi, pentru un scurt interval de timp, şi pe Hitler. El l-a înşelat cu uşurinţă pe Churchill, pe urmă pe Roosevelt, pe urmă pe de Gaulle; şi guvernele lor, şi consilierii lor, şi diplomaţii lor, şi mijloacele lor de informare, şi presa aflată în slujba lor. A înşelat fără efort opinia publică din ţările civilizate fără să întâlnească obstacole de care să trebuiască să ţină cont, marile sindicate muncitoreşti americane fiind singura excepţie notabilă în aberaţia universală.

În momentul când von Schulenburg, ambasador al

Germaniei la Moscova, îi notifică declaraţia de război lui Molotov, acesta n-a putut decât săbâiguie: „Credeţi că am meritat una ca asta?” într-adevăr, Stalin îşi dăduse toată osteneala pentru a favoriza sinistra întreprindere devastatoare a lui Hitler, nu doar prin vorbe, ci şi prin fapte. De mult timp, mai precis încă din 1933, trăgea sfori în vederea unui acord cu „naţional-socialismul” german. Între alte mobiluri, sângeroasa epurare operată în principalele cadre ale partidului şi statului, ale Armatei Roşii şi diplomaţiei sovietice, exterminarea „vechii gărzi” a bolşevismului, toate aceste măsuri nemiloase aveau drept scop suprimarea eventualelor obstacole în calea politicii respective.

În 10 martie 1939, la cel de-al XVIII-lea congres al Partidului, Stalin pronunţa un discurs semnificativ în care preconiza o apropiere cu Germania. Puţin mai târziu, la începutul lui mai, înlocuirea lui Litvinov cu Molotov la Afacerile Externe nu lăsa loc decât pentru o singură interpretare. În timpul încheierii pactului, în august, Stalin şi Ribbentrop se felicită în legătură cu recentul discurs din martie, „bine primit de Hitler”, iar Molotov închină un toast în onoarea lui Stalin al cărui discurs adusese „revirimentul relaţiilor politice” între cele două ţări. La rândul său Stalin ridică paharul spunând: „Ştiu cât îşi iubeşte poporul german Führerul; pot deci să beau în sănătatea lui”.

La 29 noiembrie 1939, Stalin îndrăzneşte să declare: „Nu Germania a atacat Franţa şi Anglia, ci Franţa şi Anglia au atacai Germaniar Mn 25 decembrie îi telegrafiază lui Riobentrop formula cinică citată mai sus. despre „prietenia dintre popoarele Germaniei şi Uniunii Sovietice cimentată prin sânge”. *Pravda* din 26 ianuarie 1940 acuză: „Imperialiştii anglo-francezi vor să transforme acest război în război mondial. Ei vor să azvârle întreaga omenire într-un ocean de suferinţe şi lipsuri etc”. La 28 martie 1940, înaintea Sovietului Suprem, Molotov ia încă o dată apărarea Germaniei naziste şi denunţă Franţa şi Anglia.

În momentul când Hitler comite agresiunea împotriva

Norvegiei, Molotov îi spune ambasadorului Schulenburg, în 9 aprilie 1940: „Îi urăm Germaniei succes complet în măsurile sale defensive (sic)". *Izvestia* din 11 aprilie îi aprobă pe naziști: „Este mai presus de orice îndoială că acţiunile germane în Danemarca şi în Norvegia au fost generate de iniţiativele anterioare ale Angliei şi ale Franţei".

În 10 mai 1940, Von Schulenburg îl informează pe Ribbentrop despre aprobarea lui Molotov care. Înţelegea că Germania trebuie să se protejeze împotriva unui atac anglo-francez şi nu se îndoia deloc de succesul nostru" în timpul ofensivei germane la Vest. După înfrângerea Franţei, în 18 iunie 1940, Molotov îl convoacă pe ambasadorul german pentru a-i exprima „cele mai calde felicitări din partea guvernului sovietic pentru succesele splendide ale forţelor armate germane."[59]

În contribuţia lor la „efortul de război" german, Stalin şi acoliţii lui nu se mulţumesc cu vorbele. Mai sunt şi măsurile practice. Principalele măsuri constau în

---

59 Vezi Nazi-Saviet Relations, 1939-1941, Department of State, Washington, 1948 (Documente scoase din arhivele de pe Wilhelmstrasse). Ediţia franceză este un sabotaj neruşinat al acestei preţioase culegeri, sub titlul: Adevărul (sic) despre relaţiile germa- no-sovietice, Paris, 1948. Lipsesc în ea două treimi din principalele texte, şi anume, protocoalele secrete anexe la cele două pacte şi afirmaţiile cele mai infamante ale lui Molotov. Autorităţile americane nu au fost capabile să publice o versiune franceză corectă. — Cf. cele două lucrări irefutabile ale lui A. Rossi : Deux ans d'alliance germano-soviétique, Paris, Fayard, 1949; şi Le Pacte germano-soviétique, Paris, „Preuves", 1954. Vezi: Generalul W. G. Krivitsky: Agent de Staline, Paris, 1940, şi Maurice Ceyrat: La Trahison permanente, Paris, Ed. Spartacus, 1947. (Prefaţa, atunci anonimă, aparţine lui Boris Souvarine). —Vezi şi : Les relations germano-soviétiques, sub coordonarea lui J.B. Duroselle, Paris, 1954; M. Baumont: La Faillite de la paix (1918-1939) Paris, 1945. Cele două lucrări ale lui A. Rossi citate anterior dau toate informaţiile de dorit şi ne scutesc să îngreunăm aici bibliografia temei.
Asupra preliminariilor „prieteniei" stalinisto-nazistă pe care nimeni nu voia s-o vadă înainte de pactul Hitler-Stalin,vezi articolul lui Boris Souvarine „Une partie serrée se joue entre Staline et Hitler" în Le Figaro din 7 mai 1939, reprodus sub titlul „Staline et Hitler" în Est et Ouest nr. 149 din 1 aprilie 1956.

furnizarea de materii prime care lipsesc industriei celui de-al treilea Reich pentru o campanie militară prelungită vizând la îngenuncherea întregii Europe. Uniunea Sovietică se achită astfel de livrările convenite după pactele semnate în august şi septembrie 1939. Pe de altă parte, Stalin ordonă secţiunilor Internaţionalei comuniste să acţioneze cu sprijinul propagandei şi al manevrelor sau intrigilor germane de toate felurile care contribuie la zdrobirea spiritului de rezistenţă în ţările cucerite sau de cucerit. În special partidul comunist din Franţa se distinge prin zelul lui odios în cooperarea cu invadatorul. La ordinele Moscovei, el îşi va schimba la 180 de grade atitudinea abia în iunie 1941, când Hitler îşi va ataca mişeleşte complicele, pe Stalin.

N-am putea pretinde să scriem, nici chiar în rezumat, istoria „marelui război pentru apărarea patriei" cum l-au calificat, pentru nevoile propagandei şovine, Stalin şi slugile lui, renegând întreaga ideologie socialistă, orice referinţă la comunism, abandonând orice aluzie la „marxism-leninismul" lor, invocând doar vechile glorii ale Rusiei imperiale şi imperialiste, slăvind exemplul lui Suvorov şi Kutuzov, manifestând în fine o înduioşătoare solicitudine faţă de Biserica ortodoxă persecutată până atunci cu cruzime, fără a uita să exalte solidaritatea popoarelor slave împotriva rasei germanice. De altfel nimeni n-ar putea scrie istoria veridică a acestui război, atât timp cât epigonii lui Stalin, adepţii „marxism-leninismului" vor ţine sub obroc secretele lui esenţiale. Nu ne putem baza decât pe anumite certitudini, inseparabile de portretul lui Stalin.

Profitând de primele cuceriri ale Wehrmachtului, irezistibile în condiţiile date, Armata Roşie ocupase o mare parte din Polonia, aproape fără dificultăţi. A putut apoi să pună mâna pe Statele baltice, apoi pe Basarabia şi pe Bucovina, înainte de a ataca Finlanda căreia nu i-a putut veni de hac decât sub presiunea germană. Nu s-au cunoscut decât mult mai târziu crimele atroce comise de Stalin în regiunile recent ocupate de trupele sale,

deportările în masă ale polonezilor şi ale balticilor spre Siberia care au provocat moartea a milioane de fiinţe nevinovate, bărbaţi, femei şi copii. Dar când agresiunea perfidă a lui Hitler s-a declanşat împotriva aliatului său de până mai ieri, cu greu s-a dat crezare comunicatelor germane anunţând victoria, cărora nu le răspundeau decât informaţiile mincinoase de origine sovietică. Au fost necesari mulţi ani pentru a reconstitui adevărul, pe fragmente, adică pe fărâme.

Stalin mizase pe Hitler până la capăt. El îşi închipuise că alianţa lor se bazează pe interese comune durabile. Calculul său pe termen lung era să intervină cu toate forţele sale intacte după epuizarea ţărilor beligerante şi să-şi impună astfel preponderenţa în condiţii avantajoase. Asta se citeşte în întreaga lui atitudine şi de altfel îşi formulase concepţiile în termeni foarte expliciţi încă din 1925: „... Dacă începe războiul, nu vom sta cu braţele încrucişate, vom interveni, dar vom interveni ultimii. Şi vom interveni pentru a arunca în balanţă greutatea decisivă, greutatea care va putea să o încline definitiv" (discurs rostit în Comitetul Central, în 19 ianuarie 1925). Este destul de clar, dar nu şi pentru politicienii occidentali care se complac în ignoranţă şi într-un optimism nesăbuit, pentru a merge apoi din surpriză costisitoare în surpriză costisitoare.

Prăbuşirea apărării franceze în 1940 va dejuca planurile lui Stalin în privinţa uzurii reciproce a principalilor protagonişti ai conflictului la acea dată.[60] Dar Anglia rezista şi multe semne promiteau implicarea viitoare a Statelor Unite în acest conflict pe cale de a deveni mondial. După ce Stalin îi procurase lui Hitler avantajul major de a nu mai avea a se teme de un al doilea front, nu-şi imagina că aliatul lui şi-ar asuma un asemenea

60 Stalin nu era singurul care făcea acest calcul. Mussolini spune unuia dintre demnitarii săi : „AceŞt' imbecili se căsăpesc pe linia Maginot şi noi vom fi cei care vom dicta pacea." Documentation française, 6 februarie 1951 (citat din Corriere della Sera din 14 decembrie 1950).

risc. Şi, în ciuda informaţiilor şi avertismentelor pe care le primea din toate părţile şi din toate sursele în 1940 şi 1941, n-a vrut să renunţe la convingerea lui în privinţa fidelităţii lui Hitler, şi la „prietenia… cimentată prin sânge”. Până la capăt a avut încredere în acest descreierat care, în *Mein Kampf*, preconizase să „urmeze căile trasate de vechii cavaleri teutoni” pentru a ajunge la „lichidarea Rusiei ca stat” pentru a o aservi şi a o transforma în colonie a Germaniei.

Hitler a putut masa vreo 180 de divizii gata de război la frontierele sale din est, cu tot ce presupune aceasta – tancuri, aviaţie, material – fără să trezească nicio bănuială în mintea totuşi foarte neîncrezătoare a lui Stalin. Cele mai sigure şi precise informaţii îi soseau din toate direcţiile „genialului conducător” care nu voia să ştie nimic. Tot proclamându-şi el însuşi propria genialitate, masacrând fără milă milioane de fiinţe umane pe care le credea capabile să se îndoiască de geniul lui, sfârşise prin a se crede omniscient şi infailibil. În jargonul specific al „marxism-leninismului” său, adică al stalinismului propriu-zis, cuvântul „provocare” ţinea loc de respingere a tot ceea ce risca să-l contrazică. Or, pregătirile „planului Barbarossa”, nume de cod desemnând agresiunea viitoare, erau fabula Europei, brăzdată de trenuri încărcate de militari şi de materiale de război în drum spre est. Toate serviciile de informaţii culegeau fără efort numeroase indicii, colecţionau numeroase semne, schimbau confidenţe şi secrete ale lui Polichinelle. Indiscreţiile transmise din cele mai „înalte sfere” se multiplicau, repercutate spre Kremlin de către toţi cei ce aveau interesul să contracareze proiectele monstruoase ale nazismului. Stalin nu voia să ştie nimic.

Ulterior s-a găsit o documentaţie irefutabilă referitoare la avertismentele adresate lui Stalin, atât din exterior, cât şi din interior. Churchill face tot posibilul ca să dea alarma. El crezuse că acţionează cum trebuie numind ca ambasador la Moscova un socialist, un laburist, Sir Stafford Cripps, crezându-l *a priori* binevenit ca atare

pe lângă un guvern comunist. Eroare enormă care denotă ignoranţa lui Churchill în această materie: un socialist era tot ceea ce Stalin detesta mai mult pe lume, atribuindu-i cele mai tenebroase intenţii. Dacă premierul englez ar fi avut vreo idee despre mentalitatea patologică a secretarului general, ar fi trimis la Moscova un conservator de extremă dreaptă, singura şansă, minimă, de a se apropia de Stalin. Acesta a refuzat să ia în consideraţie mesajul personal al lui Churchill care, din surse sigure, îl informa despre masarea în apropierea frontierelor sale, a patru milioane de duşmani, în realitate mai mulţi. „Provocare" spunea Stalin, care nu-şi recunoştea afinităţi decât cu naziştii. Reciproc, Hitler avea o mare simpatie pentru stalinişti; se felicita, între altele, după Hermann Rauschning, că a „dat ordin ca foştii comunişti să poată imediat intra în partid. Din mic-burghezii social-democraţi şi bonzii din sindicate, spunea el, nu vom face niciodată naţional-socialişti, dar din comunişti, întotdeauna" (*Gespräche mit Hitler*, Zürich, 1940).

Roosevelt, la fel, dispunând de informaţii excelente despre viitoarea ofensivă germană, a încercat să-i fie de folos lui Stalin. Nici ambasadorul sovietic la Londra, nici ataşaţii militari sovietici de la Berlin nu au fost luaţi în seamă. Unul dintre cei mai buni agenţi secreţi ai spionajului sovietic, Richard Sorge, excepţional de bine plasat în Japonia, a transmis la Moscova informaţii foarte exacte despre „planul Barbarossa", dar în zadar. O reţea de informaţii instalată în Elveţia obţinea, prin intermediul unui agent remarcabil, Rudolf Roessler (alias Lucie), secondat de geograful ungur Sándor Rado (alias Dora) şi comunistul englez Alexander Foote, secrete militare de o precizie stupefiantă, inclusiv despre iminenţa agresiunii naziste. „Provocare", comenta Stalin.[61]

---

61 Există pe marginea acestor fapte o literatură jurnalistică şi poliţistă considerabilă în care puţinele date istorice reale nu se lasă rezumate în cîteva rînduri. Trebuie deci aici să ne limităm la adevăruri sumare şi la o punere în gardă, renunţînd să furnizăm vreo bibliografie care l-ar

Abia în 1974 apare la Londra cartea lui F.W. Winterbotham, *The Ultra Secret*, care revelează una dintre explicaţiile capitale ale înfrângerilor germane după victoriile iniţiale ale Blitzkrieg-urilor din prima fază. Autorul, şeful secţiei aviatice a Intelligence Service, a cărui lucrare e prefaţată de mareşalul de la Royal Air Force, Sir John Slessor, expune condiţiile în care o strălucită echipă de matematicieni şi de criptografi reuşesc să „străpungă" secretul reputat drept indescifrabil al maşinilor de cifrat germane, denumite Enigma, începând din aprilie 1940. Această extraordinară performanţă tehnică permitea interceptarea şi decodarea a mii de mesaje, de instrucţiuni şi de comunicări având legătură cu planurile şi intenţiile inamicului, cu mişcările de trupe şi de materiale, cu strategia şi cu tactica, cu ordinele şi contraordinele în toate detaliile.

Fără aceste informaţi constante şi nepreţuite, transmise de îndată către toţi conducătorii şi şefii militari importanţi nu ar fi putut fi împiedicată invazia Angliei şi învins Rommel în Africa de Nord, cu toate consecinţele care decurg de aici. Ele i-au permis lui Churenill să-l avertizeze la timp pe Stalin, care nu voia să ştie nimic. Dl Winterbotham nu spune că toate aceste date secrete erau transmise şi lui Rudolf Roessler, care opera de asemeni în contul Elveţiei, dar nu avem o altă ipoteză plauzibilă care să explice capacităţile, unice în genul lor, ale reţelei lui „Lucie". De altfel Moscova nu a încetat să solicite acestei reţele tot mai multe informaţii, atunci când ea a fost pe deplin confirmată de „operaţiunea Barbarossa". Armata Roşie va trage de aici avantaje incalculabile, ale căror merite nu va întârzia să şi le atribuie Stalin.

Mai mult chiar. În lucrarea sa, *Codeword Barbarossa* (Cambridge Mass., M.I.T. Press, 1973), dl Barton Whaley studiază condiţiile şi motivele care au făcut din atacul german împotriva Uniunii Sovietice, pe o porţiune atât de întinsă, de la Marea Baltică la Marea Neagră, „o surpriză". Tuhacevski prevăzuse acest atac brusc, dar se ştie cum a

---

dezorienta pe cititorul neavizat.

ştiut Stalin să respingă previziunea mareşalului. Primele consecinţe ale „surprizei” au fost pentru Armata Roşie pierderea a peste 1 800 de avioane, dintre care 1 400 la sol, încă din prima zi a agresiunii, a 205 300 prizonieri până la 1 noiembrie, a 3 600.000 până la 28 februarie 1942, adică după 8 luni de campanie. „Numai monstruoasa înfumurare a unui dictator bizantin şi sistemul lui autoritar pot să explice o asemenea orbire”, scrie dl Whaley.

Acest autor foarte competent întocmeşte o lungă listă de personaje pe care Stalin n-a vrut să-i asculte, care îşi luau informaţiile din vreo 12 surse excelente. El recenzează 84 de dezvăluiri, provenind din 14 ţări din care plecau mesajele interceptate şi decodate, anunţând punerea în aplicare a planului Barbarossa (chiar dacă se scot din aceste dezvăluiri trei sau patru cu dublă folosire, rămân totuşi optzeci). Confirmând observaţiile lui John Erikson, scriitorul militar britanic a cărui competenţă n-o contestă nimeni, el consacră capitole întregi descrierii proastei pregătiri a apărării sovietice de care Stalin era răspunzător. Ar fi necesare pagini întregi numai pentru a rezuma episoadele şi indicii adunaţi de dl Whaley cu scopul de a arăta neglijenţa şi incapacitatea lui Stalin, înainte de a comenta: „Nu cunosc eveniment istoric de amploare comparabilă asupra căruia să existe puncte de vedere atât de unanim similare din partea autorităţilor competente”. Totuşi, trâmbiţaşii oficiali continuau să proclame geniul universal al şefului suprem cu mijloacele enorme ale unei propagande fără precedent în propria ţară şi în lume.

Mult timp a persistat incertitudinea în privinţa episoadelor războiului din Est. Era greu de dat crezare ouieiinelor triumfătoare de la Berlin, anunţând cutare şi cutare dezastru sovietic, ca şi comunicatelor prea vizibil mincinoase de la Moscova. Confruntată cu anumite precizări de ordin geografic a trebuit acceptată evidenţa şi curând certitudinea că soldaţii Armatei Roşii se predau inamicului cu milioanele (se va afla mai târziu că Wehrmachtul făcuse aproape 6 milioane de prizonieri în

interval de un an). „Se părea că Rusia era pe punctul de a împărtăşi soarta Franţei. Dar marile ei rezerve şi imensitatea întinderilor i-au dat timpul care i s-a refuzat Franţei", scrie F.A. Voigt în *The Nineteenth Century and after* (nr. DCCC). Cuvântul lui Jaurès: „Rusia se apără prin întindere" s-a verificat încă o dată; ea s-a apărat şi prin starea primitivă a imensităţii şi a drumurilor ruseşti de ţară, în ale căror noroaie se împotmoleau diviziile de Panzere. Talentele demenţiale ale lui Hitler i-au venit în ajutor lui Stalin şi mai multe divizii venite în frigul siberian i-au ţinut pe nemţi în şah înaintea Moscovei, în pragul iernii. Nu se va şti decât mult mai târziu, cu preţul câtor vieţi omeneşti.

Adevărurile despre războiul germano-sovietic, stupefiante pentru publicul înşelat de către politicieni nedemni, de presa ignorantă şi trivială, de propaganda tendenţioasă, aceste adevăruri au început să iasă la iveală în America odată cu publicarea (în *Life* din 19 decembrie 1949) a unui articol al domnului Wallace Carroll, şeful serviciilor americane de informaţii de război în Europa. Citäm: „Există un capitol nescris în istoria ultimului război şi asupra căruia trebuie să ne informăm fără întârziere. Ştim cum i-au oprit ruşii pe nemţi la Stalingrad. Dar cum au putut nemţii să ajungă până la Stalingrad? Cum au avansat ei mai bine de 1 600 kilometri în ciuda forţei Rusiei şi a superiorităţii ei numerice?"

Fiindcă din cauza lui Stalin, Wehrmachtul nu numai că înaintase în Rusia pe mai mult de 1 600 de kilometri, dar ajunsese chiar în apropierea

Caucazului. La întrebările de mai sus, scrie dl Carroll, „arhivele militare germane dau răspunsul: nemţii aveau milioane de complici plini de solicitudine în Rusia". Un număr mic de americani avertizaţi ştiau „la ce să se aştepte în privinţa versiunii oficiale care solidariza în mod fals regimul sovietic cu popoarele din U.R.S.S. Dar în timpul războiului era imposibil de contrazis legenda inventată de guvernul de la Moscova şi acreditată nechibzuit în lume de către guvernele de la Londra,

Washington, Alger şi Paris. De când începuse războiul, din obişnuinţă şi din inerţie, din oboseală şi din ignoranţă, din nevoie de justificare retrospectivă, de asemenea, liderii de opinie publică au respectat şi au întreţinut falsificarea istorică de care comuniştii profită din nou". Altfel spus, toată lumea a minţit.

În rezumat, explică dl Carroll, nemţii au eşuat „fiindcă nu au răspuns speranţelor minorităţilor naţionale şi ţăranilor supuşi împotriva voinţei lor colectivizării". „Treceri în masă de partea inamicului, numărând mai bine de 2 milioane de persoane au avut loc în timp ce forţele sovietice combăteau pe propriul lor teritoriu" împotriva agresorului... „Nemţii au fost stupefiaţi să vadă poporul primindu-i ca pe nişte eliberatori şi oferindu-le colaborarea. În ţările baltice şi în Ucraina şi chiar în Bielorusia, ţăranii primeau coloanele îmbrăcate în uniformele gri-verde cu tradiţionala pâine cu sare".

Ţăranii, continuă dl Carroll, sperau că nemţii vor aboli colectivizarea „sistem sub care, spuneau ei, nu se poate nici trăi nici muri". În Ucraina, sentimentul naţional se adăuga urii împotriva regimului. S-au format „spontan unităţi de voluntari sovietici". În ciuda unei intense propagande antigermane care dura de vreo zece ani, „soldaţii ruşi, ţăranii şi orăşenii, în special cei din minorităţile naţionale, îi primeau pe nemţi ca pe nişte eliberatori. Totuşi, Hitler, prea sigur de el şi crezând că poate să învingă prin mijloace pur militare, avea să-şi irosească toate şansele".

Acest energumen în delir voia să facă din Rusia nişte „Indii germanice". A refuzat ajutorul alogenilor. Prizonierii sovietici încartiruiţi în Polonia au fost supuşi unui tratament abominabil. Adevărul s-a răspândit în Ucraina şi în Rusia, a urmat o trezire a opiniei publice, bărbaţi şi femei au trecut în număr mare în rezistenţă, declanşând împotriva lui Hitler un război de partizani provocat de el însuşi. Mai mulţi generali şi consilieri ai săi au încercat, dar degeaba, să-l trezească la realitate. În 1942 existau totuşi în armata Reichului vreo 200.000 de voluntari

sovietici. „În curând, anumite divizii numărau tot atâţia ruşi cât şi germani. În mijlocul verii, armata germană care înainta spre Stalingrad avea o jumătate de milion de sovietici în efectivele ei”.

În Occident nimeni nu ştia aceste lucruri, ţinute secrete în arhivele ţării învinse şi a căror dezvăluire tardivă a părut inactuală marelui public prostit de propaganda mincinoasă şi rezistent la adevărurile care tulbură conştiinţa. În numeroase ţări, ca Franţa, s-a făcut tot posibilul pentru a menţine poporul în ignoranţă şi pentru a acredita cele mai grosolane minciuni. În special în legătură cu generalul Andrei Vlasov, „eroul apărării Moscovei” cum era numit în ţara lui, decorat de Stalin în persoană, luat prizonier în 1942, şi care, disperat de incompetenţa comandamentului sovietic, de sacrificarea nebunească a mii de oameni, a încercat să înfiinţeze în Germania o „Armată rusă de eliberare” pentru a lupta nu împotriva patriei sale, ci împotriva regimului lui Stalin, urât de populaţia adusă la un fel de sclavie.

„Pe nedrept este confundată de altfel această formaţiune distinctă (armata lui Vlasov) cu detaşamentele de prizonieri şi corpurile de alogeni auxiliare armatei germane”, scrie dl Carroll care citează un memorandum german conform căruia Vlasov „nu va fi niciodată un mercenar care să poată fi cumpărat şi nu va voi niciodată să comande unor mercenari”. Vlasov voia să instaureze în Rusia „un guvern democratic şi parlamentar. Era gata să se înţeleagă cu nemţii pentru a atinge acest scop: oare Stalin nu se înţelesese şi el până nu demult cu Hitler?... Le-a făcut concesii verbale... ştiind că viitorul nu aparţine nimănui”. Vlasov a formulat în martie 1943 un program democratic numit Manifestul de la Smolensk, care i-a displăcut lui Hitler Acesta l-a consemnat pe Vlasov în arest la domiciliu. La această dată „numărul soldaţilor ruşi în armata germană se ridica la 800.000”. În 1945 Vlasov nu dispunea decât de o singură divizie armată în Cehoslovacia. Ea s-a alăturat americanilor şi i-a ajutat să elibereze Praga. (N-a existat niciodată în Franţa vreun

soldat al lui Vlasov; pe această temă totul este doar calomnie şi legendă.) Necesitatea de a nu prezenta aici decât rezumatul unui rezumat ne obligă să trimitem cititorul la textul principal.[62]

William Henry Chamberlin, unul dintre observatorii cei mai competenţi ai scenei sovietice, autor de lucrări istorice care se bucură de autoritate, a publicat, la rândul lui în *New Leader*, ziar socialist din New York, numărul din 28 ianuarie 1950, un document care-l confirmă pe precedentul, cel al ofiţerilor germani ostili lui Hitler. „Cu toate handicapurile create prin brutala şi nesăbuita politică rasistă nazistă, am ridicat de partea noastră peste o jumătate de milion de soldaţi printre prizonierii de război şi locuitorii teritoriilor ocupate. Cu o. politică inteligentă, am fi câştigat războiul în Est pur şi simplu fiindcă popoarele din U.R.S.S. ele însele ar fi răsturnat regimul... în primele luni de război, populaţia se preda în masă şi acţiunea era de ordin politic nu militar. Aş fi putut să ies în patrulare ca ofiţer de cavalerie şi să aduc mii de prizonieri voluntari... S-a creat o divizie de turkmeni care a luptat pe frontul italian. Am recrutat 45.000 de cazaci..." Etc.

În felul acesta l-a salvat Hitler pe Stalin cu regimul lui detestat de către populaţia supusă pseudodictaturii proletariatului. Prin îndărătnicia lui stupidă în a voi să-i trateze pe ruşi ca „suboameni", prin cruzimea lui josnică faţă de prizonieri şi faţă de popoarele subjugate, pretenţia lui absurdă de a ignora opinia generalilor lui serioşi, el a făcut constant jocul fostului său partener pentru care nutrea o consideraţie comparabilă celei dovedite de Roosevelt şi Churchill. Se credea infailibil pentru că văzuse

---

62 Traducerea franceză în B.E.I.P.I. (Bulletin de l'Association d'études et d'informations internationales) nr. 25, Paris, 1 mai 1950, sub titlul : „Comment Hitler a perdu la guerre en U.R.S.S.". Acest buletin a devenit, începînd din ianuarie 1956, Est et Ouest şi va fi mai departe desemnat cu acest nume pentru a simplifica trimiterile şi pentru că numerotarea lui a mers în continuare. Pentru Franţa, oferă o culegere documentară unică în această materie şi pentru perioada tratată în prezenta lucrare. în acelaşi număr din acest buletin, a se vedea „Un autre témoignage", articol menţionat mai departe.

corect atunci când contase pe slăbiciunea Franţei şi atunci când ocupase, luându-le prin surprindere, micile state lipsite de mijloace de apărare reale. Dar pe întinderile nesfârşite ale Rusiei el a comis greşeală după greşeală, până la ireparabil, permiţând instinctului naţional să reacţioneze şi resurselor populare să se afirme cu o hotărâre eficientă, apoi să profite de ajutorul enorm venit din Anglia şi din America.

Istoricii militari sovietici, pentru a nu mai aminti de propaganda comunistă, trec sub tăcere ajutoru1 britanic furnizat U.R.S.S. sau nu-l semnalează decât rar şi de o manieră imperceptibilă. Up rezumat din *London Gazette* (18 octombrie 1950) menţionează 5.000 de tancun şi 7.000 de avioane. Manna engleză a pierdut 2 669 de ofiţeri şi marinari în periculoasele operaţii de escortă, plus 2 crucişătoare, 6 distrugătoare, 3 şalupe, 2 fregate, 3 dragoare, 62 de nave mari, 792 de nave comerciale scufundate cu 300.000 tone de material, fără a mai vorbi despre ajutorul substanţial al Crucii Roşii. Drept răsplată, după război, Stalin şi corifeii lui au acoperit Anglia de calomnii şi de injurii.

Dosarul ajutorului american este enorm. Câteva rânduri di*nt' Observateur des Deux Mondes* (1 octombrie 1948) îl revelează în complexitatea lui: „Cu preţul celor mai mari riscuri şi pericole (torpilări şi bombardamente), al unor grele sacrificii de vieţi omeneşti şi pe distanţe de mai multe mii de kilometri, S.U.A. au livrat U.R.S.S. În jur de 2000 de locomotive, 375.000 de camioane, 52.000 de jeepuri, agroape 4 milioane de pneuri, 35.000 de motociclete, 451.000 de aparate telefonice, 15 milioane de perechi de cizme, 4 milioane de tone de alimente în afară de maşini-unelte în valoare de 500 milioane de dolari şi de materii prime în valoare de 2 miliarde şi jumătate de dolari, fără a mai socoti avioanele de vânătoare nocturnă şi benzina cu cifră octanică superioară pe care ruşii nu erau capabili s-o producă..." Rezumat mult prea scurt care contrastează cu torentul de acuzaţii şi de insulte pe care Stalin le-a rezervat binefăcătorilor lui. Fapt caracteristic:

Stalin a dat ordin să se şteargă mărcile de origine de pe materialul american, pentru a le înlocui cu inscripţii în limba rusă. (în sprijinul acestei afirmaţii, a se vedea „Ajutorul american dat U.R.S.S.”, în *Est et Ouest*, nr. 530 şi 534, Paris, 1974).

Limitele acestei postfeţe nu ne permit să evocăm decât în treacăt anumite aspecte, anumite trăsături ale acestei istorii contemporane falsificate de versiunile mincinoase răspândite cu mare cheltuială în timpul războiului şi în perioada următoare, deşi ar merita fiecare un capitol. „Cazul Vlasov” în special, n-a fost decât în treacăt atins în relatarea domnului Carroll. El este totuşi foarte important, prin el însuşi şi prin implicaţiile pe care le are. Adevărul pe această temă este exprimat într-o remarcabilă expunere a domnului George Fischer care îndreaptă toate nedreptăţile, toate afirmaţiile false, toate denigrările şi oferă toate referinţele de dorit. Nimic nu scuză gestul americanilor responsabili pe care generalul Vlasov îi ajutase să-i alunge pe nazişti din Praga şi care i l-au predat lui Stalin, cu alte cuvinte călăului, pe „eroul apărării Moscovei şi Leningradului”, deşi acesta putea fi judecat de un tribunal imparţial din Occident. Douăzeci de ani după lucrările domnului George Fisher, *Arhipelagul Gulag* al lui Aleksandr Soljeniţîn le aducea o confirmare elocventă dovedind că generalul fusese o victimă înainte de a fi un vinovat.[63]

În consemnarea de faţă adăugată la ceea ce la origine a fost scris ca un „Studiu istoric al bolşevismului” n-ar putea fi vorba să urmărim o ordine logică sau cronologică, ci doar să clarificăm câteva puncte principale care jalonează cariera personajului, sugerând în acelaşi timp câteva lecturi complementare. Se ridică întrebări fireşti cu privire la atitudinea lui Stalin în momentul când

---

63 Vezi George Fischer: Soviet Opposition to Stalin, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1952. Şi de acelaşi autor: „Cazul Vlasov", buletin Est et Ouest, nr. 89, Paris, 16 mai 1953. Presa şi editurile franceze au păstrat liniştea în privinţa acestei contribuţii majore la istoria războiului.

evenimentul din iunie 1941 i-a provocat o dezminţire dureroasă şi o umilinţă de neşters. Minciuna, totuşi, minciuna omniprezentă şi atotcuprinzătoare, i-a permis, cu mijloacele tehnicii moderne să inducă în eroare şi să salveze aparenţele. A putut să pună în aplicare, în avantaj propriu, formula pe care Hitler a născocit-o pentru a o atribui adversarilor săi: „Cu cât o minciună este mai grosolană, cu atât are şanse să fie crezută" (ea figurează în *Mein Kampf*). Dar a trebuit să treacă 15 ani înainte de a se afla câte ceva despre reacţiile şi comportamentul lui Stalin în timpul eşecului catastrofal al certitudinilor sale, Blitzkriegul de la Est, operaţiunea Barbarossa.

Cu prilejul celui de-al XX-lea Congres al Partidului, în 1956, clanul conducător, Prezidiul sau Biroul Politic al Comitetului Central, a hotărât să termine cu mitul nefast al omniscienţei lui Stalin şi cu legendele inepte care-l însoţeau. Altfel spus, să repudieze minciuna uriaşă care învăluia partidul şi societatea sub apăsătoarea teroare poliţienească instaurată de tiran în propriu-i beneficiu. Se urmărea, prin această întreprindere riscantă să se scuture torpoarea care paraliza viaţa intelectuală şi economică a ţării. Totuşi, operaţiunea trebuia făcută cu prudenţă, trebuia procedat prin etape revelatoare, trebuiau să nu i se dea Partidului înmărmurit doze prea puternice de adevăr şi, mai ales, trebuia diminuată statura lui Stalin păstrând dogma infailibilităţii Partidului, deţinător al sensului Istoriei. Sarcina i-a fost încredinţată lui Hruşciov, nou secretar de partid, fost complice activ al lui Stalin în marile şi micile lui acţiuni teroriste, în special în Ucraina, dar extrem de amnezic în privinţa propriului său trecut recent şi capabil să se achite cu tot atâta vervă cât inconştienţă de datoria oribilă care îi revenea. Nu prevăzuse însă consecinţele.

Mai mulţi membri ai „conducerii colective" aveau câteva presentimente în privinţa asta, cei care erau amestecaţi cel mai mult în atrocităţile comise de Stalin şi care se temeau că vor. trebui să răspundă de ele, temându-se în acelaşi timp, şi nu fără temei, de tulburările care ar fi

urmat dacă disciplina întemeiată pe omnipotenţa stăpânului de ieri şi pe omniprezenta lui poliţie nu ar mai fi fost atât de severă. Aceşti vinovaţi neliniştiţi şi prevăzători se numeau Molotov, Malenkov, Kaganovici, Voroşilov, Bulganin, dar erau în minoritate şi, după regula din acest anturaj, au trebuit să cedeze pentru a se alătura, în timpul congresului, unanimităţii de rigoare.

În 25 februarie 1956, în faţa unei adunări stupefiate, provocând emoţie, exclamaţii, agitaţie, chiar sincope şi crize de nervi. Hruşciov şi-a citit raportul secret „despre cultul personalităţii şi consecinţele acestuia”. „Cultul personalităţii”, expresie peiorativă preluată dintr-o scrisoare a lui Marx, evocată cu această ocazie, devine noua minciună universală înlocuind celelalte minciuni pentru a camufla crimele lui Stalin şi ale complicilor lui. Înainte de a enunţa vreun adevăr despre pseudocultul acesta, Hruşciov avea să aducă un omagiu ipocrit şi ritual virtuţilor trecute şi depăşite ale conducătorului defunct, „marxismului” său, serviciilor aduse de acesta Partidului, toate acestea de formă, în mod evident. Ajunge în fine să vorbească despre Stalin în timpul războiului.

Menţionează mai întâi numeroasele avertismente enunţate de Churchill şi cele provenind din „propriile noastre surse militare şi diplomatice” de care Stalin n-a ţinut câtuşi de puţin cont, mergând până la a interzice pregătirile de apărare sub pretextul de a evita orice „provocare”, refuzând să admită evidenţa în momentul când inamicul a deschis ostilităţile. Au rezultat imense pierderi de vieţi omeneşti. După primele dezastre, „Stalin a crezut că acesta este sfârşitul… A declarat: *Tot ce a creat Lenin am pierdut noi pentru totdeauna*”. Timp îndelungat „n-a mai făcut absolut nimic”. N-a ieşit din starea lui de prostraţie decât la insistenţele exprese ale Biroului Politic. Într-adevăr, culegerea lui de texte despre război arată că nu-şi va recăpăta darul vorbirii decât în 3 iulie, după nouă zile de paralizie. În 16 octombrie, cuprins de panică, a părăsit precipitat Moscova.

Hruşciov s-a decis în fine să evoce masacrul

mareşalilor, în frunte cu Tuhacevski, al generalilor, al cadrelor superioare din armată, din marină şi din aviaţie, ca una dintre cauzele principale ale dezastrelor. Nu menţionează la început niciun nume. Pentru Biroul Politic ar fi fost prematur, Partidul trebuia pregătit să audă mai multe. Dar din vorbăria lui Hruşciov rezultă deja că militarii asasinaţi din ordinul lui Stalin, la fel de altfel ca şi liderii politici, intelectualii de toate felurile ucişi de-a lungul celor 20 de ani scurşi, fuseseră victimele calomniate cu cinism de un maniac sângeros dispunând de torţionari capabili să smulgă mărturisiri absurde de la oricine. Cei mai străluciţi conducători din armată au fost „lichidaţi" recunoaşte Hruşciov. Cei care „au supravieţuit torturilor" s-au comportat ca nişte eroi. Va fi de nenumărate ori vorba despre torturi, despre abuzuri, despre „presiuni fizice" în acest extraordinar raport secret care nu va rămâne secret multă vreme, căci mulţi oameni aveau interesul să-l divulge.

Referindu-se la perioada războiului, Hruşciov denunţă „nervozitatea şi isteria" lui Stalin, funeste pentru soarta operaţiunilor militare şi care au dus la „imense pierderi de efective". El notează în special un caz precis în care din cauza îndărătniciei lui Stalin, „am pierdut sute de mii de soldaţi". Şi comentează: „Acesta este geniul militar al lui Stalin", adăugând alte critici pentru a o discredita pe bruta neruşinată care şi-a atribuit toate victoriile finale, datorate în realitate generalilor formaţi în timpul bătăliilor şi eroismului întregului popor care a vărsat atâta sânge şi atâtea lacrimi. Raportul secret era dezlânat şi incoerent, aşa că pentru a da o idee asupra esenţialului şi pentru concizie nu se pot extrage decât câteva rânduri pe câteva teme. În afară de parte? care critică minciunile sfruntate care – l înfăţişaseră pe Stalin drept cel mai mare strateg şi tactician, mare căpitan, un laitmotiv punctează constant expunerea, cel al torturilor suferite de către victimele sale inocent"…

Hruşciov nu desemnează decât câteva, „reabilitează" anumiţi colegi din oligarhia la putere, zdrobiţi în chinuri

înainte de supliciul final, dar nu spune nici a milioana parte de adevăr, pentru că victimele se numără cu milioanele. Expresii ca „presiuni fizice” şi „anihilări fizice” revin fără încetare ca să înlocuiască cuvintele „torturi” şi „asasinate”, dar eufemismele lasă curând locul expresiilor „torturi barbare”, „teroare în masă”, „torturi crude şi inumane”, „teribile abuzuri”, „metode bestiale” etc., explicând metodele nemiloase folosite pentru a smulge recunoaşteri absurde unor oameni martirizaţi. Aceste orori indicibile alternează cu platitudini prea cunoscute despre marele Lenin, despre „marxism”, despre Partidul fără prihană, iubitul popor sovietic, şi eternele acuzaţii la adresa lui Troţki, Zinoviev, Buharin, momentul adevărului în ce-i priveşte nesosind încă. Anumite aluzii arată că acest moment va veni totuşi, în special pentru militari. Raportul secret nu distilează această justiţie contrafăcută decât după criteriile cunoscute ale complicilor apropiaţi ai lui Stalin.

Soarta militarilor ucişi de Partidul Poliţienesc înainte de război nu va fi explicit evocată, cel puţin în privinţa marilor comandanţi, decât începând din 1957, numele lui Tuhacevski, al lui Putna, al lui Bliuher, al lui Iakir, Uborevici şi alţii, fiind menţionate în presă, pe urmă în *Marea Enciclopedie Sovietică*, ca şi cum nimic anormal nu li s-ar fi întâmplat. După ipocrizia limbajului oficial asta echivala cu nişte „reabilitări”. Dar fără niciun cuvânt pentru a risipi monstruoasele calomnii răspândite pe seama celor astfel suplicitaţi, nici pentru a informa în legătură cu circumstanţele supliciului lor. Chiar dacă viaţa ţăranilor şi a muncitorilor trimişi pe nedrept la moarte nu este mai puţin preţioasă decât cea a oamenilor în uniformă. Interesul public s-a orientat inevitabil spre armată, garantă a destinelor ţării şi a cărei sacrificare a avut consecinţe atât de catastrofale asupra primei faze a războiului. Şi erau fireşti întrebările asupra amplorii „epurării” practicate de Stalin.

În momentul cuvântării lui Hruşciov, 7 679 de persoane fuseseră „reabilitate” de un colegiu militar

special şi nu era decât un început. Un asemenea început este suficient pentru a înlătura definitiv ipoteza idioată a unui complot condus de mareşal şi sprijinit de mai multe mii de complici. Dar W. Kriviţki aprecia la vreo 35.000 numărul ofiţerilor executaţi fără nicio justificare declarată. Alte evaluări serioase se apropie de această cifră şi chiar o depăşesc. Se ştie că arestarea fiecărui militar antrena arestarea anturajului său, a principalilor săi subordonaţi, a întregii sale familii. N-a existat niciodată un „grup" Tuhacevski, contrar a ceea ce au povestit atâţia „specialişti" josnici care se iau în serios. Să nu le fie cu supărare atâtor politicieni lipsiţi de scrupule şi publicişti lipsiţi de conştiinţă c-o spunem, dar n-a existat niciodată nici urmă de „afacere" Tuhacevski. Aşa cum n-a existat „proces" şi cu atât mai puţin aşa-zisele „mărturisiri". Totul s-a petrecut în Biroul Politic sub ochiul vigilent al lui Stalin, Mare Inchizitor suigeneris. La momentul potrivit Hruşciov o va spune.

Presupunerile în privinţa numărului de victime ale măcelului în rândurile armatei nu au încetat să se înmulţească şi cu bună ştiinţă. În 1961 a avut loc cel de-al XXII-lea Congres al Partidului şi după 5 ani de surde lupte intestine în sferele înalte ale oligarhiei, stăpânii momentului s-au hotărât să-i disculpe în totalitate şi fără rezerve pe toţi militarii asasinaţi începând din 1937, principalii dintre ei fiind desemnaţi nominal. Mai mulţi vorbitori, I.V. Spiridonov, Ecaterina Furţeva, A.N. Şelepin şi Hruşciov s-au străduit să proclame totala inocenţă a victimelor, să respingă defăimările sfruntate, calomniile monstruoase ale lui Stalin şi ale acoliţilor lui. Tuhacevski şi Iakir au fost în mod special ridicaţi în slăvi. S-a dat la iveală că înainte de a muri Iakir strigase: „Trăiască Stalin!" ceea ce arată cât de avansată era intoxicarea Partidului cu minciuna stalinistă, comună victimelor şi călăilor. *Izvestia* a publicat apologii emfatice în onoarea lui Tuhacevski şi a lui Iakir. Ceilalţi generali sacrificaţi au fost elogiaţi în presă în diverse feluri. În special un scriitor bine văzut, Lev Nikulin, a primit sarcina să redacteze o

biografie elogioasă a lui Tuhacevski; pentru a o realiza, el a avut acces, în anumite limite, la preţioase arhive militare. Cartea lui, foarte anodină şi conformistă în a nu pune în cauză decât pretinsul „cult al personalităţii”, a apărut în 1963.

Or, Nikulin care venea aproape în fiecare an în Franţa pentru îngrijiri medicale, avea la Paris un vechi prieten, pictorul Georges Annenkov. Conversaţiile lor evitau cu grijă problemele politice pentru a se limita la literatură şi la arte. Dar se iveau momente în care deveneau inevitabile, în legătură cu prietenii comuni dispăruţi, ca Isaak Babel, aluzii discrete la… „cultul personalităţii”. În acest fel Nikulin, care avusese privilegiul de a cerceta în arhivele secrete, face aluzie la 60.000 militari dispăruţi în vârtejul epurării. Cifră stupefiantă care depăşea cu mult evaluările lui W. Kriviţki, ale specialiştilor occidentali ca John Erickson şi Raymond Garthoff sau cele ale serviciilor de informaţii japoneze, foarte bine informate. Cifră înspăimântătoare, greu de crezut şi care totuşi nu va mai părea atât de uimitoare când se va ajunge la bilanţul demografic al regimului lui Stalin.

Cifrele răpesc acestor îngrozitoare realităţi o parte din impactul lor afectiv. Există detalii terifiante care răzbat din răceala cifrelor. O ultimă cifră privitoare la anul când a fost decapitată Armata Roşie: un comunist iugoslav, Mose Prade, confident al lui Tito nu s-a sfiit să afirme că „în anii 1936 – 1937 au fost ucise mai mult de 3 milioane de persoane… Toţi cei care refuzau să se încline în faţa lui Stalin au fost măcelăriţi sub eticheta de spioni sau de fascişti şi de agenţi ai lui Hitler. Iar după ce s-a debarasat se ei, Stalin a semnal un pact cu Hitler” (vezi Viadimir Dedijer: *Tito parte*… Paris, 1953). Este adevărat, numai că în realitate nimeni nu refuza să se încline în faţa lui Stalin.

Mai emoţionante şi mai revoltătoare decât numărul mare de morţi fără mormânt, dat la iveală an după an de către comunişti excedaţi de atâtea crime, sunt anumite episoade şi anumite detalii care îngrozesc. Hruşciov a povestit cu ce injurii abjecte, imprecaţii dezgustătoare, şi-

au acoperit Stalin şi Molotovii, Voroşilovii şi Kaganovicii lui hotărârile ucigaşe, vizând oameni integri a căror loialitate nu o putea nimeni pune la îndoială şi „a căror nevinovăţie era atât de evidentă", cum a spus Furţeva la cel de-al XXII-lea Congres. Nevinovăţie atât de evidentă că deja în 12 iunie 1937, a doua zi după asasinatul pseudolegal al generalilor, adică înainte cu un sfert de secol de Furţeva şi Hruşciov, *Le Figaro* o afirma cu argumente, categoric. Articolul acesta dictat de indignarea resimţită la lectura comunicatului funebru de la Moscova se încheia astfel: „Stalin vrea să rămână singurul supravieţuitor dintre tovarăşii de arme ai lui Lenin şi să nu aibă în jurul lui decât inşi mediocri, incapabili să privească «soarele» în faţă. Fiindcă Stalin pretinde să fie asemănat cu soarele. Cazul este de competenţa psihiatrilor."[64]

Un istoric rus conformându-se întocmai doctrinei „marxist-leniniste", dar disident pe plan moral, care lucra la Moscova, Roy Medvedev, va dezvălui într-o carte publicată la New York, apoi la Paris, toată oroarea răzbunării lui Stalin înverşunat împotriva fratelui, fiicei şi celor patru surori ale lui Tuhacevski (*La tribunalul Istoriei*, N.Y. 1974, traducere franceză *le Stalinisme*, P., 1972). Acest autor demn de încredere confirmă că poliţia secretă aresta „numeroşi colegi, prieteni şi chiar relaţii întâmplătoare ale unor pseudoduşmani ai poporului... Fiecare arestare antrena o serie de alte arestări... ale soţiei, copiilor adulţi şi adesea fraţilor, surorilor şi a altor rude... Au pierit opt membri ai familiei lui Enukidze (vezi mai sus, pagina 484) şi un destin asemănător s-a abătut asupra a sute de mii de nevinovaţi".

N-a existat niciun fel de „afacere Tuhacevski", cum n-

64 Articol al lui Boris Souvarine, reprodus textual, la fel ca şi diferite documente esenţiale, în „Decapitarea Armatei Roşii", în Contrat social, revistă, voi. VI, nr. 4, Paris, august 1962. — Vezi şi „Afacerea Tuhacevski", pusă între ghilimele menite să conteste titlul, ibid. voi. III, nr. 4, iulie 1959. Memoriu redactat de Boris Souvarine în iulie 1957 pentru o comisie internaţională de revizie a „proceselor spectacol" puse în scenă la Moscova înainte de război. Totuşi, nici un proces, măcar fictiv nu a avut loc pentru conducătorii Armatei Roşii.

a existat o afacere Troţki, sau o afacere Buharin. Fără îndoială, Stalin nutrea de mult timp o ură puternică împotriva autorului „Marşului dincolo de Vistula”, care sugerează printr-o foarte discretă aluzie răspunderea lui Stalin în eşecul ofensivei asupr? Varşoviei în 1920, aluzie care va fi explicitată de Troţki în 1927 şi pe care prezenta lucrare o expune succint (vezi mai sus p. 211). Acest text al lui Tuhacevski figurează în franceză în cartea lui Pilsudsici: *L'année 1920*, Paris, 1929. Dar Stalin medita o „dulce răzbunare” ucigaşă împotriva a numeroşi camarazi pe care-i credea capabili să se opună, la un moment dat, ambiţiilor sale nemăsurate şi proiectelor sale monstruoase. În tot cazul, l-ar fi ucis pe mareşal cum a ucis toţi activiştii de partid şi de stat promovaţi de Lenin şi pe care îi socotea incapabili să admită înţelegerea lui cu Hitler.

În Occident, toţi comentatorii, toţi specialiştii care au studiat această temă s-au înşelat atribuindu-i lui Stalin raţiuni speciale de a suprima mii de militari, diferite de cele care i-au inspirat „lichidarea” a milioane de civili, în *The Twentieth Century* de la Londra, iulie 1957, de pildă, John Erickson căruia nimeni nu-i ignoră competenţa în chestiuni militare, se ocupă de „The Soviet Military Purge”; el caută diverse explicaţii ale „epurării” în divergenţele de concepţii strategice sau tactice din trecut; ia în consideraţie scrieri lipsite de valoare, ecouri ale minciunilor staliniste şi discută chestiuni tehnice care n-au nicio legătură cu sângele vărsat. Niciun cuvânt din această argumentaţie, nici din oricare alta de aceeaşi inspiraţie, nu merită credit. În ce fel ar explica ele amploarea şi cruzimea nemaivăzută a masacrelor? Ea nu explică nici de ce şapte din nouă ofiţeri de rangul cel mai înalt, desemnaţi ca judecători în tribunalul militar fictiv care i-a condamnat la moarte pe primii opt acuzaţi, au fost executaţi la rândul lor.

La cel de-al XXII-lea congres, într-o intervenţie în care nu se poate distinge câtă contribuţie are ignoranţa, câtă adevărurile parţiale şi câtă minciunile rituale, Hruşciov a făcut aluzie la o „informaţie curioasă apărută în

presa străină după care Hitler (…) ar fi pus în circulaţie un document fals conform căruia tovarăşii Iakir, Tuhacevski şi alţii ar fi fost agenţi ai statului major german. Acest document pretins secret ar fi fost înmânat preşedintelui Cehoslovaciei, Beneš, iar acesta, fără îndoială cu bună intenţie, l-a trimis lui Stalin". Şi adaugă: „Iakir, Tuhacevski şi ceilalţi tovarăşi au fost arestaţi şi apoi suprimaţi". După această versiune, Stalin cel naiv ar fi fost indus în eroare de Hitler, cel rău, ceea ce ar explica o atât de lungă serie de hecatombe. Se aşteaptă încă şi azi publicarea „documentului fals".

În 18 iunie 1946, în faţa unei comisii de anchetă parlamentară, Léon Blum a făcut dezvăluiri conform cărora în 1936 ar fi primit de la Eduard Beneš un mesaj care „mă sfătuia insistent să-mi iau cele mai mari precauţii în relaţiile mele cu statul major sovietic. După propriul său serviciu de informaţii – care se bucura în Europa de o binemeritată reputaţie – conducătorii marelui stat major sovietic întreţineau cu Germania relaţii suspecte". În 1948, memoriile lui Eduard Beneš îl confirmau pe Léon Blum; „o vorbă care a scăpat" (sic) unui diplomat nazist i-a dat de înţeles lui Beneš ce se petrecea la Berlin cu „Tuhacevski, Rîkov şi alţii". A se remarca adăugarea neaşteptată a lui „Rîkov şi alţii" adică a unor civili.

În 1948 au început să apară *Memoriile* lui Churchill despre cel de-al doilea război mondial, suscitând nenumărate obiecţii, rectificări şi proteste. Ilustrul om de stat, ale cărui merite de apărător al propriei ţări şi al Europei nu pot fi negate, se referă şi la Beneš în legătură cu „conspiraţia aşa-zisei «vechi gărzi comuniste» având drept scop înlăturarea lui Stalin şi instaurarea unui regim progerman… A urmat o epurare politică şi militară nemiloasă, dar poate justificată, şi o serie de procese…" Dar o notă de subsol contrazice straniu afirmaţiile precedente, dovedind că Churchill nu şi-a dat osteneala să recitească ce făcuseră secretarii lui: „Există totuşi unele dovezi că informaţia lui Bencă ajunsese la poliţia cehă prin intermediul GPU care voia să ajungă la Stalin prin

intermediul unei surse străine prietene”. Cu alte cuvinte, GPU, deci Stalin, l-a informat pe Bencă pentru ca acesta să-l informeze la rându-i pe Stalin. Culme a absurdului, nota insistă: „Ceea ce nu diminuează valoarea serviciului adus de Bencă lui Stalin şi este în consecinţă în afară de discuţie”. Nici dacă ar fi vrut cu tot dinadinsul să se descalifice ca istoric şi memorialist, n-ar fi acumulat Churchill atâtea contradicţii în aşa de puţine rânduri, după atâtea afirmaţii neverosimile. De observat că, de data asta, întreaga „veche gardă comunistă” este pusă în cauză ca progermană, realitatea fiind exact contrară: doar Stalin şi mafia lui au dorit acordul cu Hitler.

Această istorie încâlcită a fost destul de bine descâlcită, clarificată, combătută în cele două texte citate anterior „Afacerea Tuhacevski” şi „Decapitarea Armatei Roşii” (vezi mai sus p. 557). Este vorba despre o maşinaţiune deosebit de întortocheată a lui Stalin, executată cu ajutorul unui general al vechiului regim, Skoblin, agent dublu şi triplu al GPU, Gestapo şi al unui grup de ofiţeri ţarişti la Paris. Acest trădător de rang superior, manipulat de Stalin, a colaborat cu naziştii care au creat documente false pentru a-i compromite pe Tuhacevski şi ceilalţi, apoi le-au transmis confidenţial la Praga, de unde Beneš le-a trimis nu mai puţin confidenţial lui Stalin, înainte de a-l pune şi mai confidenţial la curent pe Léon Blum. Cartea lui Kriviţki, citată înainte, apărută în 1940, denunţa deja mişcările acestui Skoblin. Cu toate acestea, Bencă, Léon Blum şi Churchill s-au lăsat înşelaţi cu o uşurinţă deconcertantă. Şi la fel o mulţime de comentatori, de politicieni şi de diplomaţi şi de publicişti de toate categoriile. Există pe această temă numeroase cărţi, articole, reviste abjecte, pline de pretenţii ştiinţifice nejustificate.

Stalin a pus prin urmare în aplicare formula concepută de către Hitler, conform căreia „cu cât minciuna este mai mare, cu atât ea are şanse să fie crezută”. Ignoranţa oamenilor de stat şi a consilierilor lor în legătură cu procesele înscenate la Moscova, ignoranţa lui

Roosevelt şi a succesorilor săi, tot atât de mare ca şi cea a europenilor, merge mână în mână cu abisala credulitate a publicului îndobitoci de presa scrisă şi vorbită, din ce în ce mai vulgară şi josnică. O excepţie iluminează, cu aurata unui fulger, sumbra epocă a lui Stalin şi a lui Hitler. În timpul „procesului spectacol" în care Rakovski a mărturisit crime imaginare, Anatole de Monzie, mare burghez liberal, inteligent şi informat, de mai multe ori ministru şi care se interesa mult de Rusia, îi replică în *le Matin* din 7 martie 1938. Sub titlul: „Nebunia furioasă a proceselor de la Moscova", acest ziar publica o declaraţie a lui Anatole de Monzie care afirma că „Rakovski nu este vinovat de crimele de care se acuză el însuşi". De Monzie combătea mărturisiri „lipsite de bun simţ, lipsite chiar de orice sens", după ce afirmase: „Susţin, indiferent de ce se zice la Moscova şi indiferent ce spune el însuşi, că prietenul meu este inapt de trădare". Cuvinte de bun simţ, cuvinte spuse din tot sufletul, care restabilesc adevărul în enorma cantitate de stupidităţi acumulate de dizertaţiile pedante ale escrocilor şi corifeilor plătiţi care au infectat opinia publică în Franţa, inteligenţia franceză, Universitatea, presa şi editurile franceze, timp de mai bine de treizeci de ani, propagându-se şi contaminând spaţii largi şi dincolo de graniţele Franţei. Cele câteva cuvinte ale lui Anatole de Monzie referitoare la un caz particular constituie excepţia şi restabilesc adevărul sfidat prin atâtea abominabile minciuni. Fiindcă ce spune el aici despre Rakovski este valabil pentru toţi ceilalţi.

Dacă din întâmplare, după primul război mondial, un guvern francez de impostori i-ar fi acuzat pe Poincaré, Clemenceau, Joffre, Foch, Pétain, Cambon etc. că sunt spioni, trădători, vânduţi, terorişti, asasini, nimeni în Anglia nu ar fi admis-o. Dar când puterea sovietică a unui detracat mintal, îmbătat de sânge şi de orgoliu, îi acuză pe Troţki, Buharin, Zinoviev, Tuhacevski, Iakir şi atâţia alţii că au furat turnurile de la Notre Dame şi pe cele de la Kremlin, se găsesc la Londra un Churchill ca să admită asta, în Europa şi în America oameni de stat care s-o

creadă şi „lideri de opinie publică” să facă mulţimile să creadă şi ele. Iar asta nu priveşte doar biografia politică a unui Stalin.

Civilizaţia occidentală este astfel pusă sub semnul întrebării. În urmă cu un secol, Aleksandr Herzen a spus: „Se scriu cărţi, se pronunţă discursuri, se curăţă armele… şi singurul lucru omis este studierea atentă a Rusiei”. Această stare de lucruri n-a încetat să se înrăutăţească până în zilele noastre pe măsură ce se perfecţionează mijloacele de informare şi de comunicare.

În 1975 are loc la Helsinki, din iniţiativa Moscovei, o conferinţă „asupra securităţii şi cooperării” la care au participat principalele puteri occidentale cu Uniunea Sovietică şi sateliţii ei. Rezoluţiile adoptate în unanimitate implică acceptarea de către statele civilizate a celor mai urâte crime ale lui Stalin, ale acoliţilor şi urmaşilor săi, a celor mai grave violări ale drepturilor omului, ale dreptului populaţiilor şi ale dreptului popoarelor.[65]

În raportul său secret, vorbind în numele „conducerii colective”, Hruşciov subscrie mai mult sau mai puţin explicit la crimele comise de Stalin înainte de cel de-al XVII-lea Congres al Partidului, ţinut în 1934. Fiindcă noua echipă datorează acelor crime venirea ei la putere. Acest

---

65 1. Stalin: Despre marele război al Uniunii Sovietice pentru salvarea patriei, ediţia a V-a, Moscova, 1946. — Général W. C. Krivitsky : Agent de Staline, Paris, 1940. — Raport secret al lui N. S. Hruşciov etc., La documentation française, Note şi studii documentare, nr. 2 189, Paris, 1956. —A. Rossi: Autopsie du stalinisme. Cu textul integral al raportului Hruşciov. Postfaţă de Denis de Rougemont, Paris, 1957. — The crimes of the Stalin Era, Special report to the 20th Congress of the Soviet Union by Nikita S. Khrushchev. Annoted by Boris I. Nicolaevsky, Introduction by Anatole Shub, New York, The New Leader. — „Le Rapport secret de N. Khrouchtchev" în Est et Ouest, nr. 168, Paris, 16 februarie 1957. (Adnotările aparţin lui B. Nicolaevski şi B. Souvarine). — „Les Mémoires de Churchill" şi „Encore les Mémoires de Churchill" în \'Observateur des Deux Mondes, Paris, 1 şi 15 iunie 1948. Bertram D. Wolfe: Khrushchev and Stalin's Ghost, New York , 1957. Charles E. Bohlen: Witness to History, 1929-1969, New York, 1973. Branko Lazitch: le Rapport Khrouchtchev et son histoire, Paris, 1976. (Completare indispensabilă la Autopsie du stalinisme de A. Rossi, citată mai sus.).

„Congres al învingătorilor”, după frazeologia stalinistă, a fost o interminabilă ceremonie de aclamaţii delirante şi de apoteoză în cinstea Secretarului secretarilor, divinizat în mod clar (vezi mai sus, p. 464). Or, spune Hruşciov, dintre cei 1 966 participanţi la Congres, 1 108 au fost „lichidaţi” ulterior. Şi din 139 de membri ai Comitetului Central aleşi (sic) la Congres, 98 la sută au suferit aceeaşi soartă din voinţa asasină a maniacului. Hruşciov nu încearcă să explice acest măcel şi, bineînţeles, nimeni nu pune nicio întrebare. Fiecare să tragă ce concluzii poate.

Pornind de la o asemenea revelaţie, adevărurile parţiale se succed, alternând cu minciunile convenţionale întru slăvirea regimului. Este vorba de a delimita Partidul de anumite excese oribile comise în numele lui. Auditoriul va afla, printre altele, că popoare întregi, în Caucaz, au fost deportate în masă, „inclusiv femei, copii, bătrâni, comunişti şi comsomolişti”. Pentru un motiv nemărturisit, deci de nemărturisit, tătarii din Crimeea şi nemţii de pe Volga, şi ei deportaţi, decimaţi, nu sunt menţionaţi. Pentru ei, nu există graţiere, nici măcar simbolică.

Raportul secret nu prezintă decât o selecţie din ororile regimului, imputate doar lui Stalin şi celor mai apropiate instrumente ale lui, Ejov şi Beria. Pentru un catalog general, chiar incomplet, ar fi nevoie de o bibliotecă întreagă. Hruşciov evită să evoce asasinatul, comis cu sânge rece, al celor aproximativ 12.000 de prizonieri polonezi de la Katîn, în regiunea Smolensk. Numai un Stalin, sau un Hitler putea ordona un măcel atât de laş. Niciun cuvânt despre asasinarea lui Troţki şi a întregii sale familii, ca şi despre familia lui Tuhacevski şi a celei a lui Enukidze, despre care nu se va afla decât mai târziu şi din alte surse. Moştenitorii lui Stalin acceptă moştenirea numai după ce au examinat situaţia în detaliu şi după criterii care le sunt proprii.

Pentru a explica monstruozităţile pe care le evocă, Hruşciov atinge în treacăt aspectele patologice din psihologia monstrului, „suspiciunea lui maladivă”, „neîncrederea generalizată”, „isteria” lui, „mania

persecuţiei”, „mania grandorii”, „megalomania”, pe scurt, trăsăturile caracteristice ale paranoicului. Psihoza potentatului se traducea, între altele, prin elogiile exagerate pe care le pretindea din partea curtenilor lui, care mergeau până la a corecta el însuşi scrierile lor servile unde trebuia să apară ca un „supraom dotat cu calităţi supranaturale, egalul unui zeu”. Stalin, ameliorându-şi biografia deja exagerat de înfrumuseţată „se acoperea el însuşi de laude referitoare la geniul lui militar, la arta de strateg”. Or, raportul secret l-a discreditat automat şi definitiv în calitatea lui de comandant de război, aducând în privinţa asta destule argumente, înainte de a-l dezonora ca ucigaş, ca torţionar şi ca „marxist”, aducând totuşi un omagiu „marxismului” său primitiv de odinioară.

Dar cu mai mult de doi ani înainte de raportul secret, adevărul despre „cazul patologic al lui Stalin” fusese rostit, scris, imprimat la Paris sub acest titlu şi cu subtitlul „Un Caligula la Moscova” în buletinul deja menţionat devenit *Est et Ouest*, nr. 98, în noiembrie 1953. Autorul era N. Volski (alias Valentinov) în colaborare cu subsemnatul, iar informaţiile veneau din sursă absolut sigură, anume de la fraţii Ivan şi Valeri Mejlauk, unul, vicepreşedinte al Consiliului comisarilor poporului, altul administrator (*upravdiel*) al Sovietului suprem. În plus, Volski, primise confidenţele unui înalt funcţionar din GPU, pe nume Fink, şi cele ale unui alt cekist important, I.N. Kogan. Personajele acestea bine informate veniseră la Paris în 1937 pentru inaugurarea pavilionului sovietic al Expoziţiei. Ei au avut ocazia să vorbească despre doctorii Levin şi Pletnev, oameni ireproşabili implicaţi în procesul Buharin-Râkov din 1938 şi viitori condamnaţi, dar sub ce pretext? Pentru că totul era minciună în acest proces ca şi în precedentele, era nevoie de un alt motiv. Interlocutorii lui Volski ştiau: medicii diagnosticaseră psihoza paranoică a lui Stalin şi încredinţaseră secretul unora dintre conducătorii cel mai sus plasaţi, iar asta într-un oraş unde pereţii au multe urechi. Aveau să plătească scump

diagnosticul acesta.

Acest „mare secret al Kremlinului”, alt subtitlu al expunerii despre „cazul patologic al lui Stalin” este o preţioasă contribuţie la istoria regimului sovietic, aşa cum va fi, într-un alt sens raportul secret. El a suscitat vii controverse în rândurile intelighenţiei ruse în exil unde inteligenţa nu era „cel mai bine împărţit lucru din lume”. De ce n-au remarcat nimic Roosevelt, Churchill şi alţi vizitatori ai lui Stalin, obiectau comentatorii incompetenţi, înarmaţi cu idei de-a gata, cu formule stereotipe opunând concluziei medicale „logica sistemului” şi alte sofisme, introducând în acelaşi timp în discuţie clişee pseudomarxiste despre „lupta de clasă” şi alte vechituri. Autorii lui „Caligula” se sprijineau De lucrările doctorului H. Baruk psihiatru notoriu, care descriu printre sindroamele paranoide „nevoia imperioasă de a domina, ura patologică, conştiinţa morală anesteziată, conducând la reacţii criminale”. O altă sursă serioasă citată adaugă anumite caracteristici xaterale „egoism exagerat, orgoliu, susceptibilitate, neîncredere şi pervertiri ale facultăţilor logice”. Anemierea spiritului critic în Occident şi „trădarea intelectualilor”, cum spunea Julien Benda înainte de a cădea şi el în stalinism, au stat în calea adevărului bine stabilit de observatori oneşti şi calificaţi.

Un al doilea articol, „Un Caligula la Kremlin”, a răspuns punct cu punct criticilor (acelaşi buletin, nr. 102, ianuarie 1954). Între timp a apărut un articol al doctorului Logre: „Caracter şi personalitate”, răspuns întâmplător la obiecţia enunţată anterior; în el este vorba despre „caracterul neîncrezător şi orgolios, predispus la interpretări false, care corespunde *constituţiei paranoice* a lui Krafft-Ebing, preludiu eventual al unui delir de persecuţie sau de grandoare (...). Delirul halucinatoriu de persecuţie divizează personalitatea într-o *parte lucidă*, în care subiectul se recunoaşte pe sine, şi o parte automatică în care, printr-o intuiţie delirantă, i se pare că recunoaşte spiritul ostil şi injurios al unui străin”.

Într-adevăr, *partea lucidă* apare la Stalin împreună cu

alte sindroame ale răului şi explică comportamentul lui normal în prezenţa interlocutorilor înşelaţi de talentul lui actoricesc. Aparenţele episodice nu exclud actele morbide şi specific staliniste care au însângerat cronica regimului timp de mai mult de un sfert de secol.

Vreo doi ani după articolele despre „Caligula" Hruşciov le-a confirmat pe deplin valabilitatea în raportul lui secret deşi i-a negat cu neruşinare existenţa, atribuindu-l „serviciilor secrete americane", minciună sfruntată (încă una) în curând de nesusţinut, căci textul autentic s-a răspândit, justificând cum nu se poate mai bine publicarea în franceză. Ceea ce a permis buletinului mai sus invocat să se folosească de el sub titlul original „Le caz pathologique de Staline" urmat de „Khrouchtchev confirme le B.E.I.P.I. et persiste dans le stalinisme".[66] Nimeni n-a putut contesta de atunci temeinicia acestor mărturii culese de N. Volski şi a argumentelor care le însoţesc.

Mai multe idei fixe, foarte caracteristice la un dezaxat mintal de acest gen, sunt detectabile de la prima vedere, ca *parte lucidă* a psihozei. În lucrarea de faţă am afirmat (p. 522) că Stalin nu-i lasă şi nu-i va lăsa în viaţă pe cei care ştiu adevărul: „El se debarasează şi de oamenii care ştiu prea multe despre el, despre trecutul lui, despre prezent, despre tarele şi crimele lui (...) îi suprimă pe ultimii martori susceptibili să producă vreodată o mărturie veridică în privinţa lui". De acelaşi autor: „Este îndoielnic că Stalin ar lăsa în viaţă oameni susceptibili să vorbească mai târziu... El găseşte de cuviinţă să i suprime pe martorii susceptibili să scrie într-o zi memorii (Iagoda va muri fiindcă ştie prea multe) în curând nu va supravieţui nimeni care să depună mărturie în faţa istoriei" („Cauchemar en U.R.S.S". În *Revue de Paris*, iulie 1937). Vor urma

66 Vezi Est et Ouest, nr. 149, Paris, aprilie 1956. Articolul introductiv şi notele complementare la articolele despre „Caligula" aparţin lui B. Souvarine. Tot de el vezi şi „Khrouchtchev signe son discourse secret", în Est et Ouest, nr. 219, Paris, 1 iulie 1959 şi „Sur la folie de Staline", ibid,, nr. 220, Paris, 16 iulie 1959.

numeroase confirmări.

Căci Svetlana Alliluieva, fiica lui Stalin, va scrie mult mai târziu: „În 1937, tatăl meu n-a ezitat să-i extermine pe membrii propriei familii: cei trei Svanidze, Redens, Enukidze (naşul mamei mele) ... Acelaşi lucru s-a repetat în 1948 cu mătuşile mele. Le socotea periculoase pentru că «ştiau prea multe» şi erau «prea vorbăreţe». Nu a ezitat să le aresteze pe cele două văduve, femei bătrâne care suferiseră deja destul. Nu putea, desigur, să uite că ele erau la curent cu tot ce se petrecea în familia noastră, cunoşteau detaliile sinuciderii mamei mele, scrisoarea pe care o lăsase ea". La pagina următoare, remarcă despre cekişti: „... Cei mai importanţi, cei care «ştiau prea multe», trebuiau să se aştepte să fie lichidaţi la rândul lor; este ceea ce li s-a întâmplat lui Iagoda, lui Ejov, lui Agranov, direct implicat în asasinarea lui Kirov" (Vezi *Une seule année*, Paris, 1971).

Înaintea ei, un cekist de rang înalt, transfug, refugiat în America şi care semnează Aleksandr Orlov, confirmă şi el cele consemnate în această carte şi în aceea scrisă de Svetlana: „Ca regulă generală, Stalin se debarasa de oamenii care ştiau prea mult despre trecutul lui şi care, în lumina crimelor monstruoase ale ultimilor ani, puteau să-şi amintească şi să evoce anumite episoade îndoielnice din trecutul lui, cărora nu le dăduseră destulă atenţie pe moment" (Vezi *The Secret History of Stalin's Crimes*, New York, 1953). Asupra acestui punct nici n-a apărut o contestaţie serioasă.

O altă idee fixă a despotului se desenează şi se accentuează după „Congresul învingătorilor" când a exterminat marea majoritate a panegiriştilor, aceea de a se înţelege cu Hitler. Masacrul principalelor cadre ale diplomaţiei şi ale armatei, după el al înalţilor funcţionari ai Partidului care era tot una cu statul, nu se explică altfel: aceste cadre sacrificate nu susţineau că aparţin opoziţiei. Stalin împărtăşea de multă vreme iudeofobia lui Hitler. Nu o exprima prea deschis pe vremea lui Lenin, fiindcă acesta din urmă n-ar fi tolerat-o, dar imediat după ruptura sa cu

Zinoviev şi Kamenev nu s-a mai jenat să pună cu făţărnicie în circulaţie temele şi procedeele favorite ale celor desemnaţi drept „Sutele Negre” sub vechiul regim. Antisemitismul, sinonim cu iudeofobia, a luat un caracter din ce în ce mai vexatoriu şi persecutor, pe măsură ce continuau demersurile oculte pentru apropierea dintre cei doi tirani. În ale sale *Discuţii la masă*, Hitler îl consideră pe Stalin drept „una dintre cele mai extraordinare figuri ale istoriei mondiale… Stalin ne impune un respect necondiţionat. În felul lui este *ein genialer Kerl*”. Iar Stalin admira felul în care Hitler îşi lichidase foştii camarazi de arme care-l incomodau, în timpul „nopţii cuţitelor lungi în 1934 şi, reciproc, Hitler i-a întors politeţea după decapitarea Armatei Roşii.

Hermann Rauschning a consemnat o interesantă remarcă a lui Hitler: „Nu Germania va deveni bolşevistă, ci bolşevismul se va transforma într-un fel de naţional-socialism. În afară de asta, există mult mai multe puncte care ne apropie de bolşevism decât divergenţe”. Această previziune justă este contrazisă de o afirmaţie stupidă din 1944, consemnată de ministrul lui, Albert Speer: „Astăzi înţelegea că, punând la cale un proces pentru a-l elimina pe Tuhacevski, Stalin făcuse un pas decisiv care-i permitea să pună pe picioare un comandament eficace. Lichidând statul major general, el făcuse loc pentru oameni noi care nu fuseseră formaţi în epoca ţaristă. Odinioară văzuse întotdeauna în acuzaţiile formulate în timpul proceselor de la Moscova din 1937 nişte falsificări; dar acum, după experienţa din 20 iulie, se întreba dacă nu fusese o parte de adevăr în acele acuzaţii. Desigur, nu avea astăzi mai multe probe decât ieri, dar nu mai putea să excludă posibilitatea unei trădări a celor două state majore care colaborau unul cu celălalt”.

Aceste divagaţii de alienat mintal merg laolaltă cu observaţiile uimitor de *lucide* ca aceasta, pe care a împărtăşit-o mareşalului Antonescu, conducătorul român, în 26 martie 1944: „Stalin nu era om care să-şi asume riscuri. Exemplul Poloniei este tipic: nu le-a ordonat

unităţilor sale să avanseze, în ciuda invitaţiei germane, decât în momentul în care imixtiunea în afacerea poloneză n-a mai comportat niciun pericol… Chiar atunci când are un revolver iar adversarul nu este înarmat decât cu un cuţit, el va aştepta până când acesta din urmă va adormi: este un Goliat care se teme de David. Are cruzimea animalului sălbatic şi laşitatea omului”. Remarcă *lucidă* care alternează cu consideraţii ale unui ignorant despre Tuhacevski şi câteva fărâme de informaţii exacte, amestecate cu stupidităţi de maniac.

Albert Speer mai spune că Hitler era „prizonierul teoriei sale după care slavii nu erau decât nişte suboameni”. Dar Führerul „vorbea despre Stalin cu multă consideraţie, punând în evidenţă analogiile între propria sa rezistenţă şi aceea a lui Stalin… Spunea adeseori pe un ton glumeţ că cel mai bun lucru de făcut, dacă se va reuşi supunerea Rusiei, ar fi să i se încredinţeze lui Stalin administrarea ţării, evident sub tutela Germaniei, căci în privinţa ştiinţei de a se purta cu ruşii era şeful cel mai bun care se poate imagina. îl socotea pe Stalin, într-o oarecare măsură, un coleg”.

Şi Stalin îl privea pe Hitler ca pe un coleg. Se convinsese că amândoi erau făcuţi să se înţeleagă. Va fi neconsolat, el, infailibilul, că s-a înşelat într-o asemenea măsură în privinţa lui Hitler şi că a fost înşelat de Hitler într-o asemenea măsură. Există nenumărate mărturii incontestabile în acest sens. În special cea a fiicei sale. care în plus citează multe exemple ale obsesiilor sale rideofobe în timpul războiului şi după aceea. Şi le potolea cu cea mai mare cru’ime, chiar în propria – familie. Şi el punea la care o „soluţie finală”, după modeiul lui Hitler, dar prin alte myioace. În acest caz ca şi în multe altele nu se grăbea. Războiul îi solicita întreaga atenţie, punea puterii sale unipersonale nenumărate probleme. Persecutorul prin excelenţă se credea persecutat, de cine dacă nu de evrei (consideraţi, sub regimul sovietic ca o naţionalitate). Se ştie cum îşi savura cu mult timp înainte

„dulcea răzbunare”.[67]

După un clişeu atât de răspândit, Stalingradul a fost o „cotitură” a războiului, dar nu în sensul pe care l-a lăsat să se înţeleagă propaganda comunistă şi credulitatea populară, ca şi cinismul lui Stalin şi complezenţa conducătorilor anglo-americani. Nicio persoană de bun simţ nu ar trebui să creadă că înaintarea germană până pe Volga, adică 1 600 de kilometri în profunzime, a fost o manevră strategică abilă a Armatei Roşii şi că atitudinea nesăbuită a lui Hitler ar fi imputabilă geniului lui Stalin. Fapt este că masacrul înspăimântător datorat celor doi sinistri „colegi” nu face tocmai cinste civilizaţiei secolului XX. De aceea, istoria adevărată a acestui episod nu a fost scrisă; sub Stalin era interzis, şi după „destalinizarea” relativă inaugurată sub Hruşciov, memoriile militare, chiar şi cele ale mareşalilor, vor face parte din literatura oficială, adică tendenţioasă şi mincinoasă. Semnatarii nu sunt de altfel adevăraţii autori care trudesc cu sârg în vreo oficină a Comitetului Central. Detaliu burlesc pentru a caracteriza această literatură: meritul tristei victorii de la Stalingrad, retras lui Stalin după

Congresul al XX-lea, atribuit lui Hruşciov când acesta a întruchipat puterea, i-a fost de asemenea retras după căderea lui.

Imposibilitatea de a scrie o istorie sinceră a „marelui război patriotic” rezultat din pactul Hitler-Stalin este demonstrată prin experienţa istoriografului Aleksandr Nekrici. Acesta, foarte conformist în „marxism-leninismul” lui, dar autorizat de Partid să trateze despre un moment al războiului în limitele prescrise de către autorităţi sub Hruşciov, şi-a scris poliloghia în stil de propagandă patriotică, întreţesută cu poncife sonore şi patronată de Academia de Ştiinţe, dar cu două capitole veridice despre începutul ostilităţilor, deci despre răspunderea dezastruoasă a lui Stalin, pentru că atunci era permis. Dar

---

67 Albert Speer: Au coeur du Troisième Reich, Paris, 1971. — Svetlana Allilouieva:
Vingt lettres à un ami, Paris, 1967; idem: Une seule année, Paris, 1971.

când s-a produs la „vârful” partidului un reviriment odată cu dizgraţia lui Hruşciov, cartea (deşi fusese primită favorabil de critică şi de cititori) s-a dat la topit, autorul a fost defăimat, exclus din Partid şi lipsit astfel de mijloace de existenţă. S-a bucurat totuşi de privilegiul de a se expatria. zece ani mai târziu. Aviz pentru cei care voiau să scrie cinstit despre Stalingrad.

Churchill povesteşte în *Memowtik* lui o conversaţie cu Stalin în care transpare, în termeni imprecişi, ideea conform căreia cooperativizarea agriculturii costase vreo zece milioane de vieţi omeneşti în satele sovietice şi acest lucru a fost necesar. Numărul de victime la Stalingrad nu avea deci de ce să-l afecteze pe Stalin (o jumătate de milion, poate, dar *Marea Enciclopedie Sovietică* evită să dea o cifră, iar *Larousse* nu menţionează decât pierderile germane). Stalin este prea prudent pentru a-şi număra pe faţă victimele, care vor figura în anonimatul statisticilor viitoare. Îşi va duce prudenţa până la a se abţine să se apropie de front, lucru atestat de mai multe surse sovietice. În schimb, este imprudent în minciună, ştiind totuşi, din proprie experienţă, că minciuna n-are consecinţe imediate. Un singur exemplu: în 7 noiembrie 1942, el anunţă că „forţele inamicului, deja slăbite, sunt pe cale de a fi zdrobite. În timpul războiului, Armata Roşie a scos din luptă mai mult de 8 milioane de soldaţi şi de ofiţeri duşmani”. Îndrăzneşte să afirme asta după 16 luni de război. Or, în 1945, după 68 de luni de război pentru ea, Germania nu pierduse „decât” 2 800.000 de militari. Pentru Stalin, pe care nu-l putea contrazice nimeni”, prea puţin conta asta.

Punctul lui cel mai tare constă în arta de a-i îmbrobodi pe aliaţi, care se pretează bucuroşi la asta. Din punctul acesta de vedere, şi Hitler se dovedeşte uimitor de *lucid*, când îi spune mareşalului Antonescu, întrerupându-şi divagaţiile pe diferite teme: Stalin „nu solicită niciodată, ci doar pretinde sau protestează. Când i se dă ceva, este pentru că acel ceva i se datorează. Când el este cel care restituie, nu spune că o face din obligaţie ci, dimpotrivă,

pentru că este generos. Astfel, a ştiut să-i convingă pe englezi şi mai ales pe americani că nu ei sunt aceia care-i ajută pe sovietici să se apere, ci că Stalin a intrat în război numai pentru a-i scoate pe occidentali dintr-o situaţie dificilă. Rusul (sic) care ar fi fost, fără ajutorul american, obligat să capituleze încă din vara lui 1942, a reuşit să se facă privit de către Aliaţi ca un salvator… Ca să obţină un asemenea rezultat el a pus la bătaie milioanele de ruşi morţi pe front. Atât că a ştiut să-i convingă pe soldaţi că mor nu pentru regimul comunist, ci pentru patria rusă".

Căci Stalin, bine informat chiar de către americani, care-şi răspândesc opiniile şi-şi etalează „secretele", bine informat şi de serviciile lui de spionaj a căror valoare a subapreciat-o totuşi în ce priveşte întoarcerea la 180 de grade a lui Hitler în 1941, a ştiut să exploateze la maximum concursul pe care Churchill şi Roosevelt erau foarte dispuşi să i-l dea pentru a-l ţine în şah pe monstruosul agresor devenit inamic comun. Să sară în ajutorul ţării atacate, devenită fără voia lui aliată a democraţilor împotriva cărora spumegase până mai ieri era ceva normal. Dar nu era deloc normal ca ei să ignore natura, intenţiile, proiectele regimului şi ale conducătorilor stăpâni ai acestei ţări. victimă a celor ce-o stăpâneau.

Englezii, care şi l-au citit pe Shakesneare şi chiar cei care nu l-au citit, ştiu că, *flecessity creates strânge bsdfellows*". La fel ştiu şi americanii. Dar nimic nu justifica pretenţiile lui Stalin prelungite pe toată durata războiului, ca şi cum ar fi avut drepturi de revendicat, mai ales când a început să exercite presiuni asupra lui Churchill şi Roosevelt ca să întreprindă o debarcare în Europa atunci când nu existau mijloacele practice ale unei asemenea întreprinderi. Pretenţia aceasta, de deschidere a unui „al doilea front", adevărat şantaj exercitat de Stalin asupra binefăcătorilor săi incapabili s-o accepte, îi făcea să se teamă de eventualitatea unei păci separate, profitabilă numai lui Hitler. Cei doi şefi ai coaliţiei occidentale nu-l cunoşteau pe Stalin. Până şi reaua lui credinţă strigătoare

la cer în legătură cu un „al doilea front” nu l-a învăţat nimic pe Roosevelt care, până la moarte, a vrut să creadă în metamorfozarea lui Stalin într-un democrat aspirând spre justiţie şi pace eternă.

Stalin a ştiut să-i îmbrobodească nu numai pe Churchill şi Roosevelt, ci mai târziu şi pe de Gaulle, aşa cum îl îmbrobodise pe Bencă şi atâţia alţii. El i-a fraierit şi pe toţi înalţii lui oaspeţi, diplomaţi, ziarişti cunoscuţi, oameni de afaceri etc. veniţi să-şi „dea seama”, pe loc, *de visu*, de calităţile legendarului personaj. Tuturor le spunea pur şi simplu ceea ce aceştia doreau să audă, ştiind că nimic nu-l va împiedica să acţioneze, o dată ocazia ivită, aşa cum dorea el. Nu aştepta de la Occident decât un ajutor material nelimitat, ferm hotărât să nu plătească niciodată niciun bănuţ. Roosevelt i l-a trimis pe omul lui de încredere, Harry Hopkins, care s-a întors încântat că a stat de vorbă cu un om aşa de simplu, aşa de cumpătat. O singură dată a schimbat Stalin tonul, atunci când a vorbit despre Hitler, fostul lui partener viclean: „Când te gândeşti ce încredere am avut în omul ăsta...” Mărturie sinceră în totalitatea ei. Americanilor Stalin nu le cere decât tancuri, avioane, tunuri, camioane, benzină etc. uitând să precizeze că va şterge de pe ele marca americană de origine pentru a o înlocui cu semne fictive în limba rusă...[68]

Cu o lună înainte de agresiunea germană, Stalin s-a ales preşedintele Consiliului Comisarilor, care va deveni curând, pentru mai multă respectabilitate burgheză, „Consiliu de Miniştri”; puţin mai târziu va fi preşedintele Comitetului Apărării şi curând îşi va lua în plus titlul de comisar pentru Apărare, apoi acela de comandant suprem al forţelor armate şi în final se va numi generalissim. Nesătul, îşi va adăuga între timp la numeroasele decoraţii pe cea de Erou al Muncii Socialiste, apoi pe cea de Erou al

---

68 A.M. Nekrici: 22 iunie 1941. Moscova, 1965. Traducere franceză: l'Armée Rouge assassinée, Paris, 1965. — Harry Hopkins: „My meeting with Stalin", American Magazine, decembrie 1941. — Eric A. Johnson: „My Talk with Stalin", The Reader's Digest, octombrie 1944. — Elliott Roosevelt : „A Personal Interview with Stalin", Look, 4 februarie' 1947.

Uniunii Sovietice. Crescut astfel în proprii ochi ca şi în aceia ai masei umane supuse şi inculte, el a deliberat împreună cu Roosevelt şi Churchill la conferinţele de la Teheran (1943) şi de la Ialta (1945), cu preşedintele Truman la Potsdam H945), sigur de el, sigur de sacrificiile umane de care nu se sfia să se prevaleze şi pe care numai i nperiul lui le-ar fi putut suporta, sigur mai ales de ignoranţa interlocutorilor care-l numeau cu drăgălăşenie „Uncie Joe", diminutiv amical pe care l-a considerat peiorativ, dar care a fost adoptat rapid de presa americană, grăbită să se ia după modă.

În felul acesta la Ialta Polonia a fost trădată şi oferită dominaţiei comuniste, în schimbul unor vane promisiuni cu privire la independenţa ei, formulate de asasinul celor aproape 12.000 de polonezi prizonieri la Katîn. N-a avut loc în timpul acestei conferinţe nicio „împărţire a lumii", cum a vrut de Gaulle să facă să se creadă în Franţa, unde o literatură pseudoistorică, polemică şi mincinoasă a proliferat pe această temă înşelătoare, unde falsa „împărţire a lumii" a devenit, împotriva evidenţei, o noţiune curentă. În schimb, acordurile de la Ialta includeau o clauză secretă, inavuabilă, care nu va fi dată la iveală decât treizeci de ani mai târziu, ceea ce ne obligă aici să răsturnăm ordinea cronologică, deja transgresată în această postfaţă prin referirile la raportul lui Hruşciov, la amintirile Svetlanei Allilueva, la mărturia lui Soljeniţîn şi a altora. (Caracteristica acestui adaos la o carte scrisă acum 40 de ani ne obligă să ignorăm cronologia acolo unde secretul de stat a ţinut sub obroc atâtea adevăruri. Nu putem avea pretenţia decât să trasăm în linii mari cronica şi să sugerăm lecturi complementare.)

Clauza secretă de la Ialta comporta angajamentul de a „repatria" cu forţa sau de bunăvoie, deci cu forţa, supuşii arbitrar numiţi sovietici, de categorii foarte diverse şi stabiliţi în afara graniţelor ţării de origine. Nimeni în

Occident n-a avut cunoştinţă de actul îngrozitor prin care Roosevelt şi Churchill, ignoranţi în această materie şi inconştienţi, crezând că nu trebuie să-i refuze nimic lui

Stalin, au dat pe mâna zbirilor şi călăilor din GPU mai mult de 2 milioane de oameni, bărbaţi, femei şi copii. Mulţi dintre aceşti nefericiţi au preferat să se sinucidă, mulţi n-au cedat decât după cele mai crunte violenţe, cei mai mulţi au pierit în chinurile Gulagului, al cărui nume nu era încă răspândit în lumea întreagă, dar asta nu înseamnă că nişte şefi de stat care se respectă sau consilierii lor aveau dreptul să-i ignore existenţa.[69]La Potsdam, preşedintele Truman era încă şi mai novice în faţa unchiului lui „Uncie Joe" decât predecesorul său. Întors în Statele Unite, el a declarat publicului: „L-am cunoscut bine pe Joe Stalin şi-l iubesc pe acest bătrân Joe, este un tip de nădejde. Dar Joe este prizonierul Biroului Politic. Nu poate să facă ce vrea. Îşi ia angajamente şi dacă ar putea şi le-ar ţine, dar membrii guvernului (?) spun foarte clar că nu poate să şi le ţină" (vezi *L Observateur des Deux Mondes*, 15 iulie 1948). Printr-o mulţime de agenţi aflaţi în se da lui sau devotaţi lui, i-a fost uşor l» i Stalin să acrediteze imaginea poziţiei lui precare în faţa redutabilei opoziţii a lui Molotov şi a acoliţilor lui, de unde datoria americanilor de a-i face pe plac pentru a evita agravarea situaţiei. *The New York Times* susţinea serios această teză, de pildă printr-un articol al lui Dorothy Thomson, care şi-ar avea locul într-o antologie. Lui Truman, Roosevelt îi ţinuse predici pe tema asta, lui Roosevelt aceleaşi predici i le ţinuse Beneš şi ex-ambasadorul său la Moscova, foarte bogatul şi foarte stupidul Joseph Davies, autorul unei apologii lipsite de orice măsură şi pudoare la adresa crimelor şi minciunilor lui Stalin (vezi *Mission to Moscow*, New York, 1941).

Înconjurat de asemenea competenţe, nu-i era deloc greu „unchiului Joe" să lase impresia unui democrat filantrop şi cumsecade, în contrast cu răul şi intratabilul Molotov. I se datora ajutor şi asistenţă în toate felurile, sub toate formele. De aceea armata americană ajunsă până în

---

69 Julius Epstein: Operation Keelhaud. The story of forced repatriation. Introduction by Bertram D. Wolfe, Old Greenwich, Cann., 1973. — Nicholas Bethell: The Last Secret, Londra, 1974. Trad. fr.: le Dernier Secret, Paris, 1975.

centrul Europei a primit ordin să-i lase Armatei Roşii avantajul de a lua Berlinul şi Praga. Consecinţele se cunosc. William Bullitt, prieten personal şi ambasadorul lui Roosevelt la Moscova, pe urmă la Paris, a explicat atitudinea acestuia în articolul lui din 1948: „Cum am câştigat noi războiul şi am pierdut pacea”. El a arătat cum au acordat americanii „sprijinul lor necondiţionat şi fără niciun fel de recompensă” aliatului lui Hitler şi cum a beneficiat Stalin în plus de un ajutor de 11 miliarde de dolari.

Vorbind despre Stalin, Roosevelt i-a spus lui Bullitt: „Dacă-i dau tot ce-i pot da, fără să-i cer nimic în schimb, *noblesse oblige*, nu se va putea gândi să anexeze nimic şi va accepta să acţioneze alături de mine pentru construirea unei lumi a democraţiei şi a păcii”. Bullitt a remarcat că în materie de *noblesse oblige* nu avea de-a face în cazul ăsta cu ducele de Norfolk, ci cu un bandit caucazian care se gândeşte, atunci când obţine ceva degeaba: *partenerul meu nu este decât un prost* (vezi *Est et Ouest*, B.E.I.P.I., supliment, 16 mai 1949).

Bullitt nu ştia câtă dreptate avea să-l califice pe Stalin drept bandit. Nu ştia că Jaurès îi scrisese, la începutul secolului, lui Charles Péguy: „O clasă apărută în sânul democraţiei care, în loc să se supună legilor democraţiei şi-ar prelungi dictatura dincolo de primele zile ale revoluţiei, nu va mai fi în curând decât o bandă care şi-a instalat corturile pe teritoriul unei ţări şi-i jefuieşte resursele”. Sub pana lui Jaurès, cuvântul *bandă* nu reprezintă o injurie, ci o definiţie. Şi cum pot fi desemnaţi membrii unei *bande* şi mai ales căpetenia lor, atunci când ne aflăm în 1977, iar banda şi-a *instalat corturile* de acum 60 de ani? Bullitt îl citează pe ex-ambasadorul Joseph Davies care crede în „cuvântul de onoare al guvernului sovietic ca în cuvântul Bibliei” şi comentează: „El (Davies) nu spune că Stalin violase tot atât de multe, acorduri internaţionale ca şi Hitler. K

Şi cum trebuie numită căpetenia unei bande care a trimis un asasin în Mexic ca să ucidă un adversar politic

aflat în exil? în 20 august 1940 lui Troţki i s-a zdrobii ţeasta cu levituri de piolet de către unul dintre partizanii lui, în realitate agent al GPU, aflat în misiune. Act de banditism calificat, crud şi laş, purtând semnătura lui Stalin.[70] Victima nu dispunea în lupta politică de nicio altă armă decât pana lui. Şi această crimă nu este decât o verigă într-un lanţ fără sfârşit de crime în care iniţiativa stalinistă nu lasă niciun dubiu: dovezile şi probele abundă, nu este aici loc pentru a le expune. Crimele individuale ale lui Stalin sunt nenumărate, aşa cum nenumărate sunt crimele lui colective. Şi creierul lui pervers va dispărea o dată pentru totdeauna tocmai când pregătea o crimă comparabilă ca monstruozitate cu colectivizarea, cu foametea repetată, cu războiul în care este coresponsabil.

Stalin preluase de la Hitler noţiunea de „evrei utili”, referitoare la acel număr restrâns de evrei pentru moment de neînlocuit şi pe care va avea timp destul să-i înlocuiască imediat ce-şi va fi format înlocuitori capabili. îi păstra deci pe câţiva dintre ei în poziţii foarte privilegiate, foarte puţini, pentru a păstra aparenţele, eliminându-i pe alţii de pe poziţiile şi funcţiile lor de răspundere, pregătindu-şi în paralel propria sa versiune viitoare de „soluţie finală”, după expresia lui Hitler. Tot aşa, cinicii de la Moscova îi etichetau drept „idioţi utili” pe simpatizanţii din străinătate, definiţi ca „liberali” în Statele Unite, ca „intelectuali de stânga” în Franţa (inclusiv subcategoria „existenţialiştilor”), iar cele două ţări nu deţineau exclusivitatea în asemenea perversiuni. Una dintre reuşitele cele mai uimitoare ale lui Stalin a fost punerea în aplicare şi punerea în scenă, în beneficiul propriei persoane, a unei desfăşurări fără precedent de ceremonialuri „de curte”, a unui concert de elogii delirante nemaivăzute şi fără echivalent în nicio limbă.

Molima s-a propagat dincolo de hotarele imperiului

---

70 între timp serviciile secrete sovietice au dezvăluit detalii despre acest asasinat prin cel mai calificat reprezentant al lor, şeful misiunilor speciale ale lui Stalin, Pavel Sudo- platov; vezi: Pavel Sudoplatov, Misiuni speciale, Elit-comentator, Bucureşti, 1996 (n.t.).

său, stimulată prin mijloace de corupţie multiple şi a căror presiune a avut o contribuţie considerabilă în a orienta puterile publice „burgheze” într-un sens favorabil imperialismului sovietic. Se amesteca aici, desigur, ceea ce Anatole France numeşte „generozitatea tumultuoasă a ideilor generale”, în cazul dat o seducţie naturală pentru principiile abstracte ale socialismului, chit că deprinderile lui Stalin au mers mai degrabă în direcţie contrară în practică. Nimeni nu putea să facă mulţimea de naivi şi de ignoranţi, în care intrau şi „mediile bine informate” şi „cercurile autorizate” şi alte ficţiuni general admise, să înţeleagă care era adevărul. Rezultatul a fost că o forţă malefică a putut câştiga de partea voinţei sale dominatoare aprobarea aproape universală.

Şi totuşi s-a văzut ce tel de om era Stalin din timpul războiuiui civil din 1936 – 1939 în Spania, când intervenţiile lui, mereu de pauea contrarevoluţiei, mereu în dezavantajul taberei democratice, dezminţeau profesiunile de credinţă socialiste afişate. Se ştia că în plin război european îşi dusese la bun sfârşit pornirea ucigaşă faţă de Bund, partid polonez, şi-şi exercitase, asupra unor intelectuali inofensivi, iudeofobia asasină, sub pretextul perfid al „cosmopolitismului” şi din unicul motiv al originii lor. Numai cine nu voia să înţeleagă nu înţelegea. De altfel multe dintre actele lui Stalin se dovedeau a fi realmente de neînţeles pentru conducătorii occidentali şi liderii de opinie.

Astfel, când în 15 mai 1943 suprimă dintr-o trăsătură de condei Internaţionala comunistă, „experţii” îşi închipuie că a răspuns unei pretenţii a lui Roosevelt. Presupunere gratuită şi în întregime falsă: Roosevelt n-avea niciun amestec aici, explicaţia se găseşte în lucrarea de faţă (p. 468) în care se reproduce această expresie a lui Stalin: „Internaţionala comunistă nu reprezintă nimic şi nu există decât datorită sprijinului nostru”. Există şi alte aprecieri ale lui, şi mai dispreţuitoare, despre această „mică prăvălie”. Nu aştepta decât un moment propice pentru a se debarasa de ea şi, împuşcând doi iepuri dintr-odată, pentru

a le da apă la moară clevetitorilor. Lui Roosevelt îi era prea frică să-l supere, a spus-o în nenumărate rânduri. Iar Stalin, în acest caz, nu renunţase decât la o faţadă, păstrând în întregime sub control partidele comuniste reduse la condiţia de umili servitori.

Aceeaşi neînţelegere a Occidentului în faţa măsurilor obscurantiste impuse în literatură şi artă sub autoritatea lui Andrei Jdanov, împotriva unor scriitori şi artişti de talent ca Anna Ahmatova, Boris Pasternak, Şostakovici şi atâţia alţii. Termenul de „jdanovism" pus atunci în circulaţie era impropriu, Jdanov nefiind decât un instrument al lui Stalin. La fel s-a vorbit pe nedrept despre *ejovşcina*, pentru a desemna perioada în care Ejov ordona represalii terifiante, deşi n-a fost nici el decât o slugă a lui Stalin. Artificii de limbaj ciudate, care dezvăluie o tendinţă iraţională de a-l exonera pe Stalin de o parte din turpitudinile lui.

Era nevoie, pe termen lung de o orbire ciudată şi tenace ca să nu afli ce era Stalin, pentru a nu-l înţelege, pentru a nu-i descifra jocul implacabil, nici după masacrul nefericiţilor polonezi, în majoritatea lor ofiţeri în rezervă, lipsiţi de apărare, masacru conceput şi ordonat cu sânge rece cu scopul de a lovi mortal în inteligheţia Poloniei.[71] Pe toată durata războiului Stalin n-a încetat să-şi urmeze genocidul propriu, urmărind mai multe scopuri în acelaşi timp, după propriile-i criterii, în slujba a ceea ce complicii lui vor masca sub formula de „cult al personalităţii". Lista obsesiilor, fobiilor, delirurilor sale însoţite sau urmate de acte criminale ar necesita un întreg capitol. Niciodată nu

---

71 Cu acelaşi perfid gînd ascuns, el a incitat, prin intermediul radioului în 29 iulie 1944, forţele patriotice din Varşovia să se răscoale împotriva nemţilor imediat ce Armata Roşie s-a aflat în apropierea capitalei poloneze, dar sovieticii au rămas pasivi în timp ce nemţii, bine echipaţi, i-au masacrat pe insurgenţii polonezi lăsaţi să se descurce singuri. Provocare sinistră, tipic stalinistă, pentru a epuiza Polonia, pe care o relatează Churchill în Memoriile lui. Vezi Henri de Montfort: le Massacre de Katyn, Paris, 1966. — Joseh Czapski: Souvertirs de Starobielsk, Paris, 1945; id. Terre inhumairte, Paris, 1949. — Stanislas Mikolajczyk: Le Viol de la Pologne, Paris, 1949.

s-a ştiut exact în ce a constat o anumită „afacere de la Leningrad” care a decimat cadrele superioare de partid din acest oraş. Ceea ce pare indiscutabil este că pentru Stalin numai morţii nu vorbesc, numai ei nu vor reveni niciodată. Necrología acest u regim terorist care exercită asupra reprezentanţilor Occidentului civilizat o fascinaţie de un gen dificil de înţeles este interminabilă.

Roosevelt îşi propunea să-l „îmblânzească” pe Stalin (este expresia americană) venind în întâmpinarea dorinţelor lui, fără nicio reciprocitate. A fost destul de inconştient ca să se deplaseze el, bolnav şi bătrân, până la Teheran şi la Ialta „pentru a-l întâlni pe Stalin personal şi pentru a-l convinge să accepte procedee creştine şi principii democratice”, scrie Bullitt care descrie invadarea de către comunişti şi prietenii lor a administraţiei de la Washington. „Departamentul de stat, cel al Finanţelor la fel ca şi alte instituţii au fost împănate cu partizani ai Sovietelor. Departamentul de Război a început să admită comunişti cunoscuţi şi bolşevizanţi în rândurile ofiţerilor care aveau acces la informaţiile secrete”. Etc. Puţin a lipsit ca vicepreşedintele Henry Wallace, prostalinist din ignoranţă şi naivitate, să nu devină preşedinte al Statelor Unite la moartea lui Roosevelt în 1945. Truman a moştenit această politică. Churchill nu s-a simţit capabil să se împotrivească. Stalin nu întrevedea niciun obstacol.

În cele din urmă, capacitatea industriei americane combinată cu tenacitatea britanică au reuşit să biruie nebunia nazistă, Stalin risipind fără să stea pe gânduri materia primă umană care nu va fi evaluată decât după moartea lui. Prin cele mai vulgare procedee ale reclamei comerciale de o parte şi de cealaltă s-a făcut totul, în special de către aliaţii lui provizorii, pentru ca Stalin să apară ca marele învingător în războiul pe care el însuşi împreună cu Hitler îl pusese la cale. S-a făcut totul pentru a-l slăvi, a-l încorona, a-l acoperi cu laurii nemeritaţi ai victoriei.

Cu intuiţia lui, Roosevelt era sigur că Stalin „nu va încerca să anexeze nimic şi va lucra alături de mine pentru

construirea unei lumi a democraţiei şi a păcii”. În realitate, Stalin a anexat mai mult de 680.000 kilometri pătraţi, populaţi de aproape 25 de milioane de suflete. În plus, a adus sub jugul lui şase ţări europene întinse pe mai bine de 800.000 de kilometri pătraţi şi populate de vreo 90 de milioane de locuitori. Roosevelt n-a trăit să vadă roadele politicii sale, ale cărei consecinţe stabilizate după 30 de ani de existenţă şi-au avut consar-area la conferinţa de la Helsinki din 1975. Dar a avut discipoli, fiindcă în Franţa, în faţa Adunări Naţionale, ministrul Afacerilor Externe s-a bucurat, relatează *Le Figaro* din 30 octombrie 1975, pentru Conferinţa de la Helsinki, „marer operă căreia generalul de Uaulie i-a deschis calea acum 10 am”. În realitate, Roosevelt se aflase în această privinţă cu 10 ani înaintea lui de Gaulle.

„Stalin s-a schimbat” acesta era laitmotivul pe care-l auzea W. Bullitt la Casa Albă, la departamentul de stat şi alte instituţii guvernamentale de la Washington, repetat defellow-*travelers* (tovarăşii de drum ai comuniştilor) în timpul anilor funeşti. Ce ştiau aceştia şi de ce s-ar fi schimbat Stalin? Dovada că rămăsese acelaşi a dat-o în 6 iunie 1945 afirmând sus şi tare în faţa lui Harry Hopkins că Hitler nu murise. Minciună grosolană, pusă în circulaţie cu bună ştiinţă pentru a căuta gâlceavă, în caz de nevoie. (Moscova nu va admite decât în 1968 moartea lui Hitler.) Faptul că la procesul „criminalilor de război” la Nürnberg, în noiembrie 1945, reprezentanţii sovietici au luat loc în sala de tribunal în scaunele judecătorilor în loc să se afle pe banca acuzaţilor nu putea decât să-l încurajeze pe Stalin în aroganţa şi în pretenţiile lui nelimitate.

Stalin nu se schimbase şi nu putea să se schimbe în comportamentul lui patologic de criminal incurabil. Toate actele lui şi toate faptele lui, din care nu putem menţiona decât puţine exemple în această postfaţă sumară care se limitează să consemneze esenţialul dintr-o carieră oripilantă şi să sugereze lecturile complementare esenţiale, o dovedesc. Fiind de la sine înţeles că crimele lui Ejov, şeful GPU, şi cele ale lui Beria, succesorul său,

trebuie trecute în contul lui Stalin, domnul şi stăpânul lor.

Herodot povesteşte că înainte de invazia perşilor în Grecia, Xerxes, fiul lui Darius, ordonase să fie biciuite valurile Mării Egee care spărseseră podul lui de vase, pentru a le învăţa să stea liniştite. Şi Stalin pretindea să poruncească elementelor nesupuse şi a hotărât să deturneze curenţii aerieni pentru a înfăptui „transformarea stalinistă a naturii", plantând perdele de arbori pe kilometri întregi de teren pentru a împiedica vânturile să contribuie la uscarea imenselor regiuni aride. O enormă paradă apologetică a însoţit această experienţă costisitoare fără precedent, socotită dinainte fără sorţi de izbândă de către specialişti competenţi în cultura copacilor şi care s-a terminat într-adevăr printr-un lamentabil fiasco trecut cu grijă sub tăcere.

„Corifeul ştiinţei" cum îl numesc curtenii lui nu s-a mulţumit cu această extravaganţă ecologică. S-a amestecat şi în biologie şi în genetică. Analfabet în materie, i-a acordat totală încredere unui şarlatan agronom, Trofim Lîsenko, care se lăuda cu crearea unei agrobiologii materialiste şi „proletare", opusă legilor lui Mendel, lucrărilor lui Morgan, acuzaţi de idealism burghez şi retrograd. Impostorul pseudomarxist înzestrat cu geniu universal care lăsase soarta Europei în mâinile lui Hitler îşi atinge scopurile alungându-i din Academia de Ştiinţe Agricole pe Nikolai Vavilov, savant adevărat, şi pe ireproşabilii lui colaboratori, învinuiţi toţi de sabotaj de „troţkism" şi de alte minciuni infame pentru a fi daţi pe mina călăilor GPU (Vavilov şi mulţi alţii au murit în închisoare şi în lagărele Guiagului). Şi-a impus prin teroare teoria „eredităţii caracterelor dobândite" sfidând achiziţiile geneticii clasice, condamnată ca „occidentală", ca şi cum stalinismul inculcat fidelilor ar fi transmisibil progeniturilor prin gene şi cromozomi, a căror existenţă o nega el însuşi. Cât despre experimentele sale agronomice, ducând la rezultate pe dos şi cu pierderi mari, nimic n-a rămas din ele. Şi acolo este vorba din nou despre stalinism sub pseudonimul fals de „marxism-leninism".

În relaţiile sale cu comunismul internaţional, Stalin a putut să supună şi să umilească vechile secţiuni ale organizaţiei create de către Lenin, dar după epurări care au durat un sfert de secol, reînnoindu-le aproape în întregime componenţa şi aducând în ele o corupţie fără precedent în istoria mişcării muncitoreşti. Dar s-a înşelat grav închipuindu-şi că va supune secţiile din Iugoslavia şi din China (aceasta din urmă nu se va emancipa decât după moartea sa, dar deja în timpul vieţii apar semnele unei voinţe de independenţă).

În raportul lui secret, expunând „mania grandorii" de care suferea Stalin, Hruşciov a citat o afirmaţie a acestuia: „Mi-ar ajunge o mişcare a degetului mic şi n-ar mai rămâne nimic din Tito, s-ar prăbuşi". Denunţând această „megalomanie", Hruşciov a subliniat ignoranţa megalomanului în privinţa unui conducător comunist foarte competent având „în spatele lui un stat şi un popor crescut la aspra şcoală a luptei pentru libertate şi independenţă". Stalin nu s-a limitat să „mişte degetul mic", el a declanşat adevărate cutremure fără a-l intimida pe Tito, ins lipsit de iluzii în ce-l priveşte pe adversarul lui. Hitler era mai clarvăzător când îi spunea mareşalului Antonescu: „Ce bărbat, acest Tito!... N-ai putea face un pas în Serbia fără pericol! Iată un adevărat erou naţional... Pe lângă el, generalul de Gaulle era un erou de mucava". În realitate, Tito ştia cu cine şi cu ce avea de-a face, spre deosebire de Roosevelt, Churchill şi de Gaulle, iar hotărârea lui de a rezista corespundea mijloacelor de rezistenţă de care dispunea. Lecţia n-a fost înţeleasă la Washington, la Londra şi la Paris în cercurile diriguitoare. În schimb, ea le va folosi lui Mao Tze-Dun şi albanezilor când se vor înfrunta cu succesorii lui Stalin. Vor şti atunci să reacţioneze fără slăbiciune şi să vorbească singura limbă pe care o înţeleg staliniştii.

În timpul războiului şi în perioada următoare, persecuţia evreilor, pentru care, stimulat de Hitler, Stalin avea o adevărată obsesie, continua fără milă iar măsurile iudeofobe cele mai crude se abăteau una după alta asupra

intelectualilor şi artiştilor trataţi de „cosmopoliţi", abandonaţi dezlănţuirii arbitrare a regimului, din ce în ce mai apropiată de „naţional-socialismul" german. Stalin îşi rumega marele proiect exterminator prin alte mijloace decât cele ale lui Hitler, dar cu scopuri identice.

Brusc ceasul fatidic a sunat în 13 ianuarie 1953 când se anunţă descoperirea unui complot al „medicilor terorişti" acuzaţi de a-şi fi ucis mişeleşte pacienţii (Jdanov şi alte importante personalităţi politice militare) şi în plus de a fi în solda serviciilor secrete străine şi anume a unei instituţii filantropice evreieşti denunţată ca criminală. Aceşti „călăi ai speciei umane" (sic) au făcut toţi, cum se cuvine, mărturisiri complete. Era vorba despre nouă somităţi ale medicinei, academicieni şi profesori, dintre care şase de origine evreiască; puţin după aceea li s-au adăugat alţi şase. Erau medicii Kremlinului deveniţi „asasinii în bluze albe". Această invenţie fantastică, inimaginabilă, primită cu interes şi deferenţă în lumea exterioară intoxicată de propaganda comunistă, n-a putut înşela pe nimeni în lumea sovietică: era semnalul pogromului final, ale cărui modalităţi nu le prevedea nimeni încă. Secretele tehnice ale GPU se filtrează greu.[72]

Ele se scurg totuşi, cu timpul, căci iniţiaţii sfârşesc prin a-şi da drumul la gură. Deportarea în masă a evreilor în nordul îndepărtat al îngheţatei Siberii era de atunci o previziune curentă în Partid şi în jurul acestuia. Douăzeci de ani după ameninţarea care plana asupra a milioane de oameni nevinovaţi, Aleksandr Soljenit îi va scrie în *Arhipelagul Gulag*: „... După zvonurile care circulau la

72 Ghedeon Haganov: „Le Communisme et les Juifs", Paris, supliment al publicaţiei Contacts, nr. 9 mai 1951. — „Staline contre Israël", Paris, supliment al B.EJ.P.I. (Est et Ouest, februarie, 1953). — Sur la judéophobie communiste", Paris, Est et.Ouest, nr. 319, aprilie 1964. — Lev Navrozov: The Education ofLev Navrozov, New York, 1975. (Această carte aduce mărturie în acelaşi sens cu Soljenîţîn. Un pasaj de la pagina 46 spune că Stalin pregătea „un pogrom general, bine organizat, perfect centralizat, în urma căruia toţi supravieţuitorii evrei vor fi închişi în lagăre de exterminare prin muncă, exceptîndu-i pe aceia ce vor fi declaraţi individual arieni".)

Moscova, planul lui Stalin era următorul: la începutul lui martie, trebuiau spânzuraţi *medicii asasini* în Piaţa Roşie. Patrioţii indignaţi trebuiau în mod firesc (sub conducerea îndrumătorilor lor) să se lanseze într-un pogrom şi atunci, guvernul (recunoaştem imediat aici amprenta lui Stalin, nu-i aşa?) i-ar fi salvat cu mărinimie pe evrei de furia populară determinându-i să părăsească Moscova în aceeaşi noapte, în direcţia Extremului Orient şi a Siberiei, unde deja li se pregăteau barăci". Se cunoaşte rata mortalităţii în lagărele morţii lente, unde survin, în plus, nenumărate cazuri de moarte violentă.

Destinul a hotărât altceva: la 3 martie 1953, un comunicat oficial anunţa hemoragia cerebrală care-l va ucide pe Stalin, precedând cu trei zile necrologul: bolnavul a murit în 5 martie fără să-şi fi recăpătat între timp cunoştinţa. Coincidenţa cu afacerea „medicilor asasini" avea să dea naştere la diferite ipoteze şi numeroase zvonuri, într-o ţară în care totul este secret, chiar şi când nu există motiv. După Lev Niculin, Stalin dăduse ordin să nu se apropie nimeni de el fără ca el să-l fi chemat, se închisese în camera lui şi nimeni n-a îndrăznit să intre decât după o zi de aşteptare. Cei mai apropiaţi dintre aghiotanţii lui au fost atunci alertaţi, aceştia au forţat uşa, dar prea târziu pentru a-i mai putea veni muribundului în ajutor. Versiune foarte plauzibilă şi pe care de altfel nu o va amenda nicio alta semnificativă. O lună mai târziu, medicii terorişti, asasinii în bluze albe, erau eliberaţi, „reabilitaţi" în maniera ipocrită a stalinismului, fără vreo explicaţie sinceră şi veridică asupra maşinaţiunii a cărei victimă fuseseră. Doi dintre ei muriseră în timpul torturilor.

Toţi „experţii" occidentali prevedeau ascensiunea lui Molotov sau a lui Malenkov la „vârful" Secretariatului. N-a fost niciunul nici celălalt. Alegerea conducerii colective s-a oprit asupra unuia dintre cei mai puţini importanţi dintre membrii Biroului Politic, Nikita Hruşciov, fără îndoială fiindcă era cel mai sigur pentru colegii lui înspăimântaţi, cel mai capabil să respecte sfatul lui Lenin: „Să nu se

verse sânge în rândurile partidului", fiindcă Molotov şi Malenkov erau cel mai direct amestecaţi în crimele lui Stalin vizându-i pe tovarăşii lui din Comitetul Central. Sângele a curs cu toate acestea în sferele înalte ale Partidului, obişnuinţa deprinsă fiind o a doua natură; „sistemul" instaurat de Stalin nu putea funcţiona altfel. Au avut loc numeroase execuţii capitale, în realitate asasinate, în special al lui Beria (asupra căruia Hruşciov a dat mai multe versiuni) şi al unor binecunoscuţi cekişti. „Dar aceasta este o altă poveste".

Imediat după punerea în scenă cu toată pompa a ceremoniei funebre şi după discursurile pe cât de grandilocvente, pe atât de nesincere în onoarea defunctului, s-a simţit în societatea sovietică o profundă uşurare. Numele lui Stalin care, sub teroare, umplea în fiecare zi fiecare pagină a ziarelor, dispare aproape complet şi în curând dispare complet. (Acest nume figura în calendarul pe 1953 de 367 de ori.) Vocabula „geniu" scrisă, dictată de frică, în articolele de dicţionar, a dispărut ca prin farmec. Se pregătea ceva ce nu se poate exprima, greu de definit, fără să se ştie ce anume. „Reabilitarea" bieţilor doctori supravieţuitori, fapt fără precedent, sugera aşteptarea unei cotituri spre o anumită speranţă.

În străinătate, incertitudinea dădea naştere la tot felul de ipoteze lipsite de temei, căci prestigiul artificial al lui Stalin pervertise cercurile influente şi dezorientase opinia publică. Este suficient să amintim că în Franţa, ţară tratată drept inamică de către Stalin, Parlamentul adusese un omagiu solemn aliatului lui Hitler, cu toţi deputaţii în picioare pentru a asculta cuvântarea preşedintelui lor; un singur socialist, unul singur, care nu uitase nimic, a avut demnitatea de a rămâne aşezat, iar numele lui, Jean Le Bail, merită reţinut din acest motiv. Ceilalţi parlamentari, de toate orientările, au împărtăşit doliul complicilor.

Totuşi la Teheran, la Ialta şi în toate împrejurările, Stalin îşi manifestase ostilitatea şi dispreţul faţă de Franţa pe care o considera războinică, agresivă, imperialistă. După opinia lui din timpul războiului, „Pétain reprezintă

Franţa, de Gaulle nu contează”. În tratativele lui cu Anglia, îi propune lui Anthony Eden o înţelegere conform căreia Anglia trebuia să instaleze baze militare permanente în Franţa, în timp de pace, consemnează Churchill în *Memoriile* sale. Lista actelor şi gesturilor sale de inamiciţie ar fi lungă. Să reţinem măcar faptul că 16.000 de alsacieni şi loreni francezi, prizonieri în Gulag, nu s-au mai întors în Franţa, victime ale tratamentului barbar îndurat sub regimul lui Stalin de prizonierii de toate categoriile. (Vezi „Staline contre la France” în *Est et Ouest*, nr. 34, Paris, noiembrie 1950. Şi „Jean Le Bail” în *Contrat social*, vol. X, nr. 3, Paris, mai 1966). Republica Franceză nu-i purta pică, dimpotrivă.

Dar deplorabilul „cult al personalităţii” lui Stalin, în Franţa şi în alte ţări, avea să devină dezorientare în mintea fidelilor în 1956, după ce are loc la Moscova cel de-al XX-lea Congres al Partidului, în timpul căruia Hruşciov şi-a rostit „raportul secret” care nu va întârzia să-şi răspândească ecourile în ciuda precauţiilor luate. A trebuit să ne referim aici la el fără a respecta cronologia, fiindcă evocă retrospectiv o mulţime de fapte. Documentul acesta, curăţat de vocabularul pseudomarxist şi de minciunile convenţionale care întreţin mitul Partidului şi legendele regimului, ar merita să fie reprodus integral. Fiindcă, citit în cunoştinţă de cauză, el confirmă şi justifică tot ceea ce am expus în lucrarea de faţă, cu o mulţime de detalii şi ilustraţii suplimentare, şi marchează începutul revizuirii istoriei oficiale. Câteva pasaje chiar par inspirate din această lucrare, deşi nu este cazul, dar trebuie luate *cum grano salis*. Raportul trebuie citit în întregime. După citatele reproduse din el mai sus, ne vom limita să scoatem în relief câteva dintre trăsăturile lui: ele dovedesc că, denigrat de duşmanii săi cei mai înverşunaţi, comunismul n-a apărut niciodată sub o lumină atât de defavorabilă ca aceea dezvăluită de Hruşciov.

Vorbind despre „complotul doctorilor” el arată că Stalin însuşi „a ordonat arestarea unor eminenţi specialişti şi a dat indicaţii cu privire la desfăşurarea anchetei şi cu

privire la metodele de interogatoriu... A dat indicaţia ca academicianul Vinogradov să fie pus în lanţuri şi ca altcineva să fie bătut". El a spus ministrului securităţii: „Dacă nu obţineţi din partea doctorilor recunoaşterea vinovăţiei, vă voi tăia capul". A dat ordine anchetatorilor lui: „Bătăi, bătăi şi iar bătăi". Etc. Raportul confirmă ceea ce ştiam din alte surse despre satisfacţia sadică a lui Stalin în materie de represiune inchizitorială; lucrul este valabil şi pentru mii de alţi nevinovaţi chinuiţi până când şi-au dat sufletul de către torţionari aflaţi în slujba lui.

Hruşciov îl atacă în special pe Beria pe care-l acuză, nu fără temei, de cele mai crunte nelegiuiri şi îl tratează drept spion (?) în serviciul străinătăţii. „Există astăzi dovezi că acest scelerat a urcat diferite trepte ale puterii călcând pe un număr incalculabil de cadavre", spune el, ceea ce este adevărat dar tot atât de adevărat pentru toată echipa aflată atunc la putere, inclusiv Hruşciov, care pare lovit de amnezie cu privire la propriul său rol în Ucraina. (Vezi Lazar Pistrak: *The Grand Tactician. Khruschthev's râse to Power*, New fork, 1961.) Raportul citează nominal cazuri îngrozitoare de cruzimi comise de Beria „care lichidase zeci de mii de persoane" nevinovate. Ceea ce-l acuză pe Stalin, tot atât cât şi pe Beria şi tot regimul pseudosocialist.

Stalin nu este mai puţin acuzat atunci când Hruşciov îl denunţă pe predecesorul lui Beria care întocmea liste de oameni condamnaţi dinainte: „Ejov îi trimitea aceste liste lui Stalin... în 1937 – 1938, 383 de liste conţinând numele mai multor mii de slujbaşi devotaţi ai Partidului, ai Sovietelor, ai Comsomolului, ai armatei etc. i-au fost trimise lui Stalin", liste care ratificau aceste sentinţe de condamnare colectivă la moarte. (Mai târziu, în memoriile sale, Hruşciov va scrie că victimele astfel desemnate erau trimise la „măcelărie".) El dezvăluie faptul că Stalin îl suspecta pe Voroşilov că ar fi fost spion englez, se pregătea să-i lichideze pe Molotov şi Mikoian, ca şi tot Biroul Politic cu scopul de a „arunca un văl de tăcere peste actele sale ruşinoase". Hruşciov însuşi, la fel ca Bulganin,

se temea în orice moment că va fi trimis la „măcelărie”.

Raportul, devenit de atunci public şi celebru peste tot, mai puţin în U.R.S.S. unde n-a fost tipărit şi dat publicităţii, nu dă decât vreo 12 nume bine cunoscute dintre cadrele Partidului, ca exemplu, alternând cu motivul obsedant al torturilor îndurate de victime, copleşite de „acuzaţii nebuneşti şi lipsite de bun simţ”. Nu era decât un început, cântărit cu prudenţă şi cu grija de a păstra raţiunea de a fi a Partidului, ficţiunea unei terminologii semimarxiste, amestecată cu o parte de adevăr, nu prea mare, astfel încât să rămână intactă minciuna fundamentală pe care se sprijină întregul edificiu al statului totalitar. Aşa cum a ajuns el până la noi, după o cenzură prealabilă operată în sferele cele mai înalte, raportul aduce o contribuţie esenţială la biografia lui Stalin. O luptă surdă se dădea în culise în gruparea dominantă, care va fi numită „antipartinică”, etichetă tot atât de arbitrară ca şi injuriile curente în oligarhia supremă. Ea va apărea la lumina zilei cu ocazia celui de-al XXII-lea congres, în 1961, încă şi mai revelator pentru istorie decât raportul secret.

Căci de această dată, Hruşciov nu este singurul care-l pune la stâlpul infamiei pe Stalin, singur şi flancat doar de cei doi bandiţi, Ejov şi Beria, numiţi pe faţă „desfrânaţi” de către apologeţii lor de odinioară, ci o întreagă pleiadă de oratori care, de la tribuna congresului, îi vor pune sub acuzare pe principalii adjuncţi ai tiranului discreditat şi anume, Molotov, Malenkov, Kaganovici, Voroşilov, Bulganin. Printre aceşti acuzatori publici figurează Brejnev, Podgornîi, Suslov, Mikoian, Furţeva, Kuusinen, Şelepin, Pospelov, Ponomarev, pentru a nu-i semnala decât pe cei mai cunoscuţi. Nu se poate rezuma în câteva rânduri o dare de seamă de 1 800 de pagini.[73] Toate

73 Cel de-al XXII-lea Congres etc. Dare de seamă stenografiată, 3 volume, Moscova, 1962. — „Au XXIIe Congrès : aveux et révélations", în Est et Ouest, nr. 270,271,272, 273, Paris, ianuarie şi februarie 1962. — Merle Fainsod, The 22nd Party Congress, United States Information Service, f. d.

discursurile repetă neobosit aceleaşi formule despre „cultul personalităţii”, despre marele Lenin, despre Partidul infailibil, despre glorioasa revoluţie din Octombrie. Dar aceste litanii concertate ale Biroului Politic sunt folosite pentru a încadra nemiloase rechizitorii împotriva „grupului antipartinic” care n-ar fi ezitat să lichideze grupul de la conducerea Partidului dacă ar fi reuşit să le submineze poziţia în Secretariat (se spune şi se repetă de mai multe ori cu litere de o şchioapă).

Să nu uităm că Molotov, Malenkov, Kaganovici şi acoliţii sunt găsiţi tot timpul „vinovaţi de crimele cele mai grave” şi de „masacrarea unor oameni cinstiţi”. Ei au decimat şi au exterminat fără niciun motiv preţioase cadre din Partid. Au comis „crime bestiale” şi „represiuni brutale” (represiune fiind sinonim cu tortură şi asasinat). Unul a ucis cu mâna lui muncitori de toată încrederea, altul „şi-a torturat subalternii”. Unul era „un adevărat sadic”, altul este „un gunoi” şi unul şi celălalt sunt „fiare sălbatice”, care nu mai au în ei „nimic de adevăraţi comunişti”. Iar aceasta pe pagini întregi dintr-o dare de seamă totuşi delestată în vederea publicării. În monotonia acestor lucruri îndelung repetate, o singură voce omenească, pe care cenzorii au uitat s-o şteargă, se face auzită: „Ne întrebăm câteodată în ce fel oamenii aceştia (Molotov şi acoliţii lui) pot să trăiască liniştiţi şi să doarmă liniştiţi. Ar trebui să-i chinuie coşmarurile, ar trebui să audă plânsul şi blestemele mamelor, soţiilor şi copiilor tovarăşilor noştri care au murit fără vină”. Acest memorabil strigăt al lui A.N. Şelepin necesită un amendament: în general mamele, soţiile şi copiii pier şi ei, soarta întregii familii Tuhacevski o dovedeşte.

„Mi se strânge inima la auzul suferinţelor fizice şi morale pe care au trebuit să le îndure aceşti vrednici slujitori ai Partidului”, declară unul dintre acuzatori. Şi totuşi, niciunul dintre acuzaţi nu este lăsat să se apere, iar criminalii nu sunt trimişi în judecată. Deci Constituţia sovietică, statutul Partidului, legislaţia şi tot restul sunt petice de hârtie, stalinismul îi supravieţuieşte lui Stalin,

chiar dacă este un stalinism din care lipseşte demenţa creatorului său. Şi când un anume N.N. Rodionov îi acuză pe Molotov, Malenkov, Kaganovici şi alţii de „banditism”, „gangsterism”, cuvintele sunt cum nu se poate mai potrivite pentru ca să justifice cuvintele lui Jaurès despre „banda care şi-a instalat corturile pe teritoriu” şi expresia lui W. Bullitt despre „banditul caucazian”. Fiindcă este efectiv vorba despre banditism politic şi nu, cum o cred o mulţime de ignoranţi şi de filistini din lumea întreagă, despre „marxism”.

Este foarte important să subliniem că numai la acest congres, la cinci ani după precedentul, stăpânii zilei s-au hotărât să-i „reabiliteze” în fine, spunându-le pe nume, pe Tuhacevski şi pe ceilalţi militari de rang superior calomniaţi, insultaţi, murdăriţi, asasinaţi ei şi familiile lor, prin decizia Biroului Politic (niciun simulacru de tribunal, invocat cu ipocrizie în 1937, n-a fost necesar). Este evident că scrupulul adevărului şi ai dreptăţii nu are niciun amestec în această pseudoreabilitare, rezultat al unor calcule josnice şi al unor reglări de conturi politice între cei care au profitat de toate aceste crime. Culme a ironiei, cel de-al XXII-lea congres a hotărât înălţarea unui monument în cinstea nenumăratelor victime, hotărâre rămasă literă moartă. Singura hotărâre pusă în aplicare a fost expulzarea din locul pe care-l ocupa în mausoleul lui Lenin a cadavrului lui Stalin concomitent cu schimbarea în Volgograd a numelui blestemat de Stalingrad.

Şi ce monument funebru s-ar fi putut înălţa ca să fie pe măsura numărului de victime sacrificate poftei neostoite de putere şi de glorie deşartă a „celui mai mare conducător al tuturor timpurilor şi popoarelor”, cum spunea plin de devotament Serghei Kirov? în 1950, într-un studiu serios şi cât se poate de bine documentat la data respectivă, Paul Berline s-a străduit să evalueze pierderile sovietice în timpul războiului pus la cale de Stalin împreună cu Hitler („Combien y a-t-il d’habitants en U.R.S.S?” în *Est et Ouest*, nr. 35, Paris, noiembrie 1950). Prin diferite metode de calcul, ale căror rezultate

concordă, se constată că „37, 5 milioane de vieţi omeneşti reprezintă costul demografic al războiului” pentru Uniunea Sovietică, adică 30 de milioane de morţi şi 7, 5 milioane de naşteri în minus. Mult timp mincinoşii de la Moscova n-au vrut să declare decât 17, 5 milioane de morţi, dar au sfârşit prin a admite cifra de 25 de milioane, care figurează în ultima ediţie (1976) a lucrării *Histoire de l'UJI. S.S.*, de obedienţă stalinistă, publicată de Presses Universitaires de France, printre multe alte cărţi de aceeaşi tendinţă. Germania, care a dus un război mai lung, şi pe trei fronturi, n-a pierdut decât 2 800.000 de militari şi 500.000 de civili. În aceasta a constat superioritatea „genialului” Stalin.

După mai puţin de trei ani, un alt studiu al aceluiaşi Paul Berline: „Ce que Staline a coûté en vies humaines à l'U.R.S.S”. (în *Est et Ouest*, nr. 82, Paris, februarie 1953) enumeră pierderile cauzate de foamete, colectivizare, mortalitatea în lagăre, agresiunea împotriva Finlandei, războiul mondial, denatalitatea, genocidul împotriva alogenilor etc., pentru a se opri tot la terifianta cifră de 37, 5 milioane de suflete. Nu există precedent. Dar după această foarte detaliată expunere, sprijinită pe argumente puternice, alte date provenind tot din U.R.S.S. au adus confirmări, rectificări, inducţii care fac să pălească evaluările precedente.

În 1964, profesorul I. Kurganov, economist, statistician şi demograf, într-o expunere care se intitulează „Trei cifre”, compilând şi confruntând exclusiv date sovietice, se fixa asupra cifrei de 44 de milioane de suflete (mortalitate şi denatalitate) ca pierdere în timpul războiului dorit de Stalin în acord cu Hitler. El calcula pierderile anterioare războiului, începând de la revoluţia din Octombrie, ca depăşind cifra de 66 milioane de suflete. În consecinţă, costul revoluţiei şi al regimului sovietic ar depăşi 110 milioane de vieţi omeneşti, atât prin moarte prematură, cât şi prin scăderea natalităţii din cauza acestei catastrofe demografice. Toate cifrele, coeficienţii, indicii de variabilitate sunt expuşi în faţa cititorului, cu

trimiterile lor indiscutabile. Doar imensul teritoriu sovietic a putut suporta o hemoragie atât de înspăimântătoare, adusă de Aleksandr Soljeniţîn la cunoştinţa unui vast public occidental fără să-i tulbure indiferenţa.[74]

De Gaulle nu avea în mod sigur nici cea mai vagă idee despre acest bilanţ demografic atunci când spunea unui ziarist că Stalin a fost, „pentru Rusia", „pozitiv". Căci, vorbind despre generalul Franco, „pozitiv, în ciuda tuturor represiunilor şi a tuturor crimelor", el adaugă: „Şi Stalin a comis crime. Şi chiar mai multe decât Franco. El a fost totuşi pozitiv, şi încă cum, pentru Rusia, care o va recunoaşte într-o zi". De Gaulle, ca şi Roosevelt, „nu ştia nimic despre Rusia" şi despre comunism şi, la fel ca şi Roosevelt (după George Kennan) „nu-i frecventa şi nici nu aprecia opinia celor care ştiau câte ceva". (La Ministerul Afacerilor Externe l-a înlăturat pe singurul funcţionar superior competent în materie.)

În *Memoriile de război* în care povesteşte întâlnirile sale cu Stalin la Kremlin în 1944, de Gaulle atribuie „pasiunii" (?) interlocutorului său „un fel de farmec tenebros" şi „o voinţă de putere" care n-are nimic comun cu ceea ce Nietzsche înţelege prin această expresie. El crede că Stalin este un „rus" şi când vorbeşte despre „Rusia" nu foloseşte niciodată cuvântul „sovietic" sau îl foloseşte foarte rar. Ca şi Roosevelt, ca şi Churchill, el nu-şi poate imagina că puterea bolşevică ar putea fi de un alt fel, de o altă natură decât cea a guvernărilor clasice cunoscute până atunci. Şi tot ca Roosevelt, care-şi imagina că edifică „Naţiunile Unite" pe doi stâlpi de susţinere, S.U.A. şi U.R.S.S., el speră să realizeze o Europă întinsă „de la Atlantic la Ural" asociind Franţa cu „Rusia". În *Memoriile* sale, în care trebuie să-i recunoaştem talentul literar şi abilitatea politică, el dă de înţeles că nu s-a lăsat înşelat de înscenarea pregătită la Moscova în onoarea lui,

---

74 1. Kurganov: „Trei cifre" înNovoeRuskoe Slovo, New York, 14 aprilie 1964; id.: „Catastrofă demografică", ibid., 5 dec. 1965. — A. Soljeniţîn: Arhipelagul Gulag, vol. I, Paris, 1974 (trad, rom., Editura Univers, 1996, 1997).

culminând cu dineul de adio: „Masa strălucea de un lux inimaginabil. S-a dat un dineu uluitor". Dar va sfârşi prin a se înclina în faţa personajului „pozitiv". În treacăt, el preia o atenţionare a lui Stalin adresată traducătorului său: „Ştii cam prea multe, tu! Mi-ar plăcea să te trimit în Siberia". Se ştie din lucrarea de faţă şi din relatările Svetlanei cum se purta tatăl ei cu cei care „ştiau prea multe" Nu s-a spus încă ultimul cuvânt în privinţa a ceea ce va atârna mai mult în memoria oamenilor, pozitivul sau negativul.[75]

Această postfaţă nu pretindea să completeze de o manieră exhaustivă biografia politică a lui Stalin; ar fi trebuit un alt volum dedicat războiului, un altul dedicat perioadei de după război şi, mai ales, perioadei de după Stalin, fiindcă adevărurile, revelaţiile asupra trecutului recent provenind din surse sovietice nu au devenit abundente decât după „raportul secret" din 1956. Din alte surse, informaţiile se scurseseră cu mult timp înainte. N-a fost posibil aici decât să punctăm esenţialul dintr-un supliment la o lucrare întreruptă în 1940 şi n-am dori, în final, decât să semnalăm principalele contribuţii la cunoaşterea subiectului. Toate mărturiile autentice, toate expunerile autorilor competenţi şi probi merg în acelaşi sens.

Prima dintre aceste contribuţii importante, după război, a fost aceea a lui Ivanov-Razumnik a cărui broşură *Destine de scriitori*, a apărut în 1951 în Statele Unite, precedând cartea *sa închisori şi deportări* (New York, 1953). Broşura a fost tradusă şi publicată în franceză în *Contrat social*, vol. VIII, nr. 5 şi 6, Paris, 1964 şi voi. IX, nr. 1. Paris, 1965. Ea evocă soarta tragică a mai multor scriitori ruşi, or Ivanov-Razumnik nu ştia nimic despre moartea lui Isaak Babel şi a atâtor alţii. Revista citată înainte a schiţat o listă, încă incompletă, de scriitori şi poeţi asasinaţi sau împinşi la sinucidere. Cât despre carte, putem citi un extras în franceză în revista *Est et Ouest*, nr.

75 De Gaulle : „Franco a été aussi positif pour l'Espagne que Stalin pour l'U.R.S.S." m Le Figaro, 29 oct. 1975. — Charles de Gaulle, Mémoires de guerre, vol. 3, Paris, 1959.

15 din 1 decembrie 1949, „tablou zguduitor al închisorilor sovietice şi relatare cutremurătoare a unor interogatorii; niciun editor francez n-a avut curajul elementar să publice această carte veridică, indispensabilă”. Fragmentul este însoţit de o introducere: „Lagărele de concentrare şi închisorile sovietice”, anonim (autorul era Boris Souvarine care în cele două publicaţii a scris note biografice despre Ivanov Razumnik.)

Datorăm mărturii de primă importanţă despre Stalin şi camarila acestuia conducătorilor comunişti iugoslavi, după ce aceştia au rupt relaţiile cu Moscova. Aceştia erau comunişti, ba chiar stalinişti, dar fără să consimtă să se supună autoritarismului acestui „nou Genghis-Han” cum l-a numit Buharin. Ei înţelegeau să rămână stăpâni la ei acasă şi logica naţionalismului lor natural i-a dus la dezvăluirea unor fapte pe care le reţinuse memoria lor. Ar fi imposibil să rezumăm în câteva rânduri, chiar în câteva pagini, cărţile lor care arată grosolănia, micimea intelectuală şi morală a parveniţilor căţăraţi în vârful piramidei birocratice sovietice prin impostură cinică şi prin crime. Vladimir Dedijer reproduce un sfat pe care Stalin i l-a dat lui Tito, în momentul când acesta a refuzat să se preteze la un acord, chiar provizoriu, cu regele Petru al II-lea al Iugoslaviei: „N-ai nevoie să-l reîntronezi pentru întotdeauna. Primeşte-l pentru moment şi, cu prima ocazje, împlântă-i liniştit cuţitul în spate”. E Stalin, întreg şi într-adevăr „pozitiv”, în acest gest de a împlânta cuiva cuţitul în spate, la momentul potrivit şi mai ales „liniştit”. Dedijer l-a auzit pe Stalin adresându-i-se la telefon mareşalului Malinovski: „Spui că n-ai tancuri? Bunică-mea n-ar fi avut nevoie de tancuri ca să se lupte. E timpul să-ţi mişti fundul. Ai înţeles?” Ameninţarea implicită din ultimele cuvinte le era familiară tuturor subordonaţilor săi, fie ei mareşali. Un comunist iugoslav care a trăit în Rusia, martor al „masacrelor care au înecat în sânge floarea revoluţionarilor iugoslavi refugiaţi în U.R.S.S”. Şi care deplânge opera stalinismului, „asfixierea sufletelor, ruinarea trupurilor”, este citat de Dedijer: „Stalin a ucis

mai mulţi comunişti decât a ucis întreaga burghezie luată la un loc.”[76]

Există un document mişcător referitor la „reabilitarea” parţială a lui Stalin întreprinsă în momentul când Biroul Politic a socotit că demolarea idolului mersese prea departe (consecinţele acestui electroşoc depăşiseră previziunile în ţările supuse imperialismului sovietic). Este vorba despre o lungă scrisoare adresată Comitetului Central de către istoricul L. Petrovski, datată 5 martie 1959 şi denunţând rămăşiţele stalinismului, fie şi sub forme mascate şi întrucâtva atenuate. Într-un stil şi cu o terminologie strict „leniniste” ea reaminteşte nenumăratele orori comise sub Stalin (deghizate ulterior sub cultul personalităţii) printre care exterminarea „strălucitelor capacităţi din Comintern”, umilinţele şi suferinţele atroce îndurate de sute de mii de femei nevinovate, de copiii minori ai unor pretinşi „duşmani ai poporului”, ca fiii lui Antonov-Ovseenko, ai lui Piatniţki, ai lui Tomski.

Iakir şi atâţia alţii (aceste nume figurează în prezentul „studiu istoric al bolşevismului”). Scrisoarea pledează în favoarea familiei lui Lenin, persecutată oribil, Nadejda Krupskaia, M. Ulianova, Dmitri Ulianov (soţie, soră şi frate ai lui Lenin). Şi pentru soţia lui Kalinin, pentru fratele şi nepotul lui Sverdlov, pentru cei trei fraţi ai lui Ordjonikidze, cei doi fii ai lui G. Petrovski, fiica lui Bonci-Bruevici etc.familiile celor mai străluciţi reprezentanţi ai vechii gărzi leniniste”. Scrisoarea îi enumeră apoi pe principalii militanţi ai Internaţionalei comuniste trimişi *ad patres* între care Béla Kun, Warski, Sultan Zade, Hermann Remmele, Vladimir Copie, Ganeţki, László Rajk, Tanev… Ca să nu-l amintim pe Fritz Platten (vezi, pe această temă, de Branco Lazic: „Martirologiul Cominternului”, urmat de „Comentarii despre martirologiu” de Boris Souvarine, în

76 Vladimir Dedijer, Tito parle..., Paris, 1953. — Milovan Djilas, la Nouvelle classe dirigeante, Paris, 1957; id. Conversations avec Staline, Paris, 1962. — Vladimir Dedijer, la Défi de Tito: Staline et la Yougoslavie, Paris, 1970.

Contrat social, vol. IX, nr. 6, Paris, noiembrie 1965. Despre masacrul comuniştilor străini, vezi Roy Medvedev: *le Stalinisme*, Paris, 1972; trad. rom., *Despre Stalin şi stalinism*, Bucureşti, 1990). Stalin n-a putut să-i trimită la „măcelărie" pe fiul şi nepotul lui Karl Liebknecht care nu-i erau la îndemână, dar i-a dat afară din Partid. În sfârşit, în scrisoarea lui L. Petrovski, urmează o lungă nécrologie a tovarăşilor lui Lenin pe nedrept persecutaţi, executaţi (numele lor figurează aproape toate în cartea de faţă.)

Culegerea *Vingt lettres à un a-mi* a Svetlanei Allilueva şi reflecţiile ei, scrise în acelaşi timp, *Une seule année*, apărute în 1967 şi 1971, menţionate deja mai sus cu ocazia unui telescopaj cronologic inevitabil, sunt o contribuţie documentară foarte preţioasă pentru cunoaşterea lui Stalin în viaţa lui de zi cu zi, atitudinile lui în viaţa privată, relaţiile cu familia şi cu prietenii. Nu-i putem reproşa unei fiice că nu-şi zugrăveşte tatăl în culorile cele mai negre, nu-i putem deci imputa Svetlanei că-l dezvinovăţeşte pe Stalin pentru crimele lui, punându-le cu naivitate pe seama influenţei negative a lui Beria. Dar ea nu va insista asupra acestui punct şi, de la o carte la alta, se vede că a aflat multe în timpul şederii ei în Occident. Nu mai poate nega că tatăl ei a pus la cale asasinarea lui Kirov, „prietenul lui cel mai bun". Crede în sinuciderea mamei ei, Nadejda, dar repetă şi ce s-a spus la Kremlin, unde toată lumea minte, în timp ce versiunea sinuciderii, admisibilă în momentul când s-au petrecut faptele (admisă şi în această lucrare vezi mai sus, pp. 473, 520, 536), este abandonată în discuţiile particulare din anturajul Kremlinului şi respinsă de mărturii importante. La fel, ipoteza unei morţi naturale a lui Gorki, acceptabilă înainte de război din lipsă de informaţii precise (vezi, mai sus, pp. 519 şi urm.), nu se mai susţine după apariţia unor publicaţii serioase după război.

În ansamblu evocarea mediului în care a trăit Svetlana, descrierea locurilor şi condiţiilor acestei vieţi, ecoul anumitor evenimente din epocă şi spusele lui Stalin, toate acestea sunt povestite cu o sinceritate de netăgăduit

şi cu un talent simplu şi natural de către naratoare. Nu spune, fără îndoială, tot ce ştie şi, de altfel, nu ştie tot, dar relatarea ei interesează în cel mai înalt grad istoricul destul de avizat ca să se orienteze (scrierile ei nu se adresează publicului larg, dezinformat). Cu sau fără voia ei şi în ciuda sentimentului filial coexistând cu onestitatea mărturiei, portretul lui Stalin care se degajă de aici este hidos, la fel ca şi tabloul parveniţilor de care s-a înconjurat şeful, profitori, desfrânaţi, vulgari, aşa cum i-au zugrăvit Dedijer şi Djilas care-i văzuseră la ei acasă. Oricine i-a cunoscut pe Lenin şi Troţki sau pe Buharin şi Kamenev, de pildă, şi orice opinie ar avea despre ei, nu va găsi nimic comun între această categorie de oameni şi „banda" pe care o înfăţişează Svetlana.

Atitudinea infamă a lui Stalin faţă de nefericitul lui fiu, laşa (Iacov), primul născut dintre copiii lui, a cărui sinucidere ratată o comentează cu sarcasm şi pe care îl lasă pe urmă să se stingă în mizerie într-un lagăr german când ar fi putut să-l salveze printr-un schimb de prizonieri, atitudinea lui criminală faţă de membrii propriei familii prin alianţă, Svanidze, Alliluev, îndreptată în special împotriva celor de origine evreiască, această răutate funciară revelată de Svetlana provoacă într-adevăr oroare. Eşti în permanenţă tentat să citezi, dar asta ar însemna să nu mai terminăm. Trebuie totuşi să reţinem ceva esenţial, care depăşeşte biografia personajului şi cadrul acestor fărădelegi şi crime, anume confirmările numeroase ale iudeofobiei lui înrăite care-l înrudeşte îndeaproape pe Stalin cu Hitler, iudeofobie consubstanţială cu politica lui de alianţă cu naţional-socialismul german.[77]

---

77 Vezi Boris Souvarine: „La fille de Staline" şi „Le meurtre de Nadiéjda Alliloule- va" în Contrat social, revistă, vol. XI, nr. 3, Paris, mai 1967. Şi: „Staline et les siens", ibid., vol. XI, nr. 6, nov. 1967. — Elisabeth Lermolo: Face ofa Victim. Prefaţă de Alexandra Tolstoi, New York, 1955. — B. Souvarine: „Deux nouvelles biographies de Staline", în Est et Ouest, nr. 554, Paris, iunie 1975. (în post-scriptum, autorul citează două mărturii care-l acuză direct de asasinat pe Stalin, anume de cel al soţiei lui Otto Kuusinen şi al surorii lui Iagoda, celebrul şef cekist. Este vorba de mărturii ale unor comunişti stalinişti. Vezi Aimo Kuusinen : Der Gott

Această iudeofobie virulentă inoculată partidului său incult, deja infectat de un şovinism delirant şi epurat de moştenirea de comunism clasic, a transformat acest partid într-o armată naţional-socialistă sovietică acţionând ca atare pe scena internaţională prin nenumăratele sale ramificaţii publice şi secrete. Anatole France prevedea, în *le Lys rouge*: „Antisemitismul, vedeţi dumneavoastră, este moartea civilizaţiei europene". S-a dovedit că hecatomba anilor '40 ai acestui secol nu este decât o fază a acestei perspective; o alta se pregăteşte în văzul şi cu ştiinţa cui are ochi să vadă că Stalin şi Hitler au lăsat descendenţi care le continuă opera.

Nu este adevărat că Uniunea Sovietică ar fi un „rebus învăluit în mister, în interiorul unei enigme", după celebra formulă a lui Churchill potrivită doar cu politica vicleană a Biroului Politic. Acesta se consideră în permanentă stare de război împotriva lumii care îi rezistă şi în consecinţă nu-şi dezvăluie în piaţa publică secretul propriilor intenţii, manevre (contrar americanilor şi altora care nu încetează să-şi informeze inamicul). Cât despre regimul sovietic, el nu mai are nimic misterios şi enigmatic. Dovadă, lucrarea absolut remarcabilă, esenţială, a lui Robert Conquest: *The Great Terror*, apărută la Londra în 1968, la Paris în 1970[78], adevărată sumă de cunoştinţe sigure, obţinute pe diferite căi, despre realitatea vieţii şi a morţii în împărăţia lui Stalin şi a urmaşilor lui, fără rebus, fără mister şi fără enigmă. Această lucrare confirmă tot ce a putut, la timpul ei, enunţa a noastră, dar o depăşeşte cu mult în calitatea ei de bilanţ al terorii. (I se adaugă „The great Purge" în *Encounter*, Londra, octombrie 1968.) Ea a marcat pe bună dreptate un moment în istorie şi nu va fi depăşită, la

---

stürzt seine Engel. Verlag Fritz Molden, Viena, München, 1972. Şi: Karlo Stajner: 7000 dana u Sibiru. Zagreb, Globus, 1971). — Raphael R. Abramovitch: The Soviet Revolution, New York, 1962. — M. Vişniac: „Viclenie şi dragoste", Novoe Ruskoe Slovo, New York, 21 decembrie 1949.

78 Marea Teroare, ed. Humanitas, Bucureşti, 1998 (n.f.).

rândul ei decât, în anumite capitole, de către un istoric sovietic, Roy Med vede”, deja invocat aici şi a cărui importantă nu va fi niciodată subliniată îndeajuns.

Acest Medvedev se declară „marxist-leninist”, etichetă inventată după moartea lui Lenin pentru a defini doctrina oficială patronată de Stalin. Dar el se desparte de congenerii lui pe plan moral, fiindcă se străduieşte să spună adevărul conform cu propriile sale convingeri (adesea criticabile) şi are o reacţie plină de omenie împotriva nedreptăţilor şi „represiunilor” arbitrare (represiuni care n-aveau nimic de reprimat). Dacă facem abstracţie de ideologie, înţesată de stereotipii, de locuri comune, de contradicţii, de termeni improprii, cartea lui despre stalinism (vezi mai sus, p. 558) este o necrologie veridică şi terifiantă care recapitulează listele victimelor deja cunoscute de toate categoriile şi le îmbogăţeşte cu informaţii inedite dintre care unele ne înfioară. În această privinţă, această carte capitală eclipsează tot ce-a precedat-o pe această temă şi este foarte utilă celor mai informaţi sovietologi. Nimeni bunăoară nu dezvăluise încă faptul că soţia preşedintelui Kalinin a trebuit să-şi petreacă şapte ani la ocnă şi a fost supusă torturilor ca şi alte „sute” de nefericite (dar pentru ce? pentru ce?). Tortura le era aplicată şi copiilor. „La Leninsk-Kuznetk, au fost arestaţi şaizeci de copii între 10 şi 12 ani şi acuzaţi că au organizat un grup terorist contrarevoluţionar... Anchetatorii *au torturat în timpul interogatoriului pentru a obţine mărturisiri* mai mult de o sută de copii”. Dar pentru ce? pentru ce? La această întrebare angoasantă, un singur răspuns: Stalin. Supremă ironie, copiii au fost „reabilitaţi”. Faptul că au fost torturaţi nu se şterge însă prin asta.

Aflăm din cartea aceasta, între altele, că personalităţi foarte influente, ştiind ce chinuri le aşteaptă, pe ele şi pe ai lor, le veneau în întâmpinare. „Liubcenko, preşedinte al Consiliului comisarilor Ucrainei, temându-se pentru ce i se va întâmpla familiei, după moartea lui, şi-a ucis soţia şi fiul şi apoi s-a sinucis”. Mai departe: „Vladimirski şi-a omorât soţia, fiul şi şi-a pus şi el capăt zilelor”. Mai departe:

Nestor Lakoba a fost executat sub un pretext absurd, soţia lui a fost torturată de câteva ori la rând: „era adusă dimineaţa, plină de sânge... Fiul ei, în vârstă de 14 ani, a fost adus cu lacrimile şiroind în faţa maică-sii căreia i s-a spus că el va muri, dacă ea nu semnează”. Complicii lui Stalin l-au ucis pe copil şi „după o noapte de torturi, ea a murit în celulă”. Femeia, fratele, fiica, cele patru surori ale lui Tuhacevski au pierit în acelaşi fel. După o expresie curentă în Rusia, „asta îţi îngheaţă sângele în vine”.

Sentimentului de oroare pe care îl inspiră aceste practici i se adaugă stupoarea în faţa aşa-zisei inteligheţia occidentale care le priveşte aprobator ca pe nişte aplicaţii ale „marxismului”. Medvedev cel puţin are înţelepciunea să afirme că „marxismul nu este doar un ansamblu de concepte, ci şi un ansamblu de convingeri şi de principii morale”. Şi are prezenţa de spin de a se referi la Marx şi la Engels, care, la timpul lor, respingeau deja cu fermitate o jumătate de duzină de tipuri de socialism implicând în abstract ceea ce era execrabil în cel al lui Stalin. Niciun individ dotat cu raţiune, în Franţa, n-ar putea găsi, în marx. smul lui Jaurès, al lui Guesde şi al lui Vaillant, cea mai mică urmă din trăsăturile „marxism-leninismului”.

Se ştia deja că Stalin nu era autorul unora dintre scrierile pe care le-a semnat pentru a-şi da aere de gânditor şi de teoretician. Medvedev pune punctele pe i. Jan Sten, care s-a străduit, de altfel zadarnic, să-l înveţe pe Stalin Hegel, a fost arestat în 1937 şi executat. Articolul lui despre „materialismul dialectic” a apărut într-o enciclopedie sovietică, dar semnat cu neruşinare de M.B. Mitin, scribul lui Stalin pentru capitolul de filosofie din tratatul de *Istorie a Partidului*. Broşura lui Stalin despre *Bazele leninismului* nu este decât un plagiat după o carte a lui Xenofontov pe care l-a arestat şi care a fost ucis în timpul interogatoriului. Textele lui Stalin despre lingvistică, polemizând cu N. Marr, au un sens pentru că aparţin academicianului V. Vinogradov, azv Mit şi el în închisoare şi căruia nu i se cunoaşte soarta. Aceste detalii

dau o idee despre bogăţia informaţiei cărţii lui Medvedev, care ar merita, curăţată un pic de verbiajul „marxist-leninist”, să fie pusă la dispoziţia publicului larg. Spre sfârşit, un document extras din arhivele „bătrânului bolşevic” E.P. Frolov adună principalele manifestări ale iudeofobiei lui Stalin şi semnalează o rezoluţie votată la uzina de tractoare de la Stalingrad (sic) preconizând deportarea în masă a evreilor, adică „soluţia finală” în sensul hitlerist al termenului. Ceea ce-l confirmă în totalitate pe Soljeniţîn

Numele lui Soljeniţîn o dată pronunţat, avem ezitări la gândul de a nu evoca decât în câteva rânduri grandioasa lui operă, dar ea este inseparabilă de epoca pe care Stalin şi Hitler au necinstit-o, cu tot ceea ce i-a însoţit şi le-a prelungit efectele dăunătoare. Nu ne putem abţine să nu citǎm o reflecţie din Chateaubriand, atât de des citată, nu întotdeauna oportun, dar care se potriveşte mult mai bine decât după asasinarea ducelui d’Enghien: „… Când, în tăcerea aşternută peste abjecţie, nu se mai aude decât zornăitul lanţurilor sclavului şi vocea delatorului, când totul tremură înaintea tiranului şi când este tot atât de periculos să rişti să-i intri în graţii ca şi să-i meriţi dizgraţia, apare istoricul, însărcinat să răzbune popoarele. Degeaba prosperă Nero, Tacitus s-a născut deja în imperiu…” Soljeniţîn nu este Tacitus, dar este Soljeniţîn, adică rusul care întruchipează Rusia civilizată şi domină de la înălţimea sa morală, cu toată bogăţia lui documentară, ceea ce a fost scris înainte despre Stalin şi despre regimul lui.

Soljeniţîn este Martorul prin excelenţă, întruparea a mii de mărturii, martor şi moralist care-l depăşesc pe istoric şi a înălţat, de unul singur, în memoria martirilor, monumentul funerar pe care Partidul oligarhic îl promisese fără să fie capabil să-şi ţină promisiunea, aşa cum a minţit această oligarhie în toate câte le-a promis de mai bine de o jumătate de secol. Strigătul de neuitat al lui Soljeniţîn: „*să nu trăim în minciună*” merită să răsune fără încetare în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii. Profesiunea lui de

credinţă religioasă nu-i va crea convinge De increduli, fiindcă el uită persecuţiile cmnte îndurate de catolicii din Lituania şi Polonia din partea Bisericii ortodoxe. Opiniile lui grăbite, improvizate, sumare despre „marxism” şi despre originile revoluţiei în Rusia nu sunt la înălţimea mărturiei lui extraordinare despre *Arhipelagul Gulag* nici a talentului său literar egal cu al scriitorilor cei mai străluciţi. Dar aceasta nu-i diminuează locul excepţional în istoria civilizaţiei contemporane.

Se aştepta de la Troţki cea mai importantă contribuţie la înţelegerea tragediei care a impus ţării sale o nenorocire fără nume şi lumii întregi un război inexpiabil. Prin cartea lui despre Stalin, într-un anumit fel neterminată, el n-a răspuns acestei aşteptări, fiindcă şi-a interzis să facă o apreciere critică asupra partidului devenit propriul partid, deci asupra regimului sovietic şi „realizările” sale. El ţinea să exprime o solidaritate necondiţionată cu Lenin considerat infailibil, deci cu tot ce a determinat ascensiunea lui Stalin la puterea supremă şi unică. El dă dovadă apoi de o părtinire considerabilă atunci când justifică retrospectiv propria sa atitudine ca şi cum, în tot cazul, nimic n-ar fi putut modifica mersul fatal al istoriei. În 1926, el îl considera pe Stalin omul „cel mai eminent al partidului nostru” şi fără de care „nu s-ar putea constitui Biroul Politic”. Peste puţin timp îl va socoti „cea mai eminentă mediocritate a partidului nostru”. Dreptul de a-ţi schimba opinia este indiscutabil, dar nu mai puţin obligatorie este şi datoria de a explica această schimbare.

Nu putem decât să deplângem foarte semnificativa imprudenţă care i-a permis ucigaşului tocmit de Stalin să-şi îndeplinească misiunea şi să-l împiedice pe Troţki să şi-o îndeplinească pe a lui, căci spre sfârşitul cărţii despre Stalin, scurte aluzii la Nero şi la Cesare Borgia par să sugereze că autorul începuse să se îndoiască de eternele explicaţii inoperante pe care le avansase până atunci pentru a pune în lumină prepotenţa lui Stalin. Într-adevăr, a-i evoca pe Nero şi pe Cesare Borgia însemna a renunţa la „marxismul” primar şi caricatural constând în a invoca

lupta de clasă, influenţa culacilor, fenomenul birocratic, refluxul valului revoluţionar şi alte noţiuni abstracte fără nicio legătură cu realitatea prozaică din care s-a născut încetul cu încetul monstruozitatea totalitară numită Stalin.

Când Troţki se hotărăşte într-un târziu să scrie „Nero", cuvântul semnifică la el ceea ce înseamnă la noi „Caligula", iar apropierea se impune, fiindcă Medvedev, la rândul său, se gândeşte la „Tiberiu, Caligula şi Nero" iar Boris Pasternak, în *Doctor Jivago*, face aluzie la „ferocitatea sordidă şi sanguinară a unor Caligula roşi de sifilis" (aluzie transparentă la Stalin). *Cei 12 Cesari* ai lui Suetoniu fac dificilă alegerea. Conştient sau nu, Troţki îşi lasă la vestiar marxismul lui de imitaţie. I s-a întâmplat de altfel, zece ani după înfrângere. să se hazardeze într-o apreciere conform care; „lupta politică ar fi, în esenţa ei. O luotă de interese… şi nu de argumente" Or, el şi-a pierdut ani întregi ca să se opună intereselor lui Stalin cu idei hrănite cu citate „marxiste" pe care ¿¡talin nu dădea două parale. Interpretările lui livreşti au alimentat numeroase teze universitare şi lucrări politico-istorice a căror influenţă a contribuit în chip apreciabil la un fel de divagaţie universală asupra raporturilor imaginare între Marx şi Gulag, iar asta, pe ambele maluri ale Atlanticului.

Alt profesor de marxism este Buharin, autor al *ABC-ului comunismului*, în colaborare cu Preobrajenski, acesta din urmă azvârlit peste bord şi lăsat pradă fiarelor sălbatice. Se ştie că Buharin, prigonit, hăituit, a recunoscut în Stalin un nou Genghis-Han (vezi, mai sus, pag. 392). Ideea îi vine, nu de la Marx, ci de la Tolstoi, care o preluase de la Aleksandr Herzen. Încă din 1910, în broşura lui, *Genghis-Han cu telegraf*, Tolstoi scria că „guvernul rus se află exact în situaţia despre care vorbea cu oroare Herzen. El îl întruchipează pe acest Genghis-Han cu telegraf, eventualitate care îl îngrozea pe Herzen". Şi Tolstoi enumeră tot ce ştiinţa şi tehnica modernă adaugă telegrafului. Nici el, nici Herzen nu puteau să-şi închipuie ce mijloace noi avea să-i ofere lui Genghis-Han al Biroului Politic, al GPU şi al Gulagului, o jumătate de secol

de progres material.

Stalin a mai fost comparat, nu fără motive întemeiate, cu Mitridate şi cu Irod, celebri prin perfidie şi cruzime, mari asasini în faţa istoriei şi asasini ai propriei lor familii, ca şi Stalin. Nici originea, nici rasa, nici religia nu-i înrudeau pe aceşti virtuoşi ai măcelului, prototipuri diferite ale despotismului oriental. Marxismul n-are aici niciun amestec. Li se poate aplica expresia lordului Acton, devenită banală de mult ce a circulat: „Puterea corupe, iar puterea absolută corupe în chip absolut". În ce-i priveşte pe Borgia, de origine spaniolă, pe care Tolstoi ni-l readuce în memorie, Anatole France spune: „Puteau totul: din cauza asta erau criminali oribili". Şi Stalin putea totul, în numele Partidului omniscient, deţinător al sensului istoriei.

Ca şi acest Genghis-Han modern, pedanţi perverşi, lachei şi şarlatani dispun în plus de minunile tehnicii şi ale ştiinţei contemporane pentru a-şi răspândi sofismele şi pentru a prosti opinia publică, acoperind vocea martorilor autentici, a istoricilor conştiincioşi, a gânditorilor independenţi. Se pot revendica nestânjeniţi, care din Marx, care din Hegel, care din Freud, ca să suscite admiraţia pentru „experienţa" comunistă camuflată sub ideologia înşelătoare şi denunţată judicios de Soljeniţîn Astfel progresul ignoranţei care se ignoră îl depăşeşte cu mult pe acela al mecanicii şi al electronicii, favorizând teatromania în spatele căreia se elaborează viitoarele catastrofe. Roosevelt şi de Gaulle, personaje teatrale, se cred plini de înţelepciune şi pe calea cea bună atunci când negociază cu Stalin ca şi cum puterea acestui potentat ar fi fost de aceeaşi natură cu orice altă putere. Generalul Franco, la rândul lui, l-a elogiat pe Stalin atunci când a aflat despre reuşita sovietică într-o experienţă spaţială. La şaizeci de ani după lovitura de forţă a lui Lenin şi Troţki la Petrograd în octombrie 1917, legenda lui Stalin şi practica stalinismului încă impresionează.

Marx a avut inteligenţa de a repudia explicit şi în mai multe rânduri orice specie de marxism. Ceea ce nu-i împiedică pe o mulţime de ignoranţi şi de filistini să se

revendice de la el fără nicio justificare, unii, iar alţii să-l tragă la răspundere pentru „socialismul de cazarmă” pe care el îl condamnase cu mult timp înainte. Marx revizuise la maturitate, pe urmă când era relativ bătrân, multe dintre ideile concepute în timpul tinereţii lui romantice şi este absurd să faci caz de el fără a ţine cont de date. Dar nu s-a înşelat în 1842 când a scris, în *Kölnische Zeitung*: „Ignoranţa este o forţă demonică şi trebuie să ne aşteptăm că ea va fi cauza multor tragedii şi de acum înainte”. Consideraţie pertinentă mai actuală ca oricând acum, când am văzut burghezia occidentală admirându-l fanatic pe Stalin, apoi pe Stalinul chinez, Mao Tze-Dung, care n-a exterminat decât vreo 50 – 60 de milioane dintre compatrioţii lui, după ancheta minuţioasă a lui Richard Walker specialist foarte scrupulos şi foarte competent.[79]

Reflecţie pe care n-am putea-o contrazice, când observăm fenomenele modei şi ale snobismului incitând cercurile conducătoare din ţările democratice să fraternizeze cu cei mai înrăiţi asupritori ai popoarelor lipsite de apărare. Şi când o pretinsă inteligheţţia europeană nu se teme să justifice cele mai îngrozitoare brutalităţi ale descendenţilor lui Stalin şi ai lui Mao făcând apel la Marx, la Hegel sau la Freud, care n-au niciun amestec.

Cea de-a doua ediţie a *Micii Enciclopedii Sovietice* din 1940 îi consacra lui Stalin 72 de coloane de panegiric. Ediţia următoare, din 1960, le-a redus la 3 coloane, de altfel tot deformate în spiritul „marxism-leninismului”.

Această mărturie implicită a imposturii anterioare nu este suficientă pentru a stăvili proliferarea de filistini „cosmopoliţi”, nici să trezească la realitate masa numeroasă a corifeilor ignoranţi, îmbătaţi de iluzii şi de frazeologie, care aspiră să reînnoiască la ei „experienţa” comunismului „ştiinţific”. În faţa acestei forme de obscurantism, lipsită de orice simţ moral, există materie de

79 Richard L. Walker : „Le prix en vies et en souffrances humaines du communisme en Chine". Studiu pentru subcomisia Senatului american. înfisf et Ouest, nr. 482 şi 483, Paris, februarie, 1972.

filosofat pe tema declinului Occidentului într-un alt sens decât prin intermediul metafizicii lui Oswald Spengler. Ceea ce ar depăşi limitele unei cărţi despre Stalin.

La sfârşitul secolului trecut, „părintele marxismului rus”, Gheorghi Plehanov, le-a făcut un deserviciu discipolilor săi, între alţii lui Lenin, învăţându-i că natura umană nu există, că singurele care contează sunt condiţiile economice şi sociale. Cu timpul a urmat versiunea simplificată a „marxismului rus”, în care Marx nu mai este recognoscibil şi care, negând existenţa naturii umane, ajunge cu Stalin la socialismul cu faţă inumană. Experienţa îl contrazice pe Ple hanov şi arată că natura umană există, la fel ca şi „umană condiţie de care vorbeşte Montaigne.

Depăşind materialismul istoric şi determinismul economic, indiferent de partea de adevăr pe care le conţin, ca şi alte teorii mai mult sau mai puţin controversabile, trebuie să cădem de acord, cu Machiavelli, că „lumea a fost întotdeauna, invariabil, locuită de oameni care au avut aceleaşi pasiuni”. Să fim de acord cu Pascal că printre aceste pasiuni figurează *libido dominandi*, independent de doctrine. Cu La Fontaine că „omul rămâne de gheaţă în faţa adevărului şi se aprinde la minciuni”. Trebuie să mai ştim de asemenea că poţi deveni „prinţ” sau prim secretar de Partid „prin ticăloşie”, altfel spus, prin mijloace îndreptate împotriva poporului, să devii prinţ „pe o cale ticăloasă şi abominabilă” ca Agatocle din Sicilia: „Nu se poate spune că este un merit să-ţi ucizi concetăţenii, să-ţi trădezi prietenii, să fii fără credinţă, fără milă, fără religie; asemenea procedee te pot duce la putere, dar nu la glorie… Bestiala lui cruzime şi neomenie, ca şi nenumăratele lui ticăloşii nu-i permit să fie vestit printre personajele cele mai ilustre…” Aceste cuvinte nu-i aparţin nici lui Marx, nici lui Hegel, nici lui Freud, ci lui Machiavelli. Trebuie cu toate astea să învăţăm să le citim.

B.S. aprilie 1977

Bibliografie STALIN

I. V. Stalin, Opere, 13 volume, Moscova, 1946 – 1952. Sub acest titlu au apărat treisprezece volume în timpul

vieţii lui Stalin. Cel de-al XIV-lea, anunţat în ianuarie 1956, n-a apărut niciodată, cum n-au mai apărut nici următoarele. Moştenitorii despotului s-au ruşinat de maestrul lor după raportul secret al lui Hruşciov, citit în timpul celui de-al XX-lea Congres al Partidului din 25 februarie 1956. Diferitele texte ale lui Stalin editate în milioane de exemplare sunt practic retrase din circulaţie în Uniunea Sovietică.

I. V. Stalin, Opere, 3 volume, The Hoover Institution, Stanford, Calif., 1967, Vol. XIV, XV şi XVI (Complementare celor 13 volume precedente, realizate de Robert H. McNeal).

— Stalin's Works. An annotated bibliography compiled by R.H. McNeal, The Hoover Institution, Stanford, Calif., 1967.

— Iosif Visarionovici Stalin, Scurtă biografie (243 pagini) întocmită de 6 apologeţi, printre care M.B. Mitin şi P.N. Ponomarev, Moscova, 1947. – J. Staline, Après la victoire, pour une paix durable, Paris, 1949; À-propos du marxisme en lingvistique, Paris, 1951; Les problèmes économiques du socialisme en U.R.S.S., Paris, 1952; Derniers écrits, Paris, 1953.

— The Anti-Stalin Campaign and International Comunism, Columbia University, New York, 1956.

— Corespondenţa lui Stalin cu preşedinţii S.U.A. şi prim-miniştrii Marii Britanii, 1941 – 1945 (în rusă şi în engleză), 2 volume, Moscova, 1957).

A. Autorkhanov, Stalin and the Soviet commmunist Party, New York, 1959. – A.V. Baikaloff, I Knew Stalin, londra, '940. – L. „ischer, The Life and Death of Stalin, New York, 1952; Vie et mort de Staline, Paris, 1953. – H.M. Hyde, Stalin, Londra, 1971. – S. Labin, Staline le Terrible, Paris, 1948. – L. Laurat, Staline, la lingvistique et 1 impérialisme russe, Paris, 1951. – K. Mehnert, Stalin versus Marx, Londra, 1951. – J. Monnerot, Sociologie du communisme, Paris, 1949. – S. Ouralov, Staline au pouvoir, Paris, f.d. – E.E. Smith, The Young Stalin, New York, 1967. – (B. Souvarine), Staline et Trotski, *le Contrat Social*,

revistă, vol. IV, nr. 3, Paris, mai 1960. – L. Trotsky, Stalin, New York, 1941; trad. fr., Paris, 1948. – R.C. Tucker, Stalin as Revolutionary, New York, 1973. – A.-ulam, Stalin, New York, 1973.

LENIN

Ediţia a V-a de *Opere* (pretins complete), în 55 de volume, plus 3 volume de cuprins şi de indici, a fost publicată la Moscova din 1958 în 1965. Aceasta este singura intitulată *completă*, în timp ce precedentele se numesc simplu *Opere*. Prima ediţie, în coordonarea lui Kamenev, nu număra decât 20 de volume. Ea şi-a păstrat un interes particular din cauza notelor explicative care o îmbogăţesc, deşi este editată în spiritul tendenţios al Partidului, ceea ce nu-i împiedică pe istoricii serioşi să se orienteze corect cu ajutorul ei. Ediţiile a II-a şi a III-a în 32 de volume sunt identice, dar numai primele trei volume sunt editate sub îndrumarea competentă şi relativ onestă a lui Kamenev, care a fost atunci trimis la „măcelărie", cum spune Hruşciov. Notele şi anexele sunt preţioase pentru istoric. Începând de la volumul al patrulea, Kamenev este înlocuit de o echipă în care figurează Buharin până la volumul 12, laolaltă cu Molotov şi alţii, după care Buharin, la rândul lui, este trimis la „măcelărie" iar ediţia eşuează şi decade sub bagheta lui Molotov şi a altor scribi ai lui Stalin. (Realitatea a fost ceva mai complicată fiindcă volumele nu au apărut toate în ordine cronologică, dar acest lucru este puţin important.) Cea de-a patra ediţie, în 38 de volume, numită „stalinistă", nu merită decât să fie dată la rebut. Cea de-a 5-a, în fine, cea mai completă, nu este completă cu adevărat, fiindcă o hotărâre a Comitetului Central, luată în 1967, a creat un fond special de documente nedate publicităţii, în arhivele Partidului şi în special cele (cotate cu numărul 2) referitoare la Lenin şi la familia lui. Sunt deci texte secrete după Părintele fondator al statului sovietic. Scrierile lui Lenin conţinute în cele 37 de volume ale culegerii Lenin (Moscova, 1924 – 1970) au fost incluse în *Operele complete*.

L. Fisher, The Life of Lenin, New York, 1964. – J.

Laloy, Le socialisme de Lénine, Paris, 1967. – B. Laziteh şi M. Drachkovitch, Lenin and the Comintern, vol. I, Stanford, Cal., 1972. – V.I. Lenin şi Ve-Ce-Ka. Culegere de documente, Moscova, 1975. – R. Payne, The Life and Death of Lenin, New York, 1964. – D. Shub, Lenin, A Biography, New York, 1948. – L. Trotski, Lénine, suivi d'un texte d'André Breton, Paris, 1970. – A.B.-ulam, Lenin and the Bolscheviks, Londra, 1965. – N. Valentinov, Rencontres avec Lénine, Paris, 1964; The early Years of Lenin, Ann Arbor, 1969; Lénine peu connu, introduction de B. Souvarine, Paris, 1972. – B.D. Wolfe, La jeunesse de Lénine; Lénine et Trotski; Lénine, Trotski, Staline, 3 vol., Paris, 1951.

TROŢKI

L. Trotsky, The First Five Years of the Communist International (vol. I, New York, 1945; vol. II, Londra, 1953.

— Journal d'exil, Paris, 1960; Sur la deuxième guerre mondiale, Paris, 1970; *Bulletin de l'opposition*, 87 numere, din iulie 1929 în august 1941; The Trotsky Papers, 1917 – 1922, edited and annotaded by J.M. Meijer, Haga, 1964, vol. 2, 1971; Litérature et Révolution, Paris, 1964.

H. Abosch, Trotzki Cronik, München, 1973. – J. Baechler, Politique de Trotski, Paris, 1968. – J. Gorkin, L'assassinat de Trotski, Paris, 1970, publicaţie a secretariatului celei de-a patra Internaţionale, fără dată şi loc de apariţie.

W. D. Allen şi P. Muratoff, The Russian Campaigns of 1941 – 1943; of 1944 – 1945; 2 volume, Londra, 1944 şi 1946.

— The Anatomy of Terror, Washington, D.C. 1956. – D. Anine, Revoluţia din 1917 văzută de conducătorii ei, Roma, 1971. – H. Arendt, Du mensonge à la violence, Paris, 1972. – A. Autorhanov, Tehnologia puterii, Mttnchen, 1959. – A. Balabanoff, My Life as a Rebel, Londra, 1938. – E. Beck şi W. Godin, Russian Purge and the extraction of Confession, New York, 1951. – A. Besançon, Court traité de soviétologie à l'usage des autorités civiles, militaires et religieuses, Paris, 1976. – C.E. Black, editor, Rewriting

Russian History, New York, 1956. – Z. Brzezinski, La purge permanente, Paris, f.d. – M. Buber-Neumann, La révolution mondiale, Paris, 1971. – J. Burnham, Suicide of the West, New York, 1964. – R. Caillois, Description du marxisme, Paris, 1950.

— La campagne antistalinienne de l'Internationale communiste, Paris, 1956. – A. Ciliga, Au pays du mensonge déconcertant, Sibérie, 2 volume, Paris, 1950. – S. Cohen, Buckharin and the Bolshevik Revolution, Londra, 1974. – M. Collinet, Du bolchévisme, Paris, 1957. – G.N. Crocker, Roosevelt's Road to Russia, Chicago, 1959. – A. Dallin, German Rule în Russia, Londra, 1957. – D.J. Dallin, Soviet Espionage, New Haven, 1955; From Purge to Coexistence, Chicago, 1964. – D. Dallin şi B. Nicolaevsky, Forced Labor în Soviet Russia, New Haven, 1947. – F. Dan, Originea bolşevismului, New York, 1946. – R.V. Daniels, The Conscience of the Revolution, Cambridge, Mass, 1960. – (J. Degras), The Communist International, 1919 – 1943, documente, 2 volume, Londra, 1956 – 1960. – F.R. Dulles, Drumul Teheranului, New York, 1944.

M. Eastman, The end of Socialism în Russia, Boston, 1937; Stalin's Russia and the Crisis în Socialism, New York, 1940; Reflexions on the Failure of Socialism, New York, 1962; Love and revolution, New York, 1964 – Generalul „EI Campesino", La vie et la mort en U.R.S.S., Paris, 1950. – J. Erickson, The Soviet High Command, Londra, 1962; The Road to Stalingrad, Londra, 1975. – M. Fainsod, Comment 1 U.R.S.S. est gouvernée, Paris, 1957; Smolensk under Soviet Rule, Cambridge, Mass. 1958. – G. Fischer, Soviet Opposition to Stalin, Cambridge, Mass, 1952; Russian Liberalism, Cambridge, 1958. – M.T. Floriński, Encyclopaedia of Russia and the Soviet Union, New York, 1961. – A. Foote, Les secrets d'un espion soviétique, Paris, 1951. – A.L. Garthoff, La doctrine militaire soviétique, Paris, f.d. – I. Getzler, Martov, Cambridge, Univ. Press, Melbourne, 1967. – M. Gorki, Pensées intempestives, texte établi et annoté par H. Ermolaev, avant-propos de B. Souvarine, Lausanne, 1975.

— H Gruber, Soviet Russia masters the Comintern, New York, 1974. – W. Gurian. Bolshevism, Notre Dame, Indiana, 1952: Soviet Imperialism, Notre Dame, 1953. – L.H. Haimson, The Mensheviks, Chicago, 1974. – M. Heller, Le moncte concentrationnaire et la littérature soviétique, Lausanne, 1974. – G. Kennan, Memoirs, Londra. 1967. – A. Kerensky, Russia ana History's Turning Point, New York, 1965. – W. Kerr, The Russian Army, New York, 1944. – W. Kolarz, La Russie et ses colonies, Paris, 1954.

A. B. Lane, J'ai vue la Pologne trahie, Paris, f.d. – L. Laurat, Du Komintern au Kominform, Paris, 1951.

— Dr. I. Lazarevitch, La médecine en U.R.S.S., Paris, f.d. – I. şi N. Lazarevitch, L'école soviétique, préface de P. Pascal, Paris, 1954. – B. Laziteh with Drachkovitch, Biographical Dictionary of the Comintern, Stanford, Calif., 1973. – N. Leites, A Study of Bolshevism, Glencoe, III, 1953. – W. Leonhard, L'Union Soviétique, apparences et réalités, Paris, f.d. – B. Levitsky, The Stalinist Terror in the Thirties, Stanford, Calif., 1974. – B.H. Liddell Hart, The Soviet Army (lucrare colectivă), Londra, 1956. – E. Lyons, Assignment în Utopia, New York, 1937; The Red Decade, the Stalinist Penetration in America, New York, 1941.

— Machiavel, Le prince, et autres écrits politiques, traduction, introduction et analyse par Y. Lévy, Geneva, 1972.

— Colonelul Makhine, L'armée rouge, Paris, 1938. – J. Malera şi L. Rey, La Pologne, d'une occupation à l'autre, Paris, 1952.

— Martov şi colaboratorii lui, culegere, New York, 1959. – K. Marx, La Russie et l'Europe, Paris, 1954. – R. Medvedev, Qui a écrit „le Don paisible"? Paris, 1975. – I.A. Medvedev, 10 ani după „O zi din viaţa lui Ivan Denisovici", Londra, 1973. – A.G. Meyer, Leninism, Cambridge, Mass, 1957. – G.I. Myasnikov, Nouvelle tromperie, Paris, 1931. – J. Monnerot, La guerre en question, Paris, 1951; Sociologie de la révolution, P., 1969. – M. Moskalev, Biroul rus al Comitetului Central al partidului bolşevist, 1912 – martie

1917, Moscova, 1947. – L. Navrozov, The education of Lev Navrozov, New York, 1975. – B. Nicolaevki, Les dirigeants soviétiques et la lutte pour le pouvoir, Paris, 1965. – A. Novze, Was Stalin Really Necessary? Londra, 1964.

K. Papaioannou, Marx et les marxistes, Paris, 1972. – R. Pipes, The Formation of the Soviet Union, Cambridge, Mass, 1954; Russia under the Old Regime, New York, 1974.

— Ch. Plisnier, Faux passeports, Paris, 1937.

— Politicevski

Dnevnik, 2 vol., Fondurile Herzen, Amsterdam, 1972 şi 1975. – E.K. Poretski, Les notres, avant-propos de L. Trotsky, Paris, 1969. – W. Reswick, I dreamt Revolution, Chicago, 1962. – A. Rossi, Les communistes français pendant la drôle de guerre, Paris, 1951. – A. Sakharov, Mon pays et le monde, Paris, 1975. – L. Schapiro, Les bolcheviks et l'opposition, Paris, 1957; De Lénine à Staline, Paris, 1967. – L. Schapiro şi P. Reddaway, Lenin, Londra, 1967. – I. Scholmer, Vorkuta, Londra, 1954. – G.K. Shueller, The Politburo, Stanford, 1951. – S.M. Schwartz, Antisemitismul în U.R.S.S., New York, 1952. – M. Shachtman, The Bureaucratic Revolution, New York, 1962. – R.E. Sherwood, Roosevelt and Hopkins, 2 vol., New York, 1948. – D. Shub, Polititchevskie Deiateli Roşii, New York, 1969. – A. Soljeniţîn, O zi din viaţa lui Ivan Denisovici, ed. Dacia, 1990; Casa Matrionei, Braşov, 1990; Le pavillon des cancéreux, P., 1968; Le premier cercle, P., 1968; Les droits de l'écrivain, P., 1969; Soljénitsine accuse, P., 1971, Lettre aux dirigeants de l'Union soviétique, P., 1974; Arhipelagul Gulag, 3 volume, ed. Univers, Bucureşti, 1997; Le chêne et le veau, P., 1975; (Soljeniţîn, prefaţă de), D* * *, Le cours du Don paisible, Paris, 1975. – F. Sternberg, The end of a Revolution, New York, 1953. – Z. Stypulkowski, Invitation à Moscou, Paris, f.d. – I.G. Tseretelli, Souvenirs sur la révolution de février 2 vol., Paris-Haga, 1963. – S.V. Utechin, Concise Encyclopaedia of Russia, Londra, 1961. – N. Valentinov (Volsky), The New Economic Policy and the Party Crisis after the death of Lenin, Stanford, Calif., 1971.

— Lordul Vansittart, Lecţiile vieţii mele, New York, 1945. – K.A. Wittfogel, Oriental Despotism, Londra, 1957. – B.D. Wolfe, Communism, Totalitarianism, Boston, 1956; Six Keys to the Soviet Sistem, B" 1956; Khrushchev and Stalin's Ghost, New York, 1957; Marxism, N.Y., 1965, trad. fr" Paris, 1965; An Ideology în Power, N.Y., 1969; „Dress Rehearsals for the Great Terror", în *Studies în Comparative Communism*, vol. 3, nr. 2, aprilie, 1970. – W.S. woytinsky, Stormy Passage, New York, 1961; So much alive, N.Y., 1962. – K. Zawodny, Death in the Forest, the Story of the Katyn Forest Massacre, Indiana, 1962. – I. Zemisov, La corruption en Union soviétique, Paris, 1976.

Redactor ILEANA BUSUIOC

Apărut 1999 BUCUREŞTI – ROMÂNIA

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial".